שפתי חכמים

והוא פירוש נחמד על דברי רבינו הגדול רש"י זצ"ל על התורה וחמש מגילות · ומאסף לכל המחנות · שלוקט מכל דברי בעלי תריסין גדולי מחברים · קדמונים ואחרונים · אשר בירו דברי רש"י זצ"ל · והוא דבר שנאמר ונשנית בשביל דבר שנתחדש בו דברים נחמדים באיזו מקומות השנאים שלא נתפרש בהראשונים · ולרוב התועלת נדפס בערך בפני עצמו דבר דבר על אופנו כדי לחברו לכל ספרי חומשים · ועיני כל מישרים תחזינה יופי הסדר · כל סדרה בפני עצמה וכל פרשה מציין הפסוקים בסימן אותיות **א' ב'** הוא מסודר · ולהקל הקיצור נרשם רק תיבה אחד מתוך דברי רש"י השייך עליו הפירוש · ובזה אין צריך לשום חיפוש · רק כל איש על מקומו יבא בשלום:

בדפוס הוקם

בפרנקפורט דמיין

בבית **יוהאן קעלנר**

נגמר לפרט ולסדר יבא **ב**כל **עת** אל הקדש:

הקדמת המסדר הפירוש שפתי חכמים

האלוף כמהר"ר שבתי משור"ר מפראג יצו · בעל המחבר ספר שפתי ישנים · אחיו של המקובל ומופלג בדורו · כשמש זרח אורו · החסיד כמוהר"ר יעקב שטרימרש זצוק"ל:

אמר המלקט והמאסף שבתי משור"ר מפראג · הנה אנכי לא אוכל לצאת ולבא בלשון מדברת גדולות לשון ערומים כי דרך נשי"ם לי ודעתי ק"לה כמות שהיא קל"ה כע"ה וחסיר"ה · ואין בי כ"ח לעמוד בהיכלי מלך מאן מלכי רבנן · והסבות שיש לי מורא ויראה שאני מחויב במצות עשה שהזמן גרמא · כי המלאכה מרובה והפועלים דוחקים אותי ונוגשים לאמר כלו מעשיכם אשר ע"כ אין לי פנאי ומקום אלך להרחיב פי בהקדמ' ארוכה · לכן לא אכתוב כ"א הסמנים · ודרכי הסדר של המלאכה הזאת מלאכת ה' ברמיו"ה:

והנה מיום עמדי על דעתי הייתי משתאה ומחריש כי כמה פעמים ראיתי ושמעתי בהרבה קהלות שהבחורים באים לבית הכנסת ביום השבת וזה אל זה שואלים בדברי רש"י ז"ל · ונתן הספר אל איש לאמר קרא נא זה ואמר אוכל וגם אקרא ואז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לעומתם זה אומר כה וזה אומר כה עד שאמר כך הוכרח לומר לא אוכל כי חתום הוא · ואם יש אחד מהן שנקרא קצת במפרשים ואומר הפירש והפשט ואז סראין עליו כאנשים לאמר המדם הזה לנה כזה ראה וקדש · ואף לזאת יחרד לבי ובעת הזאת חשבתי נודדין בעת צרה ואמרתי אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך אלך לי אל מקום אחד ובדק בדק ארדוף אשר מקום דפוס יפה ואדפיס פירוש עם קצור מפרשים: וחשבתי דורות הראשונים אשר חברו ספרים גדולים פירושים ומפרשי' פירש של המאור הגדול רש"י אשר לביאורו ולאורו אנו הולכים ונוספים · והנה זה א"יר בכה וזה אומר בכה אף כמעט כולם כתבו מרובה אחד אשר בן מהור"ם הוא שמ"ס ועבד את רבו כל הימים לרבות פלולות ה"ס הגאון כמהר"ר אליה מזרחי ז"ל ודרשה שמ"ס עליו ודבריו ברורים כשמש ומפש כל סדרי תורה ויגע ועפר עד שמצא הבאר"ת אשר שאב ושתה עקן רש"י ז"ל ואחריו יא"יר כתיב · ועד שלא שקעה חמה של זה זרחו שמשו של זה ופרו ועשו פירושי' ורבו כמו רבו הראשונים לברכה:

וזה יבא ראשונה · סתמא כפירושו · ושם העתקתי מספר מנחת יהודה · וקצור מזרחי שנדפס אצל החומש · ומה שהעתקתי מספרים אחרים כתבתי כל אחד משמו כצורת שני תיבות ואלו הן: (הר"אא) ר' אהרן אלרעי: (הרא"ם) ר' אלי' מזרחי: (רי"ק) ר' יעקב קניזל: (מהרמ"ש) ר' מאיר שטערין: (רמ"א) ר' משה אלבילה: (מהרר"ה) מוהר"ר הענגיל: (מהר"ן) מוהר"ר נתן: (רש"א) ר' שמואל אלמשובינו: (מהרש"ל) ר' שלמה לוריא: (ג"א) גור אריה: (דב"ט) דבק טוב: (ד"ד) דברי דוד: (ה"מ) הואיל משה: (נח"י) נחלת יעקב: (צד"ל) צדה לדרך: (קצ"מ) קיצור מזרחי: והוא הנקרא מתנות עני: (וכעת ניתוסף (כלי"ט) כרא"ה לי יעקב טריוס: ס"ה התורני המופלא מוהר"ר יעקב בן הקדוש הר"ר משה אברהם ז"ל טריוש אשכנזי הנקרא פה פ"פ בשם כל ר' יעקב בריסקר:) כל כוונתי לא היה כי אם למה שצריך לפירש רש"י · אבל כל מקום שהמזרחי ובעל נחלת יעקב והאחרים הלכו בגדולות ובנפלאות בקושיות ובפלפולי' מהם כמו בפ' משפטים ובשאר מקומו' לא הכנסתי ראשי בין הרים גדולי' וכתבתי רק מה שהוא כפשוטו להבנת רש"י ז"ל: וכאשר זכיתי לסדר ולהדפיס אותו · כן אזכה ללמדו ולעשותו · לקיים והגית בו יומם ולילה · ואז נזכה לילך ממעלה למעלה · ונרננה ונשמחה ונגילה · על הפדות והפורקן והגאולה · ונאלנו ה' בנאות · ה"א יראינו נפלאות · ויקבץ נדחי ישראל · ובא לציון גואל · אמן: כ"ד אשר התחננתי אל ה' על זאת מעודי · ועד היום הזה גמל חסדו עמדי · וזרח השמש לחשכתי · להוציא לאור ספר שפיר נורעי · להדפיס אותו פעמיים · ועלה תפלתי אל אל בשמים · וזכני להדפיס ספרים רבים דברי אלהים חיים · ולראות בנחמת ציון וירושלים · סמס פרי עץ חיים: נאם שבתי משורר מפראג יצ"ו בן הקדוש מהור"ר יוסף הי"ד ז"ל:

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה · שמורה בכל טוב וערוכה · לקוחים מדברי המפרשים זה אומר בכה וזה בכה:

א כל מקום שפיר"שי כתרגומו הכא הוא סותר את העברי פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב אונקלוס תרגם או איכו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם בכל מקום שהוא סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו או מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום כגון דקילו או כיונא בו ואיכו אומר כתרגומו או תירגם או איכו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שקלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים או לשון המקרא נופל על לשון התרגום אף שמאריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקר או הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא ציווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר · וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום י"ל כגון ופריכו בארץ וכפוש בארעא פריכו עבר והתרגום שהפכו להבא · או נקנה שכך תרגום פרש שנרך שלא אמר הכו"ן שמוש:

הסכמות הרב הגאון מוהר"ר שמואל שאטין כ"ץ נר"ו:

יען ראיתי מחברת הקודש ספר שפתי חכמים אשר חבר התורני כמוהר"ר שבתי משורר כרו מק"ק פראג וכעת נעשה ספר בפני עצמו לרוב התועלת אשר בו וגם לרבות דברים חדשים שנתחדשו בו ע"י התורני המופלא כמוהר"ר יעקב בריסק נר"ו אשר נטפל לעשות מכוס להגיס ספר נחמד הלז ומן הראוי להחזיק טובה להמדפיס הלו שטרח ועשה מלאכת ה' הזאת ולתומכו ולהפיל נודא רבא על כל הבא לגבול תוך גדרו להדפיס ספר הנ"ל משלם בלי רשותו משך שש שנים כדי שלא יבא המדפיס הזה להיזק: והשומע לדברי יבוא עליו ברכות טוב ויהי' נשמר מכל נזק ונזק · כ"ד הכותב היום יו' ב' י"ב ניסן תעב"ל נאם שמואל כהן שאטין היושב פה ק"ק ורנקפורט ורוכן תפסת משא דיושבי מדינות דרעשטע וע"א:

בראשית

בראשית

א[אמר ר"י] (דברי דוד) המפרשים מקשים שלא מצינו שיהא מוזכר בגמרא ובמדרש זה המאמר בשם ר"י אלא מה שאמר מה טעם פתח וכו' לא · אלא שזה ר"י היה אביו של רש"י ולא היה כ"כ גדול בתורה ובכו רש"י רצה לכבדו ולהזכירו בתחלת חבורו ושאל מאביו להקשות איזה קושיא ולכתוב משמו והקשה ואת הקושיא למה התחיל בבראשית ולא הקשה מה טעם. מלא כתוב בכתב ישן · וזה איכו שמביא בפ' בתרא דעכו"ם זה לשון אבא מורי מבוחתו כבוד ומוכח שהיה בעל תורה : [לא הי' צריך] דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא בשביל המצות הכתובים בה שיקיימו אותן (ועל כן נקרא בלשון תורה) וא"כ כל הני סיפורי דברים לא היה לו לכתוב בתורה אלא לעשות ספר בפני עצמו כמו ספר יהושע או ספר שופטים : [ישראל] משא"כ מילה וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים · (בעדם ובעד כל ישראל) · וכל · זמן שלא נצטוו בם כל ישראל איכה נחשבת מכלל מצוותיה דתורה זו הלכו מפה כתיב : [ומה טעם] בלשון תמיהא ותירץ הוא ר"ל הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית והכי משמע מן הפסוק כח מעשיו פי' דהוא מעשה בראשית ולכך הגיד לעמו משום שרצה לתת להם נחלת גוים · דבשביל אברהם שהבטיחו הקב"ה שיתן לזרעו את ארץ כנען · (והירושה היא משכר מצות ומסיבה במצות) ואם כן צריך להודיע שהבריאה הוא כח מעשיו א"כ י"ל היה לו לכתוב ספר בראשית אחר האזינו ולא להתחיל בו כאן ומתרץ משום כח מעשיו וכו' ר"ל אם היה כותב ספר בראשית בסוף הספר לא היתה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל כלסטים אלא היינו אומרים מה שנכתב ספר בראשית הוא להגיד שאין העולם קדמון שהוא עיקר האמונה וכמו שכתב הרמב"ן אבל עכשיו מה שהתחיל בראשית ע"כ צריכין אנו לומר ולפרש משום כח מעשיו וכו' והכתוב עצמו מעיד על זה ודו"ק : [שכבשתם] משמע דבתחלה היה הארץ של ז' אומות (שהם מבניהם) וא"ת והא בפרשת לך לך כתיב והכנעני אז בארץ ופרש"י שם שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ ואם כן מה שייך ליסטבות בזה · (כשהם מוחזקים בנחלתם) וי"ל אע"פ שהקרקע איכה נגזלת וברשות דמרא קמא קיימא מ"מ הוי בגזלן כמי שירד לתוך שדה חבירו שלא ברשות להשביח הקרקע שצריך ליתן לו היציאה אם השבח יתר על ההוצאה וישראל לקחו א"י עם שבחה ולא נתנו אפילו ההוצאה ומ"ה פתח בבראשית וכו' לומר שהארץ ומלואה של הקב"ה לעשות בה כרצונו וראה ויתר גוים שהתיר ממונם לישראל · ועי"ל לסטים אתם דלשם היו גם כן שאר בנים וגם להם היה חלק בארץ · אך קשה אפילו א"ת דרבי יצחק סבר דהכל ביד שם והוא נתן לכנען כנו מ"מ

הריכתיב ארור כנען עבד עבדי' וכו' א"כ היה שם עבד לשם ומה שקנה עבד קנה רבו וי"ל כתיב לאחיו שגם ליפת יהיה עבד א"כ גם ליפת יש חלקו (וש"ל דדוקא גבי קנייה וזכיה מיד אחרים או מן ההפקר אמרינן יד עבד כיד רבו אבל לא אבל ירושה דק"ל גוי יורש את אביו דבר תורה וכנען ירש את הארץ מחם אביו (כח"י) ע"ש : [הם אומרים] (ד"ד) וי"ל דאם אחר נתן מתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו לא קנה הרב וכאן נתן הקב"ה חלק של כנען מדינות מיוחדת ולאחיו שם מדינות אחרות כמבואר בפסוקים הוי כמתנה בפירוש ע"מ שאין לזה על זה כלום : [אלא דורשני] דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הבריאה וזה איכו כמו שפרש"י בסמוך שאין לך ראשית וכו' : [בשביל] ולא הוה מלשון התחלה שצריך להיות סמוכה וה"פ של בראשית בשביל התורה וישראל (ושימושה של ב' כמו בעבור) : [כפשוטו] (ר"ל שיהא בראשית מלה סמוכה אזי ממלת ברא שהוא פעל עבר צריך אתה לעשות שם כאלו נכתב במקום ברא בריית) דהא דבוק דיש אם למסורת וכיון דנמסר בלא נקודה יוכל לקראת ברוא כמו ברא : [בראשי' ברוא] דבראשית כמו בתחלת בריאתה וכו' ובאותו תחלת הבריאה וכאשר היתה הארץ תוהו ובוהו ומוסף ומתוך שהי' מוסף לכך ויאמר אלהי' יהי אור וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים : [בנוס'] שלא תאמר היאך מפרש בראשית בריאת השמים וכו' ויהיה הכל נמשך אל ויאמר אלהים וכן ויאמר אלהים נמשך למעלה והא ויאמר אלהים יהי אור משמע דיבור בפני עצמו כמו ויאמר אלהים יהי רקיע וכו' לכך מביא ראיה ר"ל דהתם נ"כ לא יתכן לומר שתחלת דיבורו של הקב"ה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים אלא ה"פ תחלת דבורו של הקב"ה עם הושע מה היה ויאמר ה' אל הושע וגו' ומוסב על הענין ויאמר ה' כמו כן הכא : [ופירושו] ודקשיא לך שאין לך ראשית שאינו דבוק י"ל פירושו בראשית הכל וא"כ שפיר הוי דבוקות למלת הכל : [ויש לך] (ד"ד) פי' בדבר שמעצמינו כבין שיש תבה חסרה והיא מכל הסברה : [שהרי המים] דבשלמא אם אתה אומר דלאו להורות סדר מוקדמים ומאוחרים · בא אתי שפיר דלא פי' בריאת המים מתי היה משום דלא רצה לפרש אלא ענייני' שנבראו א"י בריא' שמים וארץ אבל אם להורות סדר הבריא' בא קש' למה לא מפרש במי בריאת המים : (ר"ד) [ועדיין לא גלה] אע"פ שהבריאת אש והמלאכים נ"כ לא נזכרו בתורה ואפ"ה בבראש' ביום ב' שאני מים דהכתוב מזכירם בענין סידור הקריאה ורוח אלהים מרחפת על פני המים היה לו להזכיר זמן בריאתם : [בא למדת] והא שמתרץ הכא ולא הביא זה התירוץ לעיל גבי ולא בא המקר' וכו' היה לו לומר א"כ תמה עצמך וכו' י"ל דלעיל יכול לדחות דלא משיב במוקדמים אלא מבריא' שמים וארץ ואילך ומש"ה

שהיה קודם זה לא קמשיב אבל כאן דפירוש בראשית הכל דמשמע שלא ברא כלום קודם שמי' וארץ א"כ קשה תמה וכו': [ד"ה ברא · ולא אמ'] אין דעתו שיאמר ה' ולא יאמר אלהים אם כ נעדיין תקשה למה לא נאמר נ"כ אלהים אלא רצונו לומר היה לו לומר נ"כ ה' כמו שאמר ביום עשות ה' אלהים וגו' · ומפרש פי' דקשה לרש"י דהא אי היה העולם נברא במדת הדין א"א לקיים אפילו שעה אחת אלא ודאי במדת הרחמים בראו וא"כ ולמה לא נאמר ה': (נמ"י הל"ל ברא ה' בשם העצם שלו שעצמו' הוא הרחמים ולא בשם אלהים שהוא שם התואר על השופט כי עדיין לא עשה משפט בארץ לכך מתרץ עלה וכו') : [והיינו דכתיב] ואפשר כמי שרצונו של רש"י לפרש עוד שעל תקשה מנא לן דמשום שראה שאין העולם מתקיים במה"ד שיתף וכו' דלמא משום טעם אחר דכתיב עולם בחסד יבנה או משום טעם אחר וע"ק למה הקדים מדה"ר למה"ד וע"ז אמר והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים היה לו לומר שמים וארץ כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא להודעת דמה ששיתף מדה"ר למה"ד העיקר הוא משום הארץ ותולדותיה שהם אין יכולין לעמוד במה"ד ומ"ה הקדים ארץ לשמים והקדים מדה"ר למה"ד משום ארץ שיתגב' מדה"ר על מדה"ד משא"כ השמים יכולין לעמוד במה"ד :

ב [ד"ה בהו · לשון] נראה דרש"י סובר שהם מן שמות הנרדפין ר"ל שניהם לשון שממה אבמי ר"ל ריקות הוא לשון מקרא ובדיא הוא לשון ארמי ושניהם הם לשון ריקו לאפוקן מן התרגום שתירגם על תהו ובהו לשון בדיא ורקנין לכן פי' בהו לשון בדו ורקנין ופירושו תהו לשון תימה שיתמה על בהו כלומר על השממון שבו זהו וי"ו ובהו מתפלק בב' כמו וה' שלמכי ורוחודהוב כמו ברוחו : [ד"ה פני על] נ"ל היה לו לכתוב על תהום מאי על פני אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם פני הארץ והיינו דכתיב נמי ורוח אלהים וכו' דהיינו המוסף דכתיב לעיל וחושך על פני תהום וש"ל דהוכחתו הואיל וכל הכי עשרה מאמרות האמורות כאן משום דקודם לכן לא היה כן לכך הוצרך לומר יהיה דבר זה כגון בתחלה כתיב בראשית וכו' משמע שלא היה אלא הארץ לבד ולא היה על הארץ כלום לכך אמר אח"כ ויאמר אלהים תדשא הארץ ואם כן מה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור צריך להיות דקודם מאמר זה היה חשך והיכא כתיב וחושך כו' ע"כ נ"ל מה שכתיב וחשך על פני תהום שהם המים שפירש תהום בכל מקום מורה על המים ש"מ דהמים היו על הארץ וכן משמע מתוך פרש"י דויהי אור קאי על וחושך על פני תהום דלעיל פי' בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום וגו' ויאמר אלהי' יהי אור מדלא הביא הפסוק כולו או לא היה להביאו לו כלל משמע דקאי עליו כי אלו לא היה חושך על פניה לא נזר על האור : [כסא כבוד] דקשה היה לו לכתוב סתם ורוח מרחפת: [ומרחף על פני] דקשה דאי קאי על כסא הכבוד למה אמר מרחפת לא לכתוב אלא ורוח אלהים על המים או קשה מפני מה נקרא כסא הכבוד מרוח אלהים : [ובמאמרו] ומרחפת קאי על מאמרו ורוח פיו של הקב"ה :

ד [לדברי אגדה] דלפי פשוטו של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד ללשון הבדלה שייך בדבר המעורב יחד וזה א"א כיון שיש אור אין חושך דאור וחושך אינם אלא קנין והעדר וא"א שיהיו יחד בעת מן העתים (כמ"י דקשה דאיך אפשר לפרש שקבע לזה תחומו בלילה והלא לא נעשה ההבדלה עד יום ד' דכתיב ביה להבדיל בין היום ובין הלילה לכך צריכין אנו לדברי אגדה) : [ראה] הרמב"ן טען שאין זה נכון שא"כ יראה כענין המלכה ועגה הקסה אחרי כי אמר אלהים יהי אור וראה אותו כי טוב פי' כאלו מתחלה לא ידעם"ו שהאור יהיה טוב שהוצרך להבדילו · והרא"ם הטוב כי כיוצא בו מצינו גבי וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' · ולא נהירא דבריו כי אע"פ שהיה שם המלכה ועגה חדשה אין בכך כלום כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : [לצדיקים] לצדיק שהוא טוב לכך ויבדל ר"ל כדי שיהיה הפרש בין הצדיק שהוא אור ובין הרשע שהוא חושך : [בערבובי'] ר"ל במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חושך או ר"ל לפי שעות כגון שעה אחת יום וב' שעות לילה ואח"כ להיפך היינו ערבובי' אבל אין לפרש בפעם אחת משום זה א"א כדפרישי' לעיל וא"כ יהיה פי' ויבדל הבדל ומכיר לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה :

ה [ה"ל לכתוב] והא דכתיב לקמן גבי ד' נהרות שם האחד פישון אף על פי דכתי' בתר הכי שני שלישי וכו' י"ל דאי כתב ראשון היה עולה על הדעת דמה שנאמר משם יפרד והיה לד' ראשים לא שנתפרדו במקום אחד לד' ראשים אלא הפירוד הוא בזה אחר זה בד' מקומות מחולקות ר"מ מתחלה נפרד נהר אחד ואחר כך בכמה פרסאות נהר שני וכן כולם וע"ד זה לכך נאמר אחד ולא ראשון להוציא מן הטעות ולומר שכולם במקום אחד מתפרדים ולא זה אחר זה ויהיה שני שלישי במעלה ולא במקום : [לפי שהיה](בעל נמ"י) הסכים עם הרמב"ן כי התורה הולכת כמעתיק מסדר שנכתב בזמנו ולכן כל התורה בלשון הווה ולכן בזמן הראשון עדין לא היה השני במנין וממילא היה לו לכתוב אחד :

ו [יחזק] דקשה הא כבר ברא שמים אף על גב דרש"י פי' לעיל לפי פשוטו בראשית ברוא דמשמע דעדיין לא ברא שמים לאו למימרא דלא ברא ביום ראשון אלא ה"ק בתחילת בריאת וכו' ובאות בריאת שמים וארץ היה ביום ראשון : [ירופפו] פי' שהיו רפויין : [יתמהו] פי' שהיו מתמיהין ומתמזקו : [ד"ה בתוך · שיש הפרש] לאו למימרא דהוכחתו הוא מדכתיב בתוך המים שהוא לשון אמצע דהא כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואיננו באמצע אלא הוכחתו הוא מדכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וגו' דמלתא דפשיטא הוא דכיון שהוא בתוך המי' שהוא מבדיל בין מים למים אלא להכי כתיב בין מים למי' ונומר שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש הפרש מן הרקיע למי' התחתונים שעל הארץ והיינו באמצע :

ז [תקנו] דקשה והלא כבר נברא השמים : [כמו ועשתה] משמע שר"ל שהוא נ"כ לשון תיקון וא"ת והא בפרשת כי תצא פרש"י תגדלם כדי שתתנוול ש"מ שהוא לשון ניוול לאשה ולא ל' תיקון וי"ל דהתם ר"ל שהוא ניוול אשה אבל מ"מ הגדילה תיקון לציפורן וא"כ שפיר מביא ראיה' של שהוא נ"כ לשון תיקון שהוא תיקון האשה דהא בלאו הכי אסורה ליכנס אלא ע"י ניול זה מותרת להכנס · (נמ"י ולי נראה דל"ק ולא מידי דכ"ע מודי דלשון עשייה הוא לשון תיקון כדמוכח בגמרא דאייה מפיבושת לא עשה רגלו ולא עשה את שפמו והא דפליגי ר"א ור"ע אי תקון אי נוול היינו כדמפ' טעמייהו בגמ' פ' הקולך מ"מ ות"ט יותר) : [ד"ה מעל · לפי שהן] (נמ"י) וקשה הא כלמוד מן בתוך המים שהם תלויים כפרש"י לפני זה · וי"ל דתרווייהו צריכי דאי בתוך המי' למוד ה"א דיש הפרש בין הרקיע למים העליונים אבל מאן לימא שה' תלויים קמ"לן מעל לרקיע ולא נאמר על כו' · ואי כתב מעל לרקיע למוד ה"א דתלוים באויר אבל מ"מ שיש הפרש גדול כ"כ קמ"ל בתוך המים: [ומפני מה] וא"ת והאיך תלי' זה בכאן וי"ל דבלא זאת הייתי אומר דמשום דרקיע לא קיימא ציווי של הקב"ה כי הקב"ה אמר יהי רקיע ונומר דמשמע שיהיה הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש מרקיע עד מים התחתונים והרקיע לא עשה כן אלא מים העליוני' היו ממש על הרקיע כמו שמצינו שהארץ נ"כ לא עשתה ציווי של הקב"ה כמו שפירש רש"י גבי עץ פרי בשמוך לכך לא נאמר בו כי טוב אבל עכשיו פי' רש"י מעל הרקיע לא נאמר אלא מעל וכו'

משמע

המתע דעשה הרקיע ניוזי של הקב"ה א"כ למה לא נאמר כי טוב·
א"כ משום שיש קטטה בין מים תחתונים לעליונים כי העליונים
נונעי' ברקיע ומים התחתוני' אינם נונעין מ"ה לא נאמר כי טוב
אבל עכשיו שפיר' דאף המים עליונים אינן נונעין קשה למה לא נאמר
כי טוב (כמ"י בשלמא עד הנה ה"א דלהכי לא נאמר כי טוב לפי
שלא נגמרה עדיין מלאכת המים דהא עדיין לא נברא אותו דבר
שהמי' יקוו עליו אבל השתא דשמעינן שהם תלוי' באויר ונמצא שכבר
כלה ונגמרה מלאכת המים קשה למה לא נאמר כאן כי טוב:
[לפי שלא] וא"ת היה לו לומר כי טוב בשני מפני נמר מלאכת
הרקיע שעמד בשני כמו שפי' לעיל דלקיים [היו וקרשו בשני וי"ל
שהקוות המים אף על פי שהוא נמר מלאכה מ"מ היא נ"כ מלאכה
בפני עצמה אבל קרישת הרקיע אינה אלא נמר מלאכה ואין שייך
לומר כי טוב בעבור נמר מלאכה לבדה· ועי"ל דהוא לאו שמיה
הוא כיון שלא נשתנה מכמות שהיה בתחלה אלא בתחלה לא היו
נקשי קרשו אבל לא נשתנו ממראיתו לא שייך לומר כי טוב· וא"ת
היה לו לומר ג' פעמים כי טוב ביו' שלישי אחת לנמר מלאכת היום
ואחת לגמר יום שני ואחת לנמר מלאכת הארץ כדכתיב ותראה
היבשה וכמו שפירש רש"י בסמוך דהשתא נשתנה מכמות שהיה
בתחלה וי"ל דזה לא נקרא השתנות דהארץ כמו שהיתה מתחלה
היתה נם כן עכשיו אך ורק שלא היתה נראית: ח [שא מים] ר"ל
דאין חילוק בין ימין לשמאל כיון שיש אם למסורת אם כן כאלו נכתב
שמים בשמאל בה"יא וכל קמץ יתכיה אלף הייכו שא מי': [שם מים]
מ"ה נקט שם מי' דלא תקשה איך מפרש שא מים דמשמע שהוא נושא
המים ולעיל פירש רש"י שיש הבדל בין מים למי' וע"ז פירש שם מים
כלומר לאו דוקא שהוא נושא את המי' עליו אלא כיון ששם מי' על
גביו ובהבדלתו הוי כאלו הוא נושא את המי' אבל נ"א שם מים·
ותו קשה לרש"י ולמה לא קרא אותו שם יוים כדי שלא יבוא לידי
טעות לומר שהוא נושא מי' ומתרץ אש ומי' כלומר משו' הכי כתיב
שמי' דפירש שא מים ושא אותיות אש דהייכו אש ומי' שעירבן יחד
וא"ת דלמא משו' הכי נקראו שמי' ונכ"ל לפרש שם מי' וי"ל א"כ היה
לו לקרות אש מי' ואין להקשות למה לא פירש רש"י זה לעיל גבי
שמי' וי"ל דשמי' היא שם עצ' אבל הכא כתיב ויקרא אלהי' לרקיע
שמי' ש"מ דשמי' הוא שם התואר ולא שם העצם מ"ה פירש רש"י
הכא· (ד"ד) שלא תאמר דיש מקו' מיוחד לאש ומקו' מיוסד למי'
גם איכ' מעורבין לזה פי' נ' שמות הנ"ל: י [והלא יש א'] ר"ל
דשא כל שאר ימי' יניקה שלה' מים בג דול כמ"ש כל הנחלי' ונומר:
[נאספייא] דנאספמיא הדני' טובי' יותר: יא [לא דשא]
למה לא נאמר תדשא הארץ דשא מזריע זרע או תעשיב הארץ עשבים:
[ד"ה מזריע שינדל] ק"ל דמזריע הוא לשון מפעיל שהוא פעיל את
אחרי': [במקום א'] כלומר שהאדם יכול לזרע במקומות' ולשון
מפעיל קאי על האר': [ד"ה עץ· והיא לא] הקשה מהרש"ל
מאי עעוא של האדמה שעיכת' וי"ל דכך היה כוונתה משו' שהקב"ה
נוה לאדמה שתוציא עץ פרי דומה לעשב שקליפיו ועליו שוים אף זה
יהיה עצמו ופריו שוה ואו האדמה לקחה שברא זו ומה עשב שטבעו
הוא שקליפיו ועליו יהיה שוים אפ"ה א"א לאכלם אלא שצריך מעט
תיקון אילנות שאין שבען כך ואינו נברא להיות שוה ק"ו אם יהיו
כך שצריכין שנוי ותיקון וק"ה לא עשתה כן ובזה מתורץ נ"כ למה
כתיב בדשאי קד למינהו על תרוייהו ובעשבי' כתיב למינהו על כל
קד וקד בפני עצמו אלא י"ל שבשעת שהקב"ה נוה שיהא העשב עץ
פרי שוה מ"ה כתיב קד למינהו אתרווייהו כלומ' שיהא בקד מין אבל
הארץ לא עשתה כן לכן כתיב תרי למינהו : [נפקדה גם היא]

והא דפי' אבל ארורה האדמה משל ליונא לתרבות רעה וכו' דמשמע
שלא בשונה נתקללה י"ל דהא והא נרמה ומה שהכריח רו"ל לומר
גבי ארורה האדמה משל ליונא וכו' משום דס"ל דמשלת בעבורך
משמע ולא בעבורה· (כמ"י) פירש אם בשביל עונה למה
המתין לה הקב"ה לקללה בשחטא אדם ולא מיד· ואם בשביל אדם
למה ה"ל להקב"ה לקללה בקללות המגיעית לאד' בהעלאות זבובים
ויתושים· ולא בשינוי תפקידה בקוץ ודרדר כו'· (ד"ד) יש לתת
טעם היאך תלוי חטא שלה בחטא אדם· נראה דחטא הארץ גרם
לחטא אדם דמעץ שאדם אכל אתרוג היה ועצו ופריו שוה והוא דבר
מידוש והיה חשק אדם לאכול מעץ כזה ובא לידי חטא ואלו לא
חטא הארץ היו כל העצים טעמם שוה ולא היה חשק אדם
לאותו עץ אתרוג ולא בא לידי חטא ע"כ נפקד עונה בעון אדם:
יב [הן נרעינו] (ועי"ל ק"ל למה כתוב כאן באילנות אשר זרעו בו
וגבי עשב נכתב מזריע זרע לכך פי' וכו' ר"ל כי עיקר של אילנות
כמיקתן מענף של אילן אחר שמרכיבין או שנוטעין אותו לכך נקט
כאן אשר זרעו בו שעיקרו של זרע דהייכו הנרעינין אינן זריעתו
לאפוקי גבי עשבים נומחין רק מן הזרע): [ד"ה ותוצא· בשאו]
ומה אילנות שהם גדולי' וענפיהם ארוכי' וגדולי' ואינן יכולין לעמוד
רכופין ואפילו אם יתערבו יחד יש היכר ביניהם דזה מין פלוני
ואפ"ה יצאו למיכם הנו שקטנים אכשנו ואם הייכו מעורבים יחד
אין היכר ביניהו עא"כו שצריכין אנו לצאת למיניכו : יד [מיום
א'] ק"ל דהוה לו לומר קודם לכן ויעש אלהים את הרקיע ואח"כ
יהי מאורת : [ד"ה להבדיל· משנבנו] ק"ל והא כבר כתוב ויבדל
אלהים ונו' : [ד"ה והיו· אין אתם] ש"מ שיש חתה נאם שילכו
בדרכי הגוי': [ד"ה ולמועדי· למולד] שהו'מקיבו' שני המאורו' כידוע
לחכמי השינו' נכן תלה המועדים בשניה': [ד"ה ולימים· יום שלם]
ר"ל יום שלם שלו דהייכו י"ב שעות· [ד"ה ושנים· לסוף שס"ה]
שס"ה ימים קאי על החמה ושנת הלבנה שהם שנ"ד ימים מובלעים
בשנת החמה ולפי ששנת החמה היא מגד מהלכתה לסבב כל הי"ב
מזלות ושנת הלבנה היא מחברת עם השמש בכל אחד מהי"ב מזלות
לכן תלה השנה בשניהם יחד ואף על פי שהלבנה נומרת
מהלכתה בכ"ט ימים ושעות ידועות: טו [עוד זאת] כלומר
ועוד נוסף על פסוק להבדיל ונוסר מיאורו וכו': [לעולם]
וה"פ והיו ר"ל החמה והלבנה למאורו' להאי' לבריות ולכך נקט רש"י
מלת לעול' ולא נקט לארץ כמו שכתו' נקרא להורו' שפירושו על הארץ
על אנשי הארץ כי הארץ אינה צריכה לאור: טז [שוים נבראו]
דק"ל דבתחלה כתיב שני המאורות הגדולים ואמר כך אמר את
המאור הגדול ונומר: [ד"ה ואת· ע"י] כמ"י והשתא אתי שפיר
דלא כתיב יהי כוכבים ויעש את הכוכבים : כ [שיהא בה] ק"ל נפש
חיה משמע דמים הגילאו נפש החיה ולקמן כתיב ויברא אלהים ונו'
לכך פירש נפש שיהא בה חיות כלומ' שהמים יכיכו את הנוף שיקבל
את נפש החיוני שיתן בו הקב"ה וזה שפירש רש"י לקמן ואת כל נפש
החיה נפש שיש בה חיות וק"ל (ועי"ל דק"ל והלא החיות אמר כן
נבראו מן האדמה לכך פי' על נפש שיהא בה חיות) ומה שהוצרך
לפרש כן עוד פעם שני נפש חיה י"ל לפי שנכתב בה"א הידיעה
משמע שהוא חיה ממש לכן פירש פעם שנית שאין פירש כן מדכתיב
אשר שרצו המים ומה שפירש גם כן ביום השמי לפי שבפי' נכתב אחר
כך ותוצא הארץ אם כן נפש חיה קאי אשרצים : [ד"ה שרץ· כל]
מה שמהפך רש"י ומפרש בתחלה נפש חיה ואחר כך שרץ רנה לומר
גם נקרא צריך להיות כן ישרצו המים נפש חיה ומה הן נפש חיה
ומפרש שרץ ועוף וכן כתיב אחר כך ותוצא הארץ נפש חיה למינה

בהמה ורמש : [ומיפוסים] הם התולעים הנמצאים באספה וגם כימות הפמה כשירד גשם על הארץ : [נבריות] ר"לנגי בהמות וחיות:כא:[הוא לויתן](ועי"ל דק"ל למה פרטם יותר משאר הבריות ולמה הוציאם מכלל כל נפש החי וכה"א הידיעה ל"פ וכו') : [וסרג] דק"ל דכתיב התנינם חסר יו"ד אחרונה דמשמע לשון יחיד וקרינן תנינים לשון רבים לכ"כ נבראם זכר ונקבה לכן קרינן התנינים ואח"כ הרג לנקבה לכך כתיב חסר יו"ד :כב[לפי] שלא כדי שיתרבו כי מאחר שהם יגיר כפיו מתברכים הם מעליהם : [לכך לא] א"כ י"ל אמאי החיות עומדים נריבויים כיון שמסרים מהם ולא בירך אותם הקב"ה וי"ל מברכות של האדם נתברכו גם החיות כיון שהם מולידים כמו האדם ודלא כפירש מהרא"ס שהם בעלי נפש חיה נתברכו כל בעלי נפש חיה בדרך כלל והא דנתברך האדם אע"פ שאין מסרים מהם ולא הספיק להם רבון יונרס אפשר משום דגלוי לפני הקב"ה הוא שיאכל מעץ הדעת ויטיל הנחש בהם זוהמא וילבים אותם ביצר הרע ויתרבה מלחמות בעולם: [ד"ה ורבו. מולידהרבה] (נמ"ר ר"ל בפעם א' דהיינו תאומים ואין להקשות יאמר רבו בלבד ולא יאמר פרו כלל י"ל לפי שלא היינו יודעים במה רבוי אם ברבוי בתולדה או ברבוי הקומה ונמצא כזה בפרשת בחקותי על פסוק והרביתי אתכם ופי' בקומה וקופה. אבל השתא דכתיב פרו ורבו ממילא דהריבוי קאי על הפריה דהיינו בולדות): כד [הוא] דק"ל ה"ל לכתוב ויברא אלהים וגו' ולשון תוציא מורה שכבר נברא אלא שהוא מכוסה בו. ואין להוכיח מתוצא הארץ לעיל שהכל נברא ביום ראשון י"ל מתוצא הארץ מורה שהוציאה אל הפועל מה שבותה בו במאמר תדשא וגו' שהגווי בו הוא הווית הכח בה. ומלת תוצא הארץ איננו כן כי הוא בעצמו הגווי ויקווינ שיהיה הכח קדום נה קודם הגווי הזה: [ד"ה נפש · נפש] מה שפינה רש"י לפרש כאן כמו לעיל גבי ישרצו פי' נפש שיהא בה חיות כ"ל משום דגבי חיות הארץ כבר היה הכל נברא ביום ראשון עם נפש החיונה כיון דכתיב תוצא וגו' אבל גבי דגים ועופות לא נברא ביום ראשון אלא הכח שיכול להשריץ ומקבלא נפש החיונית מדכתיב ויברא וגו' : כה [בנביונכם] לכ"נ כנס שאם היו שואלים אותו מתחלה אם תרבה להיות גוזר כן היה מתרבם להיות כן : [בקומתן] י"ל שעמדם כל קומתן מתחלה דק"ל כיון שכתיב ויהי כן ל"ל למכתב ויעש אח"כ ובדשאים נאמר ותוצא אחר ויהי כן להורות שלא עשתה כנכ"ל ובמאורו' שאמר ויעש אמר ויהי כנלומר שהקטין א'מהן : (ד"ד) כו [ויתקנאו בו] וקשה וכי יש קנאה אבל מלאכים כדאיתא בשעת מ"ת אשרו כלום יש קנאה בניכם · ול"נ דלק"מ דודאי בין המלאכים עצמן אין קנאה זה על זה אבל על בני אדם יש להם קנאה שיש להם מעלה כמותם והוא קרוין מפומר : [בגזרת] י"ל כמו שגוזרין המלאכים ומדברים לפני הקב"ה כך עומדת הפתגמא וכו' א"כ ש"מ שהקב"ה נמלך במלאכים· כמ י"אע"נ דלעיל פי' שלא יתקנאו וכו' י"ל דה"ה שאע"פ שיש בהכע ביד הקב"ה שלא להשגיח בקנאת המלאכים אפ"ה הראה ענוותנותו ליומלך בכן כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנאות) : [ואם כתב] ר"ל שלא יטעו המינים : [ד"ה בצלמנו בדפוס] ר"ל בדפוס שהכינו לו לאדם אבל אין לפרש בדפוס של הקב"ה דהא אין להקב"ה שום דפוס ותמונה כדכתיב בפרק ואתחנן ותמונה איננ' רואי' לכך לא תפרש בדפוס העשוי לנו כמו שפירש בסמוך על מלת בצלמו בדפוס העשוי לו והא דפירש רש"י בסמוך צלם דיוקן יוצרו ה"פ באותו דיוקן שבראה להם לנביאים כשנגלה לה' כך ברא את האדם ועי"ל משום בכל לשון פרש"י כאן צלם דיוקן יוצרו משום דכתיב בצלמו בצלם אלהי' צלא והאי בצלמו קאי על בדפוס העשוי לו ובצלם אלהים קאי על דמות

דיוקן ודו"ק ועיין בהרא"ס [ד"ה כדמותינו. להבין]: דק"ל והא לאד' יש גוף ומלאכים לא יש גוף : [ד"ה וירדו·ים] רצה לומר אי קרינן בחיריק או אי קרינן בצירי הוא לשון ירידה · (בחי"כ"ל דכאן כתיב וירדו שהוא לשון ירידה ובסמוך כתיב ורדו שהוא לשון רדיה אלא שכשדבר עם המלאכי' הקטין אותו לומר שהוא ירוד אפילו בדגת הים ולא הוצרך להזכיר חית הארץ דכ"ש הוא · אבל כשדבר עם האד' הגיש דעתו שאם יזכה ויהיה צדיק יהיה רודה בחיות ובהמות) : כז [בדפוס] (דנ"ט) ק"ל הלא כבר נאמר נעשה אדם בצלמנו אם כן בצלמו ל"ל : כח [למדך] אם כן קרינן בקמץ תחת הש"ין וכבשה : [שדרכו לכבוש] רצה לומר שדרכו לכבוש במלחמה הוא מצוה על פרי'ורבי' ועי"ל שהאיש דרכו לכבו' את הנקבה לתשמיש אף אם היא איננה רוצה אבל האשה איננה יכולה לכבוש את האי' לתשמיש דאין קישוי אלא לדעת והכי משמע מן הפסוק פרו ורבו מי שדרכו לכבוש (מהרש"ל) והוצרך רש"י לשני טעמים דאי לטעם הראשון לבד היה קשה מה ענין זה אצל ברכה ל"פ ועוד וכו ואי משום טעם שני לבד קשה דא"כ הל"ל וכבשה ופרו ורבו ורדו: כט [השוה] (מזרחי) פירש מאמר שהשוה אותם הכתוב לאכול הנה כמו שלא הותר להיה לאכול רק העשבים והאילנות ולא את האדם מדכתיב ורדו בדגת הים אתם רודים בהם ולא הם בכם . כך לא היתר לאדם לאכול ירק העשבים והאילנות ולא להמית בריה וקרא דורדו בדגת הים ובעוף וגו' לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה (ועיין בפרק ד' מיתות: [להמית] משמע דוקא להמית בריה לא התיר להם אבל מתה מאליה מותר לאכול להם וא"ת מגליה לרש"י דהא כתיב הנה נתתי לכם כל עשב וג ומר ויש לומר דהוכחתו הואיל וצריך לאסור לו אבר מן החי כדאמרינן · בפרק ד'מיתות ואי גם בהמה שמתה מאליה אסורה להם למה צריך להזהירו על אבר מן החי פשיטא שאסור לו אבל אם נאמר דנבלה שמתה מאליה מותר לו הואיל ולא המיתה ה"א כמו כן אבר מן החי נמי מותר הואיל ולא הפרים ממנו וגם אי"ה מתה בכך : [וכשבאו]כלומר והא ראיה על שהבשר נאסר לאדם הראשון שהרי כשבאו בני נח הוצרך להתיר הבשר :לא [על מנת] פירש לכך ברא שמים וארץ : [ד"א כלם] אליליס דף ג' סב ג דקפ"ם ע"ם:

פרשה ב

.ב [ר"ם אומר] דק"ל דויכל אלהים ביום השביעי משמע שעדין עשה מלאכה ביום השביעי אלא שכלה בו ואח"כ כתיב וישבות ביום השביעי משמע שלא היה עושה בו מלאכה כלל : [בכנס בו] י"ל המלאכה בכנסת בשבת: [ונראה] ר"ל לבני אדם נראה כאלו כלה אבל האמת איננו כן ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה ולא לפי האמת:[חסר מנוחה] וא"ת וכי אי אפשר לעולם בלא מנוחה וכי בלא מנוחה לא יתקיימו שמים וארץ וי"ל דאין ה"נ כדפירש לעיל בראשית בשביל התורה שנקרא ראשי' דהכי ברא אלהים וגו' ואי לא היתה מנוחה בעולם אין פנאי להם לישראל כל ששה ימים לעסוק בתורה לכך ברא השבת שאסור לעשות בו מלאכה הלכך עוסקים בתורה בשבת א"כ נמצא דבשביל מנוחה קיימים שמים וארץ : [כלתה] וא"כ אתי שפיר הא דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי שהמנוחה נבראת ביום השביעי ואז היו כלין כל המלאכות ואע"פ מנוחה איננה מלאכה גמורה אלא דרך העברה . ולפי הר"א קשה למה אמר לשון מלאכה משמע שעשה מלאכה ממש לכך צריך לטעם הראשון . ולטעם הראשון קשה מ"מ לכתוב ויכל אלהים ביום הששי לכך צריך לשני טעמים האלו (מהרש"ל) (כמ"י וז"ל ואע"פ שאין שייך לומר בריאה ומלאכה על המנוחה שהיא העדר הפעולה שהוא דבר שאינו גוף וממש מ"מ כ"ל דה"פ דאלו לא

ניכר

צירף את יום השביעי לימי הבריאה היה טבע האדם והנבראים לעמול ולעבוד יום ולילה לא ישבות ולא היה בטבע לפוש ולנוח וא"כ הגוף כלה מאליו והעולם חרב מאין יושב אבל השתא שצירף את יום השביעי ובו שבת וינפש או ירד הטבע לעולם לשבו' ולנוח ולמצוא מרגוע על נפשו עד אשר תשוב נפשו עליו) : (ד"ל) קשה מה היה הברכה בשבת משאר ימים והלא ירד כפל בששי על שבת · בשלמא קדשו שלא ירד בשבת · אלא י"ל שהברכה היתה שניתוסף בו שיהיה שלש סעודות משא"כ בשאר ימים שלא היו רק ב' סעודות : ג [ובששי] וא"ת מה ברכה זו זה לא יקרי ברכה אלא אם היה בשבת יותר מבשאר ימים אבל הכא לא היה בשבת יותר מבשאר ימים רק עומר לגלגולת . וי"ל דמה שירד המן בכל יום הוא ברכה וכתיב ויקדש שקדשו במן שלא ירד בו כלל ואפ"ה ברכו בברכת המן מ"מ בששי בכפלה בו ברכתו ופי' ברכו לא פסקה ברכתו (רא"ם) ועי"ל ברכו במן פי' שלא הסריח דהא בשאר ימים אם היה נותר היה מסריח ליום המחרת כדכתיב ויותירו וגו' וירם תולעים ויבאש ואף אם לא היו אוכלין אלא חצי העומר והניחו עומר וחצי לגלגולת ליום השבת לא היה מסריח וזהו תוספת ברכה : [והמקרא] (כ"י ודבר תימה הוא בעיני שבשביל ירידת המן שהוא לזמן מועט דהיינו ארבעים שנה יכתוב הכתוב במעשה בראשית ויברך ויקדש לפיכך נ"ל כוונת זה הדרוש שהש"י קידש את יום השבת שלא לעשות בו דבר מצרכי הע"הז כגון מלאכה ומשא ומתן ואפילו הלוך ודבור לא יהא כבחול ולפי שדברה תורה כנגד יצה"ר שיעלה על לב האדם לומר הן לא נזרע ולא נאסוף וכו' א"כ יחסר לחמו ולא יוכל לעמוד עמו על מזונו לזה הקדים לומר ויברך רבה לומר שכפל ברכתו ביום הששי כדי לקדש יום השבת ושלא לעשות בו מלאכה ולאו דוקא במן היה ברכה וקדושה ולא בזמנים אחרים אלא בכל שבת ושבת הקב"ה אמר לוו עלי ואני פורע ושייך ברכה וקדושה במן לפי שראינו בעינינו הנס הגדול שהממעיט לא החסיר ולפי שבזמן הבריאה לא היו שומרי שבת בעולם שהרי עדיין לא נצטוו לפיכך מסיים רש"י ואמר שהמקרא נאמר על העתיד שישמרו בני ישראל את השבת ולאו דוקא על זמן ירידת המן וע"ש : [ד"ה אשר המלאכה] דלעשות להבא משמע דהיה לו לכתוב אשר ברא אלהים ועשה : ד[האמורים]דק"ל הלא לא מפרש א"כ שום דבר אלא קאי אדברי' האמורי' למעלה : [ד"ה תולדותי' למדך] ור"ל אף תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון כדמפרש בקרא בהבראם ביום עשות וגו' וא"ת והלא כבר כתב רש"י לעיל במאמר יהי מאורות את השמים לרבות תולדותיה ואת הארץ לרבות תולדותיה וי"ל דאי לא קרא דהבראם ה"א דלבריאת שמים היה מאמר וכן לתולדות השמים לכל תולדה ותולדה היה מאמר מיוחד כמו שהיו מחולקים בפועל כשיצאו מן הכח אל הפועל לכן כתיב אלה תולדות וגו' ללמד כי במאמר בריאת שמים נבראו גם התולדות כמו הזורע חטים ביום אחד ואח"כ יוצא כל קטה וקטה בפני עצמה ביציאה : [ד"א] וא"ת מאי דבר אחר הוא זה בפי' הראשון לא דרש כלל ולא מפרש בהבראם כלל א"כ יכול להיות שדורש נ"כ כד"א וי"ל דלפי פי' הראשון קאי בהבראם אסיפא דקרא בהבראם ביום עשות וגו' אבל לפי ד"א קאי ארישא דקרא השמים והארץ בהבראם ר"ל בה"א בראם [ולמדך] אבל בלא זה לא הייני יודעין איזה בה"א ואיזהו ביו"ד ולכן צריך לשני טעמים לפי הד"א קשה למה נאמר ביום עשות לכן פי' למדך שכלם וכו' ולטעם ראשון קשה למה נאמר בהבראם בה"א לכך פי' ד"א : [בה"א ואת] עיין טעם אחר

במנחות דף כ"ט : ה [עד לא] פי' במקום שתי תיבות עדין לא ר"ל הוא שם דבר ואינו כגזר מבני פעל : [וזה מוכיח] פי' אם יהיה פירושו קודם ויהיה דבק עם מלת יהיה וימצא הכתובי' אחריו איך יתן טעם בו לומר כי לא המטיר שהוא נתינת הסיבה שלא המטיר : ואם אינו דבק רק עם מלת זה שחסר כאלו אמר וכל שיח השדה קוד' זה היה בארץ וכל שיח השדה קוד' זה נמצא שוב לא יפול עליו כי לא המטיר : [ועוד] פירש עוד יש מוכיח אחר על זה : [ואף זה] הרא"ם האריך בו' ומהרש"ל פירש מפני שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם כאמר טרם פירושו קוד' אם כן איך נופל עליו מלת תרגון שהוא לשון עתיד : [התפלל] ר"ל דודאי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ויודע שאד' מכיר בטובתו של גשמי' ויתפלל עליהן (ועיין חולין דף ס"ם) : [ד"ה י"י · י"י הוא שמו] שם העצ' שלו יהוה ר"ל יש בו אותיות היה הוה ויהיה דהיינו שמוא"כ שם העצם כלומר אות וסימן על עצמותו ית' ושמות האחרי' הם שמות התוארי' מורה על תואר מתואריו ית' · והא דלא מפרש פירש זה למעלה דכתיב ביום עשות ה' אלהי' משו' דלמעלה צריך לכתוב ה' אלהי' כדפירש רש"י לעיל ע"ש : [שהוא שליט] ר"ל תקיף ואמיץ כמו ואת אילי הארץ : ו [לענין] דק"ל דהא לעיל כתיב כי לא המטיר ה' כיון שעדין לא נברא האדם וכאן כתיב ואד יעלה וגו' משמע שהיה מטר אע"פ שעדין לא נברא האדם : [והשקה] הא דדחיק רש"י ולא מפרש כפ' מטר דהיינו המי' שעל הארץ משקי' העננים היינו משו' דכתיב כי לא המטיר דהיינו סתם מטר שהוא ממים שעל הארץ ש"מ דקוד' שנברא האד' לא המטיר והא ואד עלה קודם שנברא האד' שהרי אח"כ כתיב וייצר אלהי' וגו' ואי הוה מטר סת' הוה הפסוקי' בסותרין אהדדי וק"ל : ז [לתחיית] (כ"י ונ"ל דה"פ שהקב"ה נותן מעכשיו כח קיומי באד' שגם לאחר מיתות יוכל לחיות ולחזור כרצון הש"י) : [ד"ה עפר · צבר] דאל"כ מן האדמה ל"ל בחד מיני אבל קשה והל"ל מכל הארץ לכך אמר ד"א וכו' ולד"א קשה הל"ל מאדמה מלת מן ל"ל לכך פי' מד' רוחות : [קולטת] ועי"ל לתרץ הקושיא הלא גם הבהמה נקברת אע"ע שלא נכבר אפרה אלא רוצה לומר קולטת ושמורה בתוכ' עד תחיית המתי' : [ד"ה ויפח · ואם לאו] (כ"י) בויקרא רבה אע"ג דבשבת נבראת מנוחה בתחתוני' שהיא לצורך התחתונים א"כ הרי קנאה במעשה בראשית · י"ל כיון דעיקר מנוחה הוא בשביל האד' והוא מן העליונים ומן התחתונים וליכא קנאה : ח [במזרח] לאפוקי את רגו' אונקלוס שפי' מקודם דהא מפשט' המקרא משמע שלא צמחו עשבי' ואילנות לא של גן ולא של שאר מקומות והא דהאריך רש"י לומר נטע את הגן שלא תטעה לומר דמקד' קאי על ויש' שם את האד' : [וא"ת] אע"פ שמקד' הקושיא הוא על וייצר ה' אלהי' את האדם מ"מ המתין הקושיא עד פה אחר שפי' ויטע וגו' במזרחו של עדן ולא יהיה גם זה מפרטי האד' ויצדק מה שהשיב עליה בת' בריאתו מהיכן כולי חור ופירש וייצר ה' עפר מן האדמ' וגו' ויצמח לו גן עדן אבל אם תפרש מקדם ל' קדמון כלומר מקוד' וא"כ לא היתה הנטיעה בעבורו וא"כ אין זה מפרטיו והיה ק' על הקרא למה הפסי' במה שאמר ויטע ה' אלהי' כיון שכבר נטעו אלא על כרחך מקד' פי' מזרח ויש לפרש נמי אפכא בשלמא אי הוה מקדם פי' מלקדמין כתרגומו ניחא מה שכתוב כאן ויטע וגו' גבי וייצר וגו' כמדרש וייצר יצירה לעולם הבא ויצירה לעול'. הזה להודיע שהאד' נברא לתענוגי עולם הבא ולתענוגי עול' הזה דאל"כ תקשה למה נטע גן בעדן מלקדמין אם לא בשביל תענוגי האד' אבל עכשיו שפי' מקד' במזרחו של גן ולא בא להורות אלא באיזה מקום היה חנייתו

של אדם ולא להודיע על תענוגי עוה"ז הזה והדרבה כיוצא איפכא שלילה שיברא את האדם בשביל שיתענג בתענוגי עולם הזה וא"כ קשה למה סמך ויטע וגו' לקרא דויצר ולא לויברא וע"ז פירש ראיתי וכו' ט [לענין] דאי אכלל הארץ קאי למה לא נזה הש' בשעת הציווי להוציא עץ נחמד וגו': [ד"ה בתוך · באמצע] דאל"כ ל"ל למכתב בתוך הגן דהא כתיב ויצמח וגו' דלענין הגן קאמר: יא [וע"ש שמימיו] דק"ל דכיון שהוא נילוס היה לו להזכיר בש' היותר מפורסם שהוא נהר מצרי' שלא נטעה לומר שהוא נהר אחר וארץ אחרת ולא ארץ מצרים ותירץ ע"ש וכו' כלומר מ"ה קרא בשם פישון משו' דבשם זה מזכיר שבחו של נהר ותו קשה למה נכתב זה בא להודיע את גדולתו יותר מבשאר נהרות בשמות שלהם ומפרש אין ה"נ דבשאר נהרות נמי מפורש בשמותיהן השבח שלהן גיחון שהיה הולך וכו' ובזה יתורץ למה מהפך רש"י הכתוב דמתחלה מפרש שמות הנהרות ואח"כ קדמת אשור וכו': יד [ד"ה כוש · וכתב] והא דלא פירש כן גבי פישון דכתיב נמי הוא הסובב את כל ארץ החוילה ומצאנו שם איש חוילה בפרש' נח וי"ל דחוילה דהכא י"א שם המחוז ולא על שם איש דהא הוא הולך בארץ מצרי' א"כ איך קראו אותו בש' האיש חוילה ועוד כיון שכתב הארץ בה"א הידיעה החוילה ע"כ שם המחוז הוא ובזה יתורץ נמי דמקשי' מכ"ל לרש"י דכוש ואשור ע"ש העתיד דלמא שם המחוז הוא כמו ארץ החוילה שהוא שם המחוז י"ל דא"כ היה לו נ"כ להזכיר בה"א הידיעה כמו החוילה: [ד"ה קדמת · למזרחה] ר"ל קדמת כמו קדמה בה"א דבכמה מקומות מצינו שנכתב תי"ו במקו' ה"א אלא לכך נכתב קדמת לפי שהוא דבוק למלת אשור וכיון שהוא קדמה א"כ הוה כאלו כתיב לקדם כי כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל ה"א בסופו והוה כאלו כתיב למזרח של אשור: [ד"ה הוא · הספוב] ר"ל דדריש מדכתיב הוא פרת אע"פ שכתב בכולהו הוא · הוא הסובב (וכאן לא כתב הוא הסובב ולא כתב בו סי' א"כ במאי הבדיל משאר נהרות שלא צריך לתת סימן משום דחשיבות א"י) מ"מ גבי שם הנהר לא כתיב הוא אלא גבי פרת: טו [לקחו] דק"ל דכל היכא דכתיב לקיחה משמע שקודם שלקחו לא היה ברשותו והא הכל ברשות הקב"ה הוא: [ופתהו] (כמ"י) והא דלא פירש הרב פירש זה לעיל על פסוק וישם כ"ל משום שהוא קרוב יותר לפשוטו לפי שלשון לקיחה שייך דוקא בדבר השומרי או בב"ח שאין בהם דעה ובינה אבל האד' עיקרו המדע והשכל ולא שייך ואין לשון לקיחה שייך על המדע שהוא דבר שאין בו ממש א"כ הפיתוי שמפתה את דעתו ממחשבה אחרת כעין הלקיחה הגשמי שמעתיקו ממקום למקו': [ד"ה עזר · זכה] דק"ל דבתחלה כתיב עזר ואחר כן כתיב כנגדו משמע להיות נגדו להלחם עמו: יט [ועוד] כראה דזה לא קאי אלא על בריאת בהמות שהיו ביום הששי לאפוקי עופו' בריאתן היו ביום החמישי והוצרך טעם ראשון להירו' שמרקק כבראו בשפות ועט' שני להורות שביום יצירתן וכו': [ד"ה כל · פרשהו] הפך הקרא והוסיף מלת שם אחר האדם ומלת לעול' אחר שמו כי בזולת תוספת שם יהיה פי' יקרא לו כמו קראן לו ויאכל לפס לא קריאת שמות ואז אין טעם למאמר הוא שמו דליכא למימר הוא שמו קוד' קריאתו של אדם שהרי על ידו נקרא להם שמות ובזולת ההפוך יהיה פי' כל מה שיקרא לו האד' בשם נפש חיה הוא שמו וזה איכו אמת שבזול' קריאת האדם נפש חיה הוא כי נפש חיה כולל בהמו' וחיו' ועופות ועוד איך כאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו' והל' אין כאן כ"א נפש חי לבדו: כא [ויסטריא] פי' מגדליו: [נ"ש] ר"ל דלפי פי' זה נלעתיו מסטריו אבל לפי פשוטו של מקר' דלעי' הוא נלעתו': [ד"ה ויסגו' · מקום] כתב הרא"ם זה אליב' דמ"ד ויבן ה' את הצלע זנב שלא כחסר מגופו כלום וכו' אבל למ"ד פרצוף יהי' כמשמעו למלאו' החסרון וכו' ואכיאות' אפי' למ"ד פרצוף לא הי' שם מגופו כלום כי היו נכונין ב' פרצופין עם גופן מדובקי' זה בכך זה ולא נחסר אלא מקום החתך וק"ל כ"ל יואף על פי דקא' כגמר' כשלמא למ"ד ב' פרצופין היינו דכתיב ויסגור אלא למ"ד זנב מאי ויסגור ופשני' מקו' החתך י"ל דאי כמי הו' ב' פרצופין הוה מחוברין קצ' ביחד: (כמ"י) ולפי שפשוט יותר אליבא דמ"ד פרצוף לפי שהיה כל כלול הגוף פתוח שלא ה"ל גב הוכרך לומר ויסגור כמו שסוגרין בית פתוח או תיב' פתוקה אבל למ"ד זנב לא אתי שפיר כל כך לפיכך המשיך ופיר' מקר' לדעתו ור"ל חתך: [ויסן] (כמ"י) כ"ר וסנהדרין דף ל"ט ופרש"י שלא יראה כחתיכת קודם. נמר תיקונה ושם מוכח שזה התירוץ אליבא דמ"ד זנב ולפיכך הקדים הרב לפרש ויסגור מקום החתך שהוא נ"כ אליבא דמ"ד זנב כדי ללמוד שזה התירוץ נ"כ אליביה וכ"כ הרא"ם: כב [ד"ה ויבן את · להיות] דק"ל ויבן את הצלע איכא משמע שברא את האשה מן הצלע אלא משמע שבנה את הצלע לאשה להיות לה לשום דבר לכך מפרש להיות אשה וכן קרא שמביא רש"י ויעש אותו גדשן לאפוד אין פירושו שתיקן אותו לצרך אפוד אלא תקנו שהוא עצמו יהיה אפוד: כג [מלמד] לאו בתשמיש מיירי אלא אין זה אלא רמז ועיקרו מן והאדם ידע את חוה אשתו כפירש מהר"ש. ועי"ל שהי' משיג בשכלו טבע כל בהמה וחיה דאי לא הי' יודע טבעם לא הי' יודע לקרות להם שמות: (ד"ד) המפרשים מקשי' היאך בא על בהמה שהרי נצטוו על העריות ובהמה בכלל עריות ובאמת מחסרון ידיעה הקשו קושיא זו דאיתא בסנהדרין ל"ח שעה שביעית כזדווגה לו חוה · תשיעית נצטוו והציווי היה אחר זיווג חוה: (כמ"י) ועוד יש להוכיח שבא על כל חיה כו' מדקאמר זאת הפעם נו' אבל פע' אחר לא היה עגם מעצמי וקרוב לזה פרש"י בגמרא יבמות ס"ג: [ד"ה לזאת · מכאן] לכך לשון נופל על לשון אבל בלשון אחר אין טעם בלשון שלכך נקראת אשה · כי אין שם אשה נגזר משם איש בשו' לשון חוץ מלשון הקודש: כד [רוח] ר"ל דאד' איכו יכול לומר כן דהא לא היו לו אב ואם וגם לא היו לו בני' בעת הואת ולמה הוצרך לכך: [לאסור] ודבק באשתו ולא באשת חבירו דהא מהאי קרא נפקו עריו' כשו' אמר על כן יעזוב איש את אשת אביו ואת אמו שלא ישמש עמהם הרא"ם: וא"ל מכ"מ בזה שרוח הקודש מנוה וכו' לאפוקי שלא תאמר בטבע הוא כן דא"כ הל"ל יעזוב ולא ויעזוב מהרש"ל · (כמ"י) וכ"ל תיבת על כן דה"ק הואיל ועשיתי לו טובה כזאת ובניתי לו אשה על מנת כן עשיתי שיקיים אלו העריות כמו שכא' לישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים ופירושו על מנת כן הוצאתיך שתקיים המצות: [ד"ה לבשר · הולד] כ"ר למעוטי בהמ' וחיה שאינ' כולדים מן האד' · (כמ"י) וכ"ל דס"ל להרב דזה הוא כמו נתינת טעם על איסור העריות כדי שלא להרגות ממזרי' אף על פי שהביאה אסורה אפילו בילדה וזקנה שאינ' ראויים להוליד וגם עם הבהמה וחיה שאינ' מתעברות מן האד' מ"מ יותר נראה וניכר האיסור כשמוליד ממזר והוה מעות שאינו יוכל לתקון: כה [שלא] (נדה לדרך) יש לומר שלא היו יודעים דרך נביעות כלל ולא מחמת חסרון חכמה אלא מחמת שלא היו צריכן לידע דרך נביעו' כיון שלא הי' לה' יצר הרע: פרשה ג א [מה ענין] כתב הרא"ם ומכ"ל לומר שהכתובו' הללו בתחלת בריאתן מיד נעשו מפני הבינה והחוס עד שיקשה עליו מה ענין זה לכאן וכו' דילמא ולא נעשו הכתונות הללו אלא לאחר שחטאו ואכלו מן העץ והכתונת הללו היו מפני הבושה שהיו ערומים ויהיו המקראות כסדרן וכו' וכ"ל דהוכחתו מדכתיב ויקרא האד' שם אשתו חוה ונגמר וסמיך ליה

ויעש

ויעש ה' אלהים וגו' ופירש"י ויקרא האדם מוסב לענין ראשון וכו' וא"כ קריאת שם חוה קוד' החטא היה וסמיך ליה ויעש ש"מ דבתחלת בריאתן עשה להם הכתנות ולא אחר שחטא מפני הבושה וע"ל דכתיב בקרא ויעש להם כתנות עור וילבישם דמשמע הקב"ה הלבישם וכי מפני שחטאו הוכרח הקב"ה להלבישם ולמה לא הלבישו את עצמם כמו שעשו להם חגורות מעצמם והיה לו לכתוב ויעש להם כתנות עור ללבוש אלא ע"כ בתחלת בריאתן עש' מפני הקור והחום· ועל מה שהקשה הרא"ם איך היו ערומי' וכו' י"ל דלמ"ד שפירש כתנות עור חלקי' כצפורן מדובקין לעורן אם כן היו ערומים דק על העור היה מדובק כעין ציפורן אבל הכל בגלוי היה וגם אבר התשמיש וק"ל· ואפילו למ"ד שעשאן מצמר הארנבת והיו כעשים לו מפני הצנה והחום כיון שבריאתן היה בתשרי לדעת ר"א או בניסן לדעת ר"י ובשני פרקים אלו אין בהם לא קור ולא חום לא היו מלובשים כהן אלא ערומים היה בלי לבוש כי לא יתבוששו ממה שהיו ערומים כי לא אכלו עדין מן העץ לידע בין טוב ובין רע וכיון שהיו ערומים והיו משמשים לעין כל כתאוה הנחש וכו' וא"ל למה לקחו עלה תאנה ויעשו להם חגורות היה להם ללבוש הכתנות אין ה"נ אך זרק שבאותו פעם לא היו מצויין אצלו ולא רצו להיות עומדים ערומים אפילו רגע אחד: (נח"י) ומ"מ צ"ל שבמחלוקת שנויה (פסחים דף נ"ד) והכי איתא התם עשרה דברי' נבראו בע"ש בין השמשות וי"א אף בגדיו של אדם הראשון וא"כ לי"א נבראו אחר החטא דאיכהו שדמו כעשירי' דהיינו קוד' בין השמשו' ולת"ק דס"ל דקודם בין השמשות נבראו אפשר כמו דס"ל דנבראו קוד' החטא: [ועוסקים] (אב"א) וא"ת ותשמיש היכן רמוזה י"ל לא היה צריך לומר רק ויהיו שניהם ערומי' מה תלמוד לומר האד' ואשתו אלא הכוונה מלבד שהיו ערומים היו מתיחדים כדרך איש ואשתו: [ד"ה ערם · לפי] דקשה לרש"י למה נאמר מכל אלא לפי ערמתו וכו' ר"ל מתוך שהיה ערום מכל לכך היה ארור מכל [ד"ה אף · שמא] שאי אפשר לפרשו כ"ש מפני שהוא תחלת דבור: [ואע"פ] כתב הרא"ם אע"פ שלא נודע זה מן הכתוב מוכרח הוא דאל"כ מה היו אוכלין אין זה ראייה דלמא היו אוכלים ממיני עשבים וזרעוני גינה ונראה דהוכחת רש"י מדכתיב בקרא לא תאכלו מכל עץ הגן לא היה לו לכתוב אלא לא תאכלו מעץ הגן כיון שראה אותם שאכלו עשבים וזרעונים אם כן כל ל"ל אלא ודאי ראה אותם אוכלים פירות אך שראה אותם אוכלים בפירונין ר"ל מהתאינים אכלו ומהגפן לא אכלו ומאילן אחר שהיה עומד אצלו אכלו וזהו שאלה אותה כיון שראה אותם מקצת פירות אכלו ומקצתם לא אכלו היה לה מקום שאלה אם זה הוא משום בקיר בעלמא שאין טובים כשאר פירות מ"ה אין אתם אוכלים אותם או מפני ציווי הש"י שצוה לכם לא תאכלו מכל עץ הגן ולכן אתם אוכלי' ממקצתן וממקצתן אינכם אוכלי' וק"ל: ד [דחפה] דאל"כ היאך האמינה לו במה שאמרה לא תמותו ולא עמד' להכחישה: [לכך אין] ותימה והלא עדין היתה יכולה למות שהרי היום גדול עדין והקב"ה אמר ביום אכלך ממנו מות תמות ויש עוד להקשות אם על הנגיעה ימותו כ"ש על האכילה דאי אפשר לאכילה בלא נגיעה ואם כן למה לה לומר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו' ונראה דה"פ על האכילה ימותו ועל הנגיעה יפלו בחולה מיד ואחר כך יהיה הולך ופוחת וימות גם כן באותו יום ואם כן כשראתה שלא חלת' על הנגיעה ודאי לא תמות עוד ויש מקשים מאי ראיה הוא זה לנחש שדחפה את האשה עד שנגעה בעץ ולא מתה הא באמת לא הוזהרו אלא על אכילה ולא על הנגיעה והאשה עצמה למה לא ירא' בפשה כיון שהיא ידעה בעצמה שלא צוה השם כי אם על האכילה לבד

וע"ק מאי דעתה דאשה שהוסיפה לומר על הציווי וי"ל הציווי אל האדם ולא אל חוה אך אדם ציוה לחוה ובשעת ציוה לחוה הזהירה גם על הנגיעה כי ידע שנשים דעתן קלות הם והאשה היתה סברה באמת שהש"י ציוה גם על הנגיעה ומה שפרש"י הוסיפ' על הציווי והא לפי מה שצוה לה אדם בשם הקב"ה לא הוסיפה כלום אעפ"כ לא היה לה להשיב לנחש יותר ממה ששאלה מתנה שהוא לא שאלה אותה אלא על אכילה ולא על הנגיעה ואם כן כשראתה האשה שלא מתה בנגיעה לפי סברת' וציוויה מן בעלה או לקשה גם מן הפרי ואכלה ודוק: ויש מקשים עוד מה ראייה היא מן הנגיעה על אכילה בשלמא הנגיעה היה באונס שהוא דחפה אותה עד שנגעה אבל האכילה יהיה ברצון · וי"ל דהאשה סברה שהעץ הוא כמו סם המות שכל מי שיאכל ממנו הוא ימות כמו מי שיאכל עץ החיים שחפצי עצמו הוא הכותן בו חיים בן הפרי זה הוא סם המות ולכן אמרה לא תגעו בו כי הוא חושב כאום שיש סם המות חריפי' שאף בנגיעה ממית וסברה האשה זה הפרי כן ומ"ה דחפה אותה הנחש ואמרה כשם שאין מיתה וכו' מגלאתי: (נח"י) הקושיא מפורסמת למה חוה הטעתה את עצמה והלא ידעה האמת שהיא הוסיפה איסור הנגיעה מדעתה ולכן לא מתה · אלא י"ל שסברה חוה מה שהקב"ה צוה על האכילה סברה שגם הנגיעה היא בכלל אכילה כמו שמצינו בפסוק בכל קדש לא תגע שפירושו אכילה: ה [כל אומן] דקשה לרש"י אדרבה היה לו להקב"ה להאכילם כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע ומתרץ כל אומן שונא בני אומנתו: ו [ראתה] דק' לרש"י מה ראתה עכשיו שלא ראתה מקודם לכן דהא לא אכלה עדיין מן העץ: ותרא פי' ותתבונגה: [ד"ה כי · להיות] וא"ת למה לא מפרש רש"י כסדר שאמר לה הנחש ונפקחו עיניכם בתחלה וא"כ להיות כאלהים וי"ל לפי שכתוב אחר כך בהדיא וכי תאוה הוא לעינים דהיינו ונפקחו עיניכם ונחמד להשכיל דהיינו מה שאמר לה יודעי טוב ורע לכך צריך לומר דמה שכתוב כי טוב העץ למאכל היינו מה שאמר לה הנחש להיות כאלהים: [ד"ה ותתן · שלא] דהוכחתו מדכתיב עמה: [ד"ה גם · לרבות] דאל"כ למה נקנסה עליהם מיתה אבל לא היה כוונתה שימותו: ז [לענין] כלומר לענין החכמה של ידיעה כאמר שנודע להם עכשיו מה שאכלו ר"ל היא מצות ומעץ הדעת וגו': (נח"י) וכ"ל דלענין החכמה של דעת טוב ורע הכתוב מדבר וכמ"ש הרב לשל ואע"פ שכתבה בו דעה לקרא שמות לא ניתן בו יצה"ר עד אכלו מן העץ ומ"ש וסוף המקרא מוכיח היינו שלא אמר הכתוב ויראו כי ערומי' הם אלא וידעו ש"מ שנתחדש בהם ידיעה וכו': [ד"ה עלה · הוא] הוכחתו למה ליה למיכתב תאנה היה לו לכתוב ויתפרו עלה ויעשו להם חגורות ועוד קשה לרש"י ולמה לקח אדם העלין מן אותו העץ שחטא בו ולא מן האחרים כדי שלא יבינו באיזה עץ חטא כי נגאי הוא לפרסם חטאו דמה שחטא כמה דאמר חניף עלי' מאן דמפרסם חטאו ומפני אבל שארעצים וכו': [ומפני] פי' כיון דכתיב ויתפרו עלה תאנה שאין ת"ל אלא להודיע במה שקללו א"כ קשה למה לא פירסם בפי' איזה עץ הוא ולמה לו הרמזים וק"ל: ח [שמעו] הוסיף מלת היה כי בזולת זה תורה על הזמן ההוא והוסיף פי"ן ואחר שהיה מלת מתהלך מסדה סי"ן: (ר"ד) פי' הקב"ה היה רוצה שלא להעניש דרך בהלה אלא מתוך מתון כמ"ש חז"ל הוו מתונים בדין: ט [שלא יבא] רצה לומר דהקב"ה היה חפץ ממנו שיאמר חטאתי ויהרהר תשובה כלמ דהקב"ה רוצה בתשובתן ואינו חפץ במיתתן וא"ת דכאן פי' וכן בבלעם מי האנשים ונומר כדי להכנים עמו בדברים ובפרשת בלק פי' כדי להטעותו וי"ל דהתם כמו הוא כדי להכנים עמו בדברים

אבל

אבל מה שהכפיל לדבר עמו מי האנשים וגומר זה היה כדי להשתעות:
יא [מאין] וא"ת למה לא מפרש רש"י ג"כ מי הגיד לך שערו' אתה מן המצוה כמו שפירש לעיל וי"ל דמה שאמר הקב"ה מי הגיד לך שערום אתה קאי אדברי' של אדם שאמר ואירא כי ערום אנכי משמע דבשביל שהיה ערו' לכך ירא לא מצי לפרש מאין לך שערום אתה מן המצות דבשביל שאין לאד' מצוה אין לו לירא לפי שאינו חייב לקיים רק מה שנצטווה לו אבל מה שלא נצטווה לו אין לו לירא שמא יענש עליו אם עובר עליו ואם בשביל שנצטווה לו ועבר עליו ירא דאם כן היה לו לומר כן בפי' ואירא כי עברתי על המצוה אבל מה שערום היה מן המצוה לא היה לו לירא לכך מפרש מאין לך לדעת וכו' · ועי"ל דכאן אי אפשר לפרש מי הגיד לך שערו' אתה מן המצות דודאי היה יודע שעבר על המצוה : (נדה לדרך) ואני שמעתי פי' אחר כלומר מי הגיד לך אם אתה ערום אם לאו למה אתה משיב לי יותר ממה ששאלתי אותך כי שאמרתי לך איכה לא שאלתי אותך למה אתה ערו' איני אומר לך אלא אם חטאת ואכלת מן העץ וגו' : [ד"ה המן · בתמי'] דאל"כ היה לו להשיב כן על שאלו ו אבל כשהוא לשון בתמיה השיב על תמיהתו של הקב"ה האשה וגומר וק"ל : יד [מכאן] ואם תאמר כל מסית שבעולם יפטיר עצמו בטענה וי"ל דדוקא נחש שלא נצטווה שלא להסית ולא נענשה אלא לפי שבאו תקלה על ידה לפיכך שייך לומר דברי הרב וכו' אבל מסית שנצטווה בתורה שלא להסית כמנא כשהסית עובר על מצות השם שצוה שלא להסית ובזה יש קצת ישוב לתמיהת הר"אם מכתיבת יד אבא מורי ז"ל וכן מצאתי בשם מהרש"ל (חזקוני) ואם תאמר הא קי"ל דאין מסית אלא לע"ז אלא מדאמר להם והייתם כאלהים ש"מ היינו דע"ז : [ד"ה מכל · ללמדך] פירוש שנתקללה בימי עיבור שלה יותר מבהמה שימי עיבורה של בהמה יותר מעיבורה של חיה · [ז' שנים] פירוש דימי עיבורה של חתול נ"ב ימים וימי עיבורה של חמור שנה אם כן בהמה גרוע מחיה ז' פעמים כך יהא הנחש ארורה מבהמה שבעה פעמים נמצא שימי עיבורה שבע שנים וא"ל מכל החיה ר"ל ארי או אפעה שעיבורם לג' שנה ולט' שנה דאם כן ליכתוב מכל החיה ולישתוק מכל הבהמה : [ד"ה על · רגלים] דאם לא היה לה רגלים מאי קללה היא על גחונך תלך הלא מעיקרא נמי לא היה לה רגלים הר א"ס : טו [איבה] וא"ת למה לא ירא הנחש שמא תאכל חוה תחלה דהא לא נתן בתחלה וי"ל דנחש סבור דדרך הנשים שמכבדות את בעליהן ונותנין להם תחלה וחוה גם היא תתן לאדם תחלה וימות וכיון שתראה חוה שימות הוא לא תאכל היא או הנחש היה סבור שלא יניחה הוא לאכול · ועי"ל דסבר הנחש אדם מצווה שלא לאכול מעץ לכך ימות הוא אבל האשה אינה מצווה שלא תאכל מן העץ כי דוקא לאדם אמר הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל לכן אף אם תאכל היא לא תמות : [ותשא] דאל"כ יואי ואיבה אשית למשמע דקפיד אאהבתה : [ד"ה ואתה · לא] מניכי לתרץ דק"ל הא הקדוש ברוך הוא קלל אדם בפני עצמו ואם כן למה מערב כאן קללתו של אדם בקללתו של נחש ומתרץ דהכל קללתו של נחש הוא וגנאי שלו כלומר לא יהיה לך קומה וכו' והרא"ם פירש דאל"כ מה ענין ואתה תשופנו עקב בקללתו של נחש הא לאו קללה היא זו ומעל גחונך תלך לא נפקא דהתם לקציצת רגלים הוא דאתא אבל אם רוצה לקום בקומה יקום כתב רחמנא תשופנו : [ואף משם] דקשה לרש"י כתיב הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב משמע שאין חילוק בין אדם לנחש אלא היא יכתת ראשו והנחש ישופנו עקב והרי עוד יש הפרש ביניהן שאדם ממית הנחש והנחש אינה ממית את האדם אלא ע"כ צריך לומר אף משם תמיתנו הרא"ם · א"נ י"ל דק' לרש"י

דכיון דלעיל כתיב ישופך ראש ובודאי מיתה וכאן כתיב תשופנו שוהו א"כ מלשון ישופך וא"כ אם יכתת הראש ודאי מת הנחש ואם ישכנו עקב אינו מת והא הכל לשון א' הוא ולמה משום כאן לשון מיתה וכאן אינו לשון מיתה וע"ז פי' ואף מש' וכו' : [כתב] פירש דקשה לרש"י למה לא נאמר כפי' תשכני והרא"ם פירש אף על פי שישופך הוא לשון כתיתה והיא אינה נופלת אלא בראש ותשופנו לשון שריקה שאינה נופל רק בנחש מ"מ תפס הכתוב מדרך הצחות להשוות הלשונות אף שהם מחולפים בפירוש : טז [זה צער] (ד"ד) הא דקלל בצער גידול בנים ואח"כ בצער הריון שלא כסדר משום דבאותו פעם היו להם בנים כדאיתא בגמרא שנים עלו למטה וירדו ארבעה וכמו שפרש"י על והאדם ידע כבר כו' ע"ש : [ד"ה ואל · מגם] ואף על פי שזו מדה יפה בנשים י"ל דהא דקאמר בגמרא זו מדה יפה כלומר מדה יפה לה שלא שינת' מצווי המקום ואינה תובעו לתשמיש מאחר שקללה הש"י (מהרש"ל) : [ולא ממך] הא דמאריך רש"י אף על פי שלא לצורך היה שהרי כבר פירוש אין לך מגם וכו' אלא לכך נקטו לומר לך דהכל תלוי בו אף על פי שהיא אינה רוצה אלא הוא רוצה יכול לכופה או אם הוא אינו רוצה אף על פי שהיא רוצה אינה יכולה לכופו וזהו שנקט רש"י ממנו ולא ממך : יז [ד"ה ארורה · משל] הכי גרסינן דבר אחר משל ליוצא לתרבות רעה וכו' דלפירוש הראשון הקללה היה לאדם על ידי האדמה אבל לפי המשל היתה הקללה לאדמה : [שינק] אף כאן האדם נברא מן הארץ לכך קלל האדמה אבל קשה דהכא משמע דלכך קלל האדמה ולעיל פירש רש"י משום דלא עשתה ציווי של מקום ויש לומר הא והא גרמא (דאי הוה נתקללה בעון עצמה היה להתקלל שיעשה פירות על סד תלת אבל בקוצים ודרדרים זה היה בשביל עון שניהם) : יח [ד"ה וקוץ · ועכביות] פירוש בעל הערוך ירקות מרים מתקנים על ידי האור ברותחין · וקנדים בלשון לע"ז קר"די : [תקון] רצה לומר לפי שנאמר אחר כך את עשב השדה כלומר על כרחך מהם תיזון מאחר שלא תצמיח מכל מיני זרעונים שזורעים אלא אלו לכך צריך לפרש דנאכלין על ידי תיקון קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה פירוש קוץ ודרדר לאו דוקא דאם לא כן מאי זה דכתיב ואכלת עשב השדה והלא אין שם קוץ ודרדר : [ד"ה ואכלת · והלא] (כמ"י) הנה בברכה כתיב הנה נתתי את כל זורע זרע והם מאכל אדם וכאן נאמר ואכלת עשב השדה רצה לומר אף כשתזרע בגנה קיטנית או ירקות שהוא מאכל אדם ואפ"ה תצמיח לך עשב השדה שהוא מאכל בהמה ובע"כ תאכלם : יט [שתטרים] לא שתאכל לחם מעורב בזיע:
כ [ד"ה חוה · נופל] רוצה לומר דקשה לרש"י היה לו לקראתה חיה ועל זה פירוש נופל וכו' : כא [חלקים] חלקים לשון חלוק רוצה לומר כתונת כעין ציפורן מדובקים לעורן:
כב [שאני יחיד] ולי נראה דה"ה כשם שאני יחיד בעליונים בידיעה שידיעת הקב"ה י"ת ויתעלה מקיף הכל הן מה שהוא שכל ומדע שהוא הידיעה של אמת ושקר וגם ידיעה טוב ורע שהוא ידיעת נאה ומגונה כי ידיעת הקב"ה מקיף בכל כמו כן האדם אשר בארץ מכח השכל שיש לו מן העליונים יודע להבין בין האמת והשקר שהוא השכל והמדע ומכח אכילתו מעץ הדעת יודע להבחין בין הנאה והמגונה משא"כ בבהמה וחיה אף שאכלה מעץ הדעת אין לה הבחנה בין הנאה והמגונה אך בין המועיל והמזיק יש לה הבחנה לברוח מן המזיק לה ולקרב אל המועיל אם כן הוא יחיד בתחתונים כמו שאני בעליונים שהמלאכים אינן יודעים להבחין בין הנאה והמגונה רק בין האמת ושקר שהוא שכל ומדע ועתה פן ישלח וכו'

הוא

הוא קרוב להטעות לבריות וכו' ודו"ק כ"ל : [ד"ה ועתה · ומשיחיה]
(כמ"י) אע"ג דפרש"י לא טוב היות כו' שאם יהיה לו זוג לא יאמרו
שתי רשויות י"ל שאם לא יהיה לו זוג יבא הבריות מעניהם לטעות
אחריו אבל אם יהיה לו זוג יבא הוא להטעות את הבריות אע"פ שיש
לו זוג מאמר שיש בו דעת טוב ורע וחוי' לשילם : כר [ד"ה מקדם ·
במזרחו] ויהיה מ"ם מקדם פירושה מפאת קדם והיינו במזרחה של
גן חוץ לגן ר"ל הכרובים היו חוץ לגן דאלו היה במזרחו של גן ולפנים
ממנו היה האדם נכנס לגן עד שיבא סמוך להם אבל כשהוא חוץ לגן
לא יכול לכנס כלל וק"ל: [ד"ה החרב · ולה להט] דלהט הייננו כמו
מראה מלוטש ומרא' בלא חרב לא משכחת לכן פירש וחרב המתהפכ'
ולה להט כאלו אמר ואת החרב המתהפכ' שיש לה להט בהפיכתה :

פרשה ד א [ד"ה והאדם · קודם] דקשה לרש"י דהיה לו
לכתוב וידע בלי תחתהי"ד : [היו] הא דנקט רש"י היו לו בנים
ולא נקט אמר שנטרד ידעה משום דהוה משמע שאחר שנטרד
ידעה הא קודם לכן לא ידעה והרי לעיל כתיב זאת הפעם ונומר
ופירש רש"י מלמד שבא וכו' משמע דאף קודם לכן בא עליה וכזה כמו
ביאה מכ"ל לרש"י דואדם ידע כבר קודם שנטרד קאי אף על ההריון
והלידה דלמא על תשמיש לחודה קאי אלא יש לומר דאם כן ל"ל קרא
דואדם וגומר והא כבר שמעינן ליה מקרא דזאת הפעם וגו' :
[ד"ה אתה] (ד"ד) כתב לפרש המאומר את ה' משום דרש"י לא
ניחא לדרוש אתין שבתורה לרבות משום את ה' לא אמר שפי' את הוא
עם ה' ולא לרבות ה"כ יש לדרוש ב' אתין: [שותפין] כי ג'
שותפין [redacted] באדם הקב"ה ואביו ואמו : ב [ותוסף] רוצה לומר
הוסיף עוד את כלומר דשני אתי' משמעו שתים לכך מיושב במו הטיב
מה שכתוב ותוסף : [ד"ה רועה · פירש לו] דקשה לרש"י למה
היה רועה כאן הא לא הרשה להם להמית בריה · וא"ל דקשה לו למה
היה רועה כאן מאחר שאין לו הנאה מהן דיש לומר משום הקמח'
והגבינה והחלב והגמר דהוא מותר מ"מ היה עוסק במלאכה זו :
ג [ד"ה מפרי · הגרוע] דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב מראשית פרי
האדמה כמו שכתוב אבל הבל מבכורי' צאנו ומחלביהן : [פשתן] דקשה
למה כתוב מפרי האדמה היה לו לכתוב מן האדמה או מפרי העץ
אלא שהביא פרי מדבר שהוא כמו אדמה שאין נוטעו מחליף
דאמרינן בגמרא שאין נוטעו מחליף נקרא אדמה ופשתן כמו אין
נוטעו מחליף ונקרא גם כן עץ שנאמר ותטמנם בפשתי העץ לכן
אמר מפרי האדמה שהוא פרי כמו מן העץ והוא אדמה שאינו עץ
הא כיצד אלא מה זרע פשתן שהוא אדמה ועץ מהרש"ל : (כמ"י)
ויש אגדה מפרש בן רוע הוא הפשתן כדאיתא (בב"ב צ"ב) המוכר
פירות לחברו ולא במנו ואפילו זרע פשתן ולא קאמר זרע אחר
אלא שהוא גרוע משאר מאכל : ד [אל יפנו] (ד"ד) רבים תמהים
הא רש"י נופפי' בפ' שמות שא"א לפרש אל ישעו דשם לא יפנו כמו
לא שעה · וב"ל לייסבו שפיר בדרך זה דיש בכלל מאתים מנה דיש שני
דרכים בפנייה הא' שלא ידבר כלל באותו ענין והב' ידבר כמו שירב'
רק שלא יעשה · וזהו כיוא דגם שם פי' ישעו יפנו אלא של"ת
שלפנייה למוד כתכוין הכתוב בדברי פרעה כמו כאן · ע"כ
כתב שם הפסוק בדברי שקר ולא אל דברי שקר כפרש"י שם להורות
שהרחקת הפנייה תהיה אפי' ע"י דבור כמנא שפיר וכר כאן אל
ישעו אל יפנו דעב"פ פירושו לא יפנו · ובפ' שמות פי' דא"א לומר
דאל ישפו דהיינו כמו וישע אל הבל ששם היה הפנייה ע"י מעשה
למוד מפא"כ כאן לכן דקדק רש"י בלשונו שם ואל יהנו אפי' דבור :
[ד"ה וישע · ויתבה] כלומר במה ידע שפנה אליו ומפ' ירדה
אש וכו' : ז [ד"ה לפתח · קברך] דקשה לרש"י מה לפתח דכא
לגבי דיבא דניהגם אין שייך פתח ועל זה תירץ לפתח קברך דהיינו
בער שיבוש הקבר : ח [ד"ה ויאמר · ריב ומנה] (ק"ל שלא מפרש
בקרא מה היא האמירה אלא ש"מ נכנס וכו') : בב"ר מפרש לפי
שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה כאן היה קין אמר שהאדמה
שלו ואם כן לא יהיה להבל מקום בכל עולם ולא הניחו לרעות
באנו ועי"כ באו לידי דיב : ט [ד"ה אי · אולי יטיב] והא דלא פירש
רש"י כן לעיל גבי אדם יש לומר גבי אדם לא שייך לומר אולי יאמר
חטאתי דהא כבר התודה בזה שיהיה נחבא · עוד יש לומר דאדם
צדיק גמור היה שהוא היה יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא ובודאי
יודה על חטאו משא"כ קין מ"ה היה צריך ליכנס עמו בדברים כדי
שישיב וכו' מהרש"ל : [ד"ה לא · כגונב] שחושב שאין הכל גלוי
לפניו דאם לא כן לא היה מכחישו: י [ד"ה דמי · שלא היה (סנהדרין
דף ל"ז ומכיים שם עד שהגיע לבואלרו) : יא [לחטוא] פיר'
בעון שהוציאה עץ עושה פרי וכשנתקלקל אדם נפקדה גם היא על
עונה אבל לא על עון זה שפתחה את פיה שעדין לא נתקללה עלעון
זה ואיך יאמר ארור אתה יותר מקללת האדמה : [ד"ה מן · בשנה]
(כמ"י) נראה דס"ל להרב דלשון פצתה הייגו פתיחה יתירה וזהו
המטא כמ"ש התוס' סנהד' ל"ו שאין רישומו ניכר כלל · (ד"ד הרא"ם
הקשה שכאן משמע שהפתיחה של האדמה לרעה ובפ' אד"מ אמרינן
מיום שפתחה לקבל דמו של הבל שוב לא פתחה לטובה משמע של
הבל היה טובה ולא ידענו מאי קשי' לי' ולאי בנד קין היה טובה
שיבוסה דמו אבל כנד הבל היא רעה כדי שיהא נקבר כמו כדם
ובריה הנביא : יג [ד"ה גדול · בתמיה] וחסר ה"א התימה כי לא
יתכן בכישותא ופי' מבשוא על עצמו פירש שמטאו חטא גדול שאין
ראוי לסליחה דאם כן היה מגדיל החטא על עצמו ואיך יאמר הן
גרשת אותי הרי הודה על חטאו ונראוי לזה : (ד"ד) קשה מאי
שייכות יש זה לטעינת העון נראה דה"ק התמתובים ולאו פוטאים
כמ"ש כי יצר לב אדם רע מנ' א"כ למה נבראת אלא ע"כ דיש תקוה
לחטא התמתיכים על ידי תשובה א"כ לעונבי או אתה טוען :
[או אפשר] (בדה לדרך) בשם מהרש"ל ע"ד כי עמך הסליחה
למען תורא רצה לומר מאחר שעמך הסליחה ואין אצלך שום העדר
ומונע למען זה תורא אבל מלך בשר ודם אין בידו למחול רק כפי
דת בימוכו הוכרח לעשות או מיד כשחטא יחשוב כאשר אבדתי
אבדתי ויוסף לחטא וכך אמר קין אתה טוען וכו' והכל ברשותך ואין
מי מוחה בידך ועוני אי אתה יכול לטעון ותגרום לומר חס ושלום
שהעדר הסליחה מחמת שהוא כנד הכימום ואין הסליחה בידך ·
טו [ד"ה לכן · ולא פירשו] (דהל"ל העשה לו כך וכך) :
[ד"ה שבעתים · נקמת] אין פירושו על הורג קין שבעתים יקס
דהא למך הרג את קין ולא נעשה בו נקמה שיהרג אחר שבעתיים
אלא תחלת המקרא לכן כל הורג קין לשון גערה הוא ושבעתים יקס
קאי אקין רצה לומר כי לא יקבל הבל נקמתו מקין אלא עד שבעה
דורות ובאו מוכיח סוף המקרא ושבעתים יקס קאי אקין ולא אהורג
את קין · ועי"ל דאם כן איך פירש כל הורג קין יוקס שבעתים
אם כן היה קשה למה יוקס שבעתים יותר משאר רוצחים אלא על
כרחך ולת שבעתים יוקס הוא ענין בפני עצמו שהקב"ה יקס מקין
עד ז' דורות וע"כ זה א' מן המקראות שקצרו וכו' : [ברמז] רצה
לומר דכאן דבר הכתוב ברמז ובמקום אחר מפרש בהדיא כל מכה
וכו' : [העורים] ועורים ופסחים בלמי עכו"ם היו ופסח כנד
יעקב ועור כנד יצחק והיה כתוב עליהן את השבועה שנשבע אברהם
לאבימלך שלא יעשה עמו מלחמה וכן אבימלך לו אבל בימי דוד כבר
בטלה השבועה : [אות] פירש אות משמו של קין ובו' אות תי"ו רמו בו

תמיה כלומר שלא יהרגנו אי כמי אות משמו של הקב"ה והיא אות ה"א רמז על כל הורג קין מהרש"ל: טז [ד"ה ויצא · כנוכב] הוכחתו מלשון יצא דהיה לו לכתוב וילך דלשון יציאה לא שייך אלא ממי שיצא מדבר המוקף אבל הכא כתיב מלפני ה' דלא שייך דבר המוקף ניה כי מלאכל ארץ כבודו: [ד"ה קדמת · ומציגו] דאם לא כן למה היו המלאכים במזרח ולא ברוח אחרת: [והכריות] ופירוש הד"א לא לבד יכול להיות דאם כן למה אמר קדמת לכן צריכים אנו גם כן לפשט הראשון כי שם גלה אביו ופשט הראשון לבד אינו יכול להיות דאם כן למה נאמר בארץ נוד היה לו לומר במדינה מהרש"ל: יז [ד"ה ויהי · ויקרא] כלומר דבא לפרש דויהי בונה עיר קאי על קין ולא על חנוך הסמוך לו דאם לא כן מאי כשם בנו חנוך: יט [ד"ה ויקח · לא היה] אלא כן הי' לו לכתוב ומתושאל' א' למך ולמך ילד את יוב ללמה לי למיכתב ויקח לו למך שתי נשים: [ד"ה צלה · של תשמיש] פירוש שמשקה אותה כוס של עקרין כדי שתהיה עקרה ולא יכחיש את יפיה. ואם תאמר והלא כתיב וצלה גם היא ילדה ויש לומר דילדה קודם ששתה כוס של עקרים · ועי"ל דמה שאמר וצלה גם היא ילדה רבותא נקט אף על פי ששתה כוס של עקרים אפילו הכי ילדה ולא הזיק לה כלום (רא"ם) · כ [ד"ה אבי · הראשון] וכך פירוש אבי כלו' ראשון יושב אהל במקנה ואמר במדברות כלומר לא בהבל שהיה רועה כישוב וזו אומנות גדולה: כב [ד"ה לוטש · אומנות] רצונו בזה לפרש שהמקרא מסורס הוא והכי קאמר לוטש וחורש כל כלי נחושת וברזל והוסיף מלת כל כלי אומנות כלומר כלי אומנות הם כלי המחרישה והסיתוך ודומיהם שנופל בם הלטושה ולשונות אלו [ד"ה נעמה · של נח] וא"ת מנ"ל לרש"י ויש לומר דהא לכך נקראת נעמה על שם שמעשיה נעים והיתה צנועה והואיל וכן הוא אם כן למה מתה במבול ולא ניצלה בנח אלא על כרחך היא אשת נח והרי אשת נח ניצלה מן המבול ועי"ל דהוכחתו הוא דלמה נזכרה נקבה זו יותר משאר נקיבות אלא ודאי משום זה לפי שמצינו שלנשמה היו שלשה אחין יבל ויובל ותובל קין היה רשע כמו שפירש רש"י שהיה עשה כלי זיין לרוצחים ויבל היה צדיק יושב אוהלים לפי פירוש אחד שפירש רש"י ויובל גם כן צדיק היה ומצא דשנים היו צדיקים ואחד היה רשע וגם לנח היו שלשה בנים שם חם ויפת שם ויפת היו צדיקים כמו שפירש רש"י בפרשת נח ואחד היה רשע כדמשמע גם כן שם ואם כן אל יקשה לך למה היו שני צדיקים ואחד רשע לכך פירש ונעמה היא אשתו של נח ורוב בנים אחר אחי האם וק"ל: כד [ד"ה שבעים · לפי שנגזרה] (כש"י) אין זה בב"ר שלפנינו ול"נ שהרב הוסיף זה מדעתו לתרץ ולמה עסקו בפריה ורביה והוליד' עד הנה וע"ז תירץ כדי לקיים המצות ועיין בהרא"ם: [את הכל]. רצה לומר כלם ימתו וא"ת בתחלה פירש רש"י לכך פירשו היינו לפי שנגזרה גזירה על זרעו של קין וכאן משמע בשביל המבול היו פורש' ויש לומר דנשים היו יודעות שיבא המבול בימי למך וסוברות היו שבימי למך בן מתושאל על זרע של קין יהיה אבל טעות היה שלא בא אלא בימי למך בן מתושלח וק"ל: [א"כ אין] אבל לפי מדרש רבי תנחומא איננו של טעות וגם שאותו קל וחמר איננו מבטל שבעתים יוקם קין שהק"ו איננו אלא בעבור החטא שלו · ומהרש"ל כתב וא"ת מה דעתו של למך ויש לומר שאמר בלבו מה קין שהרג במזיד היה ראוי לאות תיד שנאמר שופך דם האדם וגו' אפילו הכי עכב הגזירה בשבילתו לז' דורות אני שהרגתי שוגג על אחת כמה וכמה שיעכב הגזירה בתפלה: כה [ד"ה

וידע · את עשו] וקשה לפי פירש הראשון שפירשו ממנו משום רביעה מה השיב להם אדם יש לומר דהשיב להם וכי מפני שעשה עבירה אחת שהרג יעשה עוד עבירה ויבטל פריה ורביה אלא מעתה מי שאכל שום וכו' מהרש"ל: [תאוה] פירוש שתפלה לא היתה לו תאוה אלא כשראה את חוה אבל עתה שנוסף לו תאוה על תאותו דגם כשלא היתה לפניו בתאוה והיתה עליו התאוה. ולי נראה דהוכחת רש"י הוא למה לא אמר נקרא ותהר עוד אשתו ולהורות על הקללה שנתקללה חוה בצער העיבור ולמה כתב עוד נבי ידיע דמילתא דפשיטא היא דאין הריון בלא תשמיש אלא לדרשה שנתוספה לו תאוה וכו'. ועי"ל דלא שייך ליסנא דעוד אלא כשהפעולה השנייה סמוכה לפעלה הראשונה כתב עוד להורות על תכיפת הפעולה כמו גבי לאה דכתיב ותהר עוד תכף אחר לידה ראשונה אבל הכא שפירש היה מאשתו ק"ל שנים לא היה לו לכתוב שם עוד אלא וידע אדם את אשתו וגו' או לקומים שניים כמו גבי עירם שפירש מאשתו וכתיב ביה לקומי שניים ודו"ק נ"ל:

פרשה ח

א [ד"ה ביום . שנברא] שהרי כתיב זה ספר תולדו' אדם ביום נברא וגו' משמע דביום שנברא היו לו תולדות ויהיה ביום ברא דבוק עם תולדת אדם ולא עם בדמות אלהים הבא אחריו דאל"כ ביום ברא נ"ל לא היה לכתוב אלא תולדת האדם בדמות אלהים עשה אותו שני ויקויב מזה שזה ספר תולדות אדם שב אל והאדם ידע את חוה אשתו ותלד את קין והבל: ג [ד"ה שלשים . מן האשה] דקשה לרש"י והלא ביום שנברא הוליד ואם כן למה לא הוו לו בנים עד עכשיו: כב [ד"ה ויתהלך . לשוב] ר"ל כיון דכתיב ויתהלך חנוך את האלהים א"כ צדיק היה ולמה מת קודם זמנו אלא שקל בדעתו היה וכו': כח [ד"ה ויולד . בנבה] דקשה לרש"י למה נאמר כאן שפיכן מבשאר תולדות ולא כתיב ויולד את נח אלא בן לשון בנין: כט [ד"ה זה · ינחם] (ד"ד) בב"ר וכי למך נביא היה שידע זה אר"ם כן יה' צדק שנשבע הק"בה ארר האדמה אמר אדם לפנה רבש"ע עד מתי א"ל עד שתוליד אדם מהול כיון שנולד מהול אמרו זה ינחמנו: [אין טעם] אלא תרנה לפרש לשון נחמה אין טעם השם נופל על שם נח דקרא משמע ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו דלכך נח רא נח משום זה ינחמנו ונח אין לשון נחמה ואין טעם השם נופל על השם אלא היה לקרא את שמו מנחם דאו הוי שפיר טעם השם נופל על השם והא דלא קאמר יניח ממנו את מעשינו דהא עדיין לא ינוחו ממעשי ידיהם דהא עדין יצטרכו לחרוש ולזרוע ולדוש לכן קאמר זה ינחמינו זה יניח ממנו את עצבון ידינו שלא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם ולא נקט רש"י ממעשינו ומעצבון ידינו כמו דכתיב בקרא ולמה הקדים עצבון ידינו למעשה ידינו י"ל דעצבון קאי על מה שהוציאה הארץ קוצים ודרדרים ומיד כשנולד נח פסקה מיד אותה קללה אבל תקן המחרישה לא היה אלא עד שנדל נח מ"ה הקדים רש"י והורה בזה שכן ראוי להיות כמו בקרא וק"ל: לב [ד"ה בן. תיבות] הקשה מהר"ם יפה ז"ל אדרבה אם יהיה צדיקי' היו הם ונשיהם יותר מעשרה והיו מגינים על כל העולם ולא היו צריכין לתיבות שהרי כן פירש רש"י בפרשת וירא גבי תפלת אברהם ועל פחות מעשרה לא ביקש שהרי דור המבול ח' היו נח ובניו ונשיהם ולא הני לו משמע שאם הוו עשרה היו מצילין (נ"ל) יש לומר דעשרה צדיקים לא שיצילו שלא יבא מבול כלל רק יצילו על עירם וזהו שאמר אטרים לעשות תיבות הרבה לכל יושבי עירם אבל המבול עכ"פ יבא לשטוף שאר העולם: [לע נשין] והא דלא הספיק לו במה שאמר אם היה מוליד רוגם

ת"ק אם היו רשעים וכו' אלא מפני שכוונת זה עדיין יש להקשות מה הרויח נח בהמתנתו דהא עדיין אם יהיו רשעים יאבדו מ"מ הכי צריך לטעם אחר כי ימתין ת"ק ומעלה כל המולדים לא יהיו בני עונשים ויועיל להם זכותו של נח שאף אם יהיו רשעים יוגלו בזכותו מש"כ כשאר התולדות שלא הגיעו לעונשים ונאבדו במבול משום שלא היה להם זכות ומ"ה לא צריך אלא לתיבה אחת אף על פי שלא היו בני עונשים לאו לצדיקים היו כקטנים אך ורק בזכותו ניצלו מ"ה לא בנה לכל אחד מהם תיבה בפני עצמו וק"ל: [לפני] (נח"י) וקשה דלקמן פרשת חיי שרה פירש בת ק' שנה כבת כ' לחטא משמע דלאחר כ' שנה הויא בת עונשין. ועוד דוחק לומר דיעקב אבינו ע"ה ובניו כל אחד מהם לא הגיע בימי ק"כ שנה ואיך יעלה על הדעת לומר ששני חלקים חייהם לא יהיו בני עונשין וע"ש: [ד"ה את שם. דורש] וקשה ליחשוב יפת אחר שם י"ל שלא רצה לשנות כ"כ כיחסם ואם נולדו כזה אחר זה מ"ה לא רצה להפסיק מהרש"ל:

פרשה ו ב [ד"ה כי טובת. מטיכין] מלשון מטיכין את הכרות פירוש דטבת משמע דעת' היו טבת ר"ל מקושטות כמו עפרון ישב שישב עתה ועוד טבת חסר הוא"ו לשון יחיד כלומר דלא היה טבת אלא נשים יחידות דהיינו הכלות שהן מקושטות ולא כולן אבל אי כתיב טובת מלא וי"ו היה משמע שתמיד היו טובת ר"ל מקושטת כיון דכתיב מלא לשון רבים וק"ל: (נח"י) לפיכך כתב חסר שטובתו היתה חסרה: [ד"ה מכל. אף הזכר] (רא"ם) דאל"כ נשים מכל אשר בחרו ל"ל אלא נשים לבעולה. אשר בחרו. לזכר ולבהמה: (נח"י) הקשה הרא"ם דבפ"ק דקדושין דקי"נ משמע שלא נכשלו באשת איש וכ"ל דבני אלהים שהם השרים שטאו בא"א ולא שאר העם דהא קאי אוירואו בני אלהים לפיכך נקט הרב היה גדול נכנס והרא"ם אמר שמא אגדות חלוקות הם: ג [ד"ה לא ידון. האדם] ויהיה פיר' בי"ת באדם כמו ויעבוד יעקב ברחל שפי' בשביל רחל: [ד"ה לעולם. לאורך] וא"ת לעולם ממש וי"ל דזה אי אפשר דמשמע לא ידון רוחי באדם לעולם דמשמע לא לעולם אבל מ"מ לזמן ארוך ידון ואח"כ כתיב והיו ימיו ק"ך שנה ש"מ שגזר הגזרה לאלתר לכך פי' רש"י לאורך ימים ר"ל לא ידון לאורך ימים אלא לאלתר: [ואם לרדם] משמע דעדיין לא עלתה במחשבה להשחית ודאי ולמה לא פי' לא אמתין לו עוד וכו' ועוד מנ"ל לרש"י זה י"ל משום דאי פירושי כן היה משמע שכבר עלה במחשבה להשחית ודאי וזה איכו שהרי אח"כ כתיב ויאמר יי' אמחה את האדם דהיינו אמירה ראשונה אבל קודם לכן לא עלה במחשבה להשחית וק"ל: [בשגם] ר"ל השי"ן בשג"ם שהוא לשון גם וכן שקמתי דבורה כמו שקמתי בשג"ם תחת הש"ין שאתה כמו שאתה והוסיף אלף ואתנו משום דכוונת זה היה משמע שפיר בשביל שגם הוא בשר כמו אחר ואין שם אחר לכך הוסיף ואת בו וק"ל: ד [שנפלו] כ"ר ר"ל כהרגו: ר"ל ורעם לאלו ממעשיהם הרעים ונהרגו ג"כ כלומר שהנפילים אשר היו בימים ההם כלומר בימי דור אנוש ובני קין נפלו מן העולם כשהציף עליהם את מי האוקיינוס: ובלשון עברי לשון ענקים הוא פירש דלשון הנפילים וגו' פירושו שהפילו בני אדם בגבורתם מהרש"ל: וגם אחרי כן בימי דור המבול היו ג"כ ומתי היו הרי כלם שטפם המבול של מי אוקיינוס ומפרש אשר יבאו בני אלהים ומהם ילדו הענקים ההם וק"ל: [ד"ה בימים. ובני קין] (נח"י) לכנ"ל העיקר כמו שפי' בפרשת שלח לך בפסוק ושם ראינו את הנפילים וז"ל ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל ולפי זה שנפלו מן העולם רצה לומר מהעולם העליון שהם השמים: [ד"ה וגם] רצה לומר גם אחרי כן היו רשעים וחוטאים: (נח"י) יש מקשין דבפרשת עקב על פסוק ואבדתם מהרה פירש הרב דור המבול לא היו להם ממי ללמוד וע"ש: [ד"ה אנשי. שנימוקו] היינו מחויאל והתשו היינו מתושאל. דאל"כ למה קרא אותן אנשי השם והם היו אנשי בליעל: ו [ד"ה וינחם. ממרידן] שהרי המריד כל בהמה וחיה שכולן קלקלו ואלו היה בעליונים היה ממריד גם את העליונים: [ד"ה ויתעצב. עלה] דאל"כ קשה הרי כתיב וינחם מלשון נחמה כלומר ויתעצב היא מלשון נתעצב ונאלם כלומר נתעצב האדם אל לבו של מקום להכריתו. ומהרש"ל פי' אל לבו של מקום פירש מאחר שפירש שהיה נחמה לפניו מוכרח את לומר שהאי ויתעצב אל האדם אבל לד"א שנהפך מד"הר למה"ד קאי ויתעצב על הקב"ה: [לעשות האדם] כלומר מתחלה לא עלה במחשבתו לעשות האדם מאומה ועכשיו עלה במחשבתו לחקור עליו מה לעשות בו לא שנהפכ' מחשבתו לרעה ופסק עליו המבול שהרי אחר זה כתיב ויאמר ה' אמחה את האדם שהוא תחלת דבורו ואינו פי' ההפוך לומר שהפוך מחשבתו ממדה"ר למד"ה הוא מה שאמר אמחה את האדם דא"כ ויאמר אמחה את האדם מבעי ליה ולמה נאמר ויאמר יי' אמחה וגו' אלא ודאי תחלת דבור הוא וכיון שהוא תחלת הדבור משמע שעדיין לא פסק עליהן את הדין אלא שנכנס לחקור מה לעשות בהם: [ד"ה ויתעצב. שמחתי] דר"ל שמחתי לעצמי ושמחתי גם את אחרים: [כך מעשה] וק' היאך מדמה מעשה הקב"ה למעשה ב"ו י"ל שזה היה לדמות המין אבל באמת היא בשביל הצדיקי' וכו' מהרש"ל: [הצדיקים] ר"ל ועוד בשביל צדיקים דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל כי הכן איכו לשון תועלת אלא בשעת חדוה חדוס והרשעים לתועלת שיעמדו צדיקים מהם אלא ע"כ צ"ל שהוא כמו ועוד וק"ל: ז [ד"ה ויאמר. השמיתו] ולפי זה קשה הל"ל אדם ובהמה ל"פ ד"א וכו' ולפי הד"א קשה היה לו לומר אדם וגם בהמה ל"פ אף הן וכו' מהרש"ל:

חסלת בראשית

נח (נח"י) ט [זכר צדיק] כתב הרא"ם ואף על פי שכבר הזכירו תולדותיו בפרשה העוברת חזר והזכירם כאן להודיע שלא הוליד רק אלה ולא שהוליד אחריהם בנים ובנות ולא היה ראוים לבא אל התיבה עכ"ד ולא נהירא דהא לעיל פי' הרב דלכך כנס את מעיינו שאע"פ שיהיו רשעים לא יאבדו במים לפי שאינן ראוין לעונשין לפני המבול אלא לכך חזר והזכירם להורות שהיו צדיקים שבא' כאן אלה פוסל את הראשונים דור המבול ולכך קראן תולדות אבל דור המבול לא נקראו תולדות: ✿ [ד"א] דק' לפי' א' נח נח ל"ל ה"ל תולדו' נח איש: כלי"ש [תולדותיהם] וכ"ל דר"ל מדכתיב אלה תולדות נח ומפרש נח איש צדיק ש"מ דמעשים טובים איקרי נמי תולדות ונקט בתחלה איש צדיק ואח"כ ויולד נח וגו' ש"מ דמעשים טובים עיקר תולדותיהם: [ד"ה בדורותיו. לגנאי] כתב מהרש"ל וקשה היאך דורשין לגנאי כיון שהיה צדיק וי"ל שהיה סומך על את האלהים כמו שפירש רש"י ז"ל ואידך שדורש לשבח מפרש לקרא אדרבה גבי אברהם כתיב התהלכ' ולא בתמידות לפי שהיה לו עסק כדי להכניס הבריות תחת כנפי שכינה אבל נח לא היה עסק עם בני דורו לפי שהיו רשעים גמור יש כתב את האלהים כלומר שלא היה לו שום עסק כ"א עם אלהים מהרש"ל: (נח"י) ואפשר נמי דהקשה דהל"ל בדורו ומדאמר בדורותיו משמע בכל העשרה דורות מאדם עד

נח היה צדיק תמים לכך אמר מ"ס לשבח ומ"ס לגנאי לפי מעשי אלו
עשרה דורות היה צדיק אבל וכו' ואפשר כמי דבהא פליגי · דמ"ס
דבדורותיו קאי על עשרה דורות שמאדם עד נח ומ"ס על עשרה דורות
שנח עד אברהם הא בדורו של אברהם וכו' וכתב הרא"ם ואע"פ
שכולהם מודים שלא היה צדיק גמור אלא לפי דורו דאל"כ מאי כ"ש
דקאמר מ"מ בפירוש בדורותיו קמיפלגי מ"ס בדורותיו לשבחו הוא
דאתי לומר אף בדורותיו שהיו רשעים ובא לו ללמוד ממעשיהם אפ"ה
היה צדיק כ"ש אם היה וכו' ומ"ס לגנותו הוא דאתי וכו' כדפירש לעיל
אבל כ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים והיתה צדקתו כמו שהיתה
עכשיו לא היה נחשב לכלום וכ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים היה
צדיק יותר לפי שאינו דומה מי שגדל בתוך צדיקים למי שגדל בתוך
רשעים והא דדרש בדורותיו חד מכיוהו לגנאי וחד מכייהו לשבח אף
על פי שאין להם הכרע אם לגנאי אם לשבח משום דחד מיכייהו
סובר דבדורותיו קאי אהיה דסמיך ליה לומר שזה היה כאן דורותיו
שהיו רשעים וכ"ש וכו' וחד מיבייהו סובר · דבדורותיו קאי אצדיק
דלעיל מיניה כאלו אמר צדיק בדורותיו שפירש צדיק לפי דורו · וזהו
לגנאי בלי ספק הרא"ם: (ד"ד) קשה והלא גנות בהמה טמאה
לא סיפר הכתוב ואיך דו רשין בגנאי של צדיק י"ל דאין דורשין בגנאי
של נח אלא בגנות הדור אשר היה צדיק תמים והיה צריך סעד לתמכו
ולא כאברהם אלא ודאי שהדור היה גרוע: [ד"ה את · ובאברהם]
דעת רש"י דאת אלהים משמע הליכתו של נח במקום שאין אדם
שם כי אם אלהים לבד והיה פורש מבני אדם לפי שהיו כולם רשעים
וירא שמא ילמד ממעשיהם הרעים דנח לא היה צדיק כל כך אלא צריך
סעד לכך את אלהים התהלך נח אבל אברהם מתחזק בצדקו מאליו
לפי שהיה צדיק גמור והולך בין הרשעים והוכיחן ומניירן ולא היה
ירא שמא ילמד ממעשיהם לפיכך לא צריך סעד: [לשון עבר]
מבנין התפעל: [לשון כבד] ר"ל שהלמ"ד מתלת התהלך דגושה וזהו
לשון כבד: [בל"א] מ"מ יש חילוק אם הל' בציר"י הוא ל' עתיד ואם
הל' בסגול ל' עבר בלי"ט: [הפכו] ר"ל אם לא היה הא"ו של והתפלל
היה פירושו ג"כ לשעבר (קנ"מ) ואכי קבלתי שפירוש הוי"ו שבראשו
הוא וי"ו של ובא שאם כתב בא והתפלל ע"כ לפרש אותו עבר כמו
פעל ועשה יצר וברא אבל עכשיו דכתוב ובא מהפכו לעתיד:
יא [ד"ה ותשחת · וע"א] רצה לומר כיון דשניהם במשמעות
ותשחת אם כן הי מכייהו מפקת: [גזל] לאפוקי
חמסן דרבנן שיש חילוק בין חמסן לגזלן דחמסן יהיב דמי וגזלן לא
יהיב אבל בחמסן דתורה אין חילוק דחמסן הוא כמו גזלן ועיין בב"ק
דף ס"ב: יב [ד"ה כי השחית בוקקין] ר"ל מדכתיב את דרכו
ולשון דרך גלוי עריות כדכתיב דרך גבר בעלמה הא דלא נקט כמי
דגים משום דכתיב על הארץ ולא דגים שבים: יג [ד"ה קץ · בא]
אינו ר"ל שעל כל פנים תבא אלא כשתבא עליהם גזירת מות אינו
אלא מזה המין: [טובים] פי' דרכה להרוג רעים וטובים שהרי
עכשיו לא הרגה רעים וטובים מהרש"ל: [אלא על הגזל] וא"ת
והרי לעיל פירש כל מקום שאתה מוצא זנות וכו' משמע דמשום זנות
מתו ויש לומר דהא והא גרם דאי לא היה אלא גזל לחוד לא היה נחתם
אלא על רעים ולא על טובים ואי לא היה אלא זנות לחוד לא היה
נחתם כלל אפילו על הרעים אבל השתא דהיו שניהם נחתם על
הרעים ועל הטובים ומוכרח אתה לחלק כן דאי לאו הכי הפסוקים סתרי
אהדדי דבתחלה אמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וכתיב
אחריו ויאמר אלהים לבחקן כל בשר נח לפני משמע בשביל זנות
הביא המבול ואחרי, כתיב כי מלאה הארץ חמס משמע בשביל גזל
הביא המבול אלא ע"כ צריך אתה לחלק והשתא א"ש הא דמפרש

רש"י לעיל ותשחת הארץ לשון אלילים וגילוי עריות אע"ג דקרא לא
מפרש אחר כך אלילים אלא גילוי עריות בלבד כדכתיב כי השחית
כל בשר דרכו דהיינו גילוי עריות כדפירש אלא משום דאין עונש
מיתה על אלילים ואינו הורגת טובים ורעים · ועי"ל משום שגזלו
כל אחד את נשותיהם של חבריהם דהיינו שניהם גזל ועריות לכך
נחתם על שניהם · כתב מהרש"ל קשה למה לא אמר גם כן גזל כמו
שאמר ערוה ועבודת אלילים וי"ל דלעיל כתוב וירא אלהים דמשמע
שעבירות שבין אדם למקום אבל גזל היא עבירה שבין אדם
לחבירו עכ"ל: [ד"ה את הארץ · ג' טפחים] פירש דג' טפחים
עומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא אדמה וכאן
כתיב את הארץ · ד"א את הארץ וכו' דק' לפי פירוש ראשון למה
לא כתיב מארץ ל"פ ד"א עם הארץ רק קשה כיון דמלת את לאו שם
תואר הוא למה לא נאמר עם לכן צריך גם לפירש ראשון מהרש"ל:
(נח"י) יד [אולי ישובו] קשה אדרבה בבנין התיבה תגרום שלא
ישובו כי ישיבו לו אלו היה אמת שלכך אתה בונה תיבה כדי
להציל והלא הרבה ריוח והצלה להציל בלא תיבה · י"ל שככר היתה
קבלה בידם שיבא המבול כפי רש"י אבל בשי לימך אלא שהיו אומרי' על
זמן רב ומתמהים הבנין שעתה יבא ואולי ישובו: [ד"ה עצי · כן שמו]
דעצי ל' רבי' ונפר ל' יחיד · בלי"ט: [על שם] ר"ל מים רותחין אינו
אלא מגפרית שבארץ ועיין בפרק חלק ובפ"ק דר"ה וא"ת מנ"ל דמי
חמימין י"ל מדכתיב הכא וישובו המים ובאחשורוש כתיב וחמת המלך
שככה מה להלן שכח משום דהא כתיב לפניו וחמתו בערה בו אף
וישיבו דכתיב כאן שכחו מחמימותן ובעשי קרים: [ד"ה בכפר · על
ידי] וא"ת תוהיאך תלי זה בכאן וי"ל דבלא פירש דלעיל לא היה קשה
למה היה כאן כופר מבפנים ומבחוץ ותיבתו של משה לא היתה אלא
זפת מבחוץ לכי שבלאו הכי נמי מחולקים היו שהרי הכא היה כופר
והת' היה זפת אבל עתה שפירש רש"י דכפר היינו זפת א"כ ש"מ דגם
הכא היה זפת כמו התם א"כ למה לא היה נ"כ התם מבפנים ומבחוץ
כמו הכא · ועי"ל דבלא זאת הייתי אומר דכפר טעם יותר מחומר
וגרוע הוא מזפת הלכך חומר בפנים וזפת מבחוץ טוב הוא כמו כופר
מבפנים ומבחוץ אבל כיון שפי' רש"י דכפר זפת הוא א"כ קשה למה
לא היו שוין: [ועוד] וכ"ל דמה שפירש לעיל תיבתו של משה ע"י
שהמים רפין דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ה"פ דודאי המים היו
רפין הילכך דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כיון שהמים היו
רפין די בזפת מבחוץ כדי שלא ירים וכו' אבל בזאת התיבה וכו'
צריך לזפתה מבית ומבחוץ ועוד כדי שלא ירים דק' לו וכי ינרע בזה
שיעשה גם במשה כך ומפרש ועוד וכו' ותיקשה והלא נח גם כן צדיק
היה לכך פירש אבל כאן וכו' מהרש"ל: טז [י"א] · צהר לשון
צהרים דהיינו דבר המאיר יש אומרים חלון מדכתיב ויפתח נח
את חלון התיבה: (נח"י אע"נ דכת ב ויפתח חלון משום לא נעשה
אלא לאויר: [ד"ה ואל · כדי שיזובו] (ר"ל ואל יפלו לתוכו וא"ת
ולמה לא היה עושה אותה שוה ויעשיה אותה חזק ועבה כל כך עד
שלא יכנסו בו המים וי"ל דמה שפירש רש"י ועומד על אמה היינו
אי' אמה לפי שבית בלא אויר אי אפשר לדור בתיבו ואם יעשה אותה
כולה אויר יפלו בה הגשמים אבל עתה לא עשה אותה כולה אויר אלא
אמה באורך וברוחב היה קצר מאוד ואין ברחבו אלא שבית שבאמה
והוא טפח דאורך התיבה למטה שלשה מאות אמות ולמעלה ארכה
אמה דהיינו חלק אחת מג' מאות אמות וא"כ למטה ברחבה לא היתה
כי אם חמשים אמות אם כן רחבו למעלה שבית שבאמה והוא טפח
שהוא חלק אחד מחמשים אמה שהוא שלש מאות טפחים: [ד"ה בצדה
שלא] רצונו לתרץ והא כל פתחי הספינה למעלה הם: יז [ה"כי]
דקשה

דקשה לרש"י דכך משמע לשון ואני כלומר הוא רוצה וגם אני וכלפי מעלה לא שייך זה ק"ו שאחד יסייעו ומתרץ דואני קאי על הסכמות המלאכים שהסכימו כבר כן אני מסכים עמהם או כמי דקשה לרש"י למה כתיב ואני הנני כפל לשון וק"ל: [עם אותם] ר"ל שנמלך הייתי במלאכים אם אעשה את האדם והיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וגו' ועכשיו מסכים אני עמהם: [ד"ה מבול · שבלה] וא"ת מנ"ל לרש"י אלו ג' פירושים וי"ל דכי"ת מלת מבול דנוסה יכב לנוש מביא יו"ד או כו"ן פ"א הפועל או אות כפל ואם כן לפי' ראשון שפי' בלה את הכל רצה לומר דהוה כאלו כתיב בנול דהוא לשון בגול תבול ולפי' ב' שפירש שבלבל את הכל דהוה כאלו כתיב מלת מבול כפל דהיינו בלבל ולפי' אחרון שפירש שהוביל את הכל ר"ל שמביא את הכל מגבוה לנמוך דהוי כאלו כתיב יובל דהוא לשון מביא כמו יובל שי למורא]: יח [בריות] כאלו אמר והקמותי את בריתי אתך ואז ובאת אל התיבה ולולא זה לא תוכל: [ושלא יהרגוהו] וא"ת ודלמא להאי טעמא לחוד וי"ל דה"ל ואוקי את בריתי וכו' והואיל וכתיב והקמותי פי' כבר כשבראותי אותם הקמותי את בריתי אתם שיקיימו דברי מהרש"ל): [ד"ה אתה · מכאן] והוכחתו מדשינה ביאת התיבה ליציאה דביציאה כתיב צא אתה ואשתך ואין להקשות והא כתיב ויבא נח ובניו ואשתו לקמן אפרש בע"ה: (ד"ד) קשה לקמן גבי ויבא נח קור רש"י שכית דכאסרו ללא צורך: ותו שם פרש"י מפני שהעולם שרוי בצער וכאן לא זכר טעם זה אלא כר אה לדקדק דבצווי זכר תחלה הביאה אל התיבה והדר הפרישה ובסוף אמר ויבא נח ובניו והדר אמר אל התיבה אלא גם הוסיף מדיליה להקדים הפרישה קודם באתו לתיבה מפני כי או ראה העולם שרוי בצער כי לא נכנס עד שדחקוהו המים כפרש"י מפני מי המבול כו' ממילא כבר התחיל הצער ונאסר לכן הביא טעם זה שם · משא"כ הצווי היה שיבואו קודם ירידת הגשמים ולא היה או הצער: יט [אפי'] דהא כתיב אחריו מכל בשר דמשמע את הכל שיש בו בשר אלא לכך נאמר ומכל החי להביא אפילו שדים דלא הוי בכלל מכל בשר דהא לאו בשר נינהו: [ד"ה שנים · מן] דקשה לרש"י דהא כתיב בסמוך תקח שבעה שבעה: כ [ומאליהם באו] ר"ל כלם באו אף אותם שהשמיטו דרכם אלא שכל שהתיבה וכו: ✿ ומה שהוצריך רש"י לפר' כאן מאליהן באו כ"ל דאי לאו שבאו מאליהן רק נח היה צריך לנודן באשר שהיה לו זמ"ן ק"ך שנה · ע"כ היינו צריכין לומר שהש"י מסר לו סימן איזהו שדכקן במינן כמו שיש דעה במדרש דאי לאו הכי רק כל שהתיבה קולטתו הלא יש חיות ועופות כמה וכמה מינן שאינן שכיח אלא במדברות ומקום הרים ויערות ואינן נינודן אלא ביגיעה רבה ובעיתים מיוחדי' ואחר שיטרים זמן ומכיהם אחר איזה חיה או עוף והוצריך להביאם אל התיבה ויבא מאותן שלא דבקו במינן שהשחית כל בשר והי' הטרפתו בחנם וכל שנותיו לא יספיקו לבוד כל חיה ועוף כמה פעמי' לכך פי' כאומאליהן באו וכל שהתיב' קולטתו כל"ים :

פרש"הז

א [זה בכין] דקשה לרש"י דויעש נח משמע שבא אל התיבה כמו שאמר הקב"ה וזה אינו דהא אח"כ נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה ואשתך וגו' ש"מ דעדין לא בא אל התיבה אלא זה בנין התיבה: [ד"ה ראיתי מכאן] (כמ"י) י"ל כיון שהודיענו הכתוב דרך ארץ שלא לספר אלא מקצת השבח ממילא יבין מדעתו שיש בו כפלים · כ"ל דמקנתו לאו דוקא חצו שלא קני ושלק מעשרה או ממאה · ואו לא יוכל לידע כמה הוא שבחו: ב [למדנו] דאל"כ מנא ידע טהורים וטמאים בהאי שעתה מי היה: (קנ"מ) ומ"מ הוצרכו לומר בגמרא שהתיבה קלטתו ומאליהן באו דאל"כ האיך היה יכול לבחון אותם שהרי אחד מן סמני טהרה הוא קורקבן נקלף ואין לידע אלא לאחר שחיטה (כשם גור אריה) : וא"ת מנא ליה לרש"י דלמד נח תורה דלמא מה שלקח שבעה משום שהתיבה לא קלטה אלא שבעה וזוגות כ"ל לרש"י דחוק דמפשוטו של מאמר משמע דכל שלא דבקו במינן אין התיבה קולטתו ואי אפשר שממין הטמאין לא היו אלא שנים וממין הטהורין לא היו אלא שבעה אלא הרבה זוגות היו ומשני המינין זכה לקח מן הטהורין שבעה ומן הטמאים שנים ומהיכן ידע אלא שלמד תורה וליקא כמי קרא דכתיב תקח לך משמע הקימה היתה ביד נח ודו"ק כ"ל: [ד"ה שבעה · כדי] דמה שנאמר בקרא שבעה שבעה היינו ר"ל דבין כולן היו שבעה דהיינו ג' זוגות וא' נשאר בלא זוג והא דכתיב בקרא שבעה שבעה שלאו למימרא שיהיו ז' זוגו'של ז' עופות ואותן שבעה יהיו איש ואשתו כמו גבי שנים שנים איש ואשתו דהיינו שני עופות ואותן שנים יהיו איש ואשתו ה"נ גבי שבעה שבעה וא"כ נשאר א' בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר אחד בלא זוג אלא כדי שיקרב וכו' ואותו היה זכר · מצאתי: (קנ"מ) קבלתי הטעם שנח ביציאתו מן התיבה הוצרך להקריב ד' זוגות שכ"ל לקרבן תודה כי ד' צריכין להודות וכו' וחם ואשתו שפטאו בשימושם בתיבה הקריב עליהם חטאת לכל אחד ואחד ויצאו בזה ו' זוגות וזוג אחד לקיים המין כמו בטמאים (ומהר"ן וגור אריה) כתבו בזה דברים אחרים והרוצה יבחר: ג [ולמד סתום] אין להקשות ולמה לא כתיב גבי עופות טהור וגבי בהמות סתם וילמוד בהמות מעופות שהרי גם לעיל הקדים עופות לבהמות דכתיב מן העוף למינהו ומן הבהמה למינה י"ל דלכך הקדים בהמות טהורין וכתב בהן שבעה שבעה לרמז לו דמשום הכי ציוה שיקח טהורין כדי שיקריב קרבן אבל אי הוה כתיב עופות ברישא להוה ילפינן דמשום קרבן ציוה ליקח שבעה דהוה אמינא בהמות דומיא דעופות ובעופות כתיב להחיות זרע על פני כל הארץ אם כן ה"א דבהמות כמי משום להחיו' זרע ציוה ליקח שבעה מ"ה נקט בהמות ברישא וק"ל ומהר"א תירץ בענין אחר ע"ש: ד [אלו] (ק"נמ) דאל"כ מה ענין של השבעה ימים שזכרן הכתוב בפירוש: (ד"ד) קשה והלא היה מת ושלם ותכוך נ"כ היו נדיקים כראה דוקא אבל שהיו בניו ונשותיהם שהיו ראוים להנצל עמו וזה לא כמנא רק אבל נח: ה [ד"ה נח · מפני] נראה לי דקשה לרש"י למה סמך ויבא נח וגו' לקרא דלעיל מיניה וכח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויבא נח וגו' אלא להודיע הטעם למה כאשר נתשמש המטס מכני שהמבול היה והעולם היה שרוי בצער ומ"ה כתיב אחריו ויבא נח ובניו וגו' כלומר מ"ה באו האנשים לבד והנשים לבד ולא שמשו ומה שאמר ביציאתו נ"כ הכי אע"פי שמותר בתשמיש היה היינו לפי שנח היה דואג לעסוק בפריה ורביה אחר המבול כדפירש רש"י לקמן עד שנתן לו הקב"ה אות שלא יביא עוד מבול ולכן כתיב נ"כ ויצא נח ובניו וגו' וק"ל וכ"ל: ט [מאליהן] דאל"כ הבאו מבעי ליה: (כמ"י) מה שלא פי' רש"י לעיל אבל שנים מכל יבואו אליך · שיבואו מאליהן דשם מספר התועלת התיבה שע"י התיבה כבולן · משא"כ הכא הוא מיותר איכא למידק מדקאמר והבאים משמע דוקא מאליהן: [ד"ה שנים · ומן הבהמות] דאל"כ תקשה לך הא כתיב מן הבהמה הטהורה תקח לך שבע' שבעה: ✿ מה שמהפך רש"י לפרש קודם באו מאליהן ואח"כ פי' שנים שנים מן הבהמות כ"ל כמו שפי' בסמוך דאי לא באו מאליהן דקנח היה מוכרח לבודן וע"כ הי' לו סימן כדפר שתי לעיל והיינו אומרים הפסוק רמז בכאן מהו הסימן שנים שני' ר"ל אותן שילכו רק זכר ונקבה ולא בערבוביא או כמה זכרים אחר נקיבה א' רק שנים שנים · לכן פי' רש"י באו

משמע מאליהן הכל בא כמו שפירשו לעיל וא"א להכיר כיון שכל
חיות ועופות באו · ועוד כיון שבאו מאליהן ואם היה לכם סימן הלא
מכל מין היו כמה שלא דבקו אלא במינן ולא יתכן שנם יברר מהן
דמספי דהאי דמא וכו' דבלקיטתו האחד יגרם מיתה לאחרים
ואיזה מהן מספק' אלא כל מה שהתיבה קולטתו בנול וא"כ שנים
שנים כלם הושוו וכו' בלי"ט ודוק: יא [ד"ה נבקעו. להוציא]
(קצ"מ) לא בשתם נקיעה שמורה על קלקול הנבקע ושבירתו אבל
שנקיעה הואת היתה לתגבורת המעיינות: יג [למדך] (דאל"כ
ביום הזה מבעי ליה דומיא דביום הזה דלעיל): יד [דבוק הוא]
כלומר אל תאמר צפור כנפי עצמו וכנף כנפי עצמו דהא גם לצפור
ישכנף א"כ דאי כל כנף הוא כנפי עצמו א"כ איך תאמר שכל כנף
באו עמו לתיבה כי לא יתכן להיות כנף בלתי עוף אלא דבוק הוא וכו'
ומפרש והולך למה צריך לאכתב כנף דפשיטא הוא שיש לעוף כנף ועוד
אין שייך לומר כל כנף וכי יש לצפור כל הכנפיים שבעולם ומתרץ כל
מין כנף לרבות חגבים דגם להם יש כנף אבל משמעות צפור לא
משמע חגבים דהא לאו צפור הוא ומהרש"ל פירש אלו לא היה דבוק
הוי דרשינן כמו כל צפור כנפיהו' ממעטינן דבר שאין לו כנף וחגבים
גם כן הוי ממועט מפני שלא נקרא צפור מהרש"ל: טו [הנין] (קצ"מ)
דאל"כ מאי ויסגור ה' בעדו הרי כבר עשה התיבה ונכנס בתוכו כמו
שגוהו כדי להינצל על ידה אלא ע"כ שזהו מ"ש בתחלה והקמותי
וגו' ולולי זה לא תוכל: [ופשוטו] (כמ"י) פירושו על ידי
שציווהו לעשות התיבה ולכנס לתוכו זו היא שמירתו מן המים:
יז [משוקעת] דקשה לרש"י לאחר ארבעים יום כבר נגלו המים
ולמה לא נתנשא התיבה כבר אלא משוקעת וכו': יח [מאליהן]
דאל"כ אלא היה התגברות המים מפני המבול שהיה בתוך מ' יום
א"כ היה לו להפך ולכתוב בקרא ויהי המבול ארבעים יום על הארץ
ויגברו המים וירבו מאוד על הארץ וישאו את התיבה וירם מעל
הארץ ותלך וגו' אלא ודאי להכי כתב ויגברו המים לבסוף לומר
שתגבורת לא היה מפני המבול שבתוך המ' יום אלא מאליו כלומר
שהיה התהום עולה מאליו ומפני זה יתגברו המים ודו"ק והרא"ם
פירש בענין אחר שהרי כבר פסקו גשמים מסוף ארבעים יום
ואי אפשר לומר בתוך ארבעים יום היה תגבור' זה שהרי כתיב
ויגברו המים על הארץ ק"ן יום ואין סברא לומר תגבורת הראשון
היה מימי המבול והשני מן התהום. עכ"ל: כב [נשמה]
(הרא"בע) כל אשר נשמת רוח חיים שב אל האדם לבדו:
בגירסא היא נשימה של רוח חיים כלומר כל שיש בו נשימה של
רוח חיים אבל א"ל לנשמה דהא אין לבהמות נשמה דדוקא גבי
אדם כתיב ויפח באפו נשמת חיים אבל לא גבי בהמות וחיות
ועופות: [ד"ה אשר. ולא] (קצ"מ) ושמא לזה כיון רש"י
באומרו כי השחית כל בשר אפי' בהמה וחיה ואלו דגים לא קתני
קרא הכי נמי דייקי דכתיב על הארץ אבל לא דגים שבים:
כג [לשון ויפעל] ויפעל מבנין קל על משקל וירא ויתן רק
שהם עומדים וזה יוצא ולא לשון ויפעל מבנין כפעל כמו וימחו
מן הארץ: [והוא מגזרת] דקשה לרש"י כיון שהוא לשון ויפעל
למה נק' וימח בחי"רק שהוא מבנין הכבד ולא נקוד וימח בקמ"ץ
שהוא מבנין הקל ומתרץ שהוא מגזרת ויפן ויבן דנקוד גם כן
יו"ד בחי"רק ודלא כפי' הרא"ם שהוא ממשקל ויפן פא דמ"ם
בפת"ח מפני ה"א שהוא גרונית: [כל תיבה] דקשה לרש"י מה
שינס בכולהו למה נקוד חי"רק תחת היו"ד [ד"ה אך. לבד] וא"ת
מנ"ל לרש"י כל זאת וי"ל דכתיב אך נח ואך מיעוט הוא ואין כאן
שום דבר למעט אלא נח עצמו היה מתמעט מקיומו שהיה גונח

וכו':

פרשה ח

א [ד"ה ויזכור · שלא השחיתו]
(קצ"מ) הכא משמע שאר הבהמות השחיתו מעצמן לא ע"י
המזיקין דאל"כ מאי זכות של אלו וכן משמע ממה שאמר אחריו
שלא שמשו בתיבה שזהו פירוש על עצמן: (כמ"י) והא דאיצטריך
לשני מיני זכות י"ל דבזה שלא השחיתו דרכם קודם לכן לא סגי
משום דאין זה פעולת מצוה אלא מניעת עבירה (ואף על גב
דאמרינן במסכת מכות דף כ"ג כל היושב ולא עבר עבירה נותנין
לו שכר כעושה מצוה הא אמרינן בקדושין דף ל"ט דמיירי כשבא לידי
עבירה וניצול הימנה) לכן אצטריך גם כן לזכות שלא שמשו בתיבה
שזהו פרישות מניאוף במותר להם. ומהאי טעמא לחוד נמי לא סגי
משום דהוי קצת כמי שאינו מצווה ועושה דלא מצינו שנאסרו
בתשמיש התיבה דלנח ובניו לחוד אזהר רחמנ' · והא דכתב הרב
ושרצו בארץ מגיד שאף הבהמה וחיה נאסרו בתשמיש י"ל דמעצמם
קבלו האיסור ולא בגזירת הש"י: (כמ"י) מה שלא אמר הכתוב
שזכר זכות בני נח והעופות נראה לפי שחטאו ושמשו בתיבה חם
ועורב לכן לא זכר בניו והעופו' וכלב ספק הוא אע"ג דקמי שמיא
גלי מ"מ דמוינן דנחלקו בו חכמי' אם הוא חיה או בהמה ממילא
חזינן דרצון הקב"ה שלא לגלות לכן לא השמיט לא חיה ולא בהמה:
[ד"ה ויעבור · רוח] דקשה לרש"י דאי הוה רוח ממש הא כתיב
אח"כ וישוכו המים וזה' איכו דהא כתיב ישב רוחו יזלו מים. א"כ
הוכחתו דאי רוח ממש הא כתיב על הארץ והרי היו המים על הארץ
והיאך עבר הרוח על פני הארץ אבל אם תפרש רוח תנחומין אתי
שפיר דעל הארץ פירוש על עסקי הארץ ר"ל דלכך העביר רוח
תנחומין בשביל בני אדם שעל הארץ: ב [צורך לעולם] וא"ת
כיון דצורך עולם הם למה לא נבראו מששת ימי בראשית ויש לומר
דקודם המבול לא היה צריך לעולם לפי שאין הבריות היו צריכים
להן לפי שהיו בריאים וחזקים אבל אחר המבול נעשו חלשים וק"ל:
ג [התחילו] דלא תימא שאז כבר היו חסרים וזה אי אפשר
דכיוון שבסוף ק"ן יום כלו לחסור שהרי המים היו הלוך וחסור על
כ"ז לחדש השני שבו יבשה הארץ' אלא התחילו לחסור: [בכ"ז בכסליו]
ואם תאמר והא לעיל פירש רש"י בכ"ח בכסליו פסקו גשמים
ויש לומר דמה שפירש לעיל בכ"ח בכסליו לפי שאין יום ראשון מן
המנין היינו לא חשבו ביום שלם לפי שאין לילו עמו דכתיב ביום
הזה נבקעו וגו' ביום ולא בלילה אבל מ"מ יום א' הוא נחשב אם כן
נשאר מרחשון י"ב יום ויום חסר לילה ומכסליו כ"ז ימים ולילה כי
לא פסק הגשם עד לבקרו של כ"ח יום ותצטרף אותה לילה ליום
ראשון הרי ארבעים יום לכך קרוי כ"ח לפי שהיו עדין גשמים יורדין
בליל כ"ח וקרוי כ"ז ולפי שפסקו ביום כ"ח הרי ג' מכסליו רבה לו'
עם לילה של אחריו וכן כ"ט מסכת עם לילה של אחריו והוא ו'
לכסליו שבו פסקו גשמים דאי אפשר לומר לירידה שהרי לא כלו
ארבעים יום של גשמים וק"ן יום של תגבורת עד אחד בסיון ואין
סברא שהק"ן יום היו מ' של ירידה וק"י של תגבורת אלא או כלם
של גשם או כלם של תגבורת ואי אפשר שיהיו של גשם אם כן יתחייב
שיהיו כולן מאליהן אם כן ארבעים יום לחוד וק"ן יום לחוד ולא
כלו עד אחד בסיון: ד [ד"ה בשבעה. י"א אמה] ✿ פי' י"א
אמה היתה עכ"פ משוקעת ואפשר יותר כי שמא יש הרים
גבוהים יותר מהרי אררט ומה שלא עמדה התיבה אזה יום קודם
שם שלא הגיע אבל אותן הרים וק"ל בליט: ה [וא"פ] ואם
תאמר היא אלול ואם כן לא תוכל גם כן ללמוד שהתיבה היתה
משוקעת י"א אמות כיון דבעשירי באחד לחדש הוא אלול אם כן
מאחד בסיון עד אחד באלול צ' יום הרי אמה לה' אנו' ומים ואם
כן

כן לפי זה היתה משוקעת י"ב אמות ושלים: [והעשירי א"א] והתיבה לא נחה אלא לאחר שכלה ארבעים יום שהם שלשים ותשעים שלמים ונגרופס עם אחד ועשרים שהוחיל בשליחות יונה יעלו ששים ומפני שאב ואלול אינם כ"א חמשים ותשעה יום הוכרח שר"ח תשרי ממנין האחד ועשרים יום: ו [משנראו] שאין לומר משנחה התיבה ועשירי להפסקה דומיא דשביעי שהוא שביעי להפסק' ויהיה שקוע י"ב אמות ושלים אם כן היה לו לעיל לכתוב מקרא זה ולא לסמוך אל נראו ראשי ההרים· כתב הרא"ם אך קשה מאחר ששילוח יונה היה אחר מ"ז יום משנראו ראשי ההרים מדוע לא מצאה יונה מנוח לכף רגלה הרי לא נשארו על שחרבו המים רק י"ד יום ומסתמא נראו כל ראשי ההרים הגבוהי' והשפלים ועם קצת מהאילנות הגבוהים וכו' ונראה אף שנראו ראשי ההרים כיון שלא חרבו קצת מ"ה לא יכלה לעמוד על הארץ וגם האילנות הגבוהים נעקרו ונמחו במי המבול כדמשמע במדרש ודו"ק כ"ל: [ד"ה את· לנהר] רצה לומר דחלון זו עשויה כדי להאיר: [ולא זה] רצונו לתרץ למה כתיב לעיל פתח וכאן חלון ומתרץ ולא זהו פתח וכו': (קנ"מ) ואף על פי ששם פירש אותו במסופק יש אומרים חלון יש אומרים אבן טובה מהאי קרא משמע שהוא חלון ואם תאמר א"כ למה הוצרך לאורה של אבן טוב ויש לומר בעבור הלילות ובעבור הימים שהחלון היה סגור כדמשמע ויפתח וגו' ✿ ז [שהיה חושדו] כלי"ט דה"פ על בת זוגו של נח ר"ל שמשמש בתיב' לפי שהעורב שימש בתיבה וכל הפוסל במומו פוסל לכן לאדרבה להיו' פרוש גם היא מזוונה וכן הפי' בגמ' ודו"ק: [ד"ה עד· בימי אליהו] רמז לזה שהרי מלת יבשת כתיב חסר לפי שיש בו אותיות תשבי דהוא אליהו· ועוד מדכתיב יבשת המים ולא כתיב אכשת הארץ ולא יבשת המים שבימי אליהו מהרש"ל: ח [ד"ה וישלח· אין זה] דלא שייך לשון שליחות אלא בבר דעת ולעיל לא רצה רש"י לפרש זה שהרי כתיב בהדי' דלאו שליחות היה שהרי כתיב יצא ושוב ופירש רש"י הולך ומקיף וכו': (קנ"מ) דלכך לא פירש כלום בשליחת העורב דק"ל למה לא אמר בשליחת העורב לראות הקלו המים כ"ש בשליחת היונה לכך אפשר לומר דלא שלחו לראו' הקלו המים אלא שלחו לילך באשר ימצא בשביל ששימש בתיבה ומה שלא שלחו מיד אחר המעשה לפי שהיו מים על פני כל הארץ ואם היה שלחו או היה מיכו בעדר ובזה מתורץ נמי למה הוחיל ז' ימים עד ששלח היונה ה"ל לשלוח מיד כיון שלא הלך העורב בשליחותו כלל· אלא שלא היה בדעתו לשלחו לראות ולפ"ז יהיה פירושו וישלח כמו וישלח משה את חותנו ודומיהם שאין הכוונה להשיב שולחו דבר לכך לא פירש בו כלום אבל בשליחות היונה ששלחו לראות שהוא בעין שליחות וכו': (ד"ד) מדכתיב מאתו משמע שלא תהיה עוד אתו: יא [לפי שכל· זוכה] כלומר וגם אי הוה כתיב טריפה בפיה מכל מקום היה הלשון משמע גם על זכר והואיל וזה זכר היה ניחא לו לכתוב טרף לשון זכר: [ד"ה טרף· חטף] לא מלשון הרינה כואב יטרוף אך מפני שכל טורף חוטף נקרא החוטף טורף: והא דשלח את הזכר והלא יש לחוש שלא יחשדוהו כמו שחשדו העורב וי"ל כל הפוסל במומו פוסל והעורב שימש בתיבה מש"ה הכא חשדו שישמש נ"כ אבל נח כוונתו היה לגלות זה לכל שהרי היונה נ"כ זכר היה והלך בשליחתו מפני שהיונה נ"כ לא שימשה בתיבה מ"ה לא יחשוד גם את נח שישמש עם בת זוגו· מהרש"ל: [אמרה יהיו] וכך משמע הלשון של קרא וה"פ עלה זית רוצה לומר מרורים כזית טרף מזונתי בפיה כך אמר' בפיה: יב [ויחל וייחל] רוצה לומר כי היה דבר שוכי ר השכל ואין צריך עיון על זה מאחר שיכנסו בשבעת ימים שימתין עד ד שבעת ימים ויכנסו יותר

מהרש"ל: יז [היצא] (קנ"מ) כי פירש היצא שיעשה שיצאו מעצמם אבל הוצא פי' שיוציא בעצמו: ✿ יט [קבלו] דק' הלא לא נשאר בעול' מיס או עוף ואיך שייך שילכו אליה' ל"פ קבלו וכו' ר"ל כשיהיו למשפח' ו' כוונ' ר"י למשפחותיה' ולא הם עצמן וד"וק כלי"ט: כ [כדי להקריב] כתב הרא"ם של' כיון רש"י בזה אל' מכח ידע שצריך להקריב קרבן וכל' לא מצינו שצוה הקב"ה לנח ועל זה פיר' רש"י שהסברא מוכחת על זה שלא צוה הקב"ה להכנים וכו' אלא דקשה לפי זה שרא"י היה לפרש על ויבן מזבח או על ויעל עולות ונראה לי לפרש דודאי יודע היה נח להקריב קרבן לה' כמו הבל שהקריב קרבן על הטובה שהיה לו מאת הש"י וכ"ש נח שניצול ממבול שיביא קרבן במקום תודה דארבעה צריכין להודות אך קשה לרש"י מ"ש שהביא עולה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור די לו שיביא קרבן בשבילו ובשביל אשתו ובניו וכלותיו ולמה הביא מכל המינים וע"ז תירץ אמר לא צוה וכו' ובזה יתורצו קושיית הרא"ם וק"ל: כא [ד"ה לא· כפל] דא"ל דלא אוסיף קד לקללת האדמה להשחית שלשה טפחים של מחרישה ועד להכות כל חי דהיה לו לכלול בחד לא אוסיף והיה לו לכתוב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ולהכות את כל חי אלא כפל לא אוסיף לשבועה כן נ"ל ודלא כהרא"ם שפירש לא אוסיף לקלל משמע להשחית ג' טפח"ש של מחרישה וגם משמע להכות כל חי אלא כופלו לשבועה: [הוא שכתוב] כתב הרא"ם וא"ת ולמ' לא הביאו לראייה על שכפל השבועה מקרא דוהקמותי את בריתי דהכא משמע דכבר כרת ברית ורוצה לקיימו אבל הוכרחו להביא ראייה מדברי קבלה דאשר נשבעתי וכו' וכ"ע· ושמא יש לומר דאלשון ברית לא משתמע שהוא לשון שבועה אלא הבטחה בעלמא ומ"ה הוכרחו להביא ראייה מקרא דאשר נשבעתי דשפיר משמע דלאו לאו תרי זימנא הוא שבועה וק"ל כ"ל: כב [חציכסליו] הכי גרסינן חצי כסליו טבת ומחצה שבט חורף: (נק"י) ולי נראה דאין לשבש הספרים אלא כמו שפירש הרב וע"ש: [ד"ה חורף· להתבשל מהר] ה"נ מהר והוא חצי כסליו טבת וחצי שבט: [ד"ה חום· שלהי קיטא] לפי שכל הקיץ הבריות עדין קרירן מחמת קור של חורף אלא שבסוף הקיץ נתחממו ונמצא שבסוף הקיץ קשה מעיקרו של קיץ וכן הקור קשה מחורף גם כן על זה הדרך דהא בפ' המקבל משמע שהחורף הוא תוקפו ותקפו שלשתיו וימי ניכה· ואין כתב הכא שקור קשה מחורף אלא שתפרש נ"כ ע"ז הדרך וכן משמע מדברי הרא"ם: [ד"ה ויום· שלא שמשו] הא דנקט רש"י דוקא שלא שמשו המזלות ולא נקט מכלל שלא נזרע ולא נקצר שהרי קאי על כל ו' עיתים משום דמילתא דפשיטא הוא דכל אותן שש עיתים תלוין בארץ והרי המים היו על כל פני הארץ אלא נקט אפילו יום ולילה שאינן תלוין בארץ לא הוי לפי שלא שמשו וכו': [המזלות] שלא שמשו המזלות כל ימי המבול פירש כל הי"ב חדש וכו' כתב הרא"ם וכו' ואם כן איך יוכל לראות באחד בתשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חדש ועוד מהיכן הוא ידע מספר ימים שאמר ויהי מקץ מ' יום וגו' ועוד וישלח את היונה וגו' איך פרחה בלתי אור ואיך ראתה אם יש מקום לנוח ומה תועלת התיבה בחלון אם לא היה אור וכו' והניח הדבר בקושיא ולי נראה דמה שאמרו שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועות הגלגלים אלא במקום שהיה השמש עמד שם היה אור כל י"ב חדש ולא היו יום ולילה כשאר ימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה אלא חצי הכדור היה אור וחצי כדור היה חושך כל י"ב חדש כמו שהיה בתחלת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלם וגם כשנכנס בתיבה מפני מי המבול היה השמש על הארץ כדכתיב בעצם היום הזה וגו' וכן דייק ליש' שאמרו שלא שמשו המזלו' ולא אמרו שלא האירו

האירו המאורות אלא ודאי המאורות האירו אך יום ולילה לא היו כשאר ימים וזה שנקט רש"י ולא ניכר בין יום ובין לילה כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחד היה כולו חשך ומפני שהשמש היה על הארץ חרבו פני האדמה מחום השמש אף שהיה בתוך י"ב חדש ובזה יתורצו כל קושיות הרא"ם אך מה שהקשה מאין ידע מספר הימים וכו' אפשר שהיה משער הימים ע"י שיעור הזמן כמו שפירש בעל העקדה בפרשת בראשית או ע"י כלי שיעור שקורין בל"א (זייגער) שהיה לו כיון שהחמה היתה זורחת בחלון התיבה כי לא נכנס עמהם כי לא היה גם יושב בחושך למ"ד נכר הייני חלון או על ידי בעלי חיים כמו דאמרינן משמרה ראשונה חמור נוער וכו' או על ידי עורבים ותרנגולי' כמאן דאמר הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה או ע"י סגולות אבן טוב או ד"א וכמו שאמר נבי משה רבינו ע"ה מכין היה יודע אימת יום ואימת לילה וכו' ודו"ק וה' יראנו נפלאות מתורתו: [ד"ה לא · לא ישבתו] דעת רש"י שלא תפרש ישבתו לשון שביתה ומנוחה משום דלא שייך לשון מנוחה אלא על הפועל שעושה דבר כי שייך לשון מנוחה ששבת ממלאכה זו אבל הפעול' עצמה כגון הכא על עיתי' אין שייך לומר שבתו אלא פ' שלשון דהיינו הקב"ה אלא פי' לשון הפסקה:

פרשה ט

ג [שלא הרשיתי] (קנ"ח) ומה שהתיר לכם הבשר יותר מלאדם כלע"ד לפי שעד דם היה האדם והבהמה שוין כלם מעשה ה' ינרם מן הא דמה ואין לזה יתרון על זה ולא ימית האחד את חבירו אבל כזמן שמטאו כלם והיה ראוי שיאבדו כולם אלא שנתקיימו בזכות נח ובזה היה לו יתרון על הכ"ם וכו': (ד"ד) מה שאלה התיר אכילת בשר נהתיר אכילת ירק עשב דל"ת שאכילת בשר תהיה במקום עשב ממילא עכשיו הותר הבשר לבד ולא עשב קמ"ל שהתיר הבשר בתוסף על הירק עשב: ד [כלו' כל זמן] כתב הרא"ם הנוסחא הנכונה שראיתי · בנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכו"ת מן בנפשו במקו' שכאלו אמור הבשר בעוד עם הנפש לא תאכלהו ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו כדר' לפניו ולאחריו כו' בנפשו בנפשו דמו ופירושו הכש' בעודו עם נפשו וכן בנפשת נפשו דמו כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ומה הוצרך לומר בעוד נפשו בו ולא אמר כלשון הכתוב בשר עם נפשו כמו כן מתלת בנפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פיר' בנפשו בעו' נפשו בו וכו' · (ד"ד) הא כבר נאסר אבר מן החי לאדה"ר דה"א כיון שהותר הבשר הותר נמי אבר מן החי קמ"ל דאיסורו במקומו עומד: ה [דם עצמו (קנ"ח) דאי מש ופך דם אחר הא כבר נאמ' ומי דהאד': [ד"ה לנפשותיכם] דאם לא כן לנפשותיכם למה לי: ז [הר אשונה] (קנ"ו) שסובר דפסוק ויאמר אלהים פרו ורבו הוא פי' של ויברך אותם אלהים וכן נמי קרא דויאמר להם פרו ורבו דכבי נח הוא פירוש של ויברך אלהים אבל מצות פריה ורביה לא למדנו אלא מקרא דו אתם פרו ורבו דלא כתיב ביה ברכה: ט [ובאחרונה] וכן עשה באחרונה ר"ל וכן עשה בפעם שנית כלומר אע"פ שהבטיחו כבר לעיל מ"מ היה דואג לפי שהבטחתו של הקב"ה על תנאי הוא אם עשין רצונו מקיים הבטחתו ואם לאו אין מקיים הבטחות ולכך הוה דואג עד שהבטיחו הקדוש ברוך הוא שלא להביא מבול עוד ככ"ל ובזה יתורץ גם כן למה נוה לנח על מצות פריה ורביה הא כבר נוה לאדם אלא משום שהיה גם דואג מ"ה היה צריך לצות לו ואין להקשות למה היה דואג הא כבר נשבע הקב"ה כפירש רש"י לעיל לא אוסיף כפל הדבר לשבועה די"ל לפי שכתוב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' ר"ל כן עלה בלבו של הקדוש ברוך הוא אבל נח לא ידע כלום בדבר:

°(כמ"י) שלמד ממה שהתיר הקב"ה לנח תשמיש ביציאתו מן התיבה כמ"ש צא אתה ואשתך גו' והוא לא עשה כן אלא שיצא ה.א ובניו ואשתו גו' הרי שלא רצה לעסוק בפריה ורביה לכן אמר הבכי ימסכים י [ד"ה מכל · ורמשים] שקנים הם עופות טמאים שנאמר בהם שקן הם ורמשים כמשמען · מהרש"ל: [ד"ה חית · אתכם] °(שמעתי) הא דמהפך הפי' שלא כסדר הכתוב והלא אשר אתכם הוא מוקדם בפסוק ומפרש באחרונה אלא כ"ל שהכל דבור אחד הוא עם מה שפי רש חית הארץ להביא המזיקין שאינן בכלל חיה אשר אתכם שאין הלוכן כו': יא [קיום] דקשה לרש"י והלא כבר •כתוב ואני הנני מקים את בריתי: יב [שלא הוצרכו] וא"ת היאך נשמע דרש זה ממה שכתוב חסר וכ"ל דכך פירש לדורות עולם את קשתי נתתי בענן ר"ל בזמן שהדורות חסרים שהן רשעים צריכים לאות הקשת ובזמן שהדורו' מלאים שהם צדיקי' אין צריכין לאות הקשת וק"ל ועי"ל דהכי משמע הואיל וכתי' לדרת חסר קרינן לדרת בקמץ תחת הדלית ופתח פחת הרי"ש לשון דירה והוא לשון יחיד וה"פ לדרת עולם ר"ל לאותן משפחות הדרין בעולם את קשתי נתתי בענן והא כיצד הא לכל עולם הוא נותן אלא שיש דורות וכו' רא"ם: ומהרש"ל פירש אלו נכתב לדורות מלא ה"א כל הדורות לעולמי עד הוצרכו לאות אבל עכשיו שכתיב לדרת חסר לדורות שהם לעה"ז הם צריכים לאות אבל לדורות שהם לעה"ב הדרים בע"נש אין צריכין לאות מהרש"ל: יד [חשך] דעת רש"י לפ' דהאי בענני ענן לא עננים ממש קאמר כלומר אם ראוים אתם למבול ותעלה במחשבה לפני להביא חושך ואבדון בעולם ונראה הקשת בענן וזכרתי וגו' ולא היה עוד וגו' אבל אי פירש עננים ממש למה אמר ולא יהיה עוד המבול למים וכי בשביל שיהיה עננים על הארץ ראוים הם למבול: (מהרמ"ש) כ"ל דיוקו דרש"י הוא מדכתיב ענן על הארץ שייכם ענן על הארץ וכי מה שייכות יש לענן אל הארץ הל"ל בעננכי ענן בשמים ל"פ שאינו לשון ענן ממש אלא חושך וכו' על הארץ רנה לומר על העולם: כ [חולין] (קנ"ח) דאל"כ ויחל ל"ל לא הל"ל אלא ויטע כרם: [ד"ה איש · כמו] (קנ"ח) דאין לפרש איש של בעמו מפני שאין האיש קנוי לאשתו כמו האשה קנוי לבעלה עד שיאמר איש אשה כמו שיאמר אשת איש כי סמיכות אשת איש הוא על דרך הקנין: [ד"ה ויטע · תאנים] וא"ת מנ"ל לרש"י שהכנס עמו זמורות של תאנים בשלמא זמורות של גפן שהכניס עמו מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות דזריעת הזרע של אילן שהוא בגרעינין שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה אלא זמורות של תאנים מנ"ל · ורבי איסרל בביאורים שלו תירץ דהוכחתו מדכתי' ויחל ופירש עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת כדפי' רש"י ומשמע שהיה לו גם כן שאר נטיעות ואכו לא ידעינן מאיזה מין אילן היה לו נטיעות אלא הואיל ולא הוזכר יתורקער כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפרשת בראשית ויתפרו תאנה לכן אנו אומרים מין תאנים היה לו והרא"ם מביא תירץ אחר בשם ר"ת מאורלייכש לפי שזמורות ויפורי תאינים מקלקלין טפי ממים לפיכך הכניסם יותר משאר אילנות ולכך הוצרך להכנים העצפי' ע"ש: כא [שומרון] (קנ"ח) כיחזקאל ותלדנה בנים ובנות שמותיהן שמרון אהלה ירושלים ומדכתב כאן אהלה במקום אהלו רמז לגלות שמרון: [שגלו] ולפי זה ביאה לשון ויתגל שהוא ל' גלות: כב [ד"ה וירא · סרסו] י"א סרכו רבעו נסמוך אפרשנו בע"ש: כג [לטלית] (כמ"י) הרא"ם הקשה והלא בגמ' דסוטה דף י"ד ובחולין דף פ"ם משמע שמדבור מסוטעד שריך בעל זכה למצות ציצית וי"ל כאן זכה למצות של ציצית לבן ומדבור אברהם

זכו

וכו לתכלת אך מנ"ל דלמא אפכא שמדבור אברהם זכו ללבן אלא דאיתא בב"ר זכה לטלית סתם אלא רש"י פוסק מדעתו לטלית ציצית דמשו' עובדא של שם זכו לטלית למצוה אחרת ומשו' דבורא דאברהם זכו לחוטי תכלת אבל לא לתלותן בטלית ולכן איצטרכו לתרווייהו: [ומשולי שת] ומשולי ל' גילוי שת ל' ערוה כלומר בגילוי ערוה שיהיו ערומים ולא יהיה להם בגד לכסות ערותן אבל יפת שכסה זכה ג"כ לכיסוי דהיינו קבורה ושם שנתאמץ במצוה יותר זכה בשמל' וזכה לטלית של ציצית והא דאמר בגמ' במסכת סוטה בשכר שאמר אברה' אנכי אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשני מצות לחוטין של תכלת ולרצועה של תפילין דמשמע דמצות ציצית לא זכו בה אלא מדבור החוט ולא משום כיסוי של שם וי"ל דטלי' של ציצית לחוד ותכלת לחוד דמשו' כיסוי של שם זכו לטלית עם ציצית של לבן ומשו' דבורו של אברהם זכו לתכלת: כד [הקטן] דאל"כ למה קרא אותו קטן והלא גדול שיפת הוא שהרי הקרא מונה אותו קודם יפת ואין לומר משו' חשיבתו מנה אותו קודם יפת כמו שמונה את שם ראשון ומשו' חשיבתו כמו שכתוב רש"י גבי ויולד את שם ואת חם ואת יפת דהא שם הוא הפחות שבכלם ומהרש"ל פי' דק' ליה והלא שם היה הקטן דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו' וכתיב ונח בן ת"ר שנה והמבול היה וכתיב שם בן ק' שנה שנתי' אחר המבול ש"מ שנולד בן תק"ב שנה לאביו ש"מ שהוא הקטן עכ"ל: כה [שלא אוליד] מ"ד סרסו הוכחתו מכאן מדכתוב ארור כנען למה קלל כנען את משו' שהם סירס את אביו לכך אמר את גרמת לי וכו' ומ"ד רבעו הוכחתו מדכתיב וירא חם וכתיב התם וירא אותה שכם מה להלן שרבעה אף כאן רבעו והא דקלל את כנען הא והא הואי רבעו וגם סרסו ופירשו התוספות מה שלא קלל חם בעצמו לפי שכתיב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקו' ברכה מהרש"ל: [ומה ראה] וא"ת מהיכן ראה חם שמבקש נח בן רביעי ויש לומר משום דכתיב ויתגל בתוך אהלה אהלו קרי ואהלה כתיב ופירש רש"י ויתגל לשון ויתפעל כלומר שנח התפעל את עצמו כאלו שמש עם אשתו כלומר בקישוי אבר כאלו שמש ובזה הכיר בו שמבקש בן רביעי וק"ל עיין לעיל שכתבתי ישוב אחר על זה ושניהם כאחד טובים: כו [לזרעו] הא דמפרשים הקרא על זרעו של שם ולא על שם עצמו צ"ל משום דכתיב ויהי כנען עבד למו ואי קאי על שם היה לו לכתוב ויהי כנען עבד לו. א"נ משום דכתיב אלהי שם ולא מצינו שנאמר אלהי גבי יחיד אלא דוקא גבי אומה מיוחד שמו כגון אלהי ישראל אלהי העברים לכך מפרשו על זרעו של שם: כז [ד"ה ויהי. משיגלו] דאי בזמן המלכות הרי כבר כתיב ברוך ה' אלהי שם וגו' מה ת"ל פעם שנייה ויהי כנען עבד למו אלא אף משיגלו וכו' ואם תאמר בשביל יפת אם כן הוה ל"ל יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו ואחר כך וישכון באהלי שם אלא לומר לך אף משיגלו וכו':

פרשה י

ב [זו פרס] ואם תאמר למה מפרשים יותר תירס מי הוא יותר ממה שמפרש האחרים ויש לומר לפי שפירש לעיל אף על פי שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת וכו' שאל תקשה לי מנ"ל דכורש מבני יפת היה לכך מפרש תירס זה פרס ש"מ דפרס היה מבני יפת וכורש היה מלך פרסיים משמע גם הוא היה פרס וק"ל. ועי"ל משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס אם כן תקשי הרי בכל המקרא מצינו מדי ופרס יחד ל"פ תירס זה פרס ברא"ם: (גדה לדרך) ואני אומר וכולו שהוא גמרא בפרק ק' דיומא ופרשאי מנ"ל דמיפת קאתו דכתיב בני יפת גומר וגו' תני רב יוסף תירס זו פרס: ח [להמריד] (קנ"מ) דאל"כ המלל"ל שהרי הוא לא היה מתחיל למרוד בהקב"ה שעדיו' בימי אנוש הוחל וכו' אלא שהוא מענין חילול שחילל השם בפרהסיא: (נח"י) ונראה לי דמוכרח הוא לפרשו מענין התחלה דאי הוה מלשון מרד תרתי ל"ל והכי הל"ל הוא החל להיות גבור ציד לפני ה' אבל אם הוא מלשון התחלה א"ש וה"פ הוא החל רוצה לומר שהוא היה המתחיל להיות גבור להמריד והוא היה גבור ציד לפני ה' מתכוין להקניטו וע"ש: ט [ד"ה לפני. להקניטו] דקשה לרש"י הא בכל מקום שהוא הוא לפני ה': יב [נינוה] משום דלא ידעינן אי העיר הגדולה קאי על נינוה או על כלח: (נח"י) בשם תוספות דיומא דף י' דא"סד דכלח הגדולה הל"ל ובין כלח העיר הגדולה היא ל"ל וע"ש: יג [ללהב] כל היכא שהשם הוא מלה עברי' מפרשי' למה נקרא כן אלא מורה על דבר זה אבל היכא שאין השם מלה עברית לא פירש כלום: יד [משניהם] (נח"י) דא"סד מכסלחים לבד הל"ל ומכסלחים יצא את פלשתי ולא לומר אשר יצאו משם גם אין לפר' כוונת המקרא שנותן סימן והבדלה שזהו הכסלחים אשר יצאו דהא לא מצינו כסלחים אחר מוזכר במקרא: יח [הרבה] דא"ל ואחר נפוצו קאי על אותן הנזכרים לעיל שהם בני כנען דאם כן לא ה"ל לכתוב אלא ואחר נפוצו דודאי קאי על איתן דלעיל למה ליה למיכתב משפחות הכנעני אלא שאלה כפיכי משפחות הרבה רוצה לומר שאר משפחות וקאי על שלשה בני נח הרא"ם: כא [הנהר] דלפי פשוטו של קרא משמע דעבר שם אדם הוא ואם כן למה אמר אבי כל בני עבר וכי לא היה שם אלא אבי בני עבר לבד והלא גם שא' בנים היה לו לשם ל"פ דעבר לאו שם אדם הוא אלא עבר הנהר ודלא כפי' הרא"ם שפי' לאו בני עבר בן בנו דמאי רבותא דעבר הוא כל אחד ואחד אבי כל משפחה ומשפחה היוצאות ממנו אם כן עבר ר"ל עבר הנהר: [ד"ה אחי. מאה שנה] ואם תאמר ומה הוכחה זו דלמא חם היה בן מאה שנה כשבא המבול ושם היה בן ק"ב שנה אחר המבול ויפת היה בן ק"ג אור ארבע שנה אחר המבול ויש לומר משום דבדורות הראשונים כל בנים שהולידו היו מולידין שנה אחר שנה כדאמרינן בפרק בן סורר ומורה וא"א שהודיענו שנולד שם בשנת תק"ב שהוא שנתים אחר המבול למדנו ששם היה האחרון כי יפת נולד בשנת תק"א ושם נולד בשנת [illegible] וק"ל: כה [נתפלגו] והיאך ידע אלא נביא היה: [בתחלת] רוצה לומר ולא נביא היה אלא כן היה המעשה בתחלת ימיו וקראו כן על שם המעשה הרי יקטן וכו' ואם תאמר באמצע ימיו רוצה לומר וקודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה קרא שמו כן ולא בא הכתוב וכו' אלא בסוף ימיו נתפלגו והשתא אמר לי' דלמא קודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה נקרא פלג דכיון שהיה בסוף ימיו אין דרך לקרא לאדם שם אחר בעבור המקרה שקרה בשעת זקנתו או סמוך למיתה אלא ודאי בתחלת ימיו וקרא אותו ע"ש העתיד: כח [ויקטן] דקשה לרש"י כיון דמשני הקרא בלידת בניו של עבר דכתיב ולעבר יולד שני בנים ולא נקט הקרא כמו בשאר הנולדים כמו וארפכשד ילד את שלח ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף וגו' אלא להכי שינה וכתב ולעבר ילד שני בנים וקרא את שמותם ע"ש המאורע ואם כן קשה בשלמא פלג נתן הכתוב טעם למה נקרא פלג אלא יקטן מאי טעמא אלא על שם שהיה מקטין את עצמו וכל זה ראה עבר ברוח הקודש אשר עליו והרא"ם כתב טעם שפי' שזה השם נגזר מהקטנות פירש שם זה יותר מאשר

שמות: [ד"ה מכר יתקומו] דכל אכשי המקום שהיו שם מנפים. בכל יום על המיתה שאוכלין כרישין:

פרשה יא

א [לשון הקודש] דאי לשון אחר היה לא היה שפה אחד דהא הכל מודים דבלשון הקודש נברא העולם כדפירש רש"י לעיל בפרשת בראשית בפסוק ויאמר האדם זאת הפעם וגו' וא"כ ע"כ היה לשון הקודש אותו לשון וק"ל: [ד"ה דברים · יחידו] דלפירש ראשון קשה אם כן הל"ל בדברים אחדים מ"ה קאמר ד"א וכו' ותו קשה הוה ליה למימר ודברים אחד מהו אחדים מ"ה פיר' ד"א וכו' ר"ל דברים חדים וכו' מהרש"ל: ב [שהיו] (בעל המחבר) דק"ל הלא לא במנא שר או מקום שהיו קדם רק למעלה נזכר שם קדם שהוא סימן למקים נגא שיושבת בספר מגד מזרח לכן פי' שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם כו' · ר"ל העיר משא ולא הסימן של קדם ואם"כ ק"ל דהל"ל ויסעו מקדם דתיבת בנסעם משמע מיד בתחלת נסעם מבאו תכף הבקעה ווה א"א לומר לכן פירש ונכעו משם לתור כו': ג [חומה] וי"ל דהוכחתו מדכתיב אחריו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש את רעהו והאם ע"כ נ"ל שפירש חומה בחומס דאי שפת רעהו ממש במנא שיותר מע' לשונות הס שא ע"כ נ"ל חומה בחומה ווה קאי אויאמרו איש אל רעהו דלעיל ש"מ דלעיל נ"כ פירשו כן ודלא כפי' הרא"ס שפירש כי העצה היתה בין האומות לא בין איש אל רעהו: ד [להפיכנו] זה קאי דוקא אמלת עיר שכתיב לפניו אבל לא קאי אמלת מגדל דא"כ סותר זה מה שפירש לעיל שהרי לעיל פירש דברים אחדים באו בעצה אחת וכו' משמע כדי למרוד בהק"בה בנו המגדל וכאן פירש שלא יבא עלינו וכו' אלא ודאי זה קאי אמלת עיר: (נור אריה) פירש שהוא טעם על המגדל שאם יבא עליהם שום מכה להפיכם יעלו במגדל לרקיע ללחום נגד השי' וכן ללשון השני שרצו לעשות סמוכים לרקיע וכו': ו [ד"ה הכלם · עשותם] פירוש שהוא מקור והכנוי בא על הפועל כמו כי אומרם היא כמו אמר הם עשות הם אף כאן הכל הם: [ד"א לא · בתמיה] פירש וכי לא תמנע מהם זאת המעשה והלא אבקנו כרד ונתבלבל שפתם וגו' ובהכרח שתמנע המעשה אבל א"א לפרש בניחות' שהרי באמת במנע מהם: [מניעה] (ד"ד) וקשה מהיכא תיפי לומר שלא אפשר להמנע וי"ל לפי שגודל השלום שאפילו עובדים לעבו"ם לא בא העונש כמ"ש חבור עצבי אפרים הנח לו לו"א דאין זה כלום דאפשר לעשות מריב' ומלוקה ביניהם · ז [ד"ה הבה · מדה] (גור אריה) דאם לא כן הבה שפירשו לשון הזמנה ל"ל הרי כבר הכל מוכן לפניו ית"ש: [ד"ה ונבלה] הרא"ם פי' כי אין טעם לומר נרד ונתבלבל לשונם שלא נבלה לשונם בעבור הירידה: [ד"ה לא ישמעו · ופוצע] (נ"א) דאל"כ אלא מפני שלא היו מכירים אחד לשון חבירו חללו לבכות אם כן למה כפונו ולא היו דרים יחד אף על גב שאין א' מכין לשון האחר אלא מפני שנפל בהם ריב וכו': י [אחר המבול] רבינו לפרש דמה שכתוב שנתיים אחר המבול קאי אוילד את ארפכשד וגם קאי אשם בן מאת שנה: כח [ומדרש] (נח"י) דקשיא לי' על הפשוט מב"מ אם מת בחייו או לאחר מותו וע"פ מ"א הודיע לנו גם של אברהם שניצל והרן נשרף: כט [ויסכה] וא"ת מכ"ל לרש"י וע"ק מאי נפקותא בזה שפירש יסכה זו שרה וי"ל דה כשתו ממה שכתיב לפניו אבי מלכה ואבי יסכה אם כן הקרא מונה בני הרן ואם כן למה לא מנה גם שרה שגם היא היתה בת הרן לכך פירש דיסכה ונשרה ועי"ל דשרה בא"ב דא"ת ב"ש הוא בג"ז:

שהוא במנין יסכה וק"ל והא דפי' רשי גבם יסכה ג' טעמים משום דמיכייהו מפקית א"כ דהתם בגמרא בפרק בן סורר ומורה דורש שני טעמים לכן הביא רש"י והא דמוסיף רש"י על לשון הגמרא וכתב עיד לשון נסיכו' משום דק"ל למה לא קרא אותה גם' הטעם שלא שרי אלא יסכה: גם כן לשון נסיכות שהוא לשון שרי מבאתי: לא [תרח ואברם] (נח"י) אע"ג דאפשר לפרש אפכא ויצא לוט ושרי עם תרח ואברם אלא להורות שתרח ואברם היו עיקר ולוט ושרי טפלי' · א"כ קשה דלעיל מיניה כתיב ויקח תרח את אברם משמע שתרח לבדו היה המוציא וכאן משמע שאברם נ"כ היה מן המוציאים · י"ל אע"פ שגם אברם היה המוציא אפ"ה תלה אברם הכבוד באביו כאלו הוא הי' המוציא לבדו לכן כתב ויקח תרח ואילולי מקרא ה"א שהאמת שתרח היה המוציא' לבדו: לב [מפורסם] כתב הרא"ם לא הבינותי בעד איזה זמן הוא פוסט אם פוסט בזמן אברהם מהו לפיכך קראו הכתוב מת והא בימיו לא נכתבה התורה ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מאי ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם דקאמר והלא בנדו כתיב ויאמר ה' אל אברם לך לך ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזירת הש"י עכ"ל ולי נראה דקאי אמר זמן כתיבת התורה · העיקר שיאמרו על אברהם שלא קיים כבוד וכו' הוא מפני שלא לקח את אביו עמו כמו שלקח אותו מאור כשדים מ"ה יאמרו עליו שלא קיים אברהם כבוד אביו וכו' והטעם שלא לקח עמו משום שהיה רשע ועובד עבודת אלילים ואף על פי ששב בתשובה הייכו בסוף ימיו קודם מותו אבל בהליכת אברהם ממנו מחרן או הי' רשע וק"ל · (נדה לדרך) לי נרא: שלא הבין דברי הר א"ס וכו' כי כל עצמו לא אמר הש"י לאברהם לך לך וגומר ומבית אביך אלא בעבור זה שאין אני רוצה שתקח את אביך עמך שלא תעשה עצמך טפל לאביך כמו בהליכה ראשונה דכתיב ויקח תרח את אברם בנו וגו' ווה שכתב המחבר כמו שלקח אותו מאור כשדים זה אינו שהרי אדרבה תרח לקח את אברהם כנ"ל ולכן יפה הקשה הר א"ס: (ועיין לעיל מ"ש בשם נח"י ושם תמצא תירוץ הגון לקושי' הנ"ל):

חסלת אלה תולדת נח

לך לך

פרשה יב

א [לגוי גדול] (רוכה) לומר דרש"י קאי אלעיל שפירש להנאתך ועל זה פירש מה היא הטובה שאעשה לך שם אעשך לגוי גדול ועוד שאודיע טבעך בעולם רוכה לומר ומהו ההנאה שאודיע טבעך בעולם וכו' ורבה לומ' הואיל ואחר כך מפרש הפסוק ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך אם כן בתחלה כשאמר לו לך לך שמע מיניה שעל מכת כן אמר לו · כתב הרא"ם אף שלך לך אינו קושיא דהא כתיב הנשם שלך הלך לו אם כן הכי כמי נימא אורחא דקרא הוא אפילו הכי היכא דאיכא למדרש דרשינן אבל לי נראה שקושיא הוא בכל מקים ובני הנשם שלך הלך לו רצה לומר לשבעו לרבונו אבל כאן הקדוש ברוך הוא אמר לו לך לך והוא אין רב בו בכך לכן אמר לך לך להנאתך וכו' כתב מהר ש"ל לפי פירוש ראשון קשה דבריכין אבו להני' שם לכן מפרש רש"י ועוד וכולי ולפי זה קשה מאי ואעשך לגוי גדול לכן צריך לשני פשטים: ב [שהדרך] דקשה לרש"י למה ברכוהו בשלשה ברכות הללו ולא בשאר ברכות: [לכך הוזקק] (נח"י) קשה דהא בני אברהם לא שייך מעיטים הללו דהא לא היו לו בנים וגם ממון לא היו לו דהא בהליכתו לקח הכל בהקפה · וגם השיב למלך סדום אל תאמר אני העשרתי גם לא ומיבו שהיה לו שם טוב ונראה דה"ק לפי

לפי שהדרך ממעט ג' דברים לאו שיש לו · ומכ"ש מי שלא היה לו עד הנה שלא יזכה בהם בדרך לפיכך הוזקק לג' ברכות הללו שיזכה בהם הפך מנהג של עולם שהדרך ממעט : [ד"ה והיה · אלהי] פירש דהכי משמע מקרא לפי שאין אומרים אלהי אלא על רבים כמו אלהי ישרא' אלהי העברי' אלהי העמי' אבל על יחיד אין אומרי' אלהי שלא מכינו בשו' מקו' שנכתב על יחיד אלהי לכך אמר לו הקב"ה ואעשך לגוי גדול ר"ל שאתה תהיה כמו גוי גדול ואומרים עליך אלהי אברהם כמו על גוי גדול ומפני שאלת ואברכך מורה על נוספות ברכה אמרו שאף בנו יזכה לאותה ברכה שאמר עליו אלהי יצחק ולפי שאלת ואגדלה שמך מורה עוד על תוספות גדולה אמרו שאף בן בנו יזכה לאותו מעלה שיאמרו אלהי יעקב והא דתלי זה בהליכתו לא"י ולא בח"ל ר"ל משום דאמר כל הדר בח"ל כאלו אין לו אלוה ולכך אין לו ליחיד לומר אלהי אברהם אלא כשילך לא"י וק"ל · דבר אחר ואעשך לגוי גדול וכו' דלפי פירושו היה לו לומר והיה מבורך שקאי על אדם המברך לכן פי' ד"א וכו' ואגב זה פי' סינור הפסוק ומה שכתב והיה ברכה והיה בני' שם של ד' כלומר כך יהא החתימה שאומרים בא"י מגן אברהם מהר"ש"ל : ג [עוד משם] מפני שאלת לך מבית אביך שהיה עומד שם שייך ל' יציאה ואבל ואחרנך שכבר יצא משם שייך ל' התרחק [...] הוכרם לפ' אלת לך מלשון הרחקה ומלשון יציאה :

[ד"ה אשר · לשכבה] רצונו לתרץ למה מאריך כל כך וכתב יציאתו מהיכן היה וכי לא ידענו שיצא ממקום שהיה שם שהוא מבית אביו ואם כן היה לו לכתוב לך לך אל הארץ וגו' ועל זה פירש לא גילה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וכו' כלומר כדי לחבב את ארצו בעיניו כדי ליתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור ועל כל פסיע' ופסיעה כי ברבוי הסיבה והתוארים שמחבב את ארצו שילך משם ידבק נערו בעוינת המקום ההוא וככה יהיה שכרו ולפום צערא אגרא מ"ה כתיב מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו' כדי לחבב עליו ארצו ברבוי תוארים והשתא א"ש מה שכתב רש"י אחריו מיד כיוצא בו את בנך וכו' שהאריך ברבוי תוארים כדי לחבב את בנו בעיניו כדי שיתן לו שכר טוב על כל דבו' ודבור כי כפי רבוי תוארי' כן יהיה כערו בזביחתו והפרדו ממנו ולזה נמי לא גילה לו המקו' אשר יביא אותו שמה כדי שלא ידע את המקום ההוא ושמא הוא גרוע ממקומו שיצא משם ויצטער יותר וככה יהיה שכרו יותר הרא"ם · ומהרש"ל פירש שמקשה תרי קושיות חדא למה לו להאריך בכל הסיפורים הללו הל"ל סיד מבית אביך ועוד למה לא גילה לו מיד ומתרץ מה שהאריך כדי לחבבה וכו' ומה שלא גילה כדי לתת שכר וכו' כיוצא בו וכו' האריך בסיפור כדי לחבב לו את יצחק בעיניו ולא גילה לו המקום מיד כדי לתת לו שכר וכו' עכ"ל (נדה לדרך) ונ"ל נ"כ כפירוש זה רק הדין עם מורי מהר"ש יפה שהכינוי של לשכבה קאי על הארץ אהנזכר מקודם דהיינו ולא גילה לו הארץ דאלו ארצו שיצא משם מאן דכר שמיה שיפיל עליו לחבבה גם גבי קח נא את בנך יחידך וכו' תלית לחבב עליו את המצוה שהזכיר רש"י דהיינו מצות העקידה :

ה [מנוירת] הוכחתו מדכתיב הנפש אשר עשו בחרן כלשון דנים היינו אכלבם ושרה : (כש"י) כ"ל כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי לפיכך הזה כאלו עשאום : ו [ככנס] משום דכל ויעבור שבמקרא משמע דעבר הארץ ולא דר שם הוצרך לפרש דזה אין פירושו כן אלא נכנס לתוכה ומכ"ל לרש"י לפר' כן י"ל דדייק מדכתי' בארץ ולא כתיב הארץ. או י"ל דדייק מדכתיב עד מקום שכם ושכם היא בארץ כנען : [ד"ה עד · להתפלל] דקשה לרש"י למה לא השמיענו הכתוב שבא לגבולות שהיא ראשונה בגבול א"י כדמשמע לקמן בפרשת חשלם ועל זה פירש להתפלל א"נ דקשה לרש"י למה

כאמר עד מקום שכם ולא כתיב עיר שכם כדכתיב גבי יעקב ויבא עיר שכם ועל זה פי' שבא להתפלל וכו' ומ"ה נקט מקום דכל שיתפלל צריך לקבוע מק[ום] לתפלתו דלא כפי' הרא"ם שפי' דאל"כ עד מקו' שכם למה לי · (מהר"ן) וא"ת כיון שאברהם ידע זה בנבואה א"כ למה אמר אח"כ ואנכי הולך ערירי הן לי לא נתת זרע וגימר שהיה חושש שימות בלי זרע וי"ל שמ"מ היה דואג שיגרום הדבר שלא יוליד עד הזקנה ויקח אליעזר את ממונו ע"ש : [ד"ה אלון · שכם] דקשה לרש"י הא כתיב עד מקום שכם עד אילון מורה וכיון דשכם הוא למה קרא אילון מורה ומפרש הרא"ם הר גריזים והר עיבל ושם כתיב אילון מורה בפרשת ראה · שכם קללו וכו' כי אילון לשון אלה ומורה לשון הוראה וזהו תורה · מהרש"ל : [ד"ה והכנעני · וכונש] דקשה לרש"י דאו מיעוט הוא משמע דבימי אברהם היה אבל אח"כ לא היה בארץ וכא בימי משה עדיין היה בארץ מ"ה הוכרח לפרש דאו ולא קודם אלא היה הולך וכובש : [ילך שלם] מלכי צדק היינו שם בן נח כדפירש רש"י לקמן ומ[ל]ך שלם זה מלך בירושלים שבחלקו של שם נפלה אע"פ שזה סותר מה שפירש רש"י גבי ומברון שבע שנים נבנתה אין זה קושיא דאיכא לומר אגדות חלוקות הן ואיכא למימר שכל א"י בחלקו של חם נפלה חוץ מירושלים וגבוליה שנפלה בחלקו של שם דאלשון היה הולך וכובש את ארץ ישראל משמע של שם משמע במשמעות הלשון כל ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה הרא"ם אבל יותר נ"ל שירושלים וגבוליה בחלקו של שם נפלה והא דנקט רש"י שיה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם אין במשמעות הל' כל ארץ ישראל אלא במשמעות הלשון הוא שהי' ההולך וכובש את מקצ' מארץ ישראל שלא היה בידו של כנען כן שם ממה שנפרש שהם מדרשות חלוקות וק"ל : (מהר"א אשכנזי) בודאי בחלקו של שם כפל כל א"י כמשמעות רש"י כאן ומה שאמר בפ' שלא ה"פ כי ידוע אם אדם אעד הוא הכנאי יש להכיח סי' שבנה העיר האחת לפני השנית ואם הוא מם הכנאי ובודאי יש להכיח סי' שבנה העיר הו' לפני האחר' ואז הוא הסימן שפיר הקדימה אבל זה ש[ה]יה מם הכנאי מכם זה הקושיא אפשר זבנה חברון וכו' א"א שאם בנה חברון ואם בנה בוען א"כ א"א כלל ליתן סימן שזה העיר חברון נבנה משם שבע שנים לפני בוען שבנה מם מאחר ששני אנשים הכנאים ועל זאת לא נריך להביא כתירה אלא ודאי פירושו שהיתה מבונה וכו' : ז [בשורת] ק"ל למה בנה עכשיו מזבח דאי משום גילוי שכינה כדמשמע בקרא א"כ היה לו לבנות ג"כ מזבח בחרן כי שם נראה לו הש"י נ"כ באמרו לו לך לך ואע"פ שלא נכתב לשם וירא ה' מ"מ גילוי שכינה היה ולכן פי' רש"י על הזרע ר"ל על הבני' ועל הארץ שאמר לזרעך אתן הארץ הרי שניהם בשורת הבנים ובשורת הארץ · ועי"ל דהוכחתו הוא מדכתיב לה' הנראה אליו לא היה לו לכתיב אלא לה' אלא להכי כתב הנראה אליו כי בנין המזבח היה על המראה שנראה אליו עכשיו דהיינו בשורת הבנים והארץ וק"ל : ח [אהלו] דקשה לרש"י דהעתקה לא שייך בנוף שיש בו רוח חיים אלא לשון יציאה כמו שכתב לעיל ויקח אברהם וגו' או לשון נסיעה כמו שכתב ויסע אברהם וגומר ועל זה פיר"ש אהלו היה מעתיק משם : [כמזרחה] רצונו לפרש שאלת מקדם דבוק הוא לאלת ההרה ומפרש באיזה מקום היה ההר אבל אינו חוזר על ויעתק משם ולפרש מאיזה מקו' היה נסיעתו והוכחתו מדכתיב אחריו בית אל מים והעי מקדם פירש הוא על נסיעתו מה כן היה למה היה בית אל מים כיון שנסע מקד' לבית אל אדרבא קוד' שנסע היה בית אל מים כיון שהי' במזרחו של בית אל אבל כיון שנסע משם לרוח אחרת לא היה כן אלא ע"כ מקדם דבוק לאלת ההרה וזהו שנקט רש"י · כאגא נית אל ים כלומר

שמבשיו אתה שפיר אלא דכתיב בית אל מים ואין להקשות כיון דמקדם פירש במזרחו היה לו לכתוב בקדם דמקדם משמע דקאי על הדבר שהיה עומד מקדם לבית אל לכן פירש רש"י במזרחו של בית אל ויהיה מ"ם דמקדם כמ"ש בעדן מקדם שפירושו במזרחו: [ד"ה אהלו . אשתו] וא"ת מנא לן לרש"י דלמא איפכא וי"ל הואיל ואמרינן בגמר' דחייב אדם לכבד את אשתו יותר מגופו א"כ ודאי שלה נטע בראשונה: [ד"ה ויבן . בניו] רצונו לתרץ למה בנה עוד מזבח דהא כבר בנה מזבח על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ: (קנ"א) נ"ל עוד דהקב"ה הראה לו צרה זו יותר משאר צרות דבזה כמו שיור במתנתו שאמר לו לזרעך אתן את הארץ שהוא על תנאי שאם יחטאו בניו כמו עכן שיפלו בידם: ■ [ללכת] דקשה לרש"י משמע שנסע תמיד ולעיל כתיב ויעתק אהלה משמע שחנה בנתיים וע"ק לרש"י דכתיב הלוך ונסוע הנגבה משמע שהיה נוסע לנגבה של עולם שהיא ק"ל וזה אינו דהא היה כיסע מקרן לא"י ולכך פי"ר שי לפרקים יושב וכו' וכל מסעיו לנגבה כל מה שהיה נוסע לנגבה של א"י היה נוסע: יא [ע"י מעשה] רוצה לומר שהיו עוברים בנהר וצריכה היתה להגביה בגדיה וראה שהיתה יפת מראה. ומדרש אגדה שהכיר בה ע"י מעשה פירוש ראה בבואה שלה במים שעברו דרך המים וראה בבואה שהיה יפה מאוד דבר אחר מנהג העולם וכו' משום דעדיין קשה הלשונות סותרים זה את ■ הנה נא משמע לשון הוה וידעתי לשון עבר מהרש"ל: ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאוג בלו' רוצה לומר לפי זה צריך לחלוק הכתוב הנה נא הגיע השעה וכו' ומלת ידעתי היא התחלת ענין ידעתי זה מימים רבים ולוס מייתי ראייה רש"י שמחלקין הכתוב ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא הנה נא הגיע שעה שצריכין אתם לתת לב על רשעים וכו: (נק"י) יש מקשין והלא אמרו חז"ל אסו' ליסא אשה עד שיראנה ול"ל שודאי שראה אותה קודם שנשאה והכיר בה שהיא יפת תואר ומ"מ באותו הזמן היתה רכה בשנים ודרך להיות יפה אבל עכשיו שהיתה בת ס"ה שנים ורגיל להשתנות היופי וע"ז אמר שעד עכשיו כו': [שחורים] ואע"פ שבאבימלך לא היו אנשים שחורים ואפ"ה אמר אמרי נא אחותי את כבר תירץ אברהם בעצמו זה באמרו רק אין יראת אלהים במקום הזה ופירש"י אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא ודלא כתירו' הר"א שתירץ שכבר יצא הקול אחותו: ✿ יג [מתנות] דק' וייטיבו לי מבעי ליה וכן הקשה בזוהר דלשון וייטיבו לי משמע אף כשיפסיקו מלהיטב לו מ"מ יהיה בטובה על ידי טובתם וזה יהיה ע"י מתנות בלי"ט: ועי"ל דהכנסים שומדות ממון ולכך אמר לה אמרי נא וגו' כדי לפיים' אבל לא היה בדעתו ליקח ממנו. ועי"ל דעכשיו לא היה לו עושר לכך היה נוטל מתנות כמו שפירש"י לקמן בפסוק וילך למסעיו לפרוע הקפותיו אבל גבי מלך סדום היה לו עושר מ"ה אפילו מה שהיה מן הדין ליטול לא נטל משום שונא מתנות יחיה וק"ל: יש מקשים והיאך היה אברהם רוצה להכשילם באיסור א"א במה שיאמר להם שהיא אחותו ויש לפרש שיאמר להם שהיא אחותו אבל מ"מ היא אשת איש ונבעלה במדינת הים ובזה יתורץ נמי מה שאמר וחיתה נפשי בגללך לא היה לו לומר אלא וחיתה נפשי אלא הכי היה אומר אברהם לשרה אני אדבר שאת אחותי וא"א את ובעלך הלך ממך ואני אחור ומבק' אותו אעלי אמרה אותי ויתן לך גט או שמא את הנא ותנשא להים אחר ומ"ה יחיו אותי שלא יכשלו באיסור א"א וא"כ כתרבות כמי לוה כיון שאמ'

להם שהיא ספק א"א בודאי לא ישכבו אצלה נ"ל. עיין במזרחי: (ד"ד) רבים תוהמים וכי אברהם חשק למתנות ואדרבה אפילו מה במלחמה לקח הקזיר כמ"ש אם אקח מחוט כו' וכ"ש בדבר מאיס זכות יקח ממון. אלא דהענין שאברהם רצה שתאמר שרה אחי הוא ודבור זה אינו שייך אלא אם ישאלוה אם בעליך הוא משיב אחריה אחי הוא אבל אם לא ישאלוה ואם תתחיל ותאמר אחי הוא ירגישו שיש ערמה בדבר דמי בקש ואת משנה וע"כ היה ירא לכן אמר לה אם יבואו אנשים תתחיל ותאמר יש לי אח עני אני מבקש שתתנו לי מתנות בזה תוכל שפיר להודיע שאני אחיך ותנצל נפשי בזה אבל לא כוונתו לקבל מתנות וזהו פי' הכתוב אמרי נא למען ייטב וזה יהיה הדבור שלך ובזה וחיתה נפשי בגללך: יד [כבואם] וקשה למה לא פירש רש"י זה לעיל על וירד אברהם מצרימה ועל ויהי הקריב לבא היה לו להקשות למה לא כתיב וירדו ויק רבו אלא משום דפשיטא ליה כיון שמזכיר אברהם גם שרה וכל אנשי ביתו בכלל כיון שהוא עיקר הבית א"כ ה"נ כימא הכי וי"ל דלעיל לא קשה מידי משום שאברהם הוא עיקר ולכן תלה הכל באברהם אבל הכא היתה שרה עקרת שהרי היה אברהם מבקש ממנה אמרי נא אחותי את א"כ היא היתה עכשיו עקרת הבית והיה לו לומר כבואם כלומר לכל הספות להשוות שרה לאברהם וק"ל ומהרא"י תירץ דוקא הכא שייך למידק אמאי לא קאמר כבואם משום דהאי קרא מיירי בשרה דכתיב ויראו המצריים את האשה דלא מיירי באברהם מידי אבל קרא קמא מיירי באברהם ועוד דאיבו משיב טפי: טו [הנינה] דאל"כ היה לו לכתוב לפני פרעה או לפרעה: (ד"ד) נראה [...] הוא דמהללה לפני פרעה ודאי ראה מעלה שאין הללה באותו מעמד תכף יז [שהמשמים] כ"ד מיני שמין הנואין רע מכולם לתשמיש אלא ראתן וכו לקה פרעה דאל"כ מנא ידע שהוא אשתו שמיד קרא לאברהם: [ד"ה על. דבורה] רצונו לתרץ דהיה לו לכתב על אודות שרי: (נק"י) הקב"ה עשה זה הנס כדי שידע פרעה בשביל שרה הוא נלקה: כ [לשלחו] דק"ל אי גוה אותו שום דבר א"כ הל"ל על מה גוה אותו לכך פירש"י על אודותיו לשלחו ולשמרו: אבל אכתי קשה מנ"ל לרש"י שזה ציוה אותו דילמא ציוה שיכוחהו לילך לשלום ולא יעכבוהו ומנ"ל לשמרו ולכך פירש"י וישלחו כתרגומו אלוייאו פי' לשומרו ואכתי קשה מנ"ל לתרגום לפרש כן ולכך פירש"י כבד מאוד טעון משאות אם כן הואיל והכתוב מספר והולך בשבחו ודאי יציאתו היה גם כן דרך כבוד וזהו שמפרש רש"י מלת כבד מאוד קודם מלת ויעל אברהם שלא על סדר הקרא:

פרשה יג

ב [לדרומה] דק"ל והא אברהם בדרום היה דארץ מצרים בדרומו של א"י היא ובדרומה של עולם ואם כן היה לו לכתוב ויעל אברהם נפונה דהא ממדרום לצפון היה נוסע וע"ז פי' לבא לדרום של א"י וכו' וק"ל: ג [שלא ישנה] ולפי פי' זה ק' א"כ הל"ל במסעיו לכן אמר ד"א בחזרתו פרע הקפותיו וא"כ הל"ל ויחזור למסעיו מהו וילך לכן צריך נ"כ לפי' הראשון מהרש"ל: (נק"י) דהא בא להורות שהכתוב בא להודיע שנתקיימה ההבטחה ואברכך בממון: ✿ דק' דפסוק מהפך הסדר דמתחלה אמ' ויעל אברם וגו' והפסיק מלסיים סדר מסעו והזכיר כספו וזהבו וא"כ חזר להגיד דרכו. ועו' שסיים וגם ללוט שפי' מכח אבר' היה לו נ"כ עושר והיה ראוי להזכיר רכושם יחד אלא דעו כאן הוכרך לישות שיוכל לילך למסעו לפרע הקפותיו בלי"ט

כלו"ם: [ד"ה מנגב. בדרומה] דקשה לרש"י והא לעיל כתיב הנגבה וא"כ סכא כמי היה לו לכתוב וילך למסעיו הנגבה וע"ז פי' ארץ מצרים וכו' כלומר הנגב קאי על מצרים וק"ל: ד [קרא שם] רש"י רצה לתרץ שלא תקשה כאן דבכר עשה מזבח וקרא שם אם כן למה נאמר נ"כ ויקרא שם אברם וגו' ל"פ ואשר קרא שם וכו' רוצה לומר דקרא רוצה להודיעך לאיזה מקום הולך למקום דקרא שם כבר בשם: ה [הליכתו] דקשה לרש"י דהא לעיל כתיב ויעל אברם וגו' ולוט עמו הנגבה: ו [להספיק] דקשה לרש"י דהרי הארץ ל' נקבה וא"כ לא הל"ל נשא ל' זכר וע"ק וכי אפשר זה שהארץ אינה יכולה לסבול ולישא בני אדם ל"פ להספיק מרעה רוצה לומר דנשא קאי אמרעה ומרעה לשון זכר: [והכנעני] דרש"י רוצה לפרש למה היה הריב ולמה נאמר עתה והכנעני יושב בארץ ל"פ שהיו כו' והכתוב אומר והכנעני פירש הקב"ה היום משיב זה ואין להקשו' היה להם לומר עדיין אברהם מוליד יורש די"ל דמעיקא מוכיח קאמר דאפי' לדידהו שלא ידעו שסופו להוליד מ"מ הרי הכנעני וכו': [ולא זכה] (נ"א) דהל"ל יתן להם אברם רשות לרעות בכל מקום שירצו: ח [קרובים] דקשה לרש"י והא לאו אחים היו אלא קרובים ומדרש אגדה נקראו אחים שהיו [illegible]ים וכו' ולפי מדרש נ"ל לאחים כמו כאחים: (נמ"י) [illegible] ולכן כשאתה תלך עם בהמות שלך לרעו' בשדות אחרות הרואה יסבו' שאני הוא: ט [לא אתרחק] ק"ל דאברהם אמר אנשים אחים ועכשיו אמר אם השמאל ואימיכה דמשמע שרצה להתרחק כי יש איזה שנאה ביניה' וקשה מי מוליד השנאה והלא לא היה ריב ביניהם לכן פי' לא אתרחק וכו' (רי"ק) אמר לפי שכראו שאלו המלות מיותרות שדי שיאמר הפרד נא מעלי לכ"פ לא אתרחק וכו' ואם תאמר מה היה צורך להבטיחו על זה לו"א לעמוד לאגן וכו' (רש"א) דק"ל פשיטא אם הוא ילך אל השמאל ישאר הוא בימין לז"א שיהיה לימינו ממש שלא יתרחק וכו': י [ארץ] דקשה לרש"י משקה לשון מפעיל הוא ומאי מפעיל שייך הכא ועוד שאין הכונה פה על ההשקה רק על הנחלים שבו ועל זה פירש ארץ נחלי מים וקראם כלשון השקה מפני שמהם היה ההשקה: [ד"ה כגן. לאילנות] רצונו לפרש דהאי לפני שחת ה' וגו' הוא דבוק עם כגן ה' כארץ מצרים דאין לפ' דלפני שחת דבוק עם כלה משקה דמה בא להודיענו דהא כבר כתיב וישא לוט את עיניו וירא וזה היה לפני שחת ה' אלא ע"כ דבוק הוא למטה: (סרא"ס) דרש"י דייק מדכתיב בפר' בראשית ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ וגו' בתוך הגן אם כן ש"מ היכא דכתיב גן מיירי גן לאילנות· ומה שפירש כארץ מצרים לזרעים זה דייק מדכתיב בפרשת עקב לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך אם כן ש"מ שארץ מצרים ארץ זרעים היא (רי"ק) לפי שנראה שאלו הדמיונות הם לדבר אחד וא"כ די שיאמר הטוב שבכלם ואם ירצה לו' שניהם הל"ל היפה באחרונ' כארץ מצרים כגנ' שאם הוא כגן ה' פשיטא שהוא כארץ מצרים לז"א שהדמיון הוא בשני דברי' וכו': (נמ"י) דקשה ליה דהא אלו עיירות מא"י והאיך תלה הגדול בקטן שאמר שככר הירדן הוא כארץ מצרים והלא א"י עדיפא. וע"ז תירץ לזרעים דבזה ארץ מצרים מעולה: יא [ד"ה מקדם. מאצל] דקשה לרש"י כי בית אל בצפון היה כדכתיב לעיל ויסע אברהם הלוך ונסוע הנגבה שמע מינה דבית אל בצפון היה וא"כ היה לו לכתוב ויסע לוט מצפון לכן פי וכו' כתב הרא"ס ותימא שמגבולי הארץ נראה שככר הירדן במזרחה של ארץ ישראל ובית אל תוך ארץ ישראל וכמנא שההולך מבית אל שהיה אברהם דר שם אל ככר הירדן הולך מאצלו למזרחו הוא וצריך עיון י"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך א"י עד שהיה סמוך לירושלים שהוא רחוק מבית אל והוא תוך ארץ ישראל כי ככר הירדן היה סמוך לסדום שאינו רחוק כל כך מירושלים ודו"ק נראה לי: (ד"ד) הקשה הרא"ס שמן גבולי הארץ. נראה שככר הירדן במזרחה של א"י ובית אל בתוך א"י וא"כ הלך ממערב למזרח וכ"ל גם מה שאמר ויפרדו איש מעל אחיו שככר פי' דלוט בחר לו בשכונת סדום לפי שהיו שטופי זמה והיה לו בושת מאברהם לילך לשם ומתירא מפני אברהם ע"כ כיתם והלך לצד מערב ובזה ויפרדו איש מעל אחיו ובהיותו בדרך הלך משם לצד מזרח דרך אחר שלא יהיה אצל אברהם: [מקדמונו] (קנ"ו) דאם לא כן ויסע לוט מאברהם מבעי ליה שהרי היו יושבין יחד ונסע לוט ממנו: יב [אהלים] דקשה לרש"י למה נאמר ויאהל עד סדום לכן פי' נטע אהלים לרועיו כלומר דהרבה אהלים היה לו ונטע מן הככר עד סדום: יג [למדו] רוצה לומר מדכתיב הכא ואנשי סדום רעים וחטאים ולא נריך למכתב כלל אלא משום דצריך להזכיר אנשי סדום כדכתיב ויאהל עד סדום כתוב כמי ואנשי סדום רעים וחטאים ומזה למד שלמה ע"ה דשם רשעים ירקב דצריך לזכור אותם לרעה: (נמ"י) אע"פ שפסוק הוא במשלי בהדי' מ"מ מי איכא מידי דכתיבי בכתובי' דלא רמיזא באורייתא' ובכאן הוא ברמז וכ"ל לדייק הלשון שאמר שלמדו מכאן דה"פ אילולי האי קרא לא הוה ידעינן פירושא דשם רשעים ירקב דאיכא למימר היינו דלא מסקי בשמייהו אבל מכאן למדו דעיקר פירושו שצריך להזכיר בגותן כמו הכא שמזכיר ואנשי סדום רעים וגו': [ד"ה רעים. בגופם] ופי' היפך מתרגום אונקלוס שתרגם בישין בממוניהן וחייבים בגופיהן ואם תאמר מנ"ל לרש"י יש לומר דגבי יוסף כתיב איך אעשה הרעה הגדולה הזאת והתם איירי בגוף ה"כ רעים מיירי בגופם וכתיב בפרשת כי תצא גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והתם מיירי בממון: (נמ"י) והא דלא פי' כדפי' המתרגם ול"נ דהרב נמשך אחר מה שפי' לעיל במדרש אגדה שהא שטופי' בזמה בחר לו לוט בשכונתם לכן מסתברים להקדים חטא של שטופי זמה לעטא הממון: יד [בשר] כמו שמוכח מתוך פירש"י שפי' לעיל על שהיו שטופי זמה בחר לוט וכו וזה בא לו שהיה שטוף בזמה מפני שהיה במצרים שהיו שטופי זמה למד מהם ועוד פירש"י הביע עצמו מקדמונו של עולם משמע דקודם לכן צדיק היה: יח [אדם] כלומר ולא שם מקום כדכתיב ענר אשכול וממרא:

פרשה יד

א [ד"ה אמרפל. פול] דק"ל והא נמרוד מלך שנער היה: ב [ד"ה שמאבר· אבר] שם אבר ר"ל דעשה לו כנפים לעופף: ° (ד"ד) הא דנתן טעם על שנאב ושמאבר משום דבכלם כתיב ואת ואצלם לא כתיב כלוס אלא דקי"ל שדומין זה לזה ברשעות: [ד"ה בלע. שם] דדייק רש"י מדכתיב בלע היא צוער דאם הוא שם אדם לא שייך למימר היא צוער וא"ל מנ"ל לרש"י שהכתוב הזכיר שמותם של מלכים אלו להודיע רשעתם דדריש שנאב שונא אביו שבשמים וכו' וי"ל מדלא מזכיר בקרא גם כן שנאב של מלך צוער אלא ודאי מה שהזכיר הכתוב שמות של מלכים אלו להורות על רשעתם ואפשר שמלך צוער לא היה רשע ושמו לא היה מוכיח על רשעתו כמו שנא' בלוט אמלטה נא וגו' כדפרש"י שם: (רש"א) ר"ל לפי שנכתב השדי' בה"א הידועה ולא פי' הכתוב באיזה מקום

שיהיה עמק השדים לכ"פ וכו' (כמ"י) וצ"ל דהרב פי' שם העמק שלו על שם העתיד שנו וה"פ עמק השדים כך שמו ואין לו שם עמק אחר: ג [חמות] כי לא יתכן שיהיה עמק וים בזמן אחד: [ד"ה הוא הים] פי' כי מלת הוא מורה שהוא עצמו הים לא שנמשך ים לתוכו דאם כן כו ים מבעיא ליה: ד [למרדן] ר"ל במלת למרדן שלא תפרש שמקרא כן שנים עשר שנה עבדו ובשלש עשר' לעבדן מרדו וארבעה עשר שנה לעבדן בא כדרלעומר וגו' דאם כן היה לו לומר וכי"ג כמו שנקט אח"כ וארבעה עשר שנה לכך מפרש למרדן ר"ל דמה שכתוב וכי"ג שנה מרדו לא קאי אאותן י"ג שנה דלעיל אלא י"ג שנה בפני עצמן מרדו ועל אותן י"ג שנה אמר אח"כ ובי"ד שנה: ה [ד"ה זוזים הם] רוצה לומר דרש"י דייק מדכתיב הכא רפאים ואימים וכתיב נבייהו הזוזים ובפרשת ואלה הדברים כתיב רפאים ואימים וזמזומים ולאי הזוזים הייכו זמזומים: ו [ד"ה איל פארן] דקשה לרש"י והלא על מלת אלוני ממרא כמי מתרגם מישור ואם כן אם חד מינייהו פירושו מישור ולאי השני לאו פירושו מישור ל"פ ואומר אני וכו': (כמ"י) °משה היה כותב כסופר המעתיק מספר אחר ולכן הוכרח לפרש כאן על שם העתיד קראו הקב"ה כן: ט [כנאו] דקשה לרש"י למה צריך למימר ד' וכי לא ראינו דארבעה הם ל"פ אף על פי וכו': י [הרבה] דק"ל למה נאמר בארות בלשון רבים וע"ק כיון דבארות של חמר היה שם א"כ למה כתיב וינסו מלך סדו' ועמורה ויפלו שמה הל"ל ויטבעו שמה דהרי לשון טביעה שייך בחמר וע"ק כיון דחמר היה למה לא מתו שם כשטבעו בחמר דהיינו טיט ל"פ הרבה בארות וכו' א"כ מתורץ כמי למה לא כתיב ויטבעו דלא היה הטיט רך: [שהיה הטיט] דק' לו אם כן למה קרא אותן בארות חמר והלא כוטלין כל השיור מהן ובארות חמר משמע שתזיד היו מנחים טיט לכן אמר ומ' א וכו' מהרש"ל: יג [הפליט] לא שפליט מדור המבול דהא כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה: [ומדרש] שב' הנפילים היו בארץ רוצה לומר דרפאים הייכו ענקים ונפילים הם גם כן ענקים שהיו בדור המבול והוא נשאר מאותן ענקים שבדור המבול ופי' וישאר אך נח שהיה נוכח כדפירש רש"י ואשר אתו מטורח הבהמות ואשר אתו בתיבה: [ומתכוין] רוצה לפרש לפי המדרש מה טעם היה לעוג שבא לאברהם ואמר לו שנשבה לוט בשלמא לפי פירש ראשון שפלט מהמלחמה בא והגיד לאברהם בשביל שיעשה נק"ם באמרפל וחבירו שהרג אבותיו אלא לפי המדרש למה אמר לו אלא צריך לומר מתכוין וכו': °(ד"ד) דקשה לאיזה צורך הזכירו שפליט מדור המבול בשלמא שפלט מן המלחמה נלה לנו בזה ענין המלחמה מה נעשה שם. לכן תירץ שמתכוין ליטא את שרה הראה בזה שהנפילי' הלך אחר מעשיו הקדומי': יד [וירק] זהו דפי' רש"י בפ' בשלח ואין לדחוק ולפ' אריק חרבי מלשון וירק את חניכיו אודיין בחרבי נראה כוונת רש"י דהכא א"א לפרש אלא לשון זיון מדכתיב את חניכיו דבוכו כמו לדחוק ולפ' כל אריק בלשון זיון כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פירושו מאותן המקראות אבל באמת פשוטו בכל מקום הוא לשון הרקה לבד מהכא וזהו דנקט רש"י בפ' בשלח ואין לדחוק ולפרש וכו' ודו"ק ועיין (בהרא"ם) פי' אחר: [ד"ה שמונה אליעזר] (מהר"ן) והא אין מקרא יוצא מידי פשוטו שג' מאה עשר וגו' ותירץ גם דרבינו נמי כי כל מספר הזה היו בני ביתו ולאשר שבודדו למלחמה מיעטן וריקנן וכזה שישורו כל המפסיקים כדין תורה דכתיב מי האיש הירא וגו' ונשאר הוא ואליעזר לבדו: (נ"א) ולאי כל הש"ם הלכו עמו כדי להבהיל המלכי' שלא יתמוקו כנגדו ואע"ב דהוא לבדו היה ג"כ מנגף אותם כי אין

מעגור לה'מ"מ לקמו' כדי להסתיר הנס שיהא לו התמוקות מן הטבע כענין שים לך אורב וגו' לכך לקח כמנין אליעזר לרמז שה כלהיה בשביל אליעזר: [ד"ה עד שעתיד] (קנ"מ) דא"כ וירדוף עד דן ל"ל הרי כתיב וירדפם עד חובה: טו [סרם] (קנ"מ) אבל בלתי סרוס יהיה החלוק ללילה ושוב אין טעם להורות ועבדיו הבא אחריו: [לחבות] והוא ועבדיו קאי אשל מטה הוא ועבדיו ויכוס וירדפם וגו': יח [הוא שם] ר"ל דמלך שלם ר"ת למפרע שם: (כמ"י) [ד"ה לחם ויין] דאין לומר משום כבוד בעלמא היה לו להכניסו לביתו ולסעדו הפתח דכתיב הוציא משמע משום יגיעת מלחמה כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים: [שהרג] דכתיב אחרי הכותו את כדר לעומר וכדר לעומר היה מולך עינם ועילם הוא מבני שם ומסתמא גם עמו בבני שם היו וכאשר דפירש"י כך עושין ליגיעי מלחמות פי' שאם תאמר כדי להאכילו כדרך האורחים א"כ למה לא הוציא להם בקר וצאן לשחוט להם ולהאכילם והרא"ם פי' דא"כ למה הזכיר שהוציא לחם ויין דהא בן דרך בכל מקום שלאהוכר אלא לחם לבד כמו ואקחה פת לחם ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו' ומ"א לחם ויין אלא שהם צריכין ליגיעי מלחמה: (נ"א) [הכשכים] דאי משום יגיעי מלחמה למוד ה"ל להוציא כמו לקראת מלך סדום וינשני.שכער שהיו מורעשים: (ד"ד) [שיקריבו] יש מקשים למה לא הוציא לו בשר לרמז על שם שיקרבו קרבנות אלא נראה לי דאיתא בספרי שלא ב' נמיינו בנסכים אלא מביאתן לארץ ומילא ה"ה בנסכות שחד דיכא אית להו נמי נסכים אבל קרבנו' הקריבו נ"כ במדבר לוה דקדק הרב שיקרבו שם כמו ר"ל בא"י: כ [ד"ה ויתן אברם] דק"ל מי נתן למי ומפרש אברם נתן לו וכו' ומה טעם נתן לו ול"פ לפי שהיה כהן וכו': (כמ"י) נראה דמלך סדום אמר כן בעד כל המלכים מדאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם ואם היה מעכב לעצמו של שאר המלכים לא יבא על נכון מאמר שהקב"ה הנטיקנו לעשרני: כב [שבועה] ואע"פ שאין כאן זכר שבועה כמו נגי כי אשא אל שמים ידי דכתיב בתרי' ואמרתי חי אנכי לעולם קצר הכתוב פה וסמיך על המבין הרא"ם ועי"ל דנשא כמו לשון הרמ' הוא וכמו שאיכו נחשא שהוא לשון שבועה ה"כ האי הרימותי שהוא לשון נשא כמי לשון שבועה אף שאיכו מפורש בהדיא: כג [אעכב] ר"ל דרש"י דייק מדכתיב ואם אקח משמע מקום ועל שריך כעל מילתא כפני עצמו כגון אעכוב לעצמי לי מן השני ואם אקח לתת לי שכר וכו' א"כ דק"ל הא כבר היה בידו ולא היה לו לומר ואם אקח אלא ע"כ ואם אקח ממה שתתן לי מבית גנזך וק"ל: (נמי") °דליכא למימר דהכל דבור אחד ולא קאי על השני הל"ל שתמא אם אקח כו' ועוד הדברים סותרין וא"ו דבתחלה פרט מקום שריך כעל הוא דבר קטן ואחר כך אמר מכל אשר לך הוא דבר גדול אלא מוט ושריך כעל המה דברים שלל ושבי לא אקח ומכ"ש אם אקח לך מכל אשר לך דבר גדול: (ד"ד) °י"ל למה הזכיר עשירות בזה דאטו אם יתן לו פחות מן שיעור העשירות יקבל ממנו. אלא כל מה שלקח מן הביזה לא נתן מעשר כן כתב הו"ח דהוי כתורם שאיכו שלו. ואיתא בגמ' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר וע"כ אמר אם אקח ממך חייב אני לעשר ומילא אהיה עשיר ואתה תאמר אני העשרתי מכח ממון שלך שאתן מעשר ובאמת אהיה עשיר בלא מעשר בכלל בהבטחות הקב"ה: כד [ועוד ענר] ר"ל דצריך לחלק הקרא לג' חלקים וכן פירושו בלעדי רק אשר אכלו הנערים היינו עבדים אשר הלכו אתי כדכתיב לעיל הוא ועבדיו שהאשר הלכו אתי ל' רש"י הוא ומה דכתיב בקרא וחלק האנשים אשר.

אשר הלכו אתי נ"ב בפני עצמו ר"ל מניכיו דאמר לעיל הם האנשים אשר הלכו אתי ועגר אשכול וממרא נמי בפני עצמו רוצה לומר הם יקחו חלק׳ וה כמתו מדכתי׳ נקרא עוד פעם שנית הם יקחו חלקם ודאי קאי על ענר אשכול וממרא דאי קאי על האנשים אשר הלכו אתו לא הוה ליה למיכתב חלקם דהא כבר כתיב וחלק האנשים אלא ודאי הם יקחו חלקם קאי על ענר אשכול וממרא לחוד [לשמור] פוכמתו מדכתיב לעיל והוא שוכן באלוני ממרא וגו׳ וכתיב בתריה וישמע אברהם וגו׳ וירדוף וגו׳ אלו ענר ואחריו לא קאמר ש"מ שנשארו שם לשמור את הכלים :

פרשה טו ה [אברם אין] אע"ג שהי׳ לו ישמעאל בעוד שנקרא אברם דבכך הנא מן הע"א איני קרוי בנך ואינו ראוי לירש אותו : [מלמעלה] וא"ת והא כתיב והביט אלה נחש הנחשת ופי׳ י"ל דה"פ והביט אליו הנחש והא דכתיב הביטו אליו ונהרו דגם זה מלמט׳ למעל׳ וי"ל מלא כל הארץ כבודו מצאתי והרא"ם פי׳ דה"פ אין הבטה האמור פה אלא מלמעלה למטה : ו [לא שאל] ר"ל וכי תעלה על דעתך שאברהם לא האמין בהקב"ה בנבואות עצמו והלא אברהם נביא היה וא"כ ל"ל למכתב והאמין בה׳ ומתרץ ולא שאל לו אות ואין להקשות לא׳ לא בקש אות על בשורת הבני׳ כמו על ירושת הארץ כב׳ תירץ הרמב"ם ורא"ם תירץ כי בירושת הארץ לא היה עתה הבטחה אלא ספור דברים בעל מה אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים על דעת לתת לך את הארץ הזאת לרשתה מ"ה בקש ממנו אות על ספק הבטחתו אבל על הבנים היה הבטח׳ גמורה מ"ה לא בקש שום אות . ול"נ דבני בנים לא שאל אות לפי מדרש רז"ל שהוציא אותו החוצה ואמר לו צא מאצטגנני כו׳ שלך וכו׳ אברם אינו מוליד וכו׳ וזה ראה אברהם מ"ה לא בקש אות כי אין לך אות גדול מזה משא"כ גבי הבטחת הארץ מ"ה בקש ממנו אות על זה ועי"ל דמ"ה נכנס ספק לאברהם על הבטחת ירושת הארץ כיון שלא כלל הבטחת ירושת הארץ עם הבטחת הבנים אלא חלקן לשני׳ מ"ה נכנס ספק בלב אברם על ירושת הארץ נראה לי וק"ל : ° (נמ"י) לפי שעד עתה נאמר בלשון מתנה ומתנה יש לו הפסק אבל ירושה אין לה הפסק וזהו שפירש"י אבל על ירושת הארץ שאל אות אבל על בנים לא שאל אות כאשר שכבר קיימו ב׳ הבטחות ואגדלה שמך וגם הבטחת ממון מגולא משב שגם הבטחת בנים יקוים : (רי"ק) אמר זה לפי שנראה שמלת והאמין הוא מיותרת שאחר שאברהם לא דבר כלום על מה שאמר לו הש"י כה יהיה זרעך פשיטא שהאמין לו"א שמלת והאמין לאו לגופי׳ איצטרך אלא למידק מינה ר"ל על זה דוקא האמין ולא שאל אות אבל וכו׳ : פי׳ דמלת ויחשבה וגו׳ שבה על הש"י ומלת לו שבה אל אברם לא שמלת ויחשבה שבה אל אברם ומלת לו שבה אל השם והוכחתו כי מלת צדקה אינה נופל אלא מהגדול להקטן שהגדו׳ מתחסד עם הקטן ולא מהקטן אל הגדול : (רי"ק) א"ו לפי שאם היה מוסב לאברהם פשיטא שאפי׳ שלא היה רואה כמולו שאינו מוליד היה מחשבה לצדקה ולא שהיה ראוי לכך כ"ש שמולו מגנד לו לזה אמר הקב"ה וכו׳ : [ד"ה ויחשבה · זכית] וכך פי׳ של קרא אדע במה אירשנו כלומר בשביל איזה זכות · כתב הר"אם אבל איני יודע איך יתיישב לפי זה והאמין בה׳ וגו׳ כי תפול הקושיא דלעיל איך לא יאמין בנבואתו הוא בעצמו ותירץ שהאמין שיזכה בזרע ולא נשארה בו מבוכה משא"כ בירושת הארץ שנשאר בבוך באיזה זכיות יתקיימו בה ול"נ דגבי זרעו האמין שיתקיים זרעו אף שלא יהיה בהם שום זכות וכמו שדרשו ואת הנפור לא בתר רמז לישראל שיתקיימו לעולם וכמו דכתיב אני אכלה בם ודרשו רז"ל חצי כלין אבל בירושת הארץ אע"פ שהאמין שירשו׳ אבל אם יתקיים בידם היה ספק אבלו באיזה זכות יתקיים בידם כי היה יודע אם לא יהיה להם זכות לא יתקיי׳ בידם אע"פ שהיה יודע שעכ"פ ירשוה אף שלא יהיה להם זכות כי בדאי זכות אבות שירשו הארץ וכמו שפירש"י בתחלת פרשת וארא לכן אמר במה אדע וגו׳ ודוק כ"ל : ט [ד"ה ועז · רמז] כתב הרא"ם אע"פ שאינה בא לכפרת כל ישראל דומיא דפרים ושעירי׳ דלעיל מ"מ מאחר שהיא באה על כל חוטא מישראל כפר׳ כל ישראל אקרי ול"נ משום דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מ"ה כפרת כל ישראל מקרי : יא [ד"ה על · הבתרים] (רי"ק) אמר זה לפי שפ׳ר לא נקרא אלא כ"מ שהוא שלם וכאן לא היו שלמים לפי שבתר אותם בתוך לו"א הפגרים הבתרים וכונת הרב שלא נאמר שירד העיט גם על הצפור וכו׳ שגם כן יבא לכלות גם לישראל לפי שהצפור הוא רמז לישראל לו"א הבתרי׳ רמז לאומות : יג [שמי קהת] וגם השנים שהיו לקהת קודם שירד למצרים וא"כ הואיל ולא היה השיעבוד ארבע מאות שנה ליוה כתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וי"ל דארבע מאות שנה קאי אגר יהיה זרעך בארץ לא להם דהרי משנולד יצחק הוו גרים בשאר ארצות כדכתיב ויגר יצחק שהוא לשון גירו׳ ולא קאי על ועבדום וענו אותם דעבדו׳ לא היה אלא רד"ו שנה אבל הגירות היה משנולד יצחק : [ד"ה בארץ·ויגר] ולכן כתיב בארץ לא לה שהרי לא באו מיד למצרים אלא בסוף ימי יעקב : יד [ד׳ מלכיות] והם מרומזים בפסוק דלמעלה והנה אימה חשיכה גדול׳ נופלת עליו אימה זו בבל חשיכה זו מדי שחשכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית גדולה יון זו נופלת זו אדום : [ד"ה דן · בעשר] לאפוקי דין כמשמעו כי לא מניכו שעיוד עמהם בדין : [ד"ה ברכש · בממון] לא בשאר רכוש שנקרא הצור׳ על קנין כיוה הממון שהשאי׳ס אינן מקנייננם : טו [כל אלה] פי׳ העבדות והעינוי אבל הגרו׳ גם הוא היה בכלל גרו כי מיד בשנולד יצחק התחילו הד׳ מאו׳ שנה וכמ"ש רש"י : [ד"ה אל . מבשרו] בנים·תה ולא בתחיה מדלא אמר במר התי אלא למדך וכו׳ · מהרש"ל : [ד"ה תקבר . מרד] (קנ"מ) דכתיב ויצא עשו מן השדה והוא עיף ·דרז"ל ברביחה ·אותו יום את אברהם ע"ש : (כמ"י) ק"ק ולפגיד הקב"ה הפכא סיפיה אברהם עד ומכו ולא יצא משו לתרבית רעה עד אח"כ י"ל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : טז [וכלב] וא"ת והרי דור חמישי היה שהרי יעקב מיורדי מצרים היה יעקב יהודא פרץ חצרון כלב וי"ל דיעקב זקן היה ולא חשיב דור אלא כחשב כמת ועי"ל דבימי יעקב לא היה שיעבוד כ"ל אבל בימי יהודה התחיל קצת השיעבוד כמו שפירש רש"י בפרשת ויחי ויהיה ועבדום וענו אותם דבק עם דור רביעי : יז [ויהי הם] רבינו לפרש למה כתיב ויהי ל׳ זכר והשמש ל׳ נקבה מדכתיב באה והוה ליה ליכתב ותהי השמש ומתרץ וה"פ ויהי דבר זה השמש באה וגו׳ מלת ויהי קאי אדבר זה וכמו כן ויהי הם מריקים וגו׳ כאלו אמרו ויהי דבר זה שהם מריקים : כ [עוג] כ"ל דעוג שהיה אמורי דכתיב שני מלכי האמורי מלך על הקוי שהם רפאים והוא היה מב כי האמורי ונקרא יתר רפאים מפני שמלך עליהם דאי תימא ואת הרפאים זה עוג והם אמורים כולם מהג ואת האמורי הא כבר חשב האמורי שנאמר ואת הרפאי׳ הוא עוג שהוא אמורי הרא"ם:

פרשה טז א [בת פרעה] הוכחתו מדכתיב לה בפס׳ והא כל מה שקנה אשה קנה בעלה אלא ודאי בת פרעה היתה ונתן לה בתו בשראה וכו׳ מ"ה כתיב ולה לרמוז על זה כ״ל.מר

כלומר שראה מעשים שנעשו לה לשר' וק"ל: (גור אריה) מדכתיב ולה שפחה מצרית משמע לה היתה שפחה אבל לא לאחרים היתה שפחה שבת פרעה היתה: ✻ דאל"כ הוא מיותר ואי להזכיר שמה יוכל להזכיר בסמוך אל שפחתי הגר וק"ל כל"ט: ב[ד"ה אבנה. בנכות] ר"ל וכי אם הגר תלד תהא היא בנויה ומתר זדמתכה פ' בסנתה: [ד"ה לקול] הוכשתו מדכתיב לקול שרי היה לו לכתוב לשרי אלא ה"פ לקול הבא לשרי דהיינו רוח הקודש: ג[בדברים] כיון דעיקר האדם הוא דעתו ולא יוכל לקחת דעתו כ"א בדברים טובים מוסף דעתו לרצונו: [ד"ה מקץ. ששהתה] דאל"כ מקץ עשר שנים ל"ל אלא וכו': ד[ראשונה] וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתי' ויבא אל הגר ותהר לא היה לכתו' אלא ויבא אליה ותהר הגר ל"ל אלא מדר' שהית' עוד שזה הגר ותהר הא כיצד אלא שנתעבר' מביאה ראשונה והוה כאילו היתה עוד בתולה ונתעברה. א"כ מדסמך הגר אל ותהר איכא למדרש הגר ותהר אבל לא שאר נשים הא כיצד אלא נתעברה מביאה ראשונה משא"כ שאר נשים שאין מתעברין כלומר שנעשה לה נס דהא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אלא ע"י כשנק"ל ודלא כהרא"ם שפי' שלשה בעצמה ומיעכה באצבעה ובשרו בתוליה: [ד"ה ותקל. כשנתעברתי] וא"ל מנ"ל דמשום שמביאה ראשונה נתעברה מ"ה ותקל וכו' דלמא מסיבת הדיון הוא ותקל ולא מסיבת ביאה ראשונה וי"ל דאל"כ הל"ל ותהר ותקל וגו'. ועי"ל דאי מסיבת הריון למה ותקל דלמא עקרה היא מ"ה לא זכתה להריון בשלמא אי משום שביאה ראשונה נתעברה א"ש דאמרה הגר ודאי איכא נדקת דאי נדקת היתה למה לא הועיל לה וכו' דהא אני נתעברתי מבילה ראשונה שאין שום אשה מתעברת אלא ודאי אין לה זכות מהרש"ל: ה[העשוי לי] לא חמס שאני עושה כי יו"ד הכינוי של חמסי מור' שה על הפועל והיא שרה. ועוד דברים אתה סומס וזהו פי' אחר:[בזיוני]ר"ל מהגר כמו שמפרש הקרא אנכי נתתי וגו': [ד"ה אנכי. חסר] ר"ל יו"ד שנייה והכ"ף נקוד בקמ"ץ והנו"ן בשו"א שהוא נוכח הזכר וכאן שאם יו"ד בין הנו"ן ובי"ן הכ"ף קרי ביה ביניך הנו"ן בצר"י כי יו"ד שנת מורה על הצר"י והכ"ף נקוד בשו"א שהיא נוכח לנקבה ויקיה נוכח הגר שאף להגר אמרה כן וכו': ח[איה המקום] דאל"כ האי אי מזה שאיזה תבעיה ליה כי קמ"ס בתחלת התיבה מורה על השאלה כמו מאין תבא: יא[כשתשובי] לא שנבשרה על ההריון שהגר שהרי כבר הפילה כדפיר"שי לעיל: (נ"א) פי' מה בא להגיד לה שהיא הרה שגם היא יודעת שהיא הרה: [ד"ה ויולדת. ודומה] בקמ"ץ תחת התי"ו שהוא בינוני ואל תתמה על השו' שתחת התי"ו כי כמוהו ישבת בלבנון מקוננת בארזים שהם ג"כ בינוני ונקו' שו"א תחת התי"ו: [ד"ה וקראת. כזוי] ר"ל אע"פ שנקודו קראת ולא נקוד בשו"א תחת התי"ו מ"מ לש' ציווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת: יב[לכיד] אקרא פרא כדכתיב פראי' במדבר: (כמ"י) כ"ר כר"י ולפי זה א' ידו בכל לסטים אבל לרש"י שפי' פרא אדם כוזו כפשוטו א"כ צריך לדחוק ולפרש פי' אחר על ידו בכל ודוחק שם: יג[כעלבון] (נ"א) בשלמא בבית אברהם ראיתי מלאכי' בשביל נדקת אברהם ושרה אבל במדבר לא במה לי אם לא שהוא רואה בעלבון וגו': טו[רוח הקדש] (נ"א) דאי מחכה שמע אחר שהיא מגווה ולא הוא היתה לה לקראתו ישמעאל אלא שגרתה עליו רוח הקודש והפתאו הוא כמו מגווה: יו[י"נ שנה] שהרי אברהם היה בן נ"ס כשמל אותו וכשנולד היה בן פ"ו שנה וא"ת והא לקמן בהדיא כתב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וי"ל דיו"ה כנפל ללמד שהכתוב עצמו מעיד על זה שעשה

זה משום מצות השם ולא משום יראת אביו שהכריחו לזה וק"ל כ"ל והרא"י תירץ דמהאי לא הוה שמעינן דהוה בן י"ג שנה מעת לעת דזהו שיעור ימי גדולתו ומ"ה לא עיכב ומהאי קרא שמעינ' שפיר:

פרשה יז

א[לפיכך] פירש אברהם אמר להקב"ה רבש"ע אם מתולאוי אהיה כמאס בעיני הבריות לכן אמר לו הקב"ה אני הוא שאמר לעולמי די וכו' מהרש"ל: [ד"ס והיה. כווי] רוצה לומר דהא כתיב התהלך לפני א"כ והיה תמים ל"ל ומפרש דאף זה פירושו תעשה דציווי אחר ציווי הוא לומר היה שלם בכל נסיונותי. [ה' איברים] כתב הרא"ם הם האיברים המסרסרים העבירה ואין מסורים ביד אדם וצורך נדקתו מסרם בידו דכתיב רגלי חסידיו ישמור כשאדם מתגבר על יצרו סוף שהקב"ה מסרו בידו עכ"ל: [כשאוסיף] וי"ל דודאי היו לו אבל איכה ברשותו וכשו היה חסר שהם דהיינו ה' איברים וא"ת לן הקב"ה דהכל יהיה ברשותו וק"ל וקשה והלא היה חסר ג"כ הלב דהא ערלי לב היה וי"ל דלא חשיב רק איברים הגלוים ועי"ל דכתיב ומצאתי את לבבו נאמן לפניך ואח"כ וכרות עמו הברית וגו' אלמא דאפילו לפני המילה לא היה לו כ"כ ערל לב מהרש"ל: ג[לעמוד] והא דכתיב לעיל וירא ה' אל אברם ולא כתיב שנפל על פניו וי"ל דלעיל כמי היה נופל ומכאן אתה למד והא דלא נכתב הנפילה עד השתא ללמד על ההפרש שקודם שנימול ולאחר שנימול שהרי אחר שנימול כתיב ואברהם עודנו עומד לפני ה': ה[שאף יו"ד] רצונו לתרץ למה לא נקרא שמו אבהם והיה לו להמיר ה' תחת ר' ולמה לא זזה הר' ממקומה ומתרץ כדי שלא תתרעם על הקב"ה שהרי אף יו"ד של שרה נתרעמה והא דווה היו"ד משרה אפשר משום דעתידה ליתן בשמו של יהושע מ"ה וזה וק"ל ועי"ל שהי ו"ד היתה יכול' להתקיים אף שם שהרי חלקה ונתנה חציה לשרה וחציה לאברהם אבל הר' א"א לקיימה בשמם מהרש"ל: ז[ד"ה לאחות. הדרבמ"ל] (מהר"ן) לפי שא"י נחלת ה' ולקחה לחלקו כמבואר בכמה פסוקי' וח"ל חלק לשרים ולכך כל הדר בח"ל דומה כשו הוציא את עצמו מתחת ירשותו של הקדוש ברוך הוא כביכול וכן הם דברי הג"א: י[ד"ה המול. כמו] אע"פ שהוא לשון ציווי א"א שהוא ציווי שהרי כתיב אחרית ונמלת': יא[והכ"ון] כלומר שאע"פ שמשמעותו איכו לשון ציווי מ"מ ציווי הוא: [ל' יפעל] כלומר שהוא הנימול עצמו לא הנל את אחרים כמו ונמלתם שא"כ יחסר נקרא הפועל: [יאכל] יאכל יעשה בצר"י תחת היו"ד: יג[ולא אמר] דהא למעלה נ"כ כתיב כל זכר לדורותיכם יליד ביתו וגו' וכתיב בן ח' ימים וגו' וכאן כעל עוד יליד ביתך וכתיב שם: [לאחד] רוצה לומר ליום א' כמו שמפירש שם כשחלקו מניס שפחה משוברת זו שפחה ווה שברה: [כמו] כגון שקנה שפחה מש נתעברה וילדה בשנת איכו' דיקה את השנת: יד[שהוא ניכר](רא"ם)דא"לכ וכר ל"ל.(כמ"י) ול"כ דה"פ דהל"ל ווכר ערל שא ודאי להכי לא כתב ווכר ערל משום דהוה משמע דהכיוו הוא לוכר ולא לנקבה ואע"פ שהמגוה.שייך נם נבי נקבה ולא להורות מקום הערלה אבל השתא דכתיב וערל זכר משמע דבש להורות מקום ערלה וה"פ שהערלה היא במקום שמבדיל בין זכר לנקבה וע"ש: (נ"א) כו' והלא כבר כתיב המול לכם כל זכר וערל זכר ל"ל אלא למד כו': [ד"ה אשר. עונשין] ר"ל והדי מדיין קטן ולאו בר עונשין ולמה יתחייב כרת וק"ל: [ד"ס ונכרתה. ערירי] (נ"א) קשה היאך כרעו במלגונכרתה

שהולך ערירי דלשון ככרת משמע שהוא מן השורש י"ל שגם הבנים המה הענפים וכיושבין אחר השורש: טז [לבערותיה] דא"ל כ מאי וברכתי' אותם ואח"כ וגם נתתי לך ממנה בן אלא ודאי קאי על הברכה שקודם לבן והוא הבערות: [מזוס מפתה] דא"ל כ מאי וברכתיה אחר לידת הבן דהא כל יולדת מניקת את בנה וה"ה שר' כסתור' לבערותיה לכך פירש כשנברכו לכך וכו': ° (ד"ד) קשה הא קימ"ל דישראלית לא תניק לבן כותי' אפי' בשכר י"ל דהאיסור הוא שמניקו על איזה זמן דהא מיותא תלוי בה אבל באקראי פעם אחת כמו כאן אין קפידא: יז [ד"ה הלבן· כמו] כלומר שאין באין להכחיש העניין כלו' יש בכח השם לעשות אף שהוא נגד הטבע אך אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה ואע"פ שכתב רש"י אחר זה וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי א"כ גם זה מאותן שבא להכחי' י"ל דאין זה הכחש' העניין שיהא אחד הנמנעות אבל הוא נתינת שבח להש"י שמתחסד עמו יותר מעם אח' ודו"ק כ"ל ודלא כפי' הרא"ם: [נתמעטו השנים] כתב הרא"ה לא הבנותי דבריו בזה כי אף על פי שנתמעטו השני' בימי אברהם עדיין הקושיא במקומה עומדת שלא היה לו לתמוה על זה כי יתמה הק' אל קע"ה שהם שנותיו של אברהם כימם הת"ק אל תתק"כה שהם שנותיו של נח נקרו' וכו' והאריך בקושיא ונראה כי עיקר תמיהת אברהם היה על שהיו שניהם זקנים דאפשר שמולד זקן אם אשתו ילדה אבל ששניהם זקנים וילדו הו' דבר תמוה ובזה יתיישב קושי הרא"ם ודו"ק ועודקשה מה פריך רש"י מנח והרי נחי גם על פי הגזירה היתה שנסתמו מעיינו כדי שלא יוליד בן שיגיע לעונשין קודם למבול. י"ל כי לא היה בגזירה אלא שנסתם מעיינו אבל מה שהוליד אחר ה' מאות שנה לא בגזירה היה אלא בטבע ודו"ק: [בני ל'] פי' כי הק' שנים בתחלה לא היה ראוין להוליד אלא לאחר ק' שנים כי באותן שנים היה בן מאה נער כבן י"ג עכשיו ואח"כ נתמעטו השנים והתחילו להוליד לשלשי' שנה וזה שהוליד אברהם שהיה בן ק' שנה ל"ק מידי כי עיקר התימה הוא שזקן שכמלש הטבע שלא יוליד עם זקנה ובזה יתורצו כל תמיהו' הרא"ם ודו"ק· וכשון זה מצאתי בשם מהרש"ל: יח [מתן שכר] לא שלא היה ספק בבשורה יצחק: [ד"ה יחיה· ביראתך] וא"ת והיאך יתפלל על יראת שמים הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ויש לומר דהכי פירש לו ישמעאל יחיה הוכה לומר שהתפלל עליו שיחיה ומה שאמר לפניך דהיינו ביראתך לא שהיה מתפלל על זה אלא כך אמר בסוף שיחיה ביראתך ויהיה שני בקשות האחת שיחיה והשנית ביראתי דאם לא כן לפניך למה לי: (נח"י) דה"ק ביראתך באם יהיה צדיק אבל אם יהיה רשע איככי מלין על הרשעים ואין זו בקשה: יט [ד"ה וקראת· בסיונות] (מר אריה) וצריך לשני הפירושים דאלו משום הפסוק ה"ל למקרי בפוק דמאי ענין היו"ד אלא ע"ש הי' בסיונות ואין לפרש הי' נסיונות רק עם ח' של מילה וכ' וק' של אברהם ושרה וכהאי סעזא לפוד לא סני דתאמר בקרא נפירוש בפוק עשה ונראה דמשום בפוק נקרא כן: (קנ"מ) דאם לא כן למה לא קרא אותם שבטים כבני יעקב שהוא לשון נבורה או שרים יראשים וכו' אלא נשיאים וכו': ° (נח"י) כב [שהצדיקים] פי' כל צדיק וצדיק המחזיק במדתו הוא אותו המרכבה באותו מדה כגון אברהם חסד יצחק משפט יעקב יושב אוהלים והולך בתומו וכדומה להן· אבל הנ"א לא פי' הכי וס"ל שהאבות דוקא הוה המרכבה: (נח"י) כג [בו ביום] פי' מלסמיך ליה כאשר דבר אתו אלקים ולא

מכינו שגוהו השם שימול ביום אלא ה"פ כאשר דבר אתו או מיד קיים ועשה המצוה: [ד"ה וימל· ויפעל] כלומר אע"פ שהוא בדנ"ש איכו מבנין הכבד אלא מבנין הקל כלומר שמל את אחרים: [ד"ה בהמולו· כמו] מבנין נפעל שקבל המילה כמו בהבראם שקיבל הבריאה והוא נ"כ לשון נפעל: כד [ולפרוע] דכל אתי ונמי' רבויין הן: (קנ"מ) ואע"ג דאמרינן פרק הערל לא ניתנה פריעה לאברהם קיימה הוא מתנמו כמו שקיים כל התורה אבל מילה משום דיודע היה שעתיד להצטוו' עליה לא קיים עד שנצטווה ואו יהיה מצווה ועושה: כח [ולישמעאל י"ג] וא"ת והרי לעיל גם כן כתיב בעצם היום הזה ופירש"י בו ביום שנצטווה וכתיב אחריו ואברהם בן תשעים ותשעה שנה וגו' וי"ל דאי לא כתיב עוד בעצם היום הזה ה"א דעדיין לא כלתה לו שנת צ"ט שנה והא דכתיב ואברהם בן תשעים ותשעה שנה היינו דמקצת שנה ככולה לכך צריך למיכתב עוד בעצם היום הזה ללמדך שהיו בני' מלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל שלש עשרה שנה: ° אבל הנ"א פי' שבכאן אתא לאשמעינן כי קודם מ"ת לא היו נענשים רק על מאה כדכתיב כי הנער בן מאה ימות ולכן לזדנו הרב כאן שכימול תכף בכ"ט שנה ולא המתין עד מאה שראוי לענוש ובני ישמעאל גם כן שהיה תחת רשותו בי"ג שנים:

חסלת לך לך

וירא

פרשה יח

א [לבקר] ואם תאמר מנ"ל לרש"י ויש לומר דרשי דייק מדכתיב וירא אליו ה' ולא כתיב וירא ה' אל אברהם כהדיא אלא ודאי לכך לא נאמר אלא ברם דקאי אפרשת מילה דלעיל והת' כתיב בהדיא אל אברם ואם כן למה נראה אליו ואין לומר שבוה לו הוי לה דהא כבר בוה לו כבר מל את עצמו ובני ביתו אלא ודאי לבקר את החולה·פי"ל דרש"י דייק מדל' מפרש אם' כך הפסוק לזה נראה אליו אם כן דסתמא ודאי לבקר את החולה: (רי"ק) י"ל למה פירש"י לבקר את החולה ולא אמר לבקרו לפי שמכאן אנו למדין מצות ביקור חולים כמז"ל לכך אמר לבקר את החולה ולא להיותו אברהם בלבד: [ובא הק"בה] כיון דמשום זה נגלה אליו כדי לבקרו אם כן סברא הוא דביום ג' הוא נגלה אליו דאו הוא חולה ביותר כיון שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים· והרא"ם הקשה דהדרבה סכנת דביום ג' פחותה מסכנות ב' ימים הראשונים כדתניא בפרק ר"א דמילה מרחיצין את הקטן וכו' וע"ש ומנ"ל לרב סמא בר חנינא שיום ג' למילתו היה דלמא ביום ב' היה·נהי דביום ראשון לא היה מפני שהיה טרוד במילתו ובמילת עבדיו אבל מ"מ דלמא ביום שני היה וכו' ונ"ל דלא ק' מידי דע"כ לא פליגי אלא במילת קטן ואין ה"נ דבמילת קטן יום ראשון ושני יותר הם בסכנה מיום ג' דס"ל לת"ק דבשר של קטן סליק הייאזר"א איכו מחלק ומביא ראייה מן המקרא אע"פ שאין כ"כ ראיה לדבר זכר לדבר אבל במילת גדול כ"ע לא פליגי דיום ג' הוא יותר סכנה מיום ראשון ושני יכמו שהעיד הכתוב ויהי ביום השלישי וגו' ותרגום אונקלוס כדתקיפו להון כביהון וכלפירש הרמב"ם כי הליחות כינרות ויורדות ומתהוה מהן מבורה וירבו המכאובות ואפשר דזה לא שייך בקטן שאין לו ליחות כ"כ אך סכנה דיליה היא הזכה עצמה ומ"ה יום ג' ליכא סכנה כולי האי כיון דבליק בשרו הויא משא"כ בגדול דמת שלה אינו

שתגברין ויורדין הליחות והמכה עצמה אין בו סכנה כיון שהוא בעל כח ויכול לסבול למכת חרב והוא דבר הנראה לשנים והמפורסמו' אין צריכין ראיה: (נח"י) וצ"ל לתרץ כדק"ל דאין נכנסין לבקר את החולה בג' ימים הראשונים: הרא"ם הקשה דבב"ר אמרי לוסי ועשי עגות הלא אמרה ערב פסח היה וכן לקמן ומצות אפה פי' הרב פסח היה וכו' ואם כן ע"כ לומר דבב"ר ס"ל דהביקור היה ביום המילה שהוא בט"ו בניסן ורבי עמא ס"ל דהביקור היה בי"ו בניסן ויש לתמוה על הרב שהביא אגדות חלוקות וכו' והאריך שם ולא נהירא וכו' ע"ש לכנ"ל פשוט הוא דכ"ע ס"ל דהמילה היתה בי"ג בניסן והביקור היה בט"ו בניסן והשריטה בכותל היה בט"ו בניסן כשאמר לו הקב"ה למועד אשוב אליך ואע"פ דלמועד היה נאמר ביום המילה וביום הביקור נאמר כעת למועד ולא נאמר היה מ"מ הואיל והרב פי' שם למועד שקבעתי לך אתמול איכא למימר נמי איפכא דכשא"ל ביום המילה למועד הזה נתכוין ליום הביקור וכן פי' הרב לקמן למועד אחד דבר אתו אלהים וע"ש: •(ד"ד) ול"נ לתרץ שרש"י לא הביא אגדות חלוקות אלא בט"ו בניסן שהוא פסח נימול אברהם ואז נאמר לו למועד הזה בשנה האחרת תלד יצחק בט"ו בניסן וביום ג' שאחר מילת אברהם היה הביקור שולה ואז סור ונתבשר ללידת והיינו למועד שנאמר לו תשלה ביום מילתו: [ד"ה באלוני . לפיכך] נראה לרש"י איכו מתרץ למה נראה אליו שם כי שמא מעשה שהיה כך היה דבאותו זמן היה אברהם שם אלא רוצה לתרץ מה צריך הקרא להודיע ששם נראה אליו דהא כבר נאמר לעיל שהוא שוכן באלוני ממרא ומשמא שם נגלה כי שם מל את עצמו ובני ביתו ובודאי שלא יצא משם שהיה עדיין חולה ממילתו כיון שהקב"ה בא לבקרו א"כ כך משמע ממילת ממרא ר"ל שאמר לאברהם עצה מה שציוה לך הקב"ה אך ק'והיאך יתכן לומר דאברהם אבינו יטול עצה אם לקיים מצות בוראו אם לאו והא צדיק גדול היה ועמד בעשרה נסיונות · והרא"ם מפרש דודאי גם בלאו הכי נמי היה מקיים מצות המילה שהיא מצות בוראו אלא דבשביל זה נטל עצה לפי שאשכול ענר וממרא היו בעל ברית אברהם ובפה היו נראים לו כאלו הם אוהבים אותו ואברהם היה רוצה לשקול דעתם אם אוהבים אותו בפה ואמת בלב עמו . ואם היו אומרים שימול ודאי בלב נמי אוהבים אותו וסוף דבר אשכול וענר נתנו לו עצה שלא ימול אלא ממרא לבד נתן לו עצה שימול ובזה היה מכיר אברהם בכן · ועי"ל דמשום זה נטל עצה אברהם לפי שהיה בברודאי יתנו לו עצה שלא ימול ואע"פכ ימול את עצמו ואז יהיה שכר יותר גדול ע"כ לשון הרא"ם · ועי"ל דנטל עצה אם ימול את עצמו בצנעה או בפרהסיא לפי שאברהם אמר שמא לא יניחוהו לימול והוא אמר מול בפרהסיא שלא יהיה בהם כח לעכב את הדבר כדכתיב לעיל בפרשת לך לך בעצם היום וגו' מהרי"א: (מהרמ"ש) ול"נ ששאל אם ימול עצמו בפרהסיא כי לא מצינו שנצטווה למול בפרהסיא דוקא וא"כ ענר ואשכול היו מוחין בידו כדמשמע במדרש אבל ממרא החזיק לבו למול בפרהסיא ולא יחוש לשונאיו כלל לכך נפרע מדה כנגד מדה לכך נגלה בחלקו כנלה דייקא ומה שפרש רש"י לעיל שהקב"ה אמר לו אל תירא זה היה אחר שנתן לו ממרא העצה והסכים הקב"ה עמו ועוד יש מדרש אגדה שאל את אשכול ואת ענר ומתו אמר לו ממרא לא יתקיימו אותם עד שתימול עצמך שנאמר המול ימול והוא חסר וי"ו לומר המל עצמו ימול אחרים בא אברהם התחיל ומל את עצמו ולא היה יכול מתוך הבשר בא הקב"ה וסייעו שנאמר וכרות עמו הברית ולפי שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו אבל תימה אם לא יגלה עליו בחלקו היכן יגלה כי בחלקו

היה דר וי"ל כי האלהים אנה לידו שידור שם כדי לגלגל זכות עליו: (נד"ל) וכ"ת למה לקח עצה יותר על מצות מילה מבשאר מצות שבכל התורה י"ל דבשלמא שאר מצות לא היה צריך ליקח עצה אם יתתין עד שיהא מצווה מפי הקדוש ברוך הוא מפני שיודע שלא יהיה מצווה על שום מצוה אחרת · א"כ אף אם יהיה מצווה מפי הקב"ה על איזה מצוה אפ"ה לא נמנע מלקיימה אותה מקודם שנצטוה שהרי הוא יכול לחזור ולקיים אותה אח"כ ויהיה מצווה ועושה משא"כ במצות מילה שאם נמול פעם אחד שוב אין יכול לחזור ולמול עצמו פעם שנית שוב שמעתי שתירוץ זה כתוב בספר משפטי שמואל עכ"ל: [ד"ה יושב · לעמוד] ר"ל דיושב הוא בינוני משמע דישב כבר קודם לכן וגם עתה אבל ישב משמע פועל עבר שכבר ישב ולא עתה א"כ ולמה עמד לכן פי' בקש לעמוד מפני כבוד השכינה ואמר לו הקדוש ברוך הוא שב וכו' ודלא כהרא"ם וכו': (נח"י) כ"ל דה"פ מדכתיב ישב חסר משמע שהיתה ישיבה חסירה והיינו לפי שביקש לעמוד וכן הוא הפירוש של ועפרון ישב שהיתה ישיבה חסרה לפי שבאותו יום מינוהו וע"ש : [זקן יושבין] (גדה לדרן) כ"ל דק"ל דהא אמרינן בסוף מ"ק לכל אומרים שב חוץ מלאבל ולחולה דמשמע שב באבלותך שב בחולי שלך וכאן בא הקב"ה לבקר את החולה איך אמר לו שב אלא ל"פ ואתה סימן וכו': (נ"א) פי' למה הושיבו הקב"ה אחר שרבה לעמוד נגד כבוד הש"י שהרי אמרינן המונע תלמידו מלשמשו מונע ממנו חסד וכ"ש נגד הקב"ה לכן מתרץ לכך לא הניחו לעמוד כדי שיהא סימן לבניו: [ד"ה פתח . מכניסם] קשה לרש"י וכי דרכה של חולים לישב על הפתח באהל דרכם לישב או לשכב על המטה. ומפרש לראות וכו': [ד"ה כחום . שלא] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בלאו הכי היה החום גדול וי"ל דרש"י דייק מדכתיב כחם ולא כתיב בחם היום אלא ודאי ה"פ כחם המפורש במקום אחר דכתיב הנה יום ה' בא בוער כתנור לכך הוצרך לפרש שהוציא וכו': (נח"י) ול"נ דא"סד דבא להורות על הזמן שעוד'ה"ל לאברהם להקדים עצמו לישב פתח האהל אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו דהא אמרינן בברכות דף כ"ו ובב"ר כחום היום ו' שעות וחם השמש ארבע שעות ואלו זמן סעודה כד' שעות כדאמרינן בשבת דף י' ובפסחי' דף י"ב. ע"כ לומר דבא להורות הטעם על ישיבת אהל: (נ"ת) א"לה"ל שלא להוציא חמה ויבואו אורחים דא"כ יבואו אורחים הרבה ויהיה לו טרחא יתירה: [בדמות] דק"ל והא בלאו הכי נמי צריך להביאם כדמפרש ואזיל. ומפרש ודאי בלאו הכי נמי צריך להביאם אבל לא בדמות אנשים ובשביל אברהם הביא בדמות אנשים: ב[ואחד] דק"ל למה הביא שלשה אנשים היה לו להביא מלאך אחד ומתרץ דהא בלאו הכי צריך להביא ג' מלאכים אחד לבשר את שרה וכו': [תדע] הקשה מהרש"ל והרי זה תדע מן הקשי' דדילמא מלאך אחד עושה שתי שליחות ולמה כתב גבי כל מעשה ומעשה חד וקבלתי מא"מו שה"ק דילמא לעולם לאו משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות אלא משום ששלשה היו נזקקים לשליחות אחד ועל זה אמר תדע וכו' עכ"ל: [ורפאל] וקשה למה צריך רש"י להביא זה לכאן וי"ל לפי שפי' לעיל אין מלאך אחד עושה שתי שליחות דהא גבי בשורה נאמר לשון יחיד וכן גבי הפיכת סדום אבלגבי רפואה של אברהם לא מצינו לשון יחיד וע"ק לרש"י למה לא הביא ארבע מלאכי' אחד להציל את לוט וכו' י"ל דלכך צריך להביא שאל תקשי לו הא לקמן גבי הפיכת סדום כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגו' ש"מ שצריך להפיכת סדום שני מלאכים ואע"פ שכבר עשה המלאך שליחות

ועל

וע' זה פי' ורפאל שריפא את אברהם ר"ל אותן שני המלאכים דכתיב בקרא אחד מהם היה רפאל והלך משם והציל את לוט ולא סייע לזה שהפך את סדום: (הר"א) פי' רש"י רפאל שריפא את אברהם הלך להציל את לוט וא"ת איך ייחס עצמו באמרו משחיתים אנחנו י"ל זה שבא להציל את לוט בעצם והשחתת סדום היה במקרה כמ"ש ולוט בא צוערה וה' המטיר על סדום א"כ הצלת לוט היתה סבת ההפכה במקרה וע"כ יצדק מאמר מלאך המחבה לטוב אין עושה רע וכן להיפך · ויש ספרים שגורסין ושליחות של רפואה והצלה אחת היא דקשה לרש"י א"כ למה הביא ג' מלאכים הא בשנים סגי דאותו שנים שרפאו את אברהם ובשרו את שרה הם ילכו אל סדום ואחד יהפוך את סדום והאחד יציל את לוט לכן פי' הצלה ורפואה אחת היא אבל בשורה והצלה שני דברים הם ומקצת פירושי אינו והטעם דאין מלאך אחד עושה שני שליחות לא די שאין מספר לגדודיו של הקב"ה אין עניות במקום עשירות מצאתי: (נח"י) הצריך עם בפלפול וסיים וכ"ל דודאי הוא ג' שלא יצטער אחד אורחים ואפילו אם היה יכול מלאך אחד לעשות ב' שליחות ומ"מ למה פרט הכתוב שהיו ג' מה לי אם היו פחות או יותר וע"ז תירץ שהכתוב בא להודיענו שהיו ג' לקיים ג' מיני שליחות: [ד"ה נצבים. לפניו] ואין להקשות לפי זה אמאי לא כתיב לפניהם וי"ל משום דשימש אותם בסעודה שייך למכתב והוא עומד עליהם כלומר בסמוך להם תמיד כדי שיהא מוכן מיד לשמש אותם משא"כ גבי נצבים דלא שייך האי טעמא וה"נ מצינו בתלמוד בפ' ערבי פסחים והוי קאי עלייהו דכיינא בנא לשמש לגבי סעודה וכו' מהרא"י: [וירא] יש מקשים לפי מדרש אגדה שעמדו אצלו ואח"כ פירשו ממנו והלכו להם לפי פי' זה היה לו לכתוב בקרא וירץ אחריהם וי"ל דבניתו של אברהם היו ארבעה פתחים וכיון שהלכו לדרכם היה רץ אברהם מפתח זה שהיה עומדים אצלו אל פתח שהיתה ברוח צפונית או דרומית לעכב אותם לכך כתיב לקראתם וק"ל: (תולדות. יצחק) וי"ל דאין גב למלאכים כמ"ש לא יסבו בלכתם· ואע"ג שבאו אליו בדמות אנשים מ"מ לא נשתנו מדת לראות אחור וקדם: ג [לגדול] דק"ל למה אמר מתחלה אדני ל' רבים ואח"כ אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ל' יחיד ושל זה פי' לגדול שבהם אין חילוק בין קמ"ץ לפ"תח כי כלם לשון רבים הם. וא"ת והיאך ידע אברהם איזה הגדול וי"ל לפי שסבור שהיו אנשים רב ושני תלמידים ודין הוא שהרב הולך באמצע וגדול מן התלמידים לימינו וקטן לשמאלו: (קנ"ח) [ושתי] ר"ל שתי הלשונות של קודש ושל חול הם בב"ר ולא אמתי לשונות של לא ידון וכו': ד [ע"י שליח] (הר"א) אין ההודעה של רש"י על מלת יוקח שפי' ע"י שליח דזה הוא דבר פשוט דאל"כ הל"ל אקחה אלא ההודעה הוא על שגלם לבניו וכו': [לבניו] אבל הלחם שלקח הוא בעצמו שנאמר ואקחה פת לחם הקב"ה נתן להם גם כן בעצמו והמטיר להם המן מהרש"ל: [וירם משה] (נח"י) תמיה בעיני דזה הפסוק נאמר בפרשת חקת והוא לפורענות ואלו בב"מ דף פ"ו הביאו בש"ס מפרשת בשלח והכית בצור וגו' והוא של ברכה שזהו באורה של הרים כדפי' רש"י שם וכן בב"ר הביא פסוק עלי באר ענו לה שהוא ג"כ פסוק של ברכה וצ"ע למה הביא זה הדרוש כל עיקר והוא אינו צורך לפשוטו של מקרא: [ד"ה ורחצו· שלא הקפיד] (נח"י) וקשה לי דילמא לוט נמי היה מקפיד והא דאמר לינו ורחצו לפי שלא כדמו לו כערביים ע"ש: [ד"ה תחת· האילן] לא בקעת עץ כמו ונשל הברזל מן העץ הוא העץ עלוש דאם כן אין שייך לומר תחת עץ עלוש לכן פי' אילן וכן התרגום מתרגם כאן תחות אילנא ולא תחות אעא: ה [מגיד] (נח"י)

ועל כ' בני אדם שייך לומר לבבכם לפי שאין דעתיהם שוות כדאי' בברכ' דף נ"ח והטעם מפני המזלות והחמסנים והיינו היצה"ר ששולט באדם אבל המלאכים אין להם יצה"ר אם כן שוים הם בדעתיהם שייך לומר לבכם: (נ"א וד"ד) וא"ת והלא אברהם לא ידע שהם מלאכים איך אמר וסעדו לבכם ולא אמר לבבכם שהוא לשון על בני אדם · אלא פירושו שאברהם היה מכוין לדבר לשון כבוד לאורחים שיחזיקו שהמה אנשים חשובים כמו מלאכים שאין להם אלא לב אחד רק יצר טוב · ומה שהביא רש"י הכא תלת פסוקי' · והאיך שייך כאן ר' חמא עיין בד"ד באריכו': [ד"ה אחר · תלכו] דק"ל דבפסוק משמע אחר שתלכו תאכלו · לכך מפרש אחרי כן תלכו דהיינו אחר האכילה ותעבורו פי' ותלכו: [ד"ה כי · לכבודי] ר"ל דמשמע דכוונתם היה לאכול אצלו והוא סותר מה דכתבו לעיל אם נא וגו' משמע שלא באו אצלו לאכול אלא ע"פ בקשתו ול"פ כי דבר זה וכו' וק"ל ועל כן כמו על אשר: ו [לושי] ק"ל דמשמע שילוש אופה ביחד ויעשה מהן עוגות וכי היה אברהם רע עין שלא צוה לעשות עוגות מסולת לבד ל"פ סולת לבד לעוגות וקמח וכו': ז [ג' פרים] וא"ע מנ"ל לרש"י דג' פרים דילמא לא היה אלא בקר אחד וי"ל דרש"י דייק מדכתי' בן בקר ודאי היה רך בשנים ולמה כתיב רך ועוד קשה מאי וטוב ולא כתיב טוב אלא ש"מ דג' היו בן בקר אחד רך ב' וטוב ג' ומהר א"ס פי' רך טוב מבעי ליה ש"מ לדרשה. ומדוטוב לדרשה רך כמו כדרשא והוא גמרא פרק הפועלים: [ג' לשונות] וא"ת מנא לי' לרש"י דלשונות היו וי"ל דק"ל למה שחט ג' בשביל ג' אנשים והלא איבוד ממון הוא וכ"ת לכבוד עשה והלא גם בבקר אחד יש כבוד גדול ועוד דבשחיטת ג' בקרים נראה שהם זוללים ואין זה כבוד אלא קלון לכן תירץ שרצונו היה להאכילם ג' לשונות ואין להקשות ולמה ג' יש לומר כי טעם הלשון אינו שוה כי חתיכה האמצעית היא יותר טובה והחתיכ' שתחתונה היא יותר חשובה לכן רצה להאכיל אותם ג' לשונו' כדי שיאכל כ"א מה שירצה או מה שאכל חבירו וק"ל: (נ"א) דאל"כ היה צריך לחתכן ולא הוי חתיכה הראוי להתכבד לפני אורחים חשובים ומ"ש בחרדל כמו שפי' רש"י בב"מ דף פ"ו לפי שמעדן מלכים ושרים הוא ע"ש: (עקידה) ג' פרים היו כדי להשוות המנות שלא להטיל קנאה בסעודה שכבוד שלפתן שוה בעיניו: [ד"ה אל · הנער] רש"י דייק מדכתיב הנער משמע הנער הנזכר לעיל דהיינו ישמעאל: (רי"ק) כ"ל שאמר שהוא בעצמו רץ אל הבקר למה הביא פיוס המנוה לאחר לזה אמר שהוא בנו ולחנכו: (רנ"ק) שק"ל למה לא מצינו שנענש על זה כמו גבי יוקח נא מעט מים לב"פ וכו' וא"כ ראוי לקבל שכר: (ד"ד) נראה דהוקשה לו כאן משמע שהנער עשה וכאן אמר ובן הבקר היינו אברהם. אלא מעשה הנער נחשב למעשה עצמו כי נתכוין לחנכו: ח [שפירשה] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא מה שלא הביא לחם משום שלא נאפה עדיין וי"ל דעיקר הסעודה הוא הלחם כדכתיב סעד לחם רב ואי לאו בשביל הלחם לא היה מכין שאר צרכי סעודה וק"ל: [שחזר] וי"ל דבאמת פירסה נדה והא דכתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה והא היה לה ומה תמיהתה יש לומר דסבורה היתה מקרה בעלמא הוא והיא ידעה שאברהם היה אוכל חולין בטהרה כן פי' הרא"ם וא"ת והיאך נתן להם חמאה וחלב ובן הבקר והא בשר בחלב הוא י"ל דמתחלה נתן להם חמאה וחלב ואחר כך נתן הבשר להם אי נמי דס"ל כב"נ דבקנוח והדחה מותר: [ד"ה ובן · קרא] ר"ל הא ג' לשונות היו וקרא משמע שלא הביא אלא אחד מדכתיב בן הבקר לשון יחיד: (מהרמ"ט) ק"ל והלא חמאה וחלב נ', נזכר מקודם וא"כ הל"ל ויקח בן הבקר

ואם' כך שמח' שהוא הכוסף ל"פ קמח קמח וכו' ר"ל שמחא' נמלב היו
עוככים לפניו קודם עשיית בן הבקר ודו"ק ועי"ל מאשר עשה דייק
שהוא מיותר ל"פ קמח וכו' ר"ל אשר תיקן בראשון · שביא מיד :
[ד"ה ויאכלו · שלא] וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא מ"ה כתיב ויאכלו
דמשום שהיו מלאכים ואין שייך בהם אכילה ומ"ה כתיב ויאכלו
ולהראות לאברהם שהם אורחים ולא מלאכים וי"ל דא"כ מה בא
הכתוב להשמיענו לא לכתוב כלל ויאכלו דפשיטא הוא דלא אכלו או
מאי נפקא מינה בזה אם אכלו או עשו עצמן כאלו אכלו לכך פירש
מכאן כו' וק"ל : ° (ד"ד) פתו' כתבו דבסדר אליהו רבה אמר
שממש היו אוכלי' מפני כבודו של אברהם : ° (נ"א) דאם לא היה
הדין שלא ישנה מן המנהג למה שלא אליו מלאכים כיון דאין דרכם
לאכול אבל השת' דאין דרך לשנו' מן המנהג שפיר שלם לו מלאכים
ט [שאף לשרה] וא"ת לא היה לו לנקוד רק ל' לקוד ויהי הכתב
מרובה ותדרוש הכתב · וכ"ל דבכל מקום דורשין הכתב קודם
הנקוד' ואלו היה נקוד הל' א"כ לא היה הכרית נכתב למי שאלו
מתפלה לשרה תפלה על אברהם או לאברהם תפלה על שרה כיון
דלא נקוד אלא הל' הוה כאלו כתיב בקרא איו איה א"כ לאו היינו
יודעין על מי שאלו תפלה ואדרבה מן הכתב היה משמע דשאלו תפלה
לשרה על אברהם דהא להכי לא נקוד אלא הל' למדרש איו תפלה
אבל עכשיו' שנקוד איו א"כ אנו דורשים הכתב קודם דהיינו איה
דכתיב בקרא כלומר ששאלו מתפלה לאברהם איה שרה אשתך ואמ'
כן שאלו לשרה איו אברהם וא"ת מאי נפקא מינה בזה י"ל ללמדך
דרך ארץ שמאלים מתפלה לאיש על האשה ואח"כ לאשה על האיש
וק"ל : (רש"א) והתירון הנכון בזה הוא שאמר שהתורה עמה
כל ענייניה ע"פ הכתב הוא הנה מן המזמור שאם נכים הכתב רבה
שיהיה אותו הכתב הנדרש נודק נקשורו עם השאר שהכל כתב וזה
לא ימנא בכאן כי איו הוא רונו אל זכר נסתר ואיך ימשך לו אומרו
שרה אשתך והביא ראייה לזה מפסוק או בדרך רחוקה שנקוד על
הה' ע"ש ואולם כשנקד אי"ו ותדרשהו לא נחוש אל הכתב האחר
הבא בפסוק אך נקח מלת אי"ו מופשט לעצמו אחר שהכתב והנקודה
הם שני דברים מתחלפים : ועי"ל לכך נקוד אי"ו כי כל הנקודות
באו לעקור האותיות והנה נשארה הל"מד לבדה כדי שתקיים הל'
שתסם על איה והוי כמו אליה פירש שאף אליה שאלו על אברהם
דאל"כ היכן מצינו ששאלו לשר' על אברהם דילמא לאחר שהיה בבית
שאלו איו אברהם משום הכי נקוד על איו למדרש זה כך מצאתי
מכתיבת יד אבא מורי ז"ל ובזה מתורץ נמי מה ששמעתי להקשות
מנא ליה לרש"י ששאלו לאברהם על שרה דילמא לאדם אחר שאלו
עליו וק"ל · כתב הר"אם והלא אין שואלין בשלום אשה כבר תרצו
בגמרא דוקא כששואלין לאשה עצמ' אבל ע"י בעלה מותר וע"ש :
(נ"א) וא"ת אימתי שאלו לשרה איה אברהם הא כשעלה ראה
אברהם והוא הכניסם לביתו וי"ל בעת שהיה אברהם רץ אל הבקר
ועוסק בסעודה : [כוס] ר"ל דלאחר שהיו אוכלין היו מברכין
ברכת המזון על הכוס ושרה לא היתה אצלם ואברהם לא היה רוצה
לשלוח לה לפי שפירסה נידה ולא תשתה המשקין עם הכוס והוא לא
רצה לגלות שפירסה נידה לכן לא רצה לשפוך לכוס אחר ולשלוח
לה אי נמי י"ל דעיקר זנוה הוא שתשתה מאותו כוס שברכו עליו
ולפי זה יש לפרש מה שהשיב אברהם הנה באהל רמז להם שפירסה
נידה מ"ה יושבת בדד כדרך נשים כדות · וק"ל : [ד"ה הנה ·
צנועה] זה קאי אפירושו שפיר' לעיל אלא להודיעה שצנועה היתה
וכו' ר"ל לכך שאלו כדי שישיב הוא הנ' באהל ומתוך זה ירא שהיא צנוע'
ופירושו לה,דיע לאברהם שהיא צנועה : י [וספת היה] ואם

תאמר מנ"ל לרש"י דפסח היה וכ"ל דלשנה אחרת נולד יצחק וכתיב
בפרשת בא ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום
הזה יצאו וגו' והד' מאות שנה היו מתחילין מיום שנולד יצחק
כשהיה זרע לאברהם ובאותו יום שהתחלו ארבע מאות שנה בו היו
כלים וביום שכלו בו יצאו כדפי"רשי שם והם היו יוצאים בט"ו בניסן
הוא יום ראשון ש"פ א"כ הבשורה והלידה של יצחק היה נמי
בפסח · ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב גבי לוט ומצות אפה ש"מ
דפסח היה וזה היה באותו היום שדבר המלאך כן : [אלא כעת]
(מהר"מש) כ"ל כעת נקמ"ץ משמע עת הראוי כמו הבא שריו לו
שריטה לפי שהוא כאלו נכתב כהיתא אבל כעת בש"וא לא נראה כן
איזה עת וק"ל : [ד"ה שוב · בשליחותו] וא"ת מנ"ל לרש"י
(מהר"מש) כ"לק' מעיקרא ליתא כי ה"פ לא בשרו המלאך שהוא
ישוב אליו אלא בשליחותו של מקום ר"ל שהק"בה ישוב אליו וכמ"ש
אח"כ למועד אשוב אליך וגו' ואע"ג שאמר שוב אשוב כמדבר בעדו
דרך השלוחים לדבר כן בשם משלחו כמו אנכי אותנך יתרו לת"ד שלוח
שלם לו ודייק רש"י זה דלמה יתלה המלאך הגדולה בעצמו שוב אשוב
והרי מצינו שנענשו על זה כמ"ש כי משחיתים אנחנו וכו' אלא
בשליחותו של מקום אמר : ועי"ל דאל"כ שמא הש"י ישלח אותו
בשליחות אחרת ולא יהיה לו פנאי לבא עם הק"בה וכמצא שקרן
בדבריו אלא ודאי בשליחותו של מקום אמר לו זה ובזה מתורץ למה פי'
כעת קודם שוב אשוב שלא כדרך המקרא : ° (נ"א) מה שמהפך
רש"י לפרש שוב אשוב אחר כעת חיה אלא להביא ראיה עוד אל הפי'
שפי' כבר כעת הזאת לשנה הבאה דהא מה שאמר המלאך לו שוב
אשוב לא היה זה אלא בשליחות המקום וכיון שאתה מוצא בדבר
הק"בה למועד אשוב אליך ופירושו למועד שקבעתי לך א"כ ג"כ כעת
חיה פירושו לשנה האחרת כעת הזאת : [ד"ה והוא · אחר] וא"ת
מנ"ל לרש"י דלמא איפכא (מהר"ש) וי"ל דא"כ הל"ל והוא לפניו
ר"ל המלאך היה לפני הפתח דהו"ספיר משמע שהמלאך לא היה תוך
האהל אלא לפני פתח האהל כאשר הוא באמת שאברהם ישב פתח
האהל וידבר המלאך עמו אבל אי קאי אחריו על הפתח דהיינו הוא
המלאך היה אחר הפתח א"כ יהיה הפיר' שהמלאך היה אחר הפתח
והוא תוך האהל וק"ל : יא [פסק] וא"ת והלא פי"רשי לעיל
שאותו יום פירסה נידה ונטמאה העיסה ש"מ דהיה לה אורח כנשים
וכ"ל שהיתה סבורה שמקרה הוא ולא אורח וסתווב שאמר' היתה לי
עדנה אמרה כן כמסופקת כלומר הדם שראיתי כבר מסופקת אני
בזה אם הוא וסת שלי או לא כי אם מקרה בעלמא מכח מהירת הלישה
שאמר אברהם מהרי שלש סאים וכו' ודלא כפי' הרא"ם שפי'
גבי שינה הכתוב מפני השלום אמרה שרה אני אחרי בלתי כבר היתה
לי עדנה אבל אדוני זקן וכו' · וכתב מהרש"ל ומ"ה נתן לה הק"בה
שנה ללידה כדי שיהיה לה ג' חדשים שתקבע לה וסת כיון שספקה
מלראות ועכשיו חזרה לנערותיה ותשעה חדשים ללידה אבל לפי מה
שאמרו כר"ה נפקדה שרה משמע דלא ילד' אלא לז חדשים וצ"ע וק"ל :
יד [יפלאשות] (מהרמ"ש) רש"י נשמר שלא נפרש היפלא
לשון פלא ותימה ור"ל וכי יש לתמוה ולהתפלא מן הש"י מיעשה דבר
פידוש ושלא כתרגומו וכו' דלתרגום ק' איך ינדק מ"ש הק"בה היפלא
ור"ל היתכשי על נקיקת שרה לפי שהיא אמרה ואדני זקן משמע
שהוא דבר נמנע שאלד וא"כ הל"ל היכנ'מה'דב'או היד ה'תקנ'משא"כ
לפי'לשון פלא ותימה א"ש · ל"פ לעול'היפלא כתרגומו היתכסי ואפ"ה
א"ש לתשוב' על דברי שרה שהוא נמנע ר"ל וכי יש דבר וכו'מלעשות
כרנוני כי כל דבר המוכוסה מאדם הוא מופרד ממנו מלעשותו
כשירצה שאם יכול לעשותו כשירצה יכול לומר אני יודע שיהיה זה ·
ומה

מה שלא כפר רש"י כפי' לשון פלא ותימה משום דא"כ הל"ל היפלא על ה' וגו' דגבי תימה שייך לומר יותר לשון על והא שרה לא אמרה בלשון תימה רק הקליטה דבריה שהוא נמנע ואיך יתכן על זה תשובת היפלא ודו"ק: ° טז [לרעה] (ד"ד) המזרחי הקשה הא מצינו בדק משמי' נשקף כי השקיף ממעון קדשו· מי זאת הנשקפה המה לטובה· וי"ל דבמקרא דנקט רש"י היינו בתורה ולא בנביאי' או כתובי': [ד"ה לשלחם · ללותם] (מהרש"ם) רצה לפרש שלא תטעה לומר מלת לשלחם הוא כמו בשלח פרעה שגלחם מרשותו וא"כ יהיה המקרא מסורס דהא כבר כתיב וילכו משם ואיך אמר אח"כ הלך עמם לשלחם וע"ק שהרי הם לא היו ברשות אברהם כי הוא ביקש מהם אל נא תעבורו וגו' ל"פ לויה וכו': [אורחים] וא"ת והא בלאו קרא דלשלחם אנו ידענו שסבור אורחי' הם כיון שהכין להם סעודה לאכול ונתן להם מים לרחוץ וי"ל כי ע"י הבשורה והרפואה הוה אמינא שהרגיש בדבר שהם מלאכים לכן קאמר בסבור שהם אורחי' וכו' הרא"ם: יז [אב המון] דאי לא פי' אלא טעם ראשון לבד ה"א מה שימצא הוא שלו ומה שלא ימצא לא היה שלו ולכך פי' קראתי אותו וכו' ואלו אמר זה הטע' לבד ה"א מה שהוא נאדנו הוא שלו אבל הארבע כרכי' הללו אינם שלו לכך צריך לשני הטעמים · מהרש"ל: יח [והואיל] ° (נ"א) אע"ג דכמה פעמי' נזכרו ולא ברכו דבכל מקו' שנזכרו בפניו ומדבר עמו אינו נקרא זכירה אבל כאן שהוא נזכרו שלא בפניו צריך לברכו: יט [ד"ה למען הביא] ° (נ"א) וא"ל והלא אברהם היה עובד מאהבה ואיך יאמר למען הביא והו ע"מ לקבל פרס· אין זה קשיא כי כל אשר הבטיח אותו על ארץ הקדושה וכן שיהיה לגוי גדול הכל אין לאברהם טובה נופכי בזה רק שיתן לו הארץ אשר שם כמה קדושות ומצות וישראל יקבלו המצות והכל קירוב להש"י: כא [בראיה] לאו למימר דמלשון וארא' מפיק לה אלא מל' ירידה כאדם שיורד מכסאו ללכת ולראות ולחקור בדבר דאל"כ מאי ד"א ארדה לסוף מעשיהם קאי בראיה ואומר ד"א ארדה נא ועוד שלא היה לו לפרש ליתר על הדיוקי' על מלת ארדה נא אלא על מלת אראה· והא דהוצרך לשני טעמי' משו' דלטע' ראשון ק' והא עדיין לא דן אותם אלא הירידה היתה לראות אם עשו העבירה לכך מביא ד"א וכו' ולפי ד"א ק' ה"ל לומר אראה נא וארדה לכך צריך גם לטעם ראשון · מהרש"ל: [ד"ה הכצעקתה · מדינה] רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב הכצעקתם כמו שכתוב לעיל וחטאתם ולמה כתב לש' נקבה אלא וכו': [ד"ה הבאה · במרדם] דאל"כ מאי אם עשו הא כבר כתיב וחטאתם כי כבדה מאוד דמשמע שכבר עשו: [מיתה משונה] שהפשיטוה ערומה והיו טחין אותה בדבש והדבורי' נשכו אותה עד שמתה ומ"כ לדריבה היתה י"ל מגזירה שוה על דבר אשר לא נעק' בעיר גבי נערה המאורסה · משו' דלטע' ראשון ק' ומי איכא ספיקא קמי קודשא ב"ה שאם עשו אעשה בהם כלה לכן פי' נעק' דריבה וכו' אם הוא כדברי' שאמרה שלא כדין הרגוה ואע"פ שהרגוה כדין אדעה מה אעשה וכו' אבל המעשה היה ידוע וגלוי לפניו מהרש"ל: כב [ממקום] ° (נ"א) א"ל מאהל אברה' והרי כתיב ואברהם הולך עמם לשלחם א"כ יצאו מביתו: [ד"ה ואברהם · תיקון] אין הכוונה חלילה שהוסיפו או שהותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חלילה אלא בענין תיקון סופרים הוא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כלאחד ואמר מן הכתוב ספהם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנרא' ממה שנכתב בספר אלא נגד כוונה אחרת ולא היה לו לכתוב ואברה' עודנו עומד לא היה לו לומר אלא וה' עומד אלא שכינה הכתוב ולא קראם תקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים לשון

הרשב"א: ° (ד"ד) היינו האף תספה שזהו בטענה שאין לעשות כן מכח הדין: כג [ויגש אליו] (כמ"י) רבים מקשים על ראיה זו דהא הרב גופיה פירש לקמן שדבר אליו קשות ובאמת שט"ס הוא וצ"ל ויגשו בני יהודה והולך פסוק ביהושע י"ד כד [עשרה] דאינו נקראים רבים אלא עשרה דנקראין עדה: ° (כמ"י) פי' אם ימצא בעיר אחד מהחמשה עיירות חמשים צדיקים שיתחשב כאלו נמצא בכל עיר עשרה· וזהו שהשיב אם אמצא בסדום ונשאתי לכל המקום · אף שימצא במקום א': [לא יצלו] ר"ל שנראה שהקרא סותר אהדדי דבתחלה אמר ולא תשא למקום משמע שאף על הרשעים התפלל ואח"כ אמר חלילה לך וגו' להמית צדיק עם רשע משמע שלא התפלל אלא על הצדיקים ומתרץ· ה"ק וא"ת לא יצילו וכו': כה [כך עשית] ואע"פ שבדור המבול נשארו נח ובניו ואיך יאמרו שכך הוא אומנתו שממית צדיק עם רשע וגם בדור הפלגה לא המית כולם אלא ויפץ אותם וי"ל כי יאמרו בדור המבול פי' גם יותר צדיקים ושטפם אך נח ובניו נשארו לקיים המין אבל בלאו הכי היה שוטף הכל אפי' נח ובמקום שאין שוטף הכל וחריין אפי' יבא על איזה אקלי' לבד אוי הוא מכלה כל האקלי' צדיקים ורשעי' וכן היה בודאי בדור הפלגה עיין בהרא"ם מה שהקשה ויש לתמו' שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתי כן והעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמי' הצדיק עם הרשע אלא שיבלו הצדיקי' עדיין יאמרו כך היא אומנתו לשטוף הכל וכו' ופי' שם דהאי חלילה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים כי יאמרו העולם כך היא אומנתו ששוטף הכל צדיקים ורשעים יחד כי אינם יודעים שהיה רשעים רק חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם וא"כ כדי לתקן מאמ' להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה היינו שהרי לא אמר עד כאן אלא שיצילו הצדיקים את המקום לא שיבלו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת · והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרבה לעשות כלייה כללית חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפי' מלת חלילה עכ"ל ויש קצת ישוב נ"ב במה שכתבתי וק"ל: [ד"ה כדבר · כיוצא בו] דק"ל דפשוטו של קרא משמע דאברהם לא היה מתפלל אלא שלא יעשה עוד כיוצא בזה ולא היה מתפלל על אנשי סדום וא"כ איך אמר בתפילתו אולי יש חמשים צדיקים ש"מ על אנשי סדום היה מתפלל לכן פי' לא הוא ולא כיוצא בו דלשון הזה כולל שניהם כולל לעתי' ולהווה ר"ל היה מתפלל גם על ישראל כשיהיו חוטאין שלא ימית צדיקים עם רשעים וזהו שפי' אחרי כן חלילה לך לעולם הבא ר"ל לדורות הבאין: [ד"ה חלילה · לעולם] י"ל כדאמרינן בחלק דאנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא דחלילה לך לע"ה · מהרש"ל פי' כך הוא בעולם הזה הרי יש חילול השם אפילו לע"ה שאין שייך חילול השם מ"מ לא נמצא טעם לדבר למה יתחייב צדיק עם רשע עכ"ל: [ד"ה השופט · משפט] ומה שהוצרך לפרש ה"א התימה הוה לומר וכי מי שהוא שופט וכו' ולא הספיק לו מה שפי' ה"א של השופט לשון תימה הוא שרוצה להודיע שה"א התימה מזה ואע"פ שהוא במלת השופט בתמיה הוא קאי על מלת לא יעשה משפט: ° (כמ"י) הה"א של השופט הוא לשון תמי' וכי נסבול שהוא שופט כל הארץ ואין למעלה ממנו לא יעשה משפט אמת אע"פ שה"ל להרב לומר שופט כל הארץ אפ"ה קיצר וסמך על לשון המקרא: (ד"ד) מלך ב"ו שמרדה עליו מדינה והורג את כלם אע"פ שקצתם לא מרדו ואפ"ה משפט המלך כותן שלא להבחין בין טוב לרע אבל זהו אינו משפט של אמת · משא"כ אתה שאתה שופט כל הארץ בהשגחה

פרטי' כל אחד בפני עצמו וזה משפט אמ' לכן אמ' והאיך את רוצ' לעשו' כמלך כ"ו: לא [הואלתי רציתי] אין להק' למ' לא פי' מיד כן אהואלתי ראשונה וי"ל דא"כ היו דבריו של רש"י סותרין זה את זה דהא לקמן בפרש' אלה הדברים כתיב הואיל משה ופי' רש"י שם התחיל כמו הכא כא הואלתי א"כ ש"מ הואלתי פי' התחול אלא ודאי הואלתי ראשונה פי' התחיל כמו שפי' רשי והואלתי הב' פירושו רציתי וק"ל: (נמ"י) וזהו לשון מהר"י קלון בשורש קכ"ב פי' שאברהם ביקש שאם ימצא בעיר אחד חמשים צדיקים אפ"ה יוצל המקו' ר"ל שם כולל ה' עיירו' וכ"ש אם ימצא בכל עיר ועיר והק"בה הודה לדבריו והוסיף לומר ונשאתי לכל המקו' ר"ל אף לכפרי' וע"כ אמר פעם אחד עיר ופעם מקום ופעם לכל המקום וק"ש: לב [כבר נקש] דכיון שמצינו גבי חמשים שביקש ע"י צירוף כמו שכת' לעיל אולי יחסרון חמשי' הצדיקי' חמשה א"כ ביקש על ט' וע"י צירוף אבל לא צריך עוד לבקש בודאי אם ימצא הש"י ט' צדיקים לא ישחית עיר אחת אך שהק"בה לא מצא והוא מדברי רש"י כלומר כיון שלא הציל אפילו עיר אחת ודאי לא מצא וכו'· יש מקשי' על פי' רש"י ז"ל לרש"י לפרש חמשי' צדיקים לחמשה וארבעי' לארבע ושלשי' לשלשה וכו' לשני' וי' לאחד מי הכניסו לדוחק זה ודילמא על כל החמשה ערים היה מתפלל ומתחלה היה מתפלל על חמשי' לתת חשבון שלם של י' לכל אחד ואחד מן הכרכי' וחזר ופחת כמו שיוכל להציל הכל היה כוונתו וכמו שכתב הרמבן ז"ל ולא ידעתי מי הכניסו להרב במה שאמר וכו' ונראה דרש"י דייק מדשני הכתוב בלשונו דלפעמי' כתיב לא אעשה ולפעמי' כתיב לא אשחית אלא ודאי ה"ק דמתחלה שביקש על מ"ה ע"י צירוף על ה' כרכי' כתיב לא אשחית ר"ל לא אשחית אותם לגמרי אבל מ"מ יסורין אביא עליה' כיון דע"י צירוף הוא וכשביקש אח"כ על מ' בלא צירוף על ד' כרכי' כתיב לא אעשה משמע לא אעשה לגמרי אפילו יסורין לא אביא עליה' וכך גבי ל' נמי כתיב לא אעשה כיון דבלא צירוף היה ואח"כ כשביקש על כ' על י' כתיב לא אשחית בשניה' משמע אבל יסורין אביא אע"פ שביקש בלא צירוף מ"מ כיון דהכרכי' לא היו אלא ה' והג' מהם היו רשעי' וכיון דהרוב היו רשעי' אע"ג דהנך שני' היו בכ"א וא' י' בלא צירף כתיב לא אשחית אבל יסורין אביא א"כ ש"מ דמתחילה ביקש על כל הערי' ואח"כ על ארבע ואח"כ על שלשה אח"כ על שני' ואח"כ על אחת וק"ל: לג [נסתלק] פירש בא ללמדינו שהשם יתברך מבקש דברי הסניגו' מפני שאינו חפץ במות הרשע וכשנשתתק או הלך לו דאל"כ מ"ש הכא מכל הנבואות שאין כתב גם וילך: ° (נ"א) מדכתיב ואברהם שב למקומו ויבואו ב' המלאכים סדומה וק"ל:

פרשה יט

א [ולהלן] רצונו לתרץ בזה דמשמע מן הקרא שהיו מלאכים ממש שלבשו לבוש מלאכות וזה אי אפשר שהרי לוט מצות אפה וא"כ נראו' לו בדמות אנשי' לכן פירש קראם אנשי' וכו' כלומר בקריאת השם לבד לא שנפשטו מהגשמות ומה שקראם גבי אברהם אנשי' הוא מפני כבוד השכינה אבל גבי לוט שלא היתה השכינה קראם מלאכים: [ד"א] וקשה לפי פירש זה והא פשיטא הוא שהמלאכים אינם נחשבים לכלו' נגד השכינה לכן אמר ד"א ולד"א ק' אם כן לקראם בכל מקום אנשים מהו דתימא לא הוינו יודעים שהיו מלאכים אם כן לקראם מלאכים לאו משום להודיע שהיו תדירים וכו' וכי לא ידעינן שאברהם צדיק גמור הוא יותר צדיק מלוט לכן צריך נ"כ לטעם ראשון· מהרש"ל: [ד"ה בערב· וכו' כ"כ] ° (נמ"י) פי' והלא

אלוני ממרא הוא חברון כדכתיב וישב באלוני ממרא אשר בחברון ולוט לא התרחק מאברהם כפרש"י אם השמאל ואימינה אלא מלאכי כו'· והא דתלי קושי' הרב במה שהמקומות קרובים הא גם אם הם רחוקים יש להקשות הא אמרינן מיכאל באחת וגבריאל בשתים· י"ל דאפ"ה אלא הרב מקשה אדעתא דאברהם שהיה סבור שהם אנשים: [ד"ה ולוט· מיושב] דק"ל למה כתיב חסר דאין לדרוש כאן כמו גבי אברהם וא"כ למה כתיב חסר ועל זה פירש באותו יום כלומר שישיבתו היה חסרה קודם לכן: [שופט] וא"ת מנ"ל לרש"י שהיה שופט לגמרי וי"ל מדכתיב יושב בשער וסתם שער הוא מקום שדנין בו כדאשכחן גבי בועז ועי"ל ומדכתיב אחר כך וישפו' שפוט משמע שהיה שופט: [ד"ה וירא· למד] וא"ל שהיה מדקדק במצות שהרי לא היה מדקדק על עבודת אלילים מדהקדים לינה לרחיצה: ° (נמ"י) ועוד שהרי מצינו שהיה רשע כמו שפי' על פסוק ויבחר את כל הככר שהיה שטוף בזמה: ב [אדונים לי] ופירושו עתה שעברתם עלי אתם אדוני' לי: [ד"ה ויאמרו· שמסרבין] (נמ"י) קשה דלמא אבל אברהם שנשתלא לשם כך שיאכלו אכלו לכן לא סירבו משא"כ אבל לוט י"ל אפ"ה היה להם לסרב מעט דהא כהנו כדרך ארץ אלא אין מסרבין לגדול: ג [פסח] והא דאמר גבי אברהם לושי ועשי עגות ולא אמר מצות שהרי פסח היה והיה לו לומר עגות מצות י"ל דאברהם רוה שיעשה מנה עשירה לפי כבוד האורחים וק"ל: ד [שאין אחד] ר"ל וכי אפשר דבר זה שמקום קטן כזה דהיינו מה שסובב הבית יקויץ כל אנשי עיר ומתרץ שאין אחד מהם מוחה בידם וכיון שלא מיחו הרי הן כאילו עמהן עשו: ה [במשכב זכור] וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתיב אח"כ הנה נא לי שתי בנות וגו' משמע דגם הם היו מבקשים מתחלה בענין הזה דהיינו משכב זכור: ח [ד"ה כי· על אשר] (נ"א) דא"כ וכי בשביל זה באו אבל לוט שלא יעשו להם דבר הרי לא היו נרדפים קודם לכן מאנשי סדום: ° (נמ"י) אבל אין לפרש בשביל כן באו דהא ליתא דהא אמרו לא כי ברחוב נלין: ט· [התקרב] ר"ל דלשון גש משמע שיקרב אליהם והלאה משמע שיתרחק מהם לכך מפרש קרב להלאה כלומר לך מאתנו וכמנא שהוא מתקרב לאותו מקום שהולך לשם: [ד"ה גש· יחידי] יחידי מדכתיב האחד· לנכרי מדכתי' האחד בא לגור שהוא לשון גרות: [מוכיח] מדכתיב וישפוט שפוט שאין לפרש משפט שאין כאן טוען ונטען: יא [הקטנים] ° (נמ"י) קשה מנ"ל האי דלמא דטעמא דבקלקלה מתחילין מן הקטן· וי"ל דהל"ל כתם ואת האנשים הכו ואכן ילפינן דמקטן ועד גדול היתה המכה אלא ע"כ שהכתוב בא ללמוד מי שהתחיל בעבירה כו': יב [ד"ה חתן· אם יש] כי עוד מי לך פה משמע שלא ידעו וחתן בניך ונומר עם הכנוי משמע שידעו לכן פירש אם יש לך וכו': [ד"ה ובניך· בני] וא"ת מנא ליה לרש"י דלמא בניו היו ולא בני בניו וי"ל מדכתיב חתן תחלה וא"כ בניך ובנותיך משמע דקאי בניך ובנותיך על חתן דהיינו בני' הנשואות: [מלין] והא דפירש לעיל שאמר לוט שרובם רשעים י"ל מתחלה אמר כן אבל אחר כן שראה שמלאכים רוצים להשחית היה מלין עליהם מהרש"ל: יד [ד"ה לוקחי· ארוסות] אבל אין לומר חתניו לקחו בנותיו הכל אחד היו דזה פשיטא אם חתניו היו ודאי לקחו בנותיו ולמה היה צריך לכתוב: טו [מהרוהו] ° (ד"ד) דקשה למה אמר לשון רבים דהא מלאך אחד הבילו דאין ב' מלאכים עושין שליחות א' אלא לענין מהירות לשלשם היו שניהם מסכימי' שגם אותו שהשחית היה חפץ להוציאו שלא היה יכול לעשות כל זמן שלוט שם: טז [ממונו] כמו שפירש רש"י בעצמו בסמוך

גבי

גבי המלט על נפשך: יז [ד"ה אל. הרשעת] וא"ת והא לעיל מיניה כתיב פן תספה בעון העיר משמע שלא הרשע עמהם: (מהרמ"ש) ולק"מ דה"ק פן תספה בעון העיר אם תשאר בעיר עמהם ולזה לא יועיל זכות אברהם דהא אפילו זכות של צדיק עצמו אינו מועיל לזה כדמצינו שעל פסוק מעשרה צדיקי' לא ביקש וכו' להציל כל העיר בשבילם וכשפו בעון העיר כיון שנשארו עמה' ומ"ש רש"י וזכות אברהם אתה ניצול ר"ל שתהיה נחשב כאלו לא הרשעת עמהם וכאלו אין אתה ראוי לעונש בשביל עצמך ולכך תנא משם ואתה ניצול אבל אם תשאר בעיר אנלם אפשר שתספה עמה' בעון העיר ולא יועיל לזה זכות אברהם ועי"ל דלא"ש רש"י הכא אינך כדי להסתכל וכו מילא לק"מ דלפ"ז לעיל נמי ה"ק פן תספה בעון העיר לפי שאינך כדי להסתכל בפורענות' וא"כ תהיה נענש אם תשאר בעיר כמו שאירע לאשתו וק"ל: [ונזכות] מקשי' העולם הא פירש רש"י בויזכור אלהים את אברהם שזכר לו שהיה יודע ששרה אשתו וכו' וא"כ הוה מצי לפרש משום האי טעמא ניצל שהוא זכות עצמו וק' נמי למה שהזכירו שלא יגיט אחוריו (מהרמ"ש) וי"ל דאי לאו זכות אברהם כ"כ צדיק גדול שהוא כדאי להציל לוט ממיתה מדה כנגד מדה שהצילו לוט מן המיתה במה שלא גילה וכו' לא היה לוט כדאי להנצל מתוך ההפיכה בשביל טובה זו אלו עשה טובה זו לאדם אחר שאינו צדיק גדול כ"כ כאברהם וא"כ תלוי זכותו בטובה זו בזכות אברהם דוקא וז"ש ויזכור אלהים את אברהם דהציל את לוט לפי פירש רש"י הנ"ל לא כדפירש רש"י וק"ל: [ד"ה ההרה. אצל] (נח"י) דהל"ל ההרה ואמר ההרה ש"מ להר הידוע דהיינו לאברהם: יח [קדש] (מהר"מש) ולפ"ז נ"ל כדפיר' רש"י אם"כ לא כא אל תאמרו אלי וכו' כא לשון בקשה. ור"ל דהכינא סריפא פסקי' לבאי קרא וה"פ ויאמר לוט אליהם אל ור"ל אל תאמר אלי וכו' ואח"כ מתחיל תפילתו להקב"ה נא ה' הנה מצא עבדיך וגו' להחיות נפשי וגו' וז"ש רש"י כא לשון בקשה ר"ל במלת נא מתחיל בקשתו וכמ"ש קוד' זה ותרגומו בבעו וכו' רוצה לומר בבעו הוא תרגו' של נא לשון בקשה ולכן מהפך רש"י הסדר לפרש תחלה מלת ה' שהוא קודש שהוא מאוחר בפסוק ואח"כ אל נא שהם מוקדמי' בפסוק אלא כדפירש רש"י שבא לומר מאחר שרבותינו אמרו שם קודש וכו' לכן צריך לומר שמלת נא מחולקי' על פירושו אל תאמרו אלי וכו' ונא לשון בקשה ודוק: יט [וכלאי] (נח"י) ואף על גב דלעיל פירש אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול י"ל שהאיות הוא כן אבל לוט טעה בזה והיה סבור שבזכות עצמו הוא ניצול והא דפירש הרב בסמוך אף כל העיר אציל בגללך לאו למימר בזכותך אלא כדי שתנצל אתה ומ"מ הכל בזכות אברהם: (מהרמ"ש) אבל ק' איך טעה לוט והא כבר שמע ממלאך אל תבט לפי שהרשעת וכו' ואתה ניצול בזכות אברהם וכו' אלא י"ל דלא על הצלתו מההפיכת סדו' קאמר אלא על שאר הזמן שדר בסדו' קאמר שהיה כדי להנצל מעונש על מעשיו בהיותו נחשב צדיק כנגדם וק"ל: כ [כ"ב שנה] וא"ת מנ"ל לרש"י דשאר מקומות היה ישיבתן כ"ב שנה דלמא הרבה שנים המתינו מלבנות אחר ההפלגה: (מהרמ"ש) ולק"מ דהא פירש רש"י תחלת דבור זה וז"ל ומה היא קריבתן מדור הפלגה שנתפלגו האנשי' והתחילו להתישב איש במקומו וכו' ומש' וע"כ כ"ב שנה וכו' הרי שרש"י עצמו פי' הוכחתו דכשנתפלגו האנשי' תיכף התחילו לבנו' ולהתישב איש במקומו וכן הדע' נותנת כאמת שמתחיל' רצו לבנות העיר והמגדל להתישב שם ואח"כ כשנפוצו משם ע"פ כל הארץ ויחדלו לבנות המגדל נבנו כ"א במקומו ונתישבו שם. אבל

מאמלטה נא נ"ל כ"א אין הוכח' כלל שאינו פשוטו של מקרא רק רמז בעלמא לסיוע וכן מוכח מל' רש"י הרי מדור הפלגה וכו' ואפ"כ אמר הוא שב' אמלטה נא וגו' נ"א נני' וכן מבואר בפי"רשי ותוספות בפ"ק דשבת וגם (בעין יעקב) כתב שם וכן פירש רש"י לתורה ודלא כמנחת יהודה: [ד"ה הלא. קטנה] הרא"ם הקשה לא ידעתי איך יתוקן קושית רבותינו שהקשו הא קחזי לה והלא כל ענין של רבותינו ז"ל שהוציאו מפשוטו אינה אלא מפני קושיא זו כדמפרש בפרק ק' דשבת: (ממ"ש) לק"מ דפשוטו של מקרא שמפר' רש"י הוא אסיפי' דקרא הלא מצער היא ולא אתחיל' הפסוק הנה נא' קרובה וגו' והיא מצער וה"פ הנה העיר הזאת קרובה וגו' ודאי נ"ל כמדרשו ישיבתו קרובה והיא מצער ר"ל עונותיה' מועטי' וכו' אבל הלא מצער דסיפא דקרא שפי"רשי תחלה נ"כ על פי מדרשו וז"ש אם"כ ופשוטו של מקרא ר"ל מצער השני יכול להיות כפשוטו עיר קטנה. אין לך להקפיד וכו' ומה שהכריח רש"י להביא הפשו' של מקרא על סיפי' דקרא דהא ע"כ נ"ל דרישא דקרא הוא לפי מדרשו ככ"ל י"ל שנראה שלפי מדרשו ק' הלא מצער השני כפול הוא. דל"ל לומר נ' פעמים שעונותי' מועטי' לכך הביא הפשוטה שהלא מצער פי' עיר קטנה: כא [ד"ה הפכי. אני] (ממ"ש) שלא תטעה לפרש הופך אותי טוה נ"כ פי' א' על מדבר בעדו אבל לא יתכן כאן: כב [ד"ה כי. מכאן] אבל מדלעיל דכתיב ויאמר המלט על נפשך ולא כתיב ויאמרו אין ראייה דלמא בהצלה לא היה אלא אחד אבל בהפיכה היו שניהם יחד: [ד"ה גל. על שם] כלומר דעל כן קורא מצער קאי ולא אדסמיך ליה: כד [בית דינו] כלומר בית דינו וה' הסכימו לדבר זה וא"ת למה הקדים הב"ד קודם ה': (מהרמ"ש) ולק"מ דהב"ד לא נכתב בהדיא בקרא רק נרמז באות ו' דוה' וא"כ איך אפשר להקדי' ה' קודם הב"ד במלה א': ואין להקשות למה לא מפרש נ"כ לעיל גבי וה' אמר המכסה אני מאברהם וכן לקמן גבי וה' פקד את שרה הרא"ם נתן טעם לכלם ע"ש באורך: (מהרמ"ש) ולק"מ דכ"ת שכאמר וה' הוא וב"ד ר"ל כשאינו נמשך משלפניו דוקא דאל"כ הל"ל הפעולה קודם ה' כשהוא תחלת דבור וענין כנון הכא וימטר ה' ולא וה' המטיר דמשמעות אמצע ענין והרי הוא באמת תחלת ענין לכך צריך לומר לרמז בו הוא וב"ד אבל וה' אמר המכסה היה וי"ו המיבור נמשך משלפניו ויקמו משם וגו' שהלכו להשקיפו ועי"כ ה' אמר המכסה וגו' כדפי' רשי שם אני נתתי וכו' עד ולא אודיע לאב וכו' וכן וה' פקד וגו' פירש רש"י סמך פר' זו לכאן ללמד כל המבקש וכו' ש"מ דרש"י פי' וי"ו של וה' פקד להורות שנמשך למעלה אבל הכא לא נמשך שלפניו כלל אדרבה כתיב השמש יצא וגו' ואח"כ המטיר וגו' ובאמת המטיר. קודם שיצא השמש כמ"ש וכמו השחר עלה וגו' ופירש"י בזמן שהחמה ולבנה שולטי' וכו ודו"ק: (ד"ד) דקשה הא כל מקו' שנאמר וה' הוא רחמים אלא באמת היה בתחלה מטר כדאיתא באמת בב"ר שאין דבר רע יורד מלמעלה ואח"כ נתהפכה מדה"ד כן משמע קצת בנח"י: [ד"ה המטיר. השחר] כלומר דוה' המטיר לא קאי אקרא שלפניו השמש יצא על הארץ וליכא נוטרי' ואח"כ כשבא לצוער המטיר אלא ה"ק וה' המטיר כלומר כבר קודם שבא לוט לצוער אלא מעלות השחר קודם שיצא השמש על הארץ: [אם אפרע] וקשה והלא כולם יהיו כמתים ומה יכולים לדבר וי"ל דהקב"ה היה רוצה להראות שלע"פ שלא יהיה להם פתחון פה אפ"ה לא יחזרו בתשובה מהר ש"ל. (מהרמ"ש) ולק"מ דר"ל עובדי חמה ולבנה שבשאר מקומות יאמרו כן ולא

שוכדי שמה ולכנה שנספדים שנשפתים והא דפי' רש"י לא הייכו חרכין כלכו דמשמע שאותן שנספדים יאמרו כן על עצמן י"ל דגם של אותן שבשאר מקומות שייך לשון זה כאלו מדברים על עצמן מ"ד ויחד יתרו כעשה בשרו יהודין: [ד"ה המטיר גפרית. מטר] דקשה לרש"י למה כתיב המטיר ולא כתיב השליך: (מז"ס) ק' להמטיר וגו' דברים סותרים זה את זה ונפרית איכו מטר ל"פ בתחלה וכו': כה [ארבעתם] (כמ"י) (ד"ד) בב"ר אמר ה' כרכין הללו היו יושבת על סלע אחד שלח מלאך ידו והפכן שנאמר בחלמיש שלח ידו ומתרגמי' דודאי הגזרה כגזרה על כל החמשה והוה כאלו נהפכו והרבה מזיכו כזה אלא שתפלתו של לוט הועילה להציל את צוער רש"י נקט האמת ב"ר מיירי קודם נז"ד: כו [של לוט] דק"ל למה לא כתיב מאחריה אלא הכי פי' כשהיתה מאחריו היתה מבטת: ❋ ובא להודיע כיון שהאויר היה מטבע גפרית ומלח שרפה כל ארץ ובהבטתה נכונה כפי' הבט כלכך ונגעת האויר המלוחה אליה ונעשית כמוהו כאשר כתבו מזה מפרשים טבע ראיית עין באויר ולוט ניצל שהיה לפניה ולא הגיע האויר אליו משא"כ אם היתה לפניו או ניצלו שניהם או נעשו למלח כל"יט: ומהרש"ל פי' מאחריו של לוט שהיתה בוגדת מאחר שהיא נכללת בתבורו דשאיש היא לראות מאחוריו אך מאחוריה לא תביט עכ"ל: כט [מהו זכירתו] °(כמ"י) מה היא השאלה כי הדברים ידועים שלוט היה קרוב לאברהם שהצילו מן המלכים אלא דהכי מקשה מאחר שאברהם ידע מהפיכת הערים ואפ"ה לא יהיב דעתי' לצלויי על לוט אלא ע"כ לא רצה אברהם שינצל · בזכותו א"כ נ"כ הקב"ה לא ה"ל להציל · אלא שהיה לוט יודע כו' · ל [לפי] (ד"ד) דעיקר ההצלה היתה לצוער בשביל שהיא קרובה · וא"כ אם יתעכב שם נתבטל זכית כי ירבו הימים ויתרבו העונות והקשה מהרא"ם אבל על כל זה יש לשאול מדוע לא נזכר הטובה שעשה לוט לאברהם שעזב ארצו ומקום מולדתו והלך אחריו בכל מקום שהלך · ול"נ שאין זה טענה לרבותינו ז"ל די"ל דמה שהלך לוט עם אברהם לא היתה לטובת אברהם אלא לטובתו שאם ימות אברהם יירש הוא אותו כמו שפירש"י גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם וגו' אבל מה שלא גילה אותו שרה אשתו היא זה חשבו לטובה לו כיון שהליכתו לא היה אלא לירש היה לו לגלות שרה אשתו היא ויהרגו את אברהם ויירש את אברהם כיון שנתן עיניו בממון לכן חשבה לו לטובה ודו"ק: לג [יין נזדמן] כתב הרא"ם אבל יש לתמוה איך הניח דעת מה שאמר בבראשית רבה ומניין היה להם יין במערה אלא מתוך שהיה להם הרבה היו כונסים אותו למערות ותפס דעת רבי יודן בר סימון שאמר נעשה להם מעיין וכו' שנראה מזה דלשם שמים נתכוונו ורש"י פירש בבכירה שפתחה בזנות ש"מ לשם זנות נתכוונו ולא לשם שמים ותירץ דעת רש"י אפילו לדברי האומר לדבר זנות נתכוונה זימן להם הקב"ה יין כדי להוציא מהם ב' אומות והנ"ל כתבתי: [ידע] וא"ת והא כתיב ולא בשכבה ובקומ' וי"ל מתחלה לא ידע בשכבה ובקומה וא"כ בליל שנייה כשהתחיל לשתות יין היה נזכר מה שעשה ואפ"ה שתה · מהרש"ל: (נ"א) וא"ת למה כתיב ובקומה מאחר שידע וי"ל שודאי בקומה ממטתו ידע אבל לא ידע שבעלה: (מהרמ"ש) אבל ק' ע"ז דלפ"ז ידע בקומה ממטתו והדר' ק' לדוכתא הא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה אלא ה"פ בשעת קימה ממטתו לא ידע והנקוד בא לומר שאח"כ נודע לו משכיבה וקימה כמו שכ"ל גם כן לפשוטו שבשעת קימה נודע לו דממילא נודע לו גם משכיבה שאין קימה בלא שכיבה ומש"ה רש"י לומר שבקומה ידע ר"ל לאפוקי בין שכיבה לקימה לא ידע ודו"ק: לו [שלשו] פירו' רבנו דתרגמינן לרבעה לתשלט כלומר רבעו את עצמן והגלו את בתוליהן והייכו וה גילו את ערותן · ויש גורסין עדותן בדל"ית והיא היא דהוי כמו בתוליהן דהן עדותן להם שהיא בתולה דכתיב אלה בתולי בתי ות"י אלה עדות בתי:

פרשה כ

א [ופסקו] ועל הפי' הזה קשה למה הלך לגרר שהוא רחוק הרבה ומ"ה הביא הב"א וכו' ומאחר שהיה רוצה להתרחק ממנו נסע לגרר למקום ישוב· מהרש"ל: ד [המלאך מנעו] (כמ"י) הוצרך לפ' כדי שלא תקשי קראי אהדדי דכתיב בסמוך ואמנע דמשמע המניע' היה מהש"י ואלו הכא משמע דמעצמו לא קרב: (נ"א) מאי הגוי דקאמר והלא אין כאן אלא אדם פרטי אלא שמא כו': ח [וגמלים] כך היא הגירסה וקאי על אנשיה מכבינו הגמלים והחמורים וק"ל: ו [אבל נקיון] רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ובנקיון כפיך עשית כמו שאמר אבימלך בעצמו: ז [ואל תהא] רצונו לפרש דקרא משמע ועתה השב אשת איש כי נביא הוא דמשמע דוקא מש"ה צריך להחזיר שהוא נביא והיא אשת איש אבל אי לא היה נביא לא היה מחויב לו ואף שהיא אשת איש והרי גם בני נח הוזהרו על עריות ומתרץ דמה דכתיב כי נביא הוא ה"פ אל תהיה וכו' וק"ל: ט [באו לנו] אבל אין לפרש דמעשים אשר לא יעשו קאי על אברהם דהא לא עשה שום מעשה אלא דיבור בעלמא: (כמ"י) אבל אין לפרש מעשים אשר לא יעשו שאמרת אחותי דעל זה כבר הוכיחו כמש"ל כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה: יב [לאמת] כלומר היה לו לומר בת אחי היא ולא היה צריך לומר בת אמי אלא כדי לאמת את דבריו הראשוני' שאמר אחותי היא אמר כך ואם תאמר לעיל גבי פרעה למה לא השיב אברהם כלום ויש לומר דפרעה לא שאל אותו אלא פעם אחת מ"ה לא השיבו אבל אבימלך שאלו שני פעמים מ"ה הוצרך להשיב לו מהרש"ל: יד [ויתפלל] דאי על לקיחת אשתו הרי לא נגע בה וכאלו לא לקחה: (כמ"י) הא דאבימלך הוצרך לפייס את אברהם ולא כן פרעה י"ל דפרעה אונס גמור היה כי אברהם מעצמו התחכם ואמר לשרה אמרי נא אחותי את וכו' אבל הכא שאלו אשתך היא או אחותך היא וירא שמא יהרגוהו והיה מוכרח לומר אחותי היא ולפיכך לא נלקה פרעה רק במכת ראתן שהתשמיש קשה לו ואחר שהשיבו לא הוצרך עוד לרפואה אבל אבימלך גם אחר שהשיבה ופייסה ונתן מתנות אפ"ה כי עצור עצר לפי שהיה קרוב למזיד במה שאלוהו אשתך היא וכמ"ש אכסניא בא לעיר וכו': טו [לפייסה] כלומר ואע"פ שאבימלך לא נתן לאברהם אלא כדי שיתפלל עליו כמו שפירש לעיל ואיך אמר לשרה שלכבודה נתנם לו לא היפך הדברים אלא כדי לפייסה והקשה מהרא"ם וא"ת מנ"ל לרש"י שנתנם לאברהם כדי לפייסו דילמא כשנתנם לאברהם ע"מ כן נתנם שיהיו לכבודה ותירץ שמדברי השם שאמר לו השב את אשת איש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ידענו שכל ענינו של אבימלך לא היה אלא לפייסו כדי שיתפלל עליו ומסתמא המתנות נמי נתן לו בשביל זה ונ"ל דאי משום כבודה למה היה נתנם לאברהם לשרה היה לו לתנה ולא לאברהם כי זה היה לו לכבוד יותר לפי דברי אבימלך אלא ודאי עיקר נתינה לאברהם היה כדי להתפלל עליו ודבריו עם שרה לא היה אלא לכבודה ולפייסה אשר כדין ק"ל: [ד"ה לכל. לבנא] °(ד"ד) קשה אדרבה מזה יש פתחון פה שהוצרך לפייסה על שנא עליהן שלא כדין · וי"ל דע"כ

אשר

אמר אלף כסף נתתי דלפי ה"א שהיא אמופך ממילא לקמתיה נהיתר ואינו צריך לפייסן ואפ"ה אני מפייסן א"כ יאמרו שאין זה אלא בשביל פיום שלזול בכודך : יח [ד"ה על · דבורה] ואין לומר שפירושו על אודות שרה כמו על דבר אשר לא קדמו ונומר שהרי כתיב לעיל גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך מקשא לי דמשמע שלא נתן הקב"ה כח לשמש אלא לאבימלך בלבד והכא כתיב כי עצר ה' בעד כל רחם וגו' אלא ע"כ צ"ל ע"פ דבורה של שרה עשה זה ומעתה מה שפירש"י לעיל נבי וינגע ה' את פרעה וגו' על פי דבורה של שרה מהכא נפקא בנ"ש כ"ל :

פרשה כא

א [סמך] וא"ת מה הוכחה יש מכאן דלמא מה שפקדה עתה לפי שעתה היה המועד שקבע לו הקב"ה דאסילא עכשיו איימתי דהא לפסח צריך לילד ונראה השנה היתה הפקי דה וי"ל דרש"י בעצמו תירץ זה במה שכתב פקד כבר קודם שריפ' את אבימלך וק' מה בא להשמיענו שקודם שריפא את אבימלך ריפ' את שרה אלא ודאי שבא להשמיענו כל המבקש כו' רא"ם : כתב הרא"ם פיוא דהכא משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פרשה זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בש"ו בניסן בשר המלאך את שרה ובט"ו בו נהפכ' סדום וניצל לוט עם בנותיו וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו מיד נסע אברהם וישב לו בגרר ושם נלקח' שרה ועבר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליה ונתרפאו ונראה השנה נפקדה שרה הרי כל הסיפורי' הללו נמשכים זה אחר זה על הסדר ומה זה שאמר סמך פרשה זו וכו' ותירץ כיון דכתיב וה' פקד את שרה דמשמע שפקד אותה קודם שריפה את אבימלך א"כ לא היה להקדי' אלא ללמד וכו' : [ד"ה כאשר · אמירה] הקשה מהרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש גבי כאשר אמר · לאברהם ולא לשרה ותירץ ואפשר מפני שאמר אמירה ויאמר אבל שרה וגו' שוו האמירה לאברהם כאמרה לא רצה לפרש וגבי כאשר דבר כמי לא היה צריך לפרש מכיון שאמר גבי דבר ה' היה אל אברהם אלא כדי להודיע הפרש שבין ויעש ה' לשרה כאשר דבר ובין למועד אשר דבר שהראשון שב לאברהם והשני למועד כמו שכתב אמ' זה : [ד"ה ויעש · לאברהם] וא"ת ל"ל לרש"י לפרש זה וי"ל ר"ל אף על פי שלא אמר הקב"ה לא ירשך זה וגו' אלא לאברהם אבל לא הבטיחו שיהיה היורש משרה מ"מ ויעש ה' לשרה אף על פי שלא דבר אלא לאברהם : מהרש"ל : ב [המועד] דק"ל למה כתיב אתו במו"לם היה לו ליכתב במי"רק תחת הא"לף דהא עם אברהם היה הדיבור ועל זה פי' דאתו קאי אמוע' ולפי שאין נופל ל' דבור על המועד מ"ה הוצרך להוסיף אשר קבעו וכו' כדי שיפול הדבור על קביעת המקום וק"ל : ז [ומשיבות] שמלת ווי במלת מה והיא משמשת גם למעלה ובכוד כמו מה רב טובך מה גדלו מעשיך רא"ם · ול"כ דאי כפשוטו מה אמרה מי מלל הלא הק"בה מלל אלא ל' שבח וכו' : ח [כ"ד חדש] מהרש"ל למה לא כתיב ותגמול אלא ויגמל הילד מעצמו לפי שהיה לסוף כ"ד חדשים שתינוק מעצמו פוסק מליכק שמאום מחלב אמו עד כאן לשונו : [ד"ה משתה · גדול ודור] פי' הרא"ם דנכבאו מאי כ"מ אם היתה הסעודה גדולה בימים או באנשים רבי המספר לא להודיע שגדולי עולם היו שם : ✿ ולי"שנ דמשתה וסעודה לשון נקבה והל"ל גדולה אלא גדול לא אמשתה קאי וק"ל : ט [דבר אחר] (ממ"ש) דאי רק חסד הל"ל בהדיא מכו אלא אמר לשון כולל מנסק דמשמעי כולהו בהדדי הוו ביה וק"ל : והקש' הרא"ם ואמ' אם כדברי הרב הא דאמ' הק"בה עכשיו מה הוא צדיק או רשע והא אין רשע כמוהו וי"ל שאל אותו עין שקסרנו עליו אמ' מהו וכו' ומה שאין זה דומה לבן סורר ומורה משום דבן סורר ומורה התחיל לעשות דברים המביאים אותו לידי חיוב מיתה לבסוף אבל ישמעאל לא עשה עניין המביא אותו למות בצמא עכ"ל : י [או הנין] (מ"מש) דאל"כ כ"פ עם ל"ל הל"ל עם בני יצחק אלא בא לומר מעלת בני בלבד כדאי שלא לירש ישמעאל עמו וכן מעלת יצחק בלבד כדאי וק"ל ודלא כת"י : יא [ופשוטו] (מ"מש) הביא מדרש ופשוטו· דלפשוטו לבד ק' שהקדוש ברוך הוא א"ל אל ירע בעיניך על הנע' ועל אמתיך ש"מ שירע בעיניו גם כן על אמתו ולמ' את' וירע וגו' על אודות בנו לבד לכן פי' וכו' רצה לומר שיצא למ"ר דזה לא שייך גבי אמתו ואי לאו פשוטו ק' מאי קאמר הב"ה אל ירע ונומר על הנער ונומר כל אשר תאמר אליך שרה ונומר מאי שייך אמירת שרה לשמוע בקולה לענין יצא למ"ר גם כ"ש כי ביצחק ונומר איכו שייך לשלא ירע בעיניו ושיצא למ"ר לכך הוצרך גם לפשוטו וכו' ונראה מזו שכיה כמ"ש על אודות בנו שהוא כפול כי תיבת אודות גם כן פירושו כמו על וכ"פ על ל"ל והל"ל על בנו כמ"ש אחר כך אל ירע על הנער ולא כתיב על אודות הנער אלא להורות שהרע בעיני' בדברים ועל הנרוש' לבד אמר הקדוש ברוך הוא אל ירע ונומר : יב [לתדכי] (ממ"ש) דייק הול"ל שמע לדבריה כמ"ש כל אשר תאמר או שמע אליה כדרך המקרא והיה אם שמוע תשמע אל מצותי וע"ק דקול בלא דיבור הוא רק הברת קול בעלמא ומה שייך לצוות להברת קול לכך ל"פ בקול רוח הקודש להורות היא לא דברה מעצמה כלום אלא מקול רוח הקודש ודומה לו קנת שימוש לשון יצאה בת קול מ"ה נמי דרשו נבי אדה"ר על פסוק לקול אשתך שהיתה מוללת עליו בקולה וכו' וק"ל : יד [ולא כסף] ולפשוטו שלא יצא לתרבות רעה למה לא נתן לו כסף וזהב יש לומר דאברהם היה סבור כמיעט וזמן אחר שיצא הרונו משרה אשיבנו אצלי מהרש"ל : ולפי פירוש (מהר"מש) לעיל בסימן ח' לק"מ לפי שאין הפשוטו חולק על המדרש והוצרך לשניהם ע"ש אבל תירץ מהרש"ל איכו נכון דא"כ ה"ל לרש"י לכתוב טעם מהרש"ל שרצה להשיבו וכו' דמספיק לפשוטו ולמדרשו ולא הל"ל לכתוב רק הטעם שמספיק למדרשו לבד ודו"ק : [ד"ה ואת · אתהילד] דקרא ואת הילד קאי אדסמיך ליה ולא על ויתן אל הגר דאם לא כן משם על שכמה אף הילד הוו ליה למכתב בהדיא ותשאהו והדר ותשלך את הילד ונומר : [ד"ה ותלך · לגלולי] (מ"מש) דייק ותלך משמע לדעתה ולרצונה כהוראת לשון הליכה בכל מקום ואחר כך אמר ותתע משמע שלא ידעה להיכן תלך שהיתה תועה במדבר וא"כ תרי מילי דסתרי אהדדי וא"ל מתחילה ותלך קודם שהיתה תועה ואחר כך ותתע וגו' דא"כ ותלך ל"ל פשיטא שהלכה מתחילה בלא טעות הדרך עדיין ותו דכונת הפסוק לומר שטעתה במדבר ועי"כ לא היה לה מים ושאר הסיפור אבל אב"ל שהלכה כדרך ל"פ שותתע היה בכונה וז"ש ותלך ותתע שהלכה לתרבות בכונה דהיינו שחזרה וכו' ומ"ש ותתעהות ע"ז ולא על ויהי כאשר התעו וגו' לפי שת"א כד טעו עממיא בתר ע"ז וכו' : טו [לשתות] (ממ"ש) דייק דהל"ל ויכלו הלחם והמים כמ"ש תחילה ויקח לחם וחמת מים ויתן וגו' דמסתמא נתן אברהם האכילה והשתיה לפי ערך הראוי זה לזה א"כ היה ראוי להיות שניהם כלים בפעם אחד בשוה ל"פ שבא להורות משתה יותר מדאי ולא לפי דרך האכילה והיינו לפי שדרך חולים וכו' ולכ"א ויכלו המים ולא הלחם משמע פתאום שלא בעונתו : (כמ"י ונ"א) כתב הרא"ם והא דאמרינן בפ' הפועלים פד יעקב לא הוה מולשא אלא צריך לומ' במולשא דבידי שמים אבל בידי אדם הוה · וכן משמע מתוספת פ"ק דב"ב על אבן טובה שהיתה לאברהם תלוי' בצוארו שכל ש לה שרואה אותה מיד נתרפא · ואם תאמר והא בימי אברהם עדין

לא הוה סולי ומתרגי' כמולי של מכה מיירי וכאן נם כן מולי של מכה הוא · ור"י ור"ת מפרשים לינד יעקב לא הוה דאישלם היינו סולי של מיתה עיין נכמ"י שהאריך בזה: טז [מרחוק] לא לשון כבד כפשוטו דמאי כ"מ בזה דבשלמא לפי' מרחוק א"ש שנתן הפסוק אח"כ הטעם כי אמרה וגו' אל אראה וגו' ותו מכינו שויתי ה' לנגדי תמיד שהוא לשון נוכח וע"כ הוא לשון קירוב וכאן אמר אחר כך הרחק וגו' והם דברים סותרים ל"פ דמכנגד כמ"ש הוא נהיפך כמו מן נגד שהמ"ם במי"רק פירש כמו מן ורבה לומר שלא ישבה נוכח הילד בקרוב אלא מרחוק הרחק כמטחוי וגו' ודו"ק: יז [מתפלת] ר"ל שא נם היא בכתה כדכתיב ותשא קולה ותבך ולמה לא שמע לקולה והא דאמרי' בפ"ק דברכות ולוקי ר"י אכפשי' ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין ר"ל משום דלא מצי' מכוין אבל אי מצי מכוין טפי עדיף · רא"ם: [ד"ה באשר · עכשיו] מה שקשה מכאן על בן סורר ומורה שהוא נידון על שם סופו בפ' כי תצא אפרשנו בס"ד · כתב הרא"ם אבל יש לתמוה למה לא קטרגו עליו מאותן עבירות שבידו וקטרגו עליו מאותן עבירות שעתיד לעשות ולא הוא אלא בגוו ותירץ ושמא י"ל שהאגדה הזאת אתיא אליבא דר"ש דפליג עלייהו אדר"ע ושאר הדורשין שדרשא קרא דיצחק לגנאי אבל בעיני נראה שדחוק הוא לומר שהי מדרשות מחלוקות הן אם לא שהוא מפורש בהדיא שהוא כן לכן נראה שלא היו יכולין לקטרג עליו ממעשים שבידו כי אין בית דין מענישין אלא מבן כ' שנה ומעלה ולישמעאל לא ה' כי אם י"ז שנה והא דלא קטרגו ממעשים שבידו ע"ש העתיד י"ל דמעשים שבידו עכשיו עשה תשובה בסוף ימיו כיון כפי' רש"י לקמן בפ' חיי שרה גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל ודו"ק כ"ל: ורעו להמית] וא"ת והא כתיב לא יומתו אבות על בנים וי"ל שהקב"ה שאל למלאכי השרת אם עשה עבירה במים כלומר אם הוא צדיק במים או רשע והשיבו לו צדיק ה"א במים אבל רשע הוא ממקום אחר ועוד שבניו ימיתו בניך בצמא ואתה מעלה לו את הבאר והקב"ה השיב להם כיון שעתה צדיק בענין הזה מעלה אני לו את הבאר מהרש"ל: (ד"ד) ועל עבירו' שהיה עכשיו לא רצו לקטרגו משום שהקב"ה רגילו בשביל דנפיק מיניה זרעא מעליא · ע"כ אמרו אדרבה זרעא דנפיק מיניה שימיתו ישראל בצמא והיאך אתה מצילו מן מיתת הצמאה:

כב [ונפקדה אשתי] (ד"ד) קשה למה דוקא בעת ההיא אמר אלהים עמך אחר מעשה פקידת שרה · דאלו דברים שנים מהם אין הכם מוכרח דאפשר הגלת מסדום אירע הדבר שנסע משם · וכן רדיפת המלכים יש נ"כ לומר שנפ' פחד והיו סבורי' שרבים באים אלא שדבר הג' דהיינו פקודת שרה לזקוניו ע"כ דרך נס הוא ממילא האין נם הראשונים ע"כ אמר בעת ההיא שזהו גילוי על הראשונים שהמה דרך נס נ"כ: כה [והוכח] אינו לשון תוכחה ממש שהוכיח את המלך דאינו דרך כבוד להוכיח את המלך: ל [עדות] והא דלא כתב לעד וכתב לעדה מפני שהוא לשון נקיבה כי עדה לנקיבה כמו עד לזכר: [ויפלו המים] דאל"כ איך הוכיח זה דאין לומר ע"י עדים אם כן מאי טעם דעבדי אברהם שלא תבעו לפני אבימלך שהרי היה להם עדים וק"ל: לג [פונדק] (כמ"י) חד אמר להביא פירות וח"א פונדק לאכסניא וכו כל מיני פירות כ"ל שט"ס וכ"ל ובו כל מיני מאכלין: לד [י"ב שנים] מה שצריך לפרש זאת משום פסוק שלאחריו שכתיב ויהי אחר הדברים האלה וגו' שהוא סמוך דכל מקום שכתיב אחר הוא סמוך כדפ"רשי בפ' לך לך ווה היה י"ב שנה אחרי כן ואם כן למה נאמר אחר לכך מפרש אחר דבריו של שטן וכו' ולא אחר הדברים שהיו בין אברהם לאבימלך דסמיך ליה:

פרשה כב

ב [אינא] (כמ"י) למה לא היה יכול לנסות ונומר קח נא עד עכשיו דשמא יצחק יעכב ולא יתן לשחוט את עצמו אבל השתא שהתפאר לכן בא לנסות לו ובזה מתורץ מה שלא תלה הנסיון ביצחק לפי שיצחק כבר נדר נדר לשבי ישראל שלא לעכב ופשיטא צריך לקיימו משא"כ אברהם שלא היה מוכרח שישחוט: [ד"ה את · פתאום] כדי שלא יאמרו הקב"ה הטריף דעתו ולכך עשה אבל אי לא היה מטורף בדעתו לא היה עושה: (כמ"י) וכ"ל דכטעמא קמא לא סגי דא"כ הל"ל את בנך יחידך אשר אהבת ומדאמר את את ש"מ לפלגה [illegible] והיינו שבכל פעם השיב הקב"ה על שאלת אברהם [illegible] בתרא לחוד לא סגי דא"כ הל"ל איפכא קח את יצחק [illegible] בנך את יחידך אש' אהבת דהוי כמו תיבות מגוה: ג [ד"ה את שני · נערים] וכי לא היו לו אלא שני נערים אלא נעריו החשובים לו שהם ישמעאל ואליעזר עיין לקמן בפרש' בלק מה שפירשתי גבי שני נערי' דבלעם למה שינ' רש"י פי' דהתם מהכא · ומהרש"ל פי' דבלעם שהיה רוחו גבוה והיה צריך לשימוש פי' שהיו משמשי' זה את זה אבל אברהם שהיה רוחו נמוכה לא היה צריך לשימוש שהיה משמש את עצמו רק שלא יהא יחידי שאם יצרך אחד מנעריו לנקביו משום הכי לקח שני נעריו עמו כך פי' טעם זה עכ"ל: [ד"ה ויבקע · ונלם] וכ"ל דאינו מביא ראיה מן התרגום אלא בא לפרש דגלם נמי ל' ביקוע כדאשכחן ונלמו את הירדן: ו [ומאכלת] והא דצריך לב' טעמים דלפי טעם א' ק' ליקרא אותו אוכל' ל"פ שמכשרת ולטעם זה לחוד ק' לקרא אותו סכין כמשמעו ל"פ עוד ע"ש שישראל וכו': (ממ"ס) והא דלא סגי בפי' בתרא לחוד דלפי זה א"ש שנקרא מאכלת ולא אוכל' ולא סכין דא"כ ק' דה"א הידיע' של המאכלת מורה על דבר ידוע כבר והא עד הנה לא היה לסכין שם של מאכלת כלל מעולם רק עכשיו ע"י מעשה זה קורא אותו הפסוק כך לכך הוצרך לפרש נ"כ לטעם א' שאוכלת ושמכשרת וכו' וא"כ הוא שם לכל סכין: יב [אל תעש] וקשה וכי הוצאת דם מום אלא יש לומר אברהם אמר אוציא ממנו דם ואקריב אותו א"ל הקב"ה אל תוציא ממנו דם ואברה' סבר שלא די בהוצאת הדם א"ל א"כ אקריב ממנו אבר א' א"ל אל תעשה בו מום מהרש"ל: [ד"ה כי · אתמול] (ד"ד) קשה למה לא הקשה כשאמר לו קח נא וי"ל דשם לא היה רוצה כדי שלא יהא נראה שקשה לו שחיטת בנו משא"כ עכשיו שבאת לשקל עלי שלא אשחטנו אני מקשה וזהו שאמר אפרש לפניך: יג [מוכן] דהיה לו לכתוב וירא איל אחר נאחז והנה למה לי אלא מלמד שהיה מוכן לכך וכו': [ד"ה אחר · אחרי] כלומר דאחר קאי אדלעיל ואין כאן מקומו וה"ק וישא אברהם עיניו אחר קרא וירא והנה איל נאחז ועל זה מביא ראייה מן התרגום שהרי תירגם וזקיף אברהם עינוהי בתר אילן ור"ל אחר אלה: [ד"ה בקרניו · בסבכו] (ממ"ס) כיון שאמר נאחז לשון יחיד וע"כ כ"ל דקאי על האיל א"כ בקרניו ל"ל ל"פ להורות שהיה פני האיל דהיינו קרניו לקראת פני אברהם שהיה רץ כדי להקריבו והשטן סבכו כדי לעכבו ואפשר שגם מהר"ם כיון לזה וע"ש: (ד"ד) וכ"ל דקשה כיון שמוכח שהיה מוכן כבר לאברהם למה הביכוהו מן השמים כיון שהוא מסובך באילן לזה אמר שהשטן עשה דבר זה: יז [לאב · ואחת] (כמ"י) וכ"ל דה"פ ששני הברכו' ליצחק א' בזכות עצמו ואחד בזכות אברהם וזהו אחד לאב ואחד לבן: כ [הרהורי] כתב הרא"ם ולא ידעתי מי הכריחו לרש"י ז"ל להביא פשוטו של מקרא שהוא מורה על הדברים האמורים למעלה כנראה ממלת האלה שהם דברי המלאך שהבטיחו בברכה ארבה ונתבשר אחרי הדברים שהם בגת זווגו של יצחק וללכת

אחרי

אחרי המדרש של הרהורי דברים שלא נזכרו בכתוב כלל וכו' עד ונשרו הק"כה שנולדה רבקה דמשמע מיד אע"פ שכתוב בו אחרי ורש"י ז"ל פסק בכמה מקומו' כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא יש לומר דקרא מופלג כל זמן שלא יהיה תכף ממש בלי שום איחור עכ"ד: כג [כל היחוסין] (כמ"י) מלאה קשיא עון וכוו דהאי קשיא אסתמא נם הם הולידו אלא להודיע שנולדה בת זוגו:

חסלת פרשת וירא

חיי שרה

פרשה כג

א [נדרש לעצמו] פירש ולא כלל האחדי' עם העשירות לחוד והיחידות לחוד כדלעיל בפרשת בראשית ופרשת נח וא"ל דקשה לרש"י למה נאמר נבי מאה שני' ונבי שבעי' שנה דהא בפרשת בראשית ובפרשת תולדות אדם כתיב בכולן נבי מאה שנה וכן נבי השני' הפתוחי' ממאה כמו כתוב בהו שני' אלא שנה אמנעי קשה לרש"י שכתוב נבי עשרי' דלא מיכנו לכולן שנכתב נ' פעמי' שנה וע"כ נריך לומר דאתי למדרש וכיון דחד אתי למדרש כולן כמי אתי לדרשה שכל אחד נדר' בפני עצמו פיר' כל כלל מתפר' לעצמו ואינו מתחבר עם הכללי' האחרי' עד שיהיו שלשתן יחד סך אחד כמנהג המספרי' מאחדי' העשירות וממאה משום דשני' ושנה לחלק ומחלק האחדי' לחוד והעשירות לחוד והמאו' לחוד ולפ"ז העשרי' ושבע אינה נכוספי' על המאה אלא הראשוני' בתוך המאה: [מה בת כ'] משמע שר"ל דמזה ההיקש אנו לומדין כלעניה היו טובו' ובסמוך פי' רש"י שני חיי שרה כולן שוין לטובה משמע דמשני חיי שרה לומדין אנו שכל ימיה היו טובים ואם כן דבריו סותרין זה את זה: ולק"מ דאדרבה לפי דהקש דבת ק' כבת כ' שכל כלל נדר' לעצמו למעלה לכך לכך נריך שני חיי שרה כולן שוים וכו': (ממ"ס) ועי"ל דלפי שנכתב שנה שנה להקי' זה לזה בת ק' כבת כ' ר"ל כ' שנים מלידתה וא"כ הכ"ז שני' שנפסוק הם אותן הנכללים בתוך המאה ולא אותן הנוספי' על האחה כפשיטו של מקרא וא"כ אפשר לומר שהכ"ז שני' שאחר המאה היה בה חטא ולא היתה יפה לכך הונרך שני חיי שרה כולם שוים: ומשני חיי שרה לבד לא הייתי יודעי' רק במעלה אחד כולם שוים לפ"כ נ"כ שנה בכל כלל להורות ההקש בב' מעלות חטא ויופי ועל שניהם קאי שני חיי שרה ודוק: [אינה בת עונשין] דהכא משמע דמיד אחר כ' היתה בת עונשין ולעיל בפרשת בראשית גבי ויולד נח את שם וגו' פירש"י בעצמו דקודם מ"ת עד ק' לא הוה בר עונשין י"ל דהא שמשמע כאן דמיד אחר כ' היתה בת עונשין היינו משום דהם קבלו עליהם את התורה ולאחר מתן תורה העונשי' הוא מכ' שני' ולמעלה בא הכתוב להודיענו שאפילו לפי הזמן שאחר מתן תורה שבני עונשי' הם מבני עשרי' שנה ולמעלה לא חטאה הרא"ם: ב [ענקים] כתב הרא"ם אבל לא ידעתי מי הכריחם למדרש קרית ארבע על שם ארבע ענקי' וכו' כי אחר שמצאנו שנקרא מושל העיר ארבע כדכתיב ושם חברון לפני' קרית ארבע האדם גדול בענקי' היו ראוי לומר קרית ארבע קרית האדם הנקרא ארבע ויפרשו למה נקרא ארבע ולא למה נקרא שם העיר ארבע ושמא י"ל משום שמצאו הטעם לקריאת העיר ולמה נקרא שמה ארבע ולא לקריאת אדון העיר בשם ארבע מ"ה פיר' שהעיר נקרא על שם ארבע זוגות וכו' ומושל העיר נ"כ נקרא ארבע על שם עיר עכ"ל: [זוגות] (ממ"ס) הוצרך לב' טעמים כי כל אחד מהטעמים לבדו ק' דהי"ל לקרות העיר ע"ש הענין עצמו שהיא שנה לשם העיר לפי' ד' ענקים הי"ל קרית ענקים ולפי' ב' הי"ל קרית זוגות ולא קרית ארבע דאין שייך לקרות שם העיר אחר המספר שאינו שנה לשם העיר דאין בו נפקות' אם היו ד' או פחו' או יותר וכן בזוגות ל"פ שניהם ור"ל דקרית ארבע נקרא על שם שיש בה איזה דברים של מספר ארבע ארבע והיינו ד' ענקים וד' זוגות ולא ע"ש ענין אחד לבדו ותו אפילו את"ל שסבת שם העיר הוא הענין עצמו מ"מ קראו ע"ש המספר כדי לקצר לכלול ולרמוז במלת ארבע ב' ענינים שהיו שם כל אחד של מספר ד' דהי מינייהו מפקת ודו"ק: [ד"ה ויבא. מבאר] וא"ת מנא ליה לרש"י וי"ל הואיל כתיב סתם ולא מפרש מהיכן בא ודאי קאי אמקום שישב שם ולא נזכר בפסוק שישב בשו' מקום אחר העקידה אלא בבאר שבע כדכתיב לעיל בפרשת וירא: [ד"ה לספוד. לעקיד'] (הרא"ם) לאו בסמיכות פרשיות קאמר דא"כ הל"ל זה בתחלת ספר' ועוד מנ"ל שאין זה מקומו אלא בסמיכו' ומכיון דקבלה היתה בידם שמיתה סמוך לעקידה ומכמיך ליה אקרא ויבא אברהם: [שע"י בשורת] דא"כ לימ"א כתב דמתה ויבא שבא מהר המוריה אלא ל"ל שע"י וכו': [שלא נשחט] ואם תאמר וכמעט שנשחט הוה ליה למכתב. וי"ל דה"פ שלים הבא מהר המוריה והגיד לה ענין העקידה והתחיל לה גיד לה שנזדמן בנה לשחיטה ואיקר המגיד לקיים דבריו ולומר לה שניצל ולאו נשחט וכמעט שאמר לה שלא נשחט ר"ל שעה מועטת קודם לכן נבהלה כל כך מדברי ופרח רוח ונשמתה מהר"אי: ד [והשלכה] וא"ת והלא בפרשת לך לך כתיב והכנעני והפריזי או בארץ ושם פי' רש"י ולא זכה בה אברהם עדיין ש"מ דעדיין לא היה לאברהם חלק בה וי"ל דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם אבל עתה היה לו זרע ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו' ועתה יש לו זרע ולכך לכל הפסות תנו לי אחוזת קבר אף שעדיין אינו ראוי זרעו לרשת את הארץ כיון שעדיין מיעוט הם: [ד"ה אחוזת קרקע] דק"ל דאין ל' אחוזה נופל על קבר שהוא נור שלולה ואין לשון אחוזה שייך אלא בדבר שיש ממש לכן פירש רש"י אחוזת קרקע לקבר ואחוזה קאי אקרקע והרא"ם פי' דאחוזה שייך על הקרקע שהיא תחת רשות האדם ולא כן קבר שהקנה למת לכן פי' שיתנו לו קרקע לאחוזה לעשותן קבורת: [ימנע] (ממ"ס) לא ימנע כמו לא תכלא אע"פ שזה נה לסוף וזה באלף מ"מ ה"כ פי' לא ימנע כמו כא' לבסוף אבל אין פי' ל' כליון כמו עשו כלה וגו' כלה עזרנה וגו' שהם נה' לבסוף כמו הכ' לא יכלה. דכאן אין לו שום משמעות אם הוא ל' כליון וק"ל: ט [ד"א שכפולה] (מזו"ב) ב' פי' אלו הם ב' מ"ד בעירובין פ' כיצד מעברין כולהם שלא נטינה לפרש מער' עצמה כפולה מערה לפנים ממערה או מערה ע"ג מערה דא"כ מערה כפולה מיבעי ליה דלא פי' מערה שהיא כפולה מאחר שלא היה תי"ו המורה על הסמיכות יהדביקות ה' הנקיבה של תיבה כפולה היא מוכב על המערה אבל השתא דכתיב מערת בתי"ו והדביקות נם המכפ לה הוא שם דבר של כפלות פי' מערה של כפלות אחר שהיה בה לומר ע"ש כפלות הבנין בית ועליו' ע"ג ולמר ע"ש כפלות הזוגות ורש"י לא הכריע ביניהם איזה מהם קרוב יותר לפשוטו של מקרא ולכן הביא נם שניהם כי שניהם כאחד טובים ועי"ל דרש"י ס"ל דעל כל אחד לבדו ק' למ"ל לקרות המערה שם מכפלה ע"ש זה שאינו עיקר הסיבה הי"ל לקרות טפי בשם סיבה העיקרית למר מערה בי' ועליי' או מערה הבנין כפול ולמר מערה זוגות או מערה זוגות כפולים לכן פי' שניהם ור"ל שנקראת כן ע"ש שיש בה איזה

ענינים של כפלות כבין וזוגות ולא פ"ש הענין עצמו או כדי לקבר ולכלול במלת מכפלה ב' ענינים דהי מינייהו מפקת וע"דו ה"ה גבי קרית ארבע וק"ל: י [אותו היום] דאם היה כתיב בוי"ו יושב היה בינוני והיה משמעתו שישב כבר וגם יושב עכשיו בתוך בני חת בשוה אבל אם כתיב חסר ישב הוא עבר משמע שכבר ישב בתוך בניית עמהם בשוה ולא היום לפי שאותו היום וכו' : [ד"ה לכל באי] (כק"י) ונראה שדקדק זה משנוי לשון דכאן כתיב באי שער עירו ובפר' וישלח במעשה דשכם כתיב יוצאי שער עירו אלא דהכא והתם רבותא קמ"ל דהכא קמ"ל שאפילו מי שהיה לו מלאכה ביטל מלאכתו ובא לגמול חסד והתם קמ"ל שאפילו מי שהיה בחוץ לצאת אפ"ה לא יצא עד שמל תחלה כדי לדבק בזרע יעקב:

יג [אי אפשי] הוצרך לזה בעבור מלת אך שלעולם הוא בא למעט מהדברים האמורים למעלה אף כאן למעט בא אני אי אפשי וכו: [ד"ה נתתי. מוכן] דהכא קאי על הכסף שצריך נתינה מיד ליד לא פוקי קרקע דהרי הוא ברשות' כמו שנתתי לך כי אינו מחוסר גבייה. מהר"של: (מה"ש) הא דשינ' לפר' מלת נתתי כסף וגו' שהוא עבר והל"ל ל' עתיד אתן כסף וגו' דר"ל הלואי שנתתי וגו' כבר מדלעיל השדה נתתיה וגו' שהוא ג"כ ל' עבר והל"ל עתיד ופירש"י הרי היא כמו שנתתיה וכו' משום דכאן אמ' אח"כ קח ממני וא"ס פי' הרי הוא כמו שנתתי כבר לא יפול עליו שוב לומר קח ממני שאם הוא כאלו כבר נתן לעפרון א"כ ע"כ הוא כשו כבר קיבל עפרון שאין כתיב' שייך אלא ליד המקבל לכן פי' הלואי שנתתי וכו' ולפ"ז א"ש שאמר אח"כ ולבן עת' קח ממני וגו' ולעיל לא מצי לפר' כדרך שפי' כאן דכאן כתיב לו שמעני נתתי וגו' דלו פי' הלואי ואפשר לומר דקאי על שמעני הלואי ותשמעני ועל נתתי הלואי שנתתי וכו' משא"כ לעיל ומ"מ אלו לא כתיב הכא קח ממני וגו' לא הייגו צריכים לדחוק דלא קאי כמו של נתתי רק על מלת שמעני לחוד והייגו מפרשי' שפי הרי הוא כמו שנתתי וכו' כדלעיל ודו"ק: ✽ טו [אוהבים כמוני] דאי משום עשירות היה לו לומר בינינו ר"ל בין אנשים עשירים ונדיבים כמוני אבל כיון שדייק ביני ובינך משמע דוקא אני ואתה אני לדודי ודודי לי וק"ל: (כל"יס) ותו קשה ליה למה אמר ואת מתך קבור וי"ו של ואת למה לי ומתרץ דכך אמר לו הבא את המכר ואת מתך קבור אם כן ואת קאי אהבא את המכר: יו [חסר וי"ו] אע"ג דיעקב ואהרן גם כן חסרים וי"ו מ"מ הואיל ועפרון מלא הוא בכל הפרשה אלא זה חסר בלבד אתי למדרש אבל יעקב ואהרן בכל התורה חסרין הם ובמקום שהם מלאים למדרש אתא : יז [תקומה] לא מלי' קנין כמו וקם הבי' אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו שפי' רש"י יצא מרשותו של מוכר ועומד ברשותו של קונה דהתם הקונה כתיב את הקימה והכא לא כי לאברהם למקנה אינו דבוק עם פסוק הקודם מפני פיסוק הטעמים : [ופשוטו] (מה"ש) ולכאורה ק' מה"כ אי פשוטו א"ש ולק"מ אין דרך רש"י להביא דרש בפירושו ואי פשוטו לא א"ש א"כ למה הביא הפשוטו וכה"ג צריך לדקדק בכל מקום שמביא רש"י שניהם וי"ל דלפשוטו לבד ק' ויקם שדה עפרון וגו' עד השדה אשר בו וגו' מיותר הי"ל ויקם השדה והמערה וגו' לאברהם למקנה וגו' למ"ל שדה עפרון אטו עד השתא לא ידענו שהיה שדה עפרון לכן צריך לומר תקומה היתה לשדה של עפרון דייקא שמתחלה היה ביד הדיוט דהיינו עפרון ולמדרש תקומה לבד וכו' קשה כיון דכבר אמר ויקם שדה עפרון למה הזכיר פעם ב' השדה והמערה וגו' הי"ל ויקם שדה עפרון וגו' והמערה וכל העץ וגו' גם לפי' תקומה וכו' אין לו חיבור עם סיפי' דקרא לאברהם למקנה לכן צריך לומר גם פשוטו שבא להורות שקם השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה ולהורות ב' פרושים אלו לכן אמר שדה עפרון ואח"כ פעם ב' השדה והמערה דויקם קאי אתרווייהו על שדה עפרון ר"ל תקומה וכו' ועל השדה והמערה וגו' ר"ל שקם לאברהם למקנה ולפשוטו פי' ויקם ר"ל שיצא מרשותו של מוכר ועומד ברשותו של קונה כדפי' רש"י גבי וקם הבית וכו' ולק"מ מה שהקשה הרא"ם ומנחת יהודה אחריו וא"צ לתירוצים דחוקים שלהם אלא הכא והתם פי' א' להם דלפשוטו בכאן הוא ויקם כדלעיל שעמד ברשותו של קונה והוא כדפי' רש"י התם וקם הבית וגו' לקונה שעומד ברשותו של קונה [illegible] רש"י ומפרש וקם הבית ר"ל עמידה שעומד הבית ומ"מ ברשותו של קונה מדכתיב אחרי' לקונה וה"נ הכא ויקם לשון עמידה עמד השדה לאברהם והרא"ם ומ"י הבינו דוקם הבית ל' קנין לפי' רש"י דהתם ואינו כן ותימא מכין להם זה : יח [בכל] מפני שבי"ת בכל מקום מורה אל תוך ומפני שאין תוך וקרוב שייך במקום הזה אמר ובמעמד כלם כאן לא רצה לפרש"י כמו שפיר' לעיל שכולן בטלין ממלאכתן וכו' דא"כ היה ליה למיכתב כמו לכל כמו שכתב לעיל ולמה כתב בכל משמע שבא בתוכן אלא ודאי אתי למדרש במעמד כולן :

פרשה כד

א [בגימט' בן] ✽ דק' לרש"י הפסוק מתחיל ואברהם זקן וגו' ולמה חזר ואמר אברהם הל"ל ברכו בכל אלא לרמז לנו על הברכה שהיתה פה אברהם ואיזה הוא הבן שאמר לו הקב"ה צא מאצטגנינות אברם אינו מוליד אברהם מוליד ונכתב ונרמז בלשון בכל להורות שהיה לו ג"כ שאר כל הברכות ותו ק' לרש"י הלא כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכ' לכ"כ ומאמר שהי' לו בן הי' צריך להשיאו דאמו"ל אנא ובנו ליסא בבוקדם. כלי"ט : (נ"א) דאל"כ מה ענוים לכאן והא דלא כתב כן בפירוש הוא להודיענו שהבן נחשב כל שעד שלא הי' בן אמר ה' מה תתן לי וגו אבל עכשיו כל הברכות שלו ברכו' שלמות : ז [ואשביעך] כלומ' שלמעלה נאמר אלהי הארץ : [ד"ה ומארץ] (נק"י) הרא"ם והרמב"ן האריכו ודבר פשוט הוא שהרב סובר דארץ מולדתו היינו אור כשדי' ומולדתו היינו בני משפחתו עיר חרן ע"ש (וזהו מבית אבי) : ✽ [ד"ה ואשר שאין נופל] כוונת רש"י שיש חלוק בין אמיר' לדבור דאמיר' מצינו כמה פעמים ע"י אחר ופי' בל"א ע"ר ליזט וב"ין אבל דבר הוא פא"פ וכן יש חלוק בין לי לו להם לאלי אליו אליהם כי לו פי' בל"א מי"ר לו אי"ן להם אי"כן ואלי או אליו פי' בו מי"ר או בו אין שיש חלוק גם בל"א בין ברע"כפט מי"ר לבין ברע"כגם ב"ו מי"ר דמשמע שיבואו לידו וכן בלשון אמיר' וב"ש ב"ו מי"ר ר"ל מי"ר ועלכש"טן לשו' עמו כתרגומו וא"כ אין נופל אבל דבור לי לו וצריכי' לפרש בלשון על שדבר עם אחר פא"פ על זה כלי"ט : וזה כוונת ר' יוס'בר"ח בסוטה ד' יא ובמ"ר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבען לדבר עבירה וכו' ר"ל דעד הנה כתיב כמה פעמ' ויאמר מלך מצרים למילדות לפי שדבר עמהן ע"י מתורגמין כדרך המלכים כי המליץ בינותם וכאן כתיב דבר אליהן בשלמ' אם נאמר להן הייגו מפרש בלשון על ולא דבר עמהן פא"פ אבל השתא דכתיב דבר אליהן ודאי הפי' שדבר עמהן פא"פ וק' מאי יוס מיומים אלא מלמד שתבען לדבר עבירה ולא רצה לגלות זה כלי"ט : [עבר] מדכתיב אשר אנכי יושב בקרבו א"כ מ"ש דהכנעני היושב בקרבו נוה שלא ליקח דהיינו שכנות ענר ואשכול וממרא דהוו בעלי בריתו אם כן ממילא כמו הא דכתיב הכא ונקית משבועתי אם לא תאבה ללכת אחריו וגו' קאי

כמו

נמי על ענר אשכול וממרא: ° [ד"ה רק · בן בני] (כמ"י)
טעם לזה בנו אינו חוזר משו' דיצחק היה עולה תמימה ואין חוצה
לארץ כדאי לו: י [וזוממין] מדכתיב ויפתח הגמלים משמע דעד
עכשיו היו זמומין וק"ל · ואע"ג דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י
בהמתן של צדיקים כדאיתא בחולין דף ז' וי"ל דפשיטא דאין
הקב"ה מביא תקלה וכו' אלא דומם אותם שלא יאכלו אפי' מגידי
רשות הרבים שהוא הפקר כי מסתמא הבעלים מתייאשין מהן אך
אליעזר עבד אברהם מרוב חסידותו שהיה בו לא רצה ליהנות משל
אחרים אפילו מן המותר והרא"ט תירץ שאין סומכין על הנס א"כ
היכא [illegible] היזקא שהלכו בין שדות אחרים שאני ג [ד"ה וכל·
שטר מתנה] [illegible] הפסוק דקאמר וילך וכל טוב אדוניו בידו
משמע דרבותא [illegible] שהולך עדיין היה כל טוב אדוניו
בידו ואי [illegible] פירו' ברשותו מה בא ללמדנו שכל טוב אדוניו של
בידו כי מאי רבותא איכא ועי"ל למה לא הודענו הקרא בפרש'
שלפני זה שכל טוב אדוניו ברשותו אלא ודאי שטר מתנה כתב ליצחק
והר"אם כתב דאל"כ איך היה בידו דודאי לא נתן כל ממונו ברשות
אליעזר ואין להקשות והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק
דמשמע דעד השתא לא נתן לו מתנה ליצחק דכבר פירש"י גבי ר
נקמיה ברכת דאיסקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה
הברכות מסורים בידך ואברהם מסרם ליצחק · ועי"ל שהנכסים
אשר קנה לאחר שכתב המתנה ליצחק כאותן עשר שנים לאחר מיתת
שרה אותן נכסים נתן לו לאחר מותו וק"ל: יד [ד"ה וכה · תקנה]
° (נ"א) לא שפל ידי הסי' ידע זה אלא הוא התחלת דבור שהתכון
לו שיודיע לו בה כי עשה חסד ומהרש"ל פי' דאל"כ ה"ל ניחוש
ממש ° (נ"א) קשה היאך ניחש אליעזר ונראה דלא הוי כהאי
גונא ניחוש כאשר שראה שהיא גומלת חסד ראויה לביתו של
אברהם · ועיין באריכות שם: יז [שעלו המים] דק"ל למה
נאמר לקראתה כיון שכבר מלאה הכד ועלתה מן הבאר הל"ל וירץ
אחריה שהרי גם העבד היה עומד על הבאר אצלה כדכתיב הנה
אנכי נצב על עין המים אלא לקראתה ה"פ שרץ העבד אחריה
בשביל שהמים עלו לקראתה כן מצאתי בשם מהר"ר אברהם
מפראג · ומהרש"ל פירש וז"ל ונראה שכך הפשט שלא היה עומד
אצל המעיין ממש אלא רחוק ממנה ורש"י דייק מדכתיב וירץ העבד
וגו' עבד דכתב קרא למה לי ולמה לא כתיב וירץ סתם כמו לעיל
אלא בעבור שהיה עבד אברהם וידע שאברהם הורגל באלו נסים
בדלעיל גבי שבע כבשות האלה היה רץ לקראתה ואמר ראוייה הוא
לבית אברהם שהרי גם המים עלים לקראתה כמו לאברהם עכ"ל
° (כמ"י) פי' דדייק מדלא הזכיר השאיבה רק ותרד העינה
ותמלא כדה: יט [די ספקן] ולא מל' כלייה כי תרגום כלה
גמירא: כא [משתאה] ר"ל למה לי האל"ף בשלמ' לפי
התרגום שפירש ל' שהיה השורש הוא שהי או שהה ושבא האלף
תחת היו"ד לא"ד הפעל או תחת ה"א לא"ד הפעל אבל אם הוא לשון
שתייה שהשורש שלו הוא שתה הא כל שלשה אותיות שרשיות הן
מפורשות במלת משתאה ודו"ק: ° כב [רמז לשקלי] (נ"א)
קשה למה רמז אלו ב' מנות שקלי ישראל שהביאו ישראל קרבנו'
מהם · גם שני לוחות ועשרת הדברות אלא נראה שרמז אותה
גומלת חסד ורמז לה עוד העבודה והתורה והשתא תהיה לה שלשה
דברים שעל שלשתן העולם עומד התורה העבודה וגמילות חסדים:
דאל"כ בקע משקלו למה לי הרי לא היה משקלו מופלג וכן עשרה
זהב משקלם ובשני צמידים דרשו מה שדרשו משום דקשה להם שני
למה לי הא מועט צמידים שני': כג [לאחר שכתן] רא"ם

ואע"פ שבסיפור העבד ללבן כתב שאל ותלה ואח"כ נתן כבר פי'
רש"י שלא יתפסו אותו בדבריו וכו' וליכא למימר שסיפורו ללבן
היה עיקר והכא אין מוקדם ומאוחר בתורה דבחד ענין מאי דמוקדם
מוקדם וכו' אבל קשה לדבריו דהא לעיל ריש פר' וירא פי' רש"י גבי
ויאמר אדוני וגו' דאיר אין מוקדם ומאוחר אפי' בחד עניין וכמו
שפי' רש"י גבי לא ידון רוחי בחד' ע"ש: [ד"ה ללין · אחת] גם דבר
על משקל שיר כיר וללון מקור דכולל ליכות רבות וליכה אחת וכו':
כח [דרך הנשים] והא דכתיב גבי רחל ותגד לאביה משום שמת אמה
כב"ר: כט [למה וירץ] (מא"ש) אין כוונ' רש"י להקשו' למה רץ וכו'
ולתרץ הקושי' במ"ש חמר עזיר וכו' רק רוצה ליישב ולתקן ל' הפסוק
שהוא מסור' ומהופך דהל"ל תחלה ויהי כראו' וגו' וכשמעו וגו' ואח"כ
וירץ כסד' רא' ושמע מאחותו ואח"כ רץ גם לא יתכן לומר רץ מתחלה
ואח"כ ראה הנזם ושמע מרבקה ואח"כ ויבא אל האיש וגו' וגדולה
מזו שאמר ויהי כראו' באמצע הענין דהל"ל ולהסמיך וירץ ויבא ולא
להפסיק במ"ש ויהי כראות וגו' לפ"ז למ' וירץ דהל"ל רץ ור"ל לכך נכתב
הפסוק כסדר זה ליתן בעצמו טעם למה וירץ כלל
ותו יש כאן ב' סיבות על הריצה דהיינו ויהי כראות וגו' וכשמעו
וגו' וז"ש ועל מה רץ כלומר על איזה סיבה רץ ובא הכתוב במה שסמך
ויהי כראות לוירץ וגו' לפרש ויהי הריצ' כראות הנזם וגו' אמר עשיר
וכו' ולא היתה מחמת שמיעה דברי רבקה לדוכו לזכות שעשה לכבוד
אליעזר או מחמת סיבה אחר' ולא מחמת ממון מפא"כ אם היה נכתב
ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' קודם לוירץ וגו' לא הייתי יודעי' על
איזה סיבה רץ או אם על שניהם ודו"ק ובזה מדוקדק ברש"י שהזכיר
בדבריו ל' הפסוק למה וירץ וכו' ויהי כראו' את הנזם אמר עשיר וכו'
שניכרין בזה דברי אמת שכוונתו לתקן ל' הפסוק שיהיה לו סדר
וחיבור נכון ומתקנו בהוספתו באמצע איזה תיבו' כדרכו ברוב
המקומות לנקי בדרכי רש"י דאלו הי' כונתו פה להקשו' ולתרץ
כהנכ' המפרשי' הול"ל למתני למה רץ וכו' אמר עשיר וכו' ומ"ש
ויהי כראות את הנזם קודם מ"ש אמר עשיר וגו' אין לו שחר והבנה
כלל: ל [לשמרן] דאם לא כן רוכב מבעי ליה: לא [מוע"א]
דאל"כ דינומר ומקום לגמלים או מקום לבו ללון: לג [בלשון אשר]
דקשה ליה דאם משמע דספק לו אם דבר והא דבר העבד ומתרץ אם
משמש בלשון כי כמו עד כי יבא שילה דהיינו אם פירש משמש בל'
אשר: דכיון דאם כמו כי הא כי אינו משמש אלא בד' לשונות והם אלא
דילמא אי דהא אבל לא אם ואם כן מכ"ל דאם משמש בלשון אשר
מתורץ וכו' א"כ ש"מ דכי משמש בלשון אם אף כאן אם כמו כי דהיינו
אשר: לו [תלך תחלה] תקן בזה ב' ענינים האחד שהדביק
מלת תלך אל ואולת לא כאלו כתיב אם לא תלך אל בית אבי שמלת לא
אין קשר עם מלת אל והב' לא תאבה האשה וכו' שבוולת זה היה
משמע שאם תלך אל בית אבי מיד תפטור משבועתי של לא תקח אשה
וגו' בין תאבה בין לא תאבה והוסיף מלת תחילה מפני שבוולת
זה משמע שאם תקח מבנו' הכנעני א"כ תלך ולא תאבה אתה פטור
נ"כ ואינו כן שאין לו היתר כלל אם לא שילך תחלה ולא תאבה ולקחת
אש' לבני הוא תחלת דבור כאלו א"א אבל תקח אשה לבני ממשפחתי
הנזכרים לתחלה: לט [אלי כתיב] וא"ת ולמה לא כתיב אולי דלעיל
חסר מתחיל' כשאמר העבד לאברהם אולי ולא תאב' כדי למדר':
וי"ל דלעיל לא עלה על דעתו לשאול על בתו כאשר שהשביעו אברה'
מתחלה שלא ליקח מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו והם ענר
אשכול וכו' וסבר ויזה אלו הם בעלי בריתו לא רצה לחתחתן מכ"ש
בתו אבל כאשר השיב לו ובקית וגו' ולקח מבנות ענר וכו' סבר שגם
בתו יכשר לו: כלי"ט: ועי"ל כשאמר לו לבן בא ברוך ה' אמר

אליעזר מעבדיו אבי בריך ושמא יקח יצחק את בתי לכן מסר באמרוכה למדרש הכי ולא בראשונה כי עדיין לא היה ברוך · ומהרש"ל תירץ כי מעולם לא עלתה על לבו שיתחתן באברהם כיון שהוא ברוך והוא ארור אלא אליעזר היה מתירא כיון שהגיד להם שהשבעהו אברהם שלא יקח אשה אלא מבני משפחתו שיתבשוהו שיתן להם ממון הרבה מ"ה אמר להם הלי רמז להם שבת יש לו עכ"ל : [ואתה ארור] ר"ל דאלעזר בא מכנען דכתיב בהו ארור כנען וגו' וא"ת והלא עבר אשכול וממרא נמי ארורים היו דכיון אמוריים וי"ל מ"מ בו היתה הקללה מקויימת כיון דהיה עבד וא"כ היה ארור טפי מהם ובזה יתורץ תמיהו' מהרא"ס ע"ש ° (ד"ד) נ [ויקפץ] יש מקשים והלא גם בבני יעקב כתיב ויענו בני יעקב את שכם ואין כאן קושיא דשם בבני יעקב אפשר שלא היה מעבה בפני יעקב בעת ההיא משא"כ כאן דכתיב ויען לבן ובתואל הרי שאף בפני בתואל היה מענה הויא אלא שלבן הקדימו : [ד"ה לא · שמה' יצא] (כמ"י) בב"ר מה' יצא הדבר מהיכן יצא רבנן אמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. קשה חדא דלבן ובתואל אמרו זה הפסוק א"כ היכן דבר ה' אלא נ"ל דה"ק פרבקה לא הורגלה לצאת לשאוב מים ובפרט שהיתה קטנה בת ג' שנים ובאותו פעם יצאה מעצמה היתה גזרת המקום ור"ל כפשוטו מאמר שהרבה בנות מעיר יוצא' לשאוב מים ואפשר לומר שאלו אחרתי גם לאחרת הספיקני כא נ"כ היתה משיבה שתה אדוני וגו' והידע הדבר שאמרתי לרבקה מזה מוכח שמה' יצא הדבר שמסכה לך לומר לה ולא לאחר' : נב [שמודים] וא"ת למה לא פירש"י כן לעיל גבי ויקד האיש וישתחו · וי"ל דלעיל כתיב אחריו ויאמר ברוך ה' אלהי וגו' דאיכא למימר לכך השתחוה לפי שאמר ברכה והזכיר השם בבריך לשון ברך אבל הכא לא כתיב אחריו ברכה · (קכ"ו) בבראשית רבה כתוב על ויקוד האיש וגו' ז"ש"י כתבו כאן שהרי אין לומר שמודים על בשורה טובה עד שאמרו קם ולכך אבל בדברי עם רבקה עדיין לא ידע אם תאבה : נה [והמיתי'] ר"ל היה נותן סם המות בקערה באכילה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש בדבר דכאן כתיב ויושם לפניהם לאכול וגבי יוסף נמי כתיב וישם בארון אף כאן כן שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש בדבר ואמר לא אוכל עד כי אם דברתי דברי ובתוך כך סבב המלאך הקערה וגו' כם המות לפני בתואל ואכל ומת מנחתי : נו [אלא מדעתה] דקשה והא לעיל אמר לא נוכל וגו' וניכר שמה' יצא הדבר וכו' : נח [מעצמי] דק"ל למה כתיב אלך ולא כתיב הן אי כן דהא הם שאלו אותה התלכי עם האיש הרא"ם : ס [את ורעך] לכך נקט וזרעך דהא הברכה ליצחק נתנה ולא לה והא דכתיב את והיא לא היתה בכלל ברכה אלא מכיון שזרעה זוכה בה הוי כאלו היא עצמה זכתה בה : סב [להביא הגר] (כמ"י) ואע"ג דאמרינן שאם היו לאדם בניו גדולים משיאין תחלה וא"כ נושא אשה דכיון שגלה את אלעזר הוי ליה כאלו השיא את יצחק : [ד"ה יושב · נגד] נגד ושור מלא היא דהתרגום מתרגם על שניהם מגרא ומאמר שבאמד מהם כתיב ארצה הנגב ובאמר כתב ששם היה הבאר למדנו שארץ הנגב קרוב לאותו באר : סג [ישפוך שיחו] וקשה דעל ישפוך שיחו פי' כיוו לשוח בשדה · והתוספות תירצו כי כן סוגיית הגמרא שהרי מוניכו גבי אסתר שמביא ראייה שהיא צדקת מדכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב והוא נב בין ההדסים מה התם צדיקים אף כאן וכו' ובגנ מביא ראייה מאסתר וכו' : אבל אין נ"ל וי"ל דתרווייהו צריכה דאי מהתם ה"א דיבור ולא תפלה דהא לעיל כתיב עפלה לעני אבל לשוח בשדה עם מי דבר

אלא ע"כ תפילת קבע ואי מהכא ה"א לשוח הוי מלשון בנות שוח כלומר שהלך לטייל בין האילנו' שבשדה מ"ה מביא ראייה מישפוך שיחו עכ"ל מהרש"ל · סד [הדר ותוהא] דאל"כ א"ך ידעה שהו' יצחק שנפלה מעל הגמל : [ד"ה ותפ ל · ולא הגיע'] מדכתיב ותפול מעל הגמל ולא כתיב מהגמל או ותפל לארץ אלא משמע שמעל גב הגמל נפלה אבל לא על הארץ : [לא יוטל] אע"פ שיפול לא יושלך לארץ כמו שמפרש והולך לא יגיע וכו' : סה [ותתכס] שהן מקבלין הפעולה מאחר שהן מגבין כפעל כך פלת ותתכס היא מתפעלת ומקבלת פעולה מאחר : סז [דוגמת שרה] דהוי"ל וביאה לאהל שרה אמו דאהל דבק הוא לשרה אבל האהלה דבור באנפי נפשיה הוא : [וענן קשור] (נ"א) כנגד ג' מצות שהנשים מצוות בהן כנגד חלה [illegible] נגד הדלקה נר דלוק · וענן קשור הוא ענן השכינה וזהו נכבוד קדושת טהרה שהיתה זהירה בנדתה לטהר עצמה כי הטהרה תביא לידי רוח הקודש : [ד"ה אחרי · ברוך] דאל"כ אחרי אמו ל"ל :

פרשה כה

א [כקטרת] אבל קשה למה לא קרא אותה קטורת מ"ה פי' שקטרה פעמה ולפי' האחרון קשה היה לו לקרותה קשורה לכך פי' פי' הראשון · מהרש"ל : [שלא בזונה] (נ"א) והא דפ"רשי שפורש לגלולי בית אביה נ"ל שהיתה בדעתה לפור לגלולי וכו' דסברה כיון שביטרד' מבית אברהם גם אלהיו הסתיר פניו ממנה וכו' וכשראת' הנס שנעשה לבנה רבאר ושנגלה לה המלאך לא הוציאה עצמה מתחת כנפי רשותו : ג [שם ראשי] ר"ל האחד מבניו כתייחסו אליו בנ האשורים וכן להשני דאל"כ אשור ולטוש מבעי ליה (נ"א) דאל"כ ובני דדן היו אשורי' ולטושי' מאי היו דקאמר אלא שם וכו' : ה [דאתיקי] ר"ל והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק · ודייתיקי פי' מלשון עתיק יומין כלו' זה הק"בס · א"כ ב' מלות כן דא תהא קאי כלומר שתהא המתנה קיימת שהחזיק אותו בנכסים שנתן לו כבר וק"ל : ו [אמת] כלומר שלא נכתבו האחרים אלא הגר מנאתי : [בלא כתובה] דק"ל דלפי זה שהפלגש דכתיב הכא הייבו הגר הא לעיל קרא לה אשה · וי"ל דהא דקרי לה אשה לפי שהיה לה כתובה כמו אשה והא דקרי לה פלגש י"ל שלא לקחה אלא לשכיב' בעלמא ולא לפריה ורביה ולשון פלגש פלג אשה כלומר לשכיבה ולא לפריה ורביה ודי"ק : [ד"ה נתן · שם טומאה] דהא כבר נתן ליצחק כל ממנו [טומאה] פי' מעש' שדים א"כ שם שרשאי' להזכירו בטומאה דיודע היה דבנים הללו לא יהי' נזהרין בטהרה ולכך לא מסר להם שם טהרה וק"ל : (ד"ד) פי' הייבו כשפים ואע"ג דב"נ אסור בכשפים נראה ה"פ דקיימא לן דמותר ללמוד כדי שיוכל לבטל כשפים לכן אמר שם טומאה מסר להם : ט [יצחק לפניו] רבה לוי"י למה הזכיר יצחק קודם ישמעאל כיון שהיה הגדול : יא [נשמ] (נמ"י) דאם"ד ברכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות מה לי אם ברכו בחייו או לאחר מותו : [כתיירא לברך] וא"ת והא לעיל פי' רש"י דאברהם נתן ליצחק הברכות וי"ל דנתן לו הברכות שיברך את אחרים אבל יצחק בעצמו לא היה מתברך וכן היא דעת (כמ"י) : יג [סדר לידתן] לסדר תולדותם . דאל"כ לתני דומה ל"ל וש א"כ בכור ישמעאל נביות : יז [כדי ליחס] פי' לא נכתב שנה בכ"ל אלא לדרשא שלא נכתבו אלא כדי ליחס וכו' ולא שכולם שוים לטובה · מהרש"ל : [ד"ה וינוע · בצדיקים] וא"ת והלא בדור המבול שהיו כולם רשע' נאמר בהם

וזועה וי"ל היכא דכתיב גויעה גבי ויאסיף דווקא בצדיקים משתעי ולעיל בדור המבול לא נאמר ויאסיף :

חסלת פרשת חיי שרה

תולדת

יט [יעקב ועשו] פירוש דכל מקום דכתיב ואלה מוסיף על ענין ראשון וכמו שאברהם הו[illegible] צדיק ורשע כך יצחק הוליד צדיק ורשע · (נ"א) וא"ת ואמאי [illegible] לכתוב תולדת יצחק קודם שנולדו דלא תחלא בשאר דוכתי [illegible] כי מיד שהיו בבטן ראוי לקרות אותם תולדת שהרי בבטן היה יעקב צדיק נאור וזה רשע נמור : [ד"ה אברהם · לפי] (במ"י) כתב הרא"ם מה שהוזקק לאמר שיצחק בן אברהם הוא לפי שליצני הדור וכו' ולא נהירא דא"כ לא לכתוב לא וי"ו ולא ה"א רק לכתוב ואלה תולדות יצחק כמו אלה תולדות כם או אלה תולדות יעקב · לכנ"ל דה"ם ע"כ לפרש על עשו ויעקב האמורים בפרשה שהיה אחד צדיק ואחד רשע והשתא א"ש שע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לחזור ולומר וכו' ואל תקשה לא לכתוב לא זה וזה לפי שהיו ליצני הדור אומרי' מזמן לידת יצחק מאבימלך וכו' שהרי שהתה וכו' ועכשיו מנאו מקים לפוק דבריהם שהרי אחד היה צדיק כמו שרה וא' רשע כמו אבימלך ואלו היו מאברהם היו שניהם צדיקים לכך הוצרך לומר בן אברהם ולפוק כתב אברהם וכו' וזהו שסיים הרב מהו שכתוב כאן וכו' שאילולי אחד צדיק ואחד רשע לא היה כותב זה ככאן אלא במקום אחר ודו"ק (ד"ד) ויש מקשים מה העדות מכח קלסתר פניו דכל אשה המוכה היא מהרהרת בבעלה בשעת זנות ואימתו עליה ע"כ הולד הנוצר בעת ההיא קלסתר פניו דומה לבעלה · ותירץ מותני הגאון מהרר יואל ז"ל שנאמר' בפ' הפועלים איתא שבשעת הסעודה שעשה אברהם אחר לידת יצחק והיו שם רבים והיה בהם לצים שאמרו כן מה עשה הקב"ה שנהפך קלסתר פניו של יצחק ונדמה לאברהם ממילא קודם לזה היו הכל רואים שלא היה ליצחק תחלה אותה קלסתר עד שנהפך בשעת הסעוד' וזהו העדות הגדול שהעידו : כ [האמין לה] דאל"כ למה שהה כ"כ ולא נשא תיכף לבשורה ר"ל [illegible]ן הדין היה לו לישא כבר אשה אבל לא היה יכול מפני שלא רצה אברהם להשיאו אשה מבנות כנען כמו שפי' רש"י לעיל בפסוק ויהי אחר הדברים האלה אחרי הרהורי דברים וכו' : [ראויה לביאה] ואע"פ שאינה ראוי' להריון אפ"ה נשאה כדי שלא יהיה בהרהורי עבירה : [ד"ה בת · שבשה] (ד"ד) יש לדקדק מ"ם אחר זה לו ולא לה לפי שאינו דומה כו דכיון דכתבין הכתוב לשבחה למה הזכיר גנותה שלא נתקבל תפלת' ותו שרש"י סיי' לפיכך לו ולא לה הא לפיכר מיותר לגמרי · נראה דהכתוב בא כאן להקשיר העניכים ביחד דהיינו שבא לומר שיצחק היה בן אברהם ממילא היה צדיק בן צדיק ורבקה היתה בת רשע ואמר בזה דאע"ג שיש לה שבח יגד צדקי' שלה מ"מ ויעתר לו ולא לה כיון שאינו דומה וכו' ודבר זה כתכוין הכתוב לגלות לנו מהו שכת' רש"י לפיכך כו' אין כוונת ענין אלא הכתוב אומר האי לפיכך כלומר כיון שזכרתי לך שזהו צדיק בן צדיק והיא בת רשע ע"כ ויעתר לו ולא לה : וא"ת והא עדיין לא מתורצת הקושיא דהא זה הלימוד כמי כבר שמעינן כיון שכתוב בת בתואל אחות לבן כמי לעיל · וי"ל דה"א שהכתוב כתב כאן כאלו מעיד הכתוב בעצמו דאמת הוא דצדקת היתה ולא למדה ממעשיה' : כא

[ד"ה ויעתר לו נתפצר] כי אי אפשר לפרשו מענין רבוי כי אם הפצרה הקרוב לרבוי ולכן פירשו קודם לנכח אשתו וגם כי לא יאמר להק"בה לשון נתפצר ולכן הוסיף על מילת ויעתר לו ה' מלת נתפתה כלומר שהק"בה היה מתרצה לו : [הפצרה] ר"ל שכך אומר רש"י דמלת ויעתר דאין משמעתו לשון תפלה אלא לשון הפצרה הוא כלומר שהפציר והרבה בתפלה : [דומות לגרובות] ר"ל דוכעתרות נמי לשון רבוי הוא אם כן קשה האיך שייך לומר שינשק הרבה ועל זה פי' דומות למרובות והכא למשא ר"ל אע"פ שאינו נושק אלא פעם אחד מ"מ דומה בעיניו כאלו נשק הרבה פעמים והנשיקה האחת היא כמשא עליו והא דלא סביא האי וכן נעתרות וגו' לעיל גבי ויעתר שהוא נמי לשון רבוי יש לומר דלעיל הוה מצי למימר שלת ויעתר משמש ב' לשונות' לשון הפצרה ולשון רבוי כמו שפירש רש"י גבי לשבור אוכל שמשמש שני לשונות לשון מכר ולשון קנין וגבי ויעת' לו פירש של ויעתר לשון הפצרה הוא דלא שייך גבי הק"בה לשון לומר שנתרבה הם ושלים ואם כן פירש של נעתרות נשיקות שונא כמי לשון הפצרה הוא כלומר שצריכין להפציר בשונא שנשק לשונאו אבל עכשיו שפירש שגם ויעתר לו פירושו לשון רבוי ואם כן כל לשון ויעת' הוא ל' רבוי וא"כ צריכין אנו לפרש קרא דנעתרות נשיקות שונא לשון דומות למרובות : וק"ל : [ד"ה לנכח · כוות זו] לפי שאין דרך המתפללים זה לעומת זה : [ד"ה ויעתר לו · ולא] פר"ד הט"ב לדקדק ולהקשות בסמוך אבל לע"ד לתרץ יפה דק' לרש"י שלא דרך הכתוב בכל מקום דבור או פעולה והתחיל בוי"ו יו"ד בראש התיבה שפירו' כמו והוא · להודיע מי המדבר או הפועל מזכיר קודם המדבר או הפועל וא"כ הזכיר למי הדבור או הפעול' או מה הפעולה כגון ויאמר אלהים לנח ויעתר יצחק וא"כ לה' · ויאמר ה' לו עוד ויעש בצלאל הארון ומעטים שמהפך להקדים למי הדבור או הפעולה קודם שם המדבר או הפועל וצריכין לדרוש וכאן כתיב ויעתר לו ה' והיל"ל ויעתר ה' לו אלא סמך לו לויעתר להורו' דנעתר לו ולא לה וכאלו נכתב ולא לה וע"ז קשה לרש"י למה הוצרך לזה שלא ממילא נוכל ללמ' דאל"כ להם מיבעי ליה וע"ז תירץ רש"י שלא תאמר הטעם שיצחק הי' צדיק יותר דלא סלק' דע' משום דרבק' היא בת צדיק דהרי הכתו' שבחה בזה לכך הוכר' לגלות בפי' ולא לה ויקש למ' הזכיר גנות' אל' ע"כ אין זה גנאי שלה דצדקית גמור' היא ושבח' הכתוב רק שאין דומ' וכו לפיכך הכתו' מרמז בפי' לו ולא לה כלי"ט : כב [וכתב א"כ] רצה לומר כיון שסתם מה היא רצינה זו א"כ מסתמא היא רצינה כדרך שאר נשים מעוברת וא"כ למה כתיב אם כן א"כ למה זה אנכי וכי אינה יודעת שיהיה לה צער העיבור אלא ודאי כמו שדרשו רז"ל שהיא לשון ריצה דאין דרך להיות כן בשאר נשים ועל זה פי' רש"י אם כן ות'מר א"כ צער העיבור שלי יותר משאר נשים א"כ למה זה אנכי : [פתח ע"ז] (נ"א) והלא אין יצה"ר באדם אלא מעת שנולד שנ' לפתח חטאת רובץ וכראש דהיינו דוקא שאין האדם חוטא ביצה"ר להיות מתאוה לחטוא קודם שנולד אבל כאן מה שעשו עשה לא בשביל יצרו אלא מפני שהיה רוצה לצאת ולשוב אל מינו וטבעי כי כל דבר מתעורר אל טבעו · וכן יעקב מתעורר אל רוח הקודש והכמ"י תי' כי סבר כמ"ד משעת יצירה היצה"ר ועיין במה שהאריך רוה : [ד"ה ותלך · של שם] דאל"כ ותדרוש את ה' מבעי ליה מאי ותלך והלא מלא כל הארץ כבודו : אין סברא שהלכה לבית מדרשו של עב' כיון שהיה שם קיים דהוא היה בן בנו של שם · וא"ל למה לא הלכה אצל אברהם שהרי גם הוא היה נביא · וי"ל דהק"בה העלים מאברהם ענין ההריון שלא יצטער שהרי מת אברהם קודם שיצא עשו לתרבות רעה כדי שתהא

מיתתו

מיתתו בשיבה טובה : כג [ע"י שליח] דאין שייך לומר דהוא עצמו קאמר לה כיון שהיא לא היתה עצמה מדברת אל השכינה : ✿ ולי"נ מדלא כתיב אליה דהו' משמע לעצמה וכמו שפי' רש"י בזה פעמי' דאצל אמירה נופל לי לו לה והטעם שלשון אמיר' פי' כ"פ ע"י אחר משא"כ בדבור שייך אלי אליו אליה שפי' פא"פ כאשר כ' בפי' חיי שרה : (נ"א) דאם הקב"ה בעצמו השיב למה לא השיב קול' שהלכה אל הנביא : [ד"ה שני . גיים] והוא לשון גאים כי היו"ד בא במקום אל"ף : [מורת] פירש דלכאורה לא מעשו ורבי בא מיעקב וקשה הא אמרינן בכתובות בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה וכו' ואמר לא נהניתי מעולם הנה אפי' לפי הטורח שיגעתי באצבע קטנה · וי"ל דרבי ביתו היו א כלין ולא פסק משלחנו וזה היה נאות אבל רבי עצמו לא היה אוכל רא"ם · ועיין (בנח"י) : [ד"ה ושני · מלכות] דאל"כ ושני לאמים ל"ל (מהר"ן) דיוקו ממלת יאמץ דלא שייך אלא במלכי' וכן ברש"י בהדי' ע"ז דף ב' : [ד"ה ימתעיך · לרשעו] כתב הרא"ם פי' רש"י יפרדו במקום בינוני וכתב הם נפרדים לומר שאין הכוונה בזה להודיע לה מה שיש במעיה שהרי כבר אמר שני גוים בבטנך רק הכוונה בזה להודיע לה איכות הגוים שבבטנה מה הוא ואומר שבעודם במעים בטרם נאתם לאויר העולם הם נפרדים זה מזה שלא במנהג זה לרשעו וזה לתומו בעודם במעים ולכן כתב במקום יפרדו שהוא לשון עתיד נפרדים שהוא לשון בינוני לומר שכבר הם נפרדים במעים · וא"ת הרי מצינו בספרי דאין יצרו הרע שולט באדם במעי אמו כדכתיב מנעוריו פירש משננער ממעי אמו : (הנ"א) תירץ כדלעיל והנ"מ ותי' כי יצה"ר ויצ"ט המה באים מטע' יצירה והיוה טוים שאין להם שליטה כי אם לפתח רובץ או יש ליצה"ר שליטה : [ד"ה מלאום · זה כופל] כלומר לא יהיו שניהם בגדולה בזמן א' אלא וכו' ומ"ש מלאום כמו מכל מלאדי שהוא כמו ען ולא יותר ממנו כלו' שהאחד יקח האומן מחבירו וצור היא מלכות עשו : כה [סימן] פירש לא נכתב זה פה אלא לסימן דאל"כ מה הוא בא להודיענו שהוא אדמוני בשלמא כאדרת שער בא לתת טעם למה שמו עשו : וסא דכתיב גבי דוד והוא אדמוני כבר פירשו הראשונים בדוד כתיב עם יפה עינים שפיכות דמים שלו היה על פי סנהדרין הנקראים עינים : [ד"ה כלו · נמר] דק"ל רוצה לומר דשער דכתיב בקרא לא קאי על אדרת אלא הכי קאמר כולו שער כאדרת שהוא כלו נמר : (נח"י) הרא"ם שנא פסוק מלא בזכריה י"ג ולא ילבשו אדרת שער הרי דשער קאי אאדרת וה"פ דקרא · כולו היה מלא שער כאדרת המלאה שער והל"ל כולו שער כאדרת שער אלא שכ"ף הדמיון מורה ע"ז וכן פי' הרד"ק בשורש שער האדרת בעלת שער ע"ש : כו [הלורשו] כיון דכתיב ויצא הראשון היה לו לכתוב כמו ויצא השני ומתרץ שמעתי מדרש אגדה וכו' פירש מ"ה לא כתיב שני דמן הדין היה לו לצאת ראשון כמו שהיה בבירה ראשון וכו' : [ד"ה בעקב · לגמור] דאל"כ וידו אוחזת בו מני : [ד"ה ויקרא · הקב"ה] דקשה לרש"י למה לא כתיב מי קרא אותו ועוד כיון דכתיב ויצחק בן ששים שנה ש"מ דעד השתא לאו ביצחק משתעי קרא לכן פירש הקב"ה קראו ולמה לא כתיב ויצחק שלא יאמרו השבדי אלולי' אביו קראו יעקב כי ידע שיעקבהו פעמי' מה רש"ל : [אחיות] וכ"ל לפי פי' ראשון שפירש ויקרא שמו יעקב הקב"ה א"כ לפי זה קשה למה צריך למכתב בעקב. עשו מאי נפקא מיניה אלא בשביל סימן אינוזה מספיק וכו' אבל מפירש ד"א שפירש אביו קרא לו אם כן בעקב עשו אין יסור לגמרי כי צריך למכתב כדי לומן טעם מפני מה קרא לו אביו שם יעקב : [ד"ה בן · והמתין]

דק"ל למה המתין כל כך מלהתפלל עד שנעשה בן ששים שנה יותר מאברהם שלא המתין אלא עשרה שנים כמו שפירש"י לעיל בפרשת וירא והוא המתין כ' שנה ל"פ וכו' וכי תימא כילף מהכא דאם המתין עשרה שנים או צריך להתפלל ולא ליקח אשה לכן אמר ושפחה וכו' ולאו דוקא שפחה : [ושפחה] (ד"ד) פי' שפחה של רבקה שבזכות זה תבנה ממנה כמו בשרה · אבל אשה אחרת שאינה שפחה ל"ק למה לא נשא כי היה יודע שיהיה לו בני' דוקא ממנה כמו שנאמ' את היי לאלפי רבבה ואע"פ שלא ילדה י' שנים נפה שלא תתבטל הברכה אלא הקב"ה רוצ' בתפילתן של צדיקי' · והנ"א מתרץ אף שרא' כל הכיסים שנעשו לאליעזר ממילא בת זוגו מה' [illegible] מאחרת : כז [שהיו קטנים] דק"ל והא ממעים היו [illegible] פרדים זה לרשעו וזה לתומו ועל זה פי' כל זמן וכו' כלומ[illegible] פי' שהיה עשו עושה רעה היו תולין בנערותו והבריות לא הכירו בו עד שנעשה בן י"ג שנה וא"ת והא עשו לא יצא לתרבות רעה עד שהיה בן ט"ו שנה ומ"ה נתקצרו ימי אברהם ה' שנים כמו שפי"רשי לקמן וי"ל דאותן שתי שנים עשה בצנעה ואחר כך עשה בפרהסיא : אבל נח"י תי' שלא עבר עבירות החמורות כנערה המאורסה ורציחה עד ט"ו שנים : [ד"ה יודע. ולרמות] מדכתיב יודע משמע דבר שצריך חכמה דאל"כ הייכו איש שדה ועי"ל דאיש צייד הוא היפך של איש תם כמו שאיש שדה היפך של יושב אוהלים ואי הוה פי' צד חיות לא הוה היפך של איש תם דאפש' הוא דאיש תם נמי יכול לצוד חיות : [המלח] כלומר שאינו חייב במעשר אפילו מדרבנן והוא מדקדק במצות וק"ל : (קנ"מ) ומ"ש שבטעה אותו במצות המעשר כ"ל משום דהמצוה הזאת מצינו בפי' שהמזיק אברהם שנאמר ויתן לו מעשר מכל ודאי המזיקו בניו אם"כ גם במצוה זאת כדלקמן [illegible] בפסוק מאה שערים וכן ביעקב עשר אעשרנו לך ודו"ק [ד"ה איש . חיות] לא עובד בשדה דא"כ איש אדמה מבעי ליה כמו בנח או עובד אדמה כמו בקין : [ד"ה יושב . של שם] (נ"א) כאן לא קשה איך הכיא מדרשו של שם ולמד במדרשו של עבר דהא אמרינן לעיל שלא להניח הגדול ולשאול לקטן הכא שאני דלמוד התורה יכול ללמוד מן הקטן כמו מן הגדול כי קי"ל יכול אדם ללמוד ממם שלבו חפץ ואפי' מן הקטן אבל שאלה הין לשאול מן הקטן לפיכך לעיל לא יםו של שם דוקא וכאן שם ועבר : כט [ד"ה והוא. ברניקה] דאל"כ והוא רעב מבעי ליה : ל [ד"ה מן. האדום] דכתיב הכא ויזד יעקב נזיד ובסמוך כתיב נזידעדשים מה נזיד דלהלן עדשים היו אף כאן עדשים היו ומה לעיל אדומות דכתיב הלעטני נא מן האדום האדום אף למטה אדומות : [ה' שנים] ואם תאמר דילמא הגיעו עת שנותיו למות ויש לומר מדכתיב גבי אברהם זקן ושבע ולא כתיב ימים כמו גבי יצחק זקן ושבע ימים וכן בשאר צדיקים : (נ"א) לא [שיקריב] (נח"י) הרא"ם הקשה מה הועילה לו מכירה זו וכי ישראל שקנה כהונתו של כהן יכול לשמש בכהונה וכ"ל מאחר שחקב"ה הבטיח לאברהם אתה כהן לעולם ועשו הבכור נפסל מכהונה ממילא לא נשאר אלא יעקב ממילא לא הוי ליצחק רק בן א' ממילא הגיע לו הכהונה ומה שקנה ממנו כדי לסלק ערעוריו של עשו : (ד"ד) וקשה וכי שייך לקנות במעות את העבודה דלאו ממון מוכר לו וי"ל דקוד' שנאמרת הבמות לא היו איסור לזר להקריב אם הוא צדיק וראוי לכך אלא שמן השתם חלקו כבוד לבכורות ורצה יעקב לסלק בכורתו של עשו ע"פ השבועה וכן משמע בב"ר פ' במדבר ע"ש : לב [למות על ידה] דאל"כ הנה אנכי מת מבעי ליה אם מפני הרעב אומר כן : (נח"י) אבל אין לפרש הנה אנכי הולך למות על ידי סיום רעית וגם על ידי

ברניקה

שרגיפה סוף סוף היה לו להשתתף בבכורה כל זמן שהוא חי כדאמרי' לשתמש אינש בכסא דמוקרא ולימא אוקרא ליתבר אלא כאיתה שטניכו אלו שבמיתה: לד [שביזה] ר"ל כיון שכתיב שמכר בכורתו ליעקב ש"מ שלא רבה בה וא"כ ל"ל למיכתב ויבז אלא העיד וכו' ר"ל דבלא זה כמי ידעינן שרשע היה אלא שזה הוא כאילו העיד הכתוב וכו' כדפי' לעיל גבי בת בתואל מפדן ארם:

פרשה כו

ב [עולה] ר"ל דעולה הייכו קדשי קדשים שאין רשאין להוב אן לחוץ לטור אף א"י עזרה שכן הוא ואין אתה רשאי לצאת לחוץ לארץ: ד [אומר לבני] רבוכו לפרש וכו מורעיך: ה [כשנכסיתי] (כמ"י) דליכא לפרש על התורה והמצות דהא אמר אח"כ ושמור משמרתי: [ד"ה וישמור. שניות] (כמ"י) אע"ג שנשא יעקב שתי אחיות ועמרם נשא דודתו של אברהם שאמר כיון שאינו מכווה ועשה ויעקב במ"ל לנד לקח שתי אחיות: [ד"ה ותורתי. שבעל פה] וא"ת כיון שקיימו כל התורה למה נשא יעקב שתי אחיות ושמעון דינה אחותו ועמרם יוכבד אחות אביו וי"ל דלא קיבלו עליהם לקיימם אלא בא"י והם היו בח"ל הרמב"ן כדפי' בסמוך: ז [על אשתו] דמשמע בפכו' ששאלו את רבקה ויצחק השיב והיאך שייך זה שא וכו': ח [ולא כזהר] ופיר' וישקף הכיח מקום שהשקפה פתוח ולא חשש לכן וישקף אבימלך: [משמש] לאל"כ מנא ידע דאשתו היתה וכ"עודילמא נפיק וכישוק ראה. (כמ"י) נראה דדייק תיבת אשתו מיותר הוא מלמד שהיה מצחק מעשה אשתו דהייכו שימוש ומה שפירש רש"י על וישקף ולא על וירא דלא תימא שראהו ממש משמש דחלון נדדיק כתוהו נהכיח חלון פתוח אלא שסגר החלון ומכח זה הבין אבימלך וישקף ר"ל הסנחה והבנה בעד החלון ר"ל בכנד החלון כמו כל בעד שבמקרא (ומ"ש שסותר דברי הרא"ם): י [האחד] דרש"י דייק מדכתיב והבאת עליכו אשם ואי קאי אמלך אתי שפיר דהא גבי מלך כמי מכינו לשון רבים וכן גבי אדם חשוב וק"ל: (כמ"י) כ"ל דדייק מדה"ילא אחד בבנו"ל תחת האל"ף ולא בפת"ח וכן פירש בפסוק דן ידין עמו כאחד: [ד"ה והבאת. ככה] (כמ"י) א"א פרושו ל' עתיד דהא אזר שכב שהוא עבר ועוד דהא כוה להכריו שהיא אשתו ומוזלא לא ישכבו אבלה: יב [שנעה נייס] דקשה לו דהא נרר כמי א"י היה כדפירש ולעיל: [ד"ה בארץ. שניה' למה] אע"פי שפי' שניהם בסמך י"ל דדייק ר"שי לפי פשוטו הי"לל ויורע יצחק ויוצא מאה וגו' וכיון שכ' ויורע יצחק בארץ יקשה בארץ ל"ל ודאי לא יורע באויר אלא להורו' אע"פ שאיפה בא"י דבארץ בק"מן הכ' הוא במקום ה' כאלו ככתב בהאר' הידוע וכאן שאמר ההיא יש פוד מיעוט וכן בשנה ההיא כי הפ"תח תחת ב' בשנה כאלו ככתב בבשנה ר"ל שנה הידוע שנת רעבון וככתב בשנה ההיא נ"כ כמיותרי והנה ידוע שאף בארץ אחד או מאו אחד הן טוב' הן רעה השדות אינן שוות וכן אף בשנות רעבון אין שנה דומ לחברתה לזה שינה והק' בארץ ההיא בשנה ההיא שניהם למה ר"ל ההיא ב"פ ל"ל אלא לומ' שהארץ קשה ר"ל אותו חלק שדה שזרע ואות' שנ' הי' הרעב יות' מוק ככ"ט: [ד"ה מאה. ועשתה] ומאה שערים פירושו לשון שיעור ששערה נקשם: [למעשרות] דקשה לרש"י למה אמדוהו והא קיימא לן דאין הברכה מצויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר שסמוי מן העין ל"פ שהיה רוצה ליתן מעשר וק"ל דאין מעשרין אומדות: יג [וגדל] דאל"כ עד כי גדל מאוד למה לי ולהכי נקט פרידותיו דרבותיו קאמר דגבי פרידות אין הברכה מצויה בכלל

כדפי' רש"י לקמן בפרשת ראה' וק"ל: טו [הניסות] ואין לומר משום קנאה דאל"כ ויקנאו אותו פלשתים ויסתמו את כל הבארות אשר חפרו מבעי ליה: (כמ"י) ידעתי מה שאמר הרא"ם ול"כ דמפני הקנאה סתמו שלא להראות את הקנאה אמרו תקלה וכו' דאל"כ ה"ל לסמוך ויקנאו וגו' ויאמר אבימלך לך מעמנו וגו' ואח"כ וכל הבארות וגו' ואח"כ וישב ויספור וגו' למה סמך וכל הבארו' וגו' לפסוק ויקנאו ש"מ מפני הקנאה שתמווששנו שירגיש בקנאתם וילך מהם וכאשר ראה אבימלך שלא נתקיימה מחשבתו א"ל בפירוש לך מעמנו: [לשון סתימה] רש"י כשמור שלא תפרש התרגום כמו טמוני חול שהוא לשון מטמון ל"פ דהוא נ"כ ל' סתימה: (כק"י) מה שאמר אבימלך לך מעמנו כי עצמת ממנו נ"ל דסברתו היתה כדעת רב פפא פרק ע"פ ו"ל הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו אמר רב פפא לא לחזבן איניה ולא לזבני ליה דקשף ליה מזליה אלא לאשתופי בהדיה ופירש רש"י דאיידי דעדיף ליה מזליה וגבת ליה להאי ויצחק אפשר שלא רצה להשתתף עמהם או משום דכתיב בהתברך לרשע פרך ה' את מעשיך או משום דסבירא ליה אסור לאדם שיעשה שותפות עם העכו"ם שמא יתחייב לו שבועה ויפבע לע"א והתורה אמרה לא ישמע על פיך ולכך לא רצה להשתתף עמהם אלא מכר להם וקנה מהם וקשה דקשיף מזליה מהם ולפיכך אמר אבימלך לך מעמנו כי עצמת ממנו ר"ל דמזלך גבה לבו לכן ויק ראו אותו פלשתים בעבור הנלחתו במשנם שמוסף מזליה מהם: יז [רחוק] דק"ל דהא אבימלך היה אומר לו לך מעמנו דהייכו מגרר ולמה יחן בנחל גרר כיון שהוא קרוב לעיר: יח [וקודם] רבוכו לתרץ דהא כבר הלך יצחק משם והיאך חפר ועוד קשה כיון שספרן אברהם למה חזר יצחק וחפרן ועוד קשה למה כתיב ויסתמום פלשתים דמשמע שחזר יצחק וחפרן וחזרו פלשתים וסתמום ואין שענין כן כי לא מצינו שסתמום אחר חפירת יצחק. ומתרץ ופלשתים (כמ"י) הארץ בזה ונרים ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן להראות שאחר שנסע מגרר ויחן בנחל גרר רחוק מן העיר חזר וחפר הבארות וכו' ע"ש: כ [עשעור] רבוכו לתרץ בזה שלא תפרש עשק לשון ערעור אלא הוא עשק ממש כלו' עשק של ערעור: כב [וכיפיש] דלא יתכן לומר שהוא לשון עבר כיון שאמר כי עתה הרחיב ה' לכו ואין יאמר ופרינו כבר בארץ אלא לשון עתיד ורש"י פלינ על תרגום שלכו שמתרגם ויפשיכים והוא לשון עבר לכן פירש"י שתרגומו נריך להיות וכיפוש וק"ל: כח [ד"ה תהי. אבינו] דקשה לרש"י כפל לשון דקאמר ביכותנו ביניכו ובינך ועל זה קאמר תהי נא וכו' רבוכו לומר דהמקרא באלו והוא מסורס וכן נריך להיות תהי אלה ביכותינו נא ביני ובינך וה"פ תהי האלה אשר וכו' והוסיף ה"א על מלת אלה ומלת אשר מפני שהוא סיפור דורים מה שהיה עם אב רהם וגם הוסיף מלת גם מפני שאותי ברית שעזה כבר עם אברהם רונה הוא לעשות גם עם יצחק לכן הוסיף מלת גם עתה ומפירושו שיכם דמלת עתה שהוא נא במקום נא: כט [ד"ה אתה. גם] וסיסיף מלת גם כאלו אזר שמלת אתה הכתוב בתורה פירושו גם אתה ולפי נירס' זו שהיא ברוב ספרי שנ"ל דעתה ברוך ה' מלתא באפי נפשה היא והכי פירושו שהוא כתיבת טעם ישל מיגלה למה אנו מבקשים מחך בן לפי שעתה רואינו שברוך ה' אתה: לג [שבעה] (כמ"י) וקש"ל ואע"ג דלא כתיב הכא כיסם בשבעה שניהם כדכתיב גבי אברהם. ומ"מ כ"ע לו זה לא נקט ע"ש השבועה דהא כתיב וישבעו איש לאחיו ואלו ברית לא הוזכר שברתו בפועל כ לה [מורים] דאט הוא לשון מרירות אינו נופל בו תי' דקדוקים

כיון

F

ביון שפרשו מרד אבל לשון ממרים פרשו מרה ובאם תי"ו הדביקות
תפש ה"א למ"ד הפועל ופירש כל אחת ואחת היה ממרת הרצון אבל
לשון מרידות אין נופל על הרצון וק"ל: [ד"ה ליצחק · ע"א]
ונראה לי דרש"י דייק מדכתיב יצחק קודם רבקה לומר דליצחק היה
הצער יותר גדול לפי שלא היה רגיל כל ימיו בעבודת אלילי' אבל
רבקה היתה רגילה באביה ובאחיה שהיו עובדי עבודת אלילים:

פרשה כז

א [כשכן] כמשמעו שעשן קשה לעינים
אבל רבקה היתה רגילה בו כדפירש
(מהר"ש) ונראה לי דצריך רש"י לשלשה טעמים אלו דבתחלה
פרש משום עשן והוא מכח סמיכות ואחר כך ק"ל ואיך הביא
הקדוש ברוך הוא תקלה לידו אלא מפני הברכה לא מנעו הקדוש
ברוך הוא מן הסכנה וקשה סוף ס"ף מאחר שהיה העשן למה רבקה
אינה כהתה ע"כ פירש שכבר כהו עיניו במקצת על ידי העקידה ובא
זה ואיבד את הכל: ג [ד"ה שא · ושחוט] פירש כדי שלא יהיה
נבכין פנימה כתב הר"אם ואם תאמר כהי דעשו הוי מהימן לו ליצחק
דבשוקת כשר הוה בעיניו סוף ס"ף כיון דהוה שמיט ליה לע"פ מ.
בהדי דפרש ליפוש דילמא עביד ליה חלדה ותירץ כמו שתירצו בגמרא
דחולין דף ל' · (נח"י) ואין צורך לאריכות הר"אם דהא יצחק
לא ביקש שיביא לו עופות אלא חיות וכדפירש רש"י בסמו' כי טעם
הגדי כטעם הצבי וע"ד וכו' ואף על גב דקרא הזכיר גם קשתך
דמשמע קנת לירות עופות מ"מ היכא למימר דקשת קאי על השיה
ר"ל יורה בחיה במקום שאינה עושה טריפה כדי שלא תוכל לברוח
ואחר כך ישחטנה כשרה: [ד"ה ונודה · ההפקר] דאל"כ לו
ל"ל הא כתיב והביאה לי ל"פ וכו': ז [שיסכים] דקשה ואיך
אמרה רבקה לפני ה' מה שלא אמר יצחק: ט [לפסח] ונראה
לי דבפסח נולד יצחק כמו שפירש רש"י בפרשת וירא והקדוש ברוך
הוא ממלא ימיה' של צדיקים באותן הימים שנולדין באותן הימים
הם מתים דכתיב גבי משה בן מאה ועשרי' שנה אנכי היום' שפ"רשי
היום אנכי אמות ומדאמר יצחק לא ידעתי יום מותי שמא ביום אנכי
אמות ודאי פסח היה: טו [מן נמרוד] פירש שהבגדים היו
בהן ציורין של כל מיני חיות וכשלובשן נמרוד ויצא לשדה היו
החיות סוברין שהם חיות ובאין אצלו ועשו הרג את נמרוד ולקחן:
יט [ועשו הוא] דאם לא כן היה יעקב מדבר שקר: ואם
תאמר והלא עדיין היה משקר כיון שעשו מכר לו הבכורה ואיך
אמר עשו הוא בכורך: ויש לומר דהוא לא לקחן מעשו אלא לענין
עבודה אבל הבכורה נשארה עדיין לעשו לענין נחלה פי שנים ·
ועוד יש לומר דעשו היה בכור ללידה וקל להבין: כא [אין דרך]
ואם תאמר והא יצחק היה מחזיק את עשו כצדיק גמור · ויש לומר
דהיא כוונת כיון שהצדיק גמור הוא לכך אינו מוציא שם שמים
לבטלה ואף על פי דכ"ש הוא ביעקב דהא היה מחזיקו יותר צדיק
מעשו כדפירש לעיל מכל מקום סבר כיון שעשו אינו יכול ליזהר
שלא ילך במקום טינופת מוהר זהיר שלא להזכיר שם שמים יותר
מיעקב מפני שיעקב יושב אוהלים ולא בא למקום מטונף: כב
[תחנונים] דאי כמשמעו אטביעות דקלא קאי מיד ה"ל למימר
כשאמר לו אנכי עשו בכורך · ועוד לעיל כשאמר לאחז אולי
ימשני אבי למה לא פחד שיכיר אותו בטביעת קולו אלא קולם היה
שוי' ל"פ שקאי על דברי תחנונים: אע"פ שהיה מחזיקו כצדיק
גמור מ"מ אין זה מורה על רשעתו כיוש הרבה בני אדם שדבריהם
בלשון קנטורין אע"פ שהם כשרי': כז [גן עדן] לפי שעשו
יאמר הבגדים האלו מנמרוד ונמרוד ירשן מאדם הראשון ואדם היה
נכנס בהן בגן עדן: [ד"ה כריח · תפוחים] ואשר ברכו ה' שב אל
השדה כאלו אמר כריח השדה אשר נתן בו ה' ריח טוב והוא שדה
של תפוחים: כח [ויתן] דק"ל למה כתיב ויתן בוי"ו אלא
פי' ויתן לך ואם יפסוק הברכה מפני החטא אפ"ה יחזור ויתן פי' ויתן
על ויחזור ויתן הייכו לפי מ"ד ו"ל דלפי פשוטו מוסיף על ענין ראשון
ר"ל נתן לך ברכה אחת לכן קאמר ויתן לך עוד ברכה זו והיכא מצינו
לעיל שברכו י"ל מדכתיב אשר ברכו ה' שנתן לו הקב"ה ברכה כי
אשר ברכו ה' שב אל כבי הכתוב למעלה כאלו אמר ראה ריח בני אשר
ברכו ה' כריח השדה שנתן לו הקב"ה ריח טוב: כט [אשה אחת]
(נ"א) שלא רצה לתלות הקללה בעצמו לומר שבניו יהיו ארורים:
[ד"ה אורריך · לפיכך] כלומר יסורין וצרות [illegible] באין תחלה
לפיכך יצחק מקדים קללות ארורים וכו [illegible] טען למה כתיב
בפר' לך לך ואברכה מברכיך ומקללך אאור ותירץ שהרי כתיב
אחריו ונברכו וגו' הרי גם קללו' ארורים קודם לברכת מברכים:
ואע"פ שבלעם אמר לישראל מברכך ברוך וגו' לא אמר זה אלא
למה שהורגל לדבר עם הרשעים א"כ שהיה מברך אותם שיגיע לה'
כמעשה הרשעים שיהיה להם ג"כ תחלה שלוה וק"ל: (ד"ד)
תתמהני דאין כאן קושיא כלל דבני אדם המברך לחבירו יש חילוק
אם המברך צדיק מתחיל תחלה באורר כהרגלו ביסורין תחלה ואם
הוא רשע מתחיל בברכ' כפי הרגלו שלוה תחלה · אבל באברהם
שברכו הק"בה שכלו ברוך ודאי מתחיל בברכה שהוא מיותר ראוי:
ל [זה יוצא] דאל"כ שתי יציאו' למה לי אלא שזה יצא מאהל אבת
וזה יבא מן השדה ובא אל הבית וכר"אם פי' דאך מיעט היציאה:
לג [ויחרד] וא"כ לפי המדרש רב"ז יהיה פי' של ויחרד אינו
כמשמעו לשון תמיהה אלא ל' פחד על פתיחת גיהנם ואע"פ שלפי
פשוטו כמו ויחרד אינו ל' תמיה אלא ל' חרדה אלא ר"ל דהחרדה
היה כמשמעו על דבר התמיה של מי איפה ולאפוקי לפי המדרש
החרדה הוא בגיהנם: [מתקתיו] (נ"א) פירוש מתחתיו
תחת עשו כי עם יעקב נכנס גן עדן ועם זה גיהנם: [ד"ה מי ·
לעצמו] פירש שאינו מלה מורכבת מאיה ומפה רק היא לשון בפני
עצמו והוא משמש לכמה ענינים וכו': [ד"ה ואוכל · לטעום]
דאל"כ מכל ל"ל: (נח"י) דאין לפרש כפשוטו שאכל ממש
מכל מטעמים דהא לא הביא אלא שני גדיי עזים אלא שהבשר נתהפך
לכל הטעמים והמעדנים: [ד"ה גם · לא כטל] וקשה והלא
מקרא דויעקבני הוא אחר הפסוק גם ברוך וצ"ל בודאי עשו צעק
מיד בקולרם מה עשה לי האח זה ועקבני זה פעמים ושמע אביו ואמר
גם ברוך יהיה והנה כשמוע עשו דברי אביו שאמר גם ברוך יהיה
אחר אמר ויעקבני פעמים ולא השניא בו או אמר לו הכי קרא שמו
יעקב כלומ' אני משיב שאהוב בעיניך עקיבתו ורמאותו ומשום הכי
קראת יעקב לשון עתיד ולא עקב שיעקבני פעמים מהרש"ל:
(נח"י) ק"ל על דברי יצחק שאמר שלא תאמר אלולי שרימה יעקב
לאביו לא נטל את הברכות והא ודאי כך הוא שהרי שאל אותו כמה
פעמים מי אתה ובכור שהוא עשו וצ"ל דה"פ שיצחק רצה לברך
ברשות הש"י ושיסכים על ידו והיה סבור שהש"י יסכים לברך את
עשו ולאחר שנסתפק לא בירך עד שמשמוש בו והיה מאכלו של יעקב
לרצון ואין זה אלא מרצון הש"י לפיכך גם ברוך יהיה והסכים על ידו ·
[וברכו] דאל"כ גם ברוך יהיה ל"ל הא כבר ברכו: לה
[בחכמה] דאל"כ מאי ברוך יהיה: לו [הכי אחי] שהוא
מבואר אחריו ממה שאמרו עבדתני חנם שאיני מה שבקש ממנו
שהרי מיד אמר בקנה שברך עלי: לט [זו איטל"יאה] לאפוקי ממה
שנאמר לעיל מטל השמים ומשמני הארץ דלעיל קאי על הפירות
בארץ · שהתבואה והפירות שבארצך יהיו שמנים וטובים אבל

כאן

כאן נאמר על הזקוק שיהיה המקום ממקום השמן שבארץ ונה שב׳ מושבך המורה על המקום שיושב דאל״כ קשה הא כירך את יעקב בברכת משמני הארץ: מ [פתחון פה] (מהר״ן) ואם תאמר שלא כמנא שבתן יצחק ליעקב הברכות על תנאי מ״ל דכתיב ויתן לך האלהים מלת האלהים משמע בדין שאם אתה ראוי וכו׳: מא [שלא אבער] אף על פי שהיה רשע את זה לא עשה שיהא מבער את אביו כי היה נוהג בו כבוד באביו ובא ראיה ממה שנאמר וירא עשו כי רעו׳ בנות כנען בעיני יצחק אביו וגו׳: מב [ד״ה מתנחם ולפי] א״ת והלא לפי המדרש גם הוא לשון תנחומין י״ל דהכי פירושו אם באנו לפרש מלשון המדרש שהוא ל׳ תנחומין ואיכו׳ מתנחם או תוכל לפרשו שמתנחם על הברכות בהריגתך וא״כ לפרשו על כוס של תנחומי׳:

פרשה כח

ב [ד״ה ביתה כל] לאו דוקא כל תיב׳ דלא כמנא כלל וה דוקא בשמות המקומ׳ והארבות כמו גבלה מכרוכה וקנת הכלים המובחה: ג [שי שדי] דאל״כ מה ענין זה השם לכאן׳: ד [כשבילך] דאל״כ ויתן לך ברכת אברהם מבעי ליה לא את ברכת אברהם דמשמע שבטלה ממנו ונתנו לזה ומה שלא פי׳ את ברכת אברהם לירושת הארץ שיוכ׳ כה הוא יותר מכל שאר בכיו משום דירושת הארץ מתנה שיא ולא ברכה הרא״ם: ה [איני יודע] (קנ״מ) יש מקשים מה בא להודיענו שאינו יודע אם לא ידע ישתוק וי״ל דרש״י ידע שיש ליישב נכמה אפני׳ בפירושי המפרשים וע״ש אבל לא ידע איזה הוא אמתי ליישב הפשטות של מקרא ועיין (כנ״ל): ט [בנית עבר] יקשה דמ״ש דנקט הכא עבר ולעיל גבי לדרוש את ה׳ נקט שם וגבי ויתרוננו נקט שם ועבר וי״ל דכיון שנקט שם ויתרוננו ללמד ולהורות דכשהלכה על בתי מדרשו׳ היה יעקב מפרכם לבאת ושם ועבר שתי בתי מדרשות היו דכתיב ויעקב איש תם יושב אוהלים וכו׳ משתמע על שניהם כאמר וגבי ותלך לדרוש את ה׳ הואיל והלכה אל א׳ ודאי הלכה לשם דהוא היה אבי אביו של עבר והיה גדול ממנו ומה שנקט הכא עבר לגד מש ס דשם כבר מת היה באותה שעה:

סליק פרשת תולדות

ויצא

י [חזר] (קנ״מ) פי׳ מתחלה ק״ל למה חזר וכתב ויצא יעקב והלא כבר כתיב וישלח יצחק את יעקב וגו׳ ותירץ ע״י שהפסיק בפרשתו של יעקב בענין עשו ונתן הסבה למה הפסיק שהשכיל וגו׳ וכשהשלים סבת הפסקה שב להשלים בבת התורה ואמר ומשנמר וכו׳ וע״ש: [ד״ה ויצא לא ולמה] ר״ל דהוי כאלו נכתב שתי יציאות ויצא יעקב וגם וילך חרנה אלא אחד שיצא גופו ואחד שיצא ויוה הדרה הודה הרא״ם׳ וכתב עליו מהרש״ל ופירש דלא כפי׳ שב״ר דפי׳ מדכתי׳ ויצא ולא כתיב ויצאו שהרי נמלים שאר בהמות כמי יצאו אלא מגיד לך שפנה זיוה וכו׳ וכ״ל דבריכים לדברי הרא״ם ולדברי הב״ר וכך הפשט מדכתיב יצא וגו׳ וילך יתורא הוא אלא. מגיד שוא יצא ולא אמר ואחר כך קשה והלא גמלים נ״כ יצאו אלא כשהוא יצא או פינה הודה וזיוה כו׳ ולא כשהיה אחר יוצא. עכ״ל) [הוא זיוה] ר״ל בעוד שהצדיק בעיר האנשים והיום גם כן צדיקים לפי שמתנייעין מן הצדיק וגם הוא מוכיחן: [פנה זיוה] ר״ל העם שבעיר עשין עבירות׳ ואין להק׳ והא יצחק היה עדיין

כשאר בעיר בכר תירצו בב״ר אינו דומה צדקת של צדיק אחד לצדקו׳ ב׳ צדיקים: [וכן ותצא] וקשה דהכא הביא ראיי׳ משם לכאן והש׳ גבי בעוזי ורות מביא ראיי׳ מכאן וי״ל דאי לא הביא ראייה משם הייתי אומר דלמא שתי יציאות האמורים כאן בא לאשמועינן דאחד יציאות גופו ואחד יציאת ממונו ובאנו ובקרו שיצא עמו לכך צריך להביא ראייה מהתם שיציא׳ צדיק עושה רושם כמו שפי׳ הכא דהתם או אפש׳ לפ׳ על יציאת וממונם דהא התם כתיב דאמרה וריקם השיבני שמע מינה שלא הוה לה שום ממון׳ והתם מביא ראייה מהכא דאי מהתם ה״א דוקא התם רושם משום שלא נשאר שום צדיק וזולת׳ אבל במקום צדיקים מנא ליה דעושה רושם משום הכי מביא ראייה מהכא דה׳ כשארו יצחק ורבקה וא״ה עשה רושם יציאת יעקב וק״ל (ועיין בנל״ל ושם הארוך מאוד ליש״ב זה): (ד״ד) באמת אין זה קושי׳ דאיתא ר״פ תפלת השחר דאמרינן גבי יצחק דתיקן תפילת מנחה דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנ׳ תפלה לעני נו׳ ולפני ה׳ ישפוך שיחו והקשו התו׳ בפ״ק דעכו״ם מוכיח דשיחה זו תפלה מויצא יצחק לשוח׳ י״ל דכיוצא בזה מליכו ויהי אומן את הדסה ואין הדסה אלא צדיקים׳ דכתיב ויהי אומן את הדסה וכפ׳ שלך אמרי׳ להפך עכ״ל׳ וכן מוכח כאן דפרש״י ויפגע כמו ופגע בירימו ושם ביהושע על פס״ק ופגע בירימו פרש״י כמו ויפגע במקו׳ הרי אין זה קושיא על דכל מקו׳ שמביכו מלה אחת בב׳ מקומו׳ ופי׳ אחד שייך לשניהם כל א׳ מקויקו מבירו׳ וכל המפלפל בזה אבי אומר דוכתא דעזיל כי׳ שיקרא ע״ש: [ד״ה וילך׳ ללכת] דק״ל וילך חרנה משמע שבא לחרן וזה א״א שהרי אח״כ כתוב ויפגע לו בדרך כי אין זה דרך המקרא לכן פירש יצא ללכת: יא [כאיזה מקום] דק״ל והלא בא הכתוב לפרש ולא לסתום ואכתי איכא מפרש באיזה מקום ל״פ המקום כו׳: [ד״ה ויפגע׳ כמו] שפי׳ לשון פגייה ולא פגישה: (כמ״י) והוצרך אלו הפסוקים לראי׳ לפי שלשון הפגיעה והפגישה על הרוב שייך דוקא בשני ההולכים זו לעומת זה על שפוגעי׳ ונוגעי׳ זה את זה אבל כשאחד לבד הולך ומתקרב והשני עומד כגון המקום שהוא מחובר בד״א דלא שייך לשון פגישה ופגיעה לכן לראי׳ שגם ירימו ודבשת הם מקומות ואפ״ה כתיב בהם לשון פגיעה: [לשון תפלה] פי׳ ויפגע במקום בהק״בה שנקרא מקום ע״י שהוא מקומו של עולם׳ רא״ם: [שקפצה] בשליח אל תפגע בי פי׳ אל תגע בי להפגר אבל הק״בה לא שייך למימר הכי א״כ ק׳ למה שינה וכו׳ מהרש״ל אלא שלכך כתיב ויפגע שהוא כמו לשון פגישה כדי שתלמוד ממכונ״ב קפיצת הדרך ואיהוה כתיב ויפגע לא הייתי לומד ממנו תפלה לכך כתב העסוק ויפגע דמשמע ביה תרוויהו: [ד״ה כי׳ ויבא] אע״פ שאין הפרש בין ויבא וילן וכין וילן שם כי בא השמש מכל מקו׳ היה לו לסדר הענייכים כפי הסדר וכמו דכתיב הנה בא רפה היום לערוב לכו נא ונימר אלא ודאי על שקיעת הפתאומיות נאמר׳ ועוד י״ל מדכתיב כי בא השמש משמע אבל אי לא בא היה הולך עוד ואם כן שמע מינה שהיום עוד היום גדול וא״כ מאי כי בא השמש אלא ששקעה וכו׳ כן פירש רש״י בפרק שלך: [ד״ה וישם׳ מרוב] דאל״כ ויקח אבן מבעי ליה: [מריבות] דאל״כ היו הכתוני׳ מכחישין זה את זה דכאן כתיב ויקח מאבני המקום משמע שהיו אבנים הרבה ובסוף כתיב ויקח את האבן לכך צריכין לתרץ דודאי מתחלה היו אבנים הרבה אלא התחילו מריבות כו׳ וא״ת מנ״ל שלקח אבנים הרבה דלמא ויקח אבן אחת מאבני המקום הוא דקאמר והיינו דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו ותרצו התוספות דהיה לו לכתוב ויקח אבן כמו ויקח אבן וישימו תחתיו שהרי הכתוב לא בא לכתוב אלא לפרש אלא

מדכתיב מאבני מקום ש"מ אבנים טובא הוי: ° (ד"ד) קשה מה מועיל סביב לראשו הלא יוכלו חיות רעות לשלוט בשאר גופו. ותו לאיזה צורך הביא רש"י התחילו מריבות שאין כאן מקומו היה לו לכתוב במקו' שיש קושיא שכאן ל"ק מידי. נראה דבאמת הקיף כל גופו באבני' ומפני מה"ת והא דנקט קרא מראשותיו דהיינו סביב ראשו הוא בשביל שהיה שם חידוש שהתחלו מריבות שכ"א שהיתה סביב ראש היה רוצה להיות תחת ראשו ממש ונעשו אבן א'. משא"כ בהיקף שאר אבנים לא היה זה חידוש כי היו רחוקים מן הראש גם בתחלה ע"י סידור יעקב ועיין בד"ד באריכות: יב [עולים] ק"ל דהל"ל יורדי' תחלה דהא דירת המלאכים בשמים הוא: יג [לשמרו] דאל"כ הא מלא כל הארץ כבודו ומאי נצב עליו אלא עליו קאי על יעקב מדכתי' עולים תחלה וא"ת ולמה היה צריך לשמרו באותו שעה ולא קודם לכן. וי"ל לפי שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא כבוד ועכשיו ראו המלאכים את יעקב וידעו שדיוקנו הוא ונתקנאו בו הואיל שהוא קרוב לכסא כבוד יותר מהם והיו בדעת' להזיקו לכך שמרו הקב"ה ועי"ל הואיל שהמלאכים של א"י היו עולים ומלאכים של ח"ל הם יורדי' בין כך ובין כך לא היו המלאכי' אצלו לכך שמרו הקב"ה עכשיו רא"ם: [ד"ה שוכב. קיפל] דאל"כ מאי רבותי' הוא שנתן לו את הארץ אשר שכב עליה שהוא רק ד' אמות ועל זה קאמר קיפל הקב"ה וקשה למה קיפל אות' לו בתוך ד' אמות. י"ל כדי שתהיה נח לכבוש כל א"י כד' אמות אשר הוא שוכב עליה: (נ"א) ויש מקשין איך שייך לומר שיהיה כל הארץ תחתיו ואין זה קושיא כי יש להבין כי א"י ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והנה יסוד של ד' מאות הוא ד' וכל דבר בעולם נכנס תחת יסוד שלו: ❀ וכל זה רק בארא' וק"ל בלי"ט: יד [וכן יפרוץ] לא כמו פן יפרוץ גם שהוא ל' הריסה: טו [ירא] דאל"כ מאי אנכי עמך דמשמע חנם לך: (כמ"י) ירא בהליכה מעשו שלא ירדוף אחריו. ובחזרתו מלבן כמעשה שהיה וזהו שסיים ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך: [ד"ה עד. כל' כי] דקשה לרש"י כי לא אעזבך עד אשר משמע שודאי לא אעזבך עד אשר עשיתי ומלת אם משמע הוא ספק אם יעשה אם לא לכך מפרש אם משמע כלשון כי דהוא נמי לשון ודאי כלומר כיון שכי משמש לשון אם גם אם משמש לשון כי: [ד"ה דברתי: לא דבר] וא"ת דלמא אש' דברתי לך קאי על הדיבור דלעיל דדבר עם יעקב שכ' ויאמר אני יי' וגו'. י"ל דאי קאי על הדיבור דלעיל הכי הוה ליה למימר כל אשר אני מדבר עמך ולא לשון דברתי שהוא לשון עבר כיון דחדא נבואה היא והכל בחלום אחד ולא הקיץ משנתו בנתיים וק"ל: טז [לא ידעתי] דאל"כ מאי נפקא מינה אם לא ידע: יז [ואמצע] דק"ל כיון שאמר יעקב כי אם בית אלקים משמע שהיה בבית אל כמו שכתוב ויקרא את שם המקום ההוא בית אל אם כן משמע שם. לם היה עומד בבית אל ולעיל היה משמע שהי' עומד בבאר שבע מדכתיב לעיל ויצא' והב' סולם מוצב ארצ' וגו' ולא מפ' בא"י מקו' של ארץ היה א"כ ודאי קאי אמאי דכתיב לפניו בתחל' דהיינו בבאר שבע דדרשי סמיכו' א"כ קשי' קראי אהדדי לכך מפרש הסול' הזה עומד בבאר שבע כדמשמע הפסוק ואמצע שיפוע נגד ב"ה היינו ירושלי' וראשו בבי' אל כדמשמע נמי בפסוק דאין לומ' סוף שיפועו הי' כנגד ב"ה א"כ הי' יעקב חוץ מהסול' שהרי באר שבע בדרומו של יהודה ובית המקדש בגבולו וא"כ מה היה מעלות לוז שקרא לו בית אלקים ושער השמים הרי לא היה שם רגלי הסולם ולא ראשה לכן פי' שאמצע שיפוע היה כנגד ב"ה דבסוף הסולם היינו ראשה היה כנגד בית אל שהוא לוז. כתב מהרש"ל כך נ"ל פי' הפסוק והנע' רש"י וכלפי שאר"ז"ל שאמר.

הקב"ה צדיק בא לבית מלונו יפטור בלא לינה ובית מלונו של הקב"ה היינו ירושלים וכאן משמע שלן בבית אל ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזהו לוז כדכתיב ואולם לוז שם העיר כו' ואפי' אם אתה יכול לתרץ הכתוב שתוכל לומר לוז היא ירושלים עדיין קשה ומהיכן למדו לומר כן אני אומר וכו' ולא קראו לוז שהוא שם העיר לראשונה וירושלים שקפץ לשם קראום ביחד בית אל ובזה יתורץ. ד"מ שפירש לאפוקי דעת הרא"ם דלפי פירושו שבתוספות שלפי כתיב יעקב קראו לירושלים בית אל יעקב שלדבריו זה לוז ולא ירושלים נ"כ מדברי שכתו' הוא וזה לא מצאתי בשום מקום ועוד לפי התירוץ נ"כ קשה דלמא לוז. [illegible] ירושלים וקפיצת הארץ היינו כשבא לאמצעית הדרך בא [illegible] כנגדו אך נראה שהיה ברור לרש"י שירושלים לא לוז היא כדמוכח קרא כדפרשתי שכ"ל: [לא עכבו] כך הוא המאמר התם בגמרא ולשון קושיא היא למה לא עכבוהו שם ומתרץ איהו לא יהיב וכו' עד מן השמים יעכבוהו ר"ל כיון דהוא עצמו לא התפלל מעצמו מן השמים יעכבוהו בתמיה אין כופין אדם לדבר מצוה: [ויפגע] (נ"א) והקשה למה לא קפצה לו הארץ אלא עד אחר שבא לבית אל ולא קודם ביאתו לבית אל. הרא"ם תי' שהיה זה כדי שיתפלל בהבי מקו' ומות יחד שבם חשובים ולי נראה דלא יתכן בענין אחר כי איך תקפץ ב"ה לאדמה טמאה. לא"ל לפיכך הוצרך לחזור עד בית אל: [ד"ה מה דחילו] ר"ל דרש"י רוצה להביא ראייה כאן שהתרגום על נורא דחילו בוי"ו לאו לשון רבי' הוא אלא דרך של תרגום הוא כמו תבונה דהוא נמי שם דבר ואפילו הכי תרגומו סוכלתנו בוי"ו וכן בגד ללבוש נמי שם דבר הוא ותרגומו וכסו בוי"ו א"כ ש"מ שדרך המתרגם כן: [ד"ה וזה. מכוון] (כמ"י) כ"ל דמדרש איכה חולק אלא שמפרש הטעם למה דוקא זה המקום הוא שער לעליית התפלה לפי שהוא מכוון נגד ב"ה שלמעלה ומ"מ שער השמים הוא דרך משל. ט אין לשמים שער או חלון כ [אם. ישמור] רצונו לתרץ דהא לישנא דקרא כפל הוא דכתיב אם יהיה אלקים עמדי היינו ושמרני ועל זה פירש אם ישמור לי וכו' כלומר דהאי אם יהיה אלקים עמדי קאי אשמירת הבטחות וא"ת איך יתכן לומר שיעקב היה מסופק אם יקיים הקב"ה הבטחתו אם לא וי"ל שהיה ירא שמא יגרום החטא ולא ישמור לו. ועי"ל דיעקב היה סבור שמא חלום הוא ואין חלום בלא דברים בטלים מ"ה אמר אם וגו' וק"ל. וא"ת כיון שרש"י בא להוכיח ההבטחות מן המקרא היכן הבטיחו נמי על בגד ללבוש וי"ל כיון שהבטיחו על הלחם ודאי שהבטיחו נמי על בגד ללבוש כמו שאמר ז"ל עשוק לגביך ושוי לכריסך פי' ובין בגדים יקרים ועשוק ממונך בשביל בגדים. ושויה לכריסך פי' אכל לכרסיך אל תזיין אלא בשויה ולא ביוקר מכדי דמיה ואמר נמי בפרק כיסוי הדם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה יותר ממה שיש לו וכיון שהקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול א"כ ודאי הבטיחו נמי על בגד ללבוש דאל"כ היה צריך לו לכנוס ממאכלו כדי ליקח בגדים ונמצא שלא יהיה לו לחם לאכול והקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול מהרא"י: כא [ד"ה בשלום. מדרכי] (כמ"י) וזהו נ"כ מכלל ההבטחות של הש"י דהא אמר את אשר דברתי לך ופירש"י לברכך ועליך ואם לא שלם מן החטא וילמוד מדרכי לבן בוודאי שלא יתקיים מה שנאמר עליו כמו כל הבטחות של הקב"ה שהן על תנאי שלא יגרום החטא: (ד"ד) פי' מדלא אמר והשיבני ה' אלא ושבתי שהדבר הזה אינו תלוי בה' קב"ה אלא בו שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: (ד"ד) קשה וכי בלאו הכי לא יפלח קדם ה' וכן בנתינת המעשר י"ל דהאבן אשר שם מצבה לא יהיה רק

לזכרון

לזכרון בעלמא כמו שמצינו ביהושע · ובמעשר אמר אעשרנו הדין
א"כ ליתן וכאן אמר וכל אשר תתן לי אף שהוא פטור מן הדין אני
אתן: כב [וכן עשה] רצה לומר לכך מייתי רש"י וכן עשה וכו'
שלא תיקשי על התרגום מנא ליה שתרגומו כן דדוקא על מצבה זו
יפלח לפני הקב"ה ותירץ דהא לבסוף כן עשה א"כ מ"מ שגם מתחלה
היה דעתו כן והיה והי' ה' לי לאלהים על תנאי ולא כדר ולכן
תרגם אהא פלח עלה קדם ה' ר"ל ודאי הוא שיקריב קרבנות אפי'
אם לא ישמור הבטחתו אבל לא על המובח זה לכך תרגו' אהא וכו'
כמו על אבן זה: וא"ת הא נ"כ כתיב וכל אשר תתן לי וגו' משמע
אבל אם כו' ישמור לי הבטחתי לא אעשר · וי"ל דה"פ אבל כל
אשר תתן לי עשר אעשרנו לך אף אם לא תשמור הבטחתי: ומהרש"ל
כתב והלא חייב הוא ומאי רבותא דיעקב מבוארהוא בהרא"ם ול"נ
שכך אמר יעקב אם תשמור הבטחתי או עשר אעשרנו שתי מעשרות
אם לאו אעשר פעם אחת וכן עשה עכ"ל:

פרשה כט

ב [משקים] שפירושו היו משקים
והיו כאספים והיו נוללין תמיד:
ג [ד"ה ונללו · לפי] רצה לתר' ולומר שאלת וכאספו ש זה היא
נ"כ מלשון הוה ולא מלשון עבר ועוד רוצה לתרץ שהיה לו לעיל לפרש
נבי והנה שלשה עדרי כאן רובצי' עליה ולמה רובצי' משום וכאספו
שמה וכו' לכן פי' לפי וכו' כלו' שהוא כתיבת טעם על והאבן הגדולה
על פי הבאר: הא דלא מפר' רש"י מיד לעיל גבי וישקו משקים
הרועים שהוא ל' הוה ועו' למה לא מביא התרגום מיד לעיל על
ישקו העדרים משום דכאן כתיב ונללו ומתרגם מנגדרין דהוא ל"הוה
וכסיוך נמי כתיב ונללו ומתרגם וינגדרון דהוא ל' עתיד א"כ
מוכח בהדי' מן התרגום דכל הפסוק מדבר ל' הוה אבל גבי וישקו לא
מוכח מתוך התרגום דלא כתיב ב' פעמי' ישקו אלא לעיל כתיב ישקו
וכאן כתיב והשקינו וכן כל הלשונות אינן שוין חוץ מן ונללו:
ז [לא עת] דק"ל דהפ' כופל הענין כיון שאמר הן עוד היום
גדול לא היה צ"ל לכתב לא עת האסף המקנה דודאי הוא לכך מפר'
דשתי ענינים הן: ח [שהאבן] פי' וא"א לנוללה כדפי' רש"י
לעיל מריב כבדה ולא שכך הסכימו ביניהם: י [נלותית] פי'
כיסוי מכלותית ור"ל שלא נלל האבן כמו הרועים וז בקל ודייק זה
מדכתיב וינל שהוא לשון נלוי ולא כתיב וינלל: ✿ דא"כ וינש ל"ל
אלא להודי' שכחו גדול שתיכף שהגיש וינל בלא הטרחה כלי"ט:
יא [לקבורה] ולהאי טעמא קשה כיום כשהיתה אומרת לו לאה
אתה בוכה בודאי לא הוכיר לה מיתתה וא"כ מה השיב לה לכן פי'
ד"א ולד"א לחוד קשה איך נדיק כזה בכה על חסרון ממון · מהרש"ל:
יב [אחיו כרמאות] ° (נ"א) קשה מה הגיד בזה לרחל ·
ויראה כדי שתתרצה רחל להכשא לו ולא תאמר שיהיה לבן מרמה
אותו: [ד"ה ותגד · לפי] דברבקה כתיב ותגד לבית אמה
לכן פי' אמה מתה: יג [כסבור ממון] דאל"כ למה רץ:
[ד"ה ויחבק · נשיקו] כלומר כיון שלא רץ אלא בשביל הממון
א"כ למה חבק אותו לכן פירש וכו': [ד"ה וינשק · בפיו]
מהרש"ל אין דרך להביא אבני' טובות בפיו אלא י"ל שדרך העולם
כשאדם מביא אבנים טובות הביאם בסתר ואין מגלה אותם לכן
אמר אחבק אותו ואפייסנו כדי שיגלה לי מה שבפיו עכ"ל:
[ד"ה ויספר · ושנטלו] דאל"כ מאי אתבל הדברים האלה:
יד [חעתה] ר"ל כי כל אך הוא מיעוט וכו' זה פי' מעתה וכו':
[חדש ימים] וא"ת מנ"ל לרש"י שדוקא חדש ימים וי"ל כיון שעשה
כן כמו שנאמר וישב עמו חדש ימים ודאי מתחלתו נמי כך היה:

טו [וכי בשביל] פי' אין התימה הזה כופל על אחי אתה כי
בחיות אחים היו כמו כי אנשים אחים אנחנו ועוד האחי אתה מבעי
ליה אלא התימה כופל על ועבדתני חנם: יז [ונוכה] ר"ל וכי כא
הפס ק לספר גנות של הצדקת לכן פי' לפי שהיתה וכו' ומתוך
גנותה תלמוד שבחה וא"ת דמשמע אבל גם לאה היתה יפת תואר
אלא שעיניה היו רכות וא"כ אין זה ההיפך של ורחל היתה יפת תואר
וגו' אלא כך הל"ל ושתי רחל יפות וי"ל כיון שעיניה לא היו יפים
גם היא לא היתה יפה כדאמר בגמרא כלה שעיניה יפות כל
גופה אינה צריך בדיקה וא"כ כופל שפיר עליו ורחל היתה
יפת וגו' וק"ל: יח [בשבע שנים] [הן ימים אחדים] דאל"כ איך עבר על
מכירת אחו: ° (נס"י) דקשה למה פסק יעקב לעבוד זמן
ארוך והיה לו לפסוק ב' או ד' שנים אולי תשלח אמו אחריו
קודם לזה הזמן ואז לי יסתפק לכן גם בזה לא שיהיה אחדים שאמרו
לו אמו · [כימים אחדים] כלומר הסברא ניתנת משום'
שאהב את רחל יהיו ימים מועטים כמו זמן ארוך כמו תכתי' תוחלת
ממשוכה מחלת לב אלא על כרחך צריך לומר הימים אחדים שאמרה
לו אמו וק"ל: [ד"ה ברחל · אחליף] וא"ת לא הי' לו לומר רק בתך
הקטנה וכ"ל דאי לא היה אמר רחל היה נותן לו זלפה דהית' נמי בתו
מפלגש כדפי' רש"י לקמן והיתה נמי קטנה יותר מרחל וא"ל למה לא
היה ירא יעקב שמא ישנה שם זלפ' בשם רחל ויתן לו זלפה ששמה
רחל ובתו הקטנה וי"ל דזלפה אינו בתו ממש כיון דהיתה מפלגש
וגם אין שמה רחל אלא שישנה את שמה רחל ומשום שכי
ירמאות לא היה ירא: ✿ וק' ע"ו ואכתיב וללבן שתי
בנות דמשמ' ותו לא מקרי בנות דאי הפי' של פסוק שתי בנות
שעומד' וראוי' לו א"כ הי"ל לאשר שם וגו' כרא' לתרץ דברחל כתיב
יפת תוא' בכלל והיפוי צורת איברי' ובעל' קומ' וקצת ראי' לזה
שנתן זלפה ללאה לרמות יעקב שיסבו' שהיא שפח' רחל כיון שהיא
בחור' לכן פיר' רש"י שם זה ראוי' ולא כאן שפס מוכח שבחור' היתה
לכך כתיב שם רק ותלד ולפ' שכן דרך ליתן הגדולה לגדול' ולא גדול'
לקטנה שיהי' נראי לה שכרא' שאינה בעלת קומה וא"כ אם יאמר
רק בתך הקטנה יתן לו לאה שהיא קטנה בקומה אף שהיא גדולה
בשני' מ"מ יש ללבן תירץ לרמאו · כלי"ט: כא [קל שבקלים] שאין
מדרך מוסר שיאמ' הזכיר תכף שהגיעו שני עבודתו הבה את
אכרי: כז [במשך] ✿ פי' כמו"רק דאי הוי נקוד במלאופי'
היה נקוד העין בקמץ והי' מוכרת כך מצאתי ובלי"ט:
[ד"ה עוד · הקיטון] דייק מדכתיב אחרות דיתיר הוא · אי
נמי מדכתיב עוד משמע עוד אחרות הדומות לראשונות מה
הראשונות באמונה דהא עדיין לא רמאו אף האחרונות באמונה
אף על פי שרמאו וק"ל: לד [כביאות] וא"ת הא בפרק קמא
דמגילה לא חשיב אלא ז' נביאות שרה מרים דבורה חנה אביגיל
וחולדה ואסתר וי"ל שרה הקרא מעיד עליה דכתיב כל אשר
תאמר אליך שרה שמע בקולה מלמד שאברהם היה טפל לשרה
בנביאות וכן כולם אבל גבי אמהות לא מצינו שהיו מתנבאות כי
אפשר לפרש הקרא דהכא כפשוטו · ומהרש"ל תירץ שהאמהות לא
היו מתנבאות כ"א על ענין שהיו יודעות מה שיבא עליהן אבל מה
שיבא לעתיד על האחרים לא היו יודעות מ"ה לא חשיב בכלל שאר
נביאות עכ"ל: [ד"ה ע"כ · מכלה] כלומר דשבט לוי היו
נושאין ארון הקדש והם לא היו יכולין להיזהר בו כ"כ ומתו' כך
מתו הרבה מביניהו: ° (נ"א) קשה והלא אף קודם שנשאו
הארון דהיינו כשיצאו ממצרים לא היה שבט לוי יותר משאר שבטים ·
ומנין שנפ' במדבר הי"ב חדש אחר שהוקם המשכן · וי"ל כיון

שנים היו מעטי' מטעם אחר דכתיב וכאשר יענו וסגם לוי לא
היו בכלל עינוי וטעות דהכא לא שייך אלא למה לא היו דבנים אחר
יציאתם:

פרשה ל

א[כמעשיה] שהרי אסור לקנאות:
אבל ק' שלא נפסוק כתב מה פי'
הקנאה ועוד ק' למה אמר לשון שליל' אלולי שצדקה הי"לל
צדיקת היא לכך וכו' וי"ל דידוע החילוק בין קנאה למימוד דקנאי
מקנא לחבירו אף שיש לו מ"מ מקנא שיש לחבירו אבל המחמד אינו
שרוצה ג"כ מה שרוא' אבל חבירו והוא אין לו כיוצא בו והכתוב
אומר ותרא רחל כי לא ילדה ותקנא ק' ותחמוד הי"לל או הי"לל
ותרא רחל כי ילדה לאה ואז היה שפיר נופל עליו ותקנא לכן פי'
קנאה במעשיה דלשון קנאה שרוצה יותר מחבירו קאי על מעשיה דזה
מותר לקנאות להיות יותר כדי' שנא' אל תקנ' וגו' רק ביראת' וגו'
ודו"ק כל"ט: ° (כמ"י) והא דלא קנאה עד עתה י"ל דסברה
דלאחר שתלד ג' בנים תלד גם היא אבל עכשיו שכבר ילדה לאה ד'
בנים שהוא יותר מחלקה לפיכך נתקנא · עי"ל דמיעקרא חשבה
על עצמה מאחר שהיא עקרה תלד לאה כל הי"ב שבטים עכשיו
שראתה ותעמוד מלדת לפיכך נתקנא: [ד"ה הנה · התפלל]
דבוכחתו מדכת' הנה כל"ט : [ד"ה מתה · כמת] דאל"כ
למה נקשה בנים ומלת מתה הוא תואר לא בינוני ושמך ולא יוצא:
ב[וכי במקומו (ד"ד) מה ענין מקומו לכאן ומי בקש ואת מידו ·
ונראה שהיא נתכוונה שיתפלל ויתבטל גזירות הש"י כמו שמצינו
שדרשו רז"ל ע' צדיק מושל בירא' אלהים מי מושל בי צדיק שאני
גוזר גזירה והוא מבטלה · על זה השיב שאין זה דומה לגזירה
בעלמא שנגזרה על ענין חדש שיהיה ובזה יש כח לבטלה ויהיה
כבראשונה ומשא"כ כאן שכבר היתה רחל עקרה בבריאתה כשארז"ל
דעיקר מטרון לא היה לה · וזהו אמר וכי אני במקום אלהי' אני ויש לי
יכולת שלו כאשר מנע ממך פרי דהיינו בעיקר בריאתך ואתה צריך
להבראות בריה חדשה ואין בזה כח לצדיק אם לא שהקב"ה יעשה
אותך בריה חדשה: [ד"ה אשר · ולא ממני] מהרש"ל יש להקשות
והלא כמה נביאים היו מתפללים על האחרים כמו אלישע על האשה
השונמית ואף יעקב היה לו להתפלל אף שהיו לו בנים ועו"ק למה
ויסר לו יעקב היה לו להשיב בנחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים
אלא י"ל דיעקב אמר לה שהתפלל עליה והתפילה אינה מקובלת
בעיני המקום אמרה לו א"כ רשע אתה לכן חרה אפו בה שהחזיקה
אותו לרשע ואמר לה איני דומה לאנא כי אנא הוה ג"כ עקור והיה
תפילתו נשמעת מחמת זכות שניהם אבל אני איני עקור כי ממך
מנע ולא ממני ואין כאן אלא זכות של א' ולכן אין תפילתי כמו מע'
עכ"ל : ג[ד"ה ואבנה · ובנר] כלומר אף על פי שהי' לו
בנים מהגר וכו' ואף גם אתה אף על פי שיש לך בנים עשה כן עמי :
ו[ושמעני] (קנ"מ) ב"ר דנני ודני בני ורחל עקרה דנני וזכני
ויתן לי בן וא"כ יהיה דנני אלקים וגם שמע בקולי שני ענינים
(ועיין בהרא"ס) : ח[נפתול] פירש בחיבור שלו שמחבר
התיבות הדומין זה לזה היה מחבר נפתולי אלהים נפתלתי עם נפתול
פתיל: ° (כמ"י) וי"ל הב"ר אתא גדא דביתא · אתא גדא דעלמא
ומכו אליהו : יא[יהול] וגד הוא לשון חיתוך כלומר שמזלתי
היה נחתך : ° (כמ"י) ק"ק דכאן פי' שהוא דבר הפקר ואלו
בגמרא פירש שהוא מין בשמים · וי"ל דמכל הזמן היו הדודאים
הפקר לפי שהימי קציר חיטים כבר כלה הזמן של קציר דודאים והוי
הפקר : טו[ד"ה לכן · לילה זו] דאל"כ מאי תמת דודאי בכך

דקאמר דמשמע שליפין נמורים שזה נותן שלו וזה נותן שלו : ° (ד"ד)
הא דתלו שכיבת לילה בדודאים · נראה לפרש ע"פ מה שהביא
הרמב"ן בשם אבן עזרא דהדודאים י"א שהם יועילו להריון ·
והרמב"ן כתב שמוסיפין תאוה לנשים · וזה היה וויכוח ביניהם
שלאה חשבה כטעם הרמב"ן שהיא מבקשת זה מפני התאוה וע"ז
התרעמה שלא די שאתה לקחת אישי אלא שאת רוצה להוסיף תאוה
ביותר ורחל השיבה שאני סובר כטעם ראב"ע שהדודאים מועילים
להריון ולא לתאות הזמנה וכזה אני מראה לך שאינו כן כאשר
חושדני שאני מוותר למשכב לילה זו ויועיל לי הדודאים בלילה שאחר
זה להריון : [לקבור עמו] ואף על פי שאמרו כדי שתהא לעורה
לבניה כשינלם כאשר אמר וכמו שפירש"י לקמן בפרשת ויחי וי"ל
דאלו לא ולולא היתה לאה נקברת במקומה והיתה היא לעורה
לבניה ומפני שזלזלה לא זכתה לקבור עמו וק"ל : טז[ד"ה בלילה
הוא] ר"ל דהוא הוליכו הקב"ה דאם לא כן הבוא מבעי ליה והואיל
סייעו י"ל שיעקב בא מן השדה ורוכב על החמור והיה רוצה לרכוב
באהל רחל והקב"ה נתן דעה בחמור והיה נוער כדי שתשמע לאה
ותבא לקראתו כדי שילך באהל לאה וכן היה והלך שם באהל לאה
ובאותה לילה יצא מביניהם יששכר וזהו מה שאמר יששכר חמור
גרם ר"ל שהחמור היה הגורם כדפי' : ° (כמ"י) פ' המפלת דף
ל"א מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנא' יששכר חמו' גרם לו
ליששכר ופרש"י שם שהקב"ה סייע שנטה חמורו של יעקב לאהל
לאה · לכאורה קשה דהא יצאה לקראתו ואמרה אלי תבא וא"כ מה
סייע · אלא כדפי' לעיל שחמור נער ואם כל זה אני אומר שהקב"ה
סייע באותו לילה דיקא שנתעברה : יז[וישמע] ר"ל דאין
לשון וישמע שייך אלא במי שמתפלל והכא לא מצינו שהתפללה על
הבנים לכן פירש וכו' וכיון שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים
נחשב לה כאלו התפללה ונתן הקב"ה רצונה : כ[ד"ה יזבלני · בית]
פי' שבית זבולו והיה עמי וכנוי ויזבלני הוא במקום עמי לא שפירש
שיקח אותי לבית זבלו : כתב הרא"ס ולא ידעתי למה אמר בלשון
שלילה לא תהא וכו' ולא אמר מעתה תהא עיקר דירתו וכו' ע"ש:
כא[ונהפכה] ° (ד"ד) אע"פ שבינו היתה אשתו מעוברת
ואמר י"ר שתלד אשתי זכר הרי זה תפי' שוא ע"ש התירוצי' : ול"נ
נ"ל דאם התפלל י"ר שתלד אשתי זכר זה הוה תפלת שוא כי היא
תלד זכר ובבטנה נקבה : אבל אם מתפלל שיהיה הולד שהוא
נקבה שתתהפך לזכר אין זה שוא כי אין קשה לפני הקב"ה כזה:
כב[שמסרה] (נ"א) שהוא מדה כנגד מדה היא עשתה שלא
תהא אחותה בחרפה מבעלה לכך אין ראויה שלא תלד ותבא בחרפה
מבעלה: [האדמון] האדמון עשו כבט כשהכיט שלא מלה התפלל
יעקב בעדה : כנה חשב לקחתה לו לאשה ונבהלה היא : כג
[הכניסה] לא שקבץ אותה במקום אחד כי זה הוא לדעתה
שלא תראה חרפתה יותר : [ד"ה חרפתי · סרחונה] ופי'
חרפתי סרחוני וקטלתי על שבירת כלי בית בעלי : ° (כמ"י)
כו[ברשות] כתב הרא"ס ואע"פ שכבר לקח רשות במאמר
שלחני ואלכה אל מקומי הרשות ההוא לא היה אלא בעדו וזה בעד
נשיו עכ"ל וכבר"ל דיעקב בעד עצמו לא היה צריך ליטול רשות אלא
בעד נשיו כמו שבסוף הסדר אמר לו כי יראתי כי אמרת פן תגזול
את בנותיך ולכן לא פי' כלום על שלחני והכי אמר שלחני ואלכה
ובמה תשלחני תנה את נשי ובלעדם לא אוכל לילך ואיני רוצה
ללכת כי אם ברשות : כז[שולם נתו] וא"ת דלמא היו לו בנים
קטנים וי"ל דמ"מ לא היה לו לשלוח רחל בתו מאשתו בשואה אלא
או כלבה או ולפה מפולגש בשלמא אילא היה לו בנים א"ם דשלח
רחל

רחל לפי שאין לו בנים אם כן היא בת יורשת ובודאי היא תשמור
יפה אבל אי הוו לו בנים א"כ היא לא תירש מנכסים כלום דלעולם
הבנים קודמין לבנות ובנות מאשתו נשואה קודמין לבנות מפלגש
אם כן לא היה לו לשלוח רחל אלא ודאי לא היו לו בנים כלל מהרא"י:
לו [עכשיו] ר"ל גם אנכי משמע דקוד' לכן הי' אם' שעד לגורך ביתו
ל"פ עכשיו וכו': לב [ד"ה חום. שחום] מפ' לשון כתרגום: ועיי' מש
שכ' רא"ם ומהר"של ורמ"בן: ומה שלא אמר להסיר חום בעזים
מפני שאינ' בנמצא רש"ל: הקשה הרא"ם א"כ הסי' היה בעזי' נקוד
וטלוא אלא בכבשים והכתוב אמ' הסר מש' כל שה נקוד וטלוא ומתרץ:
דשה דאמר קרא הוא תיוש מדכתיב שה כבשי' ושה עזים ש"מ עז נמי
קרוי שה: (מהרש"ל) וקשה לי על דברי הרא"ם שאמר ששה
הוא תיוש והביא ראייה משה כבשים וגו' אדרבה מדהו' צרכה התורה
לפרש בו עזים ש"מ כל מקום שנאמ' שה סתם שה הוא ולא תיש
וע"ק לפי דבריו גיה לו למנקט בחד כללא ולא ה"לל אלא נקוד וטלוא
בעזים וע"ק למה בתחלת הכתוב כתיש וסיים בשה וע"ק פעם קרא
שה פעם קרא תיש שכאי ויסר ביום ההוא את התיישים וגו' לכן
נ"ל ששה הוא שה ממש ולא תיש והסימן היה נקוד וטלוא בעזים
וחום בכשבים וזה שאמר הסר משם כל שה נקוד וגו' ה"פ ע"כפ
תסיר נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ואפילו נקוד וטלוא בכשבים
שראוים להיות שלי גם אותם תסיר שלא יהיו לי עכשיו לא עזים
נקוד וטלוא ולא כשבים נקוד ועקוד וטלוא רק אותן
שילדו מכאן ואילך: [ד"ה והיה. ועוד] פירש הרא"ם שק' לפי טעם
ראשון ימנו אותם כמה הם עכשיו ומשלא ידעינן מה שיהיו
יותר שנולדו אחר כך ועל זה אמר רש"י שלא תאמר וכו':
לג [ותעיד] והתי"ו תבא לנקבה נסתרת לא הנוכח והוכחתו
מדכתי' לפניך ר"ל הצדקת כאלו אמר כי תבא לפניך צדקתי ועניה
בי על שכרי: לד [קבלת] לא כמו הן לו לא כתת זרע שפי' ל'
הנה: [ד"ה לו ותפתן] פי' אע"פ שאמרו בפיו חשב לבן אולי
לא אמרו בלבו או יתפרט: לה [לבן ביום] לא ויעקב שהרי
כתוב אחריו ויתן ביד בניו וישם ג' ימי' בינו ובין יעקב: לז [ושמו
לבנה] דאל"כ היה לו לנקוד בק"מן תחת הבי"ת והנו"ן: (רא"ם)
דאי העץ היה לבן למה צריך יעקב לפצלה כדי שיהיה לבן כלאו
הכי כמי הוה לבן: [ד"ה לוז ועוד] דק"ל אם לבנה הוא לאו
לוו הוא לבן פי' ועוד וכו' וה רא"ם פי' דעלת לא יפסיק בין לבנה
ולוז א"כ ולוז היה כמו ענין אחר: לח [ד"ה ברהטים. במרוצת]
דתרגום וירץ ורהט: [ד"ה אשר] דאשר תכאן הצאן דבוק הוא
לשקתות המים כדי שיהא נוכח הצאן שב אל ויצג המקלות כלו'
שהציג המקלות ברהטים בשקתות המים כדי שיהא נוכח הצאן בשעת
שתי' ויחמנה: [ד"ה ויחמנה. והזכר] דאל"כ מאי ויחמנ' דאיו דרך המי'
לחמ' הבהמו' ולדיצ' ר' אשיעא המחום הוא העבור: לט [אל מראות]
כי לא המקלות הם סיבה שילדו הצאן עקודי' נקו דו' וטלואים
כי אם מראיהן והוא מפשוף הלבן וא"ת היאך עשה יעקב רמאות
כזה במקלות ורבו בו הדיעות ול"נ אותן שנולדו מצאן יעקב אף
שלא היו להם סימנים הנ"ל מן הדין הוו של יעקב כיון שנולדו
מהצאן שלו ולבן רבה ליקח שמכו אף שנולדים מצאנו אמר יעקב
אעשה מקלות כדי שיולידן הצאן שלי כולם עקודים ונקוד וטלוא
כדי שאדוים את מה שהוא שלי: מהרש"ל: (ד"ד)
יש להקשות הא פרש"י בסמוך והיה שכרי שלא תאמר על ידי הזכרים
שהם נקודים תלדנה ולמה היה עשה תחבולה: ויש לתרץ דכל מה
שיעשה ע"י צאן לבן יש איסו' בדבר דה"ל כמשתמש בממון חבירו
שלא מדעתו ע"כ ע"י המקלות מותר לעשות תחבולה: [ד"ה
עקודים. משונים] (ד"ד) וקשה למה לא פירש"י לעיל גבי
התישים העקודים. נ"ל דשם שפיר י"ל שעקודים אותם כם ומחמת
העקידה נעשה לונן באותו מקום אבל כאן כתוב ותלדנה עקודים
משמע משעת לידה ועדין לא עקדו אותם ע"כ צריך לפרש כמקום
שרגילים לעקדם: מ [ואל כל חום] פי' צאן שבכאן הם העזים
כי כל חום בכשבים הפריד לבן כמו שכתיב לעיל אבל חום בעזים
לא הסיר לבן מפני שלא היו שכרו כמו שלא הסיר העקדים הטלואים
מן הכשבים רק מן העזים כמו שכתבתי לעיל מפני שלא היו שכרו
ודו"ק עיין ברא"ם שהאריך כאן ועוד כתב ויתכן שזולת הנולדים
שאבל עקודים נקודים משונשת בדברי הרב אם לא תפרש הנולדים
כבר קודם ההסרה כאלו אמר הרב העקודים נקודים שכבר
נולדו בצאן לבן שלא הסירם לבן מפני שאינם שכרו:
מג [פרות ורבות] דאין לפ' כמשמעו שהיו צאן הרבה
הלא כבר כתיב ויפרץ האיש מאוד מאוד ובודאי הוא דקאי
על הצאן דכתיב לעיל מיניה אלא שהיו פרותוכו' רא"ם ✽ וליט"כ
דא"לכ ברכה או רב היל"ל: [ד"ה ושפחות. ולוקח] דאל"כ
קאי בצאן ומזכיר שפחות ועבדי' (ממ"ש דאל"כ הי' מהראוי
להקדים אדם לבהמה ותו דא"כ קור והזכיר בהמה גמלים וכו' ל"פ
שמכר וכו' ר"ל לכך הקדים הצאן שהיו לו מתחלה וא"כ נקט מה
שקנה בדמיהן וסדרן כסדר אדם קודם בהמה ולפ"ז שהן כסדר א"צ"ל
כמו בצאן שמכר נ"כ עבדים ושפחות ולוקח בהן גמלים וחמורים וז"ש
רש"י ולוקח לו כל אלה ר"ל מדמי הצאן °(נ"א) כשלמא צאן היו
משל אביהן לכן היו בני לבן אומרים מאשר לאבינו עשה כל הכבוד
הזה אבל עבדים ושפחות לא היה מאביהן אלא שמכר הצאן ולוקח
עבדים:

פרשה לא

ג [אבל] לא שהוא תנאי שאם תשוב
אהיה עמך ואם לאו לא אהיה עמך:
[שכינתי] אבל אין לפרש ואהיה עמך לשמרך בדרך כי כבר
הובטח על זה והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' אלא ר"ל שם אשרה
שכינתי עליך ויתויב מזה שיובטח שלא יהרג בדרך ויתורץ בזה מה
שפירש"י בפרשת וישלח שתי הבטחות וכו' שנראה יוסם שאהיה עמך
האמור פה ר"ל לשמרך בדרך: ז [מעשרה] דמונין היא לשון
מניין דהוא עשרה וכתי' עשרת מונים משמע עשרה פעמים וי"ל
דהיינו ק' אבל מונים אין פירושו פעמים: [ד"ה מונים. תנאו]
הא דנקט רש"י תנאו ולא נקט משכרתו משום דאין הפסד בזה אם
מחליף משכורתו כגון אם היה חייב ליתן לו מעות ונתן לו מטלטלין
אין הפסד בזה לכן נקט תנאו שיקר התנאי היה מחלף כדפירש
רש"י בסמוך היה מחליף תנאי שבינינו מנקד וטלוא וכו':
✽ הנה זה תימה להחליף ולשנות ק' פעמי' מנקוד לטלוא מעקדים
לברודים בעזים וחום בכשבים, ואין לומ' דחוזר לתנאי א' כמה
פעמי' דא"כ לא היה צריך לפרש ועוד דלשון ר"שי היית משנה תנאי
וכו' משמע כל פעם הי' שינ' ונרא' מלשון הכתוב דפע' א' לא אמר
רק נקוד וטלוא ופע' מזכיר גם עקודים ופע' ברודים ועוד
דמתחלה משמע דכל הד' סימנים שייכי' ליעקב ואח"כ אמר אם
כה יאמר נקדים וגו' ואם כה יאמר עקדים וגו' משמ' לא התנה
ליתן ליעקב רק מסימן א' לבד לכן נרא' דמתחלה התנה בתם
כל מה שיש בו סימן יהיה ליעקב הן נק ד או טלוא או עקוד או
ברודים בעזים או חום בכשבים, ואמר שראה שכל הצאן ילדו
מאלו סימנים וכדי שלא לשנות בפע' אחד רק אחת לאחת
כדרך הרמאו' אמר ואמר בפליף א' מאלו הד' סימנים ש...ום
ד"ל

ר"ל בעזים יהי' לך גם חום וגם כל המוסמן מג' סימני' בדרך משל כגון ד' וטלוא ועקודים אבל לא ברודים השבכו שמעטו' ילידו חום בעזים שאינם בשנה ואח"כ הביא אחרת והחליף ואח"כ הוסיף לשנות לומר די לך א' מג' סימני' וזה ג"כ החליף כראותו איזה סימן, כולדו הרבה עד שהעמיד על סי' א' וזה ג"כ החליף לסוף כראותו אשר יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקודים אז התחיל לשנות לומר כל א' מהצאן יהיה לו שני סימנים וג"כ החליף ואח"כ הוסיף לומר שכל אחד מהצאן צריך להיות לו ג' סימני' ואח"כ ד' עד שאמר שאין ליעקב רק מה שיולד בה' סימנים שיש בו נקודי' וטלואים ועקוד וברודים והוא חום, וכן עשה כזה בכשבים, וצ"ע לפניך הזאת חילופים שבוכל לשנות בתנאי' האלו ונרשום לסימן חום בכשבים א': ובעזים נקוד וטלוא עקוד וברודים, ב' ג' ד' ה',

1	2	3	4					
ב·נ·ד·ה ,	א·ב·נ·ד ,	א·ב·נ·ה ,	א·ב·ד·ה ,					
5	6	7	8	9				
א·נ·ד·ה :	ב·נ·ד ,	ב·נ·ה ,	ב·ד·ה ,	נ·ד·ה ,				
10	11	12	13	14				
א·ב·נ ,	א·ב·ד ,	א·ב·ה ,	א·נ·ד ,	א·נ·ה ,				
15	16	17	18	19	20	21		
א·ד·ה :	ב·נ ,	ב·ד ,	ב·ה ,	נ·ד ,	נ·ה ,	ד·ה		
22	23	24	25	26	27	28	29	30
א·ב ,	א·נ ,	א·ד ,	א·ה :	ב ,	נ ,	ד ,	ה ,	א :

ע"כ חילופי עזים: וכאן מתחיל על פי כשבים ר"ל מתחלה החליף שכאו שהוא חום בכשבים ונתן לו ד' סימני' בעבורו כאשר שחום שכיח בכשבים ולא נקוד וטלוא וגו'

1	2	3	4	5	6				
א :	ב·נ·ד·ה :	ב·נ·ד ,	ב·נ·ה ,	ב·ד·ה ,	נ·ד·ה :				
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ב·נ ,	ב·ד ,	ב·ה ,	נ·ד ,	נ·ה ,	ד·ה :	ב ,	נ ,	ד ,	ה ,

ע"כ חילופי אחדים מעזים וכשבים, וכאן מתחיל ע"פ הצירוף שיהיו איזה סימנים לכל אחד מעזים ובשבים, ואלו מעזים

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
בנ ,	בד ,	בה ,	נד ,	נה ,	דה :	אב ,	אנ ,	אד ,	אה :
11	12	13	14	15	16	17	18		
בנד ,	בנה ,	בדה ,	נדה ,	אבנ ,	אבד ,	אבה ,	אנד ,		
19	20	21	22	23	24	25	26		
אנה ,	אדה :	בנדה ,	אבנד ,	אבנה ,	אבדה ,	אנדה :	אבנדה		

ע"כ חילופי צירוף מעזים,

ואלו חילופי צירוף כשבים·

1	2	3	4	5	6	7	8
אב ,	אנ ,	אד ,	אה ,	בנ ,	בד ,	בה ,	נד ,
9	10	11	12	13	14	15	
נה ,	דה :	אבנ ,	אבד ,	אבה ,	אנד ,	אנה ,	
16	17	18	19	20	21	22	
אדה ,	בנד ,	בנה ,	בדה ,	נדה :	אבנד ,	אבנה ,	
23	24	25	26				
אבדה ,	אנדה ,	בנדה :	אבנדה :				

הרי כ"ה מיני שכירות כ"ו בעזים, מ"ב בכשבים, ועוד משום דהדיא בפסוק שהיה לבן ביעקב מדכתיב והיו העטופים ללבן והקשרים ליעקב ומתחילה לא התנה כלום והיה ממילא הכל ליעקב כל השנה ולסוף לא הניח ליעקב אלא המקשרות הרי עוד ב' מיני שכירו' שמסתמא גם שינה להיפך כשראה שכולם ילדו לקשרים ומעטים עטפים או נטל לבן המקשרות והניח ליעקב העטפי' הרי כאן מאה חילופים דסימן א' בכשבי' וסי' ב"גד"ה בעזים נחשב לאחד שהיה שכירות הראשון ותנאי אחד הוא בלי"ט: י [המלאכים] כלומר מה שכתיב והנה העתודים העולי' על הצאן עקודים וברודים ודאי לא קאי על אותן שנולדו לו ליעקב דא"כ מה אתא לאשמועינן אלא מוכרח אתה לומר צאן לבן היו והיאך באו לכאן וע"ז פי' שע"פ וכו': [ד"ה וברודים מפולם] ר"ל משום בו כיד בחוטה חוט הלבן כמנא שאין שחור מעבנו ופתוחה סביב כל גופו אותו חוט של לבן: יג [ד"ה משחת רבוי] °(נ"א) דאין לפרש משיח' ממש דלא שייך משיחה גבי מכנת אבן כי אם גבי מכאות: טו [ד"ה את שכר] פר' של אותן שם שנים שעבדת אותו בשכר: יז [הקדים בנות] מפני שהיה שטוף בזימה והיו נשיו עיקר רא"ם: °(נ"א) טעם הדבר כי עשו היו לו נשיו עיקר כי נשאן לשם זנות ולכך היה מקדים נשיו · אבל יעקב לא נשא נשיו רק בשביל העמיד תולדת י"ב שבטים ובניו היו גורמים ליטול אשה לכך בנו' קודמים · ובמשה דכתיב וירכב אשתו ובניו על החמור התם בניו קטנים שהיו צריכין לאמן לשום במוקה: °(ד"ד) רבים מקשים הא בפרשת וישלח כתי' גבי יעקב כמי ויקח יעקב את נשיו ואת שפחותיו ונראה דלק"מ דכאן שלבן בקש לעקור את הכל ממילא כל הקודם לברוח טובה הי' לו ע"כ נשא את בניו תחלה שהם חביבי' לו יותר אבל בוישלח שהלך לקראת עשו כל הקודם הוא יסכנה מכח עשו ע"כ התע בב בניו עד לבסוף: יח [מקנה קנינו] פי' המקנה של קניינו שקנאו ע"י מכירת צאנו ופי' וינהג את כל מקנהו המקנה שנולד לו בשכרו: יט [שלש' ימים] אמר זה משום קרא שאחריו שכתיב ויהי ביום השלישי וגו' לייה לא נודע עד יום השלישי אלא וכו: [ד"ה ותגנוב · מע"ז] ר"ל מדכתיב אשר לאביה דהוא מיותר תרפים מבעי ליה תנא וכו': כג [ד"ה דרך · בשבעה] בלו' אלו היו אבל מקום הצאן לבן היה ג' ימים: °(נ"א) וא"ת מנ"ל דהיה עדר לבן שלש' ימי' רחוק לצד אחר כגון שהלך יעקב לדרו' ולבן היה לצד צפון שמא לא היה לבן רק למזרח ולא הלך לבן כיום אחד מה שהלך יעקב בז' ימים · וי"ל דאם לא היה כאן לבן לצד אחר לגמרי מה בא הכתוב לומר שהוגד ללבן ביום הג' אם בא לומר שהלך יעקב מביתו ג' ימי' והיה רחוק ממנו אכתי לא ידעינן דאפשר שלא היה לבן ממנו רק יום א' אם היו הצאן לאותו צד שהלך יעקב אלא ע"כ היה לבן לצד אחר לגמרי. של הליכת יעקב והשת' אתא שפיר ויוגד ללבן ביום הג' ובאותו זמן היה יעקב רחוק ששה ימים:

כד [מטוב עד רע] וכ"ל דה"ק שאל תדבר עמו מה שהוא טוב בעיניך כלומר שישוב עמך לחרן והוא רעה אצלו כי כל זמן שהיה משועבד אצל רשע אין השכינה שורה עליו וק"ל: °(ד"ד) וגם מתורץ היאך דבר לבן עם יעקב אחר שהוזהר שלא ידבר עמו מטוב ועד רע: אלא שלא ידבר כלום מ טוב לביתי עמו: כו [קרוי חרב] דלא נופל לשון שביה גבי חרב אלא הל"ל כשבויות חיל:

לג [הוא אהל רחל] רמזו לתרץ למה נאמר אהל יעקב וכי היה חשוד בעיניו לעבוד עבודת אלילים ובפרט כשובו אל בית אביו שגם הוא עצמו אמר כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי

ויבא

והלא בבית אביך לאו עובדי אלילי' הם לכך פירש הוא אהל רחל וכו': [ד"ה ויבא · בשיבא] ר"ל הא אהל יעקב הוא אהל רחל כדפירש רש"י וא"כ למה ליה למיכתב ויבא באהל רחל הא כבר חפש בו וע"ק למה כתיב ויבא מאהל לאה ויבא לאהל רחל היה לו לכתוב ויצא מאהל שתי אמהות ויבא באהל רחל דהא כבר יצא מאהל לאה ובא לאהל שתי אמהות לכן פירש כשיצא וכו': לז [ויכררו] אין פירש כמו הוכיח אברהם את אבימלך דאם כן ויוכיחו אותנו מבעי ליה: לח [ד"ה ואילי בן יומו] וקשה והא בפרשת שלח לך פירש רש"י בתוך שנתו קרוי כבש ולי"ג חדשים קרוי איל ועיין בתוספות בב"ק דף ס': לט [ע"י אחרי] (כמ"י) ואע"ג דטריפה מחמת חיה אונס הוא ופטור יעקב קבל עליו בשירותא יתירתא: [ד"ה אנכי · חסרה לי] הוסיף מלת אם חסרה שלא תאמר כיון שאמר עזיך לא שכלו וכו' א"כ מאי זה דכתיב אנכי אחטנה לכן פיר' אם תחסר כלומר אם קרה מקרה בשום פעם שחסרה שום בהמה אנכי אחטנה פירש עלי להשלים חסרונה: מ [אוכלה] שהוא לשון כלייה: מב [בתיראה] וקשה והא בפרשת וישלח כתיב אלהי יצחק וי"ל דה"פ שיעקב אמר איך שהקב"ה אמר אלהי יצחק: [ד"ה ויוכח · ל' תוכחה] (נ"א) שאם היה לשון הוכחה שהוא לשון ברור היה פירשו כי בש"י ראה יגיע כפו ועניו וברר דבר זה שראה הקב"ה לזה אין צריך ברור אלא פירושו לשון תוכחה: מג [לברע] לא ששאל ליעקב זה תרבה שאעשה לבן שזה לא ביקש ממנו: מד [הקב"ה] הוא אל וכתיב סתמא ודאי קאי אדלמעלה אלהי אבי ועי"ל דאי על הברית והיתה מבעי ליה: (כמ"י) מו [הם בניו] קשה שהא אמר יעקב לאחיו של לבן כתיב ולבן תקע את אחיו כמו ויקרא לאחיו לאכול לחם וכיוצא בזה פסוקי' וכמו אבל פרעה ויאמר פרעה אל אחיו והם היו אחיו של יוסף וע"ז י"ל ס"ל להרב איך אמר יעקב לאחיו של לבן לקטו אבני' שאין זה דרך מוסר והשכל אלא לבניו אמר כן: (וד"ד) תי' בשלמא אבל פרעה הזוכר תחלה אחיו של יוסף משא"כ כאן שלא הזוכר אחיו של לבן תחלה · ובסמוך גבי ויקרא לאחיו לאכול לחם דהיינו לאוהבים שם א"א לפרש על בני יעקב כי שם כתיב ויקרא לאחיו משמע שלא היה אצלו וצריך קריאה וזה לא שייך גבי בניו שהרי עמו היו הולכים שם: מט [הגלעד] ר"ל דהא דמיכו שבר גלעד נקרא מצפה כמו שמביא רש"י הפסוק דבקט מצפה ולמה נקרא כן ומפרש הפסוק בעצמו בשביל זה נמי נקרא מצפה לפי זה שאמר אשר יצף ה' וגו': נ [ד"ה אם תענה · למנוע] (בעל המחבר) ובבראשית ל"ד פרש"י ויענה שלא כדרכה · ובגמרא יומא דף ע"ז שם פרש"י כפירוש שא"א לפרש ויענה שלא כדרכה דא"כ מנ"ל אם ענה תענה למנוע מהן תשמיש ע"ש · וכ"ל דרש"י שם פירש בגמרא למנוע · הוא רק לפי התירוץ שם בגמרא דאל"כ אינו מתורץ הקושי' שבגמרא ולפי שיטת התירוץ א"א לפרש אלא למנוע · וכאן פירש"י לפי האמת שבפסוק: נב [בלשון אשר] ר"ל דאם משמע לשון ספק וכאן אי אפשר לפרשו כן ל"פ אם משמש בלשון אשר פירש דמיקום שי"ן כאלו אמר עדה המצבה שאני לא אעבור וכו': נג [קדש] ואינו רשאי לאמקו: נד [ד"ה לאחיו · לאוהביו] כאן לא פי' רש"י כמו גבי ויאמר יעקב לאחיו פי' רש"י הם בניו דכאן אין שייך לומר שעשה משתה לבניו והא דלא פירש לעיל כמו הכא · יש לומר דלעיל אמר יעקב לקטו אבנים שהוא לשון ציווי ולא שייך לצוות לאנשים שאינן סרין למשמעתו לכן פירש על בניו: [ד"ה לאכול · כל דבר] דל"ת דהיה ל"ל לאכול בשר שהרי שחט לכם בהמות:

פרשה לב

ב [שתי מחנות] וקשה והא בתחלת הפרשה גבי עולים ויורדים פי' רש"י שלא היו שניהם יחד אלא זו עולים תחלה ואח"כ יורדים · ולפי שפי' רש"י בסמוך בפרשת וישלח יעקב מלאכי' ממש וכ"ל דה"פ דוודאי המלאכים של ח"ל רבו כמו לעלות קודם שירדו מלאכי א"י אלא יעקב שיכבן בעל כרחן לפי שרבה לשלחו לעשו אם כן ש"מ מלאכים ממש היו: ° (כמ"י) צריך לתת טעם מ"ש ביציאתו היו עולים מלאכי א"י ואח"כ יורדים מלאכי ח"ל וביבי ביבי והנה ה' נצב עליו לשמרו ואלו בכאן ירדו מלאכי ארץ ישראל בעוד שמלאכי ח"ל עמו ונמ עמכים ונראה שמלאכי ארץ ישראל אין ח"ל כדאי להם ואין רשאים לילך בח"ל אפילו פסיעה אחת לפיכך לא היו רשאי' ללוותו עד שירדו מלאכי ח"ל אבל מלאכי ח"ל אפשר שרשאין לכנס קצת לארץ ישראל לפיכך השלימו משמרתם עד שירדו מלאכי ארץ ישראל עמו: עי"ל דלעיל היה ישן כדכתיב וישכב במקום ההוא והכא היה בשור והיה עוסק בתורה והיתה משמרת: (קנ"מ וד"ד) הקשה הרמב"ן שעדין לא הגיע יעקב לא"י ורחק היה ולפי מה שאמרו ז"ל שכל מהלכיו היה בקפיצת הארץ לק"מ:

חסלת פרשת ויצא

פרשת וישלח

ג [ממש] דאם לא כן שלח לפניו ל"ל וה"פ וישלח יעקב מלאכים לפניו ר"ל אותן דכתיב לפניו דהיינו ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו' (ועוד דברים רבים נאמרו בזה עיין בנ"א ובמהר"ן ובמ"י: ° (נ"א) פי' דקשה למה באו מלאכי א"י לקראתו והיה עדין רחוק מא"י אלא מלאכים ממש ר"ל מאותן מלאכי' של א"י בטל לשלוח אל עשו שהיה רוצה למנוע אותו שלא יבא לארץ כדפרשתי סוף ויצא: ד [אלא גר] דאל"כ עם לבן אחרתי היה לו לומר: [ותר"ינ] כלומר ואין אתה יכול לי דהא דבירך אותך אביך ועל חרבך תחיה היינו דוקא והיה כאשר תריד אבל אני קיימתי את כל התורה · ומהרש"ל פי' ר"ל לפי' שק"ל מה אמר לו בתחלה לא נעשיתי שר וכו' אדרבא בזה יהיה לו לאותו רשע פתחון פה לומר א"כ אין הברכות מקוימות בך בודאי לא קיימת אפות ויש לי לקיים בך והיה כאשר תריד וגו' לכן אמר כל תרי"ג מצות שמרתי ואע"פכ לא נעשיתי כו': ° (נ"א) קשה וכי זה כבוד אביו שלא נתקיימו הברכות שברכו אביו לכן אמר ד"א תרי"ג מצות שמרתי שברכות נתן לי אבי אין עיקר על עולם הזה רק על ברכת התורה ואין אתה מקנא בו שאין אתה חפץ בה: (ר"ד) יש מקשים היאך ה"ה יכול לקיים תרי"ג מצות הא יש ביניהם מצות הנוהגת לכלל ישראל כגון הקמת מלך וקרבנות וכהנה רבות וי"ל דאמרינן כל העוסק בתורת קרבנו' כאלו הקריב אותם ה"נ קאמר שעסקתי בתורה של כל המצות הוה כאלו קיימתם: ה [ולא מן הארץ] כלו' שהויתן אינו מן הארץ אע"פ שניזונין מן הארץ דאל"כ מעיקרא אמר גרתי להודיע שלא נתקיימו הברכות והדר אמר ויהי לי שור וחמור דרך בני אדם לומר על שורי' הרבה שור ומוכח זה דהא שלח ליה דורון כל אותה המנחה הרי יצא שקרן בדבריו שאמר ויהי לי שור אחד ולפי ד"א י"ל דהכי קאמר ליה אע"פ שתרי"ג מצות שמרתי עדיין לא נתקיימה בי ברכת אבי שהרי אין לי אלא שור וחמור ולא קבלתי שכר ברכת אבי שהוא משמני הארץ ולכן אין אני ירא ממך וק"ל:

[ד"ה ואשלחה להודיע] דאם הוא שולח לו בשביל זה להגיד לו עם לבן גרתי ויהי לי שור וגו' א"כ למצא חן בעיניו כמי קאי על זה מה אי אפשר דה' אין ההגדה הזאת סיבה למציאת חן אלא שלא ישטמנו לכן מפרש להודיע שאני בא אליך ולהשתעבד לך ובזה אמצא ג"כ חן בעיניך · ומהרש"ל כתב דק"ל והלא אמר למעלה כה תאמרון מהו א"כ דכתיב להגיד וגו' אלא לו"ר שאני בא וכו' וזה יהיה לי מציאת חן לפי שדרך של בני אדם כשמשלחים לפיוס אין באים בעצמן אבל אני ג"כ בעצמי בא וכל זה בעבור שאני שלם עמך : ו [כעשו] דא"כ עשו ל"ל והלא אין לו אלא אח אחד אלא עשו המפורסם בתכלית הרשעה רא"ם ועי"ל דס"ל דהל"ל באנו אל עשו אחיך ולא אל אחיך עשו כמו דכתיב בתחלת הפרשה אל עשו אחיו וגו' · וק"ל : ומהרש"ל פי' אל אל ל"ל וא"ל לזה אמר באנו לעשו י"ל הוא נוה להם לעשות תואר ללשון אבל כשהשיבו לו תשובה מה להם לתאר הלשון לכך מדקדק וכו' עכ"ל : ז [שמא יהרג] וא"ת והלא כבר הבטיחו הק' בה בבאתו מבית אביו והשיבותיך אל האדמה הזאת כבר תירצו בגמרא (ברכות ד' וסנה' צ"ח) שמא יגרום החטא ועי"ל דהבטחה לא היתה אלא והשיבותיך אל האדמה הזאת כלומר להביאו אל א"י אבל לא הבטיחו שיבא אל בית אביו (עיין בהרא"ם הר"ן וג"א מ"י) : [את אחרים] י"ל דיעקב היה ירא שמא יהרג את עשו ויצחק יצטער ביותר לפי שהיה אהב לעשו כי בזוקת בשרות היה עשו בעיני יצחק ויקלל את יעקב תנחומא · א"נ י"ל דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרג את עשו דקיימא לן הבא להרגך השכם והרגו אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג אנשים של עשו שהם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב אלא עשו בא להרוג את יעקב ואף על פי שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף מ"מ אם יכול להציל באחד מאיבריו והרגו נהרג עליו ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותן מכח בלבול המלחמה אעפ"י שהיה יכול להציל באחד מאבריהם : יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרג והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' ויצחק היה עודנו חי · ועוד יש להקשות היאך שלח עשו את אליפז שירדף אח' יעקב ויהרגהו· לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו' אבל כל זמן שהיה אביו חי לא יהרגהו היינו כשיהיה אבל יצחק אבל כשהיה במקום אחר יהרגהו (עיין במ"י) : ח [ד"ה והיה · ע"כ] ר"ל כי אלחם עמו אזי בוודאי יהיה פנאי למחנה שניה למלוט · ומהרש"ל כתב נראה דמדקדק מדלא כתיב אולי וכתיב והיה משמע דבע"כ וכל זה מדקדק כדי לקיים הדרש שהתקין עצמו לשלשה דברים : (במ"י) דא"א לפרש אולי דאם כן היה יותר מסתברא לקבץ הכל למחנה אחת ולהלחם עמו אולי יתגבר עליו ברוב עם · בשלמא אם המחנה הנשאר בעל כרחו לפלטה שפיר עביד שחלק לשני מחנות כי מוטב לתפוס את הודאי ההצלה למחנה הנשאר אף על פי שהמחנה הא' תהיה יותר בסכנה מלהיות בספק סכנה לכולם ולספק הצלה לכלם: [לדורון] ומפרש שלשתן מן המקראות ומלחמה מפרש מן המחנה הנשאר לפליטה אם כן ש"מ דקאי על מלחמה דהכי מפרש אלחם עמו : ט [ושם בגלית] וכך אמר לו כיון שהבטחתני להיות עמי כשאבא אל ארץ אבותי אם כן כשאמו' בדרך נמצא שלא נתקיים' כי הבטחתך : י [ע"י החסדים] ר"ל מכל החסדים היינו בשביל החסדים ואת עבדיך היינו שעשית עמי ומפרש דאת פירוש עם : [נתלכלכתי] דאי היה טעם בשביל מעוט זכיות למוד בשביל זה לא היה צריך לירא דק"ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון לכך הוצרך לפרש נמי הטעם של שמא יגרום החטא ואי הוה טעם של שמא יגרום החטא למוד הוה אמינא דמשום זה נמי לא היה לו לירא דזכיותיו יהיו מכריעין על עונותיו לכך הוצרך נמי לפרש הטעם של מיעוט זכיות ואם כן בשביל שתי טעמים הללו היה ירא : [ד"ה ומכל שעשית] קשה נמי לרש"י וכי בשביל שהק"בה אמת יתמעטו זכיותיו כדפירש"י לעיל גבי זכיותי וכו' וגם מה שפירש ששמרת לי בחקום ועשית מ"ם דבדבור איכו נופל לשון עשייה אלא לשון שמירה ושמירתו היא עשייתן : [ד"ה כי במקלי] ולפי זה עשה לו שתי טובות אחד שבקקע לו הירדן והשני ב' מחנות מה שאין כן לפשוטו אין כאן אלא חסד אחד : יא [אלא כעשו] הכי נמי מדקדק מדכתיב תרי זימנא מיד מיד שאין שייך לומר תואר הלשון כשמדבר עם הק"בה · מהרש"ל : יב [בזכות] ואף על גב דאמרינן דברה תורה בלשון בני אדם הכא מוכח דלדרשה בא דהל"ל היטב איטב לך כמו הענק תענק וכו' ודלא כהרא"ם שפירש היכא דאיכא למידרש דרשינן וא"ת הא לעיל פירש"י שיעקב היה אמר נתמעטו זכיותי · וי"ל דכאן ודאי לא היה מתפלל בשביל זכיותיו אלא בשביל זכות אבותיו לכך מפרש נמי אטיב בזכות אבותיך וק"ל : ° (בש"י) אע"ג דלא מצינו שהבטיחו הק"בה להטיב עמו בזכותו מ"מ מכיון שא"ל בחרן ואהיה עמך ופירוש הרב להשרות שכינתי עליך והיינו היטב בזכותך : ° (ד"ד) בזה מתורץ קושית הרמב"ן דהקשה מה יועיל הבטחון הקוא אם גרם החטא אם כן דמ"מ זכות אבות איכה מתבטלת : [ד"ה ושמתי] מכאן נמי משמע את אשר דברתי לך קאי על אברהם כדאי' בפ' ויצא דאל"כ היה קשה והלא לא א"ל ליעקב כן : ✻ יג [הבא בידו ברשותו] וק' אם כן הי"ל ויקח מנחה מן הבא בידו ל"ל לכך הביא מ"א אבנים וכו' וע"ז קשה הבא ל"ל לכך פי' ד"א מן החולין ר"ל שבא בידו כבר כשהפריש מעשר ועל פי' זה לבד קשה ל"ל להאריך ג' תיבות ואיכו רק רמז הי"ל ויקח מהמעושר ל"ל לכל הפירושים : כלי"ט : [עשר אעשרנו] (בש"י) פי' להודיעך שאעפ"י דקי"ל דדוקא בתבואה וכיוצא בזה אין שולחין לע"ה אלא פירו' מתוקנין אבל לא בהיות אפ"ה בטל מעשר בתחלה כדי לקיים נדרו עשר אעשרנו : יד [איכה מקבלת] (בש"י) כוונת הרב דדרך הטבע לכל בעל חי להרבות בתשמיש לפי הנאתו ולפי הפנאי שלו לכך התיש ואיל יש להם פנאי כל היום נתן להם עשר נקבות או למלאות תאותו או להרבות וולדות לבעליהם וכן לכלם לפי הפנאי שלהם וא"כ היוקשה להרב והלא התיש והאיל אף שיש להם פנאי כל היום מ"מ לאו בר דעת הוא שיבין שיש לבעלים ריוח בשימוש עם הרבה נקבות ואולי ימלא תאותו עם נקבה אחת וישמש עמה אלף פעמי' וע"ז תירץ ובהמה וכו' ומוכרח לפרוש ממנה וילך אל השניה ולשלישה וכו' והרא"ם דרך אחרת לו וכו' והאדם יראה לעינים ויבחר בין דברי לדבריו ועיין בכתובות דף ס"ב דבפנאי תליא מילתא : טו [ובניהם] ר"ל גם בניהם היו שלשים דאל"כ הרי בא להגדיל הדורון ולמה כוללן במספר יחד עם הבנים ואין הבנים נחשבים אבל אמותיהן אלא סרס המקרא כאלו כתוב גמלי' מניקות שלשים וכו' : [ולפי שצנוע] א"כ אתי שפיר דכתיב ל' אמר בניהם להורות שבין הכל היו ל' והא דלא היכיר מנין הזכרים בפירוש ומספר הנקבות בפי' משום שצנועין בתשמיש וכו' : וכ"כ מהרש"ל (ד"ד) דקשה לרש"י הא אמרינן בפרק הספינה אמר פרה מניקה אני מוכר לך לא מכר את הולד שאני אומר בשביל החלב אבל שמור לא שייך לחלבה ולמה אמר מניקה אלא וולדה קאמר וא"כ ה"נ למה זכר גמלים מניקות דלא בעי לחלבה אלא וולדות קאמר א"כ ובניהם ל"ל אלא בניהם דהיינו הזכרים · וכ"פ במ"י בב"ל : יו [ד"ה עברו · דרך יום] לא לפניו ממש מדכתיב בסמוך

ותעבור

ותעבור וכו' והוא לן ואי לא היה מיעקב אלא דרך מועט או היו לנין כולן במלון אחת וזה כמו אינו שהיה יותר מדרך יום דהא בו ביום היה יעקב נותן לעשו את המנחה כמו שמוכח מן המקראות הבאים אחרי כן: [ואני אבוא] מדיעקב צוה להם לאמור והנה גם הוא אחרינו. אם כן ודאי גם להם אמר כן עברו לפני ואני אבא אחריכם: [ד"ה וריוח. לפני עדרו] ר"ל עדר אחר עדר כאורך דאלו ברוחב מאי ראשון שני ושלישי שייך היה הא כולם ראשונים נקראו: (נח"י) מדלא פירש כמה ריוח על כרחך מלא עין דאלו היו באים בערבוביא לא היתה עיניו שביעה במנחה כי מאיזה שהיו מכין הרבה הגמל גדול והבהמות הדקות המה בינונים והבהמות הגסות הם בינונים היתה מוש הראות מתבלבלות והיו מכהין. ראות עיניו מה שאין כן שהיו ממין אחד היה עדיף להביא הכל בפעם א' שתהא המנחה גדולה בכמותה וגם לא הרחיק יותר ממלא עיניו שלא תהא בשבם הראשונה קודם שיבא השניה אבל השתא שלא היה רחוק יתמהא על רבוי הדורון: יז [ד"ה למי המנחה] ר"ל למי השני כפשוטו כמ"ש רש"י ואמרת לעבדך ליעקב על ראשון ראשון וכו' ואי הוה הראשון גם כן כפשוטו היה לו לומר לאדוני עשו שהוא היה תשובה על שאלתו: יח [יעקב] מדכתי' וגו' גם את כל ההולכי' אחריו א"כ גם האחרון נ"כ אמ' כך והא אחריו לא היה כלום אלא ע"כ צריך לומר דקאי על יעקב וכלאחד מהנו על כולם הא דקאמר נקר' אחרי כן ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו למה ליה והא כבר אמרו זה כל העבדים וי"ל דה"ק להו יעקב מה שאני מצוה אתכם שתאמרו לו והנה גם הוא אחרינו אל תאמרו זה סתם בסתר שמי אלא כך תאמרו בפירוש גם הנה עבדך יעקב וגו' כלומר שתזכירו לו העבדות: כא [בכעס] (נ"א) מדכתיב על פניו שהוא כמו על אפי ולא כתיב לפניו: כב [ודינה היכן] וא"ת מנ"ל לרש"י דילמ' דינה היתה מאחד עשר ילדיו ואחד משבטיו היה חסר. וי"ל מדכתיב לקמן בפרשת מקץ אלהים יחנך בני פי' יוסף אמר כן לבנימין ופי' רש"י שם דבשאר י"א שבטים שמענו ל' חנינה דכתי' אשר חנן אלהים וגו' ובנימין עדיין לא היה נולד לכך ברכו יוסף בחנינה א"כ ש"מ בהדיא די"א ילדים קאי אי"א שבטים חוץ מדינה דאל"כ הדרא קושיא לדוכת': (ד"ד) דרש"י מדקדק לשון הכתוב ואחד עשר ילדיו דמשמע שמספר של אחד. עשר הוא פשוט וברור כמו שתי נשיו וא"כ אם היה מהשבטים נחסר שם הרי אין מספר אחד עשר צודק ואין כאן כולם אלא וודאי הזכרים היו כולם שהם אחד עשר ולכן הקשה על דינה: [שמנעה] וא"ת והרי לקמן כתיב קום עלה בית אל ופי' רש"י שם לפי שאיחר' בדרך נענשת וכו' וי"ל דזה וזה גרמו וק"ל: (נח"י) ב"ר וקשה דמ"ש מלאה שהיו מעשה עשו שבזאין והכתוב מזכירה לגנאי ולא נענש אע"פ שהיתה מחזירתו למוטב ולאה נענש יעקב וי"ל דשאני לאה לפי באותו זמן היה רשע גמור דלקח נשים על נשיו ועזב עבירות מזורו' וא"א להחזירו למוטב לפיכך מזכירה לגנאי אבל עכשיו שנכמרו רחמיו על יעקב ונשקו בכל לבו איכא למימר שאת תחזירנו למוטב. עו"ל דשאת לאה לא היתה מסוגלת להחזירו למוטב אבל דינה שבשאת' לאיוב והחזירה למוטב וגיירתיה אם כן אף לעשו היתה מחזירתו למוטב: כג [כגשר] דאל"כ ה"ה ליה למכתב עוד פעם אחד ויעבור שחזר אבל נשיו. עו"ל דרש"י דייק מדכתיב ויקחם ויעבירם דלא הוה ליה למימר אלא ויעביר' אלא ודאי עשה עצמו כגשר וכו': כד [פכים] (קי"מ) לפי שכל הכלים חשובים כבר העביר דכתיב ויעבור את כל אשר לו ולאו דוקא פכים אלא כלים שאינם חשובים נקראים פכים וכבר נאמר בזה דברים רבים בג"א ובקר"ן

אבל רש"י פי' בב"ק דף ט"ז: (נ"א) וא"ת מנ"ל פכים קטנים דלמא מידי אחריתי י"ל דכיון דבתורה סתמא כתיב ויותר יעקב לבדו ולא פי' על מה חזר יש לנו לאוקמי אמסתבר טפי דהיינו פכים דמילתא דשכיח הוא לשכוח לפי שאחר דבר קטן אין רגיל כך להשתמש ומייחד להם מקום בכלים גדולי' בתיבה למקום הראוי להם. אבל (בנח"י) מביא י"מ אל תקרי לבדו אלא לכדו: [ד"ה ויאבק. של עשו] כדמוכח רש"י לקמן גבי אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' וכתב מהרש"ל אם תקשה לומר למה צריך רש"י לדחוק ולפרש שהוא מל' ארמי ולא כפי' מנחם י"ל פי' שפירשו רז"ל שהוא שרו של עשו לפיכך פי' פירו' אחר משום שאין שייך לומר שהעלו עפר עד כסא הכבוד כיון שהוא שרו של עשו עכ"ל: * כו [ד"ה ברכתני הודה] וא"ת דילמא ביקש ממנו שיברכו ממש וי"ל דהל"ל תברכני ברכתני הוא לשון עבר וכאן א"א לפרש כך לכך פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי כבר כל י"ט: עו"ל מדהשיב לו המלאך לא יעקב וגו' היאך באה תשובה זו לזה אלא ודאי ה"פ כדמפרש רש"י לא יאמרו עליך וכו' א"כ ש"מ שיעקב היה מבקש ממנו דבר זה שיודה לו על הברכה והוא היה משיבו שפיר רא"ם: כח [ומחליף שמך] ר"ל לא שהחליף המלאך כאן שמו אלא היה אומר לו שהקב"ה עתיד לה חליף את שמך ואמר לו שאותו חילוף שהקב"ה יחליף אני מפרש אותו עליך על הברכו': כט [אין לנו שם] לא שכשם כשאלו זה ממנו שהרי גם הוא שאל כזה מיעקב: לא [בשבילו] דק"ל אפי' אם זרחה בשבילו מ"מ מה זה לו וכי לו לבדו זרחה וכו': [ד"ה והוא צולע היה] ר"ל כשהתחילה השמש לזרוח היה צולע אבל מיד אחר כך נתרפא:

פרשה לג

ד [ד"ה וישקהו. שלא] ר"ל מלת וישקהו נקוד לכל הסי"ן שבו איכא נקודה והוי כאלו כתיב וינקהו לשון הנקה את שיניו שהיו בדעתו לנשכו: ה [להיות שלך] דל"ת דמי אלה משמע שלא ידע של מי היו ואחר כך אמר לך לכן פי' להיות שלך כלומר מי הם אם הם בניך או עבדיך או שכירתך: (נח"י) דא"ל שנתכוון שילפפנו תחלה דהא כבר נכמרו רחמיו ולא בקש להרגם: ח [למה הוא לך] דאין לפ' כמו גבי מי אלה לך כלו' עבדים או בניך דהכא אי אפשר לפרש כן דהא היה יודע עשו שהם מוליכי המנחה ובודאי עבדיו הם ועוד מה השיב למצא חן בעיניך אלא וכו' כלומר למה טרחת לכל זה: ומה ר"ל כתב כי בודאי פי' של מי לך פירושו של מי הם וא"ל א"כ מה השיב לו למצוא חן בעיניך ה"ל להשיב תחלה שהם שלו אין זה קושיא כי שאל אותו עשו מי לך כל המחנה כלומר למי הם כל המחנה שפגשתי שאני צריך לומר למה הוא לך לכך השיב לו יעקב למצוא חן בעיניך כי עיקר שאלתו היה על למה הוא לך וכו' עכ"ל: [מלאכי'] דאל"כ מאי כל המחנה דהא מוליכי המנחה לא היו כ"א חמשה ומה שהשיב ויאמר למצא חן בעיני אדוני וכי בשביל שהכו אותו המלאכים ימצא חן בעיניו. וי"ל דכיון שאמרו אחיו של יעקב ה"א היה משגיחין א"כ ראה שיעקב היה חשוב בעיניהן של מלאכים לכך ימצא חן בעיניו כלומר להודיע שיש לו הרבה אוהבים ושגם אתה תהיה מאוהביו: ט [הודה לו] ר"ל רש"י דייק מכפל לשון יהי לך אשר לך כיש לי רב שני. י [אל. תאמר] שמלת אל תמיד לעולם דבק עם אזהרה לכן אמר אל תאמר לי כן שפירוש: בבקשה. מהרש"ל שלא תאמר אל נא קאי על הודאתו שהודה לו על הברכות וזה לא יתכן שלא על קאמירה שא"ל יש לי רב ואינו רוצה לקבלה לחוד קאי: [ד"ה אם נא. כדאי] הוצרך לתוספ' זה מפני שפי'

על כן הוא של אשר כנ"ל היה די בא' מהם או שיכתוב על אשר ראיתי פניך וגו' או כי ראיתי פניך לפיכך הוצרך להוסיף תוספת זה כדי שתהיה מלת כי טעם על ולקחת מנחתי מידי שלמעלה פירוש כלומר ולקחת את מנחתי מידי כי כדי והגון לך שתקבלנו מלת על כן דבקה עם ראיתי פניך וכו': [חשובין] לא שכראות כ"ף ההשואה כלו ראיתי פניך כמו שראיתי נ"כ בני אדם שאין השואת הראיה סבה לנתינת המנחה ל"פ חשובים וכו': [ד"ה ותרצני נתפייסת] הודיענו בזה שהוי"ו של ותרצני הוא במקום ועוד סיבה שנייה לקבלת המנחה דאל"כ איך נופל ותרצני של ראות פני אלהים: יא [ד"ה אשר הובאתי] פי' מאחר שלא טרחת בה כמותי ראוי שתקבלנה · ופירש עד שבאה לידך עד הזמן הזה שכבר באה לידך: (ד"ד) זה צריך ביאור דאם היה טרח בה כ"ש שיש סברא שיקחנה כיון שהיה לו טורח בשבילה · נראה דה"ק מה שאני מפציר בך ליקח לא תאמר שאין אני עשה בגלל שלם שלא אני נהנה ממה שתקח ממני · שהרי שאתה אינך נוקח כל כך המתנה כיון שלא טרחת בה ואפ"ה אני מפציר בך שנית שאני טרחתי והגיעה לך ממילא מוכח שאני נהנה ושמח בלקיחתך ממני: [ד"ה יש לי כל סיפוקי] (ד"ד) לכאור' זה תמו' דהא כל הוא יותר מרוב ולמה אמרינן שעשו אמר בלשון גאוה יש לי רב · ונ"ל ע"ד שכתבו תוספו' בפ' א"נ בענין ביתר ריבית מעכו"ם דמותר בכדי חיין של ישראל והאידנא אפילו כך גדול יקר' כדי חיין מפני שיש עלינו מסים הרבה בגלותינו אין ידוע מה שצריך ליתן מ"ה אמר יעקב שפיר יש לי כל סיפוקי פי' כל הממון נחשב לי לסיפוקי שצורך בגלות מחמת נתינת מסי' אבל עשו אמר דרך גאוה שאני איני משועבד לשום אדם וכל מה שיש לי הוא רב כיון שאיני צריך לתת לשום אדם: ✿ וליט"ב דיש לי כל ע"כ לא תוכל לפרשו כפשוטו דאם הכל שלו מה נשאר לאחר' אלא ע"כ כמתרגמינן ספוקי משא"כ יש לי רב יותר וכו' וק"ל: יב [וה"נון יסוד] כמו שמעה שלמה שהשי"ן היא מן היסוד והה"א היא נוספת אף כאן הנו"ן היא מהיסוד והה"א נוסף והוא מבנין הקל ולא מבנין נפעל ולא נו"ן דאית"ן דאי הוה הנו"ן דאית"ן הל"ל ב' נוני"ן חד נו"ן מן היסו' וחד נו"ן מן השימוש והיה ראוי לכתוב ננסעה רא"ס: [ותרגום] ר"ל דהתרגו' נמי מוכיח כן שמתרגם על נסע' טול משמע שהוא שם דבר כיון שלא מתרגם נטל אבל נלכה קאי נמי על עשו לכך תרגומו ונהך וק"ל: יד [כפי דרכן] כלומר לא שילך הוא לפניו והוא אחריו וק"ל: [ד"ה לרגל · לפי צורך] ולמ"ד לרגל הוא במקום כפי רגל ועתה ר"ל כפי כח הולכת הרגלי' לא כפי צורך הרגל להיות רגל: טו [טובה זו] דק"ל דפסוק מאחר למה זה אמצא חן משמע שלא רצה למצא חן והוא שלח לו מנחה גדולה כדי למצוא חן בעיניו ועל זה פירש תעשה לי וכו' ואמצא חן בעיניך מאמר בפני עצמו הוא: טז [בשמטו] וא"ת והלא אע"ג דכתיב עשו לחוד בקרא אנשיו נמי במשמע כדכתיב בסמוך ויעקב נסע סכותה ה"ה נמי נשיו ובניו אף שנקט העיקר ה"ה כ"כ. וי"ל מפני שאמר עשו אצינה נא וגו' ונסעו לומר שנשארו בני יעקב משום הכי היה לו לכתוב בהדיא שהלכו עמו. רא"ס · וע"ד יש לומר כיון שכתיב מתחלה וירא והנה עשו בא וארבע מאות א"ש עמו אם כן הוא טפל אצלם כיון שהזכירם אם כן גבי וישב עשו וגו' היה לו נ"כ להזכירם שמועטים זה משא"כ ביעקב וק"ל: יז [קיץ וחורף] והקש' הרא"ס ולא ידעתי למה הביא רש"י ז"ל זה המדרש והלא הבית והסכות שניהן היו בזמן אחד הבית לעצמו והסכו' לבהמתו כדכתיב בקרא ורש"י כפי' כתוב ואני לא באתי לפרשו אלא לפי פשוטו ע"כ · ומהרש"ל פירש לפי שכתוב בקרא ב' פעמים סכות ופעם אחת בית ר"ל סכות קיץ בית חורף וכו': (קנ"ח) הביא זה המדרש כדי לכוון מספר הכ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם כ"ש בפרש' וישב על פסוק ויתאבל על בנו: (נ"א) פי' כי למה קרא שם המקום סכות ע"ש סכות בהמתו ולא על שם ביתו ואין דרך בני אדם לקרוא שם המקום מה שאירע לבהמתו אלא פי' הכתוב ויעקב נסע סכותה שעשה שם י"ח חודש ועשה סכות בזמן הקיץ ויבן לו בית בזמן החורף רק קשה דא"כ הל"ל ויקרא שם המקום וכו' אמר ויעקב נסע סכותה כו' לא אמר ויבן לו בית אלא ולמקנהו עשה סכות היינו בזמן הקיץ שאחר החורף ומפני שהיה שם שני קיץ וחורף א' קרא שם המקום סכות ועיין בנ"א באריכות: יח [שלם. שלום] מהרש"ל. מדכתיב שלם סתם משמע בכל שלימותיו ומה כתיב בענין זה למעלה שהיה לו מקנה ולמטה ויקן את חלקת השדה משמע שהיה לו ממון ושל' בתורתו מדכתיב בקרא בבואו מפדן ארם למה לי אלא לומר לך שאפי' בא מפדן ארם שגולה עם הארץ אפ"ה לא שכח תלמודו: כ [קראו ליעקב] כאלו אמר ויקרא אלקי ישראל ליעקב אל וה"פ הקב"ה אל בעליונים ויעקב אל בתחתונים ר"ל כיון שהשכינה שרויה בשבילו על הארץ א"כ הוא דומה כאלו הוא בעצמו אל:

פרשה לד

א [ע"ש יציאתה] (נח"י) פי' דהא מצינו במקום אחר כתוב ואת דינה בתו ופרש"י שתולה הנקבות ביעקב: ד [גדרו עצמן] והעובר יהא נדון במיתה כך קבלו עליהם אף שלא מן הדין כדפירש לעיל בפרשת חיי שרה וכן דייק הלשון היו נודרין וכו' עשו הנדר לא שהוא צווי מפי השם ודו"ק וא"ת הא פנויה מותרת לבני נח וי"ל כיון שגזל אותה ובא עליה הוה כמו ערוה וחייב עליה הריגה רא"ס: (נח"י) הקשה על זה התירוץ ואמר דהפנוי' לא נאסרו לבני נח רק ע"י נדר וסייג ומה שנתחייב שכם מיתה היינו משום גזל אליבא דהרמב"ם או משום שאר מעשיו הרעים אליבא דהרמב"ן והאי דהרב לא הזכיר א' מאלה הב' טעמים לפי שהרב לא ניחא למצא טעם לחייב מיתתו אלא לפי' לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפי' בפנויה והוקשה לו קושי' הרא"ס וע"ז תירץ שהאומות גדרו כו' וע"ש באריכות: (נח"י) ואין להקשות דהא מלתא דפשיטא הוא דשרי לשנויי ברמאות עם רשעים כמו יעקב עם לבן אחיו אני הוא ברמאות י"ל דלא שרי לעשות אלא להנצל ברמאות אבל אם הרמאי כבר גמר רמאותו אסור לעשות לו רמאות בדבר אחר ולכן הוצרך הכתוב להעיד שבדין עשו לפי שכבר נתחייב מיתה: (נח"י) קשה דהא בעצ' כולם השיבו במרמ' בחכמ' המול לכם כל זכר כדי שיהרגום בהיותם כואבים. וי"ל ביום השלישי עשו שלא בעצת אביהם שהלכו שניהם לבדם ואפשר שהיה מתייעץ להרוג אותם כדין שחייבין מיתה ולא כדרך נקמה: יט [נתרצה] ר"ל אל תפרשנו מלשון נוי או נאוה ודירה דא"כ אך בזאת יאותו לנו מבעי ליה שהוא ל' נוי: [ד"ה להמול · ל' להיפעל] פירש מבניין נפעל ואין לשון לפעול שפרשו מול דאם כן היה ראוי להיות למול הלמ' בקמ"ץ ומ"ם במלאופו' ואם פרשו נמל לנמול מבעי ליה: כג [ישבו אתנו] רצונו לתרץ דבמקרא משמע שבני יעקב היו מבקשים להם להביאם לישב אתם והא איפכא הוא: כה [כשאר אנשים] הל"ל שמעון ולוי שני בני יעקב ל"ל אלא וכו' מהרש"ל: [ד"ה אחי · לפי] דאל"כ אחי דינה ל"ל שלא לומר שמצד האחוה עשו זה ולא מכח שהיו אנשי דמים: [ד"ה בטח · של זקן] ר"ל

ר"ל יעקב א"כ על תפילתו של אברהם שהתפלל עליהם כדמפורש בפ' לך לך · מהרש"ל : כט [ד"ה שנו · מלרע] ושרשו שנה אבל אם היה טעמו מלשל על משקל קמו שנו היה שרשו שוב והיה מלשון שונה : ל [וכחלת] פסוק הוא בפ' כי תשא ר"ל לאחר שפרה ורבה וכחלת : [שותקין] אבל עכשיו יהיו כבורין דהומן עתה ובאין עלינו : לא [הפקר] דק"ל דלא נקראה זונה אלא מי שמפקר' עצמה לזנות לכל אדם וא"כ למה כתוב הכזונה יעשה היאך יכול הוא לעשות' זונה כיון שהיא אינה מפקרת עצמה לכך מפ' הפקר ר"ל שעשה כאלו הפקר : [ד"ה את · יח] דק"ל דילמ' ה"פ הכזונה שחסר בית והוי כאלו נכתב בכזונה עשה את אחותינו ואת פירו' עם וה"פ של הפסוק הכמו ששוין עם זונה יעשה עם אחותינו והוה פי' זונה ממש לכך מביא רש"י התרגום שמתרגם ית ש"מ שלאופי' עם וע"כ פי' הכזונה הפקר:

פרשה לה

א [כעגשת] דאל"כ למה הוצרך לנותו קום עלה הלא כבר נדר יעקב של זה אלא ה"ק ליה מהר ועלה ואל תאחר עוד וכו' אבל על איחורו בבית לבן לא נענש לפי שלא של הנדר עליו אלא משיבא לשוב כדכתיב ושבתי בשלום וגו' : (נק"י) פי' באת ואת לך מכתך לא קאי אעיכוי שכם אלא ר"ל להבאישך ביושבי הארץ שיראת. מהם ואילולי השט' האיחור הנדר לא היה פחד האומות נכנס בלבך והא ראיה דמיד בהליכתו לבית אל לקיים נדרו נאמר ויהי חתת אלהים על הערים ולא רדפו וגו' · ומחמת מניעת דינה מעשו בבורה נורה נתפול ביד שכם : ° (ד"ד) אע"ג דלשל פירש"י דנענש מפני שמנעה מעשו · י"ל אי דלאו דנתעכב בדרך לא היה נענש בזה כי היה שלום מנוה ושלוחי מנוה אינן ניזוקין אלא שנתעכב לא היה שלום מנוה ונענש : ב [מסלל] (נק"י) דאם"ד כבר היו נידס למה לא הקפיד יעקב בנה : [ד"ה והטהרו · מע"א] (נ"א) פי' דלפני זה כתי' והסירו אלהי נכר והחליפו שמלותיכם וע"כ יחליפו משום ע"ז דאי מטומאה שני בטבילה אלא מע"א א"כ הטהרו דכתיב נ"כ מע"א : ד [אילן סרק] ר"ל שאינו עושה · סרק פי' ריק מן הפירות : (נק"י) יעקב לא רצה לעכב שילך אותם ליש המלך כי רצה למהר לקיים נדרו ע"כ נתחכם לטומנה בעפר ובדי שלא ירבים איזה אדם לאחר זמן שיש כאן ספירה לפיכך טמנה תחת אילן סרק : ז [בבית אל] כי אל אינה מלא קוסרת כיון שהוא נקוד בצי"רי וגם הטעם שתחת אל שהוא טפח"ה מורה שהוא מוכרת : ח [ד"ה תחת · אלון] ר"ל דאלון אין פירש מישור אלא אלון שמו של מישור כדפירש רש"י בפרשת שלח איל פארן וע"ש : [שמתה] דכיון דקודם לכן לא מתה שהרי שלחה דבורה אצלה ש"מ שעדיין לא מתה וכשבא יעקב אל בית אביו לא כתיב אלא ויבא יעקב אל יצחק אביו ולא כתיב אל רבקה אמו שהרי על ידי שלחה לו דבורה בא אלא ש"מ שמתה כיון שעכשיו נתבשר לו על אבילות שני דכתיב אלון בכות ר"ל אבילות אחר א"כ ודאי הוגד לו על אמו שמתה : [שלא יקללו] ויצחק היה כליא בביתו כיון שלא יכול לראות ויעקב היה בפדן ארם ולא היה עדיין אצלה אלא עשו לבד ולכך העלימו את יום מותה כדי שלא יעסוק עשו בקבורתה כי על ידי זה יקללו את הכרס שיצא ממנו · יש מקשין למה יקללו אותה לאחר מותה יותר מבחייה · וי"ל כי קודם מיתתה לא ראו אותו כי היה שם אצל אמו בארץ שעיר שהרי יעקב שלח לשם שמנחה אבל עכשיו שיצא לקבורה ולא יהיה שם אלא הוא מ"ה יקללו אותה · ומהרש"ל פי' דמ"ה העלימו מיתתה כדי שיהיו סבורים

שהיא עודה חיה ואין רשאין לקלל אותה משום לא תקלל חרש וזה דוקא מחיים : (נ"א) ק"ק למה לא העלימו מיתת יצחק שיצא ממנו עשו י"ל כי האם נותנת דם ובשר וגידים דברים המוכרים שממנו יצא הפסיתית אבל מן האב יבואו דברים שאין אומרים כ"כ הרשעות תלוי באם : ° (ד"ד) וא"ל האנס מיתת נוה לא היזכר בתורה אין זה קשיא שהרבה צדיקי' לא נזכר מיתתן אלא אבל רבקה נזכר ברמז צריך תי' למה לא הזכיר בפי' : ט [ברכת אבלים] (נק"י) ב"ר איכא דמדרש דליכא למימר ברכה ממש ור"ל ברכה הסמוכה לא יקר' יעקב וגו' אין זה אלא גילוי מלת' והודאה על הברכות ראשונות · וליכא למימר ברכה שאחריה אני אל שדי פרה ורבה דהתם כתי' ויאמר ש"מ דאמירה חלשה היא ועוד דלא ה"ל להפסיק באמירה לא יקרא שמך יעקב : י [ועקבה] לשון וארב וקם עליו : ✿ אע"ג דקרא שמו יעקב ע"ש אחיזת עקב ברא' דיוקו של רש"י דהי"ל לא יקרא עוד שמך יעקב ומדכתיב לא יקרא שמך עוד יעקב ר"ל מה שאמר עשו עוד טעם הכי קרא שמו יעקב ויעקבני · בלו"ט : יא [כדי לברך] דק"ל למה נאמר אני ועוד למה נאמר שם של שדי ולא אחד מאחר שמות : [ד"ה פרה · בנימין] ° (נק"י) קשה מנ"ל שנתעברה שמא אחר בנות ■ נתעברה ושהה בבית אל עד ימי עבור י"ל כיון שאמר בשביל שאחרת בדרך נענשת א"כ אין סברא שישהה שם שני שנה : [ד"ה גוים · מנשה] ° (הד"ד) מתרן כראה שאמר גוי וקהל גוים יהיה ממך פתח בשתים וכיים בחה אלא על בנימין לא שייך לומר שכבר נתעברה אלא יהיה קאי על מנשה ואפרים שלענין הולדה שוים הם ע"כ סיבר אותם בהדדי : כתב הרא"ם צריך לגרוס וקהל גוי מנשה ואפרים דדריש גוי חד וקהל חד כי היכי דלא תיקשה אמאי דבפי' בפ' ויחי בשרני שעתידי' לצאת ממני עוד קהל עמים או צריך לגרוס התם קהל עמי' בלא וי"ו והכי גרסי' גוים מנשה ואפרים ועיין בנ"א פר' ויחי שמשנה הנירסא : [ד"ה ומלכים · שאול] פי' דכתיב שמלכיך יצאו משמע שעדיין הם בתוך חלציו דאין ה אלא משבט בנימין שעדיין לא נולד : יד [אינו יודע] (נק"י) אע"ג דבב"ר למדו מזה הפסוק האבות הן הן המרכבה והרב ס"ל דהאי דרוש דהא הביאו בסוף פרשת לך לך מ"מ ס"ל דאלו התיבות במקום אשר דבר אתו מיותרת דהא גבי אברהם כתיב ויעל מעליו אלהים ולא פיים במקו' אשר דבר אתו : יז [שהכיר מנוי] שאע"פ שזמן יפה היה ואם כן לא היה לו לקוברה בדרך אלא היה לו לשאת אותה לאפרת אע"פ כן לא עשה כדפירש"י בפרשת ויחי · אע"פ שפיר' שם דעת הנריד היה משמע שבאמצע הקיץ היה א"כ י"ל דלכך מנע להוליכ' ליקבר בא"י כיון שהיה החום גדול : וי"ל דיה שפי' שם עת הנריד היה שהארץ חלולה כו' ולא היה באמצע הקיץ אלא בתחלת הקיץ והארץ היתה חלולה ע"י ברגל של מחרים' שהכיר היה מנוי : [בכעמון מבינו] ר"ל והתם מאי רבותי' הוא אם היא בכבדה והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא למאי נפקא מינה אלא ודאי מהלך מועט היה ומיד רדף אחריו נחזי : [כמד כרס] ר"ל כשאדם מוכר לחבירו כרס אומר לו אני מוכר לך כמד כרס וכשמוכר לו השדה אומר לו חלקת השדה כלומר שהו' מדה הידוע להם : כב [עד שלא] ר"ל לפי שאומר באותו מלכא אבל יצחק אביו לכך אירע לו כל זאת : [ד"ה וישכב · בלהה] לפי שהיתה שפחת רחל · מהרש"ל וא"ת מ"ט דיעקב ולמה לא נתן באהל לאה י"ל לפי שיעקב הוא סבור שלאה אינה תרג' ליקח משום שלא נתן מטתו בשירדהל באהלה נ"כ עכשיו אינה תרג' ליקח אבל ראובן שהיה רגיל אצל אמו ויודע שתקח מ"ה הלך ובלבל · עכ"ל :

כג [ד"ה בכור · לעבודה] ר"ל כשעשה כה"ג עבודה היה מלובש בחשן ובאפד והיו שמות השבטים בחשן ועל כתפות האפוד ראובן היה ראשון: כשכתבו שמות השבטים הוא כתחלה תחילה · מנחת שי :

כז [המישור] והא דכתיב לעיל בפרשת לך לך וישב באלוני ממרא אשר בחברון ופי' רש"י שם אדם י"ל דהתם כתיב באלוני ממרא ואלון שם המישור · וא"ל דשמא שני שמות יש לו אלון וממרא וקראן בשני שמותיו דהיינו אלון וממרא א"כ הל"ל באלוני בממרא להורות ששני שמות יש למישור אלא ע"כ מדלא כתיב הכי ש"מ שם האיש הוא · והרא"ם פירש לא שם האדם מדכתיב אחריו קרית הארבע: [ד"ה קרית · ממרא] פי' שמה של עיר היא קרית הארבע ולא קרית של ארבע שהוא שם אדם מדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע ש"מ שקרי' ארבע הוא שם המקום וכה"א שבמיל' הארבע דכתיב הכא היא כמקום של כלומר אל מישור של קרית ארבע וכמו שמפרש רש"י בעצמו אחר זה וק"ל :

פרשה לו

ב [ד"ה אהליבמה · להטעות] וקשה לו לבשמת למה לא כינה לה טוב כדי לרמאות את אביו והיה לו לעיל בפרשת תולדות להזכיר אותו שם כינוי אם היה לה וי"ל שעשו קרא לה שם אחר שאינה של עבודת אלילים אלא הכתוב קראה כך בשם עבודת אלילים לפי שכתיב לעיל אחר כך ותכהן עיניו מראות ופי' רש"י בעשנן של אלו ואם היה משנה שמה היה קשה היכן מצינו שהיו מקטרות לכך קראה לעיל בשם זה כדי להראות את זה שלכך נקראת בשמת ע"ש וכו' מהרש"ל : ואע"פ שיהודית היא בת בארי החתי ואהליבמה היא בת ענה החוי י"ל הוא ענה הוא בארי דשני שמות היו לו והא דמיחס אותו פעם למשפחות החוי ופעם למשפחו' החתי אפשר דאביו היה משפחות החתי ואמו היתה משפחות החוי לכן מיחסו פעם אחד למשפחות החתי ופעם לחוי : וא"ת מנ"ל לרש"י דיהודית היא אהליבמה דלמא יהודית היא מתה ואהליבמה אשה אחרת היתה תירץ הרא"ם מדכתיב את נשיו ולא כתי' נשי' ש"מ הן הן נשים האמורים למעלה : ה [ממזר היה] כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דלמא תרי קרח הוו י"ל כיון דלא חשיב אותו בבניו אלא בבניו של אהליבמה ואחר כך חשיב אות' באלופים של אליפז ש"מ ממזר היה : ו [באשר ימצא] דאל"כ למה אינו מפרש לאיזה ארץ הלך : ז [שט"ח] (נ"א) פי' מדאמר מפני יעקב אחיו שלא היה רוצה להיות בפרעון דשטר המוטל על זרע יצחק כי אין הפי' שכל ארץ כנען לא יכלה להם דהוה ד' מאות פרסה א"כ הכ"ל ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותם אלא מקום שגרו לא יכלה להם א"כ למה הלך עשו לארץ אחרת תשאר בארץ כנען אלא מפני השטר חוב: [ומפני הבושה] כלומר ועוד טעם אחר: ט [שהולידו בניו] (נ"א) פי' דא"ל תולדת שהוליד עשו דהא לא זכר כאן תולדת שהוליד עצמו אלא תולדת בניו : יב [איני זוכה להינשא] (ממ"ש) דאל"כ ל"ל ותמנע היתה פילגש וגו' הל"ל גם עמלק בני אליפז בכתם למה מזכיר שם אמו טפי מבני אליפז האחרים גם מאי נ"מ שהיתה פלגש או אשתו ל"פ להודיע וכו' עד הלואי ואהיה פלגש וכו' לכן פורש"י בסמוך דיש"ה הוזקק לכתוב משפחת החורי וק"ל : [מלמד] כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דיש שם מאורע דלמא לאחר מות שעיר החורי נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ומהרש"ל תי' דא"כ היאך שייך לומר שהיתה בתו פלגשו בפרהסיא בשלמא כשבא אליפז על אשת שעיר באיסור לא היו יודעין העולם שתמנע היתה בתו של אליפז · וכ"ל דאם היתה בתו של אליפז

למה כתב הקרא ואחות לוטן תמנע התיכם אי לאו בתו של אליפז היתה אלא מכח ממזרת שבא אליפז על אשת שעיר בעוד שהיה חי והיו העולם סבורין שהיתה בת שעיר ואחות לוטן מן האב ומן האם בא לאשמועינן גדולתו של אברהם אבל אי היה תמנע בתו של אליפז בהיתר וא"כ נשאה אליפז לפילגש · כי בן נח מותר בבתו למ"ד א"כ בא להודיע הכתו' שהיא אחות לוטן אי להודיע גדולתו של אברהם וכו' והא היתה מזרעו של אברהם בעיני כל שהרי בהיתר נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ודו"ק כ"ל · והרא"ם תירץ משום דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן אלא להודיע קלונם ופסולתם משום הכי כל היכא דאיכא למתלה בהו קלקולא תלינן : טו [ראשי משפחות] כלומר היו נשיאים וראשים כל אחד מהם על משפחה אחת לא שמהם נולדו המשפחות: כד [ד"ה הוא ענה · למעלה] (נ"א) פי' דאל"כ מאי הוא ענה אשר מצא את הימים משמע דהוא ענה הנזכר במקום אחר מצא הימים ולא מצאנו בשום מקום שנזכר הוא ענה שמצא הימים אלא ה"פ הוא ענה האמור למעל' ואותו ענה מצא הימים : [שבא בכנען] וא"ת מנ"ל דצבעון בא על אמו דהוא אשתו של שעיר דלמא שעיר אביו של צבעון בא על אשתו של צבעון והוליד את ענה והעולם היו סבורין דבנו של צבעון היה אבל באמת בנו של שעיר היה אחיו של צבעון וי"ל דסברא הוא דתלינן קלקלה במקולקל ולעיל נמי מצינו דצבעון היה המקולקל דבא על כלתו אשתו של ענה ואין סברא לומר דשני מקולקלין היו וא"ת לעיל נופיה מנ"ל דצבעון היה המקולקל ובא על כלתו דלמא ענה היה המקולקל ובא על אמו אשתו של צבעון וי"ל א"כ היו נמי שני מקולקלין ענה ושעיר וכיון שיכולין לתלות הכל בצבעון תלינן הרא"ם · והקשה מהרש"ל למה נעשה שתי נשים מקולקלין אשת ענה כלתו של צבעון ואשת שעיר אמו של צבעון וי"ל שהנשים אינן נקראות מקולקלין שהן אינן עושין מעשה כלל אבל האיש שעושה מעשה נקרא מקולקל · א"כ הנשים יכולים לומר אנוסים הויינו אבל האיש אינו יכול לפטור עצמו בטענה זו לפי שאין קשוי אלא לדעת: [לא שאלני] ר"ל דרבי חנינא היה רופא ואמר מימי לא שאלני אדם על רפואת מכת פרידה ונתתי לו רפואה : לא [ובטל מלכות] ר"ל כיון דכתיב ולאום מלאום יאמץ משמע דלא ישוו בגדולה ולכך כשהמליכו מלכי ישראל בטל המלכות של עשו כל אותו זמן שמלכו כדמפרש ואזיל : [ובימיו · יורם] דהוא היה אחרון מיד בימיו התחיל מלכות של עשו וכן בימי שאול שהיה המלך ראשון מיד בטלה מלכו' של עשו: לג [עתידה ללקות] (מ' העגל) דק"ל ל"ל לייחסו אחר אביו כיון שייחסו ע"ש מקומו כמו שמל' ממשרק' וכו' ותירץ שלא היה ידוע וכו' ע"ש מקומו ולא ייחסו ע"ש מקומו אלא להודיע שעתידה ללקות: מ [שם מדינותיהם] (ממ"ש) ר"ל ז"ש הכתוב למקומותן בשמות' פי' שנקראו שמותן ע"ש מקומות' וז"ש א"כ · והראשונים וכו' הם השמות תולדות' שלא תיקשי הא כבר מנה לעיל אלופי בני עשו גם שם מנה אחרים · והא ראיה שאלו נקראו' ע"ש מדינותיהם דהא מגדיאל היא רומי כדאי' בפדר"א שנראה לו בחלום היום מלך מגדיאל אבל באחרים כגון אלוף קנז וכו' אפשר שכן נקראים ע"ש תולדותם מאחר שנזכרים למעלה בשמות אלו נ"כ וכן אלוף אהליבמה אלוף תמנע י"ל שמות תולדות' טפי ואחר דאיכו לעיל שהם שמות אדם ואיכך נ"כ אין הכרח שהם שמות מדינה לכך מביא ראייה ממגדיאל שהוא שם מקום ולכן י"ל שכולם נקראו ע"ש מדינותיהם שבא זה ונילה על זה : מג [היא רומי] (נ"א) הקשה הרמב"ן למה קרא אותו אלוף והלא מלכות גדול היא

רומי

רומי למה יקרא אותו אלוף אין זה קשיא דודאי עתה היא מלכות גדולה והא דקראו אלוף כי אלוף היא לעולם אבל כמה שהיתה מלכות לא היה מעולם :

חסלת פרשת וישלח

וישב

פרשה לז

א [כדרך קצרה] פירש רא"ם דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב מקודם ואלה תולדות יעקב ואח"כ היה לו לכתוב וישב יעקב כמו שמצינו לעיל גבי עשו דפשי' מקודם תולדותיו ואח"כ היכן נתיישבו · ומתרץ אחר שכתב וכו' כלומר שלא בא הכתוב למנות תולדותיו של יעקב אלא בא לפרש ישובו וישוב תולדותיו היאך נתיישבו שהרי גם בפרשתו של עשו מפרש ישובו וישוב תולדותיו שהרי כתיב וישב עשו בהר שעיר הרי ישובו ואח"כ מפרש תולדותיו כדכתיב ואלה תולדות עשו וגו' ותולדות בניו ואח"כ מפרש ישובו בניו כדכתיב ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם וגו' אלה אלופי אדום למושבותם · וזהו שנקט אחר שכתב לך ישובי עשו ר"ל גם בפרשתו מפרש ישובו תולדותיו א"כ כאן גבי יעקב נ"כ מפרש ישובו וישוב תולדותיו והיינו הא דכתיב וישב יעקב הרי ישובו ואח"כ כתיב אלה תולדות יעקב ר"ל ואלה ישובי של תולדו' יעקב גם הם כמו תולדות עשו והתחיל לספר המקרי' שקרו להם עד בואם שם ותחילת המקרות יוסף בן שבע עשרה שנה נמכר למצרים ונשתעבדו שם ויגאו וכך וכך אירע להם עד בואם לארץ כושנת : (ד"ד) דלשון וישב משמע שמסוכר למעלה וא"ל שהמכור הוא שהכתוב מודיענו ענין ישוב' תולדת יעקב ועשו מכ"מ שמסדר בהדדי לכן פי' דהכתוב רוצה לגלות לנו הסילוק שבניהם שבזה מאריך ובזה מקצר : ב [ואלה] זה הפי' קאי אדלעיל וה"כ ק"ל כיון שפירש לעיל דהפסוק בא לפרש ישובו של יעקב וישובי של תולדותיו א"כ היאך מצינו שפירש ישובי תולדותיו והא כתיב אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ועל זה פי' ואלה של תולדות יעקב כלומר ואלה גלגולי וסבות ישובי התולדות של יעקב היינו השבטים יוסף בן י"ז שנה וגו' · וע"י יוסף באו למצרים ואח"כ יצאו משם ובאו לארץ ישראל ואע"פ שמצינו כיוצא בזה באלה תולדות יצחק שהתחיל הכתו' באלה תולדות יצחק והתחיל במקרים שקרו לו קודם לידתם ולא הוקשה זה לרש"י י"ל דעיקר קושית רש"י הכא דהתחיל בישובי יעקב ואח"כ כתב אלה תולדות יעקב וגו' היה לו להפוך : והרא"ם פי' מפני שאין ישוב של תולדותיו נזכרים בתורה רק של ב' שבטים ומני ולכן נקט רש"י וגלגוליהם : [תלה הכתוב] ר"ל שלא בא לפרש אלא תלדות של יעקב ולא ישובי תולדותיו · ומה שכתוב אלה תולדות יעקב יוסף לומר שכל תולדותיו נקרא על שם יוסף שהרי עיקר שנתו של רחל שיולד בן מרחל עבד שבע שנים הראשוני ואח"כ [illegible]ה אותו ונתן לו את לאה והוליד ממנה בנים ואח"כ נתנה לו רחל בלהה שפחתה לאשה כיון שראתה שאין לה בנים והוליד גם מבלהה בנים ואח"כ נתנה לו לאה גם זלפה שפחתה לאשה וגם הוליד ממנה בנים ואח"כ ילדה רחל את יוסף ומיד כשנולד יוסף אמר יעקב ללבן לחזור אל מקום אבותיו וא"כ נמצא שכל תולדותיו לא היה אלא בסבת יוסף הנולד מרחל : [אלא ברחל] וא"ת והא בנימין נמי בא מרחל ולמה נקט יוסף · וי"ל מ"מ עיקר עבודתו לא היה אלא בשביל יוסף כמו שנאמר לעיל ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וגו' כדפירשתי לעיל : [זיו איקונין] הא דלא נקט רש"י קלסתר פנים כמו שנקט לעיל בפרשת ואלה תולדות גבי יצחק משום דרש"י דייק שהיה דומה לו מדכתיב זקנים כדפירש רש"י בסמוך לכך נקט זיו אקונין דזקנים נוטריקו"ן זיו איקונין וק"ל : [שאירע] כאלו אמר התולדות שהכל מעידים עליהן שהן של יעקב הוא יוסף כמו שפירש רש"י לעיל גבי ואלה תולדות יצחק בן אברהם או משום שהוא לבדו ארעו לו מה שאירע ליעקב ומפני זה ידעו הכל שהוא בנו : [וישב בשקט] דקשה לו למה לא כתיב ויהי יעקב בארץ וגו' : [קפץ עליו] (נש"י) אף על גב דבכל מקום שמפרש הרב כן הוא משום שכתיב חסר כמו וה' יושב פתח האהל או ולוט יושב וכו' מ"מ א"כ הכא שאין מקום לדרוש בשקט י"ל דמדכתיב אחר כך אלה תולדות יעקב יוסף שאין לו קשר עם וישב יעקב או הל"ל אלה תולדות יעקב ראובן וכו' ע"כ לפרש שאלה תולדות יעקב יוסף נרמז שלא נתקיימה השקטה של וישב וכו' וז"ש קפץ עליו רוגזו פי' המחלוקת וריב שלו כמו אל תרגזו שתרגומו אל תנצון : [ד"ה והוא · נערות] דאל"כ והוא נער למה לי : [ד"ה את · ורגיל] (נש"י) דא"א לפרש שהוא ענין אחד שהיה עושה מעשה נערות אצל בני בלהה וכי חון להם לא היה עושה אלא וכו' : ° (נ"א) הקשה הרמב"ן א"כ למה לא הגילו אותו בני השפחות מאחר שעליהן לא הביא דבה רעה · וי"ל שעיקר השנאה לא היה בשביל הדבה שהרי לא אמרו הנה בעל הדבה בא אלא בעל החלומות לפיכך נשתתפו כולם במכירתו כי בחלומו היו כלם שווים : [ד"ה את דבתם · רואה] ורש"י דייק מדלא כתיב ויוצא יוסף דבתם כמו שכתוב גבי מרגלים ויוציאו דבת הארץ אלא ודאי אמת היה לכך כתיב כאן ויבא יוסף את דבתם ר"ל שמביא את הדברים כהווייתן לפני אביו כאשר שמע ולא היה אומר דבר מה שלא ראה אבל גבי מרגלים כתוב ויוצא ר"ל שהיו מביאין דברים שקרים מלבן : [בני לאה] ואע"פ דבקרא סתם כתיב את אחיו י"ל דכיון שיוסף היה מקרב את בני השפחות ואם היו רשעים בעיניו אין היה מקרבן עוד שהוא היה אוהב שלהן בודאי לא היה הדבה עליהן : [ובשלשתן לקה] וקשה דהיאך יתכן לומר שבני יעקב יהיו חשודין על זאת ואי היו חשודין למה נענש יוסף על זה · וי"ל דודאי לא היו חשודין על זה אלא שיוסף הי' טועה בדבר לכך נענש שהי' לו לעיי' בדבר על מה שחשדן על אמ"ה שהיה רואה אותן שאכלו מבהמה שנשחטה ועדיין מפרכס' דמותר לאוכלה דכיון שנשחטה שחיטה מתיר' או שהיה רואה שאוכלין בן פקוע שמותר בשחיטת אמו ואפי' שהוא שור גדול אין צריך שחיט' מן הדין אלא מפני מראית עין והוא היה סבור שאסור מן הדין הוא כיון דצריך שחיטה משום מראית עין ועל מה שזלזלו בבני השפחות ה"פ מפני שהיו קוראין לבני בלהה וזלפה בני השפחו' וזה אמת הוא שהיו בני השפחות שהרי גם הפסוק קראם כן אבל הוא היה סובר מדקרו להו בני השפחות א"כ בניהם של שפחות היינו עבדים כנעניים והיה טועה בזה שלא היו עבדים כנענים דהא בלהה וזלפה משוחררים היו אלא שהיו משועבדים לרחל ולאה ומה שהיה חושד על העריות הכי פירושו דק"ל אין משתמשין באשה ר"ל שאדם אחר אסור להשתמש באש' איש ויוסף היה רואה שהיו משתמשין באשת איש או בעסקי יושא ומתן לכך חושדן על העריות אבל טעות היה בידו דהא דאמרינן אין משתמשין באשה היינו דוקא דברים של חיבה כגון רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה אבל שאר דברים שאינן של חיבה או מליאה ולית עמהם מותר : וא"ת וכ"ל לרש"י שהיה חושדן על כל ג' דברי' · וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ קושיא זו כיון שמביא דבשלשתן לקה · ועוד י"ל דילפינן רעה לג"ש · כתיב הכא דבתם רעה וכתיב לקמן חיה רעה אכלתהו מה להלן אמ"ה

דפי' דורסת ואוכלת כשהוא חי אף כאן מן החי · ועבדים ילפינן מדכתיב לקמן בפ' אלה המשפטים אם רעה בעיני אדוניה מה רעה דלהלן קאי על עבדו' אף כאן עבדו' ועריו' ילפינן מדכתיב לקמן גבי יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה רעה דלהלן קאי על העריו' אף כאן קאי על עריות: [ויפשטו] כלומ' דלא הוי ליה למכתב כלל ויפשטו דהא לא היו אוכלין אותו אלא לומר לך אע"פ שלא היו רוצין לאוכלו אפי' הכי פושטין אותו: (נח"י) קשה דהא לא מוכח מפורש אם אכלו אותו השעיר. וע"ק היכן כלקה הוא באבר מן החי ונרא' דעיקר הלקותא היא שטבלו הכתנת בדם דמחמת זה היה סבור שיה רעה אכלתהו וכתייאש מלבקשו ולולא זאת היה סבור שמא תעה בדרך וכאבד והי' מחפש אחריו עד שהיה מוצאו ובזה ה"א כענש: ג [לעת זקנתו] וא"ת והא בנימין נולד לו יותר לעת זקנתו מיוסף · וי"ל משום דכל בניו של יעקב נולדו לו מיד זה אחר זה דהא בשבע שנים נולדו כולם חוץ מבנימין שהפסיק בו זמן ארוך והיו העולם סבורין שלא יולד ממנה עוד בן והיו קורין ליוסף בן זקנים ואפי' אחר שנולד בנימין קראו אותו בן זקנים מתוך שהורגלו בו: (וה ד"ד) פי' דיעקב היה יודעת זיו שיוליד את יוסף שעיקר הגלה שלו ע"י יוסף כמ"ש ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר שלחני כפרש"י שם והנה כל זמן שלא נולד יוסף היה יעקב בסוף שיהי' מי עדיין ווהו היתה האהבה שכל ימיו לו שיהיה מי עדיין והוא לא נולד עד לעת זקנתו ומאילא כל ימיו היה כנועיד טוב עבורו עד לעת זקנתו מ"ש א"כ אם הי' נולד בנערותו: [בר חכים] דלפי' ראשון קשה מאי כ"מ אם נולד לעת זקנתי או בימי ילדותי לכן אחר וא בקלים תרגום ועדיין קשה הל"ל בן זקנתי מאי בן זקנים לא בא לומר שהיה זיו איקונין וכו' מהרש"ל: [ד"ה פסים. ע"ש] (נ"א) דהל"ל ליה הצריך למכתב מה שעשה בו א"כ דהוה למכתב וילבש אותו לא לומר לך שע"י זה עשה לו צרותיו: דלפי' ראשון קש' למ"כ אחר קרא שעשה לו כתונת פסים אי משום להורו' של ישנה אדם לבן בין הבנים שהרי בשביל ב' סלעים שהיה כתונת של יוסף יותר טוב היו מתקנאים בו אחיו דאין זה משמעות הקרא דהא לא כתיב ויראו אחיו כי עשה לו כתונת פסים אלא ודאי בשביל חלומותיו ודבריו היו מתקנאים בו לכן מביא מדרש אגדה וכו' מהרש"ל: ר"ל פסים נוטר י"קין פ' וטיפרע ס"ופרים י"שמעאלים מ"דינים וכ"ל לפי זאת האגדה שאסר וי"ו מאלת סוחרים בפסוק ויעברו אנשים מדינים סוחרים שצריך להיות וסוחרים ואף שנעלם בקרא שכירת יוסף לסוחרים דהא נעלם כמו שכירתו למדינים דאל"כ סוחרים למה לי:(שם) פי' הוכר פוטיפר ראשונה מפני סוף המעשה תחלת המחשבה שהקב"ה רצה שירד למצרים לכך הקדים הכתוב ז[ד"ה וגם לעמו']:(מח"ס) כוונתו לפרש חילוק בין קמ' נכנב' שלאחור הוא כפול שהוא ענין אחד ל"פ קמה ר"ל בזקפה משכינתה לפי שעה וגם נצב' לעמוד תמיד כן על עמדת בזקיפה וק"ל: ✿ ח [על דבת'] שמעתי להקשות למה מהפך הכתוב לכתוב חלומותיו ואח"כ על דבריו הלא הדבה הי' קודם וע"ק דלמא על דבריו שסיפר השלום וא"ל שזה פי' חלומותיו י"ל שפי' חלומותיו כפשוטו על שחלם לו דאין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו וגו' קש' מאי חלומותיו לשון רבי' הלא זה חלום ראשון ונרא' לתרץ דודאי מוכח בפסוק שחלים לו ג"כ קודם לזה דכתי' ויחלום יוסף חלים ויגד וגו' דאל"כ היה זה מיותר דהא בסמוך נ"כ כתיב ויוסיפו עוד שנוא וגו' ומה שלא נזכר מהו החלום לפי שלא סיפרו לאחיו דלא כתיב אלא ויגד לאחיו ולא כתיב אותו לאחיו ש ויספר אותו לאחיו. פי"לל דלא הי' משה' שסיפר כסדר ומה שאמר ויוסיפו עוד שנוא אותו כיון שהתפאר לומר שראה חלום שלא דבר הוא ואח"כ כשסיפ' השלו' אחלומות שהבו משפת' גם השלו' הא' הי' אמכין וס"וכ"ז בא מהרהורי דליב' לכן כתי' על חלומותיו שהשכיאו על ב' חלותו' וא"כ מאי על דבריו לשון רבי' דא"ל מה שסיפר ב' חלומו' הלא זה כבר נכת' ויוסיפו וגו' לכן פי' ע! דבתם וד"וק בלי"ט: י [לאביו] וקשה למה בחלום הראשון לא סיפר אותו לאביו · וי"ל שיוסף היה יודע כי רוב החלומות הולכים אחר הפה וכיון שאחיו פתרו אותו לטיבה משום הכי לא רצה לספר אותו לאביו אבל בחלום השני שלא פתרו לו אחיו כלומר לא רצו לפתור אותו לטובה כי גם הם הרגישו בדבר דמשום הכי אומר להם חלומותיו כדי שיפתרו לו לטובה הוצרך לספר אותו לאביו כדי לפתור לו וכן עשה ונער בו כדי שלא יטילו אחיו שנאה עליו: מהרש"ל: [ד"ה והוא נער · מטיל] רצה לומר יוסף היה מטיל שנאה על עצמו לכך נער בו ולא משום שהוקשה בעיניו אם החלום יהיה אמת שהרי אחריו כתיב ואביו שמר את הדבר: [ד"ה הבוא · והוא לא] וא"ת שכ"ל דילמא לעולם היה יודע והא דקא מתמה היינו טעמ' כדפירש רש"י לעיל כבר שלא יטילו קנאה עליו · ומהרש"ל תירץ דא"כ דהיה יעקב יודע שהדברים מגיעים אבל בלהה בודאי גם בניו היו יודעים מפני שזה תלוי בסברא וא"כ מה הוכיח מלבם שאמר הבא נבא וגו' ומה שאמר אח"כ ואביו שמר את הדבר רוצה לומר שהיה קבלה בידו שאין חלום בלא דברי' בטלים וזה היה קבלה בידו ובניו לא ידעו הקבלה: [שאין חלום] רצונו לפרש למה קא מתמה יעקב ואמר הבא נבא וגו' וכי לא ידע זה שאין חלום בלא דברים בטילים אלא להוכיח וכו': [ויעקב מתכוין] שהם סוברים שפירש איך איכו נופל אלא על אחו ממש אלא שאין חלום וכו': יב [נקוד על את] פירש דאי לא היה נקוד על את היה את דבוק לכאן והוי פירושו לרעות את הכאן · אבל עכשיו דנקוד על את אם כן הוי כאלו איכו נכתב לגמרי את וא"כ לא הוי לרעות דבוק לתיבה שלאחריו וה"י פירש הכי הלכו לרעות היינו את עצמן וכאן אניהם בשכם מילתא באפיה כפשיה ה"א ואי לא הוי נכתב לגמרי מלת את לא היה מוכיח מיני' מידי דודאי יכולין לומ' לרעות את עצמן אבל מ"מ יותר סברא הוא לומר דדבוק הוא להדדי דכולה חדא מילתא היא אע"פ שלא כתיב את הוה אמרינן דמקרא קצר הוא אבל השתא דכתיב את ונקוד עליו כשהוא כמחק לומר לך דלא דביקות הוא אלא שני דברים הם דאל"כ למה נקוד עליו: (נ"א) פי' ומה בא הכתוב ללמדינו בזה י"ל שבא ללמדינו שלא באו לפסוא אלא מתוך אכילה ושתיה: (וה"ד) פי' שהנקודות מרמזים ברוס הקודש שהליכה שלהם היה לרעות את עצמן שע"י זה יהיה להם מחי' וקיום בשני הרעב במצרים: יג [לשון ענוה] וא"ת ולמה לא פי' כן לעיל דכמה פעמים כתיב גבי אברהם יצחק יעקב הנני וי"ל דכאן אין שייך לומר הנני בלשון ענוה דהא כבר דבר עמו כדכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא וגו": יד [והלא חברון בהר] וקש' דלמא הא דכתב עליה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפירש"י בפסוק מהרו ועלו ש אבי שא"י גבוה מכל הארצות וכו' · וי"ל דראייתם הוא כיון שהקשו לבית הקברות ואין מקצין לב"ה אלא מקום שרשין כמ"ש בשלהי כתובות ומקום טרשין איכו שא בהר עכ"ל: א"כ מדכתיב ויעלו ויתירו את הארץ וגו' וכתיב בתריה ויעלו בנגב ויבא על חברון למה כפל הקרא וכתיב ויעלו ויתרו ויעלו ויתרו זימני היה לו לכתוב ויעלו בנגב ויתרו את הארץ ממדבר צין עד לבא חמת ויבאו עד חברון וגו' · אלא להכי כתיב עוד ויבאו עד חברון דהאי ויעלו קאי על

חברון שהיתה יושבת בהר ודו"ק כ"לו [ד"ה וינח · לפורענות] דא"כ וינח שמה: מכע"ל שהרי כבר כתיב רועי' בשכם את שכם הידוע: (מהרש"ל) דלא הל"ל את וישלחו מעמק חברון וימצאהו את וכו': טו [זה גבריאל] מדלא אמר יוסף לאיש הידעת את אחי איפה הם רועים רק אמר הגידה נא לי ש"מ שהיה מלאך ומדכתיב איש ש"מ שהוא גבר יש ולא אחר: (נ"א) דא"כ שהיה מלאך ל"ל כל הסיפור שהיה תועה בדרך מה לי אם הלך בתחלה שיכם בלא תעות הדרך או לא אא שהי' מלאך והקב"ה שלחו לבניינו ש אחיו כדי לקיים גזירתו דא"כ היה חוזר משכם כיון שלא מצאו אותם: ✱ ולי"טב דקשה מאי וימצאהו איש מי שלחו לבקש יוסף הלא הוא מבקש את אחיו ויראהו איש הו"ל אלא מלאך היה והקב"ה שלחו וכו' וק"ל: יז [הסיעו עצמן] דק"ל מה ענין תשוב' זו על שאלתו דהא לא בקש אא שיגיד לו איפה הם והמלאך השיב לו נסעו מזה ועוד הא יוסף כמי היה יודע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם לכך פירש הסיעו עצמן מן האחוה פי' ורוצין להרגך וא תלך לשם ומנ"ל לרש"י לפרש כן י"ל זה בגי' י"ב וה"פ נסעו מי"ב ר"ל אינם רוצים שיהי' י"ב ורוצין להרגך ולא יהיו אא י"א דהיינו נסעו מזה א"כ הוכחת רש"י מעלת מזה כלומר נסעו מזה שאתה אומר את אחי אנכי מבקש אבל הם נסעו מן האחוה: [ד"ה לבקש · בכלי דתות] דק"ל כיון שאמר לו המלאך נסעו מזה כלומר נסעו מן האחוה מאי כי שמעתי אומרים וגו' והא כל כי נתינת טעם הוא והכא מאי נתינת טעם איכא ולפיכך פי' בכלי דתות איך יהרגוך: ° (נ"א) לפי פי' הפשוט שהוא שם מקום קשה דעכשיו לא היה הקלקול בשכם אלא בדותן ולעיל פירש בשכם קלקלו והוא מוכן לפורענות אלא נ"ל דשכם הוא כרך ודותן ה"א טפל והעיר הסמוכה לכרך נדון ככרך: יח [ד"ה אתו · אליו] דק"ל דאין הלשון של אתו כמו"לם נופל על ויתנכלו שהוא לשון מתפעל שענייני נתמלאו נכלים ואיכו דבק ליולת אתו בשלמא אי הוה כתיב ויכללו הוה שפיר ל' אתו אבל על הלשון של ויתנכלו אין נופל הלשון של אתו אלא אליו ועל זה פירוש אותו כמו אתו כמו"רק ר"ל אם הולכין אחר מסורת אם כן אז הוה קרינן אותו כמו"רק דהא כתיב חסר וי"ו א"כ כיון שאנינו תותגו שהוא כמו אתנו אם כן אותו כמו כמו אתו ואתו היינו עמו ועמו כלומר אליו פי' התרגום של אליו עמו כדפי' רש"י בפרשת ויושרה א"כ הוה כאלו נאמר אליו · רא"ם · ומהרש"ל פי' כמו אתו לפי שקשה ליה למה אמר ויתנכלו אותו להמיתו ולא הוה ליה לומר אלא ויתנכלו להמיתו אלא ר"ל כמו אתו פי' עמו שגם יוסף הי' בדעתו שיהרגוהו ועדיין בא לך להורות דל"ת שהוא והם היה דעתם להרוג את אדם אחר לכך אמר כלומר אליו ליוסף שהוא והם היה דעתם להרוג את יוסף · עכ"ל: ✱ דברי רא"ם נכונים ונשאר לבאר למה לא נקד הא' כמו"רק ונראה לתרץ דאי היה כתב אתו כמו"רק היה משמע' שגם יוסף היה בדעתו שיהרגוהו כמושפי' רש"ל ותם ליה לזרעיה דאבא דיוסף הצדיק ילך התחייב בנפשו ואי משום כבוד אביו אי כביד הלא היה יודע שאביו אהבו אהבה רבה ויגרום לו צער גדול ומה שאביו שלחו אף שהיה יודע שאחיו שונאים אותו מ"מ לא עלה על דעתו שיהרגוהו רק חשב שמא יצערו אותו · ואליו ג"כ אין נופל על נכלי' או מחשב' לכן פי' כלומר אליו ר"ל בשבילו ואודותיו וד"וק בלי"ט: ויש עוד גירסת אחרות: כא [מכת נפש] (מהרמ"ם) דאל"כ קשה מלת נכנו בא"ו לם מוסב על יוסף ולפ"ז אין חיבור כלל למלת נפש שאחריו ל"פ דה"ל כאלו כתב מכת נפש וק"ל: כב [רוח הקד'] כתב הרא"ם לא שמעתי למה הוצרך לכתוב זה כי ידוע הוא מענינו

שאין זה מדברי ראובן וכו': [אני בכור] וקשה מנא ליה לרש"י שבשביל כך היה רוצה להציל אותו דילמא חסיד גדול היה ולא היה רוצה להכות נפש ויש לומר דכתי' לקמן בפרשת ויחי בברכות שבירך יעקב את בניו בירך את יהודה שאמר מה בצע ולמה לא בירך את ראובן שהיה רוצה להצילו מכל וכל והיה בדעתו להשיבו אבל אביו ואדרב' יהודה היה נותן עצה למכור אותו אלא ודאי ראובן לא היה כוונתו לשם שמים כי אם שלא יתלו הסרחון בו כלומר אתה בכור וכו': כג [שהוסיף לו] כתב מהרש"ל פירש הרא"ם שבכל אחד הוא שלא היה עליו אלא כתונת אחד של פסים וכך אמר הכתוב את כתנתו ואיזה זה כתונת הפסים שעליו דאין לומר שהיו לו שני כתונת זה על גב זה דאין נקרא כתונת אלא זה שעל גבי בשרו · אבל לא נראה לי אלא שהיו לו שני כתונות זה על גב זה ואם תאמר למה לי שנים אחד על גבי בשרו משום הזיעה שלא יקלקל את כתונת הפסים· והם הפשיטו שניהם כאחד שהיו אוחזין בתחתונה והיו מפשיטים שניה' כאחד ולכך אמר אשר עליו רוצה לומר הכתונת הפסים אשר על האחר והטעם שהיו אוחזין בתחתונה כדי להראות לו שלא על מה שהוסיף לו אביו הכתונת פסים עשו זאת אלא בשביל דבתו רעה ובשביל חלומותיו · עכ"ל: ° (ד"ד) שקשה בפסוק אשר עליו ל"ל · אלא ה"ק שהפשטת כתנתו הטעם בשביל קנאת כתונת פסים אשר עליו לבוד ולא על שאר האחים: כד [מים אין בו] דרש"י דייק מדכתיב והבור רק ואי הוה בו דבר כגון עפר ואבנים אין זה נקרא רק בשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים אתי שפיר דכתי' רק דנחשים ועקרבים דרכן ליכנס בחורין ובסדקין והוה כאלו רק אבל מ"מ היו בו · וילפינן ג"ש כתיב הכא אין בו מים ולהלן בפרשת עקב כמ"ש כתי' נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים מה אין בו מים דנאמר להלן מיירי שיש בו נחשים ועקרבים אף דאין בו מים דהכי מיירי שיש בו נחשים ועקרבים · (ממ"ש) ולי נראה דאין בו מים ל"ל לדיוק דעפר ואבנים היו בו דמכ"מ בזה אלא בא להורות הא שאר דברי מזיקים היה בו ואפ"ה השלי' כתו בו וק"ל ואין להקשות כיון דנחשים ועקרבים יש בו אם כן הצלת ראובן איכה הצלה שימיתוהו הנחשים ועקרבים יש לומר שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורים שאין בה אפי' נחשי' ועקרבי' דאם לא כן איך רצו למכור אותו כיון שראו הנס שעשה לו הקב"ה שלא הזיקו ולא המיתו אותו רא"ם: כה [מה תזון] כתרגומו אבל לא תפרשיה לשון נוזלה: [ד"ה נכאת · ובעלים] רצונו לתרץ הא לאו שיה ועוף היה ועוד הא השליכו אל הבור ואין כאן דם שצריך כסויו: כז [וכלשמוע] (ד"ד) לעיל בפ' זה סוף תולדת לא זכר כלוסמוה דשם אין לטעות ולפרש בענין אחר דהא מפורש שם אחר כדוילך פדנה ארם משא"כ כאן שלא כתיב רק וישמעו אחיו מאשר לפר' לא היתה שם אלא שמיעה ולא קבלה עמנו ור"אי שאו לא מכרו מדכתיב אחר כך ויעברו אנשים מדינים וימכר ע"כ תבי' רש"י התרגום שקבלו ומכרו אותו גם באותו פעם: כח [פעמים הרבה] ואם תאמר מנ"ל כל זה לרש"י ר"ל דרש"י דייק מדכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו ואי היו המדינים היאך רשאין למוכרו והא עדיין לא היה שלהם ועוד דאי המדינים משכו אותו מן הבור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו א"כ מאי זה דכתיב אני יוסף אשר מכרתם אותי הנה והא לא מכרו אותו ועוד למה לי' למכתב לכו ונמכרנו לישמעאלים והא לא מכרו אותו אלא וימשכו קאי עלבני יעקב והם מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים ואין להקשות מנ"ל לרש"י דישמעאלים מכרו אותו למדינים דילמא מכרו אותו למדינים שהיה אומה אחרת כדכתי' ואת מדן ואת מדין דאם לא כן למאי כ"מ הזכיר הכתוב ויעברו

H כגי'

אנשי' מדינים סוחרים אלא ע"כ לענין מכיר' יוסף הוכיר הכתוב שישמע אלים מכרו אותו למדינים ומדיני' למדני' ומדנים לפוטיפרע וק"ל כ"ל: כתב הרא"ם אבל קשה מפס ק ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים ויש לפרש אף על פי שנמכר פעמים רבות אבל עדיין לא נתן ישמעאלי' מחיר כסף שנתנו בעדו ומכח זה היה ש' ביד הישמעאל רק הריוח יותר על ככפם לא היה של ישמעאלים שא של מדינ מכו וזה נשא' עדיין ביד ישמעאלי' וק"ל כ"ל: כט [שהגיע יומו] אף דדפי' רש"י לפר' כוונן לפי ד"א עסוק היה בשקו וכו' דלמ' שלך לא לעשקיו י"ל דאי הלך לדבר רשו' היאך רשאי לו לילך הא ידע שאחיו מבקשי' להמי' את יוסף ולמ' לא ירא כשילך לו שימיתו אותו שא צריך לומר לדבר מצוה הלך שיגיע יומו לילך וכו' וקשה אם כן מהו וישב הוה ליה למימר ועוד ל"פ ד"א לשון תשובה וטעם אחרון לבד לא יתכן דאם כן הי' לו להמתין עד יום אחר בשביל יוסף ל"פ שהגיע יומו וכו' ולא היה יכול להמתין· מהרש"ל: ° (נח"י) קשה מאחר שכל אחד היה משמש יומו למה הוצרך לשלום את יוסף והלא כל אחד היה מגיד לו ביומו: [עסוק היה בשקו] דייק מדכתיב הכא וישב ראובן אל הבור ונאמר להלן גבי מרדכי וישב מרדכי אל שער המלך בלבוש שק מה להלן בשק וכתרגו' הכא נמי כאן: וצ"ל דהא דעשה תשוב' והיינו בהכנעה עשה מ"מ לא הי' בשעת מכירה דאם לא כן היו דברי רש"י סותרי' אהדדי דהא בפרשת וזאת הברכה פירש וזא"ת ליהודה כיון שהודה יהודה על מעשה תמר הודה נמי ראובן על מעשה בלהה ועשה תשובה אלא מתחילה עשה בהכנעה ואחר כך עשה בפרהסיא: ל [אנה אברח] דאל"כ ואנה אני בא מבעי ליה שר"ל לבקשו ועוד וכו מפני שהילד איננו נפסק לו המקום ולא נשאר לו מקום לברוח שם אלא ה"ק מאחר שהילד איננו אני צריך לברוח מפני צערת אבא ואנה אברח: לא [דומ' לשל אדם] (ד"ד) כתב המזרחי גבי נבוזראדן דלא אידמי לדם אדם· היינו משום שהיו משרבין· ולא נהירא דא"כ היה נבוזראדן מרגיש בזה אלא נראה דהתם מן השמים היו שלא יהא דומין מגרס העיונות: לג [חיה זו] והרי היא מקרא קצר כי כוונת חיה זו אין לו מובן: ° (נח"י) [ד"ה חיה· אשת פוטיפר] אע"ג דבפ' ויחי בפסוק מטרף בני עלית פרש"י ממה שחשדתי טרוף טרף יוסף וזהו יהודה שנמשל לארי' וי"ל דעיקר כוונת יעקב היה על יהודה אבל כוונת רוח הקודש היה על אשת פוטיפר שזה באמת: דאל"כ לא היה לו לשכתב אלא טרף טורף י כף· וע"ק מנא ידע יעקב שחיה רעה טרפתהו דלמא לסטים באו עליו: [ושתפו להק"בה] בודאי לא היה מוכרח לכך אלא מעצמו היה מסכים עמהם מפני כמה דברים חדא כדי שיתקיי' כי גר יהיה זרעך דאי היה יודע יעקב לא הורד למצרים כי היה פודה את יוסף בכל ממון שבעולם· ועוד דאי היה יודע יעקב היה מקלל אותם למחות את שמם וא"כ יכלה זרעו של ישראל והק"בה רצה שיפרו וירבו ולכך פיר' בשיתוף והק"בה איננו רצה לגלות לו משמע שלא היה מוכרח לכך ואם רצה הי' מגלה אלא שהק"בה הסכים עמהם כדי שיתקיים הגזירה של ועבדום וענו אותם· ועוד י"ל כדפי' רש"י בסמוך ימים רבים כ"ב שנה וכו'· וקשה מאי נ"מ אם כ"ב שנה או יותר הוא אלא ודאי דקשה לרש"י למ' לא הגיד לו הק"בה ליעקב ולמה היה שנעדר כ"ב שנה אלא משום זה היה עשה כנגד כ"ב שנים שלא קיים כבוד אב ואם שאם הגיד לו הק"בה היה יעקב עושה תשובה והיה מבטל מה שנגזר עליו שיהיה נעדר כ"ב שנה והק"בה רצה לשלם לו על שביטל כיבוד אב ואם ולכן הסכים עמהם בחרם כדי שלא יהיו רשאים לגלות· דחר' הוא כמו שבועה וכשהק"בה נשבע אין התשובה מבטלת כדפירש"י

בפרש' מקץ לכן לא הביאו בשבועה נשבע בקפיצה כדי שלא ירבה בתפלה על כך ה"נ החרם הוא כמו שבועה לכך הסכים עמהם כמו וש כתב מהרי"ק שורש ל"ו: לד [ושופי ללקות] וא"ת למה נענש על כך והא יצחק ורבקה ציוו לו לילך לשם וליקח אשה (קנ"מ) ותירץ רבינו בחיי בפרשת תולדות שי"ל כי דעתם היה שיקח לאה ויחזור מיד אבל הוא נתן עיניו ברחל מחמת יופי' ואמר אעבדך ז' שנים ברחל וא"כ כל הזמן ששהה היה ברצונו: לה [תאומות נולדו] ר"ל כל אחד נשא התאומה שנולדה עם אחיו והיתה אחותו מן האב ולא מן האם דלבני נח אחות מן האב לא הוי ערוה: [ד"ה וימאן· שעל המת נגזר] שמעתי להקשות וכי יעקב לא היה יודע שאין מקבלין תנחומין עלהחי וסבור שהוא מת וא"כ למה היה מתאבל על יוסף הא היה יודע שהוא חי· ומהרש"ל תירץ כשאדם מצער את עצמו איננו יודע שהוא מצער עצמו יותר מדאי שהוא סבור שכל הצער הזה איננו נחשב לכלום: ° (נח"י) תירץ שיעקב חשב דדוקא על הקבור בארץ נגזר שישתכח אבל לא על המת שלא נקבר ולפיכך אע"פ שטרוף טרף יוסף אפשר שראשו ורובו קיים ולא נקבר' ואיכא נמי למימר דהוקשה להרב מדלא אמ' ולא יכול להתנחם ואמר וימאן להתנחם הא אם היה רוצה הי' יכול להתנחם א"כ במה נחמוהו שלא רצה לקבל וע"ז תירץ שנחמוהו בזה שע"כ הוא חי דהא איכך מקבל תנחומין והיינו לפי שאין הגזרה על החי והוא סבר שמת והוא ששב לתנחומין של הבל: (ד"ד) פי' שהרנים שהיה מתאבל בשנים הזמן שעבר מ"מ היה דואג שמא עכשיו מקרוב מת ותוך י"ב חודש שנא ע"כ אין מקבלין תנחומין כן היה דואג תמיד: ✿ ובלי"ט הפסוק עצמו מתרץ זה ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה גיהנם סימן מסור בידו כפי' רש"י בסמוך וא"כ הוא סבר אף שמת הוא א"א שישתכח מפני שאין ראוילי לשכוח הגיהנם ומכח זה אני זוכר גם אותו דעל ידו בא זה הדאגה וק"ל והנומר יבאר כי כל דברי מפרשי' הנ"ל דחוקים בזה: [ד"ה ארד· אל בני] פירש בעבור בני שלא יצדק לפרשו אבל או לו כמו ואביאלך הלך אליו מגרר וכמו ויאמר אליו אני ה': [ד"ה אבל· אקבר] פירש שאבילותי זאת מתקיים כי עד שאקבר ולא שהיה אבל בקבר כי אין שם לא אבילות ולא שמחה: כי שאולה היא אחד מז' שמות לגיהנם: [מובטח אני] (נ"א) הטעם הוא כי דין האדם בגיהנם י"ב חדש ואם כל בניו קיימים שהם כנגד י"ב חדשי השנה שהוא דין האדם בגיהנם או אין הגיהנם שולט בו: [ד"ה ויבך· יצחק] דק"ל דלא היה לכתוב אלא ויבך אותו כמו שכתוב לעיל כל בניו וכל בנותיו לנחמו: וע"ק למה נאמר ויבך ולא נאמר ויתאבל כמו שנאמר לעיל ויתאבל על בנו ועל זה פירש זה יצחק וגבי יצחק אין יתכן לכתוב ויתאבל דהוא לא היה מתאבל דיודע היה שיוסף חי· וא"ל מנא ידע זה ושמא י"ל שהק"בה גילה לו שלא יצער את עצמו לפי שלא החרימו רק שלא לגלות ליעקב: לו [שוחטי בהמות] (נ"א) דאי בוחין לו בשאי גרי ולוט שלא יוזק מריח רע של זפת וכו' כ"ש שלא יביא אותו לידי הורג נפשות שהוא מאוס יותר והתרגום ס"ל אע"פ דהוה ממונה על ההורגים מחוייבי מיתה הוא עצמו לא הורגם:

פרשה לח

א [שהורידוהו] (נ"א) אין לומר דבעת ההוא היה המעשה של יהודה מה איפכת לן באיזה זמן היה והוי למכתב פרשתו של יוסף ולגמור אותה דאי מלמדינו שהיה זה מעשה בעת ההיא אלא ללמוד כו': ב [כנעני תגרא] וא"ת מנ"ל לרש"י דלאו כנעני ממש· וי"ל דזה איכו דהא מצינו שאברהם לא היה רוצה ליקח ליצחק כנעני' וכן יצחק היה

היה מנו' ליעקב שיהא זהיר בהם וכי לא היו בניו נזהרין וא"ת והא
לעיל פירש"י רבי נחמיה אומר כנעניות היו ש"מ שהיו נושאין כנעניות:
וי"ל דלעיל מיירי כגון אומה אחרת שבא על כנעניות דאותה בת איכ'
בכנענית דהולכין אחר הזכר אבל כאן א"א לפ' כן דהא כתיב איש
כנעני משמע שהאיש היה כנעני וק"ל: (נ"א) דאל"כ ל"ל למכתב
בת איש כנעני כיון דבארץ כנען היו אלא תגרא: (כמ"י) דאלת"ה
למה פרט יותר ביהודה שנשא כנענית יותר מנשאר אחיו והיה לו לחום
דהוא גבר באחיו ויצא ממנו המלכות: ז [כרעתו של אונן]
בשלמא מה שהיה אונן משחית כמו שמפ' הפסוק הטעם דהבן נקרא
על שם אחיו המת וזה לא היה רוצה לעשות: ח [ע"ש המת]
(כמ"י) האריך שם לסתור דברי הרמב"ן והרא"ם ע"ש וה"פ הבן
יהא נקרא על שם המת כאלו המת הוא אביו וז"פ הקם זרע לאחיך
ולא שם לאחיך דלא שמא גריס ע"ש: יא [דוחה היה אותה]
דקשה לרש"י דהפסוק סותר עצמו להדדי דמתחלה כתיב עד יגדל
שלה בני משמע שהיה בדעתו ליתנה לשלה ואח"כ כתיב כי אמר פן
ימות וגו' משמע שלא רצה ליתנה עיד הא' כי מאי נתינת טעם
הוא אשלמעלה שמאחר שהוחזקה לקטלנית איך אפשר שיתננה לו
אחר שיגדל וע"ו פי' דוחה היה אותה בקש ר"ל מה שאמר עד כי יגדל
שלה בני דוחה היה אותה שלא היה בדעתו להשיאו לה ומה שאמר כי
אמר פן ימות הוא נתינת טעם על זה· למה לא היה בדעתו וכו'
ומפרש כי אמר פן ימות וכו': °(נ"א) הרמב"ן הקשה למה היה
דוחה בקש ולא אמר לה מיד כי אינו רוצה שתהא לו לאשה מפני
שמוחזקת לנוות אנשיה· י"ל שלא היה רוצה יהודה שתבא לאחר
מפני כבודן של בניו המתים: יג [בזפוע] ואע"ג דלעיל כתיב
ויעל ופירש"י דויעל דבוק עם תמנתה וא"כ למה לא פירש זה לעיל·
י"ל דלמא ויעל קאי על נווי גאנו כלומר עלה להר מקום שהיו
הרועים למיוד על נווי גאנו וק"ל: יד [כסתה פניה] מדכתיב
בסמוך כי כסתה פניה דמשמע שכבר הוזכר זה למעלה: (כמ"י)
דותתעלף כמו ותתעטף באותיות דטלכ"ת מתחלף הל' בט':
[ד"ה ותשב · פרשת דרכי'] לפי ששני דרכים מתפשטות זה
לכאן וזה לכאן וצריך לפתוח עינים ולהתבונן נאיזה דרך ילך דהיינו
פתח עינים פתיחת עינים: [ויפתחו של א"א] פי' כקברו של
אברהם אבינו והתפללה שיזדמן לה איש מזרע אברהם כדי להעמיד
בנים ממנו והוא מאמר רז"ל בפ"ק דסוטה: [ד"ה כי · להעמיד]
שהרי אח"כ חזרה ולבשה בגדי אלמנותה ואם בשביל זנות היתה
עושה לא היתה חוזרת ולבשה בגדי אלמנותה · מהרש"ל: טו
[לפי שיושבת] דק"ל מה נתינת טעם זה לזה וכי בשביל שכסתה
פניה תהיה זונה אדרבה צנועה היא כיון שכסתה את פניה לכ"פ לפי
שיושבת וכו' ואח"כ אמר כי כסתה פניה ומפני זה לא הכיר'
שאלו הכירה לא היה משגה לזונה וא"ת יהודה איך בא על הזונה הא
ס[ב]בות ובניהם קיימו וקבלו עליהם התורה וא"כ היאך עבר על לאו
ד[ל]א תהיה קדשה והרא"ם תירץ אפשר שקדשה בכסף או בשטר והגדי
[הי]ה לפיוס בעלמא אי נמי דקידש אותה בביאה ולשם קדושין בא עליה
והא דאמר בגמרא מכיף עלי' מאן דמקדש בביאה היינו בעדים אבל
בינו לבינה מותר והכא לאו עדים היו אלא רשו שהוא ככפזו או
שלא בפניו היה וזש"ה הבה נא ופי' רשי הכיני עצמך ודעתך כלומר
להתקדש לי בביאה · אי נמי סבירא ליה דלאו לא תהיה קדשה
בישראל וישראלית קאמר דכותית אינה אסורה אלא מדרבנן:
[ד"ה כי כסתה · לפיכך] (דנ"ט) דאל"כ הוה ליה להכירה
בשעת הדיבור ובשעת התשמיש כי ודאי לאח"כ גלתה פניה לכך אמר
ומ"ר וכו': (נ"א) פי' דאל"כ הא כבר כתיב ותתעלף כדי שלא
יכיר אותה: יח [עוקתך] דקשה לרש"י למה מתרגם העתרגום
על חותמך עוקתך דהיינו הטבעת והא חותם כתיב וע"ז פי' טבעת
שאתה חותם בה · ומה שמתרגם נמי על פתילך שושיפך דהיינו
שמלתך והא פתילך כתיב ועל זה פיר' ושמלתך שאתה מתכסה בה·
ר"ל גבי פתילך דכתיב גבי ציצת כתיב גיה אשר תכסה וא"כ ה"ג
כסותך שאתה מתכסה וכו': [ד"ה ותהר · כיוצא בו] פי' דק"ל
למה כתיב ותהר לו היה לו לכתוב ממנו כמו צדקה ממני ופי"רשי
ממנו נתעברה אלא דומה לו דקאמר שדומה לו במדותיו וכו' ואין
להקשות מכיין דגבורים וצדיקים י"ל דהי מינייהו מפקית: כג
[יהיה שלה] דקשה לרש"י דהא כבר נתן לה ולמה כתיב תקח
לה ועל זה פי' יהי שלה: [ד"ה פן · מבקשנ'] ולא בשביל שיהיו לה
העירבון יהא זה ביזיון להם: (כמ"י) פי' ויהיה נגאי שיאמרו
אשה רימתהו אבל אין לפרש שהגנאי שבא על הקדשה דא"כ איך
שאלה הקדשה מאחר שהוא גנאי: [מה עלי לעשות] רצונו לפרש
מה שכתיב הנה שלחתי מה טעם אשלמעלה ומפרש דה"ק א"כ שהרי
מוכרחאני לכך שהרי אמרתי שאשלח לה גדי עזים כי מה עלי וכו'·
והוכרח להוסיף כי מה עלי לעשות קודם הנה שלחתי מפני שבזולת
זה אין טעם הדביקות מאמר תקח לה למאמר הנה שלחתי וק"ל:
כד [רובו של] אף על פי שהולד אינו ניכר אלא עד ג' חדשים
דהוא שליש של ימי עיבורה ה"מ היכא דיולדה לט' אבל תמר ילדה
לז' חדשים מדכתיב ויהי בעת לדתה ולא כתיב וימלאו ימיה כמו
גבי רבקה וכדפי"רשי בפרשת ואלה תולדות לכך היה הולד ניכר
קודם ג' חדשים: [ואמצעי שלם] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא
הראשון והשני שלם והאחרון לא שלם או הראשון לא היה שלם והשני
והשלישי היו שלימים וי"ל דא"כ לא היה רק ב' חדשים ועשרה ימים
שהרי מיעוט האחד לא יהיה רק י' ימים שהוא שליש של חודש וזה אינו
נקרא חדש כיון שהיא מיעוט של חדש וקרא קא' כמשלש חדשים
כלומר ג' חדשים שלימים · והרא"ם פיר' דאפשר שאין העובר
ניכר בשליש ימי עיבור רק ברוב ראשון ואמצעי שלם ורוב שליש בג'
חדשים שלמים דרובו ככולו משום דחדשים גורמים: [ד"ה הרה·
שם דבר] ר"ל לפי שמצאנו הרה לשון עתיד כמו הנך הרה ויולדת
בן והכא לא שייך למימר הכי שהוא לשון עתיד למי יאמר להם שהיא
עתידה להיות הרה ל"פ שהוא שם דבר: [ד"ה תשרף · כתו שלשם]
לאו דוקא כתו דהא שם כבר מת כשהיה יעקב חמשים שנה ועתה
הוא יותר מבן ק"י שנה אלא ממשפחתו: [בשריפה] ואם תאמר
ולמה מחויבת בשריפה הא לאו נשואה היא וגם לא מאורסה היתה ובת
כהן אינה בשריפה אלא כשהיא נשואה או ארוסה ומה שהיתה זקוקה
ליבם לא בת מיתה היתה אלא לאו שלא תהיה אשת המת החוצה·
י"ל דלכך דנוה במיתה כדי לאיים על הבריות שלא יפרצו הדור
ויקלקלו וכיון דדניה במיתה דנה בשריפה דהא מיכנו בשאר מקום
דבת כהן דנה בשריפה ווהגם כן· דעת רש"י שפי' לפיכך דנוה
בשריפה וכמו שפירש הרא"ם · ומהרש"ל כתב וקשה והלא פנויה
היתה וי"ל דשומרת יבם היתה: כה [ד"ה והיא · שפילוהו]
וא"ת מנלן דלמא מה שאמר לא היתה מודה מש"ס דעדיין לא
הפילוה לאש ולא היה האש בוער אבל אם היה האש בוער היתה
מודה וי"ל דפי' ר"ת בתוספית פ' הזהב מדכתיב והיא מוצאת מסר א'
שהוא מלשון ויצת אש בציון א"כ ש"מ שהאש היה בוער ואפילו הכי
לא היתה מודה לכך מכאן אמרו וכו': [ד"ה הכר · שלש] היא לא
היתה יודעת שנ' כפשות היו אלא רש"י נקט זה לפי האמת שהיה ג'
אבל היא לא אומרה רק שתי נפשות · ומהרש"ל פירש דהוכחת רש"י
הוא מדכתיב הכר נא וגו' ולמה כתב נא באמצע ה"ל למכתב א

בתחלה או בסוף ולכן מדקדק רש"י מתחלה אמרה הכר שאני הרה ממך ועוד אומרה נא כלומר ועוד בקשה אחרת שלא תאבד הנפש היתרה כלומר שלא תאבד שלשה נפשו עב"ל: כו [צדקה · בצדקיה] דקשה לרש"י דלצדקה ממני משמע שהיא היתה צדקת יותר ממנו ומאי כ"מ בזה כאן אי היא יותר צדקת אי לא: (נח"י) צדקה בדבריה אלא צדקה במעשה הזנות דהא קרא אמר ולא ידע כי כלתו היא מ"מ הא אם ידע לא היה בא עליה ומאחר שהיא ידעה איך התירה עצמה לו ואשנויי דקיקי לא שייכינן מ"מ צדקה בדבריה שאני מכיר שהסימני' שלי הם ומסתמא ממני היא מעוברת כמו שאמרו לא היתה בזה קדשה וגם השמנון כמשלש שדשים מוכיח מאי אמרת שמא גם אחרים באו עליה ונתעברה מהם זה הוא ספק והסימנים הם וודאי: [ד"ה כי על · לא נתתיה] דכי ועל כן ל"ל בשד שני: [ד"ה ולא · פסק] ה"פ מ"ד לא הוסיף סבר דעתו של יהודה לא היה שינא אליה אלא כדי להקים זרע על שם המת וכיון שקיים לא בא עליה עוד ומ"ד לא פסק סבר כיון שראה יהודה שמתאותה להוליד בנים ממנו והיא כוונתה לש"ש לכך לא פסק מלדעתה: כח [ידו למין] שמלת ויתן יד משמע שהעובר כיון לתת לה יד לכך אמר הוציא ומפני שלא פירש המקרא מי נתן יד ולא אמר המוציא או הנותן · לכ"א האחד שפירושו האחד משניהם · ומפני שלא יתכן לומר כמשיב ידו אלא א"כ שהמיילדת לכ"א והוסיף ולאחר שקשרה וכו': ל [ד' מרמים] כנגד ארבע דברים שלקח וכו' ר"ל ארבע דברים שלקח עכן וזה בן אדרת שכער אחד וב' מתיכות כסף של ארבע שקלים הרי ג' ולשון זהב הרי ד' · (נח"י) הרא"ם הקש' דבסנהדרין דף מ"ג איכא מ"ד שמעל בה' פרמים ואיכא מ"ד שמעל בה' · ד' בימי משה וא' בימי יהושע אלמא בין למ"ד ובין אמ"ד איכא ד' ותירץ הביא דב"ר לא קמיירי אלא באותן ד' שהיו בימי משה ע"כ · ולא נהירא דהא בב"ר קחשיב מד' פרמים פרמו של עמלק ופרמו של סיחון ועוג ופרמו של יריחו ופרמו של מדין ע"כ וא"כ קחשיב ג' בימי משה וא' בימי יהושע וע"ש התירוץ באריכות · ובעל קידושי אגדות הניח שם בנעורא רבי יוחנן אמר ד' פרמות וכו': [ד"ה ויקרא · זריחת] דומיא דשם פרץ שהיה משום מעשה:

פרשה לט

א [כדי לסמוך] (נ"א) דאל"כ הרי כבר כתיב והמדינים מכרו אותו אלא שהפסיק וכו': [למעשה תמר] וא"ת למה לא פי' זה הטעם לעיל כמו בתחילת הפרשה למה הפסיק בפרשתו של יהודה ולא פי' שם אלא שהורידוהו מגדולתו ולא פירש ועוד כדי לסמוך וכו' וי"ל דלעיל ס"א מכליה דתמר היתה כוונתה לשם שמים אבל עכשיו בוכים רש"י מן הפסוק נדקה מעני שכוונתה היה לש"ש לכך מפרש פה הטעם · (קנ"ע) אבל כאן קשה דאי מטעם אחד לחוד לא ה"ל להפסיק אלא עד וירבו הימים שזהו מעשה אחר ושם היה ענינו של יוסף ותירץ כדי לסמוך מעשה אשתו · ואי מטעם זה לחוד היה לו להתחיל וירבו הימים ותמת אשת יהודה וכו' ולמה התחיל בוירד יהודה אלא שהורידוהו לכך שם שלא בא ליתן טעם על סמיכות וירד למכירה כתב ההיא טעמא לחוד אבל כאן בא ליתן טעם על ההפסקות כולו לכ"כ ב' הטעמים: ג [ש"ש שגור] (נ"א) פירו' דאין לומר כמשמעו כמו ראה ראינו כי היה ה' עמך ר"ל כי היה מצליח ע"י הקב"ה דזה כתיב אחריו וכל אשר עשה ה' מצליח בידו אלא ש"ש שגור בפיו: ו [ד"ה כי אם · אשתו] וא"ת דליזא לחם ממש הוא · וי"ל דרש"י דייק מדכתיב בדבריו של יוסף ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך משמע דכל דבר הפקיד בידו חוץ מאשתו לכך צ"ל דלחם הוא אשתו: [ד"ה ויהי · ומבלשל] דאל"כ מה ענין זה באן: (נח"י) ק"ל דבכל מקום פירושו שנתהוה עכשיו ולא קודם לכן ויוסף משעת לידתו היה יפה תואר ומסתמא גם יפה מראה וע"ז תירץ כיון שראה עצמו מושל ולא עשה זה קודם לכן: [את הדוב] מדכתיב לעיל היה רעה אכלתהו והיינו דקאי על אשתו של פיטיפרע כדפי"רשי לעיל לכך קרי לה בלשון חיה: ומה שכינה אותה בשם דוב כי מה הדוב הזה אינלו מבוקה כי תמיד מכשנע את עצמו כך אשת פוטיפרע לא היה לה מבוקה כי היתה מחזרת אחר יוסף להבעל לו: י [בלא תשמיש] דאל"כ למה לא כתיב לשכב עמה כמאמר שכבי עמי · (נח"י) וקשה דאסישכב אצלה אפי' בלא תשמיש מאי זה דקאמר להיות עמה לעה"ב על מה יענש ואפשר דש"ק ולא שמע אליה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש שהיה מתיירא שמא יתגבר יצרו עליו לשמש עמה ויורד לגהינם: יא [ד"ה לעשות · צרכיו] תירצו שם תוספות מדכתיב ויבא הבית שהוא מלשון ביאה דהל"ל ויהי כהיום ואין איש וגו': [של אביו] תוספות בשם רבי משה הדרשן מדכתי' ואין איש מאנשי הבית שם בבית משמע דאיש מאנשי הבית לא היו בבית אבל איש אחר היה בבית וע"כ צריך לומר דיעקב היה כדמשמע בפרשת ויחי בפירוש רש"י וקצ"ל: יד [ד"ה עברי · מבני] (נ"א) אע"ג דלעיל פר' לך לך בפסו' ויגד לאברהם העברי פי' רש"י שבא מעבר הנהר לבד ולא פי' מבני בניו של עבר י"ל כיון שאברהם עצמו בא משם די לו במה שבא מעבר הנהר אבל בורעו לא די בזה שהם לא באו מעבר הנהר אצריכו שיהם וכן במה שהם מבני עבר לא די דלמה יתייחסו לעבר ולא לשם: יז [לצחק בי העבד] ר"ל דרש"י מהפך הפסוק דכתי' בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי דאי כדכתי' איכו מיושב דהוא לא הביא אותו כדי לצחק בה: יט [עניני תשמיש] (הרמ"בן) הקשה דהא אמרינן במדרש שפיטיפרע לקח את יוסף לתשמיש ונעשה סרים בגופו ותי' דהך עניני תשמיש הוא בגילוי ערוה לכן אמרה כדברי' האלה עשה עניני תשמי' ולא תשמיש ממש: כב [במימרדיה] ר"ל שהיה לו עבדים תחתיו והוא היה אמר להם שיעשו והיינו במימריה היה מתעבד לא שהיה עושה מה שהיו הם צריכים לעשות דא"כ היה משרת שלהם ומאי ויאן שכו בעיני שר בית הסוהר: *שלא יתכן לפר' הכי"ת כמשמעו כי אחריו ואשר הוא עושה ה' מצליח בידו שפירושו וכל אשר הוא עשה ה' מצליח לא שים מהן שה' אתך ויש מהם שאין ה' אתו:

פרשה מ

א [ויעוד שתבוא] (נ"א) דאל"כ שני באחד ומה שהוצרך שיהי' הקצף על שניהם לא שתבא הרווחה כו' דאי היה פותר לשר המשקים היה פושט שר המשקים הדרכו בזה להחניף ולומר טוב לבני אדם אבל כאשר פתר לשר האופי' רע ולשר המשקים טוב בזה היה ניכר שאינו מחניף ובזה היה הרווחה: [ד"ה חטאו · זבוב] פיילי כוס בלשון תרגום ואם"כ פי' מלת פיילי בלשון יון כוס פושרים: [צרור] וא"ת דלמא איפכא היה וי"ל דע"כ צ"ל דכך הוה המעשה דאי איפכא הוה המעשה א"כ הוה קשה למה נתלה זה וזה איכו נתל' בשלמא אי כמב' לשר המשקי' זבוב אתי שפיר דלא נתלה דאנוס הוא דאיכ' יכול לשמור את עיניו מזבוב שנפל לכוס פתאו' אבל לאופה שנמצא צרור בגלוסקין שלו פושע הוא דהו' לו לבבד התנור יפה שלא ישאר

ינו נרור: ד [להיות אתם] ר"ל דקרא משמע ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם שהיה ממנה חותן נ"כ על דבר ואי הוה כתיב בתחילה שהיה ממנה שר המשקה ושר האופה על דבר היה נופל עליו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם אבל השתא שאינו כן מאי אתם לכן פירש להיות אתם וכו': [ד"ה ויהיו · י"ב חדש] דייק מדכתיב לקמן בפרשת בהר ימים תהיה גאולתו ימים ימים לנזירה שנה· ואין לומר דילמא שני ימים ממש היה כמשמר ובכלל שני חלמו החלום א"כ למה ליה ליוסף לומר כינשד שלשה ימים לא היה לו לומר רק אחר נ' ימים: ה [שניהם חלום] פיר' שכל אחד משניהם רואה חלום ולא שכל אחד רואה חלום של שניהם דהיינו חלומו וחלום חבירו: [חלומו ופתרון] חלום של שניהם אך במקום שהיה להם לומר שחלם חלום חבירו אמרו פתרון חלום · ואין להקשות מנא להו דקאי אפתרון חלמא דילמא כמשמעו לכל אחד חלם חלום שלו ושל חבירו. ושלומר מדכתיב בתריה איש חלומו בלילה אחד ולעיל כתיב חלום שניהם ששני חלומות חלמו להם אם כן סתרי קראי אהדדי אלא ע"כ צריך לומר חלום שלו ופתרון חבירו וזהו שכתב איש חלומו כפתרון חלום חבירו פי' חלום הדומה לדבר העתיד לבא עליהם ולא כפי המובן שגם הפתרון ראה בחלום א"כ מה פתר יוסף: י [ד"ה והיא · כפרחת] פיר' כ"ף של כפורחת היא כף על הפעל הדמיון ולא כף כאשר כי לא תמצא כף כזאת כי אם על המקור ולא ופירש ויהי כיושב ידו כלמו' משיב ידו ופירש שלאהיה לו כווב בזה רק מפני שהוציא ידו ואח"כ קשרה בחוט השני מכניסה מיד ונראה כאלו היה זה נכוונה כנה הוצאת יד גשם כתינה והככבה גשם השבה והתרגו' שתרגם כד אפרחת תרגם העניין ולא המלות והראיי' שתרגם פורחת שהוא ניכוכי אפרחות שהוא לשון פועל עבר עכ"ל הרא"ם: [כאילו היא פורחת] כלומ' שנראה לו בחלומו שהיתה פורחת ממש כפריחת הגפן בלי שיכוי ודמיון: [ואחר הפרח] כלומר ולא שראה הכל ביחד כמובן מן הכתוב דאין מראין לו לאדם פיל דקאי אקופא דמחטא: יב [סימן הם] לא שהם עצמם שלשת ימים כמובן מן הקרא: יד [שייטיב לך] רוצה לומר שפרעה ישא את ראשך והיית כ"כ טוב עד אשר אם זכרנני יכול אתה להוציאני ויהי מלת כי במקו' כאש' משום דכי משמש בד' לשונות והאחד מהם אם והוא אשר והוסיף הרב. מאחר שייטב לך מפני שאין מדרך המוסר שיזכריהו מיד בעת שיטיב לו רק אם"כ בעת שעומ' ומסר' לכן פי' הרב כאשר ייטב לך: כ [יום גנוסיא] פירש יום הלידה בלשון יון: כג [ד"ה וישכחהו · שתלה] (קנ"ח) דאל"כ מנ"מ דכתיב ולא זכר אם בא לומר שלא עשה עמו חסד זה נכתב כבר ויהי מקץ שנתים אלא לומר שסבה היתה מאת הש"י שלא הזכירו עד אחר שתי שנים מפני שתלה בטחונו בשר המשקים · (נח"י) מבואר הוא בש"ר פ"ו אתה מוצא שלא היה יוסף ראוי לישב בבית האסורים אלא עשר שנים מפני שהוציא דבה על עשרה אחיו וע"י שאמר לשר המשקים וכו':

חסלת פרשת וישב

מקץ

פרשה מא

א [לשון קץ סוף] דבר פשיט דלשו' קץ כתרגומו וסוף הוא אבל קשה ימים דכתיב בקרא למה לי בשלמ' אי מקץ לא ל' סוף הוא אלא לשון מקצת כמו מקצה אחיו משום הכי צריך בקרא למכקט ימים לומר שתי שנים שלימי' היו מיו' ליום ולא מקצת שתי שנים אבל כיון דמק' לשון סוף הוא א"כ ימים דכתי' בקרא למה לי ומתרץ דה"א מקץ ל' מקצת הוא והא דכל ל' קץ נמי ל' מקצת הוא ·אף היכא שהוא מוכח מן הקרא שהוא ל' סוף להכי כתב הקרא הכא ימים ללמוד שהוא לשון סוף ולא מקצת ומעתה כל לשון קץ סוף וזה שנקט רש"י וכן כללשון קץ סוף הוא כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף אנו למידין מהכא דכל לשון קץ סוף הוא דקץ קץ לנ"ש ודו"ק כ"ל ודלא כהר"אם שכתב דמ"ה נקט כל לשון קץ סוף מש"כ מלת קצה שפעמים מתפרש סוף כגון מקצה נ"שנים ופעם קצה כמו כרוב אחד מקצה ופעם קצת כמו ומקצה אחיו ואף שכתב כמה פעמ' קודם זה בכמה מקומות אין זה קושיא כי כמוהו רבים עכ"ל וכתב הרא"ם וליכא לאקשוי מקרא דמקץ שבע שני' תעשה שמיטה שפירושו מתחילת השנה השביעית כדכתיב ובשביעית תשמטנה ·דקרא דמקץ שבע שנים תעשה שמיטה בהשמטת כספים איירי והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה רא"ס. וק"ל: ° (נח"י) פי' שהכתוב בא להורות שמפני שתלה בטחונו בשר המשקים נגזר עליו להיות אסור עוד שתי שנים וזהו מוסיף הגזירה דאל"כ הל"ל ויהי אחר הדברי' האלה ופרעה חלם: [ד"ה על · מכילום] ה"פ דק"ל למה כתיב על היאור בה"א הידיע אלא ודאי ה"פ היאור הידוע הנזכר לעיל וקאי על הד' נהרות שכתובים בפרשת בראשית וא"כ למה לא כתיב בכאן נהר כמו שכתוב לעיל אלא ודאי אי הוה כתיב נהר לא הוייתי יודע על איזה נהר קאי שד' נהרות כתובים לעיל לכך כתוב יאור כלומר הנהר שעשוים יאורים דכל שאר נהרות אינן קרויין יאורין חוץ מנילוס כמו שמפרש ואזיל ונילוס היינו פישון הנזכר לעיל בפרשת בראשית כדפירש רש"י שם וכל שאר נהרות דנקט רש"י קאי אשאר נ' נהרות הכתובים בבראשית: [בידי אדם] דקשה לו כיון דקאי אאחד מד' נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד אלא לפי שעשוי יאורים יאורים על ידי בני אדם לכן קראו בשם יאור וכל שאר נהרות אינם עשויים כן: ב [שהבריות] דק"ל למה לא פתר יוסף את זה למה היו הפרות יפות מראה דלקמן כתיב בהדיא בקרא שפתר בריאות בשר ולא מצינו שפתר זה ומתרץ כיון שמצינו שפתר דשבע פרות הטובות הם פי' לשבע ימי השובע אם כן ה"ה בזה הפתרון נמי פתר יוסף דיפות מראה סימן הוא לימי השובע ופתרון קאי נמי על זה דבימי השובע כראות הבריות יפות אילו לאילו דהיינו יפות מראה כלומר שמקבל זה את זה בסבר פנים יפות ונותן לו די מחסורו אשר יחסר לו: ג [לשון דק] דקשה לרש"י דהיאך שייך לומר דק אבהמה והבשר דהכי היה למיכתב כיפות בשר ועל זה פירש טינב"ש בלע"ז כלומר דהא בלשון לע"ז קורין לבהמה כחושה טינב"ש ואע"פ שטי"נ ב"ש הוא לשון דק אפ"ה קורין לבהמ' כחוש'טינ ב"ש א"כ בלשון עברי נמי קורין לבהמה כחושה דקות בשר. ולשון דק דנקט רש"י קאי אטינב"ש בלע"ז: ד [נשכחת] דקשה לרש"י דותאכלנה הפרות יש לפרש בשתי פירושים· האחד שתהא כל שמחת השובע נשכחת בימי הרעב והשני שהוא סימן שיהא לבריות מאכל בימי הרעב וזה סימן טוב הוא ואיני יודע איזה מהן ועל זה פירש הוא סימן שתהא וכו' וזה הפי' אמת דהא חזינן לקמן בהדיא שיוסף פתר אותו כן · ומהרש"ל פי' דקשה לרש"י למה אמר ותאכלנה הל"ל ותבלענה כי אין לשון אכילה שייך לומר על ב"ם זה את זה לכך מפרש סי' וכו'· עכ"ל: ה [טו"דל] ר"ל כמו בלשון לע"ז קורין לקש של שיבלים טודי"ל שהוא נמי שם קנה של עץ וא"כ בלשון עברי נמי כן הוא: [ד"ה בריאות · בלע"ז] דק"ל דאין צריך לומר

בריאות

בריאות אשיבלים אלא דוקא אבעלי חיים כגון לעיל גבי פרות ומתרץ דהא בלע"ז שקורין לשבלים טובו' שייב"ש שהוא בל"א פר"יש א"כ ה"ה בלשון עברי שייך לשון בריאות גבי שניהם: ו [שדופות] רצ"ל דשדפון היינו חולי של שידפון ולא שייך אלא גבי אדם אבל לא גבי תבואה. ומתרץ דבלשון לע"ז קורין לו הוילי"ש אף על פי שהוא לא אדם א"כ ה"ה בלשון עברי· אבל אונקלוס לא תרגם דשדופות הוא ל' שידפון אלא שקיפן שהוא לשון חבטה כך פי' הרא"ם וכתב עליו מהרש"ל ואין נ"ל דהא לקמן דפרשת כי תבא פי"רשי בהדיא על שדפון שהוא מכת תבואה וי"ל שיש חילוק בין שדפון ובין שדופות שהרי הש"י מביא שתי לשונות של לע"ז שהכא פירש בענין אחר ממה שפירש התם וא"ל שהכא פירש על הרוח דהא התם פיר' פירו' אחר על רוח: [ד"ה קדים. שקורין] דק"ל דכאן משמע שרוח מזרחי' רע הוא ובמקו' אחר אמרינן דרוח מזרחית היא טוב יותר מכל הרוחות וסימן ברכה הוא לעולם ל"פ וכו'· ר"ל דלרוח מזרחית יש ב' רוחות ואותו רוח שקורין ביש"א ה א רע: ז [ד"ה והנה. בחלום] כי בפעם ראשון חשב לישן עוד דלמא יחלום ע"ד כאשר אירע באמת אבל בהקץ השני שהיה קרוב לבוקר שלא ישן ע"ד או בשלים החלום ומצטרך לפתור: (כמ"י) מפני שאלת והנה מורה על הומן לומר שעכשיו הוא כך ולא קודם לכן והכא ליכא לפרש והנה חלום שנגמר לאחר היקיצה · דהא גם קודם היקיצה נגמר החלום כשראה השבלים בלעו האחרים וכו' צ"ל לפרש שבחלום הראשון אע"פ שלדעת פרעה אפשר שהיה נגמר מ"מ לפי האמת אינו נגמר כמ"ש ועל השנות החלום פעמיים כי נכון הדבר וגו' ע"ש: ח [כפעמון] פי' ותפעם הוא מל' פעמון שהיה מקשקש כפעמון כלומר כיון העגבל המקשקש בתוך הזג: [ד"ה חרטמי· עצמות] י"ל דלכך צריך לפרש מתפלה בלשון ארמי משום שר"ל חרטומי הם ב' תיבות חד מלשון כמירים טומי מלשון טימי ויש לפרש ולשון כמירים של אף שהיו נותנים העצם של מת בכמירים של אף יהיה מדבר וגם לפרשו שהוא לשון חוס מל' והעצמות יחרו שהיו נותנין העצמות תחת בית השחי ומח זין אותו והיה מדבר ע"י מכשף: [ד"ה ואין· פותר אותם] אבל כשאמר לו יוסף שיהיה רעב בארץ היה לו קורת רוח לפי שאמר לכך הראה לו הקב"ה כדי לעשות תקנה למדינה שלא ימותו ברעב · מהרש"ל: (עקידה) שהחלומות המלכים אינם דברים פרטיים רק דברים כוללים כל מלכותו או כל העולם כחלומותיו של נבוכד נצר לכך לא היה לו קורת רוח: * (כמ"י) לפי שהיה קשה בעיניו למה בא החלום דוקא בפרות ושבלים ולא באילנות ובכ"מ אמירים אבל לפתרון של יוסף אתי שפי' שבא החלו' בשבלי' להורו' על השבע והרעב דמיירי בתבוא' והפרו' לפי שהחרישה והדיש' רוב'נה היה הכל בפרו'.
יב [נער שוטה] ר"ל בגנות' שוטה: [לשוכינו] (כמ"י) וכ"ש שאר לשונות וכתיב בנימוסי מצרים שצריך שהמושל יהא מכיר שבעי' לשון עיין בסוטה דף ל"ו: [שאין עבד מולך] דשבד כמו מיותר דכיון שאמר ושם אתנו נער עברי ובודאי שלא היה בבית הסוהר שום נער עברי כי אם יוסף ואם כן למאי נפקי מיני' קאמר שהוא עבד לשר הטבחים אלא ודאי לדרשא: יד [בית הסוהר] הכא צריך לפרש כן דלא תימא אחר שיצא שר המשקה מבית הסהר שמו ליוסף בבור לכן פירש שהוא בית הסוהר ואין לומר מנ"ל לרש"י דילמא בור ממש דכתיב וירצהו מן הבור ובבור אין שייך לשון ריצה כ"א משיכה כדכתיב וימשכו את יוסף מן הבור ששמוהו בבור בראשונה ואחר כך בבית הסוהר: [כיון שאמר] פיר' לפי שלמעלה כתיב ששמו את יוסף בבית הסוהר וכאן כתיב ויריצהו מן הבור לכך מפרש שהוא

עשוי וכו' מהרש"ל: [ואף אם] (כמ"י) דאל"כ היו בגדיו לחוסר ופשיטא שהיו צריך להחליפ' גם בלא כבוד המלכות ולמה הוצרך לומר ויחלף שמלותיו ל"פ בור הוא היינו בית הסוהר א"כ לא היה בו מום ולמה החליף שמלותיו אלא משום כבוד מלכות: [ד"ה ויגלח. מפני כבוד] דאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו יצא שעדיין לא בא לפני פרעה ומי יודע אם יכול לפתו' אותו או לא:
טז [אלא אלהים] רוצה לומר דבלעדי אשר אכלו הנערים שהתם פירושו חוץ מהם שאכלו אבל כאן אין שייך לפרשו כן דהיאך שייך לומר חוץ האלהים וגם אין לומר שפירושו אלא אלהים שהרי דעתו של יוסף לפתור לו חלומו· אלא הכי פירושו בלעדי הם שתי תיבות בלי עדי ועדי פירו' משלי כמו שמפורש ואזיל: יט [כחושות] ולא מלשון עיני: [ד"ה ורקות· חסרי בשר] פיר' משום דאמרי' כל אכין ורקין מעוטין הן ורקו' דהכא כמו מיעוט הוא ומאי ממעט · ממעט בשר אבל אין פירו' כמו רק בגירי ומשלומי העי"ן: כג [לקיין נכן] וקשה למה מביא התרגום והלא הביא התרגום של יבש כסלע · לכ"ל דק"ל שפרעה אמר ליוסף שהשבלים צנומות ויוסף לא פיר' על זה כלום אלא על רעות ורקות וגם בחלומו לעיל לא אמר צנומות אלא ע"כ צריך אתה לומר שפרעה היה רוצה לבדוק את יוסף אם הוא אמת יפתור או לא ואמר ליה דבר שלא ראה מעולם ואמר אם הוא יבין את זה יבין לפתור ויוסף הבין את הדבר ולא פתר לו כלום על זה כך צריך אתה לפרש פשוטו של קרא וקשה לרש"י על זה מה כן ידע יוסף את זה וכי נביא היה לכך מביא התרגו' הראשון של צנומות שהוא יבש כסלע ויוסף היה מבין זה מכח שנראה שזה הדבר לא היה בחלומו כי אם היה זה לא היה קיום לעולם שיהיה קללה כ"כ שיהיה יבש כסלע אלא נראה לי שיהיה לו לימלואות מעט ועדיין קשה מכלן שצנומות הוא לשון סלע דילמא הוא לשון נכן לקיין ל"פ שגוה התרגום נ"כ משמע שאין בו לימלואות כי נכן הוא לשון שאין בו אלא קש· מהרש"ל: כו [אינן אלא ו'] דק"ל למה פתר יוסף שאלו אמ' הוא כיון שאלו' אות' ב"פ בפרו' ובשבלי' ודאי ב' חלומו' הם ומ"ו פי' ועל וכו': * (כמי) הקשיא גדול' אלי למה הוצרך הרב לפרש זה ולפיים כמו שפירש לו בסוף וכר זה דהוקשה לרש"י למה סיים יוסף גבי השנים הטובות חלום אחד הוא לא סיים כן בשבי' הרעות אלא ודאי דשנים הרעות היכרך להשכית אגב הטובות והטובות בשבו לפי שהדבר מוזמן משא"כ הרעות שלא ית אילו עד סוף שבע שנים ונלא רש"י ללמד שמה שאמר לבסוף ועל השנות החלום לא קאי אשנים הרעות אלא אשנים הטובות ולכן נקט חלום לשון יחיד: לא [פתרון ולא נודע] וא"ת ולמה לא פי' על ונשכח השובע הוא פתרון האכילה הפרו' הטובות ולמה מפר' הבליעה דהיינו בליעת שבלים· י"ל משום דלשון ולא נודע ולשון ולא יודע תרווייהו הם מלשון הודע' וה"ה פירש על ולא ולא יודע הוא פתרון ולא נודע משא"כ מלת ונשכח שאין פירושו לשון הודע' וה"ה פי' על פתרון הבליע' וק"ל: לב [נכון מוזמן] ולא כמו אמת נכון הדבר שפירשו מעין:
לד [ויחרו] לא שיקח התו"ם לפי שלא נזכר רק הקבוץ והא הזיוו: לה [שם דבר] פתח קטן הוא שגול קמץ קטן הוא צירי:
לו [לקיום] ר"ל מה שרוצין להניח בא בר כשאר הפקדון הנכיו ר"ל לא שיתנו לאוש אחר לא יהיה נזון כשאר פיקדון כמו כסף וזהב: [הארץ] ר"ל לא לאדמה אלא לבריות: לח [הנמצא] לא כמו הנמצא כדבר הגדול הזה בכל העם גם כולו: דאם כן הוה ליה לתרגם האשכח כהדין ומדתרגם הנשכח משמע אם נלך כו' ויהיה הנו"ן כו"ן האיתן מלשון עתיד ולא כ"ן הנפעל מלשון עבר:
ויעוד דהא משמע פרעה השיב זה תיכף בשמוע עצת יוסף ולא

ולא שלא לבקש נבון וחכ' לכן פי' אם כלך כו' וק"ל כלי"ט : לט [נבון וחכם שאמרת] אי נסת' בשנתו של יוסף בא לא' משנתו בפניו ועוד לא' לא פי' משנת אותו כבר כשכיפ' לו פלונו שא ודאי ואת הי' תשוב' לאמא' יוסף שאמר ירא פרעה כלומר מאמר שרום אלהים כך שאתה יודע ענין הרעב וא"כ תדע נ"כ איך ומה לעשות בזה לאסוף התבואה : מ [כל נרכי עמי] פי' כן תרגומו ופי' יתפרנס והא דלא כתיב יזון י"ל דהייתי אומר דלא מנה אלא על מזונות לכך כתיב ישק שפי' כל נרכי עמי וכו' : מא [מכיתי יתן] דקשה לרש"י ואם הוא נתינה ממש מאי על ארץ מצרים היה לו לכתיב בארץ מצרים ועוד הא כבר היה בארץ מצרים : מב [ד"ה בנדי שש · במצרי'] פי' דמצרים היו עובדין לנילום ונילוס ה"א פישון ולכן נקרא פישון משום שהוא מגדל פשתן כדפיר' לעיל בפר' בראשית הלכך בגדי פשתן חשובין להן וק"ל : (הנקטוב) והנה בא אלי חכם מארץ ישראל ואמר לי שאין פירושו פשתן כי בגדי שש הוא דבר חשוב כשהם מכנעונים הרבה ממשי והוא מלבוש שלובשין על כל הבגדים ואיכו השש הנזכר במלאכת המשכן ודברי רש"י משזעת כדבריו שפי' דבר חשיבות הוא במצרים ואלו היה ר"ל שהוא פשתן לא הל"ל לפר' רק בגדי שש חשיבות הוא במצרים וגם בתרומה פי' שש פשתן וכאן לא פי' שהוא פשתן רק שהוא דבור חשוב : מג [המשנה] (נ"א) פי' דל"ת כמו ומשנה הכסף לשון כפל דמאי רבותא שירכב במשני מרכבות : [ד"ה אברך · ברכים] פי' לדידך צריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות וזה דוחק · ואם תאמר למה לא פריך נמי אלעיל שתרגום דין אבא למלכא צריך נמי לפרש אב דהיינו אבא ורך היינו מלך כדפירש רש"י לעיל · ויש לומר דלעיל לא צריך לחבר אליו תיבה אחרת · אבל לפירוש זה צריך לחבר אל אב נקכמה ואל רך צריך לחבר אליו בשנים · וזה דוחק : מד [ד"ה את · בתרגומו] (כמ"י) דהוקשה למה פרט דוקא אלו שני פעולות · ועל זה תירץ כתרגומו לעשות מלחמה : מה [ד"ה פוטיפרע · פוטיפר] דרש"י דייק מדכתיב ויקרא פרעה שם יוסף וגו' · ויתן לו את אסנת וגו' · רוצה לומר פרעה נתן ליוסף את אסנת ומאי כ"מ בזה · וא"כ ע"כ צריך לומר דפוטיפרע הוא פוטיפר ויש נפקות' גדולה בזה שפרעה היה רוצה ליתן גדולה ליוסף וללובשו בגדי מלוכה ופרעה ירא כיון דעבד הוא לא יכימו לו גדולה זו · ועוד דנימוסי מצרים כתיב אין עבד מלך ולא לובש בגדי שרים לכך רוצה פרעה ליתן ליוסף בת אדוניו של יוסף דאם האדון נתן לעבדו אשה הוא משוחרר וכ"ש אם נתן לו בתו שהוא משוחרר אם כן ש"מ דפוטיפרע הוא פוטיפר וק"ל : [שנסתרס] והסירו' כלומד מלשון פרע ולא מלשון פוטיפר כנ"ל : [למשכב זכור] וא"ת הא לעיל כתיב כדברים האלה עשה לי עבדך ופי' רש"י בשעת תשמיש אמרה לו כן וזה היה אחר שקנה את יוסף · ויש לומר דלא היה משמש עמה ממש אלא היה מנפף ומנשק ומשום הכי נקט נמי רש"י ענייני תשמיש כאלה רוצה לומר אומרת שיוסף היה רוצה גם כן לעשות לה כמה שאתה עושה לי ענייני תשמיש כאלה ולא תשמיש ממש ועי"ל שהיה סרים ביניס ולא סרים ניד כמו שפירש הרד"ק : מו [מנשון עמיה] פי' ותעשה הארץ שמשתה אוגרת ופי' הארץ אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא : מח [מעמדת פירותי'] ר"ל דבפסוק משמע שכל האוכל הגדל סביב העיר היה גונז בתוך חומה העיר ולא בעיר אחרת וטעמא מאי ועל זה פי' שכל ארץ וארץ וכו' : [מעפר] י"א פי' אחר וה"פ כל האוכל היו מוליכין אותו למצרים במקום שהיה יוסף והא דכתב בקרא אכל שדה העיר וגו' נתן בתוכה הכי פירושו שצריך ליתן מעפר שגידלה שם בתוכה אבל אחר כך היו מוליכין אות' למצרים וק"ל : מט [הסופר] אבל כי חדל לספור משמע לשון אשר כדפירש"י על אשר חדל לו הסופר לספר : [ד"ה כי · בל' דהא] משמע שמעצמו חדל ולמה לא ספר יותר כי אין מספר כלומ' שהוא יודע שבודאי לא יהיה לו מספר שכל כך הרבה יהיה וחדל מתחילה הסופר לספור · מהרש"ל : ° (ד"ד) פי' תחלה אמ' שהסופ' חדל לספור ואפשר לומר דמ"מ היה מספר אלא שהסופר לא רצה לטרוח ולספור מ"ה כתב כי אין מספר · ואי משום הא לחוד ה"א שהוא כפשוטו שאין כלל מספר וזה איכי דכל דבר בעולם יש לו מספר אלא שא"א לסופר לספור אותו : נ [אסור לשמש] ואף על גב דכתיב ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם צריך לפר' ויהי רעב בכל הארצות אפילו באוצרות אבל בכל ארץ מצרים היה לחם באוצרות · והא דינתק שימש מטתו בשנ' רעבון בפרש' תולדו' פירשתי : כתב רא"ם ואם תאמ' והא לוי הי' משמש מטתו בשנ' רעבון דהא יוכבד נולדה בין החומות כדפי' רשי בפרשת ויגש ובאותו זמן רעב היה · וי"ל דחשוכי בנים מותר לשמש מטתו אפילו בשנת רעבון : ° (הר"ן) תירץ דאין איסור אלא מש' נער' דישראל והם היה להם תבואה אבל יוסף היה בבור שהם בנער לכן לא שימש : נה [ד"ה אשר · שימולו] דרש"י דייק מדכתיב אשר יאמר לכם תעשו למה כתיב בלשון אמירה ולא כתיב אשר יצוה אלא ודאי אמירה היינו מילה כדכתיב גבי דוד שש אנכי על אמרתיך והמפרשים הרבו בזה יעויין משם : ✿ [אם יגזור] דרש"י דייק מדכתיב אשר יאמר למה אמר יאמר לשון עתיד אמ' אמ' הי"ל אלא לרמז שיוכל לגזור על עתיד לכן תעשו מה שיאמר מכ"ש מה שאמר כלי"ט: נו [העשירים] אבל העניים כובשין את פניהם בארץ ואין נושאין פניהם : ° (נ"א) פי' על פני הארץ ר"ל (וד"ד) פי' דקשה הי' לו לומר להיפך על פני כל הארץ למה הקדים כל לתיבת פני דהא קאי כל על הארץ ע"כ תי' דהיינו להעשירי' וכן איתא במדרש : [ד"ה וישבור · שאף ביין] ר"ל שלא תאמר אף על גב שה"א לשון מכר מ"מ היא נמי לשון דיגון כיון דנכתב בלשון שבר וא"כ דוקא גבי תבואה שייך לכתב ל' שבר גבי קנין דלשון מכר ולשון דיגון שייך בתבואה אבל גבי יין או שאר משקים לא שייך לכתוב לשון שבר כיון דאין שייך בה ל' דיגון ומתרץ שאף ביין וכו' :

פרשה מב

א [ד"ה למה · ובני עשו] פי' דאי אתם מראי' עצמיכם נפניכם שאתה שבעים ויש לכם תבוא' כיון שהם קרובים שלנו אזי יבואו אליכו ולבקש ליתן להם אוכל לכך הלכו וקנו אוכל כדי שיסברו שאין לכם אוכל אבל באמת בזמן הזה היה להו אוכל וכו' ולפי זה תתראו הוא לשון שביעה : ° (ד"ד) קשה דבספ' דברים פרש"י על פסוק כי ברכך ה' אלהיך לפיכך לא תכופו את טובתי כאלו אתם עניים אלא הראו עצמיכם עשירים וי"ל דדוקא בשיש ברכה מרובה או יראו עצמם עשירים אבל כשאין להם רק לפי שעה או לא יראו עצמם עניים לכן אמר למה תתראו : [ודומה לו ומרוה] ויתחלף האל"ף בהלת תתראו לוי"ו שפירש רוה וכמוהו רבים ופי' הקרא כן הוא ומרוה תלמודו בע"הז גם הוא יורה לע"הב וא"ת מאי ראייה זה לפי' אחרון שפי' שהוא לשון כחישה אדרבה הא מייתי ראייה שה"א לשון שביעה וי"ל דאתרווייהו מייתי ראייה דלפירוש ראשון היה שפיר ראייה כפשוטו ולפירש אחרון נ"כ ראייה ויהיה תתראו כמו תתרוו והוא מלשון בלא שביעה כמו ה לך עירירי מפרש רש"י בלא בנים אע"פ שפירש יורשים הוינו יש לו בנים

בנים וכן ודשנו את המזבח דכתיב בפ' במדבר שפירש דשן ואפ"ה מפרש רש"י ישלו את הדשן וא"כ ה"נ כן הוא והוא כאלו כתיב תתראו דאל"ף מתחלף בוי"ו דאותיו' אה"וי מתחלפים זה עם זה ואפשר דמראה הוא נ"כ יש לפרש ולשון בלא שבועה ויהיה דומה ממש לתתראו ויהיה פי' הפסוק ומראה כלומר מי שהוא בלא שביעה בע"ה גם יהיה שבע לע"הכ וק"ל : ב[רדו לר"ו שנים] אבל ל"נ ולא אמר לכו דוורדו לא שמעינן מידי דצריך לכתוב רדו כיון שא"י גבוה מכל הארצות וה הולך מא"י למצרים שייך לכתוב רדו כמו שכתב הרא"ס וכן כתב כל הפ' בלה ל' ירידה אלא ל"נ ליה והכי קשה לרש"י למה צריך למיכתב שמה דהא אח"כ כתיב משם ואם כן הל"ל רדו ושברו לנו משם וגו' אלא לכך כתב שמה ר"ל רד"ו שנים יהיו שמה אבל בלא מלת שמה לא מצינן למדר' מידי ונע"יל דגרסי' ולא אמר לכו והכי פירושו דק"ל למה כתיב רד"ו שהוא לשון ירידה היה לו לומר לשון מעליא לכו אע"פ שא"י גבוה מכל הארצו' אפ"ה לא היה לו לומר לשון ירידה אלא וכו' : ה[כא בקתיאת וקן] °(ד"ד) ואע"ג דיששכר וזבולון לא היו גדולים מיוסף רק שנה ושנתיים כתב הרמב"ן כיון שהכיר הגדולים הכיר כולם : ט[ד"ה ערות · בדק] פי' סדק של עיר : י[לא תאמר כן] ר"ל למה לא כתיב אל אדוני כיון שספק עליהם שהם מרגלים לא תפול על זה כי אם מלת אל כמו שמצינו גבי חנה שחשב אותה עלי לשכורה והשיב לו אל תתן אמתך לפני בת בליעל וגו' : [שהרי] ואין זה הוכחה שיוסף אמר לא כי אלא לרגל הארץ באתם אלא הכי פירושו שלא תאמר כן אלא הרי עבדיך וכו' והוא כמו אבל עבדיך וכו' : יב[בי' שערים] שיוסף היה יודע שאחיו באין לשבור אוכל והי' מצוה לשומרי השער שכל מי שיבא לעיר יכתב שמו ושם אביו ויביאו ויראו לו ועשרה שומרי שער באו וכל"א הי' מוב' בזה ראובן בן יעקב' בזה שמעו' ובזה היה יודע שבעשרה שערים נכנסו · וא"ת למה לא פירש רש"י זה לעיל גבי שאמר ערות הארץ וגו' . ויש לומר דבכאן מוכח שפיר מדכתיב אחריכך ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' מה ענין תשובה זו על מה שאמר להם מרגלים אתם אלא על כרחך צריך לומר שיוסף מתחילה אמר להם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר והם השיבו לא כי אלא כלנו בני איש וגו' והאחד איננו ובשביל אותו א' נתפזרנו : יד[הוא האמת] דק"ל היא אשר דברתי משמ' דהם במי אמרו שמרגלים הם ולכך קאמ' יוסף הוא אשר דברתי ואין זה אמת כי הם אמרו לאו מרגלים אנחנו ומתרץ דהוא היה ראוי לכתוב בסוף כלומר אשר דברתי וגו' מרגלים אתם הוא אמת · יש מקשין במה תפס אותם יוסף שהם מרגלים עד שאמר להם הוא הדבר וגו' וע"ק במאי יתאמת זה שאם יביאו את בנימין שאינם מרגלים ונרא' לפרש דה"פ מתחילה אמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בעשרה שערי עיר כדפי' רש"י ולהשיבו לו בני איש אחד אנחנו ואין איש שולח כל בניו כאחד לרגל שמא יתפסו ויהרגו כלם אמר להם א"כ כ"ש שמרגלים אתם כי איך ישלח אדם כל בניו ממנו ולא ישאר שנים או אחד לשמשו אלא ודאי מרגלים אתם ואביכם שלח אתכם לרגל את הארץ ומכח יראה שמא יתפסו לא רציתם להכנים בספק עד שאביכם הוכרח לשלוח את כלכם וגם כדי שתזכו עצה ממשרה כי תשוע' ברוב יועץ ועל זה השיבו שנים עשר עבדיך וגו' והנה אחד נשאר אצל אבינו לשמשו ואנחנו עשרה הלכנו לתקור ולדרו' אחר אחינו שנאבד ואין מי שיעשה זה בתוכה כאחיו ולשום נפשנו בכפינו ולהביא אותו אל אביו ומפני זה נכנסנו בי' שערים והשיב להם הוא מאשר שאתם אומרים שנאבד אחיכ' זה כמה שנים ולא חקרתם אחריו אלא עכשיו בודאי

שקר אתם דוברים אין זה כ"א לרגל את הארץ באתם וגם זה שקר שאמרתם שנשא' אחד מכם אצל אביו לשמשו לכן בזאת תבחנו אם יבא אחיכם עמכם או יש להסתפק אם מרגלים אתם אבל אם לא יבא בודאי מרגלים אתם בלי ספק מכל הטענות שישלטעון כאש' הזכרתי ובזה יתיישבו כל הקושיו' וד"ק וכ"מו כ'רש"ל : טו[אם יאיה] פי' לפי פשוטו של קרא אין לו הבנ' בלא מלת אם מי מ"ה הוסיף מלת אם ויהיה טעמו אם חי פרעה לא תצאו מזה ויהי' אם במקו' לא כמו אם לדו' אכזב שר"ל לא אכזב ומיושב מזה שאם תצאו לא יחי' ובאמ' יצאו אלא כשהיה נשבע לשקר וכו' : טז[ואם לא] שאי אפשר לומר ואם לא תבחנו חי פרעה וכו' שאף אם לא יבחנו לא יתחייב שהם מרגלים : יז[האסורים] פירש ולא שמם שומרים עליהם דהא כתיב אחריו יאסר בבית משמרכם והא דלא פירש רש"י זה לעיל בפרשת וישב שנאמר בית האסורים משום דלעיל כתיב בהדיא שהוא בית הסוהר דכתיב ויתן אותו במשמר וכו' : יט[אסורים בו] שלא נחשוב שבינוי מורה שמתפלה נעשה בשבילם : ד"ה שבר · אנשי] ומלת שבר מורה על קנייה לא מכר ומפני שהרעבון איננו לבתיהם הוצרך להוסיף אנשי בתיכם : כ[ובמו יאמן] אין ויאמנו מלשון אמונה אלא כמו ואמרה האשה אמן וכו' שפירש אמת שאמר הכהן יען וכו' ועליו כתיב ואמרה האשה אמן ולא יפול בו לשון אמונה רק אמת שיהיה מה שתהיה ירכה נופלת וכו' : כב[דשהוקן] (נח"י) והא דלא דרשו דמו ודם ורעותיו כמו שדרשו גבי הבל י"ל דהכא לא הי' בעיניהם בחזקת מת שהרי ירדו כדי לבקשו ומתברא לדרש על דם הזקן ומשא"כ הבל שהימת בוודאי שייך שפיר דמו ודם ורעותיו : כג[ד"ה כי · המליץ] רוצה לומר דבכל פעם כשדברו עמו קודם לכן היה מליץ ביניהן ועתה לא היה המליץ ביניהם והיו סבורין יוסף איננו מבין לשון הקודש : כד[ד"ה ויבך · מתחרטין] דקשה לרש"י למה בכה היה לו לרנן עליהם כששמע שהם עצמם מתודים איך שלא טוב עשו לכך פירש מ"ה בכה משום ששמע שהיו מתחרטים מהרש"ל : [ד"ה את שמעו' שאמר ללוי] דרש"י דייק מדכתיב לעיל בפרשת וישב ויאמר איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' וכתיב שמעון ולוי אחים · רא"ס · והא דכתיב לעיל ויקחוהו דמשמע רבים · יש לומר ויקחהו חסר ו"ו האמצעי' כתיב וקרינן ויקחהו כדי"רי תחת המ"ת שהוא לשון יחיד : (נח"י) והא דלא אסר את לוי שהוא בעיר משמעון י"ל שידע שיהיה משרתיה קודם חלק לו כבוד כמו יעקב שצוה שלוי לא ישא את ארונו : [ד"ה ויאסור · הכיאו] דאם לא כן לעיניהם ל"ל : כו[הוא לוי] דאם לא כן מאי האחד בה"א : [ד"ה במלון · שלנו] ולא תפרש במלון במקו ם המיוחד ללון לכל העוברי' ושנים כיון דכתיב במלון בפתח דאם לא כן היה לו לכתוב ויבואו למלון ואחרכך ויפתח וגו' במלון : [ד"ה אמתחת · הוא שק] והא דנקט רש"י הוא שק ולא נקט שק משום דקשה לרש"י דבראש הפסוק כתיב ויפתח האחד את שקו ואחר כן כתיב והנה הוא בפי אמתחתו משמע דלא היה שק ועל זה פירש הוא שק רוצה לומר אמתחתו דהכא היינו שק דלעיל : כז[ד"ה מה · עלילה] ופירש מה זאת מה רעה היה זאת ולא טובה דאם לא כן מאי ומחרדו : לד[תסובבו] ואם תאמר והיכן מצינו שאמר להן יוסף כן · ויש לומר דכיון שיוסף אמר להם שהם מרגלים לא היו מכוין לילך בעיר שלא ירגלו לכך אם יביאו את בנימין ולא יהיו חשודין בעיניו כמרגלים או יהיו רשאין לילך ולסבב בעיר וזהו ויאמנו דבריכם · ותסחרו מלשון סיבוב ולא מלשון סחורה דאל"כ מאי עניינא כאן : לו[מכרוהו ביוסף]

רא"ס

רא"ם) תימה דהכא משמע שיעקב אבינו נודע לו עכשיו שהיו מנקשים שירד בנימין עמהם שמכרו את יוסף ואם כן איך אמר להם אחר כך אתם ידעתם וגו׳ ויצא האחד מאתי וגו׳ · (נר"ל הקושיא מעיקרא ליתא כי לא מצינו שיעקב אמר לבניו אתם ידעתם וגו׳ רק יהודה אמר כן ליוסף בשם אביו ואפשר לומר שיהודה בדה זאת מלבו כדי שיכמרו יוסף רחמיו עליו בשם שאמר ואחיו מת ופרש"י מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו ה"נ כאמרו אך טרוף טורף יוסף ולא ראיתיו וגו׳ שהרי יעקב אמר עכשיו לא ירד בני עמכם כי אחיו מת ולא טורף כנ"ל: (נקי) ולי נראה דהכי פירש"י מלמד שחשדן לבני שמעון שמא הרגוהו או מכרוהו ות"ש כיוסף ר"ל כמו בני יוסף כשאר היה רעה שנתכוונו או ע"י יהודה או ע"י אחים כמו כן היה החשד כאן ולא שהיה החשד שוה ומה של בני יוסף היה החשד היה רעה ממש ולא כן בני שמעון לפי שיוסף הלך יחידי ושמעון הלך בשיירא ומה שלבני שמעון היה החשד שמא מכרוהו ולא כן בני יוסף לפי שלבני שמעון לא היה שנאה משא"כ לבני יוסף וישנאו אותו: לח [לא קבל] לא משו׳ שמא יקראהו אסון כדרך לא רבה שילך בנימין עמהם כמו שמפורש בקרא דאם כן כשאמר יהודה אנכי אערבנו וגו׳ למה לא סמך הספר של׳ יקראהו אסון אלא ודאי טענת יקראהו אסון אינו אלא דחויה בעלמא היא שלא רצה לבייש מה שאינו מקבל דבריו. פי׳ שלא קבל דבריו של ראובן שירא שיק׳ אותו אדוני הארץ במאסר כמו שלק׳ את שמעון ואין מידו מציל אבל כשלקח אותו יהודה הניחו לילך כי ידע יעקב כיון שיהודה מכניס ומסור את עצמו עליו עד שיצילו אותו מידו:

פרשה מג

א [יהודה אמר] (נ"א) פי׳ דאל"כ מה ראה יהוד להמתין בדבריו שאמר אם לא הביאותי אליך גו׳ עד בסוף ולמה לא אמר בתחיל׳ כאשר לא קבל דבריו של ראובן הי׳ ליהודה לומר זה אלא שיהודה אמר להם: ב [ד"ה לא בלא אחיכם] דק"ל דכל בלתי שבמקרא פירושו אלא וא"כ הוה ליה למכתב כמו בלתי כאשר אחיכם אתכם · לכך נ"ל דבלתי דכאן פירושו בלא · מהר ש"ל שלא תאמר שכך פירש שלא תראוני בלתי אחיכם לבד יראוני לכך פירש שאינו כן רק שלא תראוני בלעדי אחיכם אתכם: [ולא דקדק] רוצה לומר שתירגם האי בלתי לא שמניע מלת כד שהיה כאשר היינו מפני שלא דקדק אחר לשון המקרא דדוחק הוא להניח תיבה בפסוק: ו [עריסותינו] ר"ל אפי׳ הילדים הקטני׳ השוכבים בעריסה מדכתיב ולמולדתינו שפי׳ בעריסות שהילדים מונחים בהם: [ד"ה ונגד׳ אב ואח] (ר"ד) צריך לתת טעם לזה הוסיפו לומר שיש להם אב והא יעקב לא הקשה רק למה הגדתם שיש לכם אח · וי"ל דיעקב הקשה היה לכם לכרגיש במה ששאל היש לכם אח בודאי הוא רוצה שיבאנו עמהם ע"ז השיבו ששאל אותנו גם אמר אב ונאב פשיטא שאינו רוצה שיביאו אותו לשבר כי זקן הוא ממילא היינו סבורין שגם כאח אינו חשב שיביאהו וזהו פי׳ אשר הזקקנו להשיב ע"פ שאלותיו: ז [כגנבה כו] דמדאמר ולא נמות פשי׳ דנפיה ול"ל אלא וכו׳: [ד"ה ולא׳ בנימין ספק] דק"ל מה מהדר ליה ולא נמות דהא מ"ה שולח אותם לקנות תבואה ועל זה פירש בנימין ספק וכו׳ לכן אמר ולא נמות · מהרש"ל: ט [ולא נכנעבר] דאל"כ מאי נפקא מינה אם היו שנים פעמים אלא על כרחך עם שמעון היינו שנים והיות מר יש הנער שנכנערת עדהנה: ° (נק"י) ואעפ"י שהיה אפשר לומר דנפקא מינה שהיו קונין כפול ועכשיו

הוקר השער וכן משמע לשנא דקרא שאמרו שבנו זה פעמי׳ ואלו להבאת שמעון די בפעם א׳ מ"מ סבירא להרב דמשום ריוח ממון לא היה מדבר כך אלא בשביל ריוח נפש: י [ד"ה מזמרת· מזמרים] (נ"קי) פי׳ דאפילו בארץ כנען עצמו הוא דבר שידש והכל מזמרין עליו והארץ כמו בארץ דאם ד מסתם שבח הארץ הל"ל משבח הארץ: [ד"ה נכאת· שעוה] (ד"ד) לעיל בפ׳ וישב פרש"י נכאת כל כנוסי בשמי׳ הרבה קרוי נכאת ואונקלס תרגם לשון שעוה נראה כוונתן דתיבת נכאת יש לו ב׳ פרושים הא׳ שם כולל כנום הרבה בשמים והב׳ שם פרט דהיינו שעוה וכיוא לעיל לפרש גם הפי הא׳ דקשיב שם כלל תמלה ואח"כ זכר מין פרטי׳ דהיינו צרי ולוט · אבל כאן א"א לפרש הפי׳ שהרי נוכר תמלה צרי ודבש שהם פרטי׳ ולבסוף נ"כ פרטי בטנים שקדים ובאמצע זכר נכאת לזה מורה כפי׳ הב׳ דכלם פרטיים ניגהו אבל לפי׳ הא׳ קשה דלמה אמר תמלה וסוף שמות פרטיים ובאמצע שם כולל ע"כ לא זכר כאן נ"ר רש"י רק הפי׳ הב׳: יא [פי שנים] אבל לא תפרש כסף המשנה חוץ מכסף המושב אם כן ואת הכסף וגו׳ מלת ואת ל"ל וק"ל: [ד ה אולי· המומנה] (נק"י) פי׳ מדכתיב ויאמר אל אחיו ה שב כספי וגו׳ ש"מ שהי׳ ברר לו שנתן ליד הממונה להושב לו ועוד דיותר מסתברא לומר שהממונה לבדו שכחו שוגג מלומר שכלם שכחו ליתן להממונה: יג [אלא תפלה] פירש כך אמר יעקב לבניו אם הוא מעצמו מרנו עליכם למיכר אתכם אם כן הוא מגד הטבע תפייסוהו בפירות הללו שכן מזמר ואם לא יתפייס בזה בודאי סיבה הוא מאת השם · ואז אין מסר אלא תפילה ואתפלל ואל שדי הגשדד וכו׳: מהרש"ל: [ד"ה ואני שכול] לא שאני שכול מעתה דאם כן מאי ואל שדי יתן לכם רחמים וגו: טו [לומר וטבח] על משקל שלם לך · שלם השם שהוא כווי: [ד"ה בצהרים· בשירותא] פי׳ בשחרית אבל לא פירושו כשאר צהרים שבמקרא משום דדרך העולם לאכול ארבע שעות על היום ואפי׳ לו ת"ח דרכם לאכול בתחילת שעה ששית כדאמרי׳ בגמ׳ בשבת: ° יז [ד"ה אנחנו· מובאים] (נ"א) פירו׳ שפני שכתוב סתם מובאין ואין דרך לכתוב סתם מובאין אם לא שיפרש אל מה הם מובאים לפיכך פיר׳ אין צריך לפרש דרוצה לומר אל תוך הבית הזה שהוא לפניהם ועליו אמרו שאל תוך הבית הזה אנחנו מובאים: [ד"ה להתגלל · ולאסתקפא ר"ל על ולהתנפל תורגם כן: [שתרגם לאתרברבא] לאיתרברבא פי׳ ל׳ אדנית · וקשה והלא זה כנד פירושו ועוד למה תרגום לאסתקפא אינו אחר לשון המקרא. וי"ל שמתחילה פירש על להתגולל לאתרברבא שהוא אחר לשון המקרא גלת זהב ואז לא כופל עליו ל׳ להתנפל אין לומר שפירשנו לאיסתקפא עלנא פי׳ להתגולל בשלמא אי הוה פיר׳ של להתגולל ל׳ גלילות דבר כפשוטו אז היה כופל ל׳ התנפל שפיר אבל עכשיו שהת גולל הוא לשון איתרברבא צריך לומר להתנפל ל׳ עלילות דברים. מהרש"ל: יט [ד"ה ירד · ירידה] דייק מדכתיב כפל ל׳ אבל לא דייק מדכתיב ל׳ ירידה ולא כתיב ל׳ הליכה כדפירש"י על רד"ו שם ע"ש ואע"ג דדברה תורה בלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן · רא"ם: כו [ושתט׳ לא־ץ] מדכתיב לעיל וישתחו אפים ארצה: ° לב [זה אין לו אם] (נ"א) אע"ג דלזה כבר מתה דיעקב אמר ושמה קברתי את לאה אלא ה"פ לזה אין לו אם כלומר שמתה אמו קודם שנתגדל והיה גדולו ספר אם ולכי נ"כ כך לאפוקי שאר שבטים דע"פ שמתה אמם לא היו צריכין לאמם כאחר־ שהיו גדולים: לג [ד"ה וישברו · ומיום] (נ"א) וקשה למה

אתו שכשיו כיון שלא ידעו שיוסף הוא כי יותר היה להם כשיאמרו שמתאבלים אנחנו על אחינו ואין אנו שותין יין וכ"ל כי היו מתמיהים מה היה יוסף רוצה אתמול החזיק אותנו כמרגלים ועכשיו שותה עמנו אלא עדיין אנחנו בעיניו כמרגלים ולפיכך הוא שותה עמנו יין כי נכנס יין יצא סוד ויתפוס אותנו בדבור אחד ואמרו הם אם לא נשתה יאמר שיראים אתם לשתות שלא תגלו סוד שלכם אדרב' נשתה ולא ישמע מאתנו שום דבר ונצא מהחשד לפיכך נשתכרו עמו :

✿ [ולא הוא שתה] נראה דיוקו דכתיב וישכרו עמו דע"כ לאו עמו ממש דהא כתיב וישימו לו לבדו ואי רק למידק מיניה שהם לא שתו יין עד אותו יום א"כ וישתו וישכרו שמה הול"ל מאי עמו אלא להורות שגם הוא לא שתה עד אותו יום שהיו עמו כלי"ט :

פרשה מד

ב [כוס ארוך] דייק מדכתיב גביעי גביע שני פעמים משמע דכוס ארוך הוא ואין להקשות דהיאך לא היה מתירא שיאמרו שלנו היא י"ל כיון דמנחשים בו ודאי של יוסף הוא כי לא נחש ביעקב וק"ל כ"ל : ז [מעשות זאת] כיון שלא עשינו דבר זה · הקשה הר"אם דלעיל כפ' וירא בפסו' חלילה לך מעשות כדבר הזה תרגם אותו קושטא ותירץ מפני שלא יפול אבל השם ל' חם כי אינו נופל בו שירחמו עליו ע"כ דברי רא"ם : י [אתה כדבריכם] פי' ומאמר כדבריכם כן הוא אינו שב על אשר ימצא מעבדיך ומת כי י' שנמצא גניבה אצל אחד מהם כלם שוים בעונש יהיה מה שיהיה ולכן אמר הרב שכלם חייבים ומה שאמרו הם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת היה ע"ד גוזמא מרוב מרירותן ומפני שיוכן שאשר ימצא אתו מעבדיך ומת הוא ביאור כדבריכם כן הוא וגו' ואין הדבר כן שהרי הם לא אמרו כן לפי' הוצרך הרב להוסיף אבל אני אעש' לכם לפני' משורת הדין אותו לבדו יהיה לי לעבד וכו' שאינו מן הדין רק לפנים משורת דין : טו [מדעת ומסברא] כלו' אע"פ שגנבתם הכוס שאני מנחש בו וא"כ מהיכן יש לי ליד' שאת' גנבת' אפ"ה מסברא הי' לכם ליד' זה כי איש כמוני וכו' וק"ל :

חסלת פרשת מקץ

ויגש

יח [יכנסו] דהא לא היו מדברים עם יוסף אלא על ידי מליץ כדכתיב לעיל בפרשת מקץ דהא לא היה יודעין שמבין לשו' עברי ואם כן איך יוכל לדבר עם יוסף בעצמו וק"ל עי"ל דאין כבוד למלך שאדם שפל ילחוש לו באוזן · רא"ם : [ד"ה ואל יחר · קשות] ולא כלשון רך ובשפה רפה כדרך המדברי' עם המלך דאל"כ למה יכעס : [ד"ה כי · בעיני כמלך] צריך לפרש דכי כמוך כפרעה כתיבת טעם הוא אמה שקאמר לו בי אדוני שהוכרכתי למלו' פניך ולבקש בלשון בקשה ותחנונים ויוסף לא היה מלך לכך צריך לאמור לו כי כמוך כפרעה חשוב אתה בעיני כמלך · אבל אין לומר שהוא כתיבת טעם למאמר ואל יחר הסמוך לו משום דאדרבה היא הנותנת דכיון שהוא חשוב כמלך לא היה לו לדבר אליו קשות : [סופך ללקות] פירש המדרש לא רצה לפרש שהיה מדבר עמו דברים רכים רק שהיה מדבר אתו קשות מ"ה פירש ד"א סופך וכו' ולמדרש אגדה קשה דהל"ל כי אתה תהיה כפרעה לכן פירש ד"א וזה פרעה וכו' כלומר שלקות הואת דומה אתה לפרעה ולפירש זה קשה אתה כפרעה הל"ל לכן צריך שני הפרושי' ולכל הפרושים

קשה הו"לו לומר כפרע' כמוך כיון שהוא מדמה יוסף לפרעה ל"פ ד"א אם תקניטני וכו' שהיה מדמה לפכין הריגה פרעה ליוסף · וטעם זה לבדו אי אפשר דאם כן איך אמר אל יחר אפו כי איך לא יחר אפו שהוא אומר שיהרגוהו לכן צריך גם כן לטעמים דלעיל · מהרש"ל : [שלקה פרעה] ולפי פי' זה צריך לומר דכי כמוך כפרעה קאי אמה שאמר לו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ומהו הדבר שאדבר כי כמוך כפרעה כלומ' שסופך ללקות וכו' : [גוזר ואינו] פירש שהרי כתב בפנקסו שאין עבד מולך ולא לובש בגדי משי ולא קיים שהרי המליך אותך שאתה היית עבד ומבטיח ואינו עושה כלומר ומה הגזירה שגוזר שאין בה חסרון כיס אפילו הכי לא קיים מכל שכן הבטחה שיש בה חסרון כיס שאינו מקיים אף אתה כן שמבטיח ואינו עושה וכי זו וכו' אבל אינו קאי אגוזר ואינו מקיים כי לא מצינו שיוסף גזר שום דבר ולא קיים וכן לא מצינו שפרעה הבטיח בשום דבר ולא קיים הבטחתו · וקשה מה היה לו עם פרעה ומפני מה זלזל הוא את המלך ויש לומר שכך אמר יהודה ליוסף על מה אתה בוטח על פרעה אתה תולה בטחון שלך שהרי פרעה עצמו גוזר ואינו מקיים שהרי כתב בנימוסי מצרים שלא יהא עבד מלך ולא קיים · מהרש"ל : [אהרוג אותך] ויש לומר לפי פיר' זה קאי כי כמוך אואל יחר אפך בעבדך שאם יחר אפך אהרוג אותך ואת אדוניך : יט [בעלילה] דקשה לרש"י למה אמר לו היאך דיב' לו יוסף וכי לא ידע יוסף מה שדיבר ומתרץ דלכך חזר הדברים לו מתחילה וכו' : ° (נ"א) קשה אחר שהחזיקו אותם כמרגלים שייך לשאול היש לכם אב או אח להכיר אותם מי הם י"ל שהיה לשאול להם רק מאיזה מקום הם והם יתנו עדיהן ויבדקו : [בתך] משום דאין דרך לשאול על הבנים ועל הבנות ועל האמהות אלא בחתן · וא"ת ולמה נקט רש"י גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותינו ולא נקט איפכא דהא הם היו זקני' יותר מיוסף וי"ל משו' דיוסף היה חשוב בעיניהם כמלך לכך היו אומרים בתך היינו מבקשים דדרך של חתן לנהוג כבוד בחמיו · וכן אחותינו אתה מבקש וצריכים אנו לנהוג בו כבוד כדי שיטיב לאחותינו · אבל איפכא היה גנאי ליוסף דאו היה יוסף צריך לנהוג כבוד בהם וזה יהיה גנאי למלך : [א' עפ"כ ונאמר] רצונו לפרש שלא תאמר הואיל ויודע היה יהוד' שניקש עלילה למה השיבו יש לנו אב זקן וגו' ומתרץ והכי קאמר אעפ"כ וכו' : כ [דבר שקר] ואם תאמר אדרבה בזה היה מכחיש את עצמו דהא דלעיל בפרשת מקץ כתיב כשבאו אל יוסף אמרו לו שעדין חי אלא נמכר שנאמר והאחד איננו וי"ל דבירידה ראשונה אמרו האחד איננו אבל בירידה שנייה היו אומרים לו שמת וזה מיירי בירידה שנייה · ואף שלא נכתב בהדיא ששאל לו על אחיו שנאבד מה היה בו מ"מ יכולנו לומר ששא' לו דבלאו הכי אנו מוכרחי' לומר כן דהא כתיב הכא איך שיוסף אמר להם הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו ולעיל לא מצינו שיוסף היה אומר להם כן אלא ע"כ צריך לומר דהיה אמר להם כן אף על פי שלא נכתב לעיל מידי אם כן הכי נמי צריכים אנו לפרש שבירידה שנייה כששאל על אביהם שאל נמי על אחיה' שנאבד ואו השיבו לו שמת מפני היראה' כיון שראו שצוה להם להביא את בנימן שמא יצו' להם שיתפשו אחר הנאבד ויבאו לו ומשום הכי השיבו לו שנאה להם השמוע' ואחר הספוס שהוא מת וק"ל : [ד"ה לבדו · מאותו האם] רוצה לומר דהא לאמו פירושו מאמו שלא יתכן לומר לאמו אלא בהיות אמו קיימת אבל לאחר מיתת' צריך אתה לומר שנשאר הוא מאמו :
כב [כדרך מתה] (נק"י) קשה לי דא"כ למה תלה בעזיבת אביו שהרי גם אם אביו ירד עמו לא יצא מפני טרחת הדרך שהרי

רחל מתה על פני יעקב · וע"ק למה היזכר יהודה שויבת אביו
ויעקב אמר פן יקראנו אסון : ❀ וי"ל דודאי טרחת הדרך
לבד ליכא חשש כ"כ דגם רחל לא מיתה מטירחת הדרך לבד רק אם
לא היתה בדרך אפשר דלא מתה בהקשותה בלדתה ומכח טרדת
הדרך נחלש טבעה וכחה וכן בבנימין אם יעזוב אביו ויש לו גיעגועי'
עליו דואגים אנו שמא מחמת צער וגם טורח הדרך יגרום שמא ימות
בדרך : ומה שהקשה למה היזכר יהודה וכו' זה אינו קושיא כלל
דיעקב חש לדברי רז"ל כל דרכים בחזקת סכנה ויהודה נתן טעם
לדבריו ומראה פנים לכנוס דבריו באזני יוסף : גלי"ט : כט
[ד"ה והורדתם · שבתיו] דקשה לרש"י דכאן כתיב בשביל בנימין
והורדתם את שיבתי ברעה שאולה ולעיל בפרשת וישב כתב כן בשביל
יוסף דכתיב כי ארד אל בני אבל שאולה : ומתרץ דודאי כבר
בשביל יוסף הורידו שיבתי ברעה שאולה אלא עכשיו כשהוא וכו' ·
א"כ דק"ל למה היה מצטער על בנימין יותר מרחל או יוסף או
שמעון : [ועל אחיו] הואיל וכתיב בקרא שנים ילדה לי אשתי
וגו' ולי נראה מדכתיב והורדתם את שיבתי ברעה שאולה וכפ' וישב
כתיב ביגון שאולה י"ל לומר דהכי קאמר כבר הייתי מתנחם על
אמו ועתה לא יהיו לי נחומין על אמו ואירד ברעה שאולה כמו
שאחז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה וממילא הוא שורה ברעה ·
מהרש"ל : [שבלשתן] וא"ת מנ"ל לרש"י שקאי נ"כ ארחל והא
רחל לא נזכרה בקרא · ויש לומר מדכתי' לעיל שנים ילדה לי
אשתי ה"פ שנים ילדה לי והיא אשתי רבה לומר המיוחדת לי לפי
שעיקר דירתו היה אבל רחל משמע שהיה מתאבל על רחל ועל ידי
יוסף היה מתנחם ובשמת יוסף ובשאר בנימין הייתי מתנחם בו על
אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי כאלו שלשתן מתו ביום
אחד : לב [בב' עולמות] וא"ת והא פירש"י לעיל וחטאתי לך
כל הימים בעולם הבא והכא פיר' בשני עולמות · וכ"ל דהא יהודה
בכאן היה מספר הדברים שדבר עם יעקב וא"כ כך היה לו למנקט
בקרא מעם אני לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לך כל הימים
אלא ע"כ כ"ל וחטאתי לאבי הוא בעולם הזה בהיותו אבי קיים וגם
לעולם שכולו טוב דהיינו בעולם הבא ואין לומר ולמה צריך יהודה
עתה להתגלגל את עצמו איך שנתקשר את עצמו בנידוי שני עולמות
י"ל משום דסבר שמא יוסף אינו מאמין בעונש עה"ב מ"ה הוצרך לו
לומר גם עונש עולם הזה משא"כ גבי יעקב שהאמין בעונש עולם
הבא וק"ל : לג [לגבורה] קשה מ"מ מהו גבורה אם הוא גבור
למלחמה הרי כתוב א"כ למלחמה אם הוא לשימוש הרי גם כן כתיב
לשימוש ל"ל למכתב גבורה אלא י"ל למלחמה לשימוש הוא פירוש של
לגבורה כלומר למה אני גבור למלחמה לשימוש :

פרשה מה

א [שאחיו מתביישין] והכי משמע
הפסוק ולא יכול יוסף לסבול שיהיו אחיו
מתביישין לכל העם הנצבים עליו ר"ל נגד כל העם לפיכך צוה
להוציאם דאל"כ למה הוציאם : ב [א"ו בית מצרים] דאם כן לא
היה לו לינקוד וישמע בשו"א תחת השי"ן אלא בק"מץ היה לינקד
תחת השי"ן מהרש"ל : ד [שהוא מהול] וא"ת מנא ליה לרש"י
משום דהראה להם המילה היה אומר להם גשו שמא משום שראה
אותם נסוגים לאחור היה אומר להם גשו · וי"ל דרש"י דייק מדכתיב
גשו ולא כתיב קרבו אלי אלא מדכתיב לשון הגשה משמע הגשה
קרובה ולמה היו צריכין ליגש כל כך קרוב לו אלא שהראה להם
המילה · ואין להקשות מנא ליה לרש"י ראה אותם שנסוגים אחו'
דילמא מ"מ להו גשו אינו אלא משום שהראה להם שהוא מהול · אם
כן לא למה ליה נפלאה אי ראה אותם שנסוגים אחור מ"ה הוצרך

לומר מלת נא לדבר עמה' בלשון רכה ופי' כדי שלא יתביישו אבל אם
עמדו על מקומם למה דבר עמהם בלשון תחנונים וק"ל : ח
[לאב] (ד"ד) פי' דאי אמר פטרון לחוד ה"א שפי' גוזר
גזירות על פרעה כמו אב על בנו וזה אינו דלא נתנה לו ממשלה זו
לכן אמר לשבר כלומר שיהי' לו ג"כ כח לגזור כמו פרעה וא"א לומר
שבר לחוד ה"א שכל מה שיעשה יוסף יצטרך לשאול לפרעה כמו שאר
שברי' לכן אמר פטרון שיוסף לבדו יעשה הכל : יא [לשון
מוריש] ולא מלשון הכרת ושלום כמו אכנו בדבר ואורישנו כי לא
יתכן זה שהרי היה ליוסף להאכיל לכל העם בשבע שני הרעב :
יב [בכבודי] (ד"ד) דאל"כ אין שייך ראיה על פי המדבר
אליכם אלא דקאי על הכבוד ועל המילה שהם ראיי' שאני אחיכם ·
והראי' של כבודי שאתם רואים כבודי הגדול שלא כדרך הטבע אלא
מכח השגחת הש"י וזהו בשביל שאני אחיכם ויש לי זכות אבות : [כי
פי] (נ"א) הקשה הרמב"ן מה ראיה יש מן לשון הקודש הלא הוא
שפת כנען ומילה כמו כמולים וכל בני קטורה וי"ל דשניהם מילה
ולשון הקודש לא תמצא באחד מהם אלא או מילה או לשון הקודש :
[ד"ה ועיני · בנימין אחי] (כמ"י) ותימה לי מאי קישור יהיה
לזה כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש : יד [שני מקדשות]
מדכתי' כאן צוארי ולא כ' צואריו ובאמר בשיר השירי' צוארך
כמגדל השן מה להלן מקדש אף כאן מקדש : [ד"ה ובנימין · שילה]
וא"ת דילמא כפשוטו בשלמא מה שפירש לעיל גבי יוסף משום דכתיב
צוארי דהוא לשון רבי' ולא כתיב צואריו אבל כאן כתיב צוארו דילמא
כפשוטו · (כמ"י) הר"אם וכו' האריך שם · גם במתנות כהונה
כתב צואריו לשון יחיד ולא ראו הגמרא בפ"ק דמגל' ואיתא כמו הפס'
כמה צוארים היו לו לבנימין ופירש רש"י דל"ג ליה שכן דרך הכתוב
לקרות צואר לשון רבים וכו' וכל מה שפרש הר"אם הוא לריק ולבהל'
ול"כ דשבוי לשון קדרש מדכתיב גבי אחים ויבך עליהם ואלו גבי יוסף
ובנימין הזכיר לשון צואר ש"מ לדרשא קאתי לרמוז על ב"ה שנקרא
צואריך כנ"ל ומה שדרשו גבי בנימין שני מקדשות וגבי יוסף א' לפי
שהאמת היה כך ולא מלשון רבים ויחיד דרשו כן : טז [בית מצרים]
וא"ל מ"מ לעיל גבי וישמע בית פרעה שפי' שם שאינו בית ממש אלא
אנשי ביתם : (ממ"ש) ולק"מ דלעיל א"א לפרש בית ממש מדכתי'
וישמע בית פרעה הש"ין בש"וא לשון ויפעל דמשמע הבית שמע וזה אי
אפשר דהל"ל וישמע הש"ין בק"מץ דמשמע שפיר שנשמע בבית פרע'
כמו הכא דכתיב והקול נשמע בית פרעה לשון נפעל : יז [תבואה]
והוא פוע' יוונא לשליש כלומר שישבעו בהמה בתבואה לאפוקי שלא
תפרש שיטענו את בעירכם כלומר שיאכילו את בהמתם דא"כ מאי
נפקא ליה מינו' · רא"ם : יח [כמצולה] פירוש דבמים
עמוקים אין דגים בעומקי אלא למעלה הולכים : יט [מפי]
דק"ל למה לא כתיב מי גוש לו כנוע"ק למה כתיב אחריו ואת עשו
כלשון רבים הל"ל ואת עשה שהרי גם לעיל נאמר בלשון יחיד ואתה
צויתה ל"פ מפי וכו' : כג [ד"ה מטוב · יין] כתב מהרש"ל מדל'
כתיב בקרא מהו הטוב ששלח לו ש"מ עיקר הוא דבר שאינו חשוב
ולמה שלח לו לפי שליעקב ה"א היה טוב לכן פיר' שהוא יין ישן שזה
אינו דבר חשוב כל כך וליעקב היה דבר חשוב לפי שדעת זקנים
נוחה הימנו וכו' עכ"ל : ° (כמ"י) יש ליתן טעם על זה דאמרינן
פ"ט דנדרים דף י"ב קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים א"ל
והלא המיושן יפה למעיים ורוב הזקנים בשבעם הם לו מעיים
לפיכך שלח לו שדעת זקנים נוחה : ° (ד"ד) צריך לתת טעם למה
שלח לו גריסין של פול דאיתא בירושלמי דהיו מנעים והכ"נ נבערב
י"כ לאכול גריסין של פול מפני שמביא את השינה כזה ביאה כא

שייך לזקן שאין לו שינה כראוי כדרך הזקנים מלושי סטנע:

(ד"ד) קשה מה פירש בתרגום דמתרגם עיבור ולחם ונראה דהוקשה לרש"י דלעיל בפ' מקץ כתוב ולמלאות כליהם בר ולתת להם צדה ומתרגם שם על בר עבור ועל צדה זוודין כמנא זוודין שם כתרגומו לחם כי כן דרך לתת לחם מוכן לדרך ממילא בוכר לחם ובר פירש כאן א"כ מזון דהיינו זוודין הוא לפתן לא כמשמעות התרגום:

כד [אל תתעשקו] פירש אם אתם עוסקים בדבר הלכה צריכים אתם לעיין בו יותר ואין דעתיכם על הדרך ומתוך כך טועה אתכם הדרך כלומר תתעו: רש"י פ"ק דתענית · ודווקא לעיין ולעסוק נוה להם אבל שלא למגרס לא נוה להם דהא אמרי רבותינו ז"ל שנים שהיו מהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה וכו' גמרא פ"ק דתענית: [פסיעה גסה] כתב מהרש"ל הפירש הראשון היא אליבא דקד מ"ד בגמרא ושוב פירש רש"י דבר אחר אליבא דבריית' ופירש גם כן שתכניסו חמה לעיר ושני פירושים פירשה הברייתא לפי שהברייתא ס"ל שפירש אל תרגזו הוא לשון התעברות הליכה ולא ידעה הברייתא אם הוא הליכה שאדם פוסע פסיעה גסה או כשאדם מהלך וזמן ארוך כלומר עד הלילה ל"פ אלו שני פירושים אחד של פסיעה ואחד שתכניסו בחמה לעיר: ✿ קשה הלא אין דרכו שלרש"י להביא בפירוש אם לא שמרומז בפסוק גם אין לשון הברייתא משמע למשו' ספק פי' של תרגזו פי' ב' פירושי' לא"כ היל"ל של תכניסו בלילה או אל תכניסו אלא בחמה דכתוב אחר אל תרגזו · ונראה דעת ר"א כיון דגם עיון אסור בדרך ולא שרי רק למיגרס בלא עיון לכן מפרש שלא תרגזו עליכם הדרך דאין לפרש תרגזו על האנשים דפי' משמ' דאסור רק לפלפל דדרך הפלפול לרגז האדם מפשו ובאשת. גם מכח עיון יטעו מדרך אף שילמדו בגפת וזה אין בלשון תרגזו לכן פי' שלא תרגו עליכם הדרך וק' לר"א א"כ אל תרגזו הדרך היל"ל שלא תגרמו לרגז הדרך ר"ל שיטעו ולא כדרך כבי"ת לכן פי' אל תפסיעו פסיעה גסה ר"ל שאדם רוגז פוסע פסיעו' גסות ואמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם · ולפי שצוה להם זה הוצרך לצוות והכניסו חמה לעיר ר"ל שלא מפני זה שאל תפסיעו פסיעו' גסו' ילכו וישהו בדרך עד לילה דלע לם יכנום בכי טוב דגלמד מהבקר אור וגו' ולא מן פסוק זה ול"דא למוד קשה בדרך ל"ל דפסיע' גסה שייך בכל מקום לכך צריך לפי' הא' ועדיין קש' למה נקיד בית בדרך בפתח דמשמ' בדרך זה המיוחד דוק' לכן פי' ולפי פשוטו וכו' כיון שעבשיי ידברו מכתמ' מענין מכירת' והוכר' לב' פי' הראשוני' דלפי' זה חש' היל"ל שלא ידברו כלל מענין מכיר' שלא יבוא ממילא לידי ריב: בלי"ט: כו [ואשר] לפי שפירש של כי הוא אם ואם הוא אשר · מהרש"ל: [ד"ה ויפג· מלהאמין] (כמ"י) דהוקשה לו למה לא האמין שהוא חי והלא הוא עצמו היה חושדו' שאח מכרוהו ועל זה תירץ מכיון שאמרו שהוא מושל וזה אין בדעת סובלת להאמין שאיש נכרי ימשול וכ"ש במצרים שאין עבד מולך ומדהא ליתא הא כמי ליתא · ל"א לא היה פונה אל הדברים ודו"ק: כז [כמה היה עוסק] דקשה לרש"י דכתיב וידברו אליו דברי יוסף אחר כי לא האמין להם דמשמע שבאו לדבר אליו ולהוכיח לו שיאמין דבריהם ומה היה הוכחה שהוכיחו אלא סימן מסר להם עד בפרשת עגלה ערופה רוצה לומר העגלות דכתיב בקר' קרינן עגלות כסנ"ול תחת העין ושב"א תחת הנ' · ויש לומר כשיוסף פירש מיעקב היה יעקב מלוה אותו עד עמק חברון כדפירש רש"י לעיל בפרשת וישב בפסוק וישלחהו מעמק חברון ויוסף אמר לו חזור בך ואמר לו יעקב איני רשאי לחזור שסייב אדם ללו' חבירו · כדכתיב בפרשת עגלה ערופה בפסוק ידינו לא שפכה לא פטרנוהו בלא לויה כדפירש רש"י שם ומתוך כך למדו אות' פרשה עגלה ערופה ויהיה פירש וירא את העגלות לשון הבנה שהגידו לו פרשה עגלה ערופה או התבונן שאמת הוא: (כמ"י) וקשה מאחר שיעקב ליווהו ליוסף וק"ל דאיכו ניזוק באותו לויה א"כ היה לו להבין שלא טרפתוהו חיה רעה ולא נהרג י"ל כיון שבשעת הלויה היה בדעתו לילך רק לשכם ואח"כ הלך משם לדותן ולא מהני לי' לויה ראשונה:

[ד"ה ותחי· שכינה] רוצה לומר דרוח הייכו נבואה כדכתיב ורוח לבשה את עמשאי:

פרשה מו

א [ד"ה לאלהי· מכנו' וקנו'] דק"ל דהל"ל לאלהי אבותיו או הל"ל לאלהי אברהם דהא הוא היה העיקר בפרסום אלהות ולא כן יצחק שקבל מאברהם: ד [הכטיחו] דייק מדכתיב אעלך משמע שארץ ישראל הוא שהיא גבוה מכל הארצות וק"ל: ו [כתן הכל] (כמ"י) ואע"ג דבפ' וישלח משמע שלא נתן כל הנכסים לעשו אלא מקנת בהמות י"ל דהתם הי' מתנה בעלמא אבל במערה הוצרך ליתן הרבה ואף על גב דלעיל לא שייך האי טעמא דנכסי ח"ל וכו' מ"מ באותו פעם לא היה עדיין נכסי א"י אבל כאן היה לו נכסי א"י:

ז [ויוכבד] וא"ת והרי גם כתיב ובנותיו לשון רבים והרי לא היתה לו רק דינה · ואין לומר כרבי יהודה דאמר תאומות נולדו עם כל שבט ונשאום דהא לפני ירידתן מתו כפירש רש"י בסמוך · וגם אין לומר כרבי נחמיה דאמר כנעניות היו אלא מהו בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרות לחתני בנו וכלתו בתו ולעיל בפרש' וישב מביא רש"י הפלוגתא בפסוק ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו' ואם כן בנותיו הייכו כלותיו זה איכו דהא יונאי יריכו קחשיב כאן: (כמ"י) ולי נראה לייסב שדרך הכתוב כשדבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב ואם כן דאף על גב דבנותיו קאי אדינה לחוד אפילו הכי היכא דאיכא גרבוי מרבינן ולא סמכינן אשנויי דחיקא ולכן פירש סרח ויוכבד וכן בב"ב דף קי"ב ואין להקשות אפכא בפסוק ויקומו לנחמו מב"ל לר"י לומר תאומות ולר' נחמיה כלותיו דילמא דינה לבדה היתה כמו הכא דשאני התם דכתי' וכל בנותיו אי כמו שאני הכא דאיכא יחוסי דרבים כר"ל: ח [ע"ש השעה] דקשה לרש"י הא משה רבינו כתב לנו את התורה וג' ימיו כבר באו א"כ הל"ל באו על זה פירש וכו': י [בן דינה] דקשה לרש"י הל"ל בכולן בני כנעניות למ"ד דכנעניות היו ולמה כתי' בני שאול כנעניות יותר מבכולן ובין למ"ד שעם כל אחד נולדה תאומה עמו ואותו אחיות היו נושאין אם כן לא הל"ל כנעניות כלל ולעיל בפרשת וישב הביא רש"י הפלוגתא · ומתרץ בן דינה וכו' והשתא מתורץ לתרווייהו:

טו [והנקבה תלה] (נ"א) וא"ת א"כ אשה כי תזריע ל"ל לדרשי אשה יולדת כו' · וי"ל דאי מיעקב ולא הוה כתי' אשה כי תזריע לא הוי ידעינן פי' הפסוק למה תלה הזכרים בלאה והנקיבות ביעקב והשתא דכתי' אשה כי תזריע ילפינן שפיר ומאשה כי תזריע לבד ליכא למילף רק כאשר האשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואם האיש מזריע תחלה פעמים זכר ופעמים נקבה לכך תלה בנקיבות ביעקב: [ד"ה שלשים· וו יוכבד] (ד"ד) דאין לומר דיעקב עצמו הוא גם כן מן החשבון כמו שכתוב הרא"ב"ע · דהא כתיב כל הנפש הבאה לבית יעקב כו' דמשמע דלא חשוב רק בני יעקב ולא אותו עצמו: כו [שמתו לפני ירידתן] מהרש"ל דא"ל"כ לאו לא היה חושב אותן בחשבון שאר בנים ולכך אמר מלבד נשי וגו' כלומר שמתו ואלו נשי' נכריות הם ואינן בכלל יוצאי ירך יעקב והכתו' מפרש בעצמו.

בעצמו הטעם : [עשו שש נפשות] כדכתיב לעיל בפרשת וישלח ויקח עשו את נשיו וגו' ואת כל נפשות ביתו צריך לומר דטעות יש ברש"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה ובמדרש מניא ששה וצ"ע : כח [ד"ה לפניו · בית תלמוד] רוצה לומר מדכתיב להורות חסר וי"ו שני יש בו אותיות תורה : כט [לקראת אביו] דאל"כ וירכב במרכבתו מבעיא ליה : [ד"ה וירא · יוסף] שפירש"י · דאין שייך לומר שיעקב נראה ליוסף שהרי יעקב לא הלך להראות לו אלא לראות הלך ועוד שהלך לארץ מצרים לגור שם אבל יוסף הלך לקראתו להיראות לו לאביו : [ד"ה ויבך · כוספות] רוצה לומר פירש הוא על הפסוק שהביא כי לא על איש ישים עוד דפסיק זה קאי כשהקב"ה נפרע מן הרשעים אינו נפרע מהם יותר ממה שפשעו דהיינו אינו שם עליו וכו : [קורא את שמע] וקשים שעולם דילמא היה עומד ומתפלל · ונראה לי דהא אמרו רבותינו ז"ל אסור לעבור לפני המתפלל כדי שלא יבטל וכל שכן יוסף איך נפל על צואריו שמא יבטל כוונת יעקב וכו' אבל ק"ש עיקר הכוונה היא בפסוק ראשון דהא עיקר קבלת עול מלכות שמים והוא נפל עליו לאחר שקרא פסוק ראשון : ואם תאמר ולמה יוסף לא קרא גם כן את שמע · ויש לומר דיוסף היה עוסק במצות כיבוד אביו והעוסק במצוה פטור מן המצוה · ועוד י"ל דיוסף היה פוטר עצמו בפסוק ראשון מפני שהיה טרוד כדאמרינן שמע ישראל וגו' זה היה ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפני שהיה טרוד בגירסא עם התלמידים : °(נ"א) או דקי"ל כרבי יהודה שבאמצע פרק מפסיק לשואל מפני היראה והיינו מפני יראת אביו לפיכך היה מפסיק בק"ש : ל [שתי מיתות] כלומר לא שביקש למות מאחר שזכה לראות פניו כפי התוכן ממנו לא דרך מאס' שזכה לראו' פניו ראוי להתפלל שימו' כדי לשמוח עם בנו כימי עבנוין : לא [ועוד אמר לו] דעתו של רש"י שלא תאמר הואיל וכתיב והאנשים רועי צאן וגו' שדבר באנפיה נפשיה הוא ולאחיו אמר כן והאנשים וגו' רוצה לומר אנשים אחרים אבל לא לפרעה לכך פי' ואומרה אליו דבר זה והאנשים וגו' : °(נק"י) פי' הוצרך לחלק לשתי אמירות משום הכפל ואגידה ואומרה פי' ואגידה דבר קדם שאביו ובני ביתו באו ועוד אמר לו דבר שאינו קדם והאנשי' רועי צאן : (וד"ד פי' דל"ת שאמר יוסף לפרעה לא היה רק עד והאנשים ופסיק והאנשים הוא לשון הפסוק וזה אינו דהא אמר הפסוק והאנשי' כתיב והיה כי יקרא פרעה והוא לשונו של יוסף ואיך יפסיק הכתוב בתוך דברי יוסף אלא ע"כ הם דברי יוסף : לד [להם אלהות] ולפי שהם יודעין שהרועים רועי צאן יודעין הווית לפי שהם תמיד אצלן הלכך יודעין שאין בה ממש הלכך שונאין כל רועי צאן · א"נ לשון תועבה שבמקרא הוא לשון עבודת אלילים כלומר שהמצרים נוהגים כבוד גדול ברועי צאן והם נחשבי' בעיניהם כעבודת אלילים עכמה מ"ה יושב אותם במיטב הארץ :

פרשה מז

ב [ויהודה שהוכפל] כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגלגלין בארון וכו' והביאו רש"י בזאת הברכה : ו [לרעות צאן] רוצה לומר אין שיל זה לשון ססיבות או לשון ממון : [ד"ה על · על הצאן] מדכתיב והאנשי' רועי צאן עבדיך וכיון שלא אמרו לפרעה אלא שהם רועי צאן ודאי מקנה דכתיב בקרא נ"כ קאי על צאן : י [ברכו שיעלה נילוס] זה הוא מדרש תנחומא ויברך הוא ברכה ממש כמו שמסיק בסוף דלפירש ראשון לאו ברכה ממש אלא כדפירש כל הנפטרים נוטלים רשות ומ"ה פריך ומה ברכה ברכו . אי נמי דפירש ראשון גם כן סבירא ליה דברכה ממש דדרך כל הנפטרים מלפני השרים מברכין אותו רוצה לומר ברכה ממש ועל זה קאי ומה ברכה ברכו : °(נ"א) פי' לכאורה נראה שהיה מסייע לשנה ע"א שהיה פרעה משתחוה לנילוס לכן פרש"י שהי' נילוס עולה לרגלי' ופי' שקוד' לכן הי' נילוס עולה בשעתו ובזמנו ומברכתו של יעקב היה תמיד עלה היאו' כשבא פרעה מידי יום יום כדרך המלכים ממילא נראה שזה היה ברכה מאת ה' מכח ברכתו של יעקב : יב [לפי הטף] כלומר דרך הטף הוא לפרר הלחם שלא לצורך ואמר שאף לפי הצורך הטף שדרכן לפרר שהוא יותר מכדי צרכן כלכל אותן כל שכן שכלכל לפי הצורך לבני ביתם : יג [ולחם אין] דהיינו שנה ראשונה דהא משבא יעקב למצרים כלה הרעב כדפירש רש"י בסמוך ומתרץ דחוזר אתחילת שני הרעב שהיה קודם שבא יעקב למצרים [ד"ה ותלה · ותלאה] שהה"א הוא תמורת האל"ף כי א' תיו' אה"ו מתחלפים : יד [הם שוברים] רוצה לומר שלא תאמר דשבר הוא לשון מכירה דאי לשון מכירה הוא היה לו לכתוב בשבר אשר הוא שובר ואז היה קאי על יוסף שמכר להם אבל עכשיו דכתיב בשבר אשר הם שוברים קאי על העם שקונים התבואה מיוסף °(ד"ד). נראה כוונתו דהפסוק משמיענו שמה שליקט יוסף כל הכסף לא היה כדרך שאר מוכר תבואה שמוכרי' מידי יום ויום ממה שהיה המקח לפניו אבל יוסף לא היה מוסיף בשעת המקח אלא בשבר דהיינו המקח אשר הם היו נותנים לו בתחלה ואפ"ה מכח רבוי הרעב בכל הארצו' ליקט את כל הכס' : יח [ד"ה כיאם · כי אשר] הוסיף מלת אשר במקום אם מפני שמלת אם מור' על תנאי ואין שנין תנאי נופל כאן והיה נראה מפשוטו שתם הכסף מיוסף לכן הוסיף מלת ובא ממונו ליד אדוני כלו' כי כל הכסף שהיה לנו לא הוצאנו אותם לשום דבר כי הכל בא ליד אדוננו : [ד"ה בלתי · אם לא] דבלתי זה אי אפשר לפרש לשון אלא וגם לשון לא שהרי לא נקשר עמו מלת אם ל"פ דלעולם ל"ל האי ומקרא מסורס הוא אם לא גויתינו וזהו שנקט רש"י אם לא גויתינו דייקא בלתי ופירושו אלא גויתינו : יט [לזרוע] דאם לא כן ויתן לחם או בר מבעי ליה : [וכלה הרעב] וא"ת אם כן יאמרו שיוסף בדאי הוא שהרי הוא פתר ז' שנים יהיה רעב · ויש לומר דלא כלה הרעב רק במצרים אבל לא בארץ מצרים והוא פתר בארץ מצרים : °(נ"א) מתרץ אבל השובע אי' הנה שבע שני' באות ו"ל בוודאי ואבל הרעב אמר וקמו שני הרעב שהיו קמים לבוא ולא בודאי שאפשר לשנות על ידי תחנונים מאת הקב"ה ואפכי זה יתלו ביעקב כי מיד שבא התחלו לזרוע ובאה ברכה : כ [קנויה לו] פירש ולא תפת ממשלתו שגם קודם זה כן היה : כא [יוסף] שלא תאמר פרעה הסמוך לו כי שקונה והמעביר והנותן זרע הכל יוסף : [ד"ה מקצה · לכל הערים] פירש שלא תאמר דוקא מקצה זה היה מחליף לקצה האחר אבל באמצע המדינה לא היה מחליף לכך אמר כל הערים וכו': כב [לשון כהן משרת] (נק"י) דכל מקום שנאמר כהן סתם ולא פירש לאי זה דבר הוא כהן לאלהות וכ"ש כשהוא פירש כהן להשם או כהן לעכו"ם אבל כהן מדין כהן און שמזכיר שם מדינה או שם העיר ש"מ שר ונשיא שלהשולכן ת"א רבא כומריא ואלו כהן און וכהן מדין רבא דאון רבא דמדין : כד [שבכל שנה] לא בשנה ראשונה לבדה והא דלא פירש זה לעיל גבי והיה בתבואות הארץ שבכל שנה שאו היה שב לכל הכתובים שאחריו כמו שהקשה רא"ם · (נק"י) יש לומר דכאן מוכח שפיר דעל שנה זו כבר אמר הא לכם זרע וגו' ואם כן לזרע השדה ל"ל אלא ה"פ דאם"ד דלא עשה מוק זה אלא
לשנה

לשנה ראשונה בלבד ונשאר השנים לא יצטרכו ליתן החומש אם כן מה איכפת ליה אם יזרעו או לא אלא שהאוק היה לכל שנה וא"כ הוצרך להזהיר שיזרעו כדי שלא יגרע החומש : [ד"ה ולאשר · העבדים] משום דכתיב אחר כך נהריא לטפכם דהיינו בנים קטנים · כה [כמו שאמרת] רצונו לפרש דפשוטו של מקרא משמע שכך אמרו כמנאמן בעיני אדוני לפי שנתרצנו להיות עבדים לפרעה והא כבר היו לו לעבדים : [ד"ה והיינו · המס] לא שיהיו עבדים קנוים לו קנין הגוף דהא כתיב לעיל ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה וגו' : כז [והיכן בארץ גשן] (נ"א) שלא תאמר שישבו בשתי ארצ׳ במצרים ובגושן :

חסלת פרשת ויגש

ויחי

כח [סתומה] כלומר קבלה הוא בידינו ממורא ע"ה שפרשת ויחי הוא תחלת פסקא ולא שלא פרשה היא עם וישב ישראל וכו' ודרך פרשה סתומה שישרה ט' אותיות · והכא כולה סתומה ואין בה ריוח כלל : [מררות השיעבוד] רוצה לומר שלא היה להם שיעבוד ממש אלא צרות השיעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמרינן במסכת סוטה בפרק כשם רך שהיו מעבידים אותם מתחילה בפה רך כדפירש : [ונסתם ממנו] וא"ת לפי פירוש ראשון היה לו לסתום לקמן בפסוק שכתב בו שמת יעקב ולפי דבר אחר היה לו לסתום בפסוק האספו ואגידה לכם וי"ל דבאמצע הסדר אינו ניכר אם נסתום שדרכו להיות נסתם ולא הייתי יודע הדרשות הללו וכאן הוא מוכה כל שנותיו והוי מקום מיתתו וכן לענין גלות הקץ דמסיתמא לא הוה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו וכאן הוא מקום מיתתו כדפירש' לכך מוכח שפיר מיניה · ומהרש"ל כתב דלפי טעם ראשון קשה היה לו לסתו' בפ' שמות שהרי בפר' זו לא הזכיר השיעבו' לכן פי' ד"א וכו' ולפי ד"א קשה היה לו לסתום הפרשה של ויקרא יעקב לבניו וכו' לכן צריך גם לטעם א' : כט [שנאמ' בו קריבה] דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים וגם למה נאמר ימי דמשמע דקריבה קאי אימים הל"ל ויקרב ישראל למות ומפרש דאמת הוא דקריבה קאי אימים : ° (נס"י) נ"ע מאין ידע יעקב שלא יגיע לימי אבותיו עד ששלח לבנו ליוסף דהא גבי יצחק כשקרא לעשו ואמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי פי' רש"י לפי שהי' קרוב לפרק אמו חמש שנים אבל כאן הי' רחוק הרבה מפרק אביו ומפרק אמו כבר עבר יותר מעשר שנים וכ"ל לפי שנרדתו למצרים א"ל הש"י אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם ויוסף ישית ידו על עיניך משמע דבחיים יתרבו לגוי גדול וכאן נאמר ויפרו וירבו מאד שפט נדעתו שקרב להתקיים ויוסף ישית ידו לפיכך ויקרא לבנו ליוסף : [ד"ה שים נא · והשבע] דעת רש"י שלא תאמר דשימת יד הוא השבועה והוכחתו מדכתיב גבי אברהם לעיל בפרשת חיי שרה שים נא ידך תחת ירכי וכתיב אחריו ואשביעך בה' וגו' · וכיון שאברה' היה עושה כך כיח הוא גם עושה כך (רא"ם) : [ד"ה חסד · שאינו מצפה] דלאו דווקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת אלא רוצה לומר כל היכא דאינו מצפה לתשלום גמול אף על גב שהוא חי שייך ביה חסד ואמת והנה אליעזר אמר להם שתתנו להם רבקה בשינם ואל תצפי לשום תשלום גמול לא מתנו שיתן להם מתנות בכסף וזהב וכל שכן שאברהם לא יתן להם מתנות כיון שהוא רחוק מהם · ואם תאמ' למה לא פירש רש"י לעיל גבי אליעזר שהוא חסד של אמת · ויש לומר שהרי מגיבו

שהשיב יעקב ליוסף על מה שנשבע לו להוליכו לארץ ישראל שאמר לו ואני נתתי לך שכם אחד וגו וכמו שפירש רש"י לקמן · לכן פירש רש"י כאן לומר עם כל זה בשעה שביקש יעקב מיוסף שיקבור אותו בארץ ישראל לא הבטיחו ליתן לו כלום וגם לא היה בדעתו ליתן לו שכם ומשום הכי נאמר כאן חסד ואמת : (מהרש"ל) [ד"ה אל נא · עפרה כנים] י"ל דצריך לג' טעמים הללו דאי משום כנים לחוד היה לו לבנות לעשות ארון מברזל לכך פירש גלגול מחילות ואי משום הכי תרי טעמים לחוד א"כ עדיין למה יטריח אותו להעלות לא"י מיד ינוה להם שיעלו עצמותיו עמהם כשיצאו מארץ מצרים כמו שנוה יוסף לכן פירש הטעם שלא יעשוני עבודת אלילים וא"ל והא טעם ע"א לחוד סגי י"ל דא"כ קשה למה נוה להעלותו לא"י היה מנוה להשליכו אל נילוס לכן צריך לטעם גלגול מחילות ואין להקשות דילמא הכי תרי טעמי לחוד א"כ היה לו להשבי' אותו כמו שהשביע יוסף לכן צריך לטעם עפרה כנים : ל [וי"ו זו מחובר למעלה] משום דרש"י פירש בסמוך ושכבתי היא הגויעה היה לו לומר שימות וא"כ היה לו לומר אל נא תקברני וגו' לפ"ר וי"ו וכו': [השכיבני עם אבותי] שהוא לשון קבורה ממש ופשני שושכבתי מורה ע"י עצמו וקבורתו היה ע"י אחרים הוכרח לפרש ושכבתי כמו השכיבני לכך מפ' כמו מלת במערה כיון ושכבתי עם אבותי הוא ל' קבורה ממש שפיר מפור' עם אבותי שה"ק השכיבני עם אבותי במערה : [ועוד] ר"ל דשני סתירות הם חדא דהיה לו לכתוב בתחילה וגם אתני ממצרים וא"כ ושכבתי דהא מתחילה צריך לישא ואחר כך קוברין אותו ועוד דכפל לשון הוא דהא כתיב אחריו וקברתני בקבורתם': [ויקבר בעיר דוד] ע"כ שכיבה דגבי דוד היא מיתה דאי שכיבה היא קבור' א"כ היה משמ' דקברו אותו אצל אביו דהיינו בבית לחם שהיה דר שם אביו של דוד ואחר כך כתיב ויקבר בעיר דוד משמע בציון שהוא עיר דוד אלא ע"כ נ"ל דשכיבה היא גויעה דהיינו מיתה : לא [תעלה בעידניה] (קנ"ם) מנאתי בס' שיש מדש שהשועל הוא מלך על החיות ועל אותו מדש אמר תעלה בעדניה : [ד"ה על ראש · השכינה] וא"ת והא בסמוך פי' תעלי' בעי דניה סגיד ליה משמ' שהשתחוה ליוסף וי"ל דאי לא השתחוה אלא בשביל יוסף לא' דווקא על ראש המטה ואי לא השתחוה אלא בשביל שכינה היה לו לכתוב וישתחו ישראל אל ה' או אל אלהים אלא דבשביל שכינה ובשביל יוסף היה משתחוה : °(כמ"י) נ"ע דהא יעקב עדין לא הי' חולה דכתיב בתרי' ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ועוד דהא בנדרים למדו זה הדין מפסוק ה' יסעדנו על ערש דוי ולא מהכא · אלא ה"פ דאע"פ דמהאי קרא דה' יסעדנו שפיר ידעינן שהשכינה סועד' את החולה מ"מ לא ידעינן באיזה צד אלא מדעוינן ביעקב שהיתה השכינה תדיר אצלו כמ"ש הפסוק או מלילת ינועי עלה והיתה השכינה לראש המטה אע"פ שלא הי' חולה הה"ב גבי חולה : [של חולה] אף על פי שלא היה חולה מ"מ משש כמו והיה כחולה דא"כ למה נקט מקום קבורתו : [ד"א כו' מטתו שלימה] (מהרש"ל) וא"ל דלנגד השכינה לחוד א"כ היה לו לומר לראש המטה אלא היה משתחוה גם ליוסף רק שהוא דוחק לפרש הקרא שהשתחוה ליוסף והפך לנגד השכינה לכן פירוש ד"א על שהיתה וכו' וזה לנגד לא יתכן א"כ למה ליה לנוימר על ראש לכן צריך לטעם ראשון · עכ"ל : ° (כמ"י) פי' מדהוכיר מטה ש"מ שהודה על כל בניו שהם צדיקים שעד עכשיו היה מסופק בכל אחד מהם ועכשיו למד ק"ו מיוסף שהרי וכו' ועו' שנשבה כו' :

פרשה מח

א [מן המגידים] ספי' ויאמר ליוסף הוא כמו ויגד ליוסף כי על הסדשות נופל

לשון הגדה ולא לשון אמור' כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיתה
היה חידוש בעולם כי עד שלא בא יעקב לא הוה חולשא בעול' והא
דלא כתיב ויגד כי אבל המגיד לא היה כל כך חידוש כי המגיד היה
אפרים והוה רגיל אבל יעקב ורואה בחליו : [אפרים היה רגיל]
וא"ל ומנא ליה שאפרים היה רגיל · וי"ל מדכתיב לקמן וישלח
ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו הוה לו לומר הפך את ידיו אלא
רמז לו בזה שאפרים היה בעל תורה והשכל יותר ממנשה מ"ה השכיל
ג"כ את ידיו ומכין ידע יעקב זה אלא משום שאכרים היה רגיל לפני
יעקב בתלמוד · וק"ל : [ד"ה ויקח · שיברכם] דאל"כ מה צורך
להזכיר זה : [בפני מותו] דהיה יודע שתש כחו של יעקב
ושבטיו הגידו לו שהוא חולה אמר יוסף בלבו בודאי הגיע יום מותו
ולכן לקח בניו עמו : ב [ויגד המגיד] אבל הכא לא מני רש"י
לפרש דאפרים היה כדפירש לעיל דהא ויקח את שני בניו עמו
משמע דהיה אבל יוסף והלך עמו אל יעקב : [ד"ה ויתחזק · כבוד
למלכות] שהרי יוסף היה צריך ליעקב ואף על פי כן השתחוה
לו אבל לעיל פירש רש"י תעלה בעידניה וכו' לפי שיעקב היה צריך
ליוסף : [וכן משה] ובאמת משה ידע שגם פרעה ירד' כמו
שאירע בסוף אלא משום כבוד מלכות אמר כן : ❋ ומה
שמביא ע"ד ראיי' ממשה ואליהו דבכל אחד יש רבותא דאי מיעקב
שחלק כבוד ליוסף לא נשמע שחולקין כבוד רק למלך ישראל ובדי'
לכן מביא ובן משה חלק כבוד למלכות לפרעה הרשע ומלך א"ה
ומא לו לא נשמערק שחולקין כבוד בדיבור והידור קימה וכיוצא
בו לכן מביא וכן אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב להורות
דחליקת כבוד אף לעשות לו עבדות ולהטריח בשביל כבודו כמו
שעשה אליהו בלי"ט : ד [אחד משבטי ליחלק] כלומר וחלוקו
לשנים נחשב כאלו הם שני בנים אחרים : ה [לפני באי] דעד
בואי משמע לאחר שבא אליו היו נולדים ולעיל בפרשת מקץ כתי'
וליוסף ילד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכשבא יעקב להוסף
היו כבר שני שנים של רעב עוברים כדכתיב לעיל בפ' ויגש ועל זה
פירש לפני בואי וכו':: ו [אם תוליד] דמלשון אשר משמע
דודאי הוא שיוליד לכן פירש אם תוליד דאשר הוא אם הואיל ומצינו
דאם הוא אשר כדפירש רש"י בפרשת חיי שרה גם אשר הוא אם :
[שבטים אלא אלו] דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על
שמם כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם וגם בנחלת מנשה
אפרים יקראו הנחלה על שמם נחלת מנשה נחלת אפרים כלומר
כל אחד ואחד תפוס לעצמו כמו שיטול כל אחד מן השבטים אבל לא על
נחלת יוסף · וזהו שקטע רש"י לעיל ולא יהיה להם שם בשבטים רוצ'
לומר ולא יקרא הנחלה על שמם : ז [ד"ה כברת · כברה] ואף על
פי שפירש כברת אל' מדה מ"מ מדאפקי בלשון כברת ש"מ תרתי :
[ד"ה ואקברה · לא רגן] וא"ת והא בפסוק בהדיא כתיב שנקברה
בארץ ישראל דכתיב מתה עלי רחל בארץ כנען הוא א"י · ויש לומר
דהא ודאי נקברה בא"י אלא לארץ פירושו לעיר שבני אדם יושבים
כמו ארץ נושבת : ° (נ"א) דשל"כ למה הוצרך יעקב לומר זה
ליוסף דגם יוסף ידע שלא נקברה בארץ וקשה דלמה לא אמר יעקב
זה ליוסף כשהשביעוהו על הקבורה ולמה אמר זה עתה · וי"ל כי דין
לגרה נשיעתה נלא הקדים הפורענות שעתיד לבא ולכך לא הי' רוצה
לגלות עד יום מותו דאם לא עכשיו אמתי : [לעזרה לבניה] וקשה
והא לעיל בפרשת וישב פירש רש"י בשביל שולולה במשכב הצדיק לא
זכתה לקבור עמו וי"ל שא תה דבר היה גורם לה שלא נקברה עמו
במערת המכפלה אבל עדיין קש' למה לא זכתה לילך ולקבור בעיר
ולא בשדה אלא כדי שתהא לעזר' וכו' וא"ל שזה הטעם לבד גורם

ולא משום שולולה דא"כ למה רחל לא נקברה עם יעקב יותר משאר
אמהות אלא ודאי מפני שולולה כמו הוא ואין להקשות למה אמר יעקב
עכשיו ליוסף שעל פי הדיבור היה שקברה שם : [כרוב ותני] פי'
חורש ושונה : ח [ונסתלקה שכינה] דקשה לרש"י דמה זה
דכתיב מי אלה וכי יעקב לא היה מכירין שהם מנשה ואפרים · א"נ
דקשה לרש"י וירא ישראל והא בסמוך כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן
לא יוכל לראות ועל זה פירש בקש לברכ' וגו' וע"כ האי וירא ברוח
הקודש קאמר כמו וירא ישראל כי יש שבר במצרים : ט [ושטר כתובה
בקש] וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואמר כך בקש רחמים
ולמה לא עשה להפך ויש לומר שמתחילה היה סבור דמ"ה אינו רוצה
לברך אותן משום שאינן בני קידושין והם ממזרים לכך הראה לו
שטר וכו' שאינן ממזרים וכיון שראה שעדיין לא בירך אותם אמר
בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש ובקש רחמים · מהרש"ל : יא
[שאראה פניך] דקשה לרש"י פשיטא כיון שסבר שטורף טורף
אין יחשוב מחשבה לראות אותו ועל זה פירש לא מלאני לבי כלומר
לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שאו לא נטרף ואראה
אותך חי : ▪ (נ"א) דקשה לי' שמתחלה אמר שאינס ראוים
לברכה מהיכן הי' יוסף יודע שיברך לכן פי' לאחר שבקש כוה ראה
שדעת אביו לברכם : יב [ד"ה ויצאתו · כשמור] (נש"י) כ"ל
דאזיל לטעמי' שפי' בפרשת מקץ דכל השתחואה שבמקרא הוא פשוט
ידים ורגלים וממילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול
להשתחות אלא ודאי שחור וכו' : יד [ואעפ"כ לא שת] דק"ל דכל
כי שבמקרא הוא נתיכת טעם אלמעלה ולפי' התרגום דמפרש שכל
לשון חכמה אין זה נתינת טעם ועל זה פירש אף על פי כלומר אע"פ
שהי' יודע כי מנשה הבכור וכו' והיינו חכמה כמו שמפרש הפסוק
בסמוך כי יודע וכו' . וכתב מהרש"ל רבים פרשו כי כמו אע"פ
אבל אין כ"ל אלא כך הוא הפירוש שכל את ידיו ונתן טעם למה שכל
ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמוד אפרים מימינו ומנשה משמאלו כי
מנשה הבכור ר"ל בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה רוצה לבייש אותו
עכ"ל : יו [להשתלח אלי] שלא יש למלאך כח לגאול שום אדם בלא
רשות הקב"ה : [ד"ה יברך · מנשה ואפרים] דאי לא היה מפרש
רש"י בהדיא הייתי אומר דעל'כרחך כ"ל דלאו מנשה ואפרים הוא
דהא כתיב בסמוך בהדיא דבירך אותם ומה צריך לו לברך פעם
אחרת וה"א דנערים הם בנים קטנים של יוסף לכן צריך רש"י לפרש
דמנשה ואפרים הוא דהא לא היו לו בנים אחרים והא דבירך אותם
שני פעמים · יש לומר דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם
בברכתו של יוסף אבל לא בירך אותם בפני עצמן ולקמן בירכן בברכה
בפני עצמן · (קנ"מ) ולע"ד נראה לי מפני שכתוב הנערים בה"א
הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כ"א מנשה ואפרים גם לא נודע
ליוסף שאר נערים דהא פי' לעיל אשר הולדת אם תלד : יז [הרימה]
הוצרך לפרש כן מפני שהרמה בכל מקום מורה על הסרה ומלת
ויסמוך מורה על הסמיכה : יט [שהוא הבכור] הוצרך לפרש שלא
תאמר ידעתי בני ידעתי שגם הוא יהיה לעם הוה משמע שגם יוסף
היה יודע שמנשה יהיה לעם רק שיוסף חשב שיעקב אביכו אינו
יודע ומ"ה קאמר ליעקב שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם
וזה לא מפורש נקרא כי יוסף לא קאמר אלא כי מנשה ה"א הבכור
לזה פי' ידעתי בני ידעתי כמותך כי הוא הבכור ועוד יודע אני מה
שאין אתה יודע שגם הוא יהי' לעם שגם זאת אני יודע שיגדל וכו':
[ד"ה וזרעו · שיצעו] דקשה לרש"י וזרעו יהיה מלא גויםמשמע
שזרעו יהיו כגוים בכל העול' ואדרבה זה קללה הוא · וע"ז פירש שמעו
וכו' ר"ל שם שלו כאו אמר ושזרעו היה בכל העולם דהיינו על ידי ורם

ושמם

ושמ' שנראין בכלהעולם כ [לבנו ישימך] כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל והוא לשון רבים ואיך אמ' ישימך שהוא לשון יחיד לכן הוסיף ויאמר איש לבנו וכו': [הקדימו בדגלים] שהשימה הזאת אינה מקיימת שלא לקח את אפרים ושם אותו לפני מנשה אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה לדגלים וכו': כב [שאתה טורם] הוצרך לומר אתה טרם וכו' מפני שאין לו שום קישור למעלה: [כשלה] פירש נתתי לך כבר לפי שנאותן ברכות שברכו אחר כך יהיה הכל שוין בו לכך אמר ליה בזו נתתי רוצה לומר נתתי לך שלא יהיה בכלל אותן ברכות · מהרש"ל: [ד"ה שכם · חלק אחד] (מהרש"ל) פי' דק"ל שכם היא שכם ממש העיר ולמה כתיב אחד ל' זכר אלא ע"כ אחד לאו אעיר קאי אלא ה"פ העיר שכם יהיה לך חלק אחד: [ד"ה בחרבי · ובגר] (נח"י) וקשה והא כתיב ויהי חתת אלהים ולא רדפו אחרי בני יעקב וי"ל דאי' בילקוט אע"פ באותו פעם לא רדפו לאחר ז' שנים רדפו ובגר יעקב כלי מלחמה כנגדן: [לאלקים] רוצה לומר פירש ה"א על כי תשועתו שכם: [ד"ה אחר. מעשה אמורי] אבל קשה לפי טעם זה למה דמה דוקא לאמורי לכ"פ דבר אחר ולפירוש אחרון קשה היה לומר אמרי ולא אמורי לכן נצרך לשני טעמים · מהרש"ל: [חכמתו ותפלתי] רוצה לומר בחרבי היינו חכמה כמו שחרב מציל את בעלה כך חכמה מצלת את בעלה כענין שנאמר החכמה תחיה את בעליה ובקשתי ה"א לשון בקשה ותפלה:

פרשה מט

א [לגלות הקץ] הואיל וכתיב האספו הקבצו שתי לשונות רמז לקץ דכתיב וכפירת יהודה יקבץ וכתיב יה"ד דמה יקבץ שהוא רמז לגלות האחרון · וש"ל מדכתיב באחרית הימים ל"ל אלא רמז לקץ הימין שיהיה באחרית הימים: ג [שלא ראה קרי] דמלת אוני יתיר הוא שהרי כבר כתי' כחי ואוני היינו נמי כדפירש"י ואע"פ דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה אפשר דלאה מוכת עץ היתה · והרא"ם תי' שמעכה באצבע ויש עוד תירוצים אחרים ע"ש: (נח"י) ואילולי דבריהם הייתי מפרש שלא נתעברה מטיפה ראשונה אלא שכל הטיפות של יעקב היה לו לראובן שלא ראה קרי מימות הרהיר ע"ש מ"ש: ד [ד"ה כי · חללת אותי שם] דחלל קאי על השם דשייך לומר חילל על הקב"ה כמו חילול השם אבל לא שייך לשון חילול על המטה והמפרשו כך טועה: ה [לא היה שנאתן שלמה] ואין להקשות למה לא אמר הטעם משום שלא היו מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם · וי"ל שכיון שאמר לאחיהם שהיו קורים לבני השפחות עבדים א"כ הוא הוציא שם רע עליהם היה להם פתחון פה שהרי יוסף קרא אותן עבדים לכך נתן טעם ברור וכו' · מהרש"ל: (ד"ד) קשה למה לא פירש"י זה לעיל שאמר איש אל אחיו לכו ונהרגהו יוי הם כו' . וי"ל דבפ' וישב אין לפרש כך אע"פ שלא נזכר אלא איש אל אחיו מ"מ כ"לם עשו כן כמ"ש בפ' נח ויאמרו איש אל רעהו גבי דור הפלגה שהיה בהסכמת כלם אלא דכאן אמר שמעון ולוי אחים קשה עד השתא לא ידענא שהו אחים ונם סמך לכלי חמס ומאי קישור יש לכלי חמס ממילא שמעון ולוי שהרגו שכם מעצמם היו נ"כ עשו מעשה יוסף לזה אחר הכתוב אחים גם ביוסף כיון שכבר כלי חמס מכורותיהם תולין הקללה במקולקל ועיין בד"ד ויוכיחם לך: [בפני אחיהם הגדולים] וא"ת והאיך היו מדברים שמעון ולוי בפני ראובן תירץ מהרש"ל שלא היה ראובן באותו פעם שם שהרי הלך לשמש את אביו ✽ ועי"ל כיון שהם רוב כנגד ראובן הגדול מהם מש"אכ יששכר וזבולון ש' אחים גדולים מהן כלי"ש: [מגורתם] לפי שהכ"ף במלת מכורתיהם בשלפת בנימ"ל שהם מא' תיות ניכ"ק: ו [בת יתרו מי בתיר' לך] וא"ת ולמה היה באמת מותר למשה מדינית וי"ל דבפירה גיורת היה ועודי"ל דמשה נשאה קוד' מתן תורה: [ד"ה אל תחד · אבל] וי"ל דלכך הביאו רש"י דאל תקשי מנא ליה לפרש כן דילמא מה שלא מנה יעקב בתעשה זמרי ובקרח דאין דרך של קרח לייחס אלא על השבטי' לכך הביא זה דהא מניכו שייחס עד אחר יעקב ואם כן למה לא ייחסו גבי קרח אלא עד לוי וקשיא קראי אהדדי אלא ע"פ צריך לומר דיעקב בקש על זה שלא לייחסו שם · ובזה נראה שיתורץ קושיית הרא"ם שהקשה אדרבה יקשה בד"ה למה הוזכר שם שמו של יעקב של' כמנהג ועוד כתב הרא"ם אך קשה א"כ גבי זמרי בן סלוא שלא מניכו שנזכר שמו של יעקב של זמרי ניחא שמם שלא נאמר לשמעוני בן יעקב הוא מפני שראשי המשפחות אינן שלין רק עד השבטים ונראה כיון שמניכו גבי קרח שלא ימסו אותו עד יעקב מפני תפילתו כמ"ש דאל"כ היה קשיא קראי אהדדי א"כ גבי זמרי נמי ניח' מפני תפילתו של יעקב הוא דהא גבי הדדי נקטי להו דכתיב בסודם ובו' וק"ל: [כנוד לשון זכר] כי נכם לזכר הוא נסתר לנקבה כמו הכא דמלת תחד הוא לשון נסתר לנקבה גם כן נוכח לזכר וק"ל: [ד"ה וברצונם. רצה לעקור] לאו שעקרום שהרי יוסף מלך אלא מפני שמחשבתן היו לעקור נקראו עוקרים וכמוהו ארמי אובד אבי: ° (נח"י) ואע"נ דדוקא באומות הוא דמצרף מחשבה רעה למעשה כדפרש"י על פסוק ארמי אובד אבי אבל לא בישראל · וי"ל בזה דוקא בשחור ממחשבתו ובקש על הרע' אשר חשב לעשות אבל שמעון ולוי לא חזרו ממחשבתם מה שזמו לעשות אלא ראובן ויהודה לא הסכימו א"כ שפיר שעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום: ז [לא קנה אל] ר"ל אלהיכו יעקב כדפירש רש"י שם בפרשת נלך: [ד"ה אחלקם · עניים] דלפירש ראשון קשה מהו ואפיצם בישראל לכן פירש ד"א ואין לומר ואם הד"א פירש של ואפיצם הוא א"כ מאי ד"א הא בפירוש ראשון לא פי' כלום על ואפיצם · וי"ל לפי הד"א נמי פירש הוא על אחלקם וה"פ אחלקם זה מזה ובמה אחלקם ואפיצם כלומר ואפיצם הוא פירש על ואחלקם · מהרש"ל: [על הנרכות] אחלקם ביעקב קאי אשמעון ואפיצם בישראל קאי על לוי לכן כתיב בישראל דהוא לשון חשיבות: ח [ד"ה ידך · בימי דוד] דה"ל ליעקב לברך אותו שתמשול בגויים זו תמלוך אתה ולכך אמר ידך בעורף לרמז על דוד · מהרש"ל: ט [ד"ה בני · בדקהממני] ר"ל בני קאי על יהודה ולא על יוסף חדא דהא יהודה גם הוא בנו ועוד דהא מטרף תמר נ"כ סליק פנמו וכמו שפי' רש"י ואם כן סלק פנמו משתיהן ולמה נקט בני על יוסף אלא ודאיכני קאי על יהודה: י [מדוד ואילך] לק"ל הא עד שאול לא היה מלך בישראל ועל זה פי' מדוד וא' לך שהוא משבט יהודה: [ד"ה עד כי · הנשיאים] (נח"י) וקאי אדלעיל לא יסור שבט מושלים מיהודה ואפילו בזמן הגלות תהיה להם שררה מועטת וכל זה יתנהג עד כיובא שילה מי שהשבט שלו והרב נקט המלוכה תמורת השבט והיא הי': [שילו] רצה לומר דהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל אבל לא מפרש שהוא לשון שלו אלא שני תיבות הם שי לו כירש מנחה לו: [ד"ה ולו יקהת. ליקהת] מביא ראיה דיקהת בקד יוד לשון אסיפה: [אקהתא] מקהילים קהילות שיירם הבאים ושומעים דבריהם ע"ש: יא [ד"ה בני אתונו · יבנון] והכי משמע הקרא אוסרי לגפן עירה יבנון ישראל עיר ירושלים ולשורקה בני אתונו וישראל יבנון בית המקדש: [עבדו אורויתא] ר"ל דקאי פסוק

זה את"ם ובפורות פי' לבנות ת"ם שלובשים בגדים לביכים א"כ רוכבים על אתונות לבנות ממקום למקום כדי ללמוד תורה:
יג [עלחוף ים] דכתיב ישכון דמשמע שכונתו על חוף ימים הייני ארצו אבל הוא עצמו לחוף האניות כלומר במקום הנמל במקום שהאניות מביאות סחורה שם יהא מצוי · (נמ"י) דקה כל זה ואמר שארץ זבולון היתה בחוף הים מקום המבדיל בין א"י ובין ארצות העמים וממולא כל הספינות עוברים דרך ארצו ע"ש: יו [ד"ה כאחד · יהיו כאחד] כלומר כאלו היה הפוך ופירושו כל ישראל יחד סברי שמשון נק' נקמו' כל ישראל יחד היה ואין לפרש לשבט כי לא מגינוזה בשום מקום: יז [שהוא נוסף] נוסף הוא כמין שריקה וכן פרש"י בפרשת בראשית: כ [בירכו משה] ויש לומר דלכך מביא על הפסוקים ראייה ממשה רבינו שאל תקשה ליה מנא ליה לפרש דשמינה דכתיב כאן היא לשון שמן דלמא מאכל שלו יהיה טוב ושומן לכך מביא ראייה ממשה רבינו עליו השלום וזה פשיטא הוא דבעינין זה שבירכן יעקב ברכן משה רבינו ע"ה והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: כא [ד"ה הנותן · דבורה] כתיב אילה שלוחה שהיא לשון נקב' ואח"כ כתיב הנותן שהוא לשון זכ ועל זה פירש דבור' וברק: [יפ"ל שבלו] רצה לומר התרגום מתרגם כן על פסוק זה ולפי התרגום פירושו כן מה שאמר הנותן אמרי שפר רצה לומר על חלקו הוא יודה אמרי שפר ומה שכתב רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגומו צריך לפרש לפי פי' דלעיל שפירש אילה שלוחה על פירות גנוסר או פירוש אמרי שפר לפי התרג' שהיו מברכים ברכה הראויה להם ודו"ק: כב [ד"ה בנות · בלאחת] דק"ל דבנות משמע שהיו הרבה בנות ובעדה משמע אחת היתה ועלזה פירש בנות כו':
[פרת פיו שבו] כלומר לא תי"ו הנקבה כי על הזכר הוא מדבר:
[ד"ה שור · פרת ל' פו"ר] דק"ל מנא ליה לתרגום כן ועל זה פירש פורת לשון פריה ורביה · ושירבב פירש והגדיל: כג [אחיו] מדכתיב בסופא דקרא בעלי חצים מלשון ותהי המחנה אותן הראויין לחלוק עמו נחלה: [פ.טיפר] דאין לומר דקאי על אחיו למוד דהוה ליה למימר ורבו וימררו דאין למרר תחילה ואחר כך לרוב אלא ודאי דקאי גם אפוטיפר ואשתו: כד [ד"ה ותשב · תוספות] ר"ל שתרגום הוסיף על הקרא: [ד"ה אבן . אבכן] ר"ל התרגום מתרגם על אבן אבהן ובנין ומנא לי' לתרגום כן ועל זה פירש לשון נוטריקון אב ובן: כה [ד"ה שדים · ירח] דעתו לפרש היאך הוא מילת שדים לשון אב: כו [ד"ה הורי · הורה] דעתו לפרש היאך שייך מילת הורי ללשון אב: [ד"ה ויפוזו · ויפזו] ר"ל דזיי"ן וצדי"ק מתחלפין בכמה מקומות כמו זעקת שהוא כמו צעקת:
[ואונקלוס תרג' תאות] וכן משמע הפסוק עד תאות גבעות עולם פירש ברכות שברכני אבא גברו כלומר טובים על הברכות שבירך את הורי לפי שהברכות שלי מדו גדולי עולם ומפרש רש"י ומי מדו שמדתן אמו וכו' מצאתי: [שמדתו אמו] דק"ל לפי התרגום דמפרש תאות לשון מדה · אם כן מה שכתוב בתחילה ברכות אביך גברו וגו' · שהוא פירושו הברכות שלי שנתן לי הק"בה גברו יותר מברכות שבירך את אבותי כדפירש רש"י לעיל אם כן לפי התרגו' היאך מיושב מה שכתיב אחריו עד תאות גבעות עולם ועל זה פירש שמדתן אמו וכו' ר"ל לפי התרגום קאי תאו' על רבקה שהוא אמו של יעקב שהיא מדה לאותן ברכות והוניקה את יעקב לקבלן ולכן הלבישה את יעקב בגדי עשו החמודות בשביל שיקבל יעקב הברכות: כז [זאב הוא] ויטרוף אינו דבוק עם זאב שכל זאב טורף אלא טורף שב ש בנימין · ור"ל בנימין זאב הוא מפני שטורף כמוהו · ופרש"ל פירש דמקרא משמע שבנימין יטרוף את הזאב ואין שייך באדם לשון טרף לכן פירש זאב הוא וכו':
כח [אלא קנטרן] (מהר"ן) ואי לאוקרא דווא' אשר דבר להם אב יה"ה א זיעקב ביקם על דבריו לגמרי ומזר מיוה שקנתר שכן ויברך אות' כל' במשמע לכן הוצרך לומר וזאת אשר וכו' להודיע שמה שאמר בענין יהא עומד בשוקתו אלא שחזר וכוללם וכו': [יברך אותם כולם] לא מצאתי זה בשום מדר' וגם תמוה בעיני היכן מצינו זה שבירך לראובן שמעון ולוי אי משום שכלל כולם בברכה א' הלא זה למדנו שבירך אותם א"כ ויברך אותם ל"ל: (נמ"י) ואין להקשות מאחר שכללן כולן בכל הברכות א"כ למה פרט לכל אחד ואחד כ"ל שאינן דומה מי שמקבל ברכה בפרטות למי שמקבל ברכה בכלל שאר המתברכים: לג [ד"ה ויגוע · לא מת] שם בגמ' מקש' והלא חנטו אותו הרופאי' וכתיב כמו בסמוך שנשאו בניו ממצרי' וקברו בארץ כנען · י"ל לא טעם טעם מיתה היינו שלא היה לו צער מיתה ועוד כאמרו בגמ' דברים וכו':

פרשה נ

ג [שמלאו לו מ' יום] רל"ת כי לא תנא לשון מילוי רק על מספר הקצוב מתחילה כמו את מספר ימיך אמלא כלומר ימים הקצובים לו וימלאו ימיה ללדת כלו' ימים הקצוב' לימי לידתה וכן רבים במקר' וכאן לא היה מספר קצוב מתחילה לכך הוצרך הרב לומר השלימו לימי חניטתו מפני שימי החניטה הם ימים הקצובים להם כלומר לחניטות ארבעים יום וזהו אמרו עד שימלאו מ' יום ואמר השלמה במקום וימלאו להודיע שזה המילוי הוא מענין השלמה לא מהמלוי שהוא ספון הריקות הר"אם: [ד"ה ויבכו . ול' לבכי] לאפוקי דפסוק משמע וימלאו לו מ' יום ואח"כ ויבכו אותו עוד שבעים יום:
[ברכה לרגלו] דאל"כ למה בכו וא"ל משום כבוד יוסף כי הבכי אינו מועל רבוכי עד שיבכה כשירנה: ה [לשון כרי דגור] כרי הוא ל' עברי ודגור ל' ארמי: ו [ל"ה שאני מכיר] (רא"ם) ויש לתמוה אם כן איך הורשה לדבר עם אחיו בלשון הקודש כדפירש רש"י נגי פי המדבר אליכם וכו' י"ל שהתנה עמו שלא ידבר עם המצרים דווקא וכשידבר יוסף עם אחיו לא היה שום אדם אתו בבית ולא יודע דבר שדבר עמהם · (נמ"י) ואי קשיא הא קשיא והא כל דברי המלין היה בלשון הקודש ישם היו הרבה מצרי' וצ"ק מדידיה אדידיה דבפ' כיפי המדבר כתב שהרבה ממצרי' היו' יודעי' אותו וא"כ מה תועל' בשבועת שיוסף לא ידבר בו והרבה מצרים ידברו בו וע"ש שהאריך: (נמ"י) ק' וכי בשביל שיעבור על שבוע' יעבור על כל השבועו' של ברא' דודאי הי' ירא יותר מן הלשון וא' הי' מגלה שהו' יודע שבעי' לשון היה נרא' שהוא יהי' ראוי למלוכה ויהי' הוא מלך יותר מפרעה ויקיי' שבועת אביו שישאיהו: טו [ד"ה ויראו · לא קרבן] בב"ר א"ר תנחומא הוא לא נתכוון אלא לשם שמים אמר לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור עכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן וכו' ע"כ · ולחשה גם כן לא היה רוצה לישב מפני כבוד המלכות:
[ד"ה לו · והוא ל' אולי] ר"ל אף על פי שאין לו דומה במקרא מ"מ שיכנו לאומר דלו לשון שמא דהואיל ומצינו דלו הוא לשון אולי כמו שהביא רש"י לעיל פסוקים ואולי מצינו כמו שהוא לשון שמא אם כן לו כמו לשון שמא דהא לו ואולי הכל לשון אחד: [ויש אולי בקשה] רוצה לומר מזה כמו מוכח דלו ואולי הכל אחד הוא דהא לו נכי' מקומות לשון בקשה ויש אולי כמו לשון בקשה ואם כן מצינו למימר שלו כמו לשון שמא כמו אולי ויש אולי לשון אם כמו שהביא רש"י לעיל אם כן לו ואולי הכל אחד הוא: טז [בני בלהה] דהין

לומר

לומר שהיה אחד שאינו מן האחים דאז בודאי לא יאמין כדבר כן היה יודע יוסף שלא יחשדו אותו אחיו על זה · (גור אריה) דאין סברא שהיו מגלים סוד זה ומרפתם לנכרי שמכרו אחיהם ויותר היה ראוי להם לדבר פיוס בעצמם: כא [עשרה נרות] (נ"א) כי י"ב שבטים כנגד י"ב כוכבים המאירים את כל העולם ולכן אמר להם עשרה נרות רוצה לומר אף שהיו חושבים להרוג אותו היה ניכול מיד' וכל זה מפני שהיה אחד מן השבטים דומה למזל ברקיע אשר אי אפשר ליאבד כל שכן שהוא יחיד שלא יוכל ליאבד וכו' · אבל אין לומר דאין אחד יכול להרוג עשרה דזה אין ראייה דיוסף היה מלך והיה יכול לצוות על אלף אנשים להרוג אותם: (ד"ד) קשה וכי דרך הנר לכבות נר אחד · ונראה דטבע הנר כשמדליקין אותו ליוטה מן הנר הדלוק פנר מתכבה הנר שלמעלה לכן אמר כאן שעשרה שבטים לא יכלו לבטל מלכותו של יוסף קל וחומר לנר אחד וכו':

חסלת פרשת ויחי וספר בראשית ב"ה

שמות

פרשה א א [שמכאן בחייהן] דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפרש' ויגש ואין לומר דלעיל מנאן בחייהן ועכשיו מנאן אחר מיתתן מכ"מ בין מניין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון דכבר מנאן ועל זה פירש להודיע וכו' · אי נמי ק"ל ו' דואלה ל"ל דלא הל"ל אלא אלה שמות וגו' וא"ל דקאי על מספר של מעלה דבפרשת ויגש והתם כתיב ואלה דקשה למאי כ"מ קאמר דקאי על מספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה מספר אח' במיתה היה ולהכי כתיב ואלה כלומ' אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה מספר שמותיהם לאחר מיתה אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון שכבר מנאן מחיים ועל זה קאמ' אע"פ וכו' וק"ל: [ומנאן במיתתן] ולא נקט בשמותם גבי מיתתן דלעיל בחייהם מנאן בשמותן ונפרטן אבל גבי מיתתן לא מנאן אלא ראשי השבטים כדכתיב הכא ע' נפש וגו': °(הרא"ס) פי' דא"ל שמשה רבינו מנאן דא"כ אמאי בחייהם והלא בזמן שכתב משה התורה מתים היו אלא הקב"ה מנאן באותה שעה שירדו למצרים ומרע"ה כתב הדברים כאותו לשון עצמו שנאמר מפי הקב"ה בשעה שירדו למצרים ופירוש הק"בה שמנאן בחייהם הוא ומנאן לאחר מיתתן ומרע"ה כתב הדברים כאותו לשון עצמו שאמר במנייכם בשעה שמתו: [לכוכבים] ואין להקשות מה הוא הטינה שהמשיל אותם לכוכבים י"ל כמו שהכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אך ביום אינם נראים משום שרגא בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין בעה"ז ובעה"ב · °(נ"א) פי' ומה שכתוב זה דוקא בשבטים ולא בצדיקים אחרים מפני שהשבטי' הם דוגמת י"ב מזלות וכל מזל כולל כוכבים הרבה כמו שיכלול כל שבט ושבט הרבה מאוד לכן כמשלו השבטים לככבי': [במספר ובשמותם] רא"ס שאלת ובשמותם לא קאי אלא על מלת ואוכיסן אבל בהוצאה דוקא במספר ולא בשמותם כמו שנאמר בקרא המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא גבי הוצאה כתיב במספר ובהכנסה כתיב בשם: ה [בכלל שבעים] ואם כן למה לא הזכיר שמו של יוסף בכללם כלומר קודם סך של יוצאי ירך יעקב: [וכי לא] את"ל דראשונה איכו קושיא דצריך למכתב יוסף משום שהיה במצרים מ"מ קשה וכי לא היינו יודעים וכו': (נח"י) הרא"ס האריך במקום שנ"ל לקצר דהרב ס"ל דמוזר לימעלה הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע' וכן הוא בשמ"ר ועל זה הקשה והלא וכו' ולמה אמר ויוסף לסוד כשלמא שאר השבטים נכללו במאמר איש וביתו אבל יוסף לא נכלל בזה וא"כ כשם שהזכיר יוסף הל"ל גם את בניו ואם תפרש שאינו חוזר אדלעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובנית שהם בכלל ע' נפש אלא להורות שיוסף היה במצרים ע"ז קשה ומה בא ללמדינו: [ברועה את צאן] ר"ל דהא שמא מתוך שהיה שפל ועני כ"כ שמא עשה עבירה כי העני מעביר דעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה כיון שהוא חשוב כל כך · ולפי שהמניין שבכאן הוא אחר מיתתן ומ"ה הודיע צדקתו במנין הזה משום דאמרו רבותינו ז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ז [וילדת ששה] (נח"י) הרא"ס כתב דאיתא בב"ר דאפיק לה משפה לשונות ול"כ דאתא כמ"ד בילקוט לגדול שבשרנים א נה מדמה אותי דהא עכברא ילדה שיתא וכראין דברי מדרש הרבה במלת וישרצו משמע דמולת וישרצו למוד הוא דמפיק לה והיינו מדהפסיק הכתוב במלת וישרצו בין פרו ובין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד א' ורבו משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפירש הרב פרשה בראשית ולכן הפסיק במלת וישרצו להודיע שסך הרבים היתה כגדול שבשרצים:: (ועיין בנ"א דברים כנוקים): ח [שנתחדשו גזירותיו] דאל"כ ויקם וימלך מבעי ליה: [ד"ה ואשר] כי בלא וי"ו משמע שזה הוא פירושו לכ"ע ואין הדבר כן אבל ואשר בוי"ו יהיה הפירוש שעשה עצמו וכו': ✿ פי' אם בלא וי"ו הוא מצורף למלך חדש ר"ל שהוא

מלך חדש שלא ידע יוסף לכן הוסיף וי"ו ואשר לא ידע ר"ל לא מפני שבא מחדש לפלטין של מלכות לא ידע את יוסף אלא שאינו רוצה להכירו וק"ל כלי"ט : י [ד"ה נתחכמה לו · לעם] דאלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל : [לעשות לו] פי' כי לא רצו שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמו הוא מה לעשות להם · (מהרש"ל) דק"ל דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מהו לעשות לו : [לתושיעם] (כח"י) ולפי זה קאי לו אהק"בה ולכך נכתב ג"כ רב ועגום וכל הפרשה בלשון יחיד : [לדונם במים] וא"ת והא מיד נזה למילדות להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא פרעה עצמו צוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת : [שלא יביא מבול] שהקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה : [ד"ה ועלה · ע"כ] (נ"א) דאל"כ מאי איכפת לה והא כל אדם רוצה שיעלו לומיון מן הארץ · וי"ל הוקשה להם כי אחר שילחמו בהם ישראל יהרגו ג"כ את מצרים ולמה להם לומר ועלה מן הארץ ולא יותר לכן דרשו ז"ל כאדם שתולה קללתו בחבירו : יא [ד"ה למען · של מצרים] ק"ל דהל"ל ענותו בסבלותו · או ענותם בסבלותם : [ד"ה את פיתום · ועשאום] דק"ל דהל"ל ויבן את פיתום ואת רעמסס לערי מסכנות לפרעה ומדכתיב ויבן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שבנוית היו אלא וכו' רא"ס :

✽ יב [כותבים לב] דקש' לרש"י דהי"לל ענו לשון עבר ר"ל שהתחילו כבר לענות ולא יענו אלא משמע שמו משכנתם שרוצים לענות ולא שכבר ענו · כלי"ט : [כן רבה] כיון דכן ירבה קאי אמחשבות המקום ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה למה כתיב ירבה לשון עתיד לכן פי' כן רבה וכן פורץ שהוא לשון הוה תמיד : ° (נ"א) קשה למה לא כי' נבי וכאשר יענו אותו כל מה שהיו מענים אותו כמו שפי' כן ירבה · וי"ל דס"ל המקרא רבותא קמ"ל דאע"פ דעדיין לא עינו אלא נתנו לב לענות אפ"ה נתקיימה אבל על הברכה גופא קשיא ליה דרבותא לומר לשון עבר שנתקיימה הברכה וע"ז תירץ דירבה ויפרץ הוי כמו רבה ופרה ואיידי דנקט וענו לשון עתיד נקט נמי ירבה ויפרוץ : [ד"ה ויקצו · בחייהם] שאמרו מפני בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם כל שעה הלא בארץ גושן היו רחוק מפרעה ועמו לכן פירש קצו בחייהם של עצמן כשהי' מוכירין את שם ישראל מהרש"ל · והיותר נ"ל דרש"י דייק מדכתיב מפני דלא הל"ל אלא ויקצו בבני ישראל : טו [לשון כבר] שיש דגו"ש בל"מד מולידות ולשון קל שהוא בלא דגישת למ"ד : [כמו שובר] שובר לשון קל ומשבר לשון כבד ופירושם שוין וכן דובר ומדבר נמי כן הוא : [ד"ה שפרה · יוכבד] (נ"א) פי' מדכתיב שם האחת ושם השנית משמע שהאחת טפילה לחברתה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אלא והן יוכבד : דכתיב בסמוך ויעש להם בתים ופירש"י בתי כהונה ובתי לויה ומלכות ולא מצינו שיצאו מאשה אחרת אלא מיוכבד ומרים והואיל וכן הוא ע"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבך דהוא היתה אמו של מרים דאין סברא ליכתוב בתחילה הבת ואחריה האם ופועה היינו מרים : ° (ד"ד) קשה למה קרא לפועה מיילדת והלא מפעיה אחר הלידה הרבה דאז שייך להשתיק התינוק כשהוא בוכה ולא בשעת הלידה ותירצו התו' בשם ר"מ דלקשה לפיש' ויצא הוולד כמו שעושין הנשים עכשיו באזני האשה · והקשה לפר"מ למה לא נקט פועה לראשונה שהרי מעשיה קודם לשפרה שמשפרת הוולד אחר שיצא כבר : וי"ל דהוזקק להזכי' תחלה שפרה שהיא אמה של פועה : יו [ד"ה אם בן · המושיע] וא"ת דילמא כדי שלא יפרו וירבו · וי"ל דא"כ היה לו להמית הנקיבות שאף אם ימות הזכרים וישארו הנקיבו' אם ישאר זכר אחד

יכול לעבר כמה נקיבות · (כח"י) ול"נ דאס"ד משום פריה ורבי' למוד הוא א"כ למה מילט נזרת הזילדות דטעמא מאי הקפיד על פריה ורביה משום טעבת וכלא' בנו והא כבר נתבטלה בגזרת שרי מסים אלא שראו וכו' ע"ש באריכות · [ד"ה וחיה · ותחיה] פי' וחיה הוא לשון זכר כדמצינו בהרבה מקומו' והאי וחיה לשון נקבה הוא כמו ותחיה ויש חילוק כי זה הטעם למעלה כמי"ת כגון וחיה והוא ל' נקבה : אבל כשטעם למטה בי"וד או הוא לשון זכר כדמצינו במגילת אסתר דכתיב את שרביט הזהב וחיה וגם בקהלת אם חיה מאה שנים · א"כ מדכתיב וחיה בוי"ו הופך את התיבה לבהא : ° (כח"י) כוונת הרב כדאמר בש"ר אם זכר הוא הרגו אותו ואם נקבה אל תהרגו אותה אלא אם מיתה מיתה ואם חיה חיה וזהו הפרש שבי"ן וחיה ובין ותחיה : יח [מספקות] מדכתיב ולא עשו כאשר דבר אליהם מלך מצרים ש"מ לא המיתן אם כן ל"ל תו ותחיין את הילדי' וכו' אלא וכו' : [ול' פעלתם] ר"ל אין הפרש בין הכסתרו' ובין הבמנאות בלשון עתיד ונראה דה"פ דרש"י מקשה על עצמו לפי מה שפירשתי ותחיין הראשון שהיו מספקות להם מזון א"כ ק' על התרגו' למה שינה בלשונו דהראשון פי' וקיימא והשני פירש וקיימתון בשלמא בלא זה הייתי אומר דוקיימתון פי' שמספקות להם מזון מ"ה שינה אבל לפי מה שפירשתי דותחיין הא' פי' מספקות להם א"כ למה תרגם על ותחיין הראשון וקיימא לכן פירש לפי שלשון עברי וכו' : [כמו ותדברו] כמו שמצינו ותאמרנה במקום אחר מצינו ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל אחד ואפ"ה פי' לשון דברתם ל' עבר אם כן גם הכא ותחיין ראשון לשון הוה והשני לשון לשעבר והוא על משקל אחד : יט [משולות לחיות] כי לפי פי' ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת איכה צריכה מילדות לאולודה רא"ס : [אמך לביאה] ר"ל שמדמה כנסת ישראל ללביאה : כ [וייטב] ר"ל לעצמו : [וילך וישב] ר"נ שהם נמי נקודים בצי"רי ואפי' הכא פירושן לשון ויפעל : כא [ויעש להם] לא ויטב למוד ויעש לחוד : כב [אף עליהם גזר] מקשים העולם אם כן מאי דכתיב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שכבר נשבעו כו' מאי נתחכמה שייך הא מש"ס איצטגניניו היה זה שציוה להשליך היאורה משום שעתיד ללקות במים וי"ל דלעיל לא גזר אלא של העבריים ועל אותו כאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל אבל אותו יום שנולד משה היה ציווי אחר אף על המצרים שישליכו אותן למים כל הנולדים באותו יום לבד וזה היה בעבור שהאצטגניניו אמרו שילקה אמים ולא יודעים אם ממצרים הוא כלפירש רש"י ז"ל : [אם מישראל] (נ"א) וקשיא אחר שראו שהיום נולד בן שיושיע להם כ"ש שיוכלו לראות אם מישראל אם מהמצרים · ויראה לי מפני שבת פרעה גדלו ונקרא בן לבת פרעה כדכתיב בד"ה אלה בני בתיה ירד לכן לא היו יודעי' אם מישראל או ממצרים שהרי ממשה למדו המגדל יתום כאלו ילדו לכן לא היו יודעין וק"ל : " (כח"י) בפ"ק דסוטה דף י"ב כיון דשדיוהו למשה אמרי תו לא חזינן כי האי סימנא בטל לגזרתייהו והם אינם יודעים שעל מי מריבה הוא לוקה וכו' · וקשה ואמר דהאמת היה שהסימן הי' על מי מריבה א"כ אמאי לא חזו כי האי סימנא שהרי הלקות לא נתקיים · א"כ במה נתבטל הסימן · וי"ל כיון שעבר היום ולא נטבע ביאור וגם הסימן לא נתבטל א"כ מה היה להם לעשות עוד וחשבו שלא ילקה ביום הלידה במי היאור אלא בזמן אחר או במים אחרים ולפיכך העביר הגזירה עיין שם באריכות :

פרשה ב

א [לקיחין שניים] וא"ל דלמא ליקוחין ראשוני' דהא מיד אחר ליקוחין נתעברה

וילדה את משה והלא אהרן ומרים היו גדולי' יותר ממשה וא"כ מתי ילדתן אלא וכו': [כתרה] ר"ל מדכתיב בת לוי בלא שום משמע שהיתה בת דהיינו נערה שהיא נרפו' אביה: ° (נ"א וד"ד) יש מקשין למה לא הוזכר גם זה בתורה כמו שנזכר בשרה ונראה דל"ק דודאי ידוע לכל שבידו ית' לעשות נסים שלא כדרך הטבע וא"צ להזכיר זה אלא דגבי אברהם ושרה היה שם הודעה תפלה לאברהם ושרה היתה נקקות ודברי' הוצרכו להכתב בתורה וכן הרבה דברי' שהיו שם משא"כ כאן דלא היה רק הנס לחוד א"צ להזכירו:

ב [כלו אורה] כתיב הכא כי טוב ולהלן הוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב מה להלן אור אף כאן אור: ° (נח"י) כתב הרא"ם דא"כ למה השתדלה שתצפנהו ושתעשה לו תבת גמא מה שלא עשתה כן שום א' מהיולדת וכי כל היולדת אינן אוהבות את ילדהן אלא ע"כ שלא עשתה זה אלא לפי שראתה בו סימן מופלא שלא כמנהג הילדי' וחשבה שיעשה נס על ידו: ג [למקוטעין] פירש אף על פי שאינן ו' חדשים שלימים אלא מקוטעין הן ואינן אלא ששה חדשי' ויום אחד אפ"ה הוא חי: [ד"ה נחמ' כדי] ומה שפירש רש"י לעיל בפרשת נח ובתיבתו של נח על ידי שהיו המי' תשים דיה בחומר מבפנים ומבחוץ ע"ש: ה [ד"ה עליך שתוסו] ר"ל השפחות מיתו בבת פרעה שלא להציל את משה: [ד"ה את אמתה שפחת'] וא"ת והא רש"י עצמו פי' לעיל לפני זה לפי רבותינו שגבריאל המית כל השפחות שהולכות עמה כבר תירצו בגמ' דגבריאל לא המיתן כולם אלא הניח לה שפחה אחת בשביל כבוד מלכות כדי שלא תשאר בת פרעה לבדה ולזו שפחה שהשאיר לה שלחה: [לשון יד] מדלא כתיב ותשלח את נערה או שפחת' ומדלא כתיב כהדיא ידה דרשו ונמתחה דבב' אמות רבות או משום שבאה הת"ס בלא דגוש דרשו כן: ו [שכינה] דאם לא כן ותראה מבעי ליה ואם כן הוי"ו שבתיבת ותראהו מורה על השם ודו"ק: [ד"ה והנה נער· קולו] דק"ל למה קרא אותו נער והא לא הי' בן י"ג שני' ולא נקרא נער עד בן י"ג שנה: ✿ ז [ולא ינק לפי] מקשים מנ"ל דמשום שעתיד לדבר עם השכינה דלמא דהיה מכיר אמו שכבר היה בן ג' חדשים וכמו שאמ"זל וי"ל דכתיב ותצפנהו משמע במקום שאין מדמקשי' בגמ' תצפניה ותיזל ומשני דאעטי ינוקי להפס וכו' משמע שלא היו יכול למוצאו אם לא ע"י ינוקי שב"כ הוצפינו וא"כ עדין לא היה מכיר את אמו כלי"ם: ט [היטליכי] ואף על גב דדרך הלשון כך כמו הא לכם זרע מ"מ מדלא כתיב הא לך דרשו כן אף על פי דליכי לשון נקבה הוא מ"מ מיניכו גבי נקבה גם כן לשון לך כדכתיב הלא אנכי טוב לך דגבי חנה: י [כמשיכל] פירש כה. נאת שער מן החלב: יא [ד"ה איש נוגש] מדסמיך עניין ההכאה לאחי דכתיב וירא בסבלותם דמשמע ההכאה כמו מעניין הסבלות לכך פירש נוגש היה וכו': [ד"ה מכה· ורודהו] אין להקשות מנ"ל לרש"י לפרש שמלקיהו ולא המיתיהו ממש דילמא מה שכתיב מכה איש עברי וכו' פי' שהרג אותו ממש· י"ל דלקמן פי' רש"י ראה שאין איש טוב לצאת ממנו ולכן הורגו הא אם היה רואה שיצא איש טוב ממנו לא היה הורגו ואי אמרת דיהה שכתוב מכה איש עברי פירש שהורג ממש א"כ למה היה צריך למשה לראות שאין עתיד איש טוב לצאת ממנו מהי דיצא איש ממנו אפ"ה היה לו מן הדין להרוג דכיון שהו' הרג את העברי דכתי' בהדי' נפש תחת נפש אלא ע"כ כ"ל דמה דכתי' מכה איש עברי פרושו לוקה ורודה ולא המיתו ממש ולפיכך היה צריך לראות אם עתיד איש טוב לצאת ממנו דאם היה רואה שיצא שום אדם טוב ממנו לא היה הורגו דמן הדין לא היה חייב מיתה· וא"ת ואם כן היאך רשאי משה להרג אותו· ויש לומר דבני נח אזהרתן זו מיתתן וכן מוזהרין אהכאה כישראל

ואפ"ה אי היה רואה שיצא ממנו איש טוב לא היה הורגו כי היה דן אותו כדין ישראל ולא כדין בן נח: [של שלומית] דלקמן בפרשת אמור על פסוק שלומי' בת דברי פירש רש"י שבחן של ישראל שפירסמ' לנו הכתוב לומר שהיא לבדה היתה זונה וא"כ אי אמרת דאשה אחרת היתה נמצא שמני זונות היה בישראל: [ובא על אשתו] דאם לא כן לא היה משה הורגו דאטו משום שהיה מכהו היה חייב מיתה אלא משום שבא על אשתו וכודאי חייב מיתה דהא משבע מצות בני נח הוא דכתיב ודבק באשתו· ובזה נמי מתורץ קושיא דלעיל:

יב [שיתגייר] (מהרמ"ש) וירא כי אין איש עתיד וכו' דהיה ל"ל וירא כי אין אדם וגו' לפשוטו שפנה כה וכה שהיה מתירא שלא יראה אותו שום אדם מה לי איש או אשה ל"פ איש עתיד וכו' להתגייר וכו' ולכ"א איש רוצה לומר צדיק שעתיד להתגייר ע"ד שפירש רש"י פרשת שלח לך ופרשת דברים אנשים צדיקים ולא לאפוקי נשים ע"כ· ואם תאמר ולקמן בפרשת אמור פירש רש"י עצמו על פסוק בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר וקאי על המצרי דכתיב הכא שהוליד עם שלומית בת דברי· ויש לומר דבשעה שהרג משה את המצרי היתה כבר מעוברת ממנו אבל הי' רואה שאין עוד לצאת איש ממנו שיתגייר:

יג [דתן ואבירם] דכתיב הכא שני אנשים וכתיב התם סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה: [ד"ה למה· שלא הכהו] היה לו לומר למה אתה מכה רעיך כמו שאמר לעיל מכה איש עברי אלא ודאי פי' למה תרבה להכות רעיך: [ד"ה רעך· כמותך] דק"ל רעך למה לי רעך ופלא זה היה רשע וזה לא היה רשע לכך פיר' שגם כן חבירו היה רשע· מהר"של: ° (ד"ד) אע"ג דבפ' שלח לך פרש"י אנשי' לשון חשיבות שאני הכא דלשון אנשי' הוא מיותר דהרי כתיב עבריים אלא דאתי לג"ש דכתיב גבי דתן ואבירם סורו מעל האנשים הרשעים· וא"ל דלמא נילף ממרגלים דכתיב בהו כלם אנשים ופרש"י אותה שעה כשרים היו דהרי כאן מפורש לרעה דשניהם רשעים כמו שפירש אחר כך: (ד"ד) המפרשים הקשו מנ"ל דנקרא רשע בשביל זה· אלא כ"ל דאיתא נ"ש דאלו הם דתן ואבירם דכתיב בהו סורו מעל האנשים הרשעים האלה· וא"כ קשה למה אמר לרשע לשון יחיד שהוא הי' רשע אלא דה"ק באמת כבר הי' רשע אלא דק"מל דאפילו אם לא הי' כבר רשע היה נעשה עכשיו רשע מכח הרמת יד: יד [עודך נער] (ד"ד) קשה אטו בנערות וזקנות תליא מלתא· ונראה דה"ק אתה קורא אותי רשע ומתגבר עלי איני יודע כמה כחך אם מגד אתה מתחמם כשם הלא איסור יש בזה דאיתא בפרק בתרא דקידושין דע"א אין מוסרין השם א"כ הוא בשני ימיו ואתה עודך נער: [ד"ה הלהרגני· בשם] דהואיל וכתיב אומר ולא כתיב הלהרגני אתה מבקש אלא ודאי באמירה הורגו· (ר"אם) ואין לתמוה מי הגיד לאותו רשע שהרגו' בשם המפורש דאיכא למימר כיון שרובה לטומנו בחול ולא רא' אותו שעש' מעש' בידי' שפט בשכלו שהרגו בשם עכ"ל: [ד"ה ויירא· דלטורין] פירש מלשינים: [ד"ה אכן· ראויים] ואע"ג דכבר נגזרה גזירה על זרעו של' אברה' אבינו ועבדום וענו אותם ד' מאו' שנה מכל מקו' היה קשה למשה שהרי אמר' תורה לא יומתו אבות על בנים וגו' (מהרא"י) א"כ הרי גם שאר בנים היו לו לאברהם וליצחק ולמה לא נגזר השיעבוד עליהם· אי נמי אף ע"פ שנגזר עליהם ועבדום וענו אותם מ"מ בעבודת פרך לא נגזר עליהם וזה היה תמה בעיניו: ✿ טו [הם הלשינו] דייקו מדכתיב וישמע ולא כתיב ויודע סדבר לפרעה או ופרעה שמע דהיה משמע אף שלא בשעת מעשה ע"י אחרים ושכרך מכרי כו' אבל לשון וישמ' שהוא לשון הווה משמע ששמע בשעת מעשה וקש' מאי בא להודיע לנו בזה ל"פ שהם הלשינו תכף

והוי כאלו שמוע נשמעת מעשה מיתו כלו"ט : [ד"ה וישב · למד]
(נח"י) דא"ל שישב על הבאר כדרך האורחים שאינם יודעים מבוא
העיר דא"כ ה"לל ויבא בארץ מדין וישב על הבאר ומדכתי' וישב
בארץ מדין משמ' שכבר נתישב שם ופי' בקי בדרכי' ולמה וישב על
הבאר אלא שלמד מיעקב : יו [כידוהו] דק"ל כיון שיתרו היה
כהן מדין א"כ למה גרשו הרועי' את בנאו וע"ז פי' פירש לו מע"א כו'
(מהרש"ל) פורש היה מע"א אבל לא נתגייר לגמרי דהא א"כ כששמ'
קריעת ים סוף בא ונתגייר (מהרמ"ש) ושמעתי דה"פ פירש מע"א
של מדין לע"א אחרי' כמשרז"ל שלא הני' ע"א שלא עבד וא"כ ע"כ צ"ל
שפיר' מע"א א' לע"א אחרת ובזה א"ש הא דפירש"י שהתנה עם משה
בן א' יהי' לע"ז וכו' וק' הא כשבא משה אצלו כבר פירש לו מע"ז וק"ל:
יז [מפני הנדוי] (נ"א) פי' דאין דרך כהן מדין לשלוח בנותיו
עם הצאן ולמה לא היו לו רועים אלא שפי' ונדוהו : ° (קנ"מ) פי'
דאל"כ למה ויקם משה ויושיען מה לו להתעבר על ריב לא לו אלא
מפני שקינא לכבוד הקב"ה שהיו הרועי' מגרשים אותם מפני הנדוי
שנדוהו מאלהם על שפי' מע"א ונתדבק בהק"בה : כ [שהמים
עילין] (מהרש"ל) כ"ל שמדקדק רש"י מדשאל יתרו לבנותיו למה
זה מהרתן כו' וקשה וכי היה שואל אותן אם היה יודע שבכל יום באים
הרועים ומגרשי' אותם אם כן למ' לא היו הולכים מתחיל' קוד' שהשקו
הרועי' ואם היה יודע דלאו בכל יום באים הרועי' תמיהא א"כ למה הי'
שואל אותן דלמא היום נ"כ לא באו הרועי' תחיל' אלא ע"כ צ"ל שבאו
היו' כל כך מהר' שאף אם לא באו הרועים לא היו באים כ"כ מהר' לכך
שאל אותן למה מהרתן והם השיבו לו שבא אח' ושאב לנו ועלו המים
לקראתו שלא הוצרכנו לשאוב ומכא ליה שהם השיבו כך י"ל מדכת'
ושמלא' הרהטי' ונו' משמע שלא היו משקי' את הצאן אלא מן
הרהטי' ששופכי' מים לשם והם השיבו שבא איש ודלה להם והשק'
את הצאן משמע שלא היה שופך אל הרהטי' אלא כן היה משקה אותם
אלא ע"כ צ"ל שעלו המים לקראתו ולא היה צריך לשפוך פכ"ל (כאן
יש לחדש נ"כ ואין הפנאי מספקת עכשיו) : [ד"ה ויאכל · ישא אחת]
(מהר"מש) וי"ל דק"ל למה אמר ויאכל לחם וכי לא הו"ל ליתרו
לכבדו על טובה כזו אלא בלחם בשלמא אלו דיבר כן בפניו היה שייך
לומר שדיב' תעם ועשה הרב' כדפר ש"י נבני ואקח פת לחם נו' אף
על גב דאברהם היה צריך ודרך צדיקים שאומרים מעט כו' מה שאין
כן ביתרו אבל כאן דבור יתרו שלא בפניו של משה אין שייך זה כלל
דאברהם דיבר כן בפני המלאכי' ועו' דמשמ' קראן לו רק בשביל אכיל'
לחם לבד ואח"כ ילך לדרכו וכי כל הפרדה הואת שאמר למה עזבתן נו'
קראן לו נו' כדאי בשביל זה לבד ל"פ שמא ישא וכו' וז"ש ויואל משה
לשבת נו' לישאר אבל יתרו ע"י ויתן את צפורה נו' וא"ש ל' ויואל פי'
ויתרצה דמשמע בהדיא שיתרו ביקש ממנו זה ומשה נתרצה למלאת
בקשתו וא"כ ע"כ צ"ל שזה נרמז במ"ש קראן לו ויאכל לחם שמא ישא
כו' דמש"ה שלא אסר משה ודוק : כא [הואלתי לדבר] נ"ל
דמייתי הכא ראייה מלשון הואלתי שהוא ל' רציתי יהואלתי האחרון
דכתיב לשאל בפ' וירא דב' פעמים כתיב שם הואלתי ראשון דכתיב
שם אינו ל' רציתי שא ל' התחלה כדפירש"י שם בפ' וירא ע"ש : כג
[נגשרע] דאי פירושו שמת למה נעקו שיא המלך שיהיה אחר
פרעה יהי' טוב אלא ודאי נצטרע ומצורע חשוב כמת : ° (נ"א)
תמה הרא"ם למה הוציא הפסוק מן המצוד' הוה ל"ל משום מיתת נניס'
וי"ל דבאמת היו נאנחים משום בניהם רק שלא היו רשאים לזעוק
בפי' דבר זה דכיון דשחיטת בניהם היה רפואת המלך ונראה כאלו
אינה רוצים ברפואתו ויקצוף עליהם המלך ע"כ אמרו ישראל הטעם
מקמת כובד העבודה :

פרשה ג

ה [ד"ה אדמת · המקום] דק"ל אדמת ל'
נקבה והוא ל' זכר לכך פיר' המקום ר"ל הוא
קאי על המקום ומקום ל' זכר וק"ל : י [וא"ת מה תועיל] דק"ל
דה"ל לך ואשלחך אל פרעה להוציא אבל והוציא משמע דבור בפני
עצ' זו לכן הוסיף מילת וא"ת וכו' ותהיה תשובתו והוציא את וכו' :
יא [מה אנכי] ומי במקום מה כי לא יתכן לפרשו על ההוצאה
שהרי כתיב אח"כ וכי אוציא ולהיות שמא שאינו חשוב לדבר עם פרע'
הוא להיותו מלך אמר הרב לדבר עם המלכים : [מה וכו] מתשובת
השם כהוציאך את העם כדי שיקבלו התורה משמע שאמר לו משה כן :
° (ד"ד) ק' וכי למד משה קטגוריא על ישראל · אלא דהי'
מתירא דשמא השטא שלהם שלא לפנאל דבשלמא אם היה להם זכות
מנו' הייתי אומר אין עביר' מכב' מגוה אבל איני יודע מה זכו יש להם·
השיבו על הראשון ראשון כיש להם זכות שעתיד יקבלו התורה :
יב [לך האות] פירש ולא תחשוב כי הוא שויון בעלמא אלא אות
אמת מהשם דאל"כ לך למה לי אלא לך האות שאין אתה ניזוק בשתלך
בשליחותי כאשר ראית הסנה שאינו אכל ודו"ק : [לסוף נ' פדשים]
וא"ת מהיכן הוא מתחיל למנות אם משעת דיבור זה והרי העשר
מכות היו בנתיים וכל מכה ומכה ששמשת רביע החודש וג' חלקים היה
מעיד ומתרה בו כדפירשתי בפרשת וארא בפסוק וימלא ז' ימים ואם
כן היה עשר חדשים וגם המכות לא התחילו מיד אחר דיבור זה ואי
משע' יציאת מצרים מונה הרי לא היו אפילו שני חדשים מני
ניסן ואייר ושסה בסיון קבלו התורה וי"ל דלא איירי בתורה
שבכתב לחוד אלא גם בתורה שבעל פה שאמר קבלת התורה עלם
להר והיה שם ארבעים יום וארבעים לילה וקבל תורה שבע"פ ואחר
שירד כי"ז בתמוז היו נ' חדשים שלימים והם נגאלו בשבילתורה שבעל
פה כדכתיב על פי הדברים האלה כרתי ונו' על פי הייבו התור'
שבע"פ מצאתי · א"כ פי' לסוף בחודש השלישי שהוא סיון כד"א
היו נכונים לשלשת ימים שהוא כמו ליום השלישי כדפירש רש"י שם :
[אכול הסנה שפיה] פירש דרונה להביא ראייה שהק"בה פולה
הבטחתו בהבטחה אחרת דאף על פי שאותה הבטחה עצמה עדיין
אינה נעשי' וה"ה הכא כמי אף ע"פ שהבטחת השליחות עצמו הוא
מסופק ואם כן איך תהיה הבטחת השליחות שעדיין הוא מסופקת
ראייה אות על הבטחת קבלת התורה שהוא הבטחה אחרת וזהו
דומות לשון שמיכוו כישעיה הבטחת מפלת סנחרב שהוא עדיין
מסופקת תהיה אות על הבטחה אחרת שהוא ברכת הספיחים :
טו [שלא יקרא] (נח"י) כל מה שהאריך הרא"ם מבואר הוא
בש"ס ובעלם תעיני הרא"ם ° (קנ"מ פי' נאוה כינוי נקרא
דאל"כ קשיא קרא' אהדדי לעלם כתיב שצריך להעלימו וכתיב וזה
זכרי שיזכיר אותו הא כיצד באותיותיו אתה צריך להעלימו ובכינוי
מותר להזכיר : (ד"ד) פי' ה' שם הוי"ה הוא שמך לעולם אבל
אותו שם הוי"ה הוא זכרך לדור ודור שיש לאותו שם תואר אחר
בקריאתו : יח [מיעקב ומיוסף] וא"ת א"כ גם משה ידע כמה
הם ומה הוכחה זו דילמא משה היה משקר וי"ל דבאותו זמן לא היה
משה כי אם בן י"ב שנה והם לא מסרו הסימן אלא לגדול : [ואלהים
פקד] ותימא הא לא מצינו פסוק זה נבי יעקב ושמא י"ל כיון דגבי
יוסף פסוק זה נכתב ב' פעמים י"ל אחד אמר משמו ואחד אמר
משום יעקב אביו כלומר שכן קבל יוסף מאביו והשני ליוסף אף על
פי ששניהם דברי יוסף · רא"ם : (נח"י) כן איתא בפרקי
ר"א פ' מ"ח וכן כתב תוספת בסוטה דף י"ג וכן הוא בש"ר כאן
ובפ' ה' : [ד"ה נקרה · מקרה] (רא"ם) אבל בפר' ויקרא
כתב אבל לנביאי עובדי אלילים נגלה עליהם בל' טומאה ושמא

י"ל שפירש ויקר לשון מקרה הוא אלא שלשון מקרה פעם מתפרש על המקרה וההזדמן כמו כי יקרא קן ציפור ופעם על השכבת זרע שהוא לשון טומאה כמו מקרה לילה: [מאתנו הלום] לא שהיה נקרא אליו כמו ויקר אלהים אל בלעם שהשם נקרא אליו כי בלעם לא היה נקר אל השם אלא נקר מהשם ואמר הלום להודיע שפי' כה הלום כמו לא שמעת עד כה לא ככה כמו כה אמר ה' שאם יהיה פירש כה ככה אפשר שיהיה פירש אקרה שגם אני אקרה אל אשר ככה כמו שיקרה השם אלי ׃ ואין זה הכוונה כאן רא"ם: יט [ד"ה לא יתן ולא ביד] כלומר דה"פ של קרא כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא בשביל שידו חזקה שהרי אם שלחתי את ידי והכתי וגו' כלומר ואלו היתה ידו החזקה לא היה שלחם: [דחיליה תקיף] פי' ולא מפני שכחו הוא חזק וזה שתלה הפי' הזה לר' יעקב ולא לאונקלוס המתרגם אינו רק על הפירש של ושלחתי את ידי שפירש אותו כי ואז אשלח את ידי והכתי מיד ישלח אתכם ׃ כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יפרשו הוי"ו של ואחרי כן ישלח אתכם ונ"ל שהיא כו"ו דואלה בני צבעון ואיה וענה: כב [ד"ה ונצלתם והנו"ן] פי' בתיבות שאות ראשון כיסוד הוא הנצ"י ויהיה שרשו נצל וא"כ לדבריו אין הנו"ן יסו' : [ונופלת ממנה] פי' ושנ' ראוי' שנ"ן ויכללו הג' שרשו' : [ונשאתם] כ"ש הנא נו"ן של ונצלתם שנופלת לגמרי שהרי אינו בו יסוד כלל לדברי מנחם היה לו לנקוד בש"בא והואיל ונקודה בחי"ריק לכך אני אומר וכו' :

פרשה ד

ב [ופשוטו כאדם] אין זה כנגד הדרש אלא בא לתרץ על מה ששאל מה זה בידך וכי לא ידע מה בידו והלא ראה שהוא מקל: ח [שכבר למדו] דאל"כ מאי אולמי דאות האחרון מאות הראשון ׃ הקשה הרא"ם אבל לא ידעתי מה יאמר באות הדם דמאי אולמיה משני האותות הראשונים ונ"ל דשני אותות הראשונים כיון שלא ראו אותם משום הכי לא יאמינו בו אבל אות הג' יראו בעיניהם משום הכי יאמינו בו והא שלא בזה לעצות אותות הראשונים משום דאותו' הראשונים הוי נ"כ לעונשו של משה כמו שפי' רשי: ומהרש"ל תירץ מ"מ כ אם היה הטעם שמ"ה היה נצטרע משום לשון הרע וכו' א"כ פעם ראשון כשעשה לפני הקב"ה שקבל ליסורין שלו ולמה לו לחזור ולהצטרע ואם לא היה בשביל חטא של משה מכ"ש שלא יצער אותו פעם אחרת בחנם: (כא"י לכאורה זה סותר לת"ש למע' לפיכך הלקה' ונצרעת כמו שלקתה מרים על לה"ר דהכא משמע דהצרעת לא בשביל שכוונו לס' ואפי' לא הי' הוונו לה"ר שהרי פרעה ואבימלך לא ספר' לה"ר עיין שם: ט [על שיפיו ניבשת] וא"ת מ"מ למה צריך לאיכתב גביה ראשון וי"ל דאורח' דקרא הוא לפתוח במילת והיו . רא"ם: יא [חרשים] הקשה רא"ם אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמן בגזירותו אם כן למה לו לעשות משרתיו חרשים וגם עורים ותירץ כשהוגד לו שברח צוה לרדו' אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשי' כשראה פרעה שלא הביאוהו מסב שרדפו אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמן או לשלום כמה וכמה משרתים מפה ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להרגו אלא לא נתאמן כלל בגזירתו ושתק והלך לו: (ד"ד) קשה למה הזכיר הכתוב פקח מאחר שאין לו צורך בענין זה של עשה ולא מצא מקום לדרש תו ׃ נ"ל דהפקחות היה בזה דלפי הטבע אין אדם יכול לברוח בהיותו בין ההורגים בניחה אלא ודאי שמשה היה עיניו פקחות וראה שההורגים נסתמו עיניהם וע"כ מילא את לבו לברוח ׃ ורש"י לא הוצרך להזכיר זה כיון שזכר כבר ענין

עור ותכלית של זה הפקחות הוא בשביל הענין העור: [שמי ה'] לא שעצמותי י"י כי כן כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם והא דאמר שמי ה' ולא נקט שמי ה' מפני שאלו אמר שמי ה' היה המובן שבא להודיענו את שמו שהוא ה' ואם כן איך נופל על זה מי שם פה לאדם וכו' אבל בתוספת השי"ן יהיה פירש מי שם פה לאדם וגו' אנכי שמי ה' וזה שהוסיף עוד עשיתי כל זאת וכו' מוסב על מי שם פה לאדם וגו': יג [וזהו אהרן] ולפי זה קשה למה לא אמר בהדיא שלא ביד אהרן לכן אמר ד"א וכו' ולפי ד"א קשה דאין שייך לומר שהיה מוציא מפיו דבר רע לעצמו לכן צריך גם לטעם ראשון מהרש"ל: [אין סופי להכניסם] ° (ד"ד) ובפ' בהעלותך בפ' נוסעי' אכתבנו פרש"י שיתף עצמו עמה' שעדין לא נגזרה גזרה סבור שהוא נכנס וי"ל שודאי הי' רצון הקב"ה שלא יכנס משה לארץ אפי' בלא גזירה מצד שמטא אלא מצד שיש טובה לישראל כמ"ש במדרש אלו הכני' משה את ישראל לא"י לא היה אפשר להיות חרב ב"ה ואין זה טובה לישראל וגלות אם בגיון וכלה חמתו בעצים ואבני' ונשארו ישראל קיימין וזה הדבר ידע גם משה אלא שהי' סבור שאפשר שלא יחטאו ולא יצטרכו לבא לידי חורבן ויכנס הוא לא"י: יד [ואתה הלוי] (נ"א) וא"ת מה ענין עונש זה אצל שלא רצה לילך בשליחותו י"ל שאם היה הולך בשליחותו של מקום ברצון כרא' שהיה מוכן להיות שולחן של ישראל והיה ראוי כ"ג שהכהן הוא שלוחן של ישרא' לאביהם שבשמי' אבל עתה שלא היה רוצה לילך בשליחותו אין מן הראוי להיות כ"ג: [ד"ה וראך · לעדי הקסן] לעדי לשון שמוכיחים כי יש לו הרבה קישוט : טו [על כל לך ולי] כלומר שזה אחד מן הוכחות שכלם לשון עליהם פירש לשון בשביל שאם היה פה פירש כמשמעו שידבר לך ממש מה טעם אל העם הנא אחריו ולכן יתחייב שפירש הוא בשבילך כלומר במקומך: יח [ליטול רשות] ° (קנ"מ) שכאן משמע שאין צריך אלא נטילת רשות ולא צריך התרה ובפ' אלו נאמרין משמע שהי' צריך התרה במדין נדרת במדין התר נדרך . והעולה מדבריו ברש"י כרבנן דפליגי' אר' אליעזר וס"ל דאין פותחין בנולד ופי' כי מתו כל האנשי' כבר מתו קודם שבועתך והי' שבועה בטעות ולא הוצרך אלא להודיע זה ליתרו שלא יחשדהו על שבועתו : יט [והעני חשוב כמת] אע"ג דאמרינן התם דארבע חשובין כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים הכא ודאי בעניות קאמר דאין לומר שנסומאו דהא כתיב במחלוקתו של קרח העיני האנשים ההם תנקר וליכא למימר במי שהיו מצורעים דהא כתיב בקרב המחנה וליכא למימר שנתרפאו במתן תורה דהא אמרינן שחזרו למומן במעשה העגל וליכא למימר משום שלא היה להם בנים אמר כי מתו דא"כ היכא אמר לו מפני זה שוב מצרימה וכי מפני שלא היו להם בני' לא יהיו דבריהם נשמעי' למלכות להלשינו ש פרעה אלא ודאי מפני שירדו מנכסיהם ולא היו דבריה' נשמעים כך פי' רבינו נסים במסכת נדרים בפ"ק דף ז' : כ [ד"ה וישב · אין מוקדם] דהא ויקח משה את מטה היה לו ליכתוב בתחילה קודם ויקח משה את אשתו שהרי לא במצרים לקחו אלא במדין: כב [כאן חתם] (נא"י) תמוה למה חתם דוקא כאן על הבכורה אלא הכי איתא בש"ר מה שלח את בני ויעבדני שיקריבו לי קרבנות ולכן הקדים ואמר שלפיכך אני בוזר לפי שהוא בני בכרי ממילא משתמע שחתם הקב"ה והסכים על המכירה: כד [ויהי · משה] ר"ל מילת ויהי הוא כמו ויהי בימי אמרפל ויהי השמש יבא אחורה על הענין ולא על השם ׃ מדכתיב בתר הכי ויפגשהו ה' ואם כן למה לא פירש הכתוב למי פגש אלא על כרחך ויהי קאי אמשה: [רמזן

תחילה

מילה] וא"ת והא רש"י עצמו פירש קודם זה מפני שסכנה הוא לתינוק עד שלשה ימים וא"כ מפני מה נענש וי"ל דמלון זה שהיה לן משה עכשיו כו היה מלון אחרונה שלא היה לו עוד מלון עד מצרים ולא היה מלון זה ממצרים רק מהלך יום ובדרך קצר כזה לא היה שום נזק וסכנה לתינוק רא"ם: [ועד ירכיו וחוזר] דאל"כ היאך הבינה ציפורה שעל דבר המילה היה מבקש המלאך להמית את משה אבל איך להקשות דילמא אמר לה בהדיא שעל דבר המילה היה רוצה להמיתו וי"ל דבסמוך כתיב או אמרה חתן דמים למולות משמע דאז הבינה אבל עד עכשיו לא הבינה ואי אמרת דבהדיא אמר לה המלאך כן א"כ למה לא הבינה עד עכשיו: כו [אז הבינה] וא"ת הא לעיל פי' רש"י ובלעו מראשו ועד ירכיו וכו' עד הבינה ציפורה שבשביל המילה בא וכאן פי' בשביל שהרף ממנו עתה וכן הקשה כמו הר"אם שכתב לא הבנתי דעת הרב בזה וכו' עיין שם כי הארי' עוד בקושי' והניח הדבר בקושי': (ד"ד) מתרץ דה"ק דוודאי מסבה שבא להמיתו דאל"כ היה לבלעו מקום המילה בלבד אלא דבשעת הבליעה חשבה שבכך נתחייב מיתה מחמת עבירה זו ואין לו עוד תקנה ע"כ אמרה חתן דמים אתה לי אבל כשהרף ממנו ראתה שלא בא להמיתו תכף אלא יש לו עוד תקנה במילה אז אמרה חתן דמים למולות כלומר חתן שלי נתרפא על דבר המילה: [ד"ה למולות· דם המילה] אבל לפי פי' רש"י לשון מקרה מות הוא ולשון רציחה:

פרשה ה

א [והם לא נגשו] רא"ם תימה דמהכא משמע דהאי קרא דוהם לא יגשו אזקנים לחודיהו קאי ואיזה אמת שהרי לעיל מיניה כתב עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל ואחר זה כתיב ונגש משה לבדו אל ה' וגו' ואם היה זה בעבור הפרעון אהרן מה חטא וכן נדב ואביהו שאינם מכלל הזקינים וכולו והניח הדבר בצ"ע: (קנ"מ) ולע"ד אין צריך עיון גדול שהרי כתב הרב בפר' וישמע יתרו אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והעם אל יהרסו כל עיקר שלא היה להם לזקנים מחיצה בפני עצמם אלא עמדו בתוך העם וזה מפני הפרעון ונדב ואביהו אפשר שעמדו עם אהרן במחיצה אחת: ד [ד"ה לכו· של לוי] (נ"א) קשה מאי שנא שבטו של לוי שלא נשתעבדו אלא משום שהיה חלק' גבוה כי יעקב נתן לו למעשר· אך שקשה פרעה שהי' רשע למה לא הי' משעבד את שבט של לוי· ואפשר לומר פרעה היה מתירא מן הנבואה כי גר יהי' זרעך ולפיכך אמר שלא ירצה לשעבד את כלם ומה שכתוב אמר כי גר יהי' זרעך כל זרעך משמע ומפני ששבטו של לוי הי' חשוב אמר הנה אפט' אותו מן השעבוד כדי שיהי' נחת רוח בזה ולא יקוים גם את הגוי דן אנכי: ו [והשוטרי' היו ישראל] דאל"כ למה השוטרים צועקים אל פרעה ולא הנוגשים ולמה היו השוטרים מוכים ולא הנוגשים: ז [ד"ה כתמל· עד הנה] כלומר לא כתמול שלשום בלבד ויהיה פירש כתמול כמו תמול אכמנו ולא נדע ולא היה צריך לומר שלשום אחר שכל זמן העובר הוא בכלל במלת תמול אך כדי שלא נטעה לומר שפירש תמול הוא כמו פירש כל תמול שבמקרא משום הכי נקט נמי שלשום: ט [ואל יבנו] וקשה והא לעיל בפרשת בראשית על וישע אל הבל פיר"ש ויפנה כמו אל ישעו בדברי שקר וי"ל שכך אמר התם וישע לשון ויפנו שהרי אל ישעו בדברי שקר אין פירש של ויפנו אלא אל יהגו כמו שמוכיח כאן אפילו הכי מוכיח מ"ד שסבר שגם זה לשון אל יפנו וכו' (מהרש"ל): ° עיי' בפ' בראשית אבל וישעה' אל מנח' ותמצא שם מבואר הטיב: יא [כנאין נגרע] דק"ל מה שכתיב אחריו כי אין נתינת טעם למעלה אדרבה כיון שהם יקשו להם תבן בודאי יגרעו מעבודתם לכ"פ דאתם לכו קחו וגו' פי' צריכים אתם לילך בזריזות ועלזה הוא נותן טעם כי אין נגרע וגו': יג [אצים· דוחקים] ר"ל כדי שלא תפרש אותו לשון מסירות: יד [ד"ה ויכו· שמו נוגש] דק"ל דאשר שמו עליהם נגשו וגו' משמע דשוטרי בני ישראל שמו עליהם נגשי פרעה לכך פירש דנגשי פרעה שמו אותן שוטרים על ישראל: [לאמר] מפני שכל לאמור ואמירה הבאים אחר דבור הוא כלל ואמירה היא פרטו והכא א"א לפרש כן וגם אי אפשר לפרש כאן לאמור לאחרים הוכרח לפרש למה ויכו שהיו אומרים וכו': [ויכו ל' וופעלו] הא דמפרש יוכו וגו' אמר מה שפיר' לשל למה ויוכו מפני שטעם של מדוע לא כליתם הוא טעם המכים דהיינו הנוגשים כי מה שהוכו השוטרים הוא מפני שלא כלו חקם ללבון לבנים לפיכך הוכרך לפרש שמלת וייכו לשון ויו פעלו· שהוא מיד אחרים כלומר הנוגשים הכו את השוטרי' ולמה הכום וכו' וזהו שאמר ולמה ויוכו וכו: יו [כמנין ראשון] דאל"כ למה נתרעמו על עשיית הלבנים יתמעטו מן החק הקצוב אלא תרעומתן היה על עשיית מנין הראשון: [ד"ה וחטאת] ר"ל חטאת של מצרים: [על עמך] ר"ל על ישראל: כ [מישראל] אבל לא מהשוטרים כי שוטרי בני ישראל כשרים היו כדלעיל: (כמ"י) ול"נ דודאי מהשוטרים היו דהא כתיב בצאתם מאת פרעה וא"א לפרש דקאי אמשה ואהרן דהא לא היו עכשיו אצל פרעה וכן הוא בס' רע"ס:

פרשה ו

א [כשאביאם] וא"ת הכא משמע מתוך פירש"י שהיה מרמז עכשיו שלא יכנס לארץ ולקמן בפר' בהעלותך על פסוק נוסעים אנחנו מן המקום פירש"י בעצמו דסבר משה שיכנס לארץ וי"ל שהיה סבר שיהי' נכנס שם וימות קודם שיכבשו שבעה אומות דזמן ארוך היו ישראל לוחמים קודם שכבשו מלכי אומות אבל מ"מ קשה דהא רש"י פי' לעיל על פסוק שלח נא ביד תשלח אין סופם להכניסם לארץ א"כ משמע בהדיא שהיה יודע משה שלא יכנס שם וי"ל שהיה סבר נהי דלא יכבשו על ידו ולא יהיה חי ומושל עליהם אבל מ"מ יכנס שם כשאר ישראל אבל מ"מ קשה דהא לקמן בפרש' בשלח תביאמו ותטעמו פירש"י נתנבא משה שלא יכנוס לארץ וי"ל דודאי הוא שנתנבא אבל לא בדרך נבואה ממש נתנבא אלא ניבא ולא ידע מה ניבא: ° (קנ"מ) בעל פענח רזא כתב דודאי כבר נגזר גזרה שלא יכנס לא"י שאמר שלח נא רק שהיה גזר דין בלא שבועה והיה יכול לבטלה בתפלה וצדקה אבל במי מריבה היה גזר דין עם שבועה ולא היה יכול לבטלה: [ד"ה כי ביד· ידי] אבל לא מפרש שפרעה ישלחם ביד חזקה: [ד"ה וביד· יגרשם] (כמ"י) נ"ל דה"פ בשביל יד חזקה של הקב"ה שתתחזק על מצרי' יגרשם אבל הרא"ם פי' ביד חזקה של פרעה שתתחזק על העם יגרשם לא נבירא פ"ש:

חסלת פרשת שמות

וארא

ב [משפט] דייק מדכתיב אלהים שהוא מדת הדין. א"נ י"ל דרש"י דייק מדכתיב וידבר ל' קשה הוא· רא"ם· ואל תקשי לו דהא הרבה פעמים כתיב בתורה וידבר ה' אל משה לאמר ואין פירושו ל' קשה· וי"ל דהכא כתיב אחריו לאמר וא"כ.

וא"כ וידבר הוי כלל ולאמר הוא פרט שמפרש מה הוא הכלל דהיינו
הדיבור אבל כאן אין כתיב אחריו לאמר דויאמר אליו אני ה' דכתיב
כאן לאו פרט של וידבר הוא אלא מילתא באפיה נפשיה הוא דקאי
על מה שאמר משה למה זה שלחתני כדמפרש רש"י (מהרש"ל)
ודכתיב אחריו אני ה' הי פן וה כך דרשו שם ולא במקומות אחרים
[ד"ה ויאמר · ולא לחנם] ר"ל דלאו אחרת למה זה שלחתני וקאמר
לא לחנם שלחתיך · והנה דברי הרא"ם בפירוש זה ארוכים מאוד
ונלאתי לכותבם ונ"ל שאין זו תשובה על מה שלמעלה כמו שחשב
הרא"ם רק הכי פירושו דבר אתו משפט ר"ל בלשון קושי ולא בלשון
נחת על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה שהוא בתחלת הדבור של
למה זה שלחתני שהיה שם על כבוד שמו כמו שפירשתי למעלה ומה
שפירש לא לחנם שלחתיך גם אינה תשובה אמה שלמעלה אלא הכי
קאמר הקב"ה למשה שמא תאמר לא תצליח בשליחותיך לא לחנם
שלחתיך וכו' · עכ"ל מהרש"ל : ג [אל האבות] מה שנקט
רש"י אל האבות ולא נקט אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב כמו שכתב
בקרא משום דרש"י נקט לה בלשון קצר הרא"ם : ✱ אחר מחילת
כבודו אין דבריו נראין כלל דק' לדבריו למה לא נקט תיבה אחת
שלכתוב ונומר להורות על שקיצר בגיונו כדרכו בכל מקום ועוד
קשה הלא לדבריו הכל מיותר דלא הי' לו לנקוט רק באל שדי דלא
פי' כלום על אבות בדבור זה רק על תיבו' באל שדי ונראה כיון דר"שי
מפרש וידבר אלהים קאי אלמה הרעותה ופסוק וארא קאי אלמה זה
שלחתני והצל לא הצלת וזכר איך שהבטיח לאבות ולא קיים עדיין
וממילא יש תרעומת על משה אף בלא פי' רבותינו שבל על וגו'
[illegible]ונה שיקיים תכף הבטחתו וכן משמע לשון וארא דקאי על אני ה'
ש[illegible]ה אני לקיים מה שהבטחתי לאבות · וכדי שלא יקשה לך למה
בא[illegible] לא קיים להם עצמם כיון שהבטחה היה גם על עצמם ועוד
היא הי[illegible] תנת משום שלא קיים לאברהם וליצחק וליעקב מה שהבטיח
לכן יש [illegible]מון פה למשה למה זה שלחתני והצל לא הצלת ומה שלא דבר
יעקב נגוס אף שרא' שלא נתקיים מה שהבטיח לאברהם וכן
יצחק מפני שלא היה להם היזק ע"י הבטחתו משא"כ הכא כתיב
הרע לעם הזה שלא נתן להם תבן לכן פי' וארא אל האבות כי לא
נקרא אבות אלא אלו והטעם שכל מעשיהם ומה שאירע להם הכל
סימן לבנים וגם מה שהבטיח להם כאלו היה הבטחה לבנים משא"כ
באדם אחר וא"כ לא הו"ל להשיב נגד הבטחת השם נפרט שהגיד
לו קודם ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד
חזקה ודו"ק בלי"ט : [ד"ה באל · הבטחתי'] ° (הרא"ם)
הוצרך לומר זה להודיע החילוק שיש בין הבטחת עם אל שדי ובין
ההבטחה עם שם ה' שהבטחה עם שם ה' מתקיימת בלתי שום
תנאי בין שחטאו בין לא חטאו והבטחה עם אל שדי אינה מתקיימת
רק בתנאי שלא יחטא וכו' ואעפ"י שהבטחתו לאבות אעפ"כ מחויב
אני לקיים אותם מפני שהיו הבטחת עם הברית וז"ש וגם הקימותי
את בריתי : [ד"ה ושמי · לא נודעתי] דק"ל והלא כתיב בפר'
לך לך אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ועל זה פי' לא הודעתי וכו' :
[שהרי הבטחתים] דרש"י עצמו מפרש מה הפרש יש בין ה' או
באל שדי וע"ז פי' שהרי הבטחתים ולא קיימתי ר"ל עדיין לא קיימתי
הבטחתי משום שעדיין לא זכו מצד מעשיהם אם כן יש הפרש
כדפירשתי שהרי הבטחתי' ולא קיימתי : ד [כשנראתי] דק"ל
איך מיושב הלשון של וגם אמה שכתיב לעיל בשלמא אי כתי' לעיל
ושמי ה' נודעתי להם היה פירושו וגם דבר זה עשיתי להם · א"כ
אי כתיב כאן וגם לא הקימותי הוה ניחא שפיר אבל עכשיו דכתיב
לעיל ושמי ה' לא נודעתי להם מאי וגם הקימותי ועל זה פי' וגם
כשנראתי וכו' וה"ס שאל תאמר כיון שלא נראיתי להם אלא באל

שדי ולא בה' א"כ לא צריך אני לקיים הבטחתי אל תאמר כן שהרי
גם הקמתי והעמדתי להם ברית ובשביל ב' דברים הללו דהיינו אל
שדי והברית צריך אני לקיים דברי דהרי הן כמו שהבטחתי להן בה'
וגם הקימותי לפי' זה קאי אוארא אל אברהם וגו' באל שדי :
[ד"ה לתת · שנדרתי] ר"ל מהפסוקים הללו אתה רואה שנדרתי
להם אבל עדיין לא קיימתי אבל מה שלא קיים לא מוכח מקרא אלא
בלא הוכחה רש"י נקט ליה לתרץ למה שלחתני משום שעדיין אני
לא קיימתי הוכרחתי אני לשלוח אותם כדי לקיים דברי לאבות
הראשונים : ה [יש עלי לקיים] דק"ל מאי וגם אני שמעתי
דמשמע שאחר שמע וגם הקב"ה שמע ועל זה פי' כמו שהקמתי את
הברית וכו' ר"ל דוגם אני מוסב אלמעלה כיון שנראיתי להם באל
שדי והקמתי להם ברית וגם אני צריך לקיים · ושמעתי מילתא
באפיה נפשיה היא ר"ל לפיכך שמעתי וכו' וה"ס של פרשה זו בתחלה
וידבר אלהים אל משה דבר אתו משפט ויאמר אליו וגו' קאי אמה
שאמר משה למה זה שלחתני ואמר לו הקב"ה אני ה' שנאמן לקיים
הבטחתי שהבטחתי ואת אמרת למה זה שלחתני וא"ת למה צריך אני
לקיים הבטחתי אעפ"י שלא הבטחתי בשם ה' אלא וארא אל אברהם
וגו' באל שדי ה' לא נודעתי להם א"כ לא מוכרח אני לכך אבל וגם
הקימותי וגו' לכך גם אני צריך לקיימו הילכך שמעתי וגו' :
[ד"ה ואזכור · וגם את] (נח"י) כיא"ת לקיים הבטחת
הארץ רק אחר יציאתם ממצרים וא"א להוציאם אא"כ יקוים וגם
את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לפיכך הארץ הפסוק אשר מצרים
מעבידים אותם וזהו ואזכור את בריתי ר"ל שע"י שזכרתי ברית
בין הבתרים של הארץ ממילא נזכרתי גם דן אנכי כי בפעם אחד
ובמאמר אחד נאמרו אלו ב' הבטחות ועכשיו נשלמה התשובה על
למה זה שלחתני ומאז באתי הרע · וע"ש מה שהאריך : ו [טורח
משא] כאן ק"ל דהיאך מיושב הלשון של מתחת אסבלות דמתחת
סבלות משמע שהסבלות למעלה פרוש עליהן והוא מוציא אותו
מתחת ועל זה פי' טורח משא ר"ל כאדם שנושא משא שמוציאין את
האדם מתחת משא ה"נ העבודה של מצרים דומה עליהן כמשא והוי
כאלו מוציא אותן מתחתיו אבל לעיל לא כתיב תחת בני סבלות ·
ח [לישבע בכסאי] (נ"א) כאלו אמר לישבע במלכותי כי
כסא מורה על המלכות כמו רק הכסא אגדל ממך : ט [תנחומין]
ושמיעה זו לשון קבלה היא · ר"ל שנתייאשו מן הגאול' לפי שסברו
שא"א לגאלם משה מעבוד' קשה כזו ואל משה פי' אל תנחומי משה :
[ד"ה מקוצר · מקצר רוח] והוה כאלו נכתב ולא שמעו אל משה
מצרה גדולה ומעבודה קשה אלא בשביל זה נקט מקוצר רוח דדרך
של מיצר להיות נשימתו קצרה : ° (נ"א) וקשה דא"כ מעבודה
קשה ל"ל שהרי בלשון מקוצר רוח משמע כך בשביל עבודה קשה
עליהם · ויראה לומר כי שני דברים הם שלא שמעו · האחד מקוצר
רוח שהיו דואגים על המלאכה שהם צריכים לעשות שכל מי שחושב
על דבר קשה הוא דואג ומצר לו ונשימתו קצרה ועוד מעבודה קשה
שהיו חלשים ולא היה דעתם מיושבת אליהם : [למה הרעותה]
ר"ל שוידבר אלהים קאי על ענין שלמעלה דלפי' רש"י וידבר אלהים
אל משה קאי אלמה הרעות אבל ויאמר אליו אני ה' וכל הפרשה קאי
אלמה זה שלחתני כדפירש לעיל · אבל לפי פי' רבותינו קאי הכל
אלמה הרעותה · וא"ת והא אנ"כ מפרשים שקאי אמה שאמר משה
מה שמו מה אומר אליהם · וי"ל דבשביל תרווייהו דבר אתו משפט והא
דנקט בתחלה שקאי אלמה הרעותה משום דלמה הרעותה שקר
וגרם הכל ואגב הוכחת העיקר הוכיחו גם על ואמרו לי מה שמו
ותדע לך שהרי לא דבר אתו משפט אלא אחר שאמר למה הרעות
ולמה לא דבר אתו משפט מיד כשדבר אליו מה שמו מה אומר אליהם

אלא ודאי זה גרס הכל : ג [מה אומר אליהם] (נמ"י) שמעתי ולא אבין דליתא היא בכותבת בשלמא משה שלא ידע שום שם משמותיו ית' הוצרך לשאול אבל האבות הרבה פעמים נגלה להם ומהי פיתי שישאלו ועוד ק' שהרי גם משה לא שאל בשביל עצמו אלא בשביל ישראל מה אומר אליהם וע"ש · וכ"ל דה"פ דש"ם ודש"ר ומה אבות הראשונים שלא נודעתי להם בשמי ה' שהוא שם העצם ושמי הגדול רק באל שדי שהוא שם התואר אפ"ה לא הרהרו אחר מדותי ולך ע"י ששאלת מה אומר אליהם הודעתיך ששמי ה' ואפ"ה הרהרת וע"ש: ד [לא מנא] כ"ל שמיושב הפסוק לפי פי' רבותינו : [עד שקנה] ר"ל וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את הארץ ולא קיימתי בימיהם שהיו צריכין לקנות בדמים יקרים ואפילו הכי לא הרהרו וכו': [לא שאלו לי] ר"ל כיון שפירושו של וארא אל אברהם וגו' הוא הרבה פעמים נגלתי להם באל שדי ולא שאלו לי מה שמך הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי כמו שאתה שואלני בנודעתי קאי עליהם : [וא"ת לא הודיעם] דהשתא קשיא להו ממ"נ שאם יפרשו לא נודעתי להם כמו לא שאלו לי אבל הוא הודיעם שכך שמו הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי ואם יפרשו לא נודעתי כמשמעו אלא שהוסיפו עליו ולא שאלו לי אבל הוא הודיעם שכך שמו הרי תמיה . כשנגלה לאברהם בין הבתרי' נאמר לו אני ה' וגו' וא"ת לר"ל לפרש לא נודעתי לא נכרתי כמו שמפרש רש"י דמשמע אבל שמו הודיע להם שוב לא יתכן להוסיף עליו ולא אמרו לי מה שמך שמכיון שהודיעם שכך שמו שוב לא היה להם לשאול הר"אם : [ועוד היאך] (הר"אם) ויש לתמוה דילמא ה"ק מאמר שהאבות מכירים עלי שלא הרהרו אחרי גם אני שמעתי את נאקת בני ישראל בעבורם אע"פ שאינם הוגנים כשורה לכן אמור לבני ישראל וכו' · ונראה דלפי' זה שפי' דעיקר הגאולה היא משום שזכות האבות אע"פ שישראל אינם הגונים א"כ לעיל כשאמר משה מי אנכי וכו' וכי אוציא את בני ישראל וגו' ופי' ואפ"ש שאם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשו להם נס וכו' היה לו להשיב שזכות האבות הוא גורם שיעשה להם נס זה אף שאינם הגונים : [לכמה כתות] ר"ל מתחלק הסלע ע"י הפטיש לכמה ניצוצות כך פי' רש"י כמו בגמרא דשבת בפרק אמר ר"ע דף פ"ח והתוספות הקשו על פירושו ומפרשים בענין אחר ע"ש : יב [והערל זה אטם] ר"ל זהו פי' על והערל שמביא רש"י : [ד"ה ואיך · מי' ק"ו] ר"ל שלא תאמר דהאי איך ישמעני פרעה מילתא בפני עצמו הוא כלו' גם פרעה לא ישמע אלי משנה אחר' דהיינו ואני ערל שפתי' לכן פירש זה אחד מעשרה קל וחומר והכל חדא היא · ובזה ניחא מה שהיפך רש"י ופי' ערל שפתים קוד' ואיך ישמעני פרעה שלא על סדר המקרא· והקל וחומר הוא הכי ומה ישראל שהשמועה טובה היא להם והוה להון לקבל דברי ואפ"ה לא שמעו לי פרעה שהשמועה רעה היא לו כ"ש שלא ישמע וא"ת איכא למיפרך דמה שלא שמעו ישראל למשה היינו כמו שמפרש הפסוק לעיל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' · וי"ל דמשה לא היה ידע שלא שמעו לו בשביל קוצר רוח אלא הוא סבר דבשביל שהוא ערל שפתיים לא שמעו לו ומה שכתיב לעיל נקרא כן היינו התורה כתבה לפי האמת אבל לפי דעתו שהיה סובר משום שהיה ערל שפתיו' לא שמעו אליו הוי שפיר ק"ו · ואין להק' אעפ"כ ה"ל למשה להבליע הפירכא אף שנגלה לו הק"בה שלא שמעו אלין הוא מקוצר הרוח והק"ו שלו היה נפרך כמו שמביאו בכמה מקומו' בתלמוד· י"ל דהיה פירכא הכתובה בתורה הוא שהכתוב מעיד שמה שלא שמעו הוא מפני הקוצר רוח ואין להבליע הפירכא כן כתב הר"אם : יג [ד"ה ויצום · בנחת] (נ"א) פי' שאין לפרש כמשמעו שצוה אות' שיוציאו בני ישראל, שא"כ היה לו לכתוב איך יוציאו כמו שנזכר בפ' שאחרי

ואת אלא שהיה מצוה אותם להנהיג בנחת וכן אל פרעה : [ועל שליחותו] ומלת להוציא קאי אשניהם גזה על דבר ישראל שיאמר להם שהוא יוציאם ממצרים ועל שליחתו אל פרעה שיאמר לו להוציא את בני ישראל וגו' ויתרו בו שאם לא ימות שייסר אותו ביסורים: יד [מראובן] אם כן נמצא שלא עבדו אלא קי"ו שנה דהא יוסף בן ל' שנה בעמדו לפני פרעה וביאתו זמן היה לוי בן ל"ד דהא בששה שנים נולדו כולם חוץ מבנימין היינו מהם ג' שנים שנולד לוי שהוא שלישי לראובן נמצא שהיה לוי גדול מיוסף ד' שנים ואחר כך היה ז' שנים השובע משכתים משני הרעב וכשעברו ב' שנים משני הרעב באו למצרים וביאתו זמן היה לוי בן מ"ג וקל"ז שנים היה נשמת נא תהן מ"ג אז נשארו עדיין צ"ד שנים מלוי שלא התחיל השיעבוד ורד"ו שנים היו במצרים נא מרד"ו צ"ד שנים של לוי שלא התחיל השעבוד נמצא שלא נשתעבדו אלא קי"ו : (ד"ד) קשה דהא אמרינן במדרש פר' בשלח שבני אפרי' מסרו את הקץ לצאת ממצרי' לשני' ונהרגו מפלישתי' וכתיב בדברי הימי' ויתאבל אפרים אביה' ימים רבים משמע שאפרי' היה חי בשעת הריגת זבד ושותלח וזה א"א שהרי מתו כל השבטים קודם השעבוד אלא כ"ל שראה בנבואה שלעתיד יהיו נהרגים ולכן כתיב ויתאבל אפרי' ימי' רבי' כי באמת עדין היו חיים ואין מקבלין תנחומין על החי : כ [אחות אביו] ר"ל שלא תפרש כמו דודתך הנאמר בפר' עריות ואל דודתך אל תקרב דהתם פירושו אשת דודו דהא יוכבד היתה בת לוי וא"כ היתה כמו אחות קהת דהא קהת היה בן לוי וקהת היה אביו של עמרם וא"כ נמצאה שהיתה אחות אביו : כג [לבדוק באחיה] (רא"ם) אבל גבי לבן דרשו להגיד שנשה משום דלא שייך לומר שבדק בלבן ועוד דלא הל"ל לא את אביה ולא אחיה ולא מקומה שכבר הוזכרו למעלה ע"כ כלם באים לדרש וליכא למימר דילמא אפ"ה שצריך לבדוק בכלם חדא דבשלמא באחיה שייך הטעם משום דרוב בנים דומים לאחי האם משא"כ באביה וכ"ש באנשי מקומה ועוד דא"כ למה בדק אהרן באחיה בלבד דהא לא נכתב שם אביה מיותר : (נמ"י) הא דלא דרשו גבי אחות נביות שצריך לבדוק באחיה דהא התם היתה מאסכנת עשו לרעה כמו שפי' רש"י על נשיו הוסיף רשעה על רשעתו · וא"ת מנ"ל למדרש הכא דצריך לבדוק דלמא ה"פ כמו גבי נביות שאת עמינדב והשיאה נחשון י"ל דמאי נפקא מיני' הוצרך לכתוב זה בשלמא גבי נביות איכא נפקותא ללמד על יעקב שנשאן בבית עבר י"ד שנין אלא צריכין למדרש שצריך לבדוק : כה [עגלים לע"ז ומזרע] סוטה דף מ"ג ר"ל שאביו היה משבטו של יוסף ואמו היתה משבטו של יתרו או להיפך · ר"ל דרש"י דייק מדכתב פוטיאל ביו"ד דמשמע לשון רבים · א"כ מדכתיב מבנות דמשמע נמי לשון רבים ר"ל שייחסם בשביל שני יחוסים · ואין להקשות דילמא שם אדם הוא ששמו פוטיאל וי"ל דדייק דמדכתיב לעיל ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון ש"מ דלא הכתוב לייחסם ש"כ פוטיאל בא לייחסו : [שפטפט] י"מ שמרד וי"מ שזלזל : כו [ד"ה על · צבאותם] דעל צבאותם משמע שהוציאו את ישראל יותר מצבאותם · א"כ דמשמע שהוציא את צבאותם בתחלה וזה אינו : כז [הם שנכנסו] (קנ"ם) פי' כי כל פעם שנכתב משה ואהרן נכתוב כאן מידע אשר אמר ה' להם הוציא גו' הם המדברים גו' אבל בפעם הזאת לא נכתוב בו שידע ענין כלל לכך הוצרך לומר נכללות בשליחות' ובצדקתם : כח [מדובר] (נ"א) פי' דאל"כ לא יתכן ויהי ביום דבר גו' דמאי היה באותו יום שיאמר ויהי ביום דבר ה' אלא הוא מחובר כו' : כט [האמור למעלה] פירש האמירה של ואני ערל שפתיים הנא אמריה בני ישראל לא שמעו אלי שזו היא האמירה ראשונה ונכפל בפרשה שניים

לא האמירה של ולא שמעו כי זו לא נשנית בפרשה שנייה רא"ם ואני אומר על כל מה שנאמר בפרשה ראשונה קאי והא דלא נשנית בפרשה שנייה הדבור של ולא שמעו אלי הדיבור ההוא גם כן מרומז בפרשה שנייה דקשה למה מהפך הכתוב ר׳ וה שנאמר למעלה בפרשה ראשונה דלעיל כתיב ואיך ישמע אלי פרע׳ ואני ערל׳ שפתיים ובפרשה שנייה כתיב הן אני ערל שפתיים איך ישמע אלי פרעה אלא ודאי הכי קאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי אף על פי שכל השליחות הוא לטובתם אפילו הכי לא שמעו אלי בסבה שאני ערל שפתיים אם כן איך ישמע אלי פרעה והוא הוא הק"ו בעצמו שנאמר בפרשה ראשונה:

פרשה ז

ב [פעם אחת] פירש דלכן אמר את כל אשר אצוך שאתה תדבר לפני פרעה כל דבור ודבור פעם אחת בקריה ולא יותר כמו ששמעת מפי ואהרן אחיך ידב׳ כל דבור ודבור פעמים ושלש עד שיטעימנו וימליצנו באזני פרעה. מהרש"ל: ג [וגלוי לפני] ודאי הוא שפרעה ימרוד בו מאחר שהוא מחזיק את לבו וכי דרך של הקדוש ברוך הוא כן שיתן בדעתו של אדם שיעבור על רצונו ל"פ וכו׳: [טוב לי שיתקשה] רוצה לומר ואי לא הייתי מקשה את לבו או בודאי שיעשה תשובה וגלוי לפני שלא יעשה תשובה שלימה בלב שלם ואם אביא מכות ופורענו׳ עליו או יאמרו הבריו׳ כן מדתו של הק"בה שמביא פורענו׳ על מי ששוו׳ בתשוב׳ והם לא יודעין שאינו חוזר בתשובה בלבב שלם לכך אקשה את לבו כדי שלא יחזור בתשובה ואז יכול אני להרבות מופתי ולהבי׳ פורענותי עליו לעיני כל אדם: [ותכירו] דייק מדכתיב בקרא והרבתי את אותותי דמשמע מן הקרא שיביא עליו מכות ועונשין יותר על מה שחטא וא"כ קשה למה הוא רוצה להביא עליו מכות יתירות יותר על מה שחטא ועל זה פי׳ רש"י כדי שתכירו אתם את גבורתי על זה מביא ראי׳ וכן מדתו וכו׳ וק"ל: [כה׳ מכות] פי׳ אע"פ שלפי זה היה ראוי שיקשה ה׳ את לבו גם בחמש מכות הראשונו׳ אף על פי כן רנה ה׳ שיפרס׳ רשעתו להודיע שאף בלתי הסיוע של הק"בה הוא מתיוון מעצמו לפיכך לא חיזק ה׳ את לבו אלא אחר חמש מכות הראשונו׳: ° (ד"ד) אע"ג דגבי ברד כתיב גם ויחזק את לבפרעה נראה דשם יש כפל לשון ויכבד לבו ואפ"כ כתיב ויחזק אלא דהן ויכבד קאי אהק"בה כי כן כתיב כי אני הכבדתי את לבו לכן לא כתיב גם ויחזק ה: ה [יד ממש] (נח"י) והא דלא פי׳ כן גבי שמו׳ ושלחתי את ידי והכיתי את מצרי׳ משו׳ דהתם בהדיא כתיב והכיתי ש"מ יד ממש: ט [מופת אות] לפי שפירש בפרש׳ ואתחנן על מופתי׳ הם מכות מופלאות לכן פירש כאן אות: [שיש צרוך] ר"ל שיש בו ממשלה במי שסולח אתכם כמו דכתיב בפרשת האזינו יזבחו לשדים לא אלה ומתרגמינן דלית בהון צרוך: י [לתנין כחש] כי שם התנים ניבנה הוא נחש ובזויס הוא רנ וכן פירש הרד"ק בשרש תנן: יא [נתהפכת ע"י לחש] ר"ל אותו חרב מתהפך מאליו ואדם הרוא׳ אותו סובר שנתהפך על ידי לחש אם כן משמע דלהט דהתם לשון לחש הוא: יב [מטה בלע] ר"ל מדלא כתיב ויבלע תנין אהרן משמע מאחר שחזר ובו׳ והיה גם בתוך גם אלו היה נחש לא היה רק גם אחד אבל לאחר שנעשה מטה חזר ובלע היה גם בתוך גם. הר"אם: יז [שאפתח נה נכה] בשאר מכות כתיב כה גבי התראה אבל גבי מכה לא כתיב כה לאפוקי גבי מכות בכורות כתיב גבי מכה גופה כה אמר ה׳: יט [מים שבכלי] פירש לא היתה יכה רק בחוי׳ שבכלי עצים ואבנים בתוך לא העץ והאבן עצמו: ✱ ועי"ל דבא להורות דוקא מים ולא יין או שאר משקים אפי בכלי עץ או כלי אבן כלי"ט: כב [מעשה שדים] ר"ל שהדי׳ הולכים בלט אמר רבי איבא בר נגרי אמר ר׳ חייא בר אבא בלטיה׳ מעשה שדים. בלהטיהם מעשה כשפים. וכן הוא אומר ואת להט החרב וכו׳ ופירש רש"י בלטיהם כמו ופנא בלט: [ד"ה ויחזק. לומר] (ד"ד) הא דלא פי׳ כן במטה לעיל דגם שם כתי׳ ויחזק פרעה ומשמע גם שם היה הטעם כן. אלא נראה דלעיל לא היה מכוין המכה על פרעה אלא מידש אות ומופת מש"ה חזק את לבו משא"כ כאן שהיתה המכה עליו ואפ"ה ויחזק לבו ע"כ מטעם שאמר ע"י מכשפות: ° (והרא"ם) פי׳ דלעיל כשתמהו כלם בראות׳ בליעת מטה משה לשאר מטות מה שלא יכלו החרטומים לעשות כן ולא יכלו לומר ע"י מכשפות: כה [מכיין ז׳ ימים] דק"ל דה"ל למיכתב וימלאו ועל זה פירש מכיין ז׳ ימים ר"ל דוימלא קאי על מכיין ולא על טבעת ימים: [רביע חדש] ר"ל ז׳ ימים וא"ת והא המוסך לא היה כי אם ז׳ ימים כדמשמע בפרש׳ בא וי"ל דלקמן בפרש׳ בשלח כתיב ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה ר"ל הענן והחושך הי׳ למצרי׳ ויאר את הלילה לישראל ולמה היה חושך למצרים אלא הק"בה פרש להם אותו יום ז׳ שלא באה בתחילה עליהם: ✱ כז [מאן כמו ממאן] ר"ל שלא תפרש מאן כמו אין וכמו מאן בלעם. מאן יבמי דא"כ חסר תיבת רוצה דבלא תיבת רוצה אין נופל הלמד של לשלח רק הי"לל אם מאן אתה שלח או שולח לכן פי׳ ואם סרבן אתה כמו ממאן מסרב לעשו׳ דבר ועל זה ק׳ הי"לל ומאן אתה כי איך נופל תיבת אתה על מאן שהוא שם הפעולה לכן פי׳ בנוי האדם ע"ש המפעל כמו שקט דהי"לל יושב השקט ובדומה לזה אלא בנוי וכו׳: וכן הוא בוונת הגמר׳ קידושין ד"ד דאמר רבינא א"כ לימא קרא אן כסף מאי אין וכו׳ ופנא גופי׳ מנ"ל פי׳ דאן בלא יו"ד כמו אין. אמרי כתוב מאן בלעם ומאן יבמי דלא כתיב בהו יו"ד וכו׳ ומקשי׳ למה לא מביא מפרש׳ וירא דכת׳ כמה פעמי׳ לשון מאן וביותר דבפסוק שלפניו כ׳ מאן ה׳לתתי להלך אבל לפי מה שפי׳ אין ראי׳ מכל אלו דכתי׳ לתתי להלוך בלמ"ד וע"כ אין לפרש מאן כמו אין בל"א בי"ט דא"כ מאן אתה שלם הי"לל ווע"נ ודו"א כי"ט שיקש"ט או נא"ט לא"זט מי"ך כי"ט ני"ן ואין שייך לומר בו שיקן או בו ני"ן לכן מביא מאן בלעם הליך עמנו וכן מאן יבמי וא"כ פירושו אין ודו"ק בלי"ט: כט [בתיך] ומקרקרים לשון נעקה והומה: (נח"י) בש"ר דרש שהיה שותה מים וטפה יורדת על לבו ונעשה בפרדע מפסוק על דבר הצפרדעים דריש על דבור שהי׳ קולן של צפרדעים קשה שהיו בכבשות בגופן וזועקים בתיכן:

פרשה ח

ה [שלא אוכל] ר"ל אם אתה תוכל לשאול אותו דבר שלא אוכל לעשותו שתוכל אתה להתפאר עלי לאמר שאני לא אוכל לעשותו: [ד"ה למתי שיכרתו] וא"ת מה שאלו משה ודאי היה מתרצה שיכרתו ביום לאלתר וי"ל לפי שהיה סבור משה אם יתפלל שיכרתו מיד או מיד היה צריך לשלח את ישראל כמו שאמר למשה וזה היה רע לו לפיכך לא ידע משה באיזה יתרצה ולפי מה שתירץ הרמב"ן בשם הנגיד יתורץ נ"כ קושיא זו: [ד"ה אעתיר. עתרת] לשון אעתיר העתירו והעתרתי משמע לשון זה הפעיל שהוא פועל יוצא והוה ליה למכתב לשון אפעול כמו אעתיר עתרו ועתרתי כיון שהוא לשון תפלה והתפילה אינ׳ פועל יוצא ל"פ מפני וכו׳: [דברים] ר"ל דלשון המפעיל קאי אדברים והוה כאלו כתיב דברים: [דבריכם] ר"ל דכתיב ביה בהדיא דבריכם: ו [שיכרתו למחר] שהרי השאלה היה מתי יכרתו וכ"ל שהתשובה גם כן לא היתה רק על זמן הכרתת הצפרדעים. כך פי׳ הרא"ם. וקשה ולמה לו לגער

שה עד למחר ולמה לא אמר שיכרתו אותו מיד · וי"ל שפרעה היה מפניק את משה במוקת מכסף וסבר שיודע לכוין השעות ובודאי עכשיו היא השע' שיכרתו וכשתעבור השע' לא יכולו להסיר' ולכן אמר למחר להראו' שע"י מכשפות הוא עושה כן אבל משה אמר שהתפלל נשמע תפילתו · מהרש"ל: מקשים העולם למה שינה שכתוב בצפרדעי' ויצעק משה אל ה' ובשאר מכות כתיב ויעתר משה וי"ל משום דאמרי' המתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו וכאן היו הצפרדעי' צועקים כמו שפירש"י בסמוך והוצרך להרים קולו בתפילתו כדי ישמיע לאזניו את תפילתו : יא [ד"ה כאשר · ולא] וא"ת ולמה לא פי' רש"י לעיל גבי מכות דם דכתיב ויפן לב פרעה וגו' וכן גבי מופת בליעת מטה אהרן את מטותיהם · וי"ל דלעיל אין צריך לפרש היכן דב' מהרי במה פעמי' כתיב ואני אקשה וגו' ולא יתן אתכם וגו' אבל כאן הבטיח להם ואשלחה וגו' ולא קיים והיכן מרומז זה כדבר ה' לכן פי' ולא ישמע אליכם פרעה ולא ישמע אלי היל"ל דהא אמר ה' והרבותי אתותי ולא ישמע וא"כ אלי הי"ל אלא בא להודיע דאף מה שיבטיח אתכם לשלח העם כדי שיתפללו עליו לא יקיים כלי"ט: יד [להוציא · לבראותם] לא להוציאם מיגליהם ודייק רש"י מדכתי' ויעשו כן החרטומים שפירושו שעשו ג"כ כמשה ואהרן: יח [ד"ה את · ויש טעם] דק"ל למה ה' הביא עליהן הערוב כיון דנמסך להם זה תועלת בעורות ובכשרן ושאר הבאות ולכן פירש"י שיש טעם בדבר · מצאתי בשם מהר"ד: ° (קנ"מ) פי' שכנים וצפרדעים שעיקר המכה היתה ביאור כדי ללקות יראתם תמלה ומיראתם בא להם המכה וכן כנים הביא הקב"ה להראות שלא יוכלו החרטומי' לעשות אבל בערוב שאין בטעם הוצרך לומר טעם: כ [מתמלאת] דק"ל דתשחת הארץ משמע לשון עתיד הא כבר היתה נשחתה לכך הביא ראייה מתרגום שמפרש אתחבלת שהוא לשון עבר: כא [במקומכם] דק"ל וכי בשמים יזבחו ועל זה פי' ולא תלכו למדבר ר"ל שהם היו אומרים לילך במדבר ולזבוח שם: כב [קורא אות' תועבה] ר"ל לישראל היה אומר כן ולא למצרים: [דבר שנאוי] ר"ל תועבה פי' שנאה ולפי זה מצי למימר דלמצרים עצמן אמר כן: כז [ולא מתו] וא"ת היה לו לעיל לפרש כן דכתיב וסר הערוב מפרעה וי"ל דדרך של משה לומר ל' הסר' בתפלתו שהרי לעיל כשהתפלל על הצפרדעים אמר וסרו הצפרדעי' וגו' ואעפ"כ כתי' וימותו הצפרדעי' ומפני שמלת ויסר הוא פי' וסר דלעיל מוכיח שהוא קודם ויעתר פי' מלת וסר קודם מלת ויעתר אף על פי שהוא אחריה · (הר"אם):

פרשה ט

ח [ד"ה פיח · כבשן] (רא"ם) לא ידעתי מאין הוציא שורק משה בכח ואפשר לומר מדכתיב השמימה ולא כתיב על השמים כדלקמן גבי מכת ברד ומדמשני קרא ודאי פירוש הוא שהפליג בהגבהתו עד לשמים: (כח"ו) וכ"ל דה"ק וכל דבר הנזרק הייבובם דהתם זריקה היא בכל כחו והאיפו בידו אחת ועיין בב"ר פי"ה ובויקרא רבה פ"י: [שלו ושל אהרן] ר"ל מדכתיב לעיל מלא חפניכם: [שהלך האבק] וא"ת והואיל וזה נס היה אם כן מ"ל לפרש שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן דילמא לא היה מחזיק ומשה זרק בשתי ידיו · ויש לומר דמה שפירש רש"י ואחד שהלך וגו' איכו ר"ל דזה היה נס שהלך כל כך למרחוק כיון שלא זרק בכח אלא מה שקומץ אחד שהוא מעט אבק היה הולך ומתפשט על כל ארץ מצרים הוה נס · ולפי מה שפירשתי לעיל דרש"י דייק מאילת השמימה שורק משה בכח יתורץ נסכן קושיא זו דכיון שכתוב אלמדנו במלת השמימה שזרק בכח אם כן בודאי זרקו ביד אחד שלא שייך על הנס : ט [ד"ה שחין · ל' חימום] דבקרא משמע דמשחין היה פורח אבעבועות וזה איכו ועו"פ לשון חימום ר"ל מחמת חימום היה פורח אבעבועות: י [הכנים את מקנהו] מקשין העולם למה לא נאמר כאן הירא דבר ה' ועוד למה לא התרה גם לומר ועתה שלח העם וגו' (מהר"ן) שבדבר לא היו צריך להתרות שהרי נאמר בפי' הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה ומשמע שהגזרה לא היתה אלא בשדה ממילא כל הירא וגו' יניס מקנהו לפי שהדבר דרכו להמית ב"ח אבל במכת הברד דאין דרך הברד להמית ב"ח אי לא אמר להם שלח העם וגו' לא היו מקפידין להכניסם בשדה ועיין (בקנ"מ) תירוצים אחרים: יד [שמכת בכורות] אין לפרש מכות בכורות דאם כן מה בא להשמיענו כאן ל"פ ר"ת מאור ל"י יכס מכת בכורו' פירש מלשון ביכורי' והכי נמי בברד לא לקה רק התבואה שבכרה ובשלה כל צרכיה כדכתיב כי השעורה אביב והפשתה גבעול כדפ"רשי שבכרו · וא"ת ובפרשת ואלה שמות פי' רש"י בפסוק הנה אנכי הורג את בנך בכורך שמכת בכורות קשה מכולן · וי"ל דודאי בעיני פרעה קשה מכת בכורות מכולן · אבל בעיני העם מכת ברד קשה להם יותר שלא היה להן מה לאכול ועי"ל שהוא שקולה כנגד כל המכות שעברו כי האחרונות היו קשים מאותה המכה · כתב מהרש"ל וקשה לי על פי' ר"ת מאורלייכס ל"ל בפעם הזאת וכו' ע"ש · נ"ל דהכי מתישב הקרא על אופניו אל תאמר מאחר ששלחתי עליך הדבר שהוא מכה חמורה וא"כ השחין שהוא מכה קלה אין ביכלתי להמיתך דא"כ למה לא המיתך בדבר כי בפעם הזאת ר"ל עד יבא הפעם להמית שאשלח כל מגפותי. דהיינו מכת בכורו' תדע שאין כמוני בכל הארץ ותאמר אתה בעצמך אלו רציתי כשהיה יד במקנך וכו': (ד"ד) מדכתיב אבל מכות ברד את כל מגפתי ש"מ שמכת ברד שקולה נגד כל שאר מכות ואעפ"כ לא התרה הקב"ה בפרעה כ"א במכת בכורות כמ"ש והנה לא שמעת עד כה ודרשו חז"ל היא מכת בכורות שפותחת בכה ע"כ ש"מ שמכת בכורות שקולה נגד כל המכות אפי' נגד מכת ברד דא"כ ה"ל להתרות במכת ברד ולא במכת בכורת כמצא מתוך מה שמביא רש"י כאן דמכת בכורות שקולה כו' שהרי הלימוד יוצא וכובע מכאן ממכת ברד (שמעתי) : טז [עם הבהמות] ופי' ואך אותך וגו' גם אותך ועמך : (נ"א) דא"ל כמשמעו דהא לא שלח ידו להכחיד · אותך ואת עמך פי' לא הייתי צריך למכה מיוחדת ובמכה אחת כעשה הכל : יח [מזה לכאן] (נ"א) דא"ל למה אמר כאן כעת מחר ובדבר אמר מחר יהי' סתם והטעם אבל הדבר שהבהמות היו בשדה נפוצות את הנה ואת הנה ומי יאמר לפרעה שדוקא בעת ההיא התחיל הדבר א"כ לא היה תועלת בשריטה אמר סתם מחר יהיה: [למעלה] ר"ל כתחילה לא היה לו ממשלה על מה שבארץ ועכשיו נתן לו למעלה שהיה לו ממשלה על מה שבשמים והביא מכה משמים : כד [נס בתוך נס] ר"ל שדרך הלהב של אש לילך למעלה והבא היתה יורדת למטה וזהו נס האש ונס השני שלא כבה זה את זה (כמ"י) ולא בהירא קרא דכ"מ מגיכו שירדה האש למטה מן השמים לארץ הן לטובה והן לרעה ולא נחשב לנס . ועוד דהא עדיין לא נכתב פסוק ותהלך אש ארצה ונ"ל דבמחלוקת שנויה בב"ר וכו' ולר' נחמי' היו האש והברד פתוכי' ומעורבי' ובזה והאש מתלקחת בתוך הברד ושניהם היו חלוקי' ולדידי' הנס השני היה שהברד היה דולק ולזה נתכוון הכב שהרי כתב האש והברד היו מעורבין ולפ"י צריך לפרש קא דמסיים

שמו שלום ר"ל שמכניסם דלקו: כט [מלאה גלולים] (נח"ו)
אע"פ שיפנם בזמן מכת הצפרדע ומכת ערוב היתה ג"כ מלאה גלולים
א"כ מפיתחא לא היה מתפלל בתוך העיר וה"ל שם כצאתי את העיר
י"ל דשם היה מתפלל על לחסר והיה לו שהות להתפלל ולא היה צריך
לצאת לפרעה כצאתי את העיר אבל כאן שאמר פרעה ורב מהיו'
מולות והיה מבקש הברד לא יתך ארבה וה"ל שלא להתמהמה ולכן
הוצרך לצאת כצאתי את העיר ולא בתוך העיר: ° (דבק טוב)
עם שהקפיד על זה כאן יותר מבשאר מכות מלהתפלל בתוך העיר
לפי שהכאן הי' גילוליהם והוו בשדה לכן פי' שמתפלל בתוך העיר
אבל עכשיו היראה דבר הבים מקבהו אל הבתים והי' גילוליהם בתוך
העיר לכן אמר כצאתי את העיר: לא [מגורת שפו] דק"ל
כיון דהבו"ן שורש א"כ אין פעולה כאן כלומר ה' הפפעל והוה ליה
למיכתב הבכתה ועל זה פי' מגורת שפו רפו ר"ל כיון שנכתב בשורק
הוה כאלו נכתב ה"א: ° (ג"א) הרא"ם הקשה מדכתיב
הפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול משמע
שאם לא היה נגשל לא היה נכה ואמאי הרי כל עשב השדה הכה
הברד ונראה דה"פ דהפשתה והשעורה הכו לגמרי אבל עשב שהוא
רך לא נכו לגמרי: לג [כהתיך] רוצה לומר כאותו חלק שהוא
ניכור של כהתוך כסף מכתיבת יד דמהר"ן ז"ל:

חסלת פרשת וארא

בא

פרשה י א [והתרה בו] (מדכתיב) כי אני
הכבדתי את לבו וכו' כי כל כי שבמקרא
נתינת טעם הוא אלמעלה ואי לאו פירושו להתרות בו מה זה
נתינות טעם אל מעלה. (נ"ש) וה"ק הש"י למשה שאע"פ
שהכבד הודה ואמר חטאתי הפעם ואפ"ה ולא שלח את בני ישראל
א"כ פשיטא דלא שבני תפראה וע"ז נותן טעם כי אני הכבדתי את
לבו ואת לב עבדיו ר"ל דצריך ההתראה משום עבדיו דעד עתה לא
הכבידו את לבבם והא דלא הכביד לבבם קודם לזה היינו משום
דעכשיו כאמ' הירא ה' הנים וגו' ואילולי שהכביד גם לב עבדיו היו
מפצירין בו לשלוח את בני ישראל לפיכך הכביד לב עבדיו למען שיתי
אותותי ואע"ג שאמרו שלח את האנשים וגו' הא לא היתה תשובתם
שלימה שהרי לא אמרו רק שישלח האנשים וכמו שאמר פרעה לכו נא
הגברי' וע"ש באריכות: [ד"ה שיתי אתי] אין להקשות דהא
בפר' ויצא כתיב וישת לו עדרים ובפר' וארא כתיב גמ ולא שת ולא
פירש שם כלום די"ל מדכתי' שתי בחי"רק חסר יו"ד הוה אתינא
שאין פירוש למי אלא מלה אחריתי היא כמו כי השתו' יהרסון צדיק
מה פעל שפירושו ל' יסוד או ל' מלחמה כמו שות שתו השערה לכך
צריך לפרש שימי אבל לעולם פשיטא ליה שהוא לשון שימי דלעיל
כתיב שת אבל לא כתיב שתי ומה שמפרש א"כ שאשים אני ר"ל
אע"פ שפי' שימי מ"מ יש לפרשו בשתי פנים כמו תומי דמאיבו
שמשמש בשני פנים כמו תתי דכתיב גבי לבן בפר' ויצא יעקב
טוב תתי אותה לך שפי' רושו שאתן אות' לך או כמו בפרש בלק דכתיב
כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם. שפירושו תת אותי לכך פירש דשתי
דהכא שאשית אני או יש לומר לכך מפרש רש"י שאשית אני דיכול
לפרש שתי לשון עבר לכך פירש שאשים אני שהוא להבא:
ג [מגורת ענה] פי' אבל לא מענין שיעבוד כמו והתענ'
תחת ידיה והוסיף הרב מאכם להיות עני ושפל לפני משלם

עני בכל מקום הוא כאחד על הממון וכאן מורה על השפלות:
ה [מראה הארץ] פי' מתוך וריפת השמש יש מראה על הארץ
שיוכל לראות על הארץ ואותה מראה דהיינו השמש נתכסה ואם כן
מתוך כך לא תוכל לראות את הארץ וגם אונקלוס תרגום כן עין
שמשא דארעא: ° (ד"ד) הרא"ם פי' עין הארץ היינו גיגוץ
השמש ול"נ שזה נקרא מראה השמש ולא מראה הארץ ורש"י בא
לאפוקי שלא תפרש עין הארץ הוא, השמש שתהי' מכוסה כאויר
מחמת פריחת הארבה אלא מראה הארץ ממש קאמר וזהו קללה הוא
גרוע מכסוי שהוא בפריסה דהוא איכו קבוע כ"כ משא"כ בכיסוי
דלמטה בשכבותם ומשמעות הפסוק נמי משמע שאמר מתחלה עין
הארץ ואח"כ סתם הארץ אלא ששכבו ממש על הארץ ולא יוכלו
לראות אפי' שלקקטן מהארץ: ז [העדלא ידעת] דסרס לשון
עדיין לא כמו שפיר' בפר' בראשית בפסוק וכל שיח השדה טרם
יצמח ובפר' וארא בפסוק טרם תיראון ולא תפרשו לשון קודם ויהיה
תדע עתיד במקום עבר: ח [ע"א שלים] דק"ל דהיה לו לכתוב
וישובו אלא ויושב הוא מבנין הופעל המקבל הפעולה מאחר:
י [אף כי אשלח] פי' שכאן ובקר היו חשובין בעיני פרעה יותר
מטפם דהא בשיוך אמר מכת חושך אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג
גם טפכם ילך עמכם משמע אף על פי שרוצה שילך עמהם טפם
מכל מקום לא רצה שילכו עמהם צאנם ובקרם ואם כן הכי פירושו
של פסוק ויאמר אליהם אתם אמרת' לשלוח טפכם וצאנכם ובקרכם
יהי ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם מכ"ש כי אשלח גם
את הצאן וכו' דאף כי היינו כמו שכתו' בפר' וילך אף כי אחרי
מותי (ויש עוד כ"א עיין נק"נמ): יא [ד"ה כי אתה עבדה]
(מהר"של) פירש בעבוד' אין לומר שאמר אותה על האנשי' א"כ
ה"ל אותם וכו': [עד הנה] דא"ל אותה אתם מבקשי' עכשיו
שהרי בקשו גם הטף והצאן והבקר: [ד"ה ויגרש ל' קצר] דאין
לומר פרעה עצמו גרש אותם אם כן מאי זה דכתיב מאת פני פרעה
אלא כו': יד [לא היה ולא יהיה] (נ"ש) הרמב"ן והרא"ם
האריכו בכוונת הרב ואני אומר יגיד עליו ריעו וז"ל הרב גם
יואל אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים ע"כ שמשמע
בדברי הר"אם שהארבה של משה היה גדול מהארבה של יואל ושל
יואל גדול משל משה ברבוי המינים עכ"ל ויש מקשין אף על פי דגבי
משה היה גם נ' מינים כדכתי' בתהלים ע"ש ארבה חסיל וגזם
והאריכו בזה אבל נראה שעשה כן ליפות המליצה כמו ויתרון כברד
גפנם ושקמותם בחנמל וכן דבר ורשפים: טו [עלה ירוק] דק"ל
והא אין שייך גבי עץ לשון ירק דהא כתוב כירק עשב והעשב השדה
נקראים ירקות ומפרש עלה ירוק וכאלו כתיב עלה ירוק ועל זה מבי'
וורדו"רא בלע"ז כלו' כמו בלע"ז קורין לירק וירדו"רא כמו שקורין
לעלה ירוק כן הוא בלשון הקדש: יט [אף המלוחים] ° (נ"ש)
ל"ע מכלן שהכר נדו מהן ומלחו מהן וע"י גם לא נשאר ארבה אחד
שמזרו ואין דלמא היה בדעתן לגר' לאחר עבור המכה לפיכך היו
שמחי' ואח"כ פרחו מיין ולא נשאר ארבה אחד: * הוכחתו
מדכתיב כאן לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ולא כתיב שם
לא נשאר אחד כמו גבי ערוב אלא התם הפי' לא נשאר אחד כלומר
לא נראה אחד וכ' לא נשאר ר"ל מאותן חיות שהלכו בין הבריות
בעיר ובבית אותן הלכו להן ולא נשאר אחד אבל ביערים ומדברות
של מצרים נשארו ויוכלו א"כ לצודן ומפני זה לא נעשה גם שאותן
שבאלתו יחזרו לחיות ולילך כיון שיוכל לצוד חיות עוד אבל כאן כתיב
גבול מצרים קשה מכין אנו יודעין שבכל גבול מצרים לא נשאר אחד
ואין יכתוב הפסוק דבר שנראה בנותא דיוכלו כמה מאות ואלפים
ליצב

ליטב באנמים ויערות ל"פ שודאי נוכל לידע שלא נשאר א' בכל גבול מצרים דאף המלוקים פרשו וא"ת למה באמ' לא סרו כולם בערב כמו בארבה וי"ל דלבוד חיות הוי הטרחה גדולה ודי בזה שלא מתו שאז היו נבנים בלא טורח מש"אכ הארבה דביבודו בקל לכן פרשו כולן ודו"ק בלי"ט : כא [משך יותר] פי' ויאמש חושך מש וע שאותו אמש היה כיון ונקרא משמע שהיתה מכה מחודשת בחושך ולא של לילה וע"ן פירש וכו' : [ד"ה ויגש כמו ויאמש] ר"ל כמו אמש דהיינו לילה דעל יום שעבר אומרים אתמול ועל לילה שעברה אומרים אמש : [כשיגיע] פי' אשר שהסיר חשך של לילה ונתפיל היום באותו זמן התחיל אותו חושך : ° (קצ"ע) קשה מה בא הכתוב להודיענו התחל' החשך יותר מבכל שאר המכות וי"ל שבא להודיענו שאלו התחיל החושך מן הערב היו המצרים חושבין שהי' לילה ארוך כשיעור ג' ימי' ולא הוי פרסומי ניסא לכן לא התחיל המכה עד שסר החשך של לילה ונראה לכל שהוא יום ואז בא החשך ונתפרסם האות : כב [שלוש של ימים] דק"ל למה לא כתיב שלשה ימים, דשלשת בתי"ו משמע דביקות ועוד איך נופל הדביקות על ימים כי ימים לשון זכר ושלשת לשון נקבה ועו"פ וכו' : כג [ולמה הביאו] וא"ת והא לעיל בפרשת וארא פי' רש"י הטעם שבכל מכה ומכה בטכסיסי מלחמות וכו' בפסוק כי אם אינך משלח את עמי וגו' והיא במ"ר תנחומא וא"כ רש"י לא פליג עליו ועוד קשה לא הקשה זה על הקרא · וי"ל דק"ל ולמה הביא עליהם חושך ואפילו כ"כ ובזה היה די במה שהביא עליהם חושך שלא ראו איש את אחיו ועו"פ לפי שהיו וכו' : [ועוד שחפשו] (מהרש"ל) כ"ל שבתחילה הקשה רש"י למה הי' חשך ר"ל למה היה משנה כך שבתחלה לא היה חשך כ"כ כמו לבסוף ע"כ פי' שבתחלה לא היה רוצה לשנות הטבע כ"כ משום שלא הי' צריך כ"א כדי שלא יראו במפלתן ובחושך כל דהוא היה די ולבסוף ג' ימים שמתו כלם והיו נקברים היה מביא עליהן חשך מאוד כדי שלא יוכלו לעמוד כדי שילכו ישראל לבתיהם ויראו כליהם וא"ל למה צריך לכל זה והא כתיב שהשם נתן חן העם בעיני המצרים שאפי' בעל כרחם השאילום וי"ל דבזה נתן להם חן לפי כשראו מצרים שהיה ביכולת בידם ליקח כל אשר להם בשלשת ימי אפילה ולא היה שם שימחה בידם ולא לקחו בעבור זה היו נושאין חן בעיניהם והשאילום בעל כרחם : ° (ד"ד) מתרץ על מה שמביא הטעם על חשך יותר מבשאר מכות ולא סמך על הטעם הכולל בפ' וארא משום דקשה בזה מכין היו המצריים יודעים שלישראל אין חושך משא"כ בשאר מכות ראו ההבדל · לכן פי' דכוונה היה באמת כן כדי שלא יראו ועי"ד שחפשו מטמונים ובזה ידעו ההבדל : כד [יהא מוצג] לא מכאן ואילך שהרי כבר היה מוצג : כו [פרסת רגל] דק"ל דפרסה משמע שמשה לא היה מבקש אלא בהמה מפרסת פרסה וזה אינו דהא אמר במקנה גם מקנינו משמע הכל לכן פי' פרסת רגל כ"ל פרסה פי' פרסת רגל ובלע"ז פלנט"א : [ד"ה לא נדע · שמא] לא שלא היו יודעין העבודה דהא היו אומרים וגם מקנינו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה' וכן לעיל הרבה פעמים אמרו לזבוח לה' : כט [שלא אוסיף] (מהרש"ל) פי' יפה דברת פירושו של כן דברת כתרגומו יאות מללת ואם"כ כאן טעם למה דברת יפה לפי שבזמנו דברת מ"ה יפה הוא לפי שאמרת שלא אוסיף וכו' : ° (ד"ד) יש מקשים מ"ש משה לא אוסיף ושמא ישלחנו עוד אל פרעה ולא קשה מידי דצדיק מושל ביראת אלהים דהוא גוזר והקב"ה מקיים משה גזר דכל מה שיש לו שליחות יודעין לו בעמדו לפני פרעה כמו שהיה נא וגו :

פרשה יא

א [כולכם ישלח] לא מלשון כלייה ר"ל כמו גבי כליל תקטר תרגם כמי המתרגם גמירא והטעם א"א לפרש לשון כליון אלא לשון כולו : ב [אין נא] פי' אין נא האמור כאן אלא לשון בקשה : [בבקשה ממך] וא"ת פשיטא כיון שאמר הקב"ה למשה ודאי יאמר לישראל · וי"ל דמשה לא היה בדעתו להזהירם על [?] דהוי כעין גזלה בידם והקב"ה ס"ל דשכר עבודה קא שקלו כדאי' בסנהדרין דף צ"א · ועוד שמא יהיו נמלדים בהולים על ממונם וירדפו המצרים אחריהם לכן צריך להזהיר : ד [בעמדו לפני פרעה] וא"ת הפרשה שלפני זה ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' היה לו גם לרש"י לפרש זה שהרי לפניו כתוב לא אוסיף עוד ראות פניך וכתיב אח"כ ויאמר ה' אל משה וגו' וי"ל דפרשה דלעיל כבר אמר לו דבר זה דהא כתיב לעיל בפרשת שמות ונתתי את חן העם הזה וגו' אלא שנשנית כאן בשביל שעתה הגיע העת אשר יעדם בה מאז אבל הפ' הזאת בפרעות ושיצאו בה מארץ מצרים ושתהיה במכות הלילה שלא דמו [?] בשום מקום בהכרח הוא בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבוא' זו וא"ת והא אפי' תפלה קלה לא התפלל משה בתוך העיר וכ"ש דבור מחר וי"ל משום כבוד משה נאי לא נאמר לו בעמדו לפני פרעה היה מוכרח לילך בשליחותו של מקום לפני פרעה ויהיה כדאי · א"כ דהקב"ה הגביהו למעלה מי' טפחים ודבר עמו כיון שהוא ברשו' אחר · הרא"ם: [ד"ה כחצות · כהחלק] ר"ל דחצות היינו שם דבר כמו חצות לילה אקום להודו' לך כמו שאומרים חצי לילה אבל זה אינו כן דא"כ הל"ל חצות בלא כ' שאין הכ' נופל על לשון זה ועוד דכחצות משמע שספק הוא מתי חצות ובלילה שספק הוא קמים הקב"ה אלא ודאי כחצות כהחלק הלילה · [ור"ד] ר"ל שהם אומרים חצו' שם דבר הוא בחצי הלילה והקב"ה אמר למשה בחצות הלילה שהוא משמע באמצע הלילה ממש אלא וכו : [כדאי הוא] וא"ת וכי בשביל השוטים שיטעו ישנו דבריו של מקום (בפיו) וי"ל מפני שמן המכה השלישי' ואילך הודו החרטומים בנבואת משה שכל דבריו אמת לכן נתיירא משה שלא יתחלל השם ח"ו במתים כי שמא הטעו שבשיו ויכחישו נבואתו למפרע : ה [עד בכור השבי] ❀ וא"ת והא לא כתו' הכא בכור השבי אלא לקמן גבי מכה כתי' עד בכור השבי אשר בבית הבור · וי"ל דאי לא הודיענו כאן ה"א עד ולא עד בכלל וה"א כשם שנשאר פרעה כך נשארו בכורי השפחות רק כל הפחותים מבכור פרעה ושוכני' מבכור השפחה נלקו לכן מביא כאן עד בכור השבי ומזה מוכח דגם בכור השפח' נלקה שהשפחה חשוב' משבי ועד בכר השבי נלקו כולם אלא עד ועד בכלל וא"ת אם עד בכלל א"כ מבכור פרעה גם פרעה בכלל שכן משמ' מליצת הלשון מכאן עד מקום פלוני אם מקום פלוני בכלל גם המקום שאחר מכאן בכלל וי"ל דנוכל לומר כמו שכ' התרגום מבוכר' דפרעה דעתיד למיתב וכו' ר"ל בן פרעה בכור היה ומת א"נ י"ל דבאמת הי"ל ללקות רק הכתוב אמר בעבור זאת העמדתיך וגו' · ומה שמביא רש"י כאן הפי' של בכור השבי שלא יאמרו יראתם תבע' עלבונם והשבילם נלקו · דבלא זה לא הי' יכול להקשו' למה לקו בני השפחו' דה"א כיון שניתן רשות למשחי' להרוג בכורי מצריי' והעבדי' שימדי' עליה' לפרת לכך נלקו ברעש אבל השת' דמני' רש"י הטעם שלקו השבויי' אשר בבית הבור ר"ל וא"ת לומ' שנלקו אגב כיון שהם מבוכ' מעין בבית הבור וכ' בטע' שלא יאמרו וכו' וק' מפני טעם זה לא הי' להורגן דאיך יאמרו יראתן וכו' דאם בשבילן הי' זה למה לא נהרגו בכורי ישראל שדרי' ביניה' אגב רשע אלא ע"כ אינו זה הכרח

ולא נהרגו ברעה ויוכלו לומר השנוי' יראתן עשה זה וא"כ למה לקו השפחות ופי' שאף הם היו משתעבדין וכו' וד"וק בלי"ט: ועי"ל דה"פ שמכות ראויה על מה שפירש לעיל שמא יאמרו וכו' ואל תאמר היאך שייך שמשה ישנה בשביל שלא יאמרו · ל"פ בכור השבי למה לקה וכו' שהרי מן הדין לא היו ללקות שהרי לא נשתעבדו בישראל אלא כדי שלא יאמרו ה"נ כן הוא : [ושפחים] (מהרש"ל) טעם השעבוד לחוד לא יתכן לפי שלא היה שעבוד גמור · ונשחקה לא יתכן לחוד לפי שלא היו עושים מעשה לכן צריכים ב' טעמים :
ח [ד"ה ואחרי · עם כל] דק"ל ומה איכפת ליה לפרעה שיצא הוא לבד ועוד אף אם יצא עם כל ישראל הא לא יצאו אלא חוץ לעיר ויזבחו ויחזרו לכן פי' וכו' : [ד"ה ויצא · כשנאמר] והיינו כל הפרשה של מכות הלילה ואז יצא ואף שאמר לו פרעה שיצא מלפניו אפילו הכי לא יצא : ט [וקריעת ים סוף] (נח"י) קשה לי דהכתוב אומר בארץ מצרים ואלו המופתים היה חוץ לארץ מצרים : ✿ ולק"מ דהא כתיב בפרש' בשלח וישיגו אותם חונים על הים וגו' לפני בעל צפון ופי' רש"י בזיו' לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים וכו' וא"כ הוא מארץ מצרים וכן ראיתי בציור שקורין מפ"ה שבעל צפון סמוך לים סוף במקום שנבקע הים וא"כ גם מאותו חלק ים שוי' להם בלי"ט :

פרשה יב

ב [הראשון לכם] (נ"א) והא דאמר ראש חדשים בלשון רבים והא לא הרא' לו רק חדוש הירח לבינת ראש חודש כך פירושו כשהוא מתחדש הוא ראש חדשים בכל חדש וחדש שלא תאמר דוקא חדש זה בלבד לכך נאמר ראש חדשים : [ד"ה הוה באיזו שיעור] (נח"י) הרא"ם האריך לפלפל וכו' ודבריו אין להם קישור וכו' אבל לע"ד מבואר הוא שצריך חכמה ובינה יתירה לעיני העמים מהא דאמרינן בר"ה דף כ' אמר ר' זירא אמר רבי נחמן כ"ד שעי מכסי סיהרא לדידן שית מעתיקי ותמני סרי מחדתא ולדידהו שית מחדתא ותמני' סרי מעתיקא הרי שזה השיעור היה מתקשה אם נשיאת לאחר המולד אם בתמני סרי לאחר המולד וכו' ע"ש : ג [חולקין כבוד] (רא"ם) ואיכי מבין דבריו דלמא אתה תדבר לאהרן הוא דקאמר אבל לישראל שניהם באחת היו מדברים · ועוד אפי' את"ל שפיר' אתה תדבר לפרעה הוא דוקא דלמא לפרעה אתה תדבר ולא אהרן אבל לישראל שניהם מדברים וי"ל שמא דכתיב ואתה תדבר וגו' ר"ל אע"פ שאהרן אחיך יהיה נביאך מ"מ אתה תדבר פעם אחת בקיצור השליחות לפרעה כדי שישמעה מפי ואהרן ימליצנו ויטעימנו אם כן כמו שהוא גבי פרעה ככה הוא גבי ישראל דכתיב ודבר הוא לך אל העם וגו' ר"ל אע"פ שאהרן יהיה לך לפה לדבר עם העם עם כל זה צריך אתה לדבר אליהם בכל שליחו' פעם אחת בקיצור כמו שמפורש לעיל :
(ד"ד) קשה מנ"ל לרש"י שחלקו כבוד זה לזה הא תרוייהו צריכי כפר"ש בפרש' וארא אתה תדב' פעם אחת כל שליחותו ואהרן ימליצנו ויטעימנו ממילא צריכין זה לדבר כפי מה שמתיב וזה לשטעים הדבור · ונראה דקרא לגופיה קאמר דהא במשה אמר אתה תדבר ולא זכר לפני פרעה וגבי אהרן זכרו אלא דה"ק אתה תדבר את כל אשר אצוך אפי' מה שיהיו' לישראל אבל אל פרעה ידבר אהרן דהיינו הטעמ' א"כ מה זה שאמרו כאן דברו אלא שחלק כבוד : [ד"ה דברו וגו' בעשור · בר"ח] ר"ל בעשור לחדש הזה לא קאי אאמירה אלא איקחו דאי קאי אאמירה הל"ל בעשור לחדש הזה לאמור ויקחו וגו' דהוה משמע דאמירה יהיה בעשרה לחדש אבל השתא שכתוב לאמור קודם בעשר לחדש קאי אאמירה דלעיל אר"ח : [פסח מצרים] מדכתיב הזה דמיעוט הוא · ומהרש"ל פי' דהל"ל ויקחו להם בעשור לחדש וגו' שהיה משמע שהכוונה של לקיחה קאי על יום העשור אלא לכן כתב הכי לומר שהשתא יהיה הלקיחה בעשור ולא לדורות : [ד"ה שה · משפחה] מדכתיב בסמוך כשאמר משה לישראל ויקחו לכם צאן למשפחותיכם וא"כ בית אבות היינו משפחה ולכך פירש רש"י שה למשפחותיכם שה לבית אבות : ד [בהיות בחיים] ר"ל מהיות משה קרינן מחיותו דשה אותיות אהע"ה מתחלפות : [ד"ה לפי אכלו · פרס] דמדפסק הוא כאכל על השובע א"כ מאי נפקותא בין בעל אכילה לשאינו בעל אכילה אלא לפי אכלו היינו הראוי לאכילה : [ד"ה תכסו · תתמנון] י"ל משום הכי הביא התרגום שלא תאמר תכוסו את האחרים לכך הביא התרגום תתמנון ע"י אחרים · (נח"י) ול"נ עיקר כוונת הרב לאפוקי שלא תפרש לשון שחיטה לא תשחטו תרגום לא תכסון וכן דעת הש"ס : ה [בן שנתו] (נח"י) ואתא למעט דלאחר שעברה עליו שנה אע"פ שעדיין לא נתמלאו שתי שנים פסול לקרבן פסח כדאמר בפסחים דף כ"ו ברש"י זכר בן שתי שנים היכי ראוי לפסח ע"ש מה שהאריך בראיות: [ד"ה מן·או מזה או] דכתיב ושה עזים ואי אמר' א' מן הכבשים וא' מן העזים הל"ל שיום ל' רבים כיון דשה כמו קרא שה אלא וכו' : ו [ומפני מה] והא דלא הקשה לעיל גבי בעשור לחדש ויקחו להם וגו' וכ"ל דלעיל הייתי אומר מפני ביקור מום צריך ארבע ימים ואין הכי כמו דפסח דורות כמו צריך ארבע ימים לביקור ולא בא הוה למעט מביקור ד' ימים אלא פסח שני. אבל הכא דכתי' והיה לכם למשמרת וגו' וזהו ל' ביקור ש"מ דויקחו דכתיב לעיל קיחה ממש הוא א"כ קשה למה לקיחתו ד' ימים קודם לשחיטתו כלומר לקיחתו לשם פסח ופסח דורות לקיחתו לשם פסח כל זמן שירצה · אך קשה היאך מתורץ הקושיא במה שהביא בשם ר' מתיא בן חרש וכו' ולמה ד' ימים לא פחות ולא יותר וכו' ע"ש : [שהיו שטופים בע"א] פי' ועוד טעם אחר שהיו וכו' : [ד"ה ושחטו · שלוחו] (רא"ם) וא"ת אמאי לא יליף מקרא איש לבית אבות שאחד לוקח לכל המשפחה ועוד דילמא שאני הכא שיש לו ולשלים שתפית בגויה י"ל דנפק ליה מהכי פרידאם איכו עגין להיכא דאית ליה שותפות בגויה תגוהו עגין להיכא שאין לשלים חלק בגויה כדאי' שם בקדושין (נח"י) ואנב פורפיה לא עיין יפה והאריך שם ע"ש ומסיים ול"ע דה"ל ושחטו אותם דהוי משמע דהרבה אנשים שוחטים להרבה פסחים או ה"לל ושחט אותו השתא דכתיב שחטו אותו · וא"כ קשה וכי כלם שוחטים אלא וכו' : ז [זו קבלת הדם] דלא הל"ל אלא ונתנו מן הדם ולקחו ל"ל אלא זו קבלה : [יכול ביד] (נח"י) וה"פ מאחר שולקחו היינו שמקבל את הדם ולא כתיב לתוך מה יקבל יכול אף ביד ת"ל לקמן בפרשת משכו אשר בסף : [ד"ה על· שתין דרין] מדכתיב אשר יאכלו אותו בהם · וא"ל דדוקא כתיב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אבל בית שאין אוכלין בתוכו אע"פ שראויין לדור בתוכו אין נותנין שם דם שהרי כתיב בסמוך והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם משמע אם ראוי לדור בהם אע"פ שאין אוכלין בתוכו נותנין שם דם : ח [ולא גידים] דוקא בגידין שהן קשין שאינן נאכלין משמת קושיין קמיירי דאל"כ לכתוב ואכלו אותו הבשר צ"ל : (נ"א) : [ד"ה על מצות · עשב מר] מדכתיב מצות על מרורים הקיש מרור למצה מה מצה מין זרעים וכל דבר הבא לידי חימוץ יצא ידי מצה אף מרור מין זרעים וכל עשב מר יצא ידי מרור : ט [ד"ה במים · ת"ל] ר"ל הואיל וכתו' מים ה"א דוקא מים צ"ל למכתב ובשל מבושל לרבות כל משקים

נא"ם

וא"ת ולא יכתב לא מים ולא מבושל אלא לכתוב נא ובשל ותו לא· עתירוץ הרא"ם כיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלתם ופירש"י דאף הצלי קרוי בישול הוצרך לכתו' ולפרש במים לאפוקי צלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש וע"כ דמבושל לאו בצלי קמיירי: [ד"ה ראשו בכרעיו] תקן בזה שלא תאמר דהראש עם כרעיו ועם קרבו צלאם לבדם והכבש לבדו ל"פ עם ראשו וכו' כלומר כל הכבש במשלם צלאו: [מתן לתוכו] וכתב הרא"ם זה איננו אלא אליבא דר' יוסי הגלילי אבל ר"ע פליג עליה בזה ואומר במין בישול הוא זה אלא תולין חוצה לו ותמיה לי איך הבי' דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י הגלילי עכ"ל · (נח"י) ול"נ דאס"ד דבונת הרב לפסוק הלכה כר"י למה הזכיר בני מעיו בלמוד שנותן לתוכו הל"ל כמי נותן כרעיו לתוכו אלא דס"ל דכמו דבראשו כ' ע"פ דנותן לתוכו ולא פליגי אלא בכרעיו לאו וכו' ע"ש : י [שהבקר מבן השמש] (נח"י) תימה לי דבכמה מקומו' בש"ס מוכח שהוא עמוד השחר וכן פרש"י בהדי' בברכו' דף ט' ובפסחי' דף ק"כ : [בקר שני] הא דלא נקט בלשון הכתוב משו' דלא תימ' שורף והולך מיד ראשו' עד יו' שני לכן אמר תעמו' ותשרפנו יורה שתחיל' עמידתו לשורפו לא יהא אלא עד בוקר שני (רא"ם) · (נ"א) שלא תאמר שלא ישרפנו עד בקר השני אבל אם לא ירצה לשרפו ברשות בידו להניחו כך · לכ"א תעמוד ר"ל שהוא מצות עשה לשרפו : יא [מתניכם · מזומני'] ר"ל לאו דווקא שיחגרו מתניהם אלא שיהיו ממהרים כמו שרוצים לילך לדרך: [ד"ה פסח · ע"ש הדלוג] דרכונו של רש"י לפרש פסח הוא להם משמע שהוא נותן טעם למה ואכלתם אותו בחפזון : [ואתם עשו] פ"נ ואת' עשו כל עבודותיו לש"ש דרך דילוג וקפיצ' זכר לשמו וכו' ולא גרסי' ד"א אלא ה"נ לפי כדרך דילוג וקפיצה וכולו · מהר ש"ל : יב [כמלך] כלו' כמו מלך שעובר דרך ישרה ואינו פונה לכאן ולכאן במבואות העיר כך הקב"ה היה עובר במבוי א' בלבד ובאותו שעבר לקו בכורי מצרים בין באותו מבוי בין במבואו' אחרי' דאל"כ ועברתי ל"ל רא"ם: (ד"ד) נ"ל פירושו ע"ד המדרש מלך ב"ו כשיוצא למלחמ' יוצא בבני אדם מרובים וכיוצא לשלום יוצא במועטים אבל הקב"ה כשיוצא למלחמה יצא יחידי שנא' ה' איש מלחמה וכשבא לשלו' באלפי' ורבבות שנא' רכב אלהים רבותיים וכאן אמר ועברתי בארץ מצרי' דהיינו למלחמ' כמלך העובר ממקו' למקו' דהיינו לשלום וכמ"ש אני ולא מלאך : [ד"ה כל · בכורות אחרים] דאל"כ בארץ מצרים ל"ל : [ד"ה אעשה · ולא ע"י שליח] מדכתיב אעשה שפטים לל"ל אני ה' והא דכתיב וה' הכה כל בכור ופירש רש"י הוא ובית דינו ר"ל כיון שהוא עצמו היה המכה אע"פ שב"ד עמו איננו נקרא ע"י שליח : ° (ד"ד) והא דכתיב וישלח מלאך ויוצאם ממצרים · הכא לא מיירי אלא בעשיית משפט במצרים ובאלהיהם: יד [לדורות] (נח"י) שלא תאמר מדכתיב לכם לדור הזה ל"פ לדורות ולא הוצרך הרב לזה שהרי כתיב אחריו לדורותיכם אלא כדי לסמכו לושנותם וכו': [ד"ה ושנתם · יום ט"ו] שהרי לתעל' הוזכרו יום החודש ועשור וארבעה עשור: [ד"ה לדורותיכם· עולם] (נח"י) וא"ל ל"ל השתא לדורותיכם · י"ל דאי לאו לדורותיכם ה"א לזה הדור והיה לחקת עולם שימינו בכל שנה ושנה וכו' : טו [עלו' שבפסח שאינו חובה] מדכתיב וביום הז' עצרת לה' אלהיך משמע דלא היה רק עצרת אבל אינו חובה לאכול בו מצה דאם היה חובה הל"ל כפי' וביום הז' תאכל מצות ועצרת תהיה כדי שלא נחשוב דיצא מן הכלל דלעיל כתיב ז' ימים דמשמע ולא ז' וא"ל לא נכתב אלא בערב תאכלו מצות ו' ימים לא יאכל חמץ ומאילא ידעינן דבערב ראשון חובה וכל הו' רשות · וי"ל דה"א בערב תאכלו מצות ר"ל

בערב תתחיל לאכול מצה ותאכל אותה כל ז' ולא תאכל חמץ · וק"ל · עיין במזרחי כי האריך הרבה אבל איננו צריך כ"כ לפי' רש"י מ"ה לא הארכתי: פי' רשב"ם (פסחים ק"ך) דשביעי בכלל ז' ימים מצות תאכלו היה ויצא מן הכלל וכתוב וביום הז' עצרת לה' אלהיך ולא נאמר בו תאכלו מצות ללמד לעצמו שהוא רשו' ולא חובה ומן המדה הזאת למדנו שלא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא גם על הכלל כלו והר"אם דחה פי' זה ופירש בענין אחר : [קבעו חובה] פי' רש"י (פסחים כ"ח) קרא יתירה הוא דהא כתיב על מצות ומרורים יאכלהו דאל"כ בערב למה לי והלא בכלל ז' ימים מצות תאכלו הוא דימי' אף לילות במשמע כדנפקא לן מקרא דעד יום הכ"א לחדש : [ד"ה הנפש · פרט לאנוס] פי' מזידה וכן הוא בהדי' במכילתא : יז [קדש לאכילה] שפירושו קריאת קדש ר"ל תקראנו לכסות ולאכילה ולשתייה ואין לפרש מקר' שם דבר כלו' שפי' קרוי מן הקב"ה קדש דא"כ היום היום מנשא ליה ולא וביום וביום : [ד"ה לא יעשה · מכשיריו] מדכתיב הוא דמשמע הוא ולא מכשיריו וכתיב לכם משמע לכל צרכיכם הא כיצד אלא כאן שאפשר וכו': [ד"ה לכל · לבהמה] וא"ת דילמא איפכא וי"ל דמרבה אני את הבהמות שמזונות הן עליך ומוציא אני את הגוים שאין מזונת' עליך : יח [תפח תלטוש] פירש אם שמנה תפחה ורוצה להחמיץ אע"פ שאין בתפיחה משום חימוץ תתן ידיה בצונן וטפח פני המצה כדי שתצטנן משום סיוב ושמרתם : [את המצות] (דנקטוב) דלפי פשוטו אין זה מקומו דהל"ל אחר שבעת ימים מצות תאכלו ושמרתם את המצות שלא יבואו לידי חימוץ והפסיק ביניהם בשאר דינים לומר דלאו דוקא על המצות קאי וכו' : יח [לילות מנין] וא"ת דהכ' משמע דכל ז' ימים חובה הוא ולעיל פי' רש"י בהדי' דכל ז' רשות הוא וי"ל הא דפי' רש"י לעיל דרשות הוא היינו אכילת מצה דפסוק משתעי באכילת מצה והכא מיירי לענין השבתת שאור · והא דנקט למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לא ר"ל קרא דלעיל שבע' ימים תאכל מצות אלא קרא דכתיב הכא שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וקרא דלעיל מיניה עד האחד ועשרים יום לחדש בערב מיירי נמי לענין השבתו' שאור ואי לא ה"ה נאמר אלא ז' ימי' ה"א דקר' ביום אתה מוזהר על השבתות שאור אבל לא על הלילה עיין ברא"ם שהאריך כאן: יט [הכין לגבולין] פי' חוץ מן הבתים כגון שדות וכרמי' וכיוצא בהן: [יצא של נכרי] פי' שאינו עובר בבל יראה ובל ימצא ואיכיה ילפי דגבולך נמי מיירי שאינן אלא ברשותך וכלמד מיתור' דביתך לאפוקי חמצו של נכרי וכו' : [ד"ה כי כל · השאור] כלומר ותיתי שאור ק"ו חמץ שאין חימוצו קשה שאין מחמץ אחרת' חייבי' עליו כרת שאור ק"ו לכ"ש : כ [אזהרה] דעונש שמענו מכל אוכל מחמצת : [ד"ה כל · תערובתו] (נח"י) הר"אם האריך בכאן עד ולבני מנמנס בו ע"כ · עיין בחולין ד"ף מ"נ במשנה דאלו כשרו' בר"שי ותוספו' ולפי שהר"אם שכח זה כתב ולבני מנמנ' בו: [ד"ה בכל · זה בא] דק"ל זה פשיט' דהא חובת הגוף היא וחוב' הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל ומתרץ דזה בא כו' : [פרט למעשר שני] כלו' ואפילו בירושלים אין יוצא בו חובת מצה כיון דלא נאכל בכל מושבותכם : כא [משכו משלו] והא דלא פירו' נמי הכא משכו ידיכם מעבוד' אלילים כו' וי"ל דהתם לאו בפירו' המקרא קאי אלא בטעם המצו' ובטע' המצות שני אפילו במילתא דאגדתא אבל הכא מיירי בפירוש המקרא לכן פי' אותו היותר לפי פשוטו רא"ם : כב [ד"ה אגדת · ג' קלחין] (נח"י) לאפוקי שלא תפרש ה' קלחי' ועיין מזה בתוספות דסוכה דף י"ג : [ד"ה ואתם · תשו' למשקוף] לא ר"ל משקוף של מצרים דהא הכה כל

בכור אף שלא יבאו לחוץ אלא משחית סתם שיונא בכל לילה כמו
שמפרש והולך רשות למחבלי' הוא והא דניוה להם לילה זו לא כל
לילות שבשנה משום שלא יאמרו המצרים כשם שאנו לוקין כך הם
לוקין ויאמרו משה בדאי הוא והם לא ידעו שמשחית של כל לילה הוא
ומשה לא דבר אלא מיוחסי' שהכה בכוריה' לכך ניוה להם שלא יבאו:
° (נח"י) פי' אע"ג דקב"ה בכבודו ובעצמו עבר במצרים
ולא שייך לומר איכו מבחין מ"מ לילה רשות למחבלים היא ובזה הליל'
היה עידן ריתחא ובדי הזיקא יותר ולפיכך יהי' רשות אפילו לסתם
מחבלים לחבל: כה [אלא בפסח אחד] (הרא"ס) התוספת
הקשו בפ"ק דקידושין דף ל"ז מה אהא דהביא הרב בפ' בפעלותך
ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו
ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה וא"כ כיון שמן הדין לא היה
להם לעשות מה גנות היה להם וי"ל דהיינו גנותם שגשתהו לכנס
לארץ עד מ' שנה מפני עון המרגלי' ולפיכך לא נכנסו אם היו זוכין היו
נכנסין לארץ: דייק כל אלו הב' מדכתיב ויקוד העם וישתחוו דהל"ל ויקדו
כמו שנאמר וישתחוו אלא להורות שחד קידה היה ושני השתחוואות
מהרש"ל: כח [ד"ה כאשר . שנחן] אעפ"י שהי' סכנה בדבר לזבוח
תועבת מצרים לעיניהם: [אף משה ואהרן] רס"ד דמשה ואהרן שאינן
בכלל הנאול' לא נכטוו ולא עשו ת"ל כן עשו דל"ל בוילכו ויעשו בני: כט
[בוא ובי"ד] הרא"ס כתן טעם לשאר מקומו' שנאמר וה' הוא ובי'
דינו בפר' וירא בפסוק וה' המטיר: ° (הרא"ס) הקשה איך
כפרש וה' בוא ובי"ד א"כ וה' המטיר הוא ובי"ד והלא היו שם המלאכים
להפוך את סדום. י"ל דאע"ג שהיו שם המלאכים מ"מ לענין המט'
הוא ובי"ד המטיר בלבד כי ספוך הערים בפני עצמו כדכתיב בהלחים
שלח ידו: ° (בעל המסבר) הא דלא פי' רש"י זה לעיל על הפסוק
וה' נתן קולות גם בפסוק וה' נהג רוח קדים די"ל דלעיל כתיב ויט
משה מטהו וגו' א"כ שייך לומר משה נסה וגם ה' נתן קולות וכן
בפסוק וה' נהג אבל כאן אין נכתב שום ענין מתחלת הפסוק ואיך
שייך לומר וה' עם הוי"ן לכך פירש מ"מ כו': [ד"ה עד בכור
השבי] (נח"י) הא דצריך לשני טעמים אלו עיין לעיל ושם
מפורש: ל [ד"ה הוא . ומעבדיו] (נח"י) והא דעבדיו לא
היו מעמידין את פרעה אע"פי שבהם היתה עיקר המכה דכתיב
אין בית וגו'. י"ל לפי שהם אמרו כבר שלח את האנשים גו' הטר'
תדע וכו' ולא שמע אליהם לכך הוצרך הוא להעמידם: [ד"ה כי
אין . מוכות] וקשה והלא גם עתה יאמרו משה בדאי הוא שהרי גם
אחרים שאינם בכורים מתים וי"ל הכא היינו טעמא שעשה הקב"ה
כדי שיאמרו וכו' ומשה יאמר להם שכולן בכורים היו לפי שהיו
נשותיהן מזנות וכו' וכל זה כדי להראות שפלותם וטומאותם.
מהרש"ל: [מרווקים פנויים] ר"ל רש"י מפרש מהו פירושו של
מרווקים ופי' פנויים: (נ"א) וא"ת למה לא נזה לקדש רק בכור
פטר רחם ולא בכור לאביו נ"כ ונראה לי מפני שאין אבות לגוים
ועיקר בכור הוא בכור לאם ולא לאב אע"נ שהכה הקב"ה גם בכור אב
היינו כדי שתתפשט בכל שנקרא שמו בכור אבל שהיה שקר והגורם
בכור האם הקדיש בכור אם דוקא: לא [נושק היכן משה]
דאל"כ ויקרא אל משה מבעי ליה כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו
כי למשה פירוש בעבור משה: ✿ לב [התפללו עלי] דייקו
דכתיב וברכת' גם אתי מאי גם הי"ל וברכתם אותי וא"ת גם קאי
אשלפניו דאמר ולכו ותעשו גם ואת דאם כן גם ברכתם הי"ל אלא
ר"ל התפללו שאיכלל גם אני כמו שניכלל' בכורי ישראל. כלי"ט:
לג [לא כגזרת משה] (ד"ד) קשה א"כ יאמרו משה בדאי הוא
וי"ל כיון שעב"ם הבכורים מלאים מתו אלא שנתוספו עליהם אין

כאן שקר: לד [כדי מזון] אבל לא בשביל איסור חמץ שהרי
בפסח מצרים לא היו מוזהרים מלהיות חמץ בבית. א"כ דק"ל לל"ל
טרם יחמץ הל"ל טרם שאפו על זה פירש המצרים וכו' כלומר מ"מ
כתיב טרם יחמץ להודיע אותנו כי כ"כ היו המצרים ממהרים וכו':
[ד"ה משארותם . שירי מצה] אבל לא שירי פסח דא"כ הוה נותר
וטעון שריפה: ° (ד"ד) קשה מה מצוה בשירי מצה ומרור הא
כב' כעס' סעוו' בומצה ונראה כיון דהוקבה למצוה יש ליזהר אף בנות'
ממנו ולחבבו: וזה סיוע למ"ש בא"ח סי' קס"ו שיש ליזהר שלא ליתן
לעכו"ם מן פתיכת המוציא שבוצע: לה [ד"ה ושמלות . משובות]
. ומהר"של פי' מדלא נזה הק"בה שישאלו שמלות ש"מ שלא היו
משובות לכך לא אמר הק"בה שישאלו אלא כסף וזהב. כדי לקיים
ואחר כך יצאו ברכוש גדול וישראל מעצמם היו שואלים מהם הבגדים
לפי שבעני שלא היה לו בגד על גופו לא היה נותן שגיו על כסף
וזהב אלא לשאול מהם קוט או כתונת ועל זה פירש"י שחשובות היו
כו' ר"ל בעיני מצרים היה זה דבר גדול וחשוב להשאיל להם לפי
שהיו מובדלין מישראל במלבושיהן ובמנהגים לפיכך כשהיה המצרי
שואל הבגד לישראל היה יודע בודאי שלא יחזיר לו לפי שהישראל
ישנה הבגד ואפ"ה שאלום לכן פי' שהיו חשובות להן ר"ל למצרים
ולא לישראל אבל כסף וזהב לא היה כל כך חשוב בעיניהם לפי שהיו
סבורים שיחזירו להם: ✿ דכאן אין לומר החשוב קודם
דכתיב כלי כסף וכלי זהב ואח"כ ושמלות וכיון דחשוב כלי זהב אחר
כלי כסף ש"מ דהמאוחר בפסוק הוא חשוב וק"ל כלי"ט:
לו [נותנים להם] מדכתי' בתחלה וישאלו ממצרים וגו' ואח"כ
כתי' וה' נתן את חן העם וגו' רוצה לומר שנתן להם חן בעיניהם
ושאלום למה צריך תו למכתב וישאילום אלא לרבות אף מה וכו':
לז [ק"ך מיל] דלא היה צריך למכתב מרעמסס דהא הם היו
ברעמסס כדכתי' בפרש' ויגש אלא לומר לך ק"ך מיל וכו': [ד"ה
הגברים . מבן כ'] דהא בפרשת במדבר מכאן מבן כ' ולמעלה ולא
היו יותר אלא כמו הכא והכל היה בשנה אחת ואי אמרת דהכא
מכאן מי"ג שנה א"כ התם כשמכאן מבן כ' לא יהיה כל כך הרבה
כמו הכא דהא בשנה אחת לא הגיעו כולן לכ' שנה אלא המכין דהכא
היה מבן כ' ולמעלה: לט [ד"ה וגם . בקבלה] פי' בנביאים נקרא
קבלה: מ [ד"ה שלשים . עד] עיין לעיל פרש' לך לך ששם יבואר
שאברהם היה בן ע' שנים בגזרת בין הבתרים וכן אי' בסדר עולם:
(נ"א) פי' כאלו אמר אשר באמרות ישבו בארץ מצרים ת"ל שנה
וא"כ למה לא כתב סתם ומושב בני ישראל בארץ לא להם י"ל דקרא
בא יויד שבגזר עליהם להיות עיקר שעבודם וגלותם בארץ מצרים
מיד כשבנו כאלו ירדו שם: מב [ד"ה שמורים . ובא] דק"ל
לרש"י כתיב שמורים לכל בני ישראל ולדורותם וכי לילה זו של
יציאה יהיה לעולם ומתרץ משמר ובא כלומר כל לילה זו שבא בכל
שנה משומר מן המזיקין: (ד"ד) לעיל בפסוק ואתם לא
תצאו וכרכו כמ"ש ולילה נתן רשות למזיקין דהיינו שיש רשו' לחבל
אז בוא בלילה. משילא ה"ק כאן אף שיהיה מ"ו. גזירה רשות
למחבלין מ"מ בלילה זו לא יהיה להם רשות: מג [בי"ד] דאי
בר"מ באמרה להם היה לו לכותבם לעיל גבי החדש הזה לכם שהרי
שתיהן נאמרו בפעם אחת: ° מד [שמילת עבדיו] (נ"א)
וא"ת א"כ לר"י ל"ל קרא דוכל ערל וכו' דהשתא מילתו עבדו מעכבתו
מילת עצמו לא כ"ש י"ל אילאו קרא וכל ערל ה"א ומלתה אותו או
יאכל בו העבד אבל האדון אכיל ביה אף שלא מל את העבד השתא
דכתיב וכל ערל דע"כ דאו יאכל בו האדון דאי ס"ד העבד ל"ל השתא
ישראל ערל לא יאכל עבד ערל מבעיא: וקשה נמי לר"א ל"ל קרא
ומלתה

ומלתה אותו השתא ישראל גופיה לא אכיל ענד ערל מכ"ש: (הד"ד) מתרץ י"ל דה"א דמילת האדון תועיל גם להעבד כמו בתרומה דאין מילת העבד מעכבות: מה [ד"ה ושכיר · ונכרי] הרא"ס האריך בשני הדיבורים להקשות מסוגי' דגמר' וליישבה ע"ש באריכות: מו [בשני מקומות] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפוך אנא בבית אחד יאכל כמשמעו כדפירש"י לעיל וקרא דעל הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שיעשה הנימנים עליו לשתי חבורות ויחלקהו ויאכלו אותו בשתי בתים ותי' הרא"ס כיון דקרינן יאכל בצירי משמע דקאי על הפסח אבל אי קאי על בית ה"ל לנקוד יאכל בחולם ופתח והנמנים עליו יאכלו בבית אחד: [ד"ה ועצם · בזית בשר] פי' דיאכל דרישא דקרא קאי כמו אעצם לא תשברו וכאלו כתיב ועצם הנאכל לא תשברו בו רא"ס: מז [כל עדת ישראל] פי' אפי' אינן ממשפחה אחת: מט [להשות גר] וא"ת שהיכי תיתי לפלוג והא גר ישראל גמור הוא בשלמא לעיל דכתיב כאזרח הארץ להשוות את הגר לאזרח הארץ בהקרבת פסח בי"ד דה"א מיד שנתגייר היה חייב בקרבן פסח מ"ה כתיב כאזרח הארץ כדפירש"י לעיל אבל שאר מצות שבתורה מנ"ל לפלוג: (רא"ס) י"ל מדמיצטרך קרא להשוות הגר לישראל לענין הקרבת פסח בי"ד ה"א שאין הגר שוה לישראל בשאר מצות:

פרשה יג

ב [תחילה] דא"ל הא כל עובר פותח את הרחם לכך פי' תחלה: (מהר"ן) כתב לכך לא הקדים רק פטר רחם שהם הכה הקב"ה בכבודו ובעצמו אבל בכורי האב היו נלקים ע"י משחיתים אחרים כדכתי' וה' הוא ובית דינו: [ד"ה לי הוא · לעצמי] דק"ל הא כל דבר שבעולם שלו הוא ועל זה פי' לעצמי קניתי כלומר אף אם לא תקדיש אותו הוא קדוש אך קדש לי כל בכור כדי שתקבל שכר: ג [בכל יום] מדכתיב זכור בקמץ משמע זכור תמיד כמו שפי"רשי בפרשת יתרו על פסוק זכור את יום השבת · (נח"י) האריך שם לבאר דבר הרא"ם וסוף דבריו לב"ל דממילת הזה יליף דהל"ל זכור את היום אשר יצאתם ממצרים כמו למען תזכור את יום צאתך וגו' אלא הזה משמע בכל יום יהיה בעיניך כאלו היום יצאת וכמו שיום הזה בהוית לפס פי"רשי בכל יום יהיה בעיניך כאלו באתה היום בברית וכו' והשתא א"ש אין לו אלא ביום מחר דיליף ממל' היום הזה ע"ש: ה [אלא כנעני] דק"ל דבשאר מקום מנה כולן וחשוב כנעני בהדייהו והתם אין צריך לכלול בו משפחות רבות ל"פ ואחת וכו · רא"ס · א"כ דק"ל כיון דכולם בכלל כנעני לל"ל החתי והאמורי וגו' לא הל"ל רק כנעני ומתרץ ואחת ממשפחת כנען וכו' ואי לא כתיב אלא כנעני ה"א שלא מרבה כלום לכך כתיב הכנעני ואחר כך החתי וגו' כדי שיקשה לך למה לא מנ' אלא ה' ומוכרח אתה לומר שכולם בכלל כנעני הם: [ד"ה נשבע · כרתה'] וא"ת והלא בפרשת וארא פי"רשי לא נודעתי להם אלא באל שדי: וי"ל שזה לא היה אלא בשורה בעלמא וא"ת א"כ היכא נשבע · וי"ל שכפל דבריו וזו היא שבועה כדכתיב אשר נשבעת מעבור מי נח ופירש רש"י לא מצינו בו שבועה אלא שכפל בו דבריו וזו היא שאמר לא אוסיף ולא אוסיף ב' פ' בפסוק אחד בפרשת ואלה תולדות נח: ח [כגון פסח] מדכתיב זה משמע שמראו לו מידי: [ד"ה עשה · לא היית] וא"ת ולמה רומז לו לרשע תשובה כאן כתשובת בן שאינו יודע לשאול · וי"ל דגם היא תשובה לו דהקב"ה לא עשה נסים אלא בשביל צדיקים שיודעים את התורה אבל בשביל עמי הארץ לא זכו לעשות להם את הנסים ולא היו כדאי לגאול בשביל עצמם אלא בשביל זכות הצדיקים וא"ל ודלמא הכל להכי הוא דאתא ומנ"ל רמז לתשובת הרשע וי"ל מדכתיב לי ולא לו דמשמע שלא היה נגאל כלל ועל כרחך בבן רשע הכתוב מדבר דאילו בשאינו יודע לשאול קשה למה לא היה נגאל בזכות הצדיק אבל הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת בשלש' ימי אפילה ודו"ק כ"ל: ט [ד"ה על שהוא כהה] פי' לשון חושך שיד ימיני משונה היא יותר משמאלו: י [משנה לשנה] (נח"י) כתב הרא"ס לא של קדושת הבכור ע"כ ודבר זה א"א לאומרו דהיאך היה אפשר לומר דקאי אבכור דהא כתיב בקדש הוא וקדושת הבכור נוהג בכל ימות השנה: יא [אשר נשאתי] (נח"י) דבפרשה הקודמת כתיב אשר נשבע לאבותיך וכאן כתיב כאשר נשבע לך משמע דב' פעמים נשבע פעם אחד לאבותיך ופעם אחד לך והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' ואותה שבועה היתה לך דהא בראש הפרשה הזכיר שבועת האבו' ועלה מסיים לכן אמור לבני ישראל וגו' ופי' הרב לכן ע"פ אותה שבועה וא"כ למה הוצרך שנית לומר אל הארץ אשר נשאתי וכו' ע"כ"ל זאת השבועה היתה להם · ומהר"ס פי' נשבע בעבורך ואותה שבועה היתה עם אבותיך ופעם תקרא שבועת האבו' מצד סיבתה בעבורם: [ד"ה ונתנה · בעיניך] דק"ל לל"ל ונתנה לך דודאי אם יביאם לארץ כבר תהיה נתונה להם ל"פ תהא בעיניך וכו': יב [אין והעברת] ° (ד"ד) קשה בפ' יש נוחלין אמר ר' יוחנן כל מי שאין מניח בן ליורשו הקב"ה מתמלא עליו עברה שנא' והעברתם גו' והא הכא כתיב נ"כ והעברת ואין שייך לדרוש כאן לשון עברה · וי"ל דהתם לאו מלשון והעברתם לחוד דריש אלא מכח שינוי דבשאר ירושת כתיב לשון נתינה רק אבל בת כתיב והעברת אלא לדרשא זו קאתי: [ד"ה שגר · שמאה] פי' וא"ת לעולם שגר דהכא היינו שאינו נפל כמו שגר דהתם והא דאמר הרי כבר כתיב כל פטר רחם דילמא שגר מרבה אף בכור וכו': [בבכור אדם] ר"ל ולפי זה שגר היינו שאינו נפל: יג [לפי שנמשלו] (נח"י) בפ"ק דבכורות והרב הוסיף ביאו' מדעתו לפי שנמשלו וכו': [ד"ה תפדה · והשה חולין] לא ששה אסור בהנאה במקום פטר חמור רק הוא חולין כרצונו: יו [בכתפי שתים] בכתפי שם מקום שקורין לשנים טט · וכן באפריקי שם מקום שקורין לשנים פת: (נח"י) ועיין בתוספות דסנהדרין דף ד' ולפי שהוקשה השינוי לשון דכאן כתיב ולטטפו' ובפר' קדש כתיב ולזכרון לכך הביא זה הדרוש · וא"ת לפי זה היה לו לעשות י"ב פרשיות דג' פעמים כתיב טטפת ויש לומר דחד איצטריך ליה לגופו ואחד משמע בכתפי ב' ובאפריקי ב' ואחד מלמד בכתפי צריך ד' בתים ובאפריקי צריך ד' ואי לא כתיב אלא ב' לא היו אלא ב' · ועי"ל דמה דכתיב ג' פעמים טטפות לא ציווי הוא אלא כפרשה שנאמרה ונשנית וכן הרבה פרשיות וק"ל:

חסלת פרשת בא

בשלח

יז [נחם] ומ"ם כמם הוא כנוי ולא למ"ד הפועל והוא מענין ההנהגה ולא מלשון מנוח' ולא מענין נחמה: [ד"ה כי · ונוח לשוב] דק"ל דכל כי שבמקרא נתינת טעם והכא מאי טעם הוא אלמעלה אדרבה היה לו להביאם בדרך קרוב ל"פ וגם לשוב בו כמו שמפרש במי אחריו הפסוק כי אמר אלהים כלומר ומה הוא הסיבה שישובו כי אמר אלהים וגו' בראותם מלחמה

והמלחמה היא סיבה: [ומ"א יש] ר"ל שהם פרשו על כי קרוב הוא בע"א ולפי' נ"ל כי אמר אלהים וגו' לא קאי על כי קרוב הוא אלא על ולא נחם אלהים וגו' כלומר ועוד סיבה אחרת שלא נחם אלהים כי אמר אלהים וגו' מ"ה לא נחם: [ד"ה בראותם · העמלקי] ולא בהם מלחמה שהרי ראו מלחמת עמלק ואף על פי שכשמוהו היה להם לחזור בהיות קרובים למצרים מפחד שאר מלחמות הרא"ם בשם מכילתא · ומהרש"ל פירש והא דלא נקט ויבא עמלק דבסמוך שמוסדבאותה מלחמה נצחו ישראל את עמלק ולא היה לחוש כל כך ליתן לב לשוב למצרים אבל גבי וירד העמלקי כתיב ויכום ויכתום היה לחוש שיתנו לב לשוב: [נתנה ראש] כלומר בשביל חסרון ראש הם אינם חוזרין: כיון שהדרך לרחוק צריכי' לראש אבל כשיהיה להם ראש פשיטא שהיו חוזרין אף על פי שהיו רחוקים מארץ מצרים כ"ש כשיהיו קרובים ובדרך פשוטו שאין צריכים לראש היו חוזרין · ומהרש"ל פי' מה אם כשהקיפם אמרו נתנה ראש וכו' אפילו משמועתו של עמלק לבד ששמעו מארגלים אם הוליכו בפשוטו ומלחמה עצמה עד אחת כמה וכמה שיחזרו לגמרי:

[ד"ה פן · ינחמו] דמלת ינחם הפוך מעשנה הוא והיינו לפי ד"א שפי' לעיל בפרשת בראשית אבל לפי פיר' ראשון ינחם לשון נחמה הוא כמו שמפרש שם: °(ג"א) וא"ת ומי איכא ספיקא קמיה שמיא שאמר פן ינחם העם י"ל דאע"ג דודאי הכל גלוי לפני הקב"ה דבר זה שהוא ההליכה בדרך פשוטה אינו אלא ספק מצד עצמו דהא אם ישראל צדיקים לא יתמרמרו על יציאתם ואע"ג דהקב"ה יודע קשה ערפם של ישראל וידע שיחזרו מ"מ מצד הליכ' דרך הפשוטו אינו רק ספק ולפיכך קאמר פן ינחם: יח [ד"ה ים סוף · אגם] דל"ת שהוא לשון קץ והוי פירושו כדכתיב שנסעו לסוף הים לכן פירש סוף לשון אגם וכו' ימא הוא מלא אגם לכך נ"ל ים סוף כמו ליס סוף · מהרש"ל: [ד"ה וחמשים · ד"א] דלפי' ראשון ק' איך מביא ראיה דהתם אי אפשר לפרש בענין אחר לכן פירש ד"א ואמר אין המקרא יוצא מידי פשוטו שגם הוא לשון זירו: ✽ מקשים הא פי' רש"י אין חמושים אלא מזויינים ואיך מפרש פי' אחר וי"ל דיוקו מדכתיב וחמושים בוי"ו וה"ל חמושים עלו גם בני ישראל מיותר כיון דכתיב את העם אלא לרמז עוד ענין אחר שלא קאי אלא על בני ישראל ומזויינים שייך אף לערב רב שהוא בכלל העם לכן פי' ד"א שא' מחמשה יצאו וארבע חלקי' מתו וזה היה ברשעי ישראל ועי"ל דאי פי' א' לחוד מאי קמ"ל בזה שיצאו מזויני' בלו"ט: יט [שהשביעו לבניהם] (כמ"י) דליכא למימר דברה תורה בלשון בני האדם וכי עלתה על דעת שאותו הדור יעלו ממצרים והלא היה להם להיות במצרים ארבע מאות שנים ולפחות רד"ו שנים ועוד מאי נתינת טעם הוא אלא שהשביעם וכו' ודלא כהרא"ם: [מיד] פי' ולא היה צריך להשביעם שישביעו אחרים ופירוש אשר יוסף וכו' ובזה מיושב למה לא הקשה רש"י קושיא על הפסוק ולא על פירושו ועוד למה לא הקשה זה בפרשת ויחי במקום עיקר השבועה · (דבק טוב): [ד"ה והעליתם · אחיו] פי' בני ישראל בני יעקב ולאחור פקוד יפקוד ה' אתכם את בניכם שהם במקומכם דא"כ אתכם נ"ל ל"פ לאחיו השביע כך ואמר קאי על עצמות אחיו וה"פ פקוד יפקוד אלהים אתכם ר"ל בנים שלכם ובעליתם בגוויי קאמר שישביעו הם את בניהם שישאו את עצמותי עם עצמות שלכם: כא [עמוד הענן] כלומר שהוא פועל יוצא לשלישי ומביא ראיה מן לראותכם שהוא כמו להראותכם דאל"כ היה לראותכם מן הקל ופירושו לראות אתכם ואין זה המכוון מן המקרא אלא ע"כ שהוא כמו להראותכם · אף כאן · לנחותם כמו להנחותם (אבל אין זה כוונת הרא"ם) [והקב"ה] דק"ל הא כתיב וה' הולך לפניהם ולא בעמוד ענן ולכן פירש הקב"ה בכבודו וכו' ר"ל הקב"ה מוליך את עמוד הענן לפניהם ואין להקשות כיון שהקב"ה היה הולך לפניהם למה צריך לעמוד הענן ומפרש והולך וע"מ את עמוד הענן וכו': [אינו לאורה] (כמ"י) דהא ביום א"צ לאורה אלא להורותם וכו' והא דכתיב להאיר להם קאי אעמוד אש בלבד ומ"מ עמוד האש גם כן היה להורותם דכתיב ללכת יומם ולילה: כב [הקב"ה את] כי הוא מבנין הפעיל דאל"כ ה"ל ליכתב ימוש בחולם וכו' [שלא ישקע זה] דאם לא כן לא ימוש ל"ל דהא כתיב וה' הולך וגו':

פרשה יד

ב [ד"ה וישובו · פיחות] דהא הפסוק רוצה להגיד לנו באיזה גבול היו חונים ועדיין אין אנו יודעין פי החירות דלא הוזכר פי החירות במקרא אלא ודאי הוא פיתום: [בני חורין] לפי שבאותו מקום היה עבודת אלילים שלא היה מניח לברוח אפילו עבד ולכן נקרא פיתום שהוא נוטריקון פה סתום ועכשיו נעשו בני חורין שם ע"י שהקב"ה היה מהפך הכבד מצרים בשמים ועכשיו הוא נקרא פי החירות ע"ש החירות ואין להק' למה לא יהא נקרא חירות וגם קודם לכן למה לא יהא נקרא תום ולמה נקרא פיתום ומפרש והולך שהיו שני סלעים וכו והגיא שביניהם הוא כמו פה: [ד"ה לפני · לפשעותן] ר"ל אע"פ שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים מ"מ היה נשאר וכו': ד [הוא התחיל] °(ד"ד) אע"ג דאיתא בפ"ק דר"ה דף ח' א"ר חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה פרש"י כשהקב"ה דן אותם שנאמר ומשפט עבדו והדר משפט עמו קשה למה לא פרש"י כאן כן בפרעה והדר כל חילו וכ"ל דהתם קאי על מלך ישראל: [ד"ה ויעשו · ששמעו] דק"ל למה לא כתיב בכל המכות ויעשו כן אלא ודאי פשיטא ליה ששמעו כן אם כן בזה נמי פשיטא הוא ל"פ להגיד שבחן וכו ר"ל דהכתוב מעיד על צדקתן · (כמ"י) ולכ"ל דהא כתיב אחריו וישיגו אותם חונים על הים על פי החירות לפני בעל צפון הרי מוכח דחזרו וא"כ ויעשו כן מיותר ש"מ להגיד שבחן וכו': ה [איקטורין שלח] דק"ל הא פרעה שלח ישראל מדעתו וידע שיצאו ממצרים ומהו ויגד אלא וכו': [ובששי רדפו] וא"ת והא ביום הראשון ושני נסעו ישראל ובשלישי חזרו מה שנסעו ביום השני כמו שכתוב לעיל וישובו וגו' נמצא שלא היו ממצרים אלא מהלך יום אחד ולמה לא הגיען פרעה אלא בשני ימים וי"ל מ"ש לעיל וישובו כלומר שהולכין באלכסון וזהו נמי שנקט רש"י לעיל לצד מצרים היו מקרבין אינו ר"ל שחזרו ממש אלא נוטין מן הדרך על הצד שזו אינה חזרה ממש אלא שבוכה לא שחזרו בדרך שבאו בו ואם לא חזרו כתועים לא היה רדף פרעה אחריהם שהרי הוא שלחם חפשי למשנו שהיא גזירת אלהים וכזו הגזירה ידין שאם היתה גזירה היה מוליכן דרך ישרה: [שביעי של פסח] וא"ת והא רש"י פירש בפרשת שלח לך שאמרו שירה ביום ח' · וי"ל אם תמנה ע"פ שהוא יום שחיטת הפסח בין הערבים ומתן דמו על המשקוף וב' המזוזות דלאו יום שלם הוא כיון שאין לילו עמו דכבר עברו קודם ששחטו אלא לענין קדשים חשוב יום שלם דלילה שהוא אחר היום נחשב מן היום אם כן כשתמנה יום השחיטה נמצא יום ז' של פסח הוא יום ח' לשחיטת הפסח והתם מיירי כשתמנה יום השחיטה והכא בשלא תמנה והרא"ם פירש ושמא [illegible] לומר שרבי משה הדרשן שאמר זה סולק עם האגדה האומרת בו' אמרו שירה · [ד"ה ויהפך · לרדוף] יש מקשים מא"כ אי דעתו של פרעה היה שיצאו ישראל אמצרי' ולא ישובו עוד וכדפרש"י ויהפוך ה' וגו' שנהפך

מיוה שהיה וכו' א"כ קשה למה שלח איקטורין אלא ודאי היה דעתו שיאמרו שלשת ימים במדבר ואח"כ ישובו וכדמשמע קרא נאו מתוך פתי נס אתם נס בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם וכו' א"כ מה זה שפי' רש"י ויהפוך פ' · וי"ל דשליחות ישראל היה מתחילה שיצאו מתוך מתו הן שישובו הן שלא ישובו ואוקטורין שלח שאם יצאו מכל וכל יתנו לאוקטורין הממון או שישובו להחזיר מה ששאלו ולפי זה ניחא נ"כ מה שפירש"י ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונ' וכיון שראו שרוצים לילך ולברוח ואו הודיעו הדבר לפרעה ולעבדיו מהפך ה' את לבם לרדוף אחריהם ולהשיב אותם לארנם ולעבוד כבתחילה אף שמתחילה לא היה בדעתם שישובו: [בשביל ממונם] (מהרש"ל) וקשה מנ"ל לרש"י דילמא הטעם כמו דכתי' כי שלחנו את ישראל מעבדנו וי"ל דבשלמא אבל פרעה הטעם כך הוא כי מעול' לא רצה לשלוח את ישראל מארצו כ"א בשביל העבודה אבל עבדי פרעה מעולם אמרו עד מתי וגו' ועכשיו אמרו מה זאת עשינו וכו' אלא ודאי בשביל ממונם · ועי"ל מדכתי' אל העם משמע בשביל העם שהשאילום ממונם עכ"ל: ז [בחור ל' יחיד] דהל"ל בחורים שהוא כמו ל' רבים ואי הוה נקט בחורים הייתי אומר שהוא מלשון נם בחור נם בתולה לאפוקי וקן לכך נקט לשון בחור שהוא לשון בחירה כל השש מאות היו נבחרים מ"ה נקט רש"י גם כן לשון רבים שבחיר מוסב על השש מאות שהוא לשון רבים: [ד"ה וכל · שאר] דק"ל דמתחילה כתיב שלא לקח עמו כ"א שש מאות ואחר כך כתיב וכל רכב מצרים ועוד כיון דכתי' וכל רכב מצרים לל"ל שש מאות רכב ל"פ ועמהם וכו': ר"ל דודאי העקורים לא היו כי אם שש מאות לאותן שש מאות היו גם כן עבדים שגם כן הם הולכי עם פרעה ומנהם: ח [שהיה תולה] (כמ"י) קשה למה נא פי' רש"י לשל נבי ואוקתי את לב פרעה וכ"ל דההיא דלעיל היה אפשר לפרש שע"י שישובו ויחנו לפני פי החירות ויאמר פרעה נבוכים הם בארץ ובזה יתחזק לב פרעה וירדוף אחריהם אבל כאן ע"כ לפרש שאמר כל המעשים שלקח שש מאות רכב בחור אפ"ה היה לבו תולה ויחזק ה' נפיעל לפיכך פי' כאן: י [ד"ה נוסע · אחר] דקוראו מצרים שלא קראו בשם והיינו השר של מצרי' נקרא מצרים: יא [מאין קברים] דלא הל"ל אלא המבלי קברים במצרים וגו' ועל זה פי' המבלי וכי מחמת וכו':

יב [ירא ה'] וה"פ עכשיו אנחנו רואי' שדברנו או על נכון ירא ה' וכו' שהרי לפי מה שאנחנו רואים עכשיו יותר טוב היה לנו לעבוד את מצרים ממותינו עתה במדבר רא"ם: יג [ד"ה את מצרים · היום] (הרא"ם) כלומר ולא ביום אחר ולכן אני מזהירכם שלא תוסיפו · לכן הוסיף הרב הוי"ו ולא תוסיפו דאל"כ מאי כתיבת טעם שאמר אשר ראיתם וכו': (כמ"י) וכל דבריו היפכא מסתברא שאם היה אזהרה א"כ הם ג' דברים הא' אשר ראיתם וכו' איננו אלא היום וגם' אזהרה שלא תוסיפו א"כ אין צורך לוא"ו השיכוד אלא ודאי שאינו אזהר' אלא הבטחה לא תוסיפו לראותם כי כלם יטבעו בים ורוב הפוסקים לא מנו זה במנין הלאוין: טו [עלי הדבר] פירש כי הכונה שפתח תבעק הוא ספסא להורות שאינו צורך לאלת אלי לומר דאלי פי' עלי הדבור וכו' · אה רש"ל: [ד"ה דבר · שאין היום] (כמ"י) וה"פ שע"י שיסעו ומועיל הרמת מטך שיבקע הים משא"כ אם לא יסעו לא יקרע הים אע"פ שתרים מטך עליהם כי כדאי זכות אבותיכם וכו' ולפ"ז יהיה הפי' מה תצעק אלי בבור אתה להועיל בתפלתך ואין הדבר כן אלא ויסעו וע"ש: יט [לקבל חצים] (הרא"ם) פי' שנסיעת המלאך הי' מיד כשבא מצרי' עליהם כדי להבדיל בין מחנה מצרי' למחנה ישרא' ולקבל החצים ובליסטראו' והעמוד ענן ה"ה להחשיך למצרים ונסיעת המלאך לאחור ונסיעת הענן לאחוריה לאחר עכ"ל · אך קשה לקמן בפ' יתרו בפס' ק' אשא אתכם על כנפי נשרי' פי' רש"י שהענן היה מקבל החצים וכו' וי"ל מיד כשבאו המצרים נסתלק המלאך לפניה' ונסע לאחוריהם להבדיל בינם כדי לקבל החצים וכו' והענן עדיין הולך לפניהם והגלים את המחנה לעמוד האש ואח"כ הלך הענן לאחוריהם להחשיך על המצרי' ואז נסתלק המלאך · ובמכילתא אמר שהענן והמלאך היו מקבלין החיצי' וכו' והמפרשי' מישבים זה ועיין (בקנ"ת): [מלאך אלהי'] (ד"ד) הא דפי' רשי זה אמר וילך מאחריהם שהוא מאומר בפסוק ונראה דבלא האי מלתא לק"מ בת"ש אלהים לפי שכאן יש דין למצרים להדע להם אבל עכשיו שאמרי שקבל חצים וכו' ש"מ שבשביל הצלת ישראל נאמר אלהים וצריך לתת טעם: כ [ויאר · עמוד האש] כאלו אמר ויאר המאיר שהוא העמוד ולא המלאך: ° (נ"א) פיר' דא"ל ביום היה זה דא"כ לא יהיה להם עמוד הענן לפניהם והכתוב אומר לא ימיש עמוד הענן יומם אלא את שמשיכה והשלים עמוד ענן לעמוד האש לא היה מסתלק עמוד הענן: (נ"א) פי' הא דכתי' ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה שהם דברי' הפכים צריך לפרש ויהי הענן והחשך למצרי' ויאר עמוד אש את הלילה לישראל: [ד"ה ולא קרב · מחנה] (מהרש"ל) לאפוקי ממדרש שפי' ולא קרב זה אל זה המכו המלאכי' שלא אמרו שירה: כא [ד"ה ויבקעו · כל מים] דהא כבר נאמר וישם את הים לחרבה · א"כ דהל"ל ויבקע הים:

כג [כסוס אחד] דמלת כל הוא מורה על דבר שהוא רבים וסוס הוא ל' יחיד ולא הקשה רש"י זה לעיל גבי כל סוס רכב פרעה דהת' קאי אכל סוס ורכב כלומר כלם יחד אבל הכא קשה דלא כתיב אלא סוס לשון יחיד וכו' · ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שכתב וכו': (ד"ד) קשה דלימא על מין סוס קאמר דשייך בו לשון רבים כדכתי' בסוף ישעיה כל נאן קדר יקבצו לך · וי"ל דקשה דהא סוים בלשון פרשיו דהוא ל' רבים ולא אמר פרשו לשון יחיד אלא דיש טעם לזה שאמר סוס לשון יחיד: כד [מטרת] שה"א ל' השמנה: [ד"ה וישקף · להשחית] שכל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנת עניים וכו': [ד"ה כעמוד · כטיט] שבין בקיעת המים הביקיפים היתה ארץ יבשה שהרי ישראל עברו הים ביבשה אם כן הענן מלמלא הארץ שבתוך הים שיעשה כטיט אחר שעברו ישראל ואח"כ בא עמוד האש והרתיח אותו: [ד"ה ויהם · סנגיות] פירש שכל שלהם · לשון סנגון אחד עולה וכו':

כו [ישובו למקומם] דלשון וישבו משמע וישובו עוד על רכבו ופרשיו וזה אינו דהא עדיין היו זקופין עד אם שנטה ידו עליהם ל"פ וכו': ל [שפלטן] דאל"כ מאי על שפת הים והא בים נטבעו וא"ל על שפת הים קאי על וירא ישראל שעמדו על שפת הים דא"כ המקרא מסור' דהו"לל וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת אף לא לכתוב כלל על שפת הים רק וירא ישראל את מצרי' מת דמה לי היכן ראו אלא שפלטן וכו' ק"ל כלי"ט:

פרשה טו

א [שלם כלבו] דק"ל דהל"ל או שר דישיר משמע לעתיד ואו לשון הוה הוא דאו שר ומתרץ או כשראה הנס כלומר דישיר קאי אמחשבה: [אשירה לה'] ר"ל דהא מיד כתיב אחריו אשירה: [לתחיית המתים] פי' ישיר משמע לעתיד: [ד"ה סוס · שניהם] (קנ"ת) פי' ורכבו נ"ל וכי אפשר ליפול הסוס ולא יפול רוכבו: ° (ד"ד) פירש בזה ב' דברים הא' שהיו קשורים והשני שהמים הגביה אותם וחזרו וירדו דאל"כ למה אמר רמה בים משמע דהמים קודמי' והא כתיב וישובו המי' ויכסו על הרכב שהם קודמים להמי' אלא תרוויהו איתנהו מתחלה כאו שלמעל' והמים הגביהו אותם ביחד וחזרו וירדו למטה ואי לא היו קשורי' ביחד מאי רבותא יש שהסוס בפני עצמו

נעשה לו כן דבבהמה עצמה אין שייך עונש אלא ע"כ שהיו קשורים ביחד והעונש לרוכב שנתנוה עם הבהמה : ב [כנקודתו] פירש בחטף קמץ : [ואין השניה] ר"ל אות האמצעי מן עזי דהוא ויין או אות אמצעי מחק וכו' : [סמוך להם ויהי] ואי היה פירש של וזמרת וזמרתי מהו ויהי לי לישועה וכי היה לו השכם לישועה · קהרש"ל : [שלא כאמר היה] ולפי התרגום א"ש דה"פ עזי וזמרת יה פירש עזי ושבחי הוא יה ויהי לי לישועה מילתא אחריתי היא : [ד"ה זה אלי בכבודו] (נ"א) פי' כי זה אלי משמע שראו אותו ומדכתיב כל השירה בלשון יחיד א"כ כל אחד ואחד אמר זה אלי ואפילו על השפחה כמי מדבר : ° (כח"יי) על הראייה למוד קאמר אבל לא על השגת הנבואה : [ד"ה אלהי · זה] הוסיף מלת זה דל"ת אלהי אבי אלה בפני עצמו הוא והוה משמעתו שאל אביו אל אחר הוא ל"פ · כאלו אמר זה אלי ואלהי אבי ואנוהו וארוממנהו וק"ל ד [ד"ה ומבחר · שם דבר] שלא תאמר מ"ם פעולה היא והוה כמו ומן מבחר : ו [ד"ה ימינך נאדרי · רועצת] ולא תפרש לשון עתיד וכן פירש על תהרוס : ח [אאריך אפי] רוצה לומר שלא אכעוס דכשזעפו נחה וכו' : [קטם באפי] פירש כוס כמו שמפר' והולך לסתום נקירי נפני וכו' : [כאקה בקטם] פירש נשריך נוקבים מוסמא ומשימין טבעת לתוכו ונותנים רצועה בתוכו ומכניסים אותה בו וכן נראה מפרש"י שם : [מגורת חרה] ר"ל שמביא ראייה מפסוק דחרה לשון שריפה הוא אם כן וחרון כמי לשון שריפה הוא דחרון מגורת חרה : ט [ד"ה תמלאמו · ורצוני] דנבי רצון שייך לומר לשון מלא כמו למלאות רצון אביך שבשמים וכמו למלאות רצון חבירו : [תמלא מהם] רוצה לומר דחד תיבה הוא והוא כמו שתי תיבות : [ר"ה אריק · אודיין] עיין לעיל בפרשת לך לך נבי וירק את חניכיו וגו' : יא [ד"ה נורא · דומיה] ולכן כשאדם מתפלל עד נורא יפסיק כדכתיב אלהי האלהי' ואדוני האדוני' האל הגדול הגבור והנורא וכן כולם : יד [מתרגזין] כלומר לשון הוה ולא לשון עתיד : [ד"ה ישבי · וגאו] שהם חשבו משנגזר גזירת בין הבתרים שהוא שלשים שנה קודם שנולד יצחק : טו [לא עליה'] במכילתא שצווי אל מגר ואל תתגר בם מלחמה נכטוה שנים הרבה קודם שנכתבו ואף אם נכתבו נשבת הארצשים נאתם · ועוד עיין בתוספו' בב"ק דף ל"ח : [ומנסערין] (מכילתא) וכתירא שמא יעשו עמהם מריבה על ריב שבין רועה אברהם ולוט ושבין יעקב ועשו : ° (נ"א) וא"ת ושמא היו יראים דעליהם באים כדכתי' בהדיא בקרא והרי בלק היה ירא מאוד · וי"ל דה"פ דקרא כתי' שמעו עמים ירגזון כלל כל האומות ואח"כ פרט אומות יחידי אדום ומואב להורות שאלו הי' יותר יראים משאר אומות והוקשה למה היו יראים יותר אלא כפירש"י שהיו כו' לפי שאדום היה נ"כ מזרע אברהם ומואב מבן אחיו לפיכך נתקנאו : טז [הרחוקים · ופחד] דאל"כ ערתי ל"ל : ✿ וא"ת דלמ' איפכ' אימת' על קרובי' ופחד על הרחוקי' שמתפלה ירא שקרוב ואח"כ הרחוק וי"ל רש"י דייק עליה' דקאי אפסוק או נבהלו אלופי אדום וגו' נמגו וגו' כנען שחשב תחלה אותן שאינן צריכין לירא כ"כ דלא על אדום ומואב הולכין ואח"כ כל יושבי כנען שהיו יוראין יותר שעליהן ובשבילן הולכין : כלי"ם : [ד"ה קנית · כמשן] דק"ל והלא כל העולם כולו קנוי לו כמו שנאמר לאל עליו' קונה שמים וארץ אלא וכו' : יז [ד"ה מכון · כנגד] (נ"א) מדכתיב מכון ולא כתיב מקום · (כח"י) וה"פ תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ואותו הר הוא מכון לשבתך של מעלה אשר פעלת ומלת פעלת קאי אלשבתך דהיינו כסא שמעלה ולאו כל שהר מכוון אלא המקדש אשר כוננו ידיך הוא מכון ר"ל מכוון ע"ש : ° (נ"א) הוצרך להוסיף מלת אשר כי בלאו הכי היה פי' פעלת על המכון שהקב"ה פעל לשבתו המכון דהוא מקדש של מטה וזה אינו שהרי לא היה פעולת הק"בה עד לעתיד שאז יבנה הק"בה בעצמו בית המקדש לכן הוסיף מלת אשר וכן פי' מקדש של מטה הוא מכון לשבתך שהוא מקדש של מעלה אשר פעל ה' מקדש שלמעל': יח [היא פתוס'] ר"ל הייכו סגול שהוא פתח קטן תחת הפי"ן של ועד : [קמוצה היא] ר"ל צירי שהוא קמץ קטן ולשון היא קאי על המלה של ועד: יט [כאשר בא] (כמ"י) וה"ק מפני שבא סוס פרעה לפיכך ותקח מרים ולזה נתכוון הרב כאשר בא או ותקח מרים : כא [שירה לנשים] אע"פי שלא נכתב במרים רק פסוק הראשון מ"מ קצר וסמך על השירה הנזכרת :

כב [הסיען בע"כ] דאל"כ ויסע משה ל"ל הרי תמיד היו נסעו ע"פ הגבורה : [זהב וכסף] וא"ת יהא כתיב וינצלו את מצרים ופי' רשי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים י"ל דהכא מיירי בחטמוניו' שהיה להם : [נקודת הכסף] ר"ל תורי הזהב היינו ביזת הים ונקודת הכסף הייכו ביזת מצרים כדאיתא במדרש : כד [מתלונן] ר"ל על האדם שמתלונן אבל כשהוא אומר לונן אינו משיבו כל כך על האדם שלונן : כה [שבת ופרה] וי"ל שבת מפרש הקרא מיד אחריו · א"כ מדכתיב בדברות אחרונות כאשר צויך ופי"רשי כאשר צויך במרה · ופרה אדומה מדכתיב חק ובבי פרה אדומה כתיב נמי חקת · והמפרשי' האריכו בזה דבמכילתא ובגמר' נזכרו מצות אחרי' ועיין משם : [ד"ה ושם נסהו · לעם] כת' הרא"ם לא ידעתי מי הכרי' לרש"י לפ' ושם נסהו על התלונתו שאי' ענין לו עם חק ומשפט שנתן להם ולא פירש על הענות שנתן להם לנסותם אם יקבלו בשמחה אם לא שאז יתיישב יותר ומה שכת' אחריו מיד והיה אם שמוע תשמע וגומר וי"ל דאי קאי ושם נסהו על המצו' שציוה להם ה"לל שם שם לו חק ומשפט ונסהו ושם ל"ל דושם משמע ענין אחר ממה שנא' לפני זה לכן פי' ושם נסהו לעם על התלונה וכו : כו [ד"ה לא אשים · ואם אשים] ק"ל דאם לא ישים היאך אמר אני י"י רופאך ל"פ ואם אשי' וכו ה"פ אם שמוע תשמעו וגו' או לא אשים אבל אם לא תשמע או אשים עליך אבל הרי הוא כלא הושמה וכו' [תהי לשרך] ר"ל שמזה נשמע שהיא רפואה ומוכעת החולי לגא : כז [י"ב שבטים] דק"ל ל"ל מכיין : [נזדמנו] ר"ל שהן היו מוכאין אותן אבל אין לפרש שנזדמנו להן שעכשיו נבראו דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש :

פרשה יו

א [ס"א סעודות] ע"פ שנשארו י"ו ימים מכיסן ומאייר היו ט"ו ימים עד ירידת המן וא"כ הוא ס"ב סעודות סעודה ראשונ' היו אוכלי' במצרים דהיינו ליל ט"ו ובט"ו שחרית יצאו : [כדאי' במסכ' שבת] מדכתיב ששת ימים תלקטו אותו וביום השביעי לירידתו שבת הוא ולא יהיה בו · הקשה הר"אם שמוכח מהפיא קרא שט"ו באיי' שנסעו מאלים ובאו למדבר סין יום שבת היה וקשה והא כבר נצטוו במרה על השבת וכו' ושמא י"ל דבחמשה עשר יום לחדש השני דכתיב בקרא לא קאי אלא אויבואו אבל נסיעתן לא היה אלא נעשי בשבת דהיינו בי"ד יום ועיין מזה (בכח"י) : ג [תרגומו] פי' דהא התרגום מתרגם על מי יתן מותיכו לוי דמתכא כמו שתרגום על לו מתכו ולו מתכו פשיטא שפירש הלואי והיינו מתים אם כן מי יתן מותינו כמו פירש הלואי היינו מתים דהיינו שנמות : ד [צורך אכילת] פירש דבר ענין וצורך · ומפני שצריך היום הוא לכמה דברים פירש המכוון פה צריך אכילת היו' נם הוסיף מלת ילקטו בין מלת יום ובין מל' ביומו להודיע שמלת ביומו דבקה עם מלת ילקטו לא עם יום הסמו' לו שאז יהי'

פירושו צורך היום שבאותו יום ואין לו טעם · גם לא נודע מזה זמן לקיטתו לכן הוסיף הרב ואמר ילקטו ביומו ולהודיע גם כן שאין כוונת הכתוב שחובה ללקוט רק שלא ילקטו היום לצורך מחר · הרא"ם : [ד"ה למען · ישמרו] ופירש"ם למען אנסנו הוא דבק בלחם השמי' פירש עם המצות התלויות בו דהיינו שמירת שבת ושלא ילקטו היום לצורך מחר לא עם הסמוך לו שהוא ללקטו דבר יום ביומו שאז יתכן שמה שהזהרתי שלא ילקטו היום לצורך מחר הוא למען אנסנו אם יקיים מצותי בזה אם לא וזה לא יתכן למה ירצה לנסותו במצות לא תותירו ולא במצות השבת : [שלא יותירו] אבל לא כמו שפירש בפרשת עקב נגי לנסותכם לדעת התשמור מצותיו שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו דהתם דבוק הנסיון עם הענוי דלעיל מיניה והנסיון שאבל הענוי פירושו שלא תהרהר אחריו אבל הכא דלא נזכר שום ענוי ונער שיכול עליו לפרש הנסיון שלא יהרהר אחר מדותיו · (נ"א) דכאן אי אפשר לפרש אם תהרהר שאין אומרי' לאדם אנסה אותך אם לא תהרהר שאם כן לא היה נסיון אבל יתכן לומר אנסה אותך אם תשמור במצותי אם לא אבל לקמן הם דברי משה אמ' ויענך ונו' לנסותך אם תהרה' אחרי ית"ש : ה [ד"ה משנ' רגילי'] דקש' לא' קרוי משנ' דילמא דרכו לירד בשיעור זה ותתרץ דנקר' משנ' כנגד מה שהיו רגילין ללקוט יום וכו' כלומר ולא משנה של כל השבוע דהיינו עשרה עומרים כמובן מן הכתוב : ו [כמו לערב] כמו בערב גרסינן כמו שכתיב אחריו ויאמר משה בתת ה' לכם בערב : ז [לא על] שהרי לא כתיב והנה כבוד ה' נראה בענן כבוקר : [שלא כהוגן] ר"ל ששאלתם אותו שלא לצורך כי האדם יכול להיות בלא בשר : ועוד ששאלתם מכרס מלאה ר"ל דהא הרבה בהמות יש להם : [ד"ה את אשר] דפשוטו של בשמעו את תלונותיכם על ה' משמע שעתה ישמע שתלונותיכם עליו והרי הק"בה מקודם לכן גם כן היה יודע אלא רק להודיע התלונות ההן על מי הן אוען שעל ה' :

(ד'ד) משיוע שקושיא זו מקושרת אלפני זה נראה דמ"ש למדה תורה דרך ארץ לכאורה קשה מנ"לן דלמא לשבוע קאי גם על הבשר דהיינו בערב יאכלו בשר לשבוע בלא לחם ובבקר לחם בלא בשר אלא דאין לפרש כן דא"כ לא היה להפסיק במלת לאכול בין בשר ולחם אלא כוונת הכתוב ללמוד דרך ארץ ובוודאי שכל אדם רוצה להיות שבע אף בערב ושביעה עצמו בלחם וא"כ מה ראה כו' מאחר שבערב היה ג"כ השביעה בלחם : רוצה לומר אף על פי שסדר העולם דלחם עולה מן הארץ ומים יורד מן השמים כאן היה היפוך שהמן הוא לחם יורד מן השמים וטל עולה מן הארץ כדאיתא בתנחומא : יד [שהטל עולה] ר"ל לפי שפירש לעיל כשהחמה זורחת עולה הטל כו' מפרש עכשיו והכי משמע הקרא ובעלות כו' בתגל' וראו אותו לא שבעלייתו בתהוה אבל לפי מדר' רב"ז ל שפירושו העלייה מן הארץ נ"ל שפיר' והנה שלפני המדבר מורה על הוויתו שבעלית הטל מן הארץ ירד המן על פני המדבר : [ד"ה דק · מחוספס] פירש מיני גודות וסמת הם : [ד"ה ככפור · ניר] ר"ל לא שהמן דומה למראה ניר שהרי ניר הוא שחור אלא דק היה כגיר אבל באמ' המן היה לבן : טו [ד"ה כי לא · שיקראוהו] (נ"א) פי' דאל"כ מאי נתינת טעם הוא כי לא ידעו מה הוא : יז [וכשבא' לביתם] (ד"ד) פי' דל"ת המרבה מי שצריך הרבה והממעיט שאינו צריך הרבה דא"כ אין זבוה רבותא דכיון שלקטו לפי ערך בני ביתם מה חילוק יש בהרבה למעט אלא יש שלקטו וכו' לא שהיו שם אנשי שעברו על גזירתו של משה רבינו והרבו והמעיטו מעומר לגלגלת שא"כ מאי ויעשו כן : כ [ויותירו דתן] מדכתיב אנשים דבכל מקום שנאמר אנשי' או נצים הוא דתן ואבירם : [ד"ה וירם תולעים] כאלו אמר והתליעו תולעים ולא לשון הורמה ופירשו הגביה תולעים כי לא חזינו וירם פועל יוצא : [ד"ה ויבאש · הפוך] ב"ל שאין להפכו כי הוא לחם אבירים ואין דרכו להבאיש אלא התולעים היו בו תחילה ומחמ' התולעי' הבאיש · רש"ל ואין דבריו נראין שהרי כתיב בקר' כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו : ° (ד"ד) הרמב"ן הקשה על רש"י דא"כ למה הוצרך לכתוב ורמה לא היתה בו דפשיט' הוא כיון דכבר אמ' ולא הבאיש וי"ל דקמ"ל דדווק' מה שהניחו אותו לילה בו רמה אבל מה שהותירו למוצאי שבת לא היה בו רמה : כא [והנשאר] לא שהנלקט נמס דא"כ מה יאכלו : [לשון] פושרין תרגום של ונמס שע"י השמש נעשו פושרין : כב [מצאו כפלים] לא שכוונו הם ללקוט כפלים בעבור היום ומחר מפני שידעו שאין המן יורד למחר שאם כן למה באו הנשיאים כשראו שהיה להם לחם משנה להגיד הדבר למשה והשיבם הוא אשר דבר י"י ונו' : כג [אפו היום] דק"ל מה יש בין תאפו לבשלו הא כפל לשון הוא · ומדאמר את אשר שהוא לשון ודאית דאם לא כן היה לו לומר אם תאפו אפו אלא ודאי מהלשון אשר תאפו ותבשלו משמע שכבר אפו ובשלו ולמ' יאפו ויבשלו עוד · לכן פי' מה שאת' וכו' ויהי אש' תאפו פירושו אם תרצו לאפו' : [ד"ה למשמר' · לגניזה] כמו והיתה' לעדת בני ישראל למשמרת ולא כמו ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח : כה [באו לשאול] דק"ל דבי נתינת טעם הוא אמה שלמעלה וא"כ הכי פי' אי שאלתם היה אם יצאו ללקוט כמנהגם יום יום וכו' והשיב להם את שבידכם אכלו כי שבת היום ואסור ללקוט היום לא תמצאהו אבל אם היתה שאלתם אם רשאים לאכלו היה די במה שהשיב אכלוהו היום אבל כי שבת למה ל"ה נתינת טעם אלא ודאי השאלה לא היתה על האכילה אלא על היציאה · ואפשר כי דברי משה הטעה אותם שאמר להם ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת ופירש"י לגניזה והיו סבורים לגניזה כמשמעו ולא לאכלה ליום שמחר כמו והיה לכם למשמרת לדורתיכם משום הכי שאלו לו על היציאה ולא על האכילה : [אמר להם שבת] כי היו סוברים שמא לצורך סעודת שבת אין לבני לצאת ללקוט אבל לסעודת הלילה שהוא צריכי' לצאת כי הששי הכין לשבת ואין מכין לחול לכך חזרו לשאול : ° (נ"א) קשה הרי אמר להם משה שבת · שבתון ולכך נתן להם לח' משנה וא"כ למה שאלו וי"ל דהיו סבורי' מה שהמן היה יורד לחם משנה לא היה רק לטובת' כדי שיאפו ויבשלו שבשבת אסור אבל מי שירצה לאכול בלא בשול ירד בשבת כמו בשאר הימי' לכן שאלו את משה ע"ש באריכות : ° (קנ"ח) ומה שלא שאלו למשה בשחרית מיד כשאמר להם את שבידכ' אכלו ולא תמצאו י"ל שהם היו סוברים שיתברך המן שביד' שיספיק להם עד בוא' לארץ נושבת כמו החררה שהספיק שלשי' יום אבל לערב אכלו הע ומר כולו חזרו לשאול : כו [לרבות יה"כ] דאל"כ הא כבר נאמר כי שבת היו' לה' היום לא תמצאו תלא וכו' : כח [מאנתם · משל] פי' דכך משל הדיוט כשמזומנין בשדה קוצי' ומיני עשבים בירק טוב באו לתלוש אותן קוצים ופעמים בא בתלושין מן הכרוב הטוב ונמצא בהדי הוצא לקי כרבא כך זה בהדי ישראל שחטאו לקו אף מי שלא חטא · וא"ת דלעיל פירש"י בעצמו משום זה תלוי הסרחון במשה מפני שלא הגיד לישראל פרשת המן על שאלו . וי"ל דהא והא גרמא דאי משום טעם שלא הגיד להם מצות שבת לחוד למה לא הוכיח ה' את משה מיד שלא הגיד לה' ולמה המתין עד כאן לא ודאי משו' משל הדיוט ואי טעם משו' משל הדיוט לחוד למ' כלל אותי כאן יותר מבשאר מקומות שחטאו ישראל אלא משום טעם השני גם כן : ° (והנ"א מתרץ מ"מ לא שייך לומר עד אנה מאנתם

לשמור מצותי ותורתי כי לא שייך בזה שלא היה שומר מצותיו ותורתיו
אבל השתא שישראל חטאו ומשה נ"כ חטא כמה שלא הגיד מצות שבת
לכך כלל עמהם וכדון אחר הכלל : כט [שהרי נס] כלומר ראו
בעיניכם כי ה' נותן לכם בערב שבת לחם משנה · כתב הרא"ם אבל
לא ידעתי מאי ראיה היא זו על קדושת שבת וכו' דילמא ברכת הששי
היה מרובה ונתן בו לחם משנה כי כל ברכה תוספות טובה היא
ואם בעבור שביום השביעי שובת בו המן ואינו יורד היה לו לכתוב
על כן לא ירד המן ביום השבת וכו' ותירץ מה שתירץ · ונראה לי
כיון שלקטו אותם ביום הששי אחר המרבה הרבה מאוד מאדם אחר
וכשאתם מודדים בבתיכם לא תמצאו כי אם לחם משנה שני עומרים
לגלגולת ואם ברכת היום הששי היא תעשיר למה לא נמצא כי אם
לחם משנה ותו לא אלא ודאי משום הכי יורד לחם משנה ביום הששי
כדי שיאכלו ביום הששי וביום השביעי וזה שכתב רש"י שהרי נס
בעשה בכל ערב שבת לתת לחם יומים' כלומר דוקא לחם יומים ותו
לא : °(ד"ד) המפרשי' הקשו למה לא הביא מן מן שלא ירד
בשבת והאריכו בזה ול"נ דמשה היה רוצה להביא ראיה תכף ביום
השבת ולכן לא הביא ממה שלא ירד בשבת דשמא יפסוק לגמרי
כמו שחשבו ישראל באמת לכן הביא ראיה ממה שהיה כפול ביום
הששי : [ד"ה שבו · מכאן] מדכתיב שבו משמע שלא יצא
ממקומו מ"מ דאסור לילך וזה אינו דהא כתיב וימצאו איש מקושש
ש"מ דמותר לילך ל"פ מכאן וכו' : [לפישוט ידים] כיון דכתיב
שבו איש תחתיו פירש בתחתיו וכמה תחתיו ארבע אמות גופו שלש
אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו : לג [ד"ה והנח · האהרן]
דהא בכל מקום שמונח לפני ה' הוא דכל העולם שלו : לה
[ובט"ו · פסק] וא"ת הא רש"י בעצמו פי' לעיל דבט"ו ירד
להם המן תחלה · וי"ל מה שנקט רש"י לעיל ט"ו ר"ל תחלת ט"ו
ומה שנקט הכא ט"ו הוא סוף ט"ו יום דשדינן הלילה אחר היום
שעבר הוי סוף ט"ו כיון שירד המן מיד למחר באשמורת : לו
[מ"ג ביצים וחומש] כי הכל ביחד תל"ב בצים והמעשר מת'
חרבעים והמעשר משלשים שלש בנים עוד נשארו ב' תחלוק כל
ביצה ה' חלקים נמצא שני בנים עשרה חלקי' והמעשר חומש ביצה
מהרש"ל :

פרשה יז

ד [אם] הוסיף מלת אם אמתין דבזולת
זה משמע דבודאי יסקלוהו אחר זמן מעט
אם אמתין או לא ימתין : ✿ ו [על הצור לא כאמ'] אע"פי
בפ' תולדת פי' רש"י בסרבך כמו על דמצינו כמה פעמי' ב' במקום
על ע"ש מ"מ דייק שפיר דה"ל לכתוב בש"כא תחת הכי"ש בצור
וכתב בצור בפת"ח דהוא כמו בהצור שמורה על הידוע ואי משום
דהצור היה ידוע למשה הרי אמר לו הנני עמד לפניך שם על הצור
להודיע למשה היכן הוא ומדאמר כאן בצור בפ"תח משמע להורות
עוד על דבר ידוע לכל ל"פ שהמטה וכו' כלי"ט : ח [סמך]
ואע"פ שאינו מביא בפירושו מדרש הסמיכות אלא במקום שהפרשי'
כתובים שלא על הסדר אבל הכא הוא בהכרח שתסמוך זו לזו להיותם
שניהן במקום א' (נ"א) דהל"ל ויבא עמלק וכו' כדכתיב ויבא
סיחון לקראתינו לכן דרשו כי הפרשה הזאת סמוכה למעלה עד ובא
הכלב וכו' כי הם אמרו היש ה' בקרבנו ולכך ויבא עמלק ע"כ ·
(נח"י) לפי מה שכתבתי כ"פ דהרב לא איירי בסמיכות הכתובים אלא
בסתיבת יתור לשון א"ש דהכי קשה לרש"י דמלת ברפידי' הוא
מיותרת דהא לעיל כתיב ויחנו ברפידים ובפרשת יתרו כתיב ויסעו
מרפידים מתחלת כל הסיפור דביני וביני היה ברפידי' אלא לכך כתב

ברפידים ל"ל שמעשה רפידים גרם ויבא עמלק ולכן אמר הרב סמך
פרשה זו למקרא זה ולא אמר לפרשה זו והיינו שתירוץ הסמיכות הוא
ע"ז הפסוק לבד : ט [ד"ה מחר · בעת מלחמה] דאל"כ למה
מחר דוקא אלא שהוא עת המלחמה ואמר אנכי נצב עומר הודיענו
בזה שמלת מחר דבקה עם אנכי נצב ונומר ובא להשמיענו שמחר
בעת המלחמה אנכי נצב ומתפלל עליך כדי לזרז את יהושע ולחזקו
בעת המלחמה שיהא בטוח בתפילתו של משה שהוא מתפלל בעת
המלחמה שיצליח על כל פנים אבל קאי אלמעלה מה בא להשמיענו :
יב [בשביל שנתעצל] °(ד"ד ונ"א) קשה הא איתא בגמרא
דאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של רחל שנאמר ויהי כאשר
ילדה רחל את יוסף ובשביל זה אמר משה ליהושע להלחם בעמלק כי
עמלק מזרעו של עשו וא"כ מה עצלות היה למשה במנוח זו · נראה
דמה שנתן ליהושע שיבחר הוא אנשים והיה ראוי שהוא בעצמו היה לו
לבחור אנשים ע"ז אמר שנתעצל משה · ויש ראיה מן המדרש שאמר
אילולא שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים לא היה מנסער כ"כ :
[ד"ה ויהי · משה ידיו] דק"ל ויהיו מבעי ליה ופירש ויהי שב אל
משה ולא על ידיו : [ונכונה] פי' מכוונת רש"ל : [ד"ה עד
בא · וערבוב] (כס"י) הקשה לו דלעיל פי' מחר בעת המלחמה
משמע ולא כל היום וכאן אמר עד בא השמש דהיינו עד הערב לפיכך
פירש שהעמיד להם חמה וזהו עד בא השמש : יג [אלא מלשים]
דק"ל דכתיב ויחלוש יהושע וגו' לפי חרב אם הרגו לפי חרב לא
בעשו חלי' אלא נהרגו · ל"פ ולא השאיר וכו' : (נ"א)
פירש דאם לא כן דאם היה בו כח לחתוך ראשי גבורים
כל שכן שהיה יכול להמית החלשים אלא על פי הדיבור :
פי' לפי שלא הוזכרו בתחילת המלחמה דבר הש"י אלא כתיב ויאמר
משה אל יהושע משמע שמעצמו נוס לכך הוצרך רש"י לפרש שעל פי
הדבור היה עושה ומוכח מזה דאם לא על פי הדבור היה לא היה לו
ליהושע להניח החלשים אלא היה לו להרוג את כולם : יו [ד"ה
כי יד · ידו] תקן בזה כמה ענינים האחד שאמר ידו של הקב"ה
לא יד סתם שמשמעו יד של משה כמובן מן הכתוב וע"ד שאמר כורמה
לא שידו של הקב"ה על כסאו תמיד אלא שהורמה אלא לפי שעה
כמו כי אשא אל שמים ידי וכו' וע"ש (נק"נח) : ° (נ"א) פי'
שאין שלימותו ורוממתו ניכרת מלכו כל זמן שישראל תחת יד עשו
אין מלכות שמי' ניכרת עד שיפרע מן הרשעי' שאז והי' ה' אחד
ושמו אחד · ° (ד"ד) חלילה לומר שיש חסרון למעלה אלא
שהקב"ה ממעט להראות כבודו ככסא שלם ובשמו שלם עד כי יבא בן
דוד ב"ב :

חסלת פרשת בשלח

יתרו

פרשה יח

א [שמע ויבא · קריאת] פירש
שבשבילה נתערער לבא · (נק"י)
ואכתי קשה דילמא בשביל כל השמועות בשוה בא ולא עדיף קרא
מאיכך וכו' : ✿ ונראה דהי"לל ויתבו וגו' שמע את כל וגו'
דשמע ל' עבר והי' משמע כיון דשמע הכל בא אבל וישמע הוא לשון
הוה ופירושו בשעת שמיע תיכף בא ומסתמא לא שמע כל הניסים
בפעם אחת דומן ארוך היה להם ולכן שאל מה שמע שבא ועוד יש
במשמעו' לשון ויש יע שהוא לשון הוה דבשעת מעשה שנעשה הנס
שמע וזה לא יתכן אלא בקריע' ים סוף שבשמע מים בכל עולם
שנבקעו

שנבקעו כל המים שבעולם ונשמע בכל מקום כדאית' במכיל' וכיון שבא הכתוב לרמז בשביל מה בא ואכתי לא ידעינן בשביל מה בא אי בשביל קריעת י"ס כנזכר או בשביל מלחמת עמלק שנזכר בסמוך וכנ"ל וכיון שלא בא הכתוב לכתום אלא לפרש ודאי בשביל שניהם בא דהי מנייהו מפקית שהני אלו בשמועת לשון וישמע כנ"ל לכן פי' רש"י קריעת י"ס ומלחמת עמלק כלי"ט: ומה שהקשה הרא"ם למה השמיט הרב דעת מ"ד שמע מתן תורה ובא ותירץ וכו' ונראה דאשתמיטתיה להרא"ם פלוגתא בזבחים (דף קי"ו) אי יתרו בא קודם מ"ת או לאחר מ"ת והרב סתם כ"פ שלאחר מ"ת בא לא הוצרך כאן להזכיר מ"ת וע"ש . (מהרש"ל) דק"ל למה לא כתיב וירא יתרו כמו וירא בלק או וידע יתרו · ומתרץ לפי ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שהן דברים שהיו לפי שעה שלא שייך למכתב וירא או וידע שהרי כשבא לישראל לא ראה שנקרע הים או מלחמת עמלק והשתא אתי שפיר דלא פי' ששמע ירידת המן ובאר ותורה דא"כ הל"ל וירא שהרי ירידת המן ובאר ותורה היה להם כמה שנים ואז הוי שייך למיכתב בו וירא אבל כיון ששמע קריע' ים סוף ומלחמת עמלק לא יכול לכתוב וירא או וידע וק"ל: [ד"ה יתרו · שבע] אבל בפרשת בהעלותך כתב ושני שמות היו לו כמו ששנינו בספרי: ° (ד"ד) דק"ל למה אמר כל אשר עשה שהוא כלל וכי הוציא פרט אלא להפרט אתא לגלויי דלא בכלול הכל בכלל ע"ו וקשה מה שמועה שמע מה שלא נכלול בכלל דכל אשר עשה ותירץ קריעת י"ס כו' כי היה סגי בלאו הכי שהיו יכולין לילך ממצרים על יבשה וכן הי' סגי בלא מלחמת עמלק וא"כ זה לא נכלול בכל אשר עשה שלא עשה לישראל טובה מזה אלא להראות כח ידו החזקה · [הסיפו לו אות] (הרא"ם) תימא א"כ אין כאן כ"א ששה שמות מכיון דקודם גירותו היה נקרא יתר לא היה נקרא יתרו ואחר גירותו שהיה נקרא יתרו לא היה נקרא יתר ולא היה ראוי למנותם לשני שמות כמו שאין ראוי למנות אברם אברהם לב' שמות וכו' והניח הדבר בצ"ע · (מהרש"ל) נ"ל דלא קשה מידי דהא לא כתב רש"י ז' שמות יש לו אלא ז' שמות נקראו לו משמע נקראו לו קצת לפני גרותו וקצת לאחר גרותו עכ"ל · ולי נראה דאין מזה ראייה ששם יתרו קודם שנתגייר היה יתר דילמא שם אחר היה לו וכמו שפירש הכא ולעיל בפרשת ואלה שמות גבי וישב משה אל יתר חתנו ושם פי' רש"י גם כן כי ז' שמות נקראו לו וזה היה קוד' שנתגייר וקוד' שיתר פרשה בתור' אלא ע"כ נ"ל דשם אחר היה לו אך התורה קראה אותו בשם יתר על שם העתיד ואמת הוא מיד כשבא למסרתו כשישב משה לשפוט את העם ונתן לו עצה בדבר המשפט מיד נקרא שמו יתר ע"ש שיתר הפרשה זו בתורה ועדיין לא נתגייר ואחר נתגייר הוסיפו לו עוד אות וי"ו ולא היה שמו של ע"א יתר אלא שם אחד היה לו וז' שמות נקראו לו בלא שם ע"א ואל תקשי והא לעיל בפרשת שמות גבי וישב משה אל יתר חתנו דמשמע ששם ע"א הוה יתר אין ראייה דהא התם בפרשת שמות כתיב נמי ומשה היה רועה את צאן יתרו אלא ודאי על שם העתיד וכדפירשתי לעיל ודו"ק נ"ל: [חובב הוא] שלא תאמר חובב בנו של יתרו היה וכן פי' בהדיא לקמן בפסוק ויהי ממחרת וגו': [וי"א רעואל אביו] (מהרש"ל) וקשה א"כ לא היה לו אלא ו' שמות וי"ל דרש"י מפרש המכילתא דתניא במכילת' שלא היה לו רק שני שמות חובב ויתרו ומסתמא הוא סובר שנקרא ג"כ בשם יתר כדכתיב וישב משה אל יתר חתנו אלא שה"א סובר שיתר ויתרו אחד הוא כמו אברם אברהם וא"כ קשה והא כתיב ותבאנה אל רעואל אביהן א"כ משמ' בהדיא שנקרא

רעואל בשלחה שאר שמות י"ל דמשפחתו נקראת כך דלא כתיב אל אביהן אבל רעואל קשה · לכ"פ וי"א רעואל אביו וכו': [ד"ה חותן · מתכבד] אע"פ שאין הפרש בין וישמע יתרו חותן משה ובין וישב משה אל יתר חתנו שבשניה' יחד יתרו הוא הנודע עם משה לא משה עם יתרו שפי' חתנו כמו חותן משה מ"מ יש הפרש מצד הסיפור שא' הסיפור על משה ומזכיר את יתרו בשם חתנו נראה שכוונת המספר לכבד את משה ואם הספור הוא על יתרו ומזכיר את יתרו בשם חותן משה שנראה שכוונת המספר הוא לכבד את יתרו: [ד"ה למשה · שקול] דאל"כ לא הל"ל רק לישראל שהרי משה בכלל ישראל הוא אלא לומר לך שקול וכו' · י"ל דק"ל דודאי אתכל אשר עשה קאי על אשר הוציא אותן ממצרים ובהוצאה שייך להקדים ישראל דהא ההוצאה מהשיעבוד היה לישראל ולא למשה ולשבטו דהא לא היו המצרים משעבדים בשבט של לוי כמו שפי' רש"י בפ' שמו' בשלמ' אי הוה אמרי' דמשה היה חשוב יותר מכל ישראל הוה א"ש דהקדים משה לישראל אבל השת' דאמרי' דהיה שקול כנגד כל ישראל ולא היה חשוב יותר א"כ היה לו להקדים ישראל להיות עיקר ההוצאה היתה לישראל כדפירש וא"ל דאיצטריך להקדים משה לישראל ללמד ששקול משה כנגד כל ישראל דהא יש ללמוד זה מדהוציא משה מכלל ישראל כדפי"ל לתירוץ ראשון · ומתרץ רש"י דאת כל אשר עשה לא קאי אהוצאה אלא קאי אירידת המן וכו' דשייך לכולהו למשה כמו לישראל דהא בהביא טובה היה כולם שוים ולכך הקדים משה לישראל כי עיקר העשייה היא למשה שהסיר השם תלונות ישראל מעליו במן ובבאר ועמלק שנצחו משה שהוא היה כישורין מלך בתפילתו ובלבל לו השעות כדאי' במדרש וק"ל: [ד"ה את כל · להם] כשבלהם במקום למשה ולישראל עמו כדי שלא יצטריך בדבור כמ"ש בפרשת וארא אל האבות במקום אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב · (נ"א) פירש כדי שלא תאמר למשה בפני עצמו עשה נסים וישראל נ"כ בפני עצמם · לכ"א להם לכללם יחד שמה שעשה לזה עשה לזה : [ד"ה כי הוציא · גדולה] דק"ל לרש"י למה הוציא יציאת מצרים מן הכלל אלא להגיד וכו' · ומה שהכריח רש"י לזה הוא מפני שפתח באת כל אשר וסיים כי הוציא דמשמע שעשה גם שאר נסים דאל"כ מאי כל: ב [לכי לבית אביך] משום דמשה לא הקפיד אלא על אשתו שלא ישתעבדו בה מצרים אבל בבניו לא הקפיד דאף אם היו בניו שם לא משתעבדין בהן שהרי לא הוטל השיעבוד על שבט לוי כדפי' רש"י בפרשת שמות ויאמר אליהם מלך וגו': ד [צוארו כעמוד] ע"ל בפרשת שמות על פסוק מי שם עור וכו': ו [ד"ה אני · אם אין] דאל"כ היה לו לכתוב אני חתנך יתרו ואשתך וגו' באים אליך ולמה הפסיק בין יתרו ואשתך וגו' אלא הכי אמר לו אני בא אליך ובא בגיני ואם אין וכו': [בגין שני בניה] י"ל כיון דצריך לדרוש כן לעיל גם הכא צריך לדרוש כן הרא"ם · (כמ"י) ול"נ דמלשון אני דייק: (נ"א) מקשים וכי יתרו שהיה גדול היה רודף אחר הכבוד שיצא לקראתו וי"ל שהיה לו גנאי ובזיון שאם לא היה יצא לקראתו שהוא הי' חתנו · ואמר מהר"ר חיים מורנקפורט תי' דפיה מלעיזי' על משה בת יתרו מי התירה לך לפיכך שלח לו יתרו בא בגיני שלא יאמרו שאתה מתבייש ממני שאני גר ואין אני ראוי להדבק בשכינה ואם אין אתה מקפיד בא בגין אשתך שלא יאמרו מי התיר לך להכניס ואם אי אתה מקפיד עליה שתוכל לגרשה בא בגין שני בניה שיאמרו ולד נויה כמוהו לכך בא בגין שני בניה והיינו דקאמר שני בניה ולא בניך: ז [ויצא אהרן] דק"ל מה כבוד היה ליתרו שמשה לבד יצא לקראתו הרי משה מלך ונשיא היה גנאי ובזיון הוא למלך ליצא

יפידי ל"פ וכיון שיצא מסתמ' יצא אהרן וכו' ומסברא דנפשי' קאמר הכי: ✿ דאל"כ מה בא הפסו' להשמיענו שיצא וישק וגו' הלא כל הפסוק כמיותר וכסיפור דברי' בעלמא וודאי לא למינם נכתב אלא להודיע לנו שכבוד גדול עשה לו שבא להתגייר לקרבו לתורה וכמו שפי' רש"י בסמוך כלי"ט: ° (ד"ד ק' אין זה אלא דברי נביאות ברש"י דמנ"ל שיצא אהרן נדב ואביהוא · אלא י"ל דהוכחת רש"י הוא מדכתי' כאן ויצא משה לקראת יתרו הל"ל וילך משה אלא ע"כ דלהכי קאמר ויצא להודיעם שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם כמו גבי יעקב ע"ז ק' הא נשתייר שם אהרן נדב ואביהו שהיו נ"כ צדיקי' אלא ע"כ מוכח שיצא אהרן נדב ואביהו וממילא כיון שראו שאלו יצאו ולא יצא עמהם · ומוכח כן מדמניין בקרא הכי שני תיבות ויצא משהולא מניין וגו' אלא מוכח כמש"ל: [ד"ה וישתחו. והאיש] ק' הרי מצינו שגם יתרו נקרא האיש שנ' ויואל משה לשבת את האיש · (כמ"י) ונ"ל דהאיש דגבי משה מיותר דהל"ל ומשה עניו מאוד אלא להראות שמשה נקרא איש אבל ויואל משה לשבת את האיש הוה כאלו כתיב אתרעואל: ח [לקרבו לתורה] דאל"כ למה ספר לו הא כבר שמע הכל כדכתיב וישמע יתרו: ◼ [קידודין] פי' קמטין קמטין והוכחתו מדשינה מלת וישמח וכתיב ויחד: (נ"א) אע"ג דכאן לא היו עשרה דורות אפ"ה יתרו שהיה מכיר ביותר להק"בה דהא אמר עתה ידעתי וגו' ודבר זה יותר ממה שאר גרים מגיעי' עד עשרה דורות ומ"ש י' דורות דלאחר י' נשתכח שם הגירות כדמצינו לא יבא ממזר גו' עד דור עשירי ✿ [ד"ה על כל · המן] הא דחשב ג' אלו ולא קריעת י"ס ומלחמת עמלק משום דאלו נ' ספיר לקראם טובה מב' טעמי' הא' דלא כבני בלאו הכי דמי יתן לכם אכילה ושתייה בדרך והתורה א"א לעולם בלא תורה ונתן להם ולא לאומ' אחרת מש"אכ קריע' י"ס ומלחמות עמלק כמו שכ' ד"ד לעיל על פסוק א' את כל אשר עשה ע"ש ועוד דאלו נ' הם טובה להם אף לאחר מעשה שהמן הוא לחם אבירים ונבלע באיברי' נס נעשו דור דעה ע"י וכן באר' של מרים מרפא הכל והתורה כי נפר מאלו כידוע כלי"ט: [אשר הצילו] דאל"כ בויחד יתרו לאוד שני כיון דקאי אדלעיל דכתיב ויספר משה וכו' · אבל מויכלם ה' דלעיל לא שמעינן לה דהתם במה שנעשה לפרעה ולמצרים שעל ידם היתה הגלה קמיירי : י [ד"ה מתחת יד · ל' רידוי] לא כמו מיד מצרים שפירושו מרשות כמו ויקח כל ארצו מידו שפי' ברשותו דא"כ תרתי ל"ל: יא [לשעבר ועכשיו] דק"ל דעתה משמע עכשיו וידעתי משמע לשעבר · ועו"פ מכיר הי תי לשעבר · ועי"ל דק"ל דהא כפ' שמות משמע שפי' מעבודת אלילים וא"כ מאי עתה ידעתי אלא עכשיו ביותר . והרא"ם פי' מדלא אמר עתה ידעתי את ה' וכי גדול וכו' ש"מ שהכירו לשעבר אבל לא הכיר גודל פעולתו על כל פעלו אלהי' רק עכשיו אחר כל המעשי' הללו אמר כל : [ד"ה מכל · בכל ע"ז] דאל"כ מנא ידע וא"ת גבי דוד כמו כתיב כי אני ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים . ותירץ הרא"ם דגבי דוד אוכא למימר דידע זה מכח ראיית מופתי' ואין צריך סיפוס אבל גבי יתרו כתיב עתה ידעתי וגו' דמשמע מכל המעשים שעשה ה' ידע זה ולא מכח הזופתים א"כ במה ידע זה אלא מכח הסיפוס : ועי"ל דהכא כתיב מכל האלהים בה"א הידוע' דפי' מכל האלהים הנודעים לו ולא אחר וא"כ מנא ידע זה יתרו דילמא גם אחר היה כמותו סוקר וידע זה אלא ע"כ צריך לפרש וכו': [ד"ה כי בדבר · זר"ד] מדלא כתוב אשר הרשיעו · ונ"כ דק"ל למה לקח ר"ול המשל בלשונקדיר' שבשל וכו' ולא לקחו המשל ע"ד שכתוב בכ' סופר נומין ◼ יפול והל"ל כנומין שספרו בו נפלו אלא

מפני שדרשו מלת זדו מל' ויזד יעקב נזיד: יב [ד"ה וזבחים שלמים] שהרי הבעלים אוכלי' ממנו והיינו שלמי' שאין נקטר ממנו אלא האימורי': יג [ממחרת רדתו] דא"ל ממחר' שאכלו ושתו דמה סימן נתן בזה והרי עדיין אין אנו יודעין אותו יום מתי הוה אלא ע"כ נ"ל ממחרת רדתו מן ההר ירידת ההר מפורש בהדיא בקרא : [קודם מ"ת בא] פי' דלדברי האומר יתרו אחר מתן תורה בא פשיטא שלא כסדר הוא שהרי אפילו מן ראש הפרשה כלו' ביאתו של יתרו שלא כסדר הוא שהרי הוא סובר דלאחר מתן תורה בא אלא אף לדברי האומר קודם מתן תורה בא א"כ מן ראש הפרשה עד ויהי ממחרת כסדר הוא מ"מ מן ויהי ממחרת ואילך שלא כסדר הוא : [שנה שנייה] פי' למניין שנות העולם כי שנות העולם מתחילי' מתשרי ר"ל שרוצה עוד להוכיח דמן ויהי ממחרת ואילך נכתב שלא כסדר כמו שמפירש והולך שהרי נאמר וכו': [היכן מצינו שחזר] שכיפא אם לאחר מתן תורה שולחו מ"ה לא הזכיר פורתו שאין בזה נפק מ' שהרי כבר קיבל התורה והמצות אבל אי שולחו אל ארצו היה קודם מתן תורה א"כ היה צריך להזכיר פורתו שבא לקבל התורה שהיה עיקר ביאתו שלא יאמרו כוונת יתרו לא היה שבא מתחילה אלא להביא אשת משה ובניו שהרי לא הזכ' פורתו עיין כל זה בהר"אם כי האריך שם הרבה והביא כמה גירסאו' והקשה כמה קושיות על הגירסות והעיקר הוא כמו שכתבתי: [ד"ה וישב משה · והוכיחו] והר"א בן עזרא טען שאין זילזול בזה כי דרך השופטים לשול' להיות יושבי' ובעלי דינים עומדים וכו' אבל אני אומר שאין טעם בתו טעגה על רש"י כיון שחשב יתרו דמה שבולן עומד' אף מי שאין לו שום ריב הם עומדי' לפניו לתפארת כמנהג השרים מפני כך ה.קש' בעיני יתרו·ומה רש"ל כתב ול"נ דלא קשה כי מה דכתיב ועמדו שני האנשי' היינו בשעת דין אבל גבי משה היו עומדין; אף שלא בשעת דין כי היה דן ויושב ולא היו יכולין לפניו לבא א"כ לפעמים היו עומדין עד הערב והיו מצפין לבא לפניו ועל זה הוכיחו יתרו עכ"ל : [ד"ה מן הבקר · אלא] לפי דפרשה זו נאמרה ממחרת יום כיפור וא"כ היאך אפשר לומר כן שישב ודן מן הבקר עד הערב הא היה צריך להקהיל את כל עדת בני ישראל ולצוות להן על מלאכת המשכן : [כעשה שותף] לפי שהעולם קיים על הדין שהרי המבול בא לעולם שלא היה דין ביניהם ונוזלין וחומסין זה את זה כדכתיב ותמלא הארץ חמס אם כן מי שדן דין אמת גרם שהעולם מתקיים על ידו והוי כאלו כמעשה שיתף : ° (נ"א) וא"ת לפ"ז לא יהיה דווקא אלא דין של רשע דגזל או חמס אבל שאר דין לא דלא שייך הך טעמא והכא משמע בכל דין וי"ל דכיון שרואים הרשעים כי יש אלהים שופטי' בארץ או הם יראים ולא יביאו לגזול לפיכך בכל דין שעשה כעשה שותף להק"בה : טו [כי בא] פי' ולא ל' עתיד דאל"כ לא היה לו לישב כל עוד שלא באו לדרוש: יו [מי שהיה] דק"ל דפתח בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד בא אלי ועו"פ מי שהיה וכו' ומפני שתשובת משה ליתרו במה שהיה יושב שהוא יושב לבדו כמנהג השרים איגם רק מן ושפטתי בין איש וכו' שהשיב לו שאין העמידה הואת לתפארת אלא לאשפט ולא מן הכתוב חקי האלהים ותורותיו שהיה מלמדך כי בלימוד הרב והתלמוד בעמידה לכך מפרש כי יבא וכי יהיה להם דבר שביהם על המשפט ולא כתרגום : יז [הותנו של מלך] והא דלא פי' רשי זה לעיל גבי וירא חתן משה וגו י"ל משום דכתיב לעיל מיניה ויאמר משה לחתנו כי יבא וגו' א"כ היה נ"כ כאן לכתוב ויאמר חתנו ולא להזכיר משה לכך פירש דרך כבוד וכו' מ"ה פירש הכא ולא פירש זה לעיל: יח [ד"ה גם · ואהר וע"ז] קשה והלא שור כבר היה נהרג במעשה

פעגל

העגל וזה היה א"כ וי"ל יש אגדה אחרת שסובר שלא נהרג חור במעשה העגל לפי' אותה אגדה מפרש רש"י חור· ולפי אגדה אחרת אינו בא לרבות אלא אהרן וע' זקני' מהרש"ל: ❁ [בענה א"ל] דיוקו דכתיב ויהי כמי"רק שהוא כמו לשון ציווי דהי"ל ויסיה אלהים עמך או היה משמע אם תשמע לעצתי יסכים הקב"ה ממילא אלא כוונתו שישאל להקב"ה אם לעשות כן או איך לעשות וק"ל נלי"ט: כא [גרות הקדש] · דתשוה מלשון חזיון דאל"כ הל"ל תבחר א"כ דאל"כ איך יכול משה לברר משש מאות אלף אנשי חיל ואנשי אמת: [ד"ה שונאי בצע· כל דיינא] והר"אם כתוב על רש"י ז"ל דלא דק כי אין הכדין דומה לראייה· וי"ל כגון שבאו שנים לפניו ואמר אחד מהן אם אין אתה מזכני הריני שורף את ביתך ודיין זה ירא מפניו ומזכהו ויודע דין זה שבעל דין חבירו יתבענו לדין על שחייבו שלא כדין ויתחייב לשלם לו מה שהפסידו ועל זה קאמר כל דיינא וכו' · כלומר כל דין שחייב לשלם משום שזיכה את החייב אפילו הכי לאו דיינא הוא שלא היה לזכות את החייב שהרי כתיב לא תגורו מפני איש: כב [וידונו ג' ניוי] פירש ויהיו דנין בכל עת ונקרא עתיד כלו' שידונו בכל עת אבל ושפטו השני מתרגם ודייני' שהיו דנין בכל עת ונקרא ביגוני עבר: [ד"ה והקל' ל' הוה] פירש דאי אפשר לפירשו לשון צווי משום דבמנוי הדיינים הנזכרים כבר הגיע הקלות ואין צריך פעולה אחרת לעשות כדי להקל ופירושו וכזה תוכל להקל מעליך ולא בסבה אחרת: כג [תוכל עמוד] פירש כאלו אמר ואם יצוך אלהים ויכלת עמוד· דאל"כ מאי וצוך אלהים מהיכן ידע שיצוהו השם כמו שהוא טוען לו: ❁ [ואם ויעכב] וקשה מאי בא להשמיענו אם הש"י יעכב לא יוכל לעמוד פשוט הוא דאף עכשיו א"ל כבל תבל וגו' ועוד הוא סותר דברי עצמו דכתיב וצוך אלהי' ל' צווי ופי' המלך אם מצווה אותך וכו' משמ' שצריך כאן דבר וציווי אבל אם לא יצווה אף שלא ימחה לא תוכל לעמוד ואיך כתב ואם יעכב ע"י לא תוכ' לעמוד משמע דוקא שהוא מוחה בדבר אבל אם לא ימחה אף שלא יצוה בפירוש תוכל לעמוד· ונרא' דק' לרש"י לשון הכתוב לכאור' שלא בדקדוק דאמ' וצוך אלהים ויכלת בוי"ו איך נופל כאן וי"ו זו ויכלת יכלת הי"לל בשלמא אי הוה כתוב לעיל אחר ונשאו אתך ויכלת עמוד אם את הדבר הזה תעשה וצוך וגו' היה שפיר נופל לשון ויכלת בו"יו אבל כאן משמע אף שיצוה הש"י צריך לנסות אם יוכל לעמוד או וגם כל העם וגו' בשלום וחלילה לגר צדק כיתרו מדעת זו אלא ע"כ וי"ו זו לתנאי כמו או והכוונ' שיתרו אמ' כבל תבל וייען לו וכו' ואמ' אם את הדבר וגו' וצוך הש"י תוכל לעמוד ודאי או אף אם לא יצוה ולא יעכב ע"י או מועיל הנכיון אם יכלת לעמוד אבל אם ימחה לא תוכל לעמוד אף שתנכה זמן מה ודאי כבל תבל לסוף וזה שפיים ואם יעכב ע"י לא תוכל לעמוד אף שתנסה זמן מה וד"וק כלי"ט: [ד"ה וגם וע' וקנים] דא"א לפרשו על הבעלי דינים כיון שבמדבר לא היו עובד אדמה ולא בעלי מלאכות· ואף על גב דנראה מן הכתובים שישב משה לבדו מ"מ דרשו רז"ל שבלוו עמו אף קודם עצת יתרו מדכתיב גם אתה גם העם · (מהרש"ל) גם לרבות אהרן כל לרבית נדב ואביהו ובכלל הרבוי של אהרן הם הזקנים אבל נדב ואביהו אינם בכלל זה שהרי עדיין לא היו זקנים לכך מרבה אות' ברבוי אחר אבל לא רצה לחשוב הכא חור כיון דיש מדר' שכבר מת א"כ מה תועל' לחשוב אותו: כז [לגייר בני] דאל"כ למה תלה השליחות במשה אלא ע"כ לגייר בני משפחתו וזהו שבח למשה דכתיב ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' וילך וישב את העם:

פרשה יט

א [בר"ח] כתיב הכא ביום הזה וכתיב התם החודש הזה לכם מה להלן בר"ח אף כאן בר"ח · (כמ"י) כ"ל דה"פ בחדש השלישי ביום הזה ולא נכתב באיזה יום היה הוי אומר לא בא הכתיב לסתום אלא לפרש ר"ח היה כי ר"ח נקרא חדש כמו מחר חדש וכן לא חדש ולא שבת וכו' וו"ש בחדש השלישי ולכן פריך הרב א"כ לא הל"ל אלא ביום ההוא כיון שנשמע שהיה ר"ח בלי נ"ש אלא וכו' ובזה יתורצו קושיות הרא"ם: ב [כבר כתב] דכתי' ויחן ישראל נגד ההר כאיש אחד: [כתשובה] (ד"ד) פי' דקשיא שאיך כתב תחלה הביאה למדבר סיני ואח"כ הנסיעה מרפידים דה"לל כסדר אלא לדרשה מה ביאתן כוודאי בתשובה כו': [ד"ה כנגד פנים למזרח] אינו ר"ל כל מקום שנאמר כנגד שהוא מזרח דהא כתיב מנגד סביב לאוהל מועד יחנו ואין פירש למזרח אלא ר"ל כל מקום שנאמר מנגד על פולה מיוחדת שמלת מנגד מורה על הנוכח ונוכח האדם תמיד מורה על הפנים ומזרח נקרא פנים · רא"ם: ° (כמ"י) נראה דבא להודיענו שגם מזה מוכח שבאו בתשובה כאיש אחד דהא פניהם קדמה לארץ ישראל ואחוריהם למערב למצרים השך הכתיב ואמוריה' אלהיכל ה' · וק"ל: ג [עליותיו בהשכמה] דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ומדאשכחן במקום אחר שכל עליות שלמשה בהשכמה היו ואי אפשר לומר שעלה מעצמו ביום ביאתו וא"א לומר שהיה ביום השלישי דהא כתיב וישב משה דברי העם ביום המחרת שהוא שלישי לחדש וכתיב ויגד משה את דברי וגו' הוא רביעי בחדש כמו שפירש רש"י לקמן ואי הוה עליותו ביום שלישי לביאתן לא הוי כתיבת התורה בששי בחדש לפי החשבון: [ד"ה כה · וכסדר הזה] היינו שיאמר לנשים תחלה ואמר רך לאנשים: [ד"ה לבית · כל רכה] ולי נראה כיון שמצינו דדיבור הוא לשון קשה כדכתיב דבר אתנו אדוני הארץ קשות ש"מ שאמירה הוא לשון רכה · ועוד מדכתיב ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף ונומר וכתיב כמי ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא ונומר וכתיב שם סוף סדר ויגש ויאמר יוסף אל פרעה וגו' וגו' מכל אלה נראה דלשון ויאמר לשון רכה הוא: ד [לא בדברים] דק"ל למה הוצרך לומר אתם ראיתם ועוד שלא תפול ראייה אלא על הדברים הנעשים לא על עשייה ועוד בקרא משמע דהמאמר הזה אינו אלא להודיעם שהם חייבים לי כמסיים ואשא אתכם על כנפי נשרים וזה סיבה הדאה להם בזה דלמא לא עשה להם מה שעשה אלא בעבור שמשאו ולא בעבורם ונתן ל"פ וכו' הרא"ם: [ד"ה ואשא · כתקבנו] אף על פי דפרשת נא בפסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה פירש רש"י ק"ך מיל היה ונאוסם לפי שעה הוא שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים · כאן פירש שכולם נקבצ' לרעמסס כו' דהא והא איתא: [ד"ה על כנשר] הרא"ם גורס ד"א כנשר וכו' וכך הוא במכילתא והם ב' פירושים פי' כי האחד על הקלות והשניה כנשר הנושא וכו' ע"ש: ה [אם עתה] מה שהוסיף רש"י מלת אם שכתב אם עתה מפני שכל מלה שהוא תנאי כמו מלת אם שכתיב נקרא מורה על הזמן לכן נקט רש"י אם עתה כאלו הכתוב הוא מסורס ופירושו אם עתה בזמן הזה תקבלו עול התורה יערב לכם בעתיד · ולפי משמעו' הקרא והיה מלת אם שהוא מלה תנאים קאי על קבלת המצות והיה פירש אם תקבלו ולא יובן ממנו שיערב להם מכאן ולהבא המורה על זמן העתיד · עכ"ל: [ד"ה ושמרתם · התורה] פירש לא אותו הברי' שכרתי כבר דהיינו ברית שבת וברית מילה כי פשט הכתוב מורה על ברית התור' שעתיד לכרות כה שזה עיקר הכוונה במקום הזה: ט [ויהו ערפל] דק"ל ל"ל כפל לשון דהא עב כמו שם ענן הוא כמו

דכתיב הנה יי' רוכב על עב קל והנה עב קשה ככף האיש וגו'· ועל זה פירש שאלת עב דהכא לשון עובי הענן וזהו ערפל שהוא עב יותר מענן: [ד"ה ויגד · רצוננו] שהרי כל עליותיו בהסכמה היו: [ד"ה את · רצוננו לראות] מתשובתו של הקב"ה שהשיב למשה אנו למידין שמשה אמר לו כך שהרי השיב למשה כי ביום הג' ירד יי' וגו' ע"כ צ"ל שהם בקשו ממנו והרא"ם פי' דאל"כ מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום: יא [מובדלים מאשה] דמלפינן ג"ש נכונים נכוני' כתיב הכא היו נכונים וכתיב התם היו נכונים אל תגשו אל אשה: [ד"ה לעיני · שנתרפאו] וזה היה תשובה על מה שאמרו רצוננו לראות מלכינו: יב [ד"ה לאמר · הזהירם] (הרא"ם) פי' שלא יתכן לומר והגבלת את העם שתאמר השמרו כי ההגבלה מקומיית למוד והאזהרה למוד לכן לאמר מחובר עם הגבול לא עם משה ומפני שלא ענש אלא א"כ הזהיר לכן הוסיף רש"י ואתה מזהירם על כן פנס משה אמור להם השמרו ואע"פ שאין לאמר דבוק עם משה מ"מ כיון שהשמם הכתוב מורה על אזהרת משה א"כ בהכרח שמלת לאמר תשוב על הגבול וגם על משה: [ד"ה ונגע · אפי' בקצהו] דאל"כ עלות בהר ל"ל דהא א"א לעלות אם לא יגע בקצהו (מהרש"ל) שמעתי מחכם אחד דק"ל שלא תפרוש עלות בהר עבור בקצהו שלא תעלה ותגיע למעלה בקצהו לכן פי' אפי' בקצהו · א"נ כ"ל דק"ל דכתיב השמרו לכם עלות משמע לא תעלה אבל לעמוד ברחוק וליגע בו על זה לא הזהיר לכן פי' ונגע בקציהו אפי' לעמוד ברחוק וליגע בקציהו· עכ"ל: יג [שתי קומות] מדכתיב ירה שני פעמים: [ד"ה במשך · ומפסקת] שכן דרך המנגנים אם בפה אם בכלי שמאריכו הקול וימשכו בעת ההפסקה והפסקת הקול היא הוראה על סילוק שכינה שהרי לא נאה אלא בקולות וברקים וקול שופר ונתינת הרשות לעלות היה אחר סלוק השכינה הרא"ם: [ד"ה היובל · של יצחק] (מהרש"ל) מדכתיב במשוך היובל משמע שופר המיוחד והיינו שופר של אילו של יצחק דכתיב ביום ההוא יתקע בשופ' גדול ומה שהקשה הרמב"ן והא אילו של יצחק עולה הקריבו אותו והקרבי' והטלפי' נשרפו· תירץ הרא"ם ז"ל דמקיים פירשו דלאו בני הקטרה ניהו אף שיש בו מעילה ואי לאמר וריקת דמן לית ביה משום מעילה: טו [לסוף ג' ימים] שלא כתיב ליום השלישי כמו שצוה לו הקב"ה אלא לשלשת ימים משמ' לסוף שלשת ימים: [ד"ה אל תגשו · שמ' תפלוט] וא"ת מ"ט דהקפידה התורה על טמאות קרי יותר מזב ומצורע ובועלי נדות כבר תירצו התוספות בברכות כ"א ע"ש: יז [כחתן היוצא] פי' דלשון לקראת למול לא נאמר אלא על ההולכי' להשבא כנגד כמו הכ' יוצא לקראתך: [ד"ה בתחתית · כגיגית] וא"ת והא כבר אמרו נעשה ונשמע כבר תירצו התוספ' דשמא היו חוזרין כשיראו האש הגדול שיצתה נשמתן · וי"ל דמה שאמרו נעשה ונשמע היינו על התורה שבכתב ומה שכפה עליהן הר כגיגית כדי לקבל תורה שבעל פה (מהרא"י) דהא דאכוף הקב"ה היינו לטובתן כדי שלא יסתלק שכינה מעליהם ולא יכול לשלחם כמו אנוסה דכתיב ולו תהיה לאשה ולא יוכל לשלחה כל ימיו: יח [עשן · תרגמו] כתרגומו של כבשן הכבשן: יט [מכהנ הדיוט] (כת"י) הא דלא פרש"י לעיל גבי וקול שופר חזק מאד מדכתיב כאן הולך וחזק משמע דמתחלה היה כחוק ואם כ הולך וחזק אבל לעיל איכא למימ' דמתחלה ועד סוף היה שוה בחוזק: כא [התרה בהם] כמו העד העיד בנו האיש וקראת התראה בלשון עדות ומפני שסתם התראה בעשה בעדים: [ד"ה פן יהרסו · מכנס] מפני שלא יפול לשון הריסה רק על הפרדת דבר מדבר כמו הפרדת בנין או הפרדת איש מאנשי המצב: [ד"ה ונפל · כל מה] דאל"כ היה ל"ל ונפלו לכ"פ כל מה וכו': כג [א"נ להעיד] (נ"א) קשה ומה הי' סבור משה וכי לא ידע הקב"ה שכב' התרה בהם ואפ"ה אמר למשו' להתרו' בה' וי"ל דמשה רצה לידע הטע' למה רצה הקב"ה שילך ויתרה פעם שנית שלא ידע שעכשיו שעת מעשה הוא שידבר עמהם לכן אמר אינו צריך כו': כד [ת"ל ועלית אתה] (כת"י) וה"פ יכול אף הם ר"ל הכהנים מדרשם הרב והכהנים ולא רשם והעם דא"א לומר דגם העם עמך א"כ ק' על מי קאי אל יהרסו אלא וכו' וה"ק דאס"ד דהכהנים הם בכלל אל יהרסו ה"לל אתה ואהרן עמך והעם אל יהרסו ממילא נשמע דגם הכהנים אל יהרסו ומדפרט והכהנים יכול דקאי אדלעיל וגם הם עמך וכו' ת"ל ועלית אתה למעט בא והואיל שהמיעוט אתה כתוב קודם ואהרן ש"מ דממעט גם את אהרן ת"ל עמך ש"מ דאהרן היה עמו כיוקינת א' ולא עם הכהנים לכן אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ולא עם אהרן ואהרן מחיצה לעצמו ולא עם הכהנים דהא כתיב עמך והם ר"ל הכהנים מחיצה לעצמן ולא עם העם: וגרסא אחרת נזדמנ' להר"אם בדברי הרב ע"ש:

פרשה כ

א [אלא דיין] והא דקאמר בראשית ברא אלהים ובני נח וידבר אלהים אל נח ובסנה וירא אלה"ם מתוך הסנה שאין כלום בהר"אם ובפר' וארא: [אינו מקבל פורענו'] פי' דהיינו שלא בעידן ריתחא אבל בעידן ריתחא אין שום מצוה שאין מענישין עליהו ראיה מפרק התכלת ע"ש: [ד"ה אתכל · שמור ופי'] כלומר הואיל וכולן בדיבור אחד נאמרו למה כתיב במקום אחר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו דמשמע דוקא אנכי ולא יהיה לך נאמרו בדבור אחד והא כולן בדבור אחד נאמרו ומתרץ שמור ופי' כי כלומ' דודאי כולן בדבו' אחד נאמר כו' ונפירש שפירש לנו הקדוש ברוך הוא לא שמענו מפי הקדוש ברוך הוא כי אם שתים והשאר משה פרשן: [ד"ה לאמר · שהיו עונין] דק"ל שכתוב וידבר הוא הכלל ולאמור הוא הפרט והכא הפרט כתיב בהדיא את כל הדברים האלה אם כן למה חזר וכתב לאמור שמורה על דבר פרטי אלא לדרוש רא"ם: ° (ד"ז) פי' מה שפרש"י א"כ לאמר שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו וא"כ זה לא שייך על אמירת הקב"ה לומר הן ולאו בפעם אחד אלא דלאו בפעם אחת נאמר אנכי ולא יהיה לך וכן השאר א"כ קשה דמכל הדברים האלה משמע שהיו בפעם אחת וה"פ ומה ת"ל אנכי ולא יהי' דמשמע שהיה על כל אחד תשובה מיוחדת וקשיא קראי אהדדי לזה תירץ דכ' אמירות היו פעם אחד בדרך כלל וע"ז לא השיבו כלום ואח"כ חזר ופירש וענו על כל דבור בפני עצמו: ° (ד"ד) פי' דכל לאמר הוא שיחזור השומע ויאמר לאחר מה ששמע וכאן שמעו כל ישראל ולכן צריך פי' על מלת לאמר: ב [כדאי היא ההוצאה] דק"ל למה תלה אלהותו ביציאתו ממצרים ולא בבריאת שמים וארץ ולכתוב אנכי י"י אלהיך אשר ברא שמים וארץ: [שנגלה בים כגבור] פירש לא מפני שתלה שאלוהותו ביציאת מצרים תלה אלוהות כי מכל פעולותיו אלא מפני כשנגלה על הים וכו' שנאמ' ותחת רגליו וגומר רבותנו להביא כזה שמשתנה לפי הענין · ומה שכתיב בקרא יציאת מצרים ור"שי פירש לפי שנגלה בים וכו' משום שהיא תכלית יציאת מצרים: [קולות הרבה] ה"פ כשם שאתם מודים שהייתי יחיד בקריעת ים סוף כדכתיב זה אלי ואנוהו כך תאמינו שאותו אלהים אני ולכך קאמר אנכי הוא בהוצאתיך מארץ מצרים (מהר"של) פי' דק"ל לפי פי' לא ה"לל אלא המוציאך מבית

פנדים מגריס ל"ל לכ"פ ד"ח · ולפי שני פסוקי' האלו ק' שנתחיל' אמר אנכי וה' אמר לא יהיה לך ואין זה כסדר שמתחילה היה לו לצוות שלא יהי' שום אלקות והדר הל"ל אנכי ר"ל אני לבדי לפי שאין דרך לצוות תחילה לעשו' דבר ובתר הכי לאסו' דבר שכנגד' לכ"פ ד"א שהיו שומעין כו' והיו סבורי' מיד שהם הרבה לכך הוצרך להזהי' בתחילת הענין על זה ר"ל אנכי נו' ר"ל אלא אנכי : [ולמה אמר ל' יחיד] (נ"א) קשה מה הועיל סנגוריא זאת מאחר שישראל לא היו טועים בלשון זה כאשר שבאמת לא נאמר בלשון יחיד בשביל שהי' מנוה למשה כי לכל ישראל בכתוב ולפיכך מאי סנגוריא אלא כך פירושו כי המצות אינם לישראל מכל שהם פרטיי שהרי לכלל ישראל נתנה התורה · והנה כאשר כלל ישראל הם פרטיהם כל אחד ואחד בפני עצמו אע"ג כאשר יתחברו ביחד יש בהם כלל מ"מ מציאות כל אחד ואחד בפני עצמו אין זה כלל גמור כי אם בזמה שבמשה משה לס' רבוא ולפיכך אמר כי המצוה היא בראשונה למשה עבור שהוא שקול כנגד כל ישראל ולפיכך אמר בלשון יחיד אלהיך וגו' לכך אמר משה למה יחרה אפך בעמך כלומר שעקר התחלת המצוה הוא למשה כי שקול משה כנגד ס' רבוא אבל ישראל הם פרטים כל אחד ואחד אין זה כלל גמור כמו שהוא במשה ומאחר שהם עברו ולא אני א"כ עיקר הדבר קיים ולמה יחרה אפך בעמך ודו"ק : ג [שלא יתקיים] כלומר שלא עשה לא הוא ולא אחרים עשו לו אלא שהיה עשוי מתחילה וה"א יוכלו או קבלו מכיון שלא יקיים ת"ל יהי' לך א"מ בר"אם : [ד"ה על פני שאני קיים] מקשין העולם והא נפ' ואתחנן פירש"י על חלת על פני בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם כולו דבר אחר כל זמן שאני קיים · וי"ל משום דרש"י רונה לתרץ אגב פירושו קושיא אחרת דכתיב שם ונושנתם בארץ ועשיתם לכם פסל ומכנה וגו' דמשמע דע"א היא מצוה התלויה בארץ וכתיב קודם עשרת הדברות אשר שם לא את אבותינו וגו' כי אתנו אנחנו וגו' דמשמע שהיא מצוה התלויה בגוף ונוהגת בין בארץ בין בח"ל א"כ סתרי אהדדי לכן פי' על פני כל מקום וכו' מ"ה נקט פי' זה בריש' כדי לתרץ הקושיא והא דכתיב ונושנתם בארץ וגו' משום דאנשי א"י יותר מקולקלי' מעניני ע"א משאר אומות ולכן נקט בקרא בארץ כדי להזהירם ביותר על א"י שהם מקולקלים ביותר : ד [ע"ש שנפסל] מלשון פסל לך : [ד"ה כל תמונה · כל דבר] ר"ל שלא תפרש שהם ע"א תמונ' ועוד שבשמים אין תמונה כי התמונה שהיא בצורה היא מקרה בריכים לנושא וא"א לעשו' תמונה עומד' ל"פ דבר שבשמים דהיינו ככבי' שהן כדמו' טלה או שור : ה [מקנא לפרע] ר"ל שדעתו ליפרע ואם לא פרע יפרע שהרי קנאה לפניו דעלידי קנאה הוא פרע לו : [ד"ה לשונאי כשאוחזין] דאל"כ הני כתיב לא יומתו אבות על בנים : ו [נוצר · לשלם] וקשה דהניא האי קרא נוצר חסד שכתיב לקמן בפ' כי תשא וגבי' כתיב ועושה חסד וגו' וי"ל כדי שלא תטעה לפרש הקרא דהכא האי דכתיב ועושה שב אל הקב"ה כלומר שהקב"ה עושה חסד לאלפים ותו לא והא כתיב חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו לכן הביא קרא דנוצר חסד וגו' שפי' חסד שהאדם עושה נוצר לו הקב"ה שכרו עד אלפים דור ה"נ האי קרא ועושה חסד שהלך ועושה שב אל האדם כלומר האדם שעוש' חסד הקב"ה משלם שכרו עד אלפים דור : [מדה טובה יתירה] (קנ"מ) תימה וכי משנכנס אתא רש"י לאשמועינן וי"ל דק"ל הא דכתיב נוצר חסד לאלפים א"א שיהיו כפשוטו כיון שאין כל ימי עולם כ"א ששת אלפים לא יגיע העולם מתחלתו ועד סופו אפי' לאלף דור ל"פ דלא אתא קרא לאשמועינן אלא שיעורא דמדה טובה : ז [לשוא · על של עץ] (נ"א) כוונת רש"י שלא תאמר שלשון התרגום לשנגא שהיה קנס ר"ל שאין בו הנאה אבל אם

היה לו בו הנאה יהא מותר ל"פ להבל דעיקר הכונה להבל שאין בו ממש וזה נקרא שנס · (ועיין בשבועות דף כ"ט וגם תוכא כ' מיני שבועות שוא : ח [זכור · וכן מחלליה] וא"ת פסוקים דהכי לא דומין לזו דכל הני סותרין זה לזה אבל הכא לא סותר כלום · וי"ל דגם הכא סותרי זה את זה דזכור היינו עשה ושמור דהיינו לא תעשה כדאמרי' בכל מקו' שנאמר השמ' לך ופן ואל אינו אלא לא תעש' רמב"ן : ועי"ל דזכור משמע זכור ואל תעשה מלאכה כי מלת זכור הוא לשון עשה משמע שהיא מקפיד על העבר שישבות אבל אינו מקפיד אם בעשית המלאכה ושמור משמע שישמר שלא תעשה מלאכה זו ר"ל שלא יהא מלאכה בעשית אלא בדבור אחד נאמרו · [תנו לב לזכור] כלומר שתהא תמיד בו הזכירה לא כפי' וזכור ברית אברהם שפי' זכור עתה אלא שתהא הזכירה של שבת מתמדת והולכ' תמיד : ומלת זכיר לא מקור ולא ציווי שאם היה מקו' לא היה מור' על הפעולה כ"א על המחשב' ואם הי' ציווי לא הי' הוי"ן בקמ"ץ · אלא הוא ממוצע בין המחשב' והפועל ל"פ תנו לב וכו' : [זוכרהו לשב'] הקשה הרא"ם שזהו כנגד הלכ' שהרי הלכ' כב"ה וז"ל הגמר' (ביצה דף ט"ז) שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת היה מוצא בהמה נאה כו' היה מניחה לשבת מצא נאה הימנה היה אוכל את הראשונה ומניח את האחרונה ליום השבת אבל הלל מדה אחרת היתה בו שאמר ברוך ה' יום יום עכ"ל : ותירץ דלא פליגי בית שמאי ובית הלל אלא לענין מאכלות · וכ"ה הלכה כבית הלל אבל בהפך מודה הלל וכאן קאי על ההפך עכ"ל · ולי נראה שאין צריך לכל זה דבכל מקו' הלכה כבית הלל מוך מזו שהלל הזקן היה אומר זה הדין ולא פליגי עם שמאי הזקן על זה וכן מוכח שלא היה פליג שאמר אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו משמע דלא ס"ל שהדין כך אלא שהיה לו מדה אחרת · מהרש"ל : י [שסביתתו עליך] דהיינו אם עושה הקטן על דעת גדול אבל כשאינו על דעת אביו אין אומרים לו כנה ולא תכבה רק הגדול מצוה שלא לעשותו בידים : הרא"ם · (כס"י) ול"נ שהביא הרב התשובה בגורתה משמע דמוזהרין אפי' לאפרושיכהו והרב ביאור דין זה בפ' שמיני גבי שרצים ובפ' אחרי גבי דם ור"פ אמור גבי טומאת כהנים : יא [ד"ה ברך ויקדשו] עיין בפרשת בראשית ובפרשת בשלח : יב [מכלל הן לאו] דכל העשרת דברות לא תעשה הן חוץ מכבד את אביך ל"פ דגם זו לא תעשה הוא מכלל הן אתה שומע לאו רא"ם : ° (נ"א) פי' דלעיל פרש"י וידבר אלהים שהוא דיין להפרע על העובר עשרת הדברות וה' מצות כבוד אין בה עונש ואדרבה שכר לכן פירש שבנוטריקון כרמז העונש : ° (ד"ר) וכ"ל דקשה לשון למען יאריכון משמע שאתה מכבדם בשביל כוונה זו וזה אינו דהיה ע"מ לקבל פרס לכן פי' דאין הכוונה בכאי אלא להשמיענו העונש : יד [אלא באשת איש] (ד"ר) קשה אמאי לא מוכיח דמיירי בא"א דאי בפנויה לא הוה עונש מיתה וכאן דבר כדבר הלמד מעניכו שהוא במיתה לא תגנוב לא תרצח · וי"ל דבשלא' לא תגנוב כתיב עוד לא תגנובו ועכ"פ א' קאי אממון וא' אנפשות ומסברא דהכא קאי אנפשות מכח דבר הלמד מעניכו כו' אבל בלא תנאף ה"א דמיירי אף בפנויה כל אחד לפי ענינו פנויה בלאו וא"א במיתה כמו לא תגנב ממון ונפשות קמ"ל : יח [שלא הי' בהם א' סומא] וא"ת יהא כבר דרשי' זה המקר' דלעיל לעיני כל העם כדפי' רשי · וי"ל מ"מ בריכין להאי קרא לומר שלא היה עיניהם כהות וסומן לאחר מתן תורה דאפי' הזסתכל בשעת שהשכל פורסין ידיהם אמ' ר' מני בירושלמי דעיניו כהות מפני שהשכינה שרוי' עליהן כ"ש כאן שראו גילוי שכינה ביותר : [ד"ה את הקולות · מפי] דק"ל דוכל העם רואים את הקולות וגו' אע"כ זה היה קודם מתן תורה כדכתי' לעיל ו פי

קולות וברקים ונומר ואם כן הא דכתי' וינעו ויעמדו מרחוק קאי אקולות דלעיל וא"כ למה לא כתב זה לעיל קודם עשרת הדברות לכן פירש דקאי אקולות של עשרת הדברות : [ד"ה וינועו זיע] מלשון זיעורתת ולא מלשון נע ונד דהא אם"כ כתיב ויעמדו מרחוק: [ד"ה ויעמדו י"ב מיל] (נס"י) וא"ת תנ"ל שהיה י"ב מיל ולא פחות י"ל מדכתיב ויעמדו מרחוק משמע דעד עכשיו היו עומדים בקרוב ואורך מחניהם היתה י"ב מיל פ"מ דנס אותו שהיה עומד בסוף המחנה הוה נקרא קרוב ואס"ד דלא היו נרתעים י"ב מיל א"כ זה שהיה עומד בראש המחנה גם עתה עימד בתוך י"ב מיל ואיך אמר ויעמדו מרחוק ודו"ק : כ [ד"ה כסות· שהוא זקוף] ר"ל דע"ש זה נקרא גם שפות זקוף ומורס הכי כמי נסוא שיהיו מורמים : כב [כה · בלשון הזה] אבל כאן לא פי' וכסדר הזה דאין נפקותא בזה הסדר : כד [ימזובר באדמה] (מהר"ן) דאל"כ למה קורהו מזבח אדמה הלא היה מעצי שיטי' ומגופה נחושת כדכתיב בפר' תרומה: [ד"ה את עולתיך · אשר] הוסיף מלת אשר כדי שיהיה מאמר את באכך ואת בקרך פירש למאמר את עולתיך ואת שלמיך ופירש מלת את במקום מן כאלו אמר וזבחת את עוליתיך ואת שלמיך מן צאנך ומן בקרך : [ד"ה בכ"מ · רשות להזכיר] ואזכיר יונא לשליסי דאל"כ תזכיר שמי מבע"ל · ופי שמי המיוחד לי שהוא שם המפורש שלא ניתן רשו' להזכירו רק בב"ה שהשכינה בא שם ולא כנשאר שמות הקודש שנזכרי' כל מקום: כה [ד"ה ותחלליה · ומה אבנים] כנומר אלתאמר מה אכפת ליה לאבן אם הניא עליו כורת ומחבל ומתרץ כדי ללמדך ק"ו וכן צ"ל בסמוך וק"ל: כו [לא תעשהו מעלות] דק"ל מה"כ אם עשו מעלות למזבח מוכרח הוא הכהן לעלות ואם לא עשו מעלות תהיכא תיתי שיעלו לכ"פ וכו' ואזהרה הוא לבונה כשיבנה מזבח שלא יעשהו מעלות:

חסלת פרשת וישמע יתרו

משפטים

פרשה כא

א [אלה פסל] וא"ת בפ' בחקותי כתיב אלה המצות וגו' ובפרש' משעי כתיב אלה המצות והמשפטים ובפ' מטות כתיב אלה החקים ובפ' כי תבא אלה דברי הברית וגו' ולא דרשי' שם שפסל את הראשונים · וי"ל דלא דרשו כן אלא גבי אלה תולדו' השמים משום דקשה להם דהא כבר חשב התולדו' למעלה א"כ למה נאמר אלה תולדות השמים ופרט אותם וכן גבי אלה תולדו' נח דחשיב נמי תולדו' נח לעיל בפ' בראשי' וא"כ למה חשב אותם פעם שנית אלא לפסול וכו' אבל בכל אלה דלעיל אלה המצות לא חשיב כלום מ"ה אין לפרש שהוא פסל את הראשונים וכן בפר' אלה הדברים ליכא למימר דפסל את הראשונים דהא אלה הדברים משנה תורה הוא : [ולמה נסמכ' פ' דינין] והרבה יש להקשו' מלא דהיה לו להקשות קושיא זו על הקרא דואלה המשפטים · וע"ק שמא כסדר הזה נאמרו לו · וע"ק בתחילת פרשת בהר עירש רש"י שכל התורה כולה נאמרה מס יני וע"ק הל"ל וי"ו מוסיף על ענין ראשון וע"ק דהיה לו לפרש זה בפ' בראשית גבי אלה תולדות השמים והארץ וגו' או גבי אלה תולדות נח · וי"ל ס"פ דבכל מקום שנ' אלה מיעוט הוא כלומר אלה הם טובים וחשובי' במעלה אבל שלפניהם אין כ"כ חשובים במעלת וכשרות כלומר שפסל את הראשוני' וכן אלה תולדות השמים מבורש בב"ר נמי כן וכן אלה תולדותנח וא"כ ה"נ או כתיב אלה ה"א שפיסל וכו' אבל עתה שכתוב ואלה לאו מיעוט הוא אלא מוסיף וכו' שניתנו' במעמד כל ישראל ובקולות וברקי' כמו שנתנו עשרת הדברות לאפוקי שאר מצות ניתנו למשה לבדו בהר סיני באותן מ' יום שהי' בהר וא"כ תקשה לך למה נסמכה כו' הואיל ומוסיף על עשרת דברות דלעיל מיניה למה הפסיק בפרשת מזבח (רא"ם) והאריך שם : ° (נ"א). פי' שהמזבח הוא משי' שלום בין ישראל לאביהם שבשמים וכן המשפטי' מטילים שלום בעולם כמצא הדין והמזבח מתקשרים ועושים שלום בעולם : [ד"ה אשר · ב' אונ"פ] משום דרוב מצות כתיב בצויהו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דבר ואמרת משמע לכל הפחות ב' פעמים וא"כ למה ליה להקב"ה לומר שתשים לפניהם אלא ע"כ להבינם טעמי תורה רא"ם · [ד"ה לפניהם · ולא לפני ע"א] ר"ל לפניהם קאי אשבעים זקנים הנזכרים לעיל בפר' יתרו שעלו עמו להר קודם מתן תורה כן הוא לפי שיטת רש"י דפ"ק דסנהדרין והתוספות פרשו דלפניהם קאי אשלמטה מאלקים דכתוב בסמוך עד האלקים יבא דבר שניהם וסוף דבר בין לפירש"י ובין לפי' התוס' קאי דוקא אמומחין ולא אהדיוטות וא"ת דילמא לפניהם ולא לפני הדיוטו' וכ"ש לפני ע"א וי"ל דרש"י עצמו מתרץ הקושי' זו במה שפי' ואפי' ידעת כו' ר"ל הקרא ממעט אותו לגמרי אפי' ידעת בדין כו' אבל בהדיוטי' אם ידעת שיודעין בדין א' כמומחין רשאי לבא לפניהם : ב [עבד שהוא עברי] ואם היה הפי' עבד כנעני וכו' יהיה פי' כי תקנה מהעברי שמכרו לך ולא מהב"ד שמכרוהו בגנבתו לכן הקדים הרב פירושו של עבד עברי קודם לפי' כי תקנה שלא על הסדר שבזה ימוייב שבמוכרוהו הב"ד הכתוב מדבר :[יצא בו'] ורציעת האוזן תהיה לפ"ז גזירת הכתוב לא מטעם אזן ששמע בהר סיני לא תגנוב וכי לי בני ישראל עבדים : [אלא באחיך] ה"פ דילפי' עברי עברי לג"ש נאמר כאן עברי ונאמ' להלן אחיך העברי א"כ כיון שכתב אחיך העברי ל"ל אלא לג"ש מה להלן אחיך אף כאן אחיך כ"ש הרא"ס : ג [בגפו בגפו] כי תרגום בכף גפו : [בכנף בגדו] לפי שפי' בגפו בכנף בגדו ואין זה מורה על היחידו' שיסוייב מזה שלא היה נשוי לכך פי' שכנף בגדו הוא במקו' לבושו כאלו אמר שלא בא אלא בתוך לבושו שהמכוה לומר על היחיד אין לו אלא לבושו : [ד"ה בגפו יצא · להוליד] דאל"כ בגפו יצא כן יצא מבע"ל אלא ע"כ בגפו נפרט בכנענית מדבר ואיבו דומה לראשון שמדבר בישראלית דאי בכנענית הא כתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה ונקט ל' מגיד וכו משו' דמדיוקי דקרא נפקא ולא מפשטיה : [ד"ה ואם בעל · ישראלית] מדכתיב אחריו ויצאה אשתו עמו ואי מיירי בכנענית הא כתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה והר"ס פי' ע"פ המכילת' אם בעל אשה הוא בישראלית וקאי אבגפו יבא דמיירי בישראלית ולא אבגפו יצא דסמיך לי' דמיירי בכנעני' וע"ש ודו"ק : [ד"ה ויצאה · חייב במזונות] (הרא"ס) אע"ג דמהכ' לא נפק' אלא אשתו מ"מ קרא אחריב' כתיב ויצא מעמך הוא ובניו וגו' ובקטינהו הכ' אגב מזונו' אשתו ובמזונו' בניו קטני' מיירי ובמס' קידושין מתרץ למה נאמר תרוויה' : ד [כיד רבו למסור] וא"ת דלמא אסור לו בשפחה כנענית משום לא יהיה קדש בבני ישראל והא דכתיב ואם אדוניו יתן לו אשה היינו ישראלית נגעלה שמכרה עצמה . ויש לומר דס"ל דאין אשה מוכרת את עצמה דהא כתיב וכי ימוך אחיך ונמכר לך דמשמע אחיך ולא אחותך: [או אינו אלא בישר אלי'] וא"ת והלא צריך ליעדה לו או לבנו ולא לעבדו וי"ל דה"א דיכול למוסר שלעבדו בתורת זנות ולא בתורת אישות והא דכתי' לא ימשל למוכר' וגו' אאב קאי לאודה ולא אאדון אם הניאה: [או העבריה] וזו מוזרגשב אמה שק זא שהרי בעברי' אף היא יוצאה בשש:

ה[את אשתי · השפחה] ע"כ בשפח' קמיירי שנשארת אצל אדוניה·
ואו יהיה אהב'שאדון ואהב' אשתו ובניו שוים שאין רוצה להפרד מהם
משא"כ באשת הישראלית : [אל אלהים · שמכרוהו] ואפי' למ"ד
מוכר עצמו אף הוא נרצע אפ"ה קר' דוהגישו וגו' במכרוהו ב"ד
בגניבתו קמיירי דהא קר' דכי תקנה לכולי עלמ' במכרוהו ב"ד
בגניבתו קמיירי והמוכר עצמו שנרצע ולפי' בנ"ש דשכיר שכיר וטעם
הרציעה באוזן גבי מוכר עצמו משום טעם כי לי בני ישראל וגו' ·
הרא"ם : ✽ [ד"ה ורצע · ומה ראת] מקשין העולם הלא
ראוי לפר' קודם למה תירצע אזן כלל יותר משאר האיברים ואם"כ
לפלפל איזה ימין או וכו' ונראה לתרץ דאם לא הודיע לנו בג"ש
לירצע הימנית לא היה קשה לי כלל למה אזן יותר משאר איברי' דכאל
זה הי' קשה לי מה שפי' רש"י בסמוך מת"ל או אל המזוזה וכו' מעומד
הי' ק' למה מעומד ולמה הראה לנו מעומד ממזוזה ולמה הזכיר
מזוזה כלל הו"לל ועמד ומפני זה ה"א ודאי הטעם רציעת אזן יותר
משאר האיברי' ואבל המזוזה הוא שעבר על מה שכ' במזוזה ואהבת
את ה' והוא אומר אהבתי אדני ועוד כת' שם ולעבדו וגו' והוא רוצה
לעבוד האדון וא"כ ה"א לרצע אזן שמאל דוק' דכתיב והגישו אלא להיום
ר"ל ב"ד ומשם והגישו אל בית האדון לדלת ורצע וגו' וכיון שמזוזה
לימין כיאתו ונרצע באזן שמאל בדלת בכברם יפנה עיניו למזוזה
להורות שעבר מה שכ'. בה מ"ש"אכ אם הי' נרצע א' משאר איברים לא
היה מוכרח לפנו' עצמו אל המזוזה ודוק' מעומד שאז המזוזה מול
עיניו אבל עכשיו שג"ש בא לירצ' הימני' ק' מה ראת אזן לירצע כלומר
הלא עיניו הפך נגד המזוזה ובזה מדויק מה ראת ופי' אר"י אזן
ששמעה ולא להראות לו המזוזה וא"כ יקשה לנו למה
הזכיר מזוזה כלל הו"לל ועמד לכן' מביא דעת ר"ש דלת
ומזוזה עדים ודו"ק כלי"ט : [לאתגנוב והלך · ונגנב] °(נ"א)
הקשה הרא"ם דהא לא נגנב בפסוק מיירי ותירץ דכל התורה נכלל
בעשרת הדברו' ולא תגנוב דמיירי במכון נכלל וא"ת אם טעמא
משום דהלך ונגנב ירצע יהיה נרצע בתחלת שם וכן במוכר עצמו דהוא
נרצע בשביל אוזן ששמע כי לי בני ישראל עבדים א"כ יהא נרצע
בתחלת שם · וי"ל דלא בקר' קנה אדון לעצמו כשהוא יוצא בשש
דדוק'היכי דכתיב ועבדו לעולם שהוא עולם נמור ע"מ באריכות :
[דלת מזוזה עדים] (נמ"ז) וא"ת התינח במכר עצמו אבל במכרוהו
ב"ד בגנבתו קשה מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית דהא דלת
ומזוזה לא שמעו לא תגנוב ועיקר הרציעה כאמרה כנמכר בגניבתו'
וי"ל כיון שידוע שאם ינגוב ואין לו לשלם שהב"ד ימכרוהו בגניבתו
ויהיה עבד לעבדים שייך שפיר לומר דלת ומזוזה שהיו עדים :
[ד"ה ועבדו · עדהיובל כין סמוך] מדכתי' ועבדו לעולם ולא
כתיב עולם אלא משום דאי כתי' עולם היה משמע שיהא עבדו כ'
שנה אבל השתא שכתוב לעולם משמע עד היובל : ז[ד"ה לא תצא ·
כשש וביובל] פי' אף ליובל דאי לשש הא בהדיא כתיב כיימכר
לך אחיך העברי או העבריה וגו' : [מקי"ש עברי לעבריה] וא"ת
מאחר שבוקש העברי לעבריה א"כ אף היא יוצא בסימנים · וי"ל
דעברי בסימנים לא משכחת ליה דאי במוכר עצמו אין במעשה קטן
כלום ואי במכרוהו ב"ד בית דין בקטנות לאו בר עונשים הוא ואי במוכרו
אביו בקטנות לאו בר מכירה הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו
לאמה ולא את בנו · עיין כל זה בהרא"ם : ח[ד"ה אשר : א"ב
קדושין] פי' מדקאמר אם רעה שנכנבת זה לא יעדה מכלל שהיה
לו ליעדה אם אינו רעה ומדקא קרא קידושין בלשון יעיד ולא אמר
אשר לא קדשה שמע מיניה שאינה צריכה קידושין אחרים וכו' :
[ד"ה והפדה · מסייע] פירש דקדלא כתיב ונפד' אלא והפדה משמע

שאף האדון מסייעה בפדיונה שמגרע עמה : [ד"ה לעם · ולא האב]
מדכתיב שצריך האדון ליעד או לבנו ייעדנה א"כ מהיכי תיתי שרשאי
למכור ע"כ צריך לומר לא ימשול למוכרה פירש אפילו האב : ט
[האדון] שהרי האב אינה רשאי ליתנה לאחר וצריך רש"י לפרש
האדון שלא נטעה לומר כשם שלענין מכירה דאינו רשאי למוכרה לא
האדון ולא האב וה"ה לענין ייעוד מ"ה פירש האדון והוכחתו מדכתיב
אחריו ואם שלש אלה לא יעשה לה ובנרשן והייעוד לו אינו תלוי אלא
באדון הרא"ס : [וא"כ לקדשם] פי' כמו האב שאין צריך קדושין
אחרים אלא כסף קנייתו הוא כסף קדושיה דאל"כ ה"לל אם לבנו
יקדשנו או יקחנו : [ד"ה כמשפט · שאר] פירש כמשפט בנות
ישראל בשאר כסות ועונה ואע"פ שלא נזכר מיונם לבנות ישראל
בשום מקום הרי זה בא ללמד ונמצא למד כמכילתא : י [ד"ה
שארה : מן האמה] פי' דלא ינרע משמע מאותה שהיתה לה כבר
כדכתיב כמשפט הבנו' יעשה לה קודם שלקח עליה האחרת · רא"ס :
[שארה · מזונות] (נ"א) הקשה הרמב"ן על זה דכסונית הגמ'
מוכח דמזונו' תקנו לה רבנן · ונראה שאין זה קושיא אף למ"ד שרבנן
תקנו לה מזונות מפרשים המקרא כפשוטו ולא שהוא חייב לה מן
התורה אלא שכן דרך אדם לעשות שהוא מפרנס אשתו ובניו ודרך
העולם לעשות כן ולכן אמרה התורה שאל ינרע מה שהעולם נוהג
בה : יא [אשת משלש] דאי כל שלשתן דוקא למה אמר ויצאה
חנם אין כסף אם מיעדו לו או לבנו הרי אשתו היא וצריכה גט או
אם מגרע לה מפדיונה הרי צריכה לתת השאר · א"כ דאיך אפשר
שיעשה שלשתן יחד ליעדה לו ולבנו · רא"ס : [ומה הן הב' יעדנה]
דאי קאי אשאר כסות ועונה ליה יצאה חנם הלא תצטרכנו גט כיון
שיעדה לאשה : [ד"ה ויצאה · סימנין] לא שתצא מיד בשלא עשה
בה אחד משלש אלה : יב [הכאה בלא מיתה] הקשה הרא"ס
יש לתמוה היאך יהא נהרג בהכאה בלא מיתה והכתיב ונקה המכה
רק שבתו יתן והכי' הדב' בנ"ע · וי"ל כיון שמיבו גבי אביו ואמו שחייב
מית' על ההכא' אפי' שלא המי' א"כ ה"א אפי' אחר כמי ועל אביו
אפי' הכא' בלא חבורה אבל אם דוקא הכאה נחבור' והא דכתיב פצע
תחת פצע ופירש רש"י פצע מכה שמוציא דם היינו בשלא בכוונה אבל
בכוונה חייב מיתה והא דכתיב והאלהים אנה לידו דמשמע דבלא
כוונה חייב גלות היינו במכוין להכית את זה והכה את זה אבל בלא
מתכוין כלל אינו חייב גלות וקרא ולא ימות ה"א הכאה דלא שייך
בו מיתה דהיינו בלא חבורה ודו"ק : (קנ"ח) ועי"ל דה"א דהיכא
דלא רצה לשלם חייבה התורה מיתה דכה"ג אמרי' פ"ק דסנהדרין
(דף ט"ו) גבי כופר ע"ש ובזה מיושב כל קושיות הרא"ס :
[אפי' קטן שהרג] (הרא"ס) וא"ת והיכן אשכחן דענש הכתיב
את הקטן דכה"ג פריך בפרק בן סורר ומורה ומשני אטו בן סורר
ומורה על שם קטלא הוא נהרג אינו נהרג אלא ע"ש סיפו
ה"א אפי' קטן נמי אבל הכא מאי איכא למימר כו' · (נמ"ז)
ול"נ דס"ד"א כיון דכתיב מכה איש אתא לרבות אפי' קטן שיהא חייב
על הריגה אע"ג דבעלמא קטן פטור מכל המצות לפיכך אצטריך
מיעוטי ואיש כיכה להוציא את הקטן קושיא זו ותירוץ זה שייך
בכל הני דבסמוך : ° (ד"ד) מתרץ ונל"ת דמצינו שינוי דפסוק
מכה איש משאר פס' קי' שנזכר בהם איש כגון וכייזיד איש וכי יריבון
אנשים וכי יכה איש וכן בשאר הדינין אבל כאן לא נזכר מי המוטא
אלא ודאי אפי קטן במשמע ע"כ צריך קרא אחרינא : [כל נפש
אכי' נפלים] (הרא"ס) גם זה קבלה בידם לדרש כך דאל"כ
למעט מאיש את הקטן ונרבה מכל נפש אשה וטומטום ואנדרוגינוס·
וכן גבי כי יכה שאינו אלא בהכאה שיש בו מיתה דאל"כ למה לא

דרש איפכא לומר לפי שנאמר מכה איש ומת שומע אני שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה ת"ל ואיש כי יכה אפילו הכאה בלא מיתה וכו' ע"ש באורך ולא הבאתי דבריו אלא הכרחים לפירש"י לכן קצרתי במקום שאין צריך להאריך. אבל תימה א"כ היאך חייב דמי ולדות הא מחייב מיתה. וי"ל היכא דלא נתכוין לולדות כדאשכחן לרבי שדרש ונתת נפש תחת נפש ממון אם כן דהא דמחייב אכפל היינו לאחר שנולד אבל קודם שנולד לא מחייב וכו' תוספו' סנהדרין דף פ"ד: יג [צדה. ודלא כיון] כי תרגום של וארב לו וכמן ליה והכא נמי תרגם על ואשר לא צדה ודלא כמן ש"מ דלשון ארב הוא: [ד"ה והאלהים אנה. נשמט ונופל] פירש עולה ונופל על זה בירידתו ולא בעלייתו דכגון זה אינו גולה (מכות דף ז') והא דנקט הכא עולה מפני שלא יתכן ליפול דרך ירידתו אם לא שקדמה לו עלייה פרא"ם: [בשוגג גולה] וא"ת והרי עדיין לא נפרע לו שגג הראשון וי"ל נברא קטיל' קטול וגלוי הוא לפני הקב"ה שלא חייב גלו'. בשביל זה אך אנו לא יודעין זה: [במזיד נהרג] ר"ל כגון שהיה סייף בידו ונפל עליו להורגו. דאל"כ לא מתקיים בזה מיתתו שהרי רוצח נידון בסייף וזה נפל עליו דהוי כעין סקילה: [ד"ה ושמתי לך. מחנה לויה] מדכתיב ושמתי לך מקום דהיינו במחנתך משה לוי היה וא"כ משמע במדבר ובמחנה לויה דמדבר היה מחנתן של משה קולט: יד [והשוגג ת"ל וכי יזד] וא"ת כל חייבי מיתות צריכים עדות והתראה ושוגג אין שייך בו התראה דאי התרו בו אין זה שוגג. וי"ל דמיירי בחבר שאין צריך התראה וק"ל. וא"ת ולמה לי מיעוט לשוגג והלא כתיב ואשר לא צדה וגו': (הרא"ם) י"ל דמיירי בשוגג קרוב למזיד כגון שנתכוין להרוג את זה והרג את זה שאין גלות מכפרת לו מפני שהוא פושע: [ד"ה מעם מזבחי. והוא לעבוד] (נ"א) ואין להקשות מהיכי תיסק אדעתי' שתהא עבודה דוחה רציחה דהאי עשה והאי עשה י"ל דה"א דהא שבת שדוחה רציחה שאם הרג אין ממיתין אותו בשבת אפילו הכי עבודה דוחה שבת אינו דין שתהא עבודה דוחה רציחה הנדחית מפני שבת לכך צריך קרא: טו [מיד נה חבורה] דכתיב מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת מה מכה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף מכה אדם נמי עד שיש בו חבורה: [ד"ה אביו ואמו. או זה] ואף על גב דו"ו מוסיף על ענין ראשון דמשמע כמו אחד מהם עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו כדרך שהוצרך לפרוט בלא תחרוש שור וחמור וכו' ופרט בו יחדיו וכו':

וק' מ"כ דלא מוסיף נראה דק' לרש"י כיון דבכבוד הקדים אב לאם דאם בלאו הכי דרך לכבד משו' הכי הזהיר ע"ז האב קודם ובגבי מורא הזהי' על אמו קודם דדרכו לירא מאביו יותר מאמו כדפי' רש"י בפ' קדושים וכאן שהסמיך לסבות האב שאין בו מורא כלל מכ"ש אמו וא"כ הו"ל ומכה אמו ואביו ופי' פירושו גם לאביו שמכתו אחר קודם באמו שאין דרך לירא ואח"כ מרד גם באביו והכתו' הקדים ומכה אביו אלא להורות דאף על א' מהן חייב דאי דוק' על ב' במכה אביו בכללו' ב' כנזכר ואף שצריך להזהיר שניהם דקרא מאידך לא הוי ילפינן כדאית' לענין טומאת מת בכהן מ"מ הו"ל אמו ואביו והיה הו"ו מוסיף שאביו ודאי. לא בכלל באמו א"א להורות או זה או זה ודו"ק כנלע"ד: טז [גנב אשה או קטנים] (רא"ם) תימה דגבי קרא דמכה איש ואשה כי יכה אמאי לא דריש הכי לומר לפי שנאמר ואיש כי יכה אין לי אלא איש שהכה אשה או קטנים או אנדרוגינוס מנין תלמוד לומר ומכה וכו' ותירץ לעיל שיש קבלה היתה וכו' ע"ש. ועוד י"ל שהתנא לא בא לפרש כל הדינים היוצאים מן המקראות שהם עד שיודע שכל רק למקן.

יותר המקראות וכשהודיעו לו מקצת מהדינים שנלמד זה מזה שיפסר זה ולפיכך הוצרכו שני המקראות עכ"ל: [ד"ה ונמצא קודם מכירה] (נס"י) לאפוקי מכרו ואח"כ נגנבו ונמצא' שאין גונב נפש כדין שאר הגנבים בממון שאם טבח ומכר ברשות בעלים פטור וכן הבין הרמב"ן בדברי רש"י שנש"ם וכו': [ד"ה מות הפסיק] אבל לעיל לא צריך לפרש כן הואיל והפסיק בקרא דגונב איש ומכרו וגו' בין מכה למקלל דאי לא הפסיק היה ילפינן מכה ממקלל וכו' מה מקלל בסקילה כדפי' רש"י אף מכה וכו' לכך הפסיק בקרא דגונב איש מה גנב נפש בחנק אף מכה אביו בחנק ואם תאמר גונב נפש עצמו מנ"ל דבחנק ועל זה פירש כל מיתה וכו' מצאתי: (ד"ד) ואין להקשות הא ל"ל קרא הא קיימא לן השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. י"ל דיש מקום לטעות כיון דכתיב כי ימצא איש גונב נפש דווקא איש. וא"ת לא לכתוב איש איצטריך לדרשא אחריכא: יח [שבת ורפוי] אבל צער ובושת למדין אותו מפרשיו' אחרות לכך נקט שבת ורפוי. הרא"ם: יט [על בוריו] דאי משענתו ממש אם כן עדיין חולה הוא ושמא ימות ולמה כתיב ונקה המכה: ° (ד"ד) ואין להקשות מה לי במזון ומה לי בבית הא לא קשיא דקרא ממעט מי שהולך הליכה מועטת בתוך ביתו אפשר שיחזור ויפול למשכב אלא צריך שיוכל לילך הליכה רבה מזון לשער בכחו: [ד"ה ורפא. ישלם שכ'] אפילו אם הוא רופא יכול לומר לו לא ניחא לי שתרפאני דכאריא רביע עלי וגם אם אמר לו יודע אני רופא שירפא אותך חנם יכול לומר לו אסיא דמסיא במגן מגן שוה מגן תרגומו של חנם: כ [בעבד כנעני] דאף ע"א במשמע כל שכן עבד דמחייב במכות ולא נתמעט ע"א אלא היכא דכתיב רעהו: [כדין יום או יומים] וא"ת על הקרא היה לו להקשות. וי"ל כדי שלא תימא אי הכי כאן דגלי קרא בעבד כנעני לידון בדין יום או יומים הוי אימא גם עבד עברי במדה דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו' מש"ה הקדים רש"י או אינו אלא בעבד עברי וכו' והוה דברי רש"י כמו בשתא א"ש: ° (קנ"ס וכמ"י) פי' והרי הוא הי' בכלל דהא חייב במיתות. וא"ת יהא גם ישראל נידון בדין יום או יומיים בסדם דדבר היוצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא וי"ל דאי אפשר לדון אותו במדה דדבר היוצא מן הכלל דשאני עבד דכתב רחמנא כי כספו הוא אבל בישראל לא שייך האי טעמא ולכן הוא נדון במדה אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש ולא אמרינן דללמד על הכלל כלו יצא אלא כשלא נתן הכתוב טעם או שנתן טעם והטעם הוא שייך בכל הכלל: [ד"ה בשבט. כדי להמית] מדכתיב וארב לו וקם עליו עד שיתכוין לו כדי להמיתו ואפי' נח סיס האבר כדי להמיתו א"כ לא נתכוין היא להמיתו. וא"ת בשבט ל"ל. תיפוק ליה מק"ו מישראל וי"ל דאין עונשין מן הדין: ° (ד"ד) הקשה על זה והא ע"כ גם השתא דכתיב בשבט אתה צריך לק"ו כדי שלא תאמר בשבט אעפ"י שאין בו כדי להמית וילפת מישראל מק"ו והאיך עונשין מן הדין. ונראה דדוקא אם באת להמציא חידוש מק"ו אין עונשין מן הדין אבל כאן שהדין בכתב כפי' אלא שמחסר פי' מהו בשבט בזה ילפינן דאין זה אלא גלוי מלתא: כא [ד"ה לא יקם. הא אחר] דק"ל לא הל"ל אלא וכי יכה את עבדו וגו' או את אמתו קניין כספו וגו' כי כספו הוא ל"ל: ועל זה פירש כי הכתוב פה נתינת טעם הוא אדלעיל לומר הא לדון כידון בדין יום או יומים אבל אחר לא וק"ל: כב [זה עם זה ונתכון] אבל לא שניהם עם אשה דאם כן אפילו אחד נמי. ועוד ונתנו בפלילים מבעי

ליה

ליה: [ד"ה ולא יהיה · באשה] ואין לומר בולדות דהא כתיב ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש ואי בולדות הא כתיב מכה איש ולא בפל: [ד"ה ענוש · יענשו ממון] מדכתיב ונתן בפלילי' משמע שעדיין לא פרע לכן אמר לשון תגבה ולא יפרע: [ד"ה כאשר ישית · בב"ד] דאי פירשו בפי מה שישית הוא מאי ונתן בפלילים: [ד"ה ונתן · דמי וולדות] לאפוקי דמים של אשה סמוכה והרי זה מקרא קצר: כו [עברי אינו יוצא בשן ועין] ויליף מהקישא דהשיכרי או העבריה: [ד"ה תחת · וכן כב"ד] הוא בכין אב משן ועין וכו' הכד השוה שבהן שהן מומין קבועים וראשי איברים ובגלוי ומתכוין אף כל וכו' יצא מתך ממנו בשר שחוזר עכ"ל: כח [ואם' כל בהמה] ילפינן שור שור משבת כו' שפ"רשי על פסוק שור או חמור: כט [שלש נגיחות] תמול ושלשום ונגיחה שנגח היום (כ"פי) וכא ללמד שאינו חייב אלא בנגיחה רביעי': [ד"ה והמית · בעיס' מכין] דקרא יתירא הוא שכבר כתב וכי יגח שור את איש וגו' ומת ומיד אחריו ואם שור נגח הוא מת"ל עוד והמית לרבות בכל מידי שהמית דומיין דקרן (קנ"מ) והא דלא נקט רבוכה י"ל דביילים נדמיפה: ל [אם כסף תלוה לשון אשר] וא"ת והא רש"י סוף פרשת וישמע יתרו גבי.ס מזבח אבנים הביא דברי ר' ישמעאל דב' אם הם אינם תלוים ולא הביא זה אם כופר יושת · וי"ל דאם כופר אע"ג דלא תלוי הוי והוא מוכח מ"מ תלוי הוא בדבר אחר שאם יגח שוס אדם והמיתו אז חייב בכופר ואם לאו אינו חייב בכופר מ"ה לא חשיב (רא"ס): ✿ וק' לדבריו הלא גם אינו חשוב להלות רק אם יזדמן העני אליו לבקש ממון ויש לו ולכן פי' רש"י ודקדוק לומר והרי הוא כמו אם כסף תלוה · ויש לתרץ במוכח ובכסף מביא ר' ישמעאל את' וכו' חוץ מג' כו' וכמו שאית' במכו' ד"ב א' ר"מ מאן תנ' כופר' כפרה ר' ישמע' וכו' פדין כפשו דמי ניזק ר' ישמעאל בר"יב"ר אמר דמי מזיק ונמצא שלרבנן מוכה הוא לשלם דמי ניזק ולר' ישמ' יוכל לומר איני רוצה ליתן כופר שמקבל עונש מיתה בידי שמי' ולוה לא הזכיר כאן ר"י דלרבנן הם יותר מג' . ומה שהביא רש"י בסמוך דמי ניזק דברי ר"י ר"ע או' דמי מזיק הוא ש"ס ועיו' ב"ק כ"ו מ' וסנה' ט"ו ודו"ק' בל י"ס: לא [ד"ה אותה · שהיא קטנה] וא"ת א"כ איש או אשה ל"ל וי"ל איצטריך דאי לאו איש ואשה ה"א דבן או בת בגדולים איירי · א"כ דאין עונשין מן הדין ° (נ"א) הקשה אע"ג דלקמן אמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כ"ש מ"מ דמעגישין מן הדין התם הוי ממון אבל בכופר דהוי כפרה אין מעגשי' מן הדין: לב [אם עבד · כנעניים] מדכתיב כסף ל' שקלים יתן וגו' אי בעבד עברי איירי כופר בעי שלומי: [ד"ה שלשים · שוה אלף זוז] ונראה דרש"י בא לתרץ הא דפירש אם עבד או אמה כנעני' או אינו אפילו כעברים וא"ל דהא דינן בכופר · שמא בא הכתוב להחמיר עליו ונימא אם הכ·פר הוא יותר מל' שקלים יתן הכופר ואם הל' שקלים הם יתירים על כתיב' הכופר יתן הל' שקלים לכן פי' שלשים שקלים גזירת הכתו' הוא וכו' וא"כ אין לחלק בל' שקלי' ולחלק בעבד עברי כדפי': לג [ד"ה או · כורה אחר כורה] פי' שאם חפר א' בור תשעה ובא האחר והשלימה לעשר האחרון חייב בין מת בו השור בין הוזק מפני שנתשלו' בעשרה' יש בו מית' ונזקין והראשון פטור מכול' אף מן הנזקין דאי ממית' לא איצטריך קרא דהא לא עבד שיעור מיתה ופשיט' דפטור ממיתה: [ד"ה ולא · אם כסהו פטו'] פי' ולא תימא דלא סגי לה בכסוי אלא עד דסתים ליה בעפרה קמ"ל: [ובשופר ברה"ר] דאי ברשות היחיד מאי אמר לו מזיק לניזק תורך ברשותי מאי בעי וה"ה בחופר בור בכל מקום שלא יוכל לומר תורך ברשותי מאי בעי והרב לא בא ליומעט אלא בחופר בור ברשות היחיד בב"ק דף מ"ט): [ד"ס שור · בהמה ושיה כשור] (רא"ס) תימא דב"בק דף כ"ד מפרש תלמוד' לנפילת הבור כסף ישיב לבעליו בלדאית ליה בעלים וכו' · וי"ל הא דבעי הכא למוד דכסף ישיב לבעליו דאי לאו קרא ה"א ונפל שמה הוא כלל חמור או שור הוא פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט שור וחמור אין מידי אחריגא לא ואין סנ"ס יכולה לבטל הכלל ופרט קמ"ל כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים והכלל ופרט בטל ולפי זה לא יצטרך א"כ ג"ש דשור שור משבת וה"ל למכתב ונפל שמה הנופל שור וחמור ל"ל אלא שור ולא אדם וכו': [ולא אדם] גזירת הכתוב ל"ש בר דיעה ול"ש לאו בר דעה ואפי בלילה ואפי' סומא: [ולא כלים] פי' כגון שנפל בבור חמור עם כליו ונתקרעו הכלים חייב על הבהמ' ופטור מן הכלים: לד [ד"ה והמת · לניזק] דאלו למזיק לכתוב רחמנא בעל הבור ישלם ולשתוק או המת יהיה לו אלא לניזק וכו': ° (נ"א) פי' דא"ל למזיק דהא ישיב כתיב אפילו שוה כסף והשתא איאיתלי' למזיק כמה נבלות יהיב לי' וכ"ש דיהיב ליה נמי אלא לניזק וכא לאשמועינן אם פחתה הנבלה בין מיתה להעמדה בדין ברשות הניזק איפחת: לה [ד"ה שור · של איש] פי' לא שור את איש שהרי כתיב אחריו את שור רעהו: לו [או נודע · שלא] בא דלא פי' האי או כמו אם י"ל דהיה צריך לוי"ו המוסיף ולכתוב ואם וכו' ובזה יש ליישב קושיות הרא"ס שהקשה למה לא פי' או אם כמו שפירש בפסוק או הודע אליו חטאתו שאז יתיישב על בוריו גם לא יצטרך להוסיף מלת אלא והבין הדבר בב"ש ועל מה שהקשה הרא"ס ועוד שהוא עצמו בפסוק או הודע אליו חטאתו פירש שהוא כמו אם ואמר וכן או נודע כי שור נגח הו' שיהא פה וצ"ע: [ד"ה והמת · לניזק] וא"ת והא כבר פירש כזה לעיל · וי"ל דמהכא הוא עיקר הלימוד דבעלים מטפלים בנפילה · א"כ שלא נטפה לומר כיון שהמזיק משלם בוק שלם ה"א דהמזיק יטפל ג"כ בנבילה לכן פי' וכו: לז [ד"ה תחת השור] פירש דאלו לא שכאן הוה ילפינן שור שור משבת לחייב ד' וה' אף לכל חיה ועוף ופי' שכאן פי' בגמר' דלא הל"ל אלא כי יגנוב איש שור וטבחו או מכרו ה' בקר ישלם תחתיו וד' צאן תחת השה שור דריש' ושה דסיפא ל"ל ש"מ שור ושה אין מידי אחריגא לא:

פרשה כב

א [כשהיה מותר] לאפוקי של' תפרש אם ימצא הגנב במחתרת כי במחתרת איגה מורה על מקום עד שיאמר בו אם ימצא בו לפיכך פי' שיהא' בעת המפירה: ✿ ונראה דר"שי דייק כשהיה מותר את הבית להורות דוקא מחתר'בבית א"ב התדאה אבל בתוך גגו או חורב'או קרפיפו אין הדין כן וכן דעת הרא ב"ד אבל לרמ"בס ז"ל ס"ה נגיבה דין אחד להם בלי"ט: אבל: ב [אם ברור] כלומר אם הסברא מוכחת שיש לו שלום וכו' כגון האב המותר לגנוב מן הבן וכו' הא אם הסברא מוכחת שבא להרוג שהרי יודע שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו שבנוטלים בפניו ושותק הזכם והורגו רא"ס: [כשמש הזה שהוא שלום] (והרא"ס) יש לתמוה על רש"י היאך הביא המכילת' והניח הברייתא דפרק בן סורר ומורה דפירשו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך וכו'· דמשמ' דאם ורמ' לא קאי אלא על בירור דברי' ולא על שלום וכו' ונראה דק"ל למה לא נאמר אם יאיר עליו ביום או היום כמו מכר'ביום שהוא מורה על ברור דברים ל"פ מס שמש שלום בעולם וא"ל מ"מ ל"ל להביא המכילתא י"ל כיון שהמכילת' קרובה לפשוטו וגם יתורץ קושיות הקרא: [ד"ס שלם · הגנב]

הו[illegible]

הוסיף אלת הגנב דלא תימא שלם ישלם בעל הבי' ליורשי הגנב אע"פ
שיש לו דמים איכו כהרג אלא משלם דמי כפרו זה אי אפשר שהרי
כתיב אחריו ואם אין לו ונמכר בגנבתו ש"מ דבגנב משתעי קרא
ג [שלא טבח] משום דכתיב ברישא וטבחו ומכרו וכו' לכך נקט נמי
רש"י שלא טבחו ולא מכרו ולאו דוקא נקט טביחה : [ד"ה משור·
בין שיש בו] ואע"ג דהאי קרא בטוען טענת גנב הוא דכתיב והאי
קרא בגנב איירי י"ל כיון דהשוה אותה הכתוב לענין תשלומי כפל
בודאי דין אחד להם לשלם הכפל על כל דבר בין שיש בו רוח חיים
ובין שאין בו רוח חיים : ד [בעירה או כבעור] לומר ששני
מינים נזק אמורים כאן האחד השולח והוא הרגל והא' הוא הביעור
הוא השן לא שלם אותו בכרם והלך וביער שאין כאן אלא נזק השן ·
[ד"ה בשדה. של איש] (מהר"ש) הוסיף מלת של איש מפני ששדה
הוא לשון נקב' ואחר לשון זכר : [ד"ה מיטב · שמין] לא שיתן
לו כל מיטב שדהו אפי' היה יותר משיעור הנזק גם לא מאיזה שדה
שירצה רק שיהיה ממיטב שבשדה ההוא · גם לא שילם דווקא
ממיטב קרקעותיו ולא בכסף רק ששמין הנזק : [מיטב שדותיו]
אבל במטלטלין אם בא לשלם אפי' סובין דבמטלטלין כל מילי מיטב
הוא : ה [כי תצא · מעצמה] מדלא כתיב ובעיר כדכתיב
בסמוך כי יבער וכתב המבעיר את הבעירה · ו [ונגנב : לפי
דבריו] דק"ל דהא כתיב אחריו ונקרב בעל הבית אל האלקים
להשבע ועוד מאי אם לא ימצא הגנב שדרשו אלא הוא עצמו גנבו
וכאן הוא אומר ונגנב דמשמע דודאי הוא שנגנב ולא הוא : [ד"ה
אם ימצא · לבעלים] °(ד"ד) פי' דלא בטעה לומר דהגנב
ישלם לבעל הבית קמ"ל דלא מיירי מזה אלא לבעלים של חפץ ישלם ·
ומפני שקצר הכתוב במאמר זה ולא פי' מי הוא המשלם ומי הוא
המקבל : ° (ד"ד) אין פי' זה דאשר הוא במקום אם כלומר
אם ירשיעון לא דודאי ירשיעון אלא דיש כאן שני צדדים לאי ירשיעון •
אם להשומר או לעדים אם יוזמו להזהיר הכתוב לעדים זוממין אעפ"י
שכבר הוא כלל ועשיתם לו כאשר זמם דה"א גבי כפל איכו אלא
קנס שקנסה התורה והייכו לשומר דווקא ולא לזוממין כמו שמיכו
גבי ונמכר בגנבתו דדרשינן ולא בזוממו : ח [ד"ה אשר יאמר ·
במקנת] דאשר יאמר כי הוא זה משמע שאומר לו לבעל הבית
אין לך בידי כי אם זה : ט [בשומר חנם] פי' אבל ליכא
למימר איפכא שהרי מסתברא שכן הוא וכו' : °(רמ"בן) כתב
הטעם דבפ' ראשונה נזכר כסף או כלים שדרך לשומרם בחנם ·
ובפ' שניה הזכירה התורה שור וחמור ושה וכל בהמה ודרך הבהמה
ליתן ביד רועים בשכר :• י [ואח"כ באנסה] וא"כ למה לי
לישבע שלא שלח בו יד לפטור מאונסים · אלא בשומר שכר מיירי
והשבועה על קיום טענתו לפטור באונסים ואימתי יפטור
באונסים כשלא שלח בו יד : יב [ד"ה ולא ישלם · כלום] שלא תבין
ולא ישלם הכפל הנזכר למעלה אבל הקרן ישלם לכך פי' פטור
מכלום : [ד"ה יביאהו עד · עדים] יש מקשים ל"ל שני עדים
דהא עד אחד פוטר אותו מן השבועה וממילא הוא פטור נ"כ
מהתשלומין וי"ל דס"ל לרש"י עד המסייע איני פוטר וא"ה צריך שני
עדים עיין בח"מ סימן פ"ז : [ד"ה הטרפה · ומי לפסך] (והר אם)
פי' ומי לפסך לחלק בין אחרי לפתול הא סתמ' כתיב קרא אם טרף
יטרף ואע"ג דכתיב הטרפה בה"א שנאה לחלק אכתי ליכא למשמע
באיזה מין טריפה חייב ובאיזה מין טריפה פטו' לפיכך הוצרכו
הקישא : יג [ד"ה בעליו · במלאכתו] הוסיף מלת מלאכתו
דלא תימא עמו פירוש במקו' אחר לכן פירש במלאכתו בין שעושין
מלאכה במקו' אחר בין באותו מקום בין שהוא עמו במלאכה אחר'

דהואיל וכתיב אם בעליו עמו משמע בכל מלאכה שהוא עמו :
יד [עמו בשע' שבורה] שהרי אמר וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר
או מת בעליו אין עמו וגו' משמע שאיכו עמו לא בשעת שאלה ולא
בשעת שבירה ומתה שהרי בעליו אין עמו קאי. אשתיהם לכך שלם
ישלם הא היה עמו באחד מהם לא ישלם וכתיב אם בעליו עמו לא
ישלם טעמא דאיתא בתרווייהו הא איתא בחדא וליתא בחדא חייב
אם כן סתרי להדדי אלא ע"כ צ"ל הא דפטר לעיל אם היה באחד
מהן הייכו אם היה עמו בשעת שאלה אע"פ שלא היה בשע' שבירה
ומיתה והא דחייבו למטה הייכו אם היה עמו בשעת שבירה ומתה ולא
היה עמו בשעת שאלה ואיפכא ליכא למימר דהכי מסתברא דשאלה
עדיפא שכן חייב במזונותיה על ידה : [ד"ה אם שכיר · השור]
הוסיף השור להורות שהמתואר של שכיר הוא השור שכרתו כי ישאל
כדלעיל ומפני שמלת שכיר הוא מורה על השור הנזכר במאמר וכי
ישאל וא"כ איך יהי' השור שאול ושכיר לפיכך הוסיף לומר איכו שאול אלא
שכיר להורות שכוונת הכתוב בזה איכו רק לשלול המוכח
הראשון שהוא השאול לומר שאיכו שאול אלא שכיר : [בא בשכרו
ליד השוכר] מפני שהביאה מורה על ביאת דבר נדבר והכתוב
קיצר בלשונו והוצרך לפרש שבא ליד השוכר · ולהודיע הטעם למה
לא יהיה דינו של זה כדין השואל להתחייב באונסין לכן פי' שלא בא
לידו בתורת שאלה אלא בשכרו בא ולפי זה יהיה בא בשכרו הפוך
שהיה ראוי להיות בשכרו בא כדי שיובן מזה ולא בשאלה ומפני שכוונת
בא בשכרו הבאו' בקר' הוא לפטרו מן האונסים הוא בא ולא להודיע
משפטו לפיכך נחלקו חכמי ישראל מה משפטו אם כשומר חנם
אם כשומר שכר : טו [ד"ה מהר . ישפוק] פי' דאם לשון מהירו'
היה לו ליכקוד בפ"תח תחת המ"ם שהרי המהירות לא בא בכל
המקום אלא מבניין פועל הדגש : [שכותב לה כתובה] · ולא
שיתננה לה מעכשיו כדרך קנס דא"כ מאי אם מאן ימאן וגומר הא
כבר נתן לה הקנס : יז [מכשפה · תומת בב"ד] ולא כמו לא
תחיה כל נשמה שכל אדם מותר להורגו אלא תומת בב"ד ונחלקו בו
חכמי ישראל י"א בסייף כמו לא תחיה כל נשמה וי"א בסקילא כמו
אם בהמה אם איש לא יחיה : [אחד זכרים וא' נקבו] . דהא גבי
אוב וידעוני דמכשפים הם לא חילק בין איש לאשה דכתיב איש או
אשה · רש"י סוף פרק ד' מיתות : אם נקודית בחטף ר"ל בשב"א :
יט [ד"ה יחרם · יומת] כדכתיב כל חרם אשר יחרם מן האדם
לא יפדה מות יומת רש"י פ"ד מיתות : [בין שאין דרכה] מדלא
כתיב זובח לאלקים בזביח' יחרם ש"מ אפילו אין העבודה שלו
קאמר ע"כ לשון רש"י שם : [והמנסך איכה במית'] פי' בשלא
כדרכה אבל בכדרכה פירש שעבודתה בכך מאיכה יעבדו הגוי'
נפקא שהן כולן במיתה כמו שפי' רש"י בפ' ראה בפסוק דאיכה
יעבדו וגו' : כ [ד"ה כי גרים · אם הוניתו] וכי גרים הייתם
שב אל לא תונו לבדו שהוא בהונאת דברים אבל איכו טעם על לא
תלחצנו שהוא גזילת ממון שאין גרות סיבה אל המניעה : [ממדינה
אחרת] בא לפרש שכל ישראל גרים היו אף אברהם יצחק ויעקב
דכל לשון גר כו' ובנייהו כתיב ויגר שהוא לשון גר : ° (כמ"י) אין
ההונאות שוות שזה גר מצד הדת וזה גר מצד מדינה אחרת לכן פי'
כל לשון גר כו' · (ד"ד) פי' דהך לא תענון מיותר דהא כתיב
אחריו אם ענה תענה כו' אלא ע"כ מוקי לה לשאר אדם : כב
[גוס ולא פי' עינוי] דוכל כי כתיבת טעם הוא אשל מעלה וע"כ
צ"ל דמקרא קצר הוא וכאלו אמר אם ענה תענה אותו בוסף ליטול
את שלך למה כי אם צעק וגו' כמו' שפי"רשי בעצמו : כד [ד"ה
את עזו ונכרי עזו קודם] (נ"א) קשה ל"ל קרא כלמוד מבכיל'

דאמר קרא לגר אשר בשעריך גו' או מכור לעכו"ם ופי' שם להקדים נתינה לגר למכירה לעכו"ם וכ"ש כאן ישראל עם עכו"ם וי"ל דהתם מיירי בגר תושב שאין לו במה להתפרנס ואתם מצווה להחיותו אבל כאן מיירי בעשיר שאין אתה מצוה להחיותו : וי"ל דאע"פ שע"א נותן רבית והעני אינו נותן ריבית אפ"ה עמי קודם : ° (ד"ד קשה והו כמי פשיטא די"ל דיש סברא להפך דעשיר מתביישים לבקש הלואה משא"כ העני שביישו מהאחרים שילוו לו קמ"ל דאפ"ה העני קודם : כה [שבלה אינו בשע' הלואה] ולפיכך כתב אחריו עד בא השמש וכו' · אבל משכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר :[ד"ה עד בא · ובכסות יום] (נח"י) מפני שכתוב במה ישכב וגו' יובן שבכסות לילה מדבר והא דכתיב עד בא השמש תשיבנו פירושו קודם ביאת השמש כמו עד בואי אליך או עד בא השמש יהי' בידך ואם"כ תשיבנו ל"פ בכסות יום וכו' לפי שכסות יום נתבאר בפר' כי תצא ושכב בשמלתו והא דמסיים במה ישכב לרבות גם כסות לילה (כ"מ קי"ד) וא"ת ולמה ממשכנין אותו כיון שצריך להחזיר לו משכונו כבר תירצו בגמרא דהמלוה על המשכון אין שביעי' משמטתו ושלא יעשו מטלטלין אבל בכיו דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לב"ח :
כז [ואזהר' לקללת דיין] (נח"י) סנה' ס"ו ר' סבר אלהים חול ואזהרה לדיין ור"ע סבר אלהים קדש ואזהרה לברכת השם וכין לת"ד חול וכין לת"ד קדש נמרינן תרוייהו מדל' כתיב לא תקל ופרש"י תקלל שתי קללות במשמע ואלהים כמי שתי לשונות יש בו הלכך דרשינן תקלל אתרוייהו ע"ש: כח [כשתתמלא תבואתך] לא שכל אדם לא יאחר לכן פי' כשתתמלא וכו' ר"ל כשיהיה לך : [ד"ה לא תאחר · לא תשנה] דא"ל לא תאחר מליתן הביכורים דאלו זמן מפורש בתורה אלא ב"ל לא תאחר אותה למצוה שאח"כ וכו' : [ד"ה בכור · לפדותו] פירש לא שתתן עצמו לי שהרי בפרשת קרח כתיב אך פדה תפדה בכור האדם וגו' : [לשורך] (נח"י) טעות הוא וצ"ל לצאנך מדא דהא הרב מסיים בהמה דקה ועיד ע"ש:
כט [לא יסהר קוד' מ'] אבל המקדיש יכול להקדישו אפי' אם אינו רק יום אחד והאוסרה היא לא: הבא מכלל עשה דוקיה שבעת ימים וגו' : [ד"ה וביום הש מיני · אתה רשאי] כלומר כיון דאיכ' נ"ש דשמיני א"כ משמע דביום השמיני מתנו לי הוא רשות ולא חובה ק"ל: ל [קדושי' ופרושים משקוני] מפני שאחריו כתיב ובשר בשדה טריפה והוסיף מלת אם כדי שלא תפרש ואנשי קודש הוא לשון נווי וכן תהיו לי שיש כמה דברי' בין אם תעשו ובין אם לא תעשו ארמיק אתכם שלהיו' שלי לכך הוצרך כאן לומר שאם לא תהי' פרושי' משקוצי' כבילו'לא תהיו לי והוא העיק' המאמר שאין כוונתו רק על הלאו : [ד"ה ובשר· אף בבית] שהרי במקו' אחר כתיב נבילה טריפ' בהדדי להקישן להדדי מה נביל' ל"ש בבי' ול"ש בשד' אף טרפה כן · ° (נח"י) פי' שאף לנוי מותר למוכרו כמו שמותר להשליכו לכלב ק"ו מנבילה שמטמא במשא מותר למוכר לנכרי טריפ' שאינו מטמאה במשא לא כל שכן :

פרשה כג

א [ד"א אל: להיות לו עד] ר"ל שהי' לו כבר עד אם שהוא עד שקר קיוהי' לעד וה של תשתתף עם אותו עד שקר שהוא רשע : ב [ד"ה אחרי · בנוטר רבים] ר"ל אל תאמר מה בכך אם אדין את הדין לאמתו כיון שהם רבים ואני יחיד ולא ישמעו לי אלא עשה את שלך וקול"ר וכו' :
ג [דל הוא אוכנו] הוצרך הרב לפרש שהה דור של דל על הטוי' הדין לזכותו מפני שאין דרך הדיין להדר אלא העשיר כמו שנאמר לא תשא פני גדול אלא הכבוד הוא שיזכה אותו בדין ועל ידי הדין הנז' מתכבד שאם לא כן יצטרך לפרוע ואין לו והוא מזולזל : ח [ד"ה

דברי · המצודקי'] ר"ל דין תורה כדכתיב משפטי ה' אמת וגו' :
ט [וגר לא תלחץ שסורו רע] י"מ כמו שאור דהיינו היצ"הר כלומר שיצ"הר שלו קשה ירע וגם לפתות · וי"מ כיון שסר מן הדרך טוב אינו חוזר על ידי פיתוי לברים : יא [תשמטנה מעבודה] פיר' משום שהשמטה והנטישה בכל מקו' השמטת ונטישת דבר מדבר: [ד"ה ונטשתה · מלוכל] במועד קטן פירש רש"י שמורשין תחת האילנות כדי שימתח ובנבלא מציעא מפרש רש"י שמכסי' בקש בזבל שרשין של אילנות בנמות המורף שלא יתקלקל מחמת הקור : [ד"ה ויתרם · אין מעשר בשביעי] דאל"כ למה נאמר ויתרם וגו' הא לא שייך לומר להתיר אכילתו לחיה בשביעית דהא הפיה לא ברשותו הוה : (נ"א) במכילתא מקשה ל"ל היקש זה תיפוק לי מדכתיב לך ולעבדך ולבהמתך מה בהמה אוכלת בשביעית שלא מן המעשר אף אדם כן ומתרץ דאי לאו קרא דויתרם ה"א איפכא דנקיש בהמה לאדם מה אדם אינו אוכל אלא מעשר אף בהמה כן קמ"ל קרא דויתרם דע"כ א"א לומר אלא להקש אדם לחיה דחית השדה שאינה ברשותו של אדם וודאי אין צריך לעשר : והד"ד מוכיח דההכרח שהוא מהיקשא דהכא לומר דדוקא נקיש אדם לחי' ולא להפוך דא"כ קשה למה היקשה תורה חיה לאדם אביון ולא לסתם אדם שהוא בוודאי חייב משא"כ בהיקש דלך ולעבדך דיש מקום לטעות דקאי באמת על סתם אדם דהיינו לך : [ד"ה כן · בשדה הלבן] פי' האי כן תעשה ארישא דקרא קאי כלומר כמו שעשית בשדה הלבן כן תעשה לכרמיך וגו': יב [לא תעקר שבת] דאל"כ למה נסמך לשביעית אף שב' לדבר שנתקדש דהעבד והערל והגר והתושב שהיו שובתים ביום שבת אפ"ה יש ללמוד וס כמו: [ד"ה למען · ואוכל עשבים] דאל"כ למה נאמר למען ינוחו וגו' הא כבר נאמר בדברות אי משום שלא תאמר הואיל וכו' היה די לומר וביום הז' תשבות : [ד"ה בן אמתך · הערל] דלעיל בעשרת הדברו' מדבר בעבד כנעני שהוא כיאול וכאן בעבד כנעני שהוא ערל והוא עדיין בתוך שנ' עשר חדש משקנאו אבל יותר מכן ואינו רוצה לימול אינו רשאי לקיימו ערל : [ד"ה והגר · תושב] דאי גר צדק הא כבר כתיב וגר אשר בשעריך אי נמי דאי גר צדק הא ישראל גמור הוא : יג [מצות עשה באזהרה] לכך אמרינן בכל מקום דעשה דוחה את לא תעשה לפי שכל עשה יש בו לא תעשה · ואם כן יש בו תרתי עשה ולא תעשה משום הכא דוחה לא תעשה גרידא : [ד"ה לא תזכירו · בגד ע"א] דאל"כ ל"ל קרא וכי תעלה על דעתך שיזכור שם עבודת אלילים שהוא מכפיש בה ומוזהר עליו לאבדו · כו [ד"ה ולא יראה · עולות] וא"ל בכספים מדכתיב פני ואין מקבלי' פני אדון אלא בקרבן ובמכילת' דריש נאמר שמחה באד' ונאמר שמחה בשלמים מה של אדם דבר הראוי לבא בידי אדם אף של שלמים דבר הראוי לבא בידי שמים והיינו עולות כי אינו דין שיהא שלחנך מלא ושלחן קונך ריקם · הרא"ם : יז [חג שבועות] כמו שמפרש רש"י והולך שנאמר וביום הביכורים וגו' בשבועותיכם וגו' וכאן כמי כתיב וחג הקציר בכורי מעשיך מה ביכורים דהתם שנחשבועות אף ביכורים דהכא הוא כמי חג השבועות : [ד"ה בכורי מתירין החדש] ומנחת העומר הקרבה בי"ו בניסן והיתה של שעורים ואף מנחת קנאות הבאה מן השעורים אינה נקרבת מן החדש קודם הקריבת שתי הלחם הבאים מן החטים : יז [שלא יכתרסו] דקשה לרש"י הרי לעיל כתיב שלש רגלים · (נח"י) וצ"ל דה"פ הואיל והרגלים תלויין במלאכת התבואה חג האביב חג הקציר חג האסיף ובשביעי' אסורי' קצירה ואסיפה הו"א דהרגלים נ"כ לא ינהגו קמ"ל : [ד"ה כל · זוכרי' שבך] אתי הזכרים להוציא הנשים

עקרו

בקמץ הוא כמו זכר ואח"שנך לה:רו'הככוי של זכורך הוא במקום כך לא במקום שלך במלאפום כי אין הכן קנוי לאב כמו כיתך ושדך ופי' של זכורך כלומר הכתאים כך וכעמך : יח [את הפסח] אמר את הפסח במקום דם וכמו להורות שאין וכמו האמור כאן אלא הפס' בלבד לאפוקקסנינה ואמר פי"ד בכיסן להורות שאין זה כלאו אלא בי"ד בניסן בלבד ולא בשאר ימות השנה ואמר עד שתבער החמץ במקום על חמץ מפני שעל חמץ נשמע על החמץ ממש לכן אמר עד שתבער החמץ : [ד"ה ולא · חוץ למזבח] פי' כשבורק דמו ביום שאם היו האלבים על גבי הרצפה דהייכו חוץ למזבח עד שעלה עמוד השחר נפסלו בלינה (מגילה דף כ') : [ד"ה עד · כל הלילה] פי' היא העולה כל הלילה לאו למעוטי להקטרה מן הבוקר ואילך אלא לומר שאם העלו על המזבח אפי' רגע אחד קודם אור הבוקר כשר להקרבה אפי' אחר אור הבוקר ואין להקשות אם כן תרי קראי ל"ל י"ל דעיקר קרא דעל מוקדה וגו' בא ללמד שמצוה להעלותן על המזב' מעת שקיעת החמה ואילך שם כל הלילה כדי שיתעכלו יפה ואגב גלמוד נ"כ שאם היו על המערכה כשרים להקטרה אפילו אחר אור הבוקר וכדמשמע מקרא דלא ילין · ובזה יתורצו קושיו' של הרא"ם :

יט [בכורי] ובקנית בנסחאו' איכו רק כתי' בכורי אדמתך אדם בככם וכו' · וכ"כ (הנ"א) דאין השביעית חייב בכורי' דאין יכול לומר ועתה הנה הבאתי וגו' אשר נתת לי דהא לא כתן אלא הוא הפק' לכל : [גמי לסימן] דאל"כ היאך הוא יודע איזהו ראשית או לא : [מו' מיכין] כדילפיכן מג"ש דארץ ארץ והוצרך לפרש זה משום דאל"כ תקשה א"כ היה צריך כל הימים ולפסוק ביערי' ובשדות אחר כל המינים איזה פרי כתבשל בתחילה כדי להביא אותה ביכורים : [ד"ה לא תבשל · שב' גדי והוצרך] כדי שלא יקשה לך דלמא מה שכתיב גדיי העיזים · בכיין אב הוא ללמדך שכל מקום שנ' גדי הייכו גדי עיזים לכך פי' שאתה מוציא בכמה מקומות והוו להו שני כתובים הבאי' כאחד ואין מלמדין ואפי' למ"ד ב' כתובים הבאים כא' מלמדין הכא דבג' פסוקים אין מלמדין : כ [לא אעלה] ואע"פ שאח"כ נטל אותה גזירה שכ' פני ילכו וגו' מ"מ בימי יהושע שר שנאמר אני שר צבא ה' עתה באתי עיין בהרמ"בן : [ד"ה אשר · ניכר כנגדו] דאל"כ אשר הכינותי לך מבעי ליה אבל הכינותי סתם משמע לפניו :

כא [ד"ה כי לא ישא · איכו מלומד וגו' ועוד שהוא שליח] נראה דלטעמא' קשה יצוה השם עליו לסבול כמו שציוה למשה שפי' רש"י בפ' וארא על פסוק ויצום על בני ישראל לסבול וכו' לכן פי' ועי' שהוא שליח ואיכו עושה אלא שליחותו : ועל זה איכו נופל כי שמי בקרבו ועוד אדרבה כיון שאיכו רק שליח מחויב לעשות שליחתו אף שיעדו לכך פי' מחובר לראש המקרא' השמר מפכיו כי שמי בקרבו · ר"ל בשביל כבודי · ולטעם ועוד שהוא שליח לחוד בלא טעם הא' קשה הול"ל אל תמר בו כי שמי בקרבו ולא ישא וגו' דכי לא ישא הוא נתינ' טעם אלעיל לכן צריך גם טע'הא' · כלי"ט : כב [וצרתי · ואשוק] ולא תפרש כמו וצרת הכסף : כד [הרס · לאותם אלהות] ולא לעובדיהם כמ"ש כמעשיהם שבגידו : כו [משכלה] כלומר כל המקרא מוסב על המאמר ועבדת' את ה' אלהיכם כאלו אמר עבדו את ה' ובזה יברך את לחמך ומימך וגו' ולא תהיה משכל' וכו' דאל"כ לא יתכן שלא יפרש הפסוק התנאי אם תעשו רצונו לא תהיה משכלה אלא ע"כ וכו' : כח [והצרעה לא עברה] כדי שלא תקשה לו מה שפירש וביותה מכה אותם וכו' והם מתים והא יהושע עשה מלחמה עמהם שבע שנים ועל זה פי' והצרעה וכו' · כט [ד"ה ורבה · ותרבה] וא"ת ולמה לא פי"רשי הכא כמו שפירש לקמן בפרשת עקב פן תרבה עליך וגו' ובלא אם עושים רצונו

אין מתייראין מן החי' וכו' אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא וכ"ל דהכא כתיב פן תהיה הארץ שממה ורבה וגו' דמשמע דטעמא הוא משום שוממות הארץ תרבה חית הארץ · ועי"ל דהכא כתיב הנה אנכי שולח מלאך וכו' ופי"רשי כאן נתבשרו שעתידין לחטא וכו' וא"ה א"כ רש"י לפרש עוד : לא [ד"ה ונרשתמו · ותגרשם] ותגרשם שהוא לשון עתיד ולשון רבים : לג [וזהו לשון אי] דק"ל הרי כי איכו משמש את כל' לשונות אי דילמא אלא דהא אבל לא משמש בלשון אשר ומתרץ דכי זה משמש כלשון אי דהייכו אם דמצינו בכמה מקומות דאם משמש כלשון אשר כמו אם תקריב וגו' :

פרשה כד

א [כל' נסיון] מדכתיב אחריו ויספר לעם ופי"רשי בו ביום את כל דברי ה' וז מצו'פרישה ומצו' פריש'כל' נסיון הי'כדפי"רשי לעיל בפרשת יתרו: ג [ד"ה את כל · מצות פרישה] מדכתיב אחריו וישכם בבוקר ויבן מזבח תחת ההר וגו' וע"כ זה היה ביום ה' כדפירש רש"י לעיל בפרשת וישמע יתרו וזה הדבור שדבר לעם היה יום אחד לפניו דהוא יום ד' ולעיל כתיב דביום ד' נאמר להן מצות פרישה כדפירש רש"י שם · וקשה הר"אם עומא דפרק רבי עקיבא (דף פ"ו) אמרי בהדיא דלכ"ע מצות הגבלה בתלתא בירחא אמר להו וכל' בירחא עביד פרישה ומלברי הרב משמע דפרווייהו בד' בירחא הוו וצריך עיון · (נ"א) ולא עיין דוודאי האמירה היתה בג' בחודש אבל הפרישה עצמה היתה בד' בחודש ובניא ראיה על זה ע"ש : ° (נ"א) הרמב"ן הקשה על זה דהא לש ן ויספר משמע שלא ידעו אותם ואלו המצות כבר ידעו אותם ואין זה קשיא שסיפר להם שהם משפטן ויש עונש עליהם וע"ש באריכות : ד [ד"ה וישכם בה' סיון] כתב זה להודיענו שעליות משה להר עם נדב ואביהו וזקנים לקבלת התור' היו ביום שאחריו שהוא ו' לסיון ולא כר' יוסי דאמר ז' בו : ה [נערי · הבכורות] (נח"י) לפי שהעבודה היתה בבכורות עד שהוקם המשכן ואע"פ שהלוים נבחרו בחטא העגל ודלא כהר"אם ע"ש : ו [חצי · מלאך בא וחלקו] דאל"כ הוי ליה למכתב בתחילה שחלקו ואח"כ שלקח חציו : ז [הברית · ומצות] לכן נכתב בה"א הידיעה שהוא הנזכר לעיל בויכתוב משה : ח [ענין הזאה] ל' וזרקתי עליכם מים טהורים ולא מלשון ויזרוק אותם משה השמימה שהוא לשון זריקה ממש : [על מדבחא] ולא על העם ממש משום דכתיב ורק על המזבח : י [ויראו · והביטו] ר"ל נסתכלו בלב כדפי"רשי בסמוך אבל לא ראייה ממש שהרי כתיב כי לא יראני אדם וחי · ונתחייבו מיתה על שנכנסו לפנים ממחיצתן :

יב [ד"ה את לחת · כל תרי"ג בכלל י' דברות] מדכתיב אשר כתבתי להורתם לא יתכן לפרשו על ספר התורה דהא כתיב' הספר לא היתה על ידי הק"בה אלא על ידי משה דכתיב ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם אלא על כרחם אעשרת הדברות קאי : יד [בנאתו] דאל"כ היאך היו הזקנים כאן הרי לא יצאו מן המחנה אלא משה ויהושע כדכתיב ויקם משה ויהשע משרת וגו' : [ד"ה שבו · עם שאר] תיקון בזה כמה ענייני' תקן שהישיבה הזאת איכה כמשמעה אלא מל' עיכוב גם מלת בזה מורה על מקום לא על דבר הרמוז ולא שישבו לבדם רק עם שאר העם שהרי לא יצאו הזקנים מן המחנה ולהודיע שאין העכבה הזאת כ"א לשפוט את העם כי בזולת המחנה הזאת שנתן לזקנים יהיו כל ישראל משותפים בה : [ד"ה חור · בנה של מרי'] דק"ל והא שני' שדכו אין דיניהם דין ולמ"ד שדיניהם דין מ"מ נקראו ב"ד חצוף לכן פי"רשי חור בנה של מרים היה כלומר ע"כ לאו שניהם ביחד היו יושבים

ודנים דהא קרובים היו שהיו ראשון בשני ולדברי הכל פסולים הם אלא ודאי כל אחד היה דן בפני עצמו כיחיד מומחה שהוא דן יחידי : [ד"ה מי · שיש דין] לא שאלת מי לשון שאלה · גם לא בעל דברים בעל לשון וצריך להוסיף מלת שהוא הכרחו במלת שיש : טז [ויכסהו · ההר] ולא למשה מפני שאחריו מיד כתיב ויקרא אל משה לומר עשרת הדברות ולא יתכן לומר שהיה משה מכוסה כל השבע' ימים שהרי משה היה עולה ויורד כל היום כמו שכתוב בפר' וישמע יתרו אבל למ"ד ויקרא אל משה לאמר עשרת הדברות היה בתחילת ארבעים יום יהיה פירש ויכסהו למשה משום שכל הנכנס למחנה וכו' : [ד"ה ויקרא · לומר י' דברו'] אע"פ שעלה אלי ההרה לאחר מתן תורה היה אליבא דכ"ע כדכתב רש"י לעיל מור אמ' זה וכתב על הסדר וכתב תחילה הסיפור של עשרת הדברות ואח"כ הסיפור של הלוחות ויהי משה בהר וכו' · [טעון פריש] ר"ל כמו כ"ג שטעון פרישה ז' ימים קודם יום כיפורים לפי שנכנס לפני ולפנים כל שכן מי שנכנס למחנה שכינה :

חסלת פרשת משפטים

תרומה

פרשה כה

ב [ויקחו לי · לשמי] דהא כל דבר שבעולם שלו הוא : ✿ וק' מה יאמר לכלפטר רמז לי וכיונה מאלו לשונות אלא רש"י דייק מלשון ויקחו לי דהיה לו לומר ויתנו לי לכן פי' לשמי ר"ל כשיפריש יהיה הפרשתו ולקיחתו לשם תרומה · כלי"ט : [ד"ה תרומה · הפרשה] בא לומר שאל תפרשהו לשון תרומה והגבהה כמו שוק התרומה רא"ם : [ממונכם] דק"ל כיון דתרומה דהכא הוא הפרשה וא"כ כאמר שהוא דבר שיש לו קצבה כמו תרומות גורן ויקב לכן פירש ממונ' ואין כאן שיש קצבה · א"נ דקשה לרש"י כיון שפירוש תרומה הפרשה הל"ל בתחילה ענין הפרשתם וא"כ היה לו לכתוב ויקחו לי תרומם ומל' ממונ' שמוסיף רש"י על הפסוק ממו' דקשה ליה דפשוטו של פסוק משמע שהתרומ' יהיה מגוף האיש כדכתיב תרומ' מאת כל איש ומתרץ יפרישו לי מממונכם נדבה וגוה מתורץ הכל דויקחו פי' הפרש' כמו שכת' יפרישו ואל תאמר כמי שהתרומה באה מגוף האיש אלא ממונכם ומאת כל איש לא קאי אמלת תרומה דלעיל מיניה אלא קאי אידבנו דלמטה ומפני שהמפרש' אפשר שתהיה בחיוב אמ' שהיה נדבם בכרחו שאמר ידבנו לבו רא"ם : [ד"ה ידבנו · ל' נדבה] כאלו אמר ינדבנו ובנ"ן מובלעת בדגש הדל"ת : [ד"ה תקחו · ג' תרומות] ולא פי' מהן כי אם תרומות המשכן שהיא נדבת כל אחד ואחד דאל"כ תרומתי ואת התרומה ל"ל הוה ליה למכתב ויקחו לי וגו' ידבנו לבו זהב וכסף וגו' : ° (כמ"י) דקשה לרש"י דלעיל אמר תרומה סתם וכאן אמר תרומתי לכן פי' ג' תרומות האמורות כאן והאמצעית לקרבנות ניכור לפיכך אמר תרומתי כי הקרבנות לה' : [י"ג דברים] דתכלת וארגמן ותולעת שני כולן של צמר היו אלא שחלוקין בצבעין · ועי"ל דאבני שוהם ואבני מלואי' הנשיאים הביאו ורש"י לא קחשיב אלא מה שהנביר כדבו : ° (ד"ד) וק"ל דהא מיכה רש"י י"ג דברים הצריכים למשכן ואבני שוהם ואבני מלואים נ"כ נצרכים למשכן מה שהנשיאים הביאום מ"מ הכנוי הי' נ"כ על כול' אלא שנתקיימו ע"י נשיאי' · וי"ל דשרו' תמשי' איכו מן המשכן הי"נ הבאים מן כל מי שנדבו לבו דהרי לא היו תמשים אלא לפי שעה שנבראו לצורך המשכן · וגם עצי שטי' איכו מן המנין כי יעקב הכינם אוה שיקחו אתם ונדבה איכה שייכה אלא במה שהאדם יש לו לנדבו

ומפרש ממנו למשכן משא"כ באלו : ג [זהב · ושאר הכסף] דהו"אל ואיכו דומה לשאר נדבה למה כתיב כאן כסף וא"ל דלמא לעולם הכסף נמי בא בנדבה כמו שאר נדבה ומחצית השקל הוא כסף אחר שהביאו ב' פעמים כסף · וה איכו דלא מיכנו בכל מלאכת המשכן כו' ומתרץ לעולם שני מיני כספי' היו והא דאמרת הא לא הוצרך שם כסף יותר וה אין קושיא דשאר כסף כו' : ד [צמר גבוע] וכן פי' של וארגמן צמר גבוע · דהוכחת רש"י מבגדי כהונ' שכתשו מד' מינין הללו מתכלת ומארגמן ומתולעת שני ומשש ולא כתיב בהו' מאיזה מין היה אלא ביחזקאל גבי לבישת כהנים ביום הכיפורים כתיב בגדי פשתן ילבשו ובגדי צמר לא יעלו עליהם ומשמע דבכל השנה היו לובשים בגדי פשתן ובגדי צמר ולא שום מין אחר ובמכנסים כתיב ואת מכנסי בד שש משזר ובד הוא פשתים ש"מ דשש פשתים ומדשש פשתים תכלת צמר דאין לומר איפכא דהא מיכנו בהדי' דשש פשתי' ע"כ תכלת צמר והואיל שמיניו בבגדי כהונה דתכלת צמר ודאי ארגמן נמי מין צמר גבוע : [ד"ה ועזים · נוצה] דאי קאי אעורות היה לו לכתוב ועורות של עזים ולכך כתב עזים במקום נוצה של עזים מפני שסוו אותן מן העזים עצמן : ה [מאדמים · לאחר עבודן] דאלו מתחלת ברייתן הל"ל אדומים : [ד"ה תחשים · אלא לשעה] ותחש דיחזקאל מין חיה טמאה היה וקלא אילן שמו כמו שאמר בגמרא פ' במה מדליקין : ° (נ"א) פי' דאל"כ הרי לא הותר למלאכת השמים אלא בהמה טהורה דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך וא"כ תחש חיה טהורה היה ולמה לא מנה אותה בבהמות וחיו' טהורו' אלא לשעה היתה והא דכתיב ואנעלך תחש דיחזקאל ר"ל שהיו נדין הרבה לצורך מנעלי' ושוב לא בלו המנעלי' כדכתיב ונעלך לא בלתה גו' : [ד"ס ועצי · במדבר] (מהר"ן) פי' מדכתי' בישעי' אתן במדבר ארז שטה וגו' משמע דלעתיד יהי' אבל עכשיו לא : ° (ד"ד) קשה שמא קנאו במדינות אחרות כמו שארז"ל על פסוק וכסית את נאתך דלא קאי על המן שנבלע באינרים אלא קאי שקנאו ממדינות אחרות אלא כראה דק"ל ל"ל עצי שטים די לומר ושטים אלא ר"ל מאותן שטים שהיו כבר מכח עת יעקב : ✿ ונרא' דכ' בפ' ויקהל אשר נמצא אתו עצי שטים משמע שהיה להם כבר ולאיזה צורך יקנו במדבר אלא מיעקב כלי"ט : ו [להעלות נר] דק"ל למאור ל"ל לכך פי' שמן זית זך שהיה שמן זה יוסיפ' מאור שמני' כמו שמפורש מגרגרו בראש הזית וע"ק ולמה היה זה השמן מטוב' מאור שמנים שמדליקין בו הנרות ומתרץ להעלות נר תמיד שיוכל להעלות תמיד שלא יכבה : [ד"ה בשמים · למשח] פי' משום שהבשמים של שמן המשחה איכה סתם בשמים אלא בשמים מיוחדים שהם מר דרור וכו' וא"א לומר שלא פי' להם משה אותן בשמים הם מור דרו' וכו אלא שכבתו' קנר וכתב לשמן המשחה כתם והרא"ם האריך ע"ש : [ד"ה ולקטרת · בואתה תגוה] כלומ'. שסם מפורש שצריכי' להקטיר ערב ובוקר כי הסמי' עצמן אינן מפורשין בואתה תגיה אלא בכי תשא · הרא"ם האריך בפי' ע"ש : ז [ד"ה לאפוד · לחשן] שלא תאמר אבני שוהם ואבני מלאים לאפוד וכן לחשן הנכרך רש"י לפ' כן וכתב הרא"ם שאע"פ שהיה אבני שוהם גם בחשן כיון שמלת מלואים כוללת כל אבני החשן הנה גם השהם בכלל וא"כ לא אמר אבני שהם רק בעבור אותה אבני שהם שבאפוד לבד : ח [ועשו לשמי] דק"ל סדא לווה כתיב לי הא בתחלה נמי של הקב"ה הוא ועוד דועשו לי מקדש משמע שיעשו שום דבר קודש אפי' אם אין לו תוך וא"כ ה אך כתיב אחריו ושכנתי בתוכם היאך יכול להשרות שכינה בדבר שאין לו תוך ומתרץ ועשו לשמי בית שיש לו תוך : ט [כאו] דע"ר רש"י שלא ...יור ...כל :

ככל אשר אני מראה אותך בשעת עשיית המשכן אלא אשר אני מראה אותך כאן דאל"כ אראך מבעיא ליה: יא [ג' ארונות] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא לא היה רק א' והי' מצופה מבית ומבחוץ בזהב כדרך שהצורפי' עושים (מהר"ן) וי"ל דבפרש' זו של עשיית הארון שהיו מונחין בו הלחו' יש בו כל אותיות של אל"ף בי"ת לפי שבלוחות יש כל התורה ולכך רומז בפרשה זו הא"לף בית שהוא כל התור' לבד מן הגי"מל שאין בו ומ"ט אין בו גי"מל אלא ודאי לא נריך לרמז בג' לפי שהארון עצמו היה ג' א"כ לכן כתב הקר' תצפנו יתירה שא"כ תצפ' שפתו העליונה כלומ' ג' ארונות היו והיו נותנין זה לתוך זה וממילא היה מצופ' מבית ומבחוץ לבד שפה העליונ' וא"כ היה מצפה את שפתו: ✽ [ען בתוך שלזהב] מקשים למה משנה ר"שי ונקט בתן תחל' של ען בתוך של זהב וא"כ של זהב בתוך של ען וכמנא שהי' הארון של ען מצופה תחלה בחוץ וא"כ בפנים ופסו' ב' מבית ומחוץ הקדים מבית · וי"ל דר"שי דייק דהי"לל ונפית וגו' בית וחוץ ותדכת' מבית ומחוץ וגם ב' תצפנו יתירה וא"כ הם ג' ארונו' ודאי כוונת הפסוק מבית ר"ל מן בית פנימי של ארון א' וכן מן חיצון של ארון א' תצפנו הארון של ען הצריך לפוי וא"כ אם בתן של ען בתוך של זהב במנא שארון של זהב מצפה לשל ען מן פנימיו' שלו לחיצונו' של ען וכו' ולמה באמת כסדר זה דאם היה נתן תחלה זהב לתוך ען היה נריך להרים ב' ארונו' לשומן בתוך של זהב והיא טורח ללא נורך: בלו"ט: (הרא"נ"ע) הקשה ז"ל של ען שהוא בפני' בתנחומא נתן טעם שמרמז בשם שהארון אע"פ שהען נתן בתוכי אתה כוהב בו ככוד כך אתה רואה בני תורה שהמה עניים נהוג גם כבוד בשביל תורתם: (הג"א) נתן טעם כי התורה היא ען חיים לפיכך היה הארון של ען והצפוי היה של זהב על שם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד כי האורך ימים הוא עה"כ שאינו נראה עין לא ראתה אלהים זולתך ולכן היה הען חיים בפנימי' היה מכוסה ונעלם ואלו הכבוד יש לו בעולם הזה והיא נראה לכן היה מצופה בזהב: ✽ יב [ד"ה פעמותיו · סמוך לכפרת] הא דפי' בארון סמו' לכפרת היו טבעות במנא כשהם נושאי' בכתף ראשיהם נבוה' למעלה מן הארון ובשלחן למטה היו הטבעו' וי"ל ודאי הי' ראוי לעשות כמו השלחן אך כיון דהכפרת היה עובי טפח ועליו הכרובי' נבוהי' י"ס הי' משקל כפרת כפלי כפלים מארון ואם היו הטבעות למטה בקל היה מכריע ונהפך לנד מכובד המשא ונבהו בלו"ט: [לרסבו] אבל אי הוה ב' מכאן וב' מכאן לעליו של ארון לא היה יכולין שני בני אדם הנושאין לילך זה בנד זה לפי שלא יהיה ביניהם אלא אמה ומני: טו [לעולם] מדכתיב בתחלה בטבעת הארון יהיו הבדים למה לי למכתב אחר כך ולא יסרו ממנו: יו [העדות · התורה] כי הנה בסיפור הקמת המשכן בפרשת פקודי כתיב ויקח ויתן את העדת אל הארון ושם פירש את העדות הלוחות ועוד והלא לא נכתב ספר תורה אלא עד סוף הארבעים שנה וכו' · ונראה לי מדכתיב אשר אתן אליך שהוא לשון עתיד והא עשרת הדברו' כבר נתן ואף אם בשתברו הלוחות ישמחא היה משה בתבו או היה מתפלל שיחזרו הלוחות כמו שהיו אלא ודאי על התורה כלה קאי שהוא עתיד לכתוב: יז [ד"ה אמתים ספח] מדכתיב לקמן בפרשת אחרי מות פני הכפורת וכל פנים לכל הפחות טפח: יח [פרציף תינוק] מדכתיב כרובים קרינן כרביא פירש כנער · כי תרגום תינוק היא רביא וכ"ף של כרובים הוא כף הדמיון: [ד"ה קצות · ראשי] שהם קצות האורך ולא קצות הרוחב כי או יתווב שיהיה אחורי הכרוב האח' לנד אהל מועד ואין זה נכון ועוד כי כתיב ונועדתי

לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים · ואם יהיה אחורי הכרוב האחד אל אהל מועד יהיה גופו מבדיל בין מקום יציאת הדבור ובין האהל: כ [פורשי · ונגוני'] ויהיה פורשי כמו פרושי לא פורשים כי אינם בעלי חיים והיה די לומר פורשי כמו פרושי מפני שפירש פורשי שב אל הכרובים ופירש פרושים שב אל הכנפים לפיכך הוצרך לומר שלא יעשה כנפיהם שוכבי' שישוב אל הכנפים: [י"ט בקלל] לפי שהיו עושין המשכן כשליש המקדש ומקדש היה גובה ל' אמות והכרובים מגיעות עד שליש שהוא עשרה אמות והמשכן גובהו י' אמות שהן ששים טפחים לכן נריכין הכרובים להגיע על שליש המשכן שהוא עשרים טפחים וארון גובהו אמה וחצי שהוא תשעה טפחים וטפח של כפורת הרי י': כב [ד"ה ואת כל · וי"ו זו יתירה] אף על פי שאין כתיב ואת כו"ו בס"ת של רש"י היה כתיב בוי"ו על פי המסורת: כז [לבורך בתים] כלומר שהם יהיו לבורך בתים לבדים: [ד"ה לבדים · אתרא לאריחיא] בר"אם פירש אתרא לאריחיא שאין הטבעות בעבור בתים והבדים אלא הטבעות בעבור בתים והבתים בעבור בדים: כט [כלפי מעלה] פירש הבנק היה זקוף מכאן ומכאן כמין כתלים ושאמצע היה אויר ביניהם והוא כמין ח' הפוכה: [שפות השלחן] כלומר היה נותן לחם הפני' ממש בשפת השלחן כדי שיהא שני השלחן כמשך בשוה למעלה עם לחם הפנים וכן בשפת השני במנא שרואין לבידי הב ית מכאן ומכאן דאורך של שלחן עומד ברוחב של משכן שהוא אוהל מועד מפון לפרכת: [דפוס זהב ודפוס ברזל] רוצה לומר מדכתיב קערותיו משמע שני קערות וכן בכולהו נריך לומר שהיו יותר מאחד: [ד"ה אשר · במין סכך] פירש אותן פני קנים שהיו מונחים בין לחם ללחם היו כמין סכך על הלחם ואף שאין נזכר לחם כאן · ור"ל שפירוש' אשר יכוסה בהן מי שצריך לכיסוי והיינו הלחם: (נס"י) והא דלא פי' כן לעיל גבי כרובים · י"ל דהתם פשוט הוא לפרש כן דהא כתיב מקשה תעשה אותם משני קצות הכפורת דמשמע שהיו במשכים משני קצות הכפרת אבל כאן כתיב סתם מקשה ולא כתיב מן איזה דבר לכך הוצרך לפרש מן העשת: לא [ד"ה תיעשה · מתקשה] והקדוש ברוך הוא בשראה שנתקשה בה הראהו מנורת אש ואף על פיכן נתקשה בה א"ל השלך את הככר לאור וזה היה על ידי בצלאל והיא נעשית מאליה בפועל אבל לא אמר הק"בה למשה בפירוש שתעשה מאליה ודרשו כן מדכתיב תיעשה בי"וד ולא תעשה הר"אם האריך כאן ואני קצרתי: לז [ד"ה והאיר · האמצעי] פירש אין מלות והאיר אל עבר פניה ולא מלת והעלה נרותיה מורה על הדלקה מפני שאין הפרשה הואת מדברת בהדלקתה אלא בעשיית' ולכך יתוייב שיהיה פירש והעלה גם והאיר מורה על האומן שיעשה נירותיה באופן שכשידליק המדליק את נרותיה יאירו אל עבר פניה ואיך יהיה זה שיעשה פי ששת הנירות שבששת הקנים מסובבים כלפי האמצע הר"אם: (ד"ר) יש להקשות כיון דכאן ציווי במעשה המנורה שיעשה פי הנרות מול קנה האמצעי ולמה הוצרך לצוות בפ' בהעלותך שאל פני המנורה יאירו שבעה הנרות דהא הנרות נעשו כך ונראה דבכל מלאכת המשכן וכליו יש על הכל טעם למה הוא נורתו כך רק שאין צריך לידע הטעם משא"כ במנורה שצותה שאל ידליק אא"כ יודע הטעם וכפרש"י בפ' בהעלותך שלא יאמרו לאורה הוא צריך במנא בפ' בהעלותך לא הזהיר אלא על המחשבה וכאן על המעשה: מ [וראה · תבנית] פירש מקרא קצר הוא שהיה לו לכתוב וראה התבנית אשר אני מראה אותך ועשה כתבנית' אשר אתה מראה בהר דאם לא כן מאי ועשה כתבניתם ונומר והלא לא הגיד לנו הכתוב

כתוב בשום מקום שהראהו את תבניתם והוסיף ואמר הרב ראה כאן בהר כלומר בהר שאמר הכתוב צריך לפרש בהר שאמר מורה על ההר שהיה עומד בו לא על מקום מיוחד מן ההר דאם לא כן לא היה לו לומר אשר אתה מראה בהר שהוא דרך כללות אלא במקום המיוחד ממנו הרשות בשלת כאן הרא"ם: [מנורה של אש] כאן משמע שמשה עשה את המנורה ואם תאמר והא לעיל פירש רש"י תיעשה מאליה · וי"ל דנס זה לא היה מועיל עד שנעשית מאליה וכדפירש לעיל:

פרשה כו

א [ד"ה שש · ד' מינין] פירש שכולן היה שוזרין יחד דכתיב משזר וי"ו ותכלת במקום ב' כאלו אמר שש משזר בתכלת וארגמן וגו' כוי"ו ה' שלפני ורוקו כמו ברוקו ה' וכלי ועמו כמו בכלי זעמו: [ד"ה כרובים · ולא ברקימה] שפרצוף שזה מב' צדדין זה דומה לזה: [ארי מצד זה ונשר] כתב הרא"ם ולפי זה האי דנקט ארי מצד זה ונשר מצד זה לאו דווקא אלא צורות בעלמא וכו' · אבל לא ידעתי איך כנה הכתוב שאר צורות בשם כרובים אם פירש כרובים הוא צורות ילדים שתרגומו כרביא כמו שכתוב רש"י ז"ל וכמו שהוא מבואר בפרק אין דורשין עכ"ל · וצ"ל שלא היו מצוירין ביריעות המשכן שום צורות רק צורות המרכבה שהם ד' אדם אריה שור נשר והא דנקט רש"י ארי מצד זה ונשר מצד זה הוא דוקא וכו': ח [מקבילות · מכוונת] לולאות של זו מכוונ' כנגד לולאות שלזו והקרשים מחברין יחד: [משוכה מן הקרשים] פי' הפרוכת מפסיק בין קדשי קדשים לאהל מועד ומושך מן המערב י' אמות כאורך של קדשי קדשים נמצא פרוכת על מזרח היה עוד ד' אמות נאו אמרת שהיריעות היו מכסות את עמודי המזרח שהיו עובין אמה ואחר כך מכסין היריעות ד' אמות עד הפרוכת שבין קדשי קדשים נמצא פרוכת משוכה מן הקרשים ולמעלה אמה דהא הקרשים היו באמצע היריעות בסוף של מחברת וכל מחברת לא היו רחבו כ"א ד' אמות ועתה מכסין היריעות כ"א אמות ט [ד"ה אל מול · על המשכן] כיון דכתיב וקצי היריעה תסרח על אחורי המשכן נמצא שפני האחד תסרח על פני המשכן: יב [ד"ה תסרח · שהיו מגולו'] לאו דווקא מגולות בקרשים שהרי אמה אחד נכנסו באדני' אלא ר"ל שתי אמות שהיו מגולות אמה של קרשים ואמה של אדנים וצ"ל נמי דהא דפירש רש"י שתי אמות מגולות היינו אליבא דברייתא דמסכ' מדות אבל אליבא דגמרא דמסכת שבת שהיו ט' אמות על אחורי המשכן לא היו מגולות למערב אלא אמה של האדנים ואליבא דכ"ע יריעות העזים היו מכסות גם אדנים ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על על מסך פתח האהל · א"נ שהיה אמה אחד כפל על מסך פתח האהל ואמה אחת היה סרוח על אחורי המשכן ומוכח ומושכ' על הארץ וק"ל: יד [מכסה · ועוד למעלה] כלומר על הגג ולא על הדפנות ומכנו נמי שהי"א יריעות עזים נקראו אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים לאהל המשכן: טו [מזומנים בידכם] ומפני שהארזים היו מיוחדים מתחילה לקרשים כנה הארזים בשם קרשים וכתב הקרשים בה"א הידיעה במקום הארזים: °(ד"ד) קשה לעיל ריש הפרשה כתוב ועצי שטים ולא כרמז שם העמדי' ומיוחדין לכך ואפ"ה פרש"י שם מאותן של יעקב אלא ע"כ דהוא מלשון עצי שטים א"כ ה"נ נימא כך ו"ל דהי"א דהקרשים וצ"ל דשני הכנות היו שם א' של יעקב שנטע ארזים ממצרים והב' שבשעת יציאת מצרים לא היו נושאים עמהם ארזים שלימי' אלא קצצום ועשו מהם קרשים ונשאו קרשים עמהם דאל"כ למה להם לשאת עמהם ארזים שלימי' ללא צורך ע"כ אמר תרי ידיעות דהיינו על עיקר הנטיעות ועל העשיית קרשים: יז [מרובות מב' צידיהן] שכן כל הפנימי וכל החיצוני בעוביו והנד של רוחב הקרש מצד אחד: [שיהיו מרוחיהם שוים] כלומר במריחי הידות שתנ' רוחבותיו ולא על מריחי הקרשים ויהיה אשה אל אחותה שב אל הידות לא על הקרשים: [זו משוכה לנדמון] ואם כן לא היה יכול לכוין הקרשים יחד אלא שיהיו בשיפוע: כג [להשלים רחבו לי'] דילפינן מבית עולמים שהיה רחבו כשליש ארכו דארכו היה ששים אמות רחבו עשרים אמות הכי נמי במשכן רחבו כשליש ארכו וארכו היה שלשים אמות: [מרוץ לרחבו בעביו] ולא דמי לדעיל דבשאר הקרשים עושין הקרינים ברחבן ולכך שיהיו שטח' האדנים ושפתי הקרשים שוים ולא יהיו עודפים זה לזה אבל באלו הקרשים צריך לעשותן ברחבן משום שנאמר ויהיו תאומים למטה הרא"ם: כד [ד"ה אל · אם קטולסלות] רוצה לומר אם היו טבעות קבוע באחד מן הקרשים שמחברין הקרשים והטבעות ביחד · (כמ"י) לאפוקי הטבעות הנזכרים בסוף הפרשה שהבריחים נכנסות בהן היו קבועות כדאיתא בשבת דף צ"ח: [שני הכתלים מחוברי'] פירש דאמה מזו ואמה מזו באות כנגד עובי הקרש הצפון והדרום הלכך היה הטבע' בתוך עובי הקרש שבצפון ושבדרום ונכנים בתוך ראש הקרש המקצוע שבסדר המערב: [ד"ה כן · לשני המקצוע'] מדכתיב יהיו יתירא על כרחך כן יהיה לשניהם דבור לעצמו ורוצה לומר כמו שכל הקרשים היו פרוכים למעלה ברחבו שני פרוכים מפני הטבעות כן יהיה לשניהם לקרש שבסוף צד צפון והקרש המערבי הדבוק לו וכן לשני המקצעות יהיה גם כן דבור בפני עצמו הוא · רוצה לומר כמו זה הדרך יהיה לשני המקצעו' שהם מקצוע צפונית מערבית ומקצוע דרומי' מערבית וכזה יהיו כל הקרשים קשורים זה בזה: כה [והחריץ פני באמצע] פירש חורץ את הקרש מלמטה באופן שמניח רביע הקרש מכאן ורביע הקרש מכאן והחריץ היה כדי פני הקרש באמצע דאל"כ לא ישאר כלום מכל רוחב הקרש ומאי ועשה לו שתי ידות כמין ב' חווקים דקאמר: כו [ד"ה חמשה · רביע אורך] והא דלקמן החילוק הזה שכו היו משולשים ולא החילוק שמראש הקרש עד הבריח כמבריח ראשון עד השני לו ומבריח השני עד הב"כמוש לישי עד סוף הקרש שהוא נחלק לד' חלקים הוא מפני שהשני צדדין של בריח העליון שכל אחד הוא מראש הקרש עד הבריח הראשון וכנגד השני מבריח ההוא עד בריח התיכן הם חלקים שוים מב' צדדים והחלקים ההם נקראים של בריח העליון וכן הבריח התיכן מב' צדדיו עד בריח התחתון העליון הם שוו' ונקראי' שלו וכן בשני צדדיו של בריח התחתון מבריח התיכן ומבריח התחתון עד סוף הקרש הם שוים ונקראי' שלו לכן חלק אותו לג' חלקים ולא לד': הרא"ם: כט [ד"ה וצפית · ב' שדקי קנים] פירש השדקי קנים לא היו מכסים הטבעות אלא מגיעין מטבעת לטבעת הלכך לכל קרש צריך חצי קנה אחד דלכל קרש היו ב' טבעות: °(קנ"ת) קשה מנ"לן דלוח היה הזהב דבוק על הבריחים · נראה לומר מאחר ששינה הכתוב כאן במלאכת הקרשים וכתב ואת הקרשים תצפה זהב אחר ועשה הבריחים וזה שלא עשה כן בשאר כלים דכתיב ועשית ארון וגו' וצפית אותו זהב וכן בשלחן ה"כ ה"לל ועשית קרשים וגו' וצפית ועשית בריחים וצפית· לכן פי' שכוונת הכתוב ואת הקרשים תצפה זהב ואת טבעותם תעשה זהב וכזה וצפית את הבריחים: ל [לאחר שינתור] פירש כווי לגופה שיקיימוהו הוא כעצמו · (נק"י) בכפרי. ה"פ אחר שינתור

כל מלאכת המשכן וכל כליו או הקימו בפעם אחד ולא שהקימוהו לפרקים כל אחד שיהיה נגמר אלא דווקא כולו כאחד: [ד"ה הראית· קודם לכן] פירש קודם הקמתו שאע"פ שעכשיו עדיין לא הראה לו והיה ראוי לומר כמשפטו אשר תראה נהר בלשון עתיד מ"מ הכתוב ידבר בלשון עבר מפני שבעת הקמתו כבר הראה לו בהר: לא [ד"ה כרבים י' אמות פניהן] הר"אם ולא ידעתי למה יהיה ארכו לרחבו ורחבה לגבהו ולא כהיפוך שיהיה רחבה לרחבו וארכה לאורכו ועוד מאחר שהוא מרבעת איך יפול אורך ורוחב לא ידעתי מקומו וכו' (כמ"י) ולי נראה לייסב דהגורות שהיו בפרוכת הוו ארכן לרוחב המשכן ולהיליך הכורות הוא קורא אורך: ° (והנ"א) מתקן שאינה קשיא דהאורך נקרא השתי· והערב נקרא רוחב ומתני' שהי' ארכו של יריעות ורוחב המשכן דהיינו השתי דהוא האורך נתן ברוחב המשכן לכך היה נותן השתי של הפרוכת נ"כ דהוא האורך לרוחב המשכן והשתא היה השתי של יריעות שלמעלה ושתי של פרוכת זה אצל זה כדרכו לכך נאה שיהיה שתי מוכח זה אצל זה: לה [כ' אמות ומחנה] ° (כמ"י) פרש"י ביומא הטעם שבני כהנים יכולין לסדר זה אצל זה שתי המערכות של לחם הפנים:

פרשה כז

א [נפנימי רבוע] דמלת רבוע כאן ולהלן מופנה הוא לג"ש מכדי כתיב ה' אמו' אורך וה' אמות רוחב רבוע ל"ל אלא ש"מ לאפנויי ומכד השני נמי מופנה דכתיב אמה ארכה ואמה רחבה. רבוע ל"ל אלא ש"מ לאפנויי וכיון שמופנה מב' נגדין איכ' למדרש ולהוציא משמעו' הקרא: ג [ד"ה לכל· כמו כל] כלומר שהכלים עכמן תעשה נחשת לא הדברי' שהם לכלים כי אין שם זולתם ול"מד יתרא והוא לתיקון הלשון: ה [ממלאין חללו אדמה] כדי להקריב עליו קרבנות: י [ה' אמות בין עמוד] כלומר עם רוחב העמוד שהיה אמה ואת כיון שלא היה כ"א ה' אמות בין עמוד לעמוד והעמודים לא היו כ"א עשרים לא יהיה אלא כ"ה אמות וי"ל דה"פ עשרים עמודים היה ברוח דרום ועשרה עמודים שהיה ברוח מערב היה מעמיד עמוד הראשון כנגד העמודי' שכנגד דרום אותו עמוד היה מעמי' אחרי' כמכא שכנגד דרום היו כ"א עמודים וחמשה אמות בין עמוד לעמוד שהן ק' אמו' וכן לרוח צפון כשהיה מעמיד העמודים של מזרח היה מעמיד עמוד הראשון נגד העמודים שהיו לרוח צפון והוו נ"כ כ"א עמודים ולפי שהוא מעמודי הרוחב ואינו מן המנין של עמודי האורך לפיכך כתב ועמדיו עשרים ולא כ"א וכן עמודי הרוחב העמוד הראשון שבתחילת עמודי האורך הצפוני היה על סדר עמודי הרוחב והוי להו י"א עמודים ברוחב ויש להם עשרה אוירים וכן לכל רוחות· ותחילת שער החצר הוא מעמוד רביעי עד עמוד ח' שהם ד' עמודים ומהעמוד הראשון עד העמוד הד' ג' עמודים מפני שעמוד הד' הוא מד' עמודי' הפתח והם ג' אוירי' שהם ט"ו אמה לכתף הראשון ומהעמוד הד' עד עמו' הח' הם ד' עמודי פתח ובהם ד' עמודים שהם ך' אמה של פתח מפני שעמוד הח' הוא בכלל ג' עמודי הכתף השני ומהעמו' הח' עד העמוד העשירי הם שלשה עמודים ובהם שלשה אוירי' שהם ט"ו אמה לכתף השני ואע"פ שהג' עמודי' אין להם כי אם שני אוירים מ"מ מפני שהעמוד העשירי לא היה על הסדר עמודי האורך יהי' לנו בזה אויר אחד כ"ספ בין העמוד העשירי של עמודי הרוחב ובין העמוד הראשון של עמודי האורך ובזה יתיישב מאמר רש"י ז"ל על נכון רא"ם· וכן מפרש רש"י בהדיא בסמוך ודו"ק אחריו: [ד"ה וחד ניהם· של העמודים] דאל"כ למה כתיב ועמודיו לשון יחיד אלא ע"כ שכיווי של עמודיו שב אל השער ואדניהם שהוא לשון רבים שב אל העמודים הסמוכים לו: [כמין קינדסין] ר"ל לקח עץ אחד ועשה אותו כמין קונדוסין וארכו שבע טפחים: יח [חמשים על נ'] דקש' לרש"י דנפשו' משמע נ' נחמשי' שלא היה ארכו אלא נ' מדכתיב ורחבו חמשים בחמשים ומתרץ אותו חלק חצר שהיה במזרח שלפני הפתח היתה מרובעת חמשים על חמשים: [כמגלו כ' אמה ריוח] ואם תאמר והא המשכן היה חלל שלו שלשי' אמות באורך וי' אמות ברוחב וגם הקרשים היה עוביין אמה ואם כן לא יהיה אלא י"ט אמות ריוח לאחוריו וגם חצר המשכן לא והיה חמשי'· אלא מ"ט וגם מן הצדדין לצפון ולדרום לא והיה כ"א י"ט אמות· ויש לומר שגם העמודי' של חצר המשכן היה עביין אמה כמו עובין של קרשים והקלעי' לא היו תלויין לפנים מן העמודי' אלא תלויין לחוץ מן העמודים ולכן נקט רש"י המשכון על הקלעים ולא על העמודים: יט [מקנות] כמין פסים: [ד"ה יתדות] נגרכמין בריסים:

חסלת פרשת תרומה

תצוה

כ [זך· כלי שמרים] פירש שאל תתמה היאך מביכו שמן שאין בו שמרים דהא תנן בפרק המפקיד ר"ש אומר אף המוכר שמן מזוקק כל ימות השנה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה ש"מ שאין שמן בלי שמרים ומפרש כמו שכיבו וכו': [מגרגרו] פירש לוקט אותן זתים הגדלים לראש הזית גרגיר אחד מכאן וגרגיר אחד מכאן לפי שאותן זתים מבושלין היטב ואין בהם שירים: [שלא יהא בו שמרים] דכשמכן ברקיים יש בו שמרים אף על פי שמגרגרו: [שהוציא טפה א'] דאי מוציא מהן יותר יהא בו שמרים ולכך שמן השני פסול משום שיש בו שמרים: [הוכשר למנחות] ואם תאמר מנ"ל לרש"י דשמן שני כשר למנחות והא כתיב עשרון סולת כתית רביע ההין וגימא דווקא כתית· ויש לומר דאם כן למאור דהכא למה לי אלא ע"כ למאור דהכא למעט בא כתית למאור ולא כתית למנחות אלא אפילו שמן שני כשר למנחות· וא"ת אם כן כתית למנחות למה לי וי"ל דאי לא כתיב כתית למנחות ה"א למנחות דווקא שמן שני כשר ולא שמן ראשון מ"ה כתיב כתית במנחות כדי להכשיר אף שמן ראשון למנחות: ואם תאמר למאור למה לי ליסתוק קרא מלמאור ואנא ידענא דהא דכתיב כתית למנחות אף כתית במשמע דאי דווקא היא כתית למנחות ולא שמן שני א"כ ליסתוק מכתית דמנחות וכילף משמן דמאור כתית אין שני לא· י"ל דאי לאו למאור שבא למעט דלמנחות אף שמן שני כשר ה"א אף למנחות כתית דוקא וא"ל לשתוק מיניה וכילף מכתית המאור דאיכא לאיפרך מה לשמן המאו' כיון דלהאיר אנו צריכין מ"ה כתית דווקא מפני שהוא נמשך אחר הפתילה אבל למנחות שני דווקא משום שיש בו יותר מתיקות מ"ה כתיב כתית גבי מנחו' להכשיר אף כתית והא דנקט רש"י כתית למאור ולא כתית למנחות פירש אין צריך כתית למנחות אלא אף שמן כשר וק"ל: [ד"ה להעלות· להדליק] דקשה לרש"י היה לו לכתוב להדליק וגו' וכתב להעלות שלא יכיבה וילך כשהדלקה אף על פי שאין השלהבת שלה: [ד"ה תמיד· כל לילה ולילה] כלומר אע"פ שאינו דולק ביום אלא מלילה עד היום מ"מ קרוי תמיד כמו שאתה מוצא בשאר דברים שאינם תמיד בכל זמן ואע"פ כן קרויין תמיד כמו שמביא רש"י· וכן במנחת פתים דכתיב תמיד ואינו

אלא מיום ליו' ועוד שביום עצמו שלוקים שהרי תמנית' בבקר ומחצית' בערב ואפ"ה אומרים בו תמיד כיון שהוא כן לעול' ודו"ק: [משבת לשבת] כלומר אבל בתמיד האומר בלחם הפנים וכו' אין להביא מיניה ראייה שנאמר תמיד פ"ש שהוא לעולם אע"פ שיש בו הפסק שהראשון נסתלק והשני מעריכין על השלחן לפי שהיו תמיד ממש שהיה מונח משבת לשבת ואף כשהיו מסירין אותו ומשימין אחר תחתיו לא הוי' שם הפסקה אלא אלו מושכין ואלו מניחין האחר טפח של זה לתוך טפח של זה: כא [דולקת מערב] דק"ל דבפסוק משמע דשיעור הערכה הוא מערב עד בוקר דכל הלילה יערוך המערכה א"כ מתי הוא דולק לכן פירש תן לה כמידתה שתהא דולקת וכו' והוי כאלו אמר יערוך אותו אהרן ובניו בערך שיהא דולק מערב עד בוקר לא שיערכנו מערב עד בקר ואף על פי שאין שיעור אלא לפי הפתילות שאם היו עבות לא יספיק אפילו לוג · וי"ל לפי שהיה לנרות בית קיבול לפתילות אי אפשר שיהיה עובי הפתילות שלא לפי שיעור הזה רא"ם:

פרשה כח

א [לאחר שתגמר] כלומר ולא מעכשיו שהרי הקרבתם לא היתה רק על ידי הבגדים והמשכן מדכתיב ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך וגו' · רא"ם: [להכניסו בכהונה] ולכהנו אינו ר"ל שיעשנו כהן רק להכניסו בכהונה ע"י לבישת הבגדים וכדי להדביקו עם מלת לי הוסיף שיהא כהן לי וכדי לפרש נ"כ מל' לקדשו לות' שפירש לקדשו הוא לכהני כאלו אמר ואיך יקדשנו כשיכניסנו לכהונה וכו' א"ס לא פי' זה לעיל גבי לכהנו לי': ד [ד"ה אפוד · מלמטה] ר"ל לנגד רגליו ולא לנגד הראש ומה שפי' רחבו כרחב גב איש ולא יותר לאו דווקא דהא לקמן פי' שהיה נ"כ מעט טכאן ומכאן: [חגורה היא וא"א] ר"ל שהאפוד מלבוש הוא: [עליו] ר"ל על המעיל כדלקמן: [ומקשטו] דעת רש"י שהאפוד הוא לשון קישוט · ר"ל לכהן ואיפוד מלשון קישוט כל איפוד לשון קישוט וכל חשב שכתו' בבגדי כהונה פי' סגור הוא: [מעילים כרדוטין] ומעילים בודאי לבוש הוא אם כן אף אפוד לבוש הוא: [ד"ה מעיל כמין חלוק] רש"י נקט מל' מעיל שנפ' ומפ' לה: [ד"ה מגבעת · כובע] דעת רש"י בזה שלא תפרש מגבעת מה שקורין בל"א הוש"בן שהוא סובב על הראש ושל זה אין לו כיפה אלא מגבעת דקרא כמין כובע שהוא קשה ויש בחללו כיפה: [ומתרגמינן כובעין] פירש שהמגבעות של כהנים הדיוטים גם כן מגבעת הם כדאיתא בפרק אמר להם הממונה בטל מגבעת של אחד מהן הרי שהמגבעת קורין להם מגבעות בני כהנים הדיוטים ובא מגבעת במקו' מגבעת ומאחר שהמגבעת הן המגבעות וה"מגבעות מתרגמינן כובעים למדנו שהמגבעת כמין כובעין הן ופעם נקראת מגבעת על שם שסובב ראשו כבכיף ופעם מגבעות על שם שמכסה ראשו ככובע · רא"ם: [ד"ה בגדי · הקודש] דק"ל דבגדי קדש משמע דישעת שעשייתן הן קדש והא לא הוי קדש אלא לאחר לבישתן שהרי לשם אהרן ובניו כשמו ומתרץ מתרומה וכו': ה [והם · מן המתנדבי'] פי' ובכוו והם לא ישוב על אהרן ובניו הסמוכי' לו אלא עם חכמי לב האמור למעלה ומפני שמלת יקחו המורה על קניין איננו נופל על האומנים כי הם אינם עושים אלא מלאכתן הוצרך לפרש שלקיחה הוא לשון קבלה שיקבלו מהם לעשות הבגדים ומפני שאין מקבל בלתי נותן הנותן לו הוסיף מן המתנדבים את הזהב וכו': ו [ד"ה האפוד · לפני כתפיו] פי' המשבצות היו בתוכות בכתיפים במקום שהיו קבוע' אבני השוהם: [השרשרות תקועי']

פירש הן העבותות הזהב ובשמוסבין בטבעת כמה שיש לכל אחד שני ראשין והוא כפל במשבצות האפוד פי' במשבצות שבכתיפות לפי שכל מה שמחובר לאפוד קרוי אפוד והכתיפות גם הם מחוברין לחשב האפוד: [ומרכבן] פי' הטבעת שבכתיפות היה לנגד חוץ ושבע' שבחושן היה לנגד פנים ואחר כך מרכסין פירש מחברין בפתיל תכלת כדי שלא יהא נד ונבדל: י [כסדר שנולדו] תקן בזה שלא תפרש כתולדותם ככל תולדות שבמקרא ויהיו פירושו מי שהעמיד תולדת תחילה או מי שמספר תולדותיו לכן פירש כסדר שנולדו והוא פירש כתולדותם כהולדם: יא [אומן של אבנים] תקן בזה שפרש הוא סמוך לאבן שפירושו חרש אומן של אבן ואמר של אבנים במקום של אבן להורות שמלת אבן הוא שם המין לא של אבן אחת כי האומן לא נקרא לאומן בעבור אבן אחת: [ד"ה פתוחי · כגלף דעוקא] ופירש כגלף כחקוקה · ופירש עוקא טבעת והודיענו בזה שפירש פתוחי בטבעת שנשם כעשו הפותחות שבחקיקה אינה אלא על הטבעת ולא על החותם והוסיף כ"ף הדמיון שלא תאמר שתפתח' על האבני' פתוחי טבע' חות' ואין הדב' כן אלא הדמיון הוא כתב מפורש היכר האותיות כמו אותיות החרוזות בטבע' הם ניכר ומפורש כך האותיו' החרוצו' על שתי האבני' בשמו' בני ישרא' יהי' ניכר ומפורש: [ד"ה על · בשמות] פי' שתפתח האבנים עם השמות שהרי אין האבנים חקוקין על השמו': [ד"ה מוסבות · מוקפות האבני' במשבצו'] פירש כאלו אמר מוסבות המשבצות: יב [לזכרון ויזכור] לא שיהא אהרן נושא כדי שיזכור את השם תמיד כי פתוחי השמות הם סיבה שיהא השבטים נזכרים ולא שיהיה השם זכור · (גמ"י) והא דלא פירש רש"י כן על אבני זכרון לבני ישראל · משום דהתם י"ל דזכרון קאי אאבני אבל הכא כתיב שמותם לפני ה' לזכרון משמע שפיר שיהא הק"בה וכו': יג [ולא פי'] והוא שיהיו השרשרות תלובות כאן אבל לא פירש שיהיו ראשי השרשרות תקוכו' במשבצות שעל שתי כתפות האפו' מלמעל' ותהיינה תלויות על טבעו' החשן מלאחריה כדי שלא יזוח החשן מן האפוד · רא"ם: יד [ד"ה מעשה · עבות] למלאת מים: [לעדרקבאות] פי שקין שקושרו באבל קטן: טו [משפט · שמברר] פי' כל דבר שהיה מסופק בידו אם לעשות אם לא הולך אבל חשן המשפט ובו היו כל האותיות מא"לף ב"ית ואם רוצי' לומר לו לעשות היו בולטין האותיות ובעשו תיבה ובאותו תיבה היה נכתב אם לעשו' אם לאו: [וזה משמש ג' בירור] ר"ל משפט משמש ג' דברים ואחד מן הלשונות גמר דין ומשפט דכתיב גבי חשן המשפט גמר דין דהיינו לשון בירור דברים · כא [כסדר תולדותם] ר"ל כסדר שילדו האמהות כלומר מי שהיתה תחילה בלידה ולא כשנים על הסדר שנולדו השבטים שהוא ראובן שמעון לוי ויהודה כסיד' תולדותם האמור בחשן ויהי' לפי זה יששכר וזבולן קודמים לדן ולנפתלי ויבא משם דן יהיה כתוב על האבן ששמו לשם כמו דכתיב בספר יה שע ויקר' ללשם דן כש' דן אביכן רא"ם האריך וקצרתי: כב [על החשן בשביל] שלא תאמר שלא לעשותן אלא על החשן אבל לא לעשותן במקו' אחר ולתקנן בו כמו שמפרש רש"י בסמוך: [כשלשלת בל' משנה] וה"פ שעשה שלשלות להיות לו חשרשרות: כג [שזור ואומר · בתת] אלא ודאי פי' לבורך החשן ואף כו': כד [לא הוכפלו] פי בפרשת מלאכת החשן שם לא נזכרו העבותות: כה [ד"ה אל מול · של אפוד] לאפוקי שלא יהיו כלפי המעיל: [פניו של אפוד] ר"ל לחשב שבאפוד: כו [למטת המנורה] פירש הכתיפות היו מחוברים על החשב בדוקא והטבעת בתיני' למעלה מבן בסוף החשב ונמצא שהיה סוף החשן

המשן מגיע לתחילת החשב משום שנאמר ממעל לחשב האפוד: לא [לשנורה] דאם לא כן היה קשה הרי מעיל ואפוד כל אחד מלבוש בפני עצמו הוא ומאי זה דכתי' מעיל האפוד דמשמע שהוא מלבוש אחד: לב [ד"ה לא · שלא יקרע] ר"ל אף על פי שפשוטו של קרא משמע שהוא טעם אלעיל מ"מ מדלא כתיב שלא יקרע אלא ולא יקרע משמע שלאו בפני עצמו הוא דכל שכן שמביא רש"י ראייה מהם כוי כן הוא: ° (נ"א) לג [ד"ה ופעמוני זהב] הרמב"ן הקשה א"כ לא היו הרמוני' משמשים כלום ואם לנוי למה היו עשוים ברמונים יעשו כמין תפוחי זהב · ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים: ע"כ פי' שבתוכם של הרמונים ממש היו הפעמונים כי הרמונים חלולי' והפעמוני' טמונים בהם · ואין ספק כי פי' הרמב"ן לא יתכן דא"כ הוי למכתב ועשית רימוני תכל' ופעמוני זהב בתוכ' ועוד הא דכתיב פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמ' מאי בא להגי' ב' פעמו' אם לא שבא להגי"ד סדר תליות פעמון זהב ואצלו רמון ועוד פעמון זהב ואצלו רמון לאפוקי שלא יתלה ב' או ג' פעמונים ואצלן ב' או ג' רימונים: ° (ד"ד) הקשה עליו דא"כ היה לו לכתוב רמון ופעמון דודאי יש להזכיר תחלה הכלי ואח"כ מה שבתוכו: לה [חייב מיתה] הודיענו בזה שאין המכוין פה על שלילות המיתה רק על חיובה המתחייבת מן הלאו ושלא ימות דקרא אכולהו בגדי כהונה קאי ולא אמעיל האפוד דסמיך לי' לחודי' קאי ומחוסר אחד מן הבגדים הללו דקאמר נשביל כל הבגדים הנזכרים לעיל הוא דקאמר וכו' ובפרק ב' דזבחים דף י"ח מפיק להן מקרא דוהייתה להם כהונת לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליה' כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוה להו במיתה ואמר מר זר ששימש במיתה · עיין עוד בהרא"ם: ° (נח"י) קשה דבסמוך גבי מכנסיים כתיב והיה על אהרן ועל בניו ופרש"י הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה ותרתי ל"ל · וי"ל דכאן איירי בכניסת אהל מועד וחייב אפילו בביאה רקנית בלא קרבן ולקמן איירי במשמש על המזבח החיצון ועליה קאי לשרת דקרא: ° (ד"ד) מתרץ שזה קמ"ל אפי' במכנסיי' שאינם בגד גמור ולא נראה מבחוץ והיינו שסידר הכתוב תחילה ולא ימות על חשן ואפוד ומעיל ואח"כ ציץ וכתנת מצנפת · ומכנסיים לפי שהציץ אינו בגד וכן המצנפת אינו אלא כיסוי הראש וכתונת אינה נרא' בחוץ והמכנסיים רבותא טפי שאינו בגד ואינו נרא' מבחוץ ואפ"ה הוא בעונש מיתה אם מחסרו: לו [שזה בג' מקומות] כיון שהכניס הפתילי' דרך הנקב הי' כ"א כפול ומשולשה הי' שש והפתיל האמצעי היה באמצע הציץ וחוט אחד משני היה מלמעלה מבחוץ ואח' מבפנים כנגדו וזהו שאמר כאן על פתיל תכלת ובמקום אחר אמר ונתנו עליו פתיל תכלת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל דאי לא היה פתיל אמצעי היה נשמט הציץ למטה: מ [בגדים הללו ולא יותר] כלומר שאין פירושו שתעשה לאלה כתונת ואבנט ומצנפת ומכנסים ולא לאהרן שהרי גם לאהרן עשה כאלו אלא הכי פירושו מכל אותן ח' בגדים של אהרן תעשה ד': מא [חשן ואפוד] לא הכתנת ומצנפת ואבנט הכתובי' בגידו לבדם: [למטה בכולם] רוצה לומר מכנסים קאי אכ"ג ואהדיוטות: [ד"ה ואת בניו · הכתונים] שהם הכתונות והמצנפת ואבנט עם המכנסים האמור למטה: [ד"ה ומשחת · בשמן המשחה] לאפוקי דלא קאי אבגדים כמו אותם דלעיל מיניה דקאי אבגדים ואמר בשמן המשחה ולא בשמן זית' או כזולתו שכן כתוב פרשה שאחריה ולקחת את הבגדים ולקחת את שמן המשחה וגו': [ד"ה ומלאת · מלוי ידים] פירש שכלא ידים בבית יד לשימן שיש לו כח חזקה בדבר שיתחנך עליו

היכל תופס בידו הוא בחזקתו והתופס במילוי יד יותר מוחזק מאלו תפסו בקצת ידו ולכן כנה המחזיק בדבר בחזקה מלוי יד: מג [ד"ה בבואם · וכן למשכן] פירש כשיכנס המקדש קאי אהל מועד אהיכל ואף על פי שאהל מועד מורה על המשכן לבד היכל יבא מק"ו דמשכן · ° (נח"י) ולא נהירא דבהדיא אמרינן בשבועות דף י"ו אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומ' וכו' ואילו נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר וכו' ומשמע דלא נוכל ללמוד לא בק"ו ולא במ'מגיכו ל"כ שהרב למד זה מהא דאמרינן בת"כ פרש' שמיני גבי יין ושכר באהל מועד אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם ע"כ ולזה נתכוון הרב במה שכתב בסמוך בפסוק חוקת עולם: [ד"ה ומתו · במיתה] ומשום דמקרא דולא ימות לא למדנו רק השמנה בגדי' דלעיל מיניה אבל לא על המכנסי' והציץ הכתובים אחריו אך קשה למה לא כתב שני בגדים הללו נ"כ למעלה ולכלול אותם עם שאר בגדי כהונה כדי דקרא דולא ימות אכולהו קאי ולשתוק מקרא ולא ישאו עון ומתו · ושמא י"ל שלא תאמ' דווקא אם יש לו כל השמונ' בגדי' ועבד העבוד' ולא לבש כל הח' בגדי' חייב אבל אם לא היה לו כל השמנה בגדים כגון שאבדו או נטמאו ה"א דיכול לעבוד עבודה בבגדי' הנותרים שיש לו כדי שלא לבטל הקרבן מפני שמחוסר בגדי' לכן כתב ומתו יתירא ללמד שאם עבד עבודה במחוסר בגדים חייב מיתה:

פרשה כט

א [לקח · כמו קח ב' גזירות] פי' ב' שרשי' אחת של קיחה אחת של לקיחה: [ד"ה פר · העגל שהוא פר] דק"ל למה לקח פר ולא מין אחר דפר כמו עגל היכא דלא כתיב נביו בן שנה והא דאין קטיגור נעשה סניגו' הר"אם תירץ דווק' בעבוד' פני' ולא בעבוד' חוץ ולקמן בפר' כי תשא פרשתי עד אי"ה: ° (נ"א) עי"ל דלא דמי כלל דודאי היכן שאין הדבר בא כפרה על אותו חטא כמו שופר שבא למצות ר"ה וכן בגדי זהב ביום הכפורים שבא לכפר על שאר עבירות אמרינן בזה אין קטיגור נעשה סניגור שהרי בא להיות סניגור על דבר אחר והרי הוא קטיגו' מפני העגל ולכך הוא פסול לשופר אבל כאן דהוא קרבן על זה החטא בעצמו לא שייך לומר אין קטיגור דטעמא דאין קטיגור נעשה סניגו' שלא יהי' נזכר אותו החטא והרי אדרבה כשהוא מביא קרבן על אותה חטא רצוני שיהא נזכר לאותו חטא ויכפר עליו דבשביל זה מביא קרבן שיכפר לו: ב [לחם מצות] רצונו בזה להורות שלחם מצות היא רבוכה מפני שלחם כולל כל המינים מ"ה פירש דלחם דהכא היא רבוכה והוכחתו מקרא דזה קרבן אהרן ובניו ביום המשח וגו' וכי מה לחדנו לבניו מיום המשח אותו אלא מקיש חינוכו של הדיוט לדורות לקרבן של כה"ג שהוא חביתין מה קרבן דחביתין אהרן שהוא מקריב בכל יום שהוא רבוכה כדכתיב מרבכת תביאנה אף יום חינוך של בניו כהנים הדיוטים רבוכה והרבוכה היא סלה חלוטה ברותחין כל צרכה בעודה נכק ואחר כן נאפת בתנור ואחר כן מטגנה במחבת והחלה והרקיק נאפים בתנור לבד והחלה בלולה בשמן כשר ד' סולת והרקיק משוח בשמן אחר אפייתו כמין כ"י יונית ושאר השמן נאכל לכהנים וי"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג רא"ם: [עשר עשר חלות] דגמירי מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר ולחמי תודה בהדיא כתיב עשר דכתיב ביה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ואמרינן בפ' התודה דף ע"ם נאמר · כאן תרומה ונאמר התם בתרומת מעשר תרומה מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה: [יוצק בהן שמן] ר"ל למה שינה המקרא ולא כתוב בלולה או משוחים בכולן:

ג [אל הסל] ולא אל המזבח כי אינם קריבים לגבוה אלא אחד
מכל מין ומין כדכתיב לקמיה כעכין ומה שהוסיף לומר ביום הקמתו
פי' בעת הקמתו ולא קודם והקמת המשכן לא היה רק בר"ח ניסן
כי כל שבעת ימי המילואים היה בונה וסותר בכל יום : ד [טבילת
כל הגוף] ולא קידוש ידים רגלים מדכתיב במים בפתח הבי"ת
דמשמע במים הידועים במקום אחר דהיינו מי מקוה שהם מ'
סאה ש"מ דטבילת כל גופו הוא : ז [נותן שמן] רוצה לומר טיפת
שמן : ט [מלוי ידים] ואף על פי שדרשו אותו רז"ל בזבחים י"ז
ובכהנ' דף פ"ק ללבישת הבגדים ודרשו והיתה להם לבישת הבגדים
קללו לכהונ' עולם שבזמן שבגדי' עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם
עליהם אין כהונתם עליהם והוו להו כזרים · י"ל שרש"י ז"ל
סובר כיון שאין המקרא דלעיל והיו על אהרן ועל בניו וגו' למדנו
שהמחוסר אחד מן הבגדים הכתובים לעיל חייב מיתה הוכרח מפני
זה לפרש המקרא הזה כפי פשוטו ולא כפי מדרשו שלא יהא נראה
ככתוב פעמים : [ד"ה ומלאת · ע"י] ע"י הדברים האלה
הכתובים אחריו והקרבת ושחטת וכו' לא שמלוי ידיהם
לחוד והכתובים הבאים אחריו לחוד : [ד"ה יד · במלוי] מפני
שכל מלוי ידים הוא חינוך הודיענו על חיזה דבר הוא החינוך הזה :
יא [שלפני הפתח] כלמפרש בפ' נו פי' ולא בפתח אהל מועד
ממש דהא שחיטת חטאת בצפונה של מזבח הוא אלא כנגד הפתח
קאמר : יב [בקרנות ממש] פי' ולא שיעמוד למטה ויזרוק
בכותל המזבח משום הסיקרא ולמטה כנגד הקרן כמו שעושה
בקרבן עולה ושאר כל הזבחים : [ד"ה ואת · שירי הדם] שהרי
נותן דם גם כן על הקרנות ואין אמר ואת כל הדם ישפוך אלא כאלו
אמר ואת כל הדם הנשאר : (ג"א) פי' המזבח היה ל"ב אמות
למטה ביסוד הי' מביא מלבן שהיתה ל"ב על ל"ב ברום אמה ואח"כ
הכם אמה כמלא המזבח הי' ל' על ל' והכלוסה התחתונה שהיה
גובהה אמה ורחבה אמה זה מקרא יסוד המזבח ואותה בליטה שהיתה
דמנה אמה היה כמו בית קבול ששם היה נותן שירי הדם :
יג [ד"ה על · אף מן הכבד] כדכתיב לקמן בפרשת שמיני היותרת
מן הכבד ש"מ שיטול מעט מן הכבד עם היותרת ועל הוא במקום
עם : יד [לא מצינו] ואף על פי שיש סיונכה אחרת כשרפת
פוץ מזו שהוא על חטאת שבפרשת נו י"ל דה"פ אלא זו כלומר של
מילואים דעגל דהתם גם כן של מילואים ה.א שבו היתה תחלה
חינוכו בכהונה גדולה וזו דהכא לאו דוקא הוא כלומר זו וכיוצא בזו :
(ד"ד) ועוד יש אתתאלה עלבן בקר בני אהרן בריש שמיני ופס
פרש"י אלא זו ושל מלאים וא"כ היה לרש"י לכתיב גם כאן אלא זו
ושל אהרן ונראה הטעם דרש"י לפיש אלו שניהם היה כורחת שעה
שנגזרו לפי השעה ושניהם לא היו בשעה אחת ע"כ כאן לא שביא
אלא הוראה שעה ההיא והשני עדין לא היתה ומשא"כ בפ' שמיני
שכבר היו שניהם : יו [אותו כמזרק] או אינו אלא כאלכסע ת"ל
וזרקת הא כיצד אלא ודאי אותו כמזרק וכו' : [ואינו עולה] כלו'
וגם ואת : יז [מוסיף] לא מוסיף על הנתחים דהא הקרב
והכרעיים גם מכלל כנפיו הם ומאמר עם נתחיו מורה שהקרב
והכרעיים אינן בכלל נתחים לכן כתב על שאר נתחים וא"ל מנ"ל
לרש"י דעל עם דילמא על כמשמעו די"ל מדכתיב על נתחיו
ועל ראשו וקשה לו ממ"נ דאם הוא על נתחים איך הוא
על ראשו ואם הוא על ראשו איך הוא על הנתחים לכן פי' עם
וק"ל : יח [ריח · ונעשה רצונו] לא שהריח יתן לו הנאה שהרי
כתיב אם ארעב לא אומר לך וכו' · (דנ"ט) דק"ל והלא אין
לך ריח רע מאותן שמורפים הבשר והעצמות לכ"פ נחת רוח וכו' :

[ד"ה אשה · לשון אש] ואשה הוא תואר השם של העולה
ונקראת כן מפני שכל אברי העולה נתנו באש : [ד"ה נהן ·
ונפרק האמצע] דומיא דתנוך שהוא האמצעי האוזן : כב [או הקיבה]
פלוגתא דר"ע ורבי ישמעאל היא חד סובר חלב הדקים וחד סובר
חלב הקיבה : [ד"ה ואת שוק · אלא זו] וכן לא מצינו תרומת
לחם הבא עם שלמים נקטרת כזו שהרי הם נתנים לכהנים אלא
ה ראת שעה היתה : [ד"ה כי איל · לשון שלמות] פירש שהמלואים
האמור כאן הוא במקום שלמים האמור במקום אחר, ונקרא מילואים
מפני שכל מלא שלם וכן הוא קריאת שם שלמים כי שלמים הוא לשון
שלימות שיש שלום בכל וכא דשינה הקרא וקראן בשם מילואים ולא
בשם שלמים מגיד שהמילואים שלמים כלומר שהם ממולאים בכל
שיעור' שלום וכו' : כג [ד"ה וחלת · הרבוכה] מדכתיב חלת
לחם שמן שהוא מורה על רבוי שמן שנותן בתוכה דהיינו רבוכה
משום שנותן שמן ברבוכ' כנגד החלות והרקיקים : כד [ה. עליס
והכהן] מדכתיב ונתת על כפי אהרן והנפת ואם הם על כפי אהרן
איך היה משה מניף דכתיב והנפת אלא ע"כ שניהם היו מניפים :
[ד"ה תנופה · מוליך ומביא] לשון תנופה של' הנפה ומעלה ומוריד
מדכתיב ואשר הורם ופרש' היינו למעלה ואין עליה בלא הורדה : כה [על
האיל] כלומר דהקטר' אימורי שלמים יהיו אחר הקרבת העולה
ושלא תפרש על העולה שישים אימורי' שלמים והשוק והחזה על
העולה ויקטירם ביחד : כו [והנפתם כחזה] לא שיקדש החזה
והשוק עצמם שאמורים כאן שאילו כבר הונפו והורמו והוקטר
השוק והחזה כאן למשה למנה ואין להם קדושה אחרת אלא ע"כ
לדורות קאמר ופי' להיות נוהגת גם תנופה והרמה בחזה ושוק של
מילואים אבל לא להקטרה כלו אבל לא שתקדשם לדורות אף
להקטרה אלא והיה אהרן וכו' : [בגדולה אחריו] כלו' להיות
במקומו כהן גדול דהא כהן הדיוט אסור ללבוש שמנה בגדים
המיוחדים לכ"ג : [ד"ה למשחה · להתגדל] דאין שייך לשון
משיחה עם הבגדים דאין משיחה לבגדים : [ד"ה למלא · ע"י
הבגדי'] שכן כתיב וחבשת להם מגבעות והיתה להם כהונת עולם
הא אם אין בגדיהם עליהם היו כזרים : ל [שבעת · רבופין]
דאל"כ מאי שבעת ימים דהא בכל העבודה צריך ללובשן ולהפשיטן
אחריהן אלא על כרחך על ז' ימים המלואים קאי והם היו רבופים :
✲ דה"ל שבעה דלשון שבעת ולשון שלשת פי' רבופין בל"א
אי"ין וינט"ליבג · וכןשלשת פי' רש"י בפ' בא שלש של ימים ע"ש
בלי"ט [ד"ה ילבשם · אשר יקום] הודיענו בזה שתחתיו שבניו
הפיך וראוי להיות שבניו תחתיו ויהיה פי' הכהן מבניו אשר יקום
תחתיו לכהונה גדולה : [ד"ה אשר · ווהו כ"ג] (כמ"ז) יומא
ע"ב וע"כ לפרש כן דאין לפרש על המשכן בכל אהל מועד שבתורה
דהא כל הכהנים ראוים לבא אל המשכן ואם כן מהשימן נותן
הפסוק אותו כהן שראוי לבא אל אהל מועד אלא דמיירי בלפני
ולפנים והרא"ם לא ידע הבזניאה כ"ל : [ד"ה תחתיו · ומכוהו כ"ג]
מדכתיב בפרשת אחרי מות ואשר ימלא את ידו כלומר בזמן שהוא
ממלא מקום אבותיו : [ד"ה הכהן · ל' פועל] דע"כ שלא כהן דבק
לתחתיו ומבניו דאי דבק למלת ילבשם כלומר ילבשם הכהן אם כן
יאמר מלת תחתיו בלי טעם כלומר בלא פי' ענין וזה אלא ע"כ הכהן
ותחתיו דבוקים זה לזה ואם כן הכהן שמלת כהן פועל עובר ממש
דאי מלת כהן בזו כהן אין זכות ובני דוד כהנים היו שפירושו לשון
שררה וגדולה איך במשך אחריו מלת תחתיו כי אין דרך הלשון. למ[...]
המלך תחתיו או השר. תחתיו כי זה אינו נמצא אלא המלך אם
והיה תחתיו או ימלך תחתיו והיה אם כן מקרא חסר יתבר אבל אם

פי' של כהן שבד ממש ושבייני כמו המשרת והוא השבד א"ש דאלת הכהן דבק עם מלת תחתיו וזה שפירש רש"י ולפיכך כינון תביר כמשך לפניו כלו' לאטה למלת תחתיו ולא למלת ילבשם כי התביר איכו דבק לדר"נא · ועיין בקל"מ: לא [בחצר אהל] כדכתיב בפרשת בו במקום קדוש בחצר אהל מועד: [קדשי קדשים] דאם לא כן למה מזר לא יאכל והא קדשים קלים דהיינו שלמים נאכלין לכל אדם: לב [פתח · כל החצר] לא פתח אהל מועד ממש דמ"ם הכי מכל שאר קדשי קדשים הנאכלים בחצר אהל מועד: (כמ"י) אע"ג דלעיל פרש"י פתח אהל מועד בחצר המשכן שלפני הפתח כ"ל דלעיל קאי אשחייה והכא קאי אאכילה דבשר לפנים מן קלעים: לג [ד"ה אשר · זרות] כלומר על ידי איל הזלואים הוה והלאם הוה כפר לאהרן ובניו ר"ל זרות ותיעוב אשר שנו דאם לא כן אשר כופרו בהם מיבעי ליה: [ד"ה למלא · באיל] לא על ידי אכילתם הסמוך רק בעשיית האיל והלאם במשפט או יתמזקו בכהונה: [ד"ה לקדש · שע"י] פירש ויהיה חסר וי"ו מהלת לקדש אותה ובוולת זה יורה שמלוי ידם יקדשום לכהונה ואין העניין כן דקעשיית המילואים הן סיבה למלוי ידם לעבודה ולקדשם לכהונה: לד [אוהרה לזר] פירש מכל מין ואין של קדשי קדשים לא מקדשי הקדשים הללו בלבד שכיון שנתן ה' יקר' טעם לאוהרת זר לא יאכל: לה [וכפל לעכב] פי' דהי מהשם ב"א למנוה הוא נאמר אבל אם לא עשה כל האמור אין נפסלין מן הכהונה ואין עבודת' פסולה לכך שנה לעכב: [ד"ה שבעת · בכל יום] כלו' שלא נחשוב שדי בפעול' אחת ונשלך אותו לו' שלקי' ובכל יום מה"ו ימים שלק א' מהפעולו' הנשאר אנהם לקדש אותם אלא שבכל יום ויום מה"ו ימים נעשה כל הפעלו' וכל הקרבנו' האמורות בעניין: לו [ד"ה לכפר · האלים] דאל"כ למה לי קרא דופר חטאת תעשה ליום הרי כבר כתיב ז' ימים תמלא את ידם ומלוי ידם הוא פר החטאת עם שני אלים: [שמא התנדב] כלומר ולא כפרתו מכל זרות ותיעוב כדפירש גבי כפרת אהרן ובניו שאין שייכי כאן: [ד"ה וחטאת · כמין כ"י] פירש נוטריקון כ"ף יונית והוא כצורת כ' שלכי: לז [הרובע והברבע] שכל אלו כפסולי קוד' שהביאו לעזר' והם אינן ראויין: [ושנשחט במחשבה] שכל אלו לאחד שהביאו לעזר' נפסלו ופי' הלן שלן הדם ולא בזרק ביום שנשחט' הבהמה או לן הבשר והאמורים · והיוצא שיצא הדם או הבשר או אימורים של עולה וחטאת ואשם חוץ לקלעים · ושנשחט חוץ לזמנו ושחשב בשעת שחיטה להקטיר אימוריו או איבריו או לאכול הבשר ביום האיסור וחוץ למקומו שחשב בשחיטה לאכול בשר קדשים חוץ למקומו דהיינו חוץ לקלעים או חוץ לחומה: מ [מ"נ בנים ומומש] כמו שמפורש בפרשת פנחס ועשירית האיפה בולת למנחה · שהאיפה שלש' סאין והסאה ששה קבין והקב ד' לוגין והלוג ששה ביצים נמצא האיפה תל"כ ביצים ועשירתו מ"נ ביצים וחומש ביצה: [ד"ה ונסך · לספלים] פי' אגנות כמו בספל אדירים · ונו': [יורד לשיתין] פי' נקבים ביסוד מזבח כמו כי השתות יהרסון: מא [שמנחת נסכי'] כלומר ולא תפרש שהמנחה הוא כשאר מנחות שאין כן כולן כליל ויהיה פירש של לריח ניחוח המורה על עלייתו כלו לגבוה שהוא שב על נכשי סעולה ולא על המנחה: מב [ד"ה אשר · כשאקבע] לא שאועד לך שמה ענין לאוד ואדברה לך נ"כ ענין לאוד ולפיכך השמיט רש"י מלת שמה מן הפסו' כדי שיהיה די במלת שם שבסוף הפסוק: מג [אועד לדבר] הוצרך לפרש בדבור משום שלא פירש נקרא [illegible]לי ויתועד לבן פי' בדבור · ועו קשה לרש"י ולמה לא כתיב

ודברתי ומתרץ כמלך שקובע וכו' שפירושו מפני שהכהג המלך לקבוע מקום לדבור אמר ונועדתי במקום דברתי: [ד"ה ונקדש · שתשר'] כלומר ע"י השראות שכינתי יהא מקודש המשכן ופי' אפילו לדברי האומר שאשר אועד לכם שמה הוא מקום מיוסד במקדש שהו' מזבח הנחשת מ"מ כלם מודים שמלת ונקדש שב אל כל אהל מועד כלומר שתשרה שכינתו בו:

פרשה ל

א [קטור עשן] מלא בקוד בי"ת של מזבח נפתח כמו מזבח הפעל' בהכרח הוא שמזבח איכו דבוק למקטר קטורת ואין לו דבוק אלא בתוספות להעלות כאלו אמר מזבח כדי להעלות עליו מקטר קטור' שהי' קטורת של עשן סמים: ד [כלעותיו · זויות] פי' ובכל מקום מורה על פאה וצד: [שני צדיו] פירש מכלל דצלעותיו לאו צדיו הוא ולכן ה ביאו כאן ממשמעותו והוסיף עוד מלת שתי זויותיו שבשני צדיו כלומר אל תחשוב שעל שני צדיו תוספות ביאור לצלעותיו כאלו אמר על שתי צלעותיו דהיינו על שני צדיו ואגב פירש גם כן שעל במקום בי"ת מפני שהזויות בצדיו לא על צדיו: [ד"ה והיה · הטבעות] פירש מלת והיה שב אל העשה האמור מן המקרא דאל"כ והיו מבעי ליה: [ד"ה לבתים · בית] לא שהטבעות יהיו בעבור בתים ובדים רק הטבעות בעבור שתהיה בית לבד: ו [מ"ל לפני] פירש הא דחזר וכתב לפני הכפורת אשר לפני הפרוכת הוא כדי שלא תאמר שהזובח אע"פ שהיה לפני הפרוכת לא היה באמצע ממש אלא היה נוטה לצד כותל דרומי או כותל צפוני שהרי הפרוכת היה בכל רוחב המשכן מ"ה חזר וכתב לפני הכפורת ונו': ח [ד"ה יקטירנה · פרס] כלומר חצי מנה בבוקר וחצי מנה בין הערבים דהיינו בכל יום מנה שלם: ט [מזבח זה] כלומר אבל על המזבח הנחשת אתה מקריב: [ד"ה ועולה · ולא] ר"ל שמלת ולא דכתיב ברישא דקרא קאי כמו ועולה כאלו כאמר ולא עולה ומנחה: י [ד"ה חטאת · וקדשיו] פי' כשידע הכהן שהוא טמא ונכנס למקדש בשוגג כסבור שהוא נכנס לבית של חולין ולא של מקדש או שאכל קדשים וסבור שהוא אוכל בשר חולין או שהוא שוגג בטומאה ויודע שזה בית המקדש ובשר קדשים על זה היה מכפר פר ושעיר של יום הכפורים: [ד"ה קדש · בלבד] דאל"כ מה עניינו לכאן:

חסלת פרשת תצוה:

פרשת כי תשא

יב [לשון קבלה] מלשון לא תשא את שמע שוא ולא לשון הרמה מלשון ישא פרעה את ראשך ומפני שגזה הק"בה שעתיד לגזור גזירה עליהם במדבר הזה יתמו כתב כאן שאו את ראש ונו' אבל בלוים שלא בנזרה הגזירה עליהם כתב כאן לשון פקיד: [יתנו כל אחד] דעת רש"י שלא תפרש לאחר שקבלת סכום מניינם ונתנו איש כופר ונומר לכן פירש כלומר כשתרצה לידע מנייג' או יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה מנאי שקלים ותדע מניינם אבל לא תמנה אותם לגלגלותם וכו' והא דנקט רש"י לשון שלילה אל תמנה לגלגלותם ולא נקט לשון חיוב ולומר כשתחפוץ וכו' יתנו כ"א מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מניינם כמו שנא' נקרא לומר לא שהוא

מנוה למנות' במחצית השקלים כדי שיעשו האדנים שלא תתכולה שלא ישלטו בהם עין הרע וה"ה על ידי דבר אחר מון מחצי שקלים שהיה יכול למנותם אלא שעל ידי מחצי שקלים יעשו מהם האדנים אגב חדא תרתי רא"ם : [בימי דוד] כמו שמצינו בימי דוד שמנה אותם בלא מחצי שקלים שמשנ שהיו על עבודת אהל מועד לעשות מהם אדנים והיתה הגזירה לפי שעה ולא לדורות לקנות מהם קרבנות ומשנו גם כן ספירום ולא יהיה בכם נגף הוא נגף הבא לעולם ועל דרך ונדקה תגיל מוות · וא"ת כשפקד דוד את העם ושלח שלים ביד יואב ושלים ביד אבישי בן צרויה והשלים ביד אתי הגתי למה לא היה בהם נגף ושמא י"ל שמה שהמכיין שולט בהם עין הרע היינו דוקא כשמונה כל ישראל וכו' רא"ם : יג [זה של אש] מדכתיב זה משמע שריאו לו על דבר : ° (ד"ד) הרא"ם האריך בענין למה לא ששנו בגמ' ובמדרשים מטבע זו כמו שמונה מנורה וחדש ושרצים · ולע ד"כ דשם לא מיכו אלא דברים שנתקשה משה להבינם כי יש שרנה פרטיים בהם ע"כ הוכרח הקב"ה להראותם באצבע אבל כאן לא היה קושי במטבע של מחצית השקל ומה שהראה לו הש"י כאן נראה דרמז לו דקדושה גדולה יהיה במטבע שיתנו דהיא עצמה הוטבע של אש שבאה מתחת כסא הכבוד וע"ז אמר זה יתנו כלומר דבר זה עצמו ויוסיפו קדושה למעלה ע"י נתינת מטבע של כסף שלהם : (והנ"א) מתרץ כי המטבעות שנעשה ע"י אדם נעשית שלא בדקדוק שאין לכוונם במעשה האדם ולא כענין משוער לא כמו הנבראים שיש להם שיעור שינבל והראה לו מטבע ואת מתחת כבוד שואת היוטבע יש לה שיעור מוגבל ומשוער לכן הראה לו כמין מטבע : [ד"ה מחצית · שקלי הקדש] דקשה לרש"י דמחצית השקל בשקל הקודש משמע דיביאו חצי השקל עם שקל שלם ואם כן היה לו לכתוב שקל וחצי ועל זה פירש במשקל ר"ל בשקל הקדש וכו' : [ד"ה עשרים · פירש לך] כלומר לעיל בפרשת משפטים כתיב בחי שקל ולא פירש לנו הכתוב כמה הוא ועכשיו פירש לך כמה הוא : [מאורת כסף] שהיא כמו לשון משנה : [ד"ה עשרים · שהשק'] דקשה לרש"י דבתחלה כתיב מחצית השקל ואחר כך כתיב עשרים גרה השקל דמשמע שקל שלם יתנו ומתרץ השלם ר"ל השלם עשרים גרה והם יתנו חציו שהם עשר' גר': [שתות] הוצרך להוסיף זה משום דלא תקשה דקרא קאמר שהשקל עשרים גרה והיה ראוי להיות עשרים וארבע שהרי השקל השלם ד' זוזי והזוז שש מעה ועל זה פי' והוסיפו עליהן וכו' : יד [למדך כאן] מדכתיב מבן עשרים שנה ל"ל כל העובר על הפקודים לא הל"ל אלא בן עשרים שנה וגו' אלא למדך כאן וכו' כלומר להכי נקט לשון פקודים להודיע שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא דמצינו לשון פקודים גבי חיל כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויפקוד שאול את העם ופיר' של קרא כן הוא כי תשא את ראש בני ישראל לצאת בצבא המלחמה יהי' מבן עשרים שנה ומעלה · וא"ת ל"ל להורו' שאין במנה וכו' הא כבר הודיענו זה בספר במדבר דכתיב מבן עשרי' שנה ומעלה כל יוצא צבא · וי"ל דה"א דוקא במלחמות מצוה הקפיד הקרא אבל לא במלחמות הרשות לכן כפל הענין אף להלא' ית הרשות אינו יוצא כ"א מבן עשרים שנה ומעלה : טו [לכפר · שלא יתנגפו] ולא לכפר. על חטאיכם כשאר כפרות שבתורה דמה ענין כפרה אצל הענין : טז [ונתת · אחר מעשה] פירש אף על פי שמצות כי תשא היא כללית לכל זמן ולא נזכר שימנה עתה מכל מקום ונתת אותו על עבודת אהל מועד שהם אדני המשכן מורה שנצטוה בפרטים.

שימנם קודם הקמת המשכן : [המנויים בשנה אח'] ואין יכול לבא לכלל שנה אלא עד ראש השנה וגם אותן שנולדו קודם ראש השנה כשבא ראש השנה באין לכלל שנה : יח [ד"ה לרחצה · על הכיור] דק"ל היאך יכולין לרחוץ מן הכן · נ"פ מוסב על הכיור : יט [בבת אחת] כלומר בשעה שמקדש ידיהם צריכים לקדש גם רגליהם עמהם פירש דאתא לרבות וכו' ואת רגליהם כאלו אמר את ידיהם יהיו רגליהם ואת רגליהם יהיו ידיהם דהיינו שניהם בבת אחת : כ [אולהוא] (בס"י) דס"ל להרב דלא משייב אביאה ריקנית וכן איתא בזבחי' י"ט דלשרת קאי על בבואם אל אהל מועד : [ד"ה ולאימותו · מכלל לאו] נראה דרש"י רוצה לתרץ למה לא נאמר ואם לא ירחצו ימותו דזה זירוז יותר ממה שנאמר ולא ימותו ועל זה פירש הא אם לא וכו' שהתורה נאמר בכללות וכו' · והר"אם פירש לפי שמנהג הכתוב להזכיר העונש המתחייב לא הבלתי מתחייב לכן אמר שהתורה נאמרה כללים והכלל לאו אתה שומע הן וכו' וק"ל והרי בו' כאלו אמר אם לא ירחצו ימותו ואפשר שבכלל דבריהם דבריו : [ד"ה אל המזבח · המיכון] דק"ל הא פשיטא מדאסר לבנס אל אהל מועד בלא רחיצה היאך יכול ליכנס למזבח · ל"פ החיצון וכו' : כג [ד"ה מחציתו כלו ת"ק] לא מחצית שעורו דא"כ ה"ל למיכתב שמש מאות ומדלא איצטריך שתי הבאות ש"מ דאית ביה הכרעה אבל אין לפרש דבבוי מחציתו של מור דרור ופיר' וקנמון מחציתו של מור דרור שהוא ר"ן א"כ לכתוב וקנמון בוש' חמשים ומאתים מחציתו ל"ל אלא ע"כ בבוי מחציתו אקנמון קאי : [כ' הכרעות] פי' שאין יכול לשקול שוה בשוה בלא הכרע : [ד"ה וקנה בשם] אלא עץ נמור : [ד"ה חמשים ומאתי' כולו] שלא תפרש מחציתו של קנה. בשם הוא חמשים ומאתים כמו קנמון בשם דא"כ נכתב קנמון בשם וקנה בשם מחצה ומחצה ר"ן והשתא משמע מחציתו דקנמון אקנמון נופא קאי וכו' מ"ק ומחציתו דקנה אקנמון קאי דלעיל מיניה כאלו אמר וקנה בשם מחציתו של קנמון שכולו אינו אלא חמשים ומאתים : כד [ד"ה הין · אינו ספק] פי' אינו די : [שראוס במים] לשון שריה : [וקפאו לשמן] כלו' שיפכו ויקלטו השמן מעל העיקרין : כה [שהוא למעלה] כלומר בראש הפיכה : [רקח רגע] רגע בפעל תפעת קריס ואינו כמו רוגע הים שהוא לשון פועל : [שזה קופא מזה] כלומר זה נוטל מזה : כו [כמין כ"י יוני] פירש כף יוניא שהיא כמו כו"ן שלנו : כט [ישיפה זו מקדשתם] ופירש ת' יספם ונוה מתקדשים לא שימשחם ינם יקדשם שהקדוש אינו דבר בפני עצמו · והא דלא פירש זה לעיל גבי כל המשיחות וכו' ע"ש בס"י: לא [לדורותיכם · שכולו קיים] ✿ דיוקו שה"לל לי ולדורותיכם ומדאמר לדורותיכם בלא וי"ו משמע מה שהיה לי הוא בפי' לדורותיכ' ובנה מיושב שמהפך רש"י שלא תפרש זה מורה שנשאר מדלא כת' בזה לכן פי' רש"י מדורותיכם נפקא כמנא מלת [illegible] מורא עוד כם זה גי' י"ב וכולו קיים אף שלא נתן מתמיל' על הסמים רק י"ב לוגין שהוא הין ולא נבלע ולא נחסר בלום כיל"ט : לב [ד"ה ובמתכנתו · לפי מדת הין] פי' שאלו לא כתב אלא ובמתכנתו ה"א כיון ששם בו במדת הבוס שמתכון אע"פ שפחת או רבה שתיכוין לפי מדת הין שמן יהא חייב לכך חזר וכתב לא תעשו במוהו כלומר שאם פיחת או רבה אינו חייב : לג [מאותו של משה] דק"ל דלעיל הוזהי' עליו והא דחזר וכתב ואשר יתן ממ[נו] ונוחר והא כבר נוכר לעיל על בשר אדם לא ייסך י"ל דיוסים שכי[illegible] וכתב לחייב עליו כרת וכאלו כתב ואשר ייסך על אדם ונכרת מע[illegible]

אבל הנעשה כמתכנתו לא מיקרי שהזהיר עליו הכתוב שלא ייסך על בשר אדם ואין ענושין אלא מזהירין : [ד"ה על זר · שאינו] פי' כהונה גדולה ואפילו [illegible] נקרא זר ואפי' כ"ג ומלך שגם הם עצמם אחרי המשחתן לכהונה ולמלכות נקראו זרים : (נ"א) וא"ת מכ"ל לתת על המלכים משמן המשחה ותירץ הרמ"בן ו"ל מדלא כתיב שמן משחת קדש יהי' זה לאהרן ולבניו אחריו ש"מ דמה דכתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי איכו ר"ל דווקא והכהן הגדול מבניו יהי' כמשחים אלא אף המלכים יהיו כמשחים : לד [ד"ה חלבנה · לערף עמכו] דאל"כ למשוב חלבנה בראש או בסוף ולא בתוכם : (נ"א) [שיהיו כמנין] כדי שיראה הש"י שגם הפושעים מוורים בתשובה וירחם עליכו : [ד"ה ולבונה · סמים לרבות עוד] וא"ת מנא ליה לרבות כאלו דלמא לא מרבה אלא שנים כמו סמים הראשון דאיכו מרבה אלא תרי וי"ל דהוכח' רש"י מדלא כתיב סמים סמים גבי הדדי בתחלה או סוף ולעה כתיב כאן אלא לרבות עוד כמו אלו : לה [ד"ה ממלח · וטהור] דק"ל דל' ועשיתם איכו נופל על מלת טהור קדוש מפני שהטהרה והקדוש' הן ההעדר שלא ישתמשו כהן בטומאה ולא ישתמשו כהן בחול ועל זה פי' ממלח יהיה וטהר וקדוש יהיה כלומר ממלח ע"י עשייה וטהור וקדוש יהיה מאליו : לו [מוכח הפנימי] כלומר לא שצריך שיכיח מתכה לפני העדות למשמרת אלא להקטיר וכו' : [ד"ה אשר · שאקבע] כאלו אמר ולמה נקרא אהל מועד לפי שכל מקום ועד זמן שאיכו קובע לך לדבר עמך איכו אלא שמה : לז [ד"ה קדש אלא לשמי] כלומר לא לי כמשמעו כיון דכתיב אם ארעב לא אומר לך וכן לי דכתיב גבי תרומה : (נ"א) ומה שפירש זה כאן ולא גבי שמן המשחה דכתיב גם כן לי משום שכאן ק"ל קראי אהדדי דלעיל כתיב קודש קדשים תהיה לכם וקודש תהיה לך וכתיב לפ' לכן הוצרך לפרש שקודש תהיה לך לשמי :

פרשה לא

ב [את בצלאל] דקשה לרש"י דהל"ל קראתי שם לבצלאל ומפרש שה"פ קראתי בשם לעשות מלאכתי למי קראתי את בצלאל : ו [נתתי בו חכמה] שלא תאמר שכולם יהיו עם בצלאל לעזרה · דאם כן למה פירש את אהליאב יותר משאר חכמי לב לכן פירש וכו' לומר שאהליאב יעזור את בצלאל בכל מלאכה שהוא עוסק בעצמו אבל שאר חכמי לב יהיו עושין מכל המלאכ' אשר יתנו להם בצלאל ואהליאב ושיעור הכתוב כן הוא ראה קראתי בשם בצלאל וכו' וגם נתתי אתו את אהליאב וכו' ועוד כל שאר חכמי לב הבאלאים ביניהם עם כל אותן שנתתי חכמה בלבם ועשו את כל אשר צויתיך : ח [ע"ש זהב טהור] דקשה לרש"י דמשמע דשאר הכלי' לא היו טהורה · אי כמו שפירשו מזוקק לא טהור מטומאה רא"ם : י [ואת בגדי הקודש] כלומ' הא מיד אחר כך כתי' כן שמע מיניה שאלו אחריםהן : [שהיו ארוגים] שמתורגם שרדין על שם שהיו ארוגים וכו' אם כן שרד כמו פירש כן : יא [לקדש · לצורך] (נ"א) והלו"ד היא במקום בעבור · ולא פירש דמלת לקדש קאי נ"כ על שמן המשחה כמשמעות המקרא וכו' מפני שעל ידי השמן נעשה קדש והל"ל לקדש בפתח תחת הקו"ף ומלת לקודש משמע שכבר הוא קודש : יג [ואתה · אע"פ שהפקדתיך] דק"ל היאך בא פרשה זו לכאן : [ד"ה אך · למעט שבת] ואם תאמר לעיל ממעט זה סדסמיך פרשה זו לכאן · וי"ל דלעיל לא הוי מומעט אלא ביבור כמו הבאת הכלכה שהיתה בציבור אבל יחיד ה"א שמותר לעשות מלאכה לכך צריך לאכתב אך : יד [מות יומת · אם יש עדים] מדוכתרת דכתריה בידי שמים אם כן יומת הוא בידי אדם ואין מיתה בידי אדם אלא בעדים והתראה · (ועיין (בנה"י) טעם למה נמית' בידי אדם כתיב מות יומת) : טו [מנוחת מרגוע] כלומר מנוחת מרגוע משונה : יז [וכל פעלו במאמר] לשון קושיא היא ר"ל הקדוש ברוך הוא שכתוב בו לא ייעף וכו' : ר"ל הוא אומר לכתוב מנוחה על עצמו : [לשבר האוזן] מסקנא דתירוצא הוא : יח [אין מוקדם] דאם לא כן איך ידע משה אם נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל על מעשה המשכן עד שנוס להם משה על נדבת המשכן שמא לא נתרצה הק"בה רק על נתינת הלוחות לישראל שנאמר לו בפירוש פסל לך שני לוחות אבנים וגו' והוכרח לזה מפני קיום הדת שאי אפשר לדחותן מן הדת מאחר שכב' נתגיירו וקבלו עליה' עול תור' ומצות ואף על פי שחזרו לסורן הראשון הרי הן כישרא' שמומ' שהוא כישר' לכל דבריו וכל שכן ישרא' שכבר חזרו בתשובה כדכתיב ויתנצלו את עדים וגו' שהוא מן הדין ליתן להם את הלוחות אבל לעשות גם המשכן לשכון בתוכו שהיא חבה יתירה שמא לא נתרצה לזה אלא ודאי וכו' : (ד"ד) יש להקשות למה הביא רש"י משבירת הלוחות הלא סגי במה שכתב דלמפרע י"כ נתרצה על עון העגל ש"מ שמעשה העגל קודם ונראה דוודאי ציווי משה לישראל פשיטא שהי' אחר מעשה העגל דהא עד י"ז בתמוז הוה במרום ורש"י לא איירי כאן אלא מציווי הק"בה למשה בעוד היותו במרום : [ד"ה ככלתו · כמתנה] לכך מסרה לו ככלה כלומר שהיא לו קנוייה : [ד"ה לדבר אתו · החקים] פירש דק"ל דליכא למימר מדבר ציווי של משכן דהא מעשה העגל קודם לכן היה כדפירש רש"י לעיל ל"פ כשכלה לדבר אתו החקים והמשפטים שבאלה המשפטים · וכתב הרא"ם ולכן ואת הפרשה דנקה בסוף פרשת משפטים דכתיב ביה ויבא משה בתוך הענן ויהי משה בהר ארבעים יום וגו' ודלא כרבי ישמעאל דאמר ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים וכו' ופירושו כמו שהדברות נאמרו בקולות וברקים במעמד כל ישראל אף משפטי כן עכ"ל : [וחוזרין ושונין] פירש דדייק מדכתיב לדבר אתו ולא כתיב לדבר אליו אלא מלמד שהיה משה וכו' : [ד"ה לחת · שתיהן שוות] כאלו לא היו רק אחד :

פרשה לב

א [שכבר בא שש] כלומר בשש שכתיב נקרא פירש באו שש : [ד"ה אשר הפלגו · מורה לנו] דקשה לרש"י מדכתיב בתחילה עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו היה לו לכתוב אחר כך כי זה משה האיש שהלך רוצה לומ' זה משה האיש שהלך בתחילה לפנינו ועכשיו מת לך עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ולמה כתיב אשר העלנו וגו' ומפרש דכאמת כן פירושו אשר העלנו איכו כ.ושמעו מארץ מצרים אלא היה מורה לנו דרך : ג [מפורקים מנזמיהם] וזהו שפי' רשי אח"כ את נזמי מן נזמי שהת' יו מתפעל אבל אם היה כתיב ויפרקו אז לא צריך לפ' את נזמי מן נזמי ועוד מצאתי שהיה נוס קטן כאוזנם וכו היו תלוים תכשיטותיהן : ד [ד"ה עגל · דמוסי נכין] פי' כשהיו ישראל במצרים והיו בונים את פיתום ואת רעמסס וכשלא היו עושין שיעור עבודתן מה שאמרו להן באו המצרים ונטלו הילדים ונתנו בחומה של בניין ומנסי האבני' שניבותיהן ועליהן כדי שיהא השיעור של עבודה מלא ואמר משה רבינו עליו השלום לפני הק"בה רבונו של עולם למה יענשו הקטנים במיתה זו ואמר לו הק"בה אין סופן של ילדים אלו לטובה שילכו לתרבות רעה כשיגדלו מוטב שימותו וכאיש והלך משה והוציא אחד מתוך שורת הבניין שנמעך בו ונקרא מיכה : [ויצא העגל] הואיל והיה כתוב עליו עלה שור לכך עלה העגל שהוא היה שור : [ד"ה אלה אלהיך · ואח"כ הטעו] וזהו מה שכאמ'

אלה

אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו'. רוצה לומר ערב רב אמר כן לישראל: ה [אוכל עשב] על העגל קאי: [שבצלים] שפשטן עירבב את העוג בשעה שגית הבצלים פמעשיו שגמר מה שהיה בלבו: [ד"ה ויקרא · מוכיחן והרגוהו] פירש חור מוכיחן על מעשה העגל והרגוהו ויירא אהרן מלהוכיחן שמא יהרגוהו · ואם תאמר והא לעיל פירש רש"י ויבן מזבח לדחותם ופירש אחר כך והו פשוטו וכו' ואם כן המדרש והפשוטו שלא הוא · וי"ל דקשה ליה למה בנה אהרן מזבח חדש והא היה שם מזבח בנוי כדכתיב לעיל בסוף פרשת משפטים ועל"ס פירש לדחותם והו פשוטו והמדרש דורש על מה דקשה לו למה בנה אהרן ולא אחר: ז [לשון קושי] אבל וידבר ה' אל משה לאמר אין לשון קושי הוא הואיל וכתיב אחריו לאמור וידבר הוא בכלל ולאמר הוא הפרט אבל כאן אין כתיב לאמור אחריו וכתיב וידבר ולא כתיב ויאמר ש"מ לשון קושי הוא רא"ם: יא [אלא הכם נחכם] דק"ל וכי לא היה לו להק"בה לקנוף עליהם על שעשו העגל אלא הכי אמר משה להק"בה כלום מתקנא כו'. אבל בפרש' יתרו גבי אנכי ה' אלהיך פי' רש"י אלהיך לשון יחיד לתת פתחון פה למשה וכו' וזה שאמר למה נחרה אפך · נעמך לא להם צוית אלא לי לבדי זה וזה יכשר: יב [התנחם] פי' התפעל להם לעשו' השתנו ממחשבה רעה למחשבה טובה דכל לשון ניחום לשון מחשבה אחר' הן: יג [א"א נתגבה בי' כביונו] דאם לא כן מאי זכור לאברהם אם היה הוא צדיק הרי קבל שכר ושוב אינו מחוייב בעבורו לבניו כלום: ° (ד"ד) קשה מנ"ל דרשא זו דלמא לא אתא אלא למ"ש אם"כ אם לשריפה כו' ונראה דתרווייהו מוכרקים דאי לדרשא דכאן לחוד קשה לא לימא אלא לאברהם לחוד ואי לדרשא דשרפה והריגה וגלות לחוד קשה דלא לימא אלא ליצחק וכמצא אם יענה הק"בה שלא יהא נהרגים ופטורי' מהריגה כ"ש דפטורים משריפה שהרי שרפה חמורה מהרג לכ"ע ולא לימא לאברהם אלא ודאי לדרש' די' דברות וא"ל לא נימא אלא ליעקב לחוד וכיון דפטורים אפי' מגלות כ"ש ומימ' ולא נימא ליצחק דאין זה נכון שיזכיר האבות בדלוג אברהם ויעקב ולא יזכיר ליצחק ויהי' זה הסדר כבוד א"נ ליצחק: [ד"ה לאברהם · אם לשרפה] דאל"כ למה נזכרו שלפתן באברהם שני רא"ם: א"כ דק"ל למה כתיב וכיר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת לכם איפכא הל"ל וכור אשר נשבעת לעבדך לאברהם וגו' והא כזכירם אשבועה קאי · ועוד שבועה גבי אברה' הוא דכתיב שנאמר בי נשבעתי ונימר · ל"פ זכור לאברהם עשר נסיונות וכו' ולא קאי הזכירה על השבועה אלא על צדקת אברהם וכו' ותוק"ל א"כ מאי וכירה שייך לגבי יצחק ויעקב ל"פ אם לשריפה וכו': ואין להקשות למה פירש גבי אברהם עשר נסיונות דלמא שריפה לחוד · יש לומר דהי מיניהו מפיק דכיון דתרוייכו איתניהו גבי אברהם: [ק"ו לכסא של רגל אחד] יש מקשים מאי ק"ו הוא זה והא משה גם כן יש לו זכות אבות דהא הוא מבני בניהם כדפי' רש"י בפרשת שלך ואעשה אותך לגוי גדול ולא כתיב ואעשה את זרעך ונומר שאתה מורעם · ומתרצים אלו לא חטאו בעגל היו נכנסין לארץ כמו שהבטיח הק"בה את אברהם לזרעך אתן את הארץ ועכשיו שיכלם ש"מ א"כ דהחטא גרם שלא יתקיים הבטחת אברהם וא"כ במה יודע איפה שתתקיי' הבטח' משה שיהיו בניו לגוי גדול אולי יחטאו בניו ולא תתקיים גם כן ההבטחה וא"ת בזכות משה תתקיים על כל פנים אף אם יחטאו בניו ואם כן ק"ו הוא הרי וכו' של ג' אבות לא בועיל זכותם להגין בשביל החטא ולהביאם לארץ ק"ו וכותי לבד ·· ✿ וק' הלא רצה לתקן ולא תיקן דלקיים השבוע' לאבות אמר ואעשה אותך לגוי גדול והוא ככא של ד' רגלים:

וכראה כיון דרצה לכלה אותם כיחד טובים ורעים שהרי כל שבט לוי לא חטאו וכמה צדיקים שלא חטאו ולא תועיל לה' זכות' להציל ולא זכות אבות רק רצה לעשות למשה לבד שכך לעשותו לגוי גדול משמע שתמו וכו' אבו' וא"כ הוי כסא של רגל א'. כלי"ט: ✿ טו [משני עבריה' מזה ומזה] וק' כפל לשון ונרא' לפ' ב' נסי' שהכתב היה חקוק משני עבריה' וא"כ מ"ס וסמך שבו שהיקף שבאמצע לא הי' בשום צד מחובר ולא כפל ובגראשית רבה מפורש עוד גם כמו שהכתב נקרא בעבר זה כן היה נקרא בעבר שני ודרך לראות מהופך ל"פ ומעש' נסים ל' רבי' גם הי"לל כלי"ט: יט [ד"ה תחת · לרגלי] דק"ל דתחת ההר משמע שהיה תוך וחלול בהר לכך פי' לרגלי ההר: כ [ד"ה ויסק · כסוטות] והטעם שבדק אותם כסוטה הוא כי הזונה אחר ע"א הוא כאשה המזנה תחת בעלה כמו שאמרו במדרש והביאו רש"י בשיר השירים בפסוק שני שדיין ת"ה בדק אותם כסוטות וק"ל: [שהן מרוכין] כלומר שמיתתן בסייף ולא בסקיל' כיחיד העובד שמיתתו בסקילה: כא [כמה יסורי' סבלת] כלו' כמה יסורין עשו לך שהוכרח אתה לעשות להם העגל כתמי' ולרבותא אמר שהרי אפי' יסורין בעלמא לא עשו לך: ° (ד"ד) הרמ"בן כתב ע"ז ואין נכון בעיני שהרי החטא הוא מן החטאים שיהרג ואל יעבור עכ"ל ולי נראה דגם רש"י היתה עיק' כוונתו כן והוא ע"ד דאיתא בפי' אלו נערות אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזרי' הוה פלחו לצלמא וכתבו התו' בפ' מקום שנהגו דף נ"ג ואי ע"ז הוה א"נ שהיו מתחייבים לו · אלא נלם שעשו לכבוד עצמו כו' ש"מ שקשים טפי יסורין מהריגה ומ"ה היו חנניה כו' עובד משום היסורין ע"פ אמר גם כאן משה לאהרן נהי דלאו ע"ז לחייב עליה מיתה כאן וא"כ אינך חייב לסבול היסורין מ"מ מדין לא סבלת כלל יסורין כי כמה יסורין סבלת ע"ז שהבאת עליו חטא זה מכלל דאי סבל יסורין לא הוה קשה מידי:

כב [כדרך רע] דק"ל למה לא כתיב כירע הוא אם הדבר שב לישראל · ל"פ ברע קאי על הדרך ברע ומש"ס הכי הוצרך להוסיף ולומר הם הולכים כיון דבדרך נופל לשון הליכה ואמר תמיד מפני שבוולת וזה היה משמע שאמר בעבור הדרך הזה שבוונת בו לרעה וזה א"א שא' היה יודע משה וזה היה לו לנדור נדר מתחילה טרם שיעשו הרעה לפיכך הוצרך להוסיף מלת תמיד כלומר בכל מעשיהם קם תמיד ברע: כד [ואומר · דבר אחד] דאל"כ כל החטא היא שלו ומפרש דאהרן לא אמר התפרקו אלא אמר למי הזהב בלבד והם מיהרו והתפרקו: ✿ דיוקו של רש"י מדלא כ' ואומרפי שהוא לשון עבר אבל ואומר הוא בינוני ויוכל לשון זה לומר על שרוצה עוד לומר ור"ל רק שהתחיל לדבר למי זהב וכו והם הקדימו כעשה לכשמע · כלי"ט: (נ"א) אע"ג דאהרן הי' אומר להם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם והביאו אלי ואיך אמר שלא אמר להם רק דבר אחד מ"מ לא היה מדבר עליהם בדברי' לומר להם פעמי' הרבה על שעשו אלא עשו כשדבר להם דבר אחד: (והד"ד) יותרץ ונרא' דה"ק דאמר אהרן פרקו כו' מן אזני נשיכם ובניכם וזהו טורח ויבוא לידי שהיי' כמו שפרש"י ואלו אורתי מלתא דמשתמע לתרי אפי לא הי' עליהם כ"כ פשע שאפשר להם לומר אנסכו הבננו שנקח מכזמים שלנו אבל אני אמרתי דבר אחד מפורש שיקחו מן הנשים והבנים כדי שתהי' שהיי' והם לא די שלא עשו שהיי' אלא מהרו והתפרקו מנזמי עצמם: [ד"ה ואשליכהו · ויצא] פי' ויצא העגל הזה מבלתי שיגור אותו בחרט דאם לא כן מאי ויצא העגל הזה מאחר שהשליך אותו באש והתוך אותו בחרט שכר בו בורת העגל בהכרח הוא שיצא העגל הזה כתב הר"אם אבל נראה שהעיד עליו הכתוב שאמר אהרן פרקו נזמי נשיכם וגו' וכתיב ויצר אותו בחרט וגו' וא"כ איך אמר אהרן ואשליכ

להם

להם דבר אחד וכו' וגם מ"ש ואשליכהו באש ונומר דמשמע שמעצמו
יצא הא הוא לקח את הזהב וצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה
כראה שמפני יראתו של משה ה ניא שקר מפיו עכ"ל · אך קשה
איך הוציא אהרן קדוש ה' דבר שקר מפיו ועיין (בנ"מי) :
בו [יבא אלי] פי' מי שהוא לה' סורא ממנו יבא אלי ויחסר מלת
ובא דאל"כ מש יע מי שהוא לה' וירא ממנו הוא קרוב אלי מאי
ויאספו אליו כל בני לוי : כז [וגם לאלהים יקרים] (קנ"מ)
קשה הוא תיכף שכוה משה להורגם אבל היכן אמר שהלוים יהרגו
אותם שאמר כה אמר ה' גו' ותירץ בעל אמרי נועם כיון ששבט לוי
לא חטאו כעסו הם עדים וכתיב יד העדים תהי' בו בראשונה :
[ד"ה אחיו מאמו] דק"ל כיון שכל שבט לוי היה כשר למה אמר
שיהרגו איש את אחיו ומתרץ אחיו מאמו שאין לוי אלא ישראל :
כט [תתכנכו להיות כהנים] פי' מתחילה היו הבכורי' כהנים
למקום ואח"כ חטאו בעגל והקריבו קרבן לעבודת אלילים לכך
הרגו אותם ואתם תהיו תחתם כהנים לה' ס ואמר תתכנכו כי
מלוי יד מורה על החינוך כשכנכם לדבר להיות מוחזק אחותו יום
והלאה כדפירש רש"י לעיל בפרשת תרומה : [ד"ד כי איש · בבנו]
ואף על פי שלא הוזכר בהריגה רק אחיו וקרובו מישראל ורעהו
אמר בבנו לרבותא שאפילו אם היה בנו היה הורגו לקדושת השם :
(נ"א) קשה ולמה לא אמר בשעת מעשה הרגו איש את בנו ונראה
אם הי' אומר הרגו איש את בנו לא יהיו סבורי' כי פי' בנו היינו
בן בנו אלא בנו ממש ויסברו שהלוים שעבדו ע"ז לכך לא אמר להרוג
את בנו שלא יטעו בזה : ל [קנוס וסתימה] פירש דרש"י סבר
כל כעד שבמקרא פירש נגד וכאן אין נופל לשון אכנגד ל"פ דבאי
אכפרה אין לשון כפרה אלא לשון קינוס וכתיתה וכו' · ואם כן
שפיר נופל בו לשון נגד : לא [שהשפעת להם זהב] דק"ל למה
אמר משה אלהי זהב ולא אמר אלהי' סתם אלא כן היה כוונתי אתה
הוא שגרמת להם : לב [ד"ה מספרך · מכל התורה] ואף שלא
נתנה התורה כבר כתב משה מבראשית עד מתן תורה כדפירשתי ·
או כמו התורה העתידה להכתוב מידו : ° (נ"א) פי' התורה
שהייתה כתובה אש שחורה על גבי אש לבנה : לד [דברתי
לך · במקום אליך] פירש אע"פ שכל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל
דיבור מפורשים בלשון עלי עליך עליהם כמו שמבואר לעיל בפר'
חיי שרה על פסוק ואשר דבר לי הכא פירושו אליך ממש משום דלא
מבינו שדבר אדם אמר על משה וכן לדבר לו דבני אדוניהו פירושו
כמו אליו ממש אבל אין אין פירושו עליו · וק' לפי' דהא
במלכים א' כ' פירש רש"י לדבר לו בשבילו בשביל אדניהו עכ"ל
ונ"ע מ"מ כאן יש ליתן טעם למה לא אמר אשר דברתי אליך דכאן
כמ' יום אחרונים היה הקב"ה בכעס בשביל זה לא רצה להזכיר כאן
שדבר עמו פא"פ לשון אהבה לכן אומר לך ועי' בפ' חיי שרה מש"ש
בלי"ט : [ד"ה הנה · ולא אני] דק"ל הא הקב"ה רוצה לייסרן
וכשאמר הנה מלאכי ילך לפניך וה היה טובה להן ולא היה לו לומר
אלא לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וביום פקדי וגו' לכן פי'
ולא אני ר"ל דזה רעה היה דמתחילה היה השכינה עמה עמהן :
(ד"ה) לה [ויגף · שיתה בידי שמים] הרא"ם הקשה דכיון
שהעיבה בידי שמי מה צריך לעדים יע"ק מאי שנא ממיתת הדרוקן
שהיא בלא עדים · ונראה דרצה להודיע שבשביל החטא הה א
נענש דבשלמא בהדרוקן יש שם ראי' לזה דהא נעשה ע"י בדיקת
המים משא"כ בזה דכיון דאודיכן כיון שניתן רשות למשחית לא
מבחין בין צדיק לרשע א"כ יאמרו בלוקי' היו ע"כ בא עונש זה למר
שעבר בתויד בפני עדים דוקא :

פרשה לג

ג [אל · להעלותם] שקאי אלעיל
שאמר לך עלה מזה וכו' ולא על דסמוך
ליה וגרשתי את הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב וגו : [ד"ה כי לא ·
ושלחתי] שטעם הוא אלעיל שאמר הנה מלאכי ילך לפניך ולמה
כי לא אעלה וכו' ולא שבא אל הסמוך לו רק על לך עלה מזה :
[ד"ה כי עם · ואתם ממרים] והא דכתיב ילך ה' בקרבנו כי עם
קשה עורף הוא דמשמע לאדרבה משום שהוא קשה עורף ראוי שילך
השם ביניהם והוא סותר מה שנאמר כאן · יכבר תקן רש"י ז"ל
ואמר כי מלת כי שם במקו' אם ופי' אם עם קשה עורף הוא וימרה
בך וכו' אתה תסלח לעונינו וגו' הרא"ם : (נמ"י) וקשה דמזה
משמע דשליחות המלאך הוא לטובתם תדע דעכשיו היה עת רצון
כמו שפי' הרב נופי' ואלו לעיל מזה בשעת הזעם אמר הנה מלאכי
ילך לפניך ופי' הרב ולא אני דמשמע שליחות המלאך הוא לרעתם ·
וי"ל דודאי שמעלה גדולה היא כשהשם הולך לפניהם וכו' ולכך אמר
לעיל בשעת הזעם הנה מלאכי ילך ולא אני שהי' כדאי שאני אלך לפניה'
וכאן אעפ"י שהיא עת רצון אע"ה אמר לטובתם כי לא אעלה בקרבך
מאחר שהם עם קשה עורף ויחטאו תמיד לפני ואהרגה עליה' ועם
לפי שאינו דומה העובר על דברי המלך כפני המלך
להעובר שלא בפניו : ה [ד"ה ועתה · מיד] כלומר זה
אעשה לכם מיד כלומר לא שמלת ועתה מתחיי' ממה
שקדם כמו ועתה הנה אשתך קח ולך ועתה שני בניך וגו' כי
אי אפשר לפרש כן כי המאמר הקודם הוא לטובתם שסולק המלאך
ואינו הולך הא בעבור פסוק ועתה הורד עדיך הוא לפורענות וא"ת
הא לעיל כתיב שהם עצמן הורידו עדים מעליהם דכתיב ולא שתו
איש עדיו עליו · וי"ל דלעיל לא הורידו אלא לפי שעה כדרך
האבלים אבל הקב"ה אמר להם שיורידו לעולם : [ד"ה ואדעה ·
מה שבלבי] לא שע"י הורדת עדים ידע מה לעשות להם כמובן
מן הכתוב כי אין הורדת העדי סבה שידע מה לעשות להם :
ו [שהיה בידם מהר · חורב] לא שהסירו עדים בעוד שהיו בהר
חורב שהרי לא הסירו עדים אלא אחר מעשה העגל ונזכר שי"ן
שהיה · (קנ"מ) וא"ת הא כבר כתיב ולא שתו איש עדיו עליו
ואם כן למה הוצרך הקב"ה לצוות ועתה הורד וכו' · (נקיו) כי
מעצמן נמנעו ולא שתו כל עדים עליה' אלא קצת וכשבטוו מפי
השי"ת פלקו כל העדי לגמרי והפשיטוהו מהם ועיין שם עוד תירוצי'
אחרים : ז [ד"ה יקח · מנודה לרב מנודה] פי' ישראל מנודי'
לרב שהוא הקב"ה גם מנודים לתלמיד כלו' לי שאני תלמיד של
הקב"ה : [ד"ה הרחק · אלפים] והטעם כדי שיהיו רשאין כל
מבקשי ה' לבא אל האהל ביום השבת כמו בירושו בימי יהושע :
[ד"ה יצא · מלאכי שרת] מריבוי דכל גורבה ליה : ח [ד"ה
בצאת · מן המחנה] דק"ל למה כתיב כצאת משה אל האהל הל"ל
כשנכנס משה אל האהל · ומתרץ דכצאת קאי אמיאה שיצא מן
מחנה ישראל ולא קאי אאהל של משה : ט [ומדבר] כלומר
שהוא לשון הוה : [ידבר אליו] כדנ"ום וכמי"רק תחת המ"ס
ואינו קרוי מדבר בש"בא תחת המ"ס משום דידבר משמע שהמלך
מדבר עם ההדיוט · אבל מדבר פתרונו שקול מדבר בינו וכו' :
י [והשתחוו · לשכינה] לא לפתח אהלו של משה כמובן מאיש
פתח אהלו רק בעבור שפתו' ענן שם אמר איש פתח אהלו :
יא [ד"ה ושב · ומלי"ד] דאם לא כן למה היה שב אל המחנה אחר
בדבר השם יתברך עמו פנים אל פנים והלא נמקים שדבר השם
עמו שם היתה דירתו כדכתיב והיה כבא משה האהלונ' : (נ"א)
אך קשיא דלמה בו' אהלו חוץ למחנה אחר יה"כ דהא עיקר כשים
אהלו

אבלו סון למסכה בסביל שהמנודה לרב מנודה לתלמיד ואלו אחר יה"כ נתרצה להם כבר ואפשר לומר אע"ג שנתרצה להם הקב"ה עדין כמנודין שהרי כפרתישראל הי' על החטא וכל זמן שלא כפר להם כפר סטאת ועגל בן בקר יש כאן נידוי לשמי' עד שהוקם המשכן והי' להם כפרה בקרבנות · [מיום הכפורים] אבל לא היה נוהג כן קודם לכן משום שלא היה פנאי ללמוד ולא ללמד מפני טרדות העגל ושהתפלל עליהם וקבלת לוחו' אחרונו': [וכי"ט עלה] וא"ת והלא בפר' יתרו כתב שהרי בי"ז ירד ושבר הלוחות ולמחר בהשכמה עלה שהוא י"ח בתמוז · וי"ל משום דבשילהי מסכת תענית תירץ אביי על קושיא שהקשו שם תמוז דהוא מתא מלויי מלויה ורש"י ז"ל בשרונה לפרש המשכין של מ' יום מ' לילה לפי מנהג המקדשים א' חסר וא' מלא שחסר תמוז לעולם אומר בי"ח בתמוז עלה וכשרונה לפרש המשכון לפימה שאמרו תמוז דהאי שתא מילויה מליה אמרו בי"ט עלה (כמ"י) ול"כ דבכין תמוז לתמוז נתחלף לו דהא אביי אמר על אותו תמוז של שנות מרגלים וזהו בשנה שניה ואילו תמוז של העגל הוא בשנה ראשונה ע"ש · א"כ שהעליי' היתה בי"ח אבל משכון של מ' יום לא היה כ"א בי"ט כי יום י"ח לא היה לילו עמו: יב [אתה אומר] כתב הר"אם לפי דעתי שינוס נפל בספרים והיה לו לכתוב שאמרת ושלחתי לפניך מלאך ונרשתי וכו' כי מאמר הנה אנכי שולח וגו' קודם מעשה העגל נאמר ואע"פ שפיר"שי שם כאן נתבשר שעתידין ישראל לחטא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך וכו' מ"מ מאמר ושלחתי לפניך מלאך שהוא אחר מעשה העגל הוא העיקר · (כמ"י) כ"ל שצ"ל הנה מלאכי ילך לפניך שהוא מוקד' לפסוק ושלחתי לפניך וגם שזה הפסוק קרוב יותר לומר שטעות נפל בספרי' ונתחלף בין הנה מלאכי ילך ובין הנה אנכי שולח וכו': ° [ד"ה ואתה הכרתיך] (ד"ד) מתרץ דנמאמר וגם מצאת חן ישנו ב' פירושי' הא' דרך הבטחה פשוטי' והוא ע"ג האמת והב' דרך תנאי דנקשר עם מה שלפניו שאמר ידעתיך בשם דהיינו כשיתקיי' זה יתקיים זה וכיון שלא נתקיים ידעתיך בשם שהרי אמר לא הודעתני ממילא לא נתקיים וגם לא מצאתי חן ולכן אמר אם אמת שמצאתי חן כלומר שההבטחה היתה ע"ג האמת: דק"ל דמשמע מן הקרא דידיעת השם למשה לבד הוא בפרטות אבל שאר בני אדם אין ידיעת השם והשגחתי בפרטות אלא בכללות וחלילה זה כי השגחות השם בפרטות על כל ברואיו מקרני ראמים עד ביצי כינים כ"פ בשם פיוטי קשיבות וכו': יג [שמצאתי חן] דק"ל דבפסוק משמע שהיה ספק למשה אי אמר הקב"ה שמצא חן בעיניו והא אמר משה מתפילה להקב"ה איך שאמר אלוו מצאת חן בעיני · ומתרץ שודאי משה ידע באמת שמצא חן בעיני הקב"ה וה"פ עם אמת הוא שמצאתי חן דלמא מה שאמרת מצאת חן בעיני אנסק היית בי כדרך בני אדם: [מהשכר] דהל"כ מה ענין זאת הבקש' כאן: ° (ד"ד) פי' זה שייך לבקשת ידיעת שכר מציאת החן דמשה היה מתירא שלא יאמר לו הק כה מציאת חן שלך הוא שתכלה את ישראל מ"ו ואת זרעו תגדל וזהו א"א שעמך הם אקדם וסם מצאו כבר חן בעיניך ואם החטא מבטל החן כ"ש שיבוי' בטל חן שלי וא"כ הדרא בקשתי לדיכתי' שאדע מה שכר מציאות החן: [ד"ה ואדעך · ואדע בזו] פי' והוא דבק עם הודיעני נא את דרכיך כלו' הודיעני מה שכר שאתה נותן למי שמוצא חן בעיניך או אדע מציאת חן שמצאתי בעיניך מה הוא: [למען אכיר] כלו' למען אכיר ואדע התועלת של מציאת החן מה הוא ובזה אדע מדת תגמולך למציאת החן שמצאתי בעיניך: פי' כמו שאני אבקש שתודיעני מה שכר אתה נותן לי במציאת החן אשר מצאתי חן בעיניך

כך אני מבקש נ"כ שתודיעני מה שכר תתן לי בהנהגת העם הזה אשר אני מנהיג אותם דאל"כ מה ענין זה לכאן וכו': טו [כוו אני ספן] אע"ג שכבר נתרצה הקב"ה לו כאמרו פני ילכו מ"מ רצה להודיע לו שיבתן של ישראל להליכתו עמהן ואמר שאם ה"נ לא היה מתרצה ללכת עמהם לא היו עולים משם עד שימותו הם ובניהם וכל אשר להם: ° (קנ"מ) פי' שהקב"ה אמר לו והניחותי לך משמע לבדך או אמר משה אם אין פניך הולכים גם לנכור אל תעלנו מזה שבזו אני חפץ: טז [שלא תשרה] דעת רש"י בזה שרצה לפרש הפי' על ונפלינו אני ועמך כלומר שאין הבקשה כעם בזו מענין הבקשה הראשונה שהוא מידיעת השכר מציאת החן ושכר הנהגת העם כי זאת הבקשה היא שלא ישרה שכינתו בשאר אומות אלא בישראל: יח [ויסיף לשאול] דאל"כ אין ענין לבקשה זו כאן: יט [וצריך ללמדך] (רא"ם) שמכל זה משמע שבלאו בקשתו היה צריך להראותו וללמדו סדר התפילה לפי שאני אעביר כל טובי וכו' ואינה תשוב' לבקשתו שהוא ראיית הכבוד לכן אמר שבלאו הכי היה צריך ללמדו סדר התפילה מפני שכרא' שדברי משה ש"ס תמה זכות אבות אין עוד תקנה לכל שואל מ"ו מפני שאמר זכור לאברהם וגו' לכן צריך אני ללמדך סדר תפילה לכל שואל שבו תקובל שאלתו ומאותו הסדר תוכל כמי להשיגה בקשת ראיית הכבוד כזה שאראה אותך והיא ראיית אחוריים והיא קשר של תפילין ולא ראיית הפנים כי לא יראני האדם וחי: [ד"ה וקראתי רממי לא כלים] פירש משא"כ זכות אבות יש לחוש שמא תכלה: [ד"ה וחנותי פעמים שארצה] לא כמו שיובן מן הכתוב שאחון לאחון שאחון וארחם לאותו שארחם כי אותו שחננו השם אינו צריך תיכון ואותו שירחם עליו אין צריך רחמי' רק עתים אענה ועתים לא אענה וכו': כא [יש מקום] הודיע לנו שהמקרא קצר והיה ראוי לכתוב נהר ומפני שהסברון ראוי שיהיה נכת המאמר אשר נהר אמר אשר אני מדבר עמך תמיד כלומר ומסתמא המקום ההוא נהר מכיון ששם הדיבור תמיד ולפי שמלת אתי מורה עמי שלא נהר אמר יש מקומיכן לי לברך שהוא נכם מלת אתי: כב [נעבור · כשאעבור] ומלת וכו ודי מורה על עצמו והראיה על זה שהרי אחרי זה כתיב עד עברי נמקים עד עבור כבודי [ד"ה בנקרת · כריית] פירש חקוקת הבור מל' כי יכרה: [ד"ה ושכתי · ואגין] זה התרגום של ושכותי כפי: [שאינו צריך לשוכך] אלא כמאמרו יכול להציל עליו: [ואעדי כשתשתלק] זה תרגום של והסרותי את כפי ורש"י מפרש ליה כשתסלק וכו':

פרשה לד

א [פסל לך · נתעשר] ° (ד"ד) פי' הא אמרינן אין השכינ' שורה אלא על עשיר וכו' משמע שהיה עשיר כבר לכן הוכיח מלת הרבה: ב [נכון מזומן] כמו שלשו מכות לאין נכון לו לאפיקי שפיר' מכינן כמו כנה אמת נכון הדבר: ג [וקלות] לשון הרמת קול: ה [נשמא] דמ כם מן התרגום שהיה משה הקורא שאלו היה השם הקורא מתורגם וקרא בשם ה' שפירושו ויקרא ה' בשם · ° (ד"ד) בתוספת פ"ק דר"ה דף י"ז כתבו בשם רבינו נכי' דאין מוכין שם הראשון שיש פסיק בין השמות משום דהכי אמר קרא הקב"ה שמיו ה' קרא ה' רחים כו' הרי דעכ"פ בקריאה קאי על השי"ת לא על משה אלא שהפלפול שם אם שני השמות ה' ה' שניהם מוכין י"נ או לא ודעת רש"י נראה דמ"מ מביא התרגום דל"ע דאף ה' של אמר בשם הוא מן המכין ע"כ אמ בשמא

במה דה״ כדלי״ת שאחנו אלא פי׳ על נסס שהקב״ה קרא לפני משה נס זו שהוא ה׳ וכן אמר ה׳ ה׳ וכו׳: ו[ה׳ ה׳ אמת קודם] כלומר אף על פי שגלוי לפניו שעתיד הוא שיחטא אפ״ה מרחם עליו מאחר שלא חטא עדיין: [ד״ה אל· אף זו מדה״ר] אבל אינו רחמים פשוטות כמו מדת השם בן ד׳ כי מדת הרחמים מדרגות רבות: [ד״ה ארך· שמא יעשה תשובה] אף על פי שמדה הזאת של ה׳ ה׳ מרחם עליו׳ אחר שיחטא׳ היינו כשעושה תשובה מיד שמרחם עליהם אבל מדה זו מאריך להם ומצפה שמא יעשה תשובה: [ד״ה ורב· שאין להם זכיות] כלומר מדכתיב ורב חסד משמע שעשה עבירות ואין זכיותיו יכולין להגן עליהן לפי שהן מועטות הוא מטה כלפי חסד ומרחם עליהם· ומדה הראשונה של ה׳ ה׳ שעדיין לא חטאו וזו אע״פ שחטאו כבר מטה כלפי חסד רא״ם: ז[נוצר· שהאדם עושה] לא החסד שיש להקב״ה לעשות עמו כי נוצר לא יפול רק על העשוי כבר: [ד״ה ונקה· לשבים] ואע״פ שהמדה שנית משתי המדות ה׳ ה׳ יש לה׳ מדה זו שהיא מרחמת לשבים· י״ל דהמדה הזאת מוותרת לו את העון ומנקה אותו כאלו לא עשה אבל אינו עושה לו שום טובה משא״כ במדה השנית וזהו ההפרש שבין פשוטו למדרשו שמפשוטו משמע שאינו מוותר העון לגמרי אלא נפרע מעט מעט ומדרשו הוא שמוותר העון לגמרי רא״ם: ° (קנ״מ) הקשה הר״ן כיון שהמדה היא שאינו פוקד אלא עד ד׳ דורות אפילו אוחזין מעשה אבותיהן א״כ למה אמר וביום פקדי וכו׳ ופרש״י שאין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון העגל· וי״ל שמדת פוקד גו׳ האמור כאן ובעשרת הדברות שאם אוחזין מעשה אבותיהם הוא מאריך אפו עד ד׳ דורות והוא נבי דילי׳ לגמרי אבל בעגל נכנס עמהם לפנים משורת הדין מעט מעט לדורי דורות ולא לענשם בבת אחת: [ד״ה על רבעים· אחת לת״ק] פירש דזה את במדה פורענות הוא ה׳ מאות דורות במדה טובה במלא הל׳ דורות שבמדת פורעניו׳ הם ב׳ אלפים במדה טובה: ט[ואם עם· יש כי] דק״ל אדרבה בשביל שהם עם קשה עורף לא היה לילך עמהם כמו שכתיב לעיל אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך· ומפרש דהאי כי כמו אם כמו שמפרש והולך: [ד״ה ונחלתנו· מיוחדת] (ס״א) שתתן לנו נחלה מיוחדת וכו׳ פי׳ שהוא השראות שכינתך בנו בלבד ולא בשאר אומות ולפי שכבר השיב לו ה׳ על זה אמר ואת נקשת ונפלינו אני ועמך וכו׳ כלומר שהזכיר פה מה שביקש בראשונה: י[כורת· על זאת] פירש על בקשות ונפלינו הכתוב אחריו נגד כל עמך אעשה נפלאות שהוא פירש ונפלינו: טו[ואכלת· כמודה בעבודת׳] מפני שהוא טעם אלעיל כלומר שמא תעלה על דעתך לומר שאין האיסור והאזהרה אלא בעבודות שלהן בלבד כיון שהזהרתיך. את מזבחותיהם וגו׳ אבל שתכרות להם ברית כדי שתהיה אוכל מזבחו יחד עמהם בסעודה אחת כסבור אתה שאין בכלום אל תעלה על דעתך כזה כי אני מעלה עליך וכו׳: ° (כמ״י) וקשה היאך נעלה על הדעת שאין עונש באכילת זבחו והלא זבח שלהם נבלות וטרפות דם וחלב וכל האסורי׳ אלא ה״ק דאיתא פ״ק דעכו״ם גוי שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים אע״פ שאוכלין ושותים משלהם מעלה עליה׳ הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתי׳ אפילו שאכל משלו והיינו טעמא שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך לכן אתה עונש באכילתו: יט[ד״ה וכל· אשר יפטור] אשר מלת אשר מן תזכר וכו׳ ובית מפטור כאלו אמר וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה והוסיף בי״ת על פטר מפני שתזכר שב על המקנה שהיא היולדת לא על הפטר ופירושו וכל מקנך אשר יפטור זכר את רחמה: כ[חמור· ולא שאר] דוקא חמור ולא שאר בהמה טמאה ובסוף פר׳ בא מפרש רש״י הטעם: [ד״ה פטר· מותר בעבודה] משא״כ בשאר פסולין המוקדשים שנפדו שהם ותמורתן אסורים בגיזה ועבודה כיון שנכנסו במקומן: [ד״ה ולא· ה׳ סלעים מכל מין] דכתיב הכא ריקם וגבי פדיון בכור ולהלן בפר׳ ראה כתיב ריקם העניקו׳ של ע״ע מה פדיון בכור חמש סלעי׳ אף הענקה חמש סלעים ואלכתיב ריקם דהענקה כדרשא דהיה ליה למכתב בסיפא שדי ריקם אבל ריקם איקב ריקם אגורן ש הא מכל מין ומין חמש סלעין: כא[וקציר של שביעית] פי׳ דאי אשבת קאי הא שאר מלאכות נמי אסורים ופירש״י שלא יחרוש שדה לבן ושדה אילן ערב שביעית שיועיל לשביעית וקציר של שביעי׳ תבואה שהביאה שליש בשביעית אותו נוהג בו מנהג שביעית בשמינית: [אף קציר רשות] פי׳ מה חריש אין לך של מצוה אפי׳ לחרוש לבורך לדעת עומר ושתי לחם אני אוסרו לך בשבת אף קציר׳ שאני אוסר לך של רשו׳ ולא של מצוה שאפי׳ מכאן קציר מצוה לקצור ויש לך ללמד מכאן שהוא דוחה שבת: כב[שתילאם מן החטים] כי׳ לא שהוא זמן ביכורי קציר חטים רק מפני שמתחילין לקצור להקריב מנחה מן החטין: כג[כל זכורך· שבך] לא הזכרים לך שהרי אף זכרים הקטנים אינם שלך פי׳ אינם ברשותך כ״ש הגדולים שחייבים במצות רק פירושו הזכרים המצואי׳ בך כלו׳ בעמך: ° (ד״ד) דלפי הנראה פי׳ כל זכורך כמו כל הזכרי׳ שלך כמו בכך בתך שפרושו בן אומת שלך וע״ז קשה דכיון שהתור הזהיר על כל א׳ מישראל שזכרי׳ שיש לו יראו פני ה׳ ולמה לא זכר אותן עכ״ז כמו שכתוב אבל שמירת שות אתה וכך נ׳ ע״כ פי׳ דפי׳ הפסוק דכל הזכרים שישנן בך ישראל וא״כ כולן בכלל: כד[ד״ה והרחבתי· ג׳ רגלים] דאל״כ מאי כי אוריש וגו׳ מאי כתיבת טעם יש כי: כה[אורה לשוחט] וכרש את הפסוק ודרשוהו לא תשחט את זבחי ולא תזרוק דמו על החמץ כלומ׳ שעדיין החמץ קיים ולא עליו חמס: [או לאחד] כלו׳ לא שהאיסו׳ לשוחט או לזורק אלא אם לאחד מאלו יש לו חמץ בביתו עובר בלאו אבל לא ספי׳ מי הוא העובר אם השוחט או הזורק או שניהם כאחד: [ד״ה ולא ילין· אין לינה מועלת] ופי׳ מועלת למעילה הוא כלו׳ אין לינה פוסל בראש המזבח כלו׳ אם עלו אימוריו בראש המזבח קודם עלות השחר אע״פ שלא נקרבו אינם נפסלים: [בעמוד השחר] כלומר לא מפסיל בלינה אלא עד שילין בעמוד השחר אבל אי לנבל בלילה וקודם שעלה עמוד מקטיר אין זה לינה: [ד״ה זבח· אמוריו] דהא הפסח אינו נקרב אלא אמוריו: [הקטר חלבים] כלומר שלא יקריב אחר עמוד השחר ומדכתיב זבח ולא כתיב ולא ילין לבוקר חג פסח. אלא לרבות כל הזבח שנפסלים בלינה וכו׳: כו[מן׳ מיבין] אינו רוצה לומר דמאדמתך מפיק ליה דהא דפרשת כי תבא מפיק מג״ש דארצך ארצך אלא רוצה לומר דהא דכתיב הכא אדמתך לאו למימר דמכל הפירות שבארצך מחויב להביא הביכורים אלא דוקא משבעת המינים בלבד כדילפינן מג״ש דארץ ארץ: [דבש תמרים] דקשה לרש״י דבשבעת המינים חשוב נמי דבש ודבש אין פרי ובביכורים כתיב מפרי אדמתך משמע דוקא פרי ותירץ הוא דבש תמרים שתמרים נמי פרי: [ד״ה לא תבשל· לבשר בחלב] פירש לא בחלב אמו דוקא אלא ה״ה בחלב שאינו אמו והא דנקט חלב אמו לאפוקי עוף שאין לאמו חלב כמו שפירש רש״י במשפטים: [ואחד לבהמה] והא דמצריך הכא גבי בשר בחלב׳ שני כפוקים אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ׳תר מכל איסורים שבתורה שבכולן כתיב בה לשון אכילה ובכלל בכן אכילה גם הנאה · יש לומר דהכא גבי בשר בחלב

שיוב

חייב על האכילה אף שאינו נהנה באכילתן כגון שנשרף גרונו באכילתו וזה שאין כן בשאר אכילת איסורים: [ד"ה גדי · שהוכרך לפרש] דאי לא הוי מפורש אלא במקום אחד גדי עזים הייתי אומר שבכאן נמי דוקא גדי עזים דנלמוד סתום מן המפורש אבל אם בכמה מקומות גדי עזים לאדכו דוקא היכי דגלי גלי משום דשלשה פסוקים הבאים כאחד לכולי עלמא אין מלמדין והיכא דלא גלי כמו הכא דכתיב סתם כל יונקים במשמע: כז [האלה · שנע"פ] דאלה מיעוט הוא: כט [לוחת א זרונ'] אף על פי שגם כשהביא לוחות ראשונות בשבעה עש' בתמוז כתיב נמי וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו כמו שכתוב כאן מכל מקום כל הסיפורי' הנאים אחר מקרא זה לא היו רק בלוחות אחרונות: [ד"ה כי קרן · ומהיכן זכה] כלומר שבלוחות אחרונות זכה לקרני הוד יותר מבלוחות הראשונות: לא [וידבר משה] פירש מכיון שאין כאן דבור מיוחד כלל על כרחך לומר שהדיבור הזה אינו אלא מה שנדבר עמו השם בהר ס' כי שהוא שליחתו של מקום לישראל שילמוד להם כל התורה כולה ואם כן עכ"ל שלשון הוה הוא כל הענין שהיה משה קורא להם בכליים ולומד אותם התורה והמצות לנשיאים ואחר כן לכל ישראל כמו שמפרש והולך וזה היה אף לאחר שהוקם המשכן:

חסלת פרשת כי תשא

ויקהל

פרשה לה

א [למחרת יה"כ] דלעיל כתיב ברדת משה מהר וגו' וזה היה ביום כיפורים וזה קאי עליו דהא אחריו כתיב ויקהל משה ש"מ שהיה למחרת יום כיפורים · רא"ם · ועי"ל כיון דעיקר הקהל היה בשביל נדבת מלאכת המשכן ושתבא נדבת זהב למשכן לכפר על זהב העגל אם כן מסתמא היה זה מיד כרדתו מן ההר כדי שיהא להם כפרה מיד על מעשה העגל שיכפר מרון אף מישראל ועיין לעיל פרשת כי תשא על הפסוק ויתן אל משה: ואם תאמר והא לא היה לו פנאי למשה להקהילם ולצות על נדבת מלאכת המשכן דבמחר' יום כיפורים היה יושב ודן את העם כל היום כולו שנאמר בפרש' וישמע יתרו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט וגו' ושם פירש רש"י ממחר' יום כיפורי' ומוכיח שם שכן הוא · וי"ל שרש"י בעצמו מתרץ שם דמה שכתיב מן הבוקר עד הערב למדנו כל דיין שדן דין אמת לאמיתו וכו': [כאספין ע"פ דבורו] פירש דעיקר הוכחת רש"י הוא משום דנקוד היו"ד בפ"תח ולא בחי"ריק והנקוד בפ"תח מורה שהוא לשון הפעיל כמו ויסע משה את העם וכמו אשר מליכים שהוא גם כן לשון הפעיל: [ואכנים] כתב הר"אם לא הבינותי כוונת הרב בזה מה היא · (נפ"י) ול"נ שכתב כן לפי שראה הרב שתי גרסות בהתרגום לפיכך הוכיח שהגירסא הישרה היא ואכנים ולא וכנש וכן הוא בפרשת קרח ויקהל עליהם קרח שתרגום שלו ואכנים אבל בפרשת חקת בפסוק ויקהילו על פני הסלע ת"א וכנשו וכנשו: ב [שאינו דוח' את השבת] דקשה לרש"י ל"ל להזהירם עוד על שבת הא כבר הזהירם אלא לגזר וכו' · וא"ת דילמא אדרבא לכך הוכפלה לומר לך אע"פ שכתיב לא תעשו כל מלאכה מ"מ מלאכת המשכן דוחה השבת · ויש לומר כיון דכתב בתחילה פרשת שבת ואחר כך פרשת מלאכת המשכן ודאי אותו שכתב תחילה היא עיקר והשני נדחית מפניו ותדע לך שכן הוא דאם לא כן קשה למה מר"עה היפך הענין דבפרשת כי תשא בדבור הק"בה למשה היה אזהרת שבת לאחר מלאכת המשכן ולהכי כתיב שם אך את שבתותי וגו' ופירש רש"י כל אכין ורקין מיעוטין הן למעוטי שבת ממלאכת המשכן אם כן קשה למה לא אמר משה לישראל הענין כמו שציוה לו הקדוש ברוך הוא אלא מ"ה הקדים כדי להודיע שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת: ° (נ"א) קשה מהיכא תיתי לן שיהא מלאכת המשכן דוחה שבת הרי שבת עשה ולא תעשה ומלאכת המשכן עשה לחוד ולא אתו עשה ודחי עשה ולא תעשה · וי"ל דס"ד דלא אסרה תורה אלא מלאכה של אדם דכתיב ששת ימי' תעשה מלאכתיך וגו' אבל מלאכת שמים משמע דשרי לכך צריך קרא: ג [הבערה ללאו] דק"ל הא הבערה בכלל לא תעשה מלאכה היא: [ללאו יצאת] פי' שאינה אב מלאכה להתחייב עליה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא הוא: [וי"א לחלק] דה"א שאם עשה ל"ט מלאכות בהעלם אחד שאינו חייב אלא חטאת אחת לכך יצאה לחלק: ד [לי לאמור לכם] דמקרא משמע זה הדבר צוה לכל ישראל לאמור לאחרי' ל"פ לי צוה שאומר לכם בהקהל לאפוקי שאר אמירות לא היו בהקהל: ה [שלבו נדבו] דק"ל ולמה כתיב דווקא נדיב לב ומתרץ ע"ש שלבו נדבו: יא [המשכן. יריעות תחתונות] דקשה לרש"י כיון שכתיב את המשכן ל"ל למכתב אחר כך את אהלו ואת מכסהו הא הכל בכלל משכן: [ד"ה את אהלו. יריעת עזים] מפני שמכינו כיריעות העזים שנקראים אהל שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן: ° (נפ"י) פי' שנותן טעם למה נקראו יריעות עזים בשם אהל מפני שאהיל על היריעות התחתונות והיו מכסין גם מהצדדין אבל המכסאות שהיו מלמעלה בלבד נקראים בשם מכסה: [ד"ה ואת מכסהו · עורות אלים] כי כן כתיב ועשית מכסה לאהל עורות אלים מאדמים ועורות תחשים: יב [כל דבר המנין] דק"ל דפרוכת משמע וילון שהוא תלוי כנגד הפתח ומסך משמע שהוא סכך פרוס על הגג ל"פ דמסך פירש מחיצה והענין זה צריך לפרש כמה פעמים בפרשה זו כי מסך פעמים נאמר על הסכך ופעמים נאמר על המחיצה כמו כי הנה אתה סכתה בעדו הנה סך את דרכך: יג [הסכים · לכאן ולכאן] דק"ל והא כל אשה יכולה לאפות לחם ועל זה פירש כבר פירשתי וכו' ולכן צריך חכם לב: יז [ל' זכר ול' נקבה] ° (נ"א) פי' שהאדנים הם לשון נקבה לפי שהם יש להם בית קבולה ועמודים הם לשון זכרים וע"כ נקרא המחבר בלשון שניהם: ° (ד"ד) פי' שהמחבר שניהם שייך לו שניהם דכל משפי' הוא לש' זכר ומקבל השפע הוא נקבה וכאן בעבור המקדש הוא מקבל שפע מן השמים ואח"כ משפיע לישראל לכך נקרא שמו על שניהם: כב [על · עם הנשים] (נמ"י) דק"ל שאין מקבלין נדקה מן הנשים אלא דבר מועט לפיכך אמר שבאו האנשים עם הנשים: [ד"ה חח · והוא הנזיד] למ תרגם על חח שירים וכן על אנעדה שבפרשת מדין מתרגם נמי שירין ועל נזידין מתרגם נמי שירין ופירושין של אלו פשיטא שהוא תכשיט על זרועו: [ד"ה כומז · כאן] דק"ל על פירושו דמשמע שכומז הוא שם הנבס לדבר ערו' והלא לשונינו נקר' לשון הקודש לפי שאין בו מלה הזורה על ענס הערוה לכך מביא ורבותינו וכו': כג [תכלת או] יש מקשי' למה אינו מוכח רש"י כדכתי' נקרא תכלת אות לעת שני אותם או פזים או עורות וכו' ונ"ל ליישב דברי רש"י דיש עוד להקשות על דברי רש"י שפי' דקרא או או קאמר הוכח ס"ד לומר דוקא מי שיש לו כל הדברים יביא ומי שאין לו כל הדברים לא יביא ומה יעשה העני שאין לו אלא מין אחד והקרא קאמר כל איש אשר ידבנו לבו תקחו תרומתי אלא

ע"כ נ"ל משום שמצינו כי ג' מינים הללו דהיינו תכלת וארגמן תולעת שני ששלשתן אלו הם תמיד בכל מלאכת המשכן ובבגדי כ"ג בן עורות אלים מאדמים ועורות תחשים משמיהם יחדיו עשו מכסה לאהל כמו שפי' רש"י לעיל בפרשת תרומה מ"ש בד"א דכל מי שיש לו כל הדברים אלו דוקא יביאו ומי שאין לו אלא מין אחד לא יביא כיון ששלשתן צריכין למלאכה שאין עושין שום דבר מזה בלא זה אבל שש מצינו בבגדי כהנים הדיוטים שעשו משש לבד וכן אותן ד' בגדי כהן גדול שהיה עובד בהן בעבודת פנים ביום כפורים וגם בשאר עבודות וכן בכונה של עזים לא היו עושין מהן שום דבר רק יריעות עזים פשיטא הוא דיביאו לבד ומ"מ לא נקט רש"י שש ועזים כיון דמלתא דפשיטא הוא שיביאו לבד ועוד דכתיב וכל הנשי' אשר נשאו לבן וגו' טוו את העזים דמשמע מקרא את העזים לבד הביאו מדסמיך קרא שם אבל העזים דהא בכל הכתוב נקט בריש' והכא נקט שש גבי עזים ללמד בא להקישו לעזים שלבדו בא מ"ה לא צריך לפרש דשש ועזים לבדו בא: כז [מה ראו נשיאי'] °(במ"ר) אע"ג שנתכוונו לטובה לזכות גם את ישראל במצות הנדבה שאלו היו הם מתנדבים בתחלה אפשר שהיו מתנדבים די המלאכה ולא היו ישראל צריכין להתנדב אחר כך· אפילו הכי מקרי עצלות לפי שהי' להם לחוש ג"כ שמא ישראל יתנדבו כל הצורך למלאכה ולא לחשוד את ישראל שיתמעטו לנדב וכמו שהי' האמת שבצבור התנדבו די המלאכה והותר: ל [חור· מרים] דק"ל למה לא יחסו אלא עד חור או לא הל"ל אלא בצלאל בן אורי למטה יהודה· ומתרץ ואמר חור בנה של מרים היה שהיתה נביאה לכך זכה לכל זה:

פרשה לו

ה [ויותר מבדי] פי' של מ"ש וו בלשון יותר כמו ואהב יעקב את רחל מלאה וכו' והוסיף מלת צורך כי הם לא הביאו רק צרכי עבודה לא העבוד' עצמה: ז [והמלאכה היתה דים] כלומר והמלאכה ראשונה קאי אהבאות נדב' והמלאכה שלאחריה מלאכת המשכן מפני שאין טעם לו המלאכה היתה מספקת לכל המלאכה אם הוא ממין אחד גם כינוי דים שב על עושי המלאכה: [ד"ה והותר· כמו והכבד] דק' ליה דוהותר משמע שהוא להותר וזה אינו דהא אינו מגוה להותיר לכך מפר' כמו ולהותר וכן מצינו כמו תיבו' שנמסרין למ"ד כמו והכבד ולהכבד והכות ולהכות: ✽ נראה דק' והותר משמע שנכיון הותר וזה לא יתכן אם קאי על הנודבים הי"לל ויותירו לשון רבים או והותירו ואם על מלאכת המשכן לא יתכן להותר הן לעשות יותר ממה שצריך שהכל ע"פ ה' הכל או להשאיר ולהניח זהב וכסף ולהכנס במלאכת המשכן בכונה· אלא מעצמו נותר כלי"ט:

פרשה לז

א [ויעש בצלאל] כלו' בכל פרשה שכתיב ויעש ולא כתיב בצלאל כמו גבי ארון לפי שאין בהן קדושה כ"כ כמו ארון לא רצה בצלאל להטריח כ"כ בעשייתן אלא אהליאב ושאר התלמידים שהיו לו והוא מראה להם והם עושין אבל הארון שהי' בו קדושה גדולה מ"ה בצלאל עצמו היה מטריח בו ונתן נפשו על המלאכה יותר כו': ✽ ונראה לפי שהארון והכפורת עם הכרובים היו צריך יותר חכמה ודעת ולחשוב מחשבת ומלאכתו יותר כבידה מכל כלי משכן או משכן עצמה רק המנורה נתקשה בה משה הלא כעשית מאליה ולא עשאה בצלאל אבל הארון וכפרת הו' צריך לעשות באיזון ידו לכך נקרא שמו כאן יותר מבכל שארי מלאכות כלי"ט:

פרשה לח

ח [שעשויים ליצ"הר] ואם תאמר וכי כיור שהו' דפוס של בית הרחם שהוא מיאוס ביותר למה לא היה משה מואס בו· וי"ל דגבי כיור כתיב שהביאו גם חח וכומז וטבעת בהדי כיור ואחר כך התיכן ביחד בא' והיה הכיור בטל ביניהם אבל הכא לא הביאו שום נחושת יותר אלא מראות הצובאות והיו יכולין לראות שם במראיהן לכן לא היה רוצה לקבלן: ועי"ל דכיור היה כדי לבטל היצר הרע כלומ' כדי למנוע שלא יוכל לבא לידי זימ' אבל ע"י המראו' באי' לידי זמ"ז מ"ה הי' מואס בהן א"ל הקב"ה קבל ר"ל תקבל': [צבאו' רבו'] כלומ' הצובאו' לשון צבאו' וכן משמ' הפסוק נאותן מראו' אשר באו מהן צבאות צבאות רבות: [ומשדלתו] פיתוי דברים דתרגום כי יפתה אריש דל: [ובכתרה] כלומר מי שמקנא לאשתו בודקה באותו מים המאררים כדכתיב לקמן בפרשת נשא: [במראות הצובאת] כלומר אונקלוס תרגום במ' שמראות הן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטין וכן תרגום על והגליונים מחזיות' והגליונים בודאי הם מראות המתקשטין בהם הנשים: [ד"ה אשר· צבאו] כלומר צבאו לשון צבא שמתקבצין יחד ולמה קבצו יחד ומפרש שקבצו להביא נדבתן אל פתח אהל מועד: יח [לעומת· כמדת] ולא שייך למכתב לעומת אלא מה שהוא כנגדו והקלעים לא היו כנגדם אלא בגדריו· ל"פ כמדת כלומר שהוא כמדתו:

חסלת פרשת ויקהל

פרשת פקודי

כא [כל משקלי נדבת] דק"ל פ"לל ואלה הוי"ו מוסיף על הראשונים. ומתרץ וכו' דלא תטע' לומר דקאי דוקא אכלי שמשכן דסמיך ליה ותקש' לך למה מנה מניין המשקלות כמה היו לכן כתב אלה בלא וי"ו המוסיף לומר דקאי נמי על משקלי נדבת המשכן כמה משקלות הוו ולאו דוקא על כלי המשכן: [ד"ה המשכן· משני פרבנין] וא"ת הא לא מיותר לדרשא אלא חד משכן וחד איצטריך לגופה וי"ל דלמשני הקרא בלשונו וכתב המשכן משכן ולא כתיב תרוויהו בה"א או בלא ה"א אלא ודאי הה"א קאי על המשכן המיוחד דהיינו בית עולמי' שהוא בית המקדש א"כ קשה למה מכנה אותו הכתוב בלשון משכן אלא רמז וכו': [ד"ה משכן· עדות] אבל הא דנתן להם הלוחות אינו עדות די"ל דנתן להם שלא לדעתן בידי' כיון שנתעוררו וקבלו עליה' עול תורה והמצות ואע"פ שחטאו הוו להו כישראל שנשתמד דלא פקע מיניה שם ישראל כדכתיב חטא ישראל וגו' אע"פ שחטא ישראל הוא הרא"ם· ול"נ כיון שמי שחטא בעדי' והתראה כבר נהרגו עלידי בני לוי· בעדים ולא בהתראה מתו במגפה. בלא עדי' ובלא התראה בדק אותם כסוטות א"כ הנשארו לא חטאו: °(ד"ל) מתרץ דשם עדות מורה על בירור הדבר שיהא מוכח לעין כל לפי שאין סומכין על השמועה לחוד וזהו ע"י המשכן שהכל ראו שהשכינה שורה שם כי שכן הענן שם לכך נאמר משכן העדות: [ד"ה עבודת הלוי'· ולהוריד] דק"ל דפשוטו של קרא משמע דעבודת הלוים הוא פקודי המשכן כלומר מניין כלי המשכן לכן פי' לשאת ולהוריד: כב [כי משה צוה] (נ"א) וא"ת ומשה למה לא צוה לעשות המשכן קודם י"ל דמשה היה מקדים את הכלים דהרי הכלי' היו חשובים מן המשכן שהכלים נשאו בני קהת והמשכן משא בני מררי ובני קהת היו חשובין מן בני מררי ומשה היה

ממונה על התלמוד כלכד שהי' יודע ציור המשכן וזהו התלמוד לכן הקדי' וזוה הכלי' תחלה אבל בצלאל היה ממונה על המעשה בא אליו הודיעה לעשו' המשכן קודם ולכן אמר לו משה בצלאל היית שבא אליו הודיע' למעשה אבל משה היה הידיעה בענין התלמוד ולכן התחיל בדברי עקרים : כד [ככר · ק"ך מנה] דק"ל דאי לא כפול היה אלא הככר לא היה כי אם ששים מנה ומנה עשרים וחמשה סלעים שהם שקלים או יהיו שני מאות ככר וככר דהא שלשה מאות אלף ואלף ושבע מאות וחמשים וחמשה שקלים שלימים היו וחמשה עשר מאות שקלים עולין לככר כי עשרה מנה שם שני מאות וחמשים שקלים ועשרים מנה חמש מאות שקלים ולפי חשבון זה ששים מנה הם חמשה עשר מאות שקלים כמנא עשרה ככר הם חמשה עשר אלף שקלים ומאת הככר הם מאה וחמשים אלף שקלים כמנא לפי החשבון זה יהי' שני מאות ככר וככר : ומתרץ רש"י דמנה של קודש כפול היה ואם כן שלשה אלפים שקלים עולין לככר וכמנא מאת ככר הם שלשת מאות אלף שקלים וק"ל : [כל השקלים שבפותין] פירש אם המנ' של הקדש כפול אפי' שפיר דמנה בפרוסרוט אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים יתירים שלא הגיעו לככר אבל אם אמרת דמנה לאו כפול היה כיון שחמשה עשר מאות שקלי' עולין לככר למה חשיב אלף ושבע מאות וחמש' ושבעי' שלא הגיעו לככ' הי' לו לחשוב שני מאו' ככרי' וככר אח' ושני מאו' וחמשה ושבעי' שקלי' שלא הגיעו לככ' אלא שמע מינ' דכפול הי' המנ' וזה גם כן ראיי' שמנ' של קדש כפול וכיוצ' שכל כתי בפול: כו [בקע · מחצי' השקל] דקשה לרש"י דכל בקע שבמקרא הוא לשון ביקוע והכא אין שייך לשון ביקוע : [ד"ה לשש מאות · בן היו] דק"ל דע"כ היו יותר דהא בחומש הפקודים כשמנה ישראל בי"ו שש מאות אלף ושלשת אלפי' ת"ק וחמשי' לבד מן הלוי' שלא התפקדו בתוך בני ישראל וכאן בנדבות המשכן שנתנו ישראל והלוים אם כן היו יותר ועל זה פירש כך היו ישראל כי בקע לגלגלת לא נתנו אלא ישראל שטעו בעגל והוצרכו ליתן הנדבה לצורך המשכן לכפר על מעשה העגל אבל הלוים אשר לא טעו לא היו צריכין ליתן וכענין זה פירש גם רא"ם : כח [וצפה · של עמודי'] דק"ל דפשוטי של קר' משמע דקאי על הווין שצריך לצפו' ראשיהן ולמה צריכין צפוי והא הווין היו כולן כסף והוסיף אלת מהם להורות שמכסף הזה נעש' הצפוי וגם הווין והחשוקים ולא הווין לבד וראייתי שהרי אין כסף אחר מבל כסף פקודי העדה רק מאת הככר שנעשו מהם האדנים והאלף והשבעה מאות שלא הגיעו לכלל ככר :

פרשה לט

כח [עערי · המפוארי'] אצרם לפירש זה כדי שלא נטעה לומר כי פארי מלשון מסעף פארה במערכה · ל"פ שהיא תפארת המגבעות ופארי שם רבים מן פאר שפירושו פארי' ואמ' המפוארים שאם לא היו המגבעו' ההם מפוארי' לא היו להם פארי' ולא היה אומר פארי המגבעות רא"ם : לב [ויעשו · את המלאכה] הוסיף מלת המלאכ' להודיע מאי ויעשו דהא כתיב ותכל כל עבודת המשכן א"כ בודאי עשו המלאכ' א"כ מאי ויעשו וגו' ופי' המלאכה כלו' לא שינו המלאכה אלא עשו כל אשר צוה ה' את משה : לג [ויביאו · שלא היו יכולין] דאל"כ לא היה להם להביא איברים אברים כי דרך האומנים שמקימי' את הבית ואח"כ מראין את בנינם וע"ז פי' מפני שלא היו יכולין להקימו' ותו ק"ל והא בשע' המכשו' בכל מסע ומסע היו מקימי' א"כ הי' לה' נ"כ עכשיו להקימו · ועו"פ ולפי וכו' והיקם ע"י משה בפעם ראשונה מאליו ומן היום ההוא והלאה בזקף מאיליו וע"י המקימין אותו בכל מסע ומסע · (בס"י) כאן משמע דגם משה הקים ע"פ הנס אבל בשבת דף נ"ב ובבכורו' פ"א משמע דמשה היה גבוה י' אמות לכך היה לו כח להקימו ע"ש : מג [ויברך · ויהי נועם] דק"ל מאי ברכ' בירך אותם ל"פ ברכת ויהי נועם שהוא ברכה שתיקן משה על השלמת הבניין בית וק"ל : [שנתפלה למשה] (בס"י) ברא' דהוברך נראיה לפי שבת"ב ר"פ שמיני אמרו שהם א"ל ויהי נועם וגו' וכן הוא בילקוט :

פרשה מ

כז [ויקטר · עליו משה] הא דכתיב הכא מקטר עליו קטורת קאי על משה שהקטיר בז' ימי המילואי' קוד' שנמשח אהרן ואף ביום שמיני למילואים שהתחיל אהרן להקטי' הי' משה מקטי' מון מאותן שנכנסו לאהרן לבני בני' ואהרן ובניו הקריבו קרבנו' שנכנסו לבו ביום : כט [עולת תמיד] לאפוקי עלת אהרן ועולת העם שביום השמיני הקריב אהרן ולא משה כמו שמפורש בפרשת שמיני : [ד"ה ואת המנחה · נסכים] אע"פי שהרבה שנשו' הן מ"מ מדכתיב ואת המנחה שמשמע מדבר במנחה של תמיד שאם היה מנחה בפני עצמה היה לו להזכירה בפני עצמה כיון שאינה טפילה לשום קרבן אלא ע"כ מיירי במנחת התמיד שהוא בכלל עולת התמיד דכתיב את הכבש האחד תעשה בבוקר וגו' ועשיר' האיפה סלת מנחה וגו' : לח [לעיני כל · אף הוא קרוי מסע] דק"ל הא כשנסעו ישראל לא שכן הענן אלא דוקא כששכן הענן קנו שם בני ישראל ונקרא משמע בכל מסעיהם אף כשנסעו שכן הענן ומתרץ מקו' חנייתן וכו' והרי הוא כאלו אמר בכל חנייתם ולא במסעיהם מקום שאז לְהיה הענן על המשכן :

חסלת פרשת פקודי וספר שמות

(ס)

ויקרא

פרשה א

א [ולכל הדברות והאמירות והצוויים קדמה קריאה] דקשה לרש"י ל"ל למכתב ויקרא וידבר שהוא כפל לשון ומפ' וכו' פי' שלא היה מדבר עמו פתאום אלא קרא משה משה ואחר הבכי ואחר כך היה מדבר עמו: [קריאה לשון חבה] שבאהל מועד קדמה קריאה כלומר מכאן בנין אב דבכל מקום שנאמר וידבר ויאמר או צו קודם לכן היה קריאה. דבו'הא דאמרן · אמיר' דכתיב בפרשת שמות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר · ציווי דכתיב בפרש' וישמע יתרו ויקרא ה' למשה אל ראש ההר וגו' ויאמר וכו' רד העד בעם וגו' והוא לשון ציווי שלא יהרסו אל ה' לראות אבל קשה למ"ל לא פירש רש"י זה הפירוש לעיל בפרשת ואלה שמות או בפרשת וישמע יתרו ולמה הניח עד כאן · ע"ש (במ"י ונכ"י) : [ערא"י וטומאה] פירש מענין קרי כמו מקרה לילה ואף ע"פ שמלת ויקר נופלת על הק"בה כביכול נדמה להק"בה כדברו עם בלעם כאלו קבל מיאוס וטומאה על ידו כמי שמקבל מיאוס ע"י הקרי : [ד"ה ויקרא · ומגיע לאזניו] ר"ל הקול של משה משה כפי מה שהוא עם מתוך אותיות · וכולהו צריכין ואיזה משלשתן שכתב לבדו היה מוקמינן ליה לישראל לבדו ואם נכתב ויקרא אל משה וידבר אליו לבד ה"א קול הברתו היו שומעים אהרן וכל ישראל ואם נכתב ויקרא אל משה וישמע את הקול לבד ה"א אהרן היה שומע אפילו הדבור עצמו ואם נכתב וידבר ה' אליו וגם וישמע את הקול יחד ה"א שאהרן שמע אפילו הדיבור עצמו וכן ישראל שמעו קריאת משה משה · ע"כ תורף דבריו של מהרא"ם : [יכול אף להפסקות] כלומר במקום שיש ספסקות פרש' ואין בהם לא דבור ולא אמירה ולא ציווי כמו הפסקות ואם מן הבאן קרבנו ואם מן העוף עולה קרבנו וגומר ונפש כי תקריב וגו' וכיוצא בזה · וא"ת למה לא אמר זה יכול לעיל אחר שסיים ויקר אלהים לבלעם · וי"ל בשלמא לעיל ה"א שהכל היו שומעין הקול אפילו ישראל ואם כן לא היה למשה גדולה יותר מלישראל שהרי גם הם היו שומעין כמו משה ופשיטא שאף להפסקות היתה קריאה כי זה היתה גדולה של משה יותר משל ישראל שאף להפסקו' היתה קריאה אבל עכשיו שפירשתי שמשה לבדו היה שומע קול הקריא' מעתה יש להסתפ' אם גדולה זו כמי היה למשה שגם להפסקו' היתה קריאה או לא כיון דבלאו הכי הית' לו גדולה יותר מישראל שלא שמעו ישראל אפילו קול הקריאה ת"ל וכו' : [ת"ל וידבר] וא"ת והא בכל התורה כולה כתיב וידבר ה' אל משה ולמה לא הקשה רש"י זה לעיל · וי"ל דהכא הקריאה היתה משה משה אם כן למה כתיב אל אלא הקול וכו' · (סר"אם) פי' דק"ל למה כתיב אל משה הל"ל למשה ומתרץ הקול הולך וכו' ודרש כאן יותר מבשאר אל שבתורה לפי שבת"כ דרשו וידבר אליו למעט את אהרן מן הדבור מכ"ל דלמא

לא בא רק למעט ישראל אבל אהרן שבתועד בדבור שמע. אלא ע"כ צ"ל דאיכא מיעוט קודם לו שהוא מלת אל משה הממעט שלא שמעו ישראל ואפילו קריאת משה לא שמעו דהרי קאי על ויקרא כ"ש דבור של שכינה ונשאר מעוט דאליו למעט אהרן מן הדבור עצמו ומיעוט דקול לו למעט את כלם אף מקול הדבור : [ליתן ריוח] בשלמא אי הוה שם קריאה ונכתבה פרשה מ"ה הפסיק אבל אי לא היה שם קריאה הפסקה זו ל"ל · ומשני כדי ליתן ריוח וכו' : [ק"ו להדיוט] העיקר הוא כדי ללמוד אותנו שאנו לומדים מפי הדיוטים שצריכין אנו בסברים ריוח בין ענין לענין כדי להתבונן בהם וק"ל : [ד"ה אליו למעט] פירש הדיבור המיוחד למשה לבדו ר"ל ולא לישראל אין צריך מיעוט שהרי כתיב אל שבא למעט את ישראל אלא אליו בא למעט את אהרן : [ר"י אומר י"ג] (כמ"י) צ"ל דלא פליגי אלא רבי יהודה מפרש דברי הת"ק שלא תפרש אליו למעט את אהרן מדיבור דהכא אם עולה קרבנו דלזה לא איצטרך דהא לא הוזכר כאן אהרן שיצטרך מיעוט למעט אותו אלא תנהו ענין להיכא דהוזכר אהרן דהיינו בי"ג מקומות וכן הנירסא בת"כ אמר רבי יהודה ומה שהאריך מהר"אם נכאן נראה שהוא ללא צורך: [יכול ישמעו] (ד"ד) הרבה מפרשי' עמס לפרש למה כתיב רש"י דבר זה כאן ולא קודם דבר של אליו למעט אהרן · והדברים פשוטין לפי עכ"ד דדברי רש"י כאן תלויים זה בזה דעיקר הטעם לחלק בין קריאה לדבור הוא מכח הי"ג מיעוטין שהם הי"ג דברים שנזכר בהם אהרן ומשה והם בדבור דוקא לא בקול הקריאה ואפשר שבאמת שמעו כל ישראל את קריאה דהא ע"ז אין מיעוט לבני אהרן וא"כ כל ישראל הווין כאהרן בזה ואין לאהרן מעלה על כל ישראל בזה כיון דמכח אליו נתמעט אהרן עם כל ישראל וה"א דזה דווקא בדבור אבל לא בקול הקריאה : ת"ל קול לו קול אליו ביאור דבר זה דבפסוק שבסוף פ' נשא כתיב ובבוא משה אל אהל וכו' וישמע את הקול מדבר אליו הי' אפשר לכתוב קול מדבר לו וכתב מדבר אליו לדרשה לכל ישראל לא שמעו מאילא גם אהרן לא שמע דבכבר השוו ביחד כמו שזכרנו: [קול לו קול אליו] כלומר היה לו לכתוב קול לו ולמה כתיב קול אליו אלא משה שמע וכל ישראל לא שומעין כלומר ישראל פשיטא לא שומעין שהרי אפילו קריאה לא שומעין כאשר ממעטים מאל משה וכ"ש שלא שמעו הדיבור אלא לחד על אהרן וקאי על דברי רבי יהודה הסמוך לו שמיעט מאליו את אהרן אפילו במקום דכתיב אל משה ואל אהרן ומקשה יכול ישמע את קול הדיבור בלא מיתוך אותיות ומיעט מאליו אפילו אהרן · כך פירש הר"אם : [ד"ה מאהל · ולא היה יוצא חוץ] מדלא כתיב ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו אלא ודאי לכך כתיב אליו מאהל מועד

כלומר

כלומר אליו למשה נשמע הקול לפי שהיה בתוך אהל מועד ואינו נשמע חוץ לאהל: (נ"י) ול"נ כלל אלא דייק דאם"ד דקאי על מה שממנו יוצא הקול מלבד הל"ל מבין שני הכרובים כדמסיק בת"כ ומדכתב מאהל מועד ש"מ דקאי כמי עד היכן מגיע הקול. אבל קשה אם כן ל"ל מיעוט דאליו שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו והא פשיטא שלא שמעו שהרי ישראל חוץ לאהל היו עומדים ותירץ הרא"ם דבר שהוצרך המיעוט קודם הקמת המשכן. רא"ם: [ד"ה לאמר. שכן מצינו] האי שכן מצינו לאו דווקא הוא דהא שילוח המרגלים לא היה אלא לאחר ל"ח שנה והקמת המשכן היה באחד בניסן בשנה ראשונה לצאת ישראל מארץ מצרים אלא ע"כ צ"ל דהאי שכן מצינו דקאמר אינו אלא לפרש דברי כבושים מה הן. רא"ם. (נ"י) ואני אומר דה"פ הש"י ציוה למשה לומר להם בשבילכם הוא נדבר עמי ואלו הן הדברי כבושים ולא יותר ובעלי המדרש מביאים ראיות לדבריהם שאין הקב"ה מדבר עם הנביאים אלא בשביל ישראל שכן מצינו וכו' וכמו שהאריך בזה במכילתא: [והשיבני אם יקבלום] וא"ת איך יתכן לומר שלא ידע הקב"ה אם יקבלום אם לאו. וי"ל דלכך מביא רש"י ראיה כמו שכאמור וכו' וגם פירש רש"י שדרך ארץ לדבר כן ולא בא הכתוב אלא ללמד דרך ארץ וק"ל: ב [בקרבנות נדבה] וא"ת דלמא בעולת חובה איירי. ורא"ם תירץ ע"כ האי כי פירש אם הוא ולא אשר וכאלו אמר מפני שיקריב קרבן לה' שפירש מפני שהוזהרתי אתכם להקריב קרבן לה' אני אומר מן הבקר וגו' יקריבנו דאין שייך לומר כן א"ל שהוזכרו קודם זה בשום מקום אבל הקרבנות לא הוזכרו בשום מק"ס קודם לכן מ"ה אי אפשר לפרש אלא בלשון אם ופיר' עיי"ש כי האריך. וכ"ל מדכתיב תקריבו קרבנכם לשון רבים מלמד ששנים מקריבים עולה בשותפות וזה ע"כ איירי בקרבן נדבה דאי בקרבן חובה איך שנים יקריבו בשותפות קרבן. חובה שכל אחד מהם חייב קרבן אלא ע"כ בקרבן נדבה וכו': [ד"ה אדם. למה] דהל"ל איש ולעיל לא הוה קשה מידי דהייתי אומר אדם אתא למעט ע"א כאשר דרשינן אתם קרויים אדם ולא עבודת אלילים אבל עתה שפירש אדם כי יקריב קרבן נדבה דבר הענין. ונדבה כשירה אפילו מן ע"א כאשר מרבינן מאיש איש כי יקריב לרבות עבודת אלילים שנודבים נדבה קשה אדם ל"ל: ° (ד"ד) אבל אינו אמת דא"כ בפ' תזריע דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו מאי קאמרת ניה למה לא נאמר איש וכי נעיין במה שמדרש רש"י אדם כי יקריב מכם והוא ללא צורך אלא תחלה היה להרשים אדם ולפרשו וא"כ כי יקריב מכם ולפרשו אלא כוונת רש"י לתרץ כפל לשון אדם מכם והיה די לומר אדם כי יקריב לחוד או כי יקריב מכם לחוד וזהו שאמר רש"י אדם למה נאמר פי' לשתוק לגמרי ולא יאמר אלא כי יקריב מכם וכיון שרש"י רוצה לתרץ קושיא שהיא תחלה וסוף דהיינו כפל ניחא ליה לפרש תחלה כייקריב המוקדם דמיירי בנדבה קודם שיפרש המאוחר תיבת מכם כפל עם אדם דחד מינייהו הוא מיותר וע"כ פירש תחלה כי יקריב שהו מוקדם וא"כ אדם שהקושיא מכח מכם שהוא מאוחר והרוצה לתלות קושיית אדם לתיבת כי יקריב הוא לפלפל בעלמא ואין בו צורך: [לא תקריבו מן הגזל] משום דכתיב שונא גזל בעולה: [ד"ה הבהמה. אף חיה] משום דחיה בכלל בהמה דכתיב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה. (נ"י) בת"כ שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו שור ושה וגו' איל צבי וגו' והוא פסוק בפר' ראה וזאת הנירסא הובאה ג"כ בזבחים דף ל"ד: [ת"ל בקר] כלומר ל"ל דכתיב מן הבקר ומן הצאן דהא ש"ס בהמה היא בקר וצאן אלא למעוטי אתו דווקא בקר וצאן ולא חיה:

[ד"ה מן הבהמה. הרובע] וא"ת למה צריך למעטן והלא נסקלין. וי"ל כגון ע"פ עד א' או שהודה הבעל מעצמו שאינו נסקל ולכך איצטריך למעט וכן הנעבד או שור שהמית אדם צריך לתרץ כן: [את הנעבד] דגבי רובע כתיב בהמה דכתיב ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' וגבי נעבד כתיב וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. וגבי נעבד שיש בו רוח חיים מיירי המותר להדיוט ולית ביה משום נעבד לע"א ולא משום מוקצה לע"א כדאיתא בתמורה: [ד"ה מן הצאן. מוקצה] פירש מוקצה ונבדל לע"א לא יקריבנו ומיירי כשהאכילוהו כרשיני ע"א אבל באמירה לבדה לא כדאיתא בפרק כל הצלמים: [ד"ה ומן. להוציא את הנוגח] פירש שהמית אדם דווקא ולא כשהמית בהמה: [הטריפה] זה מדבר כשהיתה כשירה בשעה שהקדישה הבעל וא"כ נטרפה א"כ הייתי אומר שמותר להקריב על המזבח הואיל והיתה כשירה בשעת שהקדישה להכי צריך כאן למעט: [ד"ה תקריבו. ששנים מתנדבים] דאל"כ יקריב קרבנו מבעי ליה. פירש לאו דווקא שנים אלא ה"ה עשרה או מאה או אלף כל זמן שלא נשתתפו בו כל ישראל: [ד"ה קרבנכם. קיץ המזבח] פירש מאכל המזבח הבא מן המותרות פירוש שנתותרו מן מנאי שקלים משנה שעברה מאותן מותרות מנאי שקלים היו קונין כבשים לעולות והקריבו אותן על המזבח בשעה שלא היו קרבנות יחידים להקריב וכדי שלא יהא המזבח פנוי בלא הקרבת קרבנות: ג [שאין ת"ל זכר] קא דהביא רש"י הכא מיעוט דזכרים לאפוקי טומטום ואנדרוגינוס ולא שאר המיעוטין דלקמן משום שבא לפרש בתר הכי תמים בלא מום דלא תקשי ליה מנ"ל דתמים בלא מום דלמא תמים פירש שיהא תמים באיכותו דהיינו שלא יהא טומטום ואנדרוגינוס להכי הביא רש"י זכר דלמטה שממעט מזכר דלמטה טומטום ואנדרוגינוס ממילא פירש של תמים בלא מום: [ד"ה תמים בלא מום] כתב הר"אם ואע"ג דכתב במקום אחר כל אשר מום בו לא יקריב וא"כ תמים ל"ל כבר תירצו בת"כ ואמרו דהאי תמים דהכא להקישא הוא דאתא כלומר כשם שאם אינו תמים אלא בעל מום אינו לרצון כדכתיב כל אשר מום בו וגו' כך אם אינו זכר אלא נקבה או טומטום או אנדרוגינוס אינו לרצון: [ד"ה אל פתח. עד העזרה] ופירש יקריבנו מענין קורבה שפירש יביאנו והוכנסתו אל פתח אהל ל"ל ליכתוב זכר תמים יקריב אותו לרצונו לפני ה' ותו לא: [אפי' נתערבה] פירש היה לו לכתוב יקריבנו אל פתח אהל מועד לרצונו לפני ה' בשלמא בלא פי' דמטפל עד העזרה ה"א יקריב יתירה בא ללמד שמחויב לטפל בה עד לפני' מן העזרה אבל מאחר שפירש דאינו מחויב לטפל בה אלא עד פתח העזרה יקריב ל"ל. [בפסולין] פירש כגון רובע ונרבע וכיוצא בהם: [בשאינו מינו] עם חטאת ואשם ובכור ומעשר ופסח ושלמים: [ד"ה יקריב. שכופין] ולא מיקריב מפיק דהוא לרבויי דאם נתערבו עולה בעולה או עולה בחולין הוא דאתא אלא מיתורא דאותו מפיק ליה: [וע"כ ת"ל לרצונו] כלומר יכול אם כופהו שיקנה הונה להקריב והוא נופק תמיד אינו רוצה למעות אפ"ה עושה בעל כרחו ת"ל לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ואז הוא מקריב: ° (ד"ד א"ל דמאי שנא אמירהו כיון דבעל כרחו אומר כן דאמרינן אגב אונסי' גמר בלבו להכניס עם מה שאומר בעל פה כי רצוני להפטר מהאונס ואפי' בענין ממון אמרי' בפ' חזקת הבתים אמר רב הונא תלה אותו עד דזבין ליה קנה דאגב אונסי' גמר ומקנה ליה כמו שכתב דמגוי הוא: [ד"ה לפני. אין סמיכ' בבמה] דמקרא נדרש לפניו ולאחריו לפני ה' דהיינו באהל מועד ששם הארון והשכינה שרויה בו: ד [עולת חוב'.

לסמיכה] דק"ל העולה ל"ל דהא ברישא דקרא כתיב עולה ועליו קאי אלא לרבות לסמיכה כל שנקרא עולה לסמיכה אפי' עולת חובה ומדכתיב העולה בה"א הידועה ר"ל העולה הנזכרת מן הבקר ומן הכאן למעט עולת עוף לסמיכה · גלמבוא עולה כאן פירש גם כן לסמיכה : [ד"ה ונרצה · לאו שניתק לעשה] כגון לא תקח האם על הבנים וכתיב שלח תשלח את האם וכן לאו לא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרפו · וכן לא תגזול וכתיב והשיב את הגזלה שלא נכתב בהם שום עונש אבל אלו הנזכרים מוכנס אחור בין על מזיד שהוא מיתת ב"ד או מלקות בין על שוגג שהוא כרת : ה[כשרה בזר] מדכתיב ושחט סתם ואחריו כתיב והקריבו בני אהרן משמע דשחיטה כשרה בזר : ° (כת"י) פי' דאם"ד דקבלה מותרת בזר ומהולכה ואילך מצות כהונה ופי' של והקריב היינו ה לכם ס"ל להזכיר קבלה עם השחיטה קודם והקריבו בני אהרן ומדלא הזכיר ש"מ דוהקריבו היינו קבלה : ° (נ"א) פי' דודאי האי והקריבו הוא קבלה · דהולכה ליכא למימר דודאי ההולכה לא היה מזכיר עבודה שאם היה נשחט אצל המזבח עד שלא הי' צריך להולכה לא היה צריך הולכה א"כ צריך לומר דקרא והקריבו היינו קבלה שהיא היתה מצוה שאי אפשר בלעדה וא"כ למה כתב לשון והקריבו אלא דמשמע נמי הולכה ולמדנו שניהם שלא יהיה אלא בכהן : [ד"ה לפני ה' · בעזרה] אבל לא באהל מועד דא"כ ה"ל למיכתב לפני ה' את פני הכפורת או לפני ה' פתח אהל מועד : [ד"ה והקריבו · לשון הולכה] כלו' אע"פ שמשמעותה לשון הולכה למזבח מ"מ כיון שקבלת הדם היא ראשונה שאחר השחיטה וקודם להולכה ע"כ צריכין אנו לפרש על הקבלה ולמדנו גם ההולכה במכ"ש: [ד"ה בני אהרן · יכול חללים ת"ל] ואם תאמר ליפתוק מבני אהרן בבר תירצו בגמרא אוציא חללים ולא אוציא בעלי מומין ת"ל בני אהרן מה אהרן כשר בלא מום אף בניו כשרים ואף על פי שנפרשת אחוד מרבים מהכהנים בעלי מומים · עיין ה עירין כת"י : ° (נ"א) וא"ת ל"ל קרא לפסול בעלי מומים תיפוק ליה דכתיב כל איש אשר מום בו וגו' וי"ל דהתם בעבודה במזבח כדכתיב לא יגש להקריב אשה ה' וכאן מרבה קבלה ושאר עבודת כולם : א"כ לומר שעובר בעשה ולא תעשה דכך משמעו בני אהרן מה אהרן בלא מום אף כל כהן בלא מום מותר בהקרבה ולאו הבא מכלל עשה עשה לאשמועינן דעובר בלאו ועשה : [ד"ה את הדם · שנתערב] פירש כגון דם עולת ראובן בדם עולת שמעון · שאינו מינו דם עולה בדם תמורה או בדם אשם או בדם כל הקרבנות שדמם נזרק למטה מחוט הסיקרא כמו דם עולה אין בכך כלום כיון שנזרקים כלם למטה מחוט הסיקרא אף על פי שדם העולה צריכשתי מתנות שהן ארבע ויש משאר דמים שאין בהם אלא מתנה אחת אין בכך כלום ויתן הכל מתנה אחת אבל לא כהיפך מפני שיש בהן דם שאין טעונה אלא מתנה אחת יעבור על בל תוסיף : [בחטא' הפנימיות] שדמו נזרק על הפרוכת הפנימי ועל המזבח הפנימי : [החיצוניות] שדמו נזרק במזבח החיצון : [שאלו למעלה] פי' למעלה מחוט הסיקרא : [דמו] פי' למעט שנתערב דמו בדם חטאת הפנימי או החיצון וכיצד יעשה אם נתערבו ישפכו אל האמה וכן אם נתער' דם הנזרק למעלה מחוט הסיקרא בדם הנזרק למטה ישפכו נ"כ אל האמה : [ד"ה וזרקו שומד למטה] פירש על הארץ ולא על הכבש : [שתי מתנות שהן ד'] פירש הזריקה היא מן הכלי שבו קיבל הדם וזורק בכותל המזבח כנגד חודו של מזבח הזווית שורפות נפוכית והדם מתפשט לשתי רוחות הזווית והוי כמין ג"ם יונית והיא ככף פשוטה שלנו הפוכה ואח"כ בא לקרן

מערבי' דרומית שכנגדה באלכסון וזורק מן הכלי לחודו של זווית כמין ג"ם וכמנא שבשתי מתנות הללו שבקרן מזרחית צפונית ומערבי' דרומית הדם הנזרק נראה לארבע רוחות המזבח וזהו שנאמר סביב: [ד"ה אשר · ולא מפורק] דאם לא כן פתח אהל מועד למה לי והא לעיל מוכיה גם כן כתיב פתח אהל מועד : ו[לרבות אתכל העולת] פירש דהא בעולה קאי וה"ל למימר והפשיטה אלא וכו' לא שבא עולת נשים וגרים ועבדים וה"א העולה ממעט אם נשחטה חוץ לזמנה או חוץ למקומה או שאר פסולים או עלתה על המזבח שלא תרד שמקטירה עם עורה ואין צריך הפשטה : [ד"ה אותה · ולא נתחיה] והנתחים מפורשים כיצד יהיו בפרק ב' דיומא: ז[מצוה להביא] לאו למימרא שבכל יום יורדת אלא האש שירד בימי משה לא נסתלק מן המזבח עד שבאו לבית עולמים ואו ירד אש מן השמים בבנין שלמה ולא נסתלק עד שנסתלק בימי מנשה וכדתניא בשילהי פ"ק דיומא : [ד"ה בני · בכיהונו] דאל"ב כהן ל"ל וכן בני אהרן הכהנים ל"ל אי למעוטי חללים השתא מעטינהו מקבלת דמים דהוא ראשונה לזריקת הדם שאר עבודת שלאחריה לא כ"ש אלא לומר לך שיהא כל עבודת כ"ג בדרך כ"ג ובהן הדיוט בדרך כהן הדיוט כהן גדול בשמנה בגדים וכהן הדיוט בארבע בגדים : ח[ד"ה את · שבכר הותו] דכיון שכתבו הסתנים קרי ליה הותו מפני שכל חייתו תלוי בהן וכמובא בדיקולא דמיא ובכלל הפשטם אינו אלא קרב בשות שהוא עם השער : [ד"ה ואת הפדר · ומכס' בו] דבשלמא ראש איצטריך לרבויי משום שכבר הותו ואיכי בכלל הפשטם אלא הפדר נ"ל : [ד"ה אשר · יונחין] פירש שרים מתוכת עלים גסים שלא יצא חוץ למערכה מקום שמקטירים האיברים של הקרבנות והיא אחה על אמה והיו הגזרי עצים גם כן ארכן אמה כדי שלא יצא חוץ למערכה כדי שלא ימכוו רגלי הכהנים בהליכם סביב המערכה : ט[לשם עולה] פירש לאפוקי לשם שלמים : [ד"ה אשה · לשם אש] פירש לשרפו באש לגמרי ולא לצלות שם כלבד כמו המתיכות הצלוים בגחלים ואפ כן ישלם משם בעת דישון המזבח הרמב"ן ז"ל: [ניחוח · נחתרוח] פירש ולא שיקבל מנוחה מרים הקרבן דהא כתיב אם ארעב לא אומר לך וגו' : י[וי"ו מוסיף] וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון שכן כאן צריך סמיכה הפשט ונתוח וכל הדברים המפורשים לעיל: [ולמה הופסק] ואם תאמר והא פירש רש"י לעיל יכול אף להפסקות היתה קריאה וכו' אלמא אפילו בלא וי"ו מוסיף לענין ראשון · וי"ל דלרבותא בעלמא הוא דקאמר כלומר כיון דכתיב ואם מוסיף על ענין ראשון והוה כחדא פרשה אם כן כל שכן למה הפסיק העניין ותירץ כדי וכו' · ראם : [ד"ה מן הכאן מן · פרט לזקן] דאי למעט רובע ונרבע ושאר פסולים דמיעוט לעיל בראש הפרשה כבר מיעטם הכתוב מקראי דלעיל ובא וי"ו דואם מן הצאן ומוסיף על ענין ראשון וילמד תחתון מן העליון · ואין להקשות ל"ל ג' מיעוטים לילף מעלה כבר תירצו בגמרא דלא נילף מעולה כמה מינו ה"א דוקא עולה פסול דלאו אגרפיה אבל זקן דלאורפיה לא לפסול קמ"ל ואי ממוהם ה"א משום דמאים אבל זקן ועולה לא להכי איצטרך ג' מיעוטין : יא[על ירך] ונקרא צד הירך מפני שהירך הוא בגד גבן ולירכתי הבית כן לירכתיים ימה בגדם : יד[ולא כל העוף] פי' אף על פי שהעוף בעל מום כשר · מ"מ מחוסר אבר פסול אבל לא אמרינן אם מן העוף וי"ו מוסיף ויהא פסול אפילו בעל מום ושיהא דוקא זכר א"כ תמים זכר שב' בכאן ל"ל ילמוד תחתון מעליון אלא למעוטי אתא : [תורים גדולים] דאל"כ היה לו לכתוב בני תורים כמו

שכתוב

שכתיב בני יונה שהוא דוקא קטנים אלא וכו' ולמדינן מבני יונה שאין לו אלא בכשר אחד דוקא קטנים שהרי כתיב בני אף פירים אין לו אלא בכשר אחד וקטנים א"א כלפרישית לעיל א"כ ודאי דוקא גדולים הוא : [פרט לתחילת הציהוב] פי' תחילת הצובית להתאדם : טו [פרידה א'] פי' דא"לכ היה לו לכתוב כמו והקריב הכהן ל"ל דכתיב והקריבו אלא ללמד נא שאם בא להביא פרידה אחת הרשות בידו והא דכתיב לעיל והקריב מן התורים וגו' דמשמע שנים להכ"ה אבל לא לעיכובא : א"נ דמן התורים קאי אמין תורים אפי' אחת : [ד"ה הכהן · בעצמו] דאל"כ הכהן ל"ל פשיטא דאין מליקה אלא בכהן דהא אין זר מקריב על גבי המזבח ואי לאו קרא ה"א דאין מליקה אלא בסכין מק"ו משחיטה שכשירה בזר וצריך סכין כ"ש מליקה שפסולה בזר איכו דין דצריך סכין · גמ' פר' קדשי קדשים : [ממול העורף] ובלמד מתורים ובני יונה האמורים בסוף הפר' והתם כתיב בהדיא ממול העורף פי' מול הרואה את העורף לא עורף ממש שהוא מה שכנגד הפנים מאחריו כדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים : [ד"ה ומלק והקטיר ונמצה] פי' והלא מ נה כראשונה שהרי אין חיברי קרבן קרבים אלא לאחר הנאת דמים והיה לו לומר ומלק ונמצה ואח"כ והקטיר אלא נכנבה הקטרה בניהם להקים להם מליקה שבהקטרה גופה כתיב והקטיר אותו המזבחה הוא הגוף וכתיב את ראשו והקטיר אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו גמ' פ' קדשי קדשי' : [אף מליקה כן] ואע"פ שהוא מחובר בעור · הבדלה פסולה : [מסורס] כאילו כתיב ומלק את ראשו ונמצה דמו ואח"כ והקטיר: יו [מראתו הרעי] פי' ראי טינוף כמו ושמתיך כראי ובלשון חכמים רעי בע"ין ואל"ף בשי"ן מתחלפים: [ד"ה אצל · במזרחו] דלא היה לכתוב אלא והשליך אל מקום הדשן ומקום הדשן מתפרש בפרשת צו שהוא אצל המזבח אלא אגלדכתיב הכא קאי על הכבש ואצל משמע שהכבש שהיה אצל המזבח שהמזבח היה ל"ב אמה על ל"ב אמה והכבש נתון רחבו בדרומו של מזבח ורחבו י"ו אמה וארכו ל"ב ונשאר אמות בנשארות עד תשלום הרוח הדרומי של מזבח שהם מזרחו של כבש שם נתנו מראות העוף ותרומות הדשן וכן שנינו בפ"ק דתמיד : [ד"ה אל · נבלעי' שם] דלא כל"ל אלא על הדשן אלא ודאי ללמוד בא שהיו נבלעים שם ולא היה שם אלא המקום :

פרשה ב

א ד"ס סלת · מנחה סתם] דאל"כ הל"ל ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' אם סולת יהיה קרבנו ואח"כ כי תקריב קרבן מנחה וכו' מאפה תנור וכו' כמו גבי קרבן עולה אם עולה קרבנו וגו ואח"כ ואם מן העוף וגו' אלא ודאי לזה אמר בלשון פסק לומר האומר הרי עלי מנחה כתם מביא מנחת סולת: [שהיא ראשונה] איכו ר"ל לפי שהיא הראשונה דא"כ המתנדב עולה יהיה דוקא בן בקר אלא ה"כ מביא מנחת סולת שהיא הראשונה שבמנחות לא משאר הד' מנחו' שגם הם מסולת יכותן טעם למה נקראת הראשונה מנחת סולת יותר משאר מנחות ואומר מפני שהיא נקמצת כשהיא סולת וכל שאר הד' מנחות אינן נקמצו' רק אחר אפייתן ואף דהלכתא כחכמים שאמרו מאיזה שירצה יקריב מפני שזה קרוב לפשוטי דרך הרב לפרש אף שכנגד ההלכה : [ד"ה ונתן עליה · אלא למעט] פי' כי כל עליה שנאמר רבוי הוא ולפיכך דרשו מרבוי עליה קמח שיתן השמן על הסול' כלה ויבלבל עמה ומרבוי דעלי' בתר' דה"ל רבוי אח' רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט דרשו בו שמנים הלבונה על מקצתה ואינה משוב' עו' כלה שאין צריך לבללה אלא מניח על הסלת במקום אחד ובשעת הקטרת הקומץ מלקט

הלבונה משם ומקטירה עמה : כלו' דכתיב וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה ש"מ שהוא נכלל עם הסלת לאפוקי גבי לבונה כתיב על כל לבונת' ש"מ שאינה נקמץ עמה שא"א לקמוץ את כל הלבונה אלא לאחר שקמץ וכו' : [ד"ה ויצק · כשרים בזר] ר"ל יציקה מוכח מדכתיב ויצק עליה שמן והביא אל כפי אהרן א"כ ש"מ קודם שהביאה לכהן מותר ליתן עליה שמן א"כ משמע אפי' זר · ובלילה מוכח מדכתיב במנחת מחבת בלולה בשמן וגו' והדר כתיב ויצק עליה אם כן ש"מ שהבליל' אחר בלילה ויציקה כשרה בזר כדפי' וכ"ש בלילה שהוא קודם יציקה שהיא כשרה בזר : °(נ"א) מה שאמ' ויציקה ובלילה ולא זכר' הנתינה של לבונה להגאה שנזכרת בכרת בכתוב מפני שזכר דבר שהמנחה נעשית על ידו לאפוקי נתינת אין המנחה נעשה שהרי אח"כ מלקט הימנה וכן הגשה אין זה מעשה שהמנחה נעשה על פל ידם : ב [ד"ה מלוא · מבנכן] פי' מבנכן וכו' הוא פי' של מבורץ שרש"י מפרש מהו מבורץ : [נ' אגבעותיו] פי' ונשתי אגבעות הנשארת שהן הגודל והורת כיה משום שהיה מוחק באגבע קטנה מלמטה והאגודל מלמעלה שלא יהא הקומץ מבורץ : [וזהו קומץ] (נ"א) כי בשאר הלשונות יקרא קומץ מה שהוא בתוך ג' אגבעו' לפי שהאגבע הסמוכה אל האגבע הקטנ' נקרא בלשון עברי קמיצה לפיכך נקרא קומץ מה שהוא בתוך ג' אגבעות עד אגבע של קמיצה : [ד"ה לבונתה · בהקטר'] דס"ד דהקטרה איכה אלא לקומץ בלבד אבל לבונתם שאינה בכלל הקמיצה איכ' בכלל הקטר' קמ"ל : [ד"ה מלוא · קורט לבונה] פי' מכיון שהקומץ חסר פסול ש"מ שאם עלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה שאו הקומץ חסר משום הכי פסול והא דמהפך רש"י דהיה לו לפרש מלא קמצו וכו' קודם לבונתה והקטיר וכו' משום דה"א דדווקא סלת ושמנה בהקטרה שהיא בקמיצה אבל לבונת' שאינה בקמיצה איכה בהקטרה אבל עכשיו שפי' לבונתה שאינה בקמיצה אפ"ה בהקטרה א"כ · אייתר מלא קמצו וגו' ללמד שאם עלה בידו גרגיר מלח או קורט וכולי. ואין להקשות מכ"ל רש"י דלבונה בהקטר' · י"ל מדסמיך והקטיר ללבונ' ש"מ דאף הלבונ' בהקטרה · ° (נ"א) בפ"ק דמנחות הקשה רש"י לתני לבונה וכ"ש מלח · י"ל דלא זו אף זו קתני דאי תנא מלח ה"א דוקא מלח דלא אקבע לי' מקום בהדיא שאין המלח נתון במנחה אלא בראש המזבח · אבל לבונה שנתפל' המנחה צריך להביא נ"כ לבונה עמה ה"א שאם עלה בידו קורט לבונה תתכשר קמ"ל : ג [חלק בראש] דאל"כ מאי אהרן ולבניו וכי הוא נרוע מבניו אלא ודאי שבוטל חלק בראש בלא מחלוקת : [ד"ה קדש · לאחר מתנות] פי' בנותר מן המנחה אין להם חלק לאהרן ולבניו באכילתו אלא לאחר שהקטירו הקומץ לה' ונהיה אשה לה' : ד [מאפה תנור] שאם לא פי' אלא שאמר כתם הרי עלי' מנחה מביא מנחת סלת כדלעיל : [או רקיקין] מדכתיב וכי תקריב קרבן משמע קרבן אחד והא דכתיב סלת חלות ורקיקי חנות וי"ו ורקיקי כמו או : [ובחלקי ר' בתשיחת] פי' דווקא בלולו' ודווקא משוחים ושוב אין לשאול מה בין אלו לאלו עד שנחלקו בהם חכמים אבל מהא דכתיב בקרא חלות בלולות ורקיקים משוחים אין ראיה דה"א הייבו בלולו' הייבו משוחי' אלא דלגבי חלות שייך בלילה ולגבי רקיקי שייך שפים ל"פ וכו' ומה בין בלילה למשיחה הבלילה בעודן סלת והמשיחה אחר אפייתן : [להכשיר שמן שני] ואף על גב דלעיל בפרשת תנוה פרש"י כתית למאור אבל לא למנחות אפילו שמן שני כשר ואם כן ל"ל שמן שאן · וי"ל ה"א דהא דכא להכשיר שמן שני ה"מ למנחות נסכים אבל במנחו' שמן לבלול בשמן או למשים בשמן פסול משום הכי צריך

קרא דשמן שמן : ° (ד"ד) מתרץ כראה דבא להתיר כאן אף השלישי דס"א לאחור בעינן יך דהיינו ראשון ולגבי מנחות אפשתיה סד דרגא דהיינו אף השני כשר קמ"ל כאן דאף הג' כשר : [עשר חלות] מדכתיב בפרשת צו גבי לחמי תודה חלות ורקיקי מצות וכתיב בתריה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ליי וגמרינן תרומה תרומה כתיב הכא תרומה וכתיב התם תרומת מעשר מה תרומת מעשר דכתיב התם אחד מעשר אף תרומת דהכא אחד מעשר שאם היו פחות מעשר או יותר מעשר אי אפשר שיהיה עשירית כל מין אלא פרוס והתורה אמרה אחד מכל קרבן שיהא החלה או הרקיק שלם ולא פרוס : ה [כפה מאור שורף] פירש שאינה עמוקה אלא שוליה כפין אבל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי לושנא אחרינא אמנעית קרקעית שהוא המקום שמניח בו את המנחה היה נקבל מלמטה למעלה ובולט כעין כלי זכוכית שלנו שהיא גבוה כעין תל באמצעות כשהיו נותנים המנחה עליו מקום היה נראה כאלו היא נפה כיון שהיה המקום גבוה · [יציקה ובלילה] מדכתיב במנחת מחבת בלולות בשמן ויצקת עליה שמן : [ומתן שמן בכלי] מדכתיב במנחת מרחשת סלת בשמן תעשה דהיינו נתן שמן והיינו קודם לעשייתן מדכתיב סלת בשמן ואחר כן כתיב תעשה וילפינן קרבנך האמור למעלה מקרבנך האמור למטה במנח' מרחשת וכותבין מה שנאמר בזה לזה ומה שנאמר בזה לזה נמצא כולן צריכים בלולה ויציק' ומתן שמן קוד' עשייתן · וקוד' לעשייתה פ"פ קוד' שנעש' בו כל העוק' דהא כתיב בלולה בשמן וגו' פתות אותה פיתי' ואחר כך ויצקת אם כן ש"מ דלאחר עשייתן יצוק עליה שמן אלא פירושו קודם להקריבתן : ו [לרבות] פי' לאו מפתות אותה פיתים הוא דקא מרבה כל המנחות דהא הכא ליכה רבוי דלגופיה איצטריך אלא מסיפא דקרא דכתיב מנחה היא הוא דקא דייק דמנחה היא יתירה היא לרבות כל המנחות לפתיתה והא דכתי' אותו ומשמע מיעוט · דרשינן אותו למעט שתי הלחם ולחם הפנים לפתיתה : [ד"ה ויצקת · יכול] ומה שמיעטו ביציקה מנחת מאפה תנור ובפתיתה שתי הלחם ולחם הפנים מפרש בפרק אלו מנחות משום דיציקה יש בו שני מיעוטים עליה והיא ממעט מנחת מאפה תנו' שיש בה שני מיני חלות רקיקים ופתיתה שאין בה אלא חדא מיעוט אותה ממעט שתי הלחם ולחם הפנים שאין צריכי' אלא חדא מיעוטא : ח [מא' מן המינים] פירש שאין המנח' טעינה הגשה לאזבח רק כשהוא אחד מהמיני' הנזכרי' שהם מנחת הסלת ומאפה תנור והמחבת והמרחשת וכו' : [ד"ה והקריבה · בעליה] לא שהמקריב הוא הזניש במזבן דאם כן מאי והקריבה אל הכהן כהן בהקריבה מאי עבידתיה : [ד"ה והגישה · לקרן] מדכתיב בפרשת צו הקרב אותה ונומר לפני יי' אל פני המזבח ודרשינן מדכתיב לפני משמע שצריכה הגשה כנגדו של מזבח שהוא כלפי פתח ההיכל שהוא לפני יי' ומדכתיב אל פני המזבח משמע בדרומ' של מזבח שהכנם שם כי מקום פתח הבית הוא פני הבית והא כיצד ש"מ שהוא מגישה לקרן מערבית דרומית של מזבח : ט [הקומץ] מדכתיב לעיל מיניה והרים הכהן מן המנחה וכתיב בתריה את אזכרתה והקטיר המזבח וגו' : יא [מתיקת פרי] ממה שאמר בסמוך שמביאי' ביכורים מתמרים ותאנים ואלו היה כל דבש לא תקטירו פירושו דבש דבורי מהו' שנאמ' אחר כך קרבן ראשית תקריבו כלו' אפילו מן הדבש והא ביכורים אינן באים מדבש דבורים אלא ודאי כל מתיקות פירות קרוי דבש :

✽ וק' דלצ:א כל דבש לרבות דבש תמרים ודבש דבורים · ובקרבן ראשית תקריבו קאי אתמרים לחוד ואאמור דסתם דבש בת רה קאי אתמרים · ונראה דרש"י דייק דהו"ל כל שאור או דבש

דהי' משמע כל קאי אתרוייהו ומדכתיב וכל דבש לכלול עוד כלל שכל מתיק' פרי בכלל · כלי"ט : יג [וניסוך המים] פירש ע"י מלח שמי' נקרבים במזבח כי המלח מתולדות המים : ° (נ"א) נקט ניסוך המים שלא יקשה לך אם בשביל שהבטיח המים יותר ראוי להיות הם עצמם עולים על המזבח ולא המלח ומתרץ דהא נמי הם פעמים עולים על המזבח בניסוך המים · וא"ת א"כ ב' דברי' למה מלח וניסוך המים דסגי בניסוך המים שהוא יותר עדיף · וי"ל כי המלח והמי' הם שני הפכים המים לחים והמלח יבש ולפיכך אין האחד מוציא השני ודברים אלו תבין אותם מאוד למה הובחרו אלו שנים למזבח · כי יש במדרש הזה דבר נעלם לפי שכל הדברים הם הולכים להעלות מעלין בקודש ולא מורידין ומים עליונים נבדלו מן העליונים ונעשו תחתוני' וזהו הפך סדר הבריאה · לפיכך לא היו נבדלים מהם עד שהבטיח הש"י אותם להיות קריבי' על המזבח ובזה יקנו המעלה שיתעלו במעלין בקדש כו' · ועוד מכינו שלא בחר הש"י למזבח רק ממיני השפלים שאמרו למה נבחר בתורים ובבני יונה שאין בעופות יותר נרדפי' מן מינים אלו ואין בבהמות וחיות יותר נרדפין רק שור וכבש ועז ובחר השם בהם · גם מצינו בכמה מקומות ללמדך שכל המשפיל עצמו הק"בה מגביהו ולפי שהובדלו המים להיות תחתון הובטחו שיעלו במזבח : ° (ד"ד) שבא לתרץ למה זכו להקרב מים מלוחים טפי ממים מתוקים לזה תירץ דשאר המים מתוקים זכו פשיטא להקרב בחג · ויש לתת טעם למה זכו המלוחי' להקרב בכל קרבן והמתוקים דוקא בחג דהמתוקי' דומים לצדיקים והמלוחים דומים לפושעים ומצינו שכל תענית ותפלה צריך שיהיו רשעים בתוכם וראיה מחלבנה שבקטורת וע"כ חלקו כבוד לפושעים שישובו וגדולה תשובה יותר מצדיק גמור :
יד [בלשון כי] ואו אני יכול לפרשו מונה : [אם יהיה היובל] והא דלעיל סוף פ' יתרו לא הביא כ"א ב' ולא הביא זה · י"ל דלעיל פי' אליבא דרבי ישמעאל והכא פי' אליבא דרבי שמעון דפירש האי ואם יהיה היובל מונה : [ד"ה מנחת · באה אביב] פירש שנתן שני סימני' האחד שבאה אביב שפירושו בשעת בישול התבואות דהיינו בתחלת הקציר והשני שהיא באה מן השעורים מגורה שוה דאביב אביב :
[ד"ה כרמל] פיר' שמלת כרמל מלא מורכבת בר מלא:

פרשה ג

ג [חלב שעל הקבה] פי' וכ"ש על הדקים שיסבה שני סימנים שלאסור שהן תותב וקרום ונקלף ולר"ע דווקא דקים משום שיש בה שני סימנים תותב וגם קרום ונקלף אבל שעל הקיבה אינו תותב אלא חתיכות חתיכות חלב יש ופי' תותב שחלב כמו היא שולת מתרגמינן הוא תותביה :
ד [ד"ה היותרת · הזכן] פירש המסך המבדיל בין אברי הנשימה ובין הדקי' ונקט בלשון התלמוד טבר הכבד : [ד"ה על הכבד · מן הכבד] ויהיה פירש יטל עם קצת מן הכבד · דא"ל כל הכבד א"כ יפירש מבעי ליה : [ובמקום אחר] פי' והראיה על זה שעל הכבד הוא מן הכבד וכו' : [ד ה על' לבד] ומה שהקשה הר"א דלמעלה פירש על עם וכאן פירש על לבד · יש לומר דאלת על יש לו שני פירושים עם ולבד וגבי כליות ע"כ צריך לפרש לבד מן הכליות דהא כל הכליו' היו מקטירי' לגבי מזבח והא דפירשו על הכבד לבד מן הכבד לאו למימר דעל גבי הכבד פי' לבד אלא בא לפרש שלא כטע' לומר שלא לקחו מן היותרת הדבוק בכבד אלא מה שדבוק עם מקצת בכבד שמקטירי המזבח לכך פירש לבד מן הכבד כלומר שכל היותרת היו מקטירים עם אותו מקצ' שדבק בכבד : (ד"ד) כראה כוונת רש"י מבואר' ומתוכ' דתחל' כתב רש"י דוודאי מה שהש:וה הכתיב כבד לכליות אינה להקרבה דהא כבד איננ בהקרבה וא"כ לא תימא דאף

יותרת מן הכבד אינה בהקרבה זה אינו דמינו שינוי לשונות כזה דכאן אומר על הכבד ובמקום אחר מן הכבד אלא ודאי דמורה לנו דגם הכבד בהקרבה וע"כ היינו ביותרת · ואח"כ הוקשה לו דכיון דכתיב על הכבד על הכליות משמע דלגמרי הם שוים ואת אמרת שהכבד נקרב ביותרת והכליות נקרבים כולם לזה כתב רש"י שלכבד מן הכבד ולכד מן הכליות יסירנה לזו פי' שלענין ההסרה שניהם שוים שהיותרת צריך להסיר אותה מן הכבד והכליות כל חד לפי עניינו זה ביותרת וזה בכולו ע"כ סיים רש"י יסירנה כלומר שבזה שוים הם : [לכל קרבן] לאו מעל העולה דייק שתקדים דהא לא משתמע מעל שפירש לבד אם להקדים אם לאחר אלא מדכתיב בתריה אשר על העצים אשר על האש מש"ה שכבר ערכו העולה על העצים אשר על האש : ז [לשתי פרשיות] פירש ולא בפרשה אחת כמו בעולת כדנה דכתיב ביה ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן העזים וגו' : ח [אלא חטאת] שהרי בחטאת הפנימי כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם ובחטאת חיצונה כתיב ולקח הכהן מדם חטאת באצבעו ונתן על קרנות המזבח ומה שלא כתב זה לעיל גבי בקר וגבי השלמים עירן (בנ"א) מפני שלעיל אין כ"כ ראיה דשמא הזריקה באצבע אע"ג דלא כתיב ביה אצבע ילפינן סתום מן המפורש הנכתב בחטאת לכך המתין עד סוף כל הקרבנות וכיון שלא נכתב בשום קרבן באצבעו רק בחטאת ש"מ וכו' : יא [לחם · לחמו של אש] פי' משקל פעל בשם נקודות שוה בסמוך ובמוכרת ואינו כשאר שמות הנקודים בפ"טף : [לשם גבוה] כי פירש ליי' לשם יי' לא שיתכוין לו כי כבר כתוב אם ארעב לא אומר לך : יז [חקת עולם] ולמדו מזה שאסור חלב אף בבית עולמים ובזמן שבית ושלא בזמנו בארץ ובחוצה לארץ וכן מפורש בפרק קמא דקדושין :

פרשה ד

ב [מכל מצות · לאו וכרת] לאפוקי מילה ופסח דאין בו אלא כרת ולא על דבר שיש בו לאו ומיתת ב"ד ולא כרת כגון מכה אביו ואמו ונגנב נפש מישראל וזקן ממרא ולא על שזדונו לאו וכרת ואין בו מעשה כמו מקלל אביו ועדים זוממים ומגדף ומכשף והמסי' ומדיח ונביא שקר ולמדו כל זה מדכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה וכתי' והנפש אשר תעשה' ביד רמה הוקשה שגגה כל התורה לשגגת עבודת אלילים שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת : [ד"ה מאחת · שם משמעון] מדכתיב מאחת משמע אפילו מקצת וא"ל אפי' אות אחת דדרשינן נ"כ אחת כלו' כאלו כתיב אחת דמשמע שם כולו לכן אמרינן דאינו חייב אלא עד שיכתוב שם משמעון שהוא שם שלם והוא מקצ' השם : ג [עם שגגת מעשה] כלומר שמתחילה נעלם ממנו הדין והורה שלא כהלכה ועשה הוא עצמו על פי שקול דעתו אבל אם הורה הכהן לאחרים ועשו על פי הוראתו פטור הכהן מדכתיב על חטאתו אשר חטא : [יכול זקן ת"ל בן] פירש אלו לא כתוב אלא פר ה"א אפילו בן ד' וה' שנה קמ"ל בן דכל מקום שנא' בן בן שתי שנים הוא כדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים אף בשנים וכמו שאיל הוא בן שתי שנים כך עגל בן בקר הוא בן שתי שנים ואלו כאמר בן וכו' פי' והשתא דכתיב פר וגם בן בקר על כרחך צריך לפר' פר הסמוך לבן דהיינו בן שלשה שנים · וא"ת והא פירש רש"י לעיל ומן הבקר פרט לזקן וכו' וי"ל ה"א דמעוטי קרא זקן גבי עולה אבל חטאת ה"א אפילו זקן כשר ת"ל בן ולא זקן : (ד"ר) קשה הא לעיל גבי עולה פרש"י מן הכבשים ומן העזים דהם מיעוטים לחולה זקן ומזוהם וי"ל כאן מעוט אחר לזקן וכ"ת

דהתם גבי עולה וכאן גבי חטאת צריך מיעוט בפני עצמו א"כ קשה דה"ל למכתב כאן עוד מיעוט לחולה ומזוהם · וי"ל דלענין פסול דחולה ומזוהם שהוא מאום שפיר ילפינן חטאת מעולה דמסתבר הוא לפסול משום הקריבהו נא לפחתך אבל לענין פסול זקן דהיינו יותר מב' שנים אינו מסתבר אלא דגזרת הכתוב לפסול ה"א היכא דגלי גלי דוקא קמ"ל דגם גבי חטאת כן הוא : ה [להיכל] דלאו דווקא משכן אלא ה"ה במקדש מדכתיב בפרשת חקת את משכן י"י טמא וכתיב בתר הכי את מקדש י"י טמא ודרשו רז"ל אם נאמר משכן למה נא' מקדש ואם נאמר מקדש למה נאמר משכן אלא ליתן של זה בזה ושל זה בזה ש"מ שאין הפרש ביניהם אלא שתפס הכתוב בלשונו המשכן שהיתה באותו שעה והא דלא פירש זה לעיל גבי ואל פתח אהל מועד וגו' משום דהתם קאי על העזרה ושם העזרה אחד הוא הן במשכן הן בבית עולמים אבל גבי אהל מועד דלא שייך שם אהל מועד אלא במשכן וקדושת משכן מותחלף מקדושת בית עולמים דזה קדושתו לפי שעה וזה קדושתו קדושת עולמים : ו [כנגד בין הבדים] דאל"כ הקודש ל"ל אלא שאין הזיה כשירה בכל רוחב הפרוכת רק במקום שהוא כנגד בין בדי ארון הקודש : [לא היו נוגעים] מדלא כתיב על פרוכת משמע אף אם לא ינגע : ז [שירי הדם] ואע"פ שכבר הזה ממנו קרי ליה כל הדם ללמד שהשוחט צריך שיקבל כל דמו של פר וכאלו אמר ואת כל הדם שיקבל ואח"כ יזה ואחר הזיה ישפך הנותר : ח [פר של יה"כ] כתב הר"א וכן שנו נ"כ גבי ואת כל דם הפר ישפך דמו ה"ל וכו' אלא לרבות פר יום כיפור לשפיכה ורש"י ז"ל לא הביא רק מה שדרשו בפסוק ואת כל חלב פר ולא ידעתי למה · ונראה משום דפלוגתא דר"ע ורבי ישמעאל היא והובא בילקוט בזאת הפרשה דף קנ"ז ע"ש · (נ"א) רש"י לא הביא זה מפני שבפרק ב' דזבחים דרש הך קרא למילתא אחריתי שהשוחט צריך לקבל כל דם הפר : [ד"ה החטאת שעירי ע"א לכלין'] כך היא הגירסא במ"כ אבל בנוסח שלנו לרבות שעירי ע"א לכל האמור בענין ואע"פ שאין בע"א אלא שעיר אחד בלבד הבא עם פר העולה כמ"ש בפ' שלח לך שהרי הכהן המשיח בשגגת ע"א שעיר הוא מביא כהדיוט י"ל מפני שהשבטים כלם היו מביאים כל אחד פר לעולה ושעיר לחטאת בשגגת הוראות ב"ד בע"א וא"כ היו י"ב שעירים כדאית' בהוריות דף ד' וה' : [ד"ה ירים · מן המוכחר] ופירש ממנו בעודו שלם : י [וכי מה פירש] פירש והלא כי היכי דפירש בזבח השלמים לכולהו חלבים בפרט ה"נ פירש להו הכא גבי פר כהן משיח : [מה שלמים לשמן] מדכתיב ואם זבח שלמים וגו' ש"מ דקפיד רחמנא שיהא בזבח לשם שלמים : [למד מן הלמד] פי' משום דבעי לאגמורי פר העלם של צבור לשעירי ע"א איותרת הכבד ושתי כליות מדאיתקש להדדי לענין הקטרת אימורים כדאמרינן בזבחי' פרק בית שמאי ופר העלם צבור לא כתיב ביה כליות ויותר' אלא מהקישא דפר כהן משיח דכתיב ועשה לפר כאשר עשית לפר החטאת יתניא לפר זה פר העלם צבור לפר החטאת זה פר כהן משיח מה פר כהן משיח יש באימוריו ב' כליו' והיותר' אף פר העלם צבור כן ואין למדין למד מן הלמד הוצרך הכתוב קרא כאשר יורם בפר כהן אע"פ שאין צריך ליה לגופי' לומר אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לפר העלם דבר של צבור ולמדנו מזה שאם לא היה כתוב כפי' לא היה יכולים שעירי ע"א ללמוד מפר העלם דבר משום דבר בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש : יב [ד"ה מחוץ · חוץ לג'] מדכתי' כאן מחנה ולקמן בפ' ז' וכתיב כאשר עשה לפר החטא' כן יעשה לו ובתר הכי כתי' הוציא את הפר אל מחוץ למחנ' ל"ל אלא ודאי מיותר הוא כדי לדרש ממנו עוד מחנה אחת

ממחנה ג' מוכח מדכתי' בפ' ו והוציא את הדשן מחוץ למחנה דלא הל"ל רק והוצי' את הדשן ואנא ידענ' שחוץ למחנ' היא כדכתיב בפ' א אל מחוץ למחנ' אל מקום טהור אל שפך הדשן הוא חוץ למחנ' אלא ודאי מיותר הוא לדרוש ממנו עוד מחנ' אחת דהיינו חוץ לג' מחנו' וג' מחנו' הן מחנה שכינה היא מפתח העזרה ולפנים ומפתח העזר' עד פתח הר הבית היא מחנה לויה ומפתח הר הבית עד שער העיר היא מחנה ג' ומשער העיר ולחוץ הוא חוץ לג' מחנות: [חוץ לעיר] (כס"י) תמי' לי והלא אין חילוק בין בית עולמי' ובין שילה ושאר מקומות ובכל מקו' היכן שהיה הארון שם היו ג' מחנות וכהדיא אמרינן בפ' נגמר הדין וכו' ע"ש · ותירץ אולי הוא ט"ס וצ"ל בירושלים:

(נ"א) מה שהפך רש"י הפי' לפרש תחלה אל מקום טהור ואח"כ אל מחוץ למחנה חוץ ג' מחנות · לומר מנ"ל שפי' מחוץ למחנה חוץ לג' מחנו' לכן פי' אל מקום שיש מקו' טמא חוץ ששם משליכי' האבנים המנוגעת וזה בודאי חוץ לג' מחנות שהרי תוך העיר היה הבית המנוגע וצריך להוציאו חוץ א"כ מחוץ דכתיב הוא חוץ לג' מחנות שהיא חוץ לעיר: [ד"ה אל שפך · מקום] כלומר לא הדשן המסולק מן המאכולת הפנימיות שהוא הדשן אשר תאכל האש את העולה באותו יום כי אותו דשן אין שופכים אותו מחוץ למחנ' אלא היה תחתה ממנו מלא מחתה בכל יום ונותנו בעזרה במזרחו של כבש כדכתיב והרים את הדשן וגו': [ד"ה על · אין שם דשן] וא"ת מנ"ל דלאו הא דכפלו' לעכובא היא שאם אין שם דשן פסול · וי"ל דלא הל"ל אלא על הדשן ישרף מאי על שפך הדשן אלא ודאי על מקום הדשן אף על פי שאין שם דשן כלל: יג [עדת · סנהדרין] משום שנא' כאן עדה ונאמר להלן עדה ושפטו העדה והצילו העדה מה עדה האמורה להלן ב"ד אף עדה האמורה כאן ב"ד ומדכתיב עדת ישראל ש"מ העדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית: [ד"ה הקהל · שעשו בהור ע"פ] ומלת והקהל נדרש לפניו ול' אחריו ונעלם מעיני הקהל שהם סנהדרי גדולה והורו שלא כהלכה ואמרו להם מותרים אתם הקהל ועשו שעשו הקהל מעשה על פיהם ואז מביאים סנהדרי גדולה פר בן בקר וגו': יח [כנגד הפתח] דאל"כ אשר פתח אוהל מועד ל"ל · וא"ת למה לא פי' רש"י זה לעיל בפר כהן משיח · וי"ל דהא דפי' רש"י הכא אל יסוד מערבית ר"ל היינו לעכובא דלא תימא משום הכי שופך אל יסוד מערבית משום שפוגע תחילה באותו רוח כשהוא יוצא מאהל מועד אחר שהזאים ההויה של פנים ומשום דאין מעבירין על המצוה הוא לכן בא הכתוב השני ללמוד שהמצוה בהכי הוא דוקא ולא משום אין מעבירין · ובפרק איזהו מקומן תירץ רש"י בענין אחר למה שינה פעם שנייה אל פתח אהל מועד ויש לייסב בענין אחר לפי תירוצו ודוק: כ [ועשה לפר זה] הוסיף מלת זה על מלת לפר החטאת משום דאלו היה הראשון שעיר או כבש היה נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לשעיר או לכבש אבל אינו נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לפר מ"ה הוסיף מלת זה · ואינו נכון כמו לומר ועשה לפר זה כאשר עשה לפר חטאת כ"א בתוספות מלת ראשון משום שכי הוצרך לומר כמו שמפורש בפר יום כיפור אע"פ שלא הוזכר עדיין לכן הוסיף מלת ראשון: [יותרת ושתי כליות] ומה שאמר להביא כליות ויותרת ולא הזכיר החלבים שכולם בכללים במאמר ואת כל חלבו יקטיר זה הוא אליבא דרבי יוסי וכבר פירשתיו לעיל כמו שפירש רש"י ובשחיטת קדשים וכו' דאין למידין למד מן הלמוד · ומה שאמרו לכפול הוא אליבא דתנא קמא בת"כ ולא אליבא דרבי ישמעאל: [ללמוד שאם חסר] וק"פ ועי"ד למידין ממנו פירש מועשה לפר ונאמר שיורק דם כמו שיורק גבי פר החטא'

וכ"ת והלא בהדיא כתיב ביה שיורק הדם · ל"פ לכפול אותו שני פעמים שאם חסר וכו': [במתנה א' כפר] כפר אפי' במתנה אחת פי' בזריקה אחת נעשית לו כפרה ואינו מעכב הכפרה אבל במזבח הפנימי לא נעשית לו כפרה: כב [אשר נשיא יחטא ל' אשרי] פי' משום דשני קרא ולא כתב אם נשיא כמו דכתיב אם הכהן המשיח ואם כל עדת וכו' וה מאמר רי"בז ונמר' בהוריו' פ"ג · ובזוהר ויקרא פ' ל"ם ל"ט תני ר"יב וכו' ור"י אשר נשיא יחטא ודאי יחטא בנין דלביה גס ביה וכו' ונרא' דל"פ ארי"בז · רק דאין מקרא יוצא מידי פשוטו וכמו שפי' הרא"בע אשר נשיא יחטא הפוך והוא דבוק למעלה ואם כל עדת כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא וא"כ לדברי רי"בז למוד הי"לל ואם אשר נשיא יחטא דאשר מיותר אלא ל' אשרי ומדלא כ' אם כלל הכא בא לרמז דודאי יחטא כר"יב ור"י ולדבריהם למוד ק' הנא הכל כ"ש חוץ מירא': וא"ת למה לא כ' אשר יחטא נשיא כפי' הרא"בע ולמה הפוך · וי"ל כדאית' בהוריות דבא להורות שלא יביא על הקודמ' שאם חטא ואח"כ נתמנה נשיא מביא כהדיוט דכ' אשר נשיא יחטא דחטא כשהוא נשיא בלי"ט: כד [בצפון] וא"ת והלא כבר נאמר בפ"ב במקום אשר תשחטו העולה תשחטו החטאת · וי"ל לקבוע הנה שלא תהא שחיטת אלא בצפון ואם לא נשחט בצפון יהא פסול: [ד"ה חטאת · שלא לשמו פסול] פי' מדכתיב הוא דרשינן הכי דהוא משמע בהווייתו כלומר להביא תחלה לשם חטאת אבל אם אינו בהווייתו דכששחטו שחטו לשם עולה פסולה לגמרי: כה [שירי הדם] לא כל דמו שכבר נתן ממנו על קרנות המזבח: כו [כחלב] אמר באותן אימורים במקום באותו חלב המובן ממלת כחלב מפני שאין כונת הכתוב לפרש החלב כמאמר ואת כל חלבו כולל כל החלבים רק כוונת הפסוק הוא להוסיף אליה והכליות שאינן נכללים במאמר כל חלבו ואמר המפרשים כמו האמור אצל השלמים לפי שובח השלמים של כבש נכלל בו גם האליה בכלל אימורים וחטאת של נשיא הוא עז ואין לו אליה: לה [ד"ה אשה ה'] פי' ולא על האש היורדת מן השמים שהיא אש י"י ממש דאותה אש אחת היא ונקרא כתיב אשי לי"י שהם עשויות לשם ה':

פרשה ה

א [שהוא עד בו] מוהוא עד יתורה יליף לאפוקי בעד חפי עד או קרוב או פסול אע"פ ששמע קול אלה פטור וללמד עוד והוא עד עתה בשעת השבועה שהוא עד נדבר וכו': ב [ולאחר טומא' אכל] שלא תטעה לומר שמפני נגיעה בטומאה לבדה שנעלמה ממנו ואח"כ נודעה לו הוא מביא קרבן ולפי' אמר ולאחר הטומאה אכל קדשים וכו' והוכחתו מדכתיב ואשם כלו' באכילת קדשים או בביאת מקדש פי' לאחר טומאה זו דאל"כ אמאי ואשם לפי שהוא נטמא יביא קרבן · ואין לומר מנא ליה לרש"י שיאכל קדשי' או יכנס למקדש דלמא כשעושה עבירה אחרת חייב · י"ל דהוכחת רש"י מדכתיב כאן לכל טומאתו ובפרשת חקת כתיב עוד טמאתו בו מה להלן מיירי בטומאת מקדש אף הכא מיירי בטומאת מקדש כלומר שנכנס למקדש וכתיב כאן בטומאת אדם וכתיב בפרש' בו בטומאת אדם מה התם אכילת קדשים אף הכא אכילת קדשים: [ד"ה ונעלם · הטומאה] פירש ולא המקדש וקדשיו מדכתיב ונעלם ממנו והוא טמא על העלם טומאה הוא חייב ולא על העלם מקדש: ג [ד"ה בה · בולע נבלת] שמטמא בבית הבליעה אדם לטמא בגדים שאם אכלה ונכנס למקדש חייב · וא"ת והא מלת בה מיעוט הוא בבר ערבו בגמרא משום דהוא מיעוט מיותר דהא כתיב בפרשה עולה

ויורד

והרך או כי יגע בטומאת אדם אלמא דבר בנגיעה אין דלאו בר נגיעה לא וכנבלת עוף טהור איכא מטמא בנגיעה אם כן כה דכתב רחמנא ל"ל והוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות: [ולא ידע ששכח] (בח"ים) כ"ל שהוא טעות סופר וצ"ל והוא ידע ששכח טומאה והוא דבור בפני עצמו וה"פ והוא ידע ר"ל עכשיו נודע לו ששכח הטומאה כשאכל הקודש או נכנס למקדש וע"ש: (בעל נח"ו) מניה שכח דקשיא לי מה שפי' רש"י ולא ידע ששכח הטומאה דלא כמאן דפליגי ר' ישמעאל ור' עקיבא מדכתיב תרי זימנא ונעלם דע"ק ס"ל דבעינן שתהא ידיעה בתחילה וסוף · ור"י ס"ל ונעלם ראשון לחייב על העלם טומאה ונעלם שני על העלם מקדש דאי ס"ל רש"י כר"י דהא איהו לא מוקים ונעלם השני להעלם טומאה אלא להעלם מקדש וקדשי' רע"ק מוקים לה לידיעה בתחלה ולא להעלמת טומאה לכן הניה וצ"ל והוא ידע . אבל (בעל הג"א) פי' ואינו חייב אלא א"כ שכח הטומאה והייתה לו מקודם ידיעה בטומאה אבל אם לא היה לו ידיעה כלל בטומאה אינו חייב כפקא לן זה מונעלם השני שכתב ונעלם והוא ידע ולא היה צריך למכתב דהא כבר כתיב ונעלם ממנו והוא טמא אלא הטל והוא ידע בין ונעלם ונעלם ודרש דלאפל שהייתה לו ידיעה שכח הטומאה ולפיכך כתב רש"י במקום ונעלם ולא ידע לומר דוקא שהאי גוונא שלא ידע ששכח הטומאה אבל לא הייתה ידיע' כלל בטומאה אינו חייב: [ד"ה ואשם · כבואת] מנ"ש דלעיל אך קשה כשלמא התם א"ש דכתיב ונעלם ואשם שמפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש אבל הכא כתיב והוא ידע ואשם וכי מפני שידע שהוא טמא אכל קודש או נכנס לקדש · ונראה י"ל דמקרא מסורס הוא והכי קאמר ונעלם ממנו ואשם מפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש ואחר כך נודע לו שהוא טמא הר"אם · ועוד י"ל דואשם ואשם לג"ש וילמד התחתון מעליון: ד [ולא כלב] כלומר אם גמר בלבו לשבועה שלא לאכול ולא הוציא בשפתיו השבועה ואוכל אינו חייב קרבן: [ד"ה להרע · לעצמו] לאפוקי אם נשבע להרע לאחרים כגון אכה את פלוני ושכח ולא הכה אינו חייב בקרבן והוכחתו מדכתיב להרע או להטיב מקשינא להדדי מה הטבה רשות אף הרעה רשות לאפוקי הרעה לאחרים אין לו רשות דכתיב ארבעים יכנו לא יוסיף אבל הטבה אף לאחרים חייב והא דכתב רש"י הטבה לעצמו איידי דקאמר הרעה לעצמו קאמר נמי הטבה לעצמו ובאמת אפילו הטבה לאחרים נמי חייב כדמפרש בפר' ג' שבועות: [ד"ה ונעלם. ועבר] ומקרא קצר הוא שהיה לו לכתוב ונעלם ממנו ועבר ואשם לאכן על מה הוא מביא הקרבן וכי אם יעלים ממנו יביא קרבן · והא דלא פירש כאן ואשם שעבר על שבועתו כדפיר' לעיל גבי ואשם דטומאה · י"ל שמלת ואשם הכתובה פה כתיב אחריו לאחת מאלה למשמע דאכולהו קאי הלכך על כרחנו צ"ל דקרא ונעלם ממנו מקרא קצר הוא וכאלו אמר ונעלם ממנו ועבר על שבועתו · והוא ידע פיר' ואחר כך נודע לו ואחר כך פור ואשם לאחת מאלה וכו' והביא את אשמו וכו' הר"אם: פיר' אם עשיר הוא מביא כשבה או שעירת עזים ואם דלות הוא מביא שתי תורים או שני בני יונה ואם דלי דלות מביא עשירית האיפה לכן נקרא קרבן זה עולה ויורד: [כמפורש] אף על פי שאין צריך לכל זה דמקרא אלא הוא כמו שמפורש בפרש' מ"א אמר זה כדי שיוא' אבל שבועה וכו' כדכתיב בסוף הפרשה ונפש כי תחטא ומעלה מעלה וגו' : ח [ד"ה ולא יבדיל · סימן א'] יבפ"ק דחולין פי' רש"י משום דכתיב ולא יבדיל ועוף בכשירו בסימן א' וכל מה דעביד טפי מהכשר הבדלה הוא וכל סימן זה מנות שחיטה בעוף לבתחילה הלכך במליקה כי מלק

לכוליה סימן לאו הבדל' הוא אבל סימן שני אפי' מצוה לבתחילה ליכא כדתניא לחייבו בשני סימ' א"א שכבר הוקשו לבנים עכ"ל: [ד"ה חטאת · לשמה] מפור' הוא לעיל בחטאת דבשא והא דחזר וכתב לפי שזה מיירי בחטא' העוף ולעיל מיירי בחטאת בהמה ולא ראי זה כראי זה מ"ה חזר ופי' כאן: י [כמשפט · כדת] פי' שהיא נחלקת בשני סימנים ובכל התורות המפורשים בה ואמר כדת במקום במשפט משום לא שייך בקרבן שום דין ומשפט: יב [שלא לשמה] פיר' כגון שאם שהביאו מתחלה לשם מנחת מחבת ובשעת הקמיצה קמצה לשם מנחת מרחשת או להיפך ומה שחזר וכתבו פה מפני שזו היא מנחה ואותן דלעיל בן בהמה ועוף ולא ראי זה כראי זה: יג [ד"ה מאחת · מאלה] האחת כשבה או שעירה השני' שתי תורים או שני בני יונה השלישית עשירי' האיפה סולת: [והקלין] פירש החמורי' דהיינו טומאת מקדש וקדשיו שהם בכרת וקלה היא שבועת העדות שאין זדונו כרת אבל השוה בה הכתוב המזיד לשוגג משום דבכלן כתיב ונעלם וכאן לא נכתב ונעלם לחייב על המזיד כשוגג וקלי קלות היא שבועת ביטוי שאין זדונו כרת ולא השוה בה המזיד לשוגג · והא דכתיב אם לא תגיע ידו במעל קאמר כלומר שלא נגע ידו במעל שחייב בעבורה כשבה רק כשאין יותר קל יביא שתי תורים ואם לא תגיע ידו במעל זה מה שהתחייב בעבורו שתי תורי' אלא במעל קל ממנו יביא עשירי' האיפה לפיכך כתב מאחת מאלה להשוות קלות לחמורות: [ד"ה והיתה · שיריה נאכלין] ופי' כמנחה כמנחת נדבה דלעיל שכל מנחות נדבה שיריהן נאכלין לכהנים: [שהיא בכליל] לכהן כדרש לפניו ולאחריו כלומר אם תהיה מנחה של חוטא לכהן תהיה לכהן כמנחת נדבתו וכל מנחת נדב' שיריהן נאכלין לכהנים: טו [אלא שנוי] כלומר שסינה אותו מקודש לחול אף ע"פ שלא נהנה ממנו כגון אם נתן גזבר מעות של הקדש לחבירו והלך חבירו והוציאן מרשות הקדש הגזבר מעל כדתנן במסכת מעילה פר' הנהנה · והגירס' הנכונה אין מעיל' אלא שנוי ולא גרסינן בכל מקום ופירושו אין מעילה וו וכו' הר"אם: ° (נ"א) והקשה הרא"ם דמעילה דכתיב באשם גזילות איכו שינוי שהרי הכופר שכר שכיר וכופר במלוה איכו הוציאו מרשות הבעלי' ונאמר בו כי תמעול וקושי' אזו איכו כלום דודאי מוציאו מרשות בעלים דהא קי"ל כבר במלוה ועדיף כבפירתן או השביעית משמט אותן ואם לא היה שינוי והיה כאשר היה מתחלה היה השביעית משמטתו ולפיכך נקרא זה שינוי : (והד"ר) מתרץ דגם שם נקרא הוי שינוי רשות שהרי אין חייב שם אלא כנשבע על שקר וא"כ פונה עצמו מן הק כ"ה בזה שמזכיר שמו לשוא ופורק עול ממנו ודמיא לע"ז שנזכר אחר זה: [ד"ה וחטאה · והיכן] פירש דילפינן חטא חטא מתרומה בג"ש נאמר כאן וחטאה נפש כאמר בתרומ' ולא ישאו עליו חטא וגו' מה חטא האמו' בתרומה שנהנה בה כדכתי' ואיש כי יאכל קודש בשגגה שהוא נהנה באכילתה אף חטא הנאמר כאן שנהנה מן ההקדש ואפי' לא שינתו מרשות הקדש לרשות הדיוט ולא פגם בו כגון שנתהכוס של זהב או שכתן טבעת של הקדש בידו ופי' וחטאה או מעילה כלומר שינה מרשות לרשות ולא נהנית או נהנית ולא שינתה מעל והביא אשמו וגומ': [על האוכל] פי' כיוצא בזה משאר הנאות הכוללות באכילה ולא קפיד רחמנא אפגימה אף כאן שלא הזכיר רחמנא אלא על האוכל וכיוצא בזה ולא על הפגימה שאם . לבש כסות של הקדש ונהנה בו שוה פרוטה אף על פי שלא פגם שוה פרוטה יהא מעל ע"ל תתפול מעל רינה כלומר אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אע"פ שנהנה לא מעל עד שיפגום כדתנן הנהנה מן ההקדש אע"פ

שלא פגם שוה פרוטה מעל דברי ר' עקיבא וחכ"א דבר שיש בו פגם לא מעל עד שיפגום וכל דבר שאין בו פגם כיון שנהנה מעל כיצד נתנה קטלא בצוארה וטבעת בידה ושתה בכוס של זהב מעל: [תמעול מעל ריבה] לאו דוקא ריבה דהא לאו מרבוי דרשינן הלא מדאקשיה לע"א דכתיב ביה מעילה וימעלו באלקי אבותם ומה ע"א דאית ביה שינוי דעל שעשיו קודם שנשתחוה לה היתה ברשותו ומותרת בהנאה ועכשיו נשתנה רשותה ונכנסה ברשות עבודת אלילים ונאסרה בהנאה שזו היא פגימה והיינו ריבה שהכתוב ריבה לה ע"י הקישא זו דאף כאן אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אף אם נהנה לא מעל עד שיפגום רא"ם: [ד"ה קדשי ה' ילאו קלים] פי' שבשר קדשים קלים בין לפני זריקה בין לאחר זריקה אין בהם מעילה מפני שאינם מיוחדים לשם לבדו רק שאינן נאכלים אלא לפנים מן החומה והותרו להדיוט לאוכלן וכן בשר חטאת ואשמות קודם זריקה מועלין בהן אבל לאחר זריקה אין מועלין בהן כיון שהותרו לאוכלן לכהנים: [ד"ה איל ל' קשה] עיין לעיל בפר' ויצא על פסוק ואילי צאנך וכו': [ד"ה בערכך · שוה ב' סלעים] הודיענו בזה שפירש בערכך הוא שווי ולא הערכה ממש שאינו נופל פה לשון הערכה ושום אלא שווי: יז [קרן וחומש] הודיענו בזה שפי' את אשר חטא הוא הקרן כאלו אמר ואת הקרן אשר חטא עליו ישלם לו את החטא אשר חטא כמובן מן הכתיב שפשט' לא יפול בו תשלומין וכ"ש שיתנהו לכהן: °(נח"י) לפי שמצינו גבי תרומה שמשלם קרן לבעלים וחומש לכל כהן שירצה לפי' הוצרך לפרש שהקרן והחומש נותן ליד הכהן: יח [בערכך · האמור] שהוא שוה שתי סלעים של כסף משקלי הקודש: וא"ת אימא איפכא אשם נזיר ואשם מצורע בן שתי סלעים ואשם שפחה חרופה אפי' בן סלע אחד כבר תירצו בת"כ הרבה אני אשם שפחה שהוא איל דומיא דאשם תלוי ומוציא אני אשם נזיר ואשם מצורע שהוא כבש ולא איל: י"ט [ד"ה אשם בנב' שני] °(נ"א) בודאי טעות סופר הוא דלמה הוצרך קרא לכתוב שיהא אשם של שפחה חרופה של שתי שנים דהא איל כתיב אבל שפחה חרופה כמו כאן ומאי אלימא איל דהכא מאיל דשפחה חרופה · ועוד דאמר יכול אפי' אשם נזיר ומצורע והיאך תסיק אדעתין לומר שיהא אשם נזיר ומצורע איל בן שתי שני' דהא כבש כתיב בגוייהו וכל מקום דכתיב עגל וכבש בני שנה הם · אלא צריך להיות שיהי' איל שוה שתי סלעים דלא כתיב אבל שפחה חרופה בערכך שקלים אשמועינן כאן דבעינן נ"כ שתי סלעים: והריבוי הוא אבל שפחה חרופה וממעט אשם נזיר ולא איפכא שספחה חרופה מביא איל אבל נזיר ומצורע שקרבנם כבש: (נח"י) בת"כ וש"ס והלא כבר' מעילות כתיב נפש כי תמעול מעל ולא כתיב נפ': כא [בעדים ובשטר] °(ד"ד) קשה מאי הכחש' כאן בעדי' ושטר ונשבע לשקר דהא כשיש עדי' אין נותנין לו שבועה אלא צריך לשלם ונראה דנתכוין בזה כמה דאית' בב"מ דתני ר' חייא האומר לחבירו יש לי בידך מנה והו' והלא אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים שיש לו בידו חמשים דנותן לו חמשים ונשבע על השאר כדין מודה במקצת שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים וכן הדין כשמראה אח"כ שטר על חמשים: [שלישי שביניהם] פי' הקב"ה שהוא השלישי שביניהם ומ"מ אשר כן או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או כחש בעמיתו לקודיה [?] קאי ולא אומעל בה"י: [ד"ה או בגזל] פי' דהאי או בגזל לא קאי אוכחש בעמיתו דליתא דאו בגזל דומיא דפקדון כלומר שנתן לו חבירו פקדון שגם בידו ממון להתעסק בו וכיוצא או בגזל כמו פי' הכא שנתן חבירו בידו בגזילה אשר גזל וכחש בחבירו כאותו פיקדון דא"כ היינו או בגזל או בפקדון: כב [וכחש · על א' מכל אלה] הוסיף מלת אלה לומר כאשר יעשה ונומר אינו דבוק למלת מכל אשר לפניו שא מכל אלה אשר נזכרים לעיל ומקרא קצר וחסר הוא ואשר יעשה ונומר הוא מלת' כאפי' כפשיה הוא דהכתוב רוצה להודיע שאין זר שיכפור האל' בממון חבירו אע"פ דמוקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו כי זה הוא ענין נהוג ישבע לשקר לכפירת ממון חבירו: כג [לשוב בתשוב'] דאל"כ מי יכריח אותו להשיב את הגזילה כיון שאין כאן עדים ואם מעצמו א"כ מתחלה מאי קא סבר שכחש ונשבע לשקר אלא ודאי כשהכיר בעצמו לשוב בתשובה וכו' והוא מקרא קצר וכאלו אמר והיה כי יודה שחטא ואשם והשיב את הגזילה וכו': כד [הקרן] פי' ונקרא הקרן ראש מפני שהוא ראש הממון שהוא עקר והשרש של כל הריוח היוצא ממנו ודומה לזה לראש הבעל חי שהוא עיקר והשרש לכל האברים: [ד"ה לאשר · הממון [?] שלו] לאפוקי למי שהוא קרובו או אוהבו שהוא שלו דומיא דאיש את קדשיו לו יהיו שדרז"ל שבידו ליתנם לאי זה כהן שירצה כי טובת הנאה לבעלים וע"ל בפר' נשא:

חסלת ויקרא

צו

פרשה ו ב [מו · ל' זרוז] פי' רש"י בגמרא שיהא מהיר וזריז · וא"ת ול"ה לא פי' רש"י זה לעיל אקרא דפרשה תצוה · די"ל דהזירוז בא משום שצריך אומנות יתירה לגרגרו בראש הזית ולכותשו במכתש שיהא בלא שמרים: [ולדורות] מדכתי' צו את יהושע וחזקהו ואמציהו זהו זירוז ולדורו' כתוב בפר' אמור צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן · ונומר מערב עד בוקר לפני ה' תמיד חקת עולם לדורותיכם הרי לדורות · מיד כתיב בפרשת בהעלותך ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נירותיה כאשר צוה ה' ונומר וזהו מיד: [חסרון כיס] כלומ' דוקא במקו' שיש חסרון כיס צריך לכתוב צו לזירוז אבל במקום שאין חסרון כיס אינו צריך לכתוב צו אפילו אם הוא זירוז מיד ולדורות ורבי שמעון פליג והא דכתיב הכא צו אע"פ שאין כאן חסרון כיס י"ל כיון שאין הכהנים נהנים מן העולה אלא עור העולה והיא גם היא אינה נלקחת אלא לכהן המקריב אותה מ"ה נקראת גם כן חסרון כיס · והר"אם כתב שרבי שמעון לא בא לחלוק על דברי ת"ק אלא להוסיף בא ואמר שהסכנה ביותר גדולה שאמר הכתוב לשון צווי אינה אלא מפני שיש בה חסרון כיס אבל כשאין בה חסרון כיס לא תנא שם מלת צו וה"ה אם אין בה זירוז מיד ולדורות אע"פ שיש שם חסרון כיס לא תנא עליו מלת צו וכו' ע"ש כי האריך: והא דכתיב צו את בני ישראל גבי חילוק של ארץ ישראל אע"פ שאין שם חסרון כיס · י"ל דכיון דכל ישראל היו שוין לענין כיבוש הארץ ושבט א' לקח חלק יותר גדול משל חבירו ויש שלקח חלקו בהרים ויש שלקח במישור נקרא כמו נגד מה חסרון כיס ודו"ק · והר"אם פי' כל הענין בפיר' אשר עיין עליו ואתה תבחר: (ד"ד) פי' דקשה לרש"י למה נאמר דוקא כאן דבר זה דהא כל הקרבנות נוהגי' מיד ולדורות לזה תירץ דכל הקרבנות יש בהם הנאה לכהנים כמה שמגיע לחלקם מן הקרבן אבל בודאי יזדרזו כ"א ולא יתעצל בעבודה שמא יקדימו אחר · משא"כ בעולה שכולה כליל ואין לכהנים חלק בבשרה ה"א שיתעצל בה וזהו חסרון כיס לכהן של אותו משמר ע"כ אמר בזריזות זירוז · והרמ"י פי' שבשאר קרבנות אין מקריבין רק הדם והחלב והבשר נאכל לכהני' נמצא הנאת' מרובה וטרחתם מועטת משא"כ גבי עולה

שטרחתה

טריפתה מרובה והנאתה מועטת אלא עורה לכן צריך זירוז: (נ"א) דק"ל דהא תורת העולה כבר נאמר בפ' ויקרא אלא בא ללמד: [ד"ה זאת· כשר כל הליל'] פי' הוכחתו מסיפא דקרא דכתיב היא כל הלילה עד הבוקר הוא דקדייק: [עלו לא ירדו] משום המזבח מקדש אותן וכתיב בתריה היא העולה למעוטי דמש זע היא ולא אחרת ופי' רש"י היא העולה מיעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היו פסולים בקדש ר"ל שיכול להיות שהיו פסולים קודם הקדש אבל שאר פסולים כגון שנטמאו או שאר דברים א"א אלא לאחר הקדש ובת"כ משיב לכולהו והר"א אם מניאן ע"ש· *כתב הר"אם וא"ת ל"ל הא' ימעטה דהיא העולה למעט רובע ונרבע שאם עלו ירדו והלא כבר מעטן הכתיב מן הקרא דמן הבהמה וגו' בפרשת ויקרא וכיון דמיעטן מהתם דלא קדשו ל"ל למעטי הכא דאם עלו ירדו פשיטא כיון דלא קדשו חולין נינהו ופשיטא דירדו כבר תירצו בגמרא פרק יוצא דופן דאיצטריך קרא לנהיות קדשים אף ע"ג דקדש להו מעיקרא אם עלו ירדו עכ"ל: ג [הכתונת] דק"ל למה כתי' ולבש הכהן מדו בד שהרי איננו כתיב לעיל גבי בגדיו של אהרן· ומתרץ הוא הכתונת הנזכר בבגדי כהונה שהיא סמוך לבשרו ועל בשרו דכתיב בקרא קאי אתרווייהו דאי על מכנסיו' לבד היה לו לכתוב ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד על בשרו ילבש ל"ל אלא קאי נמי אמדו שהיא הכתונת: [כמידתו] פירש לא ארוך ולא קצרה מגופו דה"א כיון שהו' על גופו ויש לו בגדים אחרים למעלה ממנה אם היתה קצרה מגופו לית לן בה וק"ל דא"כ למה לא קרא הכתוב כתונת כמו בשאר מקומות: [ד"ה והרים· מן המאכלות] משום דכתיב והרים את הדשן שהוא לשון תרומה שמפריש מן הדשן ואם היה מותה כולה אין זה הפרשה: [הפנימיות] פשו' שהו' סבר' מה שסובב נאמ' האש נשרף מאו' לכך היו נוטלי' הדשן הפנימיו': [במזרחו] משו' דכתי' אצל המזבח הכבש שהיא אצל המזב' ומנ' לן שהי' במזרחו של כבש מזבח משום דכתי' אצל המזבח קדמה בפ' ויקרא וגם שם משמע אצל הכבש וכתיב בהדיא קדמה א"כ ש"מ שמקום הדשן היה במזרחו דהיינו קדמה: [ועשאתה דשן] תיקן בזה דפשוטו של קרא משמע שהדשן היה אוכלה האש לכן פירש ועשתה דשן כלומר האש שב אל העולה ופירש עוד מאותו דשן ירים שלא תאמר כל הדשן אשר יעשה מן העולה: והרא"ם פי' דא"כ פתח בדשן וסיים באכילת את העולה ויהיה פי' והרים את הדשן איזה דשן אותה שאכלה האש: ד [בגדים שבישל] אם היה כתיב ופשט את בגדיו ולבש אחרים הייתי אומר שהוא מוכח אם היה לבוש עתה בגדי כהונה ילבש עתה בגדי חול או להיפך אבל עתה שכתוב ולבש בגדים אחרים משמע בגדים כמו ראשונים כלו' אם יהיו הראשונים חולין ילבש גם עתה בגדי חולין א"כ מ"ש בין ראשונים לאחרונים לכך פי' רש"י בגדים אחרים פחותים מהם אבל אלו ואלו בגדי קודש הם א"כ למה ופשט אלא ע"כ דרך ארץ וכו' ואין זה אלא דרך ארץ: [ד"ה והוציא· הבגור] דק"ל והא לעיל כתיב והרים והכא כתיב והוציא ועוד הכא כתיב אל מחוץ למחנה והתם כתיב אצל המזבח ועל זה פיר' הבגור בתפוח וזה הוא ההפרש שבין והרים ובין והוציא וגו': ה [שנשלקו רבו' במכין] · והמכין הגדול שבכולן בכל יום היו ד' מערכות אחת מערכה גדולה שהיה מקבל כל העולות ואח"כ היה מסדר עוד על אות' מערכה גדולה שני גזרי עצים והוא מערכה של קיום האש מפני שאם לא היתה מערכ' הגדולה מתגבר' ואת המערכה של שני גזרי עצים שהיו מוסיפים עליה היה מקיימת אותה ומגברת ואח"כ היה מסדר עוד עליה מערכ' אחרת כדי להקטיר עליה האיברים שלא נתעכלו וקודם המערכה של שני גזרי עצים היה מסדר מערכה שנית של קטורת נגד המערכה הגדולה בקרן מערבית דרומית ומשוך מן הקרן ד' אמות לצד צפון וקורין אותה לשל קטורת מפני שממנה נוטלים גחלים להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית להקטיר עליהם קטורת: [ד"ה שלמי· אם יביאו] דק"ל בשלמא עולה היה בכל יום עולות התמיד אבל זה שמא אינו. ל"פ אם יבואו שם שלמים יקטירו אותם אחר התמיד של שחר· [למדו מכאן] דהוקשה לרבותינו א"כ שלמי שלמים מבעי ליה מהו השלמים בה"א. ל"פ והוציאו ומשמעו ופי' אותו מענין השלמה: ו [אף היא מעל המזבח] וא"ת הרי לעיל הוא פי' ריבה כאן יקידות הרבה וכו' לן נדרשו במסכת יומא וגם אש תמיד הביא לעיל· וי"ל דהכי פי' לעיל ריבה כאן יקידות הרבה ל"ל· בשלמא אש תמיד צריך· אבי למדרש מזה אש שנאמר בה תמיד אבל השאר ל"ל ועל זה פי' רש"י כולן נדרשו כו': [ד"ה לא תכבה· בב' לאוין] דכתיב שני פעמים לא תכבה: ז [להטעינך שמן] פי' שכל מלת תורה דכתיב בקרא לרבות בא כמו שפי' רש"י לעיל: [ד"ה הקרב· היא הגשה] ולא הקטרה כמשמעו שהרי לא היה מקטיר אלא אותו הקומץ בלבד ולא את כלה כדכתיב והרים ממנו בקומצו והקטיר המזבחה וגומר: [בקרן דרומי' מערבית] ומפרש רש"י טעמה שהרי כתיב לפני ה' הוא מערב וכו' אל פני המזבח הוא דרום וכו': ח [ד"ה בקמצו· שלא יעשה מדה] פי' שלא יעשה כלי שמחזיק קומץ וימדוד בו והוכחתו מדכתי' בקמצו ולא כתיב מלא קמצו: [ד"ה מסלת· שנתערב' שמנה] דא"כ ומשמנה ל"ל הא כבר כתב בפרשת ויקרא שכל הבולל היה מעורבת עם השמן וכיון שהקומץ מסלת ודאי גם השמן בכלל והיו וי"ו ומשמנה וי"ו הביאור כאלו אמר ובאיזה מקום הוא קומץ ממשמנה שיש רוב השמן: [ד"ה ואת כל· ויקטירו] כדכתיב והרים ממנו בקמצו ואח"כ כתיב ואת כל הלבונה משמע שאין הלבונה בכלל הקמיצה: ט [בחצר אהל מועד] ואם תאמר במקום קדוש ל"ל· וי"ל לרבות לשכות הבנויות בחול ופתוחות לחצר אהל מועד שהן כשרים לאכילת המנחות כדאיתא בפ' קמא דכלים דף ו' ובפרק איזהו מקומן דף נ"ו: [ד"ה לא· אף השירים] וכ"ש מה שעולה להאשים דכתיב ביה בהדי' בפ' ויקרא והוכחתו מדסמיך לא תאפה חלקם: [ד"ה כחטאת] מדכתיב חטאת היא בהוויתה תהא שישחטו לשם חטאת אבל באשם לא נאמר אשם הוא אלא אחר הקטרת אימורים והיא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר כדלעיל בפרשת ויקרא: יא [לרבות בעלי מומין] פי' שחולקי' את המנח' בהדי תמימים אבל בחלק דה"א דוקא לאכילה הוא דשרי בקדשי' דכתיב לחם אלהיו מקדשי הקדשי' יאכל אבל לחלק עם התמימי' כיון דלא בני הקרב' נינהו לא קמ"ל: [ד"ה כל אשר יגע] מדכתיב אשר יגע בהם ל"ל· אלא לומר לך יגע ויכנס בהם שיבלע בתוכו: [ד"ה יקדש· פסולה יפסלו] דהיינו הקדוש בניעתו ולא כולו: [במאור המנחה] ר"ל שיאכל לפנים מן הקלעים ליום ולילה עד חצות: יג [אף ההדיוטו'] דמה ת"ל ובניו הרי כהנים גדולים אמורים כשהוא אומר והכהן המשיח וכו': [המשיח תחתיו] פי' שמנחה תמיד דבק עם כהן המשיח לא עם בניו א"כ מנחתם אינו תמיד רק ביום חינוכן דומיא דביום המשח הכהן גדול שהוא מכונה לכ"ג ונכתב ביו' המשח ולא מיום המשח לכלול גם שכיך הכהנים ההדיוטות דאל"כ מיום מבעי ליה שמאותו היום ואילך תמיד יקריב: יד [ד"ה תופיני· בתנור ומזור ומטגנ'] ומדכתיב תפיני שהוא פיכות תפי נא משמע שהוא חיה למדנו שכשיאפה תהא חיה ולא מטוגנת לכך פי' רש"י שהי' אפויה מתחילה ואחר כך מטגנה:

[ד"ה מנחתו פתיתה] אע"ג דמקרא מלא הוא ור"ל לאפוקי מדר' שמעון דאמר מנחת כהנים ומנחת כהן משיח אין בהם פתיתה: כלומ' שלא יכפול אחד לשנים ושנים לארבעה וכו' כיון שאין בהם קמיצה ולא כתיב הכא אלא פתים ולא פתות אותו פתים כמו במנחת ישראל: טו [המשיח מבניו תחתיו] לכך פי' רש"י כן ושינה הקרא לפי שהיכו לפרש המשיח תחתיו המשיחו' יהיו תחתיו או' מבינו לפרש המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה קרבן: כלומר הכן יעשה קרבן לכך פי' רש"י כן ושינה הקרא כדי שיהא תחתיו דבוק עם מבניו ולא עם המשיח שתחתיו לא יאמר אלא איש כמקום איש · ועיין נק"נמ ומהר"ן ונ"א ור"ט כל א' יש לו בזה דרך בפני עצמו: ° (קנ"מ) פי' לפי מגב הכתוב משמע המשיח תחתיו מבניו יעשה המנחה הזאת לאפוקי משיח שאינו מבניו לא יעשנה וזה אינו אבל עכשיו יתי' פירושו המשיח מבניו תחתיו יעשנה לאפוקי שאינו משיח מבניו לא יעשנה תמיד: [כולה כליל] לאפוקי שלא תפרש כליל כל המנחות ופרושו כל המנחות תקטר הקומץ ופירש כליל כולה נשרפ' וכן וכל מנחות כהן של נדבה כלומר לא שמנחת כהן מתחלפת במנחת כהן משיח לכך הוסיף וכן וכו' שגם היא כליל והוסיף של נדב' שלולא זה משמע וכן מנחת כהן שהי' חוב' דומי' דשל כהן המשיח אבל נדבה לא קמ"ל שמשיהם כליל: [וכן כל מנחת כהן] הוכחת רש"י מדכתיב וכל מנחת כהן וגו': [ד"ה כליל · שוה לגבו'] כלומר מפני שאמר כליל תהיה ולא אמר אם לגבוה אם להדיוט מ"ה פירש כולה לגבוה כלומר לשרפה: ט [יאכלנה · הראוי לעבוד'] והא דלא פי' קרא כפשוטו היינו יאכל דהא כתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנו · ואין להקשות דלמא הראוי לעבודה יאכלנו לאפוקי בעל מום שאינו ראוי דהא כתיב כל זכר לרבות בעל מום אלא ע"כ בא לאפוקי טבול יום שאין לו חלק וא"ל אימא איפכא טבול יום יאכל לאורתא ובעל מום לא יאכל כלל מסתברא בעל מום יאכל שהוא באכילת' לאלתר לאפוקי טבול יום אינו באכיל' עד הערב שמש: ° (ד"ד) פי' ואי אפשר לומר יאכלנה ממש קאמר דטמא בשעת זריקה שלא היה ראוי לעבודה שהוא אסור אם"כ לאכול כלל דא"כ קטן כמי שאינו ראוי לעבודה בשעת זריקה יהיה אסו' אם"כ באכילה וכ"ת ה"נ דהא מרבינן מכל זכר אפי' קטן יאכלנה אלא כאן ממעטינן שלא יהא לו חלק: כ [אשר יגע ויבלע] (כת"י) כת"כ יכול אע"פ שלא בלעת"ל בבשרה עד שיבלע בו' וגרייתא זו הובאה בזבחי' דף צ"ז: [ד"ה ואשר יזה · מקום הדם] דמשמעות הקרא דצריך להוות על הבגד וזה א"א לכן פירש ואם ופי' ואשר יהא נזה כמו שפי' רש"י בסמוך: (בת"כ) יכול יהא בגד כולו טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה תכבס מקום הדם טעון כבוס ואין הבגד כולו טעון כבוס: [בתוך העזרה] מדכתי במקו' קדש במק' אהל מוע' ש"מ דחצ' אהל מוע' מקום קדש הוא: כא [ישבר · בשעת נותר] לאחר יום ולילה הבא אחריו · וא"ת ולשהייה לאחר עיזוד השבר דליומר דלהוי נותן טעם לפגם ולא להוי בשבירה ומריקה וי"ל כיון שבעמוד השבר דלמשר מיד של עליהם חייב שבירה ומריקה תו לא פקע אפי' לאחר מכן הרא"ם: ° (ד"ד) על קושית הרא"ם עמדתי מרעיד ומשתומם מה זה בידו להקשות כן דדוקא לענין אכילה דבטעם האיסור תלינן שלא או יש היתר בנותן טעם לפגם שאינו כהנה משא"כ בנותר שדינו בשריפה עיקר מצות שריפה שלו אפי' אחר שכפג' ונסתאב יותר מותנו דכל שהוא בעולם חייב לשרפו ומה יועיל בזה טעם לפגם וע"כ גותה תורה לשבר כלי חרס ולמרוק ולשטוף כלי נחושת שלא יבא לידי פגם ויהי' נותר בעמוד השמר שאסור בהנאה לידי נותר וא"כ מאי קשיא להרא"ם דלמה שצריך כו' דאדרבה מטעם

זה צריך שבירה שלא יבא אם"כ לידי נותר ויטעון שריפה ומה תועיל פגימתו לבטל מצות שריפה ממנו · ולא שאמרה תורה שצריכה שבירה משום שיפליט אם"כ נתבשל שיתבשלו בו דודאי אפי' אם רוצה להכינו ולא לבשלו בו אם"כ שום דבר אינו מועיל אלא שעושה איסור במה שעושה נותר ופוגם הקדשים ולכן צריך כאן שבירה שכיון שאין שייך בו שריפה בבליעת נותר שבו:

פרשה ז

א [ואין תמורתו] פי' אינה קרבה היא בעצמה ומכל מקו' קדוש' חלה עליה ולא כפקא לחולין ותרע' עד שיפול בה מום ואז תמכ' ויפלו דמי' לנדבה: ג [איל או כבש] דק"ל למה לא כתיב ואם כבש הוא מקריב וכו' ואם עז הו' מקריב וכו': ה [שמתו בעליו] דהיינו עד שלא הקריב את האשם דשוב אינו צריך להקריב לפי שמיתתה מכפר: [שנתכפרו] כגון שהפריש אשם ונאבד ממנו והקריב אשם אחר ואם"כ נמצא אשם ראשון אם כן כבר נתכפרו בעליו וצריך לרעו' אשם זה עד שיסתאב ואחר כך מוכרים אותו וקונים בדמיו עולה · ופי' רש"י דוקא בא להודיענו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקין מוכח אם שחטו סתם' אינו כשר לעולה קודם שניתק לרעוי' אבל משנתק לרעייה אם שחטו סתם כשר · מדכתיב אשם הוא משמע אבל לא עולה ופשיטא שהוא' אשם ולא עולה אלא משמע שפעמים יכול הוא להיו' עולה כגון שניתק לרעייה ושחטו סתם כשר לעולה: [שלא הוקטרו] כלומר ומכיון שלא הוקטרו אימוריו כשר תו לא שייך לומר לשמו כשר שלא לשמו פסול שאם תאמר כן יהא שם צריך הקטרת אימוריו לשמו מאחר שאשם הוא כתיב אחריו והרי אם לא הוקטרו אימוריו כשר דאין כפרה אלא בדם: ז [ד"ה לכהן · הראוי לכפרה] פירש תורה אחת להם דביק עם הכהן אשר יכפר ונומר הבא אחריו שאם להוות חטאת ואשם הא כבר כתיב כחטאת כאשם ששוו זה בזה: [פרט' לטבול יום] פירש ואין לו הערב שמש: [ומחוסר כיפורים] פירש פעמים יש טמא שצריך להקריב קרבן למחר: [שאין חולקין] פרט לטבול יום ואע"פ שמיעטן הכתוב מחלקו בבשר כדלעיל ה"א דוקא בשר דקאי לאכילה והם אינה ראויין לאכילה עכשיו לכך מעטן הכתיב אבל עורו' כיון דלא קאי לאכילה ה"א אע"ג דלא קוין לעבוד חולקין בעורות קמ"ל וכו' למעטן מעורות: ט [לכהן · לבית אב] פי' הכהנים היו נחלקים לכ"ד משמורות כל משמר לשבת וכל משמר נחלקת לששה בתי אבות לששת הימים לכל יום בית אב אחד וביום שבת שמשו כל הששה בתי אבות כיחד: (ד"ד) רבים מקשים הא האי לכל בני אהרן כתיב אם"כ אבל מנחה בלולה בשמן ומריבה וכן מ"ש רש"י אם"כ ת"ל לכהן המקרי' דכתיב אבל מאפה תנור ואמאי לא כימא שים שליק לענין המנחות דו להקריב וזו לכל בני אהרן · ולי נראה בדרך זה דהאי לכהן המקריב א"א לומר לו ממש ואין שום זכות למשמר דהא ע"כ צריך להוכיר משמר דהא האי המקריב הוא כל הראוי להקריב כמו אשר יכפר דסמיך ליה פירש רש"י שם כל הראוי לכפרת חולקין בו וא"כ א"א לומר בו לבדו ממש אלא ע"כ כל הראוי כאותו משמר קאמר וא"כ גבי מנחה בלולה אמר לכל בני אהרן נמי ע"כ לאותו משמר קאמר דודאי א"א לכל הכהני' שבעולם קאמר דא"א לחלק בזה לכל אחד · וא"כ קשיא קראי אהדדי בלשון הכתוב דתחלה קורא להמשמר בלשון יחיד ואם"כ קורא אותו דרך כלל לכל בני אהרן אלא כ"ל דיש שייכית ללשון כלל וללשון פרט דהיינו שבכל משמר היו בתי אבות כי כ"ד משמורות היו וכל משמר נחלק לששה בתי אבות וכל בית אב ביומו נמצא שפיר לשון יחיד שבוכר תחלה דהיינו למעוטי כל שאר בתי אבות וקרא· דלכל אהרן לרבות

כל

כל אותן שהיו באותו יום ולא לו לבדו חמש: י [מנחת נדבה] פירש זו מנחת סלת של נדבה האמורה בפ' ויקרא דהא שאר מינים כבר חשב כדכתיב וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וגו' וא"כ נשא' וכל מנח' בלולה בשמן נהכרם על מנחת סלת [כך מפורש במנחות] נאמר כאן תרומה ליי' ונאמר בתרומת מעשר תרומה ליי' מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה ול"ד שכל מין ומין היה עשרה חלות שאם היו פחות מעשרה או יתר על עשרה א"א שיהא עשירית מכל מין אלא חתיכה מן החלה אחת או מכי החלה והתורה אמרה אחד מכל קרבן שפירושו אחד שלם מכל מין שלא יטול פחות: [כ' עשרון] מדכתיב כאן לחם חמץ וכתיב גבי לחמי עצרת לחם תנופה שתיים שני עשרוני' ואם כן גמרינן לחם לחם מה לחם האמור גבי עצרת התם כל לחם ולחם היה עשרון א' וכאן היה י' ככרות של חמץ דכל מין היה עשר עשרוני' וא"כ שיעור הלחם היה עשר עשרונים וכל שאר ג' מינים בכללן לא היו כי אם עשר עשרונים ומכלן דלמא כל מין היה עשר עשרונים · דא"כ היה לו לכתבו ולחם חמץ וגו' ואי כ"מ דכתיב על חלות לחם וגו' הרי כבר אמור לעיל הג' מיני חלות אלא לומר לך שיהיו החלות דומות ללחם כלומר כל החלות לא יהיה אלא י' עשרונים כמו לחם בלבד: [חלוט ברותחין כ"כ] איכו ר"ל שחלוטה ברותחין ואין אופים אותו אח"כ בתנור אלא רביכי' אכו לאפיית אחר חליטתה כמו במנחה שכתב בה בהדיא תופיני וילפי מורבכת מורבכת לג"ש: יג [שאין הלחם קדוש] דאל"כ יקריב קרבנו על זבח תודה שלמיו ל"ל הא לעיל מיניה כתוב והקריב על זבח התודה חלות מצות וגו' אלא ש"מ איכו אלא לדרשא שאין הלחם קדוש וכו' ויהי' חלת לחם חמץ כדרש לפניו ולאחריו לפניו חלת מצות בלולות בשמן וגו' ובול' ורבכת בלולות בשמן על חלת לחם וגו' ולאחריו על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו: יד [לחם א' מכל מין] דק"ל והלא לא היה אלא קרבן אחד שלמי תודה · ל"פ לחם אחד וכו' דכל מין ומין נקרא קרבן: טו [עניינת י"ד] ואע"ג שרש"י פי' פר' ראה גבי ולא ילין מן הבשר בתנינה י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים ולילה אחת · י"ל שרש"י ז"ל פירש הכא אליבא דבן תימא דאמר דחגיגה הבאה עם הפסח נאכלת ליום ולילה כמו הפסח והא דקאמר לשני ימים וכו' הוא אליבא דרבנן דפליגי עליה דבן תימא וס"ל דהא דשלמי' הבאים ומחמת הפסח אינן נאכלים אלא ליום ולילה היינו אותן שלמים שבאים ממותר הפסח כגון שהפרים מעות לפסחו וקנה בהן פסחו ונותרו מן המעות שמאותן מעות יביא שלמים וכיון דהכא פסח קאתו דבין כפסח לאכל ליום ולילה ואין לתמוה היאך פירש כאן אליבא דבן תימא ולקמן אליבא דרבנן שכן דרכו של רש"י בכמה מקומות בפירושו לפי' החומש: [ד"ה ביום · ומן למפה] מדכתיב קרבנו ולא כתיב ביומו יאכל אלא לומר לך שיהו החלות כמו הקרבן שגמן לענין אכילתו דהחלות כמו כן כקראו קרבן דכתיב והקריב אחד מהם מכל קרבן: [ד"ה לא יניח · עד חצות] ר"ל למה אמרו חכמים שיאכל אותו עד חצות ולא יותר וכו': יו [הודאה של נס] פי' הא דכתיב ואם נדר או נדבה לא למומר' דלעיל לא מיירי בנדבות דהרב לעיל מיניה איירי נ"ב בנדבה · ל"פ רש"י שלא הביאה על הודאה כו' אבל עד השתא איירי דהביאה על הודאה של נס: [ד"ה וממחרת · יאכל] יאכל ביום שני שלא תפרש יאכל ביום ראשון וממחרת נ"כ יאכל והנותר איכו פי' ביום שני יאכל ביום שלישי אלא כך פי' וממחר' והנותר ממנו בראשון יאכל פי' מה שנותר ביום ראשון יאכל ביום שני ולפי זה יהיה הוי"ו מוהנותר יתירה והוכחתו מדכתיב בסמוך ואם אכול יאכל וגו' ביום השלישי וגו' ויהא דלא פי' רש"י וי"ו וו כו"ו ומשמש' דבפר' ומאיו מקום יהיה הקומץ ממקום שנתרבה שנה אף כאן פירושו ומתי הנותר לאכול למחרת כשנותר מיום ראשון אכל לכתחילה מצותו ביום ראשון לבדו כמו שרוצה הרא"ם לפרש משום דאם כן היה לו לכתוב יאכל והנותר ממנו ממחרת דלא נטעה לפרשוה נותר מיום שני דעלי' קאי משכפרש דקאי על יום ראשון אלא ודאי הוא יתירה אבל לעיל אין מקום לטעות והכא בלא וי"ו אין מקוטעת מ"ה פירש וי"ו יתירה ולו"ק ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שתמה על רש"י שלא פירש וי"ו וו כוי"ו ומשמשה: יח [במחשב בשחיט'] פי' אם חשב עליו בשעת שהכהן זורק את דמו ומחשבת פסול דהיינו לאוכלו ביום שלישי שהוא חוץ לזמנו או הוא פסול אבל לאחר הקרבתו שנעשה כל עבודתו בכשרות שאין שום מחשבה ולא שום פועל פוסל בו: [יפסל למפרע] ואין לתמוה כיון שקרבן כשהכשרו אם כן היאך אחר כן באכילתו יפסל כבר פירשו בת"כ אם מנינו בזב ובזבה ושומרת יום כנגד יום שהיו בחזקת טהרה וכשר או שסתרו הייום מחזקת טהרה אף זה כן: [לא תעלה ואת המחשבה] פירש להכי אפקיה קרא בלשון לא יחשב לומר לך דבמחשבה הוא נפסל וה"ק המקריב אותו דהיינו בשעת הקרבת הזבח לא יחשב לו פי' לא תעלה לו את המחשבה של האכול יאכל ביום הג' האמור לפעלה: [ואם חשב פיגול] פירש אם עבר וחשב · הרי שתיקן בזה כמה ענינים שפירש המקריב אותו בשעת הקרבת הזבח כדלעיל ולא הכהן המקריב כפי המובן גם פי' לא יחשב לו מענין מחשבה לא מענין חשיבות גם הוסיף מלת ואת להורות שהמחשבה שהוא מודבר שלא תעלה לו היא ואת המחשבה של האכל יאכל ביום השלישי שהוא מחשבת אכילת חוץ לזמנו אבל מחשבת אכילת חוץ למקומו הוא נדרש מפסוק ואם האכל יאכל ביום הג' שנפרשת קדושים באם איכו ענין לחוץ לזמנו כדפי' רש"י שם גם הוסיף ואם חשב קודם פיגול יהיה מפלי שנזלת זה יהיה המובן ממנו שכאשר לא יעלה במחשבתו שיאכל חוץ לזמנו פיגול יהיה: [ד"ה והנפש · בתוך זמן] דהרי בתוך הזמן גם כן פיגול הוא כיון שפיגלו במחשבה בשעת שחיטה או זריקה לכן מגיה הפי' בתוך הזמן: יט [שלמים] לאפוקי של פיגול השיוך לו שהוא איכו נאכל אף בלא נגיעת טומאה: [אבר שיצא מקלתו] פירש שיצא חוץ לעזרה או קדשים קלים חוץ לחומת ירושלי' דיוצא אסור באכילה משום בשר בשדה טרפה לא תאכלו והפנימי מותר אף על פי שנוגע בקיצון ולא אמרינן הנוגע בטמא טמא וכן לכפסל דהאי והבשר השני לרבות בא דהל"ל כל טהור יאכל בשר ותו לא מאי והבשר אלא לרבות שזה מותר: [ד"ה כל טהור · לכך] וא"ת ל"ל קרא תיפוק ליה מדאיצטריך למיכתב גבי פסח דאיכו נאכל אלא למנוייו דהייכו בעלים מכלל דשלמים הנאכלים לשני ימים ולילה א' נאכלים לכל אדם דאל"כ שאינן נאכלים אלא לבעלים פסח דכתב רחמנא דאיכו נאכל אלא לבעלים ל"ל השתא נילף משלמים שהם קלים שנאכלים לב' ימי' ובכל מאכל אפי' הכי אינן נאכלין אלא לבעלים פסח האמור שאיכו נאכל אלא ליום ולילה ואיכו נאכל אלא צלי לא כל שכן · וי"ל דאי לאו קרא ה"א שאר שלמים אינן נאכלים אלא לבעלים וקרא דפסח נריכי לגופיה דאין נקראים בעלים אלא שנמנו עליו קודם שחיטתו אבל אחר שחיטתו לא לאפוקי שאר שלמים אפי' הם נשתתפו בו אפי' אחר שחיטתו מותרים לאוכלן אבל בלא שיתוף לא משום הכי איצטריך קרא כ"ל · והר"אם תירץ דאי לאו קרא דכל טהור וגו' הוי קשה קראי אהדדי כתיב בפסח תכוסו על השה מלמד שאין הפסח נאכל אלא לבעלים הא שלמים נאכלים אף שאינן בעלים דאי לבעלים דוקא תיתי פסח מק"ו דשלמים

דשלמים כדלעיל וכתיב ודם ובשיך ישפך והבשר תאכל דמשמע דשלמים איכ' באכילים אלא לבעלים מ"ה כתיב דמשמע קרא דכל טהור וגו' ללמד דקרא דוהבשר וגו' לאו דוקא בעלים אלא כל טהור אף שאינו בעלים: כ [בטומאת הגוף] דילפינן וטומאתו וטומאתו ג"ש כתי' הכא וטומאתו עליו וכתיב התם בפ' פרה ועוד טומאתו בו מה להלן טומאת הגוף דבהדיא כתיב ביה וכל נפש אשר יגע בטומאת מת אף הכא מיירי בטומאת הגוף: ° (ד"ד) רש"י פי' פסוק זה המאוחר וטומאתו עליו קודם שפי' המוקדם ואוכלת טמא שאכל את הטהור כו' דמתחלה ה"א דקאי האי טומאתו עליו על בשר טמא וא"כ יש לו אזהרה מכח והבשר אשר יגע גו' והשתא מכח האי קרא וטומאתו עליו ונכרתה אבל עכשיו שפירש דטומאתו עליו קאי על טומאת הגוף א"כ ליכא בטומאת בשר אלא אזהרה ובטומא' הגוף עונש כאן ואזהרה מכח ג"ש דהיינו כתיב כאן טומאתו עליו ובטומאה שבכתב למקדש שיש שם עונש ואזהרה א"כ יש כאן גם אזהרה וא"כ קשה דא"כ ל"ל עוד כרת בטומאת הגוף דיש ג' כריתות: [איכה מפורשת] רצונו בזה שלא תקשה והלא אין עונשין אא"כ מזהירין ·· ל"פ איכה מפורשת וכו': [למדוה בג"ש] ג"ש כתיב בפ' חקת כו' כדלעיל טומאתו בו וכתיב ביה כרת ואזהרתו בפרשת נשא דכתיב ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם דהיינו אזהרה שלא יבא בטומאת הגוף למקדש וילפינן טומאתו דהכא מטומאתו דהתם מה טומאתו דהתם יש בו אזהרה אף טומאתו דהכא יש בו אזהרה: [שלש כריתות] אחת כאמור אל הכהנים כל איש אשר יקריב מכל זרעכם אל הקדשים וגו' · ואמרינן בזבחים פרק ד' דהא יקריב אכילה היא ומהו יקריב בראוי להקריב שהוקדש בכלי כלו' שיהא ראוי להקריב היכי דמי שיהא כבר מקודש בכלי ועוד שתי כריתות בפרשת בו והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וסמיך ליה נפש כי תגע בכל טמא ובתרווייהו כתיב ונכרתה אחת לכלל ר"ל דהיא דאל' הקדשי' שכלל את הכל ואחת משתים הללו הכתובים בפ' בו לפרט ומדה זו נדרשת בת"כ בתחלת הספר דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כלו יצא כיצד והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וגו' והלא השלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו להקיש אליהם · מה שלמים מיוחדים קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבי' עליהם משום טומאה: [ואי ללמוד על קרבן עולה ויורד] דכתיב לעיל בפ' ויקרא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם ולא ידענו אמאי ואשם וכי מפני שהוא טמא יהא באשם להביא קרבן עולה ויורד לפי כך הוכפל כרת זה ללמדך שלכפר על כרת זה הוא בא שהוא טומאת קודש ואם אינו ענין לטומאת קודש דנפקא לן מג"ש דבקרבן עולה ויורד כתיב או בנבלת בהמה טמאה ונאמר באוכל קדשים בטומאת הגוף בפ' בו נפש כי תגע ונאמר בבהמה טמאה ונאמר ואכל מבשר וגו' מה להלן טומאת קודש אף כאן טומאת קודש תנהו ענין לטומאת מקדש: כד [חלב שאינו מטמא] פי' דאי להתיר נבלה כיון דנבלה הותרה שכתיב לגר אשר בשעריך וגו' חלב נמי בכלל ע"כ בא שאינה מט' וא' טומאת נבילה' ואפילו לחשוב בו עורו' קדשי בדק הבית מ"ה כתיב יעשה לכל מלאכה: [ויחול על איסור חלב] וה"ה לאוכל טרפה ונבילה לכתוב תרווייהו חלב נבילה וחלב טרפה דאי אשמועינן נבלה ה"א נבלה הוא איסור חל על איסור משום דמטמא טומאה חמורה אבל טרפה לא ואי אשמועינן טריפה הוא דאיסור חל על איסור משום דאיסור מחיים אבל נבלה לא מ"ה צריכי תרווייהו: כו [פרט לדם דגים וחגבים] דאל"כ לעוף ולבהמה ל"ל אבל אין לומר דממעט דם חיה וזה אינו דחיה בכלל בהמה ולא דווקא דגים וחגבים ה"ה דם אדם משום דהוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט עוף ובהמה אין אבל שאר דם שאינו דם עוף ובהמה לא: [ר"ס בכל · נוהגת בכל מושבות] וא"ת למה מהפך רש"י ולא מפרש על סדר המקרא · וי"ל בלא ואת ה"א דבכל מושבותיכם בא לרבות כל מה שבמושבותיכם יהא אסור אפילו דגים וחגבים אבל השתא דכתיב לעוף ולבהמה דממעט דגים וחגבים א"כ קשה ל"ל בכל מושבותיכם אלא בא ללמדנו שאף בחוצה לארץ יהא נוהג לפי שהוא חובת הגוף · וא"ת פשיטא כיון דחובת הגוף הוא נוהג בין בארץ וכו' · ל"פ רש"י במסכת קידושין וכו' והתם מפורש הכי אי לא כתוב בכל מושבותיכם סד"א הואיל ובענין דקרבנות כתיבי בזמן דאיכא קרבן כאסר חלב ודם בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל: ° (ד"ד) מתרץ מה שהפך רש"י לפרט לעוף ולבהמה וא"כ בכל מושבותיכם בפסוק מוקדם שהכתוב הוא אומר כל אוכל חלב אשר יקריב ממנו אשה לה' גו' ר"ל דווקא שבהמה שראויה להקרבה יש איסור חלב ודם אבל מה שאינו ראוי להקרבה אין איסור ומה שנאמר לעוף ולבהמה היינו עוף תורים ובני יונה ובהמה היינו טהורה דוקא ע"ז הייתי מפרש דלהכי אתא בכל מושבותיכם לאסור בכל המינים של דם אפי' אינו ראוי לקרבן אבל השתא דהך לעוף ולבהמה ממעט דגים וחגבים מכח כלל ופרט וכלל שזכרנו א"כ אין איסור דם בכל המיני' א"כ קשה ל"ל בכל מושבותיכם הא בלאו הכי ידענו שאין הדבר תלוי בראוי לקרבן אלא כל עוף ובהמה יאסור בהם וע"כ מביא רש"י דבמסכת קידושין מתרץ זה: ל [ויד כהן מלמטה] מדכתיב ולקח הכהן הטנא מידך מה התם יד הכהן אף הכא מיירי בידו של כהן וכתיב ידיו תביאנה דמיירי בבעלים הא כיצד שתהא יד בעלים כו': [ד"ה יביאנו · שני כהנים] ואע"פ שדי באחד משום ברוב עם הדרת מלך: [ד"ה את החלב] פי' כיון דכתיב את החלב על החזה יביאנו לא היה צריך לכתוב עוד את החזה לכך פירש דהאי את החזה בת"א להניף אותו קאי כאלו אמר שאת החזה שמביא עם החלב איכה מביא אלא כדי להניף אותו בלבד שלולא זה ה"א דאת אשה ה' דלעיל כולל החלב והחזה הבאי' אחריו · וא"ת הא בהדיא כתיב אחר זה והקטיר הכהן המזבחה את החלב והיה החזה לאהרן ולבניו והיכא תיסוק אדעתין שיהא אף החזה לאישים. י"ל דאי לאו קרא דאת החזה להניף ה"א דקרא והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו בא ללמד שלא תאמר דהא דכתיב את החלב על החזה ללמד שאף החזה לאישים אבל לא ללמד שאין הבשר נאכל בעוד שאימורים למטה מן המזבח השתא דכתיב את החזה להניף שלמדנו מזה שאין החזה מן האשים כשאר קרא דוהיה החזה לאהרן ולבניו ללמד שאין הבשר נאכל בעוד האימורים למטה מן המזבח הר"א"ם: (נ"א) דאי' לאו האי קרא דאת החזה להניף ה"א דמקצת החזה לאשים ומקצת לאהרן כדאמרינן גבי כבד ע"כ: ° (ד"ד) מה שהקשה נ"א מתרץ אינו מיישב דשאני בכבד דכתי' יותרת על הכבד ומיותר על הכבד לכן דרשו דנוטל קצת משא"כ כאן גבי בחזה דהחלב מונח עליה ואין כאן יתיר · ול"נ דה"א דה"ק ידיו תביאנה את אשי ה' היינו החלב והחזה ששניהם שייכי לאשי ה' אלא דרחמנא זיכה לאהרן ובניו משלחן גבוה ולא הוה ממון בעלים לקדש בו אשה קמ"ל דלא הוה בכלל אישי ה' והוא ממון בעלים ובזה ניחא לי לשון הכתוב שאמר אשר זה כי את חזה התנופה בו לקחתי מאת בני ישראל ואתן אותם לאהרן הכהן דקשה מה מורה לנו הכתוב בזה ולפי מה שזכרתי ניחא דקמ"ל דכלקחו מאת בני ישראל ולא משלחן גבוה ממילא מה שכתבתי לכם הוה ממון בעלי': ° (נ"א) אע"ג

דלעיל

דלעיל גבי חטאת לא כתב רק ינא טמא בטעת זריקה מפני שכתב כאן ואת החלב דמשמע דצריך שיהי' טהור בשעת הקטרת החלב: לג [תנופ' מוליך] מדכתיב ואחר הור' מלשון הכפ' אילך ואילך ופירש תרומה לשון הרמה למעל' ומתילא מוריד: לז [ליום חינוך הכהונה] שכל מלוי יד בכל מקום איננה אלא לשון חינוך כדלעיל פרשת תנופה:

פרשה ח

ב [שאין מוקדם] דהקמת המשכן היה בר"ח ניסן וזה היה בכ"ג דאדר וכו' ופתח אהל מועד ישבו שבעת ימים ר"ל במקום פתח אהל מועד לפי שכל שבע' הימי' הי' מעמידו ומפרקו ובר"ח הוקם המשכן ולא נפרק כ"א בעת המסעות: ו [ד"ה קח · בדברים] לא מלשון לקיחה וכבר הוא מבואר בפרשת בראשית במקומות אחרים: ה [דברים שתראו] כאן לא נזכר למעלה שום דבר שיאמ' עליו זה הדבר · ל"פ דברי' שתראו: [גוני הק"בה] כי בכתוב לא הוזכ' את מי צוה הוצרך לפ' את יגו וכו': ° (כמ"י) והע"פ שמשה הי' יודע שבוף הכבוד לבא שתשרה השכינה בקרבנותיו ומתילא ידעו בכל זה היה מגוי הב"י אפ"ה היה רוצה להוציא עצמו מן החשד אפי' רגע א': ט [על המצנפת] עיין לעיל פר' הנוה: ° (נ"א) הרמב"ן מפני שנאמר במזבח והי' המזבח קדש קדשי' מזה למדנו שצריך קדש והזאה יתירה משאר כלי' ול"נ מפני שלא הי' המזבח כשאר כלים המשכן לפי שהי' ממלא את חללו עפר והחשיבה לא היתה רק לנחשת לבד אבל מה שהי' ממלאים חללו עפר לא היה לזה משיחה לכך ה הזות על המזבח במקום שהיו מקריבים אחר שהיה אלא מן עפר ומשיחה הי' צריך דלא גרע משאר כלים: ט [וטהרו מזרות] כלו' מי טמא את המזבח שצריך לטהרו ועל זה פי' מזרות וכו': [ד"ה ויקדשהו בעבודה זו] דא"כ בתחי קדשו: יו [על הכבד נכד] כאלו אמר ויקדשהו בהיו' מכפר עליו שפירושו מכאן ואילך: (ד"ד) כאן לא כאמר על הכבד אלא דרש"י כתב כאן והוכיח מאומר כאן יותרת הכבד וא"כ למה הזכיר בפ' תנוה על הכבד ולא אמ' יותרת הכבד כמ"ש כאן אלא דעל דלעיל נדרשא שנוטל קצת מן הכבד: כב [שמילאי' ומשלימין] שמלואים דכתי' הכא איננו לשון חינוך אלא לשון שלמים שממלאי' ומשלימי' וכו': כו [לחם שמן מרבה כה שמן] דק"ל למה לא כתיב וחלת מצה שמן כדיעה דקרא או כבימא דקרא ורקיק שמן והיה כמי קאי אבל מה דכתי' לעיל מיניה ומפרש וכו': כח [משה שמש כל ז'] כתב הר"אם לא ידעתי למה פי' כאן ולא בויקח משה את הדם וגו' וכל כיוצכים אחריו שכל השימושים היו על יד משה · ושמא י"ל שהמתין עד סוף שימושו של משה עכ"ל · ועי"ל דגמה לרש"י למה הקטירו השוק על המזבח כי לא מנינו בכ"ס שוק של שלמי' שהקטירו וכמו שכתב רש"י בסמוך · ומתרץ משה היה משמש וכו' ובני סוה ושוק כתיב לאהרן ובניו יהיו למנה מ"ה הקטיר המזבחה ולא נתנה לו למנה אלא המזה כדי לעשות היכר בינו ובין אהרן ובניו כי הם היו כהנים והוא היה לוי ולא ש ום אלא בו' ימי המלואי' והיכר זה עשה הק"בה בינו ובין הכהני בני אהרן: ° (נ"א) הא דלא כתב זה לעיל מפני דלעיל לא נצטרך לומר כי משה שימש כל ז' מילואים אלא יום ראשון היה משמש כדי ללמוד אותו ענין העבודה אבל ושא'כיונ' לם רבה הי' משה מקטיר או אמ' מימשהי יודע להקטיר אבל מפני שאת כאן ויקח החלב האליה ויתן על כפי אהרן ועל כפי בניו וגו' ויקח משה מעל כפיהם ויקטר המזבח על העולה א"כ קשה למה היה משה שעשה כל העבודות בלנד והלא התנופה כרש"י שצריכה ג' כהני' משום ברוב עם הדרת מלך · לפיכך צריך לומר שכאן לא הי' אור שראוי לעבוד רק משה בלבד ולפיכך צריך לומר בי מרע"ה היה עובד כל ז' ימי מלואים: [ד"ה על · אפר הע לה] ולא על ממש דהא כבר הקטיר את העולה קודם שפיטתו של זה האיל: לד [כל ז' הימים] פי' מקרא קצר הוא והיה צריך להיו' כאשר עשה ביום הזה צוה י"י לעשות כל שבעת הימי' דאם היה כאשר עשה ביום הזה דבוק למעלה עם שבעת ימים ימלא את ידכם כאשר עשה ביום הזה א"כ כאשר צוה יי' לעשות ישאר לבדו ואין לו טעם · אבל רו"ל פי' לעשות זה מעשה הפרה לכפר זה מעשה יום כפורים וא"כ לפי מדרשם נ"ל שהם מדבקים כאשר עשה ביום הזה עם הקודם לו ומאמר צוה יי' לעשות מאמר בפני עצמו הוא שהשם צוה לעשות מעשה הפרה ולכהן גדול לכפר עליכם ביום הכפורים על ידי פרישת ז' ימים: [פרישה קודם יה"כ ז' ימים] כמו שצריך אלו דינים נכאן כ"צריך התם: לה [ה: אם לא תעשו] דאל"כ שכתו' לדיוקא ל"ל למכתב כלל ולא תמותו ווד זו לא תמותו כשיש' ירי ומנוה השם אלא ודאי ניכתב לדיוקא: [מיתה] פירש שמכלל לאו אתה שומע הן ומפני שכוונת ה זקרא הזה איננו רק להפנים לאו שלא יעשה כן ולא לומר שאם יעשה כן לא ימות כיון דעיקר הניזוס היא המיתה הוצרך רש"י לומר כאן שמכלל לאו אתה שומע הן כאלו אומר שאם לא תעשה כן תמותו: לו [שלא הטו] דאל"כ ל"ל למיכתב ויעש פשיטא נדיק כמותו ס"ו לא יעשה מה שנוה לו הק"בה: כתב הרא"ם וכן דרשו במכילתא גבי דבר אל בני ישראל וישובו וגו' ויעשו כן ובפ' אחרי גבי ויעש כאשר צוה יי' את משה וגו' ובפרשת בא אל פרעה גבי וילכו ויעשו בני ישראל וגו' ובפ' בהעלותך גבי כאשר צוה יי' את משה וגו' וכולו אבל בפרשת בהעלותך גבי ויעשו את הפסח וגו' ולא פרשו כלום · ושמא מפני שסמכו עליו שדרשו בפסח עצמו בפ' בא עכ"ל · ול"נ מה שלא פירש בפ' בהעלותך גבי ויעשו את הפסח וגו' מפני שכל אותה פרשה מדברת בגנותן של ישראל כמו שפירש"י שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא עשו פסח אלא זה וכו' מ"ה לא דרשו ני י אותו ויעשו וגו' כמו שאמרו ק"ל · עוד כתב הרא"ם אך בפ' קרח גבי ויעש משה בענין המטות שלא דרשו כלום לא ידעתי למה עכ"ל: ול"נ משום דלא שייך בו לדרוש התם להגיד שבחו וכו' כיון שהוא שלוחו של מקו' דפוק' שלי' עוס שליחתו ואין זה שבח לשלי' כשעוש' שליחת המשלחו אבל ישראל ואהרן ובניו עשו על פי דיבורו של משה ולא שינו מכל אשר צוה להם והאמינו לשליחתו על זה שייך למדרש להגיד שבחן כן נ"ל · וק"ל:

חסלת צו את אהרן:

שמיני

פרשה ט

א [שמיני למלואים] מדכתיב בסוף פרש' צו ופתח אוהל מועד תשבו שבעת ימים וגו' ויעש אהרן ובניו וגו' ואחר כך כתיב ויהי ביום השמיני ודאי קאי אמה שלפניו שאותן שבעת ימים דרשינן סמיכות: ועי"ל דלא נא שכתיב לסתום אלא לפרש ולמה לא פירש איזה יום הוא אלא ודאי ס' למלואים הוא ולא צריך לפרש כיון דסמיך ליה: [ראש חדש ניסן] דק"ל כיון שהפסוק בא להגיד לנו באיזה זמן היה ענין זה נאמרו ויהי ביום השמיני עדיין אין אנו יודעים באיזה חודש היה שמיני למלואים או בכמה לחודש · על זה פירש הוא ר"ח ניסן ור"ל דהפסוק לא צריך להגיד דודאי ה א ר"ח ניסן דהא הוקם המשכן בו ביום כמו שמפורש באלה פקודי וכיון שמצינו שהיה קדושה בר"ח ניסן ודאי זה היה נ"כ בר"ח ניסן דתלינן קדושה ביום קדום ועל זה סמך הפסוק

לכך כתב וזמנו׳ ועוד קשה לרש״י מנ״ל דסברא הוא דתלינן קדושה ב וס קדוש דהפסוק סמך על זו הסברא ועל זה פירש ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם ר״ל דהא אמרינן בסדר עולם דאותו היום נטל עשר עטרות ולמה נכיס הק׳ נה לו כל המעלות יותר משא׳ קדשים אלא לאו ש״מ מדוה היום היה מקודש כבר בהקמות המשכן תלינן קדושות ביום קדום : [ונטל עשר] ומ״ה קאמר נה״א הידועה הסמוכי המיוחד משום העשרה עטרות שנטל ואלו הן ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים ראשון לכהונה לעבודה לירידת האש לאכילת קדשים לאיסור הבמות לשכון שכינה בישראל לברך את ישראל׳ [ד״ה ולזקני בנכם ומשמם] דקשה לרש״י למה קרא זקני ישראל אין לומר שרנה לדבר להן שיאמרו לישראל להקריב קרבנם דהא כתיב אחריו ואל בני ישראל תדבר לאמר וגו׳ אבל להם לא היה משה מדבר כלום ועל זה פירש להשמיעם וכו׳ ואף על פי דלעיל בפר׳ הקודם׳ כתיב ויאמר משה אל העדה זה הדבר צוה ה׳ פירש רש״י שלא תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה א״כ למה צריך להשמיעם שנית שעל פי הדיבור נכנס לשמש׳ ויש לומר דהכא בא לאשמועינן שעל פי הדבור נכנס לשמש אף בכהונה גדול׳ שהיא עבודה אחרת מעבודת כהן הדיוט׳ (נמ״י) י״ל דהתם מיירי במה שעשה תוך ז׳ ימי מלואים .הכא מיירי בעד מה שעשה בשמיני וזהו דנקט לעיל לכבודו וכאן מדבר בעד אהרן לבדו : ב [עגל מעשה עגל] ואם תאמר הא אין קטיגור נעשה סנגור כדפירש רש״י בפרשת חקת׳ וי״ל דדוקא בעבודת פנים כמו בבגדי כהונה בשהיה כהן גדול נכנס לפני ולפנים לא נכנס בבגדים שהיה בהן זהב משום אין קטיגור וכו׳ ובעבודת חוץ לא היה הקפדה על זה׳ ואין להקשות כיון שאהרן היה חוטא בעגל איכא למיחש לאין קטיגור נעשה סנינור כדפירש רש״י בפרשת חקת דשאני התם דהפרה היה מכפר על כל ישראל ואי היה אהרן המכפר איכא למיחש לאין קטיגור נעשה סנינור אבל הכא לא היה מכפר אלא על עצמו אין שייך טעם זה׳ כתב הרא״ם אבל מה שאמר להודיע שמכפר לו הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה העגל לא ידעתי היאך הודיע זה הא בעבור שנראה להם כבוד ה׳ על ידי קרבנות אלו שמורים שמכפר להם הק״בה על ידי עגל זה על מעשה עגל אי הכי אפי׳ בלא עגל נמי ידענו שמכיון שנראה להם כבוד ה׳ על ידי הקרבתו שהקריב ידענו שכבר נתכפר עונו וכו׳ ול״נ דדיוקא דרש״י הוא מדכתיב קח לך עגל וגו׳ לך ל״ל לא הוה ליה למימר אלא קח עגל כמו נבי העם דכתיב קחו שעיר עזים וגו׳ אלא ע״כ מדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת פירש הקים׳ היא לך כלו׳ לטובתך היא להודיע וכו׳ א״כ דהוכחתו הוא מה שנוה לו עגל לחטאת והלא חטאת של כהן משוח הוא פר כמ״ש בפרשת ויקרא ולמה נוה כאן עגל לחטאת אלא להודיע שמכפר לו הק״בה על ידי עגל זה על מעשה העגל אשר עשה : ° (ג״א) נת״כ דא״ל״כ למה אהרן עגל וישראל שעיר עזים אלא אהרן הקריב עגל לפי שחטא בעגל׳ וישראל שעיר עזים שחטאו בשעיר עזים וטבלו הכתינת בדם׳ וא״ת א״כ גבי עולה נמי קשה למה היה עולת ישראל עגל ועולת אהרן איל׳ וי״ל לפי שאהרן חטא במעשה שעשה העגל לכך הקריב חטאת שבא על המעשה אבל ישראל שחטאו בהרהור שטעו אחריו הביאו עגל לעולה שהעולה מכפרת על הרהור כדכתיב העולה על רוחכם כי אותם שחטאו במעשה דנם משה נדין שלהם אהרן שהביא עולה אע״ג דחטא במעשה י״ל דאהרן נ״כ חטא במחשבה שהרי השכימה דעתו ומחשבתו לעשות עגל : ד [נראה אליכם] (נמ״י) להשרות שכינתו׳ כו׳ כדכתיב ותצא אש ותאכל וגו׳ וזהו במעשה ידיכם לפי שזה הוא מינה יתירה שנתקבלו הקרבנו׳

אבל לא במה דכתיב וירא כבוד ה׳ אל כל העם דהא כ״פ נראה כבוד ה׳ ולא נבטוו על הבאו׳ קרבנות ואפי׳ לרעה נראה לפעמים כבוד ה׳ : ז [קרב׳ שהיה אהרן בוש] מדלא כתיב ויאמר משה אל אהרן עשה חטאתך וגו׳ ולמה צריך משה לאמר לו קרב אל המזבח ועוד הרי כבר נאמר והקרב לפני ה׳ אלא וכו׳ : [ד״ה קרבן׳ שעיר] כתב הרא״ם הוצרך לפרש קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש לאפוקי מוספי ר״ח שגם הם קרויים קרבן העם ואגבן פירש חטאתך ועולתך וכו׳ ע״ש : וא״ת מה צריך רש״י לפרש זה דמלתא דפשיטא הוא דודאי קאי אהך מעלה׳ וע״ק מה שפירש כל מקום וכו׳ למה לא פירש לעיל בפסוק שכתיב בו עגל וכמו שהקשה הרא״ם׳ וע״ק דבכבש נמי נלמד מכאן ולמה לא נקט כל מקום שנאמר עגל או כבש׳ וי״ל דהויתי אומ׳ מדמשני הפסוק בלשונו וכתב גבי אהרן חטאתך ועולתך דרך פרט וגבי העם כתיב קרבן העם דרך כלל ולא כתיב חטאתם ועולתם אלא ודאי לא מיירי בקרבנות דלעיל לכך הוצרך רש״י לפרש דאפ״ה מיירי בקרבנות דלעיל ומה שמשנה הפסוק בלשונו סבר רש״י דלא קשה מידי דגבי אהרן איכו יכול לכתוב קרבנך דרך כלל דהויתי אומר דמיירי בפרם חטאת שמביא כהן גדול שהוא פר כגון פר כהן משיח או פר יום הכיפורים לכך צריך לפרש חטאתך עגל בן בקר וכו׳ אבל גבי העם ליכא טעות דחטאת׳ היה שעיר עזים וגם חטאת ציבור סתם הוא שעיר עזי׳ : [כ״מ שנא׳ עגל בן שנה] הוצרך לפר׳ שלא תאמר כיון דכתי׳ גבי אהרן עגל בן בקר ולא סתם עגל היינו עגל בן בקר היינו פר דעגל בן בקר הוא כמו בן ב׳ שנה משום דסתם עגל בתורה היא בן ב׳ שנים לכך היכא דמפורש בהדיא בן שנה וממילא הכא דכתיב עגל בן בקר הוא בן ב׳ שנה אם כן הקושיא דלעיל במקומו עומדת למה שינה גבי אהרן ולא כתב סתם קרבנך ועל זה פירש כל מקום שנאמר עגל סתם היא בן שנה וממילא אתה למד דהיכא דכתיב בן בקר הוא בן שתי שנים ומ״ה לא היה יכול לכתוב גבי אהרן קרבנך סתם שלא לבא לידי טעות לומר היינו עגל בן בקר היינו פר אלא כל מקום שנאמר פר הוא בן ג׳ שנים ועגל בן בקר הוא בן שתי שנים ועגל סתם הוא בן שנה אף אם איכו מפורש בהדיא בן שנה ומכאן אתה למד וכו׳ כלומר כיון דשני הכתוב גבי אהרן וכו׳ כדפרישת ודו״ק׳ ובזה יתורצו כל הקושיות הרא״ם שהקשה למה לא כתב אותו בפסוק ועגל וכבש בני שנה אבל המתין עד לכאן׳ וכן למה לא אמר כל מקום שנאמר עגל בן בקר הוא בן שתי שנים דהא תרוייהו דברי ר״ש הם וגם מה שפסק׳ מנ״ל דבניין אב הוא דלמא כ״מ שנ׳ סתם הו׳ בן ב׳ שנים לבד היכא שמפור׳ קרא בהדי׳ ודוק כ״ל : יא [וכולן ע״פ הדבור] דקשה לרש״י שא חטאת נאכלת׳ א״כ דקשה לרש״י כיון דהכל הוא עבודת עגל החטאת עד וישחט את העולה היה לו לכתוב כאשר צוה ה׳ את משה אמר קרא דואת הבשר ונומר דאו הוא קאי אכל הפרשה׳ ומתרן דשריפה זו לא נבטווה למשה קודם לכן אלא מכשיו דלא מצינו וכו׳ אלא זו ושל מילואים ע״ב לא כתיב לנכוף וק״ל׳ והא דפירש רש״י לעיל בפרשת תבוה לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו צריך לומ׳ לאו דווקא זו אלא זו וכל כיוצא בו דהאי נמי של מילואים נקרא אלא שאותו כל שבעת ימי המילואים היתה לחינוך הכהונה שמאז של עליהם שם כהונה אף על פי שלא התחילו בעבודה עד יום שמיני למילואים ושל שמיני למילואים היתה לחינוך העבודה וגם פר שני של לוים שנפרשת בהעלותך שפירש רש״י שני שני לעולה עולה איכה נאכל אף חטאת איכה נאכלת וכו׳ שגם היא של מילואים שנה נתחנכו ללוים לעבודת לויה׳ כר״אם : יו [כמשפט המפורש] וקשה לרש״י כיון שקאי על חטאת שהיא לשון נקבה היה לו

לו לכתוב כראשונה: ומתרץ דראשון קאי על עגל שהוא כמו לשון
זכר לכך לא נקט רש"י כחטאת שלו. א"נ י"ל דהכי ק"ל דלשון של
ראשון משמע שקאי אמה שכתיב לפניו ולפניו כתיב עולה ואיך אמר
שיעשה דין חטאת בעולה. ל"פ כעגל שלו ר"ל לא קאי אשלפניו
אלא אשלפני פניו דהוא חטאת דהיינו עגל שלו הרא"ם: [כעולת
נדבה] כתב הרא"ם במנחות ובפרק שתי המדות ובזבחים פרק י"ט
תני תנא קמי' דרבי יצחק בר אבא ויקרב וגו' ויעשה' כמשפט כמשפט
של נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה וכו' ואין להקשות והא
בפרשת ויקרא פירש רש"י גבי על ראש העולה לרבות עולת חובה
לסמיכה ואם כן ל"ל כמשפט ללמד על עולת חובה לסמיכה. ויש
לומר דעולת חובה דהכא הוא עולת אהרן שהקריב ביום השמיני
שהטיל הכתוב עליו חובה ליום ולעיל בויקרא בא הכתוב ללמד על
עולת חובה של יחיד לדורות שטעונים סמיכה והכא מיירי בעולת
חובה לשעה ואין לילף קדשי שעה מקדשי דורות. וא"ת מנ"ל
לרש"י דילמא קאי כמו אעולה שכתיב כאן לענין זריקת דמים על
גבי המזבח סביב ולענין נתוח איברים ורחיצ' קרבו וכרעיו כמו
חטאת שקאי אחטאת דכאן. וי"ל מדשני הכתוב בלשונו וכתיב
בחטאת כראשון וכאן כמשפט ע"כ צריך לומר ויעשה כמשפט כמשפט
הכתוב בעולה וזה אינו אלא בעולה דפרשת ויקרא ששם נתפרש
משפט העולה: יז [קמיצה] דאם לא כן למה נשתנה מנחה זו
ממנחה דורות שבפרשת ויקרא יותר מעולה דעולת שעה היא שוה
לעולת נדבה שהוא לדורות ומנחת שעה אינה שוה למנחת דורות:
[ד"ה מלבד. אחר עולת] פירושו מלבד עולת הבקר דאי הוה
פירש כל אלה עשה בלא עולת הבקר היה לו לכתוב בסוף הפרשה
אחר שהקריב שלמים שגם שלמים הקריב בלא עולת הבקר או הוה
לו לכתוב בתחלת הקרבה ואז היה משמע אכל הפרשה ומ"ש שכתב
כאן. בשלמא אי פירש כל אלה עשה אחר עולת הבקר אתי שפיר
דכתיב דווקא כאן דבא ללמד דקרבנות הללו נקרבים אחר עולת
הבקר ואי הוה כתיב בסוף היה משמע שגם שלמים דווקא אחר עולת
הבקר וזה אינו די"ל דאין להם סדר לשלמים איזה מהן קודם.
והר"ם פירש דאם כן ומלבד עולת המועד מבעי ליה כמו במוספי
שבתות וקדשים ומועדות: יט [המכסה את הקרב] תקן כזה
שהמכסה הוא אף על פי שהוא סתם אינו רק החלב המכסה את
הקרב מפני שלא מצינו שיקרא גם מכסה רק החלב המכסה את
הקרב לא זולתו: כ [וישימו. לכהן אחר להקטירם] דק"ל הא
במקום אחר כתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים
משמע שהחזה למעלה והחלב למטה ובפרשת צו כפירש רש"י מפורש
היטב בפסוק המתחיל ידיו תביאנה: כב [ויברכם. יברכך]
וא"ת מה צריך רש"י לנקוט יברכך יאר ישא כיון שנקט ברכת כהני'
ודאי הוא יברכך יאר ישא. וי"ל שלא תקשי מנ"ל דברכת כהנים כלל
דילמא בברכה אחרת כמו ברכת שלמה שנאמר בו ויפרוש כפיו ונומר
לכך נקט יברכך יאר ישא ר"ל משום מה ברכם חשים שהקריבו חטא'
עולה ושלמים שאלו נרמזים בו ע"ש: [ד"ה וירד. מעל המזבח]
(נח"י) לא פירש ממקום נשיאת כפים ולפ"ז יהיה הכתוב מהופך
ואפש' לפרש וירד שכבר ירד ועיין מה שכתבתי בפרש' שמות
בפסוק וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו וכן
אמרו בת"כ וי"ל הרי זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וירד
מעשות החטאת העולה והשלמים וישא אהרן את ידיו ויברכם וגו'
ע"ש וכן אמרו במגילה דף י"ח: כג [ללמדו] וא"ת היאך
נתעכבה הקטורת אחר כל הקרבנות הללו הא תנן בפרק אמר להם
הממונה קטרת של שחר היתה קריבה בין זריקת דם לקטרת איברי'

ועוד מה צריך ללמדו כי בכל שבעת ימי המילואים לא הקטיר משה
קטרת כדי ללמדו. וי"ל בכל שבעת ימים המילואים לא התיר להם
הכתוב ליכנס לפנים מן הפתח כלל כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו
יומם ולילה ולהיות שהקטרת היא מעבודת הפנימיות לכן לא היה
יכול ללמדו בשבעת ימי המלואים הוצרך ללמדו ביום שמיני למילואים
שכבר הוקם המשכן והותרו כל העבודות הפנימיות והחיצונות ומפני
שאין מחנכים את מזבח הזהב אלא בקטורת של בין הערבים כדתנן
בפרק התכלת אם כן הקטורת שהקטירו בבקר שעדיין לא חנכו את
מזבח הזהב לא הקטיר אותן אלא כדי ללמוד את אהרן כדי שידע
להקטירו בין הערבים ומפני זה לא חשש להקטירו בזמנו והקטיר
אותם אחר כל מעשה הקרבנו' הרא"ם: [ד"ה ויצאו. י"ר שתשר']
וא"ת ברכת כהנים כבר בירך אותם אהרן. ועוד והא משה לוי
היה והיאך בירך ברכת כהנים:

פרשה י

ב [אלא ע"י שהורו] מה שקשה על זה והא
אין עונש בלא אזהרה אפרשנו בסמוך: [שתויי
יין נכנסו] ופירש אשר לא צוה אותם אינו סיבת מיתתם אלא להודי'
שזעמם התנדבו בזולת שצוה אותם כמו שצוה את אהרן קח לך עגל
וגו' ופירש בקרבתם בעת קרבתם ולא שבעבור אש זרה מתו אלא
עיקר מיתתם היתה מפני שתויי יין ולולי שרצה הקב"ה להתקדש על
ידם לא היתה מיתתם עכשיו אף על פי שכבר נגזרה עליהם מיתה
בשעה שהציצו וכן לא היו מתים ביום זה שהיה שמחה לישראל אם לא
הורו הלכה ביום זה עיין עוד מזה לקמן. (וה"נא) מתרץ
כיון דעברו פנים של זעם כמו שכתוב חבי כמעט רגע עד שיעבור
זעם כיון שעבר אותו פני' של זעם צריך להגרמת מיתה ענין אחר.
(הרא"ם) הקשה עוד דהא תוקן העגל נתחייבו מיתה בשביל עונש
אהרן ותפילת משה הועילה מחצה שימותו שני בניו: (והנח"י)
מתרץ דאב"ד משום חטא העגל בלבד מתו ה"ל למות אליעזר ואיתמ'
דמסתמא לא היו כ"כ צדיקים ולא הי' להם זכות כ"כ כמו נדב
ואביהוא. (ובנ"א) י"ל דכמו שאכל הרשע כשאוחזין מעשה אבותם
משלם להם הקב"ה מעשה אבותם כך בצדיק גמור אם בנו עשה טוס
חטא משלם לו מעשה אביו ואם לא חטאו כלל אין מביא על בנו
חטא הצדיק לכך צריך נ"כ שיהי' חטא לבני' וכאשר יש חטא לבנים
אז יתוסף על חטא האבות ובעשו הבני' אף על חטא האבות וחטא
הבני' גרם ביחד להענישם: (ועיין בקנ"א) כי שם הביא עוד
דעת רבי יוסי הגלילי שאמר על הקריבה שנכנסו לפני ולפני'
מתו ורבי עקיבא שאמר על הקריבה שהקריבו אש זרה מתו ורבי
אלעזר בן עזריה שאמר שמפני שניהם מתו ודברי בר קפרא שאמר
בשם רבי ירמיה בן אלעזר בשביל ארבע דברים מתו על הקריבה
ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו ועל אש זרה אש מבית
הכירים הכניסו ועל שלא נטלו עצה זה מזה: ג [שהם גדולים
ממני וממך] מקשים דלמה הוצרך להתקדש בשניה' שא'
מהם לא בני ושניה' כאחד ש...כי לכן הוצרך ב' והם טובים ממשה לבד
או אהרן לבד ומנ"ל שהם טובים ממשה ואהרן ביחד ועוד ק' האיך
יטעה משה טעות גדול כסבור שהוא ואהרן גדולים מהם והמה
גדולים אלא די שהיה סבור שכולם שוים ויטעה מדרגה אחת ונרא'
דכתיב בקרובי אקדש בפתח הוא ל' רבים ומשה היה סבור
שכולם שוים לטובה ואמר יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של
מקום במיודעיו ל' רבי' ר"ל ב' ב' שדבר בקרובי ל' רבים וא"כ הייתי
סבור או בי ואחד מהם או בך וא' מהם כיון שכולנו שוין ועכשיו שלא
ספק כאשר מאתנו רואה אני שהם גדולים ממני וממך וק"ל. בלנ"ט:

[ד"ה וידם · קבל שכר] ר"ל למה כתיב וידם אהרן מה היה לו לומר על גזירות הש"י העם ה' ירינו ועל זה פירש קבל שכר על שתיקתו כלומר ומ"ה כתיב וידם משום שקבל שכר על שתיקותו מ"ה כתב הכתוב וידם וגו' · (נ"ח) ומה שהפך לפרש וידם אהרן קודם בקרובי כדי להודיע למה שתק אהרן לפי שהיה שומע שבניו היו יראי שמים וקרובים ומיודעים להקב"ה לכך שתק וכן הוא במ"ר: ° (ד"ד) הא דמהפך רש"י הוא ראי' על קיבול שכר על השתיקה דאגב הש"ע דהמנחם אינו משבח את המת בפני קרוביו אדרבה אומרי' דברי' שלא יצטער כמו שמבינו אבל ברתיה דר' שמואל בר יהודה בפ' הפרה ואמר לו אלו הייתה ראויה לצאת ממנה דבר טוב לא היתה מתה וכאן ששבח משה להמתים בפני אהרן שהם קרובי' להקב"ה יותר מהם יהיו לו להוסיף בכיה ואפ"ה שתק ע"כ ראוי לשכר טוב: [לו לבדו] כלומר תרתי קאמר מפני שתיקות זכה ששמע מפי השם יוה שלא זכה עד עתה שי"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מעוטי' ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן · ועוד זכה שנאמרה לו לבדו ולא נשתתף עם משה עד שיראה מפני זכותו של משה יזכה לשמוע הוא מפי הגבורה ואתי שפיר אפילו אליבא דרבנן דרבי יהודה שהביא רש"י לעיל ריש פרשת ויקרא: [ד"ה ועל פני · מתעלה] הא דלא פירש רש"י זה על בקרובי אקדש כיון שהביא ראיה מנורא אלהים ממקדשיך · עיין (נקנ"מ): ד [דד · עוזיאל אחי עמרם] לאפוקי שלא תפרש דוד הוא איש של דודתו דבפרשת אחרי מות מכינו כמו דודתך והוא אשת דודך · א"נ דלא נטעה לומר דוד אהרן מישאל ואליצפן קאי לכן פירש עוזיאל אחי עמרם היה וק"ל: [ד"ה שאו · שלא לערבב] דאם לא כן קרבו שאו את אחיכם וקברום מבעי ליה מאי מאת פני הקודש אלא העבירו וכו': ° (נש"י) דקשה לי' למה לא קרא לאלעזר ואיתמר דהא מקרא שלא לאחיו יטמאו וע"ז תירץ דהוצאה זו לאו לצורך קבורה היתה אלא מאת פני הקודש כאדם האומר וכו' לפיכך לא הורשו לטמא · ואע"פ שבאמת לא נטמאו אלעזר ואיתמר אפי' לצורך קבורה מכח בזוי הקב"ה ומפתח אהל מועד לא תצאו כו' · ה [של מתים ·] מדכתיב בכתנתם וכל כתנת דכתיב בת"כ מיירי בתוכת של בגדי כהונה ומישאל ואליצפן לא היו כהנים אלא לוים ומאין היו להם כתנות אלא ודאי קאי אמתים: ו [אל תגדלו] פי' שהיא שער ראשו כלומר מי ששערותיו גדולים מתחלקים השערות אלו מאלו ונעשה פרע · והא דפירש רש"י לקמן בפר' סוטה ופרע ראש האשה פירש סותר קליעת שערה וכו' והכא פירש פרע לשון גידול: י"ל כי סתירת קליעת שערה הוא גידול שערה במראי' עין כי עד עתה היה קלוע ונראה כאילו אין לה שער וכשסתרת שערה נראית כאלו נתגדל שערה · [מכאן שאבל] כתב הרא"ם בפרק אלו מגלחין פירש רש"י מדאיצטריך קרא למשרי לבני אהרן מכלל דאחרים אסורים דס"ל לרש"י ז"ל דקרא דראשיכם אל תפרעו למשרי להו לבני אהרן הוא דאתא ומ"ה דייקי מיניה מכלל דכ"ע אסירי דאי לאזהורי הוא דאתא שלא ירשו לפרוע היכי מצי לאידק מיניה דאחרים אסורים שלא לפרוע וחייבים לפרוע הא ליכא למידק מיניה אלא מדאסר להו לפרוע מכלל דכ"ע שרי לפרוע · אך קשה דאי למשרי הוא דאתא שאינם חייבים לפרוע מאי ולא ימותו דכתיב בתריה דמשמע שאם תפרעו תמותו כמו שפירש רש"י בעצמו הא אם פרעו תמותו ואם כן דברי רש"י סותרים זה את זה וצ"ע וכו' · עיין שם כי האריך בענין אפשר שרש"י הרגיש בקושיא לכן פירש בפירוש החומש מכאן שהאבל אסור בתספורת וכו': [ד"ה ולא · הו אם] הר"אם פירש הא דפירש זה כאן אף על פי שפשוט הוא מכלל לאו

אתה שומע הן וכל התורה נדרשת כן · להורות שכוונת הכתוב הוא הכן היוצא ממנו לא שלאו עצמו ושהרי אף בכל שאר דברי הרשות שאין בהם חיוב מיתה נופל בהם לומר שאם לא עשה לא ימות וכן יש לפרש ולא תמותו דיין ושכר והרב סמך על זה ולא פירשו ואיתורא דלא תמותו דרש כן כיון שהתיר להם לספר ש"מ שלא ימות עכ"ל · ונראה דרש"י דייק מכלל דכ"ע אסירי דאי כ"ע שרי ולא בא הכתוב אלא לאזהורי שלא יפרעו אם כן היה קשיא ל"ל לקרא לאזהורי להו כיון דלכולי עלמא שרי מסיכא פיתי שיגדלו פרע ולימא להו להסתיר ולערבב שמחתו של מקום · ועוד ל"ל לומר ולא תמותו הא אם תעשו כן תמותו למה ליה אזהרה אחר אזהרה כולי האי הכיחא אי דלכולי עלמא אסירי מ"ה צריך אזהרה אחר אזהרה שלא תאמרו אף על פי שהורשו לגלח שערותיהם מכל מקום יחמירו על עצמם ויעשו מדת חסידות כיון דלכולי עלמא אסירי מ"ה צריך קרא להזהיר אותו ולכתוב ולא תמותו הא אם תעשו כן תמותו · ובזה נראה לי שנתיישבו כל תמיהות הרא"ם · כנ"ל ודו"ק: [ד"ה ואחיכם · מוטלת על הכל] ר"ל דהכל מחוייבים להתאבל אם ת"ח מצטער עצמו כגון הכא שאהרן היה מצטער עצמו · אבל אין לומר דילפא מכאן משמע שאם ת"ח מת מוטל על הכל להתאבל עליו מדכתיב כל בית ישראל יבכו וגו' דאם כן היה לו לכתוב ואחיהם ר"ל אחיהם שלמתים דהיינו כל ישראל יבכו את השריפה ומדכתיב ואחיכם משמע אחיהם של אהרן ואלעזר ואיתמר אותן שהיה משה מדבר עמהם: ט [יין · דרך שכרותו] פירש אם הפסיק בו או שנתן בו מים כלשהוא פטור · הא דכתב רש"י סתם דביאת אהל מועד יש בו מיתה ובת"כ משמע דווקא אם היה שיכור ועבד עבודה הוא במיתה · י"ל דכיון דיליף בג"ש ובקידוש ידים בפרשת כי תשא כתיב בבדיאה או בגשתם אל המזבח לשרת והיה דווקא בשעת עבודה לא הוצרך כאן לפרש וק"ל: י [ולהבדיל · בין] כלומר שיהא הבדל בין עבודת הקודש למחוללת כי כל העבודות שהם בשכרות כולן מחוללות והיינו דפירש רש"י הא למדת שאם עבד פסל כיון דכתיב בבואכם אל אהל מועד ולא תמותו וילפינן ג"ש מקידוש ידים ורגלים והתם דוקא בשעבו' עבודה כדפירש וג"מ דעבודה שהיא בשכרות חייב מיתה עליהם אם כן כל עבודות שהם בשכרות הם מחוללות ואם כן מאי האי דכתיב ולהבדיל אלא על כרחך נ"ל כדי שיהא הבדל וכו' ואף דגבי ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור לא שייך לפרש כן שנאמר שאם תשתו לא יהיה הבדל בין טהורה לטומאה שכולן יהיו טמאות וכי שתוי שעבד עבודה תהא טמאה הא מחוללת היא וע"כ נ"ל להבדיל בין הטמא וגו' שתדעו להבדיל ולא כדי שתבדילו וכו' אפ"ה הוכרח רש"י לפרש כן גבי עבודה ויהיה פירושו דמלת ולהבדיל פעם כדי שתבדילו וכו' לגבי עבודה ופעם שתדעו גבי טמאה וטהורה · ובזה נ"ל לתרץ קושית הרא"ם שהקשה והא גבי להבדיל בין הטמא בין הטהור לא שייך לפרש כן יתורץ מה שתירץ ע"ש באורך: יא [ולהורת · יכול יהא] פירש ותהיה וי"ו ולהבדיל והוי"ו של ולהורת מוסיף על ענין ראשון שגם כם במיתה: [כהנים בעבודתם] דלא היה לו לכתוב אלא אתה ובניך אלא מדכתיב אתך כוי כאלו אחר אתך יהיו בניך למה לו והא כבר כתיב אתה ובניך אלא ללמד כהנים בעבודתם' וכו · ובזה יתורץ קושית הרא"ם מנא ליה למדרש הכי הא אתה ובניך לגופיה איצטריך דאף הבנים בכלל האזהרה · ואין לומר דמלת אתה קדריש דאתי למעוטי דאם כן אתה ביאתך מבעי ליה עכ"ל וק"ל: ° (נש"י) פי' אלסמך לי' ולא תמותו לאתה ובניך דהא נמי דמיירי בעבודה ש"מ כהנים בעבודתם במיתה ואין הוראה שהוא נמי לכל ישראל במיתה דאס"ד דגם הוראה במיתה הל"ל ולא...

ולא תמותו אמר ולהורות והוה קאי אכולה ענייגא : יב [על
עון עגל] וא״ת והא לעיל מביא רש״י פלוגתא דתנאים דלחד
משום שהורו הוראה בפניהן · ולחד מפני שנכנסו למקדש שתוי
יין · וי״ל דהא והא נראה אי הוה מעשה עגל לחוד למה המתין עד
עכשיו · אי נמי למה המית נדב ואביהו ולא אלעזר ואיתמר · אלא
ודאי תלוי נמי בעון אחר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ואי הוה
טעם אחרין לחוד הויתי אומר הא אין עונשים בלא אזהרה לכך צריך
נמי עון העגל דיש בו אזהרה : [ואתפלל גם] גם לרבות
הבנים : [ד״ה קחו · וקדשים אסורי׳ לאונן] דאל״כ למה
הוצרך לומר להם זה הרי כבר נאמר בפרשת צו והנותרת ממנה יאכלו
אותה אהרן ובניו רא״ם : [ד״ה את · מנחת שמיני] השנים
עשר נשיאים התחילו להקריב קרבנם ונחשון היה הראשון אף על
גב דהיה נמי שעיר ראש חדש והיו שלשה שעירים · מכל מקום לא
רצה רש״י לפרש שעיר ר״ח לפי שעל אותו מנחה לא צוה לו משה
לאכול כמו שמשמע בסוף שאהרן אמר למשה אם שמעת בקדשי שעה
וכו׳ ומשה הודה לדבריו ומשמע שלא אמר בתחילה בהדיא לאכלו :
[ד״ה ואכלוה · ומה ת״ל] וא״ת לעיל נמי ליזה לא מפרש קחו
את המנחה מה ת״ל לפי שהיה וכו׳ ולמה הוצרך לפרש אע״פ שאתם
אוננים וקדשים אסורים לאונן · ועוד קשה בסמוך שמפרש כי כן
צויתי באנינות יאכלוהו דילמא כי כן צויתי שיאכלו את המנחה מצות ·
וי״ל כי כן צויתי משמע חידוש אע״פ שאין הדין כן לשאר מנחות ואי
קאי אמה שאכלו את המנח׳ מצות זה פשיטא הוא דכל מנחה אוכלים
אותה מצות · לכך הוצרך לפרש באנינות יאכלוהו ולכך הוצרך נמי
לפרש לעיל קחו את המנחה ואע״פ שאתם אוננים וכו׳ משום דכי כן
צויתי קאי עליו אבל אי הוה מפורש לעיל לפי שהוא מנחת צבור וכו׳
לא שייך לכתוב כי כן צויתי משום דבציווי להודיע שצוה להם במנחה
שגם בזו המנחה תנהוג בה כמנהג המנחה היה די למה חזר ואמר
כי כן צויתי אלא ע״כ בעד אנינו׳ נזה שהוא סותר מה שקדם שאונן
אסור לאכול קדשים : יד [חזה · של שלמי צבור] כתב הר״אם
לא ידעתי למה לא כלל בזה גם החזה של שלמי נחשון שהיו באותו
יום כמו שכלל מנחתו של נחשון עם מנחת שמיני של צבור וכו׳ ·
(נ״א) · דגבי מנחה שבא להתיר להם אנינות הי׳ צריך לרבות מנחת
נחשון שלא תאמר מנחת צבור דגלי קרא גלי מנחת נחשון דלא גלי
לא גלי ואסורה באנינות אבל גבי חזה התנופה שלא למדנו בו חידוש
שאינו בשאר שלמים למה צריך לרבות מנחת נחשון דה״ה שלמי נחשון
משלמי אלו : [ד״ה תאכלו · תוך מחנה ישראל] פי׳ ואע״פ שטמאי
מתים וכל שאר טמאים הולכי׳ שם · והוכחתו מדלא כתב במקום
קדוש ש״מ טהור במקצת קאמר ומדכתיב לעיל גבי מנחה ואכלוה
במקום קדוש אותה ולא אהדרת אפקה ממקום שכינה ואוקמיה אמחנה
לויה ומדכתיב אע״כ במקום טהור משמע להקל עוד עליו ולאוכלו
למחנה ישראל דהא מילתא דפשיטא הוא דלא יאכלוה בה מחה ·
טז [מוספי ר״ח] שעיר מוספי ר״ח שבא בשביל חטאת הצבור
דכתיב ביה ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה איזה שעיר נושא
את עון העדה הוי אומר זה שעיר של ר״ח : [ד״ה דרש · מפני מה]
ה״ג ברא״ם מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלים אלו כלו׳ שלא
אכלו ביום מפני אנינות אלא הניחו לאיכל עד בין השמשות שאז כלה
זמן אנינות כר׳ יהודה ור׳ שמעון שאמרו לא הותר אלא בלילה ואותו
שנשרף לא הניחוה לאוכלו משום טומאה שנגעה בה ואליבא דר׳
נחמיה משום שהוא קדשי דורו׳ ואונני׳ אסורים לאוכלו ביום ובלילה
דאורייתא משום הכי שרפו מיד · רא״ם · אבל אי גרסינן מפני
מה נאכל זה או הכל דרישה אחת מפני מה נשרף זה וזה נאכל היה

להם או שניהם לשרוף או שניהם לאכול וזה דרישה אחת היא ולכ׳
גרסינן מפני מה לא נאכל : ° (נ״א) גרס מפני מה נאכלו ופי׳
שהם ב׳ קשיו׳ למה נשרף זה אם משום אנינות הלא אנינות מותר
לכם ולפי דבריכם שאין אתם אוכלים באנינות למה אכלתם את
אלו שאר חטאת וזה נקרא ב׳ שאלות הא׳ לפי האמת והשני׳ לפי
דבריהם : [ד״ה על אלעזר · הפך] דאל״כ למה קצף עליהם
והלא אף אהרן הוא בכלל הכעס והוצרך להשיבם ותקראנה אותי
כאלה וכך הוא בת״כ שאף על אהרן היה הקצף : [ד״ה לאמר ·
השיבוני] היכרא לפרש כן דכל לאמר שבתורה נאמר לאחרים·
א״כ וידבר כלל לאמר פרט אבל הכא ליכא לפרשו כל הפירושים הנ״ל
וע״כ צריך לומר לאמר השיבני על דברי : יז [מדוע · וכי חוץ]
פי׳ דקא סלקא דעתך דשאלת מדוע דנקט עם במקום קודש כאלו
אמר מדוע לא היתה אכילתכם אותה במקום קודש ומשום הכי ק״ל
וכי חוץ לקודש אכלוה · והשיב ששאלת מדוע דנקט עם לא אכלתם
אותה ופירש במקום הקודש מאחר שהית׳ במקום הקודש שלא יצאה
לה נפסול מפני שא״א לומר זה דאם לא שאל קודם אם יצאה והשיבו לו
לאו הוסיף הרב לומר שמא חוץ לקלעים יצאתה ומאמר כי קדש
קדשים הוא טעם על מאמר שמא חוץ לקלעים וכו׳ : [ד״ה לשאת ·
לא לכפרה] וא״ת הא בתחילת הפרשה כתיב וכפר בעדך דהיינו
חטאת שמיני ש״מ שגם אלו באו לכפרה · וי״ל דמה שכתוב וכפר
בעדך לאו דוקא שהוא כפרה ממש אלא ל׳ קינוח והכשר בעלמא וכמו
זה יליכי גבי מצורע שכתוב וכפר עליו הכהן וכי מה חטא שצריך
כפרה אלא ודאי גם התם לשון הכשר הוא : יח [ד״ה אכל · היה ·
לכם] לא שיאכלו אותה עתה כשונן מחנו שהרי כבר נשרפה :
[ד״ה כאשר · במנחה] שהיא קדש קדשים ואכילתה בקודש כמוה
אבל א״ל כאשר צויתי לכם בחזה התנופה ושוק התרומה שאמר להם
גם כן שיאכלו אותן · די״ל מפני שהן קדשים קלים ואכילתן במקום
טהור מ״ה אין ללמוד קדשי קדשים מקדשים קלים : ° (נ״י)
ול״כ לתרץ לפי שהקב״ה לא צוה בפי׳ על אכילת חזה ושוק אלא על
המנחה לבדה כמאמר הכתוב קחו את המנחה ואכלוה מצות אלא משה
הוסיף מדעתו לדמות אכילת חזה ושוק לאכילת המנחה : יט
[אין ל׳ דבור אלא ל׳ עז] פי׳ היכא דכתיב אחריו לאמר כמו
שפי׳ רש״י בפרשת וארא · א״כ כשיבא הדבור במקום פרטי כמו
וידבר העם באלקים ובמש׳ למה העליתנו וגו׳ היה צריך לומר ויאמרו
מאחר שהוא דבור פרטי אף כאן היה לו לומר ויאמר אהרן וגו׳ כיון
שהוא דבור פרטי הרא״ם · וכוא היא מה שכתבתי בפרשת וארא :
[ד״ה הן היום · אלא] פיר׳ לאיזה צורך הוצרך לומר הן היום
הקריבו וכו׳ היה די בותקראנה אותי כאלה ואכלתי היום וגו׳ אלא
ה״ק א״ל משה שמא זרקתם דמו אוננים אחר מיתת אחיכם והאונן
שעבד חילל ולפיכך לא אכלת׳ שמשה לא ראה מעשיהם מטרדתו
עם השכינה באותו יום וחשש שמא מצאו דם שעיר הזה שלא נזרק
עדיין וזרקוהו · והשיב אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטו׳ עד
שיחשבו שנפסלה אני הקרבתי שאני מוטל דכתיב קרב אל המזבח
וכ״ג מקריב אונן וכו״ן של הן היום נתקיים מ״ש כמו הלהן תשרנה
הר״אם האריך ואני קצרתי : ° (נ״י) כתב הרא״ם אע״פ
שההקרבה קלה מן האכילה שהרי כ״ג מקריב אונן ואינו אוכל
באכילת וכאן היתר לו אפי׳ לאכל באנינות ומכ״ש להקריב מ״מ אמר
להם שמא טעיתם וחשבתם כו׳ : וקשה דאם כדבריו כן הוא שהקרבה
קלה והותרה א״כ למה השיב אהרן וכי הם הקריבו דמשמע שאלו
הם הקריבו היה פסול ייכד ההקרבה עדיפא מוה ה״ל להשיב וכי היום
פסולה . והלא הותרה אלא שלכך נשרפה ותקראנה אותי כאלה ואין

לא אוכלי' שיש חילוק בין קדשי שעה לקדשי דורות · ולכן נראה לי הדברי כפשוטן שהאונן שעבר אלא משום ואהרן סובר כמו שהדין הוא לדורות והק"ו איכא למיפרך דשאני היתר אכילה כאן כדי שלא יבואו הקדשים לידי נותר שהרי לא היו כהנים אחרים בעולם רק אלו ואלו האוננים משא"כ הקרבה שהרי אפשר בכ"ג נשארה באיסורה אבל האכילה א"א בכ"ג לבדו לאכול הכל ויבוא לידי נותר וזה הטעם נמי הדין כו' לדורות כ"ג מקריב אונן לפי שיש הרבה עבודות שאינן כשרים אלא בו אבל האכילה שכל הכהנים כשרים לאכול לפיכך אינו אוכל אבל לא שאיסור אכילה חמירא מאיסור הקרבה ואין כאן ק"ו : ° (הנ"א) פי' כי העבודה חמורה מאכילה כי מניני בעל מום אוכל בקדשים ופסול לעבודה א"כ אין ללמוד ק"ו מה אכילה החמורה שאסור לכ"נ באנינות הותרה לבני אהרן באנינות עבודה הקלה שהותרה לכ"נ באנינות א"ד שהותרה לבני אהרן באנינות דהא איכא למימר מה לאכילה שהותרה לבעל מום : [ד"ה ואכלתי · ואם אכלתי] (קנ"מ) פי' ואכלתי משמע שכבר אכלו וזה אינו שהרי כבר נשרף : [מותר שאין אונן] ואם תאמר הא תשובה זו איכא אלא למאן דאמר משום טומאה שנגעה בו נשרף דאי משום אנינות כל שכן קשה למה שורפו אותו היה להם להמתין עד הלילה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל מאי כ"מ שהשיב לו אנינו' היום אסור ולא לילה כיון שנשרף משום טומאה שנגעה בה מה תשוב' השיב בזה · ויש לומר בדוחק כי משה לא היה חוקר על זה דלמא טומאה נגע' בה כי לפי סברתו שהיה להם לאכול מיד א"כ בודאי היה נשמר מליגע בטומאה בשעה קלה שהיא מזריקת הדם עד שעת אכיל' כי מסתמ' מיד יאכלוהו אותם כי זריזים מקדימין למצות והשיב לו אהרן היום כלו' אנינות היום אסו' והוכרחו להניחו עד הלילו' ואפשר נגעה בו הטומאה ונשרף : כ [הודה ולא בוש] ° (ד"ד) קשה היכא מרומז בפסוק שהודה בלשון שמעתי דלמא הודה בלשון לא שמעתי · וי"ל דוישמע משה הוא יתור לשון דפשיטא שמשמע דהא דבר עמו אלא ה"ק דמשום וישמע משה כבר הוטב א"כ בשינוי דברי אהרן אלא שהבין מה ששמע : ✿ וקשה לדבריו דלא הי"לל וישמע אלא ומשה שמע דהוא לשון עבר והיה פירושו בשביל ששמע כבר לפיכך וייטב בעיניו וע"ק לדבריו היה להרשים רש"י וישמע ולא וייטב בעיניו · ונראה דודאי לשון הפסוק הוא מהופך וגם וישמע הוא מיותר וה"לל רק וייטב בעיני משה ואף שמלת וישמע מרויח שמיעה וכמו שמשמע בתרגום יונתן וע"ש מ"מ יש לדקדק דה"ל"ל וישמע וייטב בעיני משה אבל השתא י"ל וייטב בעיניו לא קאי אמשה לבד רק שבא לרמז שיש לפרש וייטב בעיניו ר"ל בעיני אהרן דאמת דבר אלהים ושתים זו שמענו וכיון דוישמע בא להורות אשמיעה ודאי הודה ששמע ושכח לפיכך וייטב בעיניו ר"ל גם בעיני אהרן ששמח דכיון בדעתו לדעת המקום וד'וק כלו"ם : יש מקשים דכאן משמע דהוי יש טפי בושה אם יאמר שכחתי ממה שיאמר לא שמעתי ובשבת דקמ"ז א"ר קטינא אפי' בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקה מהם אנשי אמנה דכתי' ובביתי אין לחם ושמלה דהיינו תורה ולא אמר גמירנא ושכחנא דקשה להו אינו רוצה לומר גמירנא ושכחנא דהוא בשת גדול . ולק"מ דהם קאי על כלל התורה שאינו יודע כלל ממנה בזה הוה נגאי גדול כאומר מעולם לא גמיר שום תורה והי' לו לומר מעיתי אם שלי ולמדתי א"א שכשכח ממני מאיזה סיבה אבל כאן דקאי על דבר א' טפי ניחא לי' לומר הרבה תורה למדתי אלא דבר אחד לא למדתי עדין : או י"ל דהיאך אפשר לומר לא שמעתי דא"כ אהרן מנ"ל דאם יאמר לא שמע ושכח על משה הוא וזה דכל דבר שיש לו שני סברות להיתר ולאיסור ודרך בני אדם לומר תפלה סברא

וז ואמר זמן יכול לסוור מסברא הראשונה שהיא כראה לו שהוא מסתבר טפי וע"כ אין בושה בסורה · וע"כ אם אמר לא שמעתי אלא שסברתי היתה להיתר אלא שאהרן הקשה לו כיון שיש סברא להיפך מנא לך להקל א"כ לא היה בושה גדולה כ"כ אלא עכשיו ששמע לאיסור ושכח והורה להיתר מכח סברא ועכשיו נזכר ששמע לאיסור כפי' יש בירור עכשיו שסברתו הוא שקר ובזה יש בושה גדולה וא"כ מההיא דשבת לק"מ שהם אינו שייך לומ' שתלה בסברא ויש בושת מזה :

פרשה יא

[שיאמר לאהרן] די"ג דברות נאמרו בתורה ואל אהרן וכנגדו כתו' י"ג מיעוט למע' שלא דבר הקב"ה עם אהרן אלא עם משה לבדו כדלעיל פרשת ויקרא : ° (כח"י) ואע"פ שכבר פי' רש"י לעיל פ' ויקרא חזר ופי' כאן כדי שלא תפרש שנשכר וידום אהרן זכה שנתייחד גם עליו הדבור עם משה כמו שזכה בני שתוי יין · עי"ל אע"פ שבעלמא יצא הדבור מבין הכרובים היינו כשהיו מדברים לישראל אבל כאן משה אמר לאהרן שיהי' הוא לבדו השליח לאמר אליהם : ב [החיה · לשון חיים] דאל"כ ואת חיה אשר תאכלו מכל הבהמה מבעי ליה : [ד"ה זאת · אוחז] פי' משום דמלת זאת מורה באצבע על הרמוז אליו וכשדבר עמו ה' לא היה שם שום טעות · רא"ם שצריך וקראתי : [ד"ה זאת החיה מכל · מלמד] דלא ה"לל רק זאת החיה ונומר אף על גב דמפיק ממילת החיה לשון חיים · י"ל דדייק מה"א יתרה דכתיבת החיה אלא דבא ללמד כו' : ג [מפרסת פרסה] ר"ל שאינו מגוררי' פרסה אלא לשון סדוקה היא ופרס היא בלע"ז ובלשון אשכ' פ"ונט והוכחת התרגו' הוא מדכתיב ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפרים והלא לכלם יש פרסה שדורסים בה על הארץ אלא ע"כ מפרסת ל' סדוקה הוא : [ד"ה בבהמה · יתירה] דהא כבר כתיב אשר תאכלו מכל הבהמה אלא תיבה יתירה כו' · ודומה כאלו כתיב אשר תאכלו מכל הבהמ' אשר בבהמה היינו השליל שנמצא בבהמה דאשר תאכלו מכל בהמה קאי אכולא פרשה : [ד"ה אותה · בעשה] דלאו הבא מכלל עשה עשה הוא · ולא תעשה כתיב בהדיא בסמוך את זה לא תאכלו ונומר אבל לא בא ללמד לפשוטו שמותר לאוכלו דהא כבר אמר אשר תאכלו מכל הבהמה כו' : ח [ק"ו] ואם תאמר והא אין מזהירין מן הדין · וי"ל דהאי הכא ליכא עשה אותה תאכלו פירש רש"י ולא בהמה טמאה וזה קאי על כל בהמה טמאה דהא כתיב אותה תאכלו ומשמעה שכתובים בפרשה מותר לאוכלה אבל שאר בהמות שאין בהם סימנים אף שלא כתובי' בפרשה אסור לאוכלה אם כן יש עשה אף על בהמות שאין בהם סימן טהרה מזהירין נמי מן הדין שהא בו נמי לא תעשה אבל היכא דאין עשה אין מזהירין מן הדין · רא"ם ° (נ"א) שמה שאין מזהירין מן הדין היינו היכא שאנו באין ללמוד מגוף הדין שהתורה אסרה בת בתו אנו באין ללמד בתו ממנה בזה אמרינן אין מזהירין דשמא גזרת הכתוב הוא ואין להזהיר מן הדין אבל כשהתורה נתנה טעם לדבר ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפרים בודאי ובבירור ילפינן שאם אין לה שום סימן כלל דיותר עדיף ושפיר יליף ליה בק"ו ובכה"ג לא שייך אין מזהירין : [ד"ה ובנבלתם · ברגל] ברגל פי' ביום טוב כלומר שכל ישראל חייבין לטהר עצמן ברגל מפני עולת ראייה שחייב להביא לעזרה מה שאין כן בשאר ימות השנה : יא [לאסור את עירוביהן] משום דקרא יתירא הוא דהא כתיב לעיל מיניה שקץ הם : [בנותן טעם] היינו מין בשאינו מינו אבל מין במינו טמא אחד במאתים טהור מותר : [ד"ה ואת יבחושין] פירש דבר שאתגדל במים שבכלים אין בו בל איסור ואת נבלתם

תשקצו

משקין לא לרבות מיד שנתפרשו מן המי' כגון שסיננן מן המים אסורי' הם כיון שפירשו ממקו' רביתיהו : יב [אשר אין לו מת"ל] דקרא יתירא הוא שכתוב לעיל וכל אשר אין לו סנפיר ונומר : [שיכול אין לי] כלומר אלו לא נכתב מקרא זה ה"א אין לי וכו' : [אע"פ שהשירן בפלייתו] אבל מקרא קמא ליכא למשמע דא"כ במים מבעי ליה ולא בימים ובנחלים אלא ללמד בימים ובחלים שהם מושכים ונובעי' הוא דאסירי אי לית ליה סימנים הא בכלים שיחין ומערות אע"פ דלית בהו סימנים אכול ע"ש : יג [לא יאכלו· תאכלו] מדשני משה רבינו עליו השלום במשנה תורה וכתב לא תאכלו ולא כתב לא יאכלו דמשמע אחד אסור אכילה ואחד איסור הנאה כמשמ' כמו שמשמע הדבור מפי הקדו' ברוך הוא אלא ודאי כך קבל משיני דהא לא יאכלו דכתיב גבי עופות טמאים לאו לאוסרן בהנאה הוא דאתא ועל כרחך לחייב על המאכילו לקטנים : [וכולן מין אחד] ואם תאמר היאך מוסב זה על ענין לפי"רשי לפניו · ויש לומר השתא דפירש לשניו העופות הטמאים שכתובי' בתורה בהדיא מותר בהנא' · מדכתיב לא תאכלם מגיבו לפרש איכא דכתיב למינה למינו למינהו אף שאין דומין זה לזה לא במראיהן ולא בשמותיהן הכל מין אחד היא אבל אם היה אותן שכתובים בהדיא בתור' אסורי' בהנאה מדכתי' לא יאכל היו מפרשינן איכא דכתי' למינה למינו למיניהו לא ללמד בא שמינה ממש הוא אף אלו שדומ' במרא' ובשמותיהן אסורים כמו אלו שכתובי' בתור' אבל אלו שאין דומין להם במראן ובשמותן אותן אינן מינן ואינן מותרים כאותן שכתובי' בהדיא שאין אסורים בהנאה ואין בהם אלא איסו' אכיל' אבל השתא דאמר' אפי' אותן שכתובים בהדיא אין בהם איס' הנאה אם כן אין יכולים לומר אותן שכתובים בהדיא חמור יותר ע"כ להודיע בא שמין אחד הוא וק"ל: כג [ישלו חמש הוא טהור] דאל"כ ל"ל האי הא לעיל כתיב אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע ונומר משמע דהני ארבע מינים דוקא אבל שאר שרצי העוף שיש להם ד' רגלים אסורים לאכול אלא ודאי ללמד בא וכו' : (נ"א) וקשה דלמא ממכו אם יש לו ב' שיהא טהור ויראה דוודאי לשנים לא צריך קרא דלא אמר קרא אלא הולך על ארבע ולא על שנים אבל לחמש צריך קרא דהא ד' בכלל ה' ולפיכך צריך למעוטי שאם יש לו ה' שהוא טהור : כד [בנגיעתם יש טומאה] כלומר לא ממנה אותם לטמאות אלא ה"ס שאם תגעו בם תהיו טמאים :

כה [שום' משא חמור' מטו' מגע] כתב הר"אם לא שמעתי טעם נכון על זה מה בא להשמיענו בזה הכלל הרי בהדיא כתיב פה שבטומאו' מגע איבו טעון כיבוס בגדים ובטומאות משא טעון כיבוס בגדים ואם להודיע שבכל מקו' הוא כאו שכתוב פה למאי נפק' מינה · ושמא י"ל שבא להשמיענו בזה שאין טומאו' מגע למדה מק"ו מטומאו' משא להטעינו כיבוס בגדים ומה משא שאינה נוהגת בשרצים טעון כיבוס בגדים מגע שנוהג בכל מיני טומאות איכה דין שטעונה כיבוס בגדים ועל זה פי"רשי כל מקו' שב' טומאות משא חמורה מטומאות מגע ולא תמצא בשום מקום שטומאות מגע שחייב בה הכתוב כיבוס בגדי' ואילו היה טומאת מגע טעונה כיבוס בגדי' מק"ו לא לישתמיט קרא בשום דוכתא דליכתוב בטומאות מגע יכבס בגדיו וכה"ג איתא בפ"ק דחולין דף כ"ב וכו' הר"אם : * (נ"י) ולא נהירא אם לזה נתכוון הרב ה"לל איפכא כל מקום שנאמר טומאת מגע איכה טעון' כבוס יותר עדיף וה"ל לפרש שבא להשמיענו שאין טומאת משא למדה מטומאת מגע לפוטרה מכבו' בגדי' מה מגע ד:רובה איכה טמאה בגדים משא מיעוט אינו דין שלא יטמא ת"ל כו' · ולי נראה דבא להשמ:עבו שלא תאמר מגע ומשא שוין הם וא"כ במרגיס ובעל קרי דכתיב בהו טומאת מגע. ה"ה דמטמאין במשא לזה אמר הרב דבכ"מ טומאת משא חמורה מטומאת מגע שטעונה כבוס בגדים ואי זה כונת הכתוב דמטמאין גם במשא לא הוי שתיק מיני' דהא כבוס בגדי' אין ליליף ממגע דדיו לבא מן הדין וכו' : כו [בסוף הפ' פי' על בהמ' טהור'] כלומר חילקן הכתוב לשנים לומר ששחיטת בהמה טהור' אם היתה טריפ' ושחט שחיט' מטהר' מידי נבילה ומ"ה כתיב התם וכי ימות וגו' דוקא מתה מטמא טומאת נבילה אבל טריפ' אע"פ שסופה למות אם שחטה טהורה מטומאות נבילה אבל בהמה טמאה בין מתה בין שחיטה אין שחיטתה מטהרת' מידי נבילה ולכן נכתב בה בנבלתה התם בין ע"י מיתה בין ע"י שחיטה · כז [ודוב וחתול] פי' שאין כפות רגליהם מכוסות בטלפים : לב [לאחר טבילתו טמא] כלו' שלא תאמר שמפני שיוצא במים דהיינו מטבל יטמא עד הערב כפי מה שיוצא מכמים יוצא וטמא עד הערב לפיכך הוסיף אף לאחר טבילתו איבו מועיל לו לצאת מטומאתו עד שיעריב שמשו : (קנ"ח) פי' לתרומה דאלו למעשר מיד אחר שטבל ועלה הוא טהו' כדאית' בפ' הערל דף ע"ה : לג [לא תאוירו] כלומר אם הכלי טומא' לאוירו ולא נגעה בו טמא וגבי טהור אפילו נגעה בו טומאה ויליף לה מכל אשר בתוכו יטמא מה תוכו שהכלי מטמא אוכלים שבתוכו אפילו איבו נוגע בהן הטומא' טמאים דהא אפי' אם היה הכלי מלא חרדל הכל טמא אע"פ שאין הכלי נוגע בכלם אלא מה שסמוך לדפנו' שאי אתה יכול לומ' שזה מטמ' את זה וזה מטמא את זה שהרי אין אוכל מטמא אוכל ועוד א"כ זה שני וזה שלישי ואין שלישי מטמא רביעי אלא ע"כ מאויר כלי הם נטמאים אף תוכו האמור באוהרת טומאה לכלי אע"פ שלא נגעה טומאה בכלי אלא תלויה בו טמא הכלי [ד"ה כל אשר · חוזר ומטמא] מדלא כתיב כל אשר יגע בתוכו אלא אפילו לא נגע אלא שבא לאוירו טמא · א"כ לא שהכלי הוא כאלו מלא טומאה ומה שבתוכו כנוגע בו דא"כ למה נתמעטו כלים מלטמא מאויר כלי חרס כדלקמן ברש"י אלא ודאי שהכלי עצמו קבל טומא' מהשרץ שבאויר והכלי נעשה ראשון וחוזר ומטמא מה שבתוכו למשותו שני ונתמעטו כלים שאין כלי ראשון מטמא כלי הר"אם : [ד"ה ואותו · שאין לו טהרה] כלומר אם אתה רוצה לטהרו מידי טומאתו שבריהו עד שלא יהא ראוי לתשמישו הראשון שאם עשוי לאוכלין יקבהו עד שיוציא זתים ואם למשקה עד שיקבל כבונס משק' : לד [על מקרא] מפני שאין לו דקו' עם ואותו תשברו הסמוך לו ופי' אם יבא עליו מים אם באו עליו מפני שאם יבא עור' אם' שהיה בתוך כלי חרס הטמא אם יבא עליו מים יטמא ואין הדבר כן שהרי התור' אמרה וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו ואו הוא טמא והוסיף עוד שרב לומר והוא בתוך כלי חרס שלא תאמר שכיון שנכנס לתוך כלי הטמא ואחר שיבא מן הכלי אם בא עליו מים יטמא דנאמר שסוף הטומאה וניכר אחר שיבא עליו מים לכן אמר והוא בתוך הכלי : [ד"ה כל אשר · אפי' בגיג] שהרי תלה הכתוב את טומאתו אחר ביאת המים שהם לא שבא כנגג לא שבא לא : [אוכל ומשקה מטמאה מאחר כ"ש] כתב הר"אם נראה לי דהאי ומשקה משבשתא הוא וצריך לגרום אוכל מטמא מאויר כלי חרס לא אוכל ומשקה שהרי המשקה דכתיב בקרא בכר כתב רש"י לעיל שהוא בא להכשיר ואליבא דרבי אליעזר ולא ליטמא כרבי יודא וכרבי יוסי ואם כן איך יתכן לומר אם"כ ועוד למדו רבותינו וכו' ועוד בת"כ שלפניבו ובפסחי' דף כ' איבו כתוב רק אוכלין מטמאין מאויר כלי חרס ואין כלים מטמאי' מאויר כלי חרס : [משבתלשו] פירש משבתלשו האוכלים מן הקרקע דאם לא כן אין לך שלא באו עליו מים ומהו אשר יבא עליו מים : [אא"כ ישבו בכונה] ר"ל

בכי

בני אדם האוכלים אכילה שאין בה שיעור אינן טמאי'. אבל אין פירושו שאין אוכל מטמא דברים אחרים כשאין בו שיעור שהרי אף לר"א יש בו שיעור טומאה אין מטמא דברים אחרים שאין אוכל מטמא אוכל מן התור' מצאתי. והא דלא מטמא את אחרי' ילפינן מדלא כתיב טמא את יטמא והוי כאלו אמר טמא יהא ולא לטמא אחרי':

לה [המיטלטלין] דאי לאו כלים המטלטלים הם אלא מחוברים לקרקע או לא מקבלים טומאה דכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע' ומדכתיב יותץ דמשמע דאין להם טהרה במקוה משמע דבכלי חרס הם והואיל והוא כלי חרס צריך לומר שיש להם תוך דאין כלי חרס מטמא אלא מאוירו ולאו דוקא חרס שהרי אין שורפים אותו באש אלא כיון שעושים אותן מטיט ומיבשין אותן בחמה קורין אותו חרס ויש לו כל דין כלי חרס: ° (ד"ד) קשה הא כבר כתב דין כלי חרס דכתי' וכל כלי חרס והרא"ם כתב שכלי חרס שורפין שנעשה מן הטיט ונתבער וכירים שאין כבשין מן הטיט לבד ומיבשין אותם בחמה. ולא ידענא מה חילוק יש בזה. ונראה דלעיל קמ"ל שכלי חרס הנטמא יש לו תקנה בטהרה ע"י שבירה כדאיתא בת"כ ואותו תשברו שיש לו תקנה ע"י שבירה ששובר קנתו עד שיהא בו נקב שלא יוכלו להשתמש בו באוכלין ואי לא כתיב אלא קרא דלעיל ה"א ואותו תשברו כולו ולא מהני זה שמטהרו ע"י שבירה קמ"ל קרא דיותץ דפירושו שאין לו טהרה בטבילה ולהשאר קיים כמות שהוא אבל שבירת נקב מהני דא"ל יותץ ממש שהרי נאמר אח"כ טמאים יהיו לכם ופרש"י שאין חייב לנתצו אלא יחזיקנו לימי טומאתו. ואי לא כתיב אלא הך קרא דיותץ ה"א דקמ"ל שאין לו טהרה במקוה אלא יחזיקנו לימי טומאתו אבל לטהרו ע"י שבירה לא מהני קמ"ל קרא דלעיל דיש לו טהרה ע"י שבירה ע"י נקב:

לו [המחוברים] ואם תאמר והא לעיל דרש רש"י וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא קאי אהכשר טומאה ולא על טומאה עצמה משום דסבירא ליה דאין טומאת משקה לאורייתא וזה אליבא דרבי אליעזר דס"ל הכי והכא פירש דווקא המחוברים לקרקע אינו מקבלין טומאה ש"מ טומאות משקים דאורייתא וזה אליבא דרבי יודא דס"ל הכי. יש לומר והו שפירש רש"י ועוד יש ללמוד וכו' ואליבא דרבי אלעזר והא דלא קאמר וי"א יש לומר דאף רבי יודא ס"ל נמי הכי דס"ל דתרווייהו יש ללמוד מזה דשקולים הם ויבאו שניהן הר"אם: (ד"ד) נראה דיש הוכחה לשני הלימודין דאי למלתא קמייתא לחוד קשה למה אמר יהיו טהור ל"ל הך יהי' אלא דקאי על מי שהוא טמא עתיד להיות טהור ע"י הטבילה בהם ואי לבתרייתא לחוד קשה מאי שייכות לזה לכאן דמיירי באיזה ענין באה הטומאה להכלי או לו אלא ע"כ דנס כאן קמ"ל שאין הטומאה באה אל המים בשום כד: [מעין ובור] כלומר אם נגע בנבלה והיא בתוך מעין או בור יטמא דקרא יתירה הוא למדרש הכי והכי דרשינן ליה אך מעין ובור ומקוה מים הטמא הטובל בהן טהור אבל הטהור העומד בתוכן אם נגע בשרץ טמא: [שלא תאמר ק"ו] כתב הר"אם אבל בגמרת כהני' שבו הואיל והארץ מעלה את הטמאים מטומאתם שאם זרעו זרעים טמאים ונשרשו בארץ הם טהורים והמקוה נמי מטהרתם את הטמאים מה הארץ מצלת את הטהורים כלומר הזרעים הנשרשים בארץ מלטמא אף מים. כך לכך נאמר והנוגע בנבלתם יטמא שאין המים מצילים מלטמא:

לז [ד"ה טהור לקרו' אכל] פירש דמדכתיב בתריה וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא מכלל דקרא דלעיל מיירי דכתוב טהור הוא כשנפל מנבלתם עליו טרם שיבא עליו המים מיירי. עיין בר"אם מה שהקשה הקושיות שהקשו בת"כ ובתלמוד דל"ל קרא תיפוק מדלעיל והביא התירוצים שתרצו שם: ° (ד"ד) קשה זה כלמד מן פסוק וכי יתן מים דמכלל דלא מים אינו טמא וכ"ל ונדקדק כל' הכתוב שאמר תחלה על כל זרע זרוע אשר יזרע ואח"כ אמר וכי יותן מים על זרע לא הוזכר אלא זרע לחוד אלא דיש טעות ולחלק בין זרע אשר נגדל מאיליו בלי זריעה ויש אשר זורעין אותו וה"א דכי אמרינן דהוי מוכשר לקבל טומאה דוקא ע"י כתיב' מים היינו בגדל מאיליו דלא נעשה בו מעשה אבל בזרע הנזרע ואשמעי' לאוכל א"כ הכשר מים קמ"ל:

לח [ד"ה מים. בין שאר משקים] דילפינן מים מים לג"ש ממים דלשל דגבי כלי חרס ששם עשה כאן שאר משקים כמים: [בין נופל לתוכן] דכתיב וכי יותן מים על זרע וכתיב בסמוך ונפל ונמור קרי בי' נמי ונפל על מה שכתיב לפניו ונפל זרע על מים:

לט [ולא בנגיעות] פירש כשפירשו ממקום חיבורן אבל כשהן מחוברים בבשר הנוגע בהן כנוגע בבשר או משום יד או משום שומר:

מ [פירש טומאת משא] פירשתי לעיל. והא דפירש רש"י הכא והא כבר פירש זה לעיל. יש לומר דמדכתב הכא והאוכל מנבלתם דליתן שיעור אוכל לנושא ולנוגע ה"א כיון דהשוה אותן הכתוב לשיעור טומאה ה"ה נמי לענין כיבוס בגדים מ"ה צריך רש"י לחזור ולפרש פה. וא"ל מנ"ל לרש"י כבר תירץ הר"אם כיון דלא מישתמיט קרא בשום דוכתא דליכתוב בטומאת מגע יכבס בגדיו: [ד"ה והאוכל. יכול] מה שפירש אותו אחר הנושא את נבלתם שלא כסדר כדי שידבק הנושא עם הנוגע להודיע ההבדל שביניהם שטומאת משא חמורה מטומאת מגע וכדפירש לעיל מה בא להשמיענו: [כדי אכילה והוא כזית] דהיינו חצי ביצה. והא דפירש רש"י לעיל אוכל האוכל כבת אחת ושערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת דהיינו ביצה שלימה. וה מיירי על ידי הדחק והכא מיירי שלא על ידי הדחק: (נ"א) תימא דסוף ס"ק לא שייך להכתוב שיכתוב שקר דהא האוכל אין צריך כיבוס רק הנושא בלבד וכ"ל דודאי קרא כפשטי' אתיא היינו האוכל מנבלת שתחבה לו בעצמו בבית הבליעה שאינו טמא בשביל אוכל וטמא משום משא כשישא לכיל': [ד"ה וטמא הערב שמש] כבר פירש לעיל גבי במי' יובא וטמא עד הערב עיין עליו וכן פירש כאן. הר"אם פירש בעניין אחר שפירש אף על פי שטבל צריך הערב שמש דאם לא כן ואמר ירחץ במים וטהר מבעי ליה. והערב שמש רוצה לומר ביאת אורו דהיינו צאת הכוכבים דוטהר יומא הוא דאם לא כן וטהר מבעי ליה פ"ק דברכות. ופירש זה בכאן ולא באחריני לפי שזה לא בא ללמד על טומאתו עד הערב באחריני לא ללמד שיעור לנושא ולנוגע פירש כי אף על פי שכתיב בפרשת אמור ובא השמש וטהר ההוא בשאר טומאות והאי בנבילה כתיב' בהמה וכתיבי בהאי ובהאי מב"ל: והר"א' לי כתבתי ידו"ק.

מא [קביר רגלים] וא"ת היאך חושב זה על מה שפירש רש"י לפניו היה לו לפרש על הקרא. וי"ל כדי שלא תאמר דילמא לא יאכל אתי לאסור שרצים בהמה ולא תאכלם דשרצים אתי לאסור באכילה דבר גחון וקביר רגלים אף על גב דלאו שרצים הוא ועל זה פירש שאין קרויטרן. ואם כן דבר גחון היינו שרצים האמורים בתורה אם כן לא תאכלו לא אתי אלא לשרצי' ומהשתא ע"כ לא יאכל לא אתי לאיסור בהמה דהא כתיב לא תאכלם. וכן הא דפירש לעיל כל שוף שנאמר לחוכו בו צריך לפרש כענין זה. מצאתי:

מב [השלשולין] הם התולעים הארוכים היוצאים מן הארץ שאין להם רגלים והם הנמצאים באשפות וביותר נמצאים בימות החמה אחר שיפסיק הגשם: [הדומה לדומה] כלומר שיש להם סימני רגלים מעט אלא שהם מתגלגלים על הבטן כמו הנחש:

מד [שאני קדוש] פירש משום דכל כי היא כתיבת טעם אבל מעלה וא"ה פירש בשם וכו': [קדשו עצמכם] דקרא יתירא הוא

הוא שהיה די לומר והתקדשתם כי קדוש אני אלא להכי איתיר למדרש הכי: [ד"ה ולא · בלאוין הרבה] דאל"כ הא כבר כתיב לעיל ולא תטמאו וגו': מז [להבדיל · שתהא יודע] פירש הא דהוזהר להבדיל וגו' לא בלבד שילמוד וידע הלכותיהן אלא צריך גם כן להטריח עצמו להכיר איזהו טמא ואיזהו טהור · [ד"ה בין. חמור לפרה] פי' והלא כבר נתפרשו שמכירין איזה טמא ואיזה טהור וא"כ למה נאמר להבדיל: [לטהורה לך] פי' טמאה לך על ידי פעולתך · וטהורה לך ע"י פעולתך: [לנשחט רובו] כלומר אם שחטת בבהמה כל הוושט וקנה של קנה בלבד שמשא אותה באכילה אע"פ שהיא טהורה · בין נשחט רובו של קנה שהתרת אותה באכילה. (נפ"י) אע"פ שהיתה עד הנה אסורה באכילה משום אבר מן החי: [ד"ה ובין החיה · סימני טרפה] כגון נקבה הגרגרת או נפחתה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח וכיוצא בהן שהיא כשרה: [סימני טריפה] והן כל י"ח טרפות שמנו חכמים עיין כל זה בפירוש מזרחי · (נר"ל) כתב המזרחי וז"ל בין שנולדו לו סמני טריפה וכשירה כגון ששחט הקנה ונקבה הריאה קודם שחיטת הושט והיינו סמני טריפה וכשירה משום דהוי ריאה תלויין בקנה בין שנולדו לו סמני טריפ' ופסול' כגון שנקבו הריאה קודם שחיטת הקנה שהיא אינה בתשכת חולין עכ"ל ואני אומר לא זו העיר ולא זו הדרך כאן פרש"י ז"ל לא מפי עצמו אמר דברים הללו אלא ברייתא הוא בת"כ וככר הסכימו רוב מנין ורוב בנין דלית הלכתא כרים לקיש ע"ש:

חסלת פרשת שמיני

תזריע

פרשה יב

ב [אשה · כמעשה בראשית] ואם תאמר והתם נופא מ"ש יצירתן של בהמה וחיה קודם ליצירתו של אדם · כבר תירצו בגמר' בסנה' ל"ח מפני מה נברא אדם בע"ש כדי שלא יהו אומרים שותף היה לק"בה במעשה בראשית· ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך · ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד · ד"א כדי שיכנס לסעודם מיד משל למלך וכו' · וא"ת ואם נתפרשה התורה כסדר הבריאה היה לו להקדים סדר מצורע לפרשת כי תזריע דהא מצורע מדבר באיש ותזריע מדבר באשה ואדם נברא קודם שוה · וי"ל דיותר תדיר שאשה תלד ממה שאדם להיות מצורע · ועי"ל מ"ה הקדים תזריע למצורע דעיקר הצרעת בא כשמשמש עם אשתו נדה · כדאמרינן בגמרא · ועי"ל דאשה היא כמו קרקע עולם שמזמנת מה שזורעים בה והאדם מקרקע עולם נברא לכן כתב באשה כי תזריע וילדה זכר כלומר שהזכר נברא מן האשה שהיא קרק' עולם וק"ל: ° (ד"ר) קשה אחי כ"מ מהיקשה זה · ותו הקשה הרא"ם דכפ' א' דיני ממונות אמרינן דלכך אדם נברא באחרונה שאם יתגאה אד' אומרי' לו יתוש קדמך במעש' בראשי' וכדי שימצא הכל מוכן לסעודה וכולם אינם שייכי' כאן. גם הקושי' למה כתב דין אדם כי יהיה בעור בשרו אחר הדין שאשה כי תזריע הא האשה נבראת באחרונה וכ"ל כל זה דכוונת ר' שאלו לומר דכשם שיש טעם לשבח בבריאת האדם באחרונה כדי שיבא האדם וימצא סעודה מוכנת ה"נ בתורת האדם שנתפרש אחר תורת בהמות וחיות ועופות פי' לענין איסור להתיר כדאית' במדרש על ואת החיה כל אמרת אלוה צרופה לא ניתנו המצות לישראל פי' מה איסור לאכול אלא לצרף בהם את הבריות

וכזה הוא אומר אותנו כדאי' במדרש שמי שאוהב את עבדו הוא מוזיר מאכילת רעות ע"כ אויר' שכשם שבשעת בריאה נברא האדם באחרונה בשביל מעלתו שימצא מזון ערוך ה"נ בתורה ומצות שנתן הק"בה לישראל הוא בשביל שונתן לצרף אותם ע"כ נזכר באחרונה שיהי' לו צירוף מצות ע"י תורת בהמה חיה ועוף ומ"ה לק"מ מאדם כי והי' בעור בשרו דשם אין שייך צירוף: [ד"ה כי תזריע · מקוי] דלא הל"ל רק אשה כי תלד וזכר אלא לרבות שאפילו מקוי · וא"ל דללמד אשה מזרעת תחילה וכו' הוא דאת' · דא"כ כי תזריע האשה וילדה זכר מבעי ליה אלא סמך הזרוע ללידה וכתב וילדה זכר בוי"ו שמורה על הודאי ולא כתב אם דומיא דאם נקבה תלד ש"מ תרתי · והא דפירש רש"י לעיל בפרשת ויגש אלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו תלה הכתוב הבנים בלאה ואת הבנות ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וכו' ל"ל והא מהכא נפקא י"ל דמהכא ליכא למילף אלא אשה כי תזריע וילדה אבל לא שנא אם האיש מזריע תחלה או שהוריעו שניהם בבת אחת יולדת נקבה קמ"ל ואת דינה בתו ואם הוריעו בבת אחת בא זה ואיבד את זה · ומהתם לחודא ליכא למילף דאיכא למימר דהא דתלי הזכרים בלאה לפי שלא היה יכול לתלות ביעקב שהיו לו זכרים אחרים ותלה הנקבה בו לפי שלא היה לו בת זולתה ומתרווייהו ילפינן שפיר הרא"ם האריך וקצרתי: [כעין זרע] פירש רש"י פשט' שמתחילה קודם שנולד היה מקנח ולד ואחר כך נעשה מקוי מדכתיב כי תזריע דמשמע אפילו אם לא ילדה אלא דבר שהוא כעין זרע וכתיב וילדה זכר משמע שהוא ולד גמור הא כיצד אלא ע"כ צריך לומר דמתחילה הי"ה ולד גמור ואחר כך נמחה ונעשה כעין זרע: [ד"ה כימי · שאשה בנדה] שמטמא במשכב ומושב כנדה וכל שאר דיני נדה נוהג בה · ואם תאמר מנ"ל רש"י דילמא ה"פ של קרא כימי נדת דותה שהיא שבעת ימים כך שיעור טומאה של לידה שבעת ימים · וי"ל דלזה לא צריך קרא שהרי בהדי כתיב וטמאה שבעת ימים אם כן כימי נידת דותה ל"ל אלא בא ללמד על שאר טומאה · ואל תאמר פשיטא הרי נדה היא שהרי בשעת קישויה ראתה דם ל"פ אפילו נפתח הקבר בלא דם: [ד"ה דותה · הזב] לפי שהוי"ן מתחלפת בדלי"ת שהרי מתרגמינן זב דב ואם כן הוי כאלו נכתב וזותה: ד [ד"ה בדמי · אע"פ] דאם לא כן בדמי ל"ל אי במי דה"פ וכי לא סגי שלא תראה דם דכתב לשון תשב בדמי ועל זה פירש אף על פי: [ד"ה לא תגע · לאוכל] מדכתיב בסמוך ואל המקדש לא תבא והבא אל המקדש בטומאה בכרת הוא כדכתיב בתחלת פרשת פקח ונמרינן בכל קדש לא תגע מביאת בית המקדש מה ביאת בית המקדש בכרת אף מה דכתיב בכל קדש לא תגע בכרת הוא וא"כ ע"כ צ"ל לא תגע אזהרה לאוכל הוא דאכילת קדשים בטומאה במיתה הוא כדכתיב ויזהו בו כי יחללהו · אבל מגע קדשים בטומאה אין בו כרת רא"ם. ... ועי"ל דרש"י פיר' בסמוך בכל קודש לרבות וכו' דע"כ לא פי' זה על הקרא דהא בכל קדש כתיב לפני לא תגע ולמה מספך רש"י אלא דמ:סב על פירושו שפי' לפני בכל קודש וכך פי' לא תגע אזהרה לאוכל ומגלן דאזהר' לאוכל הוא ומפר' דהא בכל ק דש לרבות את התרומה ולא מגע כמי קאי עלוו א"כ אין לומר שהאי לא תגע אזהרה להגע שהשם דהא מותר ליגע בתרומה מיד אם' טבולה דהא היום שבלה מיד אמרו' ימים ושבול יום מותר ליגע בתרומה אלא אזהרה לאכילה הוא: ° (נפ"י) קשה דהא האי קרא קדש כתיב ולא תרומה ונ"ז תירץ דמוכח מדכתיב עד מלאת ימי טהרה שייך דווקא בתרומה לפי שזו טובלת יום ארוך שייך לשון ימי ואלו קדשים לא תאכל עד שתביא כפרתה ולא תלי' בימי' לחוד ואע"ג גופי' אפיה

לאכול קודש אפ"ה הרבוי דכל אתא לאיסורא לאוכל תרומה : [ד"ה בכל קדש · ט"י אריך] פי' אין להקשות דהא תרומה מותר באכילה בהערב שמש ולמה תהא אסורה באכילה מסוף שבעה ואילך ומתרץ לפי שזו טבולת יום ארוך וכו' עד יום ארבעים שמקריבים בו קרבנות של לידה ובשקיעת החמה שלפני יום הארבעים מותרת לאכול בתרומה : ז[אחד מהם] דק"ל דהיה לו לכתוב והקריבם דהא ב' קרבנות יש ללידה כבש בן שנתו ובן יונה או תור אלא למדך וכו' : [כי כשהרה תלויה] שבכל מקום כתיב אבל חטאת וכפר עליו הכהן ונסלח לו · והא דהביא רש"י קרא זה שבסוף הפרשה ולא הביא קרא הנאמר קודם לכן וכפר עליה וטהרה · י"ל דמקרא זה לאו הוכחה דחטאת בא לכפרה דילמא העולה בא לכפרה אבל מקרא זה מוכח שפיר שהרי כתיב ואחד לחטאת וגו' משמע דחטאת בא לכפרה · ושי"ל משום שהקדים עולה לחטאת ולא הקדים אלא למקראה וקשה למה"מ הקדים אלא להסמיך וכפר לחטאת ללמד שהכפרה תלויה בחטאת : ° (נ"א) וא"ת ולכתוב רחמנא וכפר ולא בעיוהקריבו דהוא משמע דמי שהכפרה תלויה בו אי נמי קשיא דאי לא כתב והקריב ה"א דוכפר קאי על עולה נ"כ לפי שבעולה כתיב ונרצה לו לכפר עליו אך החטאת דכתיב והקריבו דמשמע שהא יותר יש לאוקמי בחטאת שהיא מכפרת כפרה שחייב להביא לכפר לאפוקי עולה אע"ג שמכפרת אינו חייב להביאה כפרה ואף שהיא סוכה היא באה לדורון : [שעד כאן קרוי' טמאה] דעת רש"י בזה שלא תקשה לו על מה דפי' שאין מעכבת לאכול בקדשים אלא אחד מהם וכו א"כ משמע דווקא קדשים אסורים ולא תרומה ולעיל פירש בכל קודש לרבות תרומה שגם היא אסורה באכילה . ל"פ וטהרה מכלל שעד כאן קרויה טמאה וע"כ טומאה זו לענין לאסור בקדשים מיירי שהרי תרומה מותרת לאכול מהערב שמש של יום ארבעים ואילך מכלל בקדשים אסורה עד אחר כפרתה ל"פ לאכול בקדשים : ח[לא הקדימה] ר"ל לענין קריאת הפרשה שהקורא בתורה יקרא מלת עולה תחילה אבל להקרבה וכו' · בא דלא פירש זה לעיל דכתיב תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת משום דלעיל דין הוא שתקדים לפי שמדבר בעשיר שמביא כבש לעולה ובן יונה או תור לחטאת ואפילו להקרבה עולה קודמת דכבש חשוב יותר אבל כאן בעני שמביא שני תורים או שני בני יונה ששניהם שוין ה"א שגם להקרבה עולה קודם הואיל והקדימה וכו' ל"פ לא הקדימה הכתוב וכו' :

פרשה יג

ב [אל אהרן · גזרת הכתוב] דעת רש"י בכי לפי שכתיב בסמוך והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים נ"ל למיכתב אחד וגם שבניו והכהנים לא היה לו למיכתב רק ואל בניו אלא אחד בא לרבות אף שאר אדם שאם היה הכהן עם הארץ מראה לאדם שהוא יודע סימני טומאה אע"פ שאין כהן ומה דכתיב הכי שבניו הכהנים ללמד אע"פ שכהן לא ידע סימני טומאה אלא צריך להראות לתלמיד חכם אף שאינו כהן מ"מ לא רשאי הת"ח לאמר זה סימן טומאה וזה סימן טהרה אלא הוא ילמוד לכהן דין טומאה וטהרה כדי שהכהן יאמר לאדם שהנגע בו טהורא הוא או טמא ועל זה פי' רש"י גזירת הכתוב וכו' : ג[בתוך הנגע] חלשון שפירש' בתוך הנגע לומר לך אל תסבור לומר הפך לבן אם כשיש שער לבן סמוך לנגע סימן טומאה הוא · ל"פ לך דווקא כשהן בתוך הנגע וגם שלא תאמר אם נהפכו ללבן קודם שיהיה בו נגע סימן טומאה הוא ל"פ בתוך הנגע · ומו קשה לרש"י כיון דכתיב קרא בתוך הנגע לומר דווקא שקידם הנגע לשער לבן אבל קידם שער לבן לנגע טהור ש"מ דלפעמים אף בלא נגע השער נהפך ללבן א"כ כשנהפך השער ללבן בתוך הנגע לא יהא טמא דילמא שלא מחמ' הנגע נהפך ללבן דילמא קרה לו שום מקרה שנהפך · ותו"פ ומיעוטו שער שנים וכיון ששני שערות נהפכו ללבן בודאי אין זה מקרה כי אם מחמ' הנגע הוא דכל דבר שהוא הרבה איכו מקרה ודו"ק כ"ל : [ומיעוט שער שנים] (הר"אם) לא ידעתי מה"ל לרו"ל שמשער מורה על רבוי שערות וכו' ועיין בתוספות יום טוב פ"ד דנגעים : [ד"ה עמוק · כמראה חמה] דהא כתיב ומראה הנגע וגו' משמע דמראה נראה שעמוק מבשרו ולא שהנגע ממש עמוק מבשרו ולמה נראה מראה לבן עמוק י"ל משום דעיקר ראייה של אדם בשחור שבעין ובמראה על דבר שיש בו שחור ולבן כגון חמה שהיא לבנה וכל שהוא שחור נראה לו שהשחור קרוב לו יותר מהלבן משום דשחור שבעין מקבל הראות מדבר שחור יותר מדבר לבן : [ד"ה ושמא · יאמרלו] כלו' ולא שיטמא אותו בידים בשום טומאה מאבות הטומאה וזה שכתב רש"י שמשער לבן סימן טומאה וכו' : ד[לא ידעתי פירושו] (כמ"י) נראה דהוקשה לו דס"ל דאין מראה עמוק מן העור וע"ז תירץ דאי הוי כתב הכי הוי משמע דאין עמוק כלל וא"כ הוי קשה למה צריך הסגר הואיל ואין בו מראה לבן ושערה לא הפך לבן אבל השתא דכתיב ועמוק אין מראה משמע דיש לו קצת עמוקה אבל איכו עמוק לגמרי מן העור ולא כדי שיעורו שלא הגיע לארבע מראות ומ"מ הוא עמוק ולפיכך והסגיר וע"ז קאמר לא ידעתי פירושו ר"ל פי' שיעורו אי זה עמוקות צריך הסגר ואיזה עמוקות א"צ הסגר : (ול"ד) פי' נ"כ בדרך זה ולשיטתו אזיל שין משום דקשה לו כיון דבהרת לבנה היא למה איכה עמוקה מן העור דהא כל המראה לבנה עמוק מן השחור כמו שפירש ומשום קושיא זו לא ידע רש"י לפר' טעמא דקרא כן פי' הרמב"ן ז"ל ✽ פי' לפירושו ללדעת רמ"בם ור"שי כל ד' מראות עמוקים ופיר' שאת שהוא גבוהה מע' יותר מבהרת כן פי' רש"י בשבועו' ד"ה ע"ב וכן פי' בכ"מ מה' צרעת פ"א ד"ו אבל כעלם לפי שעה מב"י שרש"י פי' כן כמו שהוא מפרש לדעת רמב"ם משא"כ דעת תרגום יונתן ודעת ראב"ד דאין שאת אלא גבוה כפשט' דבריית' ועמוק קאי רק אבהרת עוה ואם כפרש ועמוק אין מראה לדעת רש"י ר"ל כנגד העור אותו האדם שהוא לבן והרי אמרו חכמי' זה וזה כבינוני ר"ל גרמני וכושי משימין נגע בינוני סביב הנגע עדיין קשה איזהו נגע בינוני דיש כמ' מעלות ומדרגות בבינונים ולא ידע לפרש כלי"ט : והרמ"בן ז"ל תיקן קושיא זו לפי' שפי דעת רש"יז"ל : [ד"ה והסגיר · בבית אחר] פי' שיסגיר את בעל הנגע ובמנא שגם הנגע כסגר לא שיכס' הנגע כל שבעה : ° (ד'ד) שלא תימא דבכל הז' ימים יסגירנו פעם א' במקום הזה ופעם א' במקום אחר באופן שבכל יום תהי' סגירה א ע"כ פי' שהסגירה תהיה פעם אחד בבית אחד ולא יראה ז' ימים לאפוקי אם יראה אותו תוך ז' אפי' אם פשה אין טמא דאפשר שיתנגה בסוף : ה[בעיניו · במראהו וכשיעורו הא'] ומה דפי' רשי עוד וכשיעורו הראשון לא ספי' זה על בעיניו אלא על מה דכתיב בקרא לא פשה הנגע שלא דעדיין כשיעורו הראשון הוא · וא"ת מה צריך לפרש זה הא כתיב בהדיא לא פשה הנגע ועוד על הקרא היה לו לפרש · לא פשה וכשיעורו הראשון וע"ק מה דפי' רשי והסגיר שנית הא פשה וכו' פשיטא מדכתיב והנה לא פשה והסגירו וכו' משמע הא פשה טמא מוחלט הוא · וי"לדדעת רש"י בזה כלומר כך צריך לדייק שהוא כמראה הראשון וגם שיעור הראשון שלא פשה הנגע או צריך להסגיר שנית ועדיין לא טמא מוחלט הא פשה טמא מוחלט הוא · אבל לא תדייק בעיניו דווקא שה:א במראה הראשון או צריך להסגיר אבל לא עמד במראה ראשון כגון שהוא מתלבן ביותר טמא מוחלט

הוא

הוא דוה אין שייך דהא ככר לבן הוא ואין שייך שיהיה מלבן יותר
אלא לדייק דווקא אם עמד במראה הראשון דהיינו כליבון ראשון וגם
לא פשה הוינו כשיעו' ראשון או נריך להסגי' אבל אם היה פשה
הנגע ועומד כליבון ראשון או שמא מוחלט הוא אבל אם לא עמד
בעיניו כגון שנתמעט בליבון אע"פ דפש' הנגע עדיין לא טמא מוחלט
מדלא כתיב או לא פשה דמשמע אי זה או זה, כך הוא כללא דפירושו
של הרא"ם עיין שם באורך · אדמה שהקש' שם למה שנו ג' סימני
טומאת שער לבן ומחיה ופשיון הא ד' הם ועמד במראיתן · ויש ליישב
דלא שנו במשנה אלא אותן סימני טומאה דבשבוע ראשון מה שאין כן
בעמד במראיתן דבשבוע שנייה ודו"ק כ"ל: [ד"ה והסגירו · אם
פשה] אע"פ שכל התורה כולה כללות היא שכלל לאו את שומע הן ·
מפני שהדיוקי' היוצאי' מזה הם שנים הא אם פשה הא אם פשו הוכרך
לומר שהדוקיא פה איכו אלא אמת הא אם פשה לא הא אם פשו שאף
אם פשו מראיתו כיון שהמראה הראשון ואחרון שניהם מרא' טומא' הן
עומ' בעיניו קריכן בי': רא"ם: ו [או פשה טמא] כלו' ש מדייק הוכה
שמראיתו אע"ג דפש' הכנ' או לא פשה אע"ג דעמ' בעיכו אין נריך להסגי'
וסגר הוא אם כך דייק הוכה' וגם לא פשה או אין נריך להסגיר וטמ'
הוא כדמשמ' כהה ולא פשה וגו' הא אם עמד במראיתו אע"ג דלא פשה
או פשה אע"ג דהוכה' נריך להסגיר וטמא הוא כדמשמע בסמוך ואם
פשה פשה ונומר ולא כתיב ועמד בעיכו משמע או זה או זה: ח
[וטמאו · ולקרבן] כלומר מה שאין כן במנורע מוסגר שאין בו
חסד מכל אלו ומפני שכאן הוזכרו טומאות מנורע מוסגר וטומאות
מנורע מוחלט דבשניה' החכרה טומאה דבמוסגר כתיב וכבס בגדיו
מכלל שהיה טמא וגבי המוחלט כתוב וטמאו הכהן וגו' הודיענו כאן
גם כן ההבדל שביניהם: [ד"ה נרעת היא · הואת] הוכרך לפרש
זה פה מפני שהספח' הוא שם פרטי לנגע טהור הוכרח לפרש שמלת
היא שבה אל המספחת הואת ופירושו שהנגע שהיינו מוסגים שהוא
מספחת שהוא טהור איכו אלא נרעת שהוא טמא אבל לעיל גבי
מספחת היא בודאי אבהרת דלעיל קאי ובהרת הוא שם כולל לכל
נגע בהיר אתי שפיר לומר מספח' היא כלומר הבהרת דלעיל ואין
נריך לפרש רש"י כלום לעיל · הרא"ם: [נגע לשון זכר] ק"ל
דלעיל כתיב נגע נרעת הוא ש"מ דנרעת לשון זכר וכאן כתוב נגע
נרעת כי תהיה שהוא לשון נקבה · ועל זה פירש נרעת לשון נקבה
ונגע הוא לשון זכר ש"ה לעיל דכתיב נגע נרעת הוא הלת הוא שב על
הנגע שהוא לשון זכר: י [ומחיה בלא שער לבן] דלקמן בפרש'
זו כתיב וביום הראות בו בשר חי יטמא משמע אם יש בשר חי טמא
הוא אף כשאין הפך שער אם כן מה דכתיב הכא והיא הפכה שער
לבן ומחיה פירושו הפך שער לבן בלא מחיה או מחיה בלא הפך שער
לבן: [הוא סימן טומאה] דיוקינן ממה דכתיב נגע נרעת
ל"ל למכתב נגע לא היה לו נכתוב רק נרעת וגו' · אלא לרבות
לכל מראה נגע אם היה בו הסימנים דמפרש ואזיל סימן טומאה הוא:
יא [ועולתה מחיה אטהרכה] פתב הר"אם תימה דמהכא משמע
דהמחיה סימן טהרה הוא ולפיכך אמר אע"פ שעולתה בו מחי' בשר
אטהרנו ולעיל כתב ומחית בשר חי אף שהא סימן טומאה וכו'. וכ"ל
שרש"י בא לתרץ ל"ל לכתוב נרעת נושנת היא וגו' לא היה לו לכתוב
אלא ומחית בשר חי בשאת וטמאו הכהן ומתרץ שהכתוב עניו בא
ליתן טעם למה מטמאין אותו כשיש בו בשר חי אדרבה היה לו
לטהר דהא כתחיל הנגע להתרפאות כיון שיש בו בשר חי ועל זה
פירש שכתיב כי נרעת נושנת היא · וק"ל כ"ל: ° (קנ"מ) פי'
דא"ל מראשו של נגע שהרי אחר זה אמר הכתוב וראה הכהן והנה
כסתה הנרעת את כל בשרו שהוא כל בשרו של אדם: יב [מראשו
של אדם] לא מראשו של נגע ועד רגליו דלא שייך בו ראש ורגל :.
יד [ונראית בו המחיה] פי' וביום הראות לא בא ללמד שמחיה
סימן טומאה שהרי ככר פי' ומחית בשר חי' שאם נרעת נושנת בו
אלא ללמד על ראשי אברים שהנגע איכו נראה בם כאחת שמופעין
אילך ואילך דכתיב וראשו כלו וה"א מפני שבראשובה לא היה
כראה כלו השתא כמי שנשתן ונתרפב ונראה כלו לא תהא המחי' סימן
טומאה לו קמ"לן: [ד"ה וביום · מכאן אמרו שחן] דבהראות תכשי
ליה : [ולאיצטליתו] פי' לבושו דתרגו' של חמש מליפות
ופמש אכשלוון : [וכן ברגל] פי' לשאר איכשו ברגל לית ליה
רשות לכהן לשמיינהו שיתבור : יח [שחין · מחמת מכה]
(כמ"י) ונראה כוונתו דכ"ש שחין שעלה מאליו שלא מחמת מכה
ולא בא אלא למעט הבא מחמת האש לפי שזה נקרא מכוה יכל זה
פשוט בת"כ ובחולין דף ח' והרא"ם הביא הגמר' דחולין ות"כ ולא
שת לבו דכ"ש הוא ולפיכך כתב מה שכתב : [ד"ה ונרפא · השחין]
לא הבשר שהיה בו השחין שלא יאמר נרפא כל עוד שיש בו שאת אלא
ונרפא השחין והבשר עדין חולה : יט [אדמדמת · פתוך] פרש"י
בשבועות דף ו' פתוך מעורב : ל [שמור שבו לבהוב] מדכתיב
וראה הכהן את נגע הנתק הקים נגע לנתק מה שער לבן שבו איכו
מטמא' אלא הפוך אף נתק שער נהוב שבו איכו מטמא אלא הפיך.
וכאלו כתיב ושער בנגע הפוך נהוב: [ד"ה נתק הוא · כך שמו]
דא"כ למה שיכה שם נגע טמא זה כאן משמו של נגע הטמא דלעיל
דכתיב נגע נרעת הוא: רא"ס: לא [אם היה בו שער שחו'
סהור] כדי שלא תפרש והנה אין מראיהו עמוק מן העור אפי'
יש בו שער שחור והוה אתיכא לשער שחו' הוא סימן טומא' או אין בו
שער שחור אפילו מראיהו עמוק מן העו' נריך הסגר והוי וי"ו דושער
שחור כמו או לכך פי' שהכל תלוי בשער שחור כמו שכ' ושער שחור
וגו': לב [אם היה בו שער נהוב] שאל תדייק והנה לא פשה
אע"פ שיש בו שער נהוב או אין בו שער נהוב אע"פ שפשה נריך
הסגר והוי הוי"ו דולא היה בו שער נהוב במקום או אבל אם היו שכי
סימנים טמא מוחלט אלא כך תדייק והנה לא פשה וגם שער נהוב
אין בו או נריך הסגר כדמשמע והנה לא פשה ולא היה בו שער נהוב
וי"ו מוסיף על עניין ראשון אבל אם פשה אע"פ שאין בו שער נהוב
או שיש בו שער נהוב אע"פ שלא פשה טמא הו' כדלקמן בפרשה זו
דכתיב בבדיקה וראהו הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יבקר וגו'
משמע שטמא מיד שפשה אע"פ שאין בו שער נהוב ממילא אמרינן
כמי להיפך אם יש בו שער נהוב אע"פ שלא פשה רא"ם: לו [נאוב
כמו זהוב] (דב"ט) מה שפר"שי זה כאן ולא למעלה בפסוק ובו
שער נהוב מפני שלמעלה יוכל לפרש כל מה שאיכו שחור נקרא
נהוב אבל מאחר שפי' שאדים וירוק כתרגם באלת ושער שהוא בכלל
שחור א"כ קשה א"כ מהו נהוב ל"פ וכו': לז [הא טמא וטהר]
דלא תימא כיון דנזיר' הכתוב הוא שאין טומאות וטהרות בנזי' אלא
ע"פ כהן אע"פ שכל סימני טומאה יש בנגע איכו טמא כל זמן שלא
יאמר הכהן טמא הוא ס"ה אם יש בו סימני טומאה וטיהרו הכהן יהא
סהור קמ"ל טהור הוא יטהרו הכהן וגו': ° (כמ"י) כתב הרא"ם
והה"כ טהור שטמאו הכהן אין טמא ע"כ · והא דקי"ל שטומאת
הנגעים וטהרתן אינן אלא ע"פ כהן ה"פ טהור שנולדו בו סימני
טומאה ודאים אפ"ה איכו יוצא מטומאת הראשונה אלא ע"פ כהן
שיאמר לו טמא אתה וראיי' ממתן ורגל · וכן טמא ודאי שנרפא
ונולדו בו סימני טהרה איכו יוצא מחזקת טומאתו אלא ע"פ כהן
שיאמר לו טהור אתה : " (ד"ד) וה"ה טהרה שטמאו הכהן
וטעה שהוא טהור · וא"ל למה לא כתב הכתוב דבר זה להוה רבות

ספי דאזלינן להקל ולא משגחינן במה שטימא הכהן דוס פשיטא הוא דפיך שנודע הטעות מטעה הכהן במה שטימא פוס כאלו לא אמר הכהן כלוס ומחילא טהור הוא משא"כ במאה באמת וטעה בטהרתו דזה נריך הכהן לטמא אותו בפי' דהא כל טמא באמת אינו טמא עד שיאמר הכהן טמא: מד [שאר המנוגעים] פי' אין לי אלא נתקין שצריך שיהיו בגדיו פרומים וראשו ננמר · וא"ת היה לו לרש"י לפרש כל זה על בגדיו יהיו פרומים · וי"ל דדעת רש"י הכי אל תסבור לומר דהא בראשו נגעו יתירא הוא דכולה פרשה מדברת בראש ע"כ בא לרבות שאר נגעים. וה אין לומר דלא למדנו מראש נגעו אלא שאר המנוגעים שבן מנגעי הנתקי' דהא דומיא דקרחת וגבחת שמתיהם בראשו שיהיו בגדים ערומים וכל שאר דיני טומאה קרחת וגבחת ושיטמאנו הכהן מניין לרבות אף שאר המנוגעים שהן מנגעי גרעת עורובשר שיהיו המנוגעים שבהם לבגדי' פרומי' ופרועי ראש ושאר האמורים ושיטמאנו הכהן ת"ל טמא יטמאנו שני פעמים לרבות את כולן והיינו דמסיים נסיפא שעל כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומי' · הר"אם : מה [ד"ה וטמא טמא · ויפרשו ממנו] לא שיקרא את אחרים טמאים כפי' ה זובן מן המקרא : מו [בדד · הבדיל בל"הר] ולכך נקרא מצורע מוציא רע : [ד"ה מחוץ · חוץ לג' מחנות] פי' מדכתיב בדד ישב דמשמע אף שאר טמאין זב וטמא מת לא ישבו · א"כ ע"כ מחוץ למחנה הוא חוץ לג' מחנות דהא טמא מת מותר במחנה לויה ואסור [illegible] שכינה וזב אסור במחנה לויה ומותר במחנה ישראל מדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם דמשמע תן מחנה לזה ומחנה לזה לטמא מת מחנה אחת ולזב מחנה אחת ועוד אכתוב מזה בא"ה : מח [לפשתים ולצמר או של צמר] והל"מד כלנו"ד למי אתה שפי' של מי אתה : נא [ממארת] פי' רשי לשון סילון ממאיר ופירושו קוץ מכאיב כי פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח ופירש רד"ק קוץ מכאוב וכן הוא בשרשים שלו : נב [בכסר · של צמר] ולא שהכי"ת במקום של רק במקום מ"ס כמו והכותר בכסר ובלחם : [להוציא] והבית כמשמעו ודבק עם ושרף : נד [מקום הנגע בלבד] פי' לא נריך לכבס אלא מקום הנגע ולא הבגד שמוכב עליה הנגע · ת"ל אשר בו הנגע כו' : [ת"ל הנגע] פי' לקמן נפרשה זו כתיב גבי כבוס הנגע והנה כהה הנגע אחר הכבס אותו היינו הנגע : ° (נ"א) פי' דא"ל מקום הנגע בלבד והלא כתיב אשר בו הנגע וא"ל כל הבגד ס"לל וכבסו וכי לא ידעינן שהנגע בבגד : נה [ד"ה לא הפך · לא כהה] ותידוק מיניה הא כהה טהור לא שלא העוותידוק הא כעו טהור או מוסגר שסדי זה יותר קשה אלא הפך עינו שהוא טמא : [ד"ה והנגע · ואנ"ל לא הפך ופשה] ספשה יותר קשה אלא פשה שהוא טמא : [מה ימעט לו] שלא כהה בשום מקום אם הפך ימצ' קשה אלא הפך אם לא : נו [וקרע · ושרפנו] לא שיקרענו בלבד אלא ישרפנו נ"כ ואף שלא נזכרה שריפה כבר הוזכר לעיל וכאן אור לפרש אופן השריפה איך הוא : ° (נ"א) פי' דא"ל קריעה בעלמא בבגד דהא מן הבגד כתיב

חסלת אשה כי תזריע

מצורע

פרשה יד

ב [ואת וגו' · שאי' מטהרין בלילה] וא"ת לא לו למכת' ביו' טהרתו הא כתיב במקום אחר ביום נוותו ביום אבל לא בלילה · וי"ל אי לא כתיב ביום טהרתו ה"א הואיל וקרבן שלו משונה מכל קרבן נריך תנופה מסויס אף דינו משונה לכך איצטריך ביום טהרתו : מנחתי ג [חוץ לג' מחנות] וא"ל למה לו לרש"י לפרש זה והא כבר פי' זה לעיל גבי מחוץ למחנה בפרש' תזריע · די"ל דמ"ה פי' הכא שהיא תימא מדכתיב והובא אל הכהן דמשמע שיבא המצורע אל אחת המחנות וגם יראנו הכהן לכך הוכרח לפרש כן דהא כתיב ויצא אל מחוץ למחנה · והא דכתיב והובא לא אמצורע קאי אלא על טהרת המצורע כלומר והובא אל הכהן איך שהמצורע נטהר מצרעתו וק"ל : ד [חיות · פרט לטריפות] ר"ל למה לי חיות הא ציפור לאו חיה הוא דאין לומר דחיות ר"ל שיהא חיה ולא מת דהא אמ"כ כתיב ושחט את הציפור האחת וכתיב ום לא את הציפור החיה על פני השדה · ומתרץ פרט לטריפות ר"ל דבעינן ראוי להיות חי ולא טריפ' דטריפה אינו יכול לחיו' ואצטריך מיעוטא לטריפות שלא תימא כיון דלאו קרבן הוא אלא מחוץ למחנה שמסוה ויהכשר טרפות לטהרות מצורע קמ"ל : [ד"ה טהורות : לפי] כתב הרא"ם משמע דה"ל שאין הם ציפרים מורה על עוף טהור אבל הוא מורה על הטמא ועל הטהור וקשה דנפרק שלוח הקן תנו דעוף טמא פטור משלוח מה ג"מ א"ר יצחק דכתיב בקרא כי יקרא קן ציפור לפניך עוף בין טהור משמע ציפור טהור שבכן דאקרי טמא לא שבכן דאיקרי וכו' אלמא ציפרים דקרא בטהורים קמיירי ולא בטמאי' עכ"ל וכו' · ונ"ל דרש"י הרגיש בקושי' זו ומרבה במה שכתב לפי שהנגעים באים וכו' וקשה למה לא פי' זה על שתי הציפרים והמתין עד כה אלא ודאי רש"י בא לתרץ ל"ל טהורו' הא נפרים דקרא בטהורות קמיירי ומתרץ לפי וכו' א"כ ש"מ משום פטפוט קול מביא ציפרים ולא בהמות אם כן ה"א דכ"ש שיביא עופות טמאים שהם מצפצפים ומשמיעים קול יותר מעופות טהורים והא דכתיב בקרא נפרים לאו למעוטי טמאים הוא דאמא אלא לרבות אפילו עופת טהורים וכ"ש טמאים מ"ה כתב קרא טהורים · א"כ מ"ה כתיב נפורים שהוא מורה על הציפצוף שהם מצפצפים מצפר' וציפור מלשון צפרא כמו שכתב הרמב"ן ז"ל · וק"ל : ° (כמ"י) פי' דקשה לרש"י למה וויעט הכתוב טמאות והלא לא קרבן כיהו אלא מחוץ למחנה שוחטה אל כלי חרסוע"ז ופי' שבמין הטהורות יש עופות שמפטפטין תמיד בצפצוף קול משא"כ במין הטמאות : [ד"ה ועץ ארז · על גסות] מ"ה נריך ליקח עץ ארז שהוא גבוה ויפה מאד מכל אילנות : וא"ת גבי נרעת בתים נ"כ הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז ושם גסות רוח יש בבית · י"ל דהנרעת שנתן הקב"ה על הבתים משום שהטמינו האמוריים אוצרות בקירות הבתים לכן נתן הק"בה נרעת על הבתים כדי שיהיו נריכים לנתוץ הבתים וימצאו האוצרות כדפ"ורשי לקמן ומי שיש לו ממון הרב' נעשה גס רוחו כמו שכ' בפרשת עקב ובקרך נאכך ירביון וגו' וכתיב אחריו ורם לבבך ושכחת ונומר לכך הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז כלומר אל תהא גס הרוח מפאת רוב הממון שנתתי לך בקירו' הבית : ° (ד"ד) ולעיל פרש"י על ל"הרע ותרווייהו חד הם דמכח גסות הרוח בא לומר לה"ר על אחרים כי אינם משובים כלום בעיניו וא"ת מיהא נגע אדם בבגדי נתים מאי איכא למימר · לק"מ שהרי נגעי הבתים באים נ"כ על עבירות של אדם דאמרינן במדרש שאין בעל הרחמים פונע בנפשות תחילה נמצא שכל הנגעים נריכין כפרה לאדם שבשבילו באים : [ד"ה עץ · מקל] לאו אילן של ארז כמלת עץ בכל מקום דהואך יכול ליקח כל האילן : [ד"ה שני תולעת · לשון] כלומר הצמר היה ארוך כמו לשון וצבוע אדומות : ה [תחילה בכלי] דבתחילה כתיב אל כלי חרס ואח"כ כתיב על מים חיים הא כיצד ומתרץ דהא

ונא

וכא איפא כותן אותו וכו': [רביעית] מדכתיב אחריו וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם השחוטה וגומר משמע שצריך שיהא הדם ניכר במים: ו [שאינה אגודה עמהם] דק"ל דהיה לו לכתוב קיחם אחת אכולן את הצפור וגו' ואת האזוב יקח אותם: [כרוכין יחד בלשון] כלומר העץ ארז ואזוב וגם הלשון והורית כרוכין יחד כאגוד' אבל אין הלשון וזורית כרוך סביב השניים אלא כרוך עמהן באגוד' ולא הזכיר בקרא במה הן כרוכין: ° (נח"י) נ"ל דאין הפרש שלא תהא כלל בטבילה דהא קרא כתיב ואת הצפור החי' בדם הצפור השחוטה אלא נ"ל דה"ק יכול כשם שאינו בכלל אגודה אלא קיחה כמ"כ לא תהא בכלל טבילה עם האגודה אלא טבילה בפני עצמה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור טבילה א' לכלם: ח [שאסור בתשמי'] דגמרינן אהלו מאהליכ' דכתיב גבי מתן תור' דכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם שהתיר להם תשמיש המטה: ° (נ"א) פי' דא"ל שלא יכנס לביתו דכיון שנכנס למחנה ישראל למה לא יכנס לביתו: ט [כ"מ כנוס שער ונראה] יגלח את כל שערו בכלל את ראשו ואת זקנו ואת גבו' עינו פרט ואת כל שערו יגלח חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מקום כנוס שער ונראה אף כל מקום כנוס שער ונראה כגון שפמו לאפוקי שער של בית השחי ושל בית הערוה אף ע"פ שכנוס שער אינו נראה ולאפוקי שער שעל גביהידים אע"פ שנראה אינו כנוס שער כמו הפרט: י [וכבשה· לחטאת] וכבש אחד בא לאשם דכתיב ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם אבל נכבש האחד וכבשה אחת לא פירש כלום רק סתם ואמר האחד לעול' והא' לחטא' וכבש השני ע"כ בא לעולה דאין מביאין נקב' לעולה כדכתיב בפרשת ויקרא וע"כ כבשה דחטאת: [ד"ה וג' עשרונים· טעוני' נסכים] לפלא נדר או נדבה טעונין נסכים שאינו בא בנדר ובנדבה אינן טעונין נסכים א"כ ה"א דהני ג' עשרוני' דהכא במנח' הבאה בפני עצמה קמיירי ולא במנחת נסכים דא"כ לא היה צריך אלא עשרון אחד לעולה לכך הוצרך לפרש שהן באין לג' כבשים הללו: [ד"ה ולוג· ומתן בהונו'] רש"י רוצה לתת טעם על הלוג הזה למה לא נזכר בשום אחד מן נסכי הבהמות ועל זה פי' להזות וכו' הרא"ם: ונראה דנוכל לפרש דרש"י בא לפרש דלא נטע' לומר שהוא השמן למנחת נסכים · ומה שהקש' הר"אם איך נטעה לומר וכו' י"ל דה"ק קרא מנחה בלולם בשמן ובכמה שמן הוא בולל את המנחה בלוג אחד משמן לכך הוצרך לפרש להזות וכו': יא [בשער נקנור] נקנור שהוא למזרח העזרה וכי עומד שם אדם ופניו למערב הוא רואה פתח ההיכל והיינו פני ה' כו' ולא נתקדש חלל שער ניקנור בקדושת עזרה כדי שיהכל המצורע שהוא מחוסר כפורים לעמוד שם כדי שיוכל להכניס ידו לפנים להזות עליו ומחוסר כפורים שנכנס בעזרה חייב כרת לכך לא קדשוהו בקדושת עזרה · עיין ברא"ם:

יב [לתוך העזרה] מדכתיב אחר כך ושחט את הכבש משמע דעדיין חי והיאך מקריבין אותו אלא יקריבנו לתוך עזרה ונתן טעם בזה כדי להניף אותו חי לפי שהוא טעון תנופה חי לא כמו אמורי שלמי' וכו': [ד"ה והניף· האשם והלוג] כלומר ולא שני כבשים וכבשה וג' עשרונים דרישא דקרא או כאמר שאין הכבש בכלל תנופ' לפי שהקריבה מיוחד לכבש והניף ללוג ומאי אות' שהוא לשון רבים לכלול הלוג והעשרונים אבל הכבש לא ה"מ כיון שנכתב ואת לוג השמן אחריו והוה כאלו אמר והקריב אותו וגם את לוג השמן משכיב' בהקרבה וכשחזר ואמר והניף אותם אכבש ולוג קאי וכן כתב בהדיא גבי ואם דל הוא ולקח הכהן את הכבש וגומר · הר"אם: יג [לידון בהעמדה] וא"ת גבי חטאת ועולה נמי למה לא גילה הקרא שטעון שחיטה בצפון דהא הם נמי יצאו מכלל חטאת ועולה לידון בהעמדה כדכתיב והעמיד הכהן וגומר דקאי על כל הקרבנות שצריך המטהר · וי"ל דמהיכא תיתי שלא צריך שחיטה בצפון בשלמא גבי אשם דצריך לגלות משום דשאני אשם דצריך ליתן מדמו על בהן ועל תנוך איש המטה' ה"א דמותר נ"כ לשחוט אשם במקום העמידת איש המטהר כיון שמוליך הדם לשם ליתן על הבהונות ועל תנוך אוזן אבל גבי חטאת ועול' לא צריך שם לדם כלל: [ד"ה כי כחטאת· הוא·] פי' בכל העבודו' התלויות לכהן ומה חטאת בהמה מן החולין וביום וביד ימנית ושעונה כלי אף אשם כן לא כחטאת להנתן לכהן · [למעלה כחטאת] פיר' שכבר ידוע שנוהג המזבח עשר אמות ובאמצע גובה היה חוט של סקרא חוגרו סביב המוכן להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים ובחטאת כתיב על קרנות המזבח ש"מ מן הכתנים למעלה הוא ובאשם לא כתיב קרנות ש"מ למטה הוא : [ת"ל וכו'] ת"ל זאת תורת האשם שכל תורת לרבות שיהא כאשם מצורע מתן דמים שלו שהוא למטה ממקום הסיקרא אף ע"פ שהוקש לחטאת בשאר דברים: יז [כנגד בית ק"ק] דהא הפתח לאו מחוסר כפורי' הוא ומותר לו ליכנס לעזרה ולפנים · ועוד דאין הואת בשער ניקנור וע"כ האי לפני ה' כנגד בית קדשי קדשים: כ [מנחת נסכים] כלומר הבאה עם הבהמה שהיא מנחת נסכים לא מנחה הבאה בפני עצמה שהמנחה הבאה בפני עצמה היא נקמצ' והנותר נאכל לכהנים ומנחה זו הוקשו לעולה שכולה כליל אף מנחה זו כולה כליל ·

כא [עשרון א' נסכיו] (נ"א) דלא ה"ל אחד בשלמא הא דכתיב וכבש שפיר לפי שהעשיר מביא ג' בהמות אמר בעני אחד אבל גבי עשרון ליכא למימר הכא דכיון שהעשרון הוא טפל לבהמה לא ה"ל אלא ועשרון סולת לפיכך נ"ל שפי' הכתוב ועשרון סולת אחד לכבש זה שהוא אחד דהשתא הוא מחובר לכבש ועל אחד דכתיב גבי כבש קאי: ° (נח"י) פי' דקשה לרש"י מ"ש לעיל דבעי ג' עשרונים והכא עשרון א' וא"ל משום דמיעט נכבשים דבשלמא כבשים הוצרך שמתיהם תורים או בני יונה אבל בעשרונים לא הוצרך תחתיהם כלום וע"ז תירץ הואיל ועשרונים באים ולא לכבשים באים ולא למנחה בפני עצמם לפיכך הוא מביא רק עשרון אחד: [ד"ה ולוג · לא הוזקק הכתו' לפרש] וא"ת למה לא פי' רש"י זה לעיל גבי ג' חטאת שצריך התם ג' עשרוני' לג' המנחות והתם נמי לא כתיב כמה שמן צריך בנסכי המנחות · וי"ל דמה שפי' רש"י ועשרון סלת לכבש זה וכו' מזה רוצה להוכיח מה שפי' למעלה שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים שלא תקשי מכליה דלמ' ג' עשרונים לנסכי עולה למוד אבל חטאת ואשם של מצורע כשאר חטאת ואשמו' שלא טעונין נסכים ומפרש שהרי נדל כאמר ועשרון סולת לכבש זה שהוא אחד לא יביא אלא עשרון אחד והשתא א"א לומר דלגבי עשיר שלשה עשרונים לעולה למוד ולא עולת ולאשם לא כלום דא"כ דל למה לא מביא רק עשרון אחד כיון דבעשיר תלוי הכל בבהמ' וצריך לבהמ' אחת ג' עשרונים גבי דל נ"כ יהיו ג' עשרונים אלא כדפרישית חטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים ואם כן שאר הנכים אחד לחטאת ואחד לאשם: ° (נח"י) דהוקשה לו דאשם דלותו ה"ל למעט גם בשמן וע"ז תירץ לתת לבהונות ובכלל זה ההזאת שבע פעמי' על תנוך ועל ראש המטהר לפיכך צריך לוג גם בדלותו: כג [שמיני לנפרים ולהואת] דק"ל דמשמע שזה יום ח' להבאת הנפרים שהוא טהור וזה אינו דהא ביום ח' מביא הקרבנות וע"כ אינו טהור קודם לכן · ועל זה פירש שמיני לציפרים כו' שזה גם כן נקרא טהרה מלטמא מסכב ומושב · ואין להקשות מכ"ל שהוא ח' להואה דלמא קאי איום הבאת עולתו וחטאתו ואשמו · דיש לומר דכתיב לעיל והיה ביום השביעי יגלח ואי השמיני קאי על השביעי וא"נ דלעיל

נ"כ כתיב וביום השמיני יקח שני כבשים וגו' ושם לא פירש כלום משום דלעיל כתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים וכתב והיה ביום השביעי ואייד אח"כ וביום השביעי וביום השמיני ודאי קאי על שלפניו כח [על מקום ׳אפי׳ נתקנח] (כפ"י) וכ"ש אם לא נתקנח הדם ולא תימא דאם איתא לדם והוי הדם חציצה בין שמן לבהן לפיכך כתב לשיל על דם האשם הכי אמרינן פ"ק דמנחות: לר [ונתתי ׳ בשורה היא] דא"לכ כי תהיה מבעי ליה מאי ונתתי ׳ ואם תאמר תינח מנוגעים של בתים אבל של בגדים למה הם באים ׳ ויש לומר לפי שלא ידעו איזה בגדים היו תשמישי ע"א ובאותו בגדים באו הנגעים וצריך לשורפם ׳ מנאתי: ° (ד"ד) יש מקשין תינח בנגע האמור דהיינו בכתלות הבית בנגע שאין חיור מאי א"ל ועוד יש מקשין הא אמרי' בפ' יש מעריכין דנגעי בתים באים ע"י שון גרות עין ׳ ונראה דקא מיתרצת נמכרתה דודאי הנגע של בתים בא מחמת עבירה אלא שזה חסד אל ית' שאפשר שלפעמים ימשך טובה מן העונש דהיינו שטמון וזהו בכלל כלשון חכמים טובה מעין רעה וזו היא הבשורה: לה [כנגע] דלמדה תורה דרך ארץ שיאמר לשון ספק כמו שאמרו חכמים ז"ל למוד לשונך לומר איני יודע: ° (ד"ד) והיינו דכאן מתרץ דתחלה אמר ונתתי נגע צרעת דהיינו ודאי נגע לפי ראו' עיני הרואה ואין אמר אח"כ שיאמר כנגע לשון ספק אלא דהכתיב מורה לנו שאפילו אם הוא חכם ויודע בודאי שזהו נגע הפסוק אפ"ה נזירות הכתוב שלא יאמר אלא לשון מסופק ׳ ועוד תקן בזה דלפי משמעות ה"ל ה"א דזהו מצוה מן הקב"ה שיבא אשר לו הבית שחייב לבא ולומר כן וזהו ודאי איכו דאטו אם יהי' הכהן בלאו הכי שם או שלא אמר בלשון הזה כנגע לאו שפיר עביד קמ"ל רש"י דאין זה אלא אזהרה שלא יפסוק דבר ברור אבל אם ישתוק לגמרי לית לנכה: לו [ד"ה ולא יטמא ׳ ויראה] כלומר מיד שיראה הנגע מיד יטמא כל אשר בבית אפילו לא שהה בבית בכדי אכיל' פרס דאל"כ מה בא רש"י ז"ל להשמיענו בזה דזיל קרי בי רב הוא: ° [ועל מה חסה] (קנ"מ) בשם פענח רזא קשה מכאן דעל כלי חרס חסה התורה דלמא על בגדי משי ושארי דברי' שאם יטנולם יתקלקלו ׳ וי"ל דכל הכלים החשובים כפקא לן מדכתיב ופנו את הבית דהוא מש"ס טומאה ואם בא לפרש הטעם כפי' ה"לל ולא יטמא אשר בבית כל ל"ל אלא לומר שיפנה אפי' דברים שאינם חשובין : [על כלי חרס] ואם תאמר ניחא ליטהרם בו בשעת טומאתם כמו אוכלין טמאין דאמרי' דאוכל אותן בימי טומאתו . וי"ל דשאני אוכלין שהן נאכלין לזמן מועט ולא חיישי' לתקלה אבל כלי שיקיימו לזמן מרובה חיישינן דלמא אתו בו לידי תקלה שישתמש בו בימי טהרתו אזי ינע בתרומה וקדשים: לז [שקערורות ׳ שוקעין] כתוב הר"אם וקשה בעיני מאד שאם כן מהו זה שכתב אחר זה ומראיהן שפל מן הקיר ושמא י"ל דהכתוב מפרש בעצמו מהו לשון שקערורות : מ [וחלצו ׳ כמו וחלצה] כלומ' ומה פירש של וישלפון ומפר' יטלם משם ואח"כ מפרש מה"ל לתרגום שפי' כן ומפרש כמו וחלצה כעלו אבל רש"י לא תני לפרש על הקרא יטלם משם דמכין לו : ✿ ואיכי מכין דבריו והלא מפורש בקרא והשליכו אתהן ומו"ק הלא בכל מקום שפי' רש"י כתרגומו אין הפשט כמו העברי וכאן גם העברי כן הוא כמו וחלצה . ונראה דק' לרש"י דה"לל וחלצו בקמ"ץ הפ"ית כמו וחלצם ולא בש"ירק שהוא ל' הפעיל כיון דכתיב וצוה הכהן הרי יפול עליו ויפעלו לא ויפעילו לכן מביא התרגום וישלפון ופירושו שלם ועוד שילכו בשיר"ק לשון זירוז ואין שייך כאן לשון זירוז ומביא התרגום

וק"ל כלו"ם : (נ"א) [ד"ה ואל מקום ׳ כשוגן בו] אבל אם איכו בו אינם מטמאים את מקומם דקרקע עולם אינה מקבלת טומאה כמו בית המנוגע דכל הנכנס בו טמא מפני שהנגע בבית בו וכן בעוד שהאבנים אשר הנגע בם במקומם מטמא המקום בשביל הנגע שיש באבנים : מא [ד"ה מבית ׳ מבפנים] לזמן הבית כי יקצר ה"א ׳ גם אין טעם לומר שיקציע הבית מן הבית : [סביבות הנגע] דא"ל סביבות הבית מארבע כותלים אם כן סביב ל"ל הא כבר כתיב ואת הבית יקציע מבפנים : [ד"ה הקצו ׳ אשרקנשו] מפני שאלת הקצו על משקל המרו את רוחו ומכוון שם שזה הקציעה לא הקצה לכן אמר שהכונה היא אשר קצעו בקצות הנגע סביב ואם היה אומר אשר קצעו לא ידענו אותה קליפה היכן היא : מג [ל' פעמות] פי' מבניין נפעל וכן הטוח בו משום דבקוד ה"א בשיר"ק לשון הפעל הוא כלומר שהבית קבל הקציעה לקצות הנגע אבל מלן את האבנים בו' : [לשון כבד] כלומר שהוא מן האותיות הדגשים לכן היה בקוד בשיר"ק כמודבר טבר : מד [ואם ישוב הנגע] פירש האי נרעת ממארת לא קאי אובא הכהן אלא אואם ישוב הנגע כאילו אמר ואם ישוב הנגע וכו' עד ואחרי הטוח נרעת ממארת היא בבית טמא הוא ונתץ את הבית וכו' עד ובא אל הבית וכו' עד והאוכל בבי' יכבס את בגדיו ואחר כך יבא הכהן וראה והנה פשה חולץ וקוצה וטח כמו ששב הכהן דלעיל : [ומצאו פשה] פירש האי וראה והנה פשה לאו אחוזר ופורם קאי דהא גמרינן ממארת לג"ש דלעיל דאפילו אם לא פשה טמא וא"כ במה הכתוב מדבר אי בפושה בראשון הרי כבר אמר ושב הכהן ביום השביעי והנה פשה אלא בבא בסוף שבוע ראשון ומצאו עומד בעיניו ופשה בשניה גמרינן ביאה משיבה בג"ש מה להלן קונה וטח ונותן לו שבוע אף כאן וקרא דונתץ את הבית ונומר או אם ישוב ופרם קאי שלא דבר כלום הכתוב בו פירש כאן שהוא בכתיבה אבל עומד בשבוע ראשון ופשה בשבוע שני' חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע : [ונותן לו שבוע] פירש אין לו שהוא קונה וטח ונותן שבוע ואם חזר ופרח נותץ אלא שפשה בסוף שבוע ראשון שיש בו פיסיון ואף שעמד בעיניו בשנייה או שעמד בראשון ופושה בשנייה חולץ וקוצה וטח דגמרינן ביאה משיבה כדלעיל אבל היכא שעמד בשניו בשבוע ראשונה ושנייה מניין שאף בזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע כמו כשיש שם פיסיון ת"ל ובא ואם בא יבא פירש שהיה לו לומר ובא ומאי אם בא יבא שני פעמים אלא לאקושי ביאות להדדי מה ביאה ראשונה חולץ וכו' : [אם נפושה] כלומר שעדיין לא שמענו מזה הפסוק דבשעמד בזה ובזה קמיירי מפני ▪ אמר במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון ולא חלץ ובסוף כשבא בשני לחלץ פשה הרי חולץ וקוצה וטח אף על פי שלא פשה בשני שהרי הוא אומר ושב הכהן ביום השביעי ונומר דמשמע כיון שפשה חלץ אף על גב דעמד בתר הכי ואם פשה בשני ולא חלץ ועמד בשלישי ובסוף שלישי מצאו שהוא עומד בפשיון הראשון כלומר בפשיון שבשבוע שנייה כיון שפשה חולץ וכו' שהרי הוא אומר ובא הכהן וראה והנה פשה ואוקמינן בפשה בשני ומשמע שחולץ וכו' אף על גב דעמד בשלישי : [ואם בא יבא אלא] לא גרסינן הכא ובא ואם בא יבא וכו' אלא הכי גרסינן הא איכו אומר ואם בא יבא כו' אלא שבא בסוף שבוע ראשון אף על פי שלא פשה איכו טהור הסגרו ובא בסוף שנייה ולא פשה אף שלא פשה חולץ וכולו כמו שמפרש רש"י עמד בעומד ׳ הר"אם האריך כאן וקצרתי ע"ש : מו [ולא ימים שקלף] פי' דכל ימי הסגיר ירדה עליו טומאה מהגרם ולפיכך הנכנס בו ▪ טמא אבל ימים שחולץ וקוצה וטח אינו מטמא בביאה שהטומאה

הנכס לה עד שיתחיל למנות שבועות ההסגר: (כמ"י) וקשה
דמהי תיתי שהמוחלט יהא קל ולא יהא מטמא בביאה והא מוחלט
חמור ממוסגר כדאיתא במ"כ ובמשנה פי"ג דנגעים בית המוסגר
מטמא מתוכו והמוחלט מתוכו ומאחוריו · וכ"ל דדוקא כשב
שהאבנים שחור עליהן הנגע בתוך הקיר או מטמא אפי' מאחוריו
אבל אם קלף האבנים אעפ"י שעומד לנתיצה לא לטמא בביאה בימים
שנתחייס קמ"לן כל ימי · [המוחלט שקלף] שהוא הבית שחזר
ופרח בו הנגע אחר שקלף ומוכה וטח וחזר הנגע ופרח וקלף נגע
והוציא האבנים שבהן הנגע שלא יטמא בביאה ת"ל כל ימי דבוס
ליה למיכתב בימי הסגר אותו מאי כל לרבות המוחלט אף שקלף
נגע מטמא כיון דלנתיצה קאי הוי כל הבית טמא ומטמ' את האדם
בביאה: [שאין מטמ' בגדים] דא"כ היה לו לכתוב יכבס
בגדיו וטמא עד הערב: [כדי אכילת פרס] פי"ד בגים · פי' לא
יטמא בגדים דהא בתמא כתיב והבא אל הבית יטמא עד הערב
דמשמע אפי' שהה כל היום כולו איכו מטמא בגדים ומפרש ואזיל ת"ל
והאוכל כלומר כי היכי דהאוכל שהה בו ומטמא בגדים ה"ה נמי הבא
אל הבית דכתב קרא אם שהה כדי אכיל' דמטמ' בגדים אע"פ
שלא אכל דא"ל אכילה דוקא אבל שוכב דאין בו אלא שהייה לא הרי
ת"ל והשוכב דשמעינן מיניה דטעמא דאוכל לא משום אכיל' אלא
משום שהייה הוא וה"ה ביאה נמי אם שהה כדי אכילה טמא דאין
לומר דוקא אם אכל או שכב קאמר דמטמאו · אבל לא שכב ולא אכל
כגון ביאה לחוד אע"פ ששהה איכו מטמא בגדי' · א"כ מה ת"ל יכבס
יכבס תרי זימנא דה"ל למכתב והאוכל בבית והשוכב בבית יכבס
בגדיו אלא ע"כ לרבות מי שבא ושהה אע"פ שלא אכל ולא שכב
אלא שהה מטמא הבגדים והדרבעי א"כ כיון דבשהייה תלי' מלתא
אם כן שוכב ל"ל בשלמא אוכל מבעי לן ליתן שיעור שהייה בשיעור
אוכל ואי משום יכבס יתיר' דמרבה אפילו בשהייה לחודיה בלא אכילה
ושכיבה לכתו' קרא במקום והשוכב והבא מכיון דביאה בכלל שכיבה
היא מה ת"ל והאוכל והשוכב אלא ליתן שיעו' לשוכב פי' הכתוב הוא
אחד ואם בא יבא שלא על הסדר כדי שידבק אם בא יבא עם ובא
הכהן וראה ששניהם מענין אחד הר"אם הארין ואני קצרתי:
(ד"ד) רבים הקשו מ"ש באיסור אכילה איסור מן התורה דהוא
בכזית ולמה כאן ד' בבים · ול"כ דלק"מ דבכל המקומות לא נתכוון
הכתוב ליתן שיעור אלא שוכר האיסור לחוד אלא דאכן קי"ל הלכה
למשה מסיני בכזית משא"כ כאן שנתכוון להשמיענו השיעור ואי
בכל השיעורן של איסור קאמר הרי יש איסור אפי' באכילת כל שהוא
כגון בדבר שהוא כרי' אלא דמיירי מדבר שהוא שיעור סעודה והיינו
כד' ביצים: בז [איזה יום מטהרו] וכי"ת ביום טהרתו הוי
בכי"ת ובהדרשת אבן לתלאות ובחרושת ען שפירושו בענין פרושם
אבן ה"ס ה"ב להורות כענין שיום הטמא ויום הטהור דהיינו ביום
ולא בלילה שאין מטמאין ולא מספרין בלילה:

פרשה טו

ב [יכול זב מכל מקום] פי' אפילו הזוב
מפיו או מחוטמו ואונו יהא טמא:
[טמא בזב וטמא בזיבה] ואי לא חילק הכתוב ה"א לעולם מ"מ
שוב ממנו טמא הוא אפי' זב מן הפה או מן האוזן או מן החוטם ואין
לדין בנ"ש מאשה דאיכא למיפרך מה לאשה שכן איכה טמאה זבה אלא
בג' ראיות שהם בג' ימים רצופים להוקק ז' נקיים וקרבן אבל ג'
ראיות ביום אח' אין בה דין זבה אבל בזב אפילו בג' ראיות ביום אחד
יש לו דין זב א"כ ה"א שהוא מטמא מ"מ שיצא וזבה ממנו אבל השתא דגלי
קרא שבשרו ולא כל בשרו דזב איכו טמא מ"מ שיצא ויבא ממנו אלא
דעדיין אין אנו יודעי' מאיזה בשר שזב ממנו שהוא טמא ומאיו' בשר
שזב ממנו שהוא טהור וכיוני לדין או' : [טומאה קלה בדה] מה
שקורא בדה טומאה קלה משום שאין צריכה ז' נקיים וקרבן משא"כ
זבה גדולה שצריכה ז נקיים וקרבן : [ד"ה וכו · הטפה שהיא
מטמא'] וא"ת פשיטא ובלא הוב בטמא מאות' טיפה טומאה
חמורה שמטמא אדם וכלים טיפה לכ"ש שתטמא · וי"ל דאי לא
פי' כן הייתי אומר דטיפה איכה מטמאת דילפינן משעיר המשתלח
שהמתעסק בו טמא ומטמא את האחרים והוא עצמו איכו טמא ה"א
דכמו כן נבי זיבה לכן פי' רשי לחד על הטיפה וכו' : [ודמוי] ודמוי
פי' דק : [ללובן ביצה המוזרת] ר"ל דספגא מארעתו לא בא מוכר ·
פי' אל תתמה שואיל וטומאתו חמורה דאפי' טיפה אחת של זוב טמא
היכי ידעינן אם יוצא ממנו טפה אחת דלמא טפת קרי הוא וטהור או
זוב הוא וטמא ועל זה פי' זוב דומה נמי בבק כו'. ג [ד"ה אוהמתים ·
והשלישית מזקיקו לקרבן] פי' אם ראה ראייה ראשונה הוא כרואה
שכבת זרע שאינו מטמא רק במגע וברא ייה שנייה מטמא אף במשא
ומטמא משכב ומושב וטעון ספירת ז' נקיים ובשלישי' אף לקרבן
כדאית' פרק קמא דמגילה (דף ח') אין בין ראייה שנייה לראייה ג' בזב
אלא לקרבן [ת"ל אשר ישכב] פירש כגון דף של נחתומים או
עריבה גדולה : [עמוד ונעשה] כלומר שאי אפשר בעת
שהוא משתמש בו למלאכה אחרת שיהא שוכב עליו : ה [ולד
הטומאה] כלומר שהמשכב שנגע בו הזב הוא אב הטומאה
ומטמא אדם לטמא בגדים שעליו דכתיב ביה יכבס בגדיו ורחץ במים
אבל דבר אחר שאינו מיוחד לשכיבה ונגע בו הזב איכו אב הטומאה
אלא ולד הטומאה והוא ראשון בלבד ונשעת חיבורו מטמא כלי שטף
במגעו ולא אדם וכלי חרס ולאחר פרישתו איכו מטמא אלא אוכלין
ומשקין · ופירש ממור מן המגע רבה לומר שאיכו של משכב :
ז [אפי' י' כלים וכו'] מדכתיב והיושב על הכלי אשר ישב עליו
הזב מקיש ישיבה של טהור לישיבה של זב מה ישיבה של זב אף בשלא
יושב הוא על הכלי בטמאין הכלים ממנו כגון אבן מסמא כן ישיבה
של טהור שהוא בטמא מהכלי שבטמא מהזב אף בשלא נגע בו :
אבן מוסמא הוא אבן שמוזה ע"ג יתידות וכלים תחתיה כדכתי'
והתית אבן חדא ושומת על פום גובא · ונדה או זב יושבין עליה
אף על פי שלא הכבידו על הכלים שמאים הכלים כדכתיב וכל
אשר יהיה תחתיו רש"י פרק רבי עקיבא : [וכן במשכב]
דילפינן במה שאיכו מושב פירש שאם שכב טהור על אבן מוסמא
והיה תחת האבן משכבו של זב הרי הוא טמא אף שמפסיק בינייהו
האבן והאבן איכו מקבל טומאה אפילו הכי הוא טמא ואע"ג דגבי
משכב לגבי הוא דכתיב · ילפינן מיניה אף למושב כיון דשוו משכב
ומושב בקומר מנפן לטמא בגדים קדא מילתא היא : ח [שהרוק
מטמא במשא] דהכי דרשינן ליה וכי ירוק הזב בטהור ולא כתיב
על טהור כלומר במה שביד טהור הייכו בשירוק על המקל שביד
טהור והוא בשאו הוא טמא ט [אע"פ שלא ישב] ר"ל לא שיושב
ממש עליה הייכו מושב דכתיב בקרא אבל כד האוכף שהוא עץ
שלפניו ולאחריו שאיכו יושב עליו אלא שהרוכב מסו"ק בו שלא יחלוק
מלפניו או לאחריו ולכך נקרא תפוס ע"ש שתופס בו : י [תחתיו
של זב] כלומר ולא בחתיו של מרכב הסמוך לו אלא חוב קאי
כלומר שנגע במרכב שהיה תחתיו של זב וטמא ואיכו טעון כבוס
בגדים : יא [שלא טבל] ואוב קאי ולא אכונע בו לומר שקודם
שטבל הרי הוא טמא וטעון כבוס בגדים דאל"כ לא ה"ל למיכתב
אלא

אלא וכל אשר יגע בו הזב וכבס בגדיו ורחץ במים וידיו לא שטף למה לי: ° (ד"ד) פירש דעל ידיו ממש קאמר דהא כתיב כל בשרו במים וטהר: [בית הסתרים] כגון תוך פיו ופי האשה דלמטה ותוך הקמטים' דאף על גב דלא עלו בהו מיא טהור רק ראוי לביאת מים בעינן: יב [זה הסטו] פירש שנתגלגל ומוסט כילו מכח הזב שאין הסט למקבלו אלא אכולו והא אפקי קרא להסט בלשון מגע למימרא דהסיטו דומיא דמגעו מה מגעו בידו מאבראי אף הסיטו בידיו ומאבראי לאפוקי קנה בקיוסו דזב דאם היה קנה בקומטו והסיט את הטהור טהור כיון שהסיטו לא בא אלא מכח בית הסתרים שלו: יג [יטהר. כשיפסוק] היינו טהרת דמים לא טהרת טומאה דהא כתיב אחריו ורחץ במים חיים וטהר: [ד"ה שבעת. שלא יראה] פי' אלו ז' ימים צריכים להיות טהורים מטומאות זיבה דאל"כ מאי וכי יטהר וספר לו ונומר דמשמע אם לא פסק אינו סופר ואי לא יהיו טהורים מזיבה הא לא פסק ופי' עוד וכלן רצופים מדכתיב לטהרתו שתהא טהרתו אחת פירש דלא הוי זיבה באמצעי ואי הוי להו באמצעי סתר ליומי קמאי ומונה שבעה ימים טהורים מרישא: יח [מגע בית הסתרים] ומגע בית הסתרים טהור אפילו בזב ומיניה ילפינן דכל מגע בית הסתרים אינו מטמא מדאפקי להסיטו של זב בלשון נגיעה ילפינן לכל נגיעות דמגע בית הסתרים אינן מטמאין דגזירת המלך הוא: יט [דתהיה יתירה נ"ק ואשה כי תראה דם אפילו פעם א' שבעת ימים תהא בנדתה: כג [אפי' לא נגע] כמו שפירש רש"י לעיל על והיושב על הכלי אפילו לא נגע וראיותיו פירשתי לעיל משכב ומושב תטמא אף על פי שלא נגע בו ודעת רש"י הכי אל תסבור לאמור מה דכתיב אחר ואם על המשכב ונומר בנגעו בו טמא עד הערב משמע אף כשנגעו בו במשכב ומושב ומרכב אין צריך כיבוס בגדים. ויהיה פירש בו בכל אחד מהם זה אינו דלא קאי על ואם על המשכב ונומר דהא אפילו לא נגע טעון כבוס בגדים. ואין להקשות על מה קאי בנגעו בו יטמא עד הערב לכן פירש"י על הכלים לרבות וכו' כלומר למה צריך למיכתב על הכלים לא לכתוב אלא אשר היא יושבת עליו אלא לרבות את המרכב אם כן מה דכתיב בנגעו בו ונומר קאי על המרכב כדפירש"י דאין טעון כיבוס בגדים: כד [יכול יעלה לרגלה] פירש בשבילה לשון וכל העם אשר ברגליך פירושו הנמשכים אחריו להיות נכנס לימי טהרה בשבילה כלומר מיד שנכנסת לימי טהרה אף הוא יהא כן תלמוד לומר כו': כה [ימים רבים. שלשה] וכן שנינו בת"כ ימים רבים שלשה. או אינו אלא עשרה אמר ימים ואמר רבים מה ימים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה. יכול שנים ושלשה הרי חמש וכי נאמר ימים ורבים וכו': ° (נ"א) ואין להקשות מימים רבים דגבי יעקב דכתיב ויתאבל על בנו ימים רבים ושם פירש"י כ"ב שנה. דבשלמא גבי יעקב אין לפרש ג' ימים דמאי חידוש שבכה ג' ימים דכל אדם מתאבל ג' ימים ועיקר דגבי דיני תורה דכתיב כי תזוב ימים רבים וצריך אדם ליתן שיעור לדבר שאל"כ לא ידעינן בכמה תהא וכה א"כ שם יש לפרש דבר שיש לו שיעור והיינו בפחות מועט תפסת תפסת מרובה לא תפסת וזהו השיעור בתורה אבל ויתאבל על בנו ימי' רבים לא בא לומר רק רבוי וא"כ לדעת שם השיעור כמה ימים דלא פחות ולא יותר ואין המקרא יוצא מידי פשוטו: [ז' ימי נדתה] פירש ואמר שבעה ראתה שלשה ימים רצופים או היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן אבל אם ראתה שלש ימים רצופים בתוך עת נדתה אינה אלא נדה ואינה טמאה אלא שבעה ומיד שפסקה אחר שבעה טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן ומשום הכי הוצרך הקרא לומר בלא עת נידתה ללמד זאת וה ופרשה ראשונה דכתיב בה ואשה כי תהיה זבה מיירי כשראתה יום אחד או שני ימים שהיא זיבה קטנה. בת"הרא"ם אך קשה אכס מנא רש"י ז"ל להוכיח המדרש הוא מקרא דבלא עת נידתה ולמה שנים הבריות' שבת"כ שהוכי' המדרש הוא מקרא דולא עתכדתה וכו' ותמהתי על הרב דאיסתמיעותיה מאה שדרשו סוף מסכת נדה דף ע"ב ודברי רש"י ז"ל הם התלמוד ערוך במסכת נידה ע"ט: [ד"ה או כי תזוב. ז' ימים הללו] כלומר לא כי תזוב שתמא אפילו יום אחד מפני שאומה שתזוב יום אחד איכה וכם גדולה אלא וכה קטנה ושומרת יום כנגד יום ולעת ערב טובלת את עצמה ומשמשת עם בעלה והללו• דנקט רש"י כלומר הנזכרים לעיל כי היכי דלא תקש' עליו מדוע סתם סכתו' ולא פירש לפי שהם הנזכרים למעלה: [ד"ה על. מנדתה] דאין לומר סמוך לנדתה כלומ' שלא פסקה מלראו' כל שבעה ימי נדת' וכיו' שמנה לנדתם ראתה גם כן אם כן עדיין נדה היא' ואינה באה לכלל זבה עדשתפסי' ותטהר לכל ספקות יום אחד להראות שפסקה מלראות דם נדות ומעיינ' מדם נדות הוא סתום ועתה נפתח מעיין אחר. גם בכאן הביא הרא"ם דדברי רש"י הם ממדרש ת"כ והקשה עליו ממדרש ת"כ עיין שם אבל דברי רש"י ממדרש אגדה דמסכת נדה (דף ע"ג) ושם דרש מקרא בלא עת נדתה סמוך לנדת' ומקרא דאו כי תזוב על נדתה מופלג מנדתה: [שכל שלשה] פירש שכל דמי האש' מיום שתקבע לה וסת עד שתמות או עד שתעקר הוסת לאיום אחר היא סופרת שבעה מתחילת יום הוסת ואחר כן י"א יום ואחריה שבעה וכן סודר סלילה ובאותן שבעה ימים כל דם שתרא' בכן הן דמי הנדה ויושבת בנדתה שבעת ימים אפילו לא ראתה אלא יום אחד ואפילו שופעת דם כל ז' ימי נדתה ופסקה בסוף השבעה לערב טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן וכל דם שהיא רוא' בתוך י"א ימים שבין נדה לנדה הן דמי הזיבה ויום משפטם אם תראה יום או יומיים באותן י"א יום היא שומרת כנגד יו' ואינה טמאה אלא יום הראייה לבד וביום המחר' אם לא ראתה כל היום לערב טובל' ומשמשת עם בעלה ואם ראתה ג' ימים רצופים באותן י"א יום או צריכה שבעה ימים נקיים: לא [אלא פרישה] דהואיל וז' דוהזרתם דנוס' מבוא בו"ן לפניה והוי כאלו כתו' והנזרתם ופירש דוהזרתם הוא נזר: [ד"ה ולא ימותו] דק"ל על מה דכתי' הכ' בטומא' מקדש מית' דמיתה פי' הוא בכרת ואין זרעו נכרת לאפוקי כרת הוא וזרעו נכרת והכתיב בתמי' פרשה חקת טומאת מקדש בכרת היא. ומתרץ הרי הכרת וכו' והרי מיתה נאמר על כללות מיתה בידי שמים ועל פרטות גם כן: לג [כבעל ב' ראיות] דק"ל דהא מדמה ליה הזב לבעל קרי להודיע שטומאתו אינו אלא כבעל קרי שהוא טומאת ערב ואם"כ כתיב והדו' בנידתה ונמ' שמדמה אותו לנדה שהיא מטמא טומא' חמורה ועל זה פי' שזה קאי על בעל שתי ראיות שהם מטמאין טומאה חמורה כמו שמפורש לעיל והבעל שתי ראיות הוא מקיש לנדה שאינה מביאה קרבן ומדהוכיר הכתוב ג' זיבות מורה על בעל ג' ראיות מביא גם כן קרבן כמו שמפורש לעיל בפרשה:

חסלת זאת תהיה

אחרי מות

אחרי מות

פרשה יז

א [כשכב] ופי' שכב כל מקום שהוא מקרר ומלפלפ ויסוב המקראות כן הוא דקשה לרש"י מה צריך לכתוב וידבר יי' אל משה לא היה לו לכתוב רק ויהי אחרי מות ונומר ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן. או היה לו לכתוב וידבר יי אל משה אחרי מות וגו' דבר אל אהרן וגו' למה צריך לכתו' ויאמר יי אל משה וגו' ועל זה פירש רש"י מה ת"ל בו'. והביא עליו משל דרבי אליעזר וכו'. כלומר כך הוא פיר' הקרא דומיא דמשל זה וכו'. א"כ השני זירו יותר מהראשון ופירושו דקרא כמי כן הוא מה דכתיב וידבר יי' אל משה וגו' רצה לומר שלא יאמר משה לאהרן רק שלא יבא אל הקדש מבית פרוכ' ולא יזכיר לו מיתה כדרך שמתו בניו ואחר כך כתיב אחרי מות ונומר ויאמר יי אל משה וגו' כלומר חזר הקדוש ברוך הוא ואמר למשה שיאמ' לאהרן דבור אחר להזהיר אותו פעם שנית שלא יבא למקדש ולהזכיר לו כמי מיתה כדכתיב אחרי מות שני בני אהרן ונומר ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן וגו' ולא ימות כלומר אם לא תבא אל המקדש אל תמות כדרך שמתו בניך אבל אם תבא אל המקדש כמו בניך תמות נ"כ כמוהם. והר"אם גורס כר"שי גרסא אחרת ע"ש: (קנ"מ) אע"ג שבניו לא מתו בשביל שנכנסו לפני ולפנים מקום שאהרן אסור לכנס בכל עת וא"כ מאי ראייה ממיתת בניו לאזהרה זאת אלא ה"ק אל יבא בכל עת כדי שלא ימות כדרך שמתו בניו כשנכנסו כניסה האסורה להם כן אל יכנס הוא בכניסה האסורה לו: ב [ד"ה ולא · שאם בא] הוצרך לפרש זה דלפי' רש"י הם משל משני רופאים והשני הזהירו יותר שלא תמות כדרך שמת וכו' ובקרא לא כתיב כי אם ולא ימות ולא כתיב שאם בא ימות אבל באל יבא ולא ימות משמע כדרך שלא באו בניו ולא מתו. לזה פירש שנמל' ולא ימות מדומו כמי שאם בא ימות כי מכלל לאו אתה שומע הן: [ד"ה כי · תמיד אני נראה] ולפי זה יהיה כי טעם אלמעלה לסיבת מיתה למי שנכנס אל הקודש ומלת כי משמש בלשון דהא ככל כי שבמקרא ויהיה פירש של בענן ענן ממש ומה שהוסי' לפרש תמיד אני נראה מפני שמלת אראה הוא לשון עתיד ומפרש מלת אראה אני נראה שהוא ניכוני שאין פנת שמיתה שיראה לעתיד: [כי אם בענן הקטרת] ולפירש רבותינו משמש כי דהכא כל' אלא כלו' אל יבא אל הקדש אלא בענן הקטורת בי"כ כי עשן הקטורת דומה לענן ולאפיקי פי' עמוד הענן דלעיל שפי' שהשכינה שורה בו ולא שכוין רש"י בפי' זה שיבא עם ענן הקטורת מבחוץ שזה הוא דעת כדוקים אלא לאפיקי ממה שפירש תחילה שהוא הענן שהשכינה שורה בו. ומה שפי' רשי בי"כ בסמוך מפי' רש"י נעצמו דכולה פרשה זו משתעי בי"כ: ג [בזאת ני' שלו ת"י] דק"ל למה צריך למכתב בזאת אין לומר דקאי אקרבנות שמפורש אח"כ דאם כן ה"לל באלו יבא אהרן לשון רבים דהא שני קרבנות היו. ועוד זאת לשון נקיב' והקרבנות המפורשים אח"כ זכרים הן. או לא ה"לל לגמרי בזאת אלא ה"לל כי בענן אראה על הכפורת ובפר בן בקר לחטאת יבא אהרן וגו' אלא לרמז כשה שנים יש עתידת בית ראשון וא"ת וכי בבית ראשון לבד היו כהנים גדולים אף בבית שני היו כהנים גדולים. וי"ל דלכן פי' של קרא נימטרי' של בזאת שנים והיו כהנים דומיא אהרן שיהיו מושחין אותן בשמן המשחה אבל אחר בית ראשון לא נמצאו שהיה מושחין אותן בשמן המשחה דומיא דאהרן משום דגנוף עתידת שבית הראשון נגנו שמן המשחה מיאשיה ואילך כדפי"רשי לקמן: (נ"א) וא"ת מנ"ל שנבית שני הוזהר על ביאת מקדש שמא דוקא בבית ראשון שעוד כמנין בזאת: בכר תרגו בת"כ אל הקדש מה ת"ל והלא כבר נאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת ת"ל עוד אל הקדש לפי שנאמר אל הקדש אשר על פני הכפרת אשר על הארן שיכול אין לי אלא קדש שיש בו ארון מניין לעשות קדש שאין בו ארון כקדש שיש בו ארון ת"ל עוד אל הקדש: וא"ת א"כ למה כתב בזאת לרמז הא בבית שני נ"כ אסור. ואפשר לומר שאם בא לבית קדש קדשים כמורננו שאינו חייב והיינו מדאפיק בית ראשון בלשון אל הקדש דחייב משום קדושה א"כ בית שני כמי קדוש וחייב: [כי אם ני"הכ] אע"פ שכבר פי' לעיל גבי בענן אראה שהיה בי"כ דלא תימא דקרא בענן לבדו אל יבא אלא בי"כ אבל בהבאת פר לחטאת ואיל לעולה אפי' בשאר ימות השנה יבא לפיכך פי' כאן ואף ולא בכל עת וכו': ד [שאין משמש לפנים] דק"ל והלא כבר מפורש הלבשתן בפרשת ואתה תצוה ל"פ מגיד וכו': [אלא בד ככהן הדיו'] משמע נמי דהיה קנה לו מזה דכתב דוקא בגדים שלכהן הגדול: [ד"ה קדש · משל הקדש] דק' למה דכתיב קדש ילבש משמע קודם לבישה הן קדש וכי מהו קדושה יש בהן קודם לבישה ואין לומר דכבר ביום כיפורים שעבר היה לובשן זה יום כפורי' שני דהא מיד אחר לבישה שעוכי' גבוה ולא ישבוד בן לעלם שהרי כתיב והניחם שם. ועל זה פי' שיהא משל קודש כלו' שיקנה אותן במעות של קודש לפי' שמכיכו שהפר בא משלו הייתי אומר שאף הבגדי' יהיו משלו בא קמ"ל. והטעם שהפר משלו בא לפי שספר בא לכפרה שנ' וכפר בעדו ובעד ביתו אבל בבגדי' היה מתפלל בעד כל ישראל · מנאתי: [ד"ה יצנף · יניח] ויהיה בי"ת ובמצנפת נוסף כמו בי"ת נרומו שמים שפרה שהוא גם כן נוספת כאלו אמר ומצנפת בד יצנוף ויתפרש הבי"ת במקום עם כלו' עם מצנפת בד יסבב ראשו וכן תרגומו ומצנפ' בלא בי"ת ואשר הביאו לזה מפני שאין בלשון שארמי צניפה אבל בלשון הקרא מצינו צנוף יצנוף יתפר' הבי"ת בלשון עם כמו ובאבנט בד יחגור אף כאן עם מצנפ' בד יסבב ראשו והוכר' להביא התרגו' להודיענו שהצניפ' הוא בראש ולא במקום אחר ואגב זה פי' מלת ימות שהוא לשון יניח: [ד"ה ורחץ · יהיה מטבלן] וזהו סדר העבודו' ביום הכפורים בתחל' טבל ולבש בגדי זהב לתמיד של שחר שהוא עבודת חוץ ואח"כ פשט וטבל ולבש בגדי לבן לעשות עבודת פר ושעיר וקטורת של מחתה בפנים ואחר כך פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת איל שלו ואיל העם ומקצת המוספין בחוץ אחר כך פשט בגדי זהב וטבל ולבש בגדי לבן לכנס לפנים ולהוציא הכף והמחתה · ואחר כך פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת חוץ להקריב שירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטורת הסמים ודו"ק ותמצא · וכדפרש"י לקמן על קרא זה ורחץ במים ונומר משמע שהיה צריך לטבול קודם לבישת בבגדי לבן ולקמן נ"כ כתיב שצריך לטבול קוד' לביש' בגדי והכי אמרינן דבכל פע' שמשנ' מבגדי זהב לבגדי לבן ומלבן לזהב שצריך טבילה ומה שפי' עוד שצריך ב' קידושי ידי' ורגלי' דמש"ה הטיל הקר' ורחץ במי' בין פשט ולבש וליתן רשיב' לפשיט' ורשיב' ללבישה ואם איכו ענין לטביל' דכבר למדנוה תנהו לענין קדוש: ו [ולא משל צבור] דק"ל למה לי אשר לו והא אין פר אחר כזכר בפרשה זו אלא של אהרן כדכתיב בזאת יבא אהרן ונומר בפר בן בקר ונומר משמע לשניהא קרבנות משלו וגם שכתיב בסמוך ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירים ונומר ויסמע דקרבנות הכתובים למעלה בשביל עצמו הביא: [ד"ה וכפר · ומודה] דכפרה ממש אי אפשר לומר דאין כפרה אלא לאחר זריקת דמים כדכתיב בסמוך וכפר עליו ולקח מדם עני' וכתן על קרנות המזבח וזה עדיין לא הוא שהרי אחר כך כתיב ושחט

את פר החטאת לכך ילפינן מלכפר עליו שפירש ודוי · מנאתי :
ה [א' בימין וא' בשמאל] מדכתיב ונתן על שני השעירים וגומר דמשמע בנתינה אחת נתן על שניהם גורלות וזה אי אפשר אם לא אחד ביד ימין ואחד ביד שמאל : [ד"ה עזאזל · צוק גבוה] דבלשון עזאזל כשמעים תרוויהו שהוא מלה מורכבת עזאזל ואל לשון חוזק הוא כמו ואת אילי הארץ לקח ומפרש עוד רש"י מנלן דהר היה שם משום שנאמר ארץ גזירה וגזירה לשון חתוכה שאם חתך חריץ בארץ ממילא נעשית הר שהרי העומד באותו חריץ הרי הוא כמי שעומד בעמק ההר : ט [ד"ה חטאת] כלומר ועשהו חטאת היינו קורא עליו שם חטאת · וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא הקריבו לשם חטאת · ויש לומר דלקמן בפרשה כתיב ושחט שעיר חטאת וגומר משמע דעדיין לא הקריבו : י [מת"ל] פירש לפי שנאמר יעמוד ואין עמידה אלא מקיים אם כן מה ת"ל חי כו' : [ד"ה לכפר · שיתודה] אבל לא כפרת דמים שהרי השעיר כזה לא היה נקרב ואין בו קבלת דמים שהרי נשתלח לעזאזל וגם אינו כפרת דמים שהרי עדיין לא נשחט פרו : יא [ועל אחיו] וא"ת ולמה לא כפר אהרן על אחיו הכהנים בוידוי ראשון שהתודה בעדו ובעד ביתו · וי"ל משום דכתיב התקוששו וקושו ואמר ריש לקיש קשוט לעצמך ואחר כך קשוט אחרים לכך התודה אהרן מתחלה בעדו בעד ביתו לבדו ואחר כך בוידוי שני התודה נמי בעד אחיו ומלת ביתו נאמרה גם על אחיו שנאמר בית אהרן וגומר : ° (נ"א) וא"ת למה צריך לכפר עליו שני פעמים וי"ל דעל החטא שאירע בין ווידוי הראשון לווידוי שני שכן אמ"ל ראוים היו ישראל להקריב קרבנותיהם בכל שעה אלא שחס עליהם הכתוב וכאן אחר שהוצרך להתודו' בלאו הכי על אחיו הכהנים חזר והתודה על חטאו ועוד מפני שאין הפר רק של אהרן אינו ראוי שיהיה מתודה עליו בשם הכהנים בלבד אלא שהם טפילי' לאהרן שהם בית אהרן לפיכך חוזר ומתודה בווידוי שני אני וביתי הכהנים שהם טפילים לאהרן : [טומאת מקדש] מזה רוצה גם כן להוכיח דמה שכתוב ובעד ביתו דקאי אכל אחיו הכהנים שהרי כל כפרתו אינו אלא על טומאת מקדש וקדשיו אם כן כל הכהנים צריכין כפרה על זה : יב [החיצון] מדכתיב מעל המזבח מלפני ה' ופירש רש"י מצד שהוא לפני הפתח זה נקרא לפני ה' וא"כ ע"כ מזבח החיצון הוא דאי הפנימי מאי מלפני ה' משמע מהצד שלפני ה' והא כולו מזבח הפנימי לפני ה' אלא מזבח החיצון הוא וצד מערבי היה כנגד מזרח המקדש שהוא שם פתח המקדש שנקרא פני' :
יג [שבתוך] לאפוקי שלא תפרש שאש אחרת היתה לפני ה' ושם נתן הקטור' מ"ה פירש על האש שבתוך המחתה נתן הקטרת לפני ה' כלומר שבפנים ולא מבחוץ כדעת צדוקי' : [ד"ה ולא · בתקנה] כלומר שלא נתקנה כל הסמנים כמשקלם אע"פ שלא עשה כצדוקים אלא לאחר שנכנס נתן הקטורת על האש אשר במחתה אפ"ה אם חסר אחד ממיניה הן סמנים או המשקל שלא הי' בתיקונו חייב מיתה מזה נקט רש"י אם לא עשה וכו' דהא פשיטא מכלל לאו אתה שומע הן וק"ל : יד [אחת] אינו ר"ל שמלת והזה אחת משמע דוהזה אינו משמע אם אחת אם יותר אלא ר"ל והזה באצבעו משמע הזאה אחת מכח ג"ש דנאמר דמים למטה בשעיר ונאמר דמים למטה בפר מה למטה בפר שבע אף שעיר למטה שבע וכמו שלמעלה בשעיר אחת מדכתיב והזה אותו ודרז"ל אותו מיעוטא היא פעם אחת זו ולא יותר למדנו שדם השעיר למעלה על הכפורת אינו אלא אחת אף הזאת הפר למעלה אחת דדמים דמים לג"ש פר"אם : טו [מכפר השעיר] כלומר דהפר מכפר על הכהני' על טומאת מקדש כדפי' רש"י לעיל בסמוך כך שעיר הצבור מכפר על טומאת מקדש · וה"פ דק"ל מה צריך לכתוב אשר לעם והא אין שעיר חטאת אשר אלא שעיר חטאת אשר לעם אלא לומר לך מה מכפר הפר על הכהנים מה שמכפר השעיר על העם ושעיר אשר לעם ודאי מכפר על טומאת מקדש כדכתיב גבי וכפר על המקדש מטומאת וגומר · כך ודאי מכפר פר דכהן על טומאת מקדש : [ד"ה כאשר · א' למעלה וז' למט'] פי' מה שצריך רש"י לפרש זה כדי שלא נילף דמים עליוני' מתחתוני' ותחתוני מעליוני' וכימ' למעל' ולמטה או אחד או ז' דס"א דנילף גופא מגופא קמ"ל כאשר עשה להקיש שעיר לפר לכל עשיותיו : טז [בטומאה] פי' על שנכנסים בשגגת טומאות מקדש וקדשיו ולא על טומאת ע"א וגילוי עריות או • שפיכת דמי' הנקראי' טומאו' מדכתיב וכפר על הקדש ש"מ בטומאות מקדש וקדשיו קא מיירי · עיין בגמרא פ"ק דשבועו' ושם מבוא' בטוב [ולא נודע בסוף] דאי נודע בסוף למה לזה הקרא להקריב שעיר שיס והא לעיל בפרשת ויקרא כתיב ואם כל עדת וגו' ונודע החטא' אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר אלא ע"כ הכא מיירי בשוגג גמור מ"ה הקריבו שעיר שיס ולא פר וקרבן זה מביא לתלות עליו ולהגין עליו מן היסורים עד שיודע לו ויביא לכלל חטאת עולה ויורד שמפורש בפרשת ויקרא : [וחטאת היא שוגג] וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה · ופשעיהם הם המרדים ר"ל המזידים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בו ומיירי במי שאין ידוע להם בסוף : [הנכנסין מזיד] וא"ת יאמר לשוגג צריך כפרה כל שכן מזיד · וי"ל דה"א מזיד שהוא חמור אין לו כפרה לעול' לכך נאמר ופשעיה' · ומדאיצטריך מזיד א"כ לישתוק משוגג · וי"ל דס"א מזיד החמור צריך כפרה אבל שוגג הקל א"צ כפרה : ° (נ"א) וא"ת והלא בשעיר גופי' לא כתיב שבע למטה ואחת למעלה אלא דילפינן מפר ובקדשים לא ילפינן למד מן הלמד כגמ' פ' בזיזאו לו מקשה זה ומתרץ דאין זה למד מן הלמד שהרי בין בפר ובין בשעיר כתיב למעלה ולמטה אלא שאין המנין הזה כתיב בפי' וילפינן בהיקש ואין זה למד מן הלמד אלא גלוי מלתא היא כמה הזאות מזה : (כמ"י) פי' שלא תפרש וכן יעשה ליתי פר ושעיר אחריני ובעגיד קמ"ל שניהם האמורים לעיל : יח [ועה ע"ל ויצא] ר"ל דהא אהרן קודם לזה היה גבי פרוכת ששם הזה ההזאות וכתיב ויצא משמע שיצא מהפרוכת לחוץ ומפרש רש"י דכל זה נמי שייך לומר ויצא דהוא היה אצל הפרוכת והפרוכת ממזבח ולפנים הוא ממילא כשיחזור למזבח שייך לומר ויצא · ומה שפי' רש"י ויתחיל מקרן מזרחית צפונית ר"ל כשרצה להזות היה הופך פניו לצד המזבח נמצא צד ימינו היא לצד צפון והולך מצד צפונו של מזבח כדאמרינן כל פניות שאת' פונה לא יהו אלא דרך ימין הלכך כשחזר לפוץ על צד צפונית הוא הולך עד פני המזבח שהוא מזרח ומשם היה מתחיל מיד בקרן מזרחית צפונית לפי שאין מעבירין על המצות : [ד"ה וכפר · מדם הפר] דא"ל שהוא וידוי דהא לעיל מיניה כתיב וכפר בעדו שהוא וידוי והוא כפרת דברים כמו שמפורש לעיל א"כ כפרתו הוא ולקח מדם וכו' כאלו אמר וכפר ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר : [מעורבין] מדכתיב בסוף פרשת תצוה וכפר על קרנותיו אחת בשנה משמע דלא נתן על קרנות המזבח הפנימי אלא פעם אחת בשנה וא"כ אי לא היו מעורבין זה בזה אלא נתן כל אחד בפני עצמו דם הפר ודם השעיר היה נתינת הדם על קרנות המזבח הפנימי שני פעמים בשנה אלא ע"כ צ"ל במתנה אחת נותנין והא כיצד הא שתי דמים הם דם פר ודם שעיר אלא מעורבים זה בזה : יט [ז' הזאות על גגו] מדכתיב עליו משמע על גגו הוא נותן : [ד"ה וטהרו · מעבר] פירש וטהרו מן הטומא' שעברה וקדשו שיוהרו שלמטה לעתיד : כא [המוכן] כת"כ עתי שיהא

מזומן ונקרא עתי שהוא מזורז ללכת שם עתים הרבה כך פי' הרד"ק בשרש עת: כג [אין זה מקומו] במסכת יומא דף ל"ב. ולמה הפסיק אמר רב חסדא גמירא חמש טבילות ועשרה קידושין טובל ומקדש כ"ג ביום ואלו כסדרן לא משכחת אלא שלש ופירש רש"י לא משכחת אלא ג' טבילות אחד לתמיד של שחר ואחת בינו ובין עבודת היום כולו עם הוצאת כף ומחתה ואחת בין הוצאת כף ומחתה לאילו ואילו העם ועמהם המוספין ותמיד של בין הערבים לפיכך צריך להפסיק אילו ואילו העם בין עבודת היום להוצאת כף ומחתה ובין עבודת היום והוצאתן תפסיק בין אילו ואילו העם לתמיד של בין הערבים הרי חמש טבילות תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי זהב על המזבח החיצון הוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ומוספים ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב עכ"ל רש"י ובין כל לבישה צריך טבילה הרי ה' טבילות · ובכל טבילה צריך קדוש לפניה ולאחריה כדפרשתי לעיל בריש פרשה קדושין : [ד"ה והניחם · גניזה] פי' שלא ישתמש כ"ג אפי' ליוה"כ הבא ולא כהן הדיוט בכל ימות השנה דא"ל שיניח אותם במקום שהפשיטם ולא יוציאם מיהא דהא לא כתב שום מקום לפני ה' דעלה קאי והניחם שם אלא מלמד וכו': כד [וכאן למדנו] פי' ולכך הוצרכו שניהם (עיין יומא ל"ב: °(נ"א) כך מקשה שם לא לכתוב כשבוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן שצריך טבילה מכח ק"ו ומה מבגדי לבן לבגדי זהב שקדושת' אינה חמורה כ"כ שלא נכנס בה לפני ולפנים צריך טבילה מבגדי זהב לבגדי לבן שקדושתם חמורה אינו דין שצריך טבילה ומתרץ מה לבגדי זהב שכן כפרתן מרובה כל השנה אבל בגדי לבן אין כפרתו מרובה אימא לא לכך הוצרכו שניהם : [ד"ה במקום · הפרוה] פרש"י בגמ' מכשף אחד בבית ושמו פרוה ועיין בערוך ערך פרוה : [בקיל] רא"ם סיפה בקיל דהא כל יומא נמי איתא · אבל ד' טבילו' שונה של יום כתיב בהו במקו' קדוש : [שובד בהן] לא בגדים שלו שלבשן כל ימות השנה שלא בשעת העבודה והם בגדי חולין שהרי היה עושה אילו ואיל העם ל"פ שהם בגדי קודש ומה שקריין בגדיו משו' שהוא עובד בהן כל ימות השנה : [ד"ה ואת עלת · איל] כתב הר"אם תימא למה הוצרך לפרש דבר שהוא מבואר בזה וכו' וי"ל דהא דפירש רש"י את עולתו איל לעולה כו' ללמד בא כשם שעולה של אהרן היכ' אלא איל האמור למעלה כי אהרן לא היה מקריב אלא עולה אחת כך ואת עולת העם נמי האמור למעלה לאפוקי העולות הכתובים בפ' פנחס ובעשור לחדש וגו' והקרבתם עולה ליי פר בן בקר אחד וגו' והוכחת רש"י הוא מדכיילנהו הקרא בחדא ולא כתיב ועשה את עולתו וכפר בעדו ועשה את עולת העם וכפר בעדם אלא לומר שכעולת העם היא נ"כ האמור למעלה כמו עולת אהרן ולא עולת האמורים בפ' פנחס רא"ם : כה [פר ושעיר] דאי היה אומרי פר חטאת לבד או שעיר לבד שהוא קרבן העם היה לו למיכתב חלב חטאת העם או אי הוה של פר לבד דהוא קרבן של אהרן היה לו למיכתב חלב החטאת אשר לו כדכתיב לעיל את פר החטאת אשר לו אלא ודאי מדכתיב חלב החטאת סתם של שני חטאת הוא : כז [לפני ולפנים] לאפוקי וכל חטאת אשר יובא מדמם אל אהל מועד לכפר בקדש שפירושו להיכל בלבד ולא לפני ולפנים אבל הכא כפר של יום כפור קאי שאותו הזאה דזו להיכל לפני ולפנים : לב [אלא כה"ג] פירוש דאשר ימשח לא צריך אלא בכ"ג כדכתיב והכהן הגדול מאחיו וגו' : [מרובה בגדים מנין] וא"ת א"כ ליפסוק מאשר ימשח אותו ומה אפילו מרובה בגדים כמשה כ"ג מי שנמשח בשמן המשחה מכ"ש · וי"ל דהויתי אומר אפי' היכא שהיה שמן המשחה אינו צריך רק רבוי בגדים לכך איצטריך שניהם : [ואשר ימלא] פי' דלבישת בגדים הוא מלוי ידים כדכתיב בפ' תצוה והלבשת ומשחת אותם וגומר ומלאת יד אהרן ובניו ופי' רש"י ומלאת ע"י הדברים האלה : [ד"ה לכהן תחת · הוא קודם] מדכתיב בסמוך ואשר ימלא וכו' ר"ל ואשר ימלא מקום אביו או הוא כהן תחתיו · אע"פ שרש"י דרש למעלה לדרשא אחריתי מ"מ מדסמכו נמי לכהן תחת אביו אתא נ"כ לדרש זה : לד [כשהגיע יה"כ] לא מיד אחר הצואה עשה כן שהרי מיתתן של בני אהרן היה בח' למילואים ומסתמא היתה הצואה מיד כדי שלא יבא לקדש ושמיני למילואי' היה בר"ח ניסן כמו שפי' רש"י בריש פרשת שמיני ואיך עשה אהרן כאשר צוה משה והא לא נוהג הק"בה אלא דוקא בי"כ לכך פי' כשהגיע כו' : [לגדולתו] לעיל בפ' שמיני פירשתי ע"ש :

פרשה יז

ב [במוקדשין] פי' בקדשים ששחט בחוץ הכתוב מדבר : °(נ"א) דא"ל שהכתוב מדבר בחולי' ובחוץ יהי' חייב כרת שלא מצאנו שום אזהרה ע"ז ומה שפרש"י בחולין על ההיא דאמרינן שמתחלה נאסר להם בשר תאוה מפני שכתב איש אשר ישחט שור או שה וגו' וא"כ מוכח מדבריו שבחולין איירי נראה לי והוא נכון על דרך פרש"י שאין לומר שעיקר הכתוב מדבר בחולין שהרי חייב כרת בכתוב ואין בחולין כרת אלא מדכתיב סתם איש איש אשר ישחט גו' ולא כתיב אשר ישחט עולה או זבח אלא מפני שאין שום בשר שנשחט חוצה לפי שנאס' להם בשר תאוה לפיכך לא כתב אשר ישחט עולה או זבח דמשמע אבל אחר מותר לשח' בחוץ וכיון שאין שום דבר שנשחט רק קדשים שהרי אסור להם בשר תאוה לא הוצרך לפרש קדשים וכתב סתם אשר ישחט שור או שה : [ד"ה במחנה · חוץ לעזרה] ר"ל מה שכתיב הכא במחנה לא איירי מחנה כהונה דהיינו מעזרה ולפנים דאם שחט הזבח שלא במקומו דהיינו בצפונו של מזבח יהא בכרת דאף אם ישחט אותם בדרום מה כל איסור יש בזה כששחט מעזרה לפנים אלא חוץ לעזרה : ד [כשופך דם] כאלו אמר דם אדם יחשב לאיש ההוא · דאל"כ וכי לא ידענו שדם חשב כששפך דם בשחיטה : ה [רגילים לזבוח] דאי זביחה ממש הוא היינו את זבחיה' ותרי קראי למה לי אלא אשר הם זובחים אשר הם רגילים לזבוח וק"ל · א"כ לכתוב אשר הם זובחים משמע שכבר זבוח והרי אחר כך כתיב וזבחו זבחי שלמים רא"ם : ח [בחוץ] דק"ל מה בא ללמד אשר יעלה עולה אם לאיסור שחוטי הקרבת חוץ והלא כבר נאמר איש איש אשר ישחט וגו' לעיל בפרשה זו ומפרש דבא ללמד לחייב על שמקטיר איברים בחוץ כשוחט כלומר אע"פ ששחט אחד כבר בחוץ והפסיל שקרבנו ה"א אם היה מקריב אחר שחיטת פסול אינו עובר עליו דכבר פסלוהו ברישין בא הכתוב ללמד שמניחם עברים וחייבים : ◼ [זרעו נכרת] (כש"י) הא דלא פי' זה לעיל נראה משום דלעיל כתיב מעמו שהוא לשון יחיד אבל מעמיו הוא לשון רבים משמע קצת הרבה מיני כריתות : °(נ"א) זו הפרש שיש בין כרת למיתה עליו לבד לאפוקי כרת הוא וזרעו נכרתין כי במיתה לא הגיע לזרעו כי כן דרך דור הולך ודור אחר בא אבל כרת משורש החיים נכרת ונלקה עמו הפרי שאם יוכר שורש האילן גם הפרי נלקה עמו : י [ת"ל כל דם] כתב הר"אם ויש לתמוה ל"ל כל לרבות אף דם חולין שלא לאוכלו תיפוק ליה מקרא דרק הדם לא תאכל דפרשת ראה שדרשו שם אע"פ שאין שם זריקת מזבח הוא באזהרה ותירץ ושמא י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי כדאמרינן נמי

חייב מנה דהוה בזמן הזה עכ"ל : (נס"י) כבודו במקומו מונח שלא ירד לחלק בין לשון חייב שפירושו כרת ובין לשון לא יאכלו שהוא באזהרה וחילוק זה פשוט הוא ואשתמיטתיה להר"א מה שאמרו פ"ק דכריתות אמו רבא שלש כריתות האמורות בדם למאי וכו' ע"ש: [ד"ה ונתתי פני פונה אני] מפני שנתינת פניו של מקום בכל מקום הוא לטובה וכאן הוא לרעה: ✱ נראה דק' איך יפול ונתתי על רונו בל"ל ונסת או ויחל ל"פ פ"נה וכו' ועוסק בו לתת לו בפרי מעלליו וק"ל כלי"ט: יא [הבשר · שדם היא תלויה] תיקן בזה דבשר דנקרא הוא לאו בשר ממש אלא כל בריה הוא נקרא בשם בשר כמו שנ' כי השחית כל בשר דרכו וגם נקט לשון תלויה להורות שאין הנפש מונחת בדם כי נפש אין בה ממש ואין שייך בה לשון הנחה כ"א לשון תלויה כלומר שקיומה אינו אלא בדם כי נהעדר הדם תפסד הנפש ואמר עוד ולפיכך במקום ואני דנקרא כלומר כיון שהנפש תליה בדם לפיכך נתתי הדם לכפר על הנפש שלא דם ולא שיהא ואני דנקרא סיפור בפני עצמו: ✱ ונראה דנקט בשר לאפוקי דגים וחגבים שאינן בשר ומה שפי' רש"י של כל בריה הוא מפני שאין הנפש שורה על בשר שאינו בריה שאין נפש בלא חיות ואין חיות בלא בריה כלי"ט : יג [בהזמנה] פירש רש"י כאלו הוא כד שאינה מזומנת לו כלומר שלא יאכל בשר תדיר שלא יעני: [ד"ה אשר · פרט למוקדשים] וא"ת דלמא למעט טריפה הוא דאתא כגון שניקב קרום של מוח או שפסקו טריפה · וי"ל דהוכחתו מדכתיב הכא ושפך את דמו וכסהו ולעיל כתיב דם שפך מה להלן שחיטה שאינה ראויה כגון ששחט טריפה ואפ"ה כתיב וכסהו בעפר א"כ ואשר יאכל צ"ל אלא פרט לטמאים הוא דאתא אליבא דר' מאיר ולא כחכמים דהלכתא כוותייהו וכ"ע: יד [שהנפש תלויה בו] לא שדמיו של אדם תלוין בנפשו אלא נפשו תלוי בדמו: [ד"ה כי נפש · היא הדם] רצונו לתרץ והרי הבשר והדם שניהם לשון זכר הם ולמה כתיב היא · ומתרץ הנפש הוא הדם ומלת היא קאי על הנפש שהיא לשון נקבה: טו [נבלת עוף טהור] פי' מדכתיב ולא יאכל לטמאה בה כלומר שאין לו בה טומאה אלא ע"י אכילתה יצאת נבל' בהמה טמאה שמטמאה במגע ובמשא ומ"ה כתיב כאן וכל אשר תאכל נלמדך שמטמא באכילה ולא במגע ומשא ואין זה כ"א בנבילת עוף טהור דבהמה מטמא במגע ובמשא: [נשעה שנבלע] לאפוקי קודם בליעה שבעודנה בפיו טהור ולאפוקי אחר הבליעה שעודנו בתוך מעיו אף שלא נתעכל עדיין וטבל אחר הבליעה שהוא טהור: [במינו טרפה] כלומר קודם לכן היה כשר ועכשיו נטרף יצא זה שאין כו' כלומר שלא היה לו שעת הכושר: [ד"ה ונשא עונו · אם יאכל קדש] דק"ל הל"ל עון ומפ' מל' עונו משמע בעונש המיוחד בנכנס בטומאה למקדש והיינו העונש הכתוב בשאר כל טומאות שהוא בכרת רא"ס · א"כ דקשה לרש"י למה ישא עונו אם מטמא את עצמו: יו [ועל כבוס בגדי' במלקות] (מהרא"י) דק"ל צ"ל בשרו ה"לל ואם לא כבס בגדיו ולא רחץ במים כדכתיב בסמוך וכבס בגדיו ורחץ במים · ומתרץ דמ"ה כתיב ובשרו על רחיצת מפי כו' פירש אם לא טבל שהיא רחיצת הגוף עונש כרת אם אכל קודש או נכנס למקדש אבל אם לא כבס בגדיו וורקן למקדש ואפילו כנעו בגדיו בשעדנו עליו נמת ונכנס למקדש בעודן כונעין במת פטור מן הכרת וחייב מלקות:

פרשה יח

ב [דיין לפרע] (רא"ס) דאלהים זה מדת הדין כלומר ליפרע על עונות · ה' זו מדת רחמים כלומר לכפר על עונות אם יעשה תשובה ולשלם שכר על המצות: (נס"י) אלא זכר מ"ש הרב ריש פר' וארא אני ה' וכו' הרי דמאני הוא מפיק לה בלא מלת אלהיכם ע"ש: ג [שישב בו ישראל] פי' ארץ גושן דא"לכ אשר ישבת' בה ל"ל: (קנ"מ) קשה מנ"ל דלמא שאר אומו' מקולקלי' יותר מהן ואשמעינן הכתוב דאפי' כמעש' אלו לא תעשו וכ"ש כמעשה אחרים. וי"ל דלמה העניש מצרים וכנען מפני אלו עבות ולא העניש שאר אומות: [ד"ה אשר · מכולם] פי' אף ממעשה ארץ גושן וכ"ש משל מצרים · דאל"כ מאי וכמעשה ארץ כנען שהכתוב הולך ומוסיף ממצרים לגושן ומגושן לכנען: [ד"ה ובחקותיהם · טרטיאות] פ"ק דכתובות פיר' רש"י טרטיאות פלטי מלכי ע"א ושרים של עובדי אלילים: (נ"א) ואצטריאות שחוק שמסיתים את השוורים ושאר חיות לנגחם ולהלחם זה עם זה: ד [בתורה במשפט] כגון גזל ושפיכת מים: [ד"ה ללכת · אלד תפטר] דאם לא כן ללכת בהם ל"ל הרי תשמורו כתיב: ה [שאר דקדוקי'] דאם לא כן ושמרתם למה ליה הרי כבר כתיב ואת חקותי תשמרו: [שמירה ועשייה] פירש דלעיל כתיב ואת חקותי תשמרו והכא כתיב אשריעשה אותם דקאי אחקים ומשפטים ושמירה ועשיי' למשפטים לעיל כתיב את משפטי תעשו והכא כתיב ושמרתם את חקותי ואת משפטי: ו [תקרבו · ל' רבים] ואם תאמר והא דרך הפסוק לדבר כנגלשון רבים ר"ל כל אחד מכם כמו בסמוך דכתיב תשמרו לא תעשו ולא תלכו . ויש לומר דשאני הכא הואיל ובתחילה כתב לשון יחיד דכתיב איש ונומר ואחר כך כתיב תקרבו לשון רבים אלא ע"כ תקרבו לרבות הנקב' וא"ת למה אינטריך לרבות גבי עריות שהוא לא תעשה והא נקבה נמי כן חייב' במצות לא תעשה דהא הוקש' אשה לאיש לכל עונשין שבתור' קדושין דף ל"ה · וי"ל דעריות שאני בשלמא שאר איסורין שבתורה כגון אכילת איסו' ונבילה וטרפה שאשה חייבת דהא הוא עשתה האיסור כמו האיש אבל גבי עריות הביאה עושה מעשה והנבעלת לא עשתה כלום דהרי היא כקרקע עולם לכן איצטרי' לרבויי שחייבת: [ד"ה אני ה' לשלם שכר] אע"פ דאין כאן עשיית מצוה אלא הרחקת עבירה ואין שייך לומר לשלם שכר אלא במעשה · י"ל כל מי שבא עבירה בידו וניצל הימנה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה בקדושין דף ל"ט: ז [אלא כמשמעו] ר"ל משכב זכור · וכתב הרא"ס יש לתמוה על ר"י ורש"י ז"ל שהביאו דבריו למה לא הביאו הג"ש של אביך מקרא דערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא שהיא מגידו ומיירי באזהרה כמוהו והביא הג"ש מקרא דפרשת קדושים דמיירו בעונש והניח הדבר בתימה : (נס"י) ואני אומר דהיא הנותנת מערות אשת אביך הנכתב נגדו הוה קשה כדמקשה התם אין לי אלא באזהרה וכו' עונש מניין דהא זה הפסוק נסמך מיירי נ"כ באזהרה ופ"כ הוכרח ללמד מאשת אביו גלה ע"ש : [ד"ה ערות אחך · שאינה] ר"ל כגון שנולד מאנוסת אביו או ממפותת אביו: ט [בת אביך · בת אנוסה] וקרא דערות בת אשת אביו ללמד מי שיש לו אישות לאביו בה פרט לאחותו שנולדה לאביו מן השפחה משום דלא תפסי בה קידשין כדכתיב שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: [ד"ה ערות בת בנך · מאנוסתו] ד"לת שלא תאמר מדכתיב בת בנך ובת בתך הא בת בנם ובת בתה מאיש אחר מותר והא כתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ובת בתה · ל"פ שמיירי באנוס' דלאו אשתו ולפיכך אינו באזהרת לא תגלה אלא בבת בתו הבא מזרעו אבל בתו של אנוסתו הבא' מזרע אחרים אינו באזהרת לא תגלה וה"ה בת אשתו דלאו בתו: [דאנו למקין] פי' וא"ם אחר שזה המקרא של ערות בת בנך וגו' באנוסים קא מיירי א"כ בתו ובת בנו מנשואתו מניין דליכא למימר דאתית נק"ו מאנוסתו

שאנוסתו דהא אין מזהירין ואין עונשין מן הדין והשיב בתו אנו למדין
וכו': י [ק"ו לבתך אלא] פירש ק"ו לבתך מן האנוסה דאלו
מן הנשואין מערות אשה ובתה ילפינן: [למדוה מג"ש] כתיב
הכא בערות בת בנך הנה ולקמן כתיב ערות אשה ובתה וגו' והתם
כתיב נ"כ הנה מה הנה דכתיב התם איירי בבתה אף הנה דכתיב
הכא איירי בבתה: יד [אל אשתו לא] אבל גבי ערות אביך
לא הוצרך לכתוב אחריו אל אשתו לא תקרב להודיע מה היא ערותו
משום דסמך הקרא על הגזרה שוה דלעיל: °(נ"א) פירש
שאין ערות אחי אביך בפני עצמו אל אשתו לא תקרב בפני עצמו
•ויהיה ערות אחי אביך אחי אביו ממש לחייבו בשתים משום זכר
ומשום ערות אחי אביך שזה אין סברא לפי שפשוטו דהוי למכתב
ואל אשתו לא תקרב: טו [פרט לאנוסה] והא דלא נקט רש"י
גם לעיל גבי ערות בת אשת אביך אנוסה. משום דלעיל מרבינן
אנוסה לחיוב כדכתיב בת אביך ופירש רש"י אף בת אנוסה במשמע.
ואם תאמר מ"ש הכא דממעט מקרא דאשת בנך אף האנוסה ואלו
גבי בת אשת אביך אינו ממעט האנוסה אם מפני דלעיל ריבה
הכתוב משום דכתיב בת אביך אף בת אנוסה במשמע ה"נ כתיב
כלתך אף האנוסה במשמע. ותירץ הרא"ם שאני התם דהא תרי
קראי וכל אחד נדרש לעצמו וכיון שמהאחד משמע אף האנוסה
ומהאחד משמע למעט אנוסה כדי שלא יסתור זה את זה דרשו שלא
בא למעט אלא השפחה והע"א בלבד כדי לקיים שני המקראות אבל
הכא שהרבוי והמיעוט שניהם במקרא אחד אין כל אחד נדרש
לעצמו אלא קנתו מבאר קנתו בהויה כלתך אמרתי באותה שיש לבנך
אישות בה פרט לאנוסה וכו' שאין לבנך אישות בה וכו' יז [אנס
אשה מותר ליש' בתה] ומקרא של ערות בת בנך וגומר דאסר
הקרא בת אנוסתו לא אסר אלא בתו ובת בתו מאנוסתו אבל בתה
ובת בתה לא: [ד"ה זמה· עצת] כי דנ"ש הא"ס מביא את
הכפל ומוי ומס שהוא לשון מסכה: יח [אל אחותה כאחת]
כדתנן המקדש אשה ובתה או אשה ואחותו כאחת אינם מקודשת
דכתיב אשה אל אחותה לא תקח לא יהי לקוחים אפי' באחת מהן·
ופי' אל אחותה כמו על ופי' כמו עם אחותה כמו על נשיו שפי' עם
נשיו: [ד"ה בחייה· כל זמן] (דנ"ט) דאל"כ בחייה ל"ל
הא כבר כתיב אל אחותה דמשמע שתיהן כאחת: כח [א"י אינה
מקיימת] דלפי פשוטו של מקרא משמע שלא תקיא הארץ את
ישראל אפילו אם יטמאו אותה כאשר קאה את הגוי שטימאה
אותם וא"כ מה ניזם להם שישמרו את החקים והמשפטים לכן הביא
המשל לבן מלכים וכו' כלו' שאתם תהיו כמו בן מלכים שאם יאכל
דבר מאוס מיד מקי' מפני שהוא מפונק כך אם אתם תטמאו את
הארץ מיד תקיא אתכם ולא תאריכו ימים על האדמה כמו הגוי
אשר לפניכם שהאריכו ימים על האדמה אף שעשו כל התועבות
האלה אבל אתם אם תעשו התועבות האלה מיד תקיא אתכם:
כט [העושות· הזכר והנקבה] עיין לעיל בפסוק לא תקרבו:
ל [להזהיר ב"ד] דאי להזהיר את ישראל על כך הרי כבר
אמור ושמרתם את חקותי וגומר ולא תעשו מכל התועבות ✿
נראה דיוקו דכתי ושמרתם את משמרתי דמשמע עשו משמרת
למשמרתי וכתיב לבלתי עשות ולא כתיב שלא תעשו אלא ודאי
הפי' להזהיר ב"ד לעשות גדר וסייג שלא יבא לידי עשות ר"ל
עשיית העבירה וק"ל כלי"ט: [ד"ה ולא תטמאו. ואתם נפסלים]
דק"ל והא בתחילת הפרשה כתיב אני ה' אלקיכם · לכן פירש
רש"י דאני ה' אלקיכם דכתיב הכא הוא קבלות מלכות וגזרת·
משום הכי הואלתי אתכם ואם כן כשתטמאו את עצמיכם ולא תשמרו
את גזרתי אם כן נפסלים אתם ממני ואם כן מה הנאה יהיה לעולם
בכם כיון שאין אתם מקיימים גזירות ומשפטים של הקדוש ברוך
הוא וכל שכן שאין אתם מקיימים גזירות ומשפטי' של שאר מלכים
בשר ודם וממילא אתם חייבים כליה כיון שאין צריך בכם ונפרע
שאתם עובדים עבוד' אלילים:

חסלת אחרי מות

קדושים

פרשה יט ב [כל עדת· בהקהל מפני] וא"ת והא
כל התורה כולה שנה משה לישראל כמו
שפירש רש"י בפרשת כי תשא. וי"ל דפרשה זו נאמרה להן בהקהל
נשים וטף דכתיב כל עדת בני ישראל כדכתיב בפרשת וילך הקהל
את העם האנשים וטף אבל משה לא שנה אלא לאנשים · עי"ל
דמשה שנה להם כתות זו אחר זו אבל פרשה זו היה במעמד כל
ישראל וכ"מ שאינם יכולין לומר אי אפשי במצוה זו דיש לי לשאול עלי'
מה שלא שאלתי מיד למשה לפי שלא היו שם כל ישראל ומ"ה היו כל
ישראל ביחד שלא יכולין לאמור כזה· [ד"ה קדושים. מן העריות]
דאי אין קדושה שייך אלא במה שהם פרושים ובבדלים מן העמים
במעשה כגון בציצית ותפילין ושאר מצות עשה אבל בשב ואל תעשה
אין ניכר שום פרישות. ומתרץ היו פורשין וכו' ר"ל דקאי אפרשה
של עריות דלעיל · ומן העבירות דנקט רשי ר"ל כמו עבירו" של
עריות: ג [כל אחד מכם] דקשה לרש"י דאיש לשון יחיד
ותיראו לשון רבים: [שניהם א"כ לכך נאמ' איש] וא"ת והא
אמרינן השוה הכתוב אשה לאיש · וי"ל דהיינו היכא דכתיב בלשון
זכר אבל היכא דכתיב איש ממעטינן אשה אי לאו רבוי ובה"נ איתא
בתוס' פרק ד' מיתות · מצאתי: [אשה רשו' אחרים עליה]
ואין להקשות א"כ למה מרבינן אשה· די"ל כגון גרושה או אלמנה
דאין רשות אחרים עליה: [שמשדלתו] פי' תפתה אותה
כדמתרגמינן כי יפתה ארי ישדל: [ד"ה אני ה'· מיני']
דעת רש"י בזה שאל תקשה מנ"ל לפרש דלכך סמכו יחד כדי לומר
שאף על פי שהזהרתיך על מורא אב ואם אין דוחה שבת הא רש"י
סבירא ליה בפרשת ויקהל להיפך דמה שהוקדם בפסוק הוא עיקר
כמו שמבואר שם · וכאן הקדים מורא אב ואם לשבת אם כן דלמא
מורא אב ואם דוחה השבת · וע"ד מנ"ל לפרש וכן בשאר כל המצות
דלמא דוקא שבת אינו דוחה שהוא חמור ויש בו מצות עשה ולא תעשה
אבל שאר כל המצות נדחין מפני מורא אב ואם לכך פי' ה' אלהיכם
אתה ואביך כו': [בכבודי] וא"ת והא בפרשה זו לא כתיב
כבוד אלא מורא וגם לעיל פי' רש"י אם כן למה נאמר איש מפני
שהאיש כו' משמע כמי שר"ל דפרשה זו מדברת בכבוד דגבי מורא
אין שייך ספק ואין ספק · וי"ל כיון דלעיל מרבינן אשה מדכתיב
תיראו ומ"ה איש מוזהר טפי מאשה מדכתיב איש כמו שפי' רשי לעיל
ואם אינו מתכוין מורא דאין שייך בה ספק ואין ספק תניהו לענין
כבוד דשפיר שייך בו איכה ספק מפני שרשות אחרים עליה:
[לא ישב במקומו] י"מ כל מקום שמיוחד לו בבית · וי"מ מקום
מיוחד שיש לו אצל זקנים: [ולא ידבר במקומו] כגון שהזקנים
מדברים זה אחר זה וכשיגיע הזמן שהוא מדבר לא ידבר הכן
ממקומו: [ואיזהו כבוד מאכיל] וא"ת היאך תלי זה בכאן
לעיל היה לו לפרשו וגם גבי כבוד היה לו לפרשו בפרשת וישמע
יתרו. וי"ל בלא פי' גם שויתי אומר דמורא היינו דאפי' אמר לך

שלא השכת תשמע לו ותמללו וכן בשאר כל המצות אם אומר לך עבור עליהם חייב אתה להשמע לו ולעבור עליהם וכבוד הכתי' במקום הוא שלא ישב במקומו כו' · אבל השתא דפירש רש"י דמורא אב ואם אין דומה המצות ע"כ מורא היינו לא ישב במקומו אם כן איזה הוא כבוד ומתרץ מאכיל אותו כו': ד [אל תפנו · לעבדם] פי' שלא תפנה מחשבתך לעבדם ואין פי' לעבדן כמשמע שזה כבר אמור אחת בעשרת הדברות ואחת בפרשת משפטים ולימד דאף שלא כדרכ' אסור לעובדן · ועוד הא כתב אחר זה אם אתה פונה סופך כו' והא כבר עשאן אלקות כיון שעובדן אלא ע"כ צ"ל לא תפנה מחשבתך לעובדם: וא"ל אל תפנו לראות א"כ היה לו לכתוב לא תביטו: [ד"ה ואלהי · סופך] דאל"כ למה קראן תחילה אלילים ואחר כך קראן אלקות: [ד"ה לא תעשו · ולא אחרי' לכם] ר"ל דאלקינן הפסוק לא תעשו פירש לאחרי' ולכ' פי' ולא אחרי' לכ' והוא שתי אזהרו' אחת לא תעשו ואח' לכ': [וא"ת לא תעשו לעצמכם] ואין להקשו' למ' לא מקשה רש"י כמי ונם תעשו לאחרים · די"ל דזה אין מתורץ דלא משמע מלא יהיה לך אלא אם עושה הוא או אחרים לו שאסור לקיימו אבל שהוא לא יעשה לאחרים לא משמע מלך · וא"ת הואיל וכן הוא דלמא הוא מותר לעשות לאחרים דדוקא כתיב לא תעשו לכם · וי"ל הואיל ומרבינן מלך לא שלך ולא של אחרים ע"כ לכם דכתיב כאן לא קאי אלא תעשו דהא של אחרים נמי אסור לך וצריך לחלק הפסוק וא"כ לא תעשו ע"כ לא תעשו לאחרים משמע מהרי"ן: ° (נס"י) פי' דהא כתיב פ' צו כל זה וע"ז תי' דלכך נכתב כאן ללמד כו' ואי' מהתם ה"א אפילו לא נתכוין לכלום כן הוא לרצון לכך נאמרה פרשה זו דאם לא נתכוין לכלום נהי דפיגול לא הוה מ"מ לרצון נמי לא הוה: ה [ד"ה לרצונכם · למתעסק] ר"ל שמתעסק בדבר אחר ובא שחיטה לידו כגון שזורק סכין לנועצו ובזריקה נשחטת הבהמה בלא כוונה: ז [יכול יהיה חייבין כרת] ר"ל שאם חישב בזמן שחיטה על מנת לאכול חוץ למקומו ת"ל והנפש האוכל מחוץ לזמנו כתיב: [במחשבה חוץ מקומו] ר"ל בשחיטה היה מחשבתו לאכול חוץ למקומו · ר"ל חוץ לקלעים: ח [כנותר גמור] דק"ל כיון דקרא דואם האכל יאכל וגו' מדבר במחשבת חוץ למקומו ואין עונש כרת עליו הא כתיב ואוכליו עונו ישא משמע דיש עליו עונש כרת ומתרץ דזה מדב' בנותר גמור: [למדוהו בג"ש] נאמר כאן ואוכליו עונו ישא ולהלן בפרשת צו הוא אומר והנפש האוכלת ממנו עונו תשא מה להלן מדבר בנותר גמור אף כאן בנותר גמור: ט [פאה בסוף שדה] פירש רש"י בגמר קצירת שדהו ולא בתחילתו: [ד"ה ולקט · בשעת קצירה] פי' ולא בשעת קטוף מלילות שאם נושר מידו אינו לקט קציר במגל הוא כשדרכו בכך: [שלש אינן לקט] דבפ' אמור כתיב נ"כ ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזב אותם ומיעוט רוב שנים · ועוד מצאתי שכ' ולקחתם לכם אגודת איזוב ופי' רש"י ג' קלחים נקראי' אגודה לכך פי' רש"י כאן אבל ג' אינן לקט אלא אגודה: י [לא תעולל עוללות] לשון עולל ויונק · כלומר האשכלות הקטנות: [ולא נטף] פי' שאינן תכופים: שוכבין זה על זה כמו הבריות שזה שוכב על כתף חבירו · נטף פי' כמו טיפות הנוטפות פי' זה אחר זה ואינן תכופין וסמוכין כמו הנטף זה מקרי נטף · פיר' האשכול יש שממנו יוצאים מהשדר' שלו פנולים מכאן ומכאן זו על זו ובאותן הפנולי' תלויין גרגרי ענבים יחד כקיבוץ אחד ומחובר כל הפיגולי' על הגרגרים שלהם כהיה האשכול ויש ממנו שאין פנולין יוצאין ממנו כלל אלא גרגרי ענבים תלוין מהשדרה שלו ויורדין מראש האשכול עד סופו וכל אחד משני המינים הללו

אינו נקרא עולל אלא אשכול שמו אבל מי שאין לו משני המינים הנזכרי' לעיל אלא שהגרגרי' כלם מקובצי' יחד במקום אחד ואין שם שדרה כלל והרוב מזה המין נקראים בוסר ונמצאים בראשי הגפנים זה נקרא עולל ועליו הזהיר הכתוב שלא ליטול · הר"אם · עיין במס' פאה דף ו' שפי' רבינו שמשון שהאריך שם בפי' כתף ונטף: [ופרט · גרגרי ענבים] ר"ל דפרט לשון יחיד כמו פרט וכלל דהיינו גרגרי ענבים: [ד"ה אני ה' דיין לפרע] דק"ל דכתיב לא תעולל וגומר לא תלקט כולן לשון יחיד וכתיב יי' אלקיכם לשון רבים אלא ה"פ אני ה' שאני דיין ליפרע וא"כ אתי שפיר דכתוב לשון רבים אלקיכם מאחר שפורע נפשות דהיינו נפשו של גזלן ובזה יקח גם נפש בניו של גזלן שישארו יתומי': [אלא נפשות] (נ"א) דאל"כ למה נזכר כאן כאמן ליפרע יותר ממקו' אחר: ❁ [ד"ה לא תגנובו וגו' אם גנבת סופך לכחש וכו'] נראה דדיוקו דהוי"לל לא תכחשו בלא וי"ו דהא לא תגנובו בין מישראל בין מגוי איירי כמו שכ' הרמ"בם ז"ל רפ"א מה' גניבה וכמו שכ' סמ"ג לאוין קנ"ה דלא תגנובו לא קאי אכעמיתו במליצת הלשון דא"כ הל"ל מעמיתו ולא בעמיתו ועוד כי כיון טעם מפסיקו ר"ל האתנח תחת לא תגנובו אלא להכי כתיב ולא תכחשו ולא וגו' לרמז שייכי' להדדי ווס. גרס לוה שסופך וכו' כלי"ט: יא [לגונב נפשות דבר הלמד] ר"ל דהתם כתיב לא תרצח לא תנאף שהוא מיתת ב"ד אף לא תגנוב מדב' במיתת ב"ד ע"כ לא תגנובו דכאן אינו אלא לממון דא"לכ תרתי ל"ל · וכתב הר"אם ויש לתמוה למה צריך רש"י להוכיח מהתם כיון דכאן מדבר בגנב' ממון ה"ל להוכיח דכאן נ"כ מוכיח דדבר הלמ' מענייננו הוא דכאן אינו מדבר אלא בממון · וי"ל דכאן נ"כ מדבר במיתה דכתיב אני ה' אלקיכם ופי' רש"י דיין לפרע ואינו גובה מכם אלא נפשו' · ולכן הביא רש"י לעיל דרשה · ועו' כ"ל רבותו לתרץ דלא תקש' ואימא איפכא דכאן מיירי בגונב נפשות' ולעיל מיירי בגונב ממון ותירץ דבר הלמד מענייננו כו' ודלא כפי' הר"א דלעיל שפי' דקשה לו תרתי למה ליה"ל: ° (נ"א) דלא כרש"י דקרא דהכא איירי בגונב ממון רק שהוקשה לו למה צריך לכתוב לא תגנובו כיון דכבר כתיב לא תגנוב בעשרת הדברות שכולל הכל בין ממון ובין נפשות דסתם כתיב לא תגנוב ותי' דודאי קרא דלא תגנוב דבעשרת הדברות איירי בגונב נפשות דבר הלמד מענייננו אבל בודאי הא לא קשיא למה הוצרך למכתב לא תגנוב בי' דברות כיון דכתיב לא תגנובו דפשיטא דקרא דהכא איירי בממון דלא תכחשו כתיב ובודאי הרי הוא דומיא דלא תכחשו שגם הוא לוקח ממון חבירו אבל לא תגנוב די' דברות לא הוי דומיא דלא תרצח ולא תנאף לנשרי וא"כ עלה על הדעת דשם מיירי בכל גניבה בין ממון בין נפשות ולפיכך הוצרך לומ' דאיירי בגונב נפשו' דוקא משו' דהוי דב' הלמד מענינו: (נס"י) אבל בלא תגנוב אין מפורש שום עונש לפיכך א"א לפרש חד בעונש וחד באזהר' ולכן צ"ל חד בגונב נפשו וחד בגונב ממון: יג [לא תעש"ק: הכובש ש"ש] דכל לשון עושק כבישה שכר שכיר הוא וכן פרש"י בב"מ דף כ"א: [ד"ה לא תלין · על הפעולה] ופי' הר"אם דאי הוי ת"ו הכובש אם כן הוי פועל יוצא ולא יוכיו המלה הואת בשום מקום שהיא יוצאת אלא פועל עומ' כמו וילן שם ויליכו שם כי כרסוב כלון רק בפסוק ערום ילין בלי לבוש ויותר טוב לפ' על הפעולה ויהיה עומד וכ"ל דאי קאי אבעל הבית לא כתקשר עמו מלת אתך דלא הל"ל אלא לא תלין פעול' שכיר עד בוקר: [ד"ה עד · בשכיר יום] דק"ל דמשמע כל הלילה מותר ללין רק עד הבוקר אסור וכא נפרשה כי תצא כתיב ולא תבא עליו השמש ומתרץ דבשכיר יום הכתוב מדבר: [שנה] שנה או יום או לילה שהוא י"ב שעות

נקרא עונה : יד [ת"ל בעמך] דלא הל"ל אלא ונשיא לא
תאור בעמך למה לי אלא לרבות כל שבעמך · ומה שדרשו בעושה'
מעשה עמך איכו אלא מסמיכו' מדסמך אהרת נשיא לאורת עמך :
[יכול המת] דאי לאו מיעוטא ה"א דגם מת מכלל דהא לקמן כתיב
אביו ואמו קלל לרבו' אחר מיתה לכך אינטריך למיעוטא : [ד"ה
ולפני עור · עצה שאינה] וא"ת מנ"ל לרש"י שפירושו כן דלמא
כמשמעו · וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ ויראת מאלהיך שהדבר הזה
כו' ואי אמרת לפני עור כמשמעו הא דבר זה מסר לבריות דלעתו
של זה לרעה שהרי נתן תקלה לרגלי העור ואין שייך ויראת
מאלהיך בדבר המסור לבריות אלא ודאי אין פירושו כמשמעו :
✻ וקשה לדבריו דהכתוב אמר ויראת מאלהיך היכא
דאין רואה אלא נראה דנמרי' מוזהר עור בדרך נפ' כי תבא
והתם גופיה מנ"ל שם פירשתיו וע"ש בלי"ט : [ואתה
מיקף עליו] כמו אל תבא עליו בעקיפין ולשון ערמה הוא דכפר'
נהר ופירק רש"י בב"ק דף קי"א בעלילות והוא כמו עוקב לשון
ויעקבני זה פעמים כי פ"א מתחלף בב' כדבסמוך דפי"רשי בעצמו :
טו [והתועבה קרויה שקץ] וגם התועבה קרויה שיכא שנ' כי
תועבת ה' אשר שנא בפרשת ראה : [ד"ה לא תשא · עני הוא]
דאל"כ מאי לא תשא פני דל אטו הכי לאו בכלל לא תעשו עול במשפט:
✻ צדק לפי' א' כיון דכתיב לא תעשה עול במשפט ודאי ישפוט צדק:
ולד"א ק' ה"לל צדק מאי בצדק לכן צריך פי' א' כמשמעו · בלי"ט :
[ד"ה בצדק · ד"א הוי דן] ר"ל דוקא כשהוא חבירך תניח
סותו לכף זכות אבל אם רשע הוי דן אותו לטובה ועיין בפי' הרמ"בם
פ"ק דמסכת אבות: יו [שה"כף נחלפת בגי"מל] ר"ל שישנו
בקנת האותיות שמוצא יהן בשפה וקנתן בלשון וקנתן בגרון: [ד"ה
אני ה' · לשלם שכר] למקיימים האזהרות: [ליפרע] פי' לעוברי
בהם : ° (נ"א) דה"א כי אמר שאין בלאו זה שום יכרו תקפו
כמו עריות דיכרו של אדם חומד אל העריות אין כאן קבל שכר שאין
שכר אלא א"כ יכרו תקפו כדאיתא בפ"ק דקידושין לכך נ"ל : דה"ק
אני ה' לכל דבר בין בשכר בין בעונש דכיון דהוא נאמן לשלם שכר
גם הוא נאמן לשלם העונש : (קנ"ם) דק"ל למה נאמר כאן אני
ה' והא דברים גלוים הם לא תלך רכיל לא תעמוד גו' אלא נאמן
לשלם שכר אף שיש בו עבירה בכל"ה כגון אשה טובעת בנהר וצריך
אתה להצילו או שצריך אתה להצילו בנפשו של רודף מ"מ אני משלם
שכר על כוונתך הטובה וכן להיפך אם אינך מצילו אני נאמן לפרע:
יח [השאילני מגלך] וא"ת ולמה התחיל בתקוס במגל ובתטור
התחיל בקורדוס · וי"ל דנבי נקמה נקט מגל ברישא לרבותא
דאפי' אם לא רצה להשאילך אפי' מגל שהוא בת זוז אחד והוא מבקש
ממך קורדס שהוא בת חמש זוז אפ"ה לא תקום והשאילו ומ"ה גבי
נטירה נקט קורדיס ברישא כדי לדקדק ולפרש הרבותא דלעיל :
[ד"ה ואהבת · זה כלל גדול] ר"ל במצוה זו נכלל כל התורה כמו
שאמר הלל הזקן מאי דסני לך לחברך לא תעביד זהו כל התור' כולה
ואידך פירושו הוא : ° (נח"י) במ"כ מפורש בפ' במה מדליקין
דעלך סני לחברך לא תעבד ופרש"י רעך ורע אביך אל תעזוב זה
הק"בה אל תעזוב אל תעבור על דברי שהרי עליך שנאוי שיעביר
חברך על דבריך עכ"ל וכ"ל דלפי זה ה"פ ואהבת לרעך כמוך ובאיזה
ריע מדבר אני ה' שנקרא ריע תאהב אותי כמוך כמו שנאמר עליך
לא תעביד כו' : יט [כוז ל' דבר הנמלל] הנמלל פי' משוך :
[ושזר] ושזור אשורג : [לשון כמ"ש] לשון כמ"ש ר"ל כמ"ש
נתקשה כמו דבר שזור שהוא קשה : [מחברת צמר ופשתים] ר"ל
שעטנו לשון חיבור שמחבר צמר לפשתים : כ [נחרפת · ואינו
יודע לו דמיון] אבל במשנה יש לו דמיון כמו שרי את חרופתי ביהוד'
וכו' והו פשוטו · אבל מדרשו בכריתות דף י"א : [חצי' שפחה
וחצי' בת חורין] ר"ל מדכתיב בסמוך והפדה לא נפדתה דכתר זה
את זה אם הפדה היא למה אמר לא נפדתה ואי לא נפדתה למה את'
והפדה אלא פדויה ואינ' פדויה כמו שפירש"י בסמוך : [המאורכת
לעבד עברי] ר"ל דודאי מקודשת לאיש מדאיצטריך הכתוב לבועל
להביא אשם ואי מקודשת לבן חורין אסור להשתמש בנד עבדות שבה
ואי מקודשת לעבד כנעני שאינו בן חורין אסור בנד עבדות שבו
לישתמש בנד חירות שבה אלא ע"כ נ"ל שמקודשת לעבד עברי שהיא
מותר בה : [ד"ה או חופשה · בשטר] מדכתיב או חפשה לא נתן
לה ונמר לה לה מאשה דכתיב וכתב ונתן לה : [ד"ה בקרת · היא
לוקה ולא הוא] דלא תימא גלה הכתוב מלקות באשה ואשם באיש
וילמוד האחד מחבירו שתהיה האשה במלקות ואשם וכן באיש מ"ה
כתיב תהיה למעט האיש ממלקות : [תהא בקראי] ר"ל מדכתיב
בקורת שהוא לשון קריאה שקורין על הלוקה אם לא וגו' : [ד"ה כי
לא · אין חייב] כי כל כי שבמקרא הוא נתינת טעם אדעיל :
[הא אם חופשה] הוכרך לדוקיא הואת לומר דאף אם חופשה אפי'
בכסף נעשית בת חורין להתירה לבן חורין וקידושיה קדושין :
[המזיד כשונג] ופי"רשי בפרק ד' מחוסר כפרה לעשות מזיד
כשוגג שיביא קרבן על המזיד דהא קרא יתירא הוא דהא לעיל מוכיח
כתיב על חטאתו אשר חטא ונסלח לו ולמה חזר וכתב עוד מחטאתו
אשר חטא לומר לך שאף המזיד מביא קרבן: כג [ד"ה שלש שנים
יהא חות'] והכי קאמר פריו שלש שנים יהיו ערלים ומשם והלאה
הן עצמן יהיו מותרין · (כמ"י) וכ"ל נשלמ' אי מכינן הג' שני' משעה
שזיא פרי פשוט' דהוי ידעינן שכל מה שגדול בג' שנים אסו' לעולם
אבל השתא דמונין כטיעתו ואפי' שלא גדל כלום ומה שיגדל לאחר ג"
שנים מותר מיד ס"מ דלאו בפרי תליא מילתא אלא בשני' מעתה
ה"א אפילו מה שגדל בתוך ג' שנים מותר לאחר ג' שנים
הואיל ובשני' תליא מלתא לכך ת"ל יהי' : [ת"ל יהיה] כלומר
בהוויתו שיש לו בשלשה שנים שהוא אסור יהא כן : כד [ד"ה
קדש · שכושאו שם] דלכך תלי' בפי' דלעיל שאל תקשי ליה לפר' מ"ל
דנמריכן קדש קדש ממעשר לענין שמותר בפדיון דלמא נמריכן קדש
קדש משביעית לענין שאין לו פדיון שנאמר כי יובל היא קודש תהיה
לכם · ומתרץ אי נמריכן קדש קדש משביעית אין מתיישב מה
שכתוב אחריו קדש הלולי' לה' כיון שאסור לפדותו ולא בלו בשלמא
אי קאי אמעשר א"ש דכתיב קודש הללוים דה"פ ודבר זה כו' אבל
בברכית דף ל"ה מפרש זה בענין אחר : כו [ד"ה לא תנחשו
במולדם] או בקריאתן או בפגיעתן אם הוא לטובה או לרעה ·
ואלעזר עבד אברהם ויהונתן לא סמכו על הדבר · אליעזר סמך
על זכותו של אברהם כמו שפירשתי לעיל ויונתן בן שאול לורז את
נערו אמר כן ובלאו הכי הי' עולה · בחולין צ"ד : ✻ [ד"ה
לא תעוננו : שאמר יום פ' יפה] פי' לא באצטנגינות קאמר אלא
מדרכי אמוריי' ר"ל שכך נהגו המון עם שאין יודעי' טעם בכון אבל
אם ראה באצטנגינות יום שאין טוב לדבר או למלאכתו נשמר מהם
ואין סומכין על הנס וכו' ובסבור אני שאסור לבוא בנגד המזלות על
הנס וכו' כ"ז מתשו' הרמ"בן תשו' רפ"ג והובא מזה בי"ד פי' קע"ט :
ובלי"ם : כז [המשוה צדעיו] כאלו אמר לא תשוו צדעיכם ·
וקריאם פאת ראש מפני שסוף הראש הוא סוף עקרי השער שבאחורי
הקדקד שמשם ולמטה שער העורף דעורף להדי הצואר הוא ובמגא
שכל עיקרי השער הם בשוים בסוף הראש בעינול חוץ מן הצדעים
שיורדים מכאן ומכאן ולמטה ומעבבים העיגול ובשיית שער הצדעין

נתער

בתער וישוה אות' לאחורי אזניו ולפדחתו נשאר על ראשו מוקף סביב
בעיגול ולפיכך אמר לא תקיפו פאת ראשיכ' במקו' לא תשוויתו
כדעיס הר"אם : [ד"ה פאת זקנך · אבל הראש] ר"ל במקום
חבור הלחי עם הגלע להדדי הן שני פאות והיא ראש העגם שבלחי
ואחת בסוף רוחב הלחי שהלחי רחב בראשו והן הנקראים תפוחים
שפנים ויבא אותו הקנה באמצע הפני' והוא סוף רחב הלחי ואחת
במקום חבור שני הלחיים יחד בסנטרו שנו שבולת הזקן רא"ס :
ויש עוד פירושים אחרים עיין בטור יורה דיעה סי' קפ"א : כח
[דרכן של אמוריים] דאל"כ מה שינו לכאן אבל לא תכמשו
ולא תעיננו שהן מעשה האמוריים : [ד"ה וכתובת · שמקעקעו
במשט] פור' לנו בזה שאינו מיו' אא"כ כת' ואינו מיו' אא"כ
קעקע וכן הוא במכו' דף כ"א : [ד"ס קעקע · ותמוכין נקרקע]
ר"ל האל' שנתלה עליו כרא' כאלו הוא נתחב בקרקע והוקע לשון
תחיבה : ל [אין בנין כ"ה דוחה שבת] וא"ת היאך סלקא
דעתך דבניין מקדש דוחה שבת הא מקדש עשה ושבת עשה ול"א
תעשה ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה · וי"ל דאי לאו קרא
ה"א הואיל ומקריבין במקדש קרבנות שדוחין שבת דעבודה דוחה
שבת אם כן ק"ו בנין המקדש שתרמ' לכך איצטריך קרא' ואע"פ
שהקדים שבת לבנין המקדש ש"מ דבניין בית המקדש אינו דוחה
שבת כמו שפי"רשי בפרשת ויקהל אם כן למה נאמר אני יי' וי"ל כיון
דכתיב ירא"ה גבי מקדש ה"א שהוא דוחה שבת שאין בה אלא שמירה
בעלמא משום הכי כתיב אני ה' ובזה כמי יתורץ קושיו' דלעיל :
לא [אוהרה לבע' אוב] לפי שנאמר בפ' שופטים לא ימצא בך
וגומר והתם נ"כ אזהרה על זה ולא נאמר שם כרת והכא כתיב כרת
שנא' והכרתי אותו מקרב עמו אם כן ודאי בכאן מדבר בבעל אוב
שניהו והתם מדבר בשואל בבעל אוב : [חיה ששמה ידוע]
כתב רבינו שמשון בשם רבי מאיר בר קלונמוס שהיא חיה ששמה
ידוע וכמין שבל גדול יוצא משורש שבארץ שמשם נדלה אותה חיה
כעין קשואין ודלועין אלא שהידוע צורתה כצורת אדם בין בצורת
פניו בין בצורת שאר אבריו ומטבורו הוא מחובר באותו שבל ואין כל
בריה רשאי להקרב במלא השבל שטורפת והורגת את הכל ובמלא
השבל רועה את כל סביבותיה וכשבאים לצוד אותה מורים בחיצים
ברחוק את השבל עד שיפסוק ומיד מתה עש"ב ע"כ : [ד"ה אל
תבקשו · להיות · עסוקי'] דק"ל דפשיטא הוא דאין אדם מטמא
את עצמו מדעתו ומתרץ להיות עסוקים בו כו' : לב [יכול זקן
אשמאי] רש"י מפרש לשון אשם כלומר רשע שחייב הרבה אשמות·
ור"ת מפרש שהוא בור לשון שלא תשם מתרגמינן לא תבור ר"ל בור :
(נ"א) קשה פשיטא דמהיכי תיסוק אדעתין לכבד הרשע והרי
כתיב ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך וי"ל דה"א דיש
לעמוד מפני רשע דכיון שמאריך ימים א"כ מגוה עשה ומש"ה מאריך
ימים וס"א דיש לכבדו ולכך בעי קרא : [שקנה חכמה] לאו
בנוטריקון דזקן דרש רק מנ"ש דזקן זקן מזקני ישראל כדכתיב אשר
ידעתם כי הם זקני העם ושוטריו כלומר שהם גדולים וחכמים :
[ד"ה והדרת · יכול יעצים] וא"ת האיך סלקא דעתך דיעצים
עיניו פשיטא שעובר · וי"ל דה"פ יכול יעצים עיניו קודם שיבא
לארבע אמות שלו דאינו חייב לקום מפניו אלא כשיבא לארבע אמות
שלו : לג [אונאת דברים] דהא בפרשת בהר כתיב לא תונו
שמדבר באונאת ממון דשם מדבר במקח וממכר וא"כ לא תונו דכתיב
כאן מדבר באונאת דברים : לה [שהמודד נקרא דיין] משום
דכתיב משפט ומלמד שהמודד נקרא דיין וב"מ שאם שיקר במדה הרי
הוא כו' : [גורם לה' דברים] וקשה למה צריך משפט ללימוד
זה הא גם כן בכאן כתיב עול משמע עול ושנוי כמו שפירש"י
לעיל גבי דיין · ועוד קשה למה פירש בכאן וגרם לה' דברים כו'
למה לא פירש זה לעיל בדיין · וי"ל דכך כוונת רש"י למה נריך
למכתב משפט ללמד שהוא כדיין לענין מאי אין לומר לענין שיהא
קרוי עול שנוי כו' הא בכאן גם כן כתיב עול · ומתרץ דלענין זה
הוקש לדיין לומר לך שגורם לה' דברים האמורים בדיין : [ד"ה
במדה · מדת הארץ] ר"ל שני אחים או שני שותפים לא ימדוד
לזה חלקו בקבל בימות הגשמים מפני שאז השבל לח ונמתח ביותר
ולזה בימות החמה שאז השבל קשה ואינו נמתח ונמצא שזה יפסיד·
או כמו אפי' אם ימדוד בענין לא ימדוד לזה בימות החמה ולזה בימות
הגשמים מפני שבימות החמה הארץ יבשה ונקוע ובימות הגשמים
מחובר להדדי : [ד"ה ובמשורה · הלח והיבש] הכי גרסינן
במשורה מדת הלח ולא גרסינן מדת היבש דמשורה היא מדת הלח
כדתנן במסכת אבות ומים במשורה תשתה : לו [ד"ה איפה ·
מדת היבש] שנ' ועומר עשירית האיפה : [ד"ה הין · מדת הלח]
שנ' רביעית ההין : [ד"ה אשר · במלח להוכות] י"מ הלוקח
טוחן משקלותיו במלח כדי שיהא כבד על ידי ליחלוחית המלח . וי"מ
המוכר טומן משקלותיו במלח לפי שכח המלח חוק ושריף ומחט'
את המשקל ונעשה קל ומוכר לבריות ושוקל במשקל זו :

פרשה כ

ב [פינשין על האזהרות] דק"ל הא לאיין
הללו כתובין כולן כבר בפ' אחרי מות ומתרץ
לעיל כתובין האזהרת ובאן כתובין עינשין על אזהרות : [ד"ה
מות יומת · עם הארץ מסייעין] דאס"ד שעם הארץ ירגמוהו
הוא פי' של מות יומת לשתוק קרא מיניה ולא לכתוב מות יומת :
[שבגיננס] דא"לכ הארץ ל"ל ה"לל העם ירגמו אותו וגו'
(מהר"רב) ובהאי למוד לא סגי דא"כ הל"ל עם העולם ובהא לחוד
נמי לא סגי דא"כ ה"ל לפרש דבא"י קאי מיירי מדכתב סתם משמע
כל העולם : הא דלא פי' רש"י כלום לעיל בפר' ויקר' דכ' מעם
הארץ בעשות' י"ל דלעיל הפי' כפשוט' א' מכל ישראל הן כהן או
לוי או ישראל וכרפי' הרא"בע אבל כאן לא יתכן לפרש כן
דמהיכי תיתא לחלק וה"לל סעם וא"ל במעמד כולן הל"ל כל העדה
כמו בפ' אמור במקלל · בליט : [אתן · פנאי] דק"ל אדרבה
זו טובה לו שהקב"ה נותן פניו אליו שוד דהא אין דרכו לשום פניו
אלא בצדיקים ל"פ שלא מענין פני הוא : [ד"ה באיש · ולא]
(כא"י) בת"כ כ"ל דה"פ שאם כל הבכור נתנו מזרעם למולך ואין
בכרתין דא"ל שאין כל הבינור בהכרת מתמת שלא היחיד דהא
מילתא פשיטא היא · דהא אפי' משפחתו אינן בהכרת ע"ש יותר :
[ד"ה כי מזרעו · פסול מנין] פרש"י בסנה' ס"ו דהני תרי
קראי כי מזרעו נתן למולך ובן נתתו מזרעו למולך יתירי ניגהו לכך
דרשו חד לרבו' בן ובן בתו וחד לרבות זרע ופסול · [ד"ה למען
מקודשת לי] אבל לא מקדש ממש כי מה ענין טומאת מקדש אצל
המוטה כתב הר"אם אבל יש לתמוה איך מטמא כנסת ישראל כאיש
אחד אשר יחטא וכו' · ונ"ל כיון שעובד עבודת אליל א"כ נסתלקה
השכינה מן הארץ ובהסתלקות השכינה יבואו רוחות הטומאה
בארץ וממילא יטמאו כל ישראל כמו שהאריך בעניינים כאלו בספר
הזוהר ואין להאריך : ה [כולן מספין] ר"ל שכולן מחפכין
בזכותו לפי שקרובין לו לפיכך כולן נגלכים : (כא"י) כ"לשקאי
אדלעיל ואם העלם יעלימו ומשתאר מפני שמתייראין ממנו
והמשפחה שמחפין עליו לפיכך נתשפחתו וכו' : ז [זנות · לרבות
שאר ע"ז] מפני שבבר כתב והכרתי אותו מקרב עמו והכרתי
אותו

אותו תו למה לי שא להכי הדר כתביה דלכתוב ביה ואת כל הזוני' ונומר שפירושו לזנות אחר המולך לעשות כמוהו בשאר עבודת אלילים שאע"פ שהיא שלא כדרכה שאם עבדה בכך חייב עליה כרת: °(קנ"א) אע"ג דלעיל אמרינן דכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה משמע דלשון קדושה שייך דוקא בעריות י"ל דע"ז כמו זנות מקרי כמ"ש כאן לזנות אחר המולך: ט [לרבות לאחר מיתה] דלא תקים למכה אביו שחייב דוקא בחיים דאל"כ הרי כבר אמור איש אשר יקלל את אביו ואת אמו של כאן בא לרבות לאחר מיתה: י [ואיש פרט לקטן] וא"ת פשיטא הא לאו בר עונשין הוא: וי"ל דהא קמ"ל דקטן אינו כעגש אבל היא נענשה אפילו אם בא קטן עליה: [ד"ה אשר · אשר אשת איש] הוצרך רש"י להאריך פה ועל אשת איש וכו' ולא אמר אשת רעהו פרט לאשת עו"א כמו שאמר ואיש פרט לקטן אלא דק"ל למה ליה לקרא להאריך ולכתוב שני פעמים אשר ינאף לא היה לו לכתוב של אשר ינאף את אשת איש אשת רעהו למה לי מ"ה פירש דקרא עניו פי' דבריו ועל איזה אשת איש וכו' ומה שפירש עוד למדנו כו' שלא תקשה לו מ"ש הא אשת איש היא ואע"פ שאין חייבים במיתות מ"מ הא אשת איש היא לכן פיר' למדנו כו': [ד"ה מות יומת · חנק] מדכתיב יומת סתם והוא מיתה בידי אדם ומיניה כתי מיתה סתם שהוא מיתה בידי שמים גבי ער ואונן דכתיב וימת גם אותו מה מיתה בידי שמים אין בה רושם אף מיתה בידי אדם אין בה רושם ועיין כל זה בסנהדרין פרק ארבע מיתות: יב [תבלבלין] לפי' הראשון פרשו תבל ויבלבל לשון נכאי וענין בללות כל הארכות · ולפי' השני פרשו בלל: יג [משכבי · מכנים] דאם לא כן משכבי אשה למה לי וכי יש לו לזכר משכב אחר עד שיאמר משכבי אשה לאפוקי משכב האחד מכחול פירש"י בבב"מ דף נ"א כדרך שמכניסין קיסם או כף בשפופרת חלולה שהכחול בתוכו ומוציאין הכחול ומעבירין על העין עד כאן לשון (מהר"ן) : יד [אותו ואתהן] °(נ"א) פי' ולמה לא כתב אותו ואותה י"ל דאי כתב הכי ה"א אם נשא הבת כהיתר והאם באיסור כמשמעות הכתוב אשר יקח את אשה ואת אמה הייתי אומר דוקא בתה קודם ואח"כ אמה ואותה קאי על אמה · השתא דכתיב אתהן אחת מהן בין שנשא האם תחלה והבת באיסור הבת חייבת או שנשא הבת תחלה והאם אח"כ האם חייבת: כמ"י פי' אעפ"י שהיה אפשר שישא אדם בתו דבני מותר בבתו והבת שתוליד תהיה לקין בת אחותו וזה מותר אפי' בישראל ואע"פ שתהיה אחותו מן האב אין אבות לבני אה"ה חסד עשה הקב"ה חסד עם עולמו ואסרם על אדם והתירה לקין כדי שיבנה העולם במהרה · הרא"ם הקשה ויש לתמוה דמשמע דאי לאו משום חסד יבנה היה אסור באחותו וא"כ איך נשאו השבטים אחיותיהם אליבא דר' יהודה דאמר תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום · וי"ל דוקא אחותו מן האם היא אסורה אבל מן האב מותרת ולכן נשאו השבטים התאומות של שאר שבטים : כ [שהוא בעונש הליכ' ערירי] פירש באחרי מות נכתב אחר כל העריות ונכרתו וכו' שהוא בעונש ערירים דסתם כרת הוא נכרת וזרעו נכרת אבל לא ידענן איזה זרע נכרת אם אותן שהיו לו קודם החטא שהם בכלל העונש ואם הם אותן שנולדו לאחר החטא דוקא שהסבני רשע ואתא קרא דערירי' ימותו דמשמע דימותו כמו שהם ערירי' עתה ואתא קרא דערירי' יהיו דמשמע שבשעת מיתתן סופן לבא לידי ערירים שאם יש לו בנים קוברן בין שהיו לו קודם החטא בין לאחר החטא כולן יהיו נכרתין אף על פי שבאיום נוספאות יש הפוכות: °(נמ"י) הקשה הר"אם איך נאמר דכרתי' הוא שהוא וזרעו נכרתין והא אמרינן גבי שמואל הרמתי במ"ק דף כ"ח מת בן נ"ב שנה זו היא מיתת כרת והא דלא חשיב ליה משום כבודו של שמואל שקבר הקב"ה שכותיו שלא יראה במיתת בניו ואמאי לא חשיב מפני כבודו של שמואל הא היו לו בני' ואין זה כרת ואין זה קשיא כי אית' בת ספת דוקא בבנים קטני' דאין להם זכות עצמן אבל בבנים גדולי' לא איירי ולכך אין ראיה משמואל הרמתה שהרי גדולים היו: כה [טהורה לך] פירש טהורה וטמאה ע"י פעולתך כגון שחט כל הושט וחצי הקנה בלבד טמא שחט כל הושט רוב הקנה טהור כלומר טהר' אותו לאכילה : [ד"ה אשר · לטמא] דפי' לטמא לך קאמר שהוא טמא על ידי פעולתך שלא נשחט רובו של סימן שייך הבדלה אבל דבר שהוא כך בלא שום מעשה שהיא טהורה וטמאה בעצמה לא שייך והבדלתם כדלעיל:

חסלת קדושים תהיו

אמור

פרשה כא

א [אמור ואמרת] דלא היה לו לכתוב אלא אמור אל הכהנים של אמור להזהיר את עצמן ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים · וא"ת למה לא מתרץ רש"י כמו דבר ואמרת דכתיב בפרשת קדושים · וי"ל דדבור הוי כלל ולא מפר' מהו הדבור ואמרת הוי פרט ר"ל דבר זה אמור להם אבל הכא גבי אמור הוא פרט קשה לרש"י למה לי ב' פרטים: [ד"ה בני אהרן · ת"ל הכהנים] וקשה למה מהפך רש"י הפי' של פסוק בתחילה היה לו לפרש בני אהרן ואח"כ ואמרת אליהם . ועוד קשה מה"ל למילף כל הלימודים מבני אהרן · וי"ל דה"פ כיון שפירשתי ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים קשה ל"ל הכהנים בני אהרן בשלמא בלא זה הייתי אומר אי כתי' הכהנים ולא בני אהרן ה"א דוקא גדולי' אבל לא קטנים לכך איצטריך למכתב בני אהרן להזהיר הגדולים על הקטנים · אבל השתא דלמדתי זה מואמר אליהם קשה ל"ל למכתב הכהנים · ומתרץ אי כתיב בני אהרן ולא הכהנים ה"א יכול אפילו חללים ת"ל הכהנים ר"ל שהוא כהן גמור · ועוד מתרץ רש"י שאל תקשה לו מכלן לתרץ דהכהנים ממעט חללים דלמא לכך איצטריך דאי לא כתיב הכהנים אלא בני אהרן ה"א דומיא דבני אהרן שהיו תמי' לאפיקי בעלי מומין לכך איצטרי' הכהני' לרבות בעלי מומין ומתרץ דמן בני אהרן אף בעלי מומין במשמע ולא היה מתורץ ל"ל הכהנים אלא לכך איצטרך כמו שתרצתי לעיל למעט חללים ועוד קשה לרש"י בני אהרן למה לי דלא היה לו למכתב רק הכהני' ויכול אני למעט חללי' ולרבות בעלי מומין שהרי שניה' במעטין ממלת הכהנים ומתרץ אילא כתיב' בני אהרן ה"א דגם בנות אהרן במשמע ת"ש הכהנים דכל מקו' שנכתב בתורה בלשון זכר אף הנשים בכלל לכך איצטרך בני אהרן ולא בנות אהרן עיין בתורת כהנים פירש בענין אחר והכי פירש · איצטרכו תרווייהו דאלו מבני אהרן גרידא הוה אמינא אף חללים במשמע ואם כן אין מיעוט כאן המעט חללי' ויכולין להיות בכללין בבני אהרן תלמוד לומר הכהנים יצאו חללים והדר אמר ומביין לרבות אף בעלי מומין תלמוד לומר בני אהרן כלומר דלא אתא שום מיעוט למעטינהו כמו שבא מיעוט הכהנים למעט חללים ונשאר בני אהרן אף בעלי מומין במשמע למעט בנות אהרן ואלו בכהנים גרידא הוה אמינא כהנת בכלל דהשוו לכל עונשין שבתורה לאיש וליכא למימר איפכא דהוה לסוברא

הכהנים יכול ולא חללים תלמוד לומר בני אהרן ואף חללים בכלל
בני אהרן דאם כן מיעוטא דהכהנים במאי אוקמית ליה: [ד"ה
לא יטמא · בתוך עמיו] דאל"כ בעמיו למה לי אלא ר"ל שישנו בתוך
עמיו שיש הרבה בני אדם שמתעסקין עמו לקבור אותו: [יצא מת
מצוה] ר"ל שאין לו קוברין שמותר לטמא לו ומת מצוה הוא כל
שקורין ואין אחרים עונים אותו: ° (נ"א) והקשה הרא"ם ל"ל
למכתב להתיר את מצוה תיפוק לי' מכהן גדול ונזיר שמטמאים למ"מ
אע"ג דלקרוביהם אינם מטמאים כהן הדיוט מטמאים לקרוביהם
אין דין שמותר לטמא למ"מ וכי בשביל שהוא כהן הדיוט יהי יותר
חמור מכ"ג ונראה דאי לא קרא ה"א דקרא דלא יטמא שלא יטמא
טומאה בתכם שלא לשם מצוה אבל להתעסק במת לקוברו דאיכא
מצוה שרי ואין אסורה רק שלא לשם מצוה ולכך כתב בכהן הדיוט שכל
אשר המת תוך עמיו אסור לטמאות וא"כ היתר דכ"נ איירי במ"מ
שאין לו קוברים אבל יש לו קוברים אע"ג דמצוה עביד אסור לטמאות
לו: ב [אין שארו אלא אשתו] ר"ל שארו דכתיב הכא (עיין
בתוספת י"ט פרק יש נוחלין) וא"ת היה לו לכתוב הקרובה שהוא
לשון נקיבה · ויש לומר דכל היכא דכתיב שאר היינו שאר בשר והוי
כאלו כתיב שאר בשר ובשר לשון זכר הוא לכך כתיב הקרוב בלשון
זכר: ° (ד"ד) קשה דא"כ היה לו לומר ולאמו בוי"ו כיון דשארו
הוא מילי אחריתא ונראה דבאמת קאי שארו על אמו ואביו דכתרי'
שהם שארו ובשרו אלא דק"ל ל"ל שארו כיון שמפורש אחריו למי
יטמא לזה אמרו שמרבה אשתו דזולת אשתו אין במשמע שארו ·
וצריך טעם למה באמת לא זכר אשתו למוד כמו שזכר לאמו ולאביו
נראה דלמדנו בזה דגם באשתו יש חילוק דהיינו ארוסה לא מטמא
לה וה"ק דמכלל אשתו שהוא דומה לאמו ולאביו הוא מטמא אבל
לא ארוסה שאסור לטמא לה: (כתב) בספר פענח רזא דכאן
אמר לאמו ולאביו ובכ"ג אמר לאביו ולאמו היינו בתרווייהו נקט
ע"ד לא זו אף זו דכאן בכהן הדיוט שמטמא להם אמר לא זו לאמו
שהיא ודאית פשיטא שיטמא אלא אפי' לאביו שהוא ספק יטמא ובכ"ג
שאינו מטמא אמר לא זו לאביו פשיטא שלא יטמא אלא אפי' לאמו
לא יטמא: ג [הארוסה] יש מקשין ואימא איפכא למעט הארוסה
שלא יטמא לה · ויש לומר דאם כן ליפתוק קרא ולא יכתוב הקרוב'
ואנו ידענו דארוסה ממועט מדכתיב אשר לא היתה דספם הויה היא
קידושין ואם כן ממילא אנו יודעין דארוסה אסורה מלטמא לה אלא
על כרחך הקרובה לרבו' בא שיטמא לה ואשר לא היתה פירש למשכב
הוא כדפירש רש"י בסמוך · וא"ת מנא ליה לרבות ארוסה דלמא
הא דכתיב הקרובה לרבות מוכת עץ הוא דאת' שלא תמעט מוכת
עץ מדכתיב הבתולה ולא בעולה ואשר לא היתה בא למעט הארוסה ·
ויש לומר דאם כן לא לכתוב קרא לא הבתולה ולא הקרוב' ואנא
ידענא דמוכת עץ מותר לטמאה אלא על כרחך צריך לומר דהקרובה
לרבות ארוסה הוא בא ואשר לא היתה לאיש פירש למשכב וממילא
איתרבה מוכת עץ כיון דבלא משכב כשאית בעולה · ואין להקשו'
ליפתוק קרא מבתולה ולא לכתוב כמי אשר לא היתה לאיש · אם
כן הוה אמינא הקרובה למעט ארוסה הוא בא משום הכי הוצרך
לכתוב ואשר לא היתה לאיש כדפירש רש"י לעיל וממיל' ילפינן כמו
למוכת עץ: ° (נ"א וד"ד) וא"ת מ"ש גבי הקרובה אליו דאחותו
דרשו לרבות הארוסה ואלו גבי שארו הקרוב אליו ממעטין הארוסה ·
בירושלמי נותן טעם דגבי ארוסתו דכל שלא כנסת היא בבית אביה
אחיה לכן ממעטין אבל גבי אחותו הוה קרובה אליו עד הנשואין
הוא בבית אבי' דרשו לרבות: [ד"ה לה · מנוה] מדכתיב לפניו
לא יטמא בעמיו כי אם לשארו וגו' ולאחותו הבתולה וגו' משמע דכל

הכי דקתיב רשאי לטמא להן נ"ל למכתב עוד לה יטמא אלא למצוה:
ה [קרחה · על מת] כמו שמוכיח רש"י מנזירה סוף: [אף להלן
כל הראש] וא"ת דלמא איפכא מה להלן בין עיניכם דוקא אף
בכהנים בין עיניכם דוקא ולא על כל הראש · וי"ל דאין יכול
למילף כהנים מישראל לענין זה דהא בהדיא כתיב הכא בראשם
דמשמע כל הראש · ואין להקשו' השתא כמי היאך ילפינן בני
ישראל כמי כל הראש הא כתיב בין עיניכם · די"ל דודאי כל הראש
במשמע והא דכתיב בין עיניכם לג"ש אחרת איצטריך כדי שילמוד
תפילין מיניה דכתיב והיו לטוטפות בין עיניכם שלא תאמר בין
עיניכם ממש דילפינן ג"ש כתיב הכא בין עיניכם ולהלן כתיב לא
יקרחה קרחה בין עיניכם מה להלן מקום שעושה קרחה אף בני
תפילין מקום שעושה קרחה · ואין להקשו' היאך ס"ד שילמוד
כהנים מישראל לדוקא בין עיניכם דא"כ לא יקרחה קרחה ל"ל וגו'
הא בכלל ישראל הם · די"ל דלכך איצטריך כדי שילמוד ממנו
שאם קרח הרבה קריחו' בפעם אחת שחייב על כל קריחה וקריח'
ובזה יתורץ קושיות רא"ם שהקשה היאך מני רז"ל לדרוש לפי שנאמר
לא תשימו קרחה בין עיניכם אין לי אלא על בין עיניכם מנלן לרבות
את כל הראש ת"ל בראשם והא בין עיניכם כתיב ואם קרא בראשם
בא לרבות כל הראש קרא דבין עיניכם היכי מתוקמ' ואדרבה הוה
ליה למידרש איפכ' לפי שנ' לא יקרחה קרחה בראשם שומע אני כל
הראש ת"ל בין עיניכם לא אמרתי אלא על בין העינים בלבד דהשתא
ליכא לאקשויי והא בראשם כתיב דבין העינים נמי ראשם הוא שאפי'
מקנת ראשו ראשם מקרי והא דהדר כתביה גבי כהנים איננו אלא
משום קרחה יתירא דאית ביה לחייב על כל קרחה וקרחה וכו'
והרב הביא הדבר בנ"עודו"ק: [יכול לקטו במלקט] ר"ל יהא
כמו חייב וכו' וילפינן ישראל מכהנים דריבה בכהן הכתוב מצות
א"ס אינן חייבין אלא בגילום כעין תער ישראל לכ"ש: [לחייב
על כל שריטה] וילפינן ישראל מכהנים מג"ש דשריטה שריטה
אבל א"ל דילפינן במה מצינו ישראל מכהנים שיהיו חייבים על כל
שריטה דאיכא למיפרך מה לכהנים שרבה בהן מצות להכי נריכים
אנו לג"ש ואף שלא הזכיר זה רש"י ז"ל מפני שסמך במה שכתב בג"ש
דקרחה ולא חש להאריך: ו [יהיו · ע"כ יקדישו' ב"ד] עדלא
כתיב קדושים כש[illegible]לא קדושים יהיו משמע על כרחם: * פי
לפירושו יהיו כמדבר לנסתר ר"ל ואף על כהנים לב"ד שלא יוכל
לומר תהיו לשונכם כיון דכל ענין מדבר בלשון נסתר לא יקרחה'
לא ינלחו וגו' מ"מ הי"לל קדושים הם וק"ל בלי"ט: (ד"ד) אע"ג
דלעיל אמר קדושים תהיו וגם לא הוזכר בע"כ · נראה דלעיל
אמר תחלה קדושי' תהיו וא"כ מפרש במה יהיו קדושי' דהיינו בנדר
ערוה משא"כ כאן בזהיר תחל' האזהרה של כהנים מאי היא דהיינו
מטומאת מת וא"כ מה מוסיף לומר שיהיו קדושי' דאין קדושי' יהיו
פי' על האמור קודם לו ע"כ תיקן שמוסיף האזהרה על הב"ד נוסף
על האזהרות שנזן הזה: ז [ד"ה חללה · ע"י ביאת א' מן הפסולים]
כגון אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט שנתחללה היא מן
הכהונה ונקראת חללה אע"פ שקידש לכן נ"כ היתה אסורה לכהן
כ"מ אם בא כהן אח"כ עליה שחייב שני לאוין אחד משום גרושה
וחלוצה ואח' משום חללה: ח [על כרחו] וא"ת הא לעיל כמי
כתיב קדושים יהיו על כרחו · י"ל דלעיל איירי לענין שלא יטמא
למתי' חייב ב"ד להפרישו בע"כ והכא איירי באשה שפסולה וזהו
שנקט רש"י הכא ואם לא רצה לגרש הלקיהו וכו': (ד"ד) אע"ג
דבכר הוזכר שבע"כ יקדשוהו הב"ד נראה דקמ"ל הכתוב שנית דל"ת
דוקא אם הוא רוצה לטמא יכפוהו הב"ד שלא יטמא כיון שהוא טהור
משא"כ

משא"כ אם נשא אשה האסורה לו ה"א שכבר נתחלל והוא כמו זר נחשב ויניקוהו כך קמ"ל דהכ"ד מוזהר דצריך דוקא לגרש: ט[כשתתחלל ע"י זנות] דק"ל דמשמע דוקא כשתתחיל לזנות היא בשריפה הא אם כבר התחילה לזנות ולא היו יודעין ולבסוף יודע שדבר איכה בשריפה וזה אין לו שום טעם לכן פי' כשנתחללה ע"י זנות והודיענו שמלת תחל מלשון חלול ולא לשון התחלה:[ויקח כעל] ויקת לשון קשירה ומלביהם כבונים ת"י ומלביהם וקוקין: ו[לא יגדל פרע אל אבל] דילפי' מבני אהרן דכתי' ראשיכ' אל תפרעו מה להלן על האבל אף כאן על אבל ואיזה גידול פרע יותר משלשי' ומש דילפינן מנזיר דכתיב בו יהיה גדל פרע יהיה בגי' שלשים: יא[כאהל המת] ר"ל מדכתי' לא יבא ואין שייך ביאה אלא בדבר שיש לו תוך: ✽ נראה דיוקו מדכתיב נפשית לשו' רבי' ומת לשון יחיד דה"ל נפש מתאו נפשות מתי' אלא ר"ל דבמת א' שייך טומאה כעל נפשו' הרבה וזו רביעית דם שכל רביעית דם מן המת מטמא ושייך לומר בו נפש כיון דהנפש תלוי ברביעי' דם באדם וק"ל בלי"ט: [ד"ה נפשות· רביעי' דם] וא"ת והא בפרשת חקת נ"כ כתוב במת בנפש ופירש רש"י בנפש זו רביעית דם ולמה לי תרי קראי · ויש לומר דכאן מדבר שמטמא באהל והתם מדבר שמטמא במגע: [ד"ה לאביו· להתיר לו מת מצוה] דהא כבר כתיב ועל כל נפשות מת לא יבא ועל כרחך זה בא ללמד שאינו מטמא אף לאביו ולאמו דאי דוקא לשאר בני אדם הוא דאתא פשיטא דהא אפילו כהן הדיוט הוא אסור כדכתיב לנפש לא יטמא אלא על כרחך על כל נפשות מת לא יבא לאסור בכ"ג אף מה שהתיר בכהן הדיוט דהיינו אביו ואמו ואחיו ואם כן לאביו ולאמו לא יטמא למה ליה אלא ודאי לכך איצטריך דאי לאו לאביו ולאמו ה"א כיון דקרא דעל כל נפשות ונזמר בא לאסור בכהן גדול אף מה שהתיר בכהן הדיוט ולעיל התיר לו גם כן מת מצוה ואביו ואמו וכאן בכהן גדול אסר לו הכל והואיל ואסו' לו מת מצוה בכאן ה"א אף באביו ואמו אם שם מת מצוה אסור לו ליטמא לכן דדוקא הוא נחלק לכך שור וכתב לאביו ולאמו לא יטמא לומר לך דאביו ואמו לא דמי כשאר אדם דלשאר אדם אסור ליטמא אפילו מת מצוה ולאביו ולאמו כשהן מת מצוה מותר ליטמא להן כך מצאתי: יב[מקריב אונן] פירש מקרא הזה ולפינן דהיינו מדכתיב ולא יחלל את מקדש אלהיו דאין לומר מדכתיב לא יצא דדרשינן הכי איך יתכן לדרוש בשתי דרשות מן המקרא שזה דהא שדרשו אינו הולך אחר המשמע משמע בין בעבודה ובין שלא בעבודה ולפי המדרש האחריתיב סיפר' בשעת עבודה: יד[חללה· מפסולי כהונה] וא"ת הא כבר פי' לעיל ואי רוצה לפרש גם כאן היה לו לפרש גם פי' שני שפי' לעיל והיה לו לפרש נ"כ וזנה דכתיב כאן · וי"ל כאן נריך נריך לפרש הפי' של חללה דה"א דמיירי דוקא כשנתחללה מן הכהונה ע"י ביאת אחד מן הפסולים פי' אף שלא כדרכה · אבל נתולה שנולדה מן הפסולין לכהונה לא הוי חללה דדקא כתיבי חללה וזנה דמרמע שללה שהיא זונה שהא כתיב לפניו אלמנה וגרושה דמשמע אלמנה או גרושה א"כ גם בכאן היה לו לכתוב וזונה אלא מדכתי' וזנה בלא ו"ו משמע שללה שהיא זונה לכך הוצרך רש"י לפרש נולדה מפסולי כהונ' נ"כ מקרי חללה וזונה לא קאי אחלל' והא דלא כתיב וחללה וזונה · דרך המקרא לדבר כן כמו לעיל כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו היה לו לכתוב ולאמו: טו[חלל מדין קדושת כהונה] (נס"י) ר"ל שבניו הזכרים מותרים ליטמא לישא גרושה וכל כיוצא בזה: יז[לחם· מאכל] וא"ת למה לא פי' זה לעיל דכתיב לחם אלהיהם הם מקריבין והיו קודש · וי"ל דלעיל ה"א הא דנקט לחם וגו' קאי על לחם הפנים שהיה בהיכל

אבל הכא כתיב לא יקרב להקריב ל"ל אלא ע"כ בכל הקרבנות שמקריבים על מזבח מיירי לכן הוצרך לפרש כל מאכל וכו: יח[אינו דין שיקריב] ✽ דא"כ אין זה נתינת טעם במה שאמר לא יקרב וגו' כי כל איש אשר בו מום לא יקרב מה חידש בזה ל"פ א"ד וק"ל בי"ט: [ד"ה חרום· שתי עיניו כא'] פירש שחוטמו שקוע שמוך לעיניו עד שכשרוצה לכחול שתי עיניו אין חוטמו מעכבת מלכחול שתיהן יחד בכחילה אחת: [ד"ה שרוע· ארוכה] וא"ל היינו פיסח וי"ל פסח מיירי שאיבריו כשא כ"א אך שוק א' הוא יותר קנרה אבל שרוע הוא להיפך כי כל איבריו כשא איברי' של אדם אך שוק אחד הוא יותר ארוך ולשון שרוע הוא מלשון כי קצר המצע מהשתרע: כ[ד"ה או תבלול בעינו] ר"ל שיש לו כמין חלזון או כמין כתם או כגרגיר של ענב בעיניו · יש שגורסין חלזון כתם ענבי ור"ל שיש לו כמין חלזון או כתם בעיניו וי"א ענב לשון עגיבה דדרך של כתם שכורכת את עצמה ועגיבה הוא לשון כריכה והכל הוא דבר א': [ד"ה מרוח· מרים פחדין] פחדים פירש ביצים: כג[לרבות שאר מומין] דאל"כ כל איש אשר בו מום שנית ל"ל הא לעיל כתיב איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום וגו: [ד"ה לחם· כל מאכל] וא"ת והא רש"י פי' זה לעיל· וע"ק דכאן מפרש כל מאכל ולעיל פי' דוקא מאכל אלהיו · וי"ל דלעיל מדבר בקרבן תמידין דהם נקראים לחם שנ' לחמי לאשי והכא מדבר בקדשי קדשים וה"א דלא מקרי לחם לכן פי' כל מאכל קרוי לחם: כב[ד"א ומן של קדשי' קלים] (נ"א) הקשה הר"אם על מה שאמר בקדשי הקדשים שהותרו לזר הא אמרינן בפ' טבול יום מרע"ה כ"נ היה ואלק בקדשי' שמים שנא' מאיל המלואים למשה היה למנה וא"כ לא הותרו לזר · ואין זה קשיא דמ"מ שפיר אמרינן דהותר לזרים היינו למי שאין בני' כהנים וגם משה לא היה כהן · לכל מילי שהרי לא הותר לו לעבוד אחר שהוקם המשכן ובדבר זה זר מקרי: כג[להזות ז' הזאות] דאל"כ מה לו ולפרוכת עד שיזהיר בכתוב מלבא שם: [ד"ה ואל המזבח· החיצון] וא"ת מנ"ל לרש"י דלאו מזבח הפנימי · וי"ל דאי מדבר במזבח הפנימי או לא נריך למכתב ואל הפרוכת לא יבא דאם אסור ליקרב למזבח הפנימי שהוא חוץ לפרוכת מכ"ש שאין רשאי ליקרב אל הפרכת אבל אי מדבר במזבח החיצון שכיסם הוצרכו ליכתוב ומפרש כו': [ד"ה ולא· עבודתו מחוללת] כלומר מקדשי שב' בקרא אינו מקדש ממש אלא פירש עבודתו כי מלת מקדש כאמר על מקדש ממש וגם על העבודה הנעשה במקדש: כד[ד"ה אל אהרן· להזהיר ב"ד] דאל"כ מה לישראל כאן אבל הוראת כהנים:

פרשה כב

ב[וינזרו וגו'· סרס המקרא] ר"ל וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישי' לי אבל לא כמו שכתוב בקרא ואי לא מסרס המקרא אלא אשר הם מקדישי' כתוב אחר ולא יחללו ואשר הם מקדישים לי מרבה אבי אפי' קדשי כהנים עצמן כדפי' רש"י בסמוך אם כן לפסוק אין הכרע דאיכו לפרש דלאו דולא יחללו קאי נ"כ על אשר הם מקדישים לי או אם אשר הם מקדישים לי קאי אאני ה' ויהיה פי' וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אבל את שם אשר הם מקדישים לי אני ה' להפרש מהם אבל אינם בחילול וכו' הר"אם · ואני מצאתי בספר מונה דהאי ד"א שגרס רש"י לעיל ט"ס וצריך להגיה האי ד"א למטה וכך היא הגירסא יפרשו מן הקדשי' בימי טומאתן וינזרו מקדשי כו' ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשוהו ד"א אסור וכו' ושמעתי לפ' דה"ס דללישנא קמא פירש רש"י וינזרו מקדשי בני

ישראל בימי טומאת' ולפי הד"א שפירש רש"י וינזרו וכו' פירש דקאי
אבהמה שהקדיש לקרבן אוזהרי בכהנים שלא יאכלו אותם שלא יקריבו
אותן ע"ג מזבח דל"ת מאחר דקדשים מותרים לכהנים אחר הקרבת
מתיריו אם כן בהמה משהקדישה אותה תהא נמי מותרת לכן הוהיר
על זה ולכך מסרס רש"י הקרא ודורשו כאלו כתיב וינזרו מקדשי בני
ישראל אשר הם מקדישי' לי דקאי על קריאת שם של הקדש : ג [מג"ש]
הכי גרסינן ולמודה רבותינו בהיקש · וכי יש נוגע חייב א"כ כו'
ר"ל אם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה אלא ע"כ צ"ל
אין קריבה זו אלא אכילה · וא"ת לעולם אימא לך יקרב מיירי
בנגיעה ודקשה לך א"כ לישתוק מן האכילה האמור בנו את אהרן
איצטרך דה"א אין עונשין מן הדין · וי"ל דוקא בעונש דיני אדם
אין עונשין מן הדין אבל בדיני שמים עונשין מן הדין: [קרבנו מתירו]
ר"ל אינו חייב אלא אם כן יקרב דבר המתיר את הקרבן באכילה
דהיינו חלב וזריקת דם : [וא"ת ג' כריתות] ר"ל לפי מה
שפירשתי לעיל שהרי נאמר כרת על האכילה בנו את אהרן שתי
כריתות זו אצל זו ואם על וכו' · דמשמע דגם כרת זה מדבר באכילה
וא"כ לפי זה הכ"ש קשה ג' כריתות למה לי הא כבר נדרשו : [ד"ה
וטומאתו · פורשת ממנו] כלומר מדכתיב עליו כלומר שעדיין עליו
שלא נטהר מטומאתה דאי אפשר קאי שאין לה טהרה במקוה היה
לו לומר והוא טמא כלומר שאינו נטהר מטומאתו · והא דמקשה
רש"י הכא אחר שפי' קריבה זו אכילה · י"ל בשלמא בלא זה היה
לו לתרץ ג' כריתות חד לאיסור אכילה וחד לאיסור נגיעה וחד כרת
לאכלו קודם שקרב מתיריו · אבל השתא דפירש"י דאין חייב על
הנגיעה ואין חייב אלא אחר שקרבו מתירו א"כ קשה ג' כריתות למה
לי וכו' : ה [בנעדשה] דאל"כ לא ליכתוב אלא או איש אשר
יגע בכל שרץ ותו לא ואשר יטמא לו למה לי אלא דלא תימא דוקא
נוגע בשרץ שלם : [ד"ה או באדם · במת] וא"ת והלא טומאת
מת צריך שבעה וכאן כתיב שלא צריך אלא רק הערב שמש כמו
טומאת שרץ שכ' וטמא עד הערב · וי"ל לא בא אלא ללמד טומאת
מת מטומאת שרץ מה טומאת שרץ צריך הערב שמש שלא תאמר
משנכנס מקצת היום שבעה הוא טהור לפי שמקצת היום ככולו ·
מנאתי : [ד"ה אשר יטמא · כזית] דאל"כ אשר יטמא לו למה לי
מאו באדם לכל טומאתו שמעינן ליה : [ד"ה לכל · נוגע בזב]
שאע"פ שאינם מטומאת מת שמיירי ביה קרא מ"מ הם בכלל לכל
טומאתו שכל אלה טומאת אדם הם : ו [נא' מן הטמאים הללו]
ר"ל דהל"ל נפש אשר תגע בהם : ז [בתרומה] פי' האי מן
הקדשים ולא כל הקדשים דמשמע מקצת קדשים בקדשי תרומה
מיירי : ח [לענין טומאה] דק"ל הא כבר כתיב נבילה וטריפ'
לא יאכל · והא דקאמר לענין טומאה הוהיר וכו' פירש לא שבא
להזהיר על אכילתה אלא רק לענין הטומאה לומר שאם אכל וכו'
ומה שאמר אלא טומאות אכילה בבית הבליעה עיין לעיל בפרשת
אחרי מות בפסוק אשר תאכל נבלה : [שאין לה טומאת מגע]
וא"ת מה צריך רש"י לנקוט במה שאינו מטמא כך היה לו לומר שאם
יאכל נבלות עוף טהור שיש לו טומאות אכילה בבית הבליעה · וי"ל
שרש"י רוצ' להוכיח מה שנקט נבילת עוף טהו' ולא נקט נבילת בהמ'
משום דבקרא כתיב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה באכילה ר"ל
באכילתה מטמאה ואין מטמאה במגע ובמשא ואי מדבר בנבלת בהמ'
הא מטמא נ"כ במגע ובמשא בשלמא אי מדבר בנבילת עוף אתי שפי'
דמטמא דוקא באכילה לפי שאם יאכל נבילות עוף טהור אין לה
טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה כו' : ט [ושמרו · מלאכול]
פי' דושמרו אדלעיל קאי דמיירי בתרומה כדפי' רשי לעיל : [ד"ה

ומתו בו · בידי שמים] הקשה הר"אם יש לתמו' מהיכן למדו שהיא
במיתה בידי שמים והלא ק"ל כל מיתה האמורה בתור' סתם אינו
אלא חנק וכו' והניח הדבר בצ"ע · וי"ל דע"כ מיתה דהכא בידי
שמים הוא דהא קדשים שהם חמורים מתרומה דהא אסור לאכול
קדשי' בהערב שמש אפ"ה אם אכל קדשי' בטומא' הגוף אינו חייב
מית' בידי אדם דילפינן אכילת קדשים מביאת מקדש בהיק' כדלעיל
בפרשת כי תזריע וביאת מקדש בטומאה הוא בכרת דכתיב ונכרתה
כי את מקדש ה' טמא תרומה הקל לא כ"ש שאין חייב מיתה בידי
אדם ועי"ל דרש"י פי' לעיל בפרשת כי תזריע בכל קודש לרבות את
התרומה ש"מ מיתה שכ' בתרומה הוא כרת כמו אכילת קודש · ועי"ל
דקרא דייקא דכתיב ומתו בו וגו' אני ה' דקשה למה לי אני ה' אלא
אני ה' מוסב לתחילת המקרא על ומתו בו וגו' אני ה' כאמין ליפרע
מאותו והיינו מיתה בידי שמים : י [ד"ה תושב כהן ·
ושכירו] פי' לא תושב שהוא כהן וכן שכיר דאשו אשום קניין שנים
הפסיד בכונתו : [שיוצא בשש] ואין להקשות אם כן ליכתוב
תושב שקנוי לו עד היובל ואפ"ה אין אוכל בתרומה ותו לא איצטריך
למכתב שכיר שאינו אוכל כיון שיוצא בשש די"ל דאי לא כתיב שכיר
היה מוקמינן קרא אמסתבר וה"א תושב זה הקנוי קנין שנים שיוצא
בשש מ"ה אינו אוכל · אבל נרצע שקנוי לו עד היובל אוכל בתרומה
לכך איצטריך תושב ושכיר : יא [עבד כנעני] דק"ל הא בפסוק
שלפניו משמע שאין גופו קנוי לו וכאן כתי' כי יקנה ונומר ומתרץ
דלעיל מדבר בעבד עברי וכאן מדבר בעבד כנעני : ° (נ"א)
ל"ל תרי למודים דאי מהכא דקנין כספו ה"א דוקא אשתו אבל יבמתו
לא אכלה דלאו קנין כספו הוא אלא משמיא הקנו לו אשתו קמ"ל
בניתך דגם יבמתו היא ניתך ואי משם ה"א דוקא נשואה
שהיא בביתו אבל ארוסה לא קמ"ל קנין כספו : יב [זר
ללוי וישראל] דק"ל פשיטא תהיה לאיש זר דהא אסורה
לקרוביה ומתרץ דלוי וישראל נקרא זר אצלה : יג [ד"ה וזרע ·
ממנו] כלומר אע"פ שיש לה זרע מאיש אחר שהוא כהן אפ"ה לא
תאכל אם יש לה זרע ממנו : [ד"ה ושבה · אסורה] אף על פי
שפשוט הוא הוצרך כאן מפני שאין כוונת התורה אלא להודיע ההית'
כמובן מן הקרא וכאלו אמר ובת כהן כי תהיה אלמנה ונומר ולה זרע
ממנו לא תאכל בתרומה : [שהזרע קיים] אבל אחר מיתתו חוזרת
אף על פי שלא יבמה אם מת בעלה ואחר כך מת הבן הרי הוא כאי
ואינה חוזרת להוקק ליבם אפ"ה לענין תרומה אם מת חוזרת ואינה
כחשב כמי מדכתיב וזרע אין לה כך מפורש ביבמו' פ"ז : יד [קדש'
תרומה] משום דכל הפרשה כולה בתרומה מיירי ודלא כהר"אם
שפי' מג"ש דקדש קדש דכתיב גבי ביעור בערתי הקדש מן הבית:
[ונתן הראוי] דק"ל הא כבר אכל התרומ' כיון שצריך לשל' ולמ' כתיב
ונתן הכהן את הקדש: יו [וא"ת במיכלהון] פי' כר' שדע' המתרג' הי'
שלא יחללו מוסב למעלה אל וינזרו מקדשי בני ישראל כלומר יוהרו
בהם שלא יחללום וישאו את עונ' עון כשיאכלו' בטומאה ולפיכך כתב
ואין צורך כי כבר אפשר שיפורש ולא יחללו על עצמו שלא יאכילו
לזרים הר"אם : יח [נדריהם · הרי עלי] ר"ל ואם הפריש
ונאבד קודם הקרבה חייב באחריותו : [ד"ה נדבותם · הרי זו]
ואם נאבד אינו חייב באחריותו : כא [לפלא · בדיבורו]
שלא תאמר אם חשב בלבו להביא נדר יהיה נדר . ל"פ
להפריש יכו' וא"ת מ"מ למה לרש"י לנקט בדבורו כיון שפי' להפריש
פשיטא שבדבורו הוא · וי"ל שלא תאמר שהפריש בהמה ואם כן לא
יהיה הפרש בין נדר לנדבה ל"פ בדיבורו אם אומר הרי זו או הרי
עלי : כב [עורת שם דבר] פי' אין עורת תואר לנקבה כלומ'

בהמה עורת שהרי כל הענין הזה בל' זכר רק הוא שם דבר כמו עורון הוא בלשון זכר ושם עורת הוא בל' נקבה כאלו אמר לא יהא בו מום של עורת: ° (נ"א) פי' שאין עורת שם תואר לבהמה דא"כ ה"ל נ"כ או שבורה בלשון נקיבה אלא שהוא שם דבר כמו צדק וצדקה שניהם מפורשים בלשון אחד: [ד"ה או שבור: לא יהיה] והא דלא נקט רש"י לא יהא בו שבור כמו שנקט גבי עורת משום דשבור הוא שם התואר כלומר הקרבן לא יהיה שבור מ"ה אינו נופל עליו אלא לשון לא יהיה אבל כשיהיה שם דבר של עורון נופל עליו לשון בו לא יהיה כלומר לא יהיה בו המום של עורת: [ד"ה גרב · אין תזזית] (קנ"מ) מה שפרש כאן הלא כבר פרש"י בחומי כהן מפני ששנה כאן מומין שלא נזכרו שם וה"א שאלו מומין קדשים שלא נזכרו שם: כג [ד"ה קלוט · פרסותיו] ר"ל בהמה שמפרסת פרסה ורגל אחד פרסותיו קלוטות ואינה סדוק' כשאר פרסות רגלים אלא שדומה רגליו לשל סוס ולשל חמור: [ד"ה ולנדר · הקדש מזבח] רש"י רוצה להוכיח בזה שאל תקשה מנ"ל דנדבה תעשה אותה לבדק הבית ולנדר לא ירצה היינו למזבח דלמא איפכ' · ומתרץ ליה הקדש כו' הוי אומר זה הקד' מזבח הלכך מה שכתוב לא ירצה מדבר במזבח וממילא מה שכתוב נדבה תעשו מדבר בהקדש בדק הבית והרא"ם פי' מפני שרוב נדבות הם לבדק הבית ורוב נדרי' למזבח לכן קרא בדק הבית בשם נדבה ושל מזבח נדר: כד [ד"ה וכרות · ועודן נכים] (ל"ד) כתבו בשם מהר"ר העגל דאי כרותן לגמרי עם הכיס הוה מחוסר אבר ופשי' דפסול אפי' בשוק ובבני נח נמי פסול וא"כ איך אמרינן דבבמות שרי להם: [ד"ה ובארצכם · לסרס] שלא תקריבו בארצכם מעוך וכתות שהרי אין הקרבה בח"ל שא מאי לא תעשו הסירוס לבד הוא דקאמר: [ואפילו טמאה] פי' שאי אפשר לומר שפירש ובארצכם לא תעשו הוא שלא יהנו באיסור הסירוס אלא בארץ ולא בח"ל אבל לא לרבות כל שבארציכם דהיינו אף הטמאה · דהא הסירוס חובת הגוף היא ואינה תלויה בארץ אלא ע"כ לא בא אלא לרבות אפילו בהמה טמא' ברא"ם: כה [לא תקריבו לו בעל מום] פי' דוקא לקרבן יחיד שבניאו לכהן להקריבו או לא יקבלו בעל מום אבל אם הם תמימים יקבלו כמו שפי' רש"י איש איש לרבות עובדי אלילים וכו': ° (נח"י) בפ"ק דחולין דף י"ג הקשו התו' ל"ל איש לרבות את הנכרים תיפוק לו מדכתיב ומיד בני נכר לא תקריבו את אלה דהיינו בעלי מומין משמע הא תמימי' תקבלו מהם ותרצו דה"א דב"נ עובר עליהן בלאו ועשה הא תמימי' איסורא מיהא איכא קמ"ל איש איש: [ד"ה לא ירצה · לכפר] פי' דמלא ירצו לכם משמע שהם אינם מקובלים לכם ואינו נופל לומר על זה מלת לכם אם לא שיוסיף מלת לכפר גם שיהיה מלת לכם וכתב עליכם כי עם מלת כפרה אינה נופלת רק לשון על כמו ונרצה לו לכפר עליו: כח [האם והבן או הבת] דילפינן משלוח הקן כדלקמן ומה התם אף הנקיבות בכלל דהא כתיב או על האפרוחי' שכולל בין זכרים בין נקבות ה"ה ה"נ ל"ש זכרים ול"ש נקבו': [ומותר לשחוט האב והבן] דילפינן במה מצינו משילוח הקן דמצו' אותו ואת בנו כאמור' בבני ובאבו' ומצות שלוח הקן כאמור בבנים ובאמות מה להלן בבנים ואם דכתיב והאם רובצת אף הכא בנים ואם · וא"ת ה"ל אותה ואת בנה · וי"ל כיון שכתיב לפניו שור או שה לשון זכר נקט נמי אותו ואת בנו דסמיך ליה לשון זכר: [ד"ה אותו אף בנו ואותו] ר"ל אם שחט בנה קודם הוא נ"כ חייב מדכתיב לא תשחטו משמע דמצינן שני שוחטי' חייבין בין השוחט האם בין השוחט הבת והיכן מצינו ע"כ נ"ל דמיירי בג' פרות אם ובתה ובת בתה ולעולם הראשון פטור · וא"ל דמיירי כגון ששחט

זה האם ושני' האחרים ששחט כ"א בתה דזה פשיטא הוא דשנים אחרונים חייבים דהא תרוויהו אותו ואת בנו ניכהו אלא ודאי כך מצינו כגון ששחט אחד פרה ואחד שחט אמה דהוא חייב ואם' ששחט בתה אע"פ שהראשון ששחט בת' קודם ולמה יתחייב מי ששחט האם אלא לאו ש"מ אף אם שחט בנו קודם ואחר כך אותו חייב: ✡ ואין להקשות דלמא תשחטו דלא תימא דאינו חייב רק אם אחד שחט אותו ואת בנו אבל אם א' שחט האם ואידך שחט הבן לא מחייב להכי כתיב תשחטו אף שאחד שחט האם והשני שחט הבן נמי חייב הב' דא"כ לא ישחט הי"ל וק"ל בלי"ם: כט [חזר ופרט] נפר' בו דכתיב ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה · חזר ופר' בנאכלים וכו' שהשלמים האמורים כאן הם שלמים הנאכלין ליו' אחד: לא [ושמרתם זו משנה] ר"ל שמשנה ושומר כל המצות בלב וא"כ ועשיתם מה שמור בלב כי לשלם הפעולה אחר המשנה דהיינו השמירה בלב: לב [לעבור] ר"ל מי שרוצה להעבירך על הדת אל תשמע לו לעבור על דברי: [מסור עצמך] בשלמא בלא זה ה"א קרא על השוגג ושלא אמזיד וקאי על האדם שיזהר שלא יבא לידי איסור חמור שהוא מזיד ולא לידי איסור קל כגון השוגג אבל השתא שפי' דאיירי הקרא במזידין אם כן ונקדשתי ל"ל: ° (כמ"י) ול"כ דה"פ משמע שנאמר ולא תחללו שלא יעבור על דברי מזידין אלא צריך לקיימם מת"ל ונקדשתי ר"ל שיקדש את השם ויקיימם פשיטא דהא הפך הקדש הוא החלול אלא ה"פ אע"פ שתוכל להשמט שלא תחלל לעבור אפ"ה מסור עצמך ויקדש והואיל ואסור להשמט אלא צריך לקדש ממילא ימסור עצמו למות או הוא מקדש את השם שמוסר נפשו למית' אבל אם מוסר עצמו ע"מ הנס הרי שלא מסר עצמו למיתה ואין זה קידוש השם וזהו שמסיים המוציא אתכ' ע"מ כן נ"ל שתמסרו עצמכם על מיתה ולא ע"מ הנס: ° (ד"ד) כתב זה דל"ת כיון שאמר תחלה שהוציאנו ממצרים ע"מ א"כ אין שכר על מצוה זו כי חייבים אנו לו לקיים זה כיון שע"מ כן הוציאנו ממצרים קמ"ל: ° (הקב"מ) בשם מהרר העגל כונת התורה זה כאן שלא תאמר אם ימסור עצמו להריגה ויהרג לא יכול לקיים המצוה מכאן ואילך מוטב שיחלל ש"ש פעם א' כדי שיקיים כל התורה כולה לכ"א אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לעה"ב ולתחיית המתים כאלו קיים כל התורה:

פרשה כג

ב [שמעברין את השנה] הכי גרסינן עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם ר"ל שיהיו רגילים לעלות לרגל ומפרש והולך כיצד שמעברין כו' · כיון שנעקרו ממקומן מעברין דאם לא יעברו לא יוכלו לעלות ולבני' לירושלים אלא עד אחר הרגל ובשנה הבאה לא ירצו לעלו' לרגל דסבורין שאינן יכולין לבא לירושלים קודם הרגל הלכך מעברין · ועיין בסנהדרין דף י"א: ד [אלה מועדי · בקדוש קדש] ר"ל לעיל כתיב מועדי ה' אשר תקראו אותם וקרינן אתם רצה לומר דתלי הכל בב"ד אם מעברין השנה מעובר ואם לאו אינו מעובר וכאן גם כן כתיב מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם משמע דתלי בב"ד שאם קדשוהו מקודש אם לאו אינו מקודש: ה [משש שעות ולמעלה] ר"ל דבתחלת היום עד שש שעות מאיר היום ביותר וכשיגיע משש שעות ולמעלה אינו מאיר כל כך כבתחלה וא"כ משש ואילך נקרא ערב וכשיקרב הלילה שהוא מאפיל ביותר זהו ערב ממש נמצא משש שעות ואילך עד הלילה נקרא הכל בין הערבים: [ד"ה פסח · קרבן ששמו פס'] דפסח לא קאי א"ט אלא אהקרבת בו': ו [שבעת · שביוצא בלע"ז] והכוונה בזה כי שבעה הא

שם תואר לקבוץ שבע' שהם בעלי חומר או ב"ש או במקום או דומ' אבל השבוע מורה על השבעה המופשטים מן החומר כמו הנבורים והחכמה שהם מופשטי מהחומר לא כמו הנבר' והחכם שהוא מורה על החבור עם החומר ומפורש אחריו ממה הוא הקבוץ מימים ועיין בפרש' בא: ה[מלאכת · יכול אף חה"מ] ומתרץ דבחול המועד מותר דבר האבוד משמע דבי"ט עצמו אפילו דבר האבוד אסור: י[ראשונה לקציר] כלומר שלא יהא רשו' לישראל לקצור שדותיהם עד שיקצור העומר תחלה לכל הקצירים ולא שמפרש ראשי' קצירכם כלומר דוקא מראשית קציר השדה תקריבו העומר אבל לא מסוף קציר השדה או אמצע: [ד"ה עומר · כך שמה] כלומר שם המדה המכולה בתוכה עשירית האפה קרוי עומר: יא[מוליך ומביא] וא"ת מנ"ל לרש"י בתנופה הוא כאמר נ"כ על מעלה ומוריד · ויש לומר דילפינן ג"ש הניף הונף דכתיב בפרשת תנוה אשר הונף ואשר הורם והתם מוליך ומביא מעלה ומוריד דהונף היינו מוליך ומביא דהוא לשון הנפה כסודרין שעשו להבריח הזבובים שמוליכי' ומביאים אותו והורם היינו מעלה ומוריד דהור' לשון הרמה ואם תגביה צריך אתה להורידו אף כאן כן: [לעצור טללים רעים] ר"ל שיהיה הטל לברכה ולא לקללה: [ד"ה ממחרת · שבת בראשית] כל שבת נקרא שבת בראשית ע"ש ששבת בו הקב"ה במעשה בראשית: [אי אתה יודע איזה הוא] ואף על פי שזאת היא הראיה ברורה והביא שם ראיות אחרות מ"מ הביא ראיה זו משום שהיא תשובה לדברי בדוקים וביתוסין ע"ה הביא ראייה זו: יב[חובה לעומר] דק"ל הא בפרשת פנחס מנה קרבנות המוספין כמו שפי' רש"י ולמה לא מנה נ"כ כבש זה ומתרץ דכבש זה לא בא למוספין אלא חובה לעומר בא: יג[מנחת נסכיו] כלומר לא המנחה בפני עצמה האמורה בפרשת ויקרא מדכתיב בתריה ונסכו יין רביעית ההין וכיון דיין הוא יין הנסכים ודאי מנחה היא נ"כ מנחת נסכים אע"פ שהוא שני עשרונים ומנחת נסכים לכבש הוא עשרון אחד אפ"ה הוא מנחת נסכים אלא שהיא כפולה: יד[כתרגומו שבועתא] דק"ל דאי שבת ממש א"כ שבע שבתות לא יהיה חמשים יום אלא מ"ב יום: [ד"ה חמשים · ביום חמשים] ר"ל כיון שאין מונים אלא מ"ט יום היאך מיושב מה שכתוב בקרא נ' יום · ומתרץ דחמשים לאו אתספרת קאי אלא אהקרבה קאי ביום הנ' תקריבוהו ויאסר בי"ת כאלו אמר ביום החמישי' תקריבוהו: [ד"ה מנחה · מן השעורים] ר"ל היא תחילה מן השעורין ועומר תחילה מן החטים: יז[ד"ה בלחם לשם נבוה] פי' אין התנופה הזאת מאותה תנופה שאמר מוליך ומביא וכו' כי אותה תנופה היא אחר ההבאה וזאת התנופה היא קודם ההבאה כדכתיב מלחם התנופה תביאו שהתנופה קודם ההבאה הלכך ע"כ נריך להיות תנופה דהכא מלשון הרמה והפרשה המורמת לשם נבוה: [ד"ה בכורים · לא תקרב] לא ראשונה לנקצרים לא היא עניה היא בכורים להיות ראשונה לכל המנחו' דאל"כ בכורים ל"ל דהא לעיל כתיב והקרבתם מנחה חדשה לה' שתביא מנחה מן החדש אלא להכי כתיב בכורים מלשון בכור כדי שתהא היא ראשונה לכל המנחות וכו' כלומר שאף מנחת קנאות שהי' מן השעורי' אינה באה אלא אחר המנחה הזאת ואע"פ שמנחת הקנאו' אינה באה מן החטים: יח[על הלחם · חובה] ולא הלחם כי לא יתכן להיות כמשמעו עליו ממש אלא על פי' בגלל מורת היום שאם לא הביא הלחם אינו מביא כבשים כו' · ואמר בגלל שמניהו שהלחם מעכב ביוקום לא"ר הישמעאל במקים בגלל: (כח"י) פרא"ס כאריך באר כונת הרב וכתב שאם לא הביא לחם אינו מביא כבשים והביא לראיה דברי הת"כ ואישתמיטתיה הא דאמרינן מנחות דף מ"ה במשנה ויותר מבואר בסוגי' והכי אמרינן התם

בדברי ר"ע: יט[אלו לעצמן] פי' אף על פי שמספר הכבשים והשעיר שבזאת הפרשה הם כמספר אותן שבפר' פנחס מ"מ מספר פרים ואלים שבזאת הפרשה אין מכוון עם פר ואיל שבפרשת פנחס דכאן כתיב פר בן בקר אחד ואלים שנים ובפרש' פנחס כתיב פרים בני בקר שנים ואיל אחד: כ[חיים] דילפינן ג"ש דאותם אותם כתיב הכא והניף הכהן אותם ולהלן בפרשת מצורע כתיב והניף אותם תנופה מה להלן מחיים שהרי כתיב אחריו ושחט אף כאן מחיי' · והר"אם פי' מדכתיב בשלמי יחיד את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישרא' מזבחי שלמיהם דמשמע לשון רבים והוה ליה למימר בלשון יחיד כיון דבשלמי יחיד מיירי לימד על שלמי צבור שטעונים תנופה אם כן והניף אותם תנופה לפני ה' דכתיב הכא ל"ל אלא ללמד שתנופה שלמי צבור תנופתם מחיים הוא כפרק כל המנחות: [ד"ה קדש · שהן קדשי קדשים] דאל"כ קדש יהיו ל"ל דלא גרעי שלמי צבור משלמי יחיד שהם קודש אלא לומר שהם קדשי קדשים: כב[ד"ס תעזב · הנח לפניהם] (כח"י) קשה למה לא פי' רש"י זה לעיל בפ' קדושי' כמו כתיב לעני ולגר תעזוב וע"ק מנ"ל לאדרש שני דרשות מתיבה אחת · וצ"ל דהלא מתרצא לקושיה דהואיל וכבר כתוב תעזוב בפ' קדושי' לאדרש הנח א"כ תעזוב דהכא קרא יתרה לאדרש כמו מיני' תעזוב לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע והרב רצה לכתוב שתי הדרשות בפעם א' ולפיכך המתין לכאן: כד[זכרון תרועה] פי' דק"ל למה לא כאמר יום תרועה כמו בפרש' פנחס · ועל זה פי' זכרון פסוקי וכו' ועוד קשה ליה למה מזכיר פסוקי שופרו' בשלמ' פסוקי מלכיו' שאומרים אותן משום דהקב"ה דן בר"ה כל העולם כמלך שלא פסוקי שופרות למה אומר' אותן ומתרץ לזכור לכם וכו' (נ"א) אך קשיא דהא ברכות ר"ה דרבנן כדמוכח בר"ה הולכין למקום שתוקעין ולא למקום שמברכין שהם מדרבנן ונראה שאין סבריות מפרש הכתוב דכתיב זכרון תרועה שיאמר פסוקי זכרונות ושופרות דודאי מדרבנן הם רק פירושו מדכתיב זכרון תרועה ולא יום תרועה שלא ע"י תרועה יהיו ישרא' נזכרים לכך כתיב זכרון ובשביל זה תקנו חכמי' ברכות כדאיתא שם אמרו לפני זכרונות כדי שיעלו זכרוניכם לפני לטובה: לא[מלאכת לילה כמלאכ' יום] וא"ת למה אינטריך להכי מהיכי תיתי למעט לילה · וי"ל ה"א הואיל וכתיב בעצם היום דמשמע בעצומו של יום דוק' כמו בעצם היום הזה בא נח · בעצם היום הזה נימול אברה' דהוה דוקא בעצומו של יום אף אסר תעשה כל מלאכה בעצם הית' הוה הוא דוק' בעצומו של יום לכך אינטריך כל מלאכה · רא"ם · א"נ הואיל ובעצם היום ממעט תוספת י"כ מה שמוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו שאינו בכרת אם עשה בהם מלאכה ה"א דממעט לילה כמו' ממלאכה לכך אינטריך רבויא: לה[בכסות נקייה] והא דמהפך רש"י הקרא דמקרא קדש דהיה לו לפרש לעיל קודם פירש והאבדתי וקודם כל מלאכה לא תעשו · וי"ל דלעיל לא יכול לפרש קדשוהו בכסות נקייה וכו' דלמא הא דכתיב מקרא קדש באסור הלילה כיום לענין עשיית מלאכה וכרת אבל עכשיו דכתיב כל מלאכה לא תעשו שהוא מיותר וכא ללמד ולהזהיר על מלאכת לילה כיום ע"כ האי מקרא קודש בא ללמד עלקדשוהו בכסות נקייה וכו': ° (ר"ד) גם דבור זה בכון שהוא מהופך ומקומו קודם והאבדתי דקאי על י"כ שכתוב בו מקרא קדש והוא חלוק משאר מקרא ולכן לא פרש"י כלום על שאר מקרא שקודם לזה בשאר י"ט: לג[עם העולה] דק"ל דהרבה מנחות כתובי' בפרשת ויקרא ולמה לא מפרש איזה מהן: והרא"ם פי' אי מנחה בפני עצמה היא עולה וזבח ונסכי ומנחה

מנעו

חנפי ליה: [ד"ה דבר׳ במועה לפקודים] בפרשת פנחס שם מפורש כל המוספים שיש יום שיש בו מוספים הרבה ויש יום שיש בו מוספים מעטי׳: מ [ד"ה הדר באילנות] וא"ת שפלפל צריך הוא שדר גם כן באילנו משנה לשנה וטעם עצו ופריו שוה כמו וי"ל דמ"מ אין יוצאין אי שקלת חדא לא הוי כשיעורו ולא ניכר לקיומו ואי שקלת ב׳ או ג׳ ולקחתם פרי כתיב פרי אחד במשמע ולא שנים: [ד"ה כפת׳ אחת] וא"ת אם כן הוה לו לכתוב כף. (נקיי) וי"ל דכפת היינו כד אחת וכה עלין הרבה אבל אי כתיב כף לא משמע אלא עלה אחת: מב [האזרח׳ זה אזרח] ר"ל ישראל מדכתיב האזרח בה"א הידיעה לומר המיוחד שבאזרחי׳ דהיינו ישראל וא"כ ל"ל בישראל אלא לרבות את הגרים כישראל:

פרשה כד

ג [ד"ה פרכת העדת נר מערבי] (נ"א) הקשה הר"אם דאיך יתישב לפי המדרש לפרוכת העדות שאין הפרוכת פרוכת לנר מערבי שנקרא עדות. ואין זה קשיא הפרוכת פרוכת מפני שהוא על הארון ששם הלוחות העדות שהם עדות בין הקב"ה ובין ישראל. אך הוקשה להם למה הוצרך לשכתב כאן לפרכת העדות דעל ידי נר המערבי שממנו היה מתחיל וממנו היה מסיים נראה שהפרוכת הוא פרוכת שהרי הלוחות שנקראו׳ לוחות העדות אין ראי׳ מזה שהלוחות הם עדות דמ"מ כל דהשכינה עדין בישראל דשמא אין עוד השכינה בישראל אך שמא ע"י נר מערבי נראה שהפרוכת הוא פרוכ׳ העדות והלוחות הם עדות בין הקב"ה ובין ישראל שהרי עדין השכינה בישראל ואפילו א"ת דהעדות הכתוב כאן קאי על נר מערבי לא קשה מידי דכיון דהתורה אמרה שתהי׳ המנורה סמוכה לפרוכת כדכתיב מחוץ לפרוכת ודרשינן בת"כ שתהא המנורה סמוכה לפרוכת יותר ממה שהיא סמוכה לפתח והשתא שהמנורה עם הפרוכת וסמוך לפרוכת שפיר יקרא הפרוכת פרוכת העדות שהרי שם יחד: [וכה היה מסיים] ר"ל בתחלה בערב כשהדליק את הנרות הדליק הנר המערבי בתחלה כשבא להטיב את הנרות בשחרית היה מטיב כולן ועדיין נר מערבי דולק והוציא פתיל׳ הדולקת לחוץ ומטיב אבל נר זו לא היה מטיב עד הערב ונותן בו שמן כמו בשאר נרות כך פי"רשי בפרק במה מדליקין: ✱ ד [ד"א על טהרה של מנורה] והא דלא שני בפי"א׳ כמו בפ׳ כי תשא דכאן לא היה צריך הפסו׳ על המנורה ונומר דשא כבר הזכיר בפסוק הקודם יערוך אותו ונומר אלא להורות שמטהרה וכו׳ ולד"א למוד פי"ל ע׳ המנורה טהורה בלא ה"א ומדכתב הטהורה משמע הידוע על שם שנעשה זהב טהור וק"ל בלי"ט: ו [שש מלות] והוא מקרא קצר וצריך להוסיף מלות אחר מלת שש להודיע אלו ששה מה הן והוסיף מלת אחת להודיע ששש מלות האחרו׳ הן בין על המערכה שניה: [ד"ה השלחן׳ על טהרו] ופי׳ טהרו גב ובלשון ישמעאל קורין גב טהור בטי"ת רפויה הנקר׳ בלשונו ד"ט הר"אם: [שעל גבי השלחן] כלומר הסניפין היו למעלה על השלחן ולחם הפני׳ מונח עליה׳ והיו בין כל לחם ולח׳ כמו שמפורש בפרש׳ תרומ׳ כדי שלא יכבד משא העליוני׳ על התחתוני׳ וישברו אבל על השלחן לא הי׳ קנה דהלחם התחתון שוכב על השלחן: ז [על כל א׳ משתי המערכות] פי׳ דילפינן מג"ש כתיב הכ׳ מערכ׳ וכתיב גבי לח׳ הפני׳ מערכ׳ מה מערכ׳ האמור׳ גבי לח׳ הפני׳ שתי׳ אף כאן שהי׳ נותן שני בזיכי לבונ׳ כלומ׳ על כל מערכה הי׳ נותן לבונ׳ ולא על הלח׳ היו הבזיכים אלא אצל המערכ׳ כדי שלא יגבעו הלחם מפני כובדן של בזיכין ופי׳ על המערכה אצל המערכה וסמוך לו כמו וסכותה

על הארון את הפרוכת: י [מעולמו יצא] לפי שדרשינן סמיכות ולעיל כתיב חק עולם ויצא וגו׳ כלומר מעולמו יצא: (ד"ד) נראה פירושו דכל איש ישראל מן יום שנולדו הוא נקשר בעולם העליון במקום הקדש וכשפושע יוצא מאותו מקום הנקשר וע"כ אמר ויצא: [ביום השבת יערכנו] כתב הר"אם מהכא משמע דמעשה המקלל בשנה שניה הי׳ שהרי לחם הפנים לא היה אלא לאחר שהוקם המשכן וכן מעשה הדגלים לא היה אלא עד שנה שניה כדכתיב בפרשת במדבר וקשה דהא פי"רשי ויניחהו במשמר ולא הניחו המקושש עמו וכו׳ והמקושש בשנה ראשונה היה כפרש"י וימצאו איש מקושש עצים בגנותן של ישרא׳ הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה ומללה וכו׳ וא"כ מעשה דמקלל נ"כ בשנה ראשונה היה: ותירץ הע"ם שמעשה לחם הפנים לא היה אלא בשנה שניי׳ מ"מ אפש׳ שצוו לחם הפני׳ היה בשנ׳ ראשונה ובשעת צווי שמע אותו רשע מיד לגלג וע"ש: [ד"ה בן איש׳ שהרג משה] לפי שפי"רשי לעיל ויצא מסוייב עמד ונידף קשה היאך תלו׳ זה בזה אלא כך פירש כשאמר לו בשמותם לבית אבותם כתיב אמר להו מיהיה אבי אמרו לו מצרי היה אמר להו איזה מצרי אמרו לו אותו מצרי שהרג משה בשם המפורש מיד עמד ונידף: [ד"ה בתוך׳ שנתגייר] וא"ת והא בפרשת שמות כתוב וירא כי אין איש ופי"רשי עתיד לצאת ממנו איש טוב. וי"ל דלכך נקט רש"י עתיד לצאת רוצה לומר כי אותו זמן כבר נולד היה זה אבל אחר כך אין איש לצאת ממנו שהוא טוב והא דקאמר שנתגייר והא ע"א הבא על בת ישראל הולד כשר ומה צריך להתגייר. תירץ הרא"ם שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה ושוא דבק באמו בתוך בני ישראל. והתו׳ תירצו קודם מתן תורה היה הולך אחר אביו וכאשר נולד לא מלו אותו כי הוא מצרי וכאשר גדל נתגייר לדעתו: [ד"ה ואיש׳ שמיחה בו] ר"ל שלא הניחו ליטע אהלו שם: יא [ד"ה ושם׳ היא לבדה] °(נח"י) הקשה הרא"ם והלא כמה שמות פי׳ הרב כשכורם שהיא בעלה א"כ היתה מוטעת ולא זנונית ולמה קורא אותה זונה וי"ל שלפי שלא היתה מנועה מן האנשים כמו שפי׳ הרב דברה פטפטה וכו׳ שואלת שלום הכל ולפיכך נכשלה בזנות ובאתה תקלה זו לידה כמו שמצינו אצל דינה: יב [ויניחהו׳ לבדו] (נח"י) נתן טעם לפי שהמקושש היה רשע חמור שהרי היו יודעים הכל שהוא במיתה והמקלל היה רשע קל שהרי לא היו יודעים אם הוא חייב מיתה או לא לכך לא היו חובשין ביחד כדאיתא בגמרא ב׳ בתי קברות היו לנסקלין ולנשרפין כך אין חובשין רשע חמור אצל רשע קל: [שהמקושש במיתה] זה טעם הוא אלעיל למה לא הניחום ביחד ומפרש לפי שיודעין שזה במיתה אבל מקלל לא יודעין שהוא במיתה ושמא לא יהיה במיתה ויצטער זה שסבר הואיל וחובשין יחד: [באיזה מיתה] וא"ת כיון שהיו יודעין שחילל שבת במיתה למה לא דנוהו בחנק דהא כל סתם מיתה שבתורה הוא חנק. י"ל שסבורין שהמחלל שבת כאלו׳ עובד ע"א וכופר בהקב"ה כיון שאין מאמין ששבת הקב"ה במעשה בראשית אין מאמין שהקב"ה ברא העולם וכאלו מאמין בע"א ושמא כמו שע"א בסקילה כך מחלל שבת בסקילה או שמא חנק לכך היו מסופקים: °(ד"ד) הרבה מקשים למה נסתפקו והנה אף במקלל אב ואם חייב מיתה ק"ו לשכינה וא"ל דאין עונשין מן הדין א"כ פשיטא שאין חייב מיתה כיון שאין בפי׳ ונראה דהספק היה כאן שלא היה שם התראה כדין דהא קי"ל בסנהדרין בכל עבירות אינו חייב עד שיתרו בו שחייב מיתה ובאיזה מיתה ימות אלא דכאן הוראת שעה היתה: יד [שאתה גרמת לך] וי"מ אין אנו נענשין לפי שהעדים

שהעדים צריכין להעיד כמו ששמעו מפי המגדף אבל אין לשון רש"י משמע כן: [ד"ה כל העדה · במעמד] (נח"י) וקשה מנ"ל דלמא קרא כפשטי' כדתנן בפ' נגמר הדין רגמתו בכל ישראל והתם בכל חייבי מיתות · וי"ל דשאני התם דאמר אחד מן העדים דוחפו על מתניו אם מת בה יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנ' יד העדים תהיה בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה ממילא צריך שתהי' יד העדים בתחלה אבל הכא כתיב ורגמו אותו כל העדה דמשמע שמיד ירגמו וא"כ קשיא קראי אהדדי ולכן תי' דודאי יהיו יד העדים בראשונה ומ"מ במעמד כל העדה והוי כאלו כל העדה רגמו לפי ששלוחו של אדם כמותו: כ [שמין אותו כעבד] פירש מה היה שוה בלא מום וכמה הוא שוה עם המום ומשלם הפחת: כא [כשוסה בה חבורה] דאם לא כן מה ישלמנה מה חסרון עשה בה שישלמנה: [ד"ה ומכה אדם · אביו ואמו] פי' כיון דלא כתיב הכא נפש ש"מ דבהכאה בלא מיתה מיירי ואי באדם אחר מיירי הא כתיב ומכה איש ומת אמר רחמנא ולא בהכאה בלבד · אלא ע"כ במכה אביו ואמו מיירי וכו':

חסלת פרשת אמור

· בהר

פרשה כה

א [כללותיהן ודקדוקיהן] וא"ת מנ"ל לרש"י דכולם נאמרו כללותיהן ודיקדוקיהן מסיני. ודאי מכח יתור לשון של בהר סיני יש ללמוד שכללותיהן ודיקדוקיהן נאמרו בהר סיני ש"מ שמא בא ללמד על שמיטה עצמה ולא על שאר מצות וגם היא גופה תקשה לך מנלן דילמא בהר סיני אתא דלא תימא. באהל מועד דכתיב ברישא דפ' ויקרא אכולהו פרשיות שאחר פר' ויקרא קאי מ"ה כתיב כאן בהר סיני · וי"ל דלכך פי"רשי ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנישנית בערבות מואב במשנה תורה שכללותיהון נאמרו בפ' משפטים אם כן יכול אני לבא ליד טעותו כול לומר דכך נישנו כל המצות בערבות מואב משום פרטותהן ודקדוקהן אבל איב' מסיני והא דכתיב לקמן בסוף הספר אלה המצות וגו' דמשמע דכל המצות נאמרו מסיני דלמא אכללות של מצות קאי ולא על הפרטות אבל כיון דשמיטה לא נישנית שם שא ברמיזה שמוע תשמע א"כ צריך אני לומר שכללותיה ופרטי' נאמרו כולן מסיני וא"כ למה נאמ' כאן בהר סיני שא בא ללמד כאן על כל דביר ודביר שנא' למשה שמסיני היו כללותיהן ודיקדוקיהן הרי בניין אב לכל התור' כולה: ב [כשבת בראשית] וא"ת היאך תלי זה בזה · וי"ל לפי שפעמים אדם אין חורש את האדמה שא מפני טובתו כדי שתפוש הארץ שנה · לכן פי"רשי כשם שנא' בפרשת בראשית כלומר דהתם כתיב ויום השביעי שבת לה' והטעם משום שבת' בה שבת ביום ז' אף כאן הטעם להו: רס כלומר לעשות שמיטה בשנה השביעית להזכיר שהקב"ה שבת ביום השביעי ולא בא שבתיב להזהיר שלא יחרוש האדמה שא בשביל השם ולא יהא כוונתו בשביל טובתו: ד [לארץ · לשדות]. דאל"כ היה ראוי לאסור אף לעשות נוטע בארץ · לכן פי"רשי לשדות ולכרמים והוכחתו מדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור משמע דוקא שדות וכרמים אסיר אבל נוטע מותר · והא דלא פי"רשי זה לעיל גבי ושבתה הארץ · י"ל דה"א מנ"ל דילמ' אף מפירות קרקע אסור אבל הכא כתיב בהדיא שדה וכרם: [ד"ה לא תזמור · שקונצין] והא דלא פי"רשי זה לעיל גבי ושם שכים תזמור כרמיך י"ל דלעיל ה"א דתיזור לשו' נטיעה הוא כלומר שלא יטע זמורות כרם אבל הכא כתיב וכרמך לא תזמור דכתיב כרמך ברישא ש"מ שהוא כרם נטוע כבר ואם כן מאי לא תזמור אלא ע"כ פירש לשון כריתות הוא: [ותרגומו לא תכסח] והא דלא פירש כתרגומו י"ל שאף הוא לשון מקרא קוצים כסוחי' · וכן מצינו בפרשת ויצא שום פי"רשי שמוס והוא כתרגומו למה לא פירש כתרגומו אלא משום שאף הוא לשון מסכה שממית כו': ח [ד"ה לא תקצור · להיות מחזיק בו] דק"ל קצירך למה לי לא הל"ל שא את ספיח לא תקצור · ועל זה פירש להיות מחזיק וכו'. א"כ דק"ל ואיך כתב לא תקצור והא כתיב והיתה לכם לאכלה לך ונומר ש"מ דמותר לאכול ואין סברא שיאכל מן השדה כבהמה בלא קצירה ועל זה פי להיות מחזיק וכו': [ד"ה לא תבצור · שא מן המופקר] הרא"ס פי' בחזרת ראשונה משמיענו שאפילו בספיחים שצמחו מעצמם אינו רשאי לקצור מהם שא מן ההפקר וס"ה ענבים שנזרו בלא זמירה וקצירה ובחזרה השניי' היא שאפילו הענבים שהפריש בני אדם מהם או אפילו עבר וחרש וזרע וזמר והפקירם מותרים באכילה ויכול לבצור מהם גם הוא כאחד מן העניי' וס"ה בורפים אם הפרים בני אדם מהם או אפי' עבר וחרש וזרע וזמר והפקיר' הם מותרי' באכילה ויכול מהם גם הוא לקצור כאחד מן העניי' הקוצרים: ו [הכל יהיו שוים] וא"ת הרי גם לעיל פי"רשי לא תכניר להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכם דמשמע מותר בהנאה ובאכיל' · וי"ל דגם לעיל הוכחתו מכאן שאם לא כתיב קרא זה והיתה לכם לאכלה הייתי אומר לא תקצור אפילו באכילה ובהנאה אסור: [ד"ה שבת · מן השבות] שבות הוא לשון רשות כלומר מה שהוא רשות לכל אחד לאכול ממנו דהיינו הפקר אתה אוכל: [מן השמור] פי' מן הפירות של שביעי' ששמור לעצמו מלהפקרו לכל מדכתיב והיתה שבת הארץ ולא כתיב והיתה תבואות שבת הארץ וגו' אלא שבת לשון שבות · ואע"ג דלעיל כתיב לא תבצור ופירשי' אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר · י"ל דלעיל לא מיירי אלא בענבי' והכא כולל כל יוצאי מן הארץ · א"כ היה נשמע מהכא בפקא דאי לאו האי קרא ה"א לא תיבצור כלל כדפי' לעיל: [ד"ה לך · לעשירים] הא דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וקמרבה כמי לדידיה היא דוקא אם הוא גם כן עני מדכתיב ואכלו אביוני עמך מ"ה כתיב לך ולעבדך וגו' היינו עשיר דאף הן' אוכלו · וא"ת למה כתיב כאן לעבדך ולאמתך לא היה לכתיב רק לך שהרי עניים כבר כתיב דכתי' ואכלו אביוני עמך · וי"ל דכאן מדבר קודם ביעור שיש עדיין תבוא' בשדה שאין בע"ה צריך ליתן עד השדה משלו ובא להודיע שכולן אוכלין מן השדה והתם מדבר לאחר ביעור שבע"ס צריך ליתן על השדה ולהכי כתיב ואכלו אביוני עמך שהם אוכלין ואינן צריכים ליתן על השדה: (נ"א) וא"ת א"כ ואכלו אביוני עמך ל"ל השתא עשיר אוכל אביון לא כ"ש וי"ל אביוני עמך קודם לעשיר ולפיכך כתיב ואכלו אביוני עמך: [ד"ה ולשכירך · אף העכו"ם] (נמ"י) דא"א לומר ישראל ושכיר היינו קנין שני' ותושב היינו קנין עולם ככל שכיר ותושב שבמקרא דהא כבר כתיב ולעבדך ולאמתך שה' עבדיים וקמ"ל שאעפ"י שנקראת השנה קודש אפ"ה מותרין הפירות לנוים: (נ"א) וא"ת ולתושבך ל"ל דאי לשכירך ה"א דווקא משום דהוא פועל ישראל ודרך שיתן לו מזונות אבל לתושבך דאין מזונותו על ישראל אימא לא קמ"ל ואי כתב לתושבך ה"א תושב שקבל עליו שלא לעבד ע"ז אבל כתם נוי לא קמ"ל: ז [שמזונותיה עליך] (נמ"י) וה"פ מאחר שכוונת הפסוק להתיר הפירות אפילו לנוים ולבהמות ולחיות אע"פי שהן

קודש

קודם ע"כ ינפר יש סברא להתיר לבהמה שמנוע באכילתה שהיא בסותך ומזונותיה עליך משא"כ חיה · לכן נקט"ל ולבהמתך ולאפוקי מתה שהקשה פרא ס"ט: [כלה לבהמתך מן הבית] כלומ' מה שאספ' מפירו' שביעית לבהמתך צריך אתה לבערם מן הבית כשכלה לחיה מן השדה וצריך לבער כל מה שאסף מן הפירות של שביעית לבית: ח [שמסות שנים] פי' דשמיטה נקראת שבת כדכתיב או תרצ' הארץ את שבתותיה וכן תרגום אונקלוס שבע שמיטין דשנין ופוכשתו הוא מדכתיב שבע שנים שבע פעמים דמשמע דקאי אשנים ולא אשבועות שני' דומיא דשבע שבתות תמימו' תהיינה ותרגום אונקלוס שבע שבועות שלימין: [ד"ה והיו · שאע"פ כו' עשה יובל] פי' ודרוש הקרא הכי והיה לך מ"ט שנים או והעברת שופר וגו' ותקרא יובל: [למספר מ"ט] וא"ת וכי צריך הכתוב להודיע מנין · תירץ הר"אם דמנהג הכתוב כך הוא בכמה מקומו' · ונ"ל לפי שמנת היובל עולה לכאן ולכאן כלומר שהוא שנת היובל וגו מתחילין לספור השמיטה אחר היובל . (ב"ב דף קכ"א) א"כ הייתי אומר גם שב' שמיט' עולה לכאן ולכאן וא"כ לא יהיה משנין השנים רק מ"ג לכך פי' רשי מ"ט · ועי"ל דכתיב שבע שבתות השנים ואחר כך כתיב והעברת שופר וגו' בעשור לחדש ביום הכיפורים ואם כן הייתי אומר מ"ט שנים כלים ביום הכפורים וא"כ יהיו עשרה ימים יתירים לכן פי' רבי מ"ט: ט [לשון העברה] לא העברה ביד (בר"ה דף ל"ד) : ° [ד"ה ביה"כ · שב' בי"הכ (נ"א) והא דלא קאמר כסדר המקרא תשמע שנא' בעשור לחדש איני יודע שהוא יום הכפורי' משום דסבירא ליה דלאו במקרה היה זה שתלה הכתוב היובל ביום הכפורים אלא בודאי טעם יש בדבר שתולה היובל ביובל ביום הכפורי' וא"כ יש למכתב ביום הכפורים תעבירו שופר שביום הכפורי' עולה שנות היובל והטעם כאשר ידוע למביני' כי היובל וי"ה שניהם דבר אחד כי היובל הוא חזרת הכל לחוקתו כראשונה וכן י"ה הכל חוזר לחזקתו הראשון שבא י"ת מכפר להם ומוזרים לחזקתם הראשונה: י [מקדשין אות' בב"ד] כלו' ולא בעשור לחדש שבו העברו' השופר של יובל דא"כ את שנת הנ' שנה למה לי הא מהילא שמעינן דשנת החמשי' שנה מקדשין · ואין להקשות דמהכא משמע' דמתחילת השנה נעשו בני חורי' ולעיל כתו' והעברת שופר ונומר כי' לאדם לתבין מה היא העברת שופר כי' הא בכבר מקודש השנה לכל מילי מתחילת השנה כבר תירצו בגמרא פ"ק דר"ה מר"ה עד יום הכפורים לא היו העבדים נפטרי' לבתיה' ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלים ושותים ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יום הכפורים תקעו ב"ד בשופר נפטרים עבדים לבתיה' ושדות חוזרות לבעליהן : [ד"ה וקראתם · כמדייר] ומוביל סחורתא בכל מדינתא · ופיר' הערוך במדור דיירא פי' סירון כיסא הבבל הכוס' ומוליך סחור' בכל מקומות · מדייר לשון דיגה דיירא לשון של מדור בשני ווי"ן ורש"י פי' שם כמדור בי דייר' מי שהוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה: [ד"ה ושבתם · שהשדות] ולפי זה מקרא מסורס הוא וצריכין לומר ושבה אחוזתו אל איש כאומר ולא שהבעלים חוזרים לשדות המוכן מושבתם איש ונומר: [ד"ה ואיש · לרבו' את הנרצע] פי' הנרצע שפגע בו יובל קודם שש לרציעתו כדתניא בת"כ ובקידושין דף ט"ו וא"ת והלא כבר כתיב וקראתם דרור ופי' רש"י לעבדי' בין נרצע וכו' ולמה כתב ואיש אל משפחתו · וי"ל דמה שפי' רשי על וקראתם דרור עבדים בין נרצע כו' הוא יליף מאיש אל משפחתו תשובו כי זהו עיקר הפסוק וראייה לדברי שהרי פי' רשי בואלה המשפטים על ולעולם בכס תעבודו עד היובל ומקשה או אינו

אלא לעולם ממש ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו ולא מביא קרא דוקראתם דרור אלא ש"מ דזה עיקר · ועי"ל דאי לא כתיב אלא וקראתם דרור לכל ה"א ה"מ שיוצא ביובל היכא שמכרו ב"ד אבל מכר עצמו לא לכך נאמר ואיש אל משפחתו תשבו או להיפך : יא [כלאי' בראש · השנה] כלומר כדאיתא בר"ה ובת"כ ר"ל לכל מקום דשייך לומר קודש כמו בי"ט ושבת מוסיפין מחול על הקודש והכא ביובל גם כן כתיב וקדשתם ס"א פ"כ מוסיפין משנה שלאחר היובל ליובל לכך נאמר יובל היא שנת החמשי' דוקא שנה ולא יותר ואין צריך להוסיף משנה שלאחריה: [ד"ה את נזירים · כשם שנא'] וא"ת למה ספרש רש"י כשם שנאמר כו' : נגי לא תבצור את נזירה יותר הנבי לא תזרע ולא תקציר · וי"ל דלכך פי' רשי כשם כו' לפי שכתי' ביובל לא תבצרו את נזירה סתם ואיכא למימ' דלמא שאר פירות ולא ענבים לכך פי' רש"י כשם וכו' דהתם גבי שמיטה כמי כאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור וה"נ כתב ואת נזירה והתם קאי על ענבי' דכתי' שם בהדי' ואת ענבי נזירך לא תבצרו ה"נ קאי על ענבים ולכך פי' רש"י כשם כו כלומר דשנת שמיטה ושנת יובל שוין בכל דבר: יב [תופסת דמיה כהקדש] פי' אי פרקינהו לפירות שביעית או דיובל בדמים הני דמים תפסי קדושה כמו הקדש שפדוהו בדמיו שהדמים נתפסי' ונעשו הקדש: [יכול תצא היא לחולין] כמו הקדש שפדוהו בדמי' שהדמים נתפסין במקומו והוא יוצא לחולין אף פירות שביעית כן ת"ל תהיה: ° [ד"ה מן השדה. כשם שב' בשביעי'] (קנ"מ) וא"ת מה בא להודיענו והלא מקרא מלא הוא וספרת לך שבע וגו' וקדשתם את שנת החמשים כבר שנא כתוב דמקרא לא שמעינן בהדי' דשוות הן בקדושתה וה"א אחד חמור בקדושתה מחברתה אבל עכשיו שפי' כשם שנא' בשביעית נאמר ביובל כמכאן שניהן שוות בקדושתן מהר"ן: וא"ת למה מפרש רש"י כשם כבר פר' לעיל גבי נזירה · וי"ל דראייה הוא לפירושו שפי' כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית · ואין להקשות שכ"ל דלמא אף על פי שכלה לחיה מן השדה אי אתה צריך לבער מן הבית והא דכתיב מן השדה תאכלו פירושו שמה שאתה תביא מן השדה ביומו אתה תאכל ולא מה שאתה אוצרת ממנו בבית די"ל אי אתה יודע כשם שנ' בשמיטה כך נאמר ביובל ובשמיטה כתיב ולבהמתך ולחיה ופי' רש"י אם חיה אוכלת בהמ' לא כ"ש ומתרץ כלה לחיה מן השד' כלה לבהמתך מן הבית וה"ה גבי יובל כמו לכך פי' רשי כשם שנאמר כו': יג [תשובו · שחוזרת לאביו] כלומר ולא תאמר כיון דבנו יורש אותו אל ישוב השדה לאביו ביובל: יד [ד"ה אל תונו · זו אונאת ממון] ובפרשת קדושים פירשתי: ° (קנ"מ) בשם מהר"ן ואע"פ שאמרו ז"ל אין אונאה לקרקעות דהיינו לענין חזרת האונאה ביתר משתות אבל מ"מ הוא עובר בלאו: טו [כמה שנים · שעד היובל] (ד"ד) קשה לפרש"י בא הכתוב של במספר השנים לפרש מה היא האונאה במכירת קרקע וכי לא ידענא מה היא כיון שחייב להחזיר ביובל ודאי כזמן שעד היובל תלויה ובינה · ונראה דיש ב' ענינים דאם לוקח ראשון מוכר לשני ה"א שיוכל לומר לו אני מוכר לך לצמיתות ואע"פ שאתה צריך להחזיר למוכר אני אין לי עסק בזה שהחיוב יהיה עליך לקיים המכר ודומה לדבר במוכר בהמה לטבח שיש חיוב על הטבח שהבהמה בידו לתת מתנות כהונה ולא על המוכר ה"נ ביובל מ"מ מותר להונותו קמ"ל דאפ"ה לא תונו ואתה בכלל החיוב: [השנים ותבואת] פי' פשוטו וכו' פירש קרא דמספר שני בוא זה שפי' אחריו לפי רו: השנים וכו' והוא דבק עם אל תונו ואף על פי שהפסו' הראשון, תפס השנים שעברו אחר היובל תחורות השני' שנשארו עד היובל שכבשן

האחרון מפני שמתחיל זה מזה כי הקונה והמוכר אינם מביטין אלא על השנים שנשארו עד היובל וכפי מספר יהיה חשבון. לכן פי' רשי השני פסוקים על מספר השני' שנשארו רא"ם: [פאות מעתי שנים] משום דקשה להו לפרש שיהא הפסוק הראשון דבוק לאחרון: יו [תמעיט בדמיה] משו' דתרבה ותמעיט מקנתו משמע שירבה וימעיט קניתתיו ואין זה כוונת הכתוב מ"ה פי' תרבה מקנתו מקנה ביוקר ותמעיט מקנתו שיקנה בזול והא דאמר תרבה מקנתו שמכרנה ביוקר ולא נקט תרבה בדמיה כמו שנק' תמעיט בדמיה כדי שלא נחשוב שפירש ירבה וימעיט דמיהן יותר מכדי שוין אבל שתמכרנה ביוקר אינו משמע ביותר מכדי שוין אלא שמוי רב רא"ם ✽ יז [כאן הזהיר על אונאת דברי'] דקדוק לומר כאן ר"ל דכתיב שזיתו שייך אונאת דברים משא"כ בפסוק י"ד דכתיב אל תונו איש את אחיו שם אין לפרש אונאת דברי' דכל מה שהוא פוסל במומו הוא פוסל שהרי כבוד אחיו כבודו גם בזילזול אחיו הוא עצמו מזולזל לכן פיר' שם אונאת ממון וכאן אונאת דברים וק"ל וכ"כ בס"לה גלי"ט: יח [לבטח שבעון שמטה ישראל גולים] ופי' ועשיתם את חקותי ונו' דתחלת הקרא מיירי בחקות ומשפטים של שמיטה דאל"כ מה ענין זה לכאן: יט [בתוך המעים] ר"ל והלא בהדיא כתוב ונתנה הארץ את פריה ומזילא שמעינן דאוכל לשובע ולמה כתיב ואכלת לשובע לכך פי' רשי בתוך כו': ✽ ומה שמהפך רש"י לפרש וישבתם לבטח קודם ואכלתם לשובע ועוד קשה מה שנקט רש יב' דברים ברשימו' ונתנה הארץ וגו וישבת' לבטח ולא פירש רק על וישבתם לבטח ונראה שלפי סדר הכתוב נוכל לפרש וישבתם לבטח קאי אואכלתם לשובע לפי שיקשה לך כיון שכתב' הארץ פריה ל"ל ואכלתם לשובע ואימשום שאף בתוך וכו' ר"ל דיאכל מעט ומתברך במעיו שכן משמע הלשון לשבוע ולא כתיב ושבעת' אלא שיבא א"כ לשביעה מאליו על זה יקשה לך ל"ל זה הלא איך יטעום אוכל ויהנה באכילתו כיון שיש לו ועל זה בא הכתוב לתרץ זה וישבתם לבטח שלא תדאגו כשיבא שנת בצורת כי יש פי' א' על בצורת שהמעות אינו מצוי לכן יבא הברכה שישבע במעט אכילה במה שיקנ' לו במעט מעות ישבע וא"כ הכל ברכה אחת וזה אין נראה ברש"י דא"כ לשתוק קרא מן וישבתם ואי לתרץ ל"ל ברכה בתוך מעיו ממילא ידענו זה כשיבא בצורת כנ"ל לכן פי' רשי דוישבתם קאי על ונתנה הארץ פריה ר"ל הפירות יהיו שכיחין וגם המעות שלא יבא בצורת וא"כ ואכלת' לשובע שיאכל קימעא ברכה אחרת ר"ל שיהי' לו יותר מכדי צורכו ויוכל לקנית שפכים מה שלבו חפץ נלי"ט: כ [אל הבית] והיא מלשון כניסה ואל הבית אבל אין לומר ולא נאסף בשדה אל הבגדים והוא מלשון קיבוץ אל מקום אחד אם כן מה תועלת בזה אם היה נאסף בשדה בגדים ולא היה נאסף לבית: [ד"ה את תבואתינו הבא ס מאליה] מדכתיב הן לא נזרע ממילא דלא נאסף התבואה ל"ל כתיב ולא נאסף את תבואתנו אלא ודאי כן פירוש ולא נאסף את תבואתינו כגון יין ופירות וספיחים שאינם צריכים זריעה: כב [ונתשרי הוא עת האסיף] משמע שלא היו אוכלין מן התבואה עד חג הסוכות ולעיל פירש רש"י לשלש השני' קנת הששי' מניסן עד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שזורע בשמינית במרחשון ויקצור בניסן משמע שהיו אוכלין מיד בניסן וקשיא אהדדי וי"ל לעיל כתיב כי תאמרו כלומר אם תאמר מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף והשיב הק"בה על דבריהם וצויתי את ברכתי ועשת את התבואה לשלש שנים כמו שפירש רשי שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן אבל באמת לא היו אוכלין עד שנה תשיעית שהוא חג הסוכות והא דכתיב ואכלת ונומר עד

השנה התשיעית דבותא קמ"ל לא מיבעי לשלש שנים מששית של שישית עד ניסן של שמינית אלא אפי' עד סוף השמינית שהוא תחלת השנה התשיעית יספיק לכם הישן שתאכלו כמו בכל שנה ושנה שאוכלין מן הישן עד חג הסוכות של שנה הבאה וכו' הרא"ם: (נ"א) וא"ת ולמה לא כתב רש"י טפי שתעשה לד' שנים ואין זה קשיא כי הכתוב מדבר לשאילת בני האדם שיהיה אומרים מה נאכל וקושיא זאת אינה נופלת ביובל כי לא נשארו על שנה א' כי בשנה אחת אפשר להסתפק אחר תבואה אבל בכל שמיטה א"א: כג [שלא יהא הלוקח כובשה] כאלו אמר לא יכבשנה הלוקח תחת ידו מלהחזירה עד שנמצא שנמכרת לצמיתות: [ד"ה כי לי שאינה שלך] והא דלא נקט רש"י כמו דכתיב בקרא שהיא שלו ומפני כי אין טעם בדבר לאמור לא יכבשנה הלוקח בידו מלהחזיר לבעלים מפני שהלי הארץ אלא מפני שלהם היא הארץ היה לומר או ומפני הארץ אינה שלך ולכן אל ירע בעיניך מלהחזירה לכן נקט הרב שאינה שלך הרא"ם: כד [בתים ועבד עברי] דאל"כ ובכל ל"ל אלא לרבות גאולה אף בקרובים לבתי ערי חומה ועבד עברי הנמכר לישראל: [לפ' של אחריו] כתב הר"אם לא ידעתי מי הכריחו לומר שהוא סמוך לפר' שלאחריו ולא לראש הפרש' עצמה ובא לומר כאן שאין הלוקח יכול לעכב אלא גאולה יתנו לארץ ע"כ. ונראה דהוכרח רש"י לפרש כן דקשה לו ל"ל קרא ובכל ארץ אחוזתכם וגו' והא בפרשה שניו' כתיב שאין הלוקח רשאי לעכב לכן פי' שאף המקרא הזה סמוך לפרשה שלא זריז והו"ק: כה [דרך ארץ שישייר שדה] דכיון שאין רשאי למכור אלא מפני דוחקו מאי ס"ד דכתיב מאחוזתו כיון שהשעה דוחקתו שצריך למכור אפי' כו' לכן פי' למדה תורה כו' כלומ' אף אם השעה דוחקתו ימכם את עצמו במה שיוכל ולא ימכור כולו אלא ישייר לעצמו וכו' וק"ל: [ד"ה ונאל ואין הלוקח יכול לעכב] כתב הרא"ם כמ"ד דונאל רשות ובא הכתוב של ונאל לומ' שאין הלוקח יכול לעכב דאל"כ ונאל למה לי בשלמא למ"ד חובה שפיר שבא שבא הכתוב לחייב היותר קרוב שיגאלנה אלא למ"ד רשות ונאל ל"ל וכי תעלה על דעתך שאם רצה לגאול שלא יהא רשאי לגאול. אלא ע"כ הא קמ"ל שאין הלוקח יכול לעכב: כו [שאין לו גואלים] כלומ' וכי יש לך בישראל מבועלי שלק בארץ שאין לו גואלים שורש יעקב: [שיוכל לגא ל] כלומ' שהם עניים. כתב הרא"ם אבל בקידושין שנו אלא זה שיש לו ואינו רוצה שהרשות בידו ומכאן הביא ראייה ר' יושע דהאי קרא דונאל את ממכר אחיו רשות דקאמ' התם אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל איש כי לא יהיה לו גואל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו ואם היה כדברי רש"י שאין לו גואל' שיכול לגאול שאין לו השגת יד שוב אין ראיה מן המקרא הזה דקרא ונאל את ממכר אחיו ברשות קמיירי דלמא בחובה קמיירי ומאי ואם אין לאיש גואל שאין לו גואל שיש לו השגת יד לגאול וא"כ לפי פי' הרא"ם יהיו דברי רש"י סותרים זה את זה דלעיל פי' כמ"ד דברשות קמיירי כמו שפירש הר"אם והכא פירש כמ"ד חובה ואף כי הרבה פעמים מצינו שרש"י פירש פעמים כי האי מ"ד ופעמים כי האי מ"ד אע"פ ששניה' סותרים זה את זה היינו בשני מקומות אבל במקום א' כי הכא קשה. לכן נראה דרש"י סובר כמ"ד חובה ולעיל נמי בחובה איירי ודלא כהר"אם: וא"ת מה מתורץ בזה וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל שהוא עשיר שיכול לינאל ממכרו וי"ל דהכי פירושו אין לו גואל הקרו' שיכול לגאול ממכרו לפי שהמצ.ה מוטלת על הקרו' לו ביותר ואותו קרוב אינו עשיר כל כך שיוכל לגאל ממכרו: (ד"ד) בפ' בשת מקש'שם רש"י ג"כ קשיא זאת ומוקי לה בגר שאין לו יורשים וכאן

לא

לא אין עבדי כי כאן מיירי משדה אחוזה וגר אין לו חלק בא"י כן ...רכו הג"א ומהר"ש · וקשה לי הא אפשר לגר שיש לו שדה אחוזה כגון שנפלה לו שדה ...ראל בבית ערי חומה שלקחו ממנו ולא בא לו המוכר תוך שנתו נפלה לו ואח"כ הניחו הגר לבנו שנולד לו כיהדו' ושייך שפיר דין זה שאם מכרו ... לישראל שאין לו גאולה בקרוביו מצד אביו · ונ"ל דטפי ניחא ליה בישראל ממש כפשוטו שאין לו גואל : כו [ד"ה לאיש · המוכר הזה שנה] פי' אל הלוקח הראשון שמכר לשני שגם הוא נקרא מוכר (ערכין דף ל') דא"כ נמצא דמוכר שדה אחוזתו לפעמים יפסיד דשמא קנה לוקח ראשון במנה ומכר במאתיים : כח [שאינו גואל לחצאין] דאל"כ די ל"ל אלא לומר שאם מצאה ידו כדי גאולת כל השדה הוא גואל ואם לאו לאו : ° (נמ"י) קשה למה לא פירש ומצא כדי גאולתו דלעיל ואפשר דס"ל להרב דיות' מוכח בכאן דהא מביים והי' ממכרו עד היובל ואינו מחזיר לו כלום ש"מ דאין נגאל לחצאין אבל לעיל דמיירי באם השיגה ידו כדי גאולתו שיחשוב עם הלוקח דאיכא למימר דלמא ה"ה אם מצא פחות מדמי גאולתו שגואל כנגד מעותיו והכתוב דיבר בהוה שמצא כדי כל השדה לכך המתין לפרש עד לכאן : [שהיובל משמט בתחילתו] בערכין דף ל' ופר"פי בין השמשות של ערב שנת היובל נפקא שביעי' והוא שעתא תרוייהו משמטי' עכ"ל:

כט [המוקפת חומה] פי' שנת אלה הוקפה ואח"כ נתיישבה ואמר מימות יהושע וכו' דמשמע אין הכתוב מדבר אלא בעיר שמוקפת בשעת כיבוש שהוא תחילת ישיבתן בארץ : [ד"ה והיתה · של בית ימים] כלומר ולא של מוכרו דומיא כדי גאולתו דלעיל דכת' עכ"ל גאולתו של מוכר לא גאולתו שלא אחוזה דאחוז' לשון נקבה אבל הכא דבית לשון זכר הוא וגם לא המוכר פה ממכר על שיפול עליו כנוי של גאולתו עכ"ל שפירושו גאולתו של בית רא"ם :

ל [בכוחו של קונה] כלומ' אע"פ שהיה בידו של קונה מ"מ היה נ"כ דכחו של מוכר שעדיין היה בידו לפדותו ועתה בידו של קונה שמוכ' אין יכול להוציאו מידו וכתב הר"אם אבל יש לתמוה למה לא פירש דמלת וקם אצמיתו' קאי דעד השתא היה בידו של קונה קנין של שנה וכו' · ונ"ל דלוקי' דרש"י הוא מדכתיב בקרא לצמיתות לקונה וגו' לקונה יתירא הוא פשיטא דאקונה קאי אלא לקונה דיוקא הוא לקונה ולא למוכר כלומר דעד השתא היה ברשות של מוכר לפדותו ועכשיו אחר שעברה השנה יצא' מרשותו של מוכ' וכו' : לא [וביובל יצא במגם] כלומר בלא השלמה דגבי שדה אחוזה תניא אכלה שנה ופגע בו יובל משלים לו עוד שנה אחר היובל להכי איצטריך וביובל יצא קרא יתירא הוא לומר שיצא במגם בלא השלמה · בערכין דף כ"ט : לג [ד"ה ויצא · גאולה זו של מכיר] (נ"א) כתב מהר"ן שלאתי כתוב שלכן קרא הכתוב מכירה זו גאולה לפי שבלאחם שיש ללוים כבר הי' של ישראל שהרי לא היה להם שלקוחם של בתוך בני ישראל רק ישראל נתנו להם מ"ח עיר מלבד עבודתם א"כ מ"מ שבא לקנותהן הלוי כאלו גאלו מידו שבפלה זו גם מתחלה היתה של ישראל : [בלוקח ישראל] פירש ד"א ואשר יגאל גאולה משמש לשון פדיון ממש ולא לשון קנין · ואדלעיל קאי דכתיב גאולת עולם תהיה ללוים בא הכתוב לומר שלא כישראל שקנה מלוי בלבד קאמר שיש ללוי לפדותו לעולם אלא אפי' לוי שקנה מלוי פודה המוכר גאולת עולם : [ד"ה ויצא ממכר · מכוה אחרת] היינו לכי פי' ד"א וכו' ולא גאולת עולם דלעיל חינה קאי דמיירי בפדיון אבל לפי פי' ראשון כולה חדא מילתא היא : [ד"ה כי בתי · כשדות] והא דקאמר ויש להם גאולה כשדות ולא קאמר כפי ויוצאין ביובל כשדות לאו דוקא אלא הה"נ ויוצאין ביובל וכד מוכייה בקט · כתב הרא"ם אך קשה כי זה הטעם כי בתי ערי הלוים וגו' לא שייך אלא בישראל הקונה מן הלוי אבל כשהקונים הם לוים דלא שייך האי טעמא שהרי נשאר ביד לוי ולא יופקעו נחלתם דלמא דינם כבתי ערי חומה של ישראל וכו' ושמא י"ל משום שרוב הקונים מן הלוים הם ישראלים מפני שהם הרוב כתגם התורה שטעם בעבורם ולא חששה לטעם קונים שהם לוים · ולי נראה מיתורא דקרא יש ללמוד דאין לחלק בין הקונים הן שהן ישראל או לוים דין אחד להם מדכתיב הוא אחוזת בתוך בני ישראל בתוך ל"ל בני ישראל ל"ל אלא דרשא קאתא לומר שנחלת לוים תהיה בשלימות כמו שהיא בתחילת בתוך בני ישראל ואם אינו ענין לקונים ישראלים תניהו לקונים לוים שיחזרו ביובל : לד [אינה יוצאה לכהנים] כתב הרא"ם ויש לתמוה דמדהוצרך להביא ראייה מקרא דאחוזת עולם היא להם שלא ימכור מכר עולם כדתניא בת"כ לא ימכר מכר נזכר או לא ימכר מכר עולם פיר' שאין הלוי יכול למוכרו ת"ל כי אחוזת עולם ולא הביא מסה שכתוב גאולת עולם תהיה ללוים ש"מ דס"ל דההוא קראי דלעיל בבתי' ועדי' קמיירי ולא בשדה מגרש וכיון שכן הוא למה לא יפרשו לא ימכר שלא יוכל הלוי למכור השדה מגרש שלו וקראי דלעיל בבתים וערים בלבד קא מיירי ולא בשדה מגרש וכו' וכ"ע · ונ"ל דהכא קא יליף מקרא דכי אחוזת עולם כלומר אלו לא נאמר כי אחוזת ה"א לא ימכר דכתיב בשדה מגרש פי' לא יוכל למכור הלוי שדה מגרש שלו וקרא דגאולת עולם מיירי בבתים וערים ולא בשדה מגרש · אבל השתא דכתיב כי אחוזת עולם להם אם כן ילפינן אחוזת אחוזת מבתים וערים מה בתים יכולין למכור אף שדה מגרש יכולין למכור דומיא דבתים שלא ימכר ממכר עולם ואם כן כיון דילפינן דדין אחד להם לבתים וערים ושדה מגרש א"כ לערבינהו קרא ולכתבינהו גבי הדדי אלא ע"כ לא ימכר למכור נזכר הוא דאתא ובזה יתורץ נמי הקושי' השניי' שהקשה הר"אם על מתניתא דת"כ :

לה [ד"ה גר · ואיזה תושב] פי' אבל לא גר ותושב דוקא דומיא דואל תונו את הגר והכבהם את הגר משום דבריש' דקרא כתיב וכי ימוך אחיך ותושב לאו אחיך הוא כיון שהוא אוכל נבילות אף שמקיים ז' מצות בני נח ואינו עובד עבודת אלילים : לח [ד"ה להיות · שכל הדר] (נ"א) טעם זה ידוע כי ארץ הקדושה היא לה' כמו שכתוב עם ה' אלה ומארצו יצאו לפיכך הדר בא"י הק"נה הוא לאלהים אבל נ"ל מאמר אשר היא נתונה תחת יד השרים העליונים הדר נס"ל כאלו עובד ע"ז כי ברוב עם הדרת מלך שמילא הדר שם שהדר ומפאר לאלהי נכר : מ [ד"ה עד · אם פגע בו יובל] פי' ד' קראי כתיבי פה עד שנת היובל יעבוד עמך ואוקמה במוכר עצמו שפגע בו יובל קודם שש ושב אל משפחתו במכרו ב"ד שפגע בו יובל קודם שש ואיש אל משפחתו תשובו בנרצע שפגע בו יובל קודם שש לרציעתו ועבדו לעולם בנרצע שפגע בו יובל אחר שש לרציעתו כדאיתא פ"ק דקדושין דף כ' : מא [שרבו חייב במזונות בניו] (קנ"ח) לאו בסתם בני' קמיירי אלא בבני' שהאב מחויב במזונותיהם דהיינו עד שיהיו בני שש שנים : [ד"ה אל · כבוד אבותיו] ולא אחוזת קרקעותיו מדכתיב אחוזת אבותיו דכתי' בקרא ל"ל ועו' הא לאו במוכר אחוזתו קמיירי אלא בכבודו אבותיו הוא כלומר שלא יזלזלו אותו שהוא עבד : (ד"ד) מר [א"ת א"כ] ונראה דמן הפסוק מוכח שיש כאן קושיא דהיינו וא"ת כו' דאל"כ קשה למה אמרו ועבדך בוי"ו דהיינו שמחובר למעלה לל"ל וה לכך כ' שיש כאן קושיא ומתרץ : מה [ד"ה מהם · אותם תקנו] וא"ת למה צריך רש"י לפ' אותם תקנו וי"ל אם לא פירש כן הייתי אומר אם היו להם עבדים הנמכרים לכם אותם תקנו מהם

לכן פירש רש"י אותם תקנו כלומר הם עצמם תקנו · ועי"ל כך פי' רש"י אותם תקנו ר"ל האבות של בנים מותר לקנות וכ"ש בניהם שמותרים לקנות אבל אי פי' של מהם במשמעו הייתי אומר פירש מן האבות מותר לקנות הבנים אבל האבות עצמן אסורין לקנו' לעבדים ל"פ מהם תקנו אותם תקנו אפילו האבות עצמן מותר לקנו' כמו הבנים · וא"ת ולמה לא פירש רש"י זה לעיל גבי מהם תקנו עבד ואמה · וי"ל דלעיל לא צריך רש"י לפרש מידי לפי שהכתוב גופיה מפרש והולך מהם תקנו עבד ואמה אבל כאן שלא כתיב בפסוק מידי בתריה ולא ידעינן אהיכא קאי מהם תקנו דלמא קאי אבהמות וה"פ מהם תקנו בהמות לכך צריך רש"י לפרש אותם תקנו' רא"ם · וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש מהם תקנו דילמא אותם כמשמעו הוא ולא מהם · וי"ל דלעיל בפרשת שמות כתיב ויחלא הארץ אות' ופירש רש"י מהם ושם מוכרח שפירש אותם הוא מהם ש"מ דפירושו של מהם אותם : מח [שיטמע] מצאתי בשם הערוך מטיון תרגום שמוע ובערוך הגדול מצאתי ויספרו מטמוני תרגום מן טומעיא · כי בא השמש תרגום ירושלמי שמועות שמשא · רצה לומר אל תניחהו עד שיהא שמון בין עבודת אלילים : [שתחת ידך] מפרא אומר כן דאי בעבודת אלילים שאינו תחת ידו מה אתה יכול לעשו' לו עד שיאמר הכתוב עליו ויצא בשנת היובל וגו' : נג [לעיניך ואתה רואה] וא"ת והיאך אני יודע אם כונתו לרדו בפרך שהרי לעיל פירש רש"י לא תרדה בפרך מלאכה שלא לצורך וזה אינו יכול לידע שמא הוא לצורך . ועוד קשה מה שפי' רשי לעיל א"ת במי אשתמש כו' ואי קשה ליה לרש"י כו' והרי כל מה שהוא צורך לו מותר להשתמש בעבד עברי · וי"ל דמה שפירש רש"י לעיל לא תרדה בו בפרך מלאכה שלא לצורך כדי לענותו ה"פ שלא תאמר לו הסס לי כוס זה ואינו צריך לו או עדור תחת הגפן זו עד שאבא אפי' הוא נצרך שמא לא יבא לעולם אם כן מתורץ הכל מה שפירש רש"י וא"ת אם כן במי אשתמש שהרי אפילו מלאכה שהוא לצורך אסור להשתמש כדפירש"י וגם מתורץ מה שפירש רש"י ואתה רואה לפי שאתה יכול לראות אם אומר עשה לי מלאכה זו עד שאבא אפי' הוא לצורך נקרא רידוי הואיל ואמר עד שאבא :

פרשה כו

א [פואיל ורבי מגלה עריות] וא"ת בשלמא עבודת אלילים ושבת כתיבי בקרא הכא בפרשה אלא גילוי עריות לא הוזכר בקרא למה נקט רש"י גילוי עריות · וי"ל אף שלא נזכר בקרא גילוי עריות רמז גם כן על גלוי עריות כיון שהזכיר עבודת אלילים כדאמר במד' שני שדיך וכו' שהיו השני לוחות מכוונים דבור כנגד דבור לא תנאף כנגד לא יהיה לך דהיינו ע"ג · א"נ ע"ד שאמרו לא עבדו ישראל עבודת אלילים אלא כדי להתיר בעריות והא דהזכיר שבת דהא כל המחלל שבת כאלו כפר בבריאת שמים וארץ · א"נ כגון שיקנה העבד למשכב זכור והיינו עריות : ° (נ"א) הקשה הר"אם דל"ל למכתב משפחת גר דאם לע"ז עצמה נמכר כ"ש לגוי ולא הבנתי קושיא זאת דה"ל להקשו' נמי אם לגוי נמכר לגר תושב כ"ש אלא לכך כתב כולם כמו שפרש"י שאין הקב"ה הניא הכל ביחד עליו ואם כתב לעק"ה א תחלת מכירתו הוא לעקר וזה אין הקב"ה עשה רק מביא עליו מעט מעט : [ד"ה ואבן · בפשוט ידים ורגלים] וא"ת מנ"ל לרש"י שהשתחואה בפישו' ידים ורגלים וי"ל דלעיל בפרשת וישב כתיב להשתחות לך ארצה ש"מ דהשתחואה בפישוט ידים ורגלי' היא : [אין מן המקדש] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף במקדש אסור לעשות כן · וי"ל דכתיב בקרא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עלי' [illegible] אסרה תורה אבל במקדש לא אסרה :

חסלת פרשת בהר

בחקותי

פרשה כו

ג [הרי קיום מצות] ה"ג כשהוא אומר ועשיתם אותם הרי קיום מצות אמור וכו' ואם כן פירש ואם בחקותי תלכו בעמלי' שתם ואת מצותי תשמרו בעמלים ע"מ לשמור ולקיים : [שתהיו עמלים בתורה] מדכתיב תלכו ולא כתיב תלמדו אלא נלמד שתלכו אחר מדרש חכמים : ° (נח"י) דייק מדכתיב תלכו דכיוצא בזה מצינו לשון הליכה בירמיה על עוזבם את תורתי ולא הלכו בה · וכמו הוי כל צמא לכו למים שמורה על התעסקות בתורה : [ד"ה ואת · ע"מ לשמור] רצונו בזה דהא אחרי כן כתיב ונתתי גשמיכם וגומר · והוה משמע שיתעסקו בתורה ע"מ יקבלו שכר והלא אמרו רז"ל אל תהיו כעבדי' המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס ל"פ ע"מ לקיים כו' כמו שנ' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם דמשמע שישמרו בלב בשעה שעמלים בה לעשות כל האמור בה : ד [בעתם שאין דרך ב"א לצאת] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בעתם פי' בעת שצריכין אותם לגשמים · וי"ל מדכתיב גשמיכם ולא כתיב גשם אלא גשמיכם משמע גשם שלכם ר"ל בעת שצריכין להו וא"כ בעתם ל"ל אלא בא ללמדך בשעה שאין כו' : [בלילי שבתות] כדאמרינן בערבי פסחים דף קי"ב משו' דבעתם קאי אלעיל דכתיב בסוף פ' בהר את שבתותי תשמרו ודרשינן סמיכות עיין לקמן בפר' עקב עוד על זו : [ד"ה ועץ · הן אילני סרק] מדכתיב ועץ השדה דהוא מיותר אלא השדה משמע אילנו' שגדלין בשדה שאין דרכן לעשות פרי דהיינו אילן סרק : ° (נח"י) משום דהוקשה לו דהא לא מצינו שנתקיים זה שהאילן סרק נתן פריו דבר אלקינו יקום לעולם ולאינא לבטלה וע"ז תירץ ואע"פ שבעה"ז לא זכו ישראל לברכה זו ויתקיים לעתיד ב"ב : ה [ובבציר תעסקו עד] פי' דק"ל דאין זה מכלל ברכה אם יתעכב הדיש עד סמוך לבצי' וע"ז פי' וכו' : [ד"ה ואכלתם לשובע · אוכל קימעא] עיי' מש"כ בפר' בהר : ו [שהשלום שקול כנגד הכל] מדכתיב לעיל מיניה ונתנה הארץ יבולה וגומר שמדבר בענין תבואה ואמר ונתתי שלו' כתיב נ"כ ואכלת' ישן נושן וגומר שמדב' בתבואה ונתתי שלום כתיב באמצע ולמה כתיב באמצע אלא ששקול כנגד הכל : [עושה שלום ובורא את הכל] ואע"פ שאין במקר' כך אלא כתיב עושה שלו' ובורא רע אך שינו משו' לישנא מעליא כדאמרי' בברכות : [אפי' לעבור] דק"ל דה"לל וחרב לא יבא בארצכם ועוד הא כתיב וישבתם לבטח ונתתי שלו' אלא אין צ"ל שלא יבא חרב למלחמ' אלא אפי' כו' : ז [לפניכם · איש בחרב רעהו] מדלא כתיב ונפלו לפניכם בחרב או והכיתם אותם בחרב מיבעי לי אלא שיפלו בחרב רעהו רא"ם : א"נ כי דרך הגורשי' כשמכי אות' בחרב מכי' אותם מאחוריהם והם נופלים על פניהם ואם כן למה כתיב לחרב אלא לחרב רעהו : ח [מן החלשים] מדלא כתיב וירדפו חמשה מכם מאה כמו שכתיב אח"כ ומאה מכם אלא לכך שינה וכו' לומר לך דהאי מכם אין פירושו כמשמעו שלא מכם לשון מן כמו ומן אחיך עמו דהיינו עני וסתם עני הוא חלש : [ד"ה חמשה · וכי כך הוא החשבון] והלא שייך ה' מאות איש לרבבה לפי חשבון ה' אנשים למאה ·

[illegible] ומצאתי בשם מהר"ר יעקב מאורל"ייניש שהוא מפר' הפסוק ורדפו מ[illegible] חמשה מאה מאה פעמים חמשה איש ורדפו רבבה מכאתי [אלא מ[illegible]ומה] כתב הרא"ם ויש לתמוה דאם כן בעובדי אלילים דכתיב ב[illegible] איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה היה לו לומר ושנים יניסו [illegible] אלפים · בספר אמרי נועם מקשה קושיא זו ותירץ בשם ר"ת דהכא רודפים והורגי' קאמר מדכתיב ונפלו אויבכם לפניכ' לחרב ולכך לא ירדוף ויהרג כ"א חמשה מאה אבל התם לא הריגה כ"א רדיפה הוא · ולי נראה דכל רדיפה הוא הריגה ולא כן לשון ניסה ולכן גבי עובד אלילים אחד ירדוף ויהרוג אלף ה"ה נמי דשנים יהרגו ב' אלפים ולא יותר ובג' ג' אלפים וכן לעולם ולא כן בני ישראל כפי' רש"י וכי כך הוא החשבון וכו' אבל לענין ניסה יכול להיות ששנים יניסו עשרת אלפים איש ואפשר ששני אנשים מישראל ינוסו כפלים מהם כמו יונתן ונושא כליו ואפשר דבכלל דבריהם ג"כ דברי בעל אמרי נועם וק"ל ועיין בתוספות בסוטה דף י"א :

(ד"ד) ויש עכ"פ לתת טעם לחשבון זה דמאה ורבבה · ונראה בדרך זה כיון דעל חמשה מגיע ק' וממילא אם הם מרובים ה"ל כל אחד מן הק' כאלו הוא לבד חמשה ומגיע עליו לבד ק' נמצא דאותו ק' מגיע עליהן ק' פעמים ק' והיינו רבבה : [ד"ה ונפלו · שלא כדרך] דקשה לרש"י ל"ל למכתב ב' פעמים ונפל אויבכם הא לעיל גם כן כתיב ונפלו לפניכם אלא וכו' : ט [למלך ששכר פועלים] ולא עבד לו באמונה סוף מאחד שעבד לו באמונה כשנכנסו הפועלים לטול שכרן ונכנס עמהם גם הפועל ההוא אמר לו המלך בני אפנה לך כי אלו עשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל אתה חשבון רב יש לי עמך כך הקב"ה עובדי אלילים משלם שכרם במהירו' וכשבא לישראל פונה מכל עסקיו ששכר' הרבה מאד וצריך פנאי לעשות עמהם חשבון ליפרוע כל הזכיות (נח"י) ועיין במ"ש בפרש' כי תשא ובפרשת אחרי מות : [ד"ה והפרתי · בפ' ור] וא"ת דלהא והפרתי והרביתי תרווייהו קאי אפריה ורביה כמו בכל מקום כתיב פריה רביה בהדדי · וי"ל מדלא כתיב והפריתי והרבתי אתכם אלא והפרתי אתכם דמשמע דשני ענינים הם (מהר"אי) והא דלא דרשו כלום גבי ישמעאל דכתיב ולישמעאל שמעתי והפרתי אותו ולא דרשו כלום במלת אותו די"ל דגבי ישמעאל מלת אותו מיעוט הוא אותו אברך בברכת פריה ורבי' ולא בני קטורה שאף שהם ג"כ בני קטורה ודו"ק : [ד"ה והרבתי · בקומה] הרא"ם פי' מכיון שפרים ודאי מתרבין אלא ודאי מל' התרברבות הוא דהיינו קומה זקופה : י [וישנים להתישן] דקש' לרש"י מה ברכה יש בזו שתאכלו ישן וכו' : [ד"ה וישן · מלאות [illegible]] ר"ל ולין דרכו של חדש להיות נשאר בגורן אלא מרקבת אם נשאר בגורן הילכך צריכין שתו באוצרות : [לפנות האוצרות] אבל לא נקט רש"י שצריכין הישן לאיבוד דא"כ מה ברכה יש בה · ועוד איך יאכלו ישן נושן וש"מ ישן נמי הוא יותר טוב מן החדש אלא ע"כ להוציאו מן האוצר וליתן במקום אחר בבית שהאוצר שומר החדש שלא יתרקב והישן כיון שעברה עליו השנה אין בו להתקלקל :

יא [בית המקדש] אבל איכו משכן כמשמעו דבא"י לא היה להן המשכן אלא דוקא במדבר · במס' עירובין בשמעתא ק[illegible]ייתא גרסי' בשלמא מקדש דמקרי משכן דכתי' ונתתי משכני בתוככם ופי' רש"י כשנא' קרא זה כבר הוקם המשכן שהרי בת"כ נכתב קרא זה וכל אותו הספר באהל מועד נאמר כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד ועל איזה משכן היה מבטיחן אם לא על המקדש כו' ע"כ :

יד [ולדעת מדרש חכמים] פי' דק"ל למה שינה הכתוב דלעיל כתי' אם בחקותי תלכו דהיינו שתהיו עמלים בתורה והכא כתיב לא תשמעו לי דהל"ל אם בחקותי לא תלכו בשלמא אי מיירי נמי במדרש חכמים אתי שפיר דתלי' בשמוע' מפני שמדרש חכמים היא נקראת קבלה שהם קבלו איש מפי איש : [ד"ה ולא תעשו · הרי שתים] דק"ל כיון שלא למדו ודאי לא יודעין לעשות · ומתרץ דאין הכי נמי דאמר הפסוק כן הואיל ולא תלמדו ודאי לא תעשו : טו [תמאסו · באחרי' העושים] " (נ"א) וז"ש ואם משפטי תגעל נפשכם כי השופטי' צריכים חכמה · כדאמרי' הרוצה להתחכם יעסוק בדיני ממונות וכן דרשו גבי שלמה מי שנאמר בו ויחכם ויאמר מי יוכל לשפוט את עמך הגדול הזה : [ד"ה משפטי · שונא החכמים] דא"נ"כ דהא לעיל כתיב ולא תעשו דהיינו מאוס המצות א"כ ואם בחקותי תמאסו ל"ל אלא מואס באחרי' וכן הוא פי' ואת משפטי תגעל נפשכם וכו' : טז [והפקדתי עליכם] דק"ל' דוהפקדתי משמע לשון פקדון ומה פקדון שייך הכא · ל"פ שהוא לשון צואה : [ד"ה שחפת · ומראית פניו נפוחה] ר"ל מראי' פניו של בשר שנפוח וע"פ' שאינו אדום כשאר בשר של אדם בריא : [ד"ה וזרעתם · ואכלוהו אויביכם] דק"ל דבתחילה אמר וזרעתם לריק זרעכם דמשמע שלא יצמח ואחר כך אמר ואכלוהו אויביכם דמשמ' שיצמח · אי"נ דק"ל לרש"י היאך יזרע הזורע לריק הא בקרקע הוא זורע · ומתרץ לריק כלומ' שלא יצמח וכו' :

[מכת מופן] י"מ שהוא ל' ממתנה כלומר שהבריות ממתינין וצופות שכל שעה יקל ממנו החולי וירפא וכשות כבהלים הבריו' שמת מיתה פתאומית · וי"מ אותו לשון מתגניים ר"ל מכה המתחלת במתניים ואות מכה מגבל' אותו ולשון מומן מלשון אוזן ששמע על הר סיני וכו' כלומר שהיה לו לומר אזניים ה"ה נמי לשון מתניים : [ד"ה וזרעתם · מצמחת] ר"ל וכשאירע פעם שנית שמצמחת : [לימי המצור] ר"ל ומאספין להן תבוא' כדי שיהא להם לאכול כשצרין על עיירות ישראל : יז [ד"ה ונגפתם · מבפנים] וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש כן הא כתיב ונגפתם לפני אויביכם משמע שיהיו הורגים אותם בקרבם · וי"ל דהוכחת רש"י מדכתיב ונתתי פני בכם משמע שהוא מיתה בידי שמים דהיינו כרת שמת על מטתו קודם זמנו כדכתיב בפ' קדושים ושמתי אני את פני באיש ההוא והכרתי אותו משמ' כל מקום שכתיב פני שהוא כרת וכתיב אחריו ונגפתם לפני אויביכם משמ' מיתה בידי אדם בסייף · ומתרץ שה"פ הא דקאמר ונתתי את פני בכם היינו שתהא המות הורגת אתכם מבפנים שהוא כרת והא דקאמר ונגפתם לפני אויביכם ה"פ ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ ר"ל עומדין מבחוץ ושמיתו במיתתן נראה שנתנגפו לפני אויביכם · א"נ מדכתיב ונגפתם שהוא לשון מגיפה שהיא מיתה בידי שמים : [ד"ה ורדו בכם · מכם] דק"ל בכם ל"ל דהא כתיב ונגפתם אלא ע"כ לדרשא אתי והוצרך לומר תרתי מכם ובכם משום דהמדרש משמע שהרודי' יהיו מכם וקרא משמע שירדו בהם מ"ה פי' תרווייהו : [ד"ה ונסתם · מפני אימה] דהא כתיב אחריו ואין רודף א"כ למה יניסו אלא מפני אימה : [ד"ה ואין רודף · מבלי כח] דק"ל הא זה ברכ' הוא שאין רודף אותם ומתרץ משום שאין בכם שום כח לא צריכי' לרדוף אתם דסבורין מה לנו לרודפ' והא אין בהם כח למלחמה :

יח [בעוד אלה] דק"ל דואם עד אלה משמע שקבע לה' זמן וה"ק ואם עבר הזמן ועדיין לא תשמעו לי ויספתי ליסרה וגומר וזה אין יתכן לומר שיקבע להם זמן לעבור על המצות לכך פירש דעד כמו בעוד דאל"כ ואם על אלה מבעי ליה : [ד"ה ויספתי · יסורין אחרים] לא שאוסיף עוד להביא עליכם הייסורי' הראשונים

פעם שנוי׳ שהרי יסורים שניים אינם ממין הראשונים׃ [ד"ה שבע פורעניות] דק"ל דהפסוק משמע שהקב"ה יפרע להם ז׳ פעמים על העבירות וזה אינו׃ דאין נפרע מאדם יותר ממה שהרשיע כנגדו׃ יט [ד"ה ונתתי׳ מאכלת פירות] כיון שהוא לפה הפירות נרקבין׃ ל [שלא נכש שלא כסח] נוכש שמלקט עשבים מתוך הזרעים׃ כסח קצו׳׃ עודר חפר׃ [הרי שניו קהות] ופי׳ ותם לריק כחכם אחר העמל והטורח וכו׳ שאז שניו כהות שאם פי׳ כחכם על ממונם הבא אכם לא היה צריך למימר דכבר כתב ונתתי שמיכם כברזל ונומר ומשמא ותם לריק׃ (נ"א) גם אין לומר שיתום כח גופם דא"כ לא ה"לל לריק אלא ותם כחכם׃ [ד"ה ולא תתן׳ שאתה מוביל] דק"ל ל"ל למכתב ארצכם היה לו לכתוב ולא תתן הארץ כמו שכתוב לעיל בברכ׳ ונתנ׳ הארץ יבול׳ ש"א ארציכם משמע אף מה שאתה מביאים שם בשעת הזרע משלכ׳ אפי׳ זה אינו תוני׳׃ א"כ דייק מדכתיב יבולה לשון מוביל שהוא מבי׳׃ רא"ם׃ [ד"ה ועץ הארץ׳ מן הארץ יסי׳ לקי׳] דק"ל דהל"ל ועץ לא יתן פרי אבל הארץ למה ליה׃ כב [והשלחתי לשון גרוי] דאין שייך לשון שליחות אלא בבר דעת׃ [ד"ה ושכלה׳ אשלם] וכאן כתוב גם כן והשלחתי בכם וגו׳ לגזירה שוה׃ [כבר היו שנים] רש"י מביא זה שלא תקשה ליה ותתמה היאך מצינו שבהמה ממיתה בנשיכתה ומביא מעשה דכבר היו כו׳׃ [אלו הקטנים] ר"ל כשמתים בניו של אדם כשהם קטנים נקרא משכל כמו שמצינו ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם ביום אחד ובאותו זמן היו קטנים׃ עיין פרשת תולדות׃ [ד"ה והמעיטה׳ מבפנים] והא דשינה רש"י הלשון ובקש מבפני׳ גבי בני אדם י"ל דק"ל למה לא כתיב והכריתה בהמתכם ואתכ׳ אלא משום דבהמה שהיה מבחוץ בשדה יכריתו אותם מכל וכל אבל האד׳ שהוא בפנים בתוך העיר משום הכי לא יכרית כלם אלא ימעיט אותם׃ כג [לשוב אלי] דלשון לא תיסרו לי אין מיושב בפסוק דודאי לא ירצו לקבל הייסורי׳ ל"פ שאם בכל אלה הייסורין לא תרצו לשוב אלי׃ כה [ויש נקם] ר"ל והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית משמע אותו חרב שכתוב בברית דהיינו תורה אבל יש עוד נקם שאינו בברית והוא סימת וכו׳׃ [סמוי עיניו של צדקיהו] סימת עינים אינו כתוב בתורה׃ אי נמי ה"פ נקמת נקם ברית שהוא השבוע׳ שנשבע צדקיהו ועבר על השבועה וסימה את עיני צדקיהו ופי׳ כשאר נוקמת כלומר אם עברו על דברי תורה כגון גזל ועריות וכדומה להן׃ [אשר עברתם] ר"ל התורה׃ [ויילות אויבים] דק"ל ואיך אפשר שחרב יבא אותם בעצמו׃ והא דלא פירש רש"י זה לעיל גבי וחרב לא תעבור בארצכם יש לומר משום דכתיב לעיל ונתתי שלום דמלת שלום הוא הופך המלחמות כדכתי׳ אני שלום אדבר והמה למלחמה בודאי קאי אחיל המלחמה אבל הכי לא בזכר שום אויב אלא כדכתיב והבאתי עליכם חרב מ"ה פירש דמלת חרב יורה על חיל האויבים׃ [ד"ה ושלחתי דבר׳ כשהשתיהי] דא"כ מה ענין הדבר אצל ונתתם ביד אויב ואף ע׳ כי ששו כל רעות לא היו מליני׳ את המת שהארץ אינה יכולה לכבול שיוסריח מיד אם מלינין אותו׃ כו [אשבור לכם] הוצרך לפרש מלת בשברי אשבור מפני שמלת בשבר פירש בעת שבריו המכוין פה שישבור ולא בעת שישבור׃ [ד"ה ואפו׳ מקוסר עניו] (נ"א) דא"א לומר מחמת חסרון לח׳ דהא כבר כתיב בשברי לחם וגו׳׃ ✿ ואין זו הוכחה דיש לפרש מטה לחם אבל דבר הקבוע שכל סעודה נקרא ע"ש לחם כן משמע בר"שי בהדיא שכ׳ כל מסעד אוכל ונראה דהוכחת רש"י מדלא כתיב ולחו עשר

כשים בנק אחד שהוא קודם אפיו׳ אלא להודיע אף שיהיו [illegible] ויוכלו לעשות בנק כל אחת בפני עצמה לא יוכלו ל[illegible]ות׃ וקל כלי"ש׃ [ונתתם אינה מן המנין] דא"ל"כ יהיו [illegible] רק הוא הקרב דכתב ברישא דקרא ופי׳ וע"י החרב [illegible]יכו שיולו׳ האויבי׳ אתם בתוכי׳ ביד האויבי׳ ע"י הדבר׃ ל [ד"ה ונתתי׳ ונופל] רש"י רוצה לפרש היאך נא שכתב בקרא ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליכם דמשמע כשהם מתים הם נופלים על ע"א שלהם׃ לב [זו מדה טובה] דק"ל למה לא מנה אותן בכלל הפורענו׳ ויהיו שמונה׃ לכן פירש זו מדה טובה וכו׳ ואין להקשות למה לא מנה בכלל הפורענות ואתכם אזרה ונומר שהוא יותר קשה׃ וי"ל מאחר שהפסיק במדה טובה לא חשיב בכלל הפורענות דלעיל וק"ל ודלא כהרא"ם שפירש זו מדה טובה וקושטא דמלתא קאמר אבל אינו ר"ל אם לא יהיה מדה טובה אלא פורענות א"כ יהיה שמונה א"כ תקשה לך ואזרה אתכם בגוים שהוא עדת פורענות והא יהיו שמונה אלא ע"כ צריך לומר שאין הכתוב מקפיד אם נשלם מספר ז׳ פורענות שמוסיף עוד פורענות אחרים נוספים על השבע עד כאן לשונו׃ °(נ"א] דק"ל מדכתיב והשימותי אני ולא כתיב והשמותי את הארץ כמו דכתיב והשמותי את מקדשיכם שלא כתב אני אלא משמע הקב"ה בעצמו כביכול ואין רע יורד מלפניו כי מעליון לא תצא הרעה׃ לכך צריך לפרש זו מדה טובה׃ [שלא ימצאו אויבים] כלומר מה שכתוב בקרא ושממו עליה אויביכם שלא יוכלו לדור בארצכם משמת שממון׃ לג [ד"ה והריקותי׳ מתריקן הנדן] דלשון ריק לא נופל אחרב כמו שפי׳ רש"י בפרשת בשלח׃ שהנדן ר"ל תיק החרב׃ [כאדם שמריק] ולכך כתיב והריקותי׃ [ואין סופן לחזור] רצה לומר תותן מים׃ לד [תפייס את כעס המקום] כתב הרא"ם אין פירש תפייס כעס המקום אלא מלת תרצה פי׳ מלת תרצה הוא פועל יוצא לשני ותפייס כעס המקום הוא פיעל יוצא לשלישי פי׳ הארץ תרצה את כעסו של מקום לא פי׳ תפייס כעס המקום הוא פירושו של והרצת את שבתותיה דכתיב בסיפא דקרא ופירש מלת תרצה הוא תתפייס ופירושו או תתפיי׳ הארץ מן שבתותיה ומפני שתכלית התפייסות הארץ הוא כדי שתחזור ותפייס׳ את המקום כתב רש"י ז"ל מתחלה התכלית ואמר תפייס את כעס המקום והראיה על זה שהרי גבי והרצת פירש למלך פי׳ שפסר מלת למלך וגבי מלת תרצה הארץ לא פירש פסירות מלת למלך לומר תפייס למלך מכעסו לא ע"פ כ"ל דלעיל לא פירש רק הכוונה ואמר תפייס את כעס המקום׃ (נ"א) פי׳ מלת תרצה מלשון פיוס שהם קרובים לענין ואמר תפייס כעס המקום שאין לפרש שתפייס השמיטות שאין שייך לפיים השמיטות שכבר עברו עליהם לא יפייסו כעס המקום שכעס על השמיטות׃ אבל והרצת את שבתותיה שהוא לשון הפעיל שלא כתב ותרצה שבתותיה כמו בראש המקרא פירושו והרצת למלך שבתותיה שהוא פועל יוצא לשלישי שהארץ תפייס השמיטות למלך׃ לה [על כן הימנית מ׳ ונ׳] ארבעים יום מרמז על ארבעים שנה שהיה יהודה אחר גלות י׳ השבטים׃ [וא"ת שנות מנשה נ"ה] כלומר מנשה נולד מיד כשגלו י׳ שבטים ושנותיו היו נ"ה ומצינו שמנשה היה רשע וא"כ ביטו שנשה הכעיסו לפניו נ"ה שנה לבד מה שהכעיסו לפניו בשאר שנות מלכים׃ ומתרץ דעשה תשובה וכו׃ [וע ליה כנגד ע׳ שנה] אע"פ שלא עברו רק על ס"ם שמיטות ויובלות מ"מ היו גלות ע׳ שנה שלימים דזה שלא המתין הקב"ה עד שעברו שמיטות צדקה עשה להם כדפירש רש"י נפרע׳ ואתמהן כפסוק כי תוליד ונומר׃ לו [ד"ה ונסו׳ כאלו רודפים] כאלו

אשר

אחר נכי במנוסת חרב לא מנוסת חרב שהרי כתיב אחריו ואין רודף : [ד"ה עלה נדף . ומקשקש] כי פירש נדף נדחף ואין העלה הנדחף עולה [illegible] רק כשנדחף אבל עלה אחר גם אין העלה נדחף מעצמו רק ע"י הרוח לכן האריך הרב בראיות והביא התרגום דשקיף שפירושו הכאה לא ש[illegible] דשקיף דנדף ל' דחיפה הוא רק שמן הדחיפה תמלש ההכאה והתרגום פי' הכונה ולא המלה כדרך התרגו' שהוא שומר הטעם בכרבה מקומות והקדים לזה פי' ונסו מנוסת חרב כמנוסת חרב לא מנוסת חרב ממש כדי שיפול עליו הפי' של קול עלה נדף דהא מה שהם נסים לא מפני שהאויב הורג אות' או מרוב מורך שבלבם · הרא"ס : ז [ד"ה כמפני יוהכשל כשונו של זה] ויהיה פי' כמפני חרב כמו שנכשל האיש מפני חרב הרודף אחריו כך הוא נכשל מפני עון חבירו : °(נח"י) נת"כ ונ"ל פי' שהוא כתיבת טעם אדלעיל כי נאמר שכשאר מאליה שהם צדיקים ולכן קשה למה יבא שינא מורך בלבבם ורדף אותו וגו' ונסו ונפלו וגו' ועל זה הוא מתרץ וכשלו איש בעון אחיו שכל ישראל ערבים זה בזה וגם יבואו עליהם העונשין האלו : (והנ"א) פי' מדכתיב איש באחיו דהל"ל איש באיש או איש באחר שאין ענין להזכיר אבל הנפילה האמור · אבל לענין החטא שפיר שייך לאכתב אחיו שמפני זה יכשלו איש בחבירו מפני שכל ישראל אחים : לח [פוזרים תהיו אבודים] לא אבודות ממש דהא כתיב ואף גם זאת וגו' וכלותם : לט [כשאוחזין מעשה אבות'] דק"ל אתם ל"ל וע"ק והא כתיב לא יומתו אבות על בנים וגו' ל"פ כשאוחזין וכו: מא [אני בעצמי אביאם] פי' מדכתיב והבאתי אתכם ולא כתיב והולכתי אתכם כמו יולך ה' אתכם ואת מלכיכם וגו שא פ"מ למידרש שיביאם תחת כנפיו בהיותם בארץ אויביהם : [ד"ה או או· אם או יכנע] כתב הרא"ס לא הבנתי כוונת הרב בזה דלפי זה יהי' המובן ממנו שאני בעצמי אביאם תח' כנפי השכינ' אם יכנע לבבם הערל אבל אם לא יכנע לבבם לא אביאם תח' כנפי' השכינה וזה הפך מן המדרש שהביא אם לא בחמה שפוכה אמלוך עליכ' ע"כ שמלוך אני מלכותי עליכ' אבל היה לפר' או או כמשמעו שפירושו או אני אביאם תחת כנפי השכינ' בעל כרחם או או יכנע לבבם מעצמם ולא אוצטריך להביאם אני תח' כנפי השכינ' בעל כרחם עכ"ל וקשה מזה דהא רש"י נפ' משפטי' מפר' או לא היה פס אלא כודעוכו' · ונ"ל דה"פ או לא אוצטרין לאלוך עליהם בעל כרחם או או מעצמם יכנע לבבם הערל ואו יתודו את עונם · ויתכפרו ביסורים ואם יעשו כן או וזכרתי את בריתי וגו' והיה כי או או יכנע כמו פי' או כודע כי שור נגח הוא לפי מה שפירשתי לעיל ובזה יתורץ נמי מאי ל' אמיר של רש"י ודו"ק : [ד"ה ואו ירצו · ביסוריה'] [illegible]"ל מי מרצה את עונם ומתרץ דירצו' קאי על היסורי' יכפרו על שנם : מב [יעקוב · ערבנין פי"א] לא ידעתי למה ה' מקומות כי היה מספיק זה במקום אחד · ושמא היה זה כאלו נשבע בה' חומשי תורה כמו שכתב ישראל ה"פ בפסוק אחד כנגד ה' חומשי תורה : ✿ ונראה דאיתא בילקוט קודם ביאת משיח יבא אליהו ויתגלה תפילה לצדיקי' ויגידם ואת"כ באיזה עיירות וקהילות ואח"כ על הרי ישראל ובילקוט ישעי' על פ' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר ג' ימים קודם ביאת משיח בא אליהו ועומד על הרי ישראל וכו' וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו וכו' וביום ב' יעמוד על הרי ישראל וכו' וביום ג' וכו' ונמצ' שה' פעמים יבא לבשר ואז יעשו ישראל תשובה גדולה כדאי' בילקוט סוף מלאכי בש' פ' ר"א · לכך צריך ה"פ לתת משכון שיבא ה' פעמי' לבשר כלי"ט : (קנ"מ) ומה שלקח הוי"ו כתב מה"רן בשם כרור המור כדי שיבא ליגאל באלף

השפי במהרה בימנו · והנ"א נתן טעם אחר באריכות (ד"ד) נתן טעם מה שנכפל הוי"ו היינו לפי שעכ"פ קרוי שמו יעקוב ולא נשתנה קריאתו משא"כ אם נטל אות אחר היה מתקלקל שם יעקב ואין קרוי יעקב: [ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק] (ד"ד) משמע שום קשה דוקא השתא ונראה בזה דבלאו האי תירוצא שוכר ה"א דע"י צירוף דוקא קאמר דהיינו דוקא ע"י זכירה של שלשתן ביחד נורם וא"כ אכ"נ לומר זכירה ביצחק כי אמר בהצרוף תחלה וסוף ותו לא צריך באמצע אבל השתא דתרי בבא קאמר דתחלה אמר שיצטרף יצחק ליעקב ואח"כ אמר אם לא יספיק צירוף זה יצטרף גם לאברהם ממילא קשה על צירוף הראשון זכירה ליצחק : מג [יען וביען בגזל ובגמול] כי פי' יען בכל מקים הוא גמול והוסיף מלת אשר כי בזולת התוספות לא תתקשר מלת יען וביען עם במשפטי מאסו והוה כאלו אמר יען אשר במשפטי מאסו וביען אשר חקותי געלה נפשם :

פרשה כז

ב [ד"ה נערכך · שנפשו תלוי'] רא"ס לאפוקי ידורגל שאין נפשו תלויה בו אם אמר ערך יד או רגל לא אמר כלום ופטור מכלום : ג [אלא כין שהוא יוקר] ר"ל כשאר דבר של הקדש דמים שאמר הנודר דמי פלוני עלי ששמין לפי היוקר והזול שנותיו וזמן אבל הקדש זה איננו כן אלא כפי שניו הכתוב בפרשה וכו' : [ד"ה ערכך יוכפל הכפ"ין לאודעתי] · כתב הר"אם תימא והלא בת"כ מייתי לה ובפ"ק דערכין דף ד' שנו בהדיא שהוא כ"ף הכנוי דתניא בערכך ערך כל גופו הוא נותן ואינו נותן ערך איבריו יכול שאני מוציא אבר שהנשמה תלויה בה ר"ל נפשו' אלמא פי' בערכך ערך כל גופך הוא ולא ערך מקנתו ואמר ולא ערך אבריו עכ"ל · ולא ידעתי מאי קשיא לו על רש"י ז"ל דרש"י ז"ל כתב על שאר ערכך דכתיב בפרשה שאין שייך בו כלל פי' רבותינו ז"ל וא"ל מדקדק לדרשא כתב השא' ערכך אגב זה אע"כ פאין שייך [illegible] סדרש רז"ל · כ"ל לרש"י דוחק לפרש כן : ז [דאמרי אינשי סבא בבית' פחא] ילפינן מפס יק ט הוא בלום שהוא רע בבית: [סבתא בביתי' סימא] איכר טוב ומטמוני מסתרים · תרגם וסימא דמטמרן : ט [רגלה של זו עולה דבריו קיימין] משא"כ בערך אדם דבעינן דבר שנפשו תלוי בו דכתיב ביה נפשות אבל כאן כתיב כל אשר יתן ממנו לכלול כל מה שהוא מקדיש נעשה הקדש:

י [טוב ברע תם בבעל מום] כלומר שלא יתן תם שאינו של הקדש בבעל מום של הקדש · וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא כמשמעו שמינה נכחש · וי"ל שזכינו במקום אחר גבי קדשים דכתיב רע וכתיב מום נביו פ"ו דכל רע שנאמר בקדשים מום הוא דכתיב וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע בפרשת ראה : [וכ"ש טוב בטוב ורע ברע] וא"ת מאי כ"ש זה דלמא דוקא רע שאינו של הקדש אסור ליתן בהקדש הטוב אבל בשניהם טובי' לא משמע מזה שכ"ש אסור · ועוד למה צריך לכתוב כלל או רע בטוב הא כ"ש הוא דהא אפי' טוב ברע אסור · ועוד למה מפרש רש"י כ"ש טוב בטוב ארע בטוב אטוב ברע היה לו לפרש · וי"ל דה"פ דודאי צריך לכתו' או רע בטוב משום סיפא דקרא ואם המר ימיר וגו' והיה הוא ותמורתו יהיה קודש דמשמע בדיעבד יהיו שניהם קודש לכן אצטרך או רע בטוב לרבותא דאפילו כשנותן רע בטוב הקדש ה"א לא חל עליו קדושה כלל קמ"ל קרא דאם המר דהוי קדש דהא אתרוייהו קאי והשתא כיון שאפילו בעל מום נתם הוי בעל מום קודש מכ"ש תם בתם דהי' קודש כיון דשניהם טובים · וא"ל למה נקט רש"י רע ברע וי"ל דהוה אמרינן דוקא אם ימר בטוב דאלימא קדושת דטוב ליחול

לחלל על תמורתו אבל אי הוה ימר ברע ה"א דלא אלימא קדושת דבעל מום לאחלל קמ"ל דהא כתי' גמי ט"ב ברע. ודו"ק. עיין בהר"אם שהאריך שם בקושיות : יא [בבעלת מום] דהוכחת רש"י מסוף הפרשה דכתיב שם ואם בבהמה הטמאה ושם א"א לומר אלא שמדבר בבהמה טמאה ממש וקאי אפסוק דכאן כמו שפירש רש"י שם וא"כ ש"מ דכאן מדבר בבעלת מום · רא"ם · א"נ מדכתי' אשר לא יקריב ממנה קרבן להם ותורה הוא דפשיטא דאין מקריבים טמאים להם אלא ללמד שבבעל מום הוא מדבר כ"ל : יב [לשאר כל אדם הבא לקנות] דק"ל דבתחילה כתיב כערכך הכהן כן יהי' וא"כ כתיב ואם גאל יגאלנה ויוסף חמישיתו על ערכך ומתרץ הבא באדם אחר הבא לקנותו וכאן בבעלים הרוצים לפדות : ° (נ"א) פי' אבל לא לבעלים דהא הבעלים צריכין להוסיף חומש : ויש תימה בדבר הזה כי מפני שהי' שלו קודם יוסיף חומש · ויש לפרש כי מפני שהי' שלו קודם ביאה טפי כדאמרינן בכל מקום ב"מ לבושר' דשיותא פי' דניחא לי' בהמתו ראשונה לכך צריך להוסיף דלדידיה שוה טפי וכן הדין במקדש ביתו · אמנם צריך ליתן טעם למה חומש והוא דבר מבואר בסכמה כי אין הב' תוספת על א' ואין ג' תוספת על ב' ואין ד' תוספת על ג' ודבר זה מפני כי השטש הוא שנקרא השלם מפני שיש לו ד' קצוות ולפיכך לא נקר' חלק ד' תוספת אך חלק החמשי הוא נקרא תוספת מפני שהשלם הוא הד' לכך צריך להוסיף חלק חמשי' : [לפי זרעו · לא כפי שויה] פי' לפי זרעו לפי כמות הזרע שיוכל לזרוע בה דהיינו לפי גודלה לא לפי שויה שאם היתה גדולה שיכול לזרוע בה חומר שעורים אע"פי שהיה זבורי' נותן ערך הכתוב בפרשה : יז [ד"ה כערכך · האמור יהיה] ופי' יהיה בתקים יקום מפני שכוונת הכתוב על הכתיבה לא על שיקים כיד מי שהוא עומד ומלת יקום לא תסבול ענין כתיבה פי' מלת יקום יהיה מפני שזאת המלה תסבול שיהיה בקיומו אי שיהיה בשיעור שיתן שהוא משנין כתיבה : יח [ונשתהה ביד גזבר] פי' מה שאמר הכתוב ונשב לו הכהן וגו' ואינו נותן כל המשים שקל לאו דוקא כשיהיה הקדש מאומר משנת היובל גם אם יהיה ההקדש מיד אחר שנת היובל אלא שהגואל לא בא לגאול אלא אחר כמה שנים משהקדיש והכתוב כתב האחד וה"ה לאי שנה אחר שהקדיש כמה שנים : [ד"ה ונשב לו · קלבון] כלומר הכרעה לכל סלע · ופונדיון לשון פרוטה כלומר על יד על יד : [ד"ה ונגרע · משנ' היובל] שאותן שנים כשתהה ביד הקדש לפיכך מונין לו אותן שנים שהרי שם מצריך הגואל ליתן אינו אלא כפי המנין משנת הפדיון עד שנת היובל שהגואל אוכל פירותיו לא כפי מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון שאינו אוכל פירותיו : כ [ד"ה ואם מכר · הגזבר] פי' שהוא המוכר ולא המקדיש הנזכר למעלה : [ד"ה את השדה · לשוב] פי' ביובל : כא [מיד הלוקחו מן הגזבר] פי' ולא מיד ההקדש כי לא מצינו בשום מקום שנוה שיצא השדה ביובל מיד ההקדש ואיך אמר והיה השדה בצאתו וכו' : [ד"ה קדש · החרם הנתן לכהן] מפני שקדש לה' כאמר על הקדש בדק הבית וגם לכהני' מור ופי' בשדה החרם לכהן : כה [יהיה בשקל] דק"ל דהפסוק משמ' דכל ערך לא יהיה פחות משקל וזה אינו דהא מסדרין לו לפי מה שיש לו וישאר לו כדי חייו כדלעיל : [ד"ה עשרים גרה · כ"ד מעות לסלע] דסלע ארבע דינרין שש מעה במנא כ"ד מעות לסלע :
° (נ"א) וא"ת להם הפסוק ביניהם לכתוב פ' הקדש בית ושדה

אפווה בכתיים ולמה לא סמך בהמה לבהמה י"ל דסמוך זה לבכור בהמה מפני שהם שוים יש דברים שלא יוכל האדם להעביר קדושתם כגון בכור בהמה טהורה לא יוכל להקדיש אותו לשום אחר מפני שכך נולד בקדושה וכן יש דברים שכך הם נולדים ואין באים לקדושה כמו בהמה טמאה שהיא טמאה ואין באה לקדושה : כז [ופדה בערכך ותמור אין זה] שהרי אין הבכורה נוהג בבהמה טמאה אלא בחמור בלבד : כח [סתם חרמים להקדש] פי' לבדק הבית : [ד"ה לא ימכר · ליד כהן] פי' ואחר שיבואו ליד כהן הרי הן חולין נמורין לכל דבריהם ואם רוצה קונה אותן מן הכהן והרי הן חולין ממש : [ומדמי גבוה נפדים] פי' חרמי בדק בית בעודן בידו ויפלו הדמים לבדק הבית ויצאו הנכסי' לחולין : [ד"ה כל חרם · אם נדר נותן] ר"ל היינו שאמר הרי עלי ואם כן חייב באחריות אם נאבד חייב חרמו ולכך צריך ליתן דמי שויה לכהן כיון שהחרם לכהנים והבהמה נקרבת למזבח בשביל הנדר שנדר בכך : [ואם נדבה נותן את טובתה] כלומר שאמר הרי זו א"כ אינו חייב באחריותו אם נאבד ואינו חייב החרם אלא בכדי טובת הנאה ואינו נותן לכהן אלא טובת הנאה דהיינו מה שכהן אחר רוצה ליתן לבעל הבית זה שימתין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיהי' לו העור של קרבן וכן שאר דברים לפי שהיה כ"ד משמרות וכל משמר היה נוטל שבוע אחד דבכל שבוע היה משמר אחד מקריבים כל הקרבנות וכל מה שראוי לכהנים נוטלין אותו משמר של אותו שבוע ומה שנותן כהן אחר לבעל הבית זה שימתין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיהיה לו העור של קרבן ושאר דברים · דהיינו דבר מועט דשמא יאבד הקרבן ולא יהיה כלום דהבעל הבית אינו חייב באחריותו ובשיעור זה צריך ליתן בעל בית שהקדיש בהמה של נדבה לכהן : (נ"א) מדכתיב מאדם והן דוקא עבדיו ושפחותיו הכנעני' אבל לא עבדיו ושפחותיו העברים : כט [כיוצא ליהרג] אבל לאנגמר דינו למיתה אפילו הוא מוכה שחין נותן לפי ערך השנים : ומה שפירש הפסוקים שלא על הסדר כי מתחלה פי' כל חרם קדש קדשי' הוא א"כ חוזר למפרע ופי' מאדם ובהמה וא"כ פירש כל חרם אשר יחר' ומפני שרצה לפרש כל משפט החרם על הסדר ומפני שפי' אך כל חרם שחרם הכהנים לא ימכר לאחר ולא יגאל הוא עניו רק נותן לכהן סיים שחל על קדשי קדשים וקדשים קלים ונותן דמי הנדר וטובת הנאה של נדבה לכהן והחרם שהוא לבדק הבית פודה אותו ונותן דמיו לבדק הבית ולא כחרם הכהנים שאין יכול לפדותו עד שיבא ליד הכהן וזהו פי' כל חרם קדש קדשים וא"כ חזר לפרש משפטי המוחרמים ופירש מאדם ולא כל אדם אלא עבדיו הכנעניים בלבד וכל חרם אשר יחרם לה' ונומר כיוצא ליהרג שהוא חשוב כמת ואין לו דמים הר"אם : ל [במעשר שני] דכתיב כאן קדש לה' ובמעשר שני כתוב בערתי הקדש מן הבית וילפינן קדש קדש מהדדי · לאפוקי ראשון חולין גמורין הן דכתיב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן : [דגן] הואיל דמיירי כאן במעש' שני ובמעש' שני כתיב דגן תירוש א' כולהו מיירי גם כאן מזרע הארץ דגן תירוש ויצהר דהוא מזרע הארץ : [ד"ה לה' הוא · ולאכול בירושלים] לא שה א לה' ממש שיסא אסו' בהנאה : [ולפנלים] לפי שאין מכוה ■ נוהגת אלא בבקר וצאן בלבד שנאמר מעשר ובקר וצאן :

חסלת ספר ויקרא :

במדבר

פרשה א א[מתוך חיבתן] רצונו לתרץ למה ליה למכתב כל הסימנים הללו · ומתרץ מתוך חבתן כו' כלומר הרי בלאו הכי צריך לתרץ למה ליה למכתב שאו את ראש כל עדת וגו' והרי כבר מנאן בפרשת כי תשא אלא ע"כ נ"ל מתוך חיבתן וכו' : [לידע הנותרים] דכתיב ויפול מן העם כשלשת אלפי' איש ומתוך שמנה הנופלים ידע הנותרים והכי פירושו כשנפלו בעגל מנאן המתים לידע הנותרים בחיים וק"ל : [ובאחד באייר · מנאם] כתב הרא"ם פי' וא"ל תקשה ממה שמניין זה היה כששרתה גם השכינה למה לא מנאן בניסן כששרתה ומתרץ כי באחד בניסן שרתה שכינה ובאחר באייר מנאן והוי כאלו מנאן בניסן · ול"נ דרצונו בזה שלא תקשה ליה מנ"ל לפרש שמנאן ג"פ דלמא לא מנאן אלא שני פעמים ותדע לך שהרי המניין האמור כאן והמניין האמור בפ' כי תשא שוין הן לכך פירש"י באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאן ואם איתא מניין זה הוא המניין האמור לעיל א"כ למה כתיב לעיל ויעשו אדנים למשכן מן הכסף שהביאו לכפרה על מניין נפשם והרי כאן כתוב באחד באייר מנאם וכבר הוקם המשכן באחד בניסן אלא ודאי זה היה מנין אחר וק"ל · וא"ת ולמה לא מנאן הכתוב מיד אחר הקמת המשכן כי מיד שהוקם המשכן שרתה השכינה · וי"ל כמו שאמרינן (ב"ב דף ח') לענין נדרים הנודר הנאה מבני אדם מותר ליהנו' מבני אדם שלא דרין שם ל' יום לפי שלא חשוב קבוע לכך לא מנאן עד שהוקבע השכינה ל' יום : ב[מבין כל שבט] ולא כל משפחה משפח' שהרי לא הוזכר מניין משפחה בקרא רק מנין השבטים : °(נ"א) וא"ת למה כתיב למשפחותם י"ל שע"י המשפחות היו יודעים מספר שבטים וכן כתיב ויתילדו על משפחותם ולא היו נקראים על שם השבט רק אח"כ ע"י המשפחה היו יודעי' משה ואהרן מאיזה שבט היו: [ד"ה לבית · יקום על שבט אביו] פירש אביו משפחת שבט אחד ואמו משפחת שבט אחר יקום על משפחת שבט אביו · אבל לא תפרש אביו ממשפחה אחת ואמו ממשפחה אחרת כלו' ואפילו משבט אחד כפי המובן מפשט הכתיב דהאי נפקותא אם יהיה האב ממשפחת החנוכי והאם ממשפחת הפלואי ויקראו על שם החנוכי כיון ששתיהם משבט ראובן אין הפרש בין יקום על משפחת האב או האם : [ד"ה לגלגלותם · ע"י שקלים] רצונו לתרץ למה מנאן והלא דבר בא כשמונין אותן ועל זה פירש על ידי שקלים כו' : ג[פחות מבן'] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף פחות מבן עשרי' יוצא צבא וכן אמר הכתוב מבן עשרים שנה ומעלה וסוא יוצא צבא תפקדו אותם · אבל אם הוא בן עשרים שנה ואינו יוצא לצבא כגון זקן וחולה או יוצא צבא ואינו בן עשרים אל תפקדו אותם · וי"ל דא"כ ה"ל מבן עשרים שנה ומעלה היוצא צבא ול"ל כל יוצא צבא אלא ודאי אין זה אלא ביאור כפי' רש"י וכן מה שכתב בכי תשא למדך כאן שאין פחות מבן עשרים וכו' שהבא נכתב הרא"ם · ועיין לעיל בפרש' כי תשא : ד[כשתפקדו אותם יהיו] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא יהיו עמכם בברכי אחרים כמובן מן הקרא ולא כשתפקוד אותם : ועוד מנ"ל שהיה נשיא דלמא אדם אחר' וי"ל מדכתיב בסוף אלה קריאי העדה נשיאי מטות ש"מ שהיו נשיאים וגם כתוב ויקח משה ואהרן את האנשים ונומר ואת כל העדה הקהילו וגו' ש"מ שהיה מונין עם משה : יו[לכל דבר · חשיבות] רצונו לתרץ וכי זה היה חשיבתן שהיו קוראין כל העדה לכן פי' הנקראים וכו' כלו' לתת עצה ותקון לכל צרכי העדה : [י"ב נשיאי' הללו] רצונו לתרץ ה"לל ויקח משה ואהרן אותם שהרי לעיל מיניה כתיב נשיאי העדה וממילא ידעינן שהם הנזכרים למעלה אלא ודאי הואיל וכתיב האנשים האלה יכול אכילומר שהיו אחרים ולא נשיאים לכך פירש"י שנים עשר נשיאים הללו · וא"ת אחרים הוו לכך פירש"י אשר נקבו לו כאן בשמות ומי הם אשר נקבו כאן בשמות הוי אומר אלו הנשיאים והוסיף מלת לו כי בזולתו לא יוודע למי נקבו : ❀ וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש כן דלמא אחרים הן וי"ל דכת' האנשים האלה הה"א וה"לל אנשים אלה · וא"ת למה לא את' שמם ויקח אותם כמו שהקשה מ"י ונראה דמתחלה אמר ראש לבית אבות ובסוף אמר נשיאי מטו' וה"א ראשי אבו' לאו נשיאים על כל השבטים רק על משפחה אבל כאן כתיב קריאי עדה נשיאי מטות כאן איירי בנשיאים ממש ולעולם אחרים הם ולכך אמר קריאי' עדה כדי לידע מי הם שנקראי' לכל דבר חשיבות לכן אמר האנשים האלה דהם הם הנשיאים וק"ל כנ"ל : ▪ (קנ"מ) מהר"ם לפתב דק"ל לגופ כתב אשר נקבו בשמות שהוא די אם כתב את האנשים האלה לכ"פ אשר נקבו לו כאן בשם חשיבות שראוין לאותה גדולה ונשיאות היפך המרגלים שנקראו לשם גנאי על שם סופן כדאית' במדרש רבה : יח[יחוסיהם ועידי] הוצרך לפרש כן לפי שאלת ויתילדו הוא מבנין התפעל שעומד בעצמו ואם היה כמשמעו מלשון לידה היה משמע שהולידו את עצמם ל"פ שהביאו שהם עצמם הביאו את ספריהם וכו' : [חזקת לידתם] חזקת לשון כנגד כמו שפי' רש"י בפרשת נהר אל אמות אבותיו יטוב פי' אל חזקת אבותיו והוא ל' כנגד : מט[מטה לוי · בתוך לבדו] כלומר שלא יהא מנויים מבן עשרים שא מבן חדש ומעלה כיון שהם לגיון המלך חשובים הם הקטנים שיצאו מכלל כפל כמו יוצאי צבא בישראל : [ד"א נפה] כי לפי טעם ראשון למה כתיב אך דהא כל אכין מיעוטין הן מ"ם פי' ד"א והמיעוט הוא מגזרת בן

עשרים שימותו במדבר: וא"ת היה לו למנקט שלא טעו במרגלים שהרי ייה שבמדבר מתו בשביל גזרת מרגלים היה. וי"ל דגם הלוים טעו במרגלים רק בעגל לא טעו לכך לא נענשו שהרי אפילו ישרא' לא נענשו אלא בשביל השני עבירות כמו שמוכיח רש"י בפרשה שלחך הואיל וכתיב תשאו את עונותיכם ולא כאיור תשאו עוניכם אלא ודאי שתי עבירות של עגל ושל מרגלים והא דפי' רש"י לקמן בפרשת אלה הדברים שלא היו הלוים עמהם בשלוח מרגלים ואפילו בעצה לא היו עמהם כמו שאפרש לקמן בע"ה. וי"ל מתחלה לענין השילוח לא היו עמהם אפילו בעצה אבל בחזרתם כשבאו המרגלים והוציאו דבת הארץ וישאו כל העדה את קולם ויבכו וגו' באותה בכייה היו גם שבט לוי שאמרו ולמה מביא ה' וגו' לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז וגו'. ובזה יתורץ נ"ב מה שמקשין העולם ואף אם היו נמנים מבן עשרים שנה כיון שלא חטאו לא יהיו בכלל הגזירה כי אין הערוד ממית אלא החטא ממית אלא ודאי שחטאו במרגלים משום הכי לא נמנו וק"ל: נ [הפקד · שררה] וא"ת למה פי' כתרגומו שלא תאמר הפקד לשון מניין מאי מתורץ בזה שהרי אף על לשון מניין מפרש התרגום מני. וי"ל שבכל מקום שמתרגמינן מני על לשון מינוי שררה הב"ן שלמני דגושה וכאן במי הב"ן דגושה ש"מ שהוא לשון מינוי שררה אבל כשהנו"ן של מני איננה דגושה הוא לשון מניין. ועי"ל לכך פירש"י כתרגומו לפי שמלת פקוד הוא גם כן לשון זכרון כמו ויי' פקד את שרה ופעמים שהוא ל' חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש לכך פירש"י כתרגומו מני לאפוקי אותן ב' פירושי' של ויפקד פקידי': נא [יורידו · כתרגו' יפרקון] פי' שמפרקין אברי המשכן ומפרידין אותן ממקו' חבורן ומעמידין כל אחד לבדו · לא יורידו ממקום גבוה למקום נמוך כמובן מלשון ירידה: [כשבאין ליסע] ק"ל על מה דכתיב ונסע המשכן וכי המשכן נוסע והלא נושאין אותו האנשים וע"ק והא קודם הנסיעה היו מפרקין ונקרא משמע דבשעת נסיעה היו מפרקין · ועל זה פירש כשבאו ליסע דהנסיעה קאי על האנשים וכו' ואמר ובנוסאין אותו וכו שלא תאמר הפורדה לבדה מוטת הלוים ולא המשא ואע"פ שלא נזכרו כאן נקרא ומשאם סמך על סוף הפרשה וכמו שפירש בפרשת נשא: [ד"ה והזר · לעבודת' זו] ושיא פריקה והקמה רצונו לומר' והרי כבר הזכיר הכתוב כמה פעמים שכל הקרב לעבוד' מזבח או הנכנס להיכל יומת לכך פירש לעבודה זו שהיא פריקה והקמה לא לקריבת המזבח: [ד"ה יומת · בידי שמים] וא"ת מנ"ל לרש"י הכי דהא כל מיתה האמורה בתורה סתם איכא שא חנק וי"ל דרשי בעצמו מפרש זה בסמוך במה דכתיב ולא היה קצף ונומר שזו היא מיתה בידי שמים כמו שמצינו בקרח כי יצא הקצף ושם היתה מיתה בידי שמים ועיין לעיל בפר' אחור: נג [יהיה קצף] יש מקשי' דהא כל התורה נאמרה כללות ומכלל הן אתה שומע לאו · וי"ל דרש"י בא לפרש שלא נטעה לומר דהא דכתיב ולא יהיה קצף דקאי אדסמיך ליה וחנו בני ישראל ונומר והלוים יחנ' וגומ' לכן פירש אם תעשו ואם לא תעשו וכו' קאי אעבודת משכן פריקה וטעינה והוכחתו כמו שמצינו גבי קרח · מצאתי: [כמו שמצינו] רש"י פי' זה משום פי' דלעיל שפי' יומת בידי שמים שאל תקשה מנ"ל לכן הביא מעשה קרח:

פרשה ב

ב [נכמו של זה] ופי' לבית אבותם הם שזות אבותם המפותחים בחושן ולפי' שפי' רחוק שפירש על לבית אבותם לכן אמר ד"א וכו' · ולפירש ד"א קשה מלת דגלו באותות לבית אבותם לכן צריך גם לטעם ראשון:

[כשנשאוהו] פיר' ולפי זה צ"ל דגל לשון קבי[illegible]ו דגלר עלי הסנה כלומר וכל דגל היה נבי קבוצתו · מצא[illegible]: [ד"ה מנגד' מרחוק מיל] וא"ת לעיל בפרשת יתרו פי' רשי נגד ההר למזרחו כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למ[illegible]ח ומשמע אפי' סמוך · וי"ל דכאן כתיב סביב לאהל מועד יחנו א"כ אי אפשר שיהיו כולם נגד מזרח לכן פירש"י לשון רחוק · ועוד מצאתי מנ"ש למד כאמ' כאן מנגד ונאמ' להלן ותשב מנגד הרחק מה להלן רחוק אף כאן רחוק: מיל הם אלפים אמה שיוכלו לבא בשבת: ג [זו רוח מזרחית] וא"ת מנ"ל לרש"י ומפרש דמערב קרוי אחור א"כ ש"מ דקדם הוא מזרח: °(קנ"מ) פי' אחר שה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה ופי' קדם פנים ישוב שיהיו פניו קדמה לפנים ומינת מזרחה נ"כ הוא למזרח: (נ"א) וא"ת דל"ל למכתב בקרא כפל לשון קדמה מזרחה ונראה שהכתוב מגיד לך מפני שיהודה היה מלך ויש לתת לו אותו צד שהוא חשוב יותר לכך קרוי מזרח לשון תחלה וקדימה ואי היה כתב מזרחה או קדמה לחוד לא הוה ילפינן: ט [כשרואין הענן] דק"ל והיאך היו יודעין שיסעו יהיו הם ראשוני' בנסיעה וא"ל שברבוב' יסעו דהא כתיב על פי ה' יסעו · ועל זה פירש כשרואים וכו' . כתב הר"אם ויש לתמוה למה השמיט רש"י ז"ל שאמר משה קומה ה' וגו' ולא הזכיר רק סילוק הענן ותקיעת חצוצרות · ונ"ל דרשי לא בא לפרש אלא היאך היו יודעין שיכינו את עצמן ליסע ומפרש בזה היו יודעין כשראין וכו' אבל הנסיע האמתו' דהיינו ההליכה לא היה עד שאמר משה קומה ה' וזה דכתיב בקרא ראשונה יסעו פירושו ראשונה היו מכינים אותן עצמן לנסוע ומכתוב עוד מזה בפרשת בהעלו' אי"ה: (נמ"י) ואני אומר דאוקמת מיטותיה דהא דרב הביא גם הברייתא בפרשת בהעלותך בפסוק על פי ה' יסעו וגם הא דעל פי שלשה היו נוסעים וכו' וע"ש: [כדרך חנייתן] כמ"ד כתיבה הלכו ופירש מאסף לכל המחנות דכתיב גבי דן פירש שכל מי שהיה מאבד דבר מאותן המחנות שכבר נסעו היה מחזיר לכן · אבל איכו ר"ל שהיה דגל מחנה דן הוא האחרון מכל הדגלים כמ"ד כקורה היה הולכין: יז [לאחר שני דגלים] פי' בתוך המחנות היינו מחנות ישראל שהן ד' מחנות שתים לפניו ושתים לאחריו ולא בתוך המחנות הנזכרו' לעיל דהיינו בין מחנה יהודה ומחנה ראובן הואיל וכתיב אהל מועד אחר שני דגלים של יהודה ושל ראובן: כ [ועליו · כתרגומו ודסמיכין] ולעיל לא צריך רש"י לפרש מידי שהרי גבי ועליו כתיב והחונים אם כן ודאי פי' כתרגומו אבל כאן אין כתיב כלום רק ועליו מטה מנשה אם כן אין אני יודע פירושו לכן פירש רש"י כתרגומו:

פרשה ג

א [ביום · שלמדן מה שלמד] דהל"כ מה ענין זה לכאן ופירש ביום דבר מיום דבר והבי"ת כבי"ת והכותר בבשר ובלחם לא שבאותו יום עצמו שדבר הש"י עם משה בהר סיני למדן אלא שמאותו יום והלאה היה מלמדן ונעשו תולדותיו · וא"ת והא לכל ישראל למד משה תורה ולמה לא נקראו תולדותיו · וי"ל דמה שלמד כלישראל תורה היה במצו' הש"י כמו דכתיב ויאמר ה' אל משה עלה אלי ונומר אשר כתבתי להורותם ומשמע דעיקר מה שלמד הש"י תורם עם משה היה הכל בשביל כלל ישראל לכן אין שייך לומר כל המלמד אבל גבי בני אהרן שלא היה משה מחוייב ללמוד עמהם דהא האב חייב ללמוד את בנו תורה מ"ה נקראו הם תולדותיו של משה וכן נראה לדייק ליסנא דכל המלמד את בן חבירו תורה וכו': ו [ושרתו · ושמרו] ולא שהם שני ענינים שישרתו וגם ושמרו משמרתן כי אין להם שירות

אמר

אחר. כי אם שמירת המקדש כי הוא שירותו של אהרן לבניו:
[על פני אהרן אביהן] יש ספרים שגורסין על פני אהרן אביה'
בחייו · וא"ת ל"ל לרש"י לפרש בחייו וי"ל אי לא פי' בחייו הייתי
אומר שהוא לאחר מיתתי לא שאיכם ראוים לעבודה בפניו · על
אהרן אביהם בחייו נעשו כהנים גדולים פירש אם אירע טומאה
באהרן שימש אלעזר · באלעזר שימש איתמר תנחומא:
ט [נתונים · לעזרה] ר"ל דוקא עבודת הקדש אבל לא עבודת
חול הוכחתו מדכתיב בפרשת קרח ואני נתתי לכם מתנה לעבוד את
את עבודת אהל מועד ש"מ דוקא עבודת הקדש אבל לא חול:
[ד"ה מאת · מאתר כל העדה] רצונו לתרץ לפי שמאת בני ישראל
משמע שהם היו ברשות בני ישראל וישראל היו נותנים לכהנים וזה
אינו · ועוד שהרי כתיב ואני לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל
ונומר משמע שהק"בה הוא הנותן לא בני ישראל ועל זה פי' כמו מתוך
כו': טו [ילדה אותה ובמנית] וא"ת והרי לעיל כתיב מבן חדש
ולמעלה משונאה מכלל נפלים הוא כמנה · וי"ל שכאן מדבר
בודאי שלא היה נפל והיו כלו חדשיו לכך במנה משנולדה קודם שלשים
יום: ° (נ"א) ודוקא שם במנה מן הבטן לפי שודאי לא היה נפל
שהרי בשנכתבה התורה בימי משה כבר יצאת מספק נפל לפיכך
מנה אתיוכבד מיד ואע"פ שנמנו כאן ע"פ רוח הקודש לא היה רוצה
למנות אותם שודאי כלו חדשיהם משום לא פלוג: יו [האיך אני
נכנס] (נ"א) וקשה וכי בשביל הטורח שלא רצה לכנס לאהל
שלהם נמנו ע"פ ה' · ונראה שפירושו כי נגאי לת"ח שיכנס לאהל
אחר ששם נשים ולפיכך אמר היאך אני נכנס לאהליהם כו':
כא [משפחת הלבני] ויש נוסחאות שגורסין הראשון לפרש מי היו
בניו · רצונו לתרץ למה כתיב ב' פעמים הרי כתיב לעיל מיניה
ואלה שמות בני גרשון ונומר ומתרץ הראשון לפרש מי היו בניו והשני
כלו' לגרשון משפחת הלבני והשמעי פקודיהם כך וכך · ולפי גרסא
שלפנינו כמו פי' הכי שלא בא להשמיענו מי היה משפחותיו דהא
כבר ידענו וזה אלא האי קרא בא לאשמועינן שמשפחת לבני ושמעי
פקודיהם היו כך וכך כאלו אמר לגרשון משפחת הלבני ומשפחת
השמעי אלה הם משפחת הגרשוני היו הפקדים כך וכך:
[פקודיהם כך וכך] דק"ל לפי שהלשון לגרשון משפחת הלבני
משמע שגרשון היה המשפחה הלבני וזה אינו דהא משפחת הלבני
היה ממשפחת גרשון · ל"פ כלומר לגרשון היו וכו' מנאמי:
כה [יריעות התחתונו'] ולמה נקראין משכן לפי שהם נראין
בפנים כשאתה עומד במשכן · ועוד דכתיב ואת המשכן תעשה
עשר יריעות וגו' והם יריעות התחת וכו' מכל ד' מכסים לא המשכן
בכללו כמו והקמות את המשכן ורא"ם ולמה נקראין אהל לפי
שהם אהל על היריעות התחתונות: [ד"ה מכסהו · עורות אלים]
וא"ת למה כתיב מכסהו שהוא משמע בעורות אלי' ותחשים הכל
כיסוי אחד היה ובמקום אחר היה משמע שהם כל אחד ואחד בפני
עצמו · וי"ל דודאי כל אחד היה מין בפני עצמו אבל היו מחוברי'
יחד באמצע ולכך נקראין מכסה · וא"ת היה לו לכתוב אהלו
שהרי גם הם היו אהל על יריעות העזי' · י"ל בשלמ' יריעות
עזים נימא שנקראין אהל לפי שהם היו על גגו ועל הצדדין לכך
נקראו אהל שהיו מגינים עליו הכל כד אבל עורות אילים אחד מים
לא היו אלא משך על גגו לכך נקראין מכסה: [ד"ה ומסך · האילון]
שהוא שעירם מבדלת לא בפרוס למעלה כהוראת לשון מסך:
כו [של משכן ובאהל] כי בני מררי היו נושאין מיתרים של חצר
עיין רש"י ופר' נשא: כט [אוי לרשע ואוי] מנגעים העולם ל"ל
לרש"י לכל פי' זה כאן · וי"ל דק"ל למה לא כתיב משפחת בני

הקהתי כמו שכתיב בתר הכי למשפחת הקהתי ולעיל נמי כתיב אלא
הם משפחת הקהתי ומפרש ושמוכים להם דגל ראובן וכו' שמטאו
והמטיאו את הרבה ואינן ראוי' לכתוב השם בשמו דהיינו ה"א בראש
התיבה והיו"ד בסוף התיבה: [ור"ן איש עם קרח] כי אלו רובן
משבט ראובן היו כדלקמן בסד' קרח וכתב (בנ"א) שר"שי בא
לתרץ דבבני גרשון כתב אחרי המשכן יחנו תימנה ובבני מררי על
דרך המשכן יחנו תימנה וכאן כתיב יחנו על דרך המשכן תימנה אלא
כאן לא סמך יחנו לתימנה לומר שלא בא הכתוב כאן לצוות שיחנו
תימנה אלא שהיו כבר תימנו' וכאלו כתב יחנו על ירך המשכן במקום
שהם חונים עכשיו שהוא תימנה ואי נ"מ אלא ל"ל שלכך נמשכו
וכו': לב [ונשיא נשיאי · ממונ' ע"כ] לפי שהלשון משמע שהוא
כאחד בשאר הנשיאים ולא יותר משום דבקוד ונשיא הוי"ו במלאפום
הוא דבוק דאל"כ היה נוקד ונשיא בש"וא תחת הוי"ו וק"מץ תחת
הנו"ן מ"ה צריך לפר' ממונה וכו': לח [שוכנים להם] (נ"א)
גם כאן בא לתרץ דהל"ל משה ואהרן ובניו יחנו אהל מועד אלא שלא
בא לצוות רק להגיד לך שהשוכנים לפני אוהל הם השוכנים האלו
לפיכך היו כמותם החונים סמוכים להם: לט [נקוד על אהרן]
פי' שלא היה מתעסק במניין הלוים אלא משה לבדו ומפני ששניהם
היו מתעסקין במניין ישראל לדרך המקרא לכתוב כך אף שלא היה
במניין הלוי' מ"ה הזכירו הכתוב נ"כ במניין הלוי': ומפרשי' שלא היו
במנין הלוים שלא היה הוא מן המנין וכן משמע במסכ' בכורו' דף
ד' · אבל קשה והא קרא במונין כתיב אשר פקד משה ואהרן ולא
בנימנין הרא"ם: ול"נ דה"פ מדנקוד על אהרן משמע שלא היה
במונין ולא הוי נמי בנימנין דאל"כ למה ליה להזכי' אהרן ולנקוד
עליו אלא שלא למדרש במונין לא היה אבל בנמנין היה מ"ה הזכיר
ונקוד עליו לאדרש שהיה חסר מכל וכל אף מן הנימנין · דומם
קצת פי' זה למה שפירשתי בתחלת לאן נקוד על את וכו' · אף
שדחוק קצת יש ליישבו כדי שלא תקשה רש"י דפי' בחומש על פי"רשי
דמסכת בכורו' שפי' שם בהדיא שאהרן לא היה במנין וכן יש ליישב
ליסנא דב"ר כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן נקוד עליו שלא
היה אהרן מן המנויין דמשמע לשנא שלא היה מן הנמנין: [ד"ה
שנים · שיספיקו עצמן] (נמ"י) וקשה לי ע"ז מה תיתי שיחול
הפדיון של ה' שקלים על בכורי לוים דהא עיקר טעם הפדיון הוא
שבראשונה היו הבכורי' קדש ועבודת הקרבנות היו בהם ומכיון
שחטאו בעגל נפסלו להקריב ופלה קדושתם על הלוים שלא חטאו
בעגל וזה היה פדיון קדושתם וממילא אלו רע"ג בכורות בנותרי'
שקדושתן לא היה על ידי לחול אמר הכתוב שע"י שיתנו ה' שקלים
יצאו לחולין כמו כל הקדש שנפדה במעות וא"כ בכורי הלוים שלא
חטאו בעגל ולא נפסלה קדושתן מהי תיתי שיצטרכו פדיון וא"ב
הדרא קושיא לדוכתא למה הוצרכו הרע"ג בכורות ליתנה' שקלים
מאחר שהיו שם ג' אלות לוים · ונראה דה"פ דהא ק"ל שאין הקדש
פודה הקדש אלא חולין פודה את הקדש שהחולין נתפסין בקדושת
הקדש והקדושה פלה על החולין אבל ה"א לומר שהקדש יפדה את
ההקדש שהרי הוא כבר קדוש וכן הוא בכאן שהכ"ב אלף לוים היו
חולין עד הנה לפיכך היה מקום לחול קדושת הבכורות על הלוים ·
אבל הג' אלות לוים שהיו בכירות ולא חטאו בעגל ונשארו בקדושתן
לעובדתו אין מקום לומר שיכנס תחת הבכורים שכבר הם ראוים
להקריב וזהו אין בכור מפקיע בכור ולכן הוצרכו לפדות קדושתן בה
שקלים: מה [אלא את פטר · חמוריהם] י"מ דקשה לרש"י דאי
אבהמה טהורה קאי אין שייך פדיון דלא פקע קדושת בכור דהא
הבהמות עצמן מיוחדי' בקדושת בכור · וי"ל עוד דהוכחתו דכתיב

בפרשת נא כל בכור אדם תפדה וכל פטר חמור תפדה בשה כאן שכתב בכור אדם ובכור בהמה תפדה מיירי נמי דוקא פטרי חמורים: (הרא"ם) תימא והלא רש"י בעצמו פי' בפ"ק דבכורות דקד' גבי הא דפריך רבא לאביי אם איתא דדרשתם ק"ו מבהמה לפטרו לוים מבכור בהמה טהורה דהא בהמה טהורה דידהו הפקיעו בהמת ישראל הטהורה וכ"ש · י"ל דהא פרכא דפריך רבא לאביי איכה אלא לפי סברתו אבל אביי פליג עליה בהא וס"ל דלא פדו בהמות הלוים אל בכורי בהמה טהור של ישראל וכו' עיין (במ"י): [ולא מנה העודפי' בבהמה] הרא"ם תימא איך הביא פרש"י הזאת שהתלמוד כבר בטל אותה ואמר ודלמא הוו כפישין בהמתן והוו קיימין לבהדי בכור ישראל והביא ראיה אחרת אמר קרא ואת בהמת הלוים תחת בהמתם בהמה אחת תחת בהמות רבות דאי ס"ד דהאי ואת בהמת הלוים בבהמה רבה מיירי לכתוב קרא או בהמת בהמת או בהמתן ש"מ חד פוטר טובא · ותירץ הוא מ"ה הביא ראייה אחרונה מפני שהוא רחוק מן הפשוט מ"ה הביא ראייה ראשונה: מו [תקח חמשת שקלים] כדי שלא תטעה לומר דהאי את פדויי שלשה ושבעים וגו' פי' כמו העודפים על פדויי הלוים דבסמוך דפי' אותן שפדו הלוים בגופן כדפירש"י שם ומהם תקח חמשת שקלים נ"כ לכך פי' דהאי ואת פדויי השלשה וגו' פי' ואת הבכורות הצריכין לפדות כו' כי עדיין לא היו פדוין אלא הם צריכין לפדות ומהם תקח חמשת שקלים לגלגלת: מז [כ"ב אלף פתקין] פיר' פתיכות אגרות וכן בספר יוחסין מתרגמינן בפתקא יתרשמון: (ד"ד) והו דעת ר' יהודה אבל ר' נחמיה הקשו ע"ז הרי כתמנו וכלים כל הפתקין שכתוב בן לוי אם אני נותן ידי מה אני נוטל מי אמר לי אם היה שם פתק בן לוי שלא זכיתי אלא לכך עשה כתב על כ"ב אלף ורע"ג פתקין בן לוי ועל רע"ג ה"ש וכתב הרא"ם ואף ע"ז יש לדון שמ"מ האחרונים יאמר ואלו היינו נוטלים בתחלה כשהיו רבים של פתקי לוי כ"ב אלף ורע"ג ופתקי ה"ש רק רע"ג מי יאמר שלא עלה בידי של לוי כי כל מאי דפריש מרובא קפריש ולכאורה י"ל שכל מי שנוטל פתקו חוזר וזורק פתק ההוא לקלפי בענין שלעולם הוו הפתקים שוים שם וע"ז קשה א"כ שמא יטלו כולם של לוי זה אחר זה והדרא קושיא לדוכתא וא"ל שמיד שיצאו כ"ב אלף הנשארים יהיו של כ"ש ממילא והיו חייבים לפדות דא"כ קשה מי ירצה להיות מן הנשארים ולא יקח תחלה פתקו אם לא יאמר ע"ש הזקנה או המשיבות וזהו דוחק · יש מתרצים שידעו שכל מה שעשה משה הוא ע"פ רוח הקודש לכך לא היה תרעומות וזה לאו מלתא דא"כ למה היה גורל בלל ויאמר משה לכל אחד אתה חייב ואתה פטור ע"י רוח הקודש · ונראה לפע"ד דלק"מ דכבר קי"ל ספ"ק דכתובות כל קבוע כמחצה על מחצה דמי אפי' לקולא כגון שזרק אבן לתוך י' בני אדם והיו שם ט' ישראלים וא' עכו"ם והרג ישראל אחד דפטור הזורק דאות' עכו"ם אחד שביניהם נחשב כאלו הוא מחצה על מחצה ודבר זה היה מגולה לכל ישראל לכל מילי וע"פ לא היה כאן שום תרעומות אפילו אם היו מועטים בן לוי מ"מ כיון שהיה קבוע שם נחשב כמו הרבים: (ובנמ"י) פי בירושלמי אי' שעלו בסרונין אחד בן לוי וא' ה' שקלים דמעשה נסים היו:

פרשה ד

ב [לעבודת משא] כוונתו לפרש טעם המניין שכל המנינים ממנין מבן חדש ומבן כ' ובני י"ג אבל זה המספר אינו דווקא לשום אחד מהמכפרים · לכך פי' מנה מהם הראויין וכו' רא"ם: ה [ד"ה בנסוע · כשהענן מסתלק] פי' אל יקשה בעיניך לומר היאך היו יודעים הסעה שיסעו עד שיתחילו לפרק שאין כבוד לארן הקודש לכסותו אחר נסיעת דגל מחנה יהודה כי הא' נראה שנסיעת דגל יהודה הכרים לפרק המשכן ולכסות הארון: ט [ד"ה נרותיה שנותנין בה השמן] פירש לא הפתילה [illegible] כמו נר אלקים וגו' לכן פי' פה שהוא מורה על הכלי [illegible] את נר תשרת גם על הכלי: י [אל מכסה · מרכוף] פי' שק גדול ששמים בו סחורות · מדכתיב אל מכס' משמ' דבר שיש לו תוך: יב [בתוך המשכן שהוא קדש] דק"ל דלא ה"לל אלא אשר ישרתו בם · בקודש ל"ל · ומתרץ מ"ה כתיב בקודש לומר שלא היו משרתים על המזבח באותן כלים כ"א במשכן אין צריך כלי' למזבח הפנימי שלא היו מקטרין עליו אלא קטרת הסמים: (נ"א) לא שיהיה פירוש שישרתו שם בקדושה דא"כ ה"ל לינקד הבי"ת בש"וא אבל עכשיו שהיא נקודה בפת"ח משמע קודש הידוע והוא המשכן שהוא ידוע ביותר: יג [ד"ה ודשנו · יטלו את הדשן] לא שישימו בו הדשן: [ד"ה ופרשו · כארי] דוקא בשעת חנייתן נראה הגחלת כארי אבל בשעת המסעות לא היתה נראית מפני אש של המערכה שהיה מונח עליו ובנסעם הסירו כל האש ונראית הגחלת: [פסכתר] בשלהי פר' המוציא תפילין פי' רשי פסכתר פיר של נחושת סירות מתרגמינן פסכתרות: (כמ"י) וקשה דהא לעיל בסמוך פי' הרב קדש קדשים הארון והשלחן והמנורה והפרכת כלי שרת וכאן לא קחשיב שלחן ומזבחות אחרי כותבי מצאתי במדרש רבה ואת כלי הקדש אלו שלחן ומנרה שתי מזבחות וכל כליהן: טו [ד"ה ומתו · שאם יגעו חייבין] לא שאם לא יגע ימותו כדמשמע פשוטו של קרא אלא שלא ימותו אינו דבוק עם שלא יגעו רק שהוא דבק עם שלא יגעו לבד הכא מדוקיא ולא יגע והא אם יגעו ועליה קאי וימותו: טז [לשאת · ולהקריב] וא"ת והרי כתיב לשאת אותם · וי"ל דכך פירושו לשאת אותם שמן וקטורת ושמן המשחה אבל מנחות התמיד עליו מוטל כו' אע"ג שלשאת אכולה קאי אף על המנחה מ"מ אי אפשר לומר כן לפי שהמנחה זה קמח ומקריבין עם הקרבן שמפרישין אותו עשרון לכבש ואינ' קרויה מנחה אלא בזמן שמפרישין אותו לקרבן והוא בעת החנייה שאז היו מקריבין ולא בעת הנסיעה · וכ"ש שאין לומר שמיירי שהפרישו אותה או נתקדשה בכלי דא"כ היתה נפסלה ביוצא גם למה יפרשו אות' מקודם וחניכה מנות בשעת' וא"כ א"א לומר שנש' אות' בעת הנסיעה · ל"פ שעליו מוטל לצוות כו' ובזה נדחה קושיות הרמ"בן מדברי רש"י ז"ל: [לצות איש] פי' לא שישאם הוא בעצמו כמו שמן המאור והשאר כי כבר כתיב למעלה ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת · והוסיף לומר על משא בני קהת מפני שלא תטעה לומר שגם משא בני גרשון ומררי נמי היה ע"פ אלעזר מדכתיב פקדת כל משכן וזה אינו דמשא גרשון ומררי ע"פ איתמר היה · ל"פ על משא בני קהת היה מסוכ' אלעזר: יח [אל תכריתו · אל תגרמו] הודיענו בזה שמלת תכריתו הוא מבנין הפעיל: [ובלוע שלו הוא כסוי] וכן ת"א כדמכסין ית מנא קודשא:

חסלת במדבר סיני

נשא

כב [נשא גם · כמו שצויתיך] הא דנק' רשי כמו שצויתיך על בני קהת ולא כמו שנשאת לבני קהת משום דעדיין לא נשא את ראשם של בני קהת אלא הקב"ה צוה למשה שישא את ראש

לעיל

לעיל בפ' במדבר והמשה כתיב בפרשה זו לכך נקט כמו שצויתיך על בני קהת ר"ל כך מצוה אני אותך גם על בני גרשון ויהיה מלת גם דבק' עם לבית אבותם למשפחותם וגו' · ועי"ל דק"ל ה"לל גם אותם כי מלת הם נופל על דבר אחר כגון הם ילכו הם ישרתו אבל על נשא אינו נופל לשון הם אלא אתם לכך פירש כמו צויתיך וכו' ואותם אינו נופל על שתי מלות אלו על פועל ועל נפעל מצאתי: [שהגיעו לכלל] הא דלא נקט כך כמו צויתיך על בני קהת לישא את ראשם משום דק"ל למה לא כתב דסמכא הכי נשא גם את ראש בני גרשון לבית אבותם. וגומר ואז לא היה צריך למכתב הם · ומתרץ דאי הוה כתב נשא גם וגומר היה משמע דגם מקבל מניכים מבן כ"ה שנה ומעלה א"נ מבן חדש ומעלה לכך כתב גם בסוף לומר לך דגם לא קאי אנשא דלעיל אלא קאי אמבן ל' שנה וגו' דלמטה וזהו שנקט שהגיעו לכלל עבודה דהיינו מבן ל' עד בן נ' מצאתי:

כה [עשר תחתונות] הרא"ם פירש מדכתיב אחריו ואת אהל מועד שהם י"א יריעות עזים הקרוים אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים אהל: [ד"ה ואת אהל · יריע' עזים]. כל זה פירשתי בפרשת ויקהל: [ד"ה מכסהו · מאלמי'] וכאלו אמר ומכסהו וחסרה וי"ו וכמוהו רבים · דאל"כ למה זכר מכסה התחש לבדו ולא מכסה העורות אלים: [ד"ה מסך · וילון המזרחי] כבר מפורש בפרשת במדבר · ומ"ש המזרחי אינו הבדל כי אין וילון אחר על פתח אהל מועד חוץ מן המזרחי רק הוא תוספות ביאור: (ובג"א) פירש שם לאפוקי מני יריעה הכפולה לפני פתח אהל מועד למזרח כדלעיל פרשת תרומה שהיא מחוברת עם שאר היריעות ואין לה שם בפני עצמה: כו [ומגינים על המשכן] דק"ל דקלעים היו כמו דפנות סביב החצר ואין נופל בו לשון על המשכן דעל משמע שהיה למעלה על המשכן · ומתרץ דה"פ הסובבים ומגינים על המשכן כלומר דצריך להניח תיבה אחת אשר סובבים על המשכן כי מדרך הלשון לומר שהוא מגין עליו ומגינים עליו סביב · ויש מקשים למה לא פירש"י לעיל בפרשת במדבר דכתיב וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אש' על המשכן ועל המזבח סביב וגו' ולא פירש שם כלום ולפי מה שפי' הרא"ם ריש פרשה בהעלותך גבי להעלות נר תמיד שבפרשת אמור שלא פירש"י שם כלום כתב וז"ל כי המפרש פעם יפרש כל התיבות הנופלות על הלשון ופעם יפרש קצת מהן ופעם יסמוך על מה שפי' במקום אחר ולא יפרש שם כלום עכ"ל · ונ"ל דרש"י הוכרח לפ' פה אף שפירושו הוא פשוט משום דהכא כתיב ואת מסך פתח שער החצר וגו' וקשה כפל לשון ר"ל דהיינו פתח והיינו שער · ועוד יש להקשות על הפסק דבין מלת פתח ובין מלת שער ומפני זה יבא הטוע' לטעות ולפרש הקרא וכאלו אמר ואת מסך שער החצר ויפרש הקרא מסך הפתח שחצר הוא שער המזרחי של חצר ומסך שער הוא מסך פתח אהל מועד שגם הוא נקרא שער החצר מפני שהוא פתוח אל חצר המשכן וזהו שאמר אשר על המשכן כלומר שער החצר אשר הוא סמוך אל המשכן ואל המזבח ועל דכתיב הכא פירוש לשון סמוך הוא והא דכתיב לפני זה ואת מסך פתח אוהל מועד פי' הוא פרוכת המסך שלפני בית קדשי קדשים ונקרא פתח אהל מועד מפני שהיא עומד בתוך אהל מועד והיה עולה על הדעת לומר שגם הפרכת שלפני בית קדשי הקדשים היה במשא בני גרשון וזה אינו אמת כי פרכת המסך היה במשא בני קהת כדכתיב לעיל בפ' במדבר ובא אהרן וגומר והורידו את פרכת המסך וכסו בה ארון העדות מ"ה פירש רש"י הכא אשר על המשכן כלומר הקלעים וכו' הסובבים ומגינים על המשכן וכו': [הנחשת] דק"ל כיון דקלעים היו מסבבי' על המשכן פשיטא שהיה בכיב המזבח שהיה במשכן · ועוד שהרי הקדשים היו מגינים על המזבח הזהב . ומתרץ דלאו מזבח הזהב הוא שהיה במשכן אלא מזבח הנחושת שהיה חוץ למשכן: [ד"ה ואת כל · דיתעבד] פי' ולא לכלים הסמוך לו כי אין לכל כלי עבודתם כלים אחרים · גם לא תפול עליהם לא מסירה ולא עשייה אבל המסיר' נופלת על בני גרשון: ועוד דאי קאי על הכלים או היה לו לכתוב אשר יעשה להם לעובדין לכך הביא התרגום דפי' העשייה לשון מסירה וכינוי להם קאי על בני גרשון הנזכרים לעיל שכל אמורים בזאת הפרשה נמסרים בידם: כז [ממונה עליהם] דק"ל דהפסוקים סתרי זה לזה דפסוק אומר על פי אהרן ובניו ואח"כ כתוב ביד איתמר בן אהרן הכהן ומתרץ דפסוק שני פי' הוא על הפסוק דלעיל איזה מן הבנים ממונה עליהם כו' ומפרש איתמר בן אהרן · וא"ת כיון דאין ממונה אלא איתמר למה כתב לעיל ובניו לשון רבים אין זה קושיא דבכמה מקומות מצינו לש' רבים על בן אחד כמו ובני דן חושים · ובני פלוא אליאב: לב [ומיתריהם היו לעמודים] מפרש בזה היכן מצינו שהיה לתרוויהו יתידות ומיתרים · וא"ת והא לעיל בפ' במדבר פי' רש"י את מיתריו של משכן ולא של חצר פי' רש"י דמיתרי החצר היו נ"כ לבני גרשון · וי"ל דהא דפי' רש"י לעיל ולא של חצר ר"ל דמיתרים של המשכן היו כולם במשא בני גרשון אבל של חצר לא היו כולם במשא בני גרשון אלא קצתם במשא בני גרשון וקצתם במשא בני מררי כמו שפי' כאן וק"ל: [לשפתם העליונה] פי' הר"אם וסוי היתידות מקברים לעמודים שהיה עושה כמין קונדסין שקורין פלו"ש שכן יסודות ארכן שש ורחבן שלש טפחים ובאמצען טבעת נחשת וכורך שפת הקלעים סביביו במיתרי' כנגד כל עמוד ותול' הקונדס דרך טבעתו באונקלים שבעמוד העשוי כמין ווי"ן ראש אחד זקוף למעלה וראשו אחר תקוע בעמוד: [וקונדסין] בפ' תרומה בפי' רש"י מבואר היטב:

מז [עבודה לעבודה] כלומר בזמן שהכהנים היו מקריבי ועוסקים בעבודת הלוים היו משוררי' ומנגנים במצלתים ובכינורות שלהם ועושין עבודה לעבודת כהנים: [ועבודת משא. כמשמעו] (מהרר"ה) כלומ' אע"פ שעבודת עבודה פי' עבודה לעבודת מ"מ עבודת משא אין פי' עבודה למשא אלא כמשמעו עבודה שהיא משא:

מט [מבן ל' ועד בן נ'] דעת רש"י דהאי ופקודים קאי על משה דכתיב לעיל פקדאות ביד משה ואשר צוה כמו כאשר צוה וה"ק ופקודי' של משה כאשר צוה ה' את משה דהיינו מבן ל' עד בן נ' · וזה שנקט רש"י ואותן הפקודים היו כמצוה מבן ל' עד בן נ' · ואין לתמוה כיון דקאי על משה דלעיל למה כתיב ב' פעמים משה דהוה לו לכתוב אליו במקום משה · יש לומר דהרבה פסוקים מדברים כן כמו ואל משה אמר עלה אל ה' היה לו לומר עלה אלי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש יצאה מאת ה' היה לו לומר מאתי וכן ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך היה לו לומר נשיי וק"ל · וא"ת מאי צריך רש"י לפ' כן והלא כמה פעמים כתוב מבן ל' וגומר וי"ל לפי שכתיב ויהיו פקודיהם שמנ' אלפים וחמש מאות ושמונים וא"כ נאמר ע"פ ה' פקד אותם ושמא אתה רוצה לפרש על מנין אשר האמור בפרשת בהעלותך שהוא מבן כ"ה שני' · לכך פירש רש"י ואותן הפקודי' כו' ושוכחתו מדכתיב אשר צוה ה' את משה משמע שכבר נצטוה עליו ואלו הצוואה מבן כ"ה ועשרים לא נאמר אלא לאחר מכאן · וי"מ ופקודיו פירש ממוניו ופי' רש"י ואותם הפקודים וכו' כלומר ואותן הממונים אלעזר ואיתמר הממונים עליה' צריכין אף הם להיות מבן ל' ועד בן חמשי' · מצאתי בשם גדול אחד:

פרשה ה

ב [וש' פרשיו' נאמרו בו ביום] דק"ל למה לא נזכ' להם פרשה זו מיד כשהוקם המשכן

דהא ביום שהוקם המשכן משתמא היו עושין המחנות וא"כ מיד היה לו לצוות שישלחו כל טמא מן המחנה · ומתרץ דבאמת נאמרה ביו' שהוקם המשכן · ותו קשה ליה והיכן מצינו שנאמר להם עוד איזה פרשה ביום שהוקם המשכן ומתרץ ושמנה פרשיות כו' : [ד"ה וישלחו ג' מחנות] מדכתיב ג' פעמים מחנה בפרשה זו : [חוץ לכולן] דכתיב גבי מצורע בדד ישב משמע שיהא ישיבתו במקום שאין שאר טמאים הולכים שם דהיינו חוץ לג' מחנות ומדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם משמע מחנה אחד לזב ומחנה אחד לטמא מת ומדטמא מת מותר במחנה לויה כדלעיל ש"מ דזב הוא במחנה ישראל : [מסל שכינה] וא"ת מנ"ל לרש"י · וי"ל הא דטמא מת מותר אף בשל לויה יליף ממשה רבע"ה שהיה לוי וכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והיה נכנס במחנה לויה : [ד"ה טמא לנפש ל' עצמות] כלומר דעת התרגום שנטמא בעצם של מת · הר"אם פירש דהוכחתו הוא שאם הוא לשון טומאה א"כ היה מחוייב שהנוגע בטמא מת יהיה אב הטומאה מדכתיב לשלח הנוגע בטמא מת חוץ למחנה כזב ומצורע שהם אב הטומאה ואין הדבר כן שהרי הנוגע בטמא מת אינו אלא ולד הטומאה הלכך על כרחך צריך לומר לטמא נפש וכו' אינו אלא מלשון עצמות ועצם הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה · ואם תאמר מנא ליה דלמא פירש של פסוק שנטמא בבשר מת ולא בעצם · ויש לומר דאם כן היה לו לכתוב טמא בנפש ומאי טמא לנפש משמע שנטמא במה שמחובר לנפש ואינו זה וזה בעצם הר"אם · ועוד יש לומר מדמתרגם דמסאב לטמא נפשא לא היה לתרגם כי אם דמסאב לנפשא אלא לטמי עצמו' משמע כ"ל : ז [הקרן שנשבע] דממון המשתלם בראש הוא ומפרש אלו זה וזה נקרא קרן אותו שנשבע עליו רצה לומר אותו ממון שנשבע עליו לאפוקי חומש : [ד"ה לאשר · שנתחייב לו] דקשה לרש"י למה לא כתיב אם גזל לו אלא לאשר אשם לו משמע למי שהקרן שלו כגון שאיש אחר הלוה לגנב וזה בא וגזל מידו חייב ליתן למלוה שהלוה לגנב · וזהו שנקט רש"י למי שנתחייב לו ר"ל למי שנתחייב הגנב לו : ח [ד"ה להשיב · כשנמלך זה] דקשה לרש"י כיון שכבר כיפר לו וזה שהשביעו הוא כבר מת א"כ היאך בא שזה רוצה לשלם ומתרץ כשנמלך כו' : [זה הגר שמת] וא"ת בפרשת בהר כתיב ואיש כי לא יהיה לו גואל ופי' רש"י וכי יש לך בישראל שאין לו גואל ומתרץ אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו ר"ל די דאיש לו גואל אלא שאין לו גואל עשיר שיוכל לגאול ממכרו ולמה לא מתרץ דאיירי בגר שאין לו יורשים כמו שמתרץ הכא · ויש לומר דהתם אי אפשר לומר בגר דהא כתיב ומכר מאחוזתו דהיינו מירושת אביו ולגר אין לו ירושה מאביו וגם הכא א"א לתרץ כהתם דכל אדם רוצה לקבל האשם דהיינו קרבן וחומש בין עני ובין עשיר : [ד"ה האשם · זה הקרן] והא דלא נכתב לעיל גבי ואם אין לאיש גואל להשיב האשם ולא נכתב המושב מפני שסמך אדלעיל מיניה דכתיב והשיב אשמו בראשו וחמישיתו ונומר : [ד"ה לה' לכהן · ונתנו לכהן] דאל"כ אם הוא לה' אינו לכהן וכן היפך וא"ל שניה' לה' האימורים והבש' לכהני' לה' ולהכהן מבעי ליה : [שבאותו משמר] וא"ת דלמא לאיזה כהן שירצה אע"פ שאינו באותן משמר · ויש לומר מדכתיב אחריו מלבד איל הכפורים ונומר ר"ל דזה יתן לכהן מלבד אותו איל הכפורים ואיל הכפורים ניתן דוקא לכהן שאותו משמר כדכתיב בפ' בני חלק כחלק יאכלו ונומר א"כ אף קרן וחומש אינו ניתן אלא לכהן שבאותו משמר : [ד"ה מלבד · בויקרא] (פענח רזה) כי מלשון מלבד משמע כתב לו כתילה שחייב בה לכך נ"ל האמור בויקרא והוצרך להזכירו פה דכ"ה היכא דמאיר הגזילה לבעלים צריך קרבן

להתכפר לו מן השמים אבל היכא דיהיב ליה לכהן זה יהי' כפרתו קמ"לן : ט [ואיני יודע] (בעל המסדר) מקשים על מה שפרש"י ואינו יודע מה יעשה בהם והלא מקרא מלא הוא בפ' קרח בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהי' · וי"ל דשם בפ' משפטי' נרשם ברשימת תרי"ג מצות הבאת בכורים · ובפ' כי תבא נרשם רק מצו' קריאה על הבכורי' האמור בפרשה · ובפ' קרח פרש"י על פסוק ואני נתתי משל למלך וכו' וא"כ הפי' נתתי כבר נתתי ופי' לך יהי' ג"כ פירושו שכבר נתן שכל הפרשה הוא רק חזרת הכ"ד מתנות כהונה שנתן כבר · ולא נמצא בפסוק בכל התורה שנתן לכהן הבכורים כמו שמצינו הכ"ג מתנות האחרי' לכך הוצרך כאן לפרש ולהפליג תיבת תרומה לתיבת בכורי' מכח קושית ר' ישמעאל · ודו"ק : י [מגיד שטובת הנאה לבעלים] ר"ל שיתן לכל כהן שירצה דהוא הטובת הנאה ונוטל מישראל סלע או יותר כדי לתתם לבן בתו כהן אבל לא שיקח מהכהן איזה ממון שיתן לו המתנו' לכך כתיב לו יהיה כלומר שטובת הנאה הוא לבעלי' : [ד"ה לו יהיה · כי תשטה] ואע"פ פרש"י ז"ל אינו דורש מהסמוכים אלא אותן שאינן נכתבו במקומן שבודאי לא נכתבו אלא לדרשא ש"מ מאחר שאין שום דמיון בין דיני אישות לתרומה וקדשים ודאי לא נסמכו זו אצל זו אלא לדרשאי (נ"א) פי' דלאו סמיכות הפרשה ק"ל דא"כ למה נכתבה פי' סוטה לקדשים מבעי לי' כדרכו אלא ק"ל דלא ה"ל להתחיל הפרשה באיש אלא באשה לומר אשה כי תשטה ומעלה וגו' שהיא עיקר החטא לכ"פ מה כתיב למעלה וגו' ר"ל שהוא עיקר החטא ע"כ איש איש מלמד שמועלת בשנים פ"ש יותר: יב [ד"ה כי תשט' רוח שטות] כלומר שיגרום הרעה מורה להם היתר וזהו השטו' דאל"כ למה חייב מיתה כיון דשוטי' היו : ° (נח"י) הדבר תמוה שזכיה חטא ונגוד שמגיד כן הדבר בזה הבעל חטא שעיכב מתנות כהונה והאשה תתנוה מתבא לפני הכהן ומכ"ש אם נטמאת מזה הדבר קשה שעבירת הבעל תגרור עבירת האשה · אלא דה"פ דודאי שיש להאשה חטאים בפני עצמה ועבירה שלה גוררת עבירה חטא הזנות וה"ם אי לאו צירוף חטא הבעל והיא חטאה בזנות באמת היה החטא שלה גורם שיהא החטא מפורסם בלא קינוי וסתירה והיו ממיתין אותה בבית דין בלא ביזוי היעל להביאה לפני הכהן להשקות שתמות ע"י מים המאררים אבל צירוף חטא הבעל גורם שיש עדי סתירה ולא עדי טומאה וצריך הוא להביאה אל הכהן ולהשקיתה · וכן אם תמצא זכאי מזה הזנות אי לאו צירוף חטא הבעל היה חטא האשה גורם שיהיה קול בעלמא ובלא עדי סתירה או עד א' על הטומאה או שהיתה אומרת איני שותה ובכל אלו אין משקין אותה אבל צירוף חטא הבעל גורם שצריך להביאה אל הכהן להשקותה. ° (נ"א) ונראה דלאו דווקא שטה ה"ה שיה' צריך לכהן שיהיה זב או מצורע שכולם צריכין לכהן דאל"כ מאי שנא' סוטה: ואפשר לומר דשאני מצורע וזב אם הוא רוצה להיות רשע ושלא יביא הכפרה מי יודע ולא יצטרך לכהן אבל סוטה אפילו רשע כמי אם רוצה שתגנה אשתו והוא שבוי לו כמנהגו של עולם שהרי כתיב וקנא וכיון שהוא מקנא בודאי יביא לכהן · וכאשר תבין עוד דבר זה על אמיתתו יש לך לדעת שהוא מדה כנגד מדה לפי שהוא אינו רוצה ליתן המתנות לכהן מפני שאומר למה יתן ממון שלו לכהן לפיכך אמר הכתוב שייך שתצטרך לו שתדע מעלת הכהן שהכהן הוא האמצעי בין הקב"ה ובין ישראל לעשות שלו' ביניהם ע"י הקרבנו' כי ישרא' נקראי' אשה להקב"ה כדכתיב אם לא תדעי לך היפה בנשים ובהרבה מקומו' נקראים אשה לפיכך צריך לכהן להביא אליו הסוטה שיעשה ג"כ שלום בינו ובין אשתו שהוא שטה הדרך מאותו והכהן עושה שלום

ביניהם וזה בודאי דומה לגמרי מה שכהן עושה שלום בין ישראל
לאביהם שבשמים ומשרה שכינה בארץ כמו שפירש"י בפ' מסעי שבש"י
שנקרא איש ובעל לישראל הוא אבלם והוא אינו רוצה להכיר מעלת
הכהן צריך להביא אליו הסוטה לעשות שלום בינו ובין האשה :
[תטה מדרכי צניעות] דוקא נקט רש"י מדרכי צניעו' ולא נקט
מדרכי תורה דמדרכי תורה משמע דודאי הוא שזינתה ואם ודאי
שזינתה אין משקין אות' לכך נקט מדרכי צניעו' ר"ל שראה מספק
ומכשק עם איש אחר וכספק הוא זנתה : [ד"ה ומעלה · ומהו המעל]
דק"ל ומעלה בו מעל ושכב איש משמע דב' ענינים הם לכן פי' ומהו
המעל ושכב וגומר כאלו כתב ששכב איש אותה ואין זה לומר ששכב
איש אותה באמת דא"כ אין משקין אותה וסדר הכתובים כן ה"א כי
תשטה ועברה מדרכי צניעות ועב' עליו רוח קנא' וקנ' את אשתו
וא"כ נספר' כשיעור טומאה בין מעלה בו מעל לשכב איש אותה
שכבת זרע ונעלם ממנו כין לא שכב איש אותה ופיא לא נטמאת רק
קנא לה אף שלא תמס בכפה והביא האיש את אשתו וגומר · הר"אם:
יג [ד"ה איש · שכיבתה] ה"נ ושכב איש אותה שכבת זרע
שכיבתה פוסלתה ואין שכיבת אחותה פוסלתה מבעלה: (יבמות
נ"ה) פירש כששכב בעלה עם אחותה אינה נפסלת אשתו מחמת
זנות אחותה מבעלה דה"א שיפוסלה מק"ו ומה מי שבא על איסו'
קל נאסר האיסר מקום שבא על איסור חמור אינו דין שנאסר
האוסר פי' רשי איסור קל אשת איש אין לה היתר ע"י גט אם זנתה
אשתו נאסר בה בעלה האסורה לכל העולם מקום שבא על איסור
חמור כגון אחות אשתו שאשתו אוסרה את אחותו עליו כל ימי חייה
אינו דין שנאסר האוסר שתיאסר אשתו על בעלה האסורה אחותה
על בעלה לכך דכאמר אותה לומר שכיבתה פוסלתה וכו' יבמות דף
נ"ה ע"א · וטעות נפל בספרי רש"י מפי הגאון מה"רר יצחק ז"ל ·
ומצאתי כתוב דהאי מעשה בשתי אחיות וכו' צריך להיות בפסוק איש
איש שפי"רשי שמועלת בשני' באיש דלמטה והכי איתא במדרש באיש
שלמעלה ובאיש שלמטה אמר לה הק"בה באיסך את משקת שמא כי
אתה משקת ומשפה בשתי אחיות וכו' : [ד"ה ונעלם · פרט לסומא]
ר"ל דשני דברים הם וכולם נתמעטו מפסוק זה מעיני פרט לסומא
אע"פ שיודע שזינתה הואיל ואינו רואה אינה שותה : ומנעלם
משמע אם היה רואה ומעמעם שבניהם יחד אין המים בודקין אותה ·
ומעמע' כמו נעלים עוממות והוא תרגום של כהה : [ד"ה ונסתרה ·
שיעור] פירש הא' וכיא נטמאה דכתיב אחר ונסתרה בשיעור
טומא' קמיירי שהוא כדי לגלגל ביצה ולמשמע דאם"ד בטומא' ממש הא כב'
כתיב לעיל ושכב איש אות' וכיינו בטמא והיא נטמא' דכתיב רמב"ל
שא לשיעור טומאה הוא דאתא : [ד"ה ועד אין · אפי' עד אחד] וא"ת
מהיכא משמע דיוק זה מדכתי' ועד אין בה הא ק"ל כ"מ שנ' עד הרי
כאן שנים מדהוצרך הכתוב לפרט לא יקום עד אחד משמע כל עד
שבתורה שנים אלא א"כ פרט בו הכתוב אחד כמו שפי' רשי בפרשת
שופטים ואם כן הכא כתיב עד סתם משמע שנים אין בה אבל אחד
יש בה · וי"ל דקרא ועד אין בה קאי על והיא לא נתפשה ולא על
וקנא את אשתו והביא את אשתו אל הכהן להשקות אותם כלומ' עד
אין בה שהיא לא נתפשה שאין כאן שני עידי טומאה אלא עד אחד
ראה שנטמאה אין משקין אותה אלא אסיר' על בעלה (סוטה דף ב)
והאי קלם הא הוא כמו והא למד' ולאו דוקיא הוא כי לא דוקי'
אתיא רק מסקנא דמלתא הוא הא למדת אבל יש בה וכו' ותו קשה
לרש"י למה מהימן עד אחד לאוסרה על בעלה · ומתרץ ועד אין
בה בטומאה אבל יש עדים בסתירה והואיל בסתירה יש שני עדים
עדים שאומרים ראינו שנסתרה עם פלוני כשיעו' טומאה ועד אחד

בא ואמר שנטמאת רגלים לדבר הוא דמהימן דודאי זנתה כיון שיש
גם עידי סתירה לכך נכתב הקרא דועד אין בה כאן כדי ללמדך
דקאי אנטמאה דלעיל כלומר שיש עידי סתירה ולכך מהימן עד אחד
ואי לא נכתב כאן לא הייתי יודע שיש עדים בסתירה : [ד"ה
נתפשה · נאנסה] וה"ק קרא ועד אין בה כלומר שנים אין בה אלא
אחד והיא לא נתפשה אלא מעיד שעשת ברצון אסורה לבעלה דין
בפני עצמו הוא : יד [קידם] משמע דמקרא מסורס כמו
שמפירש למעלה : [ד"ה והיא · ואין ידוע] פי' לא שנודע לו שנטמא'
ונודע לו שלא נטמאה כפי' המובן מוהיא נטמאה והיא לא נטמא' דהא
ונעלם מעיני אישה כתיב ודרשו רבז"ל שאם היה רואה ומעמעם
אין המים בודקין אותם : טו [שלא יהא מובחר] כתב הר"אם
הרב הודיע הטעם למה מיעט סולת ומטין דאין לפרש שכוונתו
להודיע שקמח ושעורים דכתיב בקרא למעט סולת ומיטים שזה פשט
הוא דזיל קרי בי רב הוא : [ד"ה לא יצוק · קרוי אור] כלומר
דשמן היינו יצהר שקרוי שמן כדכתיב דגנך ותירושך ויצהר הוא לשון
זוהר נהרי שהוא אור : יח [אלא מסייעין] מסייעין לו מעתיקין הוא:
[ד"ה ופרע · סותר] משמע דפרע לשון סתירה הוא · וא"ת
בכל מקום פי' רשי פרע דגבי ראש לשון גידול הוא לעיל בפרשת אמו'
לא יפרע לא יגדל ולקמן גבי נזיר · וי"ל דגם כאן לשון גידול הוא
דכששערה קלועים קצרים הם ואינן ארוכים וכשסותר הקליעה הם
מאריכין וכגונ' דסתירה זו מגדלן · וכתב הר"אם אע"פ שהפרע
בכל מקום לשון גילוי הוא כמו שכתב הרב עצמו גבי כי פרוע הוא
מגולה וכו' כמו ופרע את ראש האשה אין זה סותר מה שפירש דסות'
קליעת שערה דמה דפירש הכא לאו מתלת ופרע דרש אלא מיתורא
דהאשה דה"ל למכתב ופרע את ראשה דהא האשה דלעיל קאי אלא
האשה לרבות כל גופה שסותר שערה ומגלה לבה ומרבה בקלונה
ואפשר לי לומר דע"י הסתירה נתגלה אין ששערותיה ארוכים הם
שהיו נראים מקודם שהם קצרים ודו"ק : [נגאי להן] והטעם
מצאתי משל לאחד שעבר עבירה יוצא לשוק ומתביים ומכסה את
ראשו ואת פניו כך האשה שעבר על בזוי מכסה ראשה : [בשער
נקנור] מפני שאלם גדול היה והביא דלתות נחושת מאלכסנדריא
של מצרים לאותו שער ונעשו בה ניסים הרבה כדתניא במסכת יומא
ל"ו : ° (קנ"א) בשם מהר"ה מה שפי' זה שלא כסדר אחר ופרע
את ראש האשה ועוד לפני ה' דלעיל לא פי' כלום י"ל דהתם כי' אפש'
לפרש דלפני ה' בהיכל מיירי אבל השתא דפי' סותר קליעה ראשה
כדי לבזותה ור"ד עוד שכאן כמה בזיונות שמבזין אותו וכל זה אין
דרך כבוד לעשות בהיכל א"כ ע"כ לומר בשער נקנור : [ד"ה
ונתן על כפי · לינעה] דא"ל משום תנופה כמו דעל כפי אהרן
ועל כפי בניו דמלואים · דהתם כתיב מיד בתרי' והנפת אבל
הכא התחיל בהשקאת מי המרים ובשבועת האלה וכו' וא"כ כתיב
והניף ינו' אלא ע"כ כדי לינעה וכו' : ולא יזוחה שם] (מהרר"ה)
בא דלא פי' טעם זה לעיל שכתב נ"כ לינעה · דהתם י"ל שבוה
לזנעה כדי שלא תבתה ותמות שמסה התורה עליה כיון שאין כאן עדי'
והתראה על הטומאה אבל כאן א"א לומר כן דאין לחוש עליה כ"כ
כיון ששטה מדרכי צניעות ועברה על הקינוי שנסתרה אלא שמם
הק"בה על כבוד שמו : [ד"ה המרים ע"ש סופן] והיה פי' מי המרים
המים המרים יפי' המאררי' למרים להיות גפיה מרים ורעים : (נ"א)
דאל"כ למה היו מרים ואע"ג דקאמרינן נמי' שנותן שם עשב מר
מפני שכתב המרי' אפ"ה מדכתיב המרים בה"א הידוע משמע שכך
הוא ידוע ולא נמצא בכל מקום שנותן בו דבר מר ולפיכך אמ' שנקראו
מרים על שם סופן : יט [השבועה · אם לא שכב] כלומר לא

שתאמר

תאמר שישביע בשם כמו כל שבועה שפי' שנשבע · והר"אם פי' שלא תאמר האמירה לחוד ושבועה לחוד אם לא שכב הנקי הא אם שכב לא תנקי וי"ס גורסין הא אם שכב חנקי ולכן כתב חסר י"וד כדי לדרוש מלשון חנק כאלו היתה בה"א שרשית וה"א וש"ית מתחלפים ודרוש חנקי כלומר' שתמות : כ[כישטית · ל' אם] דק"ל דכי משמע שודאי ויכתה ואם ודאי ויכתה אין משקין אותה : כא[ד"ה יתן · כדרך] כלומר אם לא אמת מה שאמרתי יארע לי כו' · דא"לכ יתן ה' כך אלה מבעי ליה ולמ"ד דאלת לאלה במקום בעבור שתהיה כלי לכל מקלל ומשביע: כב[ד"ה אמן · על האלה] תוספות פ"ק דקידושין דף כ"ו פירשו דחד אמן מפיק ספיר על האלה ועל השבועה ואיש זה ואיש אחר שהרי אכל מה שכתוב בפרשה קאי ואלה ושבועה בהדיא כתיב בפרשה וכתיב מתחת אישך דמשמע בין מאיש זה בין מאיש אחר ואידך אמן קאי ארוסה ושומרת יבם דלא כתיבא בפרשה ורש"י קיצר כלשונו : ✽ וק' א"כ היה דעת רש"י כן בפירושו הי"לל אמן אם מאיש זה אם מאיש אחר אמן על האלה ועל השבועה ומדהאריך רש"י במקום שה"ל לקצר וכו' כפל אמן אמן על האלה אמן על השבועה וכן אמן מאיש זה אמן מאיש אחר ולאי דעת רש"י כאן לפרש דהני תרי אמן צריך על מה דהזכיר פר על האלה וחד על השבוע' וכן חד אמן על איש זה וחד על איש אחר ול"ק שאין כאן רק ב' אמן וי"ל דהי מנייהו מפקית תרוויהו משתמע מניה ומה שלא רצה כאן לפרש ארוסה וכו' לזה אין במשמעו' הפסוק · רק הוא נקבלה כרוב תורה שב"עפ ורש"י מפרש"ק לשון המקרא וה"לל לומר אמן ואמן בוי"ו אם היה מוסיף ד"א כלי"ט : כד[מקריב מנחתה] כדכתיב והקטיר המנחה אחר ישקה את האשה את המים : [שכא' בטן וירך] דק"ל הא גם זה כתיב לעיל ויבא המים המאררים האלה לצבות בטן וגו' · ומתרץ לפי שנאמר וכו : [ד"ה המרים · לאותה] לא שיבואו שם אל דברים מרים שכבר הם בבטנה ואין בבטנה דבר אחר מר : כה[מעלה ומוריד] פירשתיו בפרשת אמור : [למעלה מידו] דילפינן יד משלמים דכתיב ידיו תביאנה וגו' מה להלן הבעלים מניפין עם הכהן אף כאן עם הכהן וכתיב ולקח הכהן הא כיצד אלא שכהן מניף והיא נ"כ עניפה עמו שידה למעלה של כהן · ועוד מן מיד האשה למד זה פי' מתחת יד האשה שידה למעלה מידו של כהן · דא"לכ היה לו לכתוב ולקח הכהן מן האשה ולמה לי מיד : [ד"ה והקריב · קודם קמיצה] דקשה לרש"י דוהקריב משמע שקרב המנחה וכתיב אחר כך וקמץ הכהן מן המנחה משמע דעדיין לא נקמצה והיאך כתיב שקרב אותו קומץ שעדיין לא נקמץ · ומתרץ דוהקריב לשון הגשה הוא כלומר שמגיש את המנחה בקרן מערבית דרומית : כז[אוכי שותה] כלומר אבא משנו כלא כתיבה ואוכי שותה אין שומעין לה כיון שנמחק השם על שתאמר בפירוש שמאה אני אבל קודם שנמחק השם אם תאמר אוכי שותה ואבא בלא כתובה שומעין לה ואין משקין אע"פ שאינה מודה בטומאה : [מערערין] פי' רש"י בפרק היה נוטל פותחין את פיה שלא בטובתה ושופכין המים לתוך גרונה עכ"ל ובערוך ערך כור פי' לשון שיכור : [ד"ה ובבתה · אין נודקין] ואע"פ שבקללה עצמה כתיב לצבות בטן ולנפיל ירך הבטן תחילה ואחר כך הירך הבוא לאו בבטנה וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטנו וירכו של בועל : [ד"ה והיתה · אלין בה] אע"פ שלעיל פי' שיהו הכל נשבעין בוך ומקללין · בוך כאן א"א לפרש כן דא"כ ל"ל : [ד"ה נקרב · במקום שבגר] שבגאו יותר הוא לו :

כח[נסתיר' וו] אע"פ שלא היה צריך לומר זה בבא כל הכתוב באשה שקנא ונסתר קמיירי מ"מ איידי דבעי לפרושי וטהורה היא ממקום אחר שפירושו מהאיש שקנא לה ונסתרה עמו פי' תמול' דואם לא נטמאה ניירי בסתירת האיש שקנא לה : [ד"ה ונקתה · ולא עוד] שלא תאמר דונורעה זרע נמשך אונקתה כלו' ונקתה או ונזרעה או ונקתה מהדברים המונעים הלידה ונזה ונזרעה זרע לפיכך פירש ונקתה מהמי' המאררי' שהוא ענין הנלה מצביות בטן ומנפילת ירך ופי' ונזרעה זרע לעניין ולא עוד אלא ונזרעה : לא [שהבוטה אסורה] מדהוצרך לכתוב ונקה האיש מעון שהי' בהותר הנלו אחר שסתה משמע שהבוסה קודם ששתה אסורה לבעלה :

פרשה ו

ב[שכל הרואה סוטה] דק"ל היה לו לסמוך בפרשת נדרי' כי היא מקומה הראוי לה · והר"אם פי' שאין לו דמיון וערך עם פרשת סוטה שזו עבירה על עשרת הדברות וזה קדש עצמו במותר לו מ"מ פריך למה נסמך אף שאין זה סדר של רש"י ז"ל: [בקלקולה] כלומר היאך שמנוולין אותה כדכתיב ופרע את ראש האשה · ג[שהיין מסכר] כלומר למה נקרא שם יין ויש שכר ומפרש על שם שמשכר: [ד"ה וכל משרת · ל' נביעה] פי' דבר שמטבילין במים או נשאר כל משקה דכל כינוס שבוא לטבילה מתרגם וינבע כמו שפירש רשי בסוף פרשת תזריע: ד[ד"ה זג · כענבל בזוג] כלומר דעת רש"י זג לשון זוג הוא : ה[השער] ר"ל דקדוש לא קאי אגוף אלא אשער הוכחתו מפסוק שלפני קדוש יהיה מדבר בשער כדכתיב תער לא יעבור על ראשו ואחר קדוש יהיה כתיב גם כן גדל פרע שער ראשו דמדבר בשער וקדוש כתיב באמצע משמע מדבר נ"כ בשער: [לגדל הפרע] הוצרך להוסיף למ"ד על גדל מפני שאחר שפירש קדוש יהיה שער ראשו פי' יהיה קדוש שלא יתכנו רק יגדלנו וגם פרע סמוך לשאר ראשו כאלו אמר לגידול השער של שער ראשו: [ד"ה פרע · פתח קטן] כלומר שנ"ל נקרא פתח קטן וגם פת"ח ממש נקוד תחת הרי"ש : [פחות מל' יום] פירש מדכתיב קדש יהיה גדל פרע יהיה בגי' שלשים יום : ו[קדוש הוא · מליטמא] פירש לא כמלת קדוש יהיה דלעיל שהוי"ו מוסר לשער שלו : [ד"ה פתאום · מקרה של פתאו'] פירש שניהם מורים על מהירות הדבר שלא הורגש בו שימות דהוס אונס נימור דאם לא כן הוה כמו קנת איסור נבנר אי אפשר שהא עיבר על מאו דעל נפש מת לא יבא כיון שראה שהוא חולה היה לו ליזהר מלבא אל האהל שמא ימות והוה שוגג קרוב למזיד · ולכן אמר' ד"א דהאי פתע פתאום ד"א הוא וכו' ואפשר דהר א"ם כמו כיון לזה · והשת' א"ש דרש"י מהפך לפר' המקרא שמתחלה מפרש פתע פתאום ואח"כ כי ימות באהל · אלא כלומר דהשתא א"ש כמו מה שכתב המקרא עליו כלומר שהיה בפתע פתאום כאלו כפל עליו שאין יכול ליזהר מזה כדמות אדם זה פתאום כלומר שלא היה חולה · והא דאמר מקרה של פתאום איכו פירוש מלות פתע פתאום רק שאותו שבא בפתע פתאום הוא מקרה רא"ס : [ד"ה וכי ימות · באהל] דא"לכ מאי עליו וכי המת מת עליו אלא פי' באהל · ומלת עליו כמו ועליו מטה מנשה : °(קנ"מ) מה שפי' שלא כסדר הפסוק שאמר מת עליו קודם בפתע פתאום מפני שעכשיו שפי' שד"א שפתע פתאום הוא מקרה של פתאום ק"ל מלת עליו דבשלמא לפי' הראשון דפתע הוא אונס לא קשיא דכיון דאונס הוא ה"ל כמו עליו מנשה : [ד"ה ביום · הזייתו] וקרא אותו שהרתו אע"פ שלא נטהר לגמרי כל עוד שלא הביא כפרתו מפני שיום הזייתו הוא קנת טהרתו: י[קבש ומו לקרבן] ר"ל לקרבנות שקרבין כדכתיב בפ' אמור

ומיום

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן : יא [חטא · שציער עצמו] משמע דעבירה הוא שפירש מן היין · וא"ת והא לעיל פי' רש"י שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף · וי"ל דודאי מצוה היא שיזיר עצמו מן היין אבל מ"מ עביר' קצת הוא שציער עצמו מן היין. מידי דהוה לאי שמתענה תענית חלום בשבת דהוי בעיכוב וזה שמתענה כאלו קיים מצוה גדולה שהו' עונג שבת ואפ"ה צריך להתענות אחר כך יום אחד מפני שהתענ' בשבת ה"נ כן פי' תו' בב"ק דף צ"א · ועי"ל דודאי מצוה הוא שהפריש עצמו מן היין המשכר שמביא לידי ניאוף אבל יין חדש שאינו משכר וענבים ומרצנים וזגים עבירה הוא שציער עצמו מהם : וא"ת מדסמיך פ' נזיר לפר' סוטה משמע שמצוה לנזור מכל יין וענבים כתורת נזיר וי"ל דזה משום שאם לא יוכל לעמוד על עצמו וימשוך ביין ויין סובא מגרי גריר לכן נותה התורה שיזיר מכל כמו שאמרו אמרי לנזירא סחור סחור לכרמ' לא תקרב ולולי רוע תכונתו ודאי היה מצוה לשתות מעט לפעמים כי ממרא וריחני פקחין · נלי"ט : טו [ונסכיהם · של עולה ושלמי'] לאפוקי חטאת מדכתיב אסמוך ואת האיל יעשה זבח שלמים ונומר ואת מנחתו ואת נסכו דהיינו של איל כדפי' רש"י ולמה הוצרך לכתוב והלא בכלל אילים הטעונים נסכים היה ולמה יצאה אלא להקיש אליו מה שלמים באים בנדר ובנדבה וטעון מנחה ונסכים אף כל כו' לאפוקי חטאת שאינו בא בנדר ובנדבה אינו טעון מנחה ונסכים (בפרק שתי מדות) :

[ד"ה חלות · עשר מכל מין] דילפינן מג"ש מצות מצות מתודה ודהתם נמי עשר מכל מין ומין דכתיב גבי את אהרן גבי תודה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומ' ר"ל כדין תרומת מעשר דהיינו מעשר אחד : יז [ישחטו] פי' מלעשה ישחט : מפני שכוונת השחיטה תלויה הא היא מחשבה לאכלו חוץ לזמנו או למקומו פסלה מלהקריב . גם פירש על של המצות ע"מ לקדש את הלחם מפני שבזולת זה יובן ששם לקדש את הסל ולא את הלחם שבו :

[ד"ה את מנחתו · של איל] דלא תימ' שכל אחד ואחד מהנזכרים לעיל ובא לאפוקי חטאת דלא כדלעיל : יח [הרי זה דרך בזיון] שצריך ליחוד בגילוי ראש לכך אסור לגלח בעזרה : [לאחר שחיטת] וכאלו אמר לגלח הנזיר אחר שחיטת קרבן הנעשה פתח אהל מועד שהוא השלמים : [ד"ה אשר תחת · דוד] דק"ל דנתן על האש משמ' שיתן על האש ממש ואח"כ כתוב אשר תחת ובא שלעים משמע תחת הבשר של שלמים והבשר היה מבשל בדוד וא"כ צריך גם ליתן השער בדוד תחת השלמים · ל"פ תחת הדוד וכו' כלומר דיתחת דכתיב בקר' לא מיירי תחת הבשר בתוך הדוד אלא על האש אשר תחת הדוד : [מתבשלין בעזרה] דשלמי נזיר נאכלין בכל מקום דכמו חולין הן ובכל מקום צריך לבשלן בעזרה שצריך ליקח הזרוע שהוא קודש לאחר שנתבשל' וליתן לכהן ומשום אותו זרוע שהוא נותן לכהן צריך לבשלן בעזרה : יט [לאחר שנתבשלה] כלומר שניתנין לכהן לאחר שנתבשל' וא"ל איך לא יאסר הזרוע שהיא קודש את השר האיל כיון שנתבשלה עמהם · י"ל כיון דהזרוע היא אחד בששים להאיל א"כ הוא בטל בששים : כ [קדש הוא · המלה] כי מלת הוא המורה על האחד שב אל המוסף שבא בכח מאמר ונכיף המורה על שלשתן ויהיו הוא במקום הם : [תרומה הן] לא שהם קדש לכהן ואסורים לו אלא רק הם כתרומה שהרימו לכהן : [מלבד חזה] פי' מלת על במקום מלבד לא על ממש ואחר הראוים וכו' פי' שאמורים לעיל בפרש' נו ושלמי נזיר בכללם הם ולא נכתב כאן רק משום הזרוע הנוסף על השאר נוף השלמים : [לפי שהוו שלמי'] וא"ת אי הכי כיון שלמי נזיר הם בכלל סתם שלמים דכתיב בהו כי את חזה התנופה וגו' למה הוצרך לכתוב פה מלבד חזה התנופה וגו' · והשיב לפי שהיו שלמי וכו' : כא [על מה עולות] ולא על מה חטאת מדכתיב אשר תשיג לא אמרתי אלא קדשי' הבאים בנדר ונדבה שתולין בהשגת היד : [ד"ה כפי נדרו · מוסיף ולא יחסר] כלומר מפני שהפסוק יפורש כפי נדרו אשר ידור כן יעשה משמע בין מוסיף בין פוחת מדינו לכך כתוב על תורת נזרו על כמו למעלה דוקא כשנודר יותר מתורת נזרו אבל אם פוחת מתורת הנזיר כגון שאמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת וכו' : כג [אמור להם · כמו זכור] שפירשו לשון הוה שכך פי' גבי זכור תנו לב לזכור תמיד וכו' מורה על התמדת הפועל : [להם · כולם שומעים] ולפי זה תהיה מלת אמור שב אל אהרן ובניו ומלת להם אל בני ישראל כאלו אמר כל אחד מכם אמור להם לישראל הברכות של יברכך וגו' ישא האמורים אחר זה · ° (נ"א) פי' מה שאמר הכתוב אמור להם והוה לי' לומר תברך להם ואמר בלשון אמירה אלא לומר דהוי כמו אמירה שיהו שומעים הברכה : כז [ד"ה ואני · ואסכים] אבל אין לפרש שיברכם בעצמו א"כ מה תועלת בברכת הכהני' כיון שהשם ברכם : [אברכם לכהנים] דלפי טעם הראשון יהיה ואני אברכם פי' אסכים עמהם וזה נראה דוחק לכן פי' ד"א · ולפירש האחרון לחוד קשה דמשמעות הקרא הוא דקאי על ישראל ולא על הכהנים לכן צריך גם לפי' ראשון ·

פרשה ז

א [ד"ה כלות משה · לפי שמסר] נראה דקשה לרש"י דהכניכה דעל כלת משה מפרידו ממלת להקים את המשכן שאין כלת משה סמוך למלת להקים וכאלו הם שני ענינים ומאי שני ענייני' איכא הכא · אלא ע"כ ל"ל דה"פ ויהי ביום כלות משה מעשיית המשכן ומהקמ' המשכן ועל זה מקשה רש"י ז"ל בצלאל וכל חכמי לב וכו' · ומתרץ לפי שמסר נפשו וכו' ובזה יתורץ מה שמקשים העולם והלא לא תלה במשה רק ההקמה וזה עשה משה לבדו כדכתי' לעיל בפרשת פקודי ומהר"אי תירץ דק"ל שלא הל"ל אלא ויהי ביום הוקם את המשכן עכ"ל והנ"ל כתבתי ודו"ק : [ד"ה כלות משה להקים · בשני נשרפ'] רוצה לתרץ דלא תקשה האמור אשר הקמת משכן היו הלוים עובדים עבודתן כדכתיב בסמוך והיאך רשאין לעשות כן והלא טמאי מתים היו ולא יוכלו לטהר דעדיין לא נשרפה הפר' · וא"ל דהפרה נשרפה קודם הקמת המשכן דהא כתיב בהוייה שלה בפרשת חקת והזה אל נכח פני האהל משמע דכבר הוקם המשכן כשנשחטה · ומתרץ דבשני נשרפה הפרה כו' נמצא דביום שבעה היו טהורים : [ובשביעי נגלחו] הוא הגלוח האמו' בפ' בהעלותך והעבירו תער על כל בשרם וכו' : ב [שהיו שוטרים] דק"ל ומה סימן נותן בזה שאמר הם נשיאי המטות · וע"ש שהיו שוטרים עליהם במצרים וה"ק קרא הם הנשיאים שהיו ממונים שוטרי' עליהם במצרים שהיו הנוגשים רודים אותם שוטרים במצרים במקלות על שלא דחקו בני ישראל לפשים מכיון הלבנים · ואע"פ שהעומדים על הפקודים עדיין לא נתמנו עד אחד באייר · י"ל שהכתוב דבר על העתיד שיעמדו על הפקודים באחד באייר : (בעל הגה"י) מתמי' טובא דהא לא נתבררו השוטרי' המוכין להיו' סנהדרין אלא בפעם דמתאוננים המוזכר בפ' בהעלותך דכתיב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו ופרש"י אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרי' במצרים בעבודת פרך ומעשה דמתאוננים הי' בכ"ב באייר והכא הי' בר"ח ניסן · אלא צ"ל דמעלת

סהדרין גדול ממעל' נשיאי' לפיכך הבא בר"ח ניסן זכו להיו' נשיאים ובכ"ב באייר במתאוננים זכו להיו' סנהדרין: ג [ד"ה ויקריבו · שלא קבל משה] דאל"כ מאי לפני המשכן דהא כב' כתיב ויביאו את קרבנו לפני ה' דהיינו לפני המשכן ששם שכן כבודו יתעלה ומטעם זה דרשו נ"כ בלפני המזבח שלא קבל מהם משום שכבר כתיב ויקריבו הנשיאים את חנוכ' המזבח וא"כ ל"ל עוד ויקריבו לפני המזבח:

י [לא קבל משה מידם עד] דאל"כ מאי לפני המזבח דקאמר ומהו ויאמר ה' אל משה וגו' הבא אחריו דמשמע שאם לא אמר לו הש"י לא היה מקבלם · והא דאמר לו הש"י נשיא אחד ליום ונומר אף שלא מצינו שנסתפק משה בזה שהרי לא פרש"י אלא אם כסדר תולדותם וכו' · י"ל דהשם השיב לו מטעמו בלתי שאלת משה פן יבא למעו' ולומר שכלם יקריבו קרבנ' ביום אחד כיון שכלם ביחד הביאו קרבנם והיו כלם זריזים במצוה דין הוא שיהיו כולם שוים בהקריבתן על שהוצרך השם לומר נשיא אחד ליום וק"ל · והר"אם כתב שנסתפ' גם בזה אם כולם יקריבו ביום אחד או כל אחד ביומו מיד השיב לו הש"י נשיא אחד ליום וע"ש מה שהקשה ותירץ שם ואין כ"כ צורך הפשט מ"ה קצרתי ולא הבאתיו: כתב הר"אם ויש לתמוה היאך נסתפק משה בסדר המקריבי' אם כתולדות' או כפי מסעם והלא עדיין לא סדר המסעות על אחד באיו' למו שמפורש בפ' במדב' ושמא י"ל שמאז שהיה בהר סיני ארבעים ימים האחרונים הודיעו השם סילוק הבכורים עם הלוים וסילוק הדגלים וסדר משא המשכות עכ"ל · ולי נראה שידע משה סדר מסעם וסילוק הדגלים מיעקב אבינו ע"ה כמו שפירש רש"י בפ' במדבר בפסוק איש על דגלו באותות ונומר באות שמסר להם אביהם וכו' · ומסתמא גם המסעות היו כן דאין סברא שיהיו המסעו' משוני' מן הדגלים וק"ל: יב [ד"ה למטה · ולא שנבה] כלומר אין פי' למ"ד למטה יהודה כלמ"ד אחרי לו שיהיה פירש בעבור מטה יהודה שגבה משבטו והקריב ופי' למטה כמו ממטה: ° (נ"א) וא"ת ל"ל למכתב למטה יהודה היו לו' למכתב ויהי המקריב ביום הראשון נחשון נשיא יהודה כמו שכתיב בשאר נשיאי' כך והשתא לא נריך למכתב זה קרבן נחשון · ויראה לומר שבא הכתוב לאמר שוכה גדולה בנשיא הזה להקריב ראשון לא מצד עצמו דמצד עצמו כל הנשיאי' שוים אלא מפני מטה יהודה שראוי אליו שיהיו מטה זה בראשונה לפיכך אמר למטה יהודה שהוא ספל אלא המשיבות בא לו מכח שבטו למטה יהודה שהמה עיקר:

יג [למנחת נדבה] שהיא מנחה ראשונה האמורה בויקרא ולא למנחת נסכים שהוא דבר הלמד מעניינו מה מלאה קטור' נדבה אף מלאה סולת נדבה: יד עשרה · משקל עשר] דק"ל דעשר' זהב משמע שהיה עשרה זהובים של מטבע והיאך יכול להיו זה דאם היה כף לא הוה מטבע של זהב: [כ"ה מלאה · לא מצינו] פי' לא מצינו שמשו' יחיד שיביא קטורת על אחד משני מזבחות ואף הקטרת אינה נקטרת אלא על המזבח הפנימי וכאן נעשו שני שנויים:

טו [פר אחד מיוחד] שהרי כאן אין כתיב אלא שום מספר אחר שהוא יותר מאחד עד שהוצרך לכתוב בפר' מלת אחד להבדילו מן המספר השני אלא לדרשא קאתי · ועי"ל מדשינה קרא וכתב פר אחד בן בקר ולא כתיב פר בן בקר אחד אלא לדרשא קאתי: יז [לכפר על קבר התהום] פי' קבר התהום הוא שלא הכיר בה אד' כלו' כאלו הוא משוקע בתהו' שאין דרך האד' להשיג שיש שם קבר והיו צריכין להפס' מטומא' זו ומכניס' ספק טומאה · דאל"כ היו רשאין לבא למקדש או למור' דטומאתן הספיקו' שאפש' לכפ' עליהם על ידי שעיר ספא' הוכרכ' כפרה · אבל טומאה ודאית כידפי' מפני קרבן כנור כמו הפסח שנדחית שטומאה מפניו אם היו רוב הציבור טמאים כדכתיב במועדו אפילו בטומאה · והר"אם האריך ואני קצרתי: יט [מתק"ל כנגד שנותיו] הביא עדרשות האלה להיות קרובים לפשוטו של מקרא דא"לכ מה ענין הכלים הללו במספרם וכן הבהמ' הללו עד שכל הנשיאים הסכימו גם שלא לגרוע ולהוסיף ואף שאין מכהג סרב להביא מדרשות כאלה · הר"אם: ° (נ"א) הביא סרב הנמסריאו' האלו כאן בקרבן כתבאלבן נומר השיאן עגה זו שאם לא היה כאלו הדברי' ענין גדול וחכמה וטעם הגון לא היו נשמעין לו גם לא היו צריכין לעצתו וו . וא"ת מה לשנות אדם ולשנות נח על ענין זה · וי"ל דהמשכן היה שקול כנגד בריאות העולם כדאיתא בש"ר פ' פקודי לפיכך כוונו קרבנותיהם כנגד כל יסוד העולם שהן אדם ונח ושבעי' אומות והתורה ועשרת הדברות ואבות העולם שעליהם העולם עומד: כד [ביום הב' היה הנשיא] דק"ל דביום הב' נשיא משמע דביום הב' היה נשיא אבל אח"כ לא היה נשיא: פר [ביום המשח · ביום משחו] (קנ"ח) כלת"ד שהוא ש"ס וכ"ל ביום המשח אותו והוא מ"ש לעיל בפרשה ויהי ביום כלות משה וגו' כי לא נמצא מקרא בשום מקום ביום משחו אותו אך זה מצינו ביום משחו אותם גבי אהרן ובניאו בת"ר כאן על ענין אחר ומזה טעו הסופרי' וכתבו אותו גם בפר"שי: [ד"ה קערת · כסף] דק"ל ל"ל המנין לימני כף אחד לכל יום ואנא ידענא דהיו שנים עשר: פה [כאיזה שקל] פי' דאי לאו האי קרא ה"א דשקל הקודש דכתיב גבי מזרק עליה לחודא קאי לכך כתיב שלשים ומאה הקערה וגו': [ד"ה כל כסף · מכוונין] פי' כל אחד מכוון למשקל חבירו אף שבכלי הדיוט אין דרך לצמצם בהכרעות אבל כלי הקודש היו זה כזה בצמצם · והטעם כ"ל להורות אף שלכל אחד מן הנשיאי' היה הכוונה בקרבנו כנגד שבטו ומה שכתב רבינו בסוף בפר' זואת היו השיעורי' והמשקלות כלן שוה להורות שכוונת כולן לאל אחד כ"ה:

פו [היא של זהב ומשקלה] פי' דזהב הכתיב בכף אוני יודע אי קאי אכף שהיא היה של זהב או הכף היה של כסף והמשקל היה של זהב מפני ששקלו בזהב והכסף אינן שוין ת"ל כפות זהב סמך זהב לכף לאדנו דהכף היה של זהב דעשרה זהב אכף קאי רא"ם · וא"ת ליזה לא מתרץ רש"י כמו שתירץ לעיל דלכך נכתב המכוין ל"ל דהם שהתנדבו וכו' · דהא בלאו הכי נ"ל כן דהא כתי' מזרקי כסף י"ב דקשה נ"כ ל"ל מכוונים וכ"ל הם הם כו' ש"מ דדרך הפסוק ללמדך דבר אחר בכל כלי וכלי · וכ"ל דק"ל ל"ל למכתב זהב הל"ל כפות שתים עשרה · והר"אם תירץ מ"ה נכתב המכוין ל"ל דהם הם שהתנדבו וכו' אלא מדסמך הזהב אל הכפות למדנו וכדפי' לעיל:

חסלת נשא

בהעלותך

פרשה ח

ב [ע"ש שהלהב עולה] דק"ל אין נופל של' בהעלותך על נירות שכתב במקום בהדלקתך בהעלותך · ומתרץ על שם שהלהב עולה כלומר מ"ה נופל בו לשון עלייה · ותו קש' לרש"י מ"מ היה לו לכתוב בהדלקתך ולמה כתב בהעלותך דודאי לשון בהעלותך נופל נ"כ בנירות כמו שפיר' על שהלהב עולה אבל מ"מ הלשון בהדלקתך יותר טוב · ומתרץ דמ"ה כתיב בהעלותך כדי ללמוד שצריך להדליק כו' · אבל בפרשת תצוה גבי להעלו' נר תמיד לא פי' דק למה כתיב להעלות ולא להדליק ואמר שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה · יש לומר דלעיל כתיב להעלות לשון ציווי ועל זה פי' למה כתב הציווי בלשון

להעלות ולא כלשון להדליק שהוא לשון יותר מבורר על מה הוא הציווי ומפרש משום שצריך וכו' שהוא בכלל הציווי לכן כתיב להעלות · ובפרש' אמור שהוא הציווי האמיתי כדפירש רש"י שם קשה למה לא פירש שם כלום · יש לומר שהוא סומך על מה שפירש בפרשת תצוה על לשון להעלות שלא כלשון ציווי כדפרישי' · ודלא כפירש הר"אם שפירש פעם יפרש כל הנסיכות הנופלים על הלשון ופעם יפרש קצת מהם ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ומ"ה לא פירש בפרשת אמור כלום אע"ג דכתיב התם להעלות נר תמיד עכ"ל: [שמעלה היתה] ואף על גב דדרשו מזה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה · יש לומר דעיקר דרשה הוא מקרא דפרשת תצוה מלהעלות נר תמיד והכא אגב גררא נקטיה · ועוד יש לומר דאי לשלהבת עולה מאליה לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב להעלות ולא בהעלותך ואי למעלה אחת לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב במעלותך אלא להכי כתיב בהעלותך למדרש תרווייהו והר"אם פי' דרשו זה וגם שתהא השלהבת עולה דשקולי' הם ויבואו שניהם: [שעליה הכהן עומד] וא"ת והרי קומתו של אדם ד' אמות דהיינו כ"ד טפחים וקומתה של מנורה לא היה כ"א י"ח טפחים כדפירש רש"י בפרשת תרומה וא"כ למה צריך למעלה · וי"ל לפי שהטפחים של בית המקדש היו שוחקות וא"כ י"ח טפחים של מנורה היו כמו כ"ד טפחי' של חול דהיינו כנגד קומתו של אדם ואם בא להטיב צריך שיראה הנירות כדי שיטיב אותה לכך צריך מעלה: °(ד"ד) אטו כל הכהנים שוים בגובה הלא אפשר שיהי' הכהן קצר הקומה קצת ע"כ צריך להיות שם מעלה שיוכל להשיג נרות כל כהן במנורה: [ד"ה אל מול ג' הפתילות] פי' מדכתיב יאירו שבעה הנירות ע"כ אפתילות קאי שהם המאירי' דאי קאי אנרות שהם הבזיכין ה"ל למימר אלמול פני המנורה יהיו נוטים שבעה הנרות · ואם תאמר והא בקרא כתיב אל מול פני המנורה דהיינו נר שעל קנה האמצעי יאירו ז' הנירות ורש"י פי' שאין מאירין לנר אמצעי אלא ששה · וי"ל דה' ק"ל דאל מול פני המנורה יאירו שבעת הנירות משמע שהכל יהיו מאירין לפניו של אמצע הקנה דהיינו למעלה על גביו שהוא נקרא פני המנור' וזה א"א בשלמא אותו נר שעומד על קנה אמצעי מאיר כנגד פניו אבל שאר ששת נירות אינן מאירין אלא לפניו של אותן קנים שעומדין מול פניה' כמנהג כל הנירות מנהגם להאיר כלפי עצמן · ומתרץ דגם ששה נירות שעל ששה קנים מאירין לפניו של קנה האמצעי דששה שעל ששת הקנים ג' מזרחיים פונים למול אמצעי ר"ל שהיו כופפין ראשי הפתילות לפי קנה אמצעי וכן מערבים · ויאירו ג' הנירות פירש שבזה האופן יהיו מאירין ז' הנירות אל מול קנה האמצעי: והר"אם האריך כאן הרבה: (עיין בתשובת הרי"בש סימן ת'): °(נ"א) הקשו דא"כ יאירו ששת הקנים מבעי לי' דלא היו מאירי' אל מול המנורה רק ששה · י"ם שכן פירש הכתוב בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה כלומר כאשר תדליק הנרות יהיו מול פני המנורה שיהיו ששה פונים אל מול האמצעי ויאירו שבעת הנרות מלתא בפני עצמו כלומר שבזה האופן יהיו מאירי' ז' הנרות: ג [להגיד שבחו] דא"ל וכי ויעש כן אהרן למה ליה וכי תעלה על דעתך שלא עשה מה שצוה השם ע"י משה · ואע"פ שבלאו הכי נמי ידעינן שעשה ציווי של מקום · מ"מ דבר גדול הוא זה שהפסוק מעיד על צדקתו וכן כל כיוצא בזה ✿ יש לדקדק מה שחזר ואמר אל מול פני המנורה העלה · ונראה דר"שי פי' בסמוך למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ור"ל אלא להעלותכם על האומות כמו שאית' במדרש שכל זמן שהנרות דולקות היו מושלים לאומות ·

ואע"ג דאמרו חז"ל שלא קבלו ישראל התורה אלא ע"מ שאין אומה ולשון שולטין בהם שנא' חרות על הלוחות א"ת חרות אלא חירות וכו' וא"כ למה צריך המנורה · אלא מכח חטא העגל שעשה אהרן היו האומות מושלי' כש"א אמרתי אלהי' וכו' וזה שבחו של אהרן שלא שינה להדליק אלמול ינו' אף דע"ז נזכר חטאו שצריכי' לזה כלי"ט: ד [לפי שנתקשה בה] פיר' מפני שאלת זה מורה על הרמוז והמעשה לא היה כ"א בשעת עשיית בצלאל ומתחלה נתקשה בה משה עד שהראוהו כאצבע ומוזר ונתקש' עד שאמר ליה טול ככר וכו' עיין לעיל בפרשת תרומה: [ד"ה מקשה · עשת] עשת לשון חתיכה: [ככשיל] בכשיל מספרים: [ד"ה עד · גופה של מנורה] דק"ל דהכא משמע שלא היה מקשה אלא עד ירכה ועד פרחה ובפרשת תרומה כתיב שהיתה כולה מקשה: [ד"ה ועד · מעשה דק] כלומר מדבר גדול עד דבר קטן שבה היה הכל מקשה ועד משמש לשון בין וכיוצא בזה מפרש רש"י בפרשת בא על מבכור פרעה היושב על כסא וגו': [ד"ה כמראה · כתבנית] דק"ל דכמראה משמע לשון מראה שהוא כנגע ובמנורה אין שייך לומר שהראה הק"בה נגע של מנורה · א"כ כמראה הוא מראה הנבואה כלומ' מה שראה במראה הנבואה דהיינו של אש ועשו גם הם מנור' של אש וזה אינו דהם לא עשאו של אש ועל זה פי' כתבנית ר"ל כמראה פי' כתבנית כמו שכתוב במקום אחר וראה ועשה כתבניתם ונקרא' התבנית בשם מראה מפני שע"י הראייה נודע לו התבנית: [ד"ה כן עשה · מי שעשאה] ר"ל מי שעשה את כל הכלים והוא בצלאל: [נעשית מאליה] מפורש בפר' תרומה וזה המדרש חולק על פי' ראשון: ו [קח · קחם בדברים] לא קיחה ממש שהוא מלשון קנין וכניסה דבר תחת רשותו כי הלוים לא נקנו ולא נכנסו תחת רשותו · ועיין בפרשת לך לך על פסוק ותקח שרה אשת אברם: ז [הזה · מפני טמא' מתים] לא מפני שאר טומאות שבשאר טומאות אין הזיה צריכה כאן: [ד"ה והעבירו · שעבד ע"א] (מנחה בלולה) ואע"ג דבשאר עובדי ע"א אין לו הצריכה תגלחת · אלו שאני שעובד העגל נלקה בצרעת כמו שדרשו על פסוק כי פרוע הוא כי פרעה אהרן שלמדו ג"ש ממה שכ' גבי מצור' ראשו יהיה פרוע: ח [ד"ה ופר שני · מה ת"ל] אע"ג דכתיב ואת הכבש השני וגו' גבי קרבן תמיד הייני משום דכתיב נמי את הכבש האחד אבל הכא לא כתיב אחד א"כ אין נופל כאן לשון שני: [חט"כ] ר"ל כמו שפירש רבי משה הדרשן שהעולה הביאו לקרבן צבור בשביל ע"א משום שלא הביאו פר אחד לבדו בלא מין אחר עמו רק בע"א: [שהוראת שעה] ר"ל מה שפירש אף חטאת לא נאכלת אע"ג שבשאר חטאת נאכלין זו הוראת שעה היתה ותדע לך שהוראת שעה היתה דבשעיר היה להם להביא לחטאת ע"א כספר השלח כדין כל ציבור השוגגים ע"א ולמה הביאו פר לחטאת אלא הוראת שעה היתה ה"נ הוראת שעה היתה: אבל בלאו הכי נוכל לומר שהיתה הוראת שעה שהרי חטאת חיצונה נאכלת וזו שהיא של מלואים ללוים שנתחנכו בה נשרפת ולא תימא חטאת זו פנימית היא מאחר דנשרפ' ותימא מה עולה נשרפת אף חטאת נשרפת שאינה פנימית הרא"ם: ט [והקהלת · ויסמכו על] אע"פ שהלוים לא נתנו כפרה אלא על הבכורים כדלעיל מ"מ כיון שהבכורות כל ישראל קרא בכורות קהל כל ישראל כאלו הם כל ישראל: יא [טעון תנופה] דמצורע קרוי מת כמו שנאמר בסוף הפרשה אל נא תהי כמת והלוי' נתנו כפרות על הבכורות שעבדו ע"א שהיא קרויה זבחי מתים לכך צריכין הלוים תנופות כי כמו אשם מצורע וגם אי אפשר בלוים אלא מחיים: [שלש תנופות] הא דלא מקשה רש"י על הקרא למה

נאמר ג' תנופות · משום דו"ל ונזירת הכתוב שצריך להניף אותן ב' פעמים אבל עכשיו שפירש רש"י כדרך שאשם מצורע טעון תנופה כו' · ואשם מצורע אינו טעון תנופה כ"א פעם אחת וא"כ ג' תנופות ל"ל : יז [כי לי · שהכיתי] דק"ל איך אמר כי לי כל בכור דמשמע דעדיין הם שלו והא כתיב ואקח את הלוים דמשמע שכבר לקח · ועל זה פירש שלי היו בקו הדין כלומר מן הדין וכתב הר"אם שתקן בזה שאין כי לי כל בכור ר"ל עתה שהרי נפסלו משטעו בעגל רק ר"ל היו שלו מתחילה והודיע ג"כ הסיבה למה היו שלו בקו הדין משום שהכיתי וכו' ואמר ולקחתי אותם לי במקום הקדשתי כדי שיפול עליו ואקח את הלוים תחת כל בכור שפירושו לקחתי אותם את אלה במקום שלקחתי או את אלה והוסיף וי"ו של ולקחתי שהוא במקום הקדשתי להורות שהם שני ענינים כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' וגם הקדשתי אותם לעבודתי או ומשטעו נפסלו ולקחתי את הלוים תמורתן ואמר ועכשיו ואקח שלא תאמר ואקח בזמן שהקדשתי הבכורו' לי שהרי תחת כל בכו' כתי' דמשמע שיצאו אלו ונכנסו אלו במקום : [ד"ה לקחתי · ה"פ נאמרו בני ישראל] הא דסמך רש"י זה לכאן משום דק"ל מאי שפירש במלת לקחתי אותם לי קאי אבכורות והוא לשון עבר כלומר לקחתי אותם לי והקדשתי אותם לי דא"ב צריך הכתוב לומר מה שכבר נאמר בהם הך גם והלא לא בא לפרש מה שרחק אותם משום שטעו בעגל · ומתרץ משום חיבתם ואף שרחק אותם אין רוצה להזכיר חטאם אלא מזכיר שבחם ומעלתם שקרבם הש"י לעבודתו תדע שהרי חמשה פעמים הוזכרו בפסוק אחד והוא מפני חבתם · וביש ספרי רש"י מצאתי הגרסא ואתנה את הלוים וגומר חמש פעמים וכו' והוא יותר נכון : [ד"ה ולא יהיה · לגשת] פי' הרי מקרא קצר שהיה לו לומר ואתנה את הלוים וגומר ולכפר על בני ישראל ולא יצטרכו בני ישראל לגשת אל הקודש ולא יהיה וגו' שטעם נתינת הלוים לכהנים הוא שיעבדו הם העבודה שלא יצטרכו ישראל לגשת ושטעם כדי שלא יהא בישראל נגף בגשתם שאם יגשו יהי' נגף שזהו כוונת הכתוב לומר שהוא הכן ולאו דולא יהיה בבני ישראל נגף שהוא הלאו וכאלו אמר למה נתנו הלוים לאהרן ולבניו כדי שלא יצטרכו בני ישראל להכהנים בעבודה זו ויגעו אל הקדש ולמה לא יגעו אל הקדש כדי שלא יהיה בהם נגף הר"אם · ועוד י"ל דקשה לרש"י אטו עכשיו שלקח הלוים לא יכנסו בגשתם אל הקודש והא כתיב והזר הקרב יומת ולכך פירש ולא יהיה בהם נגף שלא יצטרכו לגשת אל הקודש זולת והיינו לפום שיהיה בהם נגף בגשת אל הקודש : כ [ישראל סמכו] דלא תימא שכולן העמיד והלוים או כלם הניפו או כלם וסמכו · אלא ויעש מתחלף לכל אחד מה שעשה משה העמידן וכו' : כב [שאחד מהם לא עיכב] דאל"כ ל"ל הא כבר נאמר ויעש משה וגו' · כתב הר"אם אך קשה דמכל' משמע דמשום דכתיב לעיל מיניה ויעש משה וגומר מ"ה דרשינן שבח העושה והנעשה כאן אם כן ויעש כן אהרן דלא כתיב לעיל מיניה שעשה אותם ניחא לגופא הוא דאתא שקיים המצוה שנצטוה בה ולא להגיד שבחו וכן נמי ויעשו כן בפרשת בשלח דלא כתי' לעיל מיניה שעשו כן וכן בכמה מקומות שדרשו כן · וי"ל דודאי דבכל מקום דכתיב בתורה ויעש או ויעשו לא היה צריך לכתוב דמשתמע כל המצות שצוה משה קיימו וקבלו היהודים ולא כתי ויעש אלא להגיד שבחו אבל הכא אי לאו קרא דכאשר צוה לא הוה דרשינן מקרא דויעש משה וגומר להגיד שבחן דה"א דלגופא איצטריך שקיימו המצוה דליכא למימר פשיטא דיש לומר דלאו מילתא דפשיטא דהא הקב"ה בעצמו הצריך השתדלות לזה דקאמר למשה קח את הלוים ופי' רש"י קחם

בדברים אשריכם וכו' מפני שכתה אזהרות ומיתות תלוים במצוה זו וכן בכורי ישראל שיפסלו מלהיות משרתי השם מ"ה איצטריך לגופה לומר שקיימו מה שצוה אבל שבחן אין ללמד מכאן לכך כתוב קרא דכאשר צוה לאשמועינן שבחן: כב [פי' יפה במשנתו בה שנים] דמשמעה לא נתנה התורה אלו בה' שנים ללמוד אלא משום שהם הקנה האחרון שצריך לשהות בלמודו ואם כן מי שלא ראה סימן יפה בכל אלה השנים במשנתו שוב אינו רואה: כה [ולא יעבוד בכתף] דקשה לרש"י הא כתיב אחר כך ושרת את אחיו אלא עכ"ל ולא יעבוד עוד עבוד' בכתף וזהו שאמ' אחר זה ושר' את אחיו שר"ל עם אחיו אבל לא כפשוט כמשמעו שהוא שירות עבד את ואדוניו אלא ושרת עם אחיו בני מררי וגרשון הוא בנעילת שערי' ושעני' העגלות ולשיר :

פרשה ט

א [לא נאמ' עד אייר] שנאמר בה בחדש השני : [שכל מ' שנה] מדכתיב בארבעה עשר יום וגומר במדבר סיני ל"ל הא כתיב בתחילת הפרשה במדבר סיני אלא לומר לך שכל מ' שנה וכו' · וא"ת ולמה לא הצריכן משה שיעשו הפסח · וי"ל שהיו הרבה שלא היו נימולים שבמדבר לא היו מלין את בניהם · וא"ת אם כן מאי זה בגנות וכו' והא לא היו יכולין לעשות · וי"ל שהם גרמו מכת שנותיהם שאלולי היה החטא היו נכנסין לארץ ישראל בעוד שלשת ימים כדפי' רש"י בפסוק נוסעי' אנחנו וגו' (תוספות קידושין דף ל"ח): ב [אף בטומאה] ר"ל מבמועדו שני דכתיב בקרא דריש ליה משום דבכר ילפינן מבמועדו הראשון דפסח דוחה את השבת דילפינן מועדו מועדו מקרבן תמיד שכתיב ביה במועדו וקרבן תמיד דוחה את השבת · ואייתר ליה במועדו שני למדרש שדוחה את הטומאה (בספרי) · א"כ י"ל ממד קרא נפקא תרווייהו משום דהי מוכיחו מפקת · והא דכתיב בסמוך איש איש כי יהיה טמא וגו' ועשה פסח לה' בחודש השני משמע דטמאים לפסח שני היינו דווקא באיש דאיש כדמה אבל אין צבור נידחן יהכא מיירי בציבור או רוב צבור שטמא והטהורים יאכלו אותו בטהרה והטמאים עושין לעצמן בטומאה (פסחי' דף ע"ו) ודוקא טומאת מת הוא דהכי ולא שאר טומאות (פסחי' ס"ז) [ד"ה וככל אלו מצות שעל גופו] ה"נ ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה · ככל משפטיו אלו מצות שעל גופו · צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו · ושחוץ לגופו כלומר ממקום אחר כגון שבעת ימים וכו' וכ"כ הרמב"ן והר"אם · אבל מה שבספרים כתוב ככל משפטיו וכו' לו' ולמצה ולביעור חמץ טעות סופר הוא דאם לא כן בפסח שני גם כתיב וכמשפטו ואפ"ה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית כדפיר"שי לקמן · ועיין (בק"נמ ובכנע"י) שמישבין גרסת רש"י שלפנינו: ד [את מעלי'ה'] אבל לא הוקשה לרבותינו ז"ל מה שהוצרך הקב"ה לצוות כאן על הפסח והלא כבר צוה בפרשת אמור מפני שלא תימא שבמדבר הוו פטורים משום דבביאת הארץ תלה הכתוב לפיכך חזר ושנאה כאן אבל מאמר משה לישראל שאינו כתוב בו לעבודת את הפסח בחדש הזה אלא לעשות פסח סתם שמורה שלא צוה להם רק דין הפסח בלבד הוקשה להם לרבותינו ז"ל מה תלמוד לומר וכו' · הר"אם · ולי נראה דהוקשה להם ז"ל ל"ל למכתב כלל וידבר משה וגו' לא הל"ל אלא ויעשו בני ישראל את הפסח וגומר דמשתמע כיון שציוה לו הקב"ה שידבר ודאי הוא שאמר להם ציווי הש"י דהא בתחילת הסדר כתיב דבר אל אהרן ואמרת אליו וגומר וכתיב אמרו כן אהרן וגומר ולא מצינו בקרא שדבר משה אל אהרן ציווי השם ית"ש אלא

פשיטא

מסתמא הוא שאמר לו ציווי השם מדכתיב אחר זה ויעש אהרן ונומר
וכן מה שכתיב וידבר ה' אל משה קח את הלוים וכו' ולא מצינו שאמר
להם משה לישראל ציווי השם אלא סמך בקרא על מה שכתוב אחר זה
ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו' · וכן בפרשה ויהי
אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ונומר שמע מינה שדבר לו השם
דיני פסח שני ולא מצינו שאמר להם משה אלא מסתמא אמר להם
אם כן למה נאמר וידבר משה ונומר היה לו לסמוך אחריו ויעשו
את הפסח ונומר ואמר ליה דקודם לכן לא אמר להם דיני פסח
ועכשיו הוא אמר להם משום הכי כתיב וידבר משה והא כבר כתיב
וידבר משה את מועדי' וגו' משום הכי דרשו מה שדרשו אלא כשמעתא
וכו' כן נראה לי : ז [למה · אמ' להם אין קדשים] דק"ל למה
אמרו למה נגרע הרי טמאי' היו וטמא אסור להקריב קרבן בימי
טומאתו ולמה הוה ספק למשה שאמר להם עמדו ואשמעה וגו' ואיך
שכח משה פרשת שלוח טמאים שנא' לו בראש חדש ניסן · ומתרץ
אין וכו' והעיקר שאלותו היה רק על זריקת הדם עליהם בטומאה
כדם שחיטת שהוא קדשי קדשים ובשר' נאכל לטהורי' כ"ש פסח הקל :
[וראויה היתה פ' זו] מקשין העולם איך תולה זה במה שפי' לעיל
מיניה · וי"ל דאי לא פי' אשרי ילוד אשה וכו' הייתי אומר דמה
שלא נאמרה פרשה זו בשם משה הוא לעונשו של משה שאמר כל הדבר
הקשה וגו' אבל עכשיו שפי' אשרי ילוד אשה ונומר שהקרא מדבר
בכבודו של משה א"כ למה לא נאמרה פרשה זו בשם משה ל"פ וראוי'
וכו' : י [שהיה חוץ] וא"ת למה נאמר רחוק וכו' · וי"ל אם
נאמר בדרך ולא רחוקה הייתי אומר דוקא אם הוא רחוק או יעשה
פסח שני אבל אם הוא חוץ לאסקופת העזרה לא לכך כתב רחוקה
ונקדו לדרש אתא לא רחוקה ממש כמו שפירשתי לעיל גבי לרשות
את נאן וק"ל : [מנה וחמץ עמו] וא"ת והיאך נסמך זה אדלעיל
מיניה · וי"ל דק"ל ל"ל הנקוד' ללמד שאפילו אינו אלא לאסקופת
העזר' נקרא רחוק ויעשה פסח שני בלאו נקודה נמי יש ללמוד זה
מדסמיך דין רחוקה אל דין מי שהיה טמא כלמוד מהיק' מהדדי מה
טמא אפילו היה בעיר כיון שהוא חוץ לעזרה עושה פסח שני אף מה
דכתיב או שהוא דרך רחוקה · אפילו הוא חוץ לעזרה עושה פסח
שני ואם כן קשה ל"ל הנקודה ואפי' מלת רחוקה נמי א"כ לפי מה
שפירשתי לעיל · ומתרץ דאת' לאשמועינן הנקוד' דאף פסח שני
אם היה חוץ לאסקופ' העזרה כל זמן שחיטת הפסח לא יעשה פסח
שני · ואין להקשות פשיטא מהיכ' תיתי לחלק · ומתרץ כיון
שמצינו דבלאו הכי נמי חלוקים הם דהא פסח שני מנה וחמץ עמו
בבית וכו' א"כ ה"א בהא נמי יש לחלק מ"ה באה הנקודה · טו
[המשכן · ללוחות העדות] דקשה לרש"י דהא משכן הוא היריעו'
התחתונו' כמו שפי' רש"י בפרש' במדבר ואהל הם יריעות עזי' אשר
עליהם ואיך נאמר המשכן לאהל דמשמע שמשכן הוא צורך אהל ·
לכן פי' העשוי לאהל וכו' וק"ל · והרא"ם פי' שהוסיף מ"ת העשוי
קוד' מלת לאהל מפני שלמ"ד לאהל מורה על סיבה התכליתי כאלו
אמר להיות אהל ובזול' תוספ' מלת העשוי היה נראה שהסיבה
התכליתית דבקה עם מלת כסה לומר כסה הענן את המשכן כדי
להיו' אהל אבל עם מלת העשוי היה הסיבה התכליתי' דבקה עם
המשכן · שהמשכן עשוי כדי להיות אהל ומלת להיות הוא פי' למ"ד
לאהל ומה שהוסיף מלת ללוחות העדות מפני שהלוחות הם עדות
לישראל ולא האהל משא"כ גבי המשכן העדות שפי' רש"י שהוא עדות
לישראל וכו' מפני שמלת משכן מורה על השכינה ששוכן בתוכינו
שא"כ מלת לאהל · (כמ"י) כבר ביארתי היטב ריש פר' תרומה
דלפעמי' קורא ללוחות העדו' ולפעמי' קורא להתורה העדות ולפעמי'
קורא למשכן העדות ועיין גם ריש פר' פקודי ובשאר מקומות : [ד"ה
יהיה · וכן כל לשון הפרשה] (נ"א) מפני שכל הפרשה מורה על
ההוה בכל יום תמיד ככתוב כן יהיה תמיד דאין מדרך הלשון לו' כסה
הענן את המשכן לשון עבר ואח"כ ובערב יהיה על המשכן ל' עתיד
שאין זה נמשך מזה ומ"ש יהיה ל' עתיד עיין לעיל פר' בשלח בפסוק
אז ישיר : יז [העלות · אסתלקות] ולא מלשון עלייה דאם כן
ולפי עלות הענן מבעי לי' שהוא מבניין הקל ולא העלות שהו' בניין
נפעל : יח [וזו בספרי] והא דקאמרינן לעיל שהיו במלאכת
המשכן זה הכלל במלאכת המשכן עד תקעו והריעו אבל מה שאמר
ולא היה מהלך עד שאמר משה קומה ה' אינו במלאכת המשכן ועל
זה אמר זו בסיפרי · ומ"ש אחר כך ונסע דגל מחנה יהודה וגם מה
שפי' ע"פ ה' יחנו כיון שהיו וכו' כל זה שהיו הכל במלאכת המשכן :
כב [או ימים · כמו ימים] דסדר מעלות קא חשיב קרא :
(כמ"י) ועיין לעיל במ"ש בפר' חיי שרה בפסו' תשב הנערה אתנו
ימים :

פרשה י

ב [ד"ה ולמסע · נסעת סילוק]: נסעת
סילוק המחנות · וברוב ספרי' גרסינן סילוק
המסעו' פי' נסעת סילוק מסעות של כל הנ' מחנות של כל דגל ודגל
ואיך שיהיה הגירסא תיקן בזה שלא תאמר כשהיו רוצים ליסע היו
תוקעים בחצוצרות וזה אינו שהרי מתחילה היה הענן מסתלק ואח"כ
היה משה אומר קומה ה' ואח"כ היו תוקעין לכך פי' נסעת סילוק
המחנות שהיו מכיני' את עצמן ליסע לא היו נוסעים עד שתקעו
בחצוצרות : ד [ואף הן יעידתן] דאל"כ נחלקו עדה ונשיאים
בשני דברים · הא דצריך לפרש זה משום דקשה ליה דבקרא כתיב
ונועדו אליך ונומר פי' באיזה מקו' שיהיה יתוועדו יחד ל"פ ואף וכו'
דמלתא דפשיטא הוא דנועדו נועדו לנ"ש : ד [ומ"נש
הוא כאן] כתיב הכא ונועדו ובני עדה כתיב ונועדו מה להלן פתח
אהל מועד אף כאן פתח אהל מועד : [ד"ה ותקעתם תר"ת כ"ה
כדרש] דכתיב ותקעתם תרועה משמע תקיעה ואחר כן תרועה
וכתיב תרועה יתקעו משמע תרועה ואחר כן תקיעה הא כיצד אלא
תקיעה ותרוע' ותקיע' · ואין להקשו' דלמה לי ב' תרועו' באמצע דלא
מצינו שני תרועו' זה אח' זה : דהא דכתיב שני פעמים תרוע' אחד
צריך לנ"ש מיו' הכיפורי' וכל נ"ש צריך להיו' מופנ' : ז [לפי שהוא אומ']
דקשה לרש"י מדלא הא כתיב לעיל ותקעו ונועדו ונומר · ועוד מהיכי
תיתי תקיעה ותרועה ותקיעה דצריך למכתב ותקעו ולא תריעו .
ומתרץ לפי שהוא אומר והיו לך ונומר : [יכול מה מסע המחנות]
והואיל והוקשו להדדי ה"א מה מסע המחנות וכו' לכך איצטריך
למעוטי : י [בקרבן צבור] מדכתיב על עולותיכם ועל זבחי
שלמיכם והוקש שלמים לעולה דכל עולה קדשי קדשים היא ושלמי'
מקצתן קדשי קדשים ומקצתן קדשים קלים כגון שלמי צבור קדשי
קדשים הם ושלמי יחיד קדשים קלים הם לכך היקש שלמים לעולה
מה עולה אינה אלא קדשי קדשים אף שלמים אינו אלא קדשי קדשים
דהיינו שלמי צבור והדר ילפינן עולה משלמים מה שלמים שהיא
קדש קדשים קרבן צבור דאי אתה מוצא קדשי קדשים בשלמים אלא
בקרבן צבור אף עולה מדבר בקרבן צבור : [ד"ה אני ה' · ותקעת'
לזכרון] דהיינו שופרות וזכרונות : יא [י"ב חדש חסר י' ימי']
כמו שכתוב בפר' וישמע יתרו : (ד"ד) איכוודע מה שלמדנו
רש"י בזה · ונראה ליישב דקשה במ"ש לעיל או ימים בהאריך
הענן כו' והיינו שנה והיכן מצינו שחנו שנים עשר חדש דקשיל
האריכה יותר היא כאן בחורב עד מדבר פארן וזה לא הי' שנה שלימה

בכ"ף סיון של שנה ראשונה התחלה השנייה ובעשרים באייר בשנה השנית נסעו משם ותירץ דלא מסרה אלא עשרה ימים וכיון דרובו של אייר היתה השני' עדין הוה כאלו היתה כל אותו חדש ונחשב לשנ' שלימה: יב [ד"ה במדבר. קברות התאוה] שהרי ממדבר פארן שקראו לו קברות התאוה נסעו לחצירות ואחר כך כתיב ואחר נסעו העם מחצירות ויחנו במדבר פארן הא כבר היו במדבר פארן דהיינו קברו' התאו' כמו שכתוב הכא · ועל זה פי' קברו' התאו' במדב' פארן היה ר"ל מדבר פארן היה גבול גדול ויש בו מקו' שנקר' קברות התאוה וחצירו' והכל הי' במדבר פארן ולבסוף באו לסוף גבול מדבר פארן וזהו שאמר בסוף הפרשה ויחנו במדבר פארן: [ממסע זה] שלא תטעה לומר ממסע שני כמו מקברות התאוה לפי שמצינו שקראו למקום תבערה ל"פ ממסע זה: כא [ד"ה והקימו · שהיו קודשים] פי' מקרא קצר כלומר והקימו המקימים או והקימו דבק עם בני גרשון ובני מררי הנזכרים למעלה · שלא יתכן לומר שהקימו הקהתים עד בואם של בני גרשון ומררי והוסיף לומר כשהיה הענן שוכן וסי' השני' וכו' שבזולת זה היה נראה שבני גרשון ומררי שנסעו קודם נסיעת המחנות שכנו במקום שנראה להם א"א זה שהרי כתיב על פי ה' יחנו ופי' עד בואם טרם בואם כי הכוונה במאמר זה איננו לומר שבעת בואם היה המשכן על מכונו והיו מכניסין בו תכף הארון וכל כלי הקודש: [מסע שני דגלים] פי' כי בני גרשון ובני מררי היו נוסעים קודם נסיעת המחנות · והא דכתי' ויסע דגל מחנה יהודה ואחר כך כתיב והורד המשכן כבר פירש הר"אם ויסע דגל מחנה יהודה שהוכן לנסוע ולא שנסע ממש כמו שמפורש שם בארוך ואם כן היו בני מררי ובני גרשון קודמין לבני קהת שני דגלים כי קודם שנסע דגל מחנה יהודה ומיד שראו שענן מסתלק נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון בני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים בעגלות ונסעו והארון וכלי קדש של משא בני קהת עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ודו"ק ותמצא הכל מבואר ב"ל: כה [מאסף · כתיבה] כמו שפי' רש"י בפרשת במדבר דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון לכך צריך להתפשט ברוחב שני דגלים וצריך להיות אוכלוסו מרובין אבל לפ"ד בקורה היו מהלכין ר"ל זה אחר זה ומפיק ליה ממאסף לכל המחנות ולפירש זה אפילו לא היו אוכלוסי מרובין יכול לאסוף מה שמאבדין · וא"ת הא שבט של יהודה היה מרובה ביותר משבט דן דשבט של יהודה היה ק"פו אלפים וד' מאות ושבט של דן לא היו כ"א קנ"ו אלפים ושש מאות כדכתיב בפרשת במדבר · (נ"א) כיון שיהודה היה נוסע תחילה מפני שהוא המלך לפיכך נסיעה האחרונ' לבני דן שהיה מרובה באוכלסין אחר יהודה: [ולפי דאמרי בקורה] ובמכילתין היו הולכים כתיבה כדכתיב בפרשת במדבר · וא"ל לפ"ד בקורה היו מהלכין היאך מפרש כאשר יחנו כן יסעו · וי"ל כאשר יחנו איש על דגלו ועל מחניהו כן יסעו וכתיב וחנו בני ישראל איש על דגלו ועל מחנהו · מנאתי: כח [זה סדר מסעיהם] דק"ל דואלה מסעי משמע שרוצה לפרש המקומות שחנו בהם ונסעו מהם והכא לא מפרש זה אלא לקמן בואלה מסעי מפרש · ועל זה פירש זה סדר מסעיהם · ר"ל דאלה מסעי פירש זה סדר מסעיהם היאך היו נוסעים מי ראשון ומי אחרון: [ביום ההוא נסעו] כלומר ביום הסתלקות הענן דלא תימא כיון שהענן הולך לפניהם ג' ימים לתור לה' מנוחה בודאי נסעו ביום שאחר זה ס"ה מפרש מיד · והר"אם פי' שיום ההוא נסעו פי' כשם שהיה שני בעשרים בו אבל ויסעו בני ישראל למסעיהם דלעיל · פי' ויסעו כמשפט המפורש למסע דגליהם: כט

[חובב הוא · יתרו] דק"ל שחותן משה שכתיב בקרא אין מפורש בקרא אהייא קאי · אי קאי ארעואל או אחובב בנו · ומתרץ דקאי אחובב שהוא יתרו כמו שנאמר מבני קיני: רא"ם · ויש מקשים והא כבר פירש זה בפרשה וישמע יתרו · וע"ק למה לו להזכיר ושבעה היו לו וכו' · וי"ל משום דק"ל דכתיב חובב בן רעואל ונאמר ממה נפשך אי חובב הוא יתרו ורעואל הוא אביו א"כ יתרו לאו רעואל שמו ואי חובב הוא בנו של יתרו שהוא רעואל א"כ לאו חובב שמו וא"כ היכן מצינו ז' שמות נקרא לו · ולכך מתרץ רש"י חובב הוא יתרו והוא נקרא ג"כ רעואל ואל תתמה שיתרו היה שמו רעואל ואביו נמי נקרא שמו רעואל דבני אביו היה שם הכנס שלו רעואל לאפוקי יתרו על שם מעשיו נקרא רעואל שנעשה ריע לאל: [ד"ה נוסעים · על ג' ימים] מדלא כתיב הולכים אנחנו ומדכתיב נוסעי' משמע במסע ראשונה רק שעתה במלוננים והא דפירש רשי עד של שהימים וכו הוכחתו מדכתיב בפרשה זו ויסעו מהר ה' דרך ג' ימים · [ובסבור שהוא נכנס] וא"ת והא פרש"י בפרשת שמות כיון אחר שתרגם לשלוח אין סופו להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד ש"מ שמשה היה יודע שנגזרה גזירה · וי"ל דודאי ידע משה שהוא לא יכניסם לארץ ויהיה ראש ונשיא עליהם אבל מ"מ יכנס כאחד מהם: אבל קשה בסוף פרשת שמות פירש רשי העשוי לפרעה תראה ולא העשוי לשבעה' מלכי אומות כשאביאם אל הארץ משמע שלא יכנס כלל · וי"ל דודאי סבר שיכנס אבל כיבוש ארץ ישראל היה י"ד שנה ואותן י"ד שנה קסבר שהקב"ה אמר לו שלא יראה אבל יכנס וימות שם לכך נקט רש"י הכא בסבור שהוא נכנס ולא נקט שהוא יכניסם דהא ידע שהוא לא יכניסם וגם בפר' חקת פרש"י שאלמלא שטאו בזה היו נכנסים לארץ ולא נקט היו מכניסים את ישראל וא"ת והא פירש"י בפרשת בשלח תביאמו נתנבא משה שלא יכנס לא"י אפילו לא יכנס כאחד מישראל בארץ והכא פירש"י בסבור שהוא נכנס · וי"ל דניבא ולא ידע מה ניבא: ° (נ"י) שערך הקשי' עתה תראה ואי אתה רואה מלחמת ל"א מלכים וי"ל דה"פ עדין לא נגזרה הגזרה של יען לא האמנתם בי וכתיב שם לכן לא תביאו את הקהל הזה ופי' הרב בשבועה שבע בקפצה שלא ידע נתפלה על כך משמע הא גזרות ראשונות היו יכולין לבטל בתפלה · לכן אמר נסעים אנחנו ולא היו חש לאותם גזרות ועתה תראה כי היה סבור שיבטל בתפלה לכן לא התאריך מלהתפלל עד שיבוא העת · ולכן אמר נוסעי' אנחנו: ל [אם בשביל נכסי אם בשביל] מדכתיב אל אלך כ"פ · ר"ל אם בשביל נכסי שיש לי לשם בשלה אלך ואחכור: אם בשביל משפחתי כדי לגיירם כדמכיכו וילך לו אל ארצו ופירש רש"י לגייר את בני משפחתו אבל דעתו היה לחזור להם ולא לדור שם מצאתי בשם מהר"ר אברהם מפראג: לא [שלא יאמרו] דק"ל למה ניקש ממנו שילך עמו והלא ההליכה היא לטובתו ומאחר שאינו רוצה בטובה יניחוהו' ועל זה פירש כדי שלא יאמרו וכו': [ד"ה והיית לנו לעינים לשון עבר] ר"ל על שראית נסים וגבורות מה שעשה הקב"ה לישראל זה"ק והיית לעינים כלומר שראית' הכל בעיניך: [ד"ה לשון עתיד] דלטעם ראשון קשה מלת לנו לכן פירש ד"א כו' ולפירש ד"א קשה כיון שהשכינה בניהם שמאיר עיניהם ע"י משה ומה להם וליתרו · ולכן פירש ד"א וכו' · ולטעם אחרון לחוד קשה ה"לל והייתם לנו כעינים: לכך צריך לכל הטעמים: לב [דשנה של יריחו] דושנה קרקע שמינה: לג [הלכו ביום אחד] דאל"כ דרך שלשת ימים ל"ל ג [ד"ה והארון · היוצא עמהם] פירש זה הארון הנוסע לפניהם הוא היוצא עמהם למלחמות שבשאו משה רבינו עליו השלום קודם שהורד הלוחות

שניות ואיכו הארון שעשה בצלאל אחר י"כ ואמר שהוציאו הלוחות שניות מאותו ארון והושמו בארון שעשה בצלאל הושמו בו שברי הלוחות או נשארו בו והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא הנוסע לפני ה' אבל הארון שהיו בו הלוחות שניות הוא בתוך המחנות היה נוסע כדכתיב בזאת הפרשה: לד [ויענגים] והו' ענני' מונה בספרי וענן ה' עליהם וענך עומד ובעמוד ענן אתה הולך ובהאריך הענן ובהעלות הענן ואם לא יעלה הענן: כי ענן ה' על המשכן · וכולם שייכים במסעו ובחניו' בני ישראל: ועיין (בנ"א ובכס"י) : לה [שאין זה מקומו] והיכן מקומו לעיל בפ' במדבר סיני בדגלי' ובמסעו' דכתיב ונסע אהל מועד מחנה הלוים וגומר ואחר פסוק זה הי' ראויה להכתב ולכך עשה הקב"ה הנוני"ן לסימניות ר"ל מכאן עד פרש' נ' למפרע היה ראויה להיכתב ולכך היפך הנונין לומר שמקומות בפרש' נ' ולמעל' ולא בפרשה נ' ולמטה: [בין פורענות לפורענות] וא"ת בשלמא פורענ' אחרונה ויהי העם כמתאוננים אף פורענ' ראשונה מאי היא וי"ל דכתיב לעיל מיניה ויסעו מהר ה' הנ"ל ויסעו מהר אלקי' שאם כתינוק הבורח מבית הספר והוא"נ פורענות שסרו מה': ❀ [ד"ה ויפוצו · המכונסין וינוסו · אלו הרודפים] דקשה לרש"י איפכ' הי"ל דדרך מתחלה נסים וא"כ מכח פחד הרודפים מתפזרים וכאן כ' קודם ויפצו לכן פי' דוינסו לא קאי איפצו כלי"ט : [אלו שונאי ישראל] ° (כס"י) נ"ל דה"פ וכי שייך לומר לשון שנאה כלפי מעלה ומ"מ לא ידעתי למה לא פי' כן על ויפצו אויבך שלפני וינסו משנאיך : וקנ"מ מתרץ ומשום דקרא ומשנאיך נשאו ראש שהביא לראיי' נופל יפה על משנאיך ולא כן אויבך שלא נזכר שם אויבים: לו [ד"ה רבבות. ב' אלפים וב' רבבות] שרבבות ואלפים ר"ל שני רבבות ושני אלפים . דא"לכ לא היה נ"ל אלא שונה פ' רבבות ישראל כי סתם רבבה בכל מקום הוא עשרת אלפי' ולא תמצא בשום מקום שיזכיר שכתוב אחר הרבבה האלפים :

פרשה יא

א [אין העם אלא רשעים] וא"ת והלא מצינו העם שהם צדיקים שנ' ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · וי"ל כשהם רשעים לא נקרא להם שם אחר אלא העם: [כשרים קרואים עמי] וא"ת והלא מצינו עמי כשהן רשעים שנא' ועמי לא התבונן וי"ל דה"פ שהיו קוד' לכן עמי ועתה לא התבונן מבאתי: [ד"ה רע · כמה לבטנו] ליבטנו טרסנו: [ד"ה בקצה · בקציניס שבהם] וא"ת והא פירש"י לעיל אין העם אלא רשעים והכא פירש"י בקציניהם ובגדולים · וא"ל ה"פ דמה שנאמר הכא בקצ ניס ובגדולים ר"ל העשירים שברשעים נקראו גדולים דהא לקמן פירש"י והזקנים הראשונים היכן היו וכו' ומתרץ אלא באש תבערה מתו משמע דהם היו הזקנים שבמצרים ואותן זקנים הם צדיקים וגדולי הדור · וי"ל דודאי מה שכתיב ויהי העם וגומר ותבער בם אש ה' קאי ארשעי' על העם שכתיב לעיל · וכשבערה בהם אש בערה נ"כ בבלתי מתאוננ' ומה שכתיב ותאכל בקצה המחנה איירי בקציני' ובגדולים שבהם ועל אותן צדיקים פירש"י לקמן באש תבערה מתו : ב [משל למלך] דאל"כ ויצעקו אלים שיבעי ליה: [ד"ה ותשקע. במקומו] ° (קנ"מ) וא"ת א"כ למה לא עלתה למעלה כטבע האש י"ל שהקב"ה הראה להם שתהיה תמיד יורא שמים עליהם שאם יחטאו יחזיר האש לשכנו לעלות למעלה ויבער בם ר"ט : ד [ד"ה וישובו · ויבכו עמהם] דה"ל ויבכו גם בני ישראל משמע שגם האספסוף בכו והרי לא כתיב לפניו שבכו · לכך מפרש רש"י הפסוק וישבו גם בני ישראל ויבכו עמהם ר"ל דגם קאי על התאוו תאוה שערב רב שבו מאחרי' ה' והתאוו לבשר וישובו גם בני ישראל והתאוו' לבשר וא"כ ויבכו עמהם ר"ל שבניהם בוכים ביחד : ה [דגים היו נותנין] מקשים העולם מאי ק"ו הוא זה דלמא הא דלא נתנו להם תבן משום דאמרו נרפים הם וגו' אבל דגים לאכילה היו נותני' להם · וב"ל דהוכחת הוא מה שעושה פרעה בתקנתו שלא יתנו להם כדי שתכבד עליהם העבודה דלמא יקנו להם תבן מן המצריי' במעות אלא ודאי ידוע היה פרעה שהמצריים שונאי' את ישראל שאפי' במעות לא ימכרו להן וכ"ש שלא יתנו להם בחנם · ואין להקשות הא אמרינן במסכת סוטה כשהיו הולכין נשי ישראל לשאוב מים מן הבאר הי' הקב"ה מזמין להם דגים בכדיהן וכו' · י"ל שהם הפרעמו בו דאי על דגים גדולים ועל זה פי' א"ת שמצריים נותני' להם וכו' והיינו לדגים גדולי': [חנם מן המצות] פירש שלא היה או מזונותינו ע"י קיום המצות כמו הן עכשיו שהמזונות הן שכר לפעולתינו שאם נקיים המצות האדמה תתן יבול' ואם לאו לא תתן הארץ יבולה · אבל במצרי' היו מזונותינו בחי' בלא שום קיו' מצות : ו [ד"ה כזרע גד · עגול] דק"ל הא המן לבן הוא והגד שחור הוא ולמה אמר כזרע גד אלא וכו': ח [ד"ה וטחנו · אלא משתנה היה] מדכתיב והמן שינו כעין הבדולח מאי רבות' שהיה כעין הבדולח והא כדיך כאדוכ' בשלו בפרור ואו היה נשתנ' לא ירד בריקיים וכו': [ד"ה לשדי והלמ"ד יסוד] פי' של נהפך לשדי וגו': [ליש שמן דבש] פי' ליסת שמן ודבש וזה שכתב אפ' זה כעיסה הנילושה בשמן ומטופה בדבש : [נוטה לפתרו' של דונש] וא"ת והלא יותר נוטה לפתרונו של נוטר"יקון · וי"ל דנוטר"יקון הזכיר דבש והתרגום לא מזכיר דבש · והר"אם כתב וז"ל פי' ולא לפתרון של רז"ל שפירשו מלשון שדי' אבל לא לאפוקי לשון נוטר"יקון שגם הוא נוטה לפתרונו של דוני"ש : י [עריות הנאסרות] וא"ת והא כבר נאסרו להם עריות ולמה לא בכו כבר · וי"ל דקוד' שנחלקו המחנות היו הכל מעורבין ביחד והיו שכיחות אצלן העריות אבל משנחלקו למחנות היה כל שבט ושבט לבד ולא היו נשים של שבט זה אצל שבט זה אלא הכל של שבט אחד א"כ עד שלא היו נחלקין למחנות היו כל השבטים מעורבין זה בזה והיו שכיח' אבל שאר נשים שאינו עריות לא היו חוששין על העריות · אבל משנחלקו ונשארו כל שבט ושבט בפני עצמו ולא נשארו בהדדי אלא העריות דהיינו של אותו שבט לכך בכו · ודלא כפי' הר"אם שפי' אע"פ שהיתה כל התורה מסורה בידו של משה מ"מ אפשר שלא נאמרה פרש' עריות לישראל עד סמוך לנסיעתן מהר סיני : ° (קנ"מ) גם בעל מנחה בלולה שנרפו תלונות העריות לתאות המן לפי שאמרו במדרש שהעומר הי' מגלה על הממזרים בן של מי היה שבאיזה אוהל נמצא עומר שלו הוא היה אביו לכך נתרעמו על המן ועיקר תלונתם על איסור העריות ע"כ : יב [שיהיו בוקלים] ובא עתיד במקום בינוני · אבל לא עתיד כמשמעו דאם כמשמע שאין ידע זה ומלת כי משמש הכא לשון דהא שהוא לשון אשר · ר"ל שתהיו סובלין מהם : [ד"ה על האדמה · לשאתם בחיקך] דקשה לרש"י דקרא הכי משמע כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכי אומן נושא את היונק על האדמה אשר נשבע · ומתרץ דעל האדמה וגומר קאי אשאהו בחיקך : טו [את עושה לי ככה] דה"פ של קרא ואם ככה רצה לומר שעתיד אתה לעשות כן לישראל את עושה לי רצה לומר כנקיבה עשית לי · כלומר דאת אומרים לנקבה לנקיבה כמו שאומרים אתה לזכר · והטעם שוכים שום פסיק בין

ככה

ככה לאת דא"ל דקאי על לא אוכל ונומר כי אין הכער של התלונה גורם כ"כ רעה שיאמר הרגיני נא הרוג שא בשביל הפורענות שהוא עתיד להביא על ישראל אמר זה: [ד"ה ואל אראה · אחד מתקוני סופר] ר"ל כדרך סופרים שכותבין ספרים מניחין אותן דרך כתיבתן כך ציוה הקב"ה למשה שכתב התורה לתקן הלשון : יו [תשובה לתלונתך] דאם לא כן מה ענין פרשה זו אצל פרשה התלונות הסמוכה לה: [כנושך פתו ומדבר] כך הם אוכלים ושותי' ומסתכלין בשכינה: [ד"ה אשר · שוטרים במצרים] דאל"כ כיון דכבר היו שוטרי העם למה צריך עכשיו למנותם : יז [א' מעשר ירידת] ואם תאמר ולמה מפרש רש"י זה יותר מכולן · וי"ל לפי שלא כתיב כאן עתידה כמו באחרים : [ד"ס ואצלתי · וארבי] וארבי לשון גדולה : יח [הזמינו עצמכם לפורענות] דאם לא כן התקדשו ל"ל פיה לו לומ' ואל העם תאמ' למחר תאכלו בשר · ועוד מה הזמנ' צריכה לאכילה אלא לפורענו' שכתוב בסוף שבאה עליהם ע"י אכילת הבשר : כ [עד חדש · וו נכשרים] שמזמנין פי' שסולין: [ד"ה עד אשר · לתקונין] שתאוה בו שיהא דומה לכם כו' : [ד"ה והיה לכם · יותר ממה שקרבתם] וזרא הוא לשון מפוזר ומבדר כמו הכה הוא וזרה דאל"ף מתחלף בה"א כלומר שיזורו אותו מפיהם ואפס כלומר שלא ירצו אפילו להביט בו שירחקהו לגמרי יותר ממה שהיו מקריבים אותו תחילה : ✿ וא"ת מנ"ל לפרש יותר ממה שהיו מקריבים תחילה · ונראה דמלת והיה מיותר דהו"ל אשר יצא מאפכם לכם לזרא מאי והיה משמע אם יצא מאפם יהי' להם לזרא אלא והיה מרמז הויה אחרת נוסף על הרחקת שכם שיצא מאפם תרחיקו עוד וא"כ ודאי להורות תרחיקו יותר ממה שקירבתם ולזה מפרש רש"י והיה ונומר כלי"ט : [ד"ה את ה' · לא נגה] דאל"כ בקרבכם ל"ל : כא [אותן שיצאו] (כמ"י) אבל הילודים במדבר לא בכו שלא היו יכולים לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים ואף על גב דכתי' ויבכו גם בני ישראל אפ"ה ס"ל דלא בכו הילודים במדבר : כב [ואיזו קשה] הוי אומר צאן ובקר קשה משמעו כא המורים כלומר ואם על אותו דיבור נענשו כ"ש בזה ולמה לא נפרע מזה לפי כו' : כג [על הטפל] הטפל ריב : [פשרה היא זו] ר"ל לעזות פשרה באתה · אפשר שלכך שלפך שאין בו כו' : כו [ושל שנים חלק] ה"נ וכתב על ע' זקנים וכ' מהן הכיתפלק רבה לומ' ואחר כך נתן בקלפי ובללן יחד וא"ת לא היה לו ליטול רק י"ב ולכתוב על עשרה ששה זקנים ועל שתים חמשה זקנים ומי שיעלה בידו פתק של ששה יברור מאותו שבט ששה וכו' (נ"א) ושמא יש לומר א"כ אותו שבט שיעלה בידו פתק של חמשה והיה בזיון לכל השבט כאלו לא בחר השם בכל השבט אבל עכשיו לא נתנוה רק אותו הזקן · ועיין (בק"כח) שהקשה עוד עיין לעיל פרשת נשא מ"ש נפדיין בכור בן לוי : כז [הנער גרשום בן משה] מדכתיב הנער משמע הידוע ואין ידוע יותר מגרשון שהוא בנו בכורו של משה : כח [כלאם כלים מאליה'] ר"ל הנבואה כלה מאליהם לפי שאין שכינה שורה על האדם מתוך אבילות וטורח וכן מצינו גבי יעקב ותחי רוח יעקב אביהם ופי' רש"י ושרתה עליו שכינה : [אל בית הכלא] והא דפי' רש"י לעיל בפרש' בשלח גבי בחר לנו אנשים כו' כלאם כלם מן העולם חייבים הם כליה · וי"ל היינו לפי ד"א דהכא שפי' תנם אל בית הכלא וכו' · דהיינו כלייה שמכניס אותו לכיפה : כט [ד"ה לי · אותו בעובי] אותו בעובי המשא ומראה את עצמו כאלו הוא לבדו ישא את המשא כך נותן זה לב על הדבר לנקמה : ל [מפתח אהל] מפני שמשמע' ויאסוף וגו' מורה שהיה חוץ למחנה הוצרך לפרש מפתח האהל מועד

שהו' מחנה שכינה והוא חוץ מן המחנה שלו שהוא מחנה לויה · [ד"ה אל · איש לאהלו] דק"ל דבקרא משמע ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל שהכל הולכין עמו למחניהו דהיינו מחנה לויה וכי ע' סנהדרין היו הכל לויים אלא נכנסו כו' : לא [ד"ה וכאמתי' · כנגד לבו] דקשה לרש"י אם שוכבים זה על זה כשמתעו א"כ מתים שתחתונים : [ולא לשמות] פירוש לא למעלה יותר מדאי · כדי שלא יטרחו בלקיטתן : לג [עד לא פסק] פי' עד לא נתעכל:

פרשה יב

א [ד"ה ותדבר מרים · ומנין היתה יודעת] כלומ' הא אין דרכן של נשים בגופו' לספרש' על בעליהן בבני שכינות' על דבר התשמיש : [ד"ה האשה · כשם שהכל] דאל"כ מאי כושית דקאמר וכי כושית היתה והלא מדינית היתה' אלא מאי כושי' משונה בעורו אף זו משונה בצורה וביופי' (נ"א) ומפני שהוא קרת רפוק שידבר שכתוב ע"ד שודם לב"א כושית בנמסרי' יפת תואר : [ד"ה על אודות · גירושיה] פי' על אודות הפרשת שפי' כפלה ממנ' ומקר' קבר הוא : ✿ והא דמהפך רש"י לפרש קודם האשה הכושית · נראה דה"א שדברו עליו על שנשא כושית ממש כמו שאיתא במדרש לכך פי' תחילה האשה בה"א הידועה שהיא יפורה וכושית פי' כשם וכו' וא"כ אודות האשה על אודות גירושיה · ואם"כ פי' עוד פעם כושית מה ת"ל אלא יש לך וכו' ואח"כ מפרש שלת הכושית ר"ל הה"א הידועה ע"ס נויה וכו' ר"ל שנראית כך בפי כל וידועה לכן כתיב האשה הכושית ואם"כ פי' כי אשה מאי כתיב' טעם ויפי' לקח ר"ל שלא הי"ל לישא אשה או הי"ל לקיימה ולא לגרשה · כלי"ט : ב [ד"ה הרק אך · עמו לבדו] (כמ"י) הוקשה לרש"י שני מעוטי' רק אך דה"ל הרק במשה דבר הלא גם בנו ועל זה תירץ עמו לבדו ולא עם אחרי' כלל הן עם צדיקי' פיונא בו והן עם צדיקי' שפחותי' ממדרגתו הלא גם בנו דבר ואעפ"י שאנו מוופטי' ממדרגת נבואת משה ולכך צריך ב' מעוטי' ליועט הדבור וביוצא בזה מתרץ בספרי : ד [פתאום · והן טמאים] דאל"כ מאי כ"מ דכתיב פתאום רא"ס : [מים מים] מדכתיב הכא פתאום ובנזיר נ"כ כתיב פתע פתאום מה נזיר צריך הבאה במים אף טביל יום בן יק"ל : ה [יצא יחידי] דאל"כ ל"ל למכתב וירד ה' בענן הא כבר נאמר ויאמר ה' צאו שלשתכם ולא הל"ל אחר זה אלא ויעמוד פתח האהל ונומר אבל בפרשת כי תשא דכתיב וירד ה' בענן שהוא תחיל' הגלו' השכינ' אליו בנוק' י"ל שבא להודיע הגלות השכינה אליו ולא ללמד שירד יחידי עם עמוד ענבו כמו שדרשו הכא : [ד"ה ויקרא · שיצו במשכן] (כמ"י) ולפ"ז קשה מאחר שדבר עמהם שלא בפני משה א"כ למה קרא למשה ואיזו צאו שלשתכם וי"ל כדי שיתפלל על מרים מיד · (והק"מ) מתרץ בשם הרמב"ן כדי שיראה משה בקנאות ה' לכבודו · ובשם בעל העקרים מתרץ מפני שהם לא היו מוכנים או לנבואה גם היו קצת בנזיפה לא יוכלו לקבל שפע הנבואה כ"א על ידי משה : ו [אין נא אלא ל' בקשה] כלומר אף על פי שחרה גם אף ה' וילך מכל מקום אין נא אלא לשון בקשה ודבר עמהם בנחת שאלו היה דבריו בכעס לא היו דבריו נשמעי' וללמוד קל וחומר לבשר ודם שיהיו דבריו בנחת : [ד"ה אם · יהיה לכם] דבקרא משמע דנביאים יהיה ה' · לכך פי' אם יהיה לכם נביאים ומלת ה' דבקה עם במראה אליו אתודע : [ד"ה ה' במראה · שכינת שמי] כאומרו שכינת שמי מורה ·פי' ה' הוא כאלו אמר אני ה' · דאל"כ יתודע מבעי ליה : ח [אמרתי לו לפרוש] וא"ת והא אמרינן (שבת דף פ"ז) ג' דברי' עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו ואחד מהם שפירש מן האשה

פלשה משמע שלא נוה לו סק"בה ועיין בתוספו' (יבמות דף פ"נ) :
[ד"ה בעבדי · איני מכיר] וא"ת והיאך עלתה על דעתו של הק"בה
שיאמרו אהרן ומרים הכי · ויש לומר לפי שהם אמרו הרק אך במשה
דבר אלקים הלא גם בנו דבר ה' ולא פירשנו מדרך ארץ ולפ"ה פי'
מדרך ארץ אלא משום גיאות שהוא גס רוח כך היו אומרי' והלא שכינ'
שורה עליו וכתיב אשכון את דכא ושפל רוח ומשה היה רום נבוהה
ולמה שורה שכינה עליו אלא כביכול הק"בה אינו יודע שהוא רום
נבוהה · לכן אומר זו קשה משל הראשונה ולכך נכתב גם כן כאן
והאיש משה ענוו שאף שאהרן ומרים אמרו שהוא גס רוח ולא כמו
שפי' הרא"ם שדרשו כן מיתור הבי"ת של בעבדי שהו' בי"ת השימוש
והק' א"כ למה לא דרשו נ"כ למ"ד השימוש יתירא גבי לעבדך ליעקב
וגם לאדוני לעשו הבי' שם גירס' אחרת כדי לתרץ קושיא זו ולפי
דרכינו אין צריך לשנם הספרים שלנו וק"ל : יב [כמת מסמא]
דכתיב כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא ובמצורע כתיב והבא
אל הבית כל ימי הסגר יטמא : [אין ראוי לאם] פי' אבי משמעות
הקרא נוכל לפרש אותו מגלתי שבנטרך לומר שכנה הכתוב וכתב
אמו במקום אמנו ובשרו במקום בשרינו כשנאמר דבריהם אינם
בשביל אמותם אלא שכל אם' שתם אין ראוי להכים אמותו להיותו
כמת וכו' : [מי מסגירה] ופי' אל תהי כמת שאין לו תקוה שמאם'
שיצאת מרחם אמנו ומי מסגירה ונמצא שנאכל חצי בשרינו מאחר
שנסרה שהוא אחד עם בשרינו נאכל ואין תרופה למכתו : יג
[ד"ה לאמור · השכני] דלמת לאמר קרא יתירה הוא דה"לל ויצעק
משה אל ה' אל נא רפא ינו' אלא שא"ל השכני דומי' דוידבר משה ונו' :
יד [אם אביה] הוסיף מלת ואם כאלו אמר ואם אביה וכו'
מפני שלא מצינו שירק אביה בפניה מפורש ולא הנזיפה בשום זמן
אלא ר"ל אלו אביה ירק וכו' ואמר הראה לה פנים זועפות להורות
שאין ירק ירק כמשמעו רק נזיפה המתמיינת מן הירוקה : [ק"ו
לשכינה י"ד יום] וא"ת וכיא ק"ו הוא אפילו כמה וכמה ימים ולמה
נקט דוקא י"ד יום · (נדה ל"א) וי"ל לפי שאמרו ז"ל ג' שותפין
באדם הק"בה ואביו ואמו דאב ואם כל אחד נותן ה' דברים לולד
והק"בה לבדו נותן עשר דברים · ש"מ שיש לו שניו של ולד : וע"יל
לפי שהמצורע כשמוסגר ו' ימים אם לא פשה ועמד בעיניו מסגירין
עוד ו' ימים ואם פשה טמא מוחלט הוא לכך נקט י"ד ימים שהוא
טמא מוחלט כלומר הרי היא ראויה שתהיה מצורע עולמות : טו
[ד"ה והעם · שעה אחת] ויש לפ' משום דמדה טובה מרובה מעדת
פורענות אם' לפמש מאות ה"כ היא המתינ' למשה שלים של שעה
ונשתלם לכמש מאות שלישית שעות דהיינו ו' ימים דלילה ולילה עמו
כ"ד שעות ולשבעה ימים ולילות קס"ח שעות תחלקם לשלישיים כמנא
חמש מאות שלישיים אף ע"פ שארבע שלישיים יהיו יתירים על ה'
מאות דהיינו על הו' ימים מ"מ כיון דלאו משלם הוא אלא שעה
אחת ושליש של שעה אין בכך כלום ואפשר עוד בשכר שהלכה נקרא
לאחם של משה הוסיפו לה ד' שלישים והא דנקט רש"י שעה אחת לאו
דוקא שעה שלימה שהוא אחד מכ"ד שעות שביום אלא כלומ' עת אחת
דהיינו שליש שעה וק"ל :

חסלת בהעלותך

שלח לך

פרשה יג

ג [שלח לך] הכי מקשה רש"י למה נסמכ'
פרשת מרגלים לגבי לפ' מרים דהיה לו לסמוך
נ"כ לפר' קרח ולפר' מרים והיה לו להקדי' מחלוקת קרח ואח"כ
מרים ואח"כ מרגלים שהרי מחלוקת של קרח בהב' דות היה אבל
ענין מרגלים בפארן היה · ותרץ לפי שלקתה כו' ומ"ה כתב הפרשיו'
שלא על הסדר כדי לדרוש זה ואם היה כתיב על הסדר אע"פ שהיה
מקדים מרגלי' למרים לא היה יוכל לדרוש זה דלא' כסדר הם נכתבי'
הר"אם · (נח"י) כבר כתבתי כ"פ שאין הרב כותב טעם על
הסמיכה אא"כ יש בכתוב איזה יתור או שנוי לשון וכיוצא בה שהכתוב
מקפיד על הסמיכה אף בכאן מה שכתב וישלח אותם משה ממדבר
פארן הוא מיותר דהא לעיל מזה כתיב ויחנו במדבר פארן ופשיטא
דאתם כשתלחו אלא ודאי שהכתוב הודיע לנו מקום השליחו' ל"ל
שאע"פי שמספרות כבעו ובאו למדבר פארן וה"ל לקחת מוסר ואפ"ה
פטאו ושלא כפי' הר"אם : [לדעתך] דק"ל והלא גלוי וידוע לפני
השם שעתידי' לחטוא ע"י שליחות זה א"כ למה נוה לה' הש"י שישלחו
מרגלים לפניהם שעל ידם יבא פורענו' להם שלא יבואו לא"י כי
ימותו במדבר ועל זה פי' אני איני מצוה לך · והר"אם פי' ממלתך
דכיון דכתיב ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשי' לפנינו ונו'
ובודאי נמלך עם' בהק"בה ונאמה כתב בה שלח ובהכרח הוא בתיבת
רשות לא ביוי כיון שהוא תשיבת שאלה מורה הוא על בתיבת רשות
ולא ביווי ומלת לך כ"ל או דרך לשון כן הוא כמו הנשם חלף הלך לו או
לדרוש כשראה הק"בה את המרגלים שעתידין לחטא קרא אותן לשמו
של משה שלח לך ונו' וכשראה הק"בה הוקני' שמעשיהם כשרים קרא
אותן לשמו שנא' אספה לי שבעים איש · רא"ס : [משה במלך]
(נ"א) הקשה הרמ"בן לפי פי' רש"י שמשה נמלך בשכינה אם ישלח
מרגלים א"כ הוא נ"כ חטא שהרי הק"בה אמר שהארץ הוא טובה
מאוד ועוד שמצאנו בפירוש בכתוב בפ' דברים וייטב בעיני הדבר
א"כ למה הי' יפה בעיניו · ונראה לפרש שודאי ישראל בקשו לשלוח
מרגלי' שאמרו לתור לנו את הדרך ואת הערי אשר נבא בהנה כלומ'
כי מי שאינו מכיר הדרכים דרכו לשלוח מרגלים וראה דבר נכון
וראו מצוה שמשה שלח לרגל את יעזר ויהושע שלח שני אנשים לירחו
לפיכך אמר וייטב בעיני אבל הש"י היודע מחשבת אדם הבין רוע
כוונתם וא"ל אם תרצה שלח אני אמרת להם כו' ואם בעל נפש אתה
תעיין שם ותמצא מרגוע לנפשך כמה שמאריך בענין זה · [מקום
לטעות] וכדאמרינן הב' ליטמ' פותחין לו · (נח"י) אין הפי'
שישראל יטעו בכוונת דברי המרגלים אלא שהמרגלים יטעו והיינו
ארץ אוכלת יושביה שטעו המרגלים וכמו שפי' הרב שם : [ד"ה על
פיה' ברשותו] פי' ולא בגזירתו של שם שזה לא היה רק לרצונם . ואין
לפרש דעל פי ה' אאותם קאי כלומר שהשלוחי' היו ע"פ ה' אע"פ
שהשליחו' לא היה ע"פ ה' שהרי בגירתן לא ה זכרה כלל עדיין וא"כ
היאך יאמר וישלח אותם שהכנוי מורה על הנזכרי' לעיל ואדרבה
בהליכתו היה לו לומר על פי ה' · אלא אותם קאי אסתם אנשי'
שהוזכרו שהיו ברצונם : [ד"ה כולם · ל' חשיבות] פי'
כל סתם אנשי' לשון חשיבות הוא וכ זיבואו במקום תואר כמו הכא
וכמו ומזקת והיית לאיש אבל כשלא יהיו במקום תואר כמו ויאמרו
האנשים ואת האנשים אשר פתח הבית שלח לך אנשים
כלם לאין אנשים חשם הם ולא חשובים רא"ס : (קנ"מ) הקשה
מסר"ן והלא כתיב ויקרא משה להושע יהושע א"כ אף קודם הליכתם
הרניש ברשעתם · אבל לענ"ד שמעיקרא לא קשיא שכבר א"ל השם
ית' שלח לך לדעתך ושיתן להם מקום לטעות וא"כ ודאי ידע רוע
תכונתם ושנתם הרעה · (ונ"א) מתרץ אתא לאפוקי אמר אותו
שעה היה עתם רעה : יז [ד"ה ויקרא · יה יושיעך] ויהיה פי'
ויקרא לשון תפלה כמו ויקרא שם אברה' בשם ה' והיה לה"ד ליהוש'

במקום על והוכרחו לדרוש כן דא"כ מה טעם לקריאת השם הכא: (נ"א) וקשה לא התפלל על יהושע ולא על כלב ולא קשיא דנבואה גדול יש לאדם שתלמידו אינו כהוגן שיאמרו תלמידו שלמד כך מרבו לא היה ע"ה מעשים האלו: יח [בנגב · היא הפסולת] שהרי אין מגדים בדרומה של ארץ ישראל והולך משם לא"י הולך לצפון העולם· אלא ע"כ צ"ל בנגב זה נגב א"י ששם חברון שהקבוהו לקברי מתי' והוא הפסולת שבמקומות הארץ רא"ם: יט [יש ארץ] דק"ל למה הקדים משה וכתב את הארץ מה היא היה לו להקדים אנשי הארץ טוב הוא העיק' לכן פי' את הארץ את טבע הארץ כי יש ארץ וכו' וזהו העיקר: [חלשים] ר"ל לכן כתיב החזק הוא הרפה: [מגדלת אוכלסים] לכן כתיב המעט הוא אם רב: [ד"ה החזק · סימן] דאל"כ מנא ידעי אם גבורים הם או לא· ולכך כתב בפסוק בבמחנים אם במבצרים שהוא פי' על החזק הוא הרפה· אבל אין לפר' שהוא דבר בפני עצמו כלומר לראות אם ערים בצורות הם או אם ערו' פרוזים הם דא"כ היה לו לכתוב המחני' אם מבצרי' וגם התרגום מוכיח כן שתירג' עליו הכפכפין והר"אם כתב וזה"ז ומה הערים יקוור לענין ראשון החזק הוא הרפה אף שהפסי' בנתים במותן רבים: ❀ הקשה מהר"אם אם הערים בצורות מורים שהם חלשים מדוע לא שמעו ישראל בדברי מרגלים נשמעם שהערים בצירות וממילא הם חלשים· ועוד מקשים ממ"כ אם הוא סימן מובהק ובדוק למה אמרו מרגלים כי עז העם והערי' בצורות אין לא יראו שבזה יתפסו בשקר ואם אינו סימן ברור איך נתנ' משה לסימן· וא"ל כמו שכ' כמ"י דסימן על הדירה אם יושבי' בפרזו' גבורי' הם וערים בצורות הם לבוי· דהא כתיב כי עז העם וגו' והערי' בצורו' בה"א משמע שיושבין בתיכן דא"כ וערים בצירות הי"לל בלא ה"א· ועוד מקשים למה נבונן הקדים הטוב לבו כמו השמנה· הטובה. ובהפוך הקדים החזק הוא וא"כ הרפה ואם הם חזקים אין כח לכובשם· ונראה דשלא מיתרגת בסברתה ונדקדק מה טעם בכל אחד מהשאלות התחיל בה"א השאלה וסיים באם כמו הטובה אם רעה וכן כולם והי"לל הטובה היא הרעה הכל בה"א או הכל באם אם טובה אם רעה יכן כולם הלא לכאורה ה"א השאלה כמו אם· ועוד למה בהחזק הוא הרפה אמר בדבר והפוכו ה"א השאלה ולא אמר אם· והענין הוא דכאן שאל רק דבר והפוכו כמו הטובה אם רעה השמנה אם רזה ולא הוכיר אם הוא בינוני וא"כ צריך להתחיל בה"א השאלה כלו השמנה כמי שאינו יודע איך הוא וסיים באם כי שלת אם אין כ"כ ספק כמו ה"א השאלה כיון דמנינו כמה אם שהן ולאין כמו שכ' רש"י ביתרו ומשפטים ולכן סיים באם ר"ל תראו באם אין שמנה יהיה רזה קרוב לודאי כמו אם אין רך יהיה קשה וכן כולם· והנה רבה לרמז לבו שמשה לא נתן סימן רק אם הם יושבי פרזים ודאי גבירים שסומכין על גבורתם אבל אם הם בערים בצורות אפשר שמ"מ הם גבורים והערים בצורות לנוי ולתפארת לכן הקדים החזק הוא ר"ל אם יושבים בפרזים· וסיים ג"כ בה"א הרפה לרמז דאף אם ישבו בערים בצורות מ"מ שייך לומר ה"א השאלה הרפה כי שמא גבורים הם ובצורות לנוי משא"כ אם התחיל בהרפה שייך שפיר בהפוכו אם חזק ר"ל שיושבים בפרזים ודאי הם חוקים ולא היה משמע מזה כלום דבהתחלה שייך עכ"פ לבתחיל בה"א כשואל מה שאינו יודע ודו"מ בלי"ט: כא [אדם כשר] שהרי כתיב אחרי' כן והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ וא"כ ישנו עצים לשם· והר"אם פי' דמסתמ' אם שמנה היא יש בה עצים והרי כבר אמר להם השמנה היא אם רזה· אע"פ (בב"ב דף ט"ו) שדרשו אותו על איוב אבל הפ"יו"ל כתב אדם כשר בתם משום שזהו קרוב לפשוטו: [ד"ה

בכורי · מתבשלין] דק"ל ביכור ענבים הל"ל· לכן פירש ימים שהענבים מתבשלין בביכור ועניינו שם דבר ימים של ביכור ואין משמעותו לשון רבים: כב [באורך וברוחב] (נ"א) וא"ת למה הלכו באורך וברוחב אם רצו לעמוד על כל הארץ עדין לא הלכו בכל מקום· ויראה שהארץ משתנה באורך וברוחב כי הארץ שקרובה יותר למזרח או למערב משתני' וכן מצפון לדרום לכן הלכו כן לראות כל ההשתנות: כג [ויבא · כלב] דא"ל למה הלך לשם להתפלל ולא התפלל במקו' אחר אלא ע"כ משו' קברי אבו': [ד"ה שבע · שבוב] ופי' רש"י מבוב בשון פרי מלשון ואבב גם אבבי ממה ושבי' מלשון טובי' כלומ' פעמי' פי' כי שבע פעמי' היתה חברון טוב' מצוען מצרי': [ובא להודיעך] מקשים העולם והלא אף לפי פשוטו של קרא קשה כתי מה בא להודיעך· וי"ל דדברי רש"י הם כמו והשמא א"ס· דלפי [illegible] קשה מאי נ"מ ששבע שנים נבנתה אבל לפי המדרש אתי שפיר שבא להודיעך וכו: [טרשין] טרשים סלעים פירש ארץ ישהואין עושה פירות בארץ לחה· כד [ענבים תלוי בה] כאילו כתיב ויכרתו משם זמור' עם אשכול ענבי' אחד לא וזמורה לחוד ואשכול לחוד דא"כ למה כרת זמורה כלל שאינו פרי: [איני יודע שהוא בשנים] פי' מדכתיב וישאהו דמשמע שנים דרוב מיעוט שנים א"כ מה ת"ל שנים וכו' והא דלא פי' זה על הקרא· י"ל דהייתי אומר דשנים קאי על זמורה שהיו נושאין הזמורה במוט א' ואשכול במוט אחד אבל לפי מה שפירשתי זמורה ואשכול ענבי' תלוי בה ש"מ דאשכול וזמורה הכל אחד הוא א"כ קשה למה כתיב שנים· ומתרץ בשני מוטות: ❀ [הא כיצד שמנה] מקשים איך שייך לומר הא כיצד ומאי קשה ועוד שמנה מנ"ל ונראה דיוקו של רש"י בשניים בא להורות שני מוטות והי"לל וישאוהו בשני מוטו' או אתם במוטות מאי בשנים שהוא מוכרת דמשמע אבני אדם קאי ומוישאוהו משמע שני בני אדם אלא ודאי כפי' שנשאו במוט אחד כיון שדרך לישא בשני מוטות וזהו במוט בשנים ר"ל בשט או וד' בני אדם· וא"ל שלא היה רק מוט אחד וד' בני אד' א"כ וישאוהו ארבע במוט הי"לל אלא שני מוטות ובכל מוט נשאו ד' כמו בשני מוטות כלומ' ב' מוטות וה פג"ו באלכסין ומוטות קצרים בקציהן וכפ"י רש"י בכוטה וכ"ה רמ"י וע"ז פריך הא כיצד ומתרץ שמנה כו' ודו"ק כלי"ט: וכר"אם הריא הג' ורש"י דמסכ' סוטה שפרש כלו וה: כו [להקים הליכתן] (כמ"י) פרש"י בנמר' וילכו ית רא הוא כיון דכתיב וישובו לא ה"לל אלא ויבואו אל משה ע"כ פירש לפירושו כיון דקודם לזה סיפר וישובו מתור הארץ דהיינו סיפו' חזירתן למה הוכיר א"כ וילכו · ועל זה תירץ להקיש וכו': [ד"ה וישיבו · את משה] וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף לישראל· וי"ל דאי אף אתת כל עדת בני ישראל דלעיל מיני' קאי א"כ את כל העדה דכתיב אח"כ למה לי': כח [וכת · קנת אמת] דא"ל כיון שכוונתם לא היה אלא לרעה למה אמרו בראש דבריהם היפך כוונתם אלא ע"כ כל דבר שקר וכו': ל [לפי שנכוו בעמלק] וע"ג דבאמת היה יושב שם דכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק וגו' אלא רש"י דייק כיון דכתיב ועליהם נהר ושם יושב האמורי והחתי וא"כ כיון שהאמורי והחתי יושבים בהר ועמלק יושב בעמק לא היה להוכירו תחל' אלא כדי ליירא' וכו': לא [ויהס · את כלם] ואע"ג דבהדיא כתיב בקרא את העם · וע"ק והא בקרא איכו כתיב שדברו העם כלום · וי"ל דקאי אמרגלים כלומר שהשתיק המרגלים כלם שסתקו ולא דברו כלום כדי שישמעו העם מה שידבר כלב במשה: [ד"ה אל משה · השומע] מדכתיב עקב היתה עמו רוח אחרת משמע שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב ולמרגלים

ולמרגלים אמר אני עמכם בעצה אבל בלבו היה אומר האמת ועי"י כן היה נוח להם להשתיקן אבל הר"א פי' משום שקראו בן עמרם ולא קראו בשמו הניכר וזה וקראו כן כדי שישתקו וישמעו שכוונתו לגנאי: [ד"ה עלה · אפי' בשמים] דאל"כ ה"ל כעלה וירשנו עלה ל"ל אלא עלה כעולה מ"מ אפי' בשמי': ° (נ"א) וא"ת למה דברו במכשפות והלא איכה לשמים · וי"ל דהכי אמרו להו אפילו יש להם סולם גדול בשמים שלא נוכל לגרש אפילו הכי נוכל לעלות דאין מזל לישראל והם מושלים על המזל לכן עלה כעלה על ה' ולשלהם: לב [ממנו · כלפי מעלה] (נ"א) דא"א לומר ממנו מישראל דהוה משמע שגם ישראל חזק אלא השם יותר חזק דפרש"י על פסוק ועצומי' ממך את עמים והם עצומי' ממך וכאן לא יתכן זה שהרי במרגלי' מדמי' עצמן כגבי' נגד העם היושב בארץ אלא כלפי וכו': ❀ לג [אוכלת · קוברי מתים] דייקו דכתיב הארץ אשר עברנו וגו' ארץ אוכלת הארץ אשר עברנו מיותר דאין זה תחילת דיבורם שצריך להודיע איזה ארץ לכן פי' רש"י בכל מקום שעברנו ראינו שאוכלת יושביה שקברו מתים · נלי"ט: לד [הנפלים] כמו שכתיב ויראו בני אלקים את בנות הארץ וגו' דאל"כ נפילים נפילים למה לי אלא ודאי נפילים הם כי מלשון נפילה מיוש כלומר וגם ראינו מאותן שנפלו מן השמים הם שמחזאי ועזאל ❀ [ד"ה וכן היינו · כחגבים] רבים מתקשים בדבור זה דכתי' וכן היינו דמשמע חגבים ורש"י פי' שמענו אומרים נמלים ורא"ם הניח חגבים ואין נראה מלא דבכל ספרי' ישנים כ' נמלים ועוד דאי כחגבים הוא האמת לפי ערך המדה דרך משל ק' חגבים זה ע"ג זה הם כקומת אדם וכן הנפילים הם גבוהים כק' בני אדם א"כ הו"ל לקרא ונכתוב והיינו בגדיהם כחגבים ותו לא מאי ונהי בעינינו שהוא רק למראית עין · ועוד קשה הלא הנפילים ראו כל עמי הארץ שאינן נפילים וא"כ למה אמרו נמלים יש בכרמים כאנשים כאלו לא ראו רק נפילים גבוהים דוגמתם · ונראה דהענין ידוע דמי שרואה מגבוה לנמוך נראה הדבר יותר קטן ממי שעומד בארץ ורואה אותו דבר במקום גבוה והטעם כי כח הראות מעין הוא אשי ודרך אש לעלות למעלה ומקרב הנראה לעין ואין אחד מהם רואה האמת לפי המדה · והנה המרגלים מכוונים להוציא דבה בכל דבר ודבור ואמרו וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות ר"ל שלא הורגלו בקטנים כמונו ואמרו ונהי בעינינו כחגבים ר"ל אנו עומדים למטה ורואים גובה הנפילים ושיערנו בעצמנו כגדיהם כערך חגב אל אדם ובאמת אנו יותר קטנים מערך זה כי אנו רואים למעלה כנ"ל ושטעינו בראיה וכן היינו בעיניהם ר"ל וכן לפי ערך הטעות שטעינו בראייתנו מנמוך לגבוה לשער עצמינו יותר מגדלנו כן טעו הנפילים בראותם מגבוה לנמוך לשער אותנו יותר קטן מהאמת ולזה אין משגין לכלום בעיניהם דקכנמלים ואין להם מורא כלל אף שאנו ס' רבוא וע"ז ק' דלמא הם יודעים לשער האמת ולא טעו וא"כ מאי וכן ועוד דלמא הש"י מדמה אנו גדול בעיניהם לכך פי' שמענו אומרים נמלים וכו' ודו"ק כלי"ם: [ד"ה ענק · מעניקים חמה] פירש רש"י בגמ' כאלו צוארים בכבם במלון שהחמה יוצא משם ופי' מעניקין חמה שהנקב שממנו החמה נראית כעשה ענק לצוארם · והא דלא פי' רש"י לעיל בפסוק וגם ילידי הענק . י"ל דלעיל יש לומר דלמא אביהם הראשון היה שמו ענק ולכן שמו נקראו כולם בני ענק כמו שאנו אומרים על כלל האומות בני נח אבל הכא כתיב וגם ראינו את הנפילים וקשה למה קוראין נפילים אלא משום שהם בני שמחזאי ועזאל וא"כ קשה למה קראן בני ענק אלא ודאי משום שמעניקין וכו' (עיין בתוספת דסוכה דף כ"ב):

פרשה יד

ב [הלואי ומתנו] פי' לא לשון אלו כמו לו יש חרב בידי אלא שכמו ומפני שפי' הלואי כמו מי יתן שהוא עם וי"ו אחריו כמו מי יתן והיה לבבם לכן הוצרך להוסיף וי"ו ומתנו שהוא כמו מי יתן ומתנו: ט [ושוב ואתם] תיקן בזה שלא תאמר ב' דברים הם אלא האחד נמשך מחבירו כלומר שאם לא תמרודו בהקב"ה שוב אין אתם צריכין ליראות: [ד"ה כי לחמנו · כלחם] כאלו אמר כלחמנו הם: [ד"ה סר · מגינם] מפני שהמגן לאדם עושה לו צל נקרא המגן צל: י [לרגום · יהושע וכלב] לא את משה ואת אהרן כי הם לא דברו כלום: [ד"ה וכבוד · השכן] לקבל מיסים וגליסטריאות רצונו לתרץ הרי כבוד ה' שוכן עליהם תמיד על הכפרת בין הכרובים יא [עד אנה. ירגיזו כי] עד אנה פי' היכן לא עד איזה מקום כפי' אנה בכל מקום: יב [ואורישנו · תרכין] היינו הכרת' מן העולם ולא לשון ירושה וכן פי' למטה מזה: [וא"ת מה אעשה] דאל"כ מה ענין זה לכאן וכי תבאי שה עזו שאם יניחני להני' ישעבו לגוי גדול· ויש מקשים גבי עגל בפ' כי תשא כתיב כמו ואעשה אותך לגוי גדול שם אם כסא של ג' רגלים וכו' · וי"ל דהכא קשה ארש"י למה כתיב עגוס ממנו אלא כדי לסלק טענות של כסא של ג' רגלים כלומר של זרעך יהיה כסא של ד' רגלים כיון שאתה מזרע האבות יהיה להם ג' רגלים וכותיך יהיה רגל ד' · א"כ ממני שב אל אברהם שהוא תחילת היחס ואז יהיה לזרעך ד' רגלים אבל לעיל לא כתיב ממנו דמשמע דתחילת יחום יתחיל ממך"ע כלומר שיקראו בני משה ולא בני אברהם יצחק ויעקב לזה אמר אם כסא של שלשה רגלים וכו' ודו"ק היטיב כי בזה יתורצו כמה קושיות : ° (ד"ד) ואני אומר מי שהקשה זאת לא מסכמה של את זאת דבפ' כי תשא לא הוזכר שם אלא זכות אבות כמ"ש רש"י שם ואם אינן נגאלין בזכותן מה אתה אומר ואעשך אם כסא כו' · אבל כאן לא מיירי מזכות אלא משבועות האבות כמ"ש רש"י וא"ת מה אעשה לשבועת האבות לזה אמר שפיר ואעשך לגוי גדול שאתה מזרעם ותתקיים השבועה · ואין שייך כלל כאן אם כסא כו' כנ"ל ברור : יג [ושמעו · אשר תהרגם] לא ושמעו את אשר העליתם כמובן מפשוטו של קרא אלא שישמעו ההריגה ומלת כי פה הוא במקום אשר כאלו אמר ושמעו המצריים אשר העלית בכחך את העם הזה מקרבו וראו ההריגה הגדולה שאי אפשרות להתבטל לא יאמרו שמשאו רק מבלתי יכולת וכו' : טו [והמתה · פתאום] (רש"י) וקשה דבש גמי כתיב כי באפס הרגו איש פרש"י אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין אלא כאיש אחד · וע"ק מ"ש ומתוך כך יאמרו הגוים דמשמע דוקא כשימותו פתאום או יאמרו הגוים וכשלא ימותו פתאום לא יאמרו הגוים מ"מ ונראה דס"ל שפירש"י בפרשה דבש' ושם אין בפקותא אם הרוג פתאום או במתון לכן הוכרח לפרש שלא היו אנשי שכם נחשבין רק כאיש אחד אבל הכא צריך לסיים שמתוך כך יאמרו הגוים בשלמא אם ימותו פתאום שלא כדרך הארץ או ידעו שיד ה' היתה בם אבל אם ימותו אחד אחד או יש בתלות שמתים כטבע ולא יאמרו הגוים · תדע שהרי אחרי התפלה אמר הקב"ה סלחתי כדברך ולא מתו אחד אחד ולא אמרו כלום: יז [יכלת · שם דבר] ולא פועל לנקיבה אבל פסר לא"ד כאלו אשר יכולת להם: יז [יגדל · דבריך] שלא בקש ממנו שדשות רק לקיים מאחרו וכאשר דברת: יח

ונקה

[ונקה. לשבים] וא"ת יהרי פסוק זה גם כן כתיב בפ' כי תשא וגם שם פירש רש"י וי"ל דהא דפי' כאן לבד על ונקה רק כדי שלא תקשי לרש"י מה שפי' לעיל ארך אפים לצדיקים ולרשעים והרי כתיב ונקה פי' לצדיקים ולא ינקה פי' לרשעים לכך פי' רש"י ונקה לשבים ולא ינקה לשאינם שבים: כ [כדבריך. פן יאמרו] לא בשביל דבריך שאתה מתפלל בעדם ואחרת סלח לא ונומר דאל"כ מאי כדבריך בסלח שני: כ"א נורסין חי אני לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי מלא כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים וגו' ואין נורסין אמר אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה וכו' כי שם פירשו וימלא כבוד ה' ונומר וכאשר ימלא כבודי את כל הארץ כמו שפי' ראב"ע ולפי פירש זה א"צ לסרס המקרא אבל לפי מה שכתוב בספרים שלפנינו לא יראו ה"ז מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים וכו' כי הם מפרשים וימלא כבוד ה' ונומר שהוא לשון עתיד כמו שפי' ראב"ע בלשון שני לכן צריכין לסרס המקרא ולפירש וכבודי ימלא כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת שהוא לשון עתיד. ולפי פי' זה צריך למחוק למעל' וכבודי ימלא כל הארץ וכן צריך לגרס כשם שאני חי כך אקיים להם וכו' ודו"ק ותמצא. והרא"ם כתב והרי זה מקרא מסורס שימלא כבוד ה' צריך להיות אחר סיום כל הפסוקי' האלה שהם דבקים עם השבוע' שנא' אחר כך אמר ולזה אני מאריך להם כדי שימלא כבוד ה' ולא יתחלל שמי בע"א לאמר מבלתי יכולת עכ"ל. והוא הוא שפי' לפי הספרים שלפנינו: כב [שנים בשליו] וז"ל הגמרא בפרק אלו נערכין תניא עשר נסיונות נסו אבותינו להקב"ה. שנים בים. שנים במן. שנים בשליו. שנים במים. אחד בעגל ואחד במדבר פארן פי' שנים בים אחת בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים ואחת בעלייה דכתיב וימרו על ים בים סוף מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך המצריים עולים מצד אחר וכו'. שנים במים במרה דכתיב ויבאו מרתה ונומר וילן העם על משה. ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים ולא היה מים לעדה לשתות וירב העם עם משה. שנים במן דכתיב אל תצאו ויצאו. ואל תותירו ויותירו. שנים בשליו ראשון בשבתינו על סיר הבשר. שני והאספסף אשר בקרבו. בעגל כדכתיב במדבר פארן פירש"י היינו מרגלים: כג [אם. לא יראו] (נ"א) דוודאי לא יראו כי אין ספק לפני הקב"ה: כד [אחת בפה] משום דקשה וכי לכלב לבד היה רוח אחרת והא אף ליהושע היה רוח אחרת משל מרגלים ועל זה פי' שתי רוחות וכו'. [כאשר עם לבבי] לכך צריך רש"י להביא מנביאים שלא תקשי מנ"ל שהיה אחד בפה ואחד בלב דלמא רוח אחרת היה לו בפה ובלב שהיה אומר אני עמכם בעצה. לכך פי' רש"י והוא שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: [ד"ה וימלא. לבו] שחסר מילות את לבו דאל"כ מאי וימלא אחרי סתם דקאמר והלא בפיו היה עם מרגלי' ולא בלב: [ד"ה אשר בא. שמה] פי' והביאותיו שב' נקרא הוא כמו ונתתיו פי' אל הארץ אל חברון ופי' אשר בא שמה כבאו לרגל את הארץ לא שיביאנו לארץ לאפוקי שלא ימות במדבר כוונן מן המקרא. כה [יהרני אתכם] הודיענו טעם שיוכו' מפר פנו תם והעמלקי הקדים לו והוסי' לומר לאחוריכם שבזולת זה היה נראה ששני דרכים היו לבוא לארץ אחד דרך השוק ואחרת במדבר דרך ים סוף ואין הדבר כן שהרי דרך מדבר ים סוף הוא לאחוריהם שכבר הלכו אותו בואו אל היישוב. ופירוש לאחוריכם שהש"י אינו מפנה להביא' אל הארץ שהש"י מפן שבמדבר יתמו: כו [לעדה הרעה. המרגלים] אבל לא כל ישראל שהרי מליכים עלי את תלנו' בני ישראל כתיב דמשמע הגורמי' לישראל שילינו: [שהיא עשרה] שהרי המרגלים היו שנים עשר הוציא מהם יהושע וכלב שלא היו בעצה עמהם נשארו עשרה וקראם עדה: [ד"ה אשר. ישראל עלי] הוסיף מלת ישראל בין מליכים ועלי כדי שלא תפרש מלת מליכים על המרגלים וזה אין אמת דהמרגלים הוציאו דבה על א"י וישראל היו המליכים: כח [חי. כביכול איני חי] כאלו אמר אם לא אעשה לכם כאשר דברתם שיפלו פגרים ונומר איני חי. ולא נכתב איני חי שכבוד אלקים הסתר וסמך על המבין ממה שאמר בראשונה חי אני. דאל"כ חי אני נאם ה' כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם מיבעי ליה: לד [אתם. להכניסם] פירש דבר על הבנים במספור זה להכניסם' לארץ ואלו ימותו ר"ל ואתם להבדילם זה מזה: [מבן עשרים] שהרי לא נגזרה גזירה אלא על אותן שהיו בני כ' ועמדו במדבר מ' שנה כמכלא שהיו ששי' שנה שאם נכנסה עליה' מיתה בני כרת לא היו: [ושנה ראשונה] כלומר ושנ' ראשונה מן המניין היתה בכלל כו': [מקצת שנה ככולה] כלומר מקצת אנשים שמתו לאחר מעשה העגל שלאחר המנין הראשון נעשו בני כ'. אבל אם בתחילה היו בני י"ט שנה ובשילוח מרגלי' היו בני כ' שנה את הם היו בבאי הארץ וזהו שאמ' וכשנכנסו לשנת ס' מתו אותו של שנת כ' נשם מהרי"ן: ד [שהביאותם את לבבכם] קרא הסרת לבב מהשם הסרת השם מהם מפני שכיון שהוא' לבב מהשם הוסר השם מהם: לה [מה ת"ל חיו] ר"ל והא כתיב קרא אחרינא ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע וגו': מ [ד"ה והיא. שאת' עושין] ומלת והיא שבה הפעול' פעלה לשון נקיב' כאלו אמ' ואת הפעול' אשר אתם עושי' לא תצליח: מג [על אשר שבתם] שפי' על כנהוא כמו הואיל שפירש על אשר ומפני שאין טעם לומר ה הואיל ושבתם. לכן הוסיף על זולת כי על כן פועל שתפול עליה הסיבה הואיל ועשית כן כלומר שבתם מאחרי הש"י: מה [ד"ה עד. ע"ש המאורע] פירוש כדרך נבואה או משה רבע"ה כתבו ככה כשכתב התורה בסוף מ' שנה שאז נקרא כבר שם המקום ההוא חרמה:

פרשה טו

ב [ותעלה על לבבכ'] פי' דאם זה כיון שהוא נופל עליו לומר לפלא נדר או נדבה דנדבה אינו נזוי. ולכך פי' ותעלה על לבבכם וכו': [ד"ה לריח. נחת רוח] לא שהוא ית' מקבל נחת רוח מהקרבן שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך ונומר כדלעיל פרשת תצוה. והא דפי' ריח ניחוח קודם או במועדיכם מפני שפי' ועשיתם אשה שאינו נזוי רק כשתעלה על לבבכם לעשות אשה בעבור ריח ניחוח אבל זה פי' גם כן ריח ניחוח קודם במועדיכם: [ד"ה לפלא. בשביל חובת] הוצרך לפרש או שתעשו וכו' שלא תפרש לפלא נדר או לפלא נדבה או לפלא במועדיכם זה אינו כי קרבן המועדות חוב' הם ואינן תלויין ביד המפלא: ד [והקריב. ומנחה לכל בהמה] ר"ל אף על פי שאמרתי לעיל ועשיתם אשה וגו' וזה אינו מובה כדפרישי' לעיל ומ"מ אם תקריבו נדר או נדבה או חובה עליכ' שתקריבו עליה' נסכים מנחה: [והשמן בכלל] פירוש שאין הכהנים אוכלין מנחה כשאר מנחות הכתובות בויקרא אלא כולה כליל והשמן בכלל בתוכה ואינו בא בפני עצמו: [והיין לספלים] פי' שני ספלים של כסף היו שם על המזבח ומנוקבים והכהן היה מערה היין והמים בפי הספלים והנסכי' מקלחין ויורדין על גב המזבח ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין של מזבח שהיו

חלולין

שלולין וממוקין מאוד : ו [ואם איל הוא] פירש או תעשה מנחתו שני עשרונים במקו' שהיה לכבש עשרון אחד ויין ושמן שלישי' ההין במקום שהיה לכבש רביעית ההין שתעש' לאיל יותר מלכבש ופירש של או הוא אם ולא או כמשמעו ולומר שיהא כבש ואיל שוים : [את הפלגס] ר"ל עד י"ב חדשים נקרא כבש ומשנה לי"ב חדשים ואילך נקרא איל אם כן מי"ב חדשים ועד י"ג חדשים ויום אחד אינו יודע אם איל הוא או כבש לענין הנסכים כלומ' אם צריך נסכים של איל והוא שקרא פלגס לכן דרשו רז"ל מאו לרבות שצריך לנסכי איל . ופלגס הוא כמו שתי מלות פלג גס כלומר שהוא חולק מהיות גדול הנקרא איל . (כמ"י) כל הפרשה מבוארת בפרק שתי מדות דף כ"א וכמדומה לי שהר"אם לא ידע את מקומה : יב [כמספר · [illegible]] מפני שהקרא הזה סתום כתב כמספרו לא פירש באיזה מספר של בהמות או נסכים ועוד שכפל וכתב שני פעמים תעשו לכן פירש כמספר קאי אבהמות ותעשו ראשון קאי על ההקרבה ותעשה שני קאי על הנסכים ופירש לאחד לכל אחד ואחד . ופירש כמספרם השני על שווי מספר הבהמות לנסכים : טו [ככם . כמוני כמוך] (כמ"י) הוצרך להאריך להביא ראיות ולפרש שראיי' לפי שבעל הרוב השני בפי"ן הן באין להשוואת שני הדברים יחד ולא להשוואת דבר אחד לחבירו בלבד משא"כ כאן שפירושו כמותכם אבל אי אפשר לפרש איפכא כגר כן אתם לכן הביא ראי' מפסוק כגן ה' כארץ מצרים שפי' כן ארץ מצרים והתם נמי אי אפשר לפרש איפכא כארץ מצרים כן גם ה' דהא וודאי גן ה' מעולה מארץ מצרים כן נמי כמוני כמוך דיהושפט ויהורם ואין לפרש איפכא ואפ"ה כתיב שני כפי"ן : כ [כתרומת גרן] פירש כי חטה אחת פוטרת הכרי לפי שב' סתם ראשית דגנך : [שכא' בה שיעור] תרומת מעשר יש בו שיעו' שהיא אחת מעשרה שאין : כא [ראשונה שבעיסו'] כלומר אם היו לו י' עיסות צריך ליתן הראשונה כולה שזה ת"ל וכו' וא"ת א"כ למה לי ראשית עריסתיכם . וי"ל דאם לא כתיב רק מראשית עריסותיכם ה"א דאם היו לו עשרה עיסות צריך ליתן מקצת מן הראשונה אבל האחרים פטורי' לכך כתיב ראשית עריסותיכם שצריך ליתן מכל עיס' מקצת . הקשה הרא"ם מ"ש הכא דדרשינן מראשית מקצת ולא כולה מ"ש דגבי ביכורים דרשי' מראשי' ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בביכורים אלא ז' מינים כמו שפי' הרמ"בם וכן פי"רשי בפרשת כי תבא ולמה לא דרשינן נמי כמו הכא שאין כל הפירות שבאילן שבכרי חייבים בביכורים אלא אשכול אחד או גרגיר אחד והניח בקושיא לפי' הרמ"בם וכן לפי"רשי דלקמן . וכ"ל דגבי חלה יש עוד מיעוט דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ וגומר דקשה הארץ ל"ל הא כתיב לעיל מיניה והיה בבואם אל הארץ וגומר אלא ע"כ לאדרש אתא דאינו חייב בחלה אלא משנכנסו א"י דהיינו ה' מיני דגן וא"כ אייתר מראשית למדרש שאין כל העיסה חייבת אלא מקצתה משא"כ התם דאין שם ייתר ודו"ק כ"ל : [ד"ה תתנו כדי נתינה] (נ"א) אע"ג דרש"י פי' למעלה שאין לה שיעור יש לפרש דהכא למצוה הוא דקאמר אבל בוודאי שם חלה עליה אפי' נתן לו פחות מכדי שיעור נתינה : כב [כפר לעולה] ולא פר לחטאת כבשגגת כל המצות למדנו שאין שגגת הע"א בכלל שאר שגגות כלומר אי לאו פרשה זו היה עולה על הדע' שע"א היה בכלל שאר שגגו' שבמצוה אבל מפרשה זו למדנו שאינ' בכלל : ° (נ"א) וא"ת וניליף ע"ז מן שאר עבירות לחייבו פר לחטאת דמה שאר עבירות אינם פר לעולה ישנן פר לחטאת ע"ז שישנו פר לעולה אינו דין שישנו פר לחטאת ומתרץ בספרי דכתיב ועשו פר בן בקר אחד לעולה פי' אחד לעולה ולא חטאת

מדלא כתיב ועשו פר לעולה : [ד"ה וכי תשגו · מצוה אחת] דכתיב בעשתה משמע עבירה אחת : [ומגלה פנים] דורש באגדו' של דופי כגון לא היה לו לכתוב לנושה ואחות לוטן תמנע : [ד"ה אשר · מפי הגבורה] מדכתי' אשר דבר ה' אל משה וכתיב את כל אשר צוה ה' את משה דמשמע שציוה ע"י משה וכתיב אשר דבר ה' דמשמע שהוא בדבור של הקב"ה כלומר ששמעו ישראל מפיו כשדבר למשה איזהו מצוה שהיתה בדבור של הקב"ה והיתה גם על יד משה הוי אומר זו דאנכי ולא יהיה לך מפי וכו' : כד [על אחת מן עבודות] מדכתיב בפ' ויקרא ונעלם דבר משמע דבר לא כל הגוף שידעו שאסו' לעבו' עבוד' אלילי' רק שלא ידעו שאסו' עבוד' זו · או ילפינן דבר דבר מכי יפלא ממך וגו' שמשמע ולא כל הגוף : כה [פר העולה] שלא מפרש הקרא הביאו את קרבנם זה עולה וחטאת והא דכתיב וחטא' הוא פר החטא' האמו' בויקרא ולא הכא הכתו' לומ' שחוץ מפר העול' ושעי' לחטא' האמורי' בפרש' זו מביאי' עוד את פר החטאת הנאמ' בויקרא לכך פי' וזה פר העולה שנ' בו אשה לה' לאפוקי חטא' אינו אשה לה' רק עולה הוא אשה לה' : כז [חטאת · כמ"ו] דו"ו ואם נפש מוסיף על ענין ראשון שבעבודת אלילים הוא מדבר : [ד"ה עז · בנו קבע] פי' גם זו ראייה שפר' זו מיירי בשגגת עבודת אלילים דהא קרבן שגגת יחיד בפרשת ויקרא הוא כשבה או שעירה ובפרשת זו דוקא שעירה : ל [ד"ה מגדף · ושוד] ה"פ ועוד כלומר תדע דלשון קללה הוא שהרי דרשו רבותינו שכאן כרת למברך את השם כשאין עדים והתראה והוא במזיד ואם לא היה לשון זה לשון קללה מה יוכלו לדרוש רבותינו מכאן למברך השם שהוא בכרת אלא וודאי כדפרישית : לא [דבר ה' · מפי הגבורה] פירוש כי לשון דבר ה' בזה לא קמיירי אלא בע"א שהוא דבור א' מעשרה דברות ששמעו אותו ישראל מפי הגבור' משא"כ שאר מצות שלא שמעום רק מפי משה אף שגם הם דבר ה' ואף על פי שרש"י ז"ל פי' שהמגדף במברך השם קמיירי ולא בע"א מאמר כי דבר ה' בזה בע"א מיירי וכאלו אמ' את ה' הוא מגדף ונכרתה וגומר וכי דבר ה' בזה ואת מצותיו הפר הכרת תכרת וגומר : [ד"ה עונה · בזמן שעונה בה] וכאלו אמר כשעונה בה והוכרח לפרש כן מפני שא"א לפר' עונה בה כרת דומיא עונה תשא האמור בפר' נו מפני שכבר כתב פה הכרת בפירוש : לב [שלא שמרו אלא] פי' דא"ל במדבר ל"ל ללמד מיד שבאו למדבר חלל זה את השב' ולא קודם לכן · והא דאמרינן בפרק כל כתבי (דף קי"ח) אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון · י"ל דמדרשות חלוקים הם והא דאמר רב יהודה אמר רב כאשר צוך שבת ודינים במרה אפקו' ש"מ שלא היה שבת ראשונה וכמו שהקשו התוספו' · י"ל דרש"י נזהר מקושי זו בפ' בשלח שם שם לו במרה נתן להם מקצת פרשיות שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים משמע שהודעם החקים ההם ולימד אותם כי עתיד הק"בה לצוות אתכם בכך כמו שפי' הרמ"בן שם בפרשת בשלח וא"כ לא נצטוו עדיין בשמירת מלאכת שבת כ"א ללמוד מצות השבת : ° (קנ"מ) ולענ"ד של"ק כל עיקר שהם לא נאמר שעשו שום מעשה מלאכה אלא שיצאו ללקוט אבל לא לקטו שום דבר שלא חטאו במעשה כלל אלא שלא שמרו אותם במחשבתם שלא נקרא זה חלול לכ"א אלמלא שמרו ששמרו אותם במחשבה כבמעשה או לא שלטה אבל כאן אמרו וגא זה וחללה שחללה במעשה : לג [ולא הניח מלקושש] דהמוצאי' אותו מקושש עדים לא נאמר אלא מקושש לאחר שראוהו ומצאוהו היה מקושש ומה טעם תלוי בדרך אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש כך לשון רש"י בסנהדרין דף מ"א · והר"אם פי' דא"ל המוצאי' אותו מן שם

צ"ל הא פשיטא הוא דהא ויקריבו אותו המוצאי' · אלא ויקריבו אותו המוצאים אותו ועוד מקושש ולא הביא מלקושש : לד [באיזה מיתה] מדכתיב כי לא פורש מה יעשה לו משמע שהיו יודעין שחייב מיתה שכא' מחלליה מות יומת אבל לא פיר' באיזה מיתה אבל במקלל בפר' אמור הוא אומר לפרוש להם משמע שאינם יודעים אם חייב מיתה אם לאו · וא"ת דהא סתם מיתה שבתורה הוא חנק כדפירש רש"י בפרשת אמור ובני שבת נ"כ כתיב סתם מיתה דכתיב מחלליה מות יומת · י"ל מ"ה מספקא להו לפי שהמחלל שבת כעובד עבודת אלילים והעובד עבודת אלילים בסקילה לכך מספקא להו : ° (קנ"מ) וליכא לאקשויי לר' יהודה דאמר אינו חייב עד שיודיעוהו באיזה מיתה ימות דשאני מקושש שהוראת שעה היתה ומה"רן פי' דשמא התרו בו בד' מיתות ב"ד והתיר עצמו למיתה לכולן : לה [רגום · וכן זכור] פי' הוא לשון הוה אע"פ שאינו כופל תמיד אלא באותו עת שמחלל השבת כיון דקאי על כל מקושש שיהיה או המחלל שבת שייך לשון הוה כי תמיד מוטל עליכם לרגום את איש שעוב' עבירה הזאת: לח [ציצית ע"ש] דלטעם ראשון קשה הל"ל ועשו להם פתילי' ע"ש שב' פתיל תכלת לכן אמר ד"א . ולפי ד"א קשה הל"ל מנין מאי ציצית לכן פי' גם טעם ראשון דכתיב ויקחני בציצת ראשי: [ד"ה תכלת · של חלזון] והוא דג העולה מן הים אחת לשבעים שנה ומראיתו דומה לים וצבעו בו פתיל של צמר שנותנים בציצית: לט [תר"ך] (הר"אם) כתב ושנראה בעיניו פירושו שהוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא וכיון שהוא נקרא סלא כאלו הוא סלא יו"ד עכ"ל: [הרי תר"ין] פירש לא שכוונה התורה לזה הטעם והא י"א שיכול לעשות ט"ז חוטין וכן הקשרים דמן התורה אין צריך רק קשר אחד לבד ועוד יכול לעשות יותר רק שכוונת התקנה שתקנו ה' קשרים ולא פחות ולא יותר היפה למלאות שחשבון שיתכן נזכירת כל המצות יותר בראיית הציצית והקשר מ"ה פרש"י הקרא כאחר שתקנה ולא כפי קודם התקנה: מא [ד"ה אלהיכם · לפרע] פירש אלהים בגמטרי"א זה דין כלומר שהוא מדת הדין: [ד"ה אשר · שתקבלו] לא להיות לאלקים דבין כך ובין כך אלקים הוא · אבל קבלת הגזירות נהוראות בנוי אלקיכם תלוי בתנאי שלו לא שפדאם מבית עבדים לא נתחייבו לקבל הגזרות כמו שאר אומות: [ד"ה אני ה' · ד"א] כי לפי טעם ראשון קשה והא כתיב במי להיות לכם לאלהים משמע שעל שרקתם אני אמלוך עליכם · לכן אמר ד"א וכו' · ולפי ד"א קשה לא היה לו לומר רק אני ה' דהא גבי מכות בכורות לא כתיב כ"א וה' הכה ונותר אלקים דכתיב בקרא ל"ל לכן נרי' גם לטעם הראשון, על שרקתם וכו': [קלא אילן] פירש רש"י צבע הדומה לתכלת ורתמבא אמר פתיל תכלת ותכלת הוא צבוע בדם חלזון ואינצריך קרא לשבור עליה שעת תליה כמו שכתבו התוספו' ב"מ דף ס"א: [שקולה בכל המצות] והטעם כדפירש רש"י בחולין דף ס' דהעובד ע"ז כופר בהקב"ה והמחלל את השבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשי' עכ"ל · וכן כתבו התוספות בסנהדרין דף פ"ח : לח [ולא בעלת ה'] פירש שיתן ציצית על כל שתש בכנפות אבל בד' כנפות חייב להטיל ציצית אף שהיא בעלת ה' כנפות דבכלל מאתיים מנה הב אליבא דכ"ע דס"ל הכי · ולא כהרא"ם שפיר' שפטור לבגדי בעלת ה' ורש"י הביא דברי רבי משה הדרשן וליה לא ס"ל כר"מ הדרשן וק"ל כ"ל · (נס"י) ה"ם בתחילה דשם הרב על כנפי האמור פה ונתן טעם למה דוקא על הכנף ואח"כ דשם על ארבע כנפות האמור בפרשת כי תצא ופי' בו דלא בעלת ג' וכו' ע"ש : [על שאמרו שירה] וא"ת והא בפרשת בשלח פירש רש"י שאמרו שירה ביום השביעי של פסח · וי"ל שהוא סובר שהלילה הולך אחר היום שעבר כמו קרבנות שכתיב ביום זבחו יאכל והנותר ממנו עד הבוקר באש ישרף ולמה צריך לשרוף בבוקר שהרי אף מיד בלילה הוא מתחייב לשרוף שהרי כתיב ביום זבחו יאכל אלא ודאי שגם בלילה הוא מותר לאכול שהלילה הולך אחר יום שעבר · והתחלת יציאה נתחלת מיד ששחטו הפסח ונלאו ואכלו אותו ומהתחלת היציאה יהיה שמונה ימים ומתחלה האמיתית שהיה ביום ט"ו שהיה יציאת האמיתית יהיה שבעה שהרי ביום השביעי חוץ מזו הלילה אמרו שירה ורבי משה הדרשן נמי ס"ל הכי ולא כהר"ס שפירש כי אלה הדברים האמורים פה הם דברי רבי משה הדרשן אבל רש"י ז"ל לא ס"ל הכי: ועיין (בנמ"י) כי שם סותר דברי הרא"ם ואומר שאלה הם דברי הרב ולא דברי רבי משה הדרשן רק מ"ש למה נסמכה פר' מקושש וכו' בשם דברי רבי משה הדרשן ולא יותר :

חסלת שלח לך

קרח

פרשה יז א [יפה נדרשת] דק"ל למה אמר לשון ויקח · ולפי שפיר' רש"י בפרשת בראשית ואני לא באתי לפרש רק פשוטו של מקרא ולא על פי המדרש לכך פירש רש"י כאן פרשה זו יפה נדרשת וכו' שהיא קרוב לפשוטו לכך אפרש אותו ע"פ המדרש ולא נצטרך לפרשו לפי פשוטו : [נחלק מתוך העדה] פירש לקיחה זו משמשי' היא והלב הוא הפעול יקרא הוא הפעול א"כ ויקח הוא כמו ויוקח כדעת המתרגם ואתפלינ: [משך ראשי] דלטעם הראשון קשה שיפרש ויקח לשון ויוקח ל"פ ד"א ולפי ד"א קשה דלא פי' בקר' את מי לקח כמו גבי משה דכתי' קח את אהרן · ל"פ גם טעם ראשון: [ד"ה בן יצהר שלא יזכר] ר"ל למה לא מיחסו גם כאן אמר יעקב ומתרץ יעקב ביקש וכו': [והיכן נזכר] כלומר היכן נזכר שמו של יעקב אבינו על קרח עד שנצטרך לתת טעם פה על שלא הוזכר שמו והלא אין דקדק כל ההתייחסו' לעלו' אלא עד השבט בלבד · כתב הר"אם אך קשה לפי המדרש שדרשו בסוף' אל תבא נפשי אלו המרגלים וכן מה שפירש רש"י בפרשת ויחי גבי בסודם אל תבא נפשי זה מעשה זמרי שנאמר בו זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא אמר בן יעקב היכן נזכ' שמו על זמרי עד שנצטרך לתת טעם על מה שלא הזכי' שמו של יעקב על זמרי וכו' · והניח הדבר בצ"ע עיין במה שכתבתי בפ' חסי תירץ על קושית הר"אם: [ד"ה ודתן ואבירם · שכן לקהת] דמנו לתרץ היאך באו דתן ואבירם לבני קהת להשתתף עם קרח שיתעורר על הכהונה שהרי הם לאו לוים ולאו בכורים נינהו דכתיב כתחלה דתן ואבירם ואם באים לחלוק על הכהונה בשביל במוחל אחיהם שהיה בכור ראובן הוא שיכנסו לחלוק בשביל אחיהם ובמוחל עצמו שבעבורו המחלוקת לא נזכר בקרא שהיה מעורר : [אוי לרשע אוי לשכנו] (מהרש"ל) ומא"מ הבלתי דה"פ כי אמר בתחלה יעקב בקש רחמים וכו' וא"כ קשה דתן ואבירם שיחסם עד ראובן ולא אמר בן יעקב ולא תיכו שבקש יעקב על ראובן שלא יתייחסו בבני אחריו במחלוקתו של קרח · ע"כ פי' אוי לרשע וכו' ומשילא הם בכלל ודו"ק ע"כ: [ומה ראה קרח] פי' אע"פ שקרח חשד את משה בכל מעשיו שעשה הכל מפי עצמו מ"מ לא היה לו לחלוק על הכהונה שהרי אהרן בדין הוא קודם לו להיותו בן עמרם הבכור הר"אם · וא"ת ולמה לא פירש זה על הקרא והואך מלם

קושיא

קושיא זו במה שפי' לעיל · וי"ל בשלמא קודם שפי' לעיל על דתן ואבירם לא היה יכול להקשות מה ראה כו' לפי שגם הוא רצה להיות כהן אבל עתה שפי' על דתן ואבירם בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתן גבי דגלים א"כ ש"מ שזה המחלוקת היה בשנה שנייה ליציאת מצרים שהרי הדגלים התחילו בשנה השנייה כמו שמבואר בפרשת במדבר לכך מקשה רש"י מה ראה קרח לחלוק על משה בשביל הכהונה בשנה שנייה למה לא חלק בשנה הראשונה מיד אחר הקמת המשכן · ותירץ רש"י נתקנא על נשיאתו של אליצפן וכו' שנתמנה ג"כ בשעת סידור הדגלים · וכיון שנכנס במחלוקת רצה לבטל הכל אף בדבר שאין לו זכות: [נשיאתו של אליצפן] וא"ת ולמה פירש רש"י לעיל לערער על הכהונה · וי"ל דודאי אם היה נותן [illegible] הנשיאו' ודאי לא היה חולק על הכהונה אבל כיון שנתן הנשיאות לאליצפן בא קרח לחלוק על הכל גם על הכהונה לכך פירש רש"י הריני חולק עליו ומבטל את כל דבריו · וא"ת למה לא חלק גם על המלכות · וי"ל לפי שבכר היה עבודה בבכורים לכך נשתתפו עמו הבכורים לבטל דבריו של משה כדי שהם יהיו כהני' אבל על המלכות כלם מסכימים שיהא משה מלך כי כדין הוא שהוציא אותם ממצרים · ועוד דלא כלם יהיו מלכים ולכן לא ישתתפו עמו לחלוק על המלכות: [אלה קריאי העדה] יש מקשים ל"ל להביא ראיה מהתם דכתיב קריאי עדה והתם גופא מנלן אלא מדכתיב נשיאי מטות והא הכא נמי נשיאי עדה כתיב · וי"ל דאי לאו מקרא דהתם ה"א דלאו ראשי סנהדראות היו מדכתיב קריאי מועד ש"מ שלא היו נקראין לכל דבר שנקדושה אלא לעיתי' רחוקי': לכך מבי' ראיי' מהתם שנקראים בכל דבר שנקדושה דכתיב קריאי עדה כלומ' לכל דבר שצריכין העדה · והא דהוסיף רש"י וכיוצא בהם משום דהאנשים אשר נקבו בשמות לא היו כ"א י"ב נשיאי השבטים ואלה היו חמשים ומאתים הוכרח לומר וכיוצא בהם שכולם היו ראשי בני ישראל מהם נשיאי שבטים ומהם ראשי סנהדראות ומהכי נ"ש ללמוד שהיה ממדרינה של אליצור וחביריו ומהכי קרא דחמשים ומאתי' דלא תימא דוקא הי"ב אשר נקבו בשמות ולא האחרים כיוצא בהן · רא"ם: [טלית שכולה תכלת] דבסוף פרשת שלח לך כתיב ציצית וסמיך ליה ויקח קרח כלומר בטל ציצית · וא"ת והרי רש"י לא דריש סמיכות רק היכא שאינו מקומו כמו שפירשתי בפרשת שלח לך · וי"ל שגם כאן אינו מקומו לפי מה שפירשתי שמחלוקתו של קרח היה בשביל נשיאתו של אלצפן וזה היה קודם נסיעתן מהר ס' · א"כ למה סמכה כאן היה לו יסמוך בפרשת במדבר סיני לכך דרשינן סמיכו': (נ"א) וא"ת וקרח מה היה סבור אם טלית של תכלת פטורה מן הציצית שמא משה ג"כ ישיב שהיא פטורה ואין כאן מקום למחלוקת שלהם ואם היה סבור קרח שהיא חייב' וא"כ מה"ל סברא ואת אם יש סברא לחייב א"כ שמא משה ג"כ ישו' הסברא ולא יהי' מקום לחלוק · ונראה שלא הי' קרח עיקר כוונתו על טלית בלבד אלא שהי' סבור שמשה ישיב שטלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית ה"נ כל העדה כלם קדושי' ואין אנו צריכין לכהן גדול ותשיבן שם נאריכות כי הוא אדמה מנות ציצית לכהונה · [ד"ה בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת] שלא תפרש בני ראובן קאי על פלת ופלת הוא פלוא בן ראובן שמצינו במקו' אח' גם כן כמו ובני דן חושי' ובני פלוא אליאב אע"פ שאינו אלא אחד קרא אותו בלשון רבים לכך פיר"שי בני ראובן דתן אבירם ואון פלת ופלת גם כן מבני בניו של ראובן: ❀ ואין להקשות איך ס"ד דפלת הוא פלוא א"כ הו"ל להקדים און לדתן ואבירם כיון שה' בני אליאב בן פלוא ואון בן פלוא עצמו בל"ק דהקדים מי שהשוה יותר במחלוקת: וא"ת דלמא פאות בן הוא ומנ"ל לרש"י

ונראה לכן דקדוק רשי ונקט ואון בן פלת דהוי"ל דתן ואבירם ואון בן פלת ל"ל אלא זה דיוקו מדכתיב ואון בן פלת איפכא הו"ל בני אליאב ואון בני פלת בן ראובן דאליאב ואון הם אחים בני פלת אם הוא פלוא ולא לדבר בני ראובן במקום בן ובן במקום בני אלא בני משפחת ראובן לכן חזר ונקט רש"י ואון בן פלת: בלי"ט: והר"אם כתב י"מ שכוונתו לומר שבני ראובן שב לדתן ולאבירם לבדם רצה לומר לא און כאלו אמר בני ראובן דתן ואבירם הם · אבל און בן פלת הוא ולא מבני ראובן · וי"מ שכוונתו שאדרבא שישוב גם לאון שלא תאמר שבני ראובן ישוב לדתן ולאביר' ולא לאון הואיל ולא מצינו נזכר בשום מקום לא און ולא פלת בבני ראובן · והוא דחה שני הפירושים האילו והנ"ל כתבתי: ג [רב לכם · הרבה] תקן כזה הרבה פי' ורב שהוא שם כמו הרבה והוסיף יותר מדאי שבזול' זה יתכן לומר שאותו הרבוי של קרח הוא כראוי לאם וגם הוסיף מלת לקחתם מפני שמלת לכם לבדה אין לה מובן בלתי שמחבר לה מלת לקחתם: ומפני שהמחלוקת היתה על הלקחה לכן אמר הם לקחת' לכם ולא מלת יש לכם ואמר יותר מדאי לא על מה שיש בידם גם פירש מלת לכם לעצמיכ' שבזולת זה יתכן שלקח וחלק לאחרים גם הוסיף גדולה מפני שמל' הרבה נופל על השפלות כמו על הגדולה והמעל' לכן הוסיף מל' גדול': [ד"ה כלם קדושים שמעו בסיני] כתב הר"אם לא ידעתי למ' לא פירש זה כמל' קדושי' תהיו והתקדשת' והיית קדוש כי עם קדוש וגו' · ונ"ל דא"כ יש לו להשיב כאן אע"פ שהעדה היא קדוש' אבל למש' ואהרן יש בהם קדוש' יתיר' שהם נביאים ושמעו הדבו' מפי הק"בה · ל"פ כלם שמעו וכו': [ד"ה ומדוע · אם לקחת] (בס"י) וש"פ אם לקחת אתה מלכו' הוא כדין שאתה שמעת כל הדברות וכל העדה לא שמעו אלא אנכי ולא יהי' לך אבל מ"מ לא הי' לך לברר לאחיך כהונ' דהא אחיך לא שמע יותר מכל העד' וז"ש מדוע תתנשאו שניה' אתה ואהרן והיה די בנשיאותך לבד · אבל לא תפרש שכוונתו היה לחלוק גם על המלכות דהא לא מצינו בכל הפרשה מחלוקת כ"א על הכהונה לבד: [לא אתם לבדכם] (נ"א) ואם רצה לחדש להם דבר גם כן הוא אומרת זה לכול' ולא לך בפרט שיהא אהרן כהן ואליצפן נשיא: ד [ויפל · מפני המחלוקת] וא"ת והא לעיל גבי מרגלי' כתיב נמי ויפלו משה ואהרן על פניהם · ונומר וי"ל דלעיל י"ל דנפלו על פניה' להתפלל כיון דלא כתיב שם שדברו שום דבר י"ל שהתפללו אבל הכא כתיב וידבר משה משמע שבשעת נפילתו דבר עמהם ולא התפלל אם כן למה נפל אלא מפני המחלוקת: [סרחון רביעי] ואם תאמר והרי לא היה לה' רק ג' שהרי מחלוקת של קרח היה קודם מרגלים כמו שפירשתי לעיל בפרשת שלח לך · וי"ל דלעיל בפרשת שלח לך פרש"י לפי פירוש הראשון שפי' רשי בפרשת ואלה הדברים ששם פירש"י וחצירות מחלוקתו של קרח אבל כאן פירש רש"י לדבר אחר שפי' שם וחצירות קאי על מרים אם כן יכול להיות שמרגלי' היו לפני מחלוקות של קרח אם כן יהיה זה סרחון רביעי: ה [עתה עת שכרות] שהיו עוסקין במחלוקת כל היום לכך אמר עת שכרות היא זו כמו שמצינו שכורת ולא מיין ש"מ אף על פי שלא שתו נקראו שיכור · ועוד קשה לרש"י למה לא עשה משה לעצמו דעת' מיושבת · לכן פיר"שי הוא היה מכוין כו': [ד"ה בוקר לעבודת לוי'] דכתיב נכו' והיו לי הלוים · וא"ת והלא לא היו חולקין רק על עבודת כהונה · וי"ל כך אמר משה אם אומר להם ואת הקדוש לכהונה כיון שהן רואין שאין להם כח לחלוק על הכהונה יחלקו על הלויה וזהו כדין שאמר שהיו בכורים והלוים באו תחתיהם ל"פ וכו': [ד"ה והקריב · יקריב] וה"פ בקר יודע ה' מי הוא אשר לו לעבודה כענין שנאמר

ובו

שהיו לוי הלוים ומי שהוא קדוש לכהונ' כענין שנ' ויבדל אהרן להקדישו
בקדש קדשים ולפי זה ישאר אלת והקריב אליו בלי מובן לכן הוסיף
אלת אותם ואין יהיה זה שיקרב כל הר"ן איש המבקשים הכהונה
ויקריבו הקטורת לפניו ואלת אליו כמו לפניו ואז יבחן מי הוא הקדוש
וידעו הכל כי אהרן הוא הקדוש לכהונה כשיתקבל הקטורת שלו
והלוים הם הראוים לעבודת הלוים כי כאשר ישרפו כל מקריבי
הקטורת ובתוכם היה קרח שהיה לוי ונשרף יתבטל תרעומות הלוים
והפרנים מוכח כן שהראשון שפרנוס לקדמוהי והשני לשימושי' ואליו
שנפסוק שאחריו יעוייב שפירושו הוא שיהיה לעבדת הכהונה רא"ם:
ז [רב לכם · וקרח שפקח] רצה לומר מאמר שלא קראו הכתוב
פוסח בנפשו אם כן בודאי היה לו איזה טעם שסמך עליו : [רב ·
דבר גדול] ורב דהכא פירש"י שהוא מואר כמשפט וחסר הדבר
המתואר ואלת רב הראשון פירש אותו הרבה שפירש שם ולא מואר
מפני ששם היה קרח חולק על רבוי המתלו' שלקחו לעצמם לכן
פירשו מענין רבוי וכאן תמיה' משה לא היתה רק על גודל מוות
פניהם לחלוק על הקב"ה · נ"פ אלת רב דהכ' מענין גודל ובלי
תוספת כשלפם אין מובן מאמר רב לכם ואמר בעצמיכ' ולא לעצמיכ'
כדלעיל מפני שטעות שהוא הדבר הגדול שבשלו והיא דבוקה בעצמם
ולא לקוחה מן החוץ לכן פי' בעצמיכם ולעיל היא לקוחה כי השררה
שלקחו היה מן החוץ לכך פי' לכם לעצמיכם : (נ"א) דאין
לפרש יותר מדאי כמו שכתב רש"י למעלה על רב לכם שלא יתכן
לפרש על מי שהוא חולק על ה' יותר מדאי דמשמע שאפשר שיהיו
חולקים על ה' דבר מה · אבל למעלה פי' שפיר הרבה יותר מדאי
לפי שהיו מודים בשלכות משה נאמרו על אהרן שהכהונה שלו
יותר מדאי · י [ויקרב אותך · שהרחיק ממנו] לא ויקרי' אותך
אליו שכבר אמר להקריב אתכם אליו : יא [לכן · בשביל כן]
פי' אין הלמ"ד שורש כמו הא"לף שבמלת אכן שהוא מלה מורכבת
מאך וכן והכ"ף משרתת לכ"ף מלת אך ולכ"ף מלת כן אבל למ"ד
של מלת לכן היא שימו' כלמ"ד אמרי לי אחי בשבילי אף כאן לכן
בשביל כן : יד [ואמרת לנו אעלה אתכ'] כלומר ולולי שנדר
להם להביאם' לא אמרו לו זה כי לא היה מחויב להביאו והפך המקרא
להורות שהיה המקרא ראוי להיות המעט כי העליתנו מארץ זבת
חלב ודבש ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו להמיתינו כדי
שתשתרר לפי זה לא מצטרך למלת אף ולכן השמיט' אבל לפי סדר
הכתוב כ"ל לא די שעשית' לנו הרעה למות במדבר אלא אף הטובה
שנדרת לנו לא עשית שאלו עשית לנו הטובה גם הרעה היינו מקבלי' ·
שאם נפרש כן היה קשה מה הוא שהתרעם על הטוב' כיון שימותו מה
לה' לארץ זבת חלב ודבש לכן מהפך רש"י הכתוב כי לפי פי' זהיו שני
דברי' ולא עוד אלא שגזרת עלינו מיתה ודו"ק : [ד"ה העיני · אפי'
אתה שולח] דקשה פשיט' שאם תנקר עיניה' שלא יוכלו לעלות :
טו [הקטורת שהם] ה"פ אפילו העשן אל תעלה לפניך : (נ"א)
הרמ"בן טען בלא לדתן ולאביר' אמר זה ודתן ואביר' לא היו מקריבי
הקטורת · ונראה לומר שאע"פ שאין דתן ואביר' מקריבי' קרבנות
אין זה קשיא שהרי בכל מקו' שלוחו של אדם כמותו שהרי כל מקריבי
הקטורת ראוים להיות כהני' גדולין וכל כהן גדול מקריב בשביל הכלל
לא בשביל עצמ' בלבד · [שיש להם חלק] דקשה לו דנקרא בתיב
שנחה וקטרת איכה נקרא מנחה ופרשו על התמידי' שמקריב נ"כ
מנחה עם התמיד : (כמ"י) לפי שהתמידי' מכפרי' תמיד של
שחר על עבירות של לילה ותמיד של בין הערבי' על עבירות של יום
אבל לאלו לא יכפר · ומה שהזכיר מנחתם ולא תמיד לפי שהעיקר
בתשאה"ל כאלו הקריב עולה בלא מנחה ופי' הר"ר יונה שגם על

העול' אין לו שכ' והכתוב נ"כ אות' עול' התמיד ומנחת' · [ר"ה לא חמו'
של אח'] פי' לא שהי' מלת אחד ת"א לחמו' ויהי' פי' חמו' אחד מהם שה'
ישרא' שעבדתי ליוקור' לישרא' חמורי' שליל' שיהא' כאלה · רק חמור
סתך לאחד פי' חמור של אחד מהם ואמר נטלתי במקום בשאתי שלא
תחשוב שנשאתי הוא לשון הרימותי : [והיה לי ליטול] שהוצרכתי
לחמור מ"מ לא לקחתי דאל"כ בואי השתבח דילמא ימשים שלא היה
צריך מ"ה לא לקח ואילו היה צריך היה לוקח : יז [והם · ערתך]
ואת"ת והלא כתיב באותו פסוק אתה וכל ערתך · וי"ל לפי שקרח
היה סבור שמשה ילך עמהם ואמר קרח אליו לא אלך עמנו כי אין
בלבנו עמך אלא על אהרן אחיך ואיך השיב משה ואמר לו אתה ואהרן
והם מחר כו' : מנאתי · והרא"ם פי' שלא נחשוב שמלת הם מורה
על אנשים אחרים חוץ מהנזכרים לעיל דהם ר"ן איש דומיא דאהרן
שהוא חוץ מהנזכרים שהרי כתיב אחריו וחמשים ומאתים מחתות
ואת ונגו' שהם הנזכרי' לעיל : יט [ויקהל · בדבר ליצנות] דאל"כ
איך הקהיל עליהם כל ישראל אל פתח מועד והלא· לא היו
במחלוקת רק קרח ודתן ואביר' ור"ן איש דאילו הי' מתחלה במחלוק'
היו נקהלים גם הם על משה ואהרן · אלא ע"כ בדברי ליצנות
פתה אותם בלילה ההוא לכך : [ד"א וירא · בא בעמוד ענן] דק"ל
שלא כבוד ה' תמיד שוכן במשכן · והרא"ם פי' לא שהשרה עליהם
שכינה שהרי אמר הבדלו מתוך העדה וגו' : כב [אל אלהי
הרוחות] לא אלקי הנשמות כמובן מהרוחות · שאם ענין זה
לכאן ומה טעם האיש אחד יחטא הבא אחריו אבל פירושו היודע
מחשבות ותוכל לדעת מי החוטא וכו' : [ד"ה האיש אחד. ואתה
על כל] מפני שאין כוונתו על מי שיחטא להבא רק על זה המחלוק'
שכבר היה קרח חוטא · אבל מלת תקצוף הוא כמשמעו שהרי עדיין
לא קצף רק רצה לקצוף : [אמר הקב"ה יפה] (ד"ד) הלשון
משמע שהודה הקב"ה להם ובודאי קשה שאין זה שייך בהקב"ה לומר
עליו שיבוי דעת מכח מאמר בן אדם · והנלע"ד להקדים מאמר כל
המקלל ע"ש נסתר נפרעין ממנו בגלוי א' שוגג וא' מזיד בחלול השם
דקשה למה יהיו שוים שוגג ומזיד וכי דינא הכי ונראה דהענין הוא
כי כל העובר בסתר אם יענשו הקב"ה ע"ז יהי' חלול השם מ"ו כי
אין הכל יודעים מזה ויאמרו מ"ו שזה נענש על לא חטא ע"כ
הקב"ה מזמין לו שיעשה חטא בגלוי ויאמרו הכל משפטי ה' אמת וע"כ
אמר שהמקלל ש"ש בסתר נפרעין בגלוי פי' שיעשה חלול השם בגלוי
שני' ואחר שיעשה השני' אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם עפ"ז
מתורץ שבאמת היו כלל ישראל חייבין כמ"ש פרש"י ויקהל עליהם
מלמד שפתה אותם והיו חייבין עליהם כמחשבה כי החולק על רבו
כאלו חולק על השכינה · והיו חייבי' כליה וע"ז אמרו משה ואהרן
האיש יחטא ר"ל שבסתר יחטא ואין גלוי אלא לו ועל כלה עדה
תקצוף ויהי' מ"ו חלול השם השיבו הש"י יפה אמרתם כי אני יודע
החטא שבסתר דהיינו שאזדמן להם עבירה שני' כמו' שהיו באמת
דהיינו וילונו לאמר אתם המתם עם ה' אז אמר הקב"ה ואכלה אותם
כי כבר נתגלו עונם : כד [העלו · הסתלקו] והעלו כמו
יזומי עלה ולמ"ד למשכן נוסף ולכן כתב סביבות במקום סביב כדי
שיסמוך למלת המשכן מפני שסביב איננו נסמך : כו [יצאו נצבי ·
לחרף] דק"ל מאי יצאו נצבים משמע לא יצאו כשהם יושבים
רא"ם · נעוד י"ל מאי יצאו נצבים דמלת יצאו משמע הלכו ומלת
נצבי' משמע שעמדו · ועל זה פי' רש"י לחרף ולגדף : [כמו ויתיצב
מ' יום דגליית] פי' ושם כתיב אני חרפתי מערכת אלקי ישראל :
[ד"ה ונשיהם · כמה קשה] (נ"א) אע"פ שלא נזכר כאן שנכנסו
רק עוותן ורשעותן שיצאו נצבי' מ"מ יש ללמד מזה שהקטנו'

נענשו שהכתוב עוספר השאים והלא הקטן אינו בר עונשין שאינו בר דעת אלא ע"כ קרא דהכא לא אתא אלא ללמד שכלם נענשו גדולי' וקטני' כי אין חטא המחלוקת כשאר חטאים · וא"ת מאי שנא חטא זה משאר חטאים כי אף הקטן נענש אלא יש לך לדעת כי המחלוקת והניהנס נבראו בפעם א' ביום שני וממילא המחלוקת הוא נוף הגיהנם ממילא הענש המחלוקת הוא נוף הענש וכבר האריך בנ"א לתת טעם לדבר ע"ש · כח [לתת לאהרן כ"ג ובניו סגני] דאל"כ כל המעשים האלה למה כי הא לא חלקו אלא על אהרן מאי כל המעשים האלה ואע"פ שאינם נזכרים לעיל הם משמפורשים' להם וכאלו הם שנזכרים · דאל"כ הרי הספק על הכהונה והנשיאה עדיין במקומה עומד ומה שלא הזכיר המלכות משום שאין חולק עליו : ל [כמיתה שלא מת] תיקן כזה ובא כתיב אין כמיתת שאר השמש · לכן פי' להמית אותם כמיתה וכו' : [ד"ה למשה · לגדולה] י"ל דהוקשה להם ובא עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ותן פי הארץ : לד [נסו לקולם · הקול היוצ'] פי' שהוא הקול היוצא מתוך הבקיעה כדמות רעש שמבהיל האנשים לברוח לא קול צעקתם בעת הבליעה שהוא אינו קול מברים אדרבה מקבץ לראות הפלא:

פרשה יז

ב [האש · שבתוך המחתות] לא למקום רחוק דא"כ היה לו לפרש לאיזה מקום :

[ד"ה כי קדשו · המחתות] אבל לא האש דא"כ לא היה להם לזרוק · ופירש אחר כך מה טעם קדשו שהם אסורים בהנאה משום שמקריבי הקטורת בלי מרת וטעונים גניזה : ג [שנעשו פושעים בנפשותם] דקשה לו זהו התרה בה' משה וא"כ למה כתיב חטאים שהוא לשון שוגג · לכן פי' פושעים וכן כתיבתי כאלו האנשים שהם שהוא לשון מרד שמרדו ברצונ' לחלוק על הקב"ה : ✱ ומה שכ' החטאים ולא הפושעים נראה כיון דרובן ומכם דאובן שכנו שכינתו מקרח כמו שאמרו עליהם אוי לרשע אוי לשכנו משמע שמתחלה לא מרשעתן נשתתפו רק מכח קרח שכינם והיה כמו שוגג: כלי"ט : [ד"ה נפוי · לתכם מכסת] לא לתוכם הזהב שהמחתות היו נחושת והי אך היו מוסין נחושת על התוכם הזהב דא"ס · ועוד מצאתי לפי שכתיב והיו לאות לבני ישראל ואין ישראל יכולין ליכנס לתוכם הזהב : ה [ולא יהיה · כדי שלא יהיה] פי' הוא נתינת הטעם ולא אזהרה מה שאמרו כל המחזיק במחלוקת עובר בלא תעשה שנאמר ולא יהיה כקרח ונומר אלא אסמכתא:

[ד"ה כאשר · על קרח] ואע"ג דכתיב כ"פ בקרא ביד משה בפ' נהעלותך על פיה' ביד משה וכן בפ' בחקתי וכן בפ' פנחס וי"ל דק"ל מאי ביד משה דא"ל דע"י משה אמר לקד' שיענש אותו אם יחלוק על הכהונה דלא מצינו זה בקרא ועוד דלמה כיוש לקרח יותר משאר ישראל דע"כ האי לו על קרח קאיר לפי המדרש' דאמ' למולקי' כלו' קרח שחולק · אלא ע"כ האי ביד משה דהכ' למדרש אתא דמו למולקין פירש דכתיב הכא ביד משה וכתי' התם הבא נא ידך אל חיקך מה התם נצרעת אף הכא כל החולקים ילקו בצרעת: [שלוקין בצרעת] וכיון שמדרש דורש כך ש"מ דהאי לו על קרח קאמר כלומר על החולק על הכהונ' דא"ל שהם סוברי' דמלת לו שב אל אהרן דמה ענין צרעת לענין אהרן: יג [ויעמוד בין · אחז את המלאך] דא"כ מאי בין המתים ובין החיים וכי המתים היו לבד אחד והחיים לבד אחד שהיה אהרן עומד ביניהם ואי על המלאך אתי שפיר פי' שלא תתי עוד : ° (קנ"ת) ועי' זה קודם הכ"א שכתב אשר זו מפני שזה נראה כבותר מה

שפירש רז זה מסר לו כו' דא"כ למה לא נעצרה המגפה מיד שהולך לילך לאוהל מועד לכן פי' שמיד אחזו בעל כרחך בקטרת אלא שמלאך המות לא רצה להאמין שעתה רצה הקב"ה להשתמש בזאת הסגולה כיון שהמגפה באה ע"י עון גדול כזה ורז זה לא נאמר אלא כשהמגפה באה מכד המערכת ואין זכות ביד הדור להפכו שאז מועיל הקטרת לכך הוצרך לשוב לאהל מועד ויאמר שישב חוץ לפרש סד"א : [ד"ה למה בקטורת] ✱ דלטעם ראשון קשה למה לא התפלל מיד כדי שלא יתפיל הכנף או לכל הפחות כשהתפיל הכנף לכן פי' ד"א שהיה גוירת הקב"ה · ולפי ד"א קשה שלא מצינו שאמר לו הקב"ה זה מ"ה פי'. טעם ראשון רז זה וכו' : כא [בתוך באמצע] מדכתיב שנים עשר מטות לל"ל ומטה אהרן בתוך מטותם אלא ללמד בא שקודם שיתן בקודש היו מסדרין המטות בפנים והניחו באמצע · והר"אם כתב ואפשר שרש"י ז"ל מצא פה אגדה כדבריו ולא שהלת בתוך מורה על זה : ✱ כג [ד"ה ציץ · כשהפרח נופל] לפי שמציג ציץ קודם הפרח שנאמר יציץ ופרח לכך פירש רש"י פרח כמשמעו · ולפי סברת הרב שנפרשת ויסב שכתב שהפרח הוא הכן אלא שהכן נדול מפרח יהיה פרח מורה על הכן הקטן ויוצא פרח ונומר מורה על הכן הגדול כי שניהם נקראים פרח והיינו כמי כשהפרח עדיין לא נפל נקרא גם הכן פרח אלא שזה גדול וזה נקרא כן קטן אבל כשהפרח נופל כמו הכא נקרא הנשאר בשם ציץ:
° (נ"א) פי' אחר שפרשנו כי ויגמול שקדי' כאשר הוכר הפרי א"כ למה נאמר שקדי' ולא ממין אחר בשלמא אם לא הוכר הפרי אלא שהיה עומד בפרח שלו י"ל משום שזה המין הוא ממהר יותר למצוא בו פרח אע"ג שהי' גם מ"מ בחר דבר שהוא ממהר להיות כמוכא הפרח בו שהרי כאן בלילה אחת היה מוציא הפרח אבל אם נאמר שכבר הוכר כפרי קשה ולמה מין זה דהשתא אין חילק בין פרי זה לפרי אחר · דאע"ג שמין הזה ממהר לפרים מ"מ אינו ממהר להיות נמצא כי הפירות וע"כ נגם היה מוכי' פירות וה"נ היה אפשר במין אחר נ"כ נגם ומתרץ דלכך היה מין זה שאינו רק רמז בעלמא שהפרי הוא ממהר להפריח : ✱ והנה נריכין כמי לתרץ למה נעשה גם יותר ממה שנעד דכ' והיה האיש וגו' מטהו יפרח ותו לא · ונעשה גם יותר וניצן ציץ ויגמול שקדים הלא די בזהנה פרח מטה אהרן · ונראה אם לא היה מפרש כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים היינו אומרים היו נכרים בפרים' כיוש כמה פירות שאין נכרין בפריחתן מה הם ויש פירות ניכרן בפריחה אימה פרי הן ולא היה יכול להקשות ולמה שקדים דמאי מקשי א"ל למה ממין זה אין זה קושי' דהא נריך לפרוש יהיה מה שיהיה · וא"ת ולמה שקדים ר"ל הלא די בגם והנה פרח מטה אהרן וי"ל דבאמת לא נגלו שקדים ומה שכ' ויגמול פירותיו כלו שנכור פרעה היושב על כבאו שתרנים דעתיד למיתב ר"ל אם היה מי וה"נ פי' אם היו נגורים היו שקדים וא"ת אכתי ל"ל ותכ"מ וי"ל שאמר שראה מטה שהשדוהו עד שהכים מטה אהרן בתוך מטותם שלא יאמרו מנד השכינ' פרח מכ"ש שיפרחו שמן משהו בעפר לא זכן מה ויפרח מהר וא"כ נריך להיעצותנה בתוך גם ר"ל פרח מין אחר ממין המטה זה בא הכתו' לסורות שהי' פרח שקדים שלא ממין המטה וידעו שהוא נם · אבל עכשו שפי' כשהכר הפרי הוכר שהן שקדים ולא ק.דם לכן שפיר מקשה ולמה שקדים הלא די בפריחה וא"ל שנריך לניתל להודיע שאינו ממין המטה כשהוכר הפרי קשה ולמה שקדים ר"ל למה פרח שקדים שאינו ניכר אלא לאחר גדולו הי"ל לפרום מין אחר שניכר בפרח מה הן ואין ממין המטה להודיען ה.ם נתוך גם ככ"ל · ומתרץ פרי שממהר לפרום מכל הפירו' וכו' ופרח זה

אינו ניכר אלא כשהוכר הפרי ודו"ק כלי"ט: כה [ותכל · לשון
נקנה] דא"לכ ותכלינה מיבעי ליה ומה שלא פירש ותכל לנוכח
משה שאמר לו השם שזה הפועל תכלה תלונותם מעלי הוא מפני
שכלוי התלונות אינו מפעולותיו של משה רק הוא מפקיע מהפועל
הזה מעליו: [ד"ה למשמרת · לזכרון שבחרתי באהרן] שמאחר
שיפרח מטהו והוא הכונס המטה ולא אלעזר בנו שהוא נשיא לשבט
לוי כשאר נשיאים ובזה ידע שבחר באהרן שעיק' המחלוקת בזה היה
בשביל הכהונה ולא בשביל התקרבות שבט לוי ואין צריכין לאות
ולזכרון רק על הכהונה ודי גם כן בפריחת מטה אהרן על שירות
הלוים כי מטה אחד על שבט לוי כלל זה תורף דברי רא"ם · ונראה
כי בפריחת המטה של אהרן שהוא משבט לוי היא עדות שבחר הש"י
בשבט לוי יותר מבשאר שבטים וכיון שהפריחות היה בשם של אהרן
ולא במקום אחר של משה כמו שכתבתי בסמוך זה עדות שבחר הש"י
באהרן יותר משאר בני לוי: כח [הקרב הקרב] פירש הקרב
הראשון בחצר אהל מועד והקרב השני בתוך האהל וכאלו אמר כל
הקרב בחצר אהל מועד ושיקרב לתוך אהל מועד ימות ומה שלא אמר
כל הקרב אל משכן ה' ימות מפני שאין הדבר מגוי מי שהוא חוץ
לעזרה שיכנס לתוך אהל מועד אלא המעט ואין ראוי שידאגו בעבור
זה לומר האם תמנו לגווע אבל העומדים בחצר קרובים הם ליכנס
לתוך אהל מועד ועליהם יש לידאג רא"ם: [ד"ה האם . הופקרנו
למיתה] לא שתמנו כבר שאין נופל ע"ז ה"א התימא של האם
ועוד שהרי לא מתו אלא שמא וכו':

פרשה יח

א [למשה אמר שיאמר לאהרן] דזה אחד
מי"ג מיעוטי' כמו שפירש רש"י בריש פרשת
ויקרא שכאמר למשה לאהרן · והר"אם דשה תירץ זה דשמא לא בא
מיעוטי' אלו למעט אהרן לפרש שהק"בה אמר למשה שיאמר לאהרן אא
היא שנזכר שמו של משה עם שמו של אהרן אבל הוכא שלא נזכר
שמו של משה שמא לאהרן כאן ולא למש' והרא"ם הביא הספרי אבל היא
שנויה בפרש' של אם ריה עיין שם כי האריך וג"נ דהוכח רש"י שדכתי'
לעיל מיניה ויאמרו בני ישראל אל משה לאמור דק' לאמור ל"ל אא ודאי
שאמרו למשה שישאל להק"בה על זה ומסתמא שאל משה להק"בה
והקב"ה השיבו על זה כי אין דרך ארץ שמשה ישאל להק"בה והק"בה
ישיב לאהרן אלא ודאי למשה אמר שיאמר לאהרן · כן נ"ל ולא כמו
שעלה על דעת הרא"ם: [ד"ה אתה · הם בני קהת] מדכתיב בסוף
הענין תשאו את עון ה' יקל' ופירש רש"י דברי' המקודשי' כגון אהל
וארון שלחן וכלי הקודש' וכלים הללו נושאים בני קהת · לכן פי' רש"י
הם בני קהת וא"ת עון המקדש ממש מיירי שהזהיר שלא יכנסו בו זרים
אם כן מה נשתנו בני עמרם יותר משאר לוים שיהיו אלו מן המוזהרי'
ולא שאר לוים: ב [ד"ה וילוו' להזהיר] לא שיתחברו באותו אוהרה
שאתם מוזהרים להזהיר הלוים בעבודת הכהונה שהרי אין עבודת
הכהונה מסורה להם ואיך יזהירו הלוים על עבודת הכהונה אלא כמו
שהכהן מצוה להזהיר הלוי שלא יגע לעבודת הכהונה ככה הלוי
מצווה להזהיר את ישראל שלא יקרבו לקרבו לעבודת לויה ושיכנס
ישאו עונם אם לא יזהירו: [ד"ה וישרתוך · ואמרכלין] לשון
ואמרכל בספר ירמיה בסימן כ"ב פירש רש"י אמרכלין שאפטרופוס
העזרה מסורי' להן · וא"ת ודילמא ישרתוך עבודת שיר · וי"ל
דהוכח' רש"י מדכתיב בסוף לכה מתנה נתונים לה' ונומר ש"מ
דוקא עבודת הקדש: ד [אתכם אני מזהיר] פירש אתכם
אני מזהיר שתזהירו את ישראל שלא יקריבו לעבודת כהונה כי
למעלה הזהירם על הלוים ועתה הזהירם על ישראל · ואף על
פי שק"ו הוא אם הלוים מוזהרים ק"ו ישראלים אין עונשין מן

הדין: ה [ולא יהיה · כמו שהי' כבר] הוצרך לומר כמו
שהיה כבר בעבור שלא עוד שפירושו שכבר קצף כיוצא בו:
ו [לכם · לשמור] ואם כן אותה משמרת של גזברים שלכם היא
שאלמלא לוים עושים אותם צריכים אתם בעשות אותם: ז [עבודת
מתנה] פירש עבודה שהיא מתנה כלומר העבודה עצמה היא המתנ'
לא עבודת של מתנה שאז תהיה המתנה זולת העבודה וכמו שפירש
אחר זה שהעבודה שהיא במתנה היא שאתן לכם את כהנתכם וכו' ·
הרא"ם: ח [ואני הנה · לשון שמחה] וא"ת והא כתיב ואני הנני
מביא מביא את המבול מים וכו' כבר תרצו בספרי אין שמחה לפני
המקום אלא כשיאבדו מכעיסיו מן העולם: °(קנ"מ) ואע"פ
שלמעלה כתי' ואני הנה לקחתי את אחיכ' ולא דרשוהו כן וי"ל דכל
ל' הנה לשון עתה וכאן לא יתכן לפרשו כן שנתן לו עתה שהרי כ"ב
מתנות כהונה כבר נתן להם לכך הוצרך לפרש בשמחה כדי וכן
משמע מתוך המשל שמביא רש"י ז"ל: [ונתן לו כ"ד מתנות]
בחולין קל"ג) והם עשר במקדש · חטאת בהמה ועוף · אשם ודאי
ותלוי · זבחי שלמי ציבור · ולוג שמן מצורע · שתי הלחם ·
ולחם הפנים · ושירי מנחות · ומותר העומר · וארבע בירושלים ·
בכור · ביכורים · ומורים מתודה · ואיל נזיר · ועורות קדשים ·
ועשרה בגבולים תרומה · ותרומת מעשר · חלה · ראשית הגז ·
מתנות פדיון הבן · ופטר חמור · שדה חרם · שדה אחוזה · וגזל
הגר · וכולן מבוארין בפרשה זו ובמקרא במקום אחר: [ד"ה
משמרת · לשמרן בטהרה] כלו' ולא לשומרן מן בוזזים דומיא
דושמרתם את משמרת הקודש שאין נופל בתרומה רק שלא לטמא
אותה בידי': [ד"ה למשחה · לגדולה] שהרי אין משיחה בדגן
ותירוש: ט [מן האש לאחר הקטרת] כאלו אמר מאחר האש כלו'
מאחר שהוקטר באש · ואין לפרש מן האש מן הנקטרים באש שאין
הכהנים זוכים מהאימורים שבתוך האש שכבר הוקטרו לגבוה אלא
פירש שאין הכהנים זוכים אלא אחר הקטרת האימורים: [ד"ה
לכל · כגון] לפי שכאמר כאן מקדשי הקדשים ושלמי יחיד קדשים
קלים הם · אבל אין לפ' לכל קרבנות כמשמעו שהרי מנחת' וחטאת'
ואשמם אח"כ כתי': [ד"ה אשר ישיבו · גזל הגר] דילפינן בגזירה
שוה כתיב התם האשם המושב לה' לכהן וכתי' הכא אשר ישיבו לי:
י [בקדש הקדשים בעזרה] ויהיה פי' בקודש קדשים וגו' כדרך
קודש הקדשים שפירושו כדרך אכילת קדשי קדשים שהוא במקום
קדוש שהוא העזרה כדמפורש במקום אחר אבל לא בקדשי הקדשים
דהיינו לפני ולפנים שאין נכנסין שם אלא כ"ג ביו"כ ואין שם לא
אכילה ולא שתיה ונשנה כאן לעיכובא: יא [תרומה · מן התודה]
הוא חזה ושוק ולחם אחד מן העשרה הבא עמו · וא"ת מנ"ל לרש"י
דלמא תרומת מתנה מן תבואה לכך פירש"י שהרי אחר כך כתיב לכל
התנופה שהרי אלו טעונין תנופה כגון תודה כו': [ד"ה כל טהור
ולא טמאים] כלו' איכה מצות עשה לטהורים רק אזהרה לטמאים
שמכלל הן וכו': [ד"א] דלפירש ראשון קשה היה לו לומר כל אשר
טהור דהוה משמע ולא טמאים לכן פי' ד"א · ולפי ד"א קשה למה
מרמז אשתו במלת כל טהור: י"ח [אף הבכור] פי' שבכתוב הקיש
בכור לחזה ושוק של שלמים שהם קדשים קלים שנאכלין לשני ימים
ולילה אחד: כתב הר"אם ויש לתמוה למה לי היקישא תיפוק ליה
מקרא דשנה בשנה ופי' רש"י שם שאם שחטו בסוף שנתו אוכל אותו
היום ויום אחד בשנה אחרת לימד שנאכל הבכור לשני ימים ולילה
אחד: וצ"ל דאי לאו קרא דלך יהיה ה"א שנה בשנה איפכא שאם
שחטו בסוף שנה יהא נאכל דוקא באותו יום ולא בשנה האחרת לכן
כתב לך יהיה להוסיף הויה אחרת וכו' ומעולא דרשינן שנה
בשנה

שנה שאם הוא בסוף שנתו וכו׳ : כ [ונלך אף בניוס] רצונו לתרץ הרי כתיב בארצכם לא תנחלומה כתיב וחלק לא יהיה וגו׳ אלא אף בביזה · ואם תאמר והרי נטל אלעזר הכהן בביזה כמו שמבואר בפרשת מטות · ויש לומר שכאן מדבר בארץ ישראל ושם לא נטלו ביזה ולכך כתיב כאן בארצכם משמע בא״י : כג [והם · הלוים] לא שתאמר שמלת והם ומלת עונם שבה אל ישראל רק והם שבה אל הלוים ועונם שבה אל ישראל הסמוך ואע״כ פי׳ מהו כשיאות עון שאם לא יזהירום וכו׳ : כד [תרומה עד שיפרישו] דאם לא כן תרומה למה ליה הא כבר כאמר אשר ירימו לא ועוד מעיקרא קרי ליה מעשר ובסוף תרומה : כז [ונחשב · שנקר׳ ראשית] (כמ״י) לא ידעתי לאיזה צורך סיים רש״י שתרומה גדולה שנקראת ראשית נראה לפי שכתב דתרומת מעשר אסורה לזרים ולטמאים כתרומה גדולה והוקשה לו דפדיון לו שמעינו׳ בתרומה גדולה עצמה שהיא אסורה לזרים ולטמאים ולכן סיים דכראש בסיפור כתיב כל חלבי יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם ופי׳ הרב ראשית היא תרומה גדולה וסיים שם כל טהור פרט טמא בביתך לאפוקי זרים והכא כתיב כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב דהיינו דגן תירוש יצהר המוזכר לעיל לפיכך סיים שנקראת ראשית : כט [בתרומה גדולה] משום דמכל מעשרותיכם תרומת מעשר משמע אם כן תריעו את כל תרומת ה׳ ע״כ בתרומה גדולה קא מיירי ואיך יהיה זה הא כבר נתן ישראל תרומה גדול׳ ואמר כגון שהקדי׳ לוי את הכהן דהיינו אחר כדישה ולא כשיבלים שאם הקדימו או אין חייב ליתן לו רק תרומת מעשר : ל [בהרימכם · לאחר שתרי׳] שפירוש היותר מהרמת חלבו לא בעת הרימכם וכי״ת בהרימכם כמו בעבור דהיינו אחר : [ד״ה ונחשב · המותר] וי״ו ונחשב היא וי״ו נוסף שפירשו אחר הרימכם חלבו יחשב המותר וכו׳ : [ד״ה בתבואת · שלא תאמר] פירש דרש״י מפר׳ מעשיו ואל יקשה לומר מהיכ׳ תיתי לאסור את המותר דאיצטריך קרא להתירו משום שלא תאמר וכו׳ : לב [ולא תשא] פי׳ האי קרא לאו לפטור המרימים אתי דמהי תיתי לחייב אלא לחייב אתא ומכלל לאו אתה שומע הן ומזה כטעם עצמו פי׳ נמי ולא תמותו הא אם תחללו תמותו דמכלל לאו אתה שומע הן דאם לא כן למה ליה ולא תמותו מהי תיתי לחייב דאיצטריך קרא לפטור · הר״אם :

חסלת ויקח קרח

חקת

פרשה יט

ב [חקת התורה] דק״ל למה כתיב מלת חקת ומלת התורה שניהם דודאי חקת או התורה אחד לחוד לא קשה לר״ש דהא הרבה פעמים כתיב בתור׳ כמו זאת חקת הפסח כמו אם בחקותי וגם מלת התורה כמו זאת התורה לעולה ולחטאת וזאת תורת העולה · אבל כאן כתיב זאת חקת התורה קשה למ״לל תרווייהו · ועוד שהסמיך חקה לתור׳ עכ״ל שהאחד הוא פירש לשני כאלו אמר שהתורה הזאת של פרה היא חקה ולא הוה דומיא דחקותי ותורותי דהת׳ אינו סומך חקים לתורת ואע״נדכל התורה כולה היא גזירת המלך · הכא בא להודיע שאין בזה טעם כלל רק הגזירה וראוי לקבלה אף שאין טעם כלל נודע לישראל וזה שפי׳ רש״י ומתרץ לפי שהשטן כו׳ · וא״ת נמי כלו מדין נמי כתיב זאת חקת התורה · וי״ל דהתם נמי קאי אאפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ולפי מדרש רז״ל דקאי קרא אך במי נדה

יתחטא אטביל׳ שאף לסכשירן מן האיסו׳ השעון טבילה לכלי מתכות צ״ל דגם הטביל עצמה היא מאותן שאין בהם טעם למה לא יועיל אלף סאה שלא במקו׳ טבילה כארבעים סאה דמי מקוה · רא״ם : [לפי שהשטן וא״ה מונין] וא״ת ולמה נקט רש״י כפל לשון מה המצו׳ הוא׳ ומה טעם יש בה וע״ק למה מונין את ישראל במצוה זו יותר מבשאר מצות שהרי כמה מצות ישנן שאין בהם טעם כגון כלאי׳ או שאר דברי׳ וכיוצא בזה : ❀ וע״ק למה במצו׳ זו השטן וא״ה מונין את ישראל · ונראה דיש ג׳ מיני מצות א׳ נימוסיי׳ כגון גזל רציחה ודומיהם לקיום והנהגת העולם · ויש עוד מצות שהם להשב ולבטל הקליפו׳ והקטרוג כגון שופר ומצות ומ״מ יש בהן טעם ואין הא״ה מונין ישראל עליהם כיון שיש טעם בהם וכרון הנם אבל השטן הוא היצ״ה מסתב לבטלן למה יהיה זה נמשב למצוה לתק״ע דוקא בשופר ותש״רת או לאכול דוקא מצה ולשרוף החמץ וכדומיהן ויש מצות שאין טעמם נגלה וא״ה אין מונין את ישראל כגון לולב או ציצית או מאכלות אסורות · אבל מצוה זו אין בה הוכרת נס ויש בה השבתת הטומאה ועוד שהוא דומה לכישוף במעשיה ובשריפתה לכך השטן וא״ה מונין לומר מה שנוה זה שהוא דומה לכישוף ועוד מ״ט יש במצוה זו שהרי היא עצמה סתרי אהדדי דאפר פרה מטהר הטמאים וסהור שנושא אפר פרה מטמאו ועוד מה שיכולה לטהר טמאי׳ כלי״ט : [ד״ה ויקחו אליך · לעולם] רצונו לתרץ למה כתיב אליך דאליך משמע שמשה יתעסק בפרה ובסמוך כתיב ונתתם אותה לאלעזר · אבל גבי ויקחו אליך שמ׳ זית שלא כיאר הכתוב מי היה מתעסק י״ל שמשה היה מתעסק בו לכך כתיב ויקחו אליך שמן זית : [שעשה תמימה · במדבר] לפי כשעשה משה פרה זו במדבר היו מכינין ממנה להר המשחה לכהנים גדולים לפרות אחרות שמקדשין ממנו כדפירש רש״י בסמוך ר״ל בכל פרית היו נותנין לערב מפרה של משה ובזה מקדשין ואי לאו הכי פסולה לאפר פרה לכך נקראין כולן של משה : [ד״ה אדומה תמימה · באדמימו׳] ר״ל לזה כתיב תמימה א״ל שתהא תמימה בלא מום הא בהדיא כתיב אשר אין בה מום : [שתי שערות] וא״ת דלמא אפילו שער אחד נמי · וי״ל דהא אף בשלא הוה כתיב תמימה אלא אדומה בלבד הוה ידענא דצריך שתהא כולה אדומה ואילו אם לא היה בא אלא שער אחד שחור היתה פסולה ועוד וכתב תמימה ללמד שתהא כולה תמימה באדמימות דמשמע הא אם יש בה נפי׳ שער אחד שחור פסולה הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שנים פסול׳ ואחד כשירה · אבל הר״אם פי׳ שתי שערו׳ הל״לו : ג [מצותה בסגן] פירש דק״ל לכתוב ונתתם אל הכהן אלא מצותה בסגן ר״ל בסגן של כ״ג דהיינו אלעזר ונקרא בשם סגן שאם היה כ״ג טמא היה במקומו לעשות עבודה ומה שפירש מצותה בסגן ר״ל דוקא פרה זו מצותה בסגן אבל פרות אחרות י״ש (יומא מ״ג) שנעשית על ידי כ״ג עצמו כדפי״רשי בסמוך ולכך ונתתם אותה ר״ל אותה יעשה אלעזר דהיינו סגן אבל אחרות נעשות ע״י כהנים גדולים : [ד״ה אל מחוץ · לג׳] דילפינן מחוץ למחנה דהכא ממחוץ למחנה דכתיב בפ׳ מצורע והתם מוכח בהדיא דחוץ לשלש מחנות איירי כדכתיב בדד ישב מחוץ למחנה וגו׳ ר״ל שישב בדד שאין שום טמא יושב עמו ע״ש ובפ׳ ויקרא : [ד״ה ושחט זר] מדכתיב לפניו דה״לל ושחט אותה לפניו למה לי · אלא אחד שוחט ומדלא פירש שכתוב מי הוא השוחט משמע אפי׳ בזר כשרה : ד [אל נוכח · שומד במזרחו] ר״ל דהא בקרא כתיב דצריך לשחוט הפרה חוץ לג׳ מחנו׳ כדפרי׳ לעיל ועל זה קאי ולקח אלעזר וגו׳ משמע דאף חוץ לג׳ מחנות צריך

להוות וא"כ היאך שייך נוכח פני אהל מועד ומתרץ לא מיירי הקרא נוכח פני באהל מועד ממש אלא עומד כו': [אל· אלא וכו'] ואפילו טמא מת מותר במחנה לויה ק"ו ממת עצמו שמותר במחנה לויה שהרי עצמות של יוסף היו עם משה ומשה במחנה לויה היה שהרי לוי הוא כ"ש מי שנטמא בפרה שמותר במחנ' לויה וא"כ מה דכתי' ואחר יבא אל המחנה וכו מחנה שכינה וק"ל: [ד"ה וטמא· פרשיהן] דק"ל דבקרא משמע אחר שכינס בגדיו מותר לבא למחנה שכינה אבל עדיין הוא טמא עד הערב וכי שייך זה שיהא מותר לבא למחנה שכינה בשעה שהטומאה עליו והא אפי' אכילת תרומה אין לו לאכול אם לא הערב שמשו כ"ש שלא יכנס למחנה שכינה אם לא כערב שמשו לכן צריך לסרס המקרא וכו':

ט [והניח· לג' חלקים] כדתנן בפרק ג' דפרה דף כ"ו ובתוספות פירשו השלשה חלקים כמו שפירש רש"י ז"ל· והרא"ש כתב וז"ל שהתלמוד שאמרו שמחלקים לג' חלקים הוא קבלה בידם אף על פי שאמר הכתוב תחילה ואסף איש טהור וגו' חוץ ואחר והיתה לעדת בני ישראל ונומר כדי להודיע מה יעשה בה בהכנת' במקום טהור והפסוק השלישי שאמר והיתה לבני ישראל ולגר הגר וגו' בא להודיע שיהא דין זה נוהג על פי הסדר הזה תמיד ע"כ: [ד"ה חטאת· לשון חטוי] לא חטאת כמשמעו שהלא מה היא מכפרת: [לאסר בהנאה] וא"ת דהלא היו מטהרין ממנה· וי"ל זה שבמיל אסורה בהנאה· וי"מ כקדשים שבאין לכפרה כך האפר בא לטהר מי שצריך ואין שום הנאה אחר' ממנה מגאתי: יב [הוא· הפרה] ר"ל דה"ל לכה לשון נקבה דהא קאי אפרה· ל"פ באפר ר"ל דקאי באפר ואפר לשון זכר הוא: יג [לה ניא נפש בהמה] ר"ל כיון שכתיב במת פשיטא שהוא בנפש ומתרץ שהוא פי' על במת כלו' כל הנוגע במת ואיזה מת של נפש אדם כו' ואע"ג דלעיל ג"כ כתיב במת לכל נפש האדם· י"ל דלעיל כתיב בית לכל נפש והיי כאי' פתיב במת של כל נפש האדם דהוי פירושו דל"ד כלמ"ד דפרש' וישאלך למי אתה של מי אתה· ונם כלמ"ד לעבדך ליעקב' ופי' של עבדך של יעקב אבל כאן מלת מת ומלת נפש שתיהן עם אות בי"ת ונרא' שמלת הנוגע דבקה עם שתיהן כדרך התיבה המתחברת עם בי"ת שלאחריה לכן אמר שאע"פ כן איכה דבוקה מלת הנוגע רק עם במת' ל"פ שהוא פי' על במת: [רביעית דם] היוצא מן המת שהנוגע בו יטמא טומאת שבעה וצריך הזייה ג' וז' ולפי זה יהיה פירוש הבי"ת כמשמעו· ול"פ ד"א וכו' ולפי ד"א קשה ה"לל או בנפש ונוור כיון שאין בנפש ביאור למלת במת לכן פי' גם הטעם הראשון:

[ד"ה את משכן· אם נכנס] משום דמשמע כשהוא נטמא טמא את משכן ה' ולמה יהא המשכן טמא אם הוא טמא· ומתרץ דמיירי כשנטמא ואפ"ה נכנס לעזרה קודם שיתחטא· וא"ת היה לו לפרש אם נכנס למשכן כו' וי"ל דאם כן הוי משמע דוקא השתא שהוא טמא או אסור לבא שם אבל בשעת טהרה הותר ליכנס שם והא זר אסור לקרב שם אף בשעת טהרה· ומה שפירש אפי' בטבילה אין להקשות דלמא דוקא בלא טבילה יש איסור בכניסת העזרה· רש"י עצמו מפרש ליה והולך עוד טומאתו בו ר"ל מדכתיב עוד טומאתו בו משמע שטיהר עצמו קצת מטומאה זו אלא שעדיין קצת טומאה עליו שלא הזה הזאה שלישי ושביעי אם כן משמע אף כשטבל כבר אסור ליכנס. אי נמי מדכתיב כי מי נדה לא זרק עליו וגו' ש"מ דמיירי שטבל דאי לא טבל ה"לל ולא רחץ במים ולא זרק עליו אלא ע"כ מיירי אף על פי שטבל: יד [כל הבא· בשעה שהמת] לאפיקי שלא תאמר שהאהל מטמא לעולם אף שיצא שנו המת דסברא הוא דמאי שנא הא איכו נוגע ונושא שום טומאה בשלמא אם המת באהל נעשה כאלו כל האהל מלא טומאה כיון שאין הטומאה חבויה היא שבוקעת ועולה ואינה מתפשטת באהל אבל כשאינה רצוצה היא מתפשטת באהל והבא אל האהל כאלו נגע בטומאה עצמה· וק"ל: טו [וכל כלי· מגבו] כיון שמכניו בפר' שמיני דכלי חרס אינו מטמא מגבו אלא מאוירו לפיכך וכו': [ד"ה פתיל· נתחברתי] וא"ת והא לעיל בפ' ויצא פי' נפתולי אלקים נפתלתי מנחם בן סרוק פי' נתחברתי צמיד פתיל מחוברים שאת המקום נתחברתי וכו' ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול וגו' ודוחק לומר כי כאן פי' לפי פירושו של מנחם בן סרוק כיון דלא סבירא ליה· ויש לפרש כי מה שפי' לעיל ואני מפרשו לשון עיקש וכו' פיר' על נפתולי אלקים אבל נפתלתי נפרא הוא מפרשו מלשון צמיד פתיל וכאן הוא מפרש גם כן נפתלתי נתחברתי עם אחותי אבל נראה דחוק כי אין זה משמעות רשי וצ"ע· (ועיין בנ"א) כי שם הארכתי: יז [על פני· גולל ודופק] פרוש פעמי' הם על פני השדה· גולל הוא הדף הניתן על הארון לכיסוי ואותן שנדפנו' קרויים דופק· רש"י בסנהדרין פרק נגמר הדין· ח"מ גולל הוא המצבה כדכתיב וגללו את ודופק הוא כפי' ראשון: יט [וחטאו· הוא גמר טהרתו] רצונו לתרץ וכי דוקא טהרתו ביום ז' אבל יותר מיום שבעה אינו יכול לטהר אדרבה ק"ו הוא ומפרש דלא בא לאשמועינן קרא אלא דגמר טהרתו ביום ז' לאפוקי פחות מז' וכאלו אמר ביום גמר טהרתו: כ [ואיש· למה נאמ' משכן] ר"ל אם נאמר גבי מקדש שאסור ליכנס בטומא' ק"ו במשכן דהוא נמשח בשמן המשחה· ומתרץ אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר על המשכן הוא חייב שנמשח בשמן המשחה מה שאין כן במקדש שאין נמשח בשמן המשחה ואם נאמ' מקדש ה"א מה למקדש שקדושתו קדוש' עולם מה שא"כ משכן שאין קדושתו קדושת עולם אלא לפי שעה קמ"ל: כא [שהאיש טהור] מדכתיב והזה הטהור על הטמא פשיטא שהוא טהור דאם טמא הוא א"כ מטמא את המים אלא לומר אע"פ שהזה טהור הוא: [שהנושא מי חטאת טמא] מש"אכ בנוגע ר"ל אל תקשה לי מה דפריש' דקרא ומזה וגו' בא ללמד שהנושא טמא אם נושא בשיעור מזה והא א"כ כתיב והנוגע במי נדה יטמא עד הערב דמשמע אפילו יש בו שעור מזה טמא ואם מזה הוא נושא למה ליה למכתב והנוגע אם הנושא טמא מכ"ש הנוגע ומפ' דקרא ומזה וגו' בא ללמדך מי שנושא מי חטאת צריך כבוס בגדים משא"כ בנוגע דהתם לא צריך כבוס בגדי' ומה שאמר לטמא בגדים שעליו ה"ה כמו כל בגד וכלי שנוגע בו שימא זה בשעת חבורו במוטמאין והא דנקט עליו נ"ע שמטמא הם עליו בשעת חבירו במטמאין· ומה טמא ש·מאם המורה היינו כשנושא שלא לצורך הזייה וקנ' שיעשו מכ·תן אבל לצורך הזייה או לאחר שנעשה מניתן טהורין במגע ובמשא הר"אם: [ד"ה והנוגע· ואין טעון כבוס] ר"ל כיון דמזה הוא נושא א"כ של"ל הנוגע גבי ומזה דדרך המקרא לכלול נוגע ומשא יחד וכאן נחלקו אלא שאין וכו': כב [וכל אשר· שנטמא במת] כלו' איזה טמא כי מלת הטמא מורה על הנזכר והוא הנוגע במי חטאת וזה איכו דהא אין הנוגע במי נדה אלא טומאת ערב ואין יטמא אדם ומתרץ הטמא הוה שנטמא במת יטמא ר"ל שאם ינע בכלים וטמא הכלים וה·סי' מלת בו להורות באיזה מקום נגע ופי' שמלת בו מורה בטמא מת לא בו בנוגע בטמא מת: [ד"ה והנפש· בטע' מת] ר"ל אדם אחר הנוגע בטמא מת הוה תטמא עד הערב ומקשה רש"י בשלמא כלים יכול לטמא לפי שטמא מת הוא ראשון וכלים נטמאו מראשון אבל אדם אחר הנוגע בטמא למה יהא טמא והרי אדם איכו נטמא מראשון אלא מאב הטומאה ומתרץ מכאן למדו וכו': ב [פרה·

תבא פרה ותכפר] וא"ת והא אין קטיגור נעשה סניגור דכה"ג נמי
אמרינן גבי בגדי זהב דאסור לעשות עבודה בהן בפנים משום
דעגיל' כאלה ע"י זהב ה"נ בא העבירה ע"י עגל · וי"ל דוקא
עבודת פנים אסור לעשותם דאין קטיגור נעשה סניגור כיון
גבי בגדי זהב שמשמש בפנים בבגדי זהב וה"נ גבי פרה אדומה שעשית'
בחוץ אין שייך לומר קטיגור נעשה סניגו' · וא"ת והא בסמוך
פירש רש"י מה דלא היתה עבודת פרה אדומה ע"י אהרן משום דאין
קטיגור נעשה סניגור · וי"ל דשאני אהרן דעבירה היתה על ידי עצמו
אבל פרה אדומה דהא אותה פרה לא היתה בעגיל' עגל אלא מינה
היתה · וא"ת והא בפרשת שמיני כתיב באהרן קח לך עגל ופירש
רש"י להודיע ע"י זה שמכפר לו הק"בה על מעשה עגל ואין לחלק
בחוץ ובפנים כדפרישית · וי"ל דהתם איירי שהוא היה מכפר
על עצמו אין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור אע"פ שהיה מכפר
עליו בעון עגל : (נ"א) וא"ת דמה ענין פרה אדומה שהיא מטהרת
טומאת מת לכפר על מעשה העגל · וי"ל דאלו לא חטאו בעגל
היו חיים לעולם כדאיתא בפ"ק דע"ז א"ר יוסי לא קבלו ישראל את
התורה אלא שלא ישלט בהם מלאך המות דכתיב למען ייטב לך
וכשחטאו אמר הקב"ה אכן כאדם תמותון לפיכך המיתה היא מחטא
העגל בעצמו לכך אמר הקב"ה תבא אמו תקנח ולפיכך מטהרין בה :
ח [למשמרת וכשם שהעגל מטמ'] לפי שהעגל היה ע"א וע"א
מטמא כמת כדכתיב בספר תהלי' ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי
מתים :

פרשה כ

א [כל העדה · שכבר מתו] רצונו לתרץ
כיון שכתיב בני ישראל פשיטא שהיא כל
העדה ומפ' שכבר מתו מתי מדבר : פירש דאין כאן מקומו שהרי
נשנה ראשונה ליציאת מצרים עשו העגל ובשנה שניי' שרפו פרה
אדומה ומיתת מרים היתה בסוף ארבעים שנה ליציאת מצרים :
[ד"ה ותמת · מרים לפ' פרה] וא"ת וכי קרבן היתה הפרה אדומה
והלא לא היו מקריבין ממנה כלום · וי"ל לפי ד"א שפי' רשי לעיל
שקרא' הכתוב חטאת לומר שהוא כקדשי' ליאסר בהנאה ש"מ שהיא
כקרבן : [קרבנות מכפרין] וא"ת לפי זה היה לו לסמוך גבי
קרבנות ממש · וי"ל לכך נסמכ' לפרה לפי שהם דומי' להדדי לפי
שמיתת צדיקי' אינן קרבנו' וגם הפרה אינה קרבן ממש ולמדנו
מהדדי כמו שזה מכפר ג"ז מכפר : [ד"ה ותמת · בנשיקה]
מדכתיב כאן שם וכתיב גם גבי אהרן וימת אהרן שם דאי לאו לג"ש
אתי שם שם מרי ומכי דגבי מרים ל"ל אלא ע"כ לג"ש אתי מה התם
בנשיקה שהרי כתיב על פי ה' אף כאן בנשיקה : [לא נאמר בה
ע"פ ה'] יש מקשים מה מקשה רש"י הא פי"רשי דילפינן שם שם
מאהרן · וי"ל דרש"י הכי פריך ל"ל ג"ש נכתוב בהדיא ע"פ ה'
ע"כ לאו ג"ש מורה ה"א דא"כ ל"ל גבי אהרן ע"פ ה' להורות
שבנשיק' את בלמוד שם שם ממשה אלא ודאי לאו ג"ש גמורה היא מ"ש
כתב גבי אהרן ע"פ ה' א"כ גבי מרים נמי לכתוב ע"פ ה' וכו' ·
אבל בנח' כתב בפי' שלמדו בג"ש ממשה לכך"ל דרש"י ו"ל נמי ה"ק אף
היא בנשיקה מתה ר"ל דיליף שם שם ממשה אבל אהרן נאמר בו על
פי ה' וא"כ ללמדו ממשה ולכ"א ובאהרן וכו' ולא אמר שבאהרן וע"ש :
ב [ולא היה · הבאר בזכות] שהרי מיד כשמת' מרים לא היה להם
עד מים · וא"ת למה לא היה הבאר בזכות אהרן או משה וי"ל
בזכות שהמתינה למשה על היאו' לראות מה יעש' לו כשהושלך כתיב'
לכן נעשה לה זכות זה של באר דהיינו מים שנתן הק"בה מים לעדה
בשבילה : ג [ולו . הלואי שנמתנו] פי' כמו הן לו יהיה כדברך לא

מענין שמא כמו לו ישטמנו יוסף לא מענין אילו כמו לו הקשבת
למצותי : [ד"ה בגוע · במיתת אחינו] כאלו אמר בגויע' אחינו
דא"כ בגוע במו"לם מיבעי ליה אם הוא מקור ושיהיה פירושו כמו
שגוע אחינו כמו ויהי כשמוע לבן : ח [ואת · על מעוכם] וא"ת
מנ"ל לרש"י דלמא הק"בה השיב להם על מה שבקשו גם אמרו למה
גוות שם אנחנו ובעירנו והשיב להם הק"בה והשקית את העדה
ואת בעירם · וי"ל דלשון והשקי' נופל על בהמה כדכתי' בפ' חיי
שרה והשקית את הגמלים וה"ל וישתו העד' כדכתי' בסמוך ותשת
העדה דלשון שתייה נופל על אדם כדכתיב נמי שם שתה אדוני
ומדמשני וכתב והשקית ודאי הקפיד על בעירם מהר"אי : ועי"ל
דק"ל ואת בעירם ל"ל דהא בפ' בשלח כתוב' הק"בה למשה על דבר
המים לא השיב לו אלא ושתה העם אע"פ שיסרו לו אמרו להמית אותי
ואת בני ואת מקני וא"כ ואת בעירם ל"ל אלא שחס וכו' : (קנ"מ)
מדאמר הקב"ה בעירם נמ"ש כלמוד שחס עליהם כמה שהם בעירם
של ישראל לא במה שהם בהמות שתם ומשום בעל חיים · דא"כ
והשקית את העדה ואת הבהמה שבעי לי' · וכן משמע בר"ד :
י [ויקהילו · שהחזיק מועט את] דק"ל וכי אפשר להקהיל כל
הקהל אל פני הסלע : [ד"ה המן הסלע · לפי שהלך] רצונו לתרץ
מה פירו' היה לכן על שאמרו המן הסלע וגו' כיון שאמר הק"בה ונתן
מימיו ודאי כך יהיה · ומתרץ לפי שלא היו כו' יהיו ישראל אומרים
להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו כלומר מה חילוק בין זה לכך
אמר לכן כו' : יא [פעמים · אלא טיפין] דק"ל למה הכה שני
פעמים · ומתרץ לפי שבמכה ראשונה הוציא טיפין וכו' והוכחתו
דאם איתא שלא הוציא כלום למה הכה אותו פעם שנית ולמה לא היה
סובר ודאי זה סלע אח' שלא צוה עליו הק"בה ואם הוציא מתחילה
מים הרבה לא היו צריכין להכותו פעם שנית אלא ודאי שהוציא
מתחלה טיפין לכן הכה אותו פעם שנייה · ומה דלא הוציא מים
כשיעור בפעם ראשון לפי שלא כו' · ומה שהוסיף לומר והם דברו
וכו' כדי להודיע טעותו של משה שהכה משום שהם דברו לסלע אחר
ולא הוציא מ"ה הכה על הסלע מפני שאמרו שמא וכו' והוסיף עוד
וכו דמן להם וכו' דאל"כ למה הוציא אפילו טיפין ואפילו נבאות
רבות לא היה לו לה ניא אפילו טפה אחת אלא שנזדמן להם וכו' :
וקצת קשה מה שפי"רשי בפ' מטות גבי ויאמר אלעזר הכהן וגו' לפי
שבעס משה בא לכלל טעות וכן כשמעו בא המורים ויך את
הסלע ע"י הכעס בא לכלל טעו' משמע אבל לא מפני שדברו אלהסלע
אחר ולא הוציא מים ומפני ששכנו שאולי ביווי השם לא היה אלא
בהכאה כמו שכתב כאן · ושמא י"ל שהן אגדות חלוקות ורש"י
תפס שתיהן כמנהגו בכל מקום עכ"ל : יב [יען · שלולי חטא
זה] רצונו לתרץ וכי דרך כבוד לגלות חרפה של צדיקים ומפ'
דאדרבה מפני שכח שלהם גילה הקרא כדפרי' גילה כו' : [הייו
נכנסין] דק"ל דיען משמע שהוא טעם אלמעלה · ומפרש דה"ם
דאלמלא כו' כלומר יען ששעייתם זו בלבד · כתב הר"אם וא"ת והא
בזולת זה החטא לאהיה נכנס לארץ שכבר נגזרה עליו גזירה כמו
שנאמר עתה תראה וגו' ולא העשוי לשלשי' ואם' מלאכי' · ותירץ
הוא עיין בפרשת בהעלותך בא' שכתבתי בפסוק נוסעי' אנחנו וכו'
שדבריה התם כמו שתירץ הוא הכא לכן לא הבאתי דבריו על הגליון :
[שאר דור המדבר] ר"ל שאל תסברו לומר שהיו מודים' אף שנכ'
דור המדבר דכם עונו' גדולו' כמו מתלוננים ושאר דברי' : [קשת
מוו] שעם אמר שאין בכח השם לתת בשר כדי סיפוקם וכאן אמר
שאין ברשותו להוציא מסלע אחר שלא נצטוו וסיה זה סבה שיאמינו
העם שמפוזק הסלע וטבע היו המים ולא מפני גזירתו של השי"ת יגאו

דאל"כ מ"ל סלע זה מה לי אמר לגבי הקב"ה וחטאתם לא היה רק שלא נשמעו בה' שיוציא מכל סלע שירצו אע"פ שלא נצטוו עליו: [ד"ה לכן · נשבע בקפיצה] כלומר מעצמו בלי שום הכרח שהרי לא עמדו לפניו בתפלה: יד [ד"ה אתה · מפני שש"ם] ר"ל מ"ש הקב"ה לאברהם כי גר יהיה זרעך והקב"ה הטיל על יעקב ובניו לגלו גזירתו שהיינו עבדים בארץ מצרים נמצא שאנו סבלנו גזירת השיעבוד בעד עשו אחיך ובניו וע"כ ראוי לכם להניח לנו דרך ארצך כדפיר' רש"י בשמו' גבי נעברה בארצך וגומר: טו [וירעו לנו · צרות רבות] (נ"א) אע"ג שלשון וירעו משמע רק שעשו להם רעה אחד ובמקום אחר כתיב וירעו אותנו ויענונו וגומר· ל"פ שפירוש וירעו הוא כולל צרות רבות וא"כ כולם בכלל: [ד"ה ולאבותינו · שהאבות] דאי קאי על אבות שהיו בארץ מצרים היה לו להקדי' אבותינו לנו והכי הל"ל וירעו לאבותינו ולנו ומדכתב לאבותינו לבסוף משמע דמיירי' אחריתא הוא· מהרא"י: (כת"י) דאין לפרש אבותינו ממש שהיו בשעבוד מצרים דהא מלתא דפשיטא היא ולא היה צריך להזכיר אלא ודאי דקאי על אבותינו שהזכיר ברישא דקרא וירדו אבותינו במצרים ועל זה קשה דהא כל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא הי' שעבוד וא"כ מה וירעו ע"כ לומר שהאבות מצטערים בקבר ולפ"ז אפשר לפרש שגם אברהם יצחק ויעקב מצטערים: טז [וישמע קולינו · הקול קול] מתשובת שהשיב מלך אדום למשה משמע דמשה אמר לו כך בברכה פי' כדכתיב בסוף פן בחרב אצא לקראתך ופי' רש"י מה לי להשיב הוא אלא אתם שנאים כו' א"כ מוכיח שמשה אמר לו זה בברכה כו' · (דבק טוב) דא"כ כיון שאמרו ונצעק אל ה' וגו' הל"ל וישמע ה' וישלח וגו' קולינו ל"ל אלא בברכה וכו': [ד"ה מלאך · זה משה] רצונו לתרץ והא משה הוציאם· ועל זה מפרש מכאן כו': יז [בעברה · אין לך לעורר] רצונו לתרץ מה צריך משה להזכיר למלך אדום ענין יציאת מצרים וגם כל הענין דכתיב לפניו: [ד"ה לא נשתה · מן לאכול] הא דנקט רש"י מן לאכול ולא כתיב בקרא אלא מים אלא דהוקש' לרש"י דאי לא אמר למלך אדום על ענין אכילה מה הנא' הוא להם בזה שיקנו מהם מים הנאה מועט' היא אלא אף על האכילה אמר למשה ליקח מהם והא דנקט הקרא דוקא מים רבותא נקט אף מים רוצין ליקח מהם אף שאין דרך לקנו' מים כמו שהיה מקונן ירמיה מימינו בכסף שתינו מהר"אי: [ד"ה דרך המלך · אנו הולכין] (כת"י) דק"ל הא כבר אמרו' לא נעבור בשדה ובכר' אלא ודאי דלעיל קאי אהעברה ברגלי' וכאן קאי אכטייס לאכול: יח [בחרב · שהתרישתי] דאל"כ בחרב ל"ל הל"ל פן אצא לקראתך למלחמה: כ [בכבשת וקנו] דאל"כ ביד חזקה ל"ל כל עם כבד יש לו יד חזקה: כב [כל העדה כלם שלמים] וא"ת למה לא מפרש בלשון זה שפי' לעיל על כל העדה ומה צריך ליכנוס כול' שלימי' ליכנ' לארץ וגם זה לא צריך לפרש ואלו מאותן כו'· וי"ל דאל תקשי מה צריך לכתוב כל העדה כול' עומדים לחיי' שכבר מתו מתי מדבר והא לעיל כתיב כל העדה· ומפרש דלומר לך אף בשעת שהיו נכנסין לארץ שהיה זמן מרובה לאחר מיתת אנשי דור המדבר היו כולם שלימי' כו': כו [את בגדיו · בגדי כ"ג] רצונו לתרץ דאי בגדיו של חולין מה טעם צוה הקב"ה להלבישם אלעזר לפניו בבגדיו· והרא"ם תירץ ע"כ פירושו בגדי כהונה· דאל"כ איך יהיה אות על זכייתו בכהונה גדולה ואפש' דבכלל דבריו דברי: [הלבישוהו והפשיט מעליו] אע"פ שאין כתוב כאן שכך צוה השם שאין כתיב אלא והפשט את אהרן וכו' דאל"כ שמשה הלביש את אהרן תחילה איך ילבש' אהרן בגדי כהונה

שלא בשעת עבודה והלא היוצא מסר סבית בבגדי כהונה סופג ארבעי'· אלא ע"כ צריך לומר דמשה הלבישן ע"פ הדיבור כדי שיפשיטן וילבישן את אלעזר בפני אהרן להראות שבנו זוכה לכהונ' גדולה תחתיו: [אמר לו הכנס למערה] משו' דק"ל ולמ' לא הפשיט אהרן את בגדיו וילביש' אלעזר את עצמו כי זה נראה שהוא גנאי למשה שיהא משרת להם· ומתרץ אמר לו וכו' וכי לא שני בלא דיבורו של משה אלא להורו' מצות גמילו חסדי' של מתי' שהרי משה בעצמו היה מתעסק בכל עסקי מיתת אהרן: כז [ויעש · קש' לו] דאם לא כן ויעש משה למה לי וכי תעלה על דעתך שעבר על שליחותו של מקום· כתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא דרשו על מה שכתוב בפרשת קרח ויעש משה כאשר צוה ה' את משה כן עשה ואפש' שלא דרשו בו משום שיש לומר שעשה זה בשמחה ומשום טובתו שלא יבואו בני ישראל להליך עוד על שררת שבט לוי ומפני שאהבת שררה שבשו מעורבת בעשיית מצות זו אף שעשה גם כן מצות הש"י לא רצו לדרוש בו כלום ודו"ק כ"ל:

פרשה כא

א [ויראו · כשראו] רצונו לתרץ והרי לא ראו מיתה של אהרן רק משה ואלעזר והל"ל וישמעו והלא מפי משה ואלעזר שמעו ומפרש כשראו כו'· והראוהו מלאכי שרת וזהו שכתיב ויראו כל העדה: [ד"ה כל בית · לפי] רצה לומר למה כתיב במיתת משה רבינו ע"ה ויבכו כל ישראל והכא גבי אהרן כל בית ישראל· ומפרש דכאן אף הנשים בכו ולמ' לפי שהיה כו': ב [ונסתלקו] ואם תאמר מנלי' לרש"י דלמא כפשוטו כדכתיב אחריו כי בא ישראל וגו'· ויש לומר דקשה לרש"י ל"ל וישמע דלא הל"ל אלא ויבא ישראל דרך האתרים ויבא הכנעני וילחם וגומר כמו ויבא עמלק וילחם בישראל וכמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל וכן בעוג ויצא לקראת ישראל וגומר למלחמה אדרעי אלא שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד· ועי"ל דהוכחתו מדכת' בפרשת ואלה מסעי וישמע הכנעני וגו' אחר מיתת אהרן והתם ע"כ לא שמע אלא שמת אהרן ונסתלק' השכינה מישראל והתם פירש רש"י כאן למדך כו' לשון מכאן משמע שפירש דראייתו משם ושם אפרש בס"ד· והרא"ם פירש כדכתי' ויראו כל העדה וגומר ואמר ר' אבהו קרי ויראו בגירי תחת היו"ד וכדריש לקיש דאמר כאי כי בתיבת טעם לדבר שלפניו הוא כתגלו העדה לפי שגוע אהרן: ✿ ונראה דמשום זה מהפך רש"י ופי' כי גוע אמר כל בית ישראל כדי להסמיך לוישמע הכנעני· כלי"ט: [ד"ה יושב הנגב · עמלק] ומפרש אל תקשי אם כן סתרי קראי אהדדי דכתיב וישמע הכנעני ואמר כן כתיב יושב הנגב היינו עמלק ל"פ שינה כו': [ד"ה דרך · התייר הגדול] פירש והוא הארון כלומר כיון שראו שנסתלקו ענני כבוד ולא היה להם כ"א ארון הקודש נוסע לפניהם מ"ה בא להלחם מה שלא עשה קודם לכן כר"אם· והוצרך לטעם של ד"א כי לטעם הראשון קשה למה כתיב דרך האתרים וכי המרגלי' כבשו אותו דרך והלא דרך כבושה היא לכל עוברי' ושבי' לכן פירש ד"א וכו' וכמו שפירש הר"אם כי בסבת שלא הלך לפניה' אלא הארון ונסתלקו ענני הכבוד באו להלחם· ולטעם של ד"א ק' ולמה כתיב האתרי' לשון רבים כיון דלא קאי אלא על הארון הקודש ל"פ גם טעם ראשון: [ד"ה וישב · שפחה] הוצרכו לפרש כן משום דס"ל אין ישראל מנוצחים אלא בעת קלקול' לפני הש"י וכאן לא מצאו שום קלקול לכן אמרו שהשבי שנשבו פה אינו אלא השבי ששבו ישראל מהם ואין לומר מנליה אמת דלמא שתים ויש לומר דמלשון שבי משמע שאינה אלא אחת· ואם תאמר מנליה

לרש"י

לרש"י דשפחה היא · וי"ל דמלשון שני משמע שפחה כדכתיב בפרשת בא מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה ונומר בך כתיב בהתראה ובסוף כשלקה כתיב עד בכור השבי אלא צריך לפרש דשבי היינו בכור השפחה אף שבי דכתיב הכא מיירי בשפחה דאל"כ וישב ממנו אנשים או נשים או טף מיבעי ליה: ג [החרים שללם] דאי כמשמעו מה נדר הוא זה להחריב עריהם דהא שהם נדר לה' כאמר על הקדש אלא אקדיש וכו' · ולשון חרם הוא · שפרש עוד לפירש זה דויחרם היינו חרם נבוה היאך שייך לומר על בני אדם חרם כדכתיב אתהם ואת עריהם ומפרש כשקאי על בני אדם משמש לשון הריגה וכשקאי על עריהם משמש חרם נבוה: ה כיון שמת אהרן] ר"ל מה דכתיב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף ונומר בא קודם שבאו להר ההר היו סובבין ארץ אדום כדכתיב לעיל ויאמר אדום ונומר כמנא שכבר חזרו לאחוריהם ולמה אמר איך שעכשיו חזרו לאחורים' ומפרש כיון שמת כו': [והספדוהו] וא"ת למה הספידו במוסרה ויש לומר בפרשת פנחס ובפרשת עקב מפרש רש"י למה שספידו במוסרה וזה תוכן דבריו לפי כאשר חזרו למוסר' היו רודפין בני לוי אחריהם עד מוסרה והרגו כמה משפחות כדפי' רש"י בפרשת פנחס והספידו או על אהרן משום דמחמת שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד מעליהם ולכן שמעו ובאו הכנעני' עליהם למלחמ' ומ"ה חזרו לאחוריהם למוסרה ומחמת שחזרו נהרגו כמה משפחות לכך הספידו באותו פעם כיון שע"י מיתתו באה להם כל זה כדפי' ומה שפירש רש"י הכא שבע מסעות חזרו לאחוריהם ובפרשת פנחס פירש ח' מסעות חזרו לאחוריהם מפורש במקום אחר דהיינו לבד מאותה מסע אחרנה הוא שבע מסעות: ו [ד"ה בלחם · שיתפח] מה שפירש שיתפח מדכתיב הקלוקל בפו"לם משמע לשון קלקול ממש היינו שיתפח במעיו · ומה שפירש נבלע באיברים רצה לומר מדכתיב קלקל חסר היינו לשון קל שהיה צריך לעכלו: (נח"י) זה לשון רש"י (בע"ז דף ה') בלחם הקלוקל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהם ואינו יוצא לפון קראוהו קלוקל וכו' עכ"ל · פ"ם שהוא מלשון קלות ע"ד ירקרק אדמדם ונמצאה מעיני הרא"ס: [ואינו מוציא] ואם תאמר והלא כתיב ויתד תהיה על אזניך והיה בשבתך חוץ ונו' ש"מ שהיה להם יציאה · ויש לומר ממה שקונים מן התגרים היו מוציאות · מנאתי: ז [שמורפים] פי' שהשרפי' הוא תואר לנחשים דכתיב נקרא כלומר כנחשים שמורפים ולא שהם מין נחש כמו שרף מעופף וכמו נחש שרף ועקרב דאם כן והשרפים מבעי ליה והא דכתיב ועשה לך שרף ■"מ דמין נחש היה ששמו שרף. יש לומר עשה לך נחש שרף קאמר וכמוהו מתכלו כריאה פירש שם בריאה: ט [על נס · ולפי שהיא נבוה] רצה לומר לפי שדרך לרמז במוט על אותו מקום שהאות שם לפי שהמוט נבוה מ"ה קרינן למוט נס: [ד"ה כל הנשוך · כלב] דאם לא כן כל ל"ל לכתוב והיה הנשוך: [ומתבוכה] לשון חולה מתכמש נופו והולך שלא מת מיד (נ"ק דף נ"ב): (קנ"פ) וא"ת א"כ למה אמר הק"בה למשה לעשות נחש כיון שתלוי בזמן שמכוכין כו' כבר תיר' הרמב"ן שהוא נס בתוך נס שמי שניזוק כדבר מה סכנה לראות לו ולהסתכל נדבר שהוא והרופאי' נזהרי' מלהזכיר בפני הניזק הדבר הניזק בו והק"בה אמר והיה כל הנשוך וראה אותו וחי היפך הטבע להודיע שאין הנחש ממית אלא החטא ממית ע"כ · (ובנ"א) כתב שצוה לשום אותו על נס כדי שיסתכל למעלה א"א שלא יכוין לבו לשמים בענין וראו מי ברא אלה · ממ"ש לעשות נחש כי כאשר רואה דבר שהזיקו כופל פקדו עליו ומכוין לבו יותר בתפלה על דבר שהזיקו כאשר הוא נראה לעינים: י [נחש נחשת] כתב הרמב"ן ולא הבינותי זה שהרי הק"בה לא הזכיר אלא עשה לך שרף אבל כוונתם לומר שהלך משה אחר שם הענם עכ"ל: ונראה לפרש לפי כיון דשם הענם של נחש שקוריהו הק"בה הוא נחש אם כן לעולם קוראו הכא שרף ש"א אמ' משה רמז רמז לי הק"בה דמ"ה קראו בשם התואר ולא בשם הענם כדי לעשות הנחש נחשת כדי שעל ידו יצא שם הענם ודו"ק: יב [בעיי העברים] רצה לומר לא ידעתי למה נקרא ההוא מקום עיי העברים אבל פי' של עיי ידעתי כדפירש"י: [במטאטא] פי' מכבדה מפני שהוא לשון יעים שנורף בו את הדשן: [ד"ה העברים · הר נבו] ר"ל דלשון העברי' משמע בההוא מקו' עוברים למקום אחר ולאיזה מקום היו עוברין מאותה מקום · ומפ' דרך העוברי' שם אל הר נבו וכו' · דנפ' האזינו נ"כ כתיב העברים הוא הר נבו: יד [מגבול · סוף מבר] הוצרך לפ' שבו' מבר ולא לשון רשות מפני שאם בו' גבול האמורי איכו גבול מואב ואם הוא גבול מואב איכו גבול האמורי אבל מבר הוא גבול לזה ולזה: טו [עלכן · על מכייה זו] פי' על הניסים שנעשו במכייה זו · ופי' נספר סיפור דברים · ופי' והב יהב שפירושו נתן · ופי' בסופה ים סוף · ופי' ואת הנחלים ניסי נחלי' · ופי' ארנון של ארנון. ופי' ואשד שפך · ופירש ואשד הנחלים שהוא ביאור על ואת הנחלים ארנון · ופי' אשר נטה ונומר שההר של ער נעתק ממקומו: ° יו [ואשד · נודעו ההר] (נ"א) וא"ת מיד היה להם להחזיר למקומו ויהיו ישראל רואים את הקרונים בנחל ולמה לא חזר ההר למקומו רק עד שישראל עברו · וי"ל דאין דרך מי שמקבל פני אדוני שיחזור למקומו עד שעבר אדונו לכך לא חזר לאחוריו עד שעברו ישראל: (וקנ"פ) מקשה ואין להקשות הרי הענן הולך לפניהם ומשפיל הנבוה ומרים הנמוך וא"כ היה לו לחזור מיד · ואין לתרץ שכבר נסתלקו הענן במיתתו של אהרן והלא כבר אמרו בגמרא תענית דף ט' שחזרו בזכות משה אך נ"מ לא קשיא שהענן הלך לפניהם דרך ג' ימים ואפש' שבעת עברן עדין לא עשה ההר שליחתו להרוג כל אותן האכלסין לכך לא השו' אותן אותו ההר: יח [עלי באר מתוך] אמר מתוך הנחל מפני שהעלייה לעולם ממקו' נמוך למקו' נבוה ומפני שאין המכוון במלת עלי לעלות רק לבעלות האיברי' כדי שיראו ישראל הניסים שנעשו להם מ"ה הוסיף מלת והעלו וכו' · אך מפני שע"י שהיא עולה היא מעל' כתב עלי במקום העלו: [וכי משה היתה] פי' שנאמר וממדבר מתנה שנתנה להם מעת רואים במדבר: כא [ומבמות הגיא · ושם נטלה] פי' שאגב שהזכ' כאן וממתנה נחליאל זכר גם כן שנתגלגל עוד הבאר הבמות ומבמות לגיא אע"פי שעדיין לא היו המסעות שאגב שנזכר הבאר פה ספר כל מסעיה ומפני שבראה שלא באה עמה' יותר נותן טעם בזה ואמר שם מת משה ונטלה · הרא"ם: [נטלה הבאר] וא"ת והלא בשמתה מרים פסק הבאר כדלעיל · וי"ל חזר להם בזכותו של משה ומשמת משה פסק: [לפי שלקה] וא"ת לעיל ה"ל לאקשויי מיד שמתחיל השירה אז ישיר ישראל למה לא מזכיר נ"כ משה · וי"ל דה"א לפי שמטא בבאר כדכתי' לעיל שהכה על הסלע מ"ה לא רצה לזכור אותו בשירה זו שקאי על הבאר כדפי"רשי בסמוך. אבל השתא דפי' במחוקק דהיינו משה למה לא הזכירו בשירה בהדיא: [ד"ה ונשקפה · אותה הפסגה] דא"ל דקאי על הגיא דגיא לשון זכר ונשקפה לשון נקיבה: [ד"א ונשקפה הבאר] שהבאר לשון נקבה · והוצרך לטעם של ד"א דלטעם ראשון ק' דהא כל הפרש' כולה מיירי בבאר ואיך מפרש ונשקפה על הפסגה לכן פי' ד"א · ולפי ד"א קשה ה"לל ונשקפה מן הישימון מאי על פני לכן כי טעם ראשון: כג [אעברה · אע"פי שלא ינטו] כלומר

יזע"פ

אע"פ שלא נגעו על זה אע"פ כן נקשו מהם זה מפני שאינו אלא דרך ארעא בעלמא ואינו דומה לאותו שאסו' בכתוב בערי' הקרובות הרא"ם: ° (נח"י ונ"א וד"ד) כלם כאחד מקשים והלא סיחון מלך האמורי היו ונכללו בתוך ז' עממין ולמה עשה זה לשלוח לפתוח בשלום והלא כתיב בהם לא תחי' כל נשמה · אלא י"ל דאי' בא"י ניפי' אין איסור של לא תחיה כל נשמה אלא בשעה שכבר התפללו להלחם והא ראי' דאמרי' דג' כתבי' שלח יהושע לא"י א' כל הרוצה להשלים יבא ישלים וזה היה קוד' התחלת המלחמה: כד [ולא נתן · היו מעלין לו מס] רא"ל כי זהו לא נקשו מהם אלא לעבור דרך א"כ ולא נתן סיחון את ישראל לעבור למה יצאו עוד להלחם כנגדם: (נח"י ונ"א ונק"מ) ■ צרך לזה התירוץ לתת טעם לפי דנשלמא מלך אדו' היה מעורר על ירושת א"י ובטח על הבטחת זקנו ועשו שלא דברי ריבוי בעבדה נא לשון בקשה אבל סיחון קשה על מה בטח וכי טוב שלא ילחמו עמו לכן פי' שכל מלכי כנען נתנו מס להם: [ד"ה ויצא · מה אני מטריח] דק"ל למה יצאו לקראתם וילחם בהם והלא אין לו לירא שהרי עיר חשבון אפילו מלא יתושין וכו' וכן אם היה סיחון לבדו בכפר וכו' ועוד כתיב ויאסוף את כל עמו דמשמע כל העם אשר בארצו ואין זה דרך אדרבה שמכניסין גם אנשי חיילות בערים לשמור העיר אם יבא האויב · ל"פ אמר הקב"ה וכו': כח [ד"ה תבנה · חשבון בשם סיחון] ותבנה ותכונן שב לחשבון הנזכר לשעלה ולא לעיר סיחון שמאחר שכבש אותה וזכה בה מה צריך לומר תבנה ותכונה אלא הכי קאמרו המושלים באו סיחון ועמו לעיר חשבון כי תאכלו לה לפי שמתפלה בשכבנית וכוננה עיר סיחון בשם סיחון כנכית כלומר שמאז כגזר עלי' להיות עיר סיחון ויהיה תבנה ותכונן עתיד במקום עבר: כט [כי אש · משכנשם] לא קודם זה דא"כ כי אש יצאה מחשבון מבעי ליה: [ד"ה ער · של מואב] אמר זה שלא תטעה שפי' ער כמו עיר וזה א' על המשקל דם שהרבים ממנו דמים וכן ער הרבי' ממנו ערים ויהיה ער שם המין כענו' כל העירות שלו לא יתכנו זה שהרי עדיין נשארו למואב עירות רבות שהיה מולך עליהם וגם לא בעבור עיר אחת שלו א"כ היה לו להזכירו איזה עיר כמנהג הכתוב בכל מקום כי לא בא לספר אלא לפרש והביא ראיה מהתרגום שתרגם ולחיות ולא תרגומו קריתא: כתב הר"אם כ"ל שכיון בזה אע"פ ששם עיר הפרטי לא ישתנה כיון שער שם פרטי של מדינה הוא ואיך הוא משתנה וייכא זה תרגם לדמוק ולפרש ער שלשון עיר לא תדמוק לפרש ער מלשון עיר כי יותר נכון לפרש הפרטי הוא משתנה אף שהוא שלא כמנהג מלפרשו מלשון עיר מפני הטענות הנופלות עליו עכ"ל: ל [אוי לך · שימסרו] פי' שמקרא זה דבק עם תבנה ותכונן כלומ' מאחר שנכנס' העיר לסיחון א"כ היה בהכרח שסופך להמסר ביד סיחון: לא [ד"ה אבד · חשבון עד דיבון] רש"י מפרש עד"ז שר כנו' שר ניר מדבון דליכא לפר' אבד חשבון עד דיבון הוא כמשמעו שאבד כל אותו ישו' שמחשבון עד דיבון דא' כן נשאר וניר שפירושו מלכות שלה' בלתי נקשר לא לפניו ולא לאחריו אבל לפי מה שפי' רש"י הוא כאלו כתיב וניר' שבחשבון אבד נירם שבדיבון ש"ל: לב [המרגלים לכדום] דהכתיב וילכדו בנותי' וילכדו לשון רבים ולא כתיב וילכד לשון יחיד כבמתך כתיב ויורש לשון יחיד אלא המרגלים לכדו את בנותיה: לה [אל תירא · אותו] דאם לא כן מה נשתנה עוג משיחון דגבי סיחון לא אמר הש"י אל תירא אותו · וא"ת והלא לא נתכוין רק לרעה שיהרג אברהם וישא את שרה כמו שפירש רש"י בפרשת לך לך בפסוק ויבא הפליט ונומר · ויש לומר מכל מקום כיון שזכית הגלה באה על ידו שניצל לוט היה משה ירא שמא תעמוד לו אותו זכות אף על פי שנתכוין לרעה כדאמרינן בזכות קרבנות שהקריב בלק זכה ויצא ממנו רות אף על פי שנתכוין לרעה בואיל והקריבם לכבוד הקב"ה:

חסלת זאת חקת

בלק

פרשה כב

ב [וירא · אשר אלו ב' מלכים] דק"ל וכי הוא ראה ואחרים לא ראו אלא הוא שם על לב לפיכך תלה הראייה בו · א"נ דק"ל וישמע הל"ל דמסתמא לא היה במלחמ' אלא וירא הוא לשון הבנה ומתוך התבונות אמר כו': [אנו על אחת כמ'] דק"ל היאך מוסב ויגר מואב אוירא בלק וגו' דמשמע בשביל שראה לפיכך ויגר מואב ועל זה פי' אמר אלו שני מלכים כו' סיחון ועוג כלומר כיון ששמעו המון העם את דברי המלך שאמר כן מ"ה ויגר מואב וק"ל · כתב הר"אם ותימא אם שלא ויגר דבק' אדלעיל מוכיח מאי כי רב הוא דכתיב בתרי' דמשמע שמפני רבויים הוא שפחדו ולא מפני מה שעשו לשני מלכי האמורי וליכא למימר שסבר וי"ו מן כי רב הוא כאלו אמר וכי רב ה"א שפירושו ועוד שמפני שרב הוא דא"כ היה לו לפרש זה כמו שפי' גבי כי הוציא ה' את ישראל וממצרים וכו' · ונראה לפרש שגם המואבים ידעו שבני ישראל כבשו את ב' המלכים אבל חשבו שהנצחון היה בדרך טבע · כיון שבכחם מלחמתם לא היה ב"א מפני רבוי העם אפשר לנצח אותם ברבוי העם שיסכרו עליהם כל מלכי כנען ועכשיו ששמעו מפי מלכם כי ניצוח מלחמו' ישראל הוא שלא בדרך הטבע כי ישראל הרגו האמורים והם לא עמדו כנגדם או ויגר מואב מפני העם כי רב הוא כלומר שעדיין נשארו ברבוי כבתחיל' ולא נפקד מהם איש ולכך קנו בחייה' בעצמם · ולפי זה יהיה פירושו של רש"י בכי אלו ב' מלכים וכו' כלומר אלו ב' מלכים שהיינו בטוחים עליהם שיהרגו לכל הפחו' מישראל כפי המספר שיהרגו ישראל מה' ואו בנו' אנחנו עם כל מלכי כנען נהרוג הנשארי' בהם מישראל אבל עכשיו שלא הרגו מהם כלו' כי לא נשא איש את ידו עליהם מפני שנפל פחד ישראל עליהם אנו על אח' כמה וכמה שלא נוכל להם אפי' עם כל מלכי כנען: ג [ויקץ · קצו בחייהם] ר"ל המואבים קצו בחייהם וכאלו אמר ויקץ מואב בחיין והסיבה הוא בשביל מורא שיראו מפני בני ישראל · והוכחתו מדכתיב מפני העם: ד [אל זקני · והלא מעולם] דא"כ הכה את מדין דמשמע פעם אחת אבל המכה את מדין משמע שתמיד מכה והולך: [מה ראה מואב] פי' אע"ג דעשו שלום ביניהם מפני היראה מ"מ השלום לא היה אלא שלא יהיו עוד שונאים · אבל ליטול עצה מהם מה ראו ומפני כו': דמתחלה הכתוב בקשת העצה ממואב ולא כתיב ויאמר זקני מואב וזקני מדין ש"מ דמואב בקשו עצה ממדין מ"ה קשה ומה ראה וכו · ועל הקרא לא קשה מידי דמ"א מדין לא היה ירא מפני בני ישראל אלא מואב לבד ירא · אבל עכשיו שפירש רש"י מיראתם של ישראל עשו שלום ביניהם ש"מ דשניהם יראו א"כ קשה מה ראה מואב ליטול עצה ממדין ולמה לא נטל מדין עצה ממואב להגיל את עצמם · ומתרץ כיון שראו כו' ר"ל דהצדיקים מכירין מנהיג של ישראל דהוא משה לפי שבמדין נתגדל לכך נטל מואב עצה ממדין: [ד"ה כלחוך · אין בו ברכה] לפי שמעקר את הכל מן השורש כך אלו כן שעוקרי' את הכל כדכתי' עד בלתי השאיר לו שריד · דא"ל כ"כ כלחוך הבהמ' מבעי ליה · [ד"ה בעת ההיא · מנסיכי] פי' שרים והרא"ם גורם נסיכי סיחן

ה ונ"ש אבל אין צריך למחוק הספרים בשביל זה כי נקרא על שם שניהם כוזבי דכתיב ואת נשיאי מדין את אוי את רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון: ה [פתורה · כשולחני] ופתור' לשון שלחן: [אגרותיהם] ליטול עצה הימנו: [כך שם המקום] ופתור' פירושו כמו לפתור דבל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולפי המדרש היא ב"א השם כי פרנוס של שלחן פתורה: [ד"ה ארץ · מתנבא] ר"ל בלעם היה מתנבא עליו ואף שהיה מנסיכי מדין ארץ מולדתו היה פתורה: [וא"ת מ"מ השרה הקב"ה] והא דלא המתין רש"י להקשות קושיא במקומו ותהי עליו רוח אלהים · י"ל דלקמן לא קשה מידי דלמא משום כבודן של ישראל השרה שכינ' עליו כדי שיברך אותן · אבל הכ' קשה: [ד"ה לקרא לו · ולהבאתו] מדכתיב לקרא לו ל"ל למכתב והא אחר כך כתיב לכה נא וגו' פי' שילך עם שלוחיו אלא לדרוש וכו' · ומי"ל כיון שכוונתו היה שיקלל אותם למה קרא אותו שיבא אליו יקללם במקומו אלא ודאי הקריאה היתה להבאתו שיעז' כמו פיסוק הדמים · ובזה יתורץ קושיות הרא"ם שכתב אבל לא ידעתי מהיכן דרשו זה שהרי אין מלת לו מיותר כמו גבי פסל לך שפה לך שלא לך שהרי הוא צריך לו במקו' אותו כמו קראן לו ויאכל לחם שמלת לו במקו' אותו וק"ל: [ד"ה עם יצא · מה מזיקך] דק"ל למה לי למכתב הנה הנה דכל הנה משמע דבר באנפי נפשיה · ובתוספות זו יתורץ הכפל שיהיה עתה התחלת דיבורו צריך בו מלת הנה: [ד"ה הנה כסה · סיחון ועוג] ° (קנ"מ) דק"ל איך אמר כסה עין הארץ והלא מחנה ישראל לא היו רק י"ב מיל · לכן פירש שהרגו' לסיחון ועוג שהיו בטוחים בהם ומלת עין כמו והייתו לעינים: [ד"ה והוא · יושב] פי' ממולי מלא פירושו לנגדי אבל כיון שכתיב מס' הוא לשון כריתה: ו [דק"ל דאילו אוכל לשון יחיד ונכה הוא לשון רבים: [לגרש מהם מעט] ר"ל כך אמרו המואבים על ישראל שיגרשו מישראל מעט · והוכרך לטעם של ד"א וגו' כי לפי טעם ראשון קשה שצריך להניח אני ועמי לכן פירש ד"א וכו' · ולטעם של ד"א קשה דה"ל נכה מכנו בלשון המשנה מכנה מן הדמים לכך צריך גם לטעם ראשון: ז [כל מיני קסמים ד"א קסם זה] כלומר סימן זה בטלו בידם והוכרך לטעם של ד"א וכו' דלפי טעם ראשון קשה מאי כלי אומנו' צריך לזה ועוד והא בביתו היה ובודאי כלי אומנתו בידו ל"פ ד"א · ולטעם של ד"א ק' דמאי לשון קסמי' לשון רבי' ועוד סימן זה הל"ל או דבר זה בטלו בידך ועוד לשו' בידם אינו נופל על הסימן לכך צריך לטעם ראשון וק"ל: (נ"א) וא"ת למה לקחו קסם זה דמה סברא יש בקסם שאם לא יבא פעם בפעם ראשון אין בו ממש ונראה לי שהם לקחו בחכמתם שעה טובה לפי הקסמי' והכוכבים שיבואו אל בלעם כדי שילך עמהם ויש שעה שהמבקש יוציא חפצו ומבוקשו מן הנשאל ולפיכך אמרו אם לא ילך עמנו בשעה הזאת אין בו ממש שהרי אין מועיל אפילו השעה היותר טוב לקסמים כ"ש שעה אחרת: [אבל זקני מדין הלכו] שידעו שאין בו ממש לכך נקט רש"י לעיל קסם זה בטלו בידם וזקני מדין שהרי זקני מואב ישבו עם בלעם: ח [כאשר ידבר · אלא עמא] וא"ת דלמא כפשוטו שלא רצה הקב"ה שילך עמהם וכן בסמוך כתיב להליך עמכם ופי' רש"י עם שרים גדולים קשה נ"כ מכלי' · וי"ל מדכתיב ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה משמע שהוא אמר שהראשוני' אינן ראוין שילך עמהם דאם כאשר ידבר ה' אלי פי' אם ירצה לילך ולקלל אם לא א"כ למה הלכו להם זקני מדין מאחר שהוא אומר שהוא עוסק ברצון ה' אלא פי' אם יתן לו רשות לילך עם בני

אדם שפלים כמותם א"כ ראו בני מדין שודאי אין בו תקוה מאחר שהוא רוח גבוה ולכך הלכו להם: ✿ וק' הי"לל שם לא כאן ונראה דרש"י דייק מלשון כאשר דהי"לל אשר ידבר ר"ל אם ב אתכם מה שידבר אבל מדאמר כאשר ידבר משמע כמי שיש ויכוח עם אחר ואמר יוכיח זה כמו שהוא יאמר על דבר זה אם לילך אם לאו וק' מהיכא תיתא לא ילך הלא שונא ישראל היה אלא פי' אם ילך עם אנשים כמותכם כ"ט: ט [מי האנשים · להטעותו] עיין לעיל בפרשת בראשית ושם פי' כדי לכנוס עמו בדברים וכאן פירש כדי להטעותו · והר"אם פי' להטעותו וכו' כלומר ליכנס עמו בדברים שלא יהא כבהל ולמה כדי להטעותו וכאן פי' הטעם למה נכנס עמו בדברי' ושם לא פי' הטעם: י [בלק · חשוב אני] דא"לכ מלך מואב ל"ל: יא [קבה · זו קשה מארה] דא"לכ למה שינה בלעם הלא בלק אמר ארה לי פי' כל כך שנאה היה לו על ישראל שבראשונה שאל בלק ארה והוא נקט קבה במקום ארה · רא"ם. [שהוא נוקב] ר"ל דקבה לי לשון נוקב ומפרש הקללה יותר: [ד"ה ונרשתיו מן העולם] לא מארצו לבד דא"כ מן הארץ מבעי ליה כמאמר בלק · אף כאן פירש הרא"ם מרוב שנאתו אמר ונרשתיו מן העולם · ואני אומר שאמר כך שאולי יבא עמו השם נפשרה כמו שפירשתי לעיל: יב [לא תלך א"ל א"כ] דקשה לרש"י ל"ל למכתב תרי זמני לא לא היה לו לכתוב אלא לא תלך עמהם לאור את העם ועוד מה אמר לו כי ברוך הוא היא הכותבת שילך לאור את העם כדי לבטל את המרכות · ועתרץ דכל אחד דבר באפיה נפשיה ומפני שרצה ללכת אמר לא תלך ומפני שבקש לקללם במקומו אמר לא תאור ומם כי שבקש לברכה אמר כי ברוך הוא ואין צריכין לברכתך: ■ (קנ"מ) וא"ת כיון שאמר לקמן שלא הי"ל כח לקלל אלא נרגע שהקב"ה הוא כועס הקב"ה לא כעס כל אותן הימים א"כ ה"ל ליתן רשות לילך שאף אם יקללם לא יחול לקללם · ונל"עד לומר שגלוי וידוע הוא לפני הקב"ה שעתיד ישראל ליכשל ע"י פעור ואם הולך ומקללם היו א"ה אומרי' מקללתו של אותו רשע מתו לכך לא נתן לו רשות לקלל שואין קללתו ממית אלא הזנות ממית וגם לברכם לא היו רוצה שבשביל הנשים לאכות להטיב עם ישראל וכו' שלא יאמרו מברכת של בלעם נתברכו בכל הטובות: יג [להלוך עמכם · שרוצו גבוה] וא"ת דלמא עמכם דהכא כמו לא תלך עמהם דק' כה · וי"ל דה כמתו ל"ל עמכם הל"ל מאן ס' לתתי להלוך ותו לא · בשלמא עמהם דהקב"ה פי' לא תלך כאשר הם חושני' לקללם אבל עמכם דהכא נ"ל · והרא"ם פי' דדייק מקרא דויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה: יז [כי כבד · יותר ממה] דאל"כ היאך הוא יודע לכבד אותו שאח כל מה שכבד' אותו עדיין לא הגיע לאני כבודו: יח [מלוא ביתו · שנפשו רחבה] מדלא אמר בלעם אם יתן לי בלק את ראשי זו שום דבר אחר יעשה לי לא אוכל לעבור ונומר אלא אמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לאמרו שנפשו וכו': [ד"ה לא אוכל · ונתנבא] כלומר נינבא ולא ידע מה נינבא שיצא מפיו לא אוכל לעזות את פי ה' בפי ה' כולל את שניהם · רא"ם · א"כ דקשה לרש"י למה אמר לא אוכל ה"ל לומר לא אעבור דהוי משמע דתולה בבחירו אבל לא אוכל משמע שאינו רשאי כיון שהוא ברשותו של הקב"ה ומדהוה ליה למימר לא אוכל לקללם מאי פי ה' דקאמר אלא לא אוכל לשנות הברכה שנתברכו מפי ה' וק"ל: יט [גם אתם · בפעמי] כלאכון כפש: [ד"ה מה יוסף · לא ישנה] דק"ל היה לו לומר ידבר ה' עמי אלא ה"ק יודע אני שלא ישנה כו' הלואי שלא יוסף לברך והרא"ם פי גם כאן ע"ד

נינא ואינו יודע מה נינא: כא [ויחבוש · הוא בעצמו] כיון שקם בבוקר קודם שקמו נעריו כדי למהר ולילך ושלא להתעכב עד שהנערים יחבשו את חמורו · ותו קשה א"כ למה לא כתיב וישכם בלעם ונומר · ומתרץ כדי לרמוז תשובתו של מקום אמר הק"בה וכו': כב [כי הולך · שהדבר רע] דק"ל למה כתיב ויחר אף ה' ונומר והלא אמר לו קום לך אתם אלא ראה שהדבר רע הוא בעיני המקום שלא התיר לו לילך אלא בשביל שנתאו ליטול עליהם שכר · והוא נתאוה לילך כדי לקללם לפיכך ויחר אף ה' ונומר והרא"ם פי' כיון שלא הסכים השם שילך אלא מפני שכרו לא היה לו לילך · מ"ה ויחר ונומר · [ד"ה לשטן לו · של רחמים] דק"ל אם היה שטן לא היה מלאך ה' שהוא של רחמים · (נח"י) משמע דדייק מתיבת לו משמע הא לאחר לא היה שטן אלא מלאך של רחמים וממילא גם כאן כהן עמו ברחמים לטובתו: [ד"ה ושני נעריו · ב' אנשים] דא"לכ שני ל"ל דלא היה לו לכתוב אלא נעריו עמו: [ומשמשים זה את זה] כלו' אם יצטרך אחד לנקביו יהיה השני משמש שמוש שלו ושל חבירו וכן פירש רש"י בהדיא בפרשת וירא על פסוק ויקח שני נעריו עמו · דאל"כ יש להקשות על רש"י לא פיר' הכא כמו שפירש התם גבי אברהם · ואין להקשות והלא כבר למדנו זה מאברהם · וי"ל דאי לאו האי קרא ה"א דוקא ת"ח אסור כדאמרי' אסור לת"ח לילך יחידי בלילה מפני החשד ואברהם ת"ח היה אבל אינש אחרינא אף על פי שהוא אדם חשוב לא · מ"ה כתב כאן · ואי לאו קרא דהתם ה"א דרך ארץ בעלמא אבל איסור' ליכא להכי צריך למכתב קרא דאברה' · ועי"ל דלכך לא פרש"י הכא כמו גבי אברה' משו' דגבי אברהם כתיב וישכ' אברה' בבוק' דלשון וישכם משמע קוד' אור הבוק' ר"ל קוד' שיאו' היו' ועדיין היה לילה · ולכך פירש רש"י שאם אחד יצטרך לנקביו ישאר יחידי ואסור לצאת יחידי בלילה ולכך נקט רש"י שאין אדם חשוב רשאי לצאת בלתי שני נערים משום סכנה ובהכנת חמורא ואיסורא אבל גבי בלעם לא כתוב וישכם אלא ויקם בבוקר משמע שהאיר היום ולכך לא הוה סכנה אף אם ישאר יחד ולכך מפרש משום דרך ארץ וק"ל: (נ"א) ובפ' וירא כתב שאם ונרחק האחד יהיה השני עמו ואין זה קשיא דכאן אין לפרש שאם ית רחק יהי' השני עמו דהא בלאו הכי יש לו שמירה שהיו אנשים הרבה עמו ולכך הטעם שיהיו מוזרים ומשמשים זה את זה: כג [ד"ה וחרבו · הגיע כלי אומנותו] דקשה לרש"י דבלא חרב יכול המלאך להמיתו · ועל זה פירש אמר המלאך רשע זה כו' ולכך כתיב שלופה · כלומר שלו פה שפה לישראל שמתפללים להק"בה ולא שלך: כד [ד"ה גדר מזה של אבנים] מדכתיב במשוך ותלחץ אל הקיר בה"א הידועה משמע הגדר שהוזכר לפניו כן פי' הרא"ם וכל קיר של אבנים הוא · דבפרש' מצורע כתיב והנה הנגע בקירות הבית וכתיב אחריו וחלצו את האבנים משמע דקיר היא של אבנים וקיר דהכא קאי אגדר דלעיל אבנים (נ"ק כ"ט): כו [ויוסף · להלן] דק"ל דלשון עבור איכא שייך אלא כשעוברין על הנהר או בין בתרים והכא לא מיכנו שעבר ומפ' דהאי עבור פי' לפניו כלו' שהלך במקו' אחר לעמוד לפניו והא דנקט רש"י לעבור במקום עבור כי כן משפט המקור שהוא עבר שהוא בא בלא"ד רא"ם: [סימני ג' אבות] נ"ל פירושו הכי דבעמידה ראשונה היה לו ריוח מכאן לכך כתיב ותט האתון מן הדרך משמע שלא היתה צריכה אלא הטייה מעט ובעמידה שנייה לא יוכל' לזוז אלא לצד אחד דכתיב ותלחץ אל הקיר משמע שדחקה את עצמה לאות צד קיר כדי שילך המלאך והעמידה שלישית אין דרך ימין ושמאל להטות כדכתיב בקרא ומה הסימנים שאם ינקש לקלל בניו

של אברהם ימצא ריוח מכאן ומכאן שתפול הקלל' שיצאו ממנו בני ישמעאל ובני קטורה · ואם ינקש לקלל בניו של יצחק ימצא ריוח מצד א' שיצא עשו ממנו ואם ינקש לקלל בניו של יעקב לא ימצא בהם פסול ולא יוכל לינע בהם וזהו שכתוב בעמידה שלישית במקום צר דזהו יעקב שנאמר ויצר לו: כח [שלש רגלים בשנה] והא דרמז לו בתיבה זו ולא אחר שאמר שלש פעמים · י"ל דגבי רגלי' כתיב שלש פעמים יראה כל זכורך ודר' רז"ל יראה יראה כשם שבא לראות וכו' וא"ל המלאך אתה בא לעקור האומה מן העולם שהק"בה רוצה לראות אות ג"פ לכך זה היאך יקום אם אתה מאבדם מן העולם וק"ל: כט [ד"ה לו יש · גנות גדולה] יש מקשים ומה היא הגנות דהא הוא עצמו אמר אינן כמו אלא שאני יודע לכוין השעה שהק"בה כועס כמו שפי' רש"י לקמן מה אקוב לא קבה ה' ואם כן מה הוא הגנות שלא הגי עכשיו העת של זעם · ויש לומר דזה לא היה יודע בלק והשרים מתחילה דהא אמר בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר והא אין בידו לקלל אם לא בעת שזועם ה' ושמא לא יזעום ה' אלא ע"כ צריך להיות שבלעם לא גלה הסוד ובתר הכי ע"כ שלא כטובתו גלה הדבר וק"ל כ"ל: ל [ההסכן · כרגילא] פירש בספר רועין כלומר הסוסים רועין בשדה ואמרה לו אנכי אתונך את' לה כן לנשא ולא לרכיבה אמרה לא אשר רכבת עלי אמר לה לפרקים דרך עראי אמרה לו מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא גם שבכבוד אגלי שנאמר ההסכן הסכנתי באחיטו השוכמית כפיבותהי למלך סוכנת פירש משמשת: לב [כי ירט · יראה] כלומר בשביל שראתה אותי ולכך נטתה: [כלומר לקנאתי] כלומר דקשה לרש"י כיון דירט נוטריקון הוא עלמה קאי הדרך לנגדי · ומתרץ דקאי אהנה אנכי יצאתי לשטן וה"ק והנה אנכי יצאתי לשטן כל הדרך שהלכת היה לנגדי לקנאתי ולהקנטני ובזה יתיישב קצת קושית הר"אם שכתב ולא ידעתי איך תתפרש מלת כי במקום הזה ודו"ק: [לשון רטט] כלומר מיהר: [שהוא לכעסי] וה"ק קרא שירט בעל הדרך דהיינו בלעם לנגדי שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר היא דשתי תיבות חסרי' הם בעל והדרך דכך ראוי ליכתב כי ירט בעל הדרך הדרך שהוא לנגדי ובזה ניחא כמו שהביא רש"י הפשוטו לאחר שהביא המדרש לפי שעל פי המדרש אין נ"ל מקרא קצר וק"ל: [כמו ותכל דוד] דנ"כ סבר הוא דותכל הוא לשון נקבה ואינו מוסב על דוד וצריך להיות ותכל נפש דוד: [ירט לשון רצון] וגם חיבורו של מקרא בכתפלה כי רצה בעל הדרך לילך כדרך שהוא לנגדי אלא לפי' ראשון ירט לשון מיהר ולפירש זה ירט לשון רצון: לג [אולי · כמו לולי] דק"ל דאולי משמע שמא נטתה והא ודאי נטתה: [ד"ה גם אותכה הרגתי מסורס] דק"ל דגם אותך הרגתי משמע דבתחיל' הרג שום אדם אחר וזה אינו דא"ל שרי בלק שהם סרסורי העבירה דהא כתיב לך עם האנשים וא"ל הנערים דמה פשעם ומה חטאתם וא"ל דגם קאי על האתון כלומר כמו שהרגתי את האתון הרגתי אותך והא כתיב ואותה החייתי: [לא העכבה בלבד] ר"ל לא שעכבתי אותך מלילך אלא גם הרגתיך · קראפיך פי' אירע לך: [מפני שדברה] דקשה לרש"י מדכתיב אולי נטתה וגומ' כלומר אי לא נטתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי משמע אבל עכשיו שנטתה לא החייתי ולמה אדרבה עכשיו היה לה להיותה יות' הואיל ונטתה מפניו ולמה הרגה ומפרש דלכך הרגה מפני שדברה כו' ופירש מלת הרגתי ר"ל הייתי הורגך וא"כ החייתי פירושו כמו הייתי מחייה ולמדנו מזה שהרגה: לד [ד"ה אם רע · לבתרים] דק"ל ודאי רע בעיניו דהא קנף עליו · וע"ק לי בעיניך למה לי דמשמע בעיניך ולא בעיני אחר וע"ק מ"ת לי"ל ועל זה פי' להתייצב נגד

המקום

המקום וכו' ובזה יתורצו כל הקושיות. וק"ל: לה [לך עם. בדרך שאדם רוצה] דאם לא כן כיון שאמר בלעם אשובה לי היה לו לומר שוב אלא משום בדרך שאדם רוצה כו' אמר לו לך: (נה"י) קשה למה לא פי' לעיל על פסוק קום לך אתם. ונראה דס"ל להרב דבפסוק דלעיל אין להוכיח כלום דהא לא הוליכוהו בדרך שרצה לילך דאיהו רצה לילך לקללם. והקב"ה לא הוליכוהו בזה הדרך רק לקראי לך בשביל ממון ועל הקללה כבר היזהירוהו. אבל הכא שא"ל המלאך כי ירט הדרך לנגדי דהיינו אפילו ההליכה בשביל ממון ואפ"ה התרים ואמר אם רע בעיניך לילך בשביל ממון אשובה לי אפ"ה הרשהו המלאך ואמר לך עם האנשים בשביל ממון מוכח בדרך שאדם רוצה כו': [ד"ה ואפס. ע"כ] דאם לא כן מה הרויח המלאך ברדיפתו שרדף אחריו מפני שהשם סרה לו אפו אם בעבור שיאמר לו ואפס את הדבר ונומר הרי כבר אמר לו השם ואך את הדבר וגו' עכ"ל. ול"נ שה"ה רש"י זה שלשון אפס כי ידוע כי לשון אפס נאמר על העדר הדבר או העניין כמו שפי' ג"כ (מאיר נתיב) במלת אפס ויהיה דברי המלאך אל בלעם לך אבל הליכתך שבמחשבתך היא נעדרת כי הדבר את אשר וגו' אתה מוכרח לדבר: [ד"ה לך עם. כי חלקך] דק"ל עם האנשים ל"ל א"א לרמז כי חלקך. והא דמהפך רש"י ופי' שלא ע"ד המקרא. י"ל דרש"י בא להורות דאפס וגו' קאי אמלת לך שדרשו בו בדרך שאדם רוצה וכו' כי על מדרש עם האנשים כי חלקך וכו' אין נופל עליו לשון אפס דא"ל ואפס וגומ' מלתא אחריתי והוא תחילת דיבור וי"ו העיטוף דמלת ואפס נ"ל אלא ע"כ כדפי': לז [בתגבא שבוסו] (נ"א) דא"ל"כ הל"ל האמנם אמרת לא אוכל כבדך מאי האמנם לא אוכל כבדך אלא שכך הוא האמת שלא יכבד אותו: לח [על עיר מואב ימרפולין] דא"ל"כ עיר מואב ל"ל אם להודיע הכבוד שיצ' לקראתו עד קצה גבולו הוה לו לומר ויצא לקראתו עיר קצה גבולו מה צריך לומר אל עיר מואב אשר על גבול ארנון וכיוצא בזה דרשו גבי קרית חוצות כמו שפי"רשי לקמן. דא"ל"כ ויבאו קרית חוצות למה לי: מ [בקר וצאן. דבר מועט] מדכתיב כי כבד אכבדך מאד ל"ל למכתב צאן ובקר ודאי כבדו כמו שהבטיחו ועוד דרך כל העולם כן. הוא ששולח' לשרים הבאים אצלם מאכל ומשתה כ"ש לבלעם ולשרים אשר אתו שבאו בשבילו בשליחותו אלא לכך כתיב בקר וצאן לומר לך דלא כבדו כמו שהבטיחו אלא בדבר מועט דלא שלח לו אלא בקר אחד וצאן אחד ולהודיע רשעתו של בלק שאמר הרבה ועשה מעט:

פרשה כג

ג [אולי. אינו רגיל] דכתיב ליכו פה הלילה וכן אמר נופל וגלוי עינים שפירושו לפי פשוטו כתרגם שאינו נראה אלא בלילה כשהיא שוכב על מטתו. (נ"א) דא"ל"כ למה אמר אולי לשון מסופק ולמעלה אמר ואדעה מה יוסף ונומר שמשמע שהי' בטוח שהקב"ה ידבר עמו: [ד"ה וילך שפי. יחיד] כיון שהולך יחיד אין לו דבר לדבר עמו: ד [ויקר. גנאי] אמר בקושי של' לקרה וארעי בזיון ומלשון קרי: [ד"ה ואעל. אברהם לא העלה] דא"ל"כ ואעל עולות מבעי ליה מה ת"ל פר ואיל אלא לא כאברהם וכו': ז [ארם. בשתי שמות] אע"פ שלא נזכר נקרא רק ארם וגו' ספתמא כך היה כיון שהוא אומר. וכן מצינו נקרא ותאמרו בשלחם אנשים אף ע"פ שלא נזכר נקרא: ח [מה אקב. כשהיו ראויים] ויהיה פי הפסוק מה אקוב כי יודע אני שלא יסכי' אל ע"י לקלל מפני אני יודע שלא נתקללו כלל ואף שהיו ראויים להתקלל שאין

לומר שפי' שאין השם רוצה לקללם א"כ מאי ומה אזעום לא זעם ה' שהרי כבר אמר שאין השם רוצה לקללם א"כ אפי' היה כועס בימים ההם לא היה יכול לקללם: [ד"ה לא זעם. לא כעס כלל] וא"ת כיון שלא יכול לקלל אלא בזמן שכועס הקב"ה והקב"ה לא כעס כל הימים הללו למה אמר לו אלקים לא תאור את העם דהא הקללה לא היתה חלה. וי"ל דהקב"ה היה יודע שעתידין לכשול בבעל פעור ומגפה תבא עליה' ואי היה מקלל היה אומ' בשביל הקללה באה ה' נגף מגלתי: ט [ע"י אבות] אבות קרוים צורי' ואמהות קרויות גבעות: [ד"ה הן עם. זכו לו אבותיו] פי' ע"פ הואי הן נמשך לתחילת המקרא כי מראש צורים וגו' הן האבות כמו שפירש"י ובא להודיע מה הוא זכו לו אבותיו כתרגומו בלמודיהן עתידין וכו'. דא"ל"כ מה הוא לשון הן סיה הפסוק שזכו לו אבותיו ואמר כן עם וגו' והו' אשר לו לומר והו' עם וגו': [ד"ה ובגוים. ד"א כשהן שמחין] דלטעם א' קשה והיכא מיתי שיהיו נעשים כלם עם הע"א ל"פ ד"א. ולד"א קשה מה"ל לחלק בין שמחה לפורענות ל"פ טעם ר"ל: י [מי מנה. ד' דגלים] לפי שפי' מי מנה עפר כו' כתרגומו והתרגו' מתרגם בו מארבע משריית' ולא ידענו מאי הוא. לכך פי' מד' דגלים וק"ל: [מקיימין בעפר] ויהיה המקרא הזה מסורס כאלו אמר מי מנה מה שעושה יעקב בעפר פירש המצות שעושה בעפר ומספר את רובע ישראל ורע היוצא מן תשמיש כאלו אמר מי מנה מצות העפר שעושים ישראל ומספר זרע רובע ישראל כמוה הם ולא ידעתי מה יעשו במלת את עכ"ל הרא"ם. והא דפי' ד"א וכו' משום דלפעם ראשון קשה וכי לא ידעינן מספר ד' דגלים שהרי אפשר לספור אותן לכן הביא ד"א וכו' וכדפי' במתן שכרן קמייהו. ול ד"א ק' שצריך לסרס המקרא לכן פי' גם טעם ראשון: [רובע ישראל רביעותיהן] (ד"ר) כי אור דבר זה ע"ד מה דאיתא גם כל היד דף ט"ו המלאך הממונה על ההריון לילה שמו נוטל טפה לפני הקב"ה ואומר רבש"ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש בזה הוכיר בלעם של שבח של ישראל שאפי' דבר מאוס כזה חשוב לפניו שמסתכל בו: [ד"ה תמות. ישרים שבהם] פירש ולא ישרים סתם דאם כן הברכה הואת אינה של ישראל ואין אמר בלק לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכתי ברך: יא [ויאמר. ע"כ תשוב] שתי קושיות מקשה רש"י שלא מה היא השימה הואת דלא מפרש הפסוק מה היא השימ'. ועוד מה חסר המקרא באמרו כו'. ר"ל היה לו לכתוב ויקר ה' אל בלעם ויאמר שוב אל בלק ונומר דהא לא חסר המקרא כלום אי לא אמר וישם דבר בפיו. והר"אם פי' מה היא השימה הזאת דאי אפשר לומר שאמר שוב אל בלק הוא פי' וישם דבר בפיו דא"כ ויאמר ל"ל היה לו לומר וישם דבר בפיו שוב בלק וכה תדבר: וא"ת למה לא פי' רשי זה לעיל דהא ג"כ כתיב וישם ה' דבר בפיו בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. י"ל דלעיל י"ל דוישם ה' בפיו ונומר הוא תשובה על את שבעת המזבחות ערכתי וגו' אבל הכא קשה בלא דבר בלעם כלום: יז [מה דבר. לשון צחוק] דא"ל"כ מה בפוך מיבעי ליה דפשיטא ששאל ה' מה דבר. (נ"א) דא"ל"כ מה היה צריך לשאול דוודאי מעצמו יאמר לו מה דבר השם ית' בבראשונה אלא כיון לצחק: יט [ד"ה ההוא אמר. בלשון תימה] כלומר וכי הקב"ה אמר ולא יעשו דבר ולא יקימנו: [חוזרין ונמלכים] כלומר תרגומו של ויתנחם תויבין ומתמלכין ופירושו חוזרין ונמלכין לחזור בהם והוא מדברי רש"י ז"ל ולפי התרגו' אינו לשון תמיה כלומר בני אדם דרכם בכך אבל לא הקב"ה: כ [הנה ברך. קבלתי] הודיענו בזה כי ברך אינו דבק עם ודבר ולא יקימנו הסמוך לו

אלא אם מאמר מה דבר ה' ואמר קבלתי במקום לקחתי שהרי לקיחה
בכל מקום ולהיות אלא ברך מקור הוסיף למ"ד כי המקור בכל מקום
יכשרך לשימוש אותיות בכ"לם ולהורות שמי קבל מברכות היסיף
אלא ממנו ולהורות למי יברך הוסיף אלא אותם: [ד"ה וברך·
לא אשיב] ה דייקנו בזה שאלת ברך הוא פועל כלומר שברך אותם
ולא שם כלומר שהוא מוכן לברך אותם ומפני שזלת ולא אשיבנה
איננו פועל אלא על השם כלומר שעדין לא ברך אותם אשיבנו
וממחשבתו שרוצה לברך אותם אבל של הפועל איננו נופל לא אשיבנו
כיון שכבר בירך אותם הוצרך לומר ולא אשיבנה את ברכתי כאלו
אמר וברך ברכה ולא אשיבנה: כא [ד"ה לא הביט באניות]
באניות שלפם לשון און: כב [ד"ה כתועפות· כתוקף רום]
רבונובו דימלת ראם כמו רום לא ראם שהוא בהמה שאין ראוי ליפם
כם האל לבהמה וה"ק כמו שבנאי שבנה בנין נבוה וחוק אתה מכירו
ויוד' שהו' חוק כך הק"בה בנה עולמו ויסדו על חוקו' והוציא בחוקה
בתוקף רום וגובה שלו ר"ל בחוקת עולמו · ר"ל כתיעפות דהכא
וכסף תועפות שכיהם לשון מעוו: [ותוקף רב] ר"ל דהוא רוצה
לתת טעם למה נקרא התוקף בלשון תועפות ואמר שהוא לשון עוף
יעופף דמה שיעף העוף תוקף רב הוא זה לפי שכדר כל דבר שהוא
מורכב מד' יסודות כשזורקין אותו באויר נופל לארץ והעוף מעופף
באויר שה' הפך טבעו בודאי כח רב יש לו: [אלו השדים] ר"ל
כתוקף השדי' שפורחין במהירות מסוף העולם עד סופו: (קנ"מ)
צריך לתת טעם למה הזכיר כאן רש"י ז"ל השדים ולא למלאכים
הנ"א האריך בזה ואפשר לומר כיון שעיקר מעשיו היו מעשה שדים
שבתחלה היה קוסם וכן בלק היה קוסם גדול כדלקמן לכן הפסיד
את בלק במה שה' השגתו: כג [ד"ה כעת· אשר תעלה] מפני
שכף הדמיון מורה שהוא מדמה עת אחרת לעת הזאת · ולטעם
ראשון קשה למה כתיב ראם לכן הביא ד"א דשדים נקראים ראמים ·
ולד"א קשה היה לו לכתוב בקרא ראמים · ל"פ גם טעם ראשון
וק"ל: [שהן יושבין לפניו] מפני דלעיל מיניה כתיב ותרועת
מלך בו שהוא פי' ה ריעות אמר עוד עתיד שתהא עת אחרת כזאת
שישבו לפניו דרך חבה: [אלא כמסר להם] פירש ויהיה דבק עם
כי לא נחש ביעקב · ולפי הד"א יהי' פי' כ"ף הדמיון הכי כעת
כלומר אם יבא עתיד שיצטרכו לדבר כענין נחש או קסם יאמר להם
ע"י נבואה ולא יצטרכו נחש או קסם כנ"ל · בזה נמי ניחא לי"ל
לרש"י לשני טעמים וק"ל: כד [ד"ה לא ישכב אוכל] אוכל גם
כן לשון סבלה הוא: [ומפילים חללים] היינו דם חללים ישתה:
[מלכי מדין חללים] דלפי' ראשון המקרא הזה כולה איננו כמשמעו
ולפי' ד"א קשה דפי' לא ישכב על מטה ופשוטו משמע דקאי על העם ·
ל"פ גם טעם ראשון וק"ל · ואע"פי שאין כאן רמז על הריגתו של
בלעם עוהם מ"מ מבתחלה הראו לו מן השמים הריגתו כאשר הראו
לו הריגת מדין: כה [גם קב· מוסיף] כאלו אמר לא תברכנו
גם לא תקבנו ולא תקבנו גם לא תברכנו · וא"ת מ"ט אמר לו
בלק כן · וי"ל דסל קא אדעתא דבלק שמא היה בלעם סבר לפי
שרמז גם קוב לא תקבנו וגומר אבל אם רוצה יברך תחילה ולאחר
כך יקלל אותם לכך אמר גם קב וגומר פי' גם ראשון מוס' על גם
שני וגם שני על גם ראשון וכו': כז [ד"ה וקבותו· אין זה ל' צווי]
כי איך יצוונו שיקוב אותו מיד שמא לא ישר בעיני אלהים לכן אמר
וקבותו לי משם לשון עתיד כלו' אשר שיישר בעיני אלהים לקוב
אותם: כח [ראש הפעור· וכן כל הצווים] (נמ"י) הרב כפל
בכאן קרוב למ"ש לעיל גבי ראש הפסגה ולא עוד אלא שהוסיף וכן
כל הצווים וכו'. נראה דנשלמא לעיל ר"ל שתפי' הפרג' בראש הפסגה
וכן נעשה שהרי נאמר כס"פ וזאת הברכה ויעל משה וגו' ראש הפסגה
וגו' וימת שם משה וגו' אבל בראש הפעור לא היתה שום פרצה
ולמה הוליכו' בלק לשם · וע"ז תירץ דמ"מ היתה פרצה ע"י
הפעור והוקשה להרב דא"כ לא היה בלק קוסם דהא טעה · ע"כ
תירץ וכן כל הצווים וכו':

פרשה כד

א [ד"ה לקראת· אוכיל] ה"נ רוצה ולא רוצה לקללם אוכיל
כו' כלומר כין דוב' בין איננו רוצה לקללם אזכיר עונותם: [ד"ה
וישת· כתרגומו] שהזכיר להם עון של עגל שעשו במדבר
ב [וישא· עין רעה] דא"לכ למה נשא את עיניו בפעם הזאת
יותר מבשאר פעמי': [ד"ה שוכן· עלה בלבו] רצונו לתרץ במה
שכתיב ותהי עליו רוח אלקי' משמ' שהיה עליו נבואה ולא מפרש
אחריו אחי נבואה אלא מספר בשכון של ישראל ומפרש עלה בלבו
וכו' וכאלו אמר ותהי עליו רוח אחרת והיא רוח אלקים שלא לקלל:
(ד"ד) בגמרא א"ר יוחנן ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה
כנגד זה אמר ראוים אלו שתשרה שכינה עליה' ופירשו התו' שם דלמד
זה מדכתיב אחריו ותהי עליו רוח אלהים וזה צריך ביאור דהא על
בלעם אמר שהי' עליו רוח אלהים אלא ע"כ דה"פ דקשה בפסוקי
שאחר שראה ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח כו' דהיינו לשון
תפלה שהתפלל עליהם שתשרה שכינה וכל המתפלל והוא צריך
לאותו דבר הוא נענה תחילה וה"כ וכה בלעם שתרתה עלי' ורוח
אלקים וזהו שכתב עלה בלבו שלא יקללם כיון שבא עליו רוח אלהים:
(נ"א) נותן טעם במה שרצה לקללות שלא יהיה להם בתי כנסיות
ובתי מדרשות כדי להפריד ח"ו השכינה ביניהם וכן בתי מדרשות
נ"כ מיום שחרב ב"ה אין להק"בה אלא ד' אמות של הלכה וכל כוונת
בלעם ח"ו להפריד שכינה מישראל והיפך הק"בה וברכם מה טובו
אוהליך יעקב ומשכנותיך ישראל · עו ע"ד הקול קול יעקב בזמן
שקול יעקב אין ידים ידי עשו: ג [היו גדולים] בלעם ובלק
ולעיל גם כן כתיב בבלק בנו צפור ופירוש' בנו הוא כעזר אביו
וכן בלק והא דלא פירש זה לעיל גבי בנו בעור · יש לומר דלעיל
ה"א שוי' ונוספת היא כמו למעינו מים אבל הכא דרשו משום דכתיב
פעם שנית בנו בעור ע"כ לדרשא אתי ומכאן ילפינן נמי אמה דכתיב
בנו צפור: [יונה בן פרס] כלומר ליטרא בן שני ליטרא היה:
[ד"ה שתום· שישתם ויבת ס] ולענין יין נסך קאמר שאם היה
חביות של יין נקבית ע"א לבדו ושהה שם עד שיכול לנקב ע"א החביות
ולהוציא יין וישתם ויניב פירש ;ייבש הסתימה כתרגומו מרבו המים
בגוונו או הוי יין נסך ש"מ דלשון שתום נקובה היא: [פתוח עין]
כלומר שהיה לנראייה טובה יותר משאר האדם: [ולא אמ' שתום
עינים] רצונו לתרץ הא מסורת בידינו דבלעם היה סומא ולמה
מפרש רש"י פתוח העין דמשמע שהיה רואה בראייה טובה: ועל זה
פירש לא נאמר שתום העינים וכו': ד [נופל· לא הי' בו כח]
לפי פשוטו קשה למה אמר נופל היה לו לומר שוכב וגלוי עינים:
ז [ד"ה וירם מאגג מלך א'] שאול המלך וה"ק קרא וירם ר"ל שאול
המלך יטול מלכותו מאגג ע"י שיכבוש אותו: ח [אל. ורום שלו
יאכל] ויהיה פי' המקרא בזה האל שהוציאו ממצרים שתקפו כתוקף
רום וגובה שלו ואמר ובאותו תוקף ורום שלו יאכלו ישראל ע"א שהם
צריו ועצמותיהם של ע"א יגרם שלא כא שכתו' להודיע כחו של הק"בה
שהרי כבר אמר למעלה · ועד שישאר מאמר ויאכל גוים צריו
בלתי נקשר לא לפניו ולא לאחריו וא"כ יהיה פירושו של קרא הכי
האל שהוציאו ממצרי' שתקפו כתוקף רום וגובה שלו ועם אותו התוקף
ורום

זרוס שלו יאכל ישראל והוסיף מלת את וה"א הידועה על מלת ע"א אמר את הע"א כי עם זה יובן שיהיו הע"א נאכלים ולא אוכלים ולא אוכלים והוסיף מלת שהם כי עם זה תהיה מלת גריו כיאור· ועוד הוסיף מלת של גרים להורות אותם שהם גריו יגרם ולא כל הע"א בכלל לכן אמר גריו ולא גרים: [ד"ה יגרם· ערמימותו] ערמימותי לשון ערום: [ד"ה וחציו· מרי פלונת'] תרגום של בעלי חצים וה"ק קרא ושלוקה של גרים יחלקו ישראל ר"ל א"י שהיה להם בחלוקה יחלקו ישראל: יד [הריני כשאר עמי] דאל"כ אני הולך למקומי מבעי ליה כמו שאמר בסמוך וישב למקומו: [ד"ה איעצך מה לך לעשו'] ר"ל דלשון איעצך אין שייך לומר על אשר יעשה העם וגו' אלא יאמר לו השמועה אבל לא בלשון עצה יהיה ראוי לכתוב אשר תעשה וגומ'· ועל זה פי' מה לך לעשות ומקרא קצר הוא כמו שפי' בסמוך וה"פ איעצך מה לך לעשות וגם אודיעך את אשר יעשה וכו' וזה היא העצה שהכתוב לא גילה אות' אלהיהן וכו': יו [ויודע: לכוין השעה] דקרינן דע עת עליון כלו' שיודע עת שכועס בה עליון· (דנ"ש) דק"ל השתא דעת בהמתו לא ידע והאיך ידע דעת עליון· ל"פ לכוין וכו': יז [אראנו· שבחו של יעקב] (נ"א) דאין לפ' אראנו לעם דא"כ היך אמר ולא עתה· אלא א' רואה וכו': [ד"ה וקרקר· קורה·] והוא לשון נוקב: [ד"ה כל בני שת· כל האומות] אע"פ שהי: לאדם גם קין והבל הא הבל הרגו קין קודם שהיו לו בנים וקין אע"פ שהיו לו בנים הא מתו כולם במבול אבל משת בן אדם בא כל שהיה אחר המבול ומזכו יצאו כל הע"א שהוא בא משת: יח [והיה ירושה· לאויביו] ר"ל אויביו שכתיב בקראהם ישראל שהם אויביו של ע"א והוסיף למ"ד למלת אויביו מפני שבזולת זה לא הודיע הכתוב לאיזה אומה יהיה שעיר ירשה: יט [וירד· מושל] כלומר זולת דור הנזכר: כ [וירא· בפורענו'] פי' לא ראייה מוסיית שהרי כתי' אחריו ואחריתו עדי אובד ותהיה מלת וירא ע"כ הראייה השכלית ומה שלא פי' לעיל גבי אראנו שהוא לשון הסתכלות שהיא ראייה שכלית מפני ששם מדבר בענין שבחו וגדולתו של יעקב שהיא ראייה שכלית בהכרח אבל פה אמר ראשית גוים עמלק היה עולה על הדעת שהיא ראיי' מוסיית לפיכך פיר' שהיא מורה על ראייה שכלית· רא"ם [ד"ה ראשית· להלחם] דרוכו לתרץ הא הרבה ע"א היו לפני עמלק ואין לפ' כמי ראשית לשון חשיבות ומעלה שהרי מפלגם אליפז בן עשו היה: [לא אבד נידים] כלומר ולא כמו שאר מלכי עובדי אלילים שיאבדו מכח מלחמה מאשר דכתיב תמחה את זכר עמלק ידענו שעל כל פנים יהיה זה מידינו: כא [תרעתים שמעתים] ר"ל שהיו סנהדרין כל הלשונו' הללו שייכים גבי סנהדרין· תרעתים לשון שער רבה לומר שער של סנהדרין· שמעתים ע"ש שידועי' בשמעתא· סוכתים ר"ל שסוכין ברוח הקודש: [מהיכן זכית] הוצרך לפרש שהוא לשון תימה מפני שבלעם לא בא אלא להודיע גדולתן של ישראל ומה לו להודיע גדולתן של בני יתרו· ואין לומר משום שהוא תקוע אצל עמלק משום הכי הזכירו אחר עמלק וכמו שפי' רש"י לעיל ועדיין קש' מנא ליה שהוא לשון תימה· י"ל דא"כ למה הזכיר גדולתו עד שהוצרך לפרש גם הרעה שלו דהיינו שיגלה ואין בזה היתר מאחר שיש לו תקוה שישוב· אלא ע"כ שלא הזכיר אלא על דרך תימה רא"ם· ועי"ל כיון שהזכירו בלשון נכח ואמר איתן מושביך ולא אמר מושבו ש"מ לשון תימה הוא: כב [ד"ה עד מה שאה לשלח ושבור] כלומ' איכו מגלך אלא לחלח ושבור ואין זה טירוד כו'· לחלח ושבור שם מקומות הם וה"ק כי אף אם יהיה אתה עתיד לגער עם ישראל אתה קין מה בכך עד מה אשור תשבך ר"ל איכו מגרך אלא לחלח ושבור ואין זה טירוד מן העולם: כג [ד"ה אוי משומו] ר"ל מי הוא' שיכול לעשות שלא ישים עליו הגיור את אלה והם הבילבולים שיהיו בעולם: כד [ד"ה וגם הוא] כלומ' ואח"כ גם כעובדי אלילים שיכו את אשור ועבר סופן לאבד עדי עד:

פרשה כה

א [בשטים· כך שמה] כלומ' אף על פי שיש שדורשים למה נקרא שטים שעשו שם מעשה שטות אין זו ממדרשים הקרובים לפשוטו של מקרא לכך פירש כך שמו ✿ נראה דיוקו של רש"י מדכתיב בשטים בפתח תחת הבי"ת משמע ששם זה ידוע משא"כ שדרש· גלו"ט: [ד"ה לזנות· כדאיתא בחלק] ר"ל דשם מפורש מה העצה שנתן בלעם· איך שיתפסו אע"פ שהיו פרושים מן העריות' כדאית' התם שהיתה הילדה יושבת מבפנים והזקנ' מבחוץ וכו' אבל לא ר"ל כדאיתא בחלק שבלעם נתן העצ' שזה מובא בבדי' נקרא כדפי' רש"י לעיל דכתיב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: ב [וישתחוו· בשתקף יצרו]· הוצרך לומר זה מפני שהזנות יצר הרע שולט בו מ"ה אין לתמוה האיך נכשלו בה ישראל אלא יש לתמוה בעבודת אלילים היאך נכשלו בה וזה בא להודיע וכו' (נ"א) דאל"כ הל"ל וישתחו לאלהי מואב למה אמר לאלהיהן שתוה האלהות בזנות· אלא שע"י הזנות עבדו ע"ז ג [פעור שפוערין] פי' פעור מלשון פתיחה וגלוי הוא שהיו מגלי פי הטבעת ומוציאין רעי: [ד"ה ויחר· מגפה] מדכתיב בסמוך ותעצר המגפה מכלל שהלך גם מגפה: ד [ראשי העם· לשפוט] רצונו לתרץ אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו ומערך והוקע לא קאי אראשי העם אלא הם דנו את העם וכל מי שידונו למית' והוקע אותם: [ד"ה והוקע וכל בסקלים] רצונו לתרץ הא עבודת אלילים בסקילה ולמה נתלו אלו: [ד"ה נגד השמש· לעין כל] מפני שהשמש הוא לעין כל נקרא כל דבר שהוא לעין כל נגד השמש ולא שהוא נגד השמש ממש: [הענן נקפל] י"מ והא בשמת אהרן נסתלקו הענכים כדפירש רש"י לעיל בפרשת חקת ולא מניכו שחזרו כמו נחר שנסתלק שחזר להם וכן הקש' הפוסקי· ולי נראה אף שנסתלקו הענכים הענן שהוה מיסך עליהם מפני השרב והשמש שלא יכה על ראש ובפרט במדבר שהיה החום גדול ושלא בשכו הרוחות שהרי מ"ה לא נולו את ענמם מפני שלא נשבה רוח נפונית אותו ענן לא נסתלק מהם· ועי"ל שאף שנסתלקו הענכים ענן זה היה לפי שעה כדי להודיע מי הם החוטאים: [והחמה· זורחת] דעב היה נמשך עליהם בסוכה ואותו שחטא נקפל מכנגדו והחמה כו': ו [נתקבצו שבטו של שמעון] ר"ל הא ראו כל ישראל שמשה נוה להרוג כל הנצמד לבעל פעור ששוכב עמהם ולמה לא ירא שלקרב אליה· והר"א פירש דאם מעצמו עשה זה מדוע המתין עד שאמר משה הרגו איש אנשיו הנצמדים: [ד"ה לעיני משה· מי התירה] אבל טעו דמשה היה נושא קודם מתן תורה א"כ היתה גיורת: [ד"ה והמה בוכים· נתעלמה] דאם לא כי למה היה בוכין כאן יותר מבעון העגל או שאר עבירות: ז [וירא· ונזכר הלכה] דאם לא כן למה לי וירא הל"ל ויקם פנחס מתוך העדה ונומר: [קנאין] רבה לומר הרוכים לקנא להש"י והרגוהו וכירש קנאין פוגעין בו כלומר מעצמן ודוקא בשעת מעשה אבל אם פירש בבועל אין הורגין אותו ואם בא הקנאי ליטול רשות מב"ד אין מורין לו אף על פי שהוא בשעת מעשה מ"ה הוצרך פנחס לקום מאליו ולעשות המעשה: ח [ד"ה אל הקבה· והרגה נסים] שהיה לו לוזרי לפרוש ופנחס לא היה רשאי ולא פי'· וכן היה לוזרי לקרא

לאנשי שבטו שסייעוהו ושכיון בזכרות של איש ובנקבות האשה שיבין הכל יודעין למה הרגם · ושלא נשמטו מן הרומח ובא המלאך והגביה המשקוף כדי שיוכל לבוא ובא המלאך והשחית בעם שיהא שבטו של שמעון טרודים ונארך שנית הרומח עד שנכנס בתיכם ויצא למעלה · ונתחזק זרוע פנחס ולא נשבר הרומח · ולא נפל מדמם על פנחס ולא מתו לטמא את פנחס · ודרך העליון להיו' תחתון ותחתון עליון וכאן עליון עליון ותחתון תחתון:

חסלת פרשת בלק

פנחס

יא [לפני שהיו השבטים] דאל"כ הא כתיב לעיל פנחס בן אהרן הכהן ולמה כתב כאן אלא ע"כ כדי לייחסו ואם כן קשה ולמה לי לייחסו והלא כבר ייחסו לעיל בסוף פרשת בלק אחר אהרן הכהן גבי האי מעשה עצמו דכתיב וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם וגו' ומתרץ לפני שהיו השבטים מבזין אותו הוצרך הכתו' לייחסו עוד שהוא בן בנו של אהרן · א"כ י"ל דמשום הכי יחסו לעיל אחר אהרן כלו' כמו שאהרן היה עוצר המגפה מישראל בקטרתו את המחתה כך פנחס עצר המגפה מיש·אל בהריגת איש מישראל ולכך יחסו אחר אהרן משום הכי מקשה רש"י הכא דלא שייך הכא לתרץ כן: [יהרג נשיא] ור"ל דשני דברים היו אלא שהוא בן פוטי ר"ל אשתו של אלעזר היתה ממשפחת יתרו ואביה פוטם עגלים לע"א כדפי' רש"י לעיל בפ' וארא · ועוד שהרג נשיא מישראל והא דנקט רש"י שפטם אבי אמו עגלים לע"א לאו למימרא דפשיטא ליה לרש"י דאבי אמו היה מזרע יתרו אלא לאו דוקא הוא אלא מלא נקט כי ספק הוא אם אמו היה מזרע יתרו או אבי אמו · וק"ל: ° (כפ"י ונקנ"ח) וא"ת היאך נסתלק ממנו בזיון התרעומות והריבן שהיו מרננין עליו הראיתם בן פוטי סוף סוף הבזיון במקומו עומד שאבי אמו פיטם עגלים לע"ז · י"ל שמה שמרננין עליו ומבזין שהרג נשיא מישראל שהי' סוברין אותו שעשה זה מחמת שקינא על כבודו של משה אחי אבי אמו שהפרים זמרי לנגדו בא הכתוב ויחסו אחר אהרן לומר שבזה המעשה הי' משיב חמה כגודל זכותו כמו שהשיב אהרן חמת ה' בקטורת והי' להם לזכרון ע"ז כדאיתא בפ' הנשרפין בן אהרן משיב חמה בן משיב חמה בן קנאי בן לוי שקנא באחותו דינה · והשתא א' שבא הכתוב ויחסו רק עד אהרן ולא יחסו עד יעקב אלא שעיקר הכתוב בא לומר שהיה דומה במעשה זה לאהרן שקנאת ה' עשה זאת וכן המדה לו בתולדה ובטבע אבותיו ולא קנאת מר"עה עשה זה: [ד"ה בקנאו · בנקמו ·] דק"ל דקנאה אינו אלא שנושא עליו שנאה בלב ופנחס לא היה לו קנאה בלבו על זמרי · ומתרץ בנקמו את נקמתי כלומר דקנאה לשון נקמה · ותו ק"ל היאך שייך למכתב אהקב"ה בנקמו את נקמתי · ומתרץ בקצפו וכו' כלומר דנקמה הוא בא ע"י קצף מ"ה נקט לישנא דקנאה וכן כל לשון נקמה שכתיב בהקב"ה לשון קצף הוא · ותו ק"ל כיון דקנאה היינו נקמה למה לא כתיב בהדיא בנקמו את נקמתי · ומתרץ כל לשון קנאה וכו' כלומר קודם שעשה נקמה מתמרמר בלבו ויש לו קנאה עליו לעשות בו נקמה א"כ התחלת הנקמה יש בו קנאה לכך כתב לשון קנאה: [המתמרה] שמתמרה לשון מרה: יב [את בריתי לברית שלום] ק"ל למה כתיב בריתי הל"ל את ברית שלום · ומתרץ בריתו שאני נותן לו תהא לו לברית שלום ומ"ם לא נכתב נקרא ברית שלום שלא יהא מלת שלום דבקת אלא הוא כמו מקרא קצר וכמו שפי' רש"י ז"ל · והר"אם פי' הוסיף מלת שתהא לו לברית שלום ולא הספיק במלת הנני נותן לו הכתוב לעיל מפני שכתוב אחריו והיתה לו ברית כהונת עולם שלא הספיק לו מלת נותן לו ומלת בריתי הכתובים לעיל מחוייב שיהא גם לבני שלום כמותו שפירושו הנני נותן לו את בריתי שתהא לו לברית שלום ולברית כהונת עולם הוסיף לה"ד במלת שלום להורות על בעבור הצריך לו להורות שהברית הזאת בעבור שלום ובעבור כהנת עולם ואחר שגלה זה בשלום אין צריך לגלותו בכהנת עולם עכ"ל: [טובה ומכות] פי' ששלם לו חן חן על הטובה שעשה לו · כתב הר"אם ויש לתמוה בשלמא לפי' החכם אבן עזרא שפי' שהשלום ששלם לו הוא שלא יירא מאויבי זמרי שפיר הבטחה נופלת בו שבועה לקיים הבטחתו אלא לפי' הרב שאמר פי' שלמותיו וכאדם המחזיק טובה ואין בזה שום הבטחה מה שבועה נופלת בו עד שיאמר שתהא לו שבועתי זאת לשכר שלום ויש לדחוק וליישב דעיקר ברי' הוא על כהונת עולם שעיקר כהנים גדולים הם מזרע פנחס ואגב הברית מבשר אותו שמחזיק לו טובה וזכות על שעשה עמו טובה והוא השלום: יג [והיתה לו בריתי זאת] ר"ל והיתה שהוא לשון נקבה מוסב על ברית דכתיב לעיל מיניה וברית לשון נקבה הוא · והר"אם פי' מלת והיתה איכה דבקה עם מלת בריתי שלום כי בריתי שלום לא תהיה ברית כהונה רק היא דבקה עם מלת בריתי שהברי' תהיה לברית כהונת עולם כמו שהיתה לברית שלום: (נ"א) וא"ת למה לא נמשח פנחס כמו שנמשחו אהרן ובניו · ויש לתרץ שבאותו זמן קטן הי' ואין משחין קטן וכאשר נעשה גדול לא שייך למשחו · וקנ"מ מתרץ אבל יותר נראה כיון שגלוי וידוע היו לפניו יתעלה שיזכה בה בזכותו עצמו במעשה הגדול הזה לא רצה למשוח אותו או שהי הנראה שלא זכה בה אלא מחמת שהי' מזרעו של אהרן: יד [ושם איש · ושם את הרשע] דק"ל דכתיב לעיל והנה איש מישראל בא ונומר היה לו להזכיר ומתרץ בשם וכו' יוחס את הרשע לגנאי כל מי שהוא יותר גדול חטאו כמי יותר גדול הר"אם: [ד"ה נשיא בית אב משמעון] נראה לפרש דמה שפי' רש"י נשיא בית אב לאחד כו' קאי אלעיל מה שפי' כך יחס את הרשע לגנאי כלו' שלא תאמר הואיל מיכנו דזמרי היה נשיא לא תאמר שהיה נשיא על כל שבט שמעון שא לא היה נשיא אלא לאחת מחמשת כו' וזהו גנאי: [ד"א להודיע] דלטעם ראשון קשה דלא ה"ל למכתב אלא והאיש שחטא עם המדינית וזמרי וגו' המכה דכתיב נקרא למה לי מ"ה פירש ד"א · ולפי' ד"א קשה לעיל היה לו להזכיר לכן אמר טעם ראשון וק"ל: טו [ושם האשה · בת מלך לזנות] מקשים העול' מנ"ל דמשום שנאתן דלמא דעתן היה להחטיא אותם כדי שתסור השכינה מישראל כי היו מתייראים מישראל. וי"ל כיון דזקני מדין הלכו להם וסבירא להו דאין בבלעם שום ממשות א"כ איך עשו מעשה כזה ע"פ עצתו אלא משום שנאה עשו: [להודיעך שנאתן] וא"ת למה לא פירש כמו שתירץ לעיל להודיע שבחו של פנחס כו הל"ל כמו אע"פ שהיתה בת מלך לא מנע כו' · וי"ל דמה שפי' רש"י לא מנע וכו' ר"ל לא היה ירא שיענש בשבילו אם יהרגנו הואיל והיה נשיא כדפי' רש"י: [ד"ה ראש · אמות מלכי] ר"ל מה שכתיב נקרא ראש אמות משמע שבור היה ראש עליהם ואחר כך כתיב בית אב משמע שלא היה ראש אלא על בית אב ומתרץ דודאי לא היה ראש אלא על אחד מחמשת בתי אבות של מדין אבל הוא היה חשוב שבכולן וזהו שכתי' ראש אמות: [מכאו שלישי] יש מקשים למה מכאו שלישי ולא שני דהוי כלי

בזיון ש"א מכאו ראשון אף שהיה ראש אמות · וי"ל דאי מכאו שני ה"א לאו משום בזיון מכאו שני אלא משום שהיה נעיר בימים יותר מכלם אע"פ שהוא המשוב שבכלם אפ"ה לא מכאו ראשונה אבל השת' דמכאו שלישי ע"כ משום בזיון : יח [להטעותכם] הוכרע לפרש כן מפני שאין אדם נעשה צורר לאחרים אלא מפני הרעה שבאה לו מאחרים ולא מצינו שעשה להם ישראל שום רעה · לכך פי' שהפקירו וכו' מפני שבסנותיהם היו מוכרחים להפקיר בנותיהם לזנות כדי להטעותם בפעור רא"ם : [מפני דות] וא"ת ולמה לא כתב אלא טעם אחד ובפרשת מטות כתב שני טעמים לשנאה · וי"ל דקש' לרש"י מדכתיב הכא צרור את המדינים והכיתם אותם למה לי מלת צרור כיון דכתיב והכיתם אלא ע"כ צריך לומר משום דהכי כתיב צרור עליכם לאויב אותם תמיד משום הכי כתוב בלשון הווה ואם כן קשה למה לא יאויבו המואבים לכל הפחות שלא יתחתנו בהם ולאסור אף הנקבות · ועל זה פירש משום דות וכו' ובזה יתורץ למה דעת רש"י משונה מכל המדקדקי' שכולם סוברים שהוא מקור במקום ציווי וכמו שכתב הרא"ם : יט [ויהי אחרי · משל לרועה] דק"ל היאך תלוי המניין במגפה והביא המשל · אבל קשה לפי שדבר אחר שהביא רש"י היאך יתורץ קושית רש"י · וי"ל דכתיב לעיל מיניה צרור את המדינים והכיתם אותם וגו' וכתיב בפרשת מטות נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך ש"מ דבמלחמת מדין תולה מיתת משה לכך סמך מניין ישראל למלחמת מדין · והוצרך לטעם של ד"א משום דלטעם ראשון קשה לא היה לו למנות אלא המתים במגפה . וממילא היה יודע הנותרים · לכן פירש ד"א וכו' · ולד"א קשה סוף סוף עדיין לא הגיע זמן מיתת משה · לכן פי' גם טעם ראשון וק"ל :

פרשה כו

כ [לבית אבותם · על שבט אב] משום דבמשפחה אין חילוק אם הולך אחר הזב או אחר האם דהא הכל שבט אחד הוא אפילו אם יהיו משפחו' הרבה בשבט אח' אבל בשבטי' יש חילוק אם האם משבט אחר : ג [וידבר משה · דברו' עמם] רצונו בזה דמלת אתם קאי אדברים שדברו אל ישראל לאפוקי שלא תפרש כמו אתם שדברו עם ישראל : [ד"ה לאמר · צריכים אתם למנות] דלאמור לא קאי אוידבר משה ואלעזר שא קאי אשלמטה דהיינו מבן עשרי' שנה ונומר · והכי קאמר קרא וידב' משה ואלעזר הכהן אתם ר"ל הדברי' בערבות מואב על ירדן ירחו ומהו הדברים שדבר לאמור מבן עשרים ונומר אתם על זאת : ד [מבן כ' · שנ' כל העובר] וא"ת למה מביא פסוק הנאמר בפ' כי תשא ולא מביא פסוק דכתיב כאן שנאמר שאו את ראש ונומר מבן כ' שנה ונומר · וי"ל משום דק"ל דכאשר צוה משמע דכבר צוה להם וגם ישראל יודעין כבר וצווי דהכא עדיין לא ידעו אלא כשאמר להם משה · וע"ק לרש"י ל"ל למיכתב ובני ישראל היוצאים מארץ מצרי' לא ה"ל אלא ובני ישראל ותו לא · לכך הוצרך לפרש ולהביא אותו פסוק האמ' בכי תשא דאותו ציווי לא נאמ' אלא ליוצאי מצרים · וא"ת מ"מ היה לו להביא מפסוק הנאמר בפרש' במדבר סיני · וי"ל דמניין הנאמר בפרשת במדבר סיני לא היה אלא לפי שעה ביום הקמ' המשכן ולא לדור' אבל המניין שב' בכי תשא נאמר אף לדור' דמשמע כי תשא את ראש וגו' לשון כשתרצה אות' לא תרצ' אלא מבן כ' שנה : ה [החנוכי · ה"א מגד זה] וא"ת הא גבי עבודת אלילים נ"כ כתיב הכי דכתיב וירד העמלקי והכנעני · וי"ל אי היה כתיב כאן בני ראובן משפחות החנכי ולא כתיב חנוך לא הוה קשה מידי כמו גבי העמלקי אבל עכשיו דכתיב בני ראובן חנוך משפחת החנכי כי ק' למה הטיל ה"א נגד זה ויו"ד נגד זה : ט [אשר הצו · את ישראל] מפני שמלת הצו בהצותם הם מבנין הפעיל היוצא לאחר צריכי' פעול וצריך לפר' מי הוא הפעול הצו את העם כתב הרא"ם ולא ידעתי למה שינה הפעולי' ואמר שהא' מהם הוא ישראל וא' העם ולמה לא יהיו שניהם ממין אחד · ושמא י"ל כיון שהכפיל הפסוק בלשונו במלת מוכות הצו בהצותם לכן אמר הצו את ישראל ובהצותם הוא מהם העם או להיפך עכ"ל : י [ויהיו לנס · לאות] כלומ' לשון נס המורה על הגבוה כנס על הגבעה כנשא נס הרים : יא [ובני קרח · שהרהרו] רצונו לתרץ היאך כשהה שלא מתו הא כתיב את כל האדם אשר לקרח ש"מ דגם הבנים נבלעים בארץ : [נשגבר להם] מלשון פרי מגבר כלומר התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כ"כ בגהינם ולא מתו : יג [לזרח · אהוד בטלה] רצונו לתרץ הא לא חשיב כאן אלא באי מצרים שנמנו בפ' ויגש והתם כתיב ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בן הכנעני' והכא מנה זרח והתם לא נמנה וגם אהד לא מנה כאן · ומפרש דזרח דהכא כאן י"ל היינו צוחר · וצוחר לשון זוהר דס"א מתחלף בש"ת וזרח גם כן הוא לשון אור אבל משפח' אהד ע"כ בטלה : [וכן אצבון לגד] וא"ל והא רש"י עצמו מפר' לקמן לאזני אומר אני זו משפחת אצבון · י"ל דהא דפי' הכ' הוא ע"פ המדר' דז' משפחות בטלו אבל ליה לא סביר' ווהו כמו שפי' רשי לקמן דלא נקראת משפחה אלא אלו שירדו למצרים אזני לא היה מיורדי מצרים ולמה חשיב אותם לא"ל שאזני הוא אצבון אין דמיון לאזני עם אצבון אלא ע"כ נ"ל דמה שפיר' רש"י וכן אצבון לגד הוא ע"פ מדרש ירושלמי דז' משפחות חסרים ולית ליה כמו למדר' ירושלמי דאין נקראת משפחה אלא מיורדי מצרים · ובזה יתורץ הנ"ע של הרא"ם שכתב אך קשה והלא רש"י בעצמו כתב אחר זה שכל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרי' והנולדי' משם והלא' לא נקראו על שמם ואם כן איך מונ' האזני והוא איננו מבאי מצרים וצ"ע עכ"ל · ור"מ וכן אצבון לגד כלומר אל תתמה על שנוי השם של זרח שהרי אצבון לגד משבט גד גם הוא נשתנה שמו · הא דכתב רש"י הרי ז' משפחות והא לא היו לפי זה אלא ששה משפחות · י"ל הרי שבע וכו' דנקט רש"י ר"ל על משפחת ישוה שהיא מבני אשר ומבני אשר לא נמנה כאן אלא ישוי ובפרשת ויגש כתיב ישוה וישוי ווהו שפירש"י שבע משפחות : [שמנה המסעות] וא"ת והא לעיל בפרשת חקת פירש ז' מסעות · וי"ל דלעיל חשיב מהר ההר ואילך ולא הר ההר בכלל : [ומבני יצהר] כלומר דליצהר היו ג' בנים קרח ונפג וזכרי ולא מנה כאן כי אם משפחות הקרחי ונפג וזכרי בטלו והואיל ובטל הרוב כאלו בטלו כולן כמנא מבני לוי נפלו ג' משפחות שחסרו הם שמעי ועוזיאלי ונפג וזכרי שה' בני יצהר דהא לא חשיב מבני יצהר אלא משפחת הקרחי : [בדבר בלעם] פי' הן' משפחות דוקא ואל תאמר שהלוים נמי היו בדבר בלעם שלא מצינו שהלוים חטאו בדבר בלעם : [שבמדבר סיני] במדבר סיני היו פקודי בם חמשים ותשעה אלף ושלש מאות וכיון לא נמנו כ"א כ"ב אלף ומאתים נמצאו חסרים ל"ו אלף ומאה : [של שמעון] כלומר הכ"ד אלף שמתו בדבר בלעם כולם נפלו משבטו של שמעון והואיל ומצאנו דשבטו שמעון חטאו יותר משאר שבטים שהרי הנשיא של שמעון חטא : יז [לאזני · אצבון] כלומר אזני ש"מ כאן לא נמנה מבאי מצרים הילכך נ"ל שהוא האצבון אבל איני יודע כו' · וא"ת והא לעיל פי' רשי וכן אצבון לגד פירשתי זה לעיל : כד [לישוב · הוא יוב] בפרשת ויגש ופי' רשי בדברי הימים סימן ז' כי יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב : [בני בלע בן

בנימין

בנימין] כלומר גם אלו נולדו במצרים: (כמ"י) וקשה דא"כ ירד יעקב למצרי' בע"ב נפש מאחר שהיתה מעוברת מהן כיון דחשיב את יוכבד במנין הע' נפש מזה הטעם · וי"ל דשאני יוכבד שנולדה בכניסתה למצרים בין החומות אבל אלו אפשר שנולדה אחר כ"זה מ"שים במצרים · ע"ל דשאני שבט לוי שנמנה מבן חדש ע"ם: [ירדה אמן] ר"ל שהוא מפרש טעם למה נמנו משפחות ארד ונעמן בני בנים של בנימין כיון שלא מיורדי מצרים היו: [לכך נחלקו] וה"פ אל תקשה היאך שייך דבני בנים יקראו משפחות על שמם · ומשפט בחברון ומחול וכו': [ואם אגדה] כלומר אם ר' משה הדרשן מצא טעם זה בספר אגדה הרי טוב ואיני רשאי לחלוק עליו · ואם לאו אומר אני כו' כלומר ואם טעמא דנפשי קאמר אומר אני גם כן טעם אחר מעצמי: [משפחה רבה] פי' ארד ונעמן שנמנו למשפחת אינו אלא מפני רבויים שנולדו עכ"א מהם בנים הרבה וראוי לכל אחד להקרא בשם משפחה אף על פי שלא היו מיורדי מצרים ומפני שיש לטעות מאחר שארד ונעמן מפני רבוי בניהם נקראו משפחה לא היה לבלע אביהם להקרא משפחה בפני עצמה כיון שלא נקרא יוסף שבט בפני עצמו שכבר נחלק לשבטים אפרי' ומנשה בשלמא לרבי משה הדרשן שחשיב עובר כילוד נמנו אב ובן לשנים בפרץ ובניו מפני שהיו שניהם מיורדי מצרים אבל לפירש רש"י קשה · משום הכי הוצרך לומר שהיו לבלע בנים הרבה חוץ מארד ונעמן ונקראו גם על שמו משא"כ ביוסף · הר"אם: [ה' משפחו' חסרו] פירש זה גם כן מיסודו של רבי משה הדרשן ולכן פירש זה קודם ואלה בני שותלח: לו [ואלה · בני שותלח] זה לשון רש"י ורוצה לפרש למה נקראת משפחה על שם בני בנים כמו שפירש לעיל: לט [שפופם · שפוף] שפוף לשון מרפף: נג [לאלה · אע"פ שבאו לכלל ך'] פי' לאלה הכוכרים לעיל דהיינו ת"ר אלף ואלף תש"ל שהם באי הארץ תחלק הארץ כרבי יונתן ומפני שלא היה הכתוב צריך לומר דתתחלק הארץ בנחלה במספר שמות הבא אחריו ידענו שלאל' הכוכרי' לעיל תחלק ומה ת"ל לאלה דמשמ' מיעוטא לאלה ולא לזולתם לא בא למעט אלא לאלה דווקא שהם מבני עשרים ומעל' אמרים הרא"ם: נד [לרב · חלק רב] ואע"פי שנתחלקה בחלקים שווים מ"מ לא נתחלקה הארץ אלא לי"ב תחומין אינם שוין ומעשה נסים היתה החלוקה שגורל' ת כל אנשי השבט יתחברו יחדיו במכוון לכך כמו שהיה נ"כ נס שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין (ועיין במזרחי הארוך ובגמ'): נה [לשמות · אלא יוצאי מצרי'] רב"ל הא לעיל כתיב לאלה תחלק הארץ משמע לאותן שנכנסים לא"י וכאן משמע ליוצאי מצרים: [שינה הכתוב נחלה זו] נראה הטעם משום דכל דבור שיצא מפי הק"בה לטובה אינו חוזר והכא הבטיח הק"בה ליתן ליוצאי מצרים את ארץ ישראל ומתו כלם במדבר · לכך גזר הש"י שתחזור הנחלה ליוצאי מצרים והם ינחילו את בניהם · ובזה יתורץ נמי מה שנא' לעיל בפר' וארא ונתתי אותה לכם מורשה וגו' ולא כתיב ונתתי אותה לכם ירושה אלא רמז שלא יכנסו לארץ ולא ירושה רק שהם יורישו את בניהם אחריהם: [להם בנים בבאי הארץ] ר"ל שהם בני ך' וראוים לירש: [אלא אבי אביהן וחלקו] ר"ל אצל אביהן של שני אחים שכבר מתו ש"נו שמתים יורשין את החיים ואחר כך חלקו אותן שני אחים שכל בשוה לפי שהוא ירושת אביהן ואחר כך יורש בן אחד כמו אלו ב' בנים. והא דקאמר אצל אבי אביהן ולא אמר אצל אביהן משום דאלו לא מזרה במלמן אלא אצל אביהן שהיו מבני' ך' ומעלה כשיצאו ממצרים לזה יחלקו בשוה כשמחזיר כל אחד מבאי הארץ לאביו הלא כל אחד חוזר ומוריש לבניו ולא לבני אחיו (ועיין בגמרא ובמזרחי הארוך): נו [ע"פי הגורל · היה הדבר] דאם לא כן ע"פ הגורל ל"ל הא כתיב אך בגורל תחלק וגו' אלא לומר שע"פ רוח הקודש כלומר בשעת שיצאו הקלפים היה הקול עולה עם הקלפים ואומר אני גורל של תחום עכו עליתי לשבט פלוני · והוצרך לזה דא"כ מאחר שלפי רבוי' השבט ולפי מיעוט השבט היו חולקים ואם כן למה חלקו בגורל שמא יפול לשבט מרובה באוכלוסין חלק מועט · לכן פירש שהגורל היה על פי רוח הקודש: [ד"ה אך בגורל · יצאו יהושע וכלב] פי' דאך מיעוט הוא כלומר שלא נחלק בגורל והא כתיב על פי הגורל אלא יצאו יהושע וכלב וכו':

☙ והא דמהפך רש"י לפרש קודם ע"פ הגורל נראה דה"א אך בגורל להורות דבגורל לבד הכל נעשה בנס וכמו שפי' רש"י אעל פי הגורל. אבל השתא שכבר פי' רש"י זה ע"פ הגורל שהיה ברוח הקודש ק' מאי אך לכן פי' יצאו יהשע וכלב וכו' כלי"ט: נט [אשר ילדה אתה] פי משום שהכתוב קצר ולא פי' מי ילדה הוצרך לומר אשתו ילדה ואחר כך ק"ל במצרים ל"ל הוכרח לדרוש שלידתה היה במצרים ולא הורתה וא"א זה אלא בשנולדה בין החומות: סב [כי לא מה טעם] רצונו לתרץ מה שכתב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל הם מנה אותם · ומתרץ שלא נמנו מבן ך' כישראל אלא מבן חדש: [לא נתן להם נחלה] כתב הרא"ם ב"ע והא לעיל בפר' במדבר כתיב אך את מטה לוי וגו' וכתב רש"י שני טעמים אחד כדאי לגיון המלך וכו' ואחד צפה הק"בה ברוח הקודש שעתידה לעמוד גזיר' וכו' ומב"ל לשני טעמים שלו הא הכא כתבה התורה טעם למה לא התפקדו בתוך בני ישראל · ושמא י"ל שהטעם שכתבה התורה הוא על היות נמנים מבן חדש ומעלה ולא מבן ך' ומעלה כדכתיב מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל מבן ך' ומעלה אבל הטעם שאמרו רז"ל אינו אלא על שלא נמנו בתוך בני ישראל אלא אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן והכתוב הוצרך לצוות שלא ימנה שבט לוי עם שבטי ישראל אבל איני יודע איך היה אפשר שימנה אלו עם אלו מאחר שאלו מבן חדש ומעלה ואלו מבן ך' ומעלה וצ"ע עכ"ל · ול"נ דהוקשה להם כי מנין בני ישראל היה שלא ע"פ לירתן אלא לפי הדגלים ואם כן היה גם למנות שבט לוי אחר משעשני דגלים כפי נסיעתם ולמה נמנו בפני עצמן ועל זה נתנו שני טעמים: סד [ובאלה · אבל על הנשים] רצונו לתרץ למה כתיב איש דלא נותר אחד מבעי ליה: [לכך נסמכה] פירש שגם הן היו מחבבות את הארץ אמרו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו:

פרשה כז

א [למשפחות · שהיו כלם צדיקי'] כלומר ועוד טעם למה נאמר במנשה בן יוסף:

° (קנ"ח) ואע"פ שבצלפחד נאמר כי בחטאו מת נחלקו רז"ל באיזה חטא · וי"ל שלא הי' בו אלא חטא זה וכיון שמת עליה היתה מיתתו כפרתו ובחבורת צדיקים נמנה (ג"ז שם) וא"ת והא כתיב קרח בן יצהר בן קהת וידוע שקרח היה רשע והכוכרים עמו היו צדיקים · וי"ל שלא אמרו זה אלא במי שמעשיו ומעשה אבותיו גלוים וידועין בקרח שידוע שהי' רשע · ויצהר וקהת ולוי צדיקים אי אעשרלשכות הידוע: ב [לפני משה שרם] וכאלו אמר ותעמודנה לפני אלעזר הכהן וגו' ואחר כן לפני משה: ג [והוא לא · לבדו מת] דאל"כ מאי כ"מ אם מת בחטאו: [מקושש] נאמר כאן אבינו מת במדבר · ולהלן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו וגו' מה להלן מקושש אף כאן מקושש: [המעפילים] דכתיב בפרשת שלח לך ויעפילו לעלות וגו' דויעפילו בנמסר"י גלפחד ומפני שהתורה כסתו ולא גלתה אותו לכן אמר מן המעפילים

פיה שלא פרשוה כ"כ בפילול שנה : ד [ד"ה כי אין · לא היו תובעות] רצונו לפרש דכל כי כתיבה טעם הוא אשלמעלה והכא מה טעם הוא אלמעלה אדרבה בשביל שאין לו בן לכך יגרע · ל"פ דה"ק למ' יגרע ותן לנו כמ"ל כי אין לנו בן אבל א' ס"ה וכו': [שמכמכיו' פיו] הקשה מהר"ן דבפרק יש נוחלין אמרו על מ"ש כי אין לו בן מגיד שדרשניות היו ועל מ"ש אבי במקום כן אמרו מגיד שזכאיות היו · וצ"ע [ויקרב במשלח' הלכ'] דאם לא כן לקמן בפרשת מסעי לא כתיב רק ויצו משה על פי ה' כן מטה בני יוסף וגו' וכאן הוצרך להביא משפטן לפני ה' אלא דנתעלמה וכו': [ד"ה ראויה היתה] בלטעם ראשון קשה מכלי' דנתעלמה ממנו הלכה דלמא משה לא רצה לפסו' הלכה בלי ידיעת הקב"ה כמו דכתיב לעיל גבי ויהי אנשים ונגמר בפרשת בהעלותך דלא פי' שם שכאן נפרע ממנו ש"ה ה"כ : ל"פ ד"א . ולפי' ד"א קשה למה לא כתיב הכא כמו פת' עמדו ואשמעה וגו' לכן פי' גם טעם ראשון : ז [כן בנות · יאות] פי' שרש"י רוצה לפרש דברי התרגם שתרגם יאות שרצוני לומ' יפה תבעו בנות צלפחד שכך דרשו רז"ל כן בנות צלפחד דוברות שכך כתובה פרשה זו לפניו · רא"ם ✿ נראה דק' לרש"י למה לא כתיב צדק דוברת או משפט דלשון כן הוא לשון כמו כן דכתיב ומפורש במקום אחר לכן מביא דברי רז"ל כך כתובה פרשה זו לפני · וכיון דדבר זה אין מפורש בשום מקום בפסוק לכן מביא התרגום שפי' יאות · נלע"ד : [ד"ה נתן תתן · שני חלקים] הר"אם האריך כאן וסוף דבריו שרש"י ליסבה דבריותא נקט בלישני' אע"ג דההיא בריית' אתי מ"ד ליוצאי מצרי' נחלקה הארץ לאו משו' דס"ל כוותיו אלא משו' דמיניה נ' למילף למ"ד לבאי הארץ נתן תתן ב' חלקים בנכסי חפר בתורת בכורה שאותם חלקים שנטלו בני חפר רשהי מבאי הארץ החזירו כולן לחפר שהיה מיוצאי מצרים כתיב לשמות מטות אבותם ינחלו וכמאן דאלו וכה חפר בכל החלקים ירשו ממנו כל בניו צלפחד ירש שני חלקי לפי שהיה בכור וכל אחיו כל א' חלק א' הרי לבנו' צלפחד שני חלקי' של אביהם בנכסי חפר ועל אותן שני חלקים כתב קרא נתן תתן · ורש"י נקט בלישניה חלק אביהן יחלקו עם אחיו בנכסי חפר כלשון הברייתא ואין כוונתו לומר רק שני חלקי אביהן עם אחיו בנכסי חפר אבל משל חפר עצמו לא נטלו כלום שהרי לבאי הארץ נחלקה הארץ ולא ליוצאי מצרים וסורה לא שריך כיה שהרי לא היה לו בנים בנכנסים לארץ עד שיאמרו לו חלקיה שנטלו בארץ · וצ"ע עכ"ל הר"אם: [ד"ה והעברתם · לשון עברה] ר"ל שיש לו להקב"ה עברה ועם פלוני לכן איכו מניח בן ליורשו : [אלא לאותו דור] ורצה לומר שלא תקשה והא כתיב בפרשת ואלה מסעי ולא תסוב נחלה ונגמר דאין אשה משבט זה רשאי להנשא לאיש משבט אחר ומפרש דלא נצטווה אלא לאותו הדור ולא לדורו' שבאים ולטעם ראשון קשה היה לו לינקד והעברת בסגול כיון שהוא לשון עברה לכן פירש ד"א · ולפי' ד"א קשה למה כתיב בבנות צלפחד והעברתם דהא לא היו רשאות להנשא כ"א לבני דודיהן · ל"פ גם טעם ראשון : יא [לשארו · אלא מגד אב] ° (ד"ד) אע"ג דברב"ה פעמי' כתיב למשפחותם לבית אבותם מ"מ כאן לענין ירושה דהוה בת כמו בן אם אין לו בן תחילה השוו הזכרים לנקבות וה"א דהאם נמי קרויה משפחה לענין ירושה וק"ל: יב [עלה. למה נסמכה] פירש הא הרי העברים הוא הר נבו וכיון שעלה משה להר נבו שוב לא ירד ומת שם מיד כדכתיב בפרשת וזאת הברכה ולמה נסמכה וכו' [ד"א כיון שנכנס משה] דלטעם ראשון קשה למה שמת דלמא הא דכתיב נתן תתן כלומר עלידו נו אתה וכמו שכתו' לקמן בפ' מסעי ל"פ ד"א · ולפי' ד"א

קשה אין נסמך זה לכאן לכן פי' גם טעם ראשון וק"ל: [לקיטון] לקיטון הייכו למדר · וינא במדרש פ"י ועייל לקיטונא : יג [כאשר נאסף · שנתאוה] מדלא כתיב כאשר נאסף אביהם או שאר צדיקים : [ד"א אין אתה טוב] כלומר וכשם שהוא מת בשביל עון זה כך אתה עמות : ✿ והא דפ' כאן ד"א ולא לקמן בהאזינו שפי' רק שנתאוה וכן לעיל בפרשת חקת · נראה בכל מקום כתיב כאשר נאס' וגו' על אשר מרית' וכאן כתיב כאשר נאסף וגו' כאשר מריתם דמשמע לכך נאסף כאהרן כאשר חטא עמו לכן פי' גם ד"א שאין אתה טוב ממנו כלי"ט : [עדין לא הגיע] ואם תאמר והא בפרשה זו לא כתיב על אשר לא קדשתם · וי"ל דלפי' ד"א שפי' אין אתה טוב ממנו משמע כשם שאהרן מת ועדיין לא הגיע זמנו כך משה ימות אף על פי שלא יגיע זמנו · והיכא מצינו שמתו קודם זמנם ומתרץ דהא כתיב גבי מיתת משה על אשר לא קדשתם וגו' · והוצרך לטעם של ד"א · דלטעם ראשון קשה והא לא היה מיתת משה כמיתת אהרן דהא אהרן ראה בחייו שנתנה גדולתו לבנו משא"כ בנימשה לכן פי' ד"א · ולפי' של ד"א קשה דמשמע מכאשר מת אהרן ונגמר דאהרן מת קודם שהגיע זמנו למות וזה איכו מפורש אצל אהרן · לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: ° (נ"א) אע"ג בפ"ק דר"ה אמרו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום מת"ל היום אלא היום מלאו ימי ושנותי מלמד שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש אלא ודאי כן הוא שמלאו שנותיו דה"ל לחיות לפי צדקותיו שיראת ה' תוסיף ימים אבל חטאיו שחטא העמידו על חייו לפי שנתו ולא הוסיפו לו כלום : [אשת קלקלה] שזינתה תחת בעלה בלא התראה : [פני שביעית] ר"ל פירות שביעית שעדיין לא נטלו כל צרכן וכתיב לאכלה ולא להפסד ואותם שאכלה הפירות שביעית מבקש מב"ד שיכריזו עליה מה מה לקחה כדי שלא יאמרו אף היא קלקלה כו' אף כאן כו': יד [הם מי · עון אחר] ר"ל עון של מי מריבה לבד היה בהן ולא עון אחר ולפי זה קאי על משה ועל אהרן : [שהמרו במרה] ר"ל הם מי מריבה שהמרו במרה הם היו שהמרו כו' · ולפי זה קאי על ישראל · הוצרך לד"א דלפי' ראשון קשה הא כבר כאמר שלא היה בהן עון אחר · לכן פי' ד"א וקאי על ישראל · ולפי' של ד"א קשה מאי בעי הכא בשון ישראל לכן צריך לטעם ראשון: טו [שבחן של צדיקים] ר"ל לא אמר משה ענין זה ולא התפלל שיכנס : [ד"ה לאמר · השיבני] דאל"כ לאמר ל"ל דבשלמא וידבר ה' לאמר בכר פרשו בינא ואמור להם דברי כבושים או צאו אמרו להם דברי והשיבני אם קבלים כמ"ש וישב משה את דברי העם אל ה' אבל כאן שני בטעמים בלתי נכון · ל"פ השיבני וגו' ועיין בפרשת ואתחנן : יו [יפקוד שעה שאתבע] כ"ל דקשה לרש"י ורבותינו ז"ל מאי לאמור אלא אמור לו השיבני וכו' וכי יהיה הדור בלא פרנס אלא שאלתו הוא אם צריך למנות פרנס או שירשו בניו אחריו גדולתו כמו שאמר תן נחלת צלפחד לבנותיו לכך דרשו · ולפיכך נסמך גם רש"י ז"ל אחר דברי רז"ל: ° (נ"י) ולכאורה משמע שזה סותר מ"ש בסמוך שמניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור וכאן הוא אומר הגיע שעה שאתבע צרכי אבל באמת לא קשיא דאגב שעסק בצרכי צבור למנות להם מנהיג עסק גם בצרכי בניו שיהא מנהיגם והקב"ה השיבו נוצר תאנה וגו': [שלא מת] ר"ל ישב באהל ועסק בתורה: [ד"ה אלהי · למה נאמר] ולא נאמר אלהי השמים או אלהי הארץ: יז [ד"ה ואשר יביאם · ד"א שלא תעשה] דלטעם ראשון ק' לל"ל ואשר יביאם מה זכות צריך לבני הוציאה בשלמא גבי הבאה צריך זכות שלא יפקד מהם · ל"פ ד"א וכו' ולפי' ד"א קשה דואשר יוציא' וכו' לא יהיה דומה לאשר

ופא לפניהם דעיקר תפילתו הוא בשביל העם ואשר יוציא' פירושו הוא בשביל טובת המנהיג הוה תפילתו ולפו' זי"ו השיתוף דואשר יוציאם דמשמע דכל תפילתו ודבריו היה לטובת ישראל לכן פי' גם טעם ראשון ודו"ק: יח [קח · נדברים] כבר נתבאר זה כ"פ שאין קיחה נופלת בבני אדם ל"פ וכו': [ד"ה לך · שבדוק לך] אע"פי שמנהג הכתוב שיאמר מלת לך שלא לצורך כמו עלה לך היערה והדומה להם מ"מ כל היכא דאיכא למידרש דרשינן · הרא"ם · ול"נ דקשה לרש"י כיון שבקשת משה היה שירשו בניו גדולתו כמשפי"רשי לעיל לא הל"ל לך המור' כאלו תפילת בקשתי במחשבתו היה על יהושע וזה ליתא · ומתרץ הבדוק לך וכו': [ד"ה אשר רוח · כאשר שאלת] ר"ל שאלת לעיל ואמרת גלוי לפניך דעת כל אחד ואחד כו' כך אעשה ואברור את יהושע שזה אתה מכיר אשר רוח בו כאשר שאלת וכו': [ד"ה וסמכת · מתורגמן] מדכתיב אחריו למען ישמעו כל עדת בני ישראל ומה ישמעו אלא שתתן תורגמן · שנאמר: [שידרוש בחייך] דע"כ הסמיכות של הרב לתלמיד הוא ענין רשות להורות ולדון לאסור ולהתיר וא"כ הכא גבי יהושע אי הסמיכות היא לאמר מות משה למה נתן לו דלאחר מותו אין צריך רשות אלא בחייו של משה · וא"ל דילמא דהאי וסמכת ונותר · הוא נתינת ההוד דא"כ היה לו להסמיך מאחד ונתת מהודך עליו למלת וסמכת וגו' · אלא ע"כ וסמכת מלתא אחריתא היא והיא נתינת רשות: כ [ד"ה מהודך · כמוה] כלומר פניו של משה מאירים יותר משל יהושע · וי"מ כמו חמה שנטלה אורה מהקב"ה ולבנה נטל' אורה מחמה · כך משה נטל קירון אור פניו מהקב"ה ויהושע נטל ממשה: [ד"ה למען · כבוד] פי' למען ישמעו ההוד שנתת לו ומחייב מזה שינהגו בו כבוד וכו' אבל לא תוכל לפרש דישמעו תקבלו דאם כן יחסר מלת אליו מפני שפירושו היה למען יקבלו דבריו וגזירותיו כל ישראל הר"אם: כא [הרי שאלתך] ר"ל שיאתך בא ענין זה לכאן מה ענין אלעזר אצל יהושע · (נ"א) דאל"כ למה צוה זה למשה ה"ל נצ.ות ליהושע בעצמו: [ד"ה וכל העדה · סנהדרין] מדכתיב לפניו וכל ישראל אתו א"כ וכל העדה ל"ל · אלא זו סנהדרין: כב [ויקח · בדברים] ר"ל הא כתי' ויעש משה כאשר צוה ה' אותו וא"כ ויקח את יהושע ל"ל · ומתרץ לקחו וכו' · ר"ל שא"ל יותר ממה שאל להקב"ה דהקב"ה לא צוה לאמור לו אלא אפרין סוכית לכך וכו' והוא הודיע מתן שכר וכו' והטעם כדי שלא יאמר מה לי ולצרה זו שהרי משה ואהרן נענשו עליהם לכך הראהו מתן שכרן: כג [ויסמוך · בעין יפה] כאן נ"כ קשה ל"ל למכתב כדפרישית לעיל:

פרשה כח

ב [צו · ויפקוד] רנ"ל מה ענין פר' התמיד לפר' שלפניה שב' יפקוד ה' אלהי הרוחות: [צוה את בני] כדכתיב יפקוד ה' וגו' צוה את בני על שישמעו אליו: [ד"ה קרבני · זה הדם] כמו שכ' ויקרבו אליו בני אהרן את הדם: [ד"ה לאשי · אימורין] ר"ל והקטיר' היינו אימרי' שמקטירין אותן וכתיב ניח לאשים ש"מ דאימורין מקרי לאשים: [ד"ה תשמרו ותקנו] ר"ל שב' תשמרו משמע דכל זמן הקרבתו בשחר ובין הערביים יעמדו כל ישראל על גביו וזה א"א דכל אחד צריך ליפוק בעסקו כדי לפרנס את עצמו ועתו: ותקנו וחלקו כל ישראל לכ"ד חלקים וכן לוים וכהנים כ"א לכ"ד חלקים וחלק אחד מאותן כ"ד משמרות כהנים וכן חלק לוים וישראלים תקנו שמעמד א' יעמדו על קרבן תמיד שבוע' א' ובשבוע שנייה מעמד א' והם יהיו שלוחי כל ישראל ושליחו של אדם כמותו וכן סדר סבילה לעולם כנגד שלא

הניע מעמד א' כי אם שני פעמים בשנה: [ד"ה במועדו · בכל יום] שהרי פעמיים בכל יום הוא נקר' ולמה לי למימר במועדו אלא שלא יבא מונע אף בטומאה · והא דלא פי' הכא במועדו אף בטומאה כמו שפי' גבי קרבן פסח · וי"ל דהתם אינו בא אלא פעם אחת בשנה נופל בו מלת במועדו אף בטומאה אבל הכא דהתמיד נקרב פעמיים בכל יום אינו נופל בו במועדו אלא ע"ד שפי' רש"י ז"ל · רא"ם: ג [ואמרת · אזהרה לב"ד] פירש אזהרה לב"ד שיזהירו לישראל על התמידין דאל"כ ואמרת שנייה ל"ל: [ד"ה שנים · כפשוטו] פי' שנים בכל יום א' בבקר וא' בערב: [כנגד היום] דאל"כ שניים ליום ל"ל הרי כבר נאמר את הכבש האחד תעשה בבוקר מת"ל שנים ליום: אלא כנגד היום שפירוש כנגד השמש: [במזרחן של טבע'] כלומר אבל הטבעת שהיה במזרח כדי שיהיה כנגד השמש כדי שלא יאמרו לשמש הם עובדין · והטבעת שהזכיר כאן הן הטבעות שקבע יוחנן כ"ג במקום השחיטה מן העזרה והיו קבועי' בקרקע שאוסרין בהן רגלי הבהמה וידיה בעת השחיטה וכו': ד [את הכבש · וכאן צוה] (קנ"מ) הרא"ם טען ואמר אין זה נכון שכבר נאמר שם עולת תמיד לדרותיכם ותירץ המזרחי מיעוט דורות שנים ולא יותר ולכך צריך האי קרא שכתיב בה בו דמשמע דרו תיד ולדורות: ה [סלת · מנחת נסכים] כלו' הוא הסלת שהוא עשירית האיפה הבאה עם הקרבני' לאפוקי ממנחת המנחות האמורות בויקרא שהן באות בפני עצמן: [ד"ה העשויה · בימי הזלזים] ר"ל כיון שכתוב העשויה בהר סיני משמע שכבר נעשו בהר סיני וכיון שכבר נעשו למה צריכין לעשו כאן · ומתרץ כאותן וכו' כלו' דמניה הפסוק והוי כאלו כתי' כהעשויה בב"ק דמיין: ו [ובככי יין] פי' ולא שאר משקין שכן כתיב בפ' נסכים יין לנסך רביעית ההין: [ד"ה בקדש · על המזבח] אע"ג דכתיב סתם בקודש לא פי' באיזה · ר"ל על המזבח שהוא קודש כדאיתא בסוכה דף כ"ו: י [עולת שבת · ולא] וא"ת גבי י"ט למה לא כתב נ"כ שאין מביאין עולת י"ט בי"ט אחר · וי"ל דזה לא צריך ללמוד דפשיטא דאסור כיון די"ט זה שם בפני עצמו וזה שם בפני עצמו אבל משבת לשבת הכל ענין אחד הוא ה"א דשרי קמ"ל דאסור: °(נ"א) ואין לומר דאתא למעוטי אלא עולת שבת ביום הכפורים דלא כגון אימורי שבת שנתותרו ליום הכפורים שלא יקריבו אותם אבל עולת שבת יש להם תשלומין בשבת אחרת דא"כ לכתב עולת שבת בשבת מאי בשבתו ש"מ דה"ק בשבת שלו ולא בשבת אחרת: [ד"ה על עולת · בין שני] מדכתיב על עולת התמיד משמע אחר עולת התמיד · ומדלא כתיב על עולת התמידי' משמע בין שני תמידי' · ובזה יתורץ מה שכתוב הרא"ם · אבל תמה שאמר לנגד אותן שני כבשים של עולות התמיד שפירש מלת על כמוסין לא ידעתי איך יסוב מזה מני' שאין קרבין אלא בין שני התמידין: [ד"ה שלשה · נסכים] ר"ל נס' שלה לך: טו [ושעיר לכפר] ר"ל למה מביאין בר"ח שעיר עזים לחטאת על איזה חטא: [טומאת מקדש] ר"ל אם נכנס נכן בטומאה למקדש וקדשיו · ר"ל אם הקריב קרבנות בטומאה: [לא בתחלה] כגון גר שנתגייר ותינוק שנשבה לבין הע"א: [ושאר השעירים] פי' כל שעירי המוספין דרגלי' ילפינן משעיר דר"ח מדכתיב ושעיר בוי"ו מוסיף על מוסף דר"ח מה שעיר דר"ח מכפ' על טומאת מקדש וקדשיו אף שאר שעירי' ואותן שאין בהן וי"ו ילפינן כיון דנפל קרא בהד ילפינן איכך מהם דילפינן סתו' מן המפורש: [ומדרשו באגדה] אע"פי שהראשון כמי מדרש אלא פירושו הכי ומדרשו לפי אגדה כלומר שהם דברי אגדו' הראשון מדרשו ע"פ סברותי' של ע"כ

שהם

שהם הלכות ודינים: [ד"ה על עולת] (נ"א) פי' דלא קאי על השעיר בלבד דלמה יכתו' זה בשעיר ולא אכל הפרי' ואלי' ובכבשי' ועוד שהרי ונסכו לא קאי על השעי' כלל שאין נסכי' לחטאת· אלא על הקרבן: [ד"ה ונסכו· על השעיר] פי' רק מוסב על עולת התמיד: הסמוך לו כאלו אמר על עולת התמיד ונסכו יעשה כל הקרבן הזה: יח [דבר האבד] (נ"א) פי' דכתב רחמנא אסור' גבי מלאכת עבודה כדי לדרוש שגבי חולו מועד לא התיר אלא מלאכת עבודה שהיא דבר האבד ואי כתב כל מלאכה בלבד הוי התיר דכתיב רחמנא גבי חולו מועד גם כן בכל מלאכה אבל השתא דכתיב אסורה אבל דבר האבד בי"ט ממילא בחול המועד היתרא דה"ה נ"כ בדבר האבוד דוקא ולא בשאר מלאכות· (וקנ"ת) פי' הוצרך להודיע כן בי"ט משום דה"א כיון שהותרה מכללה לענין אוכל נפש ה"א דגם לדבר האבד הותרה הואיל ויש בה חסרון כיס אם לא יעשה היום קמ"ל דאפילו הכי אסור: כו [וביום· למנחת חטים] אף ע"פ שהעומר מתיר כל מיני חדש של חיטין ושל שעורין ישאר מיני דגן: ה"מ לאכילה אבל למנחה לאישים אין רשאי להביא מן החדש אלא אחר מנחת שתי הלחם שהיא באה מן החיטין של שנה זו: לא [תמימים לחדו] פי' דהל"ל למעלה ושעיר עזים א' לכפר עליכם תמימים יהיו לכם וסמך ליה אל ונסכיהם ל"ל שגם נסכיהם יהיו תמימים:

פרשה כט

יא [ד"ה ועולת· תמשו] ר"ל דעולת התמיד לא קאי אשעיר עזים לחטאת אלא אקרבתם עולה דלמעלה וה"ק קרא שעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכיפורים· ועולת של י"כ ומלבד עולת התמיד ומנחתה והיה כאלו כתיב ב' פעמים מלבד דוי"ו של ועולת קאי אמלבד חטאת הכיפורים: [ד"ה ונסכיהם· על שמוספין] דא"ל דקאי על ועולת התמיד דאם כן הל"ל ונסכה לשון יחיד כדכתיב ומנחתה וגם א"ל דקאי אשעיר עזים אחד לחטאת שאין נסכים לחטאת· עכ"ל דקאי אעולת הת:כפים וזהו שנקט מוסב על הפרים הכתובים ועל תעשו אע"פ שאין כתיב תעשו בקרא מ"מ כיון שפי' רשי לפני זה ועולת התמיד שפי' ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו ור"ל דהואי כאלו כתיב בהדיא בקרא תעשו ומאי ונסכיהם קאי עליו: יז [מלבד] ר"ל עכשיו מגוס על הכפפים של עולת המוספין דהא לפני זה לא כתיב שום נסכים בעולות הללו: לה [עצרת עצורים] והא דכתיב בתריה כל מלאכת עבוד' לא תעשו הוא תוספת ביאור שבכתוב עצמו מפרש לפניין מה תהיו עצורים: [ד"א] דלטעם ראשון רפוק הוא שהכתוב עצמו יפרש מהו העצרת שהוא עשיית מלאכה ל"פ ד"א· ולפי ד"א קשה כיון דקאי על ישראל מאי דכתיב עצרת תהיה לכם לא היה לו לומ' אלא עצורי' תהיו· לכן פי' טעם ראשון: [ומדרשו] אע"פי שגם הראשון הוא מדרש· מפני שהראשון מדרשו ע"פ הברייתות שבת"כ שהם כלם הלכות ודינים אבל זה הם דברי אגדיים: לו [כנגד ישראל] שהם עם אחד בארץ: [דרך ארץ] ר"ל קאי אלעיל אפרי פר מה שמתמעטין והולכי' בזה למדה תורה דרך ארץ כו': לט [אלה· לסוכה] ר"ל כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם וגו' הואיל אם נדרים ונדבות צריך לעשות למה לא כוללן בכלל אחד· ומתרץ דאלו הכתובים למעלה דבר קבוע לחובה לבד מנדריכם שהם רשות:

פרשה ל

א [ויאמר· שמד כאן] דק"ל פשיטא הוא לספר מה שצוה לו הק"בה· ועוד בכל התורה כלא' הציווי לבד ולא' כאמ' כאן הציווי וגם דברי מ"ה לישראל· ומתרץ לפי זכו':

חסלת פרשת פנחס

מטות

פרשה א

ב [ראשי· ללמדם] ר"ל למה כתיב אל ראשי המטות א"ל דלא אמר פרשה זו אלא לראש המטות בלבד ולא כל ישראל· דהא כאמר כאן זה הדב' לב"ש כדפ"רשי נסמוך דפרשה זו לכל ישראל נאמרה וא"כ ל"ל ראשי המטות· ומתרץ חלק כבוד כו' וא"כ לפי זה יהיה פי' אל ראשי המטות לבני ישראל כמו ולבני ישראל רא"כ· וא"ל דלמא פירושו של קרא הוא הכי אל ראשי המטות של בני ישראל א"פ בני ישראל דכתיב בקרא ל"ל לא הל"ל רק אל ראשי המטות לאמור וגו'· אלא ע"כ סדר הלימוד היא בא לאשמועינן וכמו שפירש הרא"ם וכמו שמפרש בסמוך· א"כ דק"ל למה כתב קרא ראשי המטות לבני ישרא הל' לאל ראשי מטות בני ישראל אלא ע"כ כי [דכתב קרא הכי ר"ל דראשי המטות הוא דבוק כלומר מלת מטות דבוק למלת ראשי ואז יהיה מלת לישראל מוכרת ואינו דבק למלת מטות והוי מלתא בפני עצמו וע"כ פי' הכא מתחיל' אמר משה לראשי המטות ואח"כ לבני ישראל וכאלו כתיב ולבני ישראל והיינו המולק כבוד ללמדם תחילה ואח"כ לבני ישראל וק"ל· וכוה כמו כיחא לגוה לא כתיב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי ידו' וכו' אלא ע"כ סדר הלימו' הוא בא לאשמועינן לכן כתיב וידבר משה כלומר שאחך היה הדיבור של משה לישראל ודו"ק כ"ל· כך היא הגעת דברי רש"י ע"פ ת"כ אבל בגמרא דמסכת נדרים יש ילפותא אחריתא: [לאומרם כאן] כלומר הואיל ובכל התורה כולה חלוק כבוד לנשיאים כדכתי' וישובו אליו אהרן וגו' למה שנו ולמדה כאן: [שהפרת נדרים] דכשהחכם בא להתיר הנדר או עוקר הנדר מעיקרו כאלו לא היה נדר מעולם ובאותה התרה שיפר הנדר כאלו לא היה נדר כאן מעולם ולכן תפס רש"י לשון הפרה· מצאתי: [בשלשה] דראשי מטות משמע ראש אחד יכול להפר הנדר דהיינו יחיד מומחה וא"ת הרי כתיב ראשי לשון רבים וי"ל דה"ק ראשי דפלמא אכל ראשי המטות קאי· והואי' שצריך יחיד מומחה צריך ג' הדיוטות דסברא הוא שצריך יותר הדיוטות מומחים ושנים א"א שאין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן ג'· ואין להקשות דליתא יותר מג' א"כ אין לדבר סוף: [אלא לנשיאי'] ופירוש לבני ישראל כשבור ישראל שלמד לנשיאים כדי שילמדו לישראל אבל משה עצמו לא למד לכולן משום שמשה לא הוצרך לזה מאחר שלהתרת נדרי' צריכי' ממוני' על ישראל גהורו' איזה מהן אין יכולין להתי' ואיזה מהן יכולים להתיר ולזה היה די גם כן בנשיאי' שיהיו המורי' להם· ומתרץ כאמ' כאן כו': [ד"ה זה הדבר· נתנבא] ואם תאמר הא אינטריך זה הדב' לב"ש דלעיל כדפיר"שי ויש לומר דנ"ש דסברא אין להשיב עליה אינ' צריכה להיות מיפנה: [בלשון זה הדבר] וזה מעלה יתירה דזה הדבר משמע הדבר משמע הדבר עצמו וברור שמשמע מהק"בה ונקרא אספקלריא המאירה משא"כ בשאר נביאים דלא היה מדבר להם אלא במידות או על ידי חלומות ונקרא אספקלריא שאינה מאירה אבל למשה היה מדבר הדב' עצמו שיאמר לבני ישראל כענין שנ' פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידו' ומה שנתנבא משה בכה אמר ה' כדכתיב בפרש' וארא בפרשת

בא׳ יש לומר דקודם עמידתו בהר סיני היה מתנבא בכה אבל אחר מתן תורה סי׳ מתנבא בזה אחר קירון עור פניו:[ד״א זה הדב׳]דלפי פי׳ הא׳ קשה למה לא אמר בכל המצות כן׳ לכן פי׳ הדבר וכו׳ ׳ וא״ל דלמה מפני טעם זה לבד נאמר א״כ הדבר אשר צוה ה׳ וכו׳ היה לו לומר בהדיא מאי ממעט ׳ לכן צריך גם לטעם ראשון: [ובעל בלשון הפרה] לפי שהחכם אינו מתיר אלא בחרטה צריכ׳ לשון התרה אבל הבעל מופר בלא חרטה ובלא נתינת טעם שייך ביה לשון הפרה: דנם כאן כתיב איש כי ידור נדר ונומר לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו דמשמע הוא לא יחל דברו אבל אח׳ יחל לו וכתיב לאסור איסור דמשמע שאסר עליו דבר פלוני ואחר בא ויתיר לו הדבר שאסר עליו דעל אסור נופל לשון מתיר כי איסור הוא מלשון קשר וגבי קשר שייך לשון התרה שמתיר הקשר שמע מיניה דבחכם כתיב לשון התרה: ג [נדר קונם שלא אכל] ר״ל שאומר דבר זה יהא עלי קונם שלא אוכל כו׳: אף על פי שלא אוכל שייך גבי שבועה ולא גבי נדר וכמו שהקשה הרמ״בן ז״ל וכבר תירץ הר״אם ע״ש: [ד״ה לא יחל׳ יחלל] והוא מבטלי הכפל ולולא המי״ם שאינו מקבל דג״ש היתה כדגש״ת לתשלו׳ אות הכפל ופי׳ לא יחלל דבריו כחולל החולין שאינו חושש כשמירתן מטומאה רק בקדש: ד בית אביה ׳ ברשות] מדכתיב בסוף פרשה זו בנעוריה בית אביה וקרא יתירא הוא דהא כתיב כאן בבית אביה בנעוריה אלא בא ללמד כל שנת נעוריה לאביה ואפילו אינה בביתו דלא דוקא כתיב בבית אביה ׳ אף בבית אביה דלעיל מיניה פי׳ ברשותו ולא בביתו ממש ׳ רא״ם: [ד״ה בנעוריה ׳ ולא קטנה] ה״פ אין נדרה נדר ולאי אלא יש שנדרה צריך בדיקה ויש שאינו נדר כלל כמו שמפרש: ה [הנאה זו אינה יודע] וא״ת והא בלאו קרא זה נמי ידע רש״י פירושו של הניא כמו שמביא אח״כ פסוקים למה תניאון אל יניא ראשי ועוד האריך בקושי׳ ׳ ויש לומר דה״פ בתחלה מפרש רש״י אם מנע אותה מן הנדר כיון שפירש אחר כך ופשוטו כו׳ והואיל ופירש אם מנע אותה ה״א בדיבור בעלמא יכול ליבטל הנדר כשאמר אי אפשי שיתקיים נדר זה לכך מפר׳ כלומר שהפרתה ר״ל במדרש מפורש כן שצריך להפר לה ולומר לה מופר לך אבל אילא אמר כן אלא מניע׳ בעלמא אינו מופר ולפי המדרש אמר הנאה זו איני יודע מה היא ר״ל האי ואם הניא אביה אותה לפי המדרש שפירש שהוא לשון הפרה איני יודע היאך משמע שהניא הפרה ׳ אבל כיון שפירש במדרש כשהוא אומר בסיפא גבי בעל ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר ש״מ דהנא׳ דגבי בעל הוא לשון הפרה הוי אומר הנאה דכתיב גבי אב הוי נמי הפרה דאי פירושו לשון מניעה בעלמא הוי קראי בתרי מהדדי דהניא אביה אותה משמע מניע׳ בעלמא ויניא דכתי גבי בעל משמע הפר שיאמר מופר לך מדכתיב ואם יניא אותה והפר וע״כ צ״ל דהפר פי׳ של יניא ש״מ דהנאה דכתי׳ גבי אב נמי היינו הפרה וכתב הכתוב הנאה במקום הפרה אבל לפי פשוטו לשון מניעה והסרה כדפרי׳ רש״י לעיל ומביא ראייה מה פסוקי׳ ואח״כ ק״ל כיון דהניא אביה משיע הפרה ממש למה כתיבוה׳ יסלח לה למה צריכה סליח׳ כיון שלא חטא דהא הפרלה הנדר ׳ ומתרץ דהא כתיב נמי בסמוך גבי בעל וה׳ יסלח לה ודרנה הכתו׳ מדבר באשה שנדרה וכו׳ זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ה״נ באב ובתו מיירי בבת שנדרה בנזיר ושמע אביה וכו׳ שצריכה סליחה כיון שהוא לא ידעה שהפר לה ועובר׳ נדרה כדפ״רשי והאריך עוד ע״ש: (קנ״מ) על מה שאמרו בנערה שאם נדרה נזירות והפר לה כו׳ הקשה מהרא״ין ז״ל והלא אין עונשין בב״ד של מעלה אלא עד כ׳ שנה ותירץ די״ל כגון שנדרה שלא לאכול בשר כ׳ שנה ונמשכה בנדרה עד אחר שנתמלאו לה כ׳ שנה שנעשה בת עונשין ועברה על נדרה שאז צריכה כפרה והאריך בזה ׳ ולבם ף הקשה על עצמו דלא יתכן שלא ישמע ויתדע כהפרה עד כ׳ שנה והבלע״ד דלאו בעונש תליא מלתא דהא אשה נמי שהיא גדולה אין עליה עונש כיון שהפר לה בעלה אלא שיש קצת ניע״ל נפש ה״נ בנערה כיון שיודעת לשם מי נדרה וכ״ש אם היא יותר מבת י״ב שהיא בת עונשין בב״ד של מטה שנתגעלה נפשה קצת כאשר שיתה מחשבתה לאיסור: ז [ואם ׳ אלא נשואה] פי׳ אע״פ שסתם הויה לשון קדושין הוא מ״מ כיון דאשכחן נמי הויה למשכב גבי הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש שר״ל למשכב דהיינו נשואה ה״א אף הויה זו נמי למשכב דהיינו נשואה והיו האב והבעל מפירין נדרה כשהוא אומר וכו׳: [וכאן בארוסה] דכאן כתיב ואם היה תהיה לאיש שהוא לשון הוויה וקידושין: [שאביה ובעלה] כלו׳ הא דלא כללן הכתוב בכלל א׳ משום דבא לחלק גם כלו׳ בארוס׳ שאביה ובעלה מפירין נדריה מש״אב בנשוא׳ לכך חלקן הכתוב ואח״כ ספרש והולך אל תאמר אביה ובעלה אחד מהם יכול להפר זה אינו דאם הפר האב כו׳ כמו שמפרש והולך מן המקראות: [אם קיים א׳] דהא אמרת אם היפר אחד ואחד שותק אינו מופר כ״ש אם קיים אחד מהם שאידך אינו יכול להפר: [ד״ה ונדריה ׳ ולא הופרו] דאי הופר האב שוב א״כ הפרה יותר: [ולא הוקמו] דאי קיים האב שוב אין מועיל הפרת הבעל דהא אם לא היפר האב והיפר הבעל אין מועיל כדפ״רשי בסמוך יכול אפילו לא היפר וכו׳ מכל שכן אם קיים האב שאין מיפר בהפרת בעל: יג [ואם הפר ׳ אפי׳ לאהפר] (נמ״י) אין ספק שהוא ט״ס שהרי זה הפסוק קאי או אם בית אישה נדרה שהוא נשואה מאיש אבל גרסת הר״אם היא נכונה שרושם והפר את נדרם: [שבנעוריה ברשות אביה] כלומר מדכתיב למעלה ואם היה תהיה לאיש הל״ל אם תהיה אלא וי״ו מוסיף על עניין ראשון ולמעלה כתיב והניא אביה וגו׳ דרשינן כל שנת נעוריה לאביה מקרא דבנעוריה בית אביה מהתם משמע דגם כאן צריך הפרת אביה ׳ ולא שנא ארוסה ולא שנא פנויה משום דוי״ו מוסיף על ענין ראשון שהיא ברשות אביה גם כן והיינו ארוסה שהיא ברשות שניהם ׳ והר״אם פירש דאי בפנויה דווקא קמיירי אבל ארוסה פקעה רשות האב אם כן למה ליה בנעוריה בית אביה פעם שנית הא כבר כתיב בבית אביה בנעיריה ושני פירושים אלו בגמרא הם ׳ וכמו שהביא הרא״ם גם כן ויהיה פירש הפסוק ואם הי׳ תהיה האשה אשר אסרה איסר בבית תניה בנעוריה ונדרה עליה כי לא שמע אביה בהן ושמע אישה אם׳ שנתרסה גם הוא ישתתף בהפרתה: י [כל אשר ׳ ובאלמנה מן]דה״פ אלמנה אינה ברשות האבת וגרושה אינו ברשות הבעל להפר לה ׳ וא״ת ואיך תעלה על דעתך שיפר ׳ וי״ל לפי שמינו הבעל מפר אפילו נדר שלא נדרה ברשותו כגון שנדרה בבית אביה כ״ש שיכול להפר לה מה שנדרה ברשותו ׳ ל״פ אינה ברשות הבעל ׳ מגאתי: יא [ואם בית ׳ נשואה] (נ״א) והא דלא הקדים הכתו׳ ואם בית אישה נדרה קודם קרא דונדר אלמנה שנדבר אחר הנשואין מפני דאלמנה וגרושה לאו דווקא אלא ה״ה בוגרו׳ והיא פנויה אין לאב רשות עליה ונדרה קיים כמו באלמנה ואם כן הכל כסדר דבתחילה דבר בנערה שהיא ברשו׳ אביה לגמרי ואח״כ ואם היו תהיה לאיש דהיא ברשות אביה וברשות בעלה וא״כ באשה שאין רשות האב עליה אלמנה גרושה וה״ה בוגרת ואח״כ בנשואה שהיא ברשות בעלה לגמרי: יד [כל ׳ ענוי נפש] בנון שלא תטעים אחד מכל המינים או שלא תשתה מכל מיני משקים: טו [מיום שלא] ר״ל ל״ל לתכתב מיום אל יום אין לומר דבא ללמד

ללמד דאם לא היפר ביום שומעו שוב אינו מופר הא זה כבר כתיב לעיל ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו וגו' · ומתרץ דאי לא כתיב מיום אל יום ה"א מה שכתוב לעיל ביום שמעו היינו מעת לעת שהוא כ"ד שעות : [עד שתחשך] ר"ל שאם שמע היום אע"פי שהוא סמוך לשקיעת החמה אם שתק עד שתחשך שוב אינו מיפר : יו [אפשי בו] ר"ל למה כתיב ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה משמע מיד ששמע אם הפר ישא את עונה והרי שפיר עביד · ואין לפרש דלמא אפי' שמע וקיים ואחר כך הפר בו ביום יהא מופר א"כ מת"ל אחרי שמעו דמשמע שאם לא הפר לה תכף כששמע את נדרה אינו חוזר ומיפר · אלא ע"כ נ"ל שאם שמע נדרה ואמר אפשי בו שאינו יכול להפר אפילו בו ביום :

פרשה לא

[מאת · ולא מאת המואב'] ר"ל למה נזה נקמו' מהמדינים והלא המואבים שכרו את בלעם כדכתיב בפרשת בלק · וא"ת ולמה נקט רש"י הכא תרי טעמים ובפרשת פנחס לא נקט אלא חד טעמא · וי"ל דק"ל למה שינה כאן הלשון וכתב נקום נקמת והתם כתיב צרור וגו' אלא ע"כ נ"ל משום הדיוק מאת המדינים ולא מאת המואבים א"כ ש"מ שדוקיא דנקום דוקא להורגם אסור אבל לאייב אותם מותר ולעיל משמע אפילו לאייב אסור שכתיב צרור את המדינים אם כן כתרי קראי אהדדי · ועל זה נקט הכא ב' טעמים דהא שאסר להרגם משום שהמואבים נכנסו לדבר מפחת היראה וכו' והא דמשמע הכא דמותר לאייב' היינו לאחר שנתגיירו השתי פרידות דעיקר הטעם הוא משו' שתי פרידות וכו' וכיון שיבאו שתי פרידות מותר לאייבם אבל לאייבם קודם שנתגיירו אסור : [ריב לא להם] פי' כתרגום לריב עם ישראל ולא להם ר"ל ישראל לא נטשו דרך ארצם ולא היה להם לריב עם ישראל : [ד"א] פרידות פי' גוזלות · ואע"פי שלא באה ממואב אלא אחת · י"ל דרש"י נקט לשון הגמר' והוצרך לד"א דלטעם ראשון קשה דהא לעיל משמע דאף מדין היו יראים מישראל כדפירש לעיל שאמו שלום ביניהם וכו עיין שם לכן פירש ד"א · ולד"א קשה היה לו להקב"ה לסבב סיבות שלא יהרגו ישראל שלשלת משפחתה של רות ולמה נזה על כל האומה שלא לגיר את מואבי לכ"פ גם טעם ראשון : ג [וידבר · שמיתתו תלויה] דכתיב נקום נקמת וגו' אחר תאסף אל עמיך · דאל"כ וידבר משה ל"ל דמסתמא כל מה שנצטוה אמר לישראל : [ד"ה אנשים · צדיקים] דלא הל' לאנשים דהא אין דרכן של נשים שיוצאות למלחמה ופשיטא היו אנשים · אלא אנשים בא ללמדך שהיו צדיקים לכך בפרשת שלח לך לא פירש רש"י על שלח לך אנשים צדיקים דאיצטריך אנשים לגופיה ועל אנשים דכתיב אחר כך פירש צדיקים דההוא אנשים יתירא הוא לפי שכתיב לעיל אנשים · והר"א פי' מדכתיב מאתכם וגו' הדבור הזה היה לאנשים מבתמא אותם שנמלנו מהם אנשים היו א"כ אנשים דכתיב ל"ל [ד"ה נקמת ה' כאלו] ר"ל למה לא כתיב נקמת ישראל : ד [לכל מטות · שבט לוי] דס"א הואיל ושבט לוי לא נמנו עלם בארץ גם לא יצאו לצבא לכך צריך לרבות וא"ת כיון דגם שבט לוי הולכין לצבא היו י"ג דהא שבט אפרים ומנשה לכל הפקודים ונקרא כתיב וימסרו וגו' אלף למטה שנים עשר אלף · והר"א תירץ דאפרים ומנשה לא נקראו ב' שבטים רק בדבר נחלת הארץ ולכן למרגלים שהיו בעבור נחלת הארץ נחשבו לשני מטות ופה שלא היה רק לנקמת ה' בלבד אינם נקראו אלא שבט א' עכ"ל · והאריכו בזה המפרשים ע"ש : ה [וימסרו · ע"כ] דאל"כ ויקח משה שנים עשר אלף מנש'

ליה וגו': ו [פנחס שקול] מדכתיב וישלח אותם משה למה שוב וכתב אותם ואת פינחס אלא שניד וכו' : [ומפני מה ה.ך] בשלמא בלא זה הוה אמינא דהא דלא שלח את אלעזר משום שגיבתו של אלעזר שהיה שקול כנגד כולם אבל עכשיו שפי' שגם פנחס היה שקול כנגד כולם א"כ למה שלח את פנחס וכו' : [שהרג כזבי] ולהאי טעמא לחוד קשה דהא עיקר שכוה היה מה שהרג את זמרי ולא מה שהרג את כזבי לכן אמר דבר אח' שהלך וכו' · ולפי ד"א קשה הא לטובה היה לו ליוסף מה שמכרוהו למצרים שהרי נעשה מלך שם לכן אמר ד"א שהיה משוח מלחמה · ולהאי טעמא לחוד נמי קשה למה מפ' קרא שמו של פנחס שהיה משוח מלחמה במלחמה יותר מבמלחמה אחרת ולכן צריך רש"י לכל הטעמים כ"ל : (נ"א) נראה לי שאין כוונת המדרש הזה שפנחס זכר להם מה שעשו מדין ליוסף כי גם אהבתם וגם שנאתם כבר אבדה ואין זכר להם אלא כך פירושו פי' אחר שראה משה שמכירת יוסף ע"י מדינים ראה שמדינים מתנגדים היו ליוסף שאלו לא כן לא היו מתגלגל ע"י מדינים מכירתו של יוסף כי אין מגלגלין חובה לאדם אלא ע"י מי שהוא מתנגד לו ועל ידו בא לו חובה והיה יוסף הפך למדין זה היה גדור מאוד בערוה ומדיני' הפקירו נשותיהן ובנותיהן בשביל ערוה כדי לזנות והיינו דקאמר מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומאחר שהיא פטפט ביצרו הוא הפך למדין ויקבלו הם חובה שלהם ע"י פנחס שהוא מזרעו של יוסף שהי' גדור בערוה הפך למדינים : [ד"ה וכלי · הארון והציץ] משום דשניהם נקראו קדש דכתיב בפרשת במדבר סיני בסופו ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · ציץ כתיב בפרשת תרומה ועשית ציץ וגו' קודש ליי' : [ד"ה בידו · ברשותו] דל"ת היאך יכול פנחס לישא כל זה בידו הארון והציץ והחצוצרות : ח [ליטול שכר] דקשה היאך אירע שבלעם היה אצל מדינים · שהרי בלעם מארם נהרים היה והלך למדינים לבקש השכר ולא אצל בלק כי הם היו פרסומי העבירה · א"נ שמא היה שם ואותו הזמן כי עבר דרך שם לילך בלק לבקש שכרו : [עצה רעה] דאל"כ איך הרגיהו והוא אינו מדיני דא"ל משום שנסיבת חטאו שהרי הם לא ידעוה עד שובם ממדין שנאמר להם הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם אלא מפני שהשיאן עצה רעה למרוד בו בהקב"ה : (כמ"י) י"ל לפי ששמע שישראל באו לצרור את המדינים לפיכך הלך מבלם לעזרם וגם ליטול שכר והא והא גרמא ואפשר שבשביל לשכר לבד לא היה הולך ולפיכך לא הלך אצל בלק : (והנ"א) תירץ דמואב לא היו חייבי' בו בדין משום שהיו יכולין לומר מה שפסקנו לך שכר הרבה משום יראה עשינו כדאיתא בפרק בתרא דב"ק הרי שהי' בורח מבית האסורי וא' לאחד טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו שלא עשה אלא מחמת יראה ה"נ לא הוי לבלעם אלא שכרו והוא דבר כו: ט טורח הדבור והעצה שנתן להם אבל מדין שלא היו יראים והיו מבטיחים אותו על שכר הרבה צריכים הם לשלם לו שכרו משלם כמו שפסקנו כו מה שהי' ביאה למדין לא הי' ביאה למואב כי מה שעשו מואב עשו מחמת יראה אבל מדין עשה מחמת שנאה הפקירו בנותיהן : (והקנ"מ) מתרץ כי איתא במדרש שצור הוא בלק וא"כ היה ממשפחת מלכי מדין לכן הלך אצלו לבקש שכרו : י [שכרו משלם] יש לפרש משלם משלם ממש ולא הכטוהו ר"ל לא היו מככין לו אלא היו משלמין לו הרעה שעשה להם · ויש לפרשו משלם גם כול הסי"ן וק"מ הלמ"ד ר"ל משל האומ' דהיינו חרב שנתנו לו לפי שהוא תפס · ותכותן של ישראל כו' כדפירש"י בסמוך : [טירותם · טורכי] וכרכי היינו שרים ותרגומו טורכים ש"מ דטורכי פי' שרים וטורכי היינו טירותם כלומר מקום

שועב שרים · ולטעם אחרון לאו קשה היה ליכתוב טורכות · ולטעם ראשון קשה היה לו לכתוב כוטרותן לכן פירש שני טעמים: יא [ד"ה בו · מטלטלין] דלקמן פרש י על יתר הבז אשר בזזו שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו משמע שנשארו בידם והמטלטלין של תכשיט לא נשארו בידם כי הביאום לה' כדכתיב ונקרב את קרבן ה' וגומ' וע"כ צ"ל דבז היינו מטלטלין שאינן של תכשיט · וכתב הרא"ם אבל לא ידעתי מנין לו זה כי יותר נכון ה"לל שהוא כולל כל המטלטלין בכלל מאחר שכלל כל הבזה לשנים את כל השלל ואת כל המלקוח · נראה דרש"י נ"כ ס"ל הא דכתיב את כל השלל שהוא כלל הכל בין של תכשי' ובין שאינו של תכשיט אך רש"י רצה לתרץ הקרא דפעם קורא אותו שלל ופעם קרא אותו בז ולמה לא כתוב ויהי המלקוח יתר השלל אשר שללו וגו' אלא ע"כ צ"ל הכא דשלל ה"א מטלטל של תכשיט ובז הוא מטלטל שאינו של תכשיט: (קנ"ח) שה שפי' רש"י שלא כסדר הכתוב אשר בדבר בלעם שכתוב אחריו מפני שאם לא שפי' בדבר בלעם בעצה שנתן להם על הזנות לא הייתי יודעין באיזה ענין היו מכירין אותן אבל עכשיו מ"ש שהיו מכירין באיזו בכשל פלוני ופלוני בכל"עד: יז [הן הנה · שהיו מכירו'] כגון בת ג' שנים ויום אחד פתותה מכאן איכה ראויה ליבעל: · יז [ראויה] דא"לכ הוו קרא סותר להדדי דכתי' וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו משמע דוקא גדולה דבבעלה הא גדולה שלא נבעלה תחיו וקטנה בין נבעלה ובין לא נבעלה תחיו · והדר כתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם משמע דוקא קטנה שלא נבעל' הא קטנה שנבעל' וגדולה בין נבעלה ובין לא נבעלה תהרגו וא"כ קשיא רישא לסיפא · לכך הוכרח לפרש ראויה וכו': [ולפני הציץ] וא"ת א"כ אמאי איצטריך למיכתב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו איש החיו לכם השתא אפילו אשה יודעת איש החיו שאינה יודעת מיבעיא אלא לאו ש"מ מדאצטריך למיכתב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו החיו לכם מכלל דאשה יודעת איש הרגו · וי"ל דע"כ צריך לכתוב וכל הטף בנשי' וגומר דאל"כ לא הייתי יודע דוכל אשה יודעת איש מיירי בראויה ליבעל ואע"פי שלא בת עלה או דלמא בנבעלה ממש דהאי דמוקמינן בראויה ליבעל היינו משום דקשיא קראי אהדדי כדפרישית והרא"ם תירץ בע"א: [ד"ה הרגו · נאמר הרגו] ואם תאמר מ"מ ועתה הרגו כל זכר שכתיב ברישא דקרא ל"ל · וי"ל דאי לא כתיב הרגו בזכרים ברישא דקרא ה"א דגם בזכרים יש חילוק אם ראוי לבעול דהיינו גדול ואינו ראוי לבעול דהיינו קטן לכך נאמר ועתה הרגו מ"מ · ומהרא"י תירץ דאי לא הוי כתיב הרגו משמעות הכתוב היה מוכח למדרש וכל אשה למטה קאי וכיון דלמטה קאי היינו מהפכים הסברא וכימא דאי הוה כתיב וכל אשה יודעת איש לצודיה ולא הוה כתיב הטף לא הוה ילפינן מק"ו להחיות זה"א כיון שהיא ראויה ליבעל ולא נבעלה מ"ה החיו לפי שהיתה ראויה להטעות את ישראל ולא הכשילה את ישראל · אבל טף דאין ראוי ליבעל אין להם זכות להחיות מ"ה כתיב הרגו לפסוק: יט [מחוץ · שלא כנס] ר"ל ה"א שאת מת מות ליכנס אפילו במחנה לויה ולמה אמר חנו מחוץ למחנה · ומתרץ דמחנה מיירי במורה [ד"ה כל · כאלו נוגע] ר"ל דכל הורג נפש משמע אע"פי שלא נגע בו ואם זרק בו חץ והרגו או בפגיעי בליען שאינו מקבל טומאה למה יהא טמא אותו איש: כב [תתחטאו · טמא' אהלות] וא"ת והא גבי מגע גם כן כתיב אר' בפ חקת דכתיב כל הנוגע במת בנפש האדם ועיין בנק לף ל"ס בתוספו' תמצא יש ב על כל הפסוקי' שהגוים נ"כ נקראו אדם: [ד"ה אתם צריכין הזאה] ומקרא זה

אף לדורות כאמר וכן כל הפרש' של ניעול כלים: כ [וכל · כלי הקרנים] ר"ל לז"לל וכל מעשה עזים הא כתיב וכל כלי עור: כא [ד"ה אשר צרנו] פי' שלא ה"לל שמשמע מרבו אלא ס"לל שהם שכרי כל התורה נתנה על ידי משה · אלא לומר דבר בשם אומרו כמו ותאמר לאלך בשם מרדכי: כג [לבשל בו] ר"ל וכי בשביל שהאומן עשה כלי באור הוצרכו הכתוב להעביר אותו עוד באש · ל"ס ובשל בו והוי מקרא קצר דה"לל וכל אשר תעבירו באש לבשל בו: [ד"ה אך · מטומאה מת] ומלת נדה מנוירת וידו אבן כי אכל לפי שדרשו הוא שלשון נדתדותה מים הראוין לטבילת נדה ומפני שמלת יתחטא אינו נופל אלא על הטעוי קרש הפי' הראשון לפי פשוטו ומפני שהמי' הראויין לטביל' נדה דהיינו מ' סאין אותן מים ראויין לכל הטמאי' והיה לו לימר במי טמא יתחט' אמר ורבותינו דרשו מכאן וכו' תעבירו אמים טובלן ודיו · והא דנקט טבילה בלשון העבר ולא אמר לשון הבאה כמו ביאים ובא וטמא עד הער' · ר"ל מפני שאמ' לעיל דתעבירו באש שאין פיר' מלשון העברה אלא לשון הובא' באש ה"ה תעבירו דהכא פי' נמי לשון הבאה והוא טבילה וכיון שצריך טבילה צריך להסיר ממנו כל דבר הנדבק בו בכלי כדי שלא יפא בו דבר החוצץ בטבילה כדכתיב אך את הזהב וכו: כו [שאו · המשכון] פי' קבל כמו לא תשא שמע שוא ולא לשון הרמה כמו ישא פרעה את ראשך · ופי' ראש סך חשבון כמו כי תשא את ראש ונקרא הסך ראש מפני שמנהג בעלי החשבון לכתוב הסך בראש איגרת הפרטים: כז [וחצית · חציו לאלו] ר"ל לפי מה שכתיב בקרא משמע תופשי המלחמה יעמדו בצד זה ושאר כל העדה יעמדו בצד שני ובין אלו שתי המחנו' תחלקהו וא"כ מה טעם יש בדבר וגם לא מפרש הקרא לפי יתן המלקוח · ומתרץ ה"ק קרא יתן חציו לאלו וחציו לאלו: מב [וממחצית · מן האנשי'] ר"ל מה שכתוב בקד' אשר חצה משה מן האנשים הצובאי' משמע שחלק גוף האנשי' וכי אפשר זה · ועוד קשה למה לא מפרש הקרא לאי נתן משה החלוק' ועל זה פי' לעדה · ר"ל שנתן לעדה והוציא לכן מן האנשים הצובאים ולא מניפן והוי מקרא קצר: מג [ותהי · כך וכך] לא שבא להודיענו מספר המחצה כמו הוא שבה נלמד ממחצי' תופשי מלחמה · אלא הכתוב נמשך עד ויקח משה וגו' שממחצית לקח אחד מן החמשים ונתן ללוים · ועוד דאל"כ ומחצית מבעי ליה דממחצית מורה שר"ל שממחצית לקח מה שלקח: נ [ד"ה וכומז · של בנות] וא"ת והלא הותר להם יפת תואר וי"ל דלא הותר להם אלא לאחר ז' שנים שכבשו וז' שנים שחלק' וכן משמ' בירושלמי דסוף מסכת ע"א · מנאתי · ול"נ הא דהותר להם יפת תואר דוקא במלחמות הרשות אבל מלחמה זו היתה דומ' למלחמת מצוה של לא תחיה כל נשמה וישראל לא ידעו זה מתחלה אלא אחר שכעס משה עליה' שהחיו כל נקבה וא"כ באיסור היה להם הרהור הלב של בנות מדין: (קנ"ח) ועל"ד אין צורך שגם שם ארז"ל שדברה התורה כנגד היצר הרע וקראו אותה בשר תאוות שמותא לא שה א התיר גמור ושומר נפשו ירחק מזה וזה פשוטו:

פרשה לב

ג [עטרות · סיחון ועוג] מדכתיב א"כ הארץ אשר הכה ה' וגו' דהיינו סיחון ועוג שישראל נכמו אותן וירשו את ארצם כמו שמפורש גם פקת א"כ מדכתיב בסמוך ויתן להם משה לבני גד וגו' את ממלכת סיחון האמרי ואת ממלכת עוג מלך הבשן וכתיב בתריה ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות וגומר וחשיב כל הערים הכתובי' הכא ש"מ דמארץ סיחון ועוג היו ולא מערי מדין הנכבש קוד' לזה: ח [ושפי

קדש

קדש הין] כלומר הא דכתיב קדש ברנע לא תאמר דקדש שמה ושם נשלה ברנע כיון אלוני ממרא דבעל האיש' נקרא ממרא ל"פ כן שמה קדש ברנע הכל שם המקום והא דקרו ליה במקו' אחר קדש לחוד ועל זה פי' דב' קדש היו: יב [הקניזי · אמו של כלב] ד"לת מ"ש כאן כלב בן יפנ' הקניזי ואם בן יפנ' לאו בן קנז הוא ואם בן קנז הוא לאו בן יפנה הוא וגם במקו' אחר לא כתיב אלא כלב בן יפנה · ומתרץ ומה שכתיב כאן בן יפנה הקניזי ·· פ"ה אחר שמת יפנה אביו של כלב נשאת אמו של כלב לקנז וילדה לו את עתניאל וכלב נקר' בן יפנה אביו וקניזי בשם בעל אמו: יז [נבנה · מקנים היו על ממונם] ר"ל למה שינה משה ואמ' בנו לכם ערים לטפכ' וגדרות לצאנכם · ומתרץ לפי שהם היו חסים כו': יז [ד"ה ויושב' בשעדנו] דאם לא כן מה טעם אמרו זה למשה מה שיהיה: [ד"ה בערי · שבנבנה] כיהכנענים כבר נהרגו במלחמ': יט [מעבר המערבי] ר"ל הא נחלתן היתה גם כן בעבר הירדן ולמה אמרו כי לא ננחל וגו' · לכן פי' בעבר הירדן המערבי ר"ל לא נטלו בעבר לצד מערב אלא בעבר שלצד מזרח כדכתיב בתריה כי באה נחלתינו אלינו וגו': כד [לצנאכם · מגזרת צונה] דק"ל למה נקוד הכו"ן בפת"ח והא בכל המקרא הוא נקוד בחולם: [ד"ה והיוצא · לגבוה] ר"ל בזה למה כתיב כאן והיוצא מפיכם תעשו שהוא למון הכתיב בנדר דכתיב ככל היוצא מפיו יעשה ונימר ❋ פי' דקיימא לן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט · כל"ט: [וכן עשו] כלומר אל תקשה מנלים שקבלו עליהם כן · שהרי בספ' יהושע כתיב שכן עשו שעברו עד הנחל הארץ ש"מ שכך קבלו עליהם: כה [ויאמר · כלם כאיש אחד] ר"ל למה כתיב ויאמר לשון יחיד והכי לשון רבים הוא ❋ ולא רצה לפרש כפי' בעל הטורים הגדול שהם דבר בשביל כלם נראה מש ם שהיו ב' שבטים ולהם ב' נשיאים שראוי' לדבר כל אחד בשביל שבטו · כל"ט: כח [ויצו להם · עליהם] מפני שצווי זה הוא לו' ב וי כמו שכתב אחר זה ואיני כופל בזה מלת להם אלא עליהם אמר כמו עליהם ומפני שלא נתחזו רק על התנאי' אחר ועל תנאם אמר שמניכו מלת להם כמו עליה' והוא מלת ה' ילחם לכם שפירושו עליכם כלומר בשבילכם: לב [ואתנו · וברשותנו תהי] ר"ל מה שכתיב ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן מורה' משמע שכבשו הקרקע אתם והיאך אפשר זה · וע"ק למה כתוב מעבר לירדן והלא בכך זה נטלו נחלתן והוסיף מלת תהי מפני שאמרו בידינו וברשותינו אחוזת נחלתינו ויכול שהיתה ברשותינו אחוזת נחלתינו · לפיכך הוסיף מלת תהי שהרי עדיין לא זכו בנחלתן זו אלא אחרי קיום התנאים ופירש כי באה נחלתינו אחר קיום התנאים כאלו אומר אחר קיום התנאים לא נבקש עוד לנחל מעבר לירדן והלאה כי כבר קבלנו נחלתינו בעבר הירדן מזרחה למפרע קודם שעברנו את הירדן וכיון שכבר קיימנו תנאינו באחרונה אחר שהחזקנו בנחלתינו ובנו כו נדרוש כאן לאחקינו וערים לטפינו ויסבנו בתוכם: לו [להיות ערי מבצר] לא כפי' מנבו שיורה שכל אלה הערים שנזכרים היו ערי מבצר וגדרות צאן דאם כן מאי ויבנו דקאמר הא כבר בנויים ועומדין: לח [קירין עריהם] כלומר שהסיבו שמם קודם בנייכ' למפרע כדי שלא יזכר שם ע"א בפיהם כי נבו ובעל מעון היו שמות ע"א ופיו נקראין העירים על שמם ובני ראובן הסבו את שמם כמו שאמרו רז"ל בית גליא בית כריא אבל שאר העיירות הסבו שמם אחר בנייכם הקדש כתכהנכל כוכי עיר ו[ד"ה ואת שבמה · בנו שבמה] ר"ל למה לא כוללן הכתוב בכלל אחד ואת נבו ואת בעל מעון ואת שבמה מוסבת שם · ומתרץ דדוקא נבו ובעל מעון מוסבות לשם

אחר פירוש קודם בנייכם הקדש הסבו. שמם כדי שלא יזכור שם ע"א בפיהם אבל שאר העיירות הסבו שמם אחר בנייכם הקדש · ושבמה דבק למלת נבו כדלעיל ולא עם מוסבות שם ואמר אל תחשוב שדבק עם מוסבו' שם שהרי שנים ושבמה שם אחד הוא: מב [ויקרא בשתי תיבות] והקשה הרמב"ן וכן שאר מפרשים איך לא ראה במדרש רות והכי לא אהיה כאמת' א"ל מ"ו אין אתה מן השפחות אלא מן האמהות . ודכוותא וכנח הלך וגומר ודכוותא ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה וכו' ע"ש · ול"כ דגם רש"י יודע המדרש אך י"ש ותהכי וכו' הוא לפי מה שדרש רבי משה הדרשן שלא עמד השם של עיר נבך לכן כתיב לה רפה כאלו כתיב לא נבח שלא נתקיים השם אלא שם אחר וכן צריך לדרוש נמי בהאי דוקי' ויאמר לה בוש אלא שלום וזה איכו · וכן לבנות לה בית לא בית אלא אהל וזה עיכו · ולכן דקדק רש"י בדבריו ואמר מה ידרוש כלו' לפי שדרש מדרש שם יש לדרוש גם כן התם וגם איכו ובאמ' לא נשתנה שם העיר שקרא בשם נובח והא דכתיב לה רפה י"ל דנובח ואחרים קראו את העיר בשם נובח אבל בניו לא קראו אותה נובח כמו שכתב הרמב"ם הגיאו טור י"ד סי' ר"ס היה שם אביו בשם אחרים ישנה את שמם כלומר שמם של אחרים · כן נ"ל ליישב דברי רש"י:

חסלת פרשת מטות

מסעי

פרשה לג

א [אלה מסעי · למדת שהיא במדבר פארן] דפארן היה מישו' גדול ומקום היה בו שנקרא רתמה ש"מ דגזירת מרגלים היה ברתמה: [שכל ל"ח שנה] שלא היתה הגזירה כי אם שלשים ושמנה שנה כמו שפירש רש"י בפ' ואלה הדברים · וא"ת והא מרתמה עד הר ההר לא היו אלא י"ט מסע' וא"כ לא יהיו אלא ארבעים מסעות ולעיל פרש"י מ"ב מסעות · עיין לעיל בפ' חקת בפ"רשי שבע מסעות ממוסרה עד הר ההר: [דרשה אחרת] ר"ל דלכך מתנו הנסעות: [כאן ישבנו] ר"ל כאן היית ישן וכו' כן הק"בה מונה כל המסעות כלומר דבר זה עשיתם במסע פלוני וזה אירע לכם במסע פלוני: [כאן הקרנו] לשון מוקר שכן דרך החולים שנוח להם כשמקררין אות: ד [ומצרים מקברים · טרודים באבלם] כלו' שנותן טעם אלמעלה מה שכתיב יצאו ישראל ביד רמה ולמה הניחו להם המצריים ומפרש ומצרי' מקברים וגו' והיו טרודים באבלם ❋ דאי מקברים ממש אין זה לעיני כל מצרים ומדכתב ביד רמה לעיני כל מצרים שהוא כמו כפל ודאי להודיע שכולם רואים ממש ואם מקברי' כפשוטו לא היו רואים שהרי צריכי' לקבור בנ"הק ל"פ טרודים וכ' מקברי' ר"ל טרודי' גם בזה כלי"ט: יח [ברתמה · ע"ש לשון הרע] ד"לת למה קראו כאן רתמה ובמקום אחר קראו פארן · ות"ל: (דב"ט) וזה שהוצרך לפרש מסע הזו יותר משאר כל המסעות מפני שפה כתוב ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ובפ' בהעלותך כתב ואחר נסעו מחצירות ויחנו במדבר פארן · ל"פ ע"ש לשון הרע וכי כלו' שהכל מקום א'· לח [על פי · שמת בנשיקה] כלו' על פי ה' נדרש לפניו ולאחריו ויעל אהרן על פי ה' וקרי ביה נמי על פי ה' וימת שם: מ [וישמע · כאן למדך] ר"ל לעיל בפ' חקת נ"ב כתיב אחר מיתת אהרן וישמע הכנעני וגו' אבל לא מוכח שם שמשמע מיתת אהרן דאיכא למימר שמע מה שאמר בקרא אחריו כי בא

ישראל

ישראל דרך האתרים אבל כאן לא מפרש אחריו מידי לכך מוכח כאן שמיתת אהרן וכו' שפי' כאן ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה דכתיב ואהרן בן קכ"ג שנה במותו וישמע הכנעני, אבל בפר' פרה לא ידענו מה שמועה שמע אם מיתתו של אהרן אם בכייתו שבכיהם כתובים שם: מט [מבית · שיעור מקנה] הייתו נ' פרסאות דמבית הישמות עד אבל השטים י"ב מיל הם: [של שטים אבל שמו] אבל אין פירושו של אבל מישור · ובפרשת לך לך האריך רש"י בו והתרגום שתרגם אבל מישור פתר העניין ולא הלשון: נב [ד"ה והורשתם · וגרשתם] דאי פי' לשון ירושה הל"ל וירשתם · א"כ דאי פי' ירשה לא הל"ל מפניכם דאין מלת מפניהם נופל אירושה: [ד"ה משכיותם · להשתחוות] לפי שרוצה להוכיח דמשכית לשון רצפה כדכתיב בקרא ואבן משכית וגם רוצה להוכיח מה שפירש להשתחוות עליה בפישוט ידים ורגלים שכתיב להשתחוות עלי' וכתיב נמי יוסף להשתחוות לך ארצה דהיינו פישוט ידים ורגלים: נג [והורשתם · מיושביה] מפני שהורשת' לשון גירוש הוא ומה שכתיב את הארץ ר"ל יושבי הארץ: [תוכלו להתקיים] דאל"כ הא כבר כתיב והורשתם וה"ן להתחיל והתנחלתם וגו' · אלא שאחד זה לתנאי' שאם תורישו אותם תוכלו להתקיים: נד [ד"ה למטות אבותיכם · יונחו מסורי] כאן לא פי' כפירושו שפי' בפ' פנחס דשם משמע שפירושו שחלקו לפי באי הארץ שבאו לכלל כ' שנה משום דאיכא פלוגת' בב"ב דף קי"ו ואיכא למ"ד לאלה תחלק הארץ וגו על באי הארץ נאמר ושם פירש אליבא אותו מ"ד וכאן פי' אליבא מ"ד לאלה תחלק הארץ על יוצאי מצרים אמר ואפשר לדחוק וליישב דהיינו כמו לפי שפי' לעיל בתשובה בשלה זו וכו': [בי"ב גבולין] ר"ל דכל גבול נקרא על שבטו זה גבול ראובן וזה גבול שמעון והשתא א"ש מה שפ"רשי בפ' ויהי מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו ר"ל אף נחלת אפרים ומנשה לא נקראו אלא על שמם גבול אפרים וגבול מנשה · כתב הר"אם תימא דהא לא כמאן דלר' יאשיה שאמר ליוצא' מצרים נחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו ולרבי יונתן דאמר לבאי הארץ נתחלקה א"י שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם משונה נחלה זו וכו' והניח בצ"ע · ונ"ל דק"ל לכל הפי' קשה מהו לשמות אבותם לא הל"ל אלא לשמות אבותיו ינחלו למטות ל"ל · אלא ע"כ למדרש כמו לי"ב גבולין וכו' וזה שהכריח את רש"י לפ' ר"א · ולפי ר"א נמי קשה ל"ל למימר אבותיו דלא הל"ל אלא לשמו' מטות ל"כ גם לטעם ראשון: נה [והיה · יהיו לכם לרעה] ר"ל לפי שבמקרא משמע שהם יותירו ע"ש כן ברכון שיהיו לשכים · ועוד היאך שייך לומר על בני אדם שיהיו שכים דהיינו יתידות כפ"רשי · ומתרץ יהיו לכם לרעה ר"ל אם תותירו אותם יהיו לכם לרעה כלו' לא יהיו לכם לשיכים ממש אלא לרעה להרע לכם: [ד"ה ולצנינים · לשון מסוכת] כמו משוך פתח כלו' גדר הסוככת:

פרשה לד

ב [אשר תפול · מצרני גבולי] כלל זה נקוט בידך כל מקו' שמזכיר רש"י לשון מיצר ר"ל הוא גבול פי' הרצועה המקפת א"י: [לשון נפילה] כמו הפיל פור הוא הגורל: ג [והיה · מן המזרח למערב] כלו' לאו דוקא הפאה של נגב אלא כל הרוח נקרא פאה מקרן מזרחית דרומית עד קרן מערבית דרומית: [ממדבר צין · דרומי' מזרחי'] ושלעדי אדום ר"ל אשר אצל ולהודיע מקום שנגב מדבר צין בארץ כנען שהיא ארץ תשע מטות הוא הקרן מזרחית דרומית שלה: [שלוש ארצות] כל דבריו מבוארים לכל שעיין בצורה המציירות גבול ארץ ישראל: [מן המיצור] המיצור הייתו גילום: [ואת ארץ מואב] וכתיב אחריו וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגו' משמע מתחילה הסיבם מן המערב למזרח כנגד דרומו של אדום ומואב כשהגיעו למקצוע דרומית מזרחית פנה אל צפון העולם לסבוב את עבר המזרחי של מואב כשהסביב את עבר המזרחי כתיב אחריו וישלח ישראל וגו' שמנאו את ארץ סיחון ועוג: [אצל אדום] זה מוסב אלעיל רוצה לומר לכך כתיב ממדבר צין על ידי אדום: [ונוקם לצד צפונה] רוצה לומר שעיקם לצד ארץ ישראל ומתרגם המיצר כמנא שארץ ישראל מתקצר דכל כמה שמרחיב המיצר לתוך ארץ ישראל מתקצר ארץ ישראל: [מן המיצר] מדכתיב מנגב למעלה עקרבים משמע שהגבול דהיינו המיצר בדרומה של מעלה עקרבים אבל היכא שכתיב ועבר משמע שעבר המיצר תוך העיר: [ד"ה ועבר · אל צין] דה"א בסופו במקום למ"ד בתחילה: [ד"ה ו לא · ובמסך] פי' שהגבול ארץ ישראל מתפשט לצד דרום של שלם וא"כ מתרחב הגבול של א"י לצד צפון של עולם ודו"ק היטב: [ונסב האמור] כלומר מה שכתיב ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים אין פירושו כונסב דלעיל · דלעיל פי' שהמיצר היה מתעקם לא"י ונמצא שא"י מתקצר והמיצר מרחיב אבל ונסב דכתיב כאן היה מתעקם לנחל מצרים שה.א דרומו של עולם ונמצא שמתקצר המיצר וא"י מרחיב: [ומשם והלאה] כלו' שלא היה מרחיב יותר משנה לשבר אחר אלא עומד ברוחב הראשון אבל מעצמון התחיל לקצר ובא לו לנחל מצרים: ד [ד"ה והיה · הנסין] מגבול יתירא מרבה ליה אף ניסים: ז [ד"ה מן הים · ומובה הימנו] ר"ל ברוחב הים מסבב את הצר נגד פנים דהיינו ארץ ישראל ונגד סיגה פוך לארץ: ח [ד"ה תתאו · שם כלה] רוצה לומר מגדלה עד שבר שינו ימשוך המיצר לדרומו של עולם ממערב למזרח נמצא שארץ ישראל מתקצר והמיצר מרחיב: טו [קדמה · מזרח מזרחית] כלומר דקדמה הוא לשון פנים וה"א נוספה במקום למ"ד בתחילתה וזהו שפי' אל פני ר"ל לפני ומפרש ואזיל על מה קאי אל פני לכך פירש העולם ר"ל אל פני העולם דהיינו במזרח מזרח כו': יז [אשר ינחלו לכם] ר"ל דינחלו משמע שהם ינחלו לעצמן · ולכם משמע שהם ינחילו לכם · ל"פ ואשר ינחלו בשבילכם: [ומחלק נחלת] דאל"כ שהרי כאן היו קטנים דלאו בני שליחות נינהו וגם איכא דניחא להו בהר ואיכא דניחא להו בבקעה אלא מה שעשה אפוטרופות עשוו והיינו נחלוקות נחלת השבט למשפחות ומשפחות לגברים ונחלוקת הארץ עצמה היה על פי הגורל ואינו תלוי ביד האפוטרופוס: [ונורר לכל אחד] הא דלא נקט רש"י נ"כ דהנשיאים היו מחלקים תחילה לשבטים וא"כ למשפחות ולגברי' משום דהנשיאים לא חלקו לשבטים אלא ע"פ הגורל נחלקו לנשיאי': [נוחלים להם] ר"ל א"כ למה כתיב לכם אלא בשבילכם: יב [מגואל] כלומר מגואל פי' מפני גואל הדם ומפרש ואזיל הי סקרי גואל הדם לכיות שגם גואל נופל על גואל הרוגש כעל גואל הכרגם פירושו הרב ואמר שהוא קרוב לכרגם: יג [שש · ג' שנתן יהושע] ד"לת ל"ל למכתב המנין הא מדכתיב אחריו את שלש הערים תתנו וגו' ש"מ דשש הם · אלא לומר לך שלא היו קולטות אלא עד שהיו כל השש ביחד: יד [את שלש · כפישי רוצחים] וא"ת והרי ערי מקלט לא היו קולטות אלא שוגגין ולא מזידין ואם כן למה צריך בגלעד לג' ערי מקלט · דא"ל דכפישי רוצחים ר"ל שוגגים דאין טעם בדבר היאך בא דכפישי שוגגים היו · וי"ל דודאי מזידים היו אבל לא היו שם עדים ואמרו שוגגין אנו לכך צריכין שלש ערי מקלט · רא"ם · ועי"ל דאיירי בענין שפי' בפר' משפטים על והאלהים אנה לידו שהקב"ה מזמינ' לפונדק אחד וכו' ע"כ איירי

בענין

בענין זה לפי שהיו הרבה רצחנין בגלעד שהיו מזידין בלא עדים ובא"י היו הרבה שוגגין בלא עדים מה עשה הק"בה מזמנין לפונק אחד ר"ל לגלעד ואותן שוגגין שבא"י הורגין אותן מזידין בשוגג כגון שיושבין תחת הסולם בענין שפ"רשי שם וא"כ המזידין כהרגנו והשוגגין גולין שם בערי מקלט לכך צריכין ג' ערי מקלט בגלעד כמו בכל א"י : ° (ר"ד) מתרץ ע"פ הגמרא פרק אלו הן הגולין תניא רבי יוסי בר יהודה אומר בתחילה אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט וב"ד שולחין ומביאין אותם משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמר ושלחו אותו זקני עירו ולקחו אותו משם מי שלא נתחייב פטרוהו מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו : [עקובה מדם] עקובה לשון ארב : יו [ואם בכלי · כמיסת] כמיסת כדי ר"ל כשיעור : [הרי הוא אומר] כלומר מה שכתיב ואם בכלי ברזל וגו' ואם באבן יד וגו' או בכלי עץ כו' עד ואם בשנאה וגו' דלמא מיירי בשוגג פי' הוצרך לזה שלא תאמר בשלמא אם הוא על השוגג הוצרך לומר אם בכלי ברזל וכל הנמשכים להודיע שבר קטלא הוא אם הרג אפילו בשוגג אלא אם הוא על המזיד מה לי ברזל מה לי ד"א מזיד הוא · אבל מה שכתיב אחריו או באיב' וגו' עד ואם בפתע וגו' זה ודאי מיירי במזיד : [בכל אבן] וה"פ דקשה לרש"י ל"ל למכתב אבן הא לעיל כתיב נ"כ אבן ומיירי כמי בשוגג אלא לימד על האמורי' למעלה כו' : יז [ד"ה אשר ימות · שיעור] וא"ת והא כתיב באבן יד ופי"רשי שיש בו מלא יד כלומר שיש בו כדי להמית · וי"ל דהד ללמד שיהא בו כדי להמי' במכה וחד שיהא בו כדי להמית בזריקה · דפעמים יש בו כדי להמית במכה ואין בו כדי להמית בזריקה ואם זרק והמית בו ס"א דחייב קמ"ל דאינו חייב עד שיהא בו כדי להמית בזריקה · ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם ולא ידעתי וכו' : יט [בפגעו · אפי' בתוך ערי] לפי שמדבר כאן במזיד כמו שפי"רשי לעיל ואם לא המיתהו ב"ד ונגלה לערי מקלט שלא ברשות ב"ד ימות אותו אפילו תוך ערי מקלט : דא"לכ ל"ל בפגעו בו הא כבר כתיב גואל הדם ימית הרוצח : כג [או בכל אבן · בלא ראות] פי' שבזול' תוספו' מלת הכהו יובן שבלא ראות דבק עם אשר ימות כלומר שלא ראה מיתתו ואין הדבר כן רק ר"ל שלא ראה בהכאתו · ועוד שבזולת זה התיבסות יהיה המאמר או באבן או בכל אבן אשר נהכרם כי היה נ"ל או הכהו בכל אבן דאי אהשליך דלעיל מיניה קאי א"כ או כל אבן מיבעי ליה : [ד"ה ויפל · דרך ירידה] כגון היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו · או שהיה מטלטל בחבילתו ונפלה עליו או שהיה יורד בסולם ונפל עליו והורגו הרי זה גולה : [דרך עלייה אינו גולה] מושך למעלה במעגלה ונפלה עליו · והורגתו · היה דולה בחביות ונפסק החבל ונפל עליו והורגו היה עולה בסולם ונפל עליו והורגו הרי זה אינו גולה פירש משום דבכל אלו דרך עלייה הם ולא היה לו ליזהר : כה [עד מות · שלא תארע] ר"ל דלטעם ראשון קשה מדכתיב עד מות הכהן הגדול מגיד לך הכתוב שרוצח יאריך ימים אחר מות כהן הגדול לפי שכ"ג ימות מהרה ולטה ומפרש לפי שהיה כו' · ולפי' ד"א קשה אם הכהן גדול נענש מות על שלא התפלל למה ישוב הרוצח לביתו אחר מות הכ"ג לכן פירש גם טעם ראשון : [ד"ה אשר משח · מי משחו] דקרא משמע דרוצח משח לכ"ג בשמן המשחה לכך צ"ל דמן המקראות וכו' : כו [אין לו · כל זמן] דכתיב בפרשת שופטים ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם כלו' בזמן שסנהדרין גדולים שבירושלים יושבין בלשכת הגזי' ב"ד שבקובה לארץ ובכל המקומות נוהגין : ל [כל מכה · הבא להרגו] ר"ל הרוצח על שהכה את הנפש : [ד"ה לפי עדים · ובהתראה] פירש והרי זה מקרא קצר כאלו אמר כל מכה נפש כלומר שהרג נפש אינו רשאי להרגו אלא אחר שיעידו שבמזיד ובהתראה הורגו : לא [ולא תקחו · לא יפטור] פי' ומקרא קצר הוא כאלו אמר לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע ליות לפוטרו מן המיתה כי מות יומת · ולפי שכתוב בפרשת משפטים ואם שור נגח וגו' והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת בידי שמים משמע כשם שחייב שורו מיתה כך הוא במיתה ואפ"ה כתיב אחריו אם כופר יושת עליו ונתן פדיון משמע אם חייב מיתה בשביל שורו יכול ליפטר בממון · ה"א ה"ה אם חייב מיתה בשביל עצמו יכול לפטור עצמו בממון : לב [ד"ה לנוס כמו לנס] כשו"א תחת הלמ"ד וכפ"תח תחת הנו"ן פי' כשם שאין פדיון למיתה כך אין פדיון לגלות : לג [ולא תרשיעו] מפני שלא יפול חנופה בדם נשלמא גבי ארץ שייך חנופה שפירש ארץ הוא אנשי ארץ ובהם שייך חנופה אבל גבי דם לא שייך לפרש הכי :

פרשה לו

ד [ואם יהיה · ר"י אומר] רצ"לת למה כתיב ואם הל"ל וכי יהיה דואם משמע שספק הוא אם יהיה היובל · ומה שכתב אחר זה ואפילו יהיה יובל · אינו ר"ל שפי' ואם אפי' שא"כ הוא סותר מה שפי' לעיל דמלת ואם הוא ספק · אלא אפילו זה מלשון רש"י הוא לא מפירוש מלת אם : [שיפסוק] ר"ל שיחרב הבית ויתבטלו השמטות והיובל : יא [מחלה תרצה · ונשאו] דק"ל בפרשת פנחס חשיב תרצה לבסוף וכאן מנה אותה שניי' · ומתרץ כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים וכו' · פי' משום שכאן כתיב ותהיין לבני דודיהן לנשים שדרך נשואי האחיו' להנשא כסדר תולדותיהן הבכירה ואחריה הצעירה על הס"דר כדכתיב לא יעשה כן במקומנו וגו' : ❁

[ובכל המקרא] והא דלא פי' רש"י כלום בפ' פנחס בסדר משפחות ומנין השבטים ששם בנות צלפחד . ואין לומר משום דלא קשה לרש"י לפרש עדכאן ששינה סדרן · דא"כ למה פי' רש"י בפ' פנחס אבל ותקרבנה בנות צלפחד דגם שם לא שינה אלא דרש"י כתב ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה תרצה וא"כ גם בסדר מנין תולדת שבטים הו"לל ולהלן וכו' ועוד קשה דאבל ותקרבנה לא פי' רק מגיד שכולן שקולות וכאן פאריך ופי' עוד לפי חכמתן ומגיד שקולות ר"ל בצדקות ומ"ש · ונראה דמתחלה בפר' פנחס בסדר מנין השבטים לא יתכן לפרש ולהלן שינה לומר שקולות דקש' מנ"לן שקולות דלמא שינה לפי חכמתן אבל אבל ותקרבנה למשפט שגם שם לא שינה מפעם ראשון וא"כ ה"א כיון דלא שינה כאלו אין לומר דשינה להלן משום חכמתן דא"כ הי"ל לשנות אבל ותקרבנה דשם הראו חכמתן כמו שפי' רש"י שחכמניות היו ומדלא שינה בזה ודאי השינה דלהלן מגיד שקולות וכל זה דה"א דאלו ב' ראשונים הם סדר תולדות · אבל כאן שוכם דוה הוא סדר תולדות שבשאו כסדר וא"כ ב' פעמים הראשונים שינה סדרן אלא להורות על שני פעמים מכאן לפי חכמתן ומגיד שקולות כיון דב' פעמים שינה סידרן : נלי"ם :

חסלת פרשת מסעי

דברים

פרשה א א [דברי תוכחות] אלה דה״ל וידבר משה אל
כל וגו׳ · ומתרץ לפי שהן דברים כו׳ . ר״ל
דהא בלאו הכי צריך לתרץ מה שנאמ׳ כאן במדב׳ בערבה וגו׳ · למה
לא מפ׳ בהדיא המעשה שעשו שם · אלא ע״כ צ״ל לפי שהן דברי
תוכחות ומנה וכו׳ לכך סתם הדברים והזכירו ברמז לפי שהזכיר
כל ההכעסות ביחד לכך לא הוכיח׳ בפי׳ אבל אם היה מוכיחן על
הכעסה אחת היה מזכירה בפי׳ כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב
ולא יחטא ואין בושת כ״כ ולכך נאמר נ״כ הדברים דכל מקום שנ׳
דברים אינו אלא דברי תוכחות כדפי׳ רש״י בריש ספר קהלת וגם
מביה ראיה מאלה הדברים דכתיב כאן ואב לכולן הדבר אשר יקשה
מכם וגו׳ · כתב הרא״ם ויש לתמוה אם פי׳ אלה הדברים היא דברי
תוכחות היאך כתב אחר זה ככל אשר צוה ה׳ ונומר והא התוכחות לא
היו אלא מפי עצמו · ושמא י״ל שהיו ברשות הקב״ה אע״פי שהיו
מפי עצמו ועל הכתיבת רשות נאמר ככל אשר צוה ה׳ וגו׳ א״נ צוהו
להוכיחן ומה שהוכיחן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו עכ״ל ·
ולי נראה ככל אשר צוה ה׳ ונומר לא קאי על התוכחות אלא על
המצות בכלל כאמ׳ דהיינו משנה תורה ושני דברים נעשו במה
שהוכיח אותן מפי עצמו וגם ביאר להם התורה והמצות וכמו שמפרש
והולך : [והוכיחן ברמז] וא״ת והא אמ״פ הזכי׳ העונות בפי׳
עון מרגלי׳ כדכתיב ותקרבון אלי כלכם ונומר וגם שאר דברים
שהכעיסו לפניו מנה כאן בפרשה זו · וי״ל דלכך נקט רש״י כאן ומנה
כאן כל המקומות ר״ל דכאן מנה כל המקומות ברמז כדפי׳ לעיל :
• (נ״א) אי נמי בכאן לפי שהוא ראש הספר ואין להתחיל בקטא
ישראל שהוא נגותן ולפיכך סתם הכתוב וכתבן ברמז מפני כבודן
של ישראל וכה״ג כתב רש״י למעלה אבל ויעשו בני ישראל את הפסח
במועדו בפ׳ בהעלותך שאין שכתוב מתחיל בגנותן של ישראל בראש
הספר : [ד״ה אל כל · ולא השיבותם] (קנ״מ.) בשם מה״רר
העבדל וא״ת מש״כ אם היה להם מה להשיב אלא שלא השיבוהו מחמת
יראה א״כ לאחר מות או לאחר באתם מלפניו ישיבו תשובתם ואם
לא היה להם מה להשיב א״כ מה היה משה ירא מזה · וי״ל דבודאי
כיון ששמעו הדברים מפי משה בטעמו ונמוקו כמפי השכינה ודאי
לא היה להם תשובה · אבל אם לא היו שומעין כולם מפי משה עצמו
אלא איש מפי איש שא״א לכוין הדברי׳ בלי חסרון ויתרון אפשר
שהי׳ להם להשיב איזה תשובה לכך הוצרך להקהיל כולם שלא יהא
להם פה להשיב : [ד״ה במדבר · שהכעיסוהו] וכן תרגם
אונקלס על דחבו במדברא כו׳ · כתב הרא״ם ותמהני מאוד היאך
יפרש מילת אלה האמו׳ פה על הרמוז אליו והלא לא נתפרשו פה
אלא מקומו׳ שהכעיסוהו בלבד אבל הדברים שדבר להם בעבורם
לא הזכירם כלל וכו׳ · ובאמת איני יודע מה תמיהתו על רש״י ז״ל
דה׳ הוא פי׳ אלה הדברים אלה דברי תוכחו׳ ומלת הדברים הוא
דברי תוכחות והוה כאילו כאמר אלה התוכחו׳ אש׳ הוכיח משה אל
כל ישראל בעבר הירדן על מה שחטאו במדב׳ וכו׳ כשלמ׳ תרגו׳
אונקלס שתרגם על מלת הדברים אלין פתגמיא וכו׳ ולא תרגם אלין
תוכחות די מלל וכו׳ הוצר׳ להוסי׳ אוכח יתהון וכו׳ אבל רש״י שפי׳
הדברי׳ תוכחו׳ מה לי להוספ׳ הוא׳ שהוסי׳ התרגום ודברי רש״י ז״ל
להם נכוחים וישרים : [ד״ה בערבה · שחטאו] דאין לומר
דמקום המכויה נקרא ערבה כדכתי׳ לעיל בפ׳ מסעי ויחנו בערבות
מואב דא״כ ה״ל למכתב בעבר הירדן בערבה במדבר : [ד״ה
בין פארן על מן] שתפלו לשון נדבק כלומר היו מדיבין על המן :
ז [ע״י המרגלים] אין להקשות למה לא פי׳ זה קוד׳ שפי׳ תופל
ולבן כסדר המקרא · די״ל דלעיל הייתי אומר דכך פי׳ של קרא
מול סוף ואיזה מקו׳ הוא נקרא מול סוף ומפרש בין פארן ובין תופל
ולבן אבל כיון שפי״רשי דתופל ולבן לאו שמות מקומות הן א״כ מה
פי׳ של פארן ומתרץ ועל מה כו׳ · אבל הלשון של בין אינו מתיישב
שפיר : [ד״ה וחצרות במחלוק׳] כאן משמע דמחלוקתו של
קרח היתה קודם שילוח מרגלים דשם כתיב ויסעו מחצירות ויחנו
במדבר פארן וכתיב אחר כך שלח לך אנשים ומדכתיב כאן וחצרות
ופרש״י מחלוקתו של קרח ש״מ מקודם שבאו למדבר פארן כבר היה
מחלוקתו של קרח בחצורות ועיין בפר׳ קרח על פסוק וישמע משה
וגו׳ : [שמשיתי למרים] דקשה לטעם ראשון דהא מחלוקתו
של קרח אינו מפורש נקרא שהיה בחצירות לכן פי׳ ד״א וכו׳ · ולטעם
אחרון לחוד קשה לא יהיה וחצירות דומיא דבמדבר בערבה שהם
מורים על המקום שהכעיסו לפני הקב״ה ומלת וחצרות הוא תוכחה
שלא למדו ממרים וכו׳ אבל לפי׳ ראשון וחצרות לא בא להורות שא על
ההכעסה שהכעיסו בחצירו׳ דאין לומר שהוכיח אותן על חטא מרים
דהא לא מנה כאן אלא חטא הרבים ע״ה צריך נמי לטעם הראשון :
[כדברתם במקום] פי׳ כדברתם כו פוק הוא ממנו כדפי׳ רש״י
שם · א״נ כנגד המקום ששבח את הארץ והם נגוה אע״ג דתוכחות
מרגלים מבין פארן מפיק ליה מ״מ שלום מרגלים לחוד ולשון הרע של
מרגלי׳ לחוד שדברו על הארץ · גם יש לפרש שדבר זה שדברו
כנד המקו׳ הוא מחלוקתו של קרח ואין בין הלשון הראשון והאחרון
אלא שהאחרון מפרש שהוכיחם על שלא לקחו מוסר ממרי׳ שלקתה
בשביל שדברה באחיה והראשון פי׳ שהוכיחם על שהכעיסו
שם המקום במחלוקת · הרא״ם : ב [בא מהם ל׳ יום] ר״ל
ובין הכל הוא לו׳ ימים דיום ל׳ נחשב מן סוף ל׳ וגם נחשב לתחילת
ו׳ ימים שהרי ביום ל׳ נטשו משם נמצא דביום ל״ט שלחו מרגלים
מקדש ברנע דהיינו בכ״ט בסיון · עיין ברא״ם באורך :
[שכינה מתלבנת] מתלבנת פי׳ ממסרת : [סביבות הר שעיר

מ' שנה] אין זה פי' ויהי בארבעים שנה כלומר אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והם הלכו אותו בארבעי' שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה שלא ארבעים שנה אדבתרי' קאי כמו שפי' רש"י מלמד שלא הוכיחן וכו' אלא מקרא קצר הוא והוה כאלו כתוב י"א יום מחורב ואתם הלכת' בג' ימים בסייעת הקב"ה ומפני שקלקלתם איחרתם ארבעים שנה וא"כ מתחיל דיבור חדש ויהי בארבעים וכו' דבר משה וכו' ואין להקשות דהכא משמע בשביל חטא המרגלים עכבו במדבר מ' שנה ובפ' בהעלותך פי' רש"י מיד עד שלשה ימי' וכו' אלא שחטאו במתאוננים י"ל בשביל חטא מתאוננ' נתעכבו ל' יום ובשבי' חטא מרגלי' מ' שנה : ג [ויהי · סמוך למיתה] דאל"כ מאי נ"מ מתי היתה : ר"ל דאם מוכיחו קודם מיתתו קסבר מוכיחו היו' מעט ומחר מעט דמה לי להוכיחו הכל בפעם אחד עדיין יש לי פנאי להוכיחו למחר ושמא יאמר זה מפני איזה שנאה שיש לו עליו הוא מוכיחו אותו תמיד וא"כ נופט בתוכחות · מ"ה יוכיח אותו סמוך למיתה על כל מעשיו וא"ת א"כ למה פרש"י לעיל מאי למד מיעקב וכו' מנ"ל דלמא מסברא דנפשיה עשה כן דמפני ד' דברים אין מוכיחי' וכו . וי"ל דק"ל דהא כל הטעמים הללו אינם שייכים הכא דלא שייך לומר שמא יכימנו וילך לו דהכא ילכו דהא לא יבאו אלא לבא לא"י : וגם לא שייך לומר שלא יתבייש ממנו הא כל ישרא' ביחד היו מוכיח · ומה שהביא רש"י ומפני מה וכו' הוא מביא הטע' של יעקב · וא"ת והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך פרש"י אפילו מאה פעמים · וי"ל הוכיח תוכיח מיירי בשעת מעשה · ושלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיח פי' שלא בשעת מעשה כשעשה כבר המעשה מגונה: [ומתבייש] ר"ל כשפוגע בו אותו שהוכיחו זה מתבייש ממנו: ד [אחרי · לקנתר] רבונו לתרץ ל"ל למיכתב אחרי הכותו כיון שכתיב ויהי בארבעים שנה וגומר של כך אמר משה כו' · וא"ת א"כ דלמא הא דלא הוכיחן קודם לזה משום שהמתין וכו' כדי שלא יאמרו מה הטיב · וי"ל דא"כ ה"ל ויהי אחרי הכות את סיחון ועוג ולמה כתב ויהי בארבעים שנה אלא ללמד שלא יוכיח אלא סמוך למיתה ומדכתיב אחרי הכותו ש"מ נמי האי דאמר משה וכו' : [עילה] ר"ל עלילה : [ד"ה סיחון · קשה] ר"ל ל"ל למכתב אשר יושב בחשבון ל"ל להזכיר מקומותיהם : [ד"ה עשתרות · קרנים] וקרנים הוא לשון קרן כלומר חוק : [שהיו שם רפאים] כלומר אל תאמר מגליה דעשתרות זו לשון נוקין דלמא דוקא עשתרות קרנים הוא לשון נוקין · ועו"פ ועשתרות זו היא עשתרות קרנים דהפס · והתם נמי כתוב ויבא הפלים זה עוג וכו' : [ד"ה באדרעי · שם המלכות] ר"ל אם יושב בעשתרות לא ישב באדרעי לכך פי' שם המלכות נקרא אדרעי והרא"ם פי' ובאדרעי מבעי' ליה : ה [הואיל התחיל] עיין בפרשת וירא : [ד"ה באר · בע' לשון] מדכתיב כאן באר את התורה ובפרשת כי תבא כתיב וכתבתם וגו' דברי התורה הזאת באר היטב והיטב מתגלגל בצירופו שבעים ה' הו' הי"ט הי"טב : ❀ וק' א"כ ה"ל להזכיר הנ"ם ועוד אין דרך רש"י בפי' לסמוך אלקמן גם אין דרכו לפרש אלא מה שתרומו ומוכח בפסוק · ונראה דכתב באר בצי"רי תחת הבית ואין לו פירש לפי דקדק לשון שקדם דהו"ל לנקוד הבי"ת בשבא או קמץ כמו נפ' כי תבא · אלא ודאי הכינה דאותיות אהח"ע אין מקבלין דגש ואם יזדמן לפניו נקודה שראוי לבא אחריו דגש יבא נקודה תחת אות של פניו ואם היה לפניו פתח ישוב לקמץ ומחירק נעשה צי"רי וא"כ ה"ל היה ראוי לנקוד באר בחירק ה"ב ונעשה צירי וא"כ פירושו כמו ביאר · ויקשה לנו שהאיל הוא לשון התחיל וביאר ל' עבר אלא ודאי פירושו אחר שביאר התחיל עד לבאר אחר שסיים וק' כיון שרוצה להודיע לנו שביאר עד אחר שסיים פעם א' ולא הודיע לנו כמה אופנים ופירושי' ולא בא לפסוק לכן פי' ב"ע לשון ודו"ק בלי"ט : ו [רב כפשוטו] ר"ל רב וזמן רב : [הרבה גדולה] דלפשוטו קשה ה"לל די לכם שבת למה כתב לשון רב לכ"פ ומדרש אגדה : ז [ד"ה ואל כל · עמון ומואב] יש מקשי והא כתיב אל תתגר בם מלחמה וגו' · ושמא י"ל אלו לא חטאו ישרא' היה נותן להם ארץ עשרה עממין כאשר נשבע לאברהם ובחטא גרמא להם שלא נתן להם אלא ארץ שבעה: [ד"ה עד הנהר · קורהו גדול] ר"ל הא נהר פרת קטן היה מכולם דהא בפרש בראשית מונה אותה בסוף כפרש"י פ' לך לך . [לשמוור] לשמור לשר : [קרב לגבי] פי' קריב לגבי משום בשמן וגם כן תהיה משום ובגניעתך בו · דשנה מקלב תרגומו אותה דינא כלומר אף כאן הואיל וא"י משובח גם נהר פרת נעשה חשוב עמו : ח [ד"ה באו · אין מערער] דאל"כ איך אמר להם באו והלא עדיין אינה כבושה לפניהם : ט [לאמר · מאי לאמר] ר"ל כיון דכל לאמר לדרשא הוא או פי' לאמר לאחרים או פי' בא ואמור להם דברי והשיבני או פי' השיבני על דברי ואחד מכל הפירושים לא שייכי' הכא לכך פריך מאי לאמר : [אלא שפי הקב"ה] כלומר אפילו היה בדעתי לשאת אתכם כדי שאקבל שכר לא אוכל כי הקב"ה ויפה בי וזהו שכתיב לאמר · ר"ל הקב"ה אמר לי בפי' שלא לעשות וכן פרש"י בסמוך אם אומר לקבל שכר לא אוכל היא שאמרנו כו' · דהיינו מה שפי' כאן : [ד"ה לא אוכל] וא"ת והא פ' רש"י לעיל לא מעצמי אני וכו' א"כ מה מקשה רש"י שמא היה יכול אלא שאינו רשאי · וי"ל דק"ל יתירא דקרא למה אמר משה לא אוכל ונומר ה' אלקיכם הרבה אתכם וגו' · אלא ה"ק משה לא מעצמי אני אומר וכו' ואף אם לא צוה לי הקב"ה הייתי מוכרח למנות עליכם דיינים כי לא אוכל לבדי וגו' · ועל זה מקשה רש"י אפשר שלא וכו' : [אדם שהוציאם] יש מקשים הרי יתרו אמר למשה נבול תבול גם אתה ואם כן היה לו להקשות איך נביא כמשה יהא קשה בעיניו לשפוט את העם · וי"ל דלעיל ה"א דה"ק נבול תבול גם העם פירש כיון שכבד על העם שהיה משה לבדו ישב ויעמדו עליו מן הבקר עד הערב כי בודאי אם יהיו הרבה דיינים יקל על העם ומתחלה כשיכבד על העם יתרעמו על משה ויהא נ"כ שלונות ישראל למשה כבד על משה ולכך פרש"י הכא : [הגדיל והריס] ר"ל הרבה לשון הגדיל : [וכתבו על דיין] פי' היכא דיש בידם למחות ולא מיחו · אין להקשות והרי מקרא זה כי מי יוכל לשפוט נאמר קודם מקרא דויחכם שכל האדם וא"כ כשאמר כי מי יוכל לשפוט עדיין לא היה חכם · די"ל דסופו מוכיח על תחילתו והואיל ונחכם כל כך בסוף בתכלית החכמה ודאי גם בתחילתו הי' חכם ויכול לדון ע"ד בלב נבון תבוא חכמה : י [והנכם · כיום] ר"ל כיום כמו כהיום : [וכלבנה] דהיינו כהיום אע"פי שאין לבנה וכוכבים שולטים ביום מ"מ כיון דאין נקרא יום אלא כשלילה עמו כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד א"כ אתי שפיר מה שנקט נקרא כהיום בשם מהרי"ן · והא דכתיב נקרא לרוב פירש שיבא סוף וזמן שתהיו כמותכם גם לרוב אבל עכשיו אתם קיימים כיום דהיינו כחמה וכלבנה וככוכבי השמים אבל לא לרוב · הר"אם : יא [יוסף · זו משלי] ר"ל האלף פעמים משלי מברכת שלי אבל הקב"ה יברך אתכם יותר מאלף פעמים כאשר לכם · וא"ת כיון שהקב"ה הבטיח' לברכן אם יוכל וגו' למה אמר משה האלף פעמים משלי הן הא בכלל ברכת הקב"ה הן · וי"ל לכך אמר משה זו משלי דהיינו באלף שכר ברכות בשם מהרי"ן · ועי"ל זו משלי כלומר הברכות שלי הם בלא תנאי אבל הברכות של הקב"ה הם על תנאי אם תקיימו המצות והתורה : °(נמ"י) נ"ל לתרץ ע"ד דאמרינן

במדרש ברכת כוכבי' נתקיימה בימי משה ברכת חול כו' והשתא א"ש זו הוא משלי ר"ל שיש להיות קצבה לברכות ויברך אתכם בברכה שאין לה קצבה כאשר יגיע הזמן: יב [לקבל שכר] כלו' אפי' אם יש בדעתי לשאת אתכם כדי לקבל שכר לא אוכל· דאל"כ מה אמר איכה אשא וגו' והלא כבר אמר לא אוכל וגו' מפני השונא וכו': [מוסיף אני] (ד"ד) כתב הרמב"ן לא ידעתי זה שיהא בעל דין יכול להוסיף יותר על ג' בדיני ממונות וכ"ש לאחר שטוען בפניהם ורואה שחבירו נוצח בדין ושמא כלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני' דייני' אני בורר לי ותברר אתה ב' אחרי' והם עוד אחד ויבא ויגמר הדין בה' או ביותר ואע"ג שב' יכולין לכוף לדין לפניהם ה"מ כשאינו רוצה לקבל ולבוא לדון אבל אם רוצה לברר יותר בורר דה"ל כאומר נלך לבית הוועד דרבוי חכמי' הוא ב"ד יפה עכ"ל ולא הבנתי זה דלאחר גמר דין מאלו ג' איך יוסיף דייני' ולע"ד נראה דהך הריני מוסיף דייני' מיירי קודם גמר דין רק שרואה שמתגוע' הדייני' שהם מסכימים לצד שכנגדו יכול לומר אני מוסיף דייני' כיון שהוא קוד' גמר דין. [שהיו אפיקורסין] ר"ל מורדים ושני מלות הן אפיק רסן ר"ל הרסן מופק מהן והולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס כשהולך בלא רסן: יג [הבו· הומינו] שכל הבה לשון הזמנה והכנה לדבר הוא· פי' תנו עצה או שור לדבר וזה הר"אם: [ד"ה אנשים· צדיקים] והא דלא פירש"י זה לעיל גבי שלח לך· י"ל דק"ל טפי הכא ההתם משום דתנן כל הכשר להעיד כשר לדון ונשים בואיל ופסולין להעיד פסולין לדון א"כ אנשים ל"ל: [ד"ה חכמים· כסופים] מלשון חימוד· כלומר שהעולם מאוין להם שאינם מגמגמין בלשונם וגם אינם מאריכים בנבריהם· ועי"ל כסופים לשון בושה כלומר שבושים ממעשיהם הרעים ואם הם רוצים לעשות איזה מעשה מתחילה רואים מה הוא התכלית כדי שלא יתביישו מאותו מעשה שיעשה וזה נקרא חכם ע"ד החכם עיניו בראשו והוא שאמרו אל תהי רשע בפני עצמך: [ד"ה נבונים· מבור ומבין] ר"ל שנושא ונותן בפרקמטיא: [שעוסק] כדרך הדיינים: °(נ"א) ואע"פ שזר"עה היה בורר אותם ע"פ רוח הקודש כדכתיב ואתה תחזה מ"מ היו ישראל בוחרין אותו בתחלה וכל שהיתה רוח הקודש מסכי' בו היה בוחר: [ד"ה ואשמם· חסר יוד] לשון אשמה ואע"פ שה"לל ואשמכם בראשיכם לפי שכל הפרשה היא לנוכח אע"פ כן אין משיבין על הדרש· הרא"ם· והא דמהפך רש"י ומפרש בראשיכם קודם ואשמם משום דלפי פשט הקרא משמע להיפך מפירש רש"י דמשמע אשמת הדיינים הוא על ראשיכם דהיינו ישראל דאם לא כן הל"ל ואשמם בראשם לכן הוכרח רש"י לפרש בתחילה מלת בראשיכם שתהיו נושאים בהם כבוד ואח"כ מפ' מלת ואשמם והוה סוגיות רש"י כמו והשת' אתי שפיר: יד [ותענו· חלטתם] רצונו לתרץ הא כל הדברים שדיבר משה לישראל דברי תוכחות הם ומשום הכי אמר להם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר ונוטר אדרב' הא מספר שבחן שהרי עשו כאשר צוה להן משה· ועל זה פירש חלטתם וכו' ר"ל בשביל הנאה עשיתם· חלטתם לשון חלוטין: [שנכטשרת עליה] ר"ל על התורה: טו [ואקח· בדברים] כי כל לקיחה שאינה לקנין מפורש במלשון משיכת דברי' וכבר כתבא' זה במקומו' הרבה: [ד"ה אנשים· אחד מז' מדות] ארבעה כתובים כאן אנשים דהיינו צדיקים· חכמים· נבונים· וידועים· ובפרשת יתרו כתיב עוד שלשה יראי אלקים· אנשי אמת· שונאי בצע· ומשה לא מצא אלא צדיקים חכמים וידועים ואע"פ שארבע הכתובים כאן אינן כתובין בפרשת יתרו מ"מ צריך לומר דגם יתרו אמר למשה

כן דאם לא כן למה עבר משה על דבריו של יתרו· ובר"אם מונה ארבע בפר' יתרו אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע ושלש האמורים כאן חכמים ונבונים וידועים וצ"ל הצדיקים לא קחשיב דהיינו יראי אלקים דבפרשת יתרו והכל אחד: [ד"ה ראשים· נכנס אחרון] כדי שהכל עומדין לפניהם ואו כבודן מרובה· וכשהוא יוצא אכ"פ יוצא ראשון קודם שיצא אדם אחריו או צריכין הכל לעמוד מפניו רא"ם· וי"ס איפכא נכנס אחרון מבית הכנסת או מבית המדרש לביתו וזו מתשובותו של משה כדי שלא יטריחו הקהל לעמוד מפניה' ויוצא ראשון מביתו לבית הכנסת או לבית המדרש קודם שבא אדם לבית הכנסת או לבית המדרש כדי שלא יעמדו מפניהם: [ד"ה ושוטרים· מניתי] מלת מניתי שנקט רש"י כאן ולא נקט לעיל רצונו לתרץ בזה דבקרא משמע ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים וגו' ושוטרים לשבטיכם משמע דגם הראשים יהיו שוטרים· ועל זה פי' מניתי עליכם אבל הראשי' לא היו שוטרים ומפרש והולך מנא ליה דראשים לא היו שוטרי' דהרי שוטרים אלו הכופתין וכו' פירש על פי הדיינים דהיינו ע"פ הראשים ש"מ דשוטרים לאו היינו ראשים: יו [ואצוה· הוו מתונין] מדכתיב ואצוה את שופטיכם שופטים אין דבר שמייהו ראשים הל"ל· אלא למדרש אתי כלומר שציויתך על דבר המשפט להיות מתונים בדין· ובר"אם פירש דמשמוע בין אחיכם מפיק ליה דבושפטתם צדק בין איש ובין גרו שני אלא ללמד הוו מתונים בדין שתהיו שומעים בין אחיכם להבין דבריהם היטב שאם בא דין לפניך וכו': [ד"ה בעת ההיא· ברשות עצמכם] (כמ"י) אם ללמוד ולירד לעומקה של הלכה או לישב בטל משא"כ עכשיו: [ד"ה ובין גרו· שאוגר] ושסר אל"ף כאלו אמר אוגרו וכן לא תגורו כמו לא תאגורו דא"ל כמשמעו מל' גבר כאורח דא"כ הו"יו גרו ל"ל· אבל קשה לטעם זה שיהיה חסר א"לף ל"פ דבר אחר ובין גרו וכו' גרו' לשון דירה כמו גור בארץ הזאת· ולטעם אחרון לכך כמי קשה ה"לל בהדיא כירו משום הכי צריך לשני טעמים: [בין תנור לכירים] מדכתיב גרו וגיע"ל מתחלפת בכ"ף כמו שפירש רש"י בפרשת קדושים ואם כן הוא כמו כירו ומדכתיב בקרא ובין גרו ע"כ צריך לומר ובין חלוקת אחים בין תנור וכיריים דאין שייך שיהא החילוק בין כירה לבית: רז [לא תכירו· לבושיב] דהא כבר כתיב ושפטתם צדק· והא דפירש בפרשת שופטים גבי לא תכיר פנים אף בשעת השמעות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה וכו'· וי"ל דאין לפרש כמו הכא דא"כ היה לו להפוך הקרא לא תכירו פנים קודם לא תטה משפט כיון דקרא שלפני זה מיירי גם כן במתנה דיינים דכתיב ושפטו את העם משפט צדק ופי"רשי מנה דיינים מומחים וצדיקים וכו' ומדכתב הקרא לא תכירו פנים אחר לא תטה משפט דמיירי בדיינים נריך נמי לפרש קרא דלא תכירו פנים בדיינים· והא דלא מפרש הכא כמו התם מדכתיב הכא ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ואם יהיה רך לזה וקשה לזה לא יהא המשפט צדק אם כן לא תכירו למה ליה· אלא ע"כ למנות דייני' הוא דאתאי דו"ק כ"ל: [ד"ה כקטן כגדול· תשמעון] (כמ"י) כ"ל דס"ם הוא וכב"ל כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שיהא חביב עליך דין וכו' וכן הוא בסדי' בסנה' דף ח' ושתי הלשונות האמורו' הם בספרי: [שוה קדם] דאי סלקא דעתך כמשמעו לענין דין בין אם הנדון הדיוט בין אם הנדון ראש וקצין תיפוק ליה מקר' דבין איש ובין אחיו רא"ם: [זה ענין] דלטעם ראשון קשה כמעט כהרבה הל"ל נ"פ ד"א וכו'· ולפי ד"א קשה הל"ל גדול כקטן תשמעון כלומר שתוכה את העשיר אם הוא זכאי בדין כמו שאתה

שאתה מהדר לזכות את העני כדי שיתפרנס בנקיות. ל"פ ד"א שלא תאמר וכו'. ולטעם אחרון לפוד קשה הל"ל קטון כגדול תשמעון. ולשני טעמים הראשונים לפוד קשה הל"ל כדברי כעשיר תשמעון. לכן צריך גם לטעם ראשון: [ד"ה לא תגורו. לא תיראו] כלומר שלא יאמר הדיין מתיירא אני מפלוני שמא יהרוג אותי או ישרוף גדישי: [ד"א לא תכניס דבריך] כגון תלמיד היושב בפני רבו ובא דין לפני רבו וטעה בדין אל ישתוק התלמיד. ולטעם הראשון קשה הל"ל לא תיראו ל"פ ד"א לא תכניס וכו'. ולפי דבר אחר קשה הל"ל לא תאגורו מלשון אוגר בקיץ. לכן צריך גם לטעם ראשון. והרא"ם פירש לא תכניס. דצריך כלכד מפני שאתה ירא להוציאם לחוץ לומר לו שהוא חייב או שהוא רשע בדינו עכ"ל: [ד"ה כי המשפט. שהטית עלי] דאם לא כן איך לאלהים הוא והלא המשפט אינו אלא לבעלי הריב: [ד"ה תקריבון אלי. נסתלק ממנו] משום שהיה מדמה את עצמו להקב"ה דכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכתיב אחריו והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כביכול שהוא עצמו אלהים. לכך נעלם ממנו דין ירושה דדבר פשוט הוא דכל אדם יודע אם אין לאיש בנים דהבת יורשת במקום בן דהא אמר רחל ולאה העוד לנו חלק וגו' ופירושו כלום אנו נוטלי' חלק ירושה בין הזכרים ונעלם ממנו. אבל רש"י לא מצי לפרש דבשביל זה נסתלק ממנו הדין של מקושש או של אנשים טמאים. דשם לאו דבר פשוט היה לכך לא ידע משה אבל דין ירושה דבר פשוט היה וק"ל. יח [את כל. שבין דיני ממונות] בסנהדרין בפרק אחד דיני ממונות. פירש דיני ממונות בשלשה ופותחין אף לחובה ומטין על פי אחד אף לחובה והכל ראויין ללמד זכות וחובה הדיין והתלמיד והדיין המלמד זכות חוזר ומלמד חובה וכן איפכא ודנין ביום וגומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ומתחילין מן הגדול ואב ובנו והרב ותלמידו מונין אותן לשנים מה שאין כן בדיני נפשות דאין דנין אלא בכ"ג וכל הדברים דלעיל אינן בדיני נפשות. כי הכל הוא נהיפך מה שכשר בדיני ממונות פסול בדיני נפשות: יט [המדבר. נחשים כקורות] דאם לא כן מאי והנורא מאי היה להם לירא במדבר ההוא שלא עבר בו איש אלא ע"כ מנחשים וכו'. ואם תאמר ושא' בפרשת בהעלותך פירש רש"י עמו דענן הולך לפניהם והורג נחשים ועקרבים. יש לומר במקום שהיו חונים במדבר היו הנחשים סביב המחנה וכשיצאו לחוץ המחנה לעשות צרכים היו רואים אותם מתים אף שלא היו מזיקים להם היו יראים מהם: ° (ד"ד) מ"מ שם המדבר הוא נורא מחמת שיש או נחשים שמזיקים אחרים: כב [ותקרבון. בערבוביא] ר"ל מה תוכחה יש בזה: [ד"ה וישיבו. באיזה לשון] דאל"כ דבר ל"ל וכ"מ בזה באיזה לשון מדברים כדי שירגישו בדבר אם אחד משבע האומות ישנה לבושו בלבוש שאר ע"א שיכירו אותו כדי שיקיימו שלאו דלא תחיה כל נשמה וזה אי אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזה אומה הם. ועוד יש פירושי' אחרים: [ד"ה את הדרך. אין דרך] דאל"כ למאי כ"מ יאמרו להם באיזה דרך ילכו בודאי אותו עיר שירצו לכבוש באותו דרך ילכו וק"ל: [ד"ה ואת הערים. תחלה] ר"ל דנקראו את הערים משמע שלא יבאו לכל ערים ואם אינו דהא ירשו את הכל. ועל זה פירש תחלה ✽ כג וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום הוכחתו דהו"לל וייטב הדבר בעיני שכן דרך הלשון או הי"לל ואמרתי טוב הדבר ומדהזכיר וסמך בעיני לוייטב לדיוק וייטב בעיני דוקא ולא בעיני המקום כלו"מ: [הודיתי לדבריכם שמא] דא"כ למה הודה להודיעם שטוב בעיניו ה"לל הן ותו לא כלו"מ: [ד"ה ואקח מכם מן

סנרוריס] דאל"כ מכם ל"ל: [סמסולתין] המסולתין לשון סולת: [ד"ה שנים עשר. שלא היה שבט לוי] דאם לא כן יהיו שלשה עשר דהא חשיב שבט אפרים בפני עצמו וגם שבט מנשה בפני עצמו. כתב הר"א"ם ויש לתמוה דבלאו קרא דשנים עשר תיפוק מפרשת שלח לך שמוכח בפירוש כל נשיאי השבטים ושבט לוי לא היה בתוכם וצריך עיון ונראה דהכא מרבה קרא דאפילו בענה לא היו עמהן. והשתא אתי שפיר דלא נקט רש"י שלא הלכו עמהן משום דזה כתיב לעיל בפרשת שלח לך: כד [על שם סופו] שנשאו אשכול משם כדכתיב ויכרתו וגו' על כן קרא למקום ההוא נחל אשכול וזה היה בסוף: [ד"ה וירגלו. ד' אומנין] ר"ל שהלכו בה בארבע שורות כמין שתי וערב כך קבלת' כדי שירגלו את כולה: [ד"ה ויאמרו טובה: יהושע וכלב] אף על פי שגם שאר מרגלי' אמר' טובתה מכל מקום גם היו מוציאין דבה על הארץ וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ משמע שלא אמרו כלל ברעתה. רא"ם: כז [ד"ה בשנאת. מה דבלבך] דעת רש"י בזה שאל תקשה היאך יודעין ישראל שהקב"ה שונאו. ומפרש כיון שהם שונאין להקב"ה אמרו גם הוא שונאן דמשל הדיוט כו': [על רחמך] כלומר מה שבלבך שאתה שונא את חבירך אתה אומר על חבירך איך שהוא שונא אותך: [דבלביה עלך] כלומר שבלבו של חבירך שהוא אוהב אותך אתה אומר עלך כלומר איך שאתה אוהב את חבירך: [לשנאה היתה] ר"ל דקרא משמע שהוציא אותן בשביל שנאה והלא הרבה נסים עשה להם כדי להוציאם לפירו'. ומפרש דכך אמרו הוצאתו כו': [ואחת של בעל] כתב הר' אם ויש לתמוה למה פירשו המקר' הזה בשל בעל ושל שקיא אם בעבור שמור' שהוצאתו לשנאה היתה יותר שנאה היא שהיתה הוצאתו להוליכ' ביד האמורי להשמידם וכו'. ונראה דקשה להו הכי הל"ל בשנאת ה' אותנו הוציאנו לתת אותנו ביד האמורי מארץ מצרי' ל"ל אלא ע"כ הקרא לא נקט הוציאנו מארץ מצרים אלא למשל בשל בעל ושל שקיא והכתוב חדא ועוד קאמ' כלו' חדא בשנאת ה' אותנו וגו' למשל של בעל ושל שקיא ועוד אחר' לתת אותנו וגו' ודו"ק. ופי' של בעל מקו' יבש ארץ כמאה שצריכין להשקותה: כח [ערים גדולות לשון הבאי] פי' רשי בפר' גיד הנשה לשון הבאי לשון הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוצא מפיו דבר שאינו ולא שיתכוין לשקר אלא לא דק עכ"ל: לא [ד"ה ובמדבר. מוסב על המקר'] דקרא משמע הוא ילחם לכם ככל אשר עשה וגו' ובמדבר וגו' דמשמע דגם במדב' נלחם הקב"ה בשבילם והלא לא עשה מלחמה במדבר ועל זה פי' מוסב על המקר' שלמעלה אככל אשר עשה במצרי' וגו' כלו' שהטיב להם וגם במדב' היטב עמהם שנשאך כאש' ישא איש את בנו וגו' ומלת עשה אינו משמע בלשון א' והראשון פירושו כענין המלחמ' והשני בענין הטיבוב: לג [לראותכם. להראותכם] שפ"תם שתחת הל"מ דמשלי' חסרון הה"א: לו [אשר דרך. שנרון] ר"לת וכי כל הארץ נתנ' לכלב: מא [ותהינו. נודמנתם] משום דקשה ליה מה שייך לשון הן על זה ודאי כשאדם אומר לחבירו עשה לי דבר זה או שייך להשי' הן אבל הכא הקב"ה ומשה ציוו להם שלא יעלו א"כ מה שייך לומר הן. ועל זה פירש כלומר נודמנתם שהייתם מזומנים לכך לעשות ושוו כאלו אמרו בפי' הן: מב [לא תעלו. אלא ירידה] מדכתיב לא תעלו וגו' ולא תלחמו למ"ל ליה פשיטא דאם לא יעלו תהיה מלחמה אלא ודאי ה"פ דקרא לא תעלו להלחם עיוו וא"כ העלייה ירידה תהי' לכם. והר"אם פירש מדכתיב ולא תנגפו ש"מ שמה שאמר להם שלא יעלו היא לטובתם א"כ לאו אזהורי קא מזהר להו אלא להודיע שלא תהא פעולתם זאת לעלייה וכו': מד [כאשר. מיד מתה] ר"ל

ר"ל הדבורה מתה מיד ועקיצה לשון עשייה · דא"ל לרבוי הרודפים כדבורים הרבים שרודפים אחר האיש · הל"ל וירדפו אתכם כדבורים השמא דכתיב כאשר תעשינה הדבורי' ע"כ שלא דימה אותם לדבורים אלא לפעולת הדבורה וכו' : מה[ולא שמע· כאלו אכזרי] (דב"ט) דאל"כ הלא שם זה הוא שם של רחמי' ולמה מזכירו על הפורענות : מו[ותשבו· לא שנה] דלא שלחו מרגלים אלא בשנה שנייה ליציאת מצרים ובתחלת ס' באו לארץ דמקצת שנה ככלה א"כ לא היו אלא ל"ח שנה :

פרשה ב

א[אלו לא חטאו] פי' שחטאם גרם להם שלא נתן הקב"ה בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו : ° (ד"ד) ועפ"ז יש לתרץ מה שקשה במה שאמר בפ' חקת שאמר מלך אדום פן בחרב אצא נקראתיך שפרש"י אתה מתגאה בקול כו' אף אני כו' דקשה מה תועיל לו ברכת החרב כיון שיש לישראל ברכת הקול שאז אין הידים ידי עשו ולק"מ דמלך אדום משב בלבו למה לא הוליך הקב"ה את ישראל דרך אחד עשר יום שהיא בקיצור אלא שקלקלו מעשיהם כמו שפרש"י ריש פ' זו א"כ יתקיים בי והי' כאשר תריד כו' מאילא ברכת חרב שלי תגבר עליכם : [דרך יציאתן] ר"ל דדרך ים סוף משמע שהלכו מצפון העולם לדרום העולם שהוא כנגד הים והלא ממערב למזרח הלכו במדבר העמים ועל זה פירש דרך יציאתם מוגרים כלומר כשיצאו מוגרים הלכו באלכסון דרך ים סוף ממערב למזרח כך הלכו עכשיו שהניחו דרכם הקצרה מדרום לצפון והלכו בדרומה של אדום שהוא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב : [ד"ה ונסב· כל דרומו] (מה ד"ן) שלא תאמר שסבבו אותו מכל ד' רוחותיו שזה א"א שא"כ היה משה נכנס לא"י שארץ אדום נגד א"י היתה כמבואר בגבולי הארץ · ל"פ כל דרומה לצד עד ארץ מואב : ג[פנו מן הדרום] אף על פי שזה הכיווני היה בסוף דרומה של ארץ אדום ואם כן יסתור מה שפירש בפרשת מסעי שהפכו פניהם לצפון אחר שעברו דרום מואב מכל מקום כששלח משה למלך אדום לעבור דרך ארצו לצד צפון של ע"ש ולא אבה הוצרכו ללכת כל דרום מואב ומשם הפכו פניהם לצפון · הר"אם · ול"נ כי תחילת הכיווני של פנו לכם צפונה היה על דעת זה כשיבאו בקצה גבול מואב וכמו שמפרש הקרא והולך כשבאו לגבול אדום אמר להם אל תתגרו בם · וכשבאו לגבול מואב ורצו לעבור דרך גבולם לצפון אמר להם הגם אל תצר את מואב וממילא הוצרכו להלוך כל גבול מואב עד רוח מזרחית : ה[עד· אפי' מדרך] דעד ועד בכלל כאלו אמר לא אתן לכם רשות לעמוד על ארצם אפי' דריסת רגל לעבור דרך הערבה בעלמא דרך ארצם שלא ברשות · וכמוהו לא נשאר בהם עד אחד אפי' אחד : [שלא ברשות] דאל"כ ק' למה שלח משה למלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו כיון שהקב"ה נוה שלא יעבור בו · ל"פ שלא ברשות אבל ברשות היו רשאי' לעבור : [שיבא יום דריסת] לפי פשוטו קשה הל"ל אף הדרך וגו' למה נקט ליסנא של שיעור ומכיי שהוא לשון עד · לכן מביא מדרש אגדה : [ד"ה ירושה · קני וקניזי] ר"ל הא העשר עממים לאברהם כיתנו ולמה כיתנו אלו שתים ללוט : ז[לא תכפו את טובתו] (נ"א) אבל אין פירושו לפיכך אין אתם צריכים להם · דא"כ הל"ל יש לך רב כל · ופי' מעשה ידיך אלי הנהמו' כדכתי' באיוב מעש' ידיו ברכת ומקניהו פרץ בארץ : ט[כפון רוח מזרח] הוכרח לפר' כן וכפן לצד צפון מפני שמהכתוב פנו וגו לכם צפונה משמע שהפנייה מורה על הפיכת פניהם לצד צפון ואע"פ שלא כיס כן רק לאחר עבור כל רוח דרומית של מואב מכל מקום כשראו שלא אבה אדום הניחהו והלכו כל דרום דרומית של מואב ואחר כך פנו לצד צפון כמו שכבשוו בהיותם בדרום של אדום הלכו כל רוח מזרחית של מואב מבאו את ארץ סיחון ועוג שהיו במזרח גבול ארץ ישראל וכו' · הר"אם : י[ואל תתגר· אלא מלחמה] דק"ל לא הל"ל אלא ואל תתגרו בם · מלחמה למה לי דהא בבני עמון לא נאמר אלא אל תתגרו בם סתם · ומתרץ שלא אסר וכו' : [אבל מיראים] ר"ל ישראל היו מיראים את המואבים : [שום גרוי] דהא לא כתיב מלחמה : [שם בנה מואב] מאב שהוא לשון פריצות : [ד"ה ער · המדינה] דאי ר"ל עיר היה מפרש עיר מלוכות : יא[האמים · לפי] רב"ל מה בא הכתוב להודיעני במה שאמר האימים לפנים ישבו בה וגו' · ומתרץ אתה סבור וכו' כלומר הו' אומות שנתתי לאברהם אחד מהם נקרא רפאים אם כן סבר אתה שזו רפאים ר"ל ער שישבו שם אימים זו רפאים הם שנתתי לאברהם אבל לא תתלה על דעתך כן · ומפרש והולך לפי שהאימים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים ר"ל שישבו בו כבר הורשתי מפני בני לוט והושבתי בני לוט תחתם וכיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאי' ומפרש דרפאים היו כמשנים אותם אימים · והיאך נקראו רפאים כיון דנקראו אימים ומפרש כענקים הנקראים רפאים על שם וכו' · אף האימים מי שראה אותם ידיו מרפות מ"ה נקראו אימים ע"ש אימתם וכו' כך מפרש רש"י פיבורו של קרא : יג[יירשום בהם כם] שכל הדברים ההויים תמיד נופל בם לשון עתיד ועבר אבל אותם דברים שאינן אלא לפי שעה כאלו ישיר יוכרש לפרש על שמשנה הרא"ם : יו[היתה · להתעכב] דכל זמן שאחד מהן קיים לא באו בכניסם לארץ : יח[וידבר · אלא ויאמר] ה"פ לא נאמר וידבר בלשון חבה שלא נאמר וידבר אלי כמו שכתוב הכא אלא וידבר סתם שאינו לשון חבה מצאתי בשם מהרי"ן · וא"ת והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י על פסוק ותדבר מרים דדיבור היא לשון עז ואינו לשון חיבה ואמירה הוי לשון חיבה · וי"ל דכל מקום דכתיב וידבר ה' עם הויה הוא דבור של חבה אף על פי שהוא עז הוא חבה יתירה כודעת לו ולא ויאמר ה' דמכינו לפרש ויאמר ה' על ידי שליח כמו מאמר ה' לה שפירושו על ידי שליח וכמו ויאמר אני חותנך יתרו ונומר וכמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לאפוקי לשון וידבר הוא דבור של חבה פה אל פה כדכתיב פה אל פה אדבר בו אף על פי שלכביא אחר הוא לשון קשה לגבי משה היה לשון חבה כמו שאמר הקב"ה לא כן עבדי משה ונומר · ועיין בגמרא דתענית דף ל': כד[והעוים · ומפני השבועה] רצונו לתרץ היאך מחובר קומו וסעו ועברו וגו' אקרא דלמעלה הימנו משום דכפתירים השמידו העוים וישבו תחתם משום זה קומו וסעו · ומתרץ מפני השבועה וכו' : כו[תחת · שעמד' חמה] דכתיב הכא אחל תת וגו' וכתיב התם בנייהושע ביום תת ה' ונומר מה התם עמדה חמה אף הכא עמדה חמה : ° (נ"א) אי נמי דיש לומר דבשני המלחמות עמדה לו החמה שהניהם מלחמות גדולות היו : (ד"ד) וקשה ממה שנאמר ביהושע כשעמדה לו חמה ולא היה כיום ההוא לשמוע ה' בקול איש כו' והא היה כבר לפולמים בימי משה · וי"ל דגבי משה היה כן מגד הקב"ה כי משה לא בקש על זה משא"כ ביהושע שבקש פי' כמפורש שם אמר ולא היה כיום ההוא לשמוע ה' בקול איש : כז[ממדבר אע"פ שלא נוכי] דאל"כ מאי קדמות · ומה שאמר אף ע"פ שלא נוכי המקו' וכו · משמעם"ל דוכי תקרא אל עיר וקראת עלי' לשלום במלחמת רשות הכתוב מדבר : [ממך למדתי] דבפירוש ראשון קשה למה כתב בתם קדמות דהא הרבה דברים

קדמו לשלם והיה לו לפרש ולא לסתום לכן פירש ד"א וכו׳ ולפי טעם אחרון נמי קשה למה אמר ממדבר בשלמא אי קאי על התורה ניחא דהא כתיבתה היתה במדבר אלא אי קאי אהק"בה למה נקט ממדבר · לכן צריך לתרי טעמים : כט [כאשר · אלא לענין מכר] רצ"לת מה שכתוב אכל בכסף תשברני וגו׳ רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו דהוא אדום משמע דאדום הניחו לעבור בארצו והלא בפר׳ חקת כתיב וימאן אדום וגו׳ ויט ישראל מעליו · על זה פירש לא לענין לעבור וכו׳ · ואם תאמר דכאן משמע דגם מואב מכר להם אוכל ומי׳ ובפרשת כי תצא כתיב לא יבא עמוני ומואבי וגו׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · ותירץ הרא"ם דשמא יש לחלק בין קדמו להשכירו מואבים שלא קדמו אותם בלחם ובמים אבל מ"מ השכירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקרא בלא כסף משמע· עכ"ל · ויש"ל דה"ק לא יבא עמון ומואב בקהל ה׳ עמון לא יבא על דבר אשר לא קדמו וגו׳ ומואב לא יבא על אשר שכר עליך את בלעם וגו׳ : ולא על אוכל בכסף וגומר הסמוך לו דאם כן מאי עד אשר אעבור את הגבול מיבעי ליה כאשר כתיב בפרשת חקת : לג [יצא · לעזור] לפי שהיו חזקים : לד [ואת בנו · בנו] מדכתיב בנו חסר יוד משמע שלא היה לו אלא בן אחד ומדכתיב בנו כולו קמ"ץ משמע שהיו לו בנים הרבה אלא ללמדך שבן אחד היה לו שגיבור שהוא בנו שהיה גבור כמותו לכך כתיב בנו חסר יו"ד והודיענו שנהרג כמו שנהרגו כל בניו : לה [כל יד · אצל] לפי שידו של אדם אצלו קרא כל אצל ידו עיין בפ׳ שמות בפסוק הולכו׳ על יד היאור : [ד"ה וכל · שלא לכבוש] דלפי פשוטו משמע שקאי אציווי מצות · ועל זה פי׳ שלא וכו׳ :

פרשה ג

ד [חבל · ארגוב שפרכיא] כלומר מתוך תרגום ירוש למי למדתי הואיל וקורין לפלטין פרכוכין ש"מ דארגוב נ"כ ל׳ תרכוכין כלומר הפרכיא דהיינו היכל המלך : [על שמם] דהיינו שור תשובה : ט [ד"ה שניר · שלג] דקשה לרש"י כיון דאותיות שרין הם אותיות שניר אלא שהפכו האותיות שרין שניר וטעמא מאי : לכן פירש על שם השלג נקרא שניא"ר : יא [ד"ה באמת איש · באמת עוג] ✿ וקשה קושי׳ אבן עזר׳ מאי בא לאשמעינן שלא יהי׳ בגלם אדם כלל כי כל אדם גבהו ג׳ אמות שלו וזה ט׳ אמות שלו ולפי׳ אבן עזרא ק׳ עוד באמת איש ל"ל והכי אמה דעי אף אכי שיש כמו מדינות שנקר׳ אצלן אמה קומת איש כמו ברן"סיא וזה שאמר הכתוב באמת איש פי׳ שהי׳ גבהו ס׳ קומות בל"יט : רצ"ל לפי דאמרינן בגמרא עוג עקר טורא בת תלתא פרסי משמע דגדול מאוד היה וכאן כתיב תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש ואי קאי אאמת איש אבל אדם במנא שלא היה גובהו אלא ס׳ אמות דהיינו שתי קומות של כל אדם ואמה יתירה ואם כן היאך היה יכול לעקור ההר · לכך פירש באמת עוג : יב [ואת · מנחל ארנון] פירש לא האמורה אחריו מערוער אשר על נחל ארנון כי הארץ אשר ירשו בעת ההיא מנחל ארנון עד חרמון היתה לא מערוער עד חצי הר הגלעד בלבד אלא ע"כ דה"ק ואת הארץ האמורה למעלה שלקחנו משני המלכים שהיא מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו אותה והחזקנו בה · ואח"כ התחיל ספור אחר ואמר מערוער אשר על נחל וכו׳ נתתי לראובנים ולגדי והשאר נתתי לחצי שבט מנשה וגו׳ : [ד"ה ירשנו · לראובני ולגדי] רצ"ל דבפסוק משמע שלא ירשו אלא ארץ זו ונתנו לראובני ולגדי ואח"כ כתיב ויתר הגלעד וכו׳ · נתתי לחצי שבט מנשה וכי מאין היה להם ארץ זו כיון שלא ירשו יותר · ועל זה פירש האמורה למעלה מנחל ארנון וכו׳ ·

ר"ל ואת הארץ הזאת האמורה למעלה ירשנו בעת ההיא ומאותו ארץ נתתי לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה : יג [ההוא · שנתתי] ר"ל לעיל נ"כ כתיב ארץ רפאים אבלוו היא רפאים שנתתי לאברהם : יד [תוך הנחל · ועוד מעבר] פירש נחלתו של גד שהיתה לפא׳ מזרחו של ירדן כמשך גורל נחלתו למערב כל נחל ארנון כי פירש וגבול גם הוא גבולו ועוד מעבר הנחל והלאה לצד מערבו עד יבוק עד בכלל זה שגם יבוק בכלל ויותר מכן : יז [כנרת · המערבי] פירש כנרת זו לצד מערב של ירדן מאחר שנחלת גד לפא׳ מזרח הירדן נמצא שבמשכה נחלתו ממזרח הירדן עד כל רחבו ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מערב הירדן עד כנרת וזהו שירדן וגבול שפירושו הירדן עמו הוא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת : יח [ואצו · לבני ראובן] רצ"ל דהא כל התוכחות מתחלת הספר עד כאן כלן היו לנוכח כל ישראל ואם כן היאך מוסב עליו חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל יעברו וכי ישראל יעברו לפני ישראל · ועל זה פירש לבני ראובן גד היה מדבר : ז [ד"ה לפני · ישראל למלחמה] דאל"כ מאי לפני ישראל עם ישראל מבעי ליה :

חסלת פרשת אלה הדברים

ואתחנן

[לשון מתנת חנם] דאל"כ ה"ל׳ ואתפלל : [וזכותי] רצ"ל מהיכן ידע משה לבקש מהק"בה בקשה אף במתנה חנם ולא בשביל מעשים טובים· ועל זה פי׳ וזכותי וגו׳ :

° (נח"י) יש להקשות ע"ז מהא דאמרינן פ"ק דברכות א"ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים מנ"ל ממשה׳ ש"מ שאין להם לצדיקי לתלות בזכות עצמם · וי"ל דשאני התם דמיירי שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי כמו שפרש"י לפיכך תלאה לו הק"בה שאין לגרי׳ אבל בוראו בלום אבל הכא מיירי דה"ל להתפלל סתם ולא לפרש מתנת חנם ואם הקב"ה ישמע בשביל מעשיהם הטובי׳ הרי טוב ואם יתן לו במתנת חנם מכ"ש שהוא טוב ולמה פרט ואתחנן אלא אע"פי שיש להם לתלות כו׳ אינם מבקשים אלא מתנת חנם : (ד"ד) כתב הרא"ם והשואל׳ מן נח מצא חן בעיני ה׳ שלא היתה מתנת חנם כי נאמר אחריו צדיק תמים היו בדורותיו ול"נ דגם שם הוא מתנת חנם דאע"פי שנזכר שם שהי׳ צדיק כו׳ מ"מ העולם נדון אחר רובו ואמרינן נמי בפ׳ המוכל בהדי הוצא לקי כרבא וא"כ גם נח היו ראוי ללקות עמהם אלא שנח מצא חן בעיני ה׳ והוא נ"כ מתנת חנם : [ד"א] דלטעם ראשון קשה למה לא כתיב ואתחנם לכן קאמר ד"א וכו׳ · ולטעם אחרון קשהלמה לא אמר ויחל כדלעיל : [זה א׳ מי׳ לשונות] ואלו הן שוע צעקה נאקה רנה פגור קריאה נפול ופלול פגיעה תחינה : [ד"ה בעת ההיא] דצ"ל דהא לעיל מיני׳ כתיב ואת יהושע ציותי בעת ההיא וגו׳ שפירושו בעת כבוש סיחון ועוג ועליה קאי ואתחנן · ומתרץ לאחר כו׳ דמיתי שסותר קצת הנדר לכך עלה על דעתי להתפלל כדי שאכנס לארץ כו׳ : [שמא הותר] וא"ם וכיון שהותר הנדר תפלה זו למה · וי"ל דה"ק משה קודם כיבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהי׳ גזר דין עם שבוע׳ לא יועיל שו׳ תפיל׳ אבל לאח׳ הכיבוש והנחיל לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנש׳ אמרתי שמא הותר הנדר דבכל הנד׳ שהות׳ מקצתו הותר כולו וא"כ הוי גזר דין בלא שבוע׳ להכי מהני תפיל׳ : [ד"ה לאמור · זה

אחד

אמר] כת' הרא"ם נ"ע דבספרי פשיט ס' מקימו ור' אלעזר בן עזרי' אומ' כד' מקומות בקש משה וכו' והביאו כלם א"כ דברי רש"י דלא כמאן · וב"ל הא דכתב רש"י הכא ר"ל זה ב' מקומות וכו' שהתפלל משה עליהם ובקש מהקב"ה שימלא שאלותיו ושיודיעני אם יעשה שאלתו ובקשתו כמו גבי מרים שבקש שירפא אותו מצרעתה וכן גבי יפקוד ה' אלקי' הרוחות בקש שירשו בניו אחריו גדולתו וכמו שפי' רש"י שם והכא התפלל שיעבור הירדן אבל השנים האחרי' שמביא שמה דהיינו הא' וידבר משה לפני ה' לאמר הודיעני אם אתה גואלם וכו' וכן וידבר משה אל ה' לאמר וגו' מה אעשה לעם הזה וגו' שאמר משה הודיעני אם נופל אני בידם וכו' אותן שני דברים אינן אלא הודעה בעלמא ולא בקשה ותפילה שימלא את שאלתו · וכן הוא בדברי רשי אם מדקדק בלשונו הכא : כד [ה' אלהים רחום] רב"ל דהא שם של ד' אותיו' מדת הרחמי' הוא ואדוני הוא מדת הדין מפרש רחום בדין כלומר רחום בדינו ולא במה"ד הקשה · א"כ רצונו לפרש למה נקוד שם של ד' אותיות דכתיב כאן בנקודתו של אלקי' דהיינו פת"ח סגו"ל ומול"ם וחיר"ק ולא נקוד כשא' שם של ד' ולכך נקט רש"י בלשון הקרא אדוני אלקים אע"י שכתיב יהו"ה כלומר שם של ד' אבל לפי קריאת נקודתו דומה כאילו כתיב אלקים ומפרש דלכך נקוד יהו"ד בנקודת אלקים שהוא מדת הדין אע"פי שיהו"ד מדת הרחמים לומר לך רחום בדין והשם הראשון של אדוני דכתיב נקרא לא כיון משה בו כלום רק פירושו רבינו ושו' התחלת דבור ולפי לשון ראשון נ"ל מה שנקט רש"י אלקים לפי הקריאה של שם של ד' נקט · ואע"ג דלעיל בפרשת לך לך כתי' כמו יי' אלקי' מה תתן לי ולא פרש"י כלום · י"ל דלעיל ה"ק הן מצד הדין הן מצד הרחמים אני מבקש שתתן לו בנים מאחר שאמרת לי לך לך מארצך גו' ואעשך לגוי גדול · אבל הכא קשה למה לו להזכיר שם של אדנות שהו' מד"ה : [ד"ה אתה החילות · עומד ומתפלל] דה"ל"כ אתה הראת את עבדך וגו' מכפי ליה כמו שמפורש והולך : [יגדל כח כם] וכתי' בתרי' ויאמ' ה' סלחתי כדבריך כלו' זו מדת טובך שאתה מוחלו וסולח לעוברי רצונך : [ד"ה ואת ידך · פשוטה] לקבל שבי' שגם זו מעניין בקשתו : [ד"ה החזקה · כובש ברחמים] שגם זו מעניין בקשתו ולא כמו כי בידחזקה ישלחם וגו' כי מה ענין זה לבקשתו : [ד"ה אשר מי · איכך דומה] וזהו מעניין בקשתו ולא שעירשו שאין דומה לו כמו כי אין כמוך באלקים וגו' דמה ענין זה לבקשתו : [ובקונטרין] פי' קטינורין: [מלחמת סיחון] גם לפי פשט דבר דבור על בקשתו כלו' מאחר שהחילו' להראות את שני המלחמה של סיחון ועוג הראיני גם מלחמות ל"א מלכי' : כה [אין נא] כלומר נא האמור כאן· אבל אחר נא שבתורה פי' עתה : [ד"ה ההר · ירושלים] דכתיב ירושלים הרים סביב לה : [ד"ה והלבנון · ב"ה] למה נקרא ב"ה לבנון משום דמלבן האדם מן העבירות : כו [ויתעבר שמה] מלשון עברה : [ד"ה למענכם · גרמתם] ר"ל בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורי' בשביל חטא זה נגזר עלי שלא אכנס לארץ ומביא ראייה וכן הוא אומר וכו' וירע למשה בעבורם דאף כתם פי' כמו הבא בעבורם וירע למשה בשביל שהם גרמו · ואין למענכם פירושו בעבור שיעשה רצונכם שהייתם חפצים שלא אכנס לארץ כמו למענכ' שולחתי בבלה : [ד"ה רב לך · כמה קשה] ופי' רב לך מלשון רבנו' כאילו אמר מאמר שאני רבך ואתה תלמידי אין לך אלא לשמוע דברי רבך ולא להיות סרבן כנגדי שלא וכו' : [ר"א] דלטעם א' קשה ה"לל רב אני מ"ה פי' ר"א וכו' · לטעם של ר"א למו' כמי קשה ה"לל רב טוב לך · ל"ג גם טעם ראשון :

[הנפון] ר"ל טוב הנפון בעולם הבא יותר משתכב' אתה לארץ: כז [וראה . אני מראה לך] רצונו לפרש מה שהשיב הק"בה למשה על בקשת לעבור הירדן שהשיב לו עלה ראש הפסגה וגומר וראה בעיניך וגו' מה השיב הק"ה בזה · ומפרש בקשת ממני כו' לראות ההר הטוב והלבנון שהוא ירושלים וב"ה שהוא הטוב שבכל הארץ ואני אראה לך את כולה יותר ממה שבקשת : כח [וצו · על הטרחות] כמאמר הכתוב טרחכם ומשאכם וריבכם דאי קאי וצו על אמצהו וחזקהו הא כבר אמור וחזקהו בוי"ו דמשמע שחוץ מן הציווי שתצוהו גם חזקהו ואמצהו אלמא הציווי לחוד וחזוק ואמוץ לחוד : [ד"ה וחזקהו · בדבריך] כלומ' ולא כפעולתך שאין בידו לעשותו חוק ואמיץ אלא בדברי' כלומר שבטחהו אותו כי הוא יעבור כי אחריו פי' ואמר כי הוא יעבור וגומר אלמא בדיבור הוא החיזוק והאימוץ : [יבחלו] ר"לת לא ה"לל רק ויבחיל וגומר אלא תיבת והוא בא ללמד דוקא בשהוא יעבור או ינחיל ואם לא וכו' : [שנפל] ר"ל וכאשר היו נהרגין ישראל במלחמות אנשי העי נפל יהושע לפני הקב"ה : [קום לך] כלומר משום דקמת במקומך ולא הלכת עמהם : כט [ונשב בגי ונצמדת'] ר"ל דקר' לפניו מיירי בענין תשובת הקב"ה למשה שלא ליכנס לארץ אמר משה לישראל ונשב בגיא כלומר שנצמדתם לעבוד' אלילי' והייתם חוטאים בעבוד' אלילים אע"פי כן נאמר לכם ועתה ישראל וגומר כלומר אע"פי כן אתם נכנסין לארץ ואני וכו' · אף על גב שהי' פרש' בפני עצמה הכא כמו' ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה וגו' ועוד אחרי' · וא"ת למה הזכיר משה לישראל עבירה זו יותר משאר עבירות שעשו במדבר . וי"ל דלכך מוכיר משה להם עבירה דמול בית פעור אע"פי כן מחל לכם הק"בה ע"י קבורתי דלכך נקברתי בחו' לארץ בדכתיב בפרשת וזאת הברכה ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור ופרש"י שם לכך נקבר מול בית פעור דהיינו כמ"ל שיהא כפרה על מה שחטאו בבית פעור בעבודת אלילים · מצאתי בשם מה ר"ין :

פרשה ד

❋ ב [לא תוסיפו · ממש פ' · וכן לא תגרעו] מקשים מה צורך לפרש וכן לא תגרעו שהוא מפורש בפסוק · ונראה דס"א לא תוסיפו ר"ל לא תוסיפו לעשות ציין ולהוסיף להחמיר שכל המוסיף גורע וזהו ולא תגרעו ר"ל שאם תוסיף סופך לגרע כמו שאירע לח.ה שהוסיפה על הציווי · ואין לומ' דלמא האמת כן הוא · דא"כ למה כפל הכתוב אשר אנכי מצוה אתכם הו"לל לא תסיפו על הדבר ולא תגרעו וגו' אשר אנכי מצוה אלא לדייק לא תוסיפו אשר אנכי מצוה אתכם ר"ל במצות עצמ' לא תסיפו כגון ה' פר' בתפילין אבל ציין וגדר גבין לעשות וא"כ וכן לא תגרעו מש"ו"כ לפי' הא' היה רק כתיבת טעם אלא תוסיפו בלוט : ז [ושמרתם זו משנה] השמירה הוא הלימוד והעשייה הוא קיום המצו' שכל שאינו לומד אינו עושה : [ד"ה כי היא · חכמים] שיבה פרב שמות החכמה והבינה בשמות התוא' מפני שאין החכמה והבינה בערך אל האומות רק מצד עצמן ולא יתכן לומר לעיני העמים והוסיף מלת תשבנו שפירושו שתחשבו חכמים ונבונים לעיניהם: ח [חקים · הגונים] רב"ל היאך שייך על חקים ומשפטים צדיקי' דדוקא גבי אדם שייך לשון זה · ומפרש דלשון צדיקי' הגוני' כו' ומוסב גם על חקים · ט [רק · ואם תעוותו] רב"ל כתיב רק שהוא לשון מיעוט והכא מאי ממעטי ומפרש דקאי אלעיל מיניה כי היא חכמתכם וגומר הכי מילי שתהיו נחשבים חכמים או בשלא כו' : י [יום · עמדת] (נ"א) דא"ל שתודיע לבניך יום אשר עמדת שהרי

בפסוק

הודעתם דכתי' בתר הכי מדכתיב כינוי הרבים משמע דקאי למעלה פן תשכח הדברים שראו עיניך והודעתם פי' והודעתם הדברים ואלו קאי למשה ה"ל והודעת לבניך :° (נ"י) כוונתו שזה הפסוק מתרץ מה שקשה בפסוק דלעיל פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך דה"ל אשר שמעו אזניך ועל זה מתרץ יום אשר עמדת בחורב דבאותו פעם ראו את הדברים ומביא ראיה דכתיב וכל העם רואים את הקולות ופרש"י שם רואין את הנשמע מה שא"א לראות במקום אחר : [ד"ה ילמדון עצמן] ר"ל ילמדו כתרגומו ילפון דהיינו שילמדו לעצמן · אבל ילמדון דבסמוך דתרגומו יאלפון דהיינו ללמוד לאחרי' : יד [ואותי צוה · תורה שבע"פ] דק"ל דואותי צוה ודאי קאי אלעיל מיניה מגיד לכם וגומר עשרת הדברים דמשמע באותו זמן צוה ה' את משה ללמד את ישראל והא באותו זמן לא כתבו אלא כ"י דברות ואי אעשרת הדברים קאי מאי ללמד אתכם חקים ומשפטים דקאמר · אלא ודאי קאי אתורה שבע"פ שבעשרת הדברות דהיינו כללותיהן ופרטותיהן ואת כל המצות הנכללות בהן · (נ"א) : יט [ופן תשא · לב לטעות] רצ"ל מה דכתיב פן תשא עיניך וגו' השמים דנשא עיניו לשמים מ"ה לא לעבוד אות' · לכך פי' להסתכל בו' : [ד"ה אשר חלק · להאיר] רצונו לפרש מה דכתיב ועבדתם אשר חלק וגו' · וכי הקב"ה חלק להם לעמים לעבוד להם : [לא מנען] ולא שנתנם לאלהות שנראה לשם כך דק שלא מנען וכו' שא החליקם בדברי הבל שנראה להם הטובות המגיע להם מכוכבי ומעלה כעבדם אותם ולפי האמת הם רשת כדי לטרדם : [החליקם] דלטעם ראשון קשה למה אמר להם כי לכבד הם ולא' אחירי' · לכן אמר ד"א · ולטעם זה למוד קשה ולמה ברא נתמילה דבר שיבואו לטעות בהם בני אדם והא כתוב תול' חסד יבנה · לכן צריך לשני טעמי' : כג [תמונת · כל דבר] ר"ל כל היכא שכתיב מלת כל במקרא יש תיבה אחריו שדבוק לו כגון בפרשה זו מכיתו הרבה פתאים כל הימים ופסל · לכך מפרש דהוה כאלו כתיב כל דבר : [ד"ה אשר צוך · שלא לעשות] רצונו לפרש וכי צוה הקב"ה לעשות פסל ומפרש אשר צוך שלא לעשות : כד [אל קנא · לנקום] רצונו לפרש לא שנקרא קנא מפני שיש בו קנאה ח"ו שאין שם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא מפני שהוא מתמרמר ותוקף להתפרע מעובדי עבודת אלילים וכיון שהנקמה איננה באה אלא מחמת הקנאה מ"ה כתיב אל קנא במקום אל נוקם : כה [ונושנתם. תתנ"ב שנה] דכתיב גבי בנין בית ראשון ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו' ועמידת בית ראשון היה ת"י שנה לא תקן ארבעים שנה שהיו במדבר האף הם היו במנין דהקרא מונ' מיציאת מצרים ובמנא שלא היו בארץ אלא ת"ם שנה ולא הגיעו למספר ונושנתם וכדפרש"י : [צדקה עשה] ר"ל משום דכתיב ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו לא צדקה היה עושה ה' שהקדים הרעה קודם זמן ונושנתם ועיין בסנה' דף ל"ח : כו [העדותי · שמים] כלומר והיו עידי התראה לא עידי עבירה שהרי עדיין לא עשו הרע בעיני ה' : כח [ועבדתם · כאלו] דקשה לו משום שהפיץ ה' אותן בין העמים מ"ה יעבדו עבודת אלי' ופירש כתרגו' וכו' : לא [לא ירפך · לא יפריש] פי' מפני שהקל שמכו פועל עומד כמו הנה נא רפה היום לערוב דפתח היום רופס ע"כ פירש לא ירפך שהוא מבניין הפעיל יוצא לשני ופירושו לא יתן לך רפיון דא"ם : [שלא בבקר ארפכו] שו"א תחת הא' לף ופת"ח תחת הרי' דהוה רפלה אבל השתא דנקיד ארפכו בפת"ח תחת האל"ף ושו"א תחת הרי"ש לשון רפיון הוא : [הרבה לה] דפירוש תן לה רפיון היינו מפעיל : [התרפס] דפירשו התרפה מפני התפעל : לב [לימים על ימים] פי' משום דימי' אין בשאלין : [קומתו של אדם] כדכתיב נקרא אשר ברא אלקים אדם על הארץ : [מן הארץ עד השמים] ולמקצה השמים · כלומ' קומתו של אד' היתה מן הארץ עד השמים · דלפי פשוטו מאי האי דכתיב למקצה השמים · [והוא השיעור] ר"ל אע"פ דבקרא משמע מתחילת עולם עד סוף עולם באורכו כדכתיב ולמקצה השמים עד קצה השמים וגם על כרחך משמע מהארץ עד השמים קומתו היתה כדכתיב על הארץ ולמקצה השמים הא כיצד אלא והוא שיעור כו' כלומ' הכל שיעור אחד הוא שמקיף השמים היינו גלגל השמי' הוא קצה אחד ומרכז השמים שהיא הארץ הוא קצה האחר והיינו מן השמים אל הארץ וחד שיעורא הוא והוי כאילו אמר מקצה השמים ועד קצה השמים פירושו מן השמים ועד הארץ ולפי זה מן הארץ עד לרקיע נקרא על הארץ ול' מקצה השמים ונקרא נ"כ למקצה השמים ועד קצה השמים ונקרא נ"כ מסוף עולם ועד סופו ואין הבדל ביניהם רק בקריאת השם : ✿ ולכאורה הוא דבר תימה איך יהיה שיעור מן השמים על הארץ כמו מרחק מקצה השמים עד קצה השמים שהוא יותר שיעור שני כדור הארץ מכפל מרחק מן הארץ עד רקיע כאשר הארץ היא מרכז השמים · ונראה שפי' שמים רמז לאויר שנראה כאהל וא"כ חד שיעור הוא נקיבון ראות האויר ודו"ק ולזה לדעתי כוונת אבן עזרא שפי' רמז לאויר בלי"ט : לה [הראת אתחזיתא] פי' נראית שאין פי' כמו הראית · שא"כ היה תרגומו אחזית לא איתחזיתא : לז [ותחת] רצ"ל למה כתיב ותחת בו"ו · ומתרץ דמוסב אל עיל מיניה וכל זה וכו' : [ד"ה ויוציאך לפניו] והיה פירש בפניו כמו לפניו וכן פירושו לפי' ד"א דפיר' שו כמי כמו לפניו ואין הפר' בין הפירושי' אלא לפי' ראשון קאי בפניו על האבות : [כלשון יחיד] ר"ל דכתיב בפניו וק' דלפי' ד"א קאי בפניו על אבותינו והא בפניו לשון יחיד הוא ומפרש ויבחר בזרעו אחריו ר"ל דהא אף בלא ד"א נמי לא קשה מאי דכתיב בפניו שהו' דקאי על הקב"ה אפ"ה קשה מה דכתיב את אבותך ויבחר בזרעו אחריו דע"כ ויבחר ובזרעו קאי על אבותינו אף ללשון ראשון ואעפ"כ כתיב וזרעו אחריו דהוא לשון יחיד א"כ אף לד"א דקאי בפניו נ"כ על אבותינו לא קש' מה דכתיב לשון יחיד · והצרך לשני טעמים דלטעם הראשון קשה ה"ל ויוציאך והו' כך תפניו לכך אמר ד"א ולטעם זה למוד נמי קשה והא אבותיו כבר מתו מאי בפניו לכך צריכין אנו גם לטעם ראשון : מא [אז · סרד] רצ"ל אז הוא פירוש מיד ולשון יבדיל משמע לעתיד מ"ה פי' על מעשה הבר"א ס פי' שהבדיל עדי' אלו שאינו הוה תמיד ולא יפ"ל עליו לשון הוה לכן פירשו על המשנה ר"ל היה במחשבתו תמיד להבדיל עד שהבדיל [ד"ה בעבר · שבמזרחו] פי' מפני שעבר הירדן יקרא בכל לבד מזרח וגם הפאה של עבר א"י אמר הכתוב מזרחה שמש להודיע איזה עבר הירדן הוא ושאינו הפאה של עבר א"י מבוא השמש : [ד"ה מזרחה · ריש במטף] ר"ל בס"נא הנקודה' מסף : מה [אלה · אחר] דא"ל מה בא הקרא לומר כאן במה שדבר עם ישראל בצאתם מארץ מצרים · ופירש אלה העדות דבק עם ואת התורה ואמר שואת התורה שהם אלה העדות שמסדר אחר פרשה זו הם העדות אשר דבר בצאתם מארץ מצרים וחזר ושנאן בערבות מואב ומקרא קצר הוא :

פרשה ה

ג [לא · בלבד] ר"ל כהפסוק משמע דוקא לנו ניתנו עשר' הדברי' ולא לאבותינו שמתו לפנינו והא הרבה היו קיימין בשעת מתן תורה בשנה שנייה

בשיצאו ממצרים ואף עמהם נכרתה ברית ואת והשתא לא קיימין · ל"פ לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו' אלא אף לנו: [ד"ה כי אתנו · עמנו] וזהו דכתי' פנים בפנים: [ד"ה לאמר · אנכי] דאין יתכן לומ' דקאי לאמ' אדלפניו ולא עליתם בהר לאמ' דמה היה להם לאמור בהר: אלא שהפסיק הכתוב בין מתוך האש למלת לאמור כדי שיודיע שאני הסרסור בין ה' וביניכם מפני שיראת' מפני האש ולא יכולת' לעלות בהר: (ד"ד) דאלו לאו הכי אין פי' למלת לאמר דדוקא סמוך לדבור או לאמירה שייך לאמר אלא דקאי על מה דברים עמכ' והיינו דב"ס פנים אל פנים לאמר אנכי ה' אלהיך וכל מה שאחריו אלא שהפסיק ביניהם אנכי עומד לומר שלא כל הדברות דבר ה' פנים אלא אנכי ולא יהיה לך ובזה מתורץ למה לא אמר מוסב על ראש הפסוק הזה עצמו שאמר להגיד לכם את דבר ה' לאמר דא"כ היה קשה וכי משה אמר כל הדברו' · והלא אנכי ולא יהי' לך מפי גבורה שמעום וא"ל הא כשהוא מוסב על דבר פני' אל פנים כמי תקשה וכי כל הדברות נאמרו ע"פ הקב"ה והא לא שמענו אלא שנים וזה לא קשיא דלהכי באמצע הפסוק לומר אנכי עומד כו' כדי לפרש דמשה שאמר פני' בפנים לא קאי אלא על שני דברות:

ז [על פני · בכל מקום] ולהאי טעם קשה ה"לל בפני לכן אמר ד"א וכו' · ולפי ד"א קשה ה"לל לעולם ומעל פני יש מקום לטעות ש"ו · ל"פ גם טעם ראשון ועיין לעיל בפרשת יתרו ושם כתבתי למה פירש רש"י דכאן שני טעמי' ולעיל לא פירש אלא טעם אחד · ועיין בנ"א: (ד"ד) ויש כאן להקשות דבפ' יתרו לא פרש"י אלא הפי' הד"א שמביא כאן ולא פי' זה ונראה לתרץ דבאמת יש ב' לימודי' על על פני כמו שמביא כאן והפי' השני הוא יותר קרוב לפשוטו ע"כ הביא לעיל פי' השני דכאן ולא הפי' הראשון כי היכא דלא תקשה מכאן הפי' הא' דלמא אין לנו אלא כפי' השני אבל כאן שהיו מול בית פעור כמ"ש בסמוך וגם שם הוהיר בעל פני ודאי אפי' בח"ל יש איסור ע"ז ע"כ מביא כאן ב' הפירושי' כנ"ל: יב [שמור · ובתיבה אחת] בשנאמ' בתחל' וכיר כאמ' אף שמור דשניהם נאמרו בתיבה אחת וכו' דע"י כן היה · ומה שמור לכתוב וה רש"י כאן ולא סיך על מה שפירוש לעיל כמו בשאר הדברו' · משום דכאן כתיב כאש' צוך וממנו עקר הליחוד שבדיבור א' נאמרו · לכך חזר לפרשו במקום הראוי: ° (נ"א) תימה דלמא אמרו יותר על אלו שני שלופי' בדבור אחד נאמרו ממה שאמרו על שאר חלופי' · והרמ"בן תי' דשאני אלו החלופי' משום שהם שינוי ממצות עשה אל לא תעשה ולכך הוצרכו לומר בהם שהם בדבור אחד נאמרו: [ד"ה כאשר צוך · קודם מ"ת] מדכתיב בפרשה זו אלה החקים וגומר דמשמע שנאמר י' דברות כאן כאשר נאמרו שם וא"כ איך הוסיף משה בדברות כאשר צוך וגומר · וכן פרש"י פ"ד מיתות דף נ"ו ועיין בתוספו' פרק ד' עקיבא דף פ"ו · וא"ת ודילמא כאשר צוך וגו' קאי אפרש' המן דאף שם בזה על השבת · וי"ל לקמן גבי כיבוד אב ואם גם כן כתיב כאשר צוך וגומר והטעם ע"כ אין לומר כאשר צוך גבי מן דהא התם לא הוזהר על כיבוד אב ואם אף כאשר צוך דגבי שבת לא קאי על אזהרת מן עכ"ל: טו [וזכרת · שתהיה לו עבד] (מהר"ח) משום דידע שבוקשה להם השביתה ממלאכה כדאשכחן גבי פורים שקבלו עליהם לימי משתה ושמחה ולא לעשיות מלאכה (מגילה דף ה') לכן הזכיר להם העבדו' כלומר שאומר לו הרב לעבדו שישבו' ממלאכה מן הדין שישמע לו כי המלאכה היא לרבו · דאל"כ מה ענין הזכרת העבדות לכאן: יח [לא תנאף · באשת איש] וא"ת ל"ל לרש"י לפרש זה יותר מכל עשרת הדברות · וי"ל דקשה לרש"י וי"ו דלא תנאף ל"ל · ומתרץ אין ניאוף אלא באשת איש ומוסיף על ענין

ראשון על לא תרצח כלומר הוהר במצוה זו דלא תרצח ובזה תפרש מהרבה עברו' שדא דלא תנאף כי יעלה על דעתו שמא הבעל לא יתן לו אשתו ובזה יבא לידי רציחה וכן כולם · ועיין (בקב"מא) ישוב אחר ע"ז: כא [לא תתאוה · לשון חמדה] ר"ל אין לה"ק דהא התם כתיב לא תחמוד והכא כתיב לא תתאוה · ומפרש אף הוא כו' · ולכן פי' התרגום לא מירוג שהוא לשון חמדה: כב [ולא יסף · חוק וקיים] ולפי טעם זה ק' פשיטא משום שבשעה קולו הפוק פעם אח' מ"ה יפסיק קולו ל"פ ד"א וכו' · ולפי ד"א קש' למה כתיב יסף ה"לל יוסיף לכן פי' גם טעם ראשון: [באותו פומבי] פומבי פי' גלוי ומפורסם: כו [ואת בבקנה] כי נוכח הזכר אתה ובוכח הנקבה את: [שאיבכם חרדים] מקשים העולם והלא הקב"ה הודה לדבריהם ואמר היטיבו אשר דברו · וי"ל לפידעתו של משה שמשם שלא היו חרדים להתקרב אל ה' מאהבה היו אומרי' דברים כאלה · והשיב לו הקב"ה מפני יראת השם אמרו זה ולהוציא את ישראל מן החשד מדעת משה רבינו ע"ה אמר לו הקב"ה כל זה:

פרשה ו

ד [אלהינו אתה] דאל"כ שמע ישראל ה' אחד מנשי ליה אלא וכו' · וכאלו אמר שמע ישראל עכשיו לבד ה' אלהינו אבל יבא זמן וכו' כלומר שיודו כל העבודת אלילים שהוא אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות והוא היינו' דנפקי רו"ל מהאי קרא בשמ"ה והי' ביום ההוא יהיה ה' אחד: ה [ואהבת · עושה מאהבה] (הר"אם) ולא הבינותי זה דהכא פי' ואהבת עשה דבריו מאהבה איכו דומה וכו' כלו' שיעבור ואל יהרג ואמר זה פי' בכל נפשך אפילו הוא נוטל נפשך דמשמע יהרג ואל יעבור ואלו בפר' בן סורר ומורה דף ע"ד אמרו בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ופרש"י שם דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו בעבודת אלילים ולכן נאמר בכל נפשך כלומר תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך משמע בעבודת אלילים בלבד מיירי אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג וכו' וכ"ע ועיין (בק"נמ ובנ"א): [ד"ה בכל לבבך בב' יצריך] ר"ל למה כתיב לבבך בשני ביתי"ן ומפרש בשני יצריך וכו' : [שלא יהיה לבך חלוק] דלטעם הראשון קשה וכי הלב הוא יצרו של אדם עד שיאמר בשני יצרך לכך אמר ד"א וכו' ולפי ד"א קש' למ' אמ' בכל לבבך ה"לל בכל לבך ל"כ לטע' ראשון: [ד"ה ובכל מאדך . יש לך] (מה"רן) דאל"כ לכתו' חדא ותיתי אידך מיניה תרתי' ל"ל . אלא יש לך וכו' ל"כ שניה' שלא ליתן מקום ליצ"הר והכי איתא במסכ' יומא דף כ"ב ובסנהד' דף ע"ד: [בכל מדה ומדה] דלפי טעם ראשון קשה הל"ל ממונך לכן פי' ד"א וכו' · ולפי ד"א קשה סל"ל בכל מדך לכן גם לטעם ראשון: ו [והיו · מהו האהבה] דאל"כ איך תפול אהבה בדברי שלא ראה ולא השיג מעול' אלא מתוך שיהיו הדברי' האלה שהם המצות על לבבך שעל ידם אתה מכיר הקב"ה לולא שברא ברצונו העולם לא היה מצווכו במצות וע"י שתדע שהוא הבורא ומחכו הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו: [ד"ה אשר · שונים] ס"פנה לשון משיבו' הוא: [כחדשה] וזהו דכתיב היום . כלומר כאלו נאמר היום · והלא זה ארבעי' שנה שנצטוו עליה ועל כל התורה · וכ"כ הר"אם בענין לקמן בפסוק היום לעשותם: ז [ושננתם · מחודדים] מל' שני גבור שנונים · אבל לא לשון משנה דא"כ הל"ל ולמדתם: [ד"ה לבניך · התלמידים] דאי בבנים ממש דהא לעיל איכיה כתיב אתה ובנך ובן בנך וכאן כתיב דוקא לבניך: אלא ע"כ אתלמידים: [ד"ה ודברת בם אלא בם] דאל"כ ודברת אותם הל"ל · אלא

גם ולא בדברים אחרים : [ד"ה ובשכבך · זמן שכיבה] (קנ"מ) ב"ל בב"ם דא"ל בשכבך ובקומך דוקא אפילו בפני היום ובפני הלילה שדכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך א"כ כל היום וכל הלילה יקרא ק"ש וא"כ הל"ל ודברת בם יומם לילה אלא דרך ארץ וכו' ויהיה בשכבך ובקומך פי' על בשבתך בביתך ובלכתך בדרך אלו בשבתך וגו' ואימתי בזמן שכבך ובזמן קומך דהיינו שחרית וערבית : ח [ד"ה והיו · טט בכתפי] ר"ל דדומה כאילו כתיב שני פעמים שנים · טט פירש שנים ה"א : דבכתפי בשרונין לדבר שנים אומרים טט : [פת באפריקי] דבאפריקי בשרונין לדבר שנים אומרים פת דהיינו ארבע כלומר ארבע פרשיות בכל תפילין ועיין בתוספו' סנהדרין ריש פ"ק : ט [מזוזת · אחת] ר"ל שאין צריך על פתח אחד שני מזוזות אבל לכל פתח שבבית צריך מזוזה אחת · ולא כי"מ דכוונת הכתוב ה"א דפתח שאין לה אלא מזוזה בצד אחד אין הפתח חייב לקבוע מזוזה באות' פתח · מכפו' דף ל"א : יב [מבית · שם עבדים] פירש מבית עבדות שהייתם שם עבדים לא מבית העבדים כי לא היו עבדים לעבדים : יג [ובשמו · אם יש לך] פירש לא שהוא מנוה לישבע כזו את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד שכל אחד מהם מנוה בפני עצמה אלא אם יש בך כל המדות הללו וכו' ואם לאו לא תשבע ואם כן וי"ו ובשמו כוסף וצריך להוסיף מלת אם קודם את ה' אלהיך תירא · רא"ם

פרשה ז

ב [לא תחנם · חן] ולפי טעם זה קשה הל"ל בבנ"ן כיון שהוא לשון חן · א"כ הל"ל תחונם מלא וי"ו לכן פי' ד"א לא תתן להם חנייה כלומר אף אם לא תכרות אתו ברית ותאמר בלבך יהא לי לאם עובד לכן אמר ולא תתן להם שום חנייה בעולם בארץ · ולטעם אחרון קשה לא הל"ל אלא לא תחנם שאינו רשאי ליתן לו חנייה וכ"ש שאין לכרות עמו ברית לכן צריך גם טעם ראשון : ד [כי יסיר · אבל בן בנך] ר"ל מה דכתי' כי יסיר את בנך דמשמע דבתיבת טעם הוא אדלעיל מיני' ואמה היא נתינת טעם · אין לומר דנתינת טעם ארישא דקרא דכתי' בתך לא תתן לבנו דא"כ הל"ל כי יסיר את בתך וגומר · אין לומר דקאי אסיפא דקרא כדמשמע פשוטו של קרא ובתו לא תקח לבנך ולכן כתיב כי יסיר את בנך · וזה אינו דקא כתיב כי יסיר ואי קאי אסיפא הל"ל כי תסו' לשון נקב' שא בנו של א"א כלומ' ויסירנו העו"א מאחרי אבל בן בנך הבא מן העו"א אינו קרוי בנך ומ"ה לא הקפידה התורה עליו' מפני שכבר יוסר הוא : ח [כי מאהבת · בל' אלא] שהמ"ס הזה אין שימושו במקום מן כמנהגו ברוב המקומות רק הוא מ"ם הסיבה : ט [ומשלם לשנאיו · בחיים] דא"כ קשיא רישא לסיפ' דבריס' משמע דאף לשנאיו משלם גמול הטוב וכתיב בסיפא לאבידו : [היו' לעה"ב] פי' שמלת היו' דבק עם לעשו' לא עם מבוך דלעיל מיני' כי לא היה הציווי היום :

חסלת פרשת ואתחנן

עקב

יב [שארם דש] מה דכתי' עקב שהיא לשון יען משמע דודאי היא שישמעו אל המצות כמו באברהם דכתיב עקב אשר שמע בקולי וגומר קאי אדבר שהוא ודאי דהא אברהם שמע בקולו ורבה לשמו' את בנו א"כ כאן נמי משמע שודאי הוא שישמעו והא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ועל זה פי' דל' עקב היינו המצו' הקלות וכו' כלומר שאינן חשובים בעיני אדם לקבל עליהם מתן שכר גדול · לכך נקט רש"י נמי אם המצות הקלות · ר"ל דלאו ודאי הוא ומפני שפי' משפטים פה הן המצות בכלל לא דיני ממונות ביחוד כי לא הוזכרו פה איך יהמ' התלה לכן הפליף משפטים במצות · רא"ם · א"כ דק"ל דה"לל והיה אם תשמעון את המשפטים כמו שכתיב בפרשת כי תבא והיה אם תשמעון · והיה אם לא תשמעו · אלא להכי כתיב עקב ר"ל המצות הקלות וכו' : [ד"ה ושמר · הבטחת] ר"ל מה דכתיב ושמר וגומר משמע לשמור השבועה וכו' מסיכא תיתי שלא יקיים השבועה · ל"פ ישמור הבטחת הברית דפירש ישמור במקום ושמר להורות שאין הו"ו וי"ו הסיבור אלא וי"ו ההיפוך שמהפך העבר לעתיד : יג [שגר · משגרת] פי' נקראו הולדות שגר מלשון משגרת והבקרי' אלפים מלשון אלופנו מסובלים : [ד"ה עשתרות · מבחר] ר"ל בשן שם מקום הוא והיה שם אבירי באן · כלומר שהיו בריאים וחוקים ולכן קרא הכאן לשון עשתרות שהוא לשון תוקף וחוזק : [לשון חוזק] אע"פי דלא כתיב הכא קרנים כיון שמצינו בקרא דלשון עשתרות חוזק הוא מפרשינן הכי בכל מקום דכתיב עשתרות אע"פי שלא כתיב קרנים וק"ל : [שמעשרות] פירש דרבותינו לא נחלקו על פירוש של מנחם דשא נ"כ סברי דעשתרות לשון חוזק הוא דא"כ הוי דברי רבותינו סברי לסדדי דהא בפרשת כי תבא פרש"י עשתרות באנך כתרגומו ורבותינו אמרו ולמה נקראו שמם עשתרות שמעשרות את בעליהם ומחזיקין אותו בעשתרות הללו שהם סלעים חוקים ש"מ דרבותינו נ"כ סברי דעשתרות לשון חוזק הוא כמו מנחם אלא בזה פליגי אפירושו של מנחם דמנחם פי' עשתרות על הבאן ורבותינו פירשו על הבעלים וכן פי' הר"אם לקמן : יז [כי · שיפול] ר"ל דודאי לא תוכל לפרשו כל שין דהא או אלא חשים דלשון דהא או אלא אינן נופלים על תחילת העינין ולא ל' אי דהוא ל' אם משום שאין שייך לומר א"ת כן לא תאמר כך שאם מוכרח לומר כך אם כן אין שייך לומר אל תאמר כך ועוד דמשמע מיניה א"ת בלבבך וגו' לא תירא מהם הא אם לא תאמר תירא מהם ואין זה נכון כן כתב רש"י בשלהי גיטין דף נ' : יט [ד"ה היד · זה הדבר] דכתיב הנה יד ה' הויה במקנך וגו' : [ד"ה והזרוע · זו החרב] כדכתיב וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים · י"מ כמשמעו החרב שהכה הקב"ה בו ה בכורים · וי"מ (בכל בו וסד"ר אבודרהם) שהבכורים הכו באבותיהם דהבכורים היו יודעין שהם ילקו בשביל ישראל והלכו ואמרו לאבותיהם שישלחו את ישראל ממצרים ולא שמעו להם והלכו והרגו מהם כמה אלפים וזהו שנ' למכה מצרים בבכוריהם : ° (קנ"מ) ומה שפרש' אלו הב' מכות יותר מהש' הנשארי' שבכלם כמלת הניסים שפי' המכות המופלאות מפני שאלו הב' מכות היו יותר מופלאות במה שלא נגעו בישראל מהם' הנשארי' עד דכיון שבית רשית לשחית כו' · ועוד דא"א שבתיך ס' רבוא עם ה' אלה שלא היה אחד מהבהמות ראוי' לאות באותו פעם בדרך הטבע · וכן בכור א' מכל הבכורות מבכור אדם על בכור בהמה שלא היה אחד מהם שבא זולתו יגיע לבא בכלם אל אבותיו · ושנה הקב"ה טבעם ותלה להם נבלתי שמיתם או כדי יאמרו בשם שאנו לוקים גם הם לוקים לכך זכר ב' אלו בפרט כך בלע"ד : כב [פן תרבה · שעתידן לחט'] לעיל בפרש' משפטים פרשתי למה לא פרש"י לעיל טעם זה : (נא"י) מתרץ דשאני לעיל דתלה הדבר בה וי"ו דכתיב לא אגרשנו מפניך וא"כ איכא למימר דכוונת הקב"ה אע"פי שסובטמו על כך אפ"ה לא אגרשנו מספקא דאין סומכין על הנס ובפרט היכא דקיי"מ הזיקא וגם מבכין

מוכיות אבל הכא דכתיב לא תוכל כלותם מהר שתולה הדבר בישראל והוקשה להרב מאי אכפת להקב"ה אם הם רוצים לסמוך על הנס ולכבות להם מוכיותיהם וע"ז תירץ גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא וכיוצא שלא יהיה להם זכיות לכבות: (קנ"א) וא"ת כשם שהחטא גורם שהחיות יוזקו: כך יגרום שהאומות הן ושבים ביניכם יזיקים וא"כ מה תועלת בישיבת האומות יותר מן החיות · ותירץ בעל אמרי נועם אע"פי שיחטאו לא יוכלו האומות להזיקם מפני שהם רשעים יותר כדכתיב כי ברשעת הגוי' אבל מן החיות שאין בהם חטא יש לדאג לכך נאמר מעט וגו': (ד"ד) מתרץ קושיא זו דפורעניות שבא ע"י החיות גרע טפי דהאי' מועדת להזיק טפי מן האדם וע"ש שמתרץ עוד בדרך אחר:

פרשה ח

ב [כל המצוה · כפשוטו] פי' שגם מצוה הוא שם המין כאילו אמר כל המצות:

[גמור אותם] פי' כל מלשון ויכל אלהים ביום השביעי וגו' . א"נ כל מלשון כלה כלו' שיעשה את כלה אם התחיל בה יגמור אותה והמצוה דכתיב בקרא פי' מצוה אחת היא: ב [התשמור · ולא תהרהר] רצ"ל וכי בשביל שעינה אותם ישמרו מצות · ומפרש דה"פ דלכך עינה אותם לדעת וגו' התשמור מצותיו כלומר שלא תכעסו וכו' והוה כאילו אמר לדעת התהרהר אחריו אחר שיענה אותו תאמר מה לו למצותיו: ד [שמלתך · שהיו נדלים] רצ"ל מה חידוש היה בזה שאם מניחים הבגדים בקופסא שלא היו בלין · ומפרש דאע"פ שהיו הבגדים עליהם כל מ' שנה לא היו בלין והטעם משום דענני כבוד וכו' וזהו דכתיב מעליך ר"ל אע"פ שהיו הבגדים עליהם: ° (נ"א) וא"ת למה היה זה הנס נעשה להם שהרי היו יכולי' לעשות בגדי' ולא מנאכו נס נעשה · ונראה כי הקב"ה נתן להם כל פרנסתם וכל הנהגותיהם בידי שמים · כמו שהקב"ה נתן להם המן והי' ענין אלהי ולא הי' אנושי כלל כך היה מלבושיהם גם כן דבר אלהים ולא ע"י בשר ודם שכל מ' שנה שהיו במדבר היה הנהגותיהן על פי ה' שהי' מספיק צרכיהן · וע"ש באריכות: [ד"ה לא בצקה · נפוחות] וא"ת והא בפרש' כי תבא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגליך ש"מ שהיו להם מנעלים · וי"ל דהתם קאי אינהו מנדי' שהיו להם מנעלי' אות' מנעלי' לא בלו מעל רגלי' · ומה שפי' כאן היינו אותן שנולדו במדבר שלא היו להן מנעלים · והרא"ם פי' כדרך הולכי יחף כו' להודיע באיזה מין נפיחה קמיירי לא שהיו יחפי רגל וכו' ואין להקשו' לפי פירושו מאי בא להשמיענו פשיטא שלא בצקה כיון שלא הלכו יחף · די"ל אין פ"כ דזה בא הכתוב להשמיענו דלא בלתה מעל רגליהם · א"כ דה"פ רגליך לא בצקה כדרך הולכי יחף לפי שלא באתם לכלל זה משום דנעליך לא בלתה מעל רגליך: ח [זית שמן · דבשי] ר"ל דשני מיני זתים הם ומין א' אינו עושה שמן · לכך צריך למכתב זית שמן: א"כ לפי דאיירינן שארץ ישראל משובח בשבעה דברים ובשתמנה זית שמן לגבי דברים או תיובתא ש' דברים לכך פירש זתים העושים שמן ר"ל דבר אחד הוא:

פרשה ט

א [גדולים · אתה עצום] דאל"כ מאי ממך כלרשת גוים גדולים ועצומים מני: ד [אל תאמר · בצדקתי] רצ"ל דברישא דקרא כתיב אל תאמר בלבבך וגו' בצדקתי הביאני וברשעת הגוים ונומר דמשמע דלא בצדקתם ולא רשעת הגוים גרמו לרשת ואח"כ כתיב לא בצדקתך כי אם ברשעת הגוי' האלה וגו' · לכך פירש דה"פ רישא של קרא אל תאמר בלבבך בצדקתי וברשעת הגוים גרמו · ר"ל דשניהם גרמו אלא רשע הגוי' לבד גרמה להתגרש ונשאר המקום הפקר וכל הקודם זכה בו ואתם הקודמים וזכיתם בו ❋ ואם בשביל זה לא היה צריך לפרש דודאי מסיפא אגלוי רישא דפירושו כן הוא · ונראה דקשה לרש"י איך אמר בצדקתי הביאני ה' לרשת הארץ הזאת וגו' דמשמע צדקתי לבדי עשה זה וזה אינו דאם לא היה רשעתם אף שאנו צדיקים לא היה ראוי לגרשם וליתן לנו הארץ הזאת גם היה ראוי שהם ישבו בה וליתן לנו ארץ אחרת שהיא טובה · לזה פי' רש"י בצדקתי וברשעת גו' פי' גרם זה כלו"ט: ומה שאמר מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה ולא תפול אהבת השם אלא על שומרי מצותיו כבר פי' הרמב"ן שמשה מדבר עם ישראל בכללן וכאן מוכיח הדור שהיו ממרים את ה': ט [ואשב · עכבה] פירש שאינה האמור פה אינו אלא לשון עכבה דאל"כ ק' דהא כתיב אנכי עמדתי בהר: יח [עכבתי מ' יום] רצונו לפרש אל תאמר כאותו עלייה עלה לקבל לוחות אחרונות וירד ביום הכפורים דהא כתיב בסמוך בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך ופירש רש"י לסוף ארבעים נתרצה לי דהיינו אותן ארבעים הכתובים כאן משמע עדיין לא עלה לקבל לוחות אחרונות· לכך מפרש' דאותן ארבעים היינו ארבעים אמצעים שעלה להתפלל שנאמר ועתה אעלה וגו': [בו ביום נתרצה] ע"ל בפרשת כי תשא מה שכתבתי באריכו' ושם מפורש: [בשמחה] אבל הרצוי של רח אלול לא היה אלא לכתיבת הלוחות אבל לא לענין חטא העגל · והא דקאמר בתר הכי ומכיון שכתיבת הלוחות היו ברצון ולא על כרחם שהכרם מפני שכבר קבלו עליהם עול תורה והמצות ונכנסו בברית אי אפשר להם בלא תורה ומצות וכו' הרא"ם: [סלחתי כדבריך] ובעל המזוקקי תירץ שמה שפי' רש"י שאמר לו למשה סלחתי כדבריך אינו הכתוב שכתוב בפר' שלח לך על המרגלים אלא הוא לשונו של רש"י דהא תכף ליציאת מצרים בי"ז בתמוז נעשה העגל ושלוח המרגלים לא היה אלא עד כ"ט בסיון של שנה שנייה עכ"ל · וכן נראה שהוא מדברי רש"י דהא בפר' כי תשא לא נקט רש"י הקרא דסלחתי כדבריך דכתיב שם נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי ומסר לו וכו': ° (ד"ד) הלשון לא כמנא אלא בפ' שלח לך גבי מרגלים אלא דמוכח הוא דאמר לשון זה דהא פרש"י על כדבריך דמתפלה היתה בשביל שלא יאמרו מבלתי יכולת ה' והיא תפלה עצמה עשה משה בתפלה של עון עגל שאמר למה יאמרו מצרים כו' וא"כ מ"ש זו מזו אלא ודאי שבשעת תפלה של עגל אמר באמת ג"כ לשון סלחתי כדבריך ולא נכתב בפ' מרגלי' אלא בשביל תוספת מאמר הנזכר ואולם פי' כו': [ברצון שלם] מפני שנוכל לומר שפסל לך היה בהכרח לפי שישראל כבר קבלו עליהם עול תורה ונתגיירו וא"א לפטור גם אבל בי"ה נתרצה ברצון גמור · ומה שאמר אחור מעתה אתנעים וכו' אגב גררא אמר כן: כ [באהרן · שמע] פירש אבל לא לפי שחטא: [ד"ה להשמידו · כלוי בנים] דייק מדכתיב להשמידו ולא כתיב להשמיד אותו כמו דכתיב להשמיד אתכם אלמא לא קאי אאהרן גופא אלא ודאי דקאי אבנים: [ד"ה ואתפלל גם] ר"ל דגם לרבות הבנים: [ומתו שנים] וזו גרם ונדמה להם שנסתכלו ונהנו במתן תורה ואכלו וישתו · כדמשמע בפרשת משפטים ובפרשת שמיני ע"ש: ° (נ"א) א"ת והיאך נענשו הבני' בעון אביהם והכתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים וגו': וי"ל דלא נאמר ולא ימותו אלא כשהבנים צדיקים יותר מאביהם שאלמלא בא החטא ההוא לידם לא היו חוטאים · אבל כאן שבני אהרן לא היו צדיקים יותר מאהרן ואלו בקשו ישראל מהם

לעשות

למעשה העגל ודאי היו עושין אותו לכך ה"ל כאלו אוחזין מעשה אביהם בידיהם ונתחייבו בעון אביהם ועיין בפ' שמיני מה שכתו' עוד:

פרשה י. א [בעת ההיא · ובצלאל עשה] כלומר אל תאמר ודאי לא נצטווה על מלאכת המשכן אלא אחר יום כיפור אבל בצלאל עשה ארון בתחילה ואח"כ משכן ואם איכא למימר דזהו הארון שעשה בצלאל · לכן פירש ובצלאל עשה המשכן תחילה כו': ו [ובני · שמנה מסעות] ומה שפירש רש"י בפרשת חקת' מסעות ממוסרה להר ההר מפורש בריש פ' אלה מסעי: ח [ד"ה בעת · ובני לוי לא טעו] והא דכתיב הבדיל ונומר והא עדיין לא הבדיל עד שנה שנייה משהוקם המשכן נ"ל שהבדיל שהקב"ה במחשבה · ועי"כ אתה צריך לפרש כן מדכתיב אחרי כן ואנכי עמדתי בהר דקאי כמו אבעת ההיא שהיא שנה ראשונה והוא אחר העגל · ובזה ניחא מה שלא פרש"י הקרא כסדר הכתוב בתורה: [ד"ה לשאת · הלוים] רצ"לת דבפסוק הבדיל וכו' משמע דלוים נ"כ מברכין וזה אינו · ל"פ לשאת ארון היינו לוים · לעמוד לפני העדה ולשרתו ולברך בשמו היינו כהנים: ט [שהובדלו] כלומר לא מצד שנתקדשו להיות משרתי עליון כמובן מן המקרא דאדרבה ראוי להרבו' שכרם ולא למעטם: [ד"ה ה' הוא · פרס] והם התרומ' ומעשרו' ויהיה מאמר ה' הוא נחלתו היא תשובה על מאמר לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו ומחויב שזה ליתן להם פרנסה אחרת תמורת החלק והנחלה וכשאמר ה' הוא נחלתו מחויב בהכרח שיפורש על הפרס שהם התרומות והמעשרות · ואמר מוזמן להודיע שזה שנתן להם במקום החלק שנתן לישראל הוא מפני שזה מוזמן בלי עמל ואין צריכין לעמל עד שימנעו מעבוד' המקדש: י [כימים של את] שהם כלים בי"ז בתמוז ולא הכלי' בכ"ט באב · והא דהקשו מ' ימים האחרונים לראשונים לא בא להשמיענו שהיו ברצון שלם כמו הראשונים דזה אינו שהרי הראשוני' היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים שלא היו ברצון אלא לענין נתינת הלוחות אבל לענין כפרת העגל לא היה עד סוף מ' יום שהוא י"כ שאז אמר סלחתי כדבריך ומ"ה הוקבע היום לכפר ולסליח' רק ההקיש בא לה דעבו שאלו מ' יום הנזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם הם' האמצעים אלא מ' יום אחרים שהיו ברצון ולא בכעס ומזה נלמד שמשה עמד בהר ק"ך יום: יא [שסרתם] דאל"כ מה לענין זה בתוך התוכחות: יב [ועתה · הכל בידי שמים] פי' דהכירא להו שהמקרא הזה אינו דבק עם הקודמים לו רק התחלת דבור הוא ולהודיע שהכל בידי שמים חוץ וכו' ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכיוצא בו מפעול' האדם הנבחרים ש"ס ירצה יפעול אם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם · הרא"ם: יג [לשמור · אף היא לא לחנם] רצונו לתרץ דבריש' דקרא אמר לשמור את מצותיו להנאתו של הקב"ה ובסיפא דקרא כתיב לטוב לך משמע להנאתן של ישראל · ל"פ אף היא כו' ר"ל ודאי בשבילו מעשו אבל מ"מ אף לכם לא לחנם אלא לטובתכם: יד [הן · הכל] ר"ל כל מה שכתוב בקרא שמים ושמי שמים והארץ: טו [בכם · חשוקים] רצ"ל לפ' נ"ל בכם לא ל"ל רק ויבחר בזרעם אחריהם מכל ונ"הד · ל"פ כמו שאתם חשוקים כו' כלומר בכם אתם רואים שהקב"ה בחר בכם ובזרעכם שהרי אתם רואים אתכם חשוקי' מכל העמים · ואמר היום הזה מפני שפירש זולת בכם ממש והם היו נמצאים בפועל כיום הזה ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבק הוא עם ויבחר בזרעם אחריהם כאלו אמר דבחר בזרעם אחריהם כיום הזה מכל העמים: יז

[ערלת · ובסויו] ובסויו שהוא אטומו ובן כתב בפר' וארא ע"ש: יז [ואדוני · שום אדון] דא"לב כי ה' הוא האלהים והאדון מנעמי ליה · ועוד כיון שהוא האל על כל האלהים מכ"ש שהוא האדון על כל האדונים אלא וכו': [ד"ה לא ישא · אם תפרקו] מפני שמשוא פנים בכל מקום הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו ובן המקום שוחד ובשם ית' לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר עונשו ה כרש לפרש לוותר ואמר שאם תפרוק עולו לא ישא וכו כלומר לוותר עונשיכם גם לא יקח שוחד וכו' שפירושו לוותר עונשיכם במנהג לוקחי שוחד והכתוב הזכיר שניהם מפני שהשוחד יהיה פעם משום משוא פנים פעם מפני שוחד · כתב הרא"ם לא ידעתי מהיכן נופל אצל הקב"ה ולמה לא פי' ולא יקח שוחד שמצוה במקום עביר' שוותר לו עונש העבירה שעבר בעבור שמצוה שעשה אלא יתן לו שכרו בעבור העבירה שעבר וכ"ע · עכ"ל: [ד"ה ולא יקח · לפייסו] °(נ"א וד"ד) מקשים מה ממון שייך לגבי הש"י לפייסו ומתרצי' דקאי על ממון של מצוה שיוצא אדם לעשות אחר שעשה או שנעשה עמו מעשה כגון גניבה או גזילה וירצה לעש'ת צדקה מן אותה העבירה זה אין הש"י מקבל כי זבח רשעים תועבה ומשל כצדקה פרוץ ובזה לא יתפייס: יח [עושה · גבורה] כלומ' שמ"ש בתחילה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' גבורים הרי לכך סיף לו עושה משפט יתום ואלמנה וגו' להודיע ענותנותו: [ד"ה ואוהב · דבר חשוב] פי' ולא תחשוב שדבר קטן הוא לתת לגר לחם ושמלה שנרא' מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב שעשה משפט יתום הרי גבורה: °(ד"ד) י"ל מאי אולמי הראי' מיעקב טפי מהכא דהא הכא נ"כ מוכח כן מדשבח הקב"ה הכתוב אהבת הש"י להגר בלחם ושמלה: י"ל דאלו יעקב אבינו היה צריך להתפלל ע"ז וגבי גר נותן לו השם בלא תפלה תפלה: יט [כי · מום שבך] פי' כאלו אמר ואהבת את הגר ולא תונהו בדברי' ובכן כאמר אחריו כי גרים הייתם מום שבך וכו' אבל הא"בע' סתם שפירושו להטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבי' להטיב לגר כדפרש"י בפרש' משפטים ועיין בב"מ דף נ"ט: כ [אתה · אותו] תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקו' אותו תעבוד שאין צריך למלת אותו אלא תירא ותעבוד וכתב ותדבק בו במקו' ובו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות נמשכות זו אחר זו תירא ותעבוד ותדבק ובתוספות מלת או לא יהיה ובשמו תשבע מצות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי"ו בשמו מיותר ויתוסף מלת אם והוא שיעור הכתוב כאלו אמר אם תירא ותעבוד ותדבק או תשבע כלומר או מותר לך לישבע ולא מצוה שתשבע כמובן מקרא:

פרשה יא ב [וידעתם · תנו] לא שהודיעם היום שום דבר שהרי לא הודיעם פה ידיעה חדשה: [ד"ה כי לא · שיוכלו] פי' את הוא כמו עם והוסיף אני מדבר כי בלא תוספות אני מדבר אין מובן כלל ולכן הוצרך לפרש מלת את שפירושו עם כי על המקבל הדובר אינו נופל בו אלא מלת עם והוסיף מלת עכשיו כי בלא תוספות היה המובן שלא ידבר עם בניהם לעולם רק עם אלה לבדם: ו [בקרב · ומדרון כמשפך] והא דמפר' רש"י הקרא שלא על הסדר · י"ל דקאי נ"כ על הקרא וידעתם שראוי לקבל תוכחתו מאחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם שנבלעו בקרב כל ישראל ובעש' שהארץ מדרון כמשפך וכל אחד מישראל במדרון

שהוא אף שהיה עומד אצלו וזהו נס גדול: ז [כי עיניכם · כי לא את] פי' מלת כי הראשון פי' דהא והאחרון אלא כאילו אמר תנו לב לדעת ולהבין תוכחתי דהא לא עם בניכם אני וכו' כמו שפי"רשי לעיל אלא עמכם וכו' אני מדבר שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכם הרואות הוסיף מלת אשר קודם עיניכם: י [לא כארץ · הבטחה זו] רצונו לתרץ למה הזכיר ארצות מפרש דהבטחה וכו' [יכול בגנותה] יש להקשות מה היתה כוונתו של משה שידבר בגנותה של א"י אם ושלום והלא המרגלים נלקו על שהוציאו דבה על ארץ ישראל · ועוד קשה ואיך יתפרש הקרא שלאחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר השמים תשתה מים וזהו לשבחה · ונראה דהכא קאמר יכול וכו' כלומר אף על פי דארץ ישראל היה גבי לכל הארצות אפילו מארץ מצרים אפילו הכי ארץ מצרי' טובה היא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקי' אותה תמיד והארץ אשר אתה עובר שמה אי אפשר להשקות אותה כיון שהיא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות שמפני שהמים נוזלים מן ההר וארץ לא תשבע מים ואם כן בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגח' השם והפך הטבע וזהו שבח לישראל שילכו בדרך ישרה אע"פ דבטבע אינה טובה היא כארץ מצרים · ועל זה אמר שזה בגנותה כלו' מתוך גנותה יספר נ"כ שבחה: [שבע שנים] רצה לומר שבע שנים בבנינה שברון קודם צוען: [נעבין אחר] כי לפירוש הראשון יהיו שנים כמשמעו ובבנתה בבנין ממש ומלת לפני קודם בזמן · אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פירש של שנים שוכים ובבנתה מלשון ואנכה גם אנכי ממנה שהוא לשון עשיית פירות · ולפני קודם במעלה: [שמובנה על אחד] י"מ שבונה לשון עושה פרי כמו אבנה ממנה כדפירש רש"י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה תבואה כנגד שבעה חלקים שבצוען: [ד"ה אשר · אפילו] דאל"כ אשר יצאתם ל"ל: יב [ד"ה תמיד · מה היא צריכ'] דאל"כ מאי עד אחרית השנה הרי כל שנפסק בר"ה נוהג כל השנה · ועוד בעיני ה' אלהיך שני אלא לשנו' נורת הגזורו' בר"ה כפי הראוי לאנשיה · (נ"א) ול"נ דתמל' תמיד קא דייק לה ד'משמע דתמיד בכל עת הוא משגיח עליהם לחדש לה מה היא צריכה וכן משמע במס' ר"ה: [פעמים לטובה] אם ישראל רשעים הם בר"ה הוא נוזר שיבאו גשמים מועטים באותו שנה ובשחוזרין בתשוב' בתוך אותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר · מה עושה הקב"ה מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעו' ולא למקום מדבר א' לייסוב שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם בעתם וכן להיפך אם הם טובים בר"ה וכו': יג [והיה · למטר השמים] שהם תשמעו או ונתתי מטר ארצכם ואם לאו ועבר ונומר: פירש אם תשוב על לימודך שמעת תתחכם כו פרין דברים חדשים מתוך דברים ישנים · וכן פירש רש"י פרק לולב וערבה · דאף על גב דגבי השבק תעבק אמרו דברה תורה בלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן · רא"ם · אי במיבבא מיכם דכתיב והיה פה א לשון ודאי ומלת ואם הוא לשון ספק · לכך דרשו בו מה שדרשו: [כתב במגילה אם] ר"ל במגילת חסידי' אבל אינו פסוק בכל העשרי' וארבע והכי איתא בירושלמי והביא משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה בשו' זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימי' כן המשל בתורה: [ד"ה מצוה · בו ביו'] דאל"כ היום ל"ל: (ד"ד) קשה ליה לא פירש"י לעיל על מ"ש בפ' זו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך אלא לעיל אמרי' דבאמת הוא הכוזי היום ע"כ אמר שפיר לעיל מצוך היום אלא דכאן דאמר תשמעו בחדש דהיינו שנו לחדש בכל יום

שתלמוד וא"כ למה אמר היום והלא אמר תשמעו אחדש אלא ע"כ דלדרשה אתיא היום: [ד"ה לאהבה · כל מה] פירש כאלו אמר לאהב' ה' ויהיה אם כן ולעבדו דבק עם שמע תשמעו אל מצותי · ושיה ראוי' ולעבדני אלא שאין זה אלא דרשא בעלמא (ד"ד) אין רמז בפסוק מזה ואין דרך רש"י להזכיר אלא מה שנרמז בפסוק · וגר' דקשה בפסוק דתחל' אמר לאהבה דוקא ולא בשביל שכר דהיינו כבוד שזכר רש"י לפני זה דהיינו שיקראוהו רב או עשירים ואח"כ אמר ונתתי מטר כו' דמשמע דהמצות הם בשביל הברכה דהיינו עשירות דאתה תעשה בשביל אהבה לא בשביל שכר אבל אני ונתתי מטר ארצכם כו' והיינו שזכר רש"י וסיף הכבוד כו' ע"ש באריכות: [ד"ה בכל · אזהרה ליחיד] ר"ל אי כתב חד קרא ה"א על הציבור ולא על היחיד אף על פי דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא לשון יחיד · מ"מ ה"א דדרך הקרא לכתוב לשון יחיד אף אם קאי על ציבור כמו שמע ישראל · וא"ת למה הזכיר גבי מצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצו' דהא אין חילוק בין יחיד לרבים · וי"ל הואיל דבמצוה זו כתב הקרא שכנו' הברכה תוספו' דגן ותירוש ויצהר ועשב לבהמה וכו' שרונה לעשו' לפי שמקיים המצוה הזו · לכך שזה אמיכא דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבו' ליחיד וקמשמע לן כי בעשותם המצו' מאהבה יעשה נס עם היחידים כל הניסים האלה · רמ"בן · וכיון שאזהרה שבכאן קאי על רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאודכ' כדלעיל דכתיב ובכל מאודך משום דהכא מיירי בצבור ואין מצוי שיהא ממוכ' חביב עליהם יותר מגופם לרוב הציבור משא"כ גבי יחידי מהר"אי: יד [ונתתי · אני אעשה] רצונו לתרץ למה כתיב גבי מצוה זו כך סרכה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרש' בחקותי כתיב ונתתי גשמיכם בעת'. ותו לא · ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם ככל מה שעליכם לעשו' שלא היה לכם לעשות יותר מזה שהרי שמרתם מצותי מאהבה וחיבה כדכתיב לאהבה וגו' ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה רא"ם: [ד"ה בעתו · בליל שבת] והא דנקט רש"י רק בלילי שבתו' ונבמרא דתעני' דף כ"ג נקט לילי שבתו' ולילי רביעי' משו' המזיקים ששולטין בשני לילו' אלו · וי"ל דרש"י פי' לפי הזמן הזה שאין המזיקים מצויים ביניכו לכן לא נקט אלא בלילי שבתו' והשתא א"ש דנקט רש"י הטעם משום שהכל מצוין בבתיהן ולא קאמר הטעם משום דשכיחי מזיקים · ולטעם ראשון קשה ה"לל בעתיתם כיון דבכל הלילו' שוים לכן קאמר ד"א · ולפי ד"א קשה תיבת בזמן דשכיחי מזיקי' אבל בזמן דלא שכיחי מזיקי' כגון בזמן הזה עלי בעתו דכתיב בקרא · לכן קאמ' גם טעם ראשון: [ד ה ומלקוש · ועל הקשין] ר"ל מלקיש בוטרו"קון מלילו' קשין · ולהאי טעמא למוד קשה ה"לל ומלילו' לכן צריך לטעם ראשון · ולטע' ראשון ק' ה"לל לקישת ל"כ גם לטעם שני: [ד"ה ואספת · אל הבית] ר"ל תירץ מה ברכה זה שהוא עצמו יטרוח ויעשה ויאסף התבואה ולא יהיו לו עבדים ושפחות · ומתרץ אתה תאספנו ולא אויבך: טו [ונתתי עשב בשדך] כלומ' שלא תצטרך להוליך הבהמו' לרעות במדברו' ששם ע"כ ליורעה בהמו' אבל יגזם בשדך עשב הבהמה וז הואליבא דרבי יודא · ד"א שתהא גוזז וכו' אליבא דרש"י שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא על עשב הבהמו' בנומם בתיבו ופי' לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב דיגזוז גוזז ומאכיל לבהמתו והכותר יותר לדגן לבני אדם · מ"ה מביא רש"י שני טעמים אלו: [ד"ה ואכלת · ברכה אחרת] רצונו לתרץ היאך מוסב ואכלת ושבעת אשלתע זה וכי בשביל שיהיה מאכל לבהמתו הוא שובע · ומתרץ דלא מוסב והריוו כו' · יו [ד"ה ופרתם · מן התור]

משום

משום דפי' וסרתם בכל מקום הוא לסור ממה שנצטוה לעשות שהן מצות' עשה כדכתי' וסרתם מן הדרך וגו' לא ממה שהוזהרו שלא לעשות הלכך ע"כ צ"ל דפירוש וסרתם לסור מן התורה שנצטוו לעשות בה ויתקיים מזה ועבדתם וגו' ומכאן אמרו שפירש וכו' רא"ם: [אלהים אחרים. לעובדיהם] עיין בפרשת יתרו ברש"י ✿ והא דלא פי' כאן אחרים שמו אותם אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהי' אחרים זולתי שנראי כלפי מעל' לקראתם אלהות אכלו. נראה כיון דכתב כאן ועבדתם ממילא נקרא אלוהות על שעבדום ואין כאן נכרי וק"ל נלי"ט: יז [את יבולה. שאתה מוביל] דאם לא כן יבולה למה ליה הא כבר כתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן יבולה הנהוג: [ד"ה ואבדתם על כל] ר"ל וכי בשביל שלא יהא מטר והאדמה לא תתן את יבולה בשביל זה יאבדו מהרה. ל"פ על כל כו': [שנימה לכם] דק"ל מלת בטובה ל"ל דה"לל מעל ארציכם ומעל הארץ וכו' אלא לומר שטובתה שהיתה טוב בשכר היומים היא נדמה לכם לטובה לכך אגלה אתכם ממנה: [נתנם ארכא] וא"ת והלא נתן גם לישראל ארכא אחר שחטאו. י"ל דה"ק כיון שתתמלא סאתה מיד יבא עליהם פורענות' שא"כ גבי דור המבול אף ע"פ שנתמלא סאת' אפ"ה נתן להם עוד ארכא כדכתיב ויאמר ה' לא ידון וגו' ק"ך שנה ופיר' רש"י אאריך להם אפי וכו': [מאי ללמוד] והא דפירש רש"י לעיל בסוף פרשת בראשית אף על פי שראו כאבדון של דור הפלגה וכו' יש לומר שסבורים היו שהיה מקרה בעלמא כיון שלא הקיף אלא שליש: (ד"ד) י"ל דכאן קאי לענין ארכא שדור המבול היו סבורים שכיון שניתן להם ארכא נטלה הגזירה מעליהם אבל אתם רואים שאע"פ שיש ארכא לא נטלה הגזירה ע"כ פיוני' טפי: יח [ושמתם. אף לאחר שתגלו] דא"כ מה ענין זה אצל גלותם. וא"ל דאם ושמתם וגו' וכל הנמשכים אחריו מיירי בגלותם אם כן מהו זה שאמר באחרונה למען ירבו וגו' על האדמה וגו'. י"ל שתשובו לארץ ותאריכו ימים שם: יט [לדבר. שהבן יודע לדבר] דאל"כ לכתוב קרא ולמדתם את בניכם ללמוד גם לדבר גם ל"ל: כא [ד"ה לתת להם. תחיית] שהמתים עצמם יקומו ויטובו בה: כב [ד"ה ולדבקה. בחכמים] פירש דא"ל ולדבקה בו מה הוא רחום אף אתה תהא רחום דהא כבר כתי' ללכת בדרכיו ופירש רש"י מה הוא רחום וכו' אלא ע"כ לדרשא אחריתי הוא דאתא כדפירש רש"י וכו'. ובזה יתורץ מה שמקשים למה לא פרש"י לעיל בפסוק ובו תדבק וגם בפרשת ראה בפסוק ובו תדבקון ודוק: כג [ד"ה ועצומים מכם. אתם] אף כאן פיר' שו כדפרושית לעיל: כה [לא יתייצב מכל מקום] ה"פ אי הוה כתיב איש לא יתייצב ה"א דוקא איש אבל השתא דכתיב לא יתייצב תחילה ואח"כ איש אמרינא לא יתייצב מ"מ ואיש לדרשא אמרינא אתא כדפירש בש"ס אפילו כעוג מלך הבשן בשם מהר"ין וכדפ"רשי בגטין דף ס' וגבי ונתן בידה וכן בכמה מקומות. ועי"ל דכתיב כאן פחדכם ומוראכם וגומר על פני כל הארץ כלומר כל העולם והא מתיירא מפניכם א"כ ממילא לא יתייצב מ"מ סוא רא"ם. א"כ דקשה למה הוכפל בעניין דהא לעיל כתיב לא יתייצב איש בפניך וגומר אלא לרבות אפילו אומה וכו': [אפילו כעוג] כלומר האיש המופלא בבריאות ובגבורתו שיתייצב בפני כולכם כההי' דעקר טורא לא יתייצב בפניכם: [ד"ה פחדכם. דאנה קומים] אע"פ שרש"י פירש פחדכם על הקרובים וכו' יש לומר שרש"י בא לפרש הכפל למה פחד נאמר על הקרובים ומורא על הרחוקים:

חסלת והיה עקב

ראה

כו [בהר גרזים] רצל"ת וסלא הקללות כאמרו לעיל בפרשת בחקותי ולקמן בפרשת כי תבא. ומתרץ האמורות בהר גרזים וכו' ופירש נותן מסדר לפניכם היום: כז [את הברכה. על מנת] רצונו לתרץ ה"נל אם תשמעו כמו שכתיב אחריו והקללה אם לא תשמעו דמלת אשר תשמעו משמע שישמרו המצות בודאי וזה אינו דהא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמא לא ישמרו. ומתרץ אשר תשמעו על מנת כו' ובזה יתורץ מה שלא פי' מלת אשר במקום אם כמו שפירש רש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד מדלא כתיב אם כמו דכתיב והקלל' אם לא תשמעו. קים לו לכתוב ג"כ אם כיון דחד ענינא הוא ומדשינה הכתב וכתוב גבי קללה אם וגבי ברכה לשון אשר אע"ג דתרווייהו לשון אם הם ע"כ צריכים אנו לפרש דהאי אשר ע"מ אשר תשמעו ודו"ק. ובזה יתורץ קושיות הרא"ם שהקשה למה לא פי' רש"י אשר שהוא כמו אם ולמה פי' שהוא כמו ע"מ אשר וכו' כיון שמצינו אם במקום אשר. כח [מן הדרך. מכל] מפני שלשון הסרה בכל מקום הסרת דבר מכל הדבר כמו ויסלהו ה' מג"ע אע"פ שמלת מן מורה על מקצת: [המודה בע"א] פי' מאחר שהדרך הנאמר פה מורה על כל התורה בכלל ואמר אחר ה ללכת לעבוד אלהים אחרים לאדנו שהעובד ע"א ככופר בכל התורה כולה: כט [ונתת. מברכין] כלו' הלוים המברכים לישראל ואם הוא קאי על הברכה ממש למה כתיב ונתת והרי אין בה ממשות: אלא קאי על הלוים כלו' ונתת את המברכים לישראל והם הלוים. ועי"ל דאי קאי על הברכה ממש א"כ יהיו כל ישראל הנותנים הברכה ואינו כן שהרי בפ' כי תבא כתיב שנותני הברכה הם הלוים לבדם. אלא הציווי הוא כללי לכל ישראל שהם יתנו הלוים המברכים כלפי הר גרזים אבל לא מפני שאין נופל בה לשון נתינ' כי מלאכו ונתן על ראש השעיר שפירושו ג"כ נתינה הרא"ם: [ד"ה על הר. כלפי] דכתיב בפ' כי תבא ששה שבטים עמדו על הר גרזים וששה בהר עיבל א"כ ש"מ שישראל היו עומדים על הרגרזים והלוים בין ההרים עמדו והפכו פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש וגו' אע"ג שלא מפורש בפרש' כי תבא בקרא רק ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' אבל לא נאמר ברוך האיש וכו' מ"מ כיון דכתיב הבא את הברכה ש"מ דהיה שם ברכה ומסברא הוא שפתחו תחילה בברכה: ל [הלא. סימן] ר"ל דהא כל מקום שכתיב הלא משמע שהוא סותר דבר כמו שכתיב גבי אברהם ויצחק הלא אמרת אחותך היא אבל כאן אין לפרש שהוא סותר שום דבר וגם אין פירושו כהלא שיא ברכת בני עמון שפירושו להפוך ולאמת דבריו שאין שייך כאן לאמת דבריו דהא קאי על נתינת הברכ' והקללה. ומתרץ נתן להם סימן בה לכך כתיב הלא: [ד"ה אחרי. הרבה] פי' מלת אחרי דבקה עם אלת הירדן לא עם דרך מבוא השמש הבא אחריו ואמר הראיה על זה מטעם המקרא המובים ע"ז שהם שני דברי' שנבקדו בב' טעמים וכו': [אחרי מופלג] פי' של אחרי בו"ד שפי' מופלג כמו שפיר' הרבה פעמים דכל מקום שכא' אחרי הוא מופלג פעם זמניי כמו גבי אברהם אחרי הדברים האלה ופעם מקומיי כמו הכא: [ד"ה דרך. לצד מערב] פי' יהוא דיבור בפני עצמו כאלו אמר הלא המה בעבר הירדן הרבה הלאה למרחוק לצד מבוא השמש שהוא בצד מערבי: [נקוד דפשטא] פשטא הוא אחד מטעמים המפסיקים הנקראים מלכים ומפסיק התיבה שלאחריה: [נקוד במשפל] במשפל הוא הנקרא כלשונינו יתיב: [בשופר הפוך] שופר הפוך הוא הנקרא בלשוננו מהפך שהוא כמו שופר ונקרא

מהפך

סטרת פי' שהוא מושך התיבה לתיבה שלאחריו מ"ה נקרא סטרת כלומר שהוא סטרת לתיבה אחרת: [ד"ה מול· רחוק] ר"ל דכל היכא שכתיב מול משמע נוכח שהוא כנגדו אבל פעמים הוא קרוב· ופעמים הוא רחוק והואיל וכתן עוד סימן וכתב אצל אלוני מורה שפי' במו לאלוני מורה ידעתו שהנוכח האמור פה הוא רחוק שאלו היה קרוב ה"לל אצל הגלגל ואלוני מורה: [ד"ה אלוני. שכם] ר"ל היכן מצינו מקום ששמו אלוני מורה· ומתרץ הוא שכם כו'· ואע"ג דהתם משמע דשכם ואילון מורה שני מקומות הם· מ"מ נ"ל הואיל ונאמר ביאה אחת לשניהם משמע דמקום אחד היה דאי ב' מקומות היו אם הוא בא לשכם לא בא לאילון מורה· אלא שהוא מקום אחד וה"פ חנא עד שכם דהיינו עד אילון מורה וע"ש כפירש רש"י: לא [נסים של ירדן] דאל"כ ה"לל כי אתם באים אל הארץ וגו' וירשתם אותם ושמרתם לעשות וגו'· ועוד דהא כבר כתיב והיה כי יביאך וגו' וא"כ כי אתם עוברי' נ"ל אלא נסים וכו':

פרשה יב

ב [אבד· ואח"כ תאבדון] ר"ל למה כתיב אבד תאבדון שהוא כפל לשון ואע"ג דדיברה תורה כלשון בני אדם· הכא ה"לל אבד תאבדו וכתיב תאבדון אלא לדרשא· ודלא כפירש הר"אם: [ד"ה את כל· ומה תאבדון] ר"ל למה כתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם והדי אין המחובר נעשה עבודת אלילי' (ע"ז דף מ"ה) אלא ודאי את המקומות כמו מן המקומות ומהו תאבדון מהם את אלהיהם וכו' פירש את אלהיה' דבק עם אבד תאבדון ולא עם אשר עבדו שם הסמוך כאלו אמר אבד תאבדון את אלהיהם על ההרים אשר עבדו שם הגוים וזהו שפי' ומה תאבדו וכו' ובא כמו להוציא במקום שא"א לאבד כמו השעבד לנכא השמים: [ד"ה אשרה· הנעבד] ואע"פ שהוא מחובר לקרקע וכל המחובר לקרקע כקרקע דמי שאני הכא דאיש ביה תפיסת יד מתחילה כשנטעו גרעין· א"כ כאן שנטעו לשם ע"א דאליבא דכ"ע כולו אסור כיון דמתחילה נטעו לשם ע"א: [ד"ה ואבדתם· בית גלויא] פיר"שי בית גלויא ל' נגוה כית גלויא ל' כלין: ל"א בית כריא בית סכסא ל' יורה שופה ועיין בערוך: ד לא תעשון· בכל מקום] פירש שאזהרה הואת היא דבקה עם אשר עבדו שם הגוים וגו' וכאילו אומר לא תעשון כן לה' אלהיכם להקטיר על ההרים הרמים וגו' כאשר עבדו שם הגוים וגו' כי אם אל המקום וגו': [ולנותן אבן] פי' דוקא נפ"א בויתי אתכם ונתצתם וגו' אבל לא תעשו כן לה' אלהיכם ופי' כי אם אל המקום שלא תעשו כן לה' אלהיכם לנתוץ ולהרוס אלא שיהא מכובד בעיניכם עד שתהיו דורשים תמיד את המקום אשר יבחר וגו' להביא שמה עולתיכם וגומר· ולטעם ראשון קשה דהיה לו להסמיך קרא דלא תעשון כן וגו' לקרא דלעיל אלהיהם על ההרים וכו'· ולטעם אחרון קשה דנקוט כי אם אל המקום וגו' גלמעלה כי הפירוש שצריך לפרש בו הוא רחוק קצת ממשמעו לכן צריך גם לטעם ראשון: [אלא שלא תעשו] כתב הרא"ם ב"ל דר' ישמעאל מודה שהוא אזהרה למוחק משום דמיכו למימר שלא כיון למחוק דרך השחתה רק שכתב השם במקום שאינו לפי כבודו או שנכתב שלא במקומו מ"ה הוא מוחק אותו משם וכוונתו הוא לש"ש מ"ה צריך להזהיר אבל הנותן אבן מן ההיכל דאיכו שייך אלא כשנותן אותו דרך השחתה אין שייך כאן אזהרה משום וכי תעלה על דעתך וכו' ור' ישמעאל פליג את"ק בהדא ומודה לו בהדא: ה [לשכנו· משכן שילה] (נפ"י) ר"ל לא בכל מקום לפי שכנמו' אמורו' ונראה דדייק דתיב' לשכנו מיותרת דהא די באמרו כי אם אל המקום וגו' אלא דמיירי בב' מקומות בירושלים ובשילה ודברי הרא"ם מגומגמי': ו [שלמים של חובה] (נפ"י) פי' אפי' של חובה וכ"ש [illegible] לאפוקי בכמה איכו מקרי' אלא דבר שנידר ונדב והכי אמריכן במגילה דף י' וכזבחים דף קי"ט: [ד"ה מעשרותיכם· לפני'] כלו' בשלמא מעשר בהמה מביא בירושלים כדי להקריב שם אבל מעשר שני למה מביא לשם שהרי איכו מקריבו· ומתרץ כדי לאכול וכו': [ד"ה ובכורות לכהן] רנ"ל דובכורו' בקרבם משמע שהישראל מוזהר על הבכורים להקריבם וזה איכו שהרי הישראל צריך ליתן הבכור לכהן· ומתרץ היסראל ומביא וכו': ז [אשר ברכך· לפי הברכה] פי' אשר ברכך כאשר ברכך והוא מוסב אל נדריכם ונדבותיכם שיש בידו להוסיף לפי הברכה אבל הבאי' חובה אין בידו להוסיף עליהם· וקורך לדרוש בן דאל"כ משמע דווקא מי כשיתברך יביא וזה איכו דהא בכל ישראל איירי: ח [מוכב למעלה] (נ"א) פי' האי לא תעשון לאו אוהבאתם שמה וגו' דסמיך ליה קאי דמיירי בשילה דא"כ יהיה פי' לא תעשון בשילה בכל אשר אנחנו עושי' פה במדבר וא"א ל"פ דהא כמו שאנו היינו מקריבי' כל מיני קרבנו' במדבר כן היו מקריבי' בשילה הלכך ע"כ נ"ל דהאי קרא דלא תעשון מוסב אלמעלה' דוכי אתם עוברי' וגו' ומכאן נמי מוכיח רש"י מה שפי' לעיל ובמיכם שלמים' של חובה דהואיל ומפר' כאן ובבמה לא תקריבו כל מהשאת' מקריבין במשכן וכו' ואם יהיה שבמשכן היו מקריבין שלמי' של חובה ובבמה נ"כ מותר להקריב שלמי' של חובה א"כ מקריבי' אנו בבמה מה שקריבין במשכן יקראא כתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושי' פה וגו': [כי לא· אותן י"ד שנה] רנ"ל וכי בשביל שהם לא באו עד עתה אל המנוח' לא יקריבו בב הקרבנות באותו זמן כשיבאו לעבור את הירדן· ומתרץ כי לא באת' משמע כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא תוכלו להקריב כאן קרבנו' חובה כמו שאתם עתידים להקריב: [ד"ה עד עתה· עדיין] פי' לא עד עכשיו שא"כ יקשה שיהיה פירושו עד היום הזה שאנו עומדים פה במדבר וא"א זה דא"כ יהיה פי' שלא היו מקריבים קרבנות חובה במדבר ואין זה אמת שהרי במדבר היו מקריבים כל מיני קרבנות אבל מלת עדיין נופלת גם על הזמן העתי' שכן הי"ד שנה של כיבוש וחלוק' כלו' כל אותן י"ד שנה עדיין לא באתם אל המנוחה וגו' לכן לא תקריבו קרבנו' חובה: (נ"א) נקראת ירושלים נחלה לפי שבנחלה אין לה הפסק ולאפוקי המנוחה יכול שתתבטל המנוחה: י [ועברתם· את חלקו] שהוא אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו דקודם לכן לא מקרי ישיבה כיון שלא הכיר כל א' מקום ישיבתו שיוכל גם להשתקע והכי אמרינן נפ' כי תבא וירשת' וישבת' גבי שלא נתחייבו בביכורי' עד אחר שכבשוה וחלקוה· ועוד מדכתיב מכל איביכם ולא כתי' כותן ש"מ לאחר ירושה מיירי: יא [ד"ס שמה· למעלה] ר"לת והרי כתיב לעיל והבאת' שמה וגו'· ומתרץ למעלה כו': [ובאו לבוב] דקי"ל שבאו לבוב היו הבמו' מותרו' ומשבאו לנו' קורו לאיסור לפי שהמשכן הוק' בנוב לכך אסורים: יג רנ"ל והרי לעיל כתיב שמה תביאו משמע דיקא שיוה אלא במקו' אחד ולמה ל"ל עוד השמר לך· ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר: [ד"ה בכל· כנגן אליהן] ר"ל למה כתיב אשר תראה לא הל"ל רק בכל מקום· ומתרץ ללמדך דדוקא במקו' אשר תראה לא תקרי' אבל מקרי' אתה ע"פ נביא וכו': יד [באחד· של בנימין] כתב הר"אם היינו לפ"ד ירושלים נתחלק לשבטי' ונפלה בחלק של בנימין אבל לפ"ד ירושלים

ירושלים לא נתחלקה לשבטי' כ"ל כא' שבטיך קאי על שילה עכ"ל · ול"נ אפי' למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטי' מקום ב"ה היה בחלקו של בנימין אף שהעיר ירושלי' לא נתחלק' וכמו דכתיב ובין כתיפיו שכן: ° (נ"א) וא"ת ודלמא קרא הכי קאמר והיה המקום אשר יבחר' נבחר מכל מקומות של כל השבטי' והשתא הוי כמו באחד שבטיך · וי"ל דא"כ הוי למכתב והיה המקום אשר יבחר למה הוצרך כלל למכתב מכל שבטיכם אלא למילף דזה המקום הנבחר מכל השבטים והיינו שנלקח מכל השבטים: [ולמעלה הוא] וא"ת ומה מקשה ולמעלה כתיב מכל שבטיכם הוא הקרא דלעיל במשכן שילה קאמר ואין זה קשיא אם שילה שאין קדושתו עולמית אמרה תורה מכל שבטיכם ירושלי' שקדושתה עולמית לא כל שכן שצריך מכל שבטיכם: דע"כ קרא דלעיל מיירי נמי בבית עולמים מדכתיב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מיירי בבית עולמים דהא לא מצינו שבחר שם בשום מקום כ"א בירושלים ושאר מקומות כגון גלגל וגבעון ונוב ושילה ישראל מעצמן בחרו להם · אלא ע"כ צ"ל דקרא כי אם אל המקום מיירי בשילה ובבית עולמים ופירושו לשכנו דכתיב כאן ולשכנו והוא דבור בפני עצמו ואינו פי' אדלעיל כאשר יבחר דלעיל מיירי בבית עולמים וא"כ מקשה רש"י שפיר: טו [רק · מום עובר] פי' אפילו אם נפל בו מום דודאי יבריא יפדה אותו מיד כשיפול בו המום אע"פ שסופו להתרפאות ויאכל במום שהית"ל רק דכל אכין ורקין מיעוטין הם והכא בא למעוטי מום עובר: [ד"ה תזבח · אלא אכילה] פי' דמדהל"ל בכל אות נפשך תאכל בשר ומשתמע אינה אלא בזביחה שהרי הקדשים והחולין שוין בזביחה ודרשו מכאן שאין להם היתר הנאה בקדשי' שנפסלי' אלא הנאה הבאה ע"י זביחה לאפוקי גיזה וחלב שאין הנאתן באה ע"י זביחה: [ד"ה הטמא והטהו' בקערה א'] פי' אע"פ שהבש' ההוא שאכל אותו הטהו' בהכרו' נגע בו הטמא שהרי גם הוא אוכל עמו בקער' אחת כדילפי רז"ל מקרא דכתיב בפרק שלאחריה כן תאכל הטמא והטהור יחדיו דמיירי בפסולי המוקדשי' כדאית' בפרק השוחט · וכתב הרא"ם אבל יש לתמוה על רש"י ז"ל שהביא הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וכו' ללמוד מזה על הטהור שיאכל בשר פסולי המוקדשי' אף כשהטמא נגע בו היה לו להביא קרא בכל קודש לא תגע אזהרה שלא יאכל טמא קדשי' ולפיכך הוצרך הקרא לומר שהטמא יאכלנו וכו' · ומתרץ משום דקרא ובכל קודש לא תגע לא משתמע בהדיא שלא יאכל טמא קדשי' אלא ממדרש רז"ל לכן הביא רש"י הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וללמוד על טהור שיוכל לאכול בשר טמא של פסולי המוקדשי' · ול"נ דהוכח' רש"י הוא דעיקר קרא הוא בא להתיר לטהור שיאכל בשר טמא דאל"כ לשתוק קרא שטהור יוכל לאכול דהא ק"ו הוא אם הטמא יכול לאכול כ"ש טהור אלא ע"כ עיקר קרא בא ללמוד על הטהור שיאכל בשר טמא כדפרשי': [ד"ה בכור · שאין קרבן בא] פי' ומ"ה פטור מן המתנות כבכור וכאיל שהן פטורין כיון שאין בא מהם קרבן כמו שפי' אצל זה: יז [רק הדם · לא תאכלנו] פי' והיה עולה על הדע' שלא נאסר הדם אלא כדי שיהא נזרק ע"ג המזבח קמ"ל · ויש לתמוה ל"ל האי קרא תיפוק ליה מפרשת אחרי מות דכתיב אשר יאכל כל דם ונאמר שבא ללמד אפילו דם חולין וכפי' רש"י שם · ושמא י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי וכו' כן כתב הרא"ם · ונ"ל דאי מהתם ה"א כיון שהיו תמימים והיה דם ראוי לגבי מזבח בשעת שחיטה אף שהם חולין מ"ה אסרה רחמנא מה שאין כן בפסולי המוקדשים מ"ה איצטריך קרא לאוסרו · עיין לעיל פרשת אחרי מות מה שכתבתי: [ד"ה תשפכנו · שאין צריך כסוי] לפי שמדמה

אותו לזבח ואיל ה"א מה זבח ואיל צריכין כסוי אף בהמה נמי צריכה כסוי לכך צריך למכתב תשפכנו כמים כלומר שאין צריך כסוי · הרא"ם · ועי"ל דה"א דכל בהמה דמה חייב בכסוי דהא בהמה בכלל חיה היא ודם חיה צריך כסוי ה"ה בהמה קמ"ל על הארץ תשפכנו כמים מה מים אין צריך כסוי אף דם פסולי המוקדשים · מינה ילפינן לכל בהמה שאין דמה צריך כסוי וכן הוא בהדיא בפר' כיסוי הדם דף ע"ד ע"ב: [הרי הוא כמים] דלטעם ראשון קשה מים ל"ל לא ליכתוב אלא על הארץ תשפכנו ותו לא וממילא ידענא דלא בעי כסוי מ"ה צריך טעם אחר · ואי לטעם אחרון לפודיה התם גבי הכשר זרעים היה לו למכתב מ"ה צריכין אנו גם לטעם ראשון: [ד"ה לא תאכלו · לא תעשה] כתב הרא"ם מפני שלא אמר דהוה לא תעשה אבל האריך לומר בא הכתוב וכו' הוכרחתי לומר שהוא ע"ד רמז בלבד אבל עיקר הלאו הזה ופירושו הוא אינה אלא שלא לאוכלו חוץ לחומה · א"כ ה"פ שאף ע"פ שכתוב למעלה והבאתם שמה עולותיכם ונומר ולא חוץ לחומה חזר ואמר לא תוכל לאכול בשעריך ליתן לא תעשה על הדבר כדלעיל: יז [לא תוכל · את השבועה] פי' השבועה שנשבע אברהם ויצחק לאבימלך והכלמי' העורי' הם כנגד יצחק והפסחים הם כנגד יעקב דכתיב ביה והוא צולע על ירכו: [ובכורת · אזהרה לכהנים] רצונו לתרץ למה כתיב ובכורות בקרבם והרי הכהן מצוה על הבכורות: [ד"ה ותרומת · אלו הבכורים] פי' אזהרה לאוכל חוץ לחומה לחייב עליו מלקות: יח [לפני ה' · לפנים מן החומה] לא בתוך העזרה דומיא דושחט את בן הבקר שהרי כל הבכורים לעיל אין שום אחד מהם נאכל בעזרה דאין נאכלין בתוך העזרה אלא קדשי קדשים ולא קדשים קלים: יט [השמר · ל"ת] כמו שפירשתי למעלה דכל מקום שנאמר השמר וכו' · דק"ל ל"ל השמר לך והרי למעלה כתיב והלוי אשר בשעריך ואם כן ל"ל למכתב בו שני פעמים · ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר ר"ל על הדבר האמור לעיל והלוי אשר וגו' וזהו שנקט על הדבר: [ד"ה על אדמתך · אבל] והטעם לפי שבא"י יש לישראל נחלות וללוי אין נחלות לכך צריכים שיתנו עיניהם עליו אבל בגולה אין לישראל נחלה כמו שאין ללוי נחלה: כ [כי ירחיב · רחבת ידים] וא"ת והא פשוטו דקרא משמע הרחבת גבולו ומרחקו מן הארץ ל"ה הוציאו רש"י מפשוטו · וי"ל משום דכתיב בתריה כי ירחק ממך המקום וגו' הרי מרחק גבולו אמור הא מה אני מקיים כי ירחיב וגו' בהרחב' ידי' ועושר ופי' בגולך בשדות וכרמי' הוא בעושר וזהו אליבא דרבי אלעזר ב"ע: [ד"ה בכל אות · אא"כ] ופי' בכל אות נפשך בכל מין שתאוה נפשך בין שמקריבנה שלמים בין שלא תקריבנה שלמים והיינו אליבא דר' ישמעאל דדרש קרא דכי ירחיב בהרחב' גבולים דהיינו לאחר שבאו אל הארץ אבל לר' אליעזר דדריש להרחיב ידים ועושר לא שייך למימר אבל במדבר נאסר להם וכו' דהא בכל אות נפשך משמע קאמר בין לאחר בואם לארץ בין קודם בואם לארץ וזה דבר פשוט גרס"י דמתחילה פי' כי ירחיב בהרחב' ידי' ועושר ואיך חזר ופי' בהרחב' גבולם · ועוד מאחר שפי' קרא דבכל אות נפשך אליבא דר' ישמעאל דמפ' הרחבה בהרחבת גבולין איך אפשר שוב שיפר' קרא דכי ירחיב בהרחקת גבולין · עכ"ל הרא"ם · ול"נ דר"א לא פליג אר"י בזה דפי' הקרא בכל אות נפשך דלא הותר להם בשר תאוה במדבר מדכתיב בתרי' כי ירחק ממך וכו' וזבחת מבקרך ומצאנך ומפרש קרא דכי ירחק בהרחבת מקום ולא כר"י דדרש קרא בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום שאין שוחטין חולין בעזרה וקרא דכי ירחיב דרש שלא יאכל בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר וס"ל כר"י בהדא ופליג עליה

בפלא · עיין שם בגמ' פ"ב דחולין דף ט"ו ודף פ"ד : כב [אי מה צבי ואיל] אע"פ שהחולין שהן בשר התאוה הן ממין הנקרבין והיה לנו לאוכלן בטהרה כמו המוקדשין דומיא דחלב חולין שאנו מוזהרין בחלבן מפני שהן ממין הנקרבים קמ"לן : [אף חולק] פי' כיון שאינן בני הקרבה אף חולין כיון שאין נקרבין לגבי מזבח יהא חלבן נמי מותר ת"ל אך פי' אכין ורקין מיעוטין הן · וכל זה שפיר"שי קרא דאך כאשר יאכל לטומאה וטהרה של חולין הוא ע"פ פשוטו · אבל מדרש רז"ל בא ללמד על צבי ואיל שפטור משחיטה כדאיתא בפ' שני דחולין דף כ"ח : כג [להתחזק במצות] פי' לפי שיצר הרע של אדם מסיתו תמיד להעבירו על דעת קונו הלכך אפילו מצות קלות צריכין חיזוק ק"ו לשאר מצות שאדם מתאוה להם · מהרא"י :

[ד"ה ולא תאכל לאבר מן החי] פי' לא תאכל ממנו בעוד שהנפש עם הבשר : כד [לא תאכלנו לדם התמצי'] ופי' דם התמצית הוא דם השותת בשעת שחיטה וג' גווני דמים יורדין בשע' שחיטה הראשון שחור והשני אדום ואח"כ הוא מתחיל לקלח ואחר כך בשנתמעט הדם חוזר ושותת ושלשתן נקראו דם התמצית · ודם האיברים היינו כשפי' ממקום למקום · אפי' שהוא עדיין בלוע בתוך האבר ולא יצא לחוץ הוא אסור אבל אם לא פי' אינו באזהרה דלא תאכלו כך מפורש בגמרא פ"ק דחולין דף ט"ו : כה [לא · לבם האחרים] וקשה דהא בפרק כל הבשר דף קט"ו מוקמינן ליה לקרא דלא תאכלנו אזהרה לבשר בחלב ורש"י בעצמו הביא בפ"ק דכריתות וכמו שהקשה הר"אם על גירסא זו מההיא דכריתות דף א' · וכ"ל דרש"י פי' הכא אליבא דשאר תנאים ואמוראים דפ' כל הבשר דילפי' אזהרת אכיל' בשר בחלב משאר מקראות עיין שם וחד תנא ילפי ליה מדכתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו וחד מהם לאיסור אכילה אתא עיין ברש"י לעיל בפרשת משפטים · ומה שפיר"שי בגמרא דכריתות הוא אליבא דר' דדרש האי לא תאכלנו לאזהרת אכילת בשר בחלב : °[ד"ה למען ייטב] דאל"כ למה כתב כדם למען ייטב לך וגו' מה שלא נכתב בשאר כל המצות שנפשו של אדם מחמדתן אלא רבותא קמ"ל דנקט גזל ועריות יותר משאר מצות מפני שנפשו של אדם מתאוה להם יותר מכולן כדאמרינן פ' גט פשוט רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע מהר"ן :

כז [ועשית · את עולות] ר"ל נ"ל למכתב עד פסוק זה והרי כבר כתיב רק קדשיך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' וכלל שם כל מיני קרבנות · ועוד קשה והרי ברישא דקרא כתיב ועשית עולתיך הבשר והדם על מזבח ה' ואחר כך כתיב והבשר תאכלו ואם כן קשי' אהדדי · ומתרץ דפסוק זה הוא הפירוש של קרא ראשון וה"פ אם עולות הן תן הבשר והדם על המזבח ואם זבחי שלמים הם וכו' והא דנקט גבי עולה על גבי המזבח וגבי שלמים נקט על המזבח מפני שנתינת הבשר והדם דעולות היא על גגו של מזבח לא על גוף המזבח ואלו דם השלמים הוא על גוף המזבח לא על גגו : [קדשים בח"ל] כלומר אם הקדיש בהמה לקרבן והוא בח"ל חייב לטפל בהבאתה עד שיביאהם לבית הבחירה : כח [שמור זו משנה] שאם לא למד האיך יעשה : [ד"ה אתכל · מצוה קלה] דאם לא כן כל ל"ל שמע הדברים האלה אשר אנכי מצוך כלם במשמע : [ד"ה הטוב · והישר בעיני אדם] פירש כגון דיכי דבר מברא שאינו אלא משום ועשית הישר והטוב : °(נ"א) ומה שלא פי' אפכא דלו הוא הישר דבק עם בעיני ה' שאין הסמוך לו הוא מפני שמלת טוב נאמר על הדבר שהוא טוב בעצמו אפילו אינו נראה טוב לבריות לכ"א הטוב בעיני שמים כי הוא היודע תעמות כל דבר אם הוא טוב באמת אם לא אבל ישר הוא הפך המעוות והישר והמעוות הוא לעיני' והאדם

יש לו מראית עינים גם כן לכן פי' היושר בעיני האדם וזה ידוע כי יאמר על דבר שהוא ישר או מעוות למראית העין : (ד"ד) מתרץ דאי הוה כתב הכי ה"א דלא קאי אלא על הטוב לחוד ע"כ כתבו בתר תרוייהו לומר לך דגם היושר שהוא בידי אדם תלוי בידי שמים ע"ד שאמרו חז"ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח שמים נוחה הימנו כזה אמר בעיני ה' על תרווייהו דלא תבעיא מה שידענו שרוח שמים נוחה הימנו אלא מה שלא ידענו כי אם מצד שהוא נוח לאדם גם זה הוא בעיני ה' אלהיך : ל [ד"ס אחרי השמדם] דקשה לרש"י דמפשוטו של קרא משמ' דווקא שאחר השמדם אתה מוזהר שלא תנקש וקודם השמדם לא · לפיכך פירש אחר ש[illegible] וכו' : [ד"ה איכה · פוער לפעור] פירש שפוערין לפניו פי טבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו : לא [כי זה · לפני כלבו] ר"ל שע"א ואכלו · ר"ל שרפו באש ובזה יש ראייה לפי' רש"י :

פרשה יג

א [לא תוסיף · ה' טוטפות] עיין לעיל פרשת ואתחנן ושם פרשתי והא דפי' ה' מינים שבלולב דהיינו אם אגדו באגודה אחת דאז הוא עובר דאם לא אגדו באגודה אחת אינו עובר ואפילו למ"ד לולב אין צריך אגד מ"מ משכחינן מיניה אם אגדן אית ביה משום בל תוסיף : ב [ד"ה או מופת · וא"ת] פירש דקשה לרש"י דהא כל כי הוא נתינת טעם אשלמעלה והכא מאי נתינת טעם הוא · ל"פ וא"ת וכו' נהוי שפיר נתינת טעם : ה [ד"ה ובקולו · בקול נביאים] פירש משום דמצות תשמרו תורת משה כולה במשמע שכל המצות נכללין בה וא"כ מאי ובקולו תשמעו אלא לרבות כל הנביאים : [ד"ס ואתו תעבודו במקדשו] דעבוד' זו מיירי בקרבנות שהוא במקדש דאי בעבודת תפלה הרי כבר אמור : [ד"ה ובו · בדרכיו] והא דלא פי"רשי לעיל בפרשת עקב דכתיב נמי ובו תדבק · וי"ל משום דפשוטו של מקרא ובו תדבק פירושו הו' הדבק בדרכיו וגמול חסדים וכו' · אבל הכא משום דלא נטפה לומר ולפרש הקרא אחרי ה' תלכו וגו' ולאחר שיהיו בך כל המדו' הללו או בו תדבקו להיות כל השנאתו עליכם · לכן הוצרך לפרש הדבק בדרכיו וכו' : ו [והפדך · אלא שפדך] דאל"כ והפדך מבית עבדים ל"ל הרי כתיב המוציא אתכם מארץ מצרים וכיון שהוציאם כבר יצאו לחרות : ז [כי יסיתך · גרוי] ואם שאמר מתחילה פירש אין הסתה אלא לשון גירוי ואחר כך כתב שהוא משיא וכו' שלשון זה משמע שהוא לשון הטעאה · כבר תירץ הר"אם בפרשת בראשית בפסוק הנחש השיאני וכתב אף על פי שסתם לשון הסתה הוא מלשון הטעאה מ"מ מה שפירש רש"י כאן אין הסתה אלא לשון גירוי שמשיאו וכו' הוא מפני שהגירוי עצמו הוא אינו בא אלא מדברי [illegible]טעאים ופירש שמשיאו למצות כן ומטעהו לעשות כן : [בן אמך · [illegible]ם] ויפסר ני"ו ובן אמך כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן הא[illegible] מנאני דנקרא אחיך אפילו מן האב כמו שנים עשר אחים אנחנו וכמו כי ישבו אחים יחדיו אלא ע"כ לו נקט קרא כי אחיו מן האב יותר חביב לו מאחיו מן האם : ויפסר מלת או כי אין האב נקרא ריע בשום מקום : ח [ד"ה מקצה · זו חמה ולבנה] דאם לא כן לא היה לו לכתיב אלא הרחוקים ממך עד קצה הארץ : ט [לא תאבה · לא תהא תאב] דאי אפשר כמשמעו שלא תרצה לדבריו ושלא לקבל דברי המסית אותך דאם כן מאי לא תשמע עליו וגו' כי הרג תהרגנו וגומר הוא עומד להרוג ואף מזהיר שלא להתרצות לדבריו ולא לקבל דבריו לעבוד אלהים אחרים : [שב תשוב] ותרגם אונקלוס תשבק תשבק מה דבלבך עלוהי היינו השנאה דבלבך ותמחול

ותמחול לו והא דפירש רש"י לעיל עוזר לו וכאן פירש שהוא לשון
מחילה · י"ל דלעיל פירש לפי פשוטו וכן פירש מהרא"י : י [כי
הרג · אל תמיתהו] ואף על גב דדברה תורה כלשון בני אדם ·
כתב הרא"ם ה"מ היכא דליכא למדרשיה אבל היכא דאיכא למדרש
דרשינן · ונראה דק' ליה לרש"י דהרוג תתרגמו יתורא הוא דהא
כתיב אחר וגם ידך תהיה בו בראשונה להמיתו אלא וכו' : יג [לשבת
שם לירושלים] פירש לאדם אחד אלא כל ישראל מי שרוצה לדור
בתוכה הרשות בידו כי ירושלים לא נחלקה לשבטים : [כי תשמע
לאמר] כלו' אין פירושו לאמור בכל מקום שפירושו שיאמר
ויאמר או אמור להם דברי כבושי' · אבל לאמור האמור פה הוא
דבק עם יצאו אנשים שאחריו : יד [אנשים · ולא נשים] דא"ל כ
אנשים ל"ל הא כתיב בני בליעל ולכך ספק רש"י לפרש בליעל קודם
לאנשים : טו [היטב היטב לנ"ש] וכאלו כלם כתובים במקום
אחר ודרשת וחקרת היטב ודרשו השופטים היטב הרי שנע:

פרשה יד

א [לא תתגודדו · לא תתנו גדידה]
פי' עשום דאזהרה לא תפול אלא על הפועל
שבידו לפעול הדבר ולא על שפעל כלומר שנעשה בו המעשה ומפני
שמלת לא תתגודדו מורה על הרז' על הפעול מ"ה פירש לא תתנו גדיד'
בבשרכם · ונקט גדידה ושרט להודיע שגדידה ושרט והם
שמות נרדפי' · וכבר פרשתי בפרש' אמור עיין שם כי שם הכל
מפורש : וקשיא דבפ' קמא דיבמות דרשו רז"ל כך לא תתגודדו לבית
דין בעיר אחת מקצת מורין כדברי ב"ה ומקצת מורים כדברי ב"ש
ולא תעשו אגודות אגודות אבל נראה כי רז"ל בודאי תרוויהו מהכך קרא
נפקא דמדמשני מהכך ליסנא וכתב כלשון לא תתגודדו ואלו בכהנים
כתיב לא יקרחו שרטת אע"ג דנדידה ושריטה אחת היא ולמה כתב
בישראל גדידה ללמוד גם כן על דבר זה דלא יעשו אגודות אגודות
ולמ"ד דגדידה בכלי ושריטה ביד נפקא ליה מדא"ל לא תגודו וכתב
לא תתגודדו : ב [כי עם · מאבותיך] פי' קדושתך אינה משלך
אלא מאבותיך דאל"כ למה הוצרך לומר אחריו ובך בחר ה' שפירש
ועוד שבחר בך הרי כאן שתים והלא קדושת עצמם מסובב שיבחר בם
ה' : ג [כל שתעבתי לך] ות"ת הואך אבו אוכלים תרבגלים
ובהמת עסורסים דהא תעבתי לך שאסור לסרסן · וי"ל מדאיצטרך
קרא נמי סירוס לאיסור לגבוה לא תקריב הא להדיוט שרי : [בשל
בשר בחלב] ° (ד"ד) ° קשה הא כבר ידעינן איסור אכילת
בשר בחלב ואסור והבאה מכח ג' פעמי' לא תבשל · ונראה לומר
דאי מהתם ה"א דווקא מה שאתה מבשל אסור אבל מה שנעשה ע"י
גוי מותר אפי' באכילה קמ"ל כל תועבה אפי' ע"י גוי או קטן ואי לא
כתב כל תועבה ה"א בשר בחלב איסור הוא דאי תרו לי' כולא יומא
בחלב מותר מן התורה ע"כ אינו בכלל תועבה כו' קמ"ל :
ו [פרסה · פלגס'] לא שתפרסת מגורת פרסה שאילו היה
מפרסת מגורת פרסה היה הנמל הכתוב בו ופרסה איננו מפריס
שאין לו פרסה שדורך על הארץ וזה אינו · ל"ם מפרסת ולשון
סדק כלו' שפרסה בדוקה : [ד"ה בבהמה · שנמלא] פירש
מדכתיב ברישא דקרא כל בהמה מפרסת פרסה וכו' מת"ל בבהמה
אותה תאכלו שדי בהמה דרישא דקרא אבהמה דסיפא דקרא
ודרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו והא דנקט רש"י לשון שליל
דבא לאפוקי וכו' : ז [השסועה · בריה] ° (נ"א) אין לומר
שהוא כשמעו ממפריסי הפרסה והוא ג"כ שסועה כמו ושוסעת שסע
דוב אינו בשלמא לעיל הוצרך למכתב ושוסעת שסע לומר לך דפרסה
שלהם היה סדוקה לגמרי שלא תטעה לומר דאף אם אינה סדוקה
לגמרי הוי בהמה טהורה אבל כאן כיון דכבר כתב זה למעלה לא
הוצרך למכתב זה כאן דהא בודאי אדלעיל קאי דכתיב ושוסעת שסע
(והקב"ה) מיושב דא"כ ה"לל ממפריסי הפרסה ושסועה כדלעיל
מפרסת פרסה ושוסעת שסע : ח [ובנבלתם · ברגל] (נ"א)
וא"ת היאך רמזה התורה לומר ברגל · וי"ל דמסברא ברגל איירי
קרא שהרי ברגל חייב לבא למקדש ולהביא שם קרבנות ע"כ חייבה
התורה לטהר ברגל ג"כ : ט [כל נפור · משולשת] פירש כל רבוי
הוא לרבות המשולשת וזה אשר לא תאכלו לאסור השסועה · נראה
דדרש כן וזה אשר לא תאכלו יתור הוא דהא כתיב בסוכה וכל שרץ
העוף טמא הוא לכם לא יאכלו אלא לאסור השסועה דמכורעו ובגמרא
פריך ואיפוך אנא דמשולשת לאיסור והשסועה להיתר ומשני לא
אמרה תורה שלח לתקלה שמהא למכשול עון שילכדנה ויאכלנה ·
והקשה הר"אם וא"ת מי הכי ל"ל רבויא דכל נפור לרבות המשולשת ·
וי"ל אסמכתא בעלמא הוא וכן כתב רש"י שם בסוגיא קידושין דף כ"ו:
יג [הראה איה היא דיה] והוכחת רש"י הוא מכדי משנה תורה
לאסופי הוא דאתא מה שכתב למעלה בת"כ למה לא כתיב הכא ואת
הדאה ואת הראה ולהורו' דלהוסיף בא כמו שאמרו למה נשני' הבהמות
משום השסועה שלא נאמרה בויקרא א"כ מ"ש התם דכתיב דאה ומ"ש
הכא דכתיב ראה ולא דאה אלא ש"מ דאה וראה אחת היא ומ"ם לא
כתב הכא דאה דא"כ ה"א דאה וראה תרתי נינהו ולאסופי קא אתי
מ"ה לא נקט קרא כאן אלא ראה ולהורות שדאה וראה אחת היא ·
ומו ק"ל א"כ הל"ל ואת הראה למינה כדי לכלול גם הראה שבויקרא ·
ועל זה פירש היא דאה היא איה היא דיה שהכל אחד הוא לכן כתב
למינה לבסוף כדי לכלול אותם בכלל אחד שהכל אחד הוא · ומו
קש"ל א"כ שהכל אחד הוא למה נקט קרא והראה ואת האיה והדיה
למינה ואת דמפסיק בין הראה והאיה ל"ל · ותירץ ולמה נקרא שמה
ראה וכו' · כלומר מ"ה הפסיק קרא לומר שמשונה שם וזה שאמר
שמות הים לו דמ"ה נקרא בשם ראה שרואה ביותר כדתניא עומדת
בבבל ורואה נבילה בארץ ישראל · ודברי הר"אם קשה להולמם ·
עיין בגמרא פרק אלו טריפות דף ס"ג : [פרש לך הטמאים]
דק"ל לפי שפי' דמ"ה הוצרך בכל השמות כו' כדי שלא יבא לספירו
ק' למה יתיר דטמא הוא מן העופות הטמאים ולא פרש אותן כמו
שלא פרש עופות טהורין · ומתרץ ופרש לך עופות הטמאים וכו'
וכיון שלא פרש לך זה ודאי מן הטהורי' הוא לכן הוצרך בכל השמות·
א"כ כיון דעופות טהורים מרובי' מן הטמאים כלך אחר הרוב שהם
טהורי' ונספר אותו מ"ה פרש לך כל השמות: [המועט]
משא"כ בבהמה דפיה שפרש לך הטהורים : כא [ד"ה כי עם
קדוש · במותר לך] כתב הר"אם מפני שאזהרה זו היא לא לבזוי
ודפוי כמו לא תתגודדו שאוסר' זו איכה אלא לבזוי כמו שפ"רשי שם
אלא אזהרה זו הכרפי לנפש ולא יפול עליו כי עם קדוש אתה וגו'
לכן אמרו מפני שעם קדוש אתה ראוי לקדש עצמך אפילו במותר לך
וכו' · ול"כ מה שיב' הכתוב פה מטה דכתיב בסוף פרשת שמיני והל"ל
לא תאכלו כל נבילה ואל תשקצו את נפשותיכם וגו' אלא להכי כתיב
כי עם קדוש אתה לה' וגו למדרש קדש עצמך וכו' : [ד"ה לא
תבשל . ולבהמה טמאה] דמה שפי' לעיל בפ' משפטים שבא
לאיסו' אכיל' וביסול והנא' ר"ל זה מוכח רש"י מדכתיב שלשה
פעמים לא תבשל ומה שפירש כאן פרט לחיה ולעופות ולבהמה
טמאה זה מוכח מדכתיב שלשה פעמים גדי : כב [עשר · מה ענין]
ואע"ג שרש"י אינו דורש סמוכים אלא אותן שנכתבו שלא במקומן ·
וי"ל דלמשנ' תור' דורש סמוכי' כמו שפ"רשי לקמן בפ' כיתצא בפסוק

ולקחת לך לאשה וגו': [לבשל גדיים] ר"ל אל תרמוז לי לכלו' גדיים של תבואה · ר"ל שבדיין התבואה בתוך קשיה והיא קרובה לבא לבשל: [גדיים של] ר"ל אם לא תביאו ביכורים גם כן מכלו' פירותיכם כלומר שכך דרשינן נ"כ הסמיכות דביכורים לקרא לא תבשל גדי ונומר דפרשת משפטים ופרשת כי תשא · ולכן קאמר וכן כלומר אע"פי שאין דרכי לדרוש סמיכות מ"מ כיון שדורשין פה יש לדרוש גמי התם: [ד"ה שנה · מן החדש] פירש שאי דוקא אלא ה"ה מן הישן על החדש אלא רבותא קמ"ל דאפילו מן החדש על הישן שהוא מן היפה על הרעה כ"ש מן הישן על החדש שהוא מן הרעה על היפה: °(ד"ד) קשה תבואה ישנה עדיפה מן החדשה כדאי' פא כפ' איזהו נשך ע"כ היה תבואה חדשה מארבע ישנות משלם שהחדש מתייבש ויהי כחסר וכאן פשוט שאפילו מן היפה על הרעה אסור כל שאינה בשנה אחת ולמה זכר כאן מן החדש על הישן איפכא הוה ל"ל ואסור מן הישן על החדש דהוה רבות · וי"ל דכאן מיירי אפילו אם רוצה לתת מעשר יותר ממנו לפי המדה של עכשיו שנתייבש ורוצה למלאות אותו חסרון מכח היבוש אפ"ה אסור: כד [כי יברכך התבוא' מרובה] ויהיה כי יברכך דבק עם כי לא תוכל שאתו כי לא תפול הברכה רק על רבוי התבואה אבל לא יפול כי יברכך על כי ירחק שירחיב גבול לכבוש ארצות עד שירחק ממך המקום שלא תפול הברכה אל רבוי ארצות: כו [ד"ה ובכל · ונלדות הארץ] פי' כגון גפן מפרנן לאפוקי מים ומלח וכמהין ופטריות וגידולי קרקע למעוטי דגים: כז [והלוי · לו מעשר] לא שתזניחיהו על שלמניך אם אין לו מעשר ראשון ולא מעשר עני כמו שפי' לעיל גבי לפני ה' אלקיך תאכלנו וגו' אתה ובנך וגומר כי שם מדבר בענין אכיל' כדכתיב לפני ה' אלקיך תאכלנו וגומר אבל כאן שלא כלל הלוי באכיל' עמו שהרי כתיב ואכלת לפני ה' וגומר ושמחת אתה וביתיך וגו' ואחר כך הפסיק הענין והתחיל בפסוק אחר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו מלתת לו חלקו במעשר ראשון: [ד"ה כי אין · ואינן חייבין] ר"ל ולמה יש ללוי חלק בהם לפי שאינם חייבים במעשר · ר"ל לקט שכחה ופיאה והפקר אינם חייבים במעשר וא"ת והלא מצינו גבי לוי בפרשת קרח מכל מתנותיכ' תרימו את כל תרומת ה' וי"ל דכל שנותן להם במתנה מתנה יפרישו מעשר אבל אילו לא היה להם מתנה אלא הפקר לכל: כט [ובא · ויטול מעשר ראשון] והרי זה מקרא קצר כי בלתי תוספת הואת היה נראה שהלוי והגר והיתום והאלמנה משפט אחד להם והלא שתתן להם מאכל שיאכלנו וישבעו: [ד"ה ובכלו · לירושלים] פי' במעש' שני של שנה ראשונ' ושנייה כדי שתאכלנה בירושלים ומתודה בערבי הקדש מן הבית בשנ' ראשונ' ושנייה של שמיטה מוציא בכל אחת מהן מעשר ראשון ושני וכן ברביעית וחמישית ובשנה שלישית וששית מוציא מעשר ראשון ומעשר עני מעשר עני ומעשר ראשון נאכלין בכל מקום ומעשר שני נאכל בירושלים כמו שמפורש במקום אחר:

פרשה טו

ב [שמוט · בעל משה] פי' המקרא הוא מסורס שהשמטה אינה נופלת אלא על ידו של בעל' שלא יהיה לו יד לנגוש חובו והוסי' מלת של מפני שאמר מלת ידו כו"יו ר"ל ידו של מי ואומר של בעל משה גם הוסיף מלת את להורות שידו הוא הפעול כי בנולת את היה ידו הפועל כמו והשיגה ידו: ה [רק · לא יהיה] פי' שמלת רק דבקה עם אפס כי לא יהיה בך אביון כאילו אמר זה שהבטיחך שלא יהיה בך אביון אינו רק אם שמוע תשמע: [ד"ה שמוע · שמע קמקא] דק"ל מאי זה דכתיב רק דכתיב בקרא דסא כל אכין ורקין מיעוטין הן · ומפרש דמיעוט הוא משמיעה וע"כ לדרשא אתי אם שמוע קמעא משמיעין אותך הרבה: ז [התאב קודם] פי' היומר אביון מהם כלומר שהרי' אותו דבר פן לו קודם כיון שתאב יותר: [ד"ה מאחד אחיך מאנייקודם] דאל"כ מאחד ל"ל · ומפרש מאחד מיוחד שנאחיך דהיינו אחיך מן האב דכתיב ביה כי ישבו אחים יחדיו: ח [ד"ה לו זו אשה] כלומר שאתה מחויב להשיאו אשה: ט [וקרא · יפול] בפרשת כי תצא כתיב האי קרא ואף ע"פ שהמקרא ההוא בשכיר יום קמיירי והמקרא הזה בהלוא' שני מיירי מ"מ תרווייהו בעני קמיירי כתיב הכא באחיך האביון וגו' וכתיב התם כי עני הוא וגו': י [כי בגלל · אמר · ליתן] מדכתיב הדבר דרשו לשון דבור כמו שדרשו על דבר שרה ע"פ דבורה של שרה וכו' דאל"כ הדבר ל"ל ה"ל למכתב כי בגלל זה יברכך ה': יא [על כן · מפני] פי' ולא לשון הואיל כמו כי על כן לא נתתים לשלה בני · כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה כיסם מחובר עם מלת כי וכל כי על כן שבמקרא לשון הואיל הוא כמו שכתב רש"י בפרשת וירא אבל כאן שהוא בלתי מלת כי פירושו מפני כן: [לאמר · עצה לטובתך] דאל"כ לאמור ל"ל שאין דיבור קודם ממנו שיבא אחריו מלת לאמור: יב [כי ימכר · בגניבתו] וא"ל דיל מא כי ימכר ע"י עצמו דומיא דונמכר לך דמיירי במוכר עצמו דא"ל מיתורא דקרא מפיק ליה דאי במוכר עצמו הרי כבר נאמר ונמכר לך א"כ בנמכר על ידי אחרים נמי הרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי דמיירי בנמכרוהו ב"ד · ותירץ הרא"ם ושמא י"ל דכתב כי ימכר ע"י אחרים משמע דסתם בנין נפעל ע"י אחרים משמע לבד גבי ונמכר לך דכתיב ביה כי ימוך אחיך ופי' ואמר ונמכר לך ע"כ צ"ל שהוא ע"י עצמו · וכ"ל דילפינן עברי עברי מהדדי כתיב הכא אחיך העברי וכתיב התם כי תקנה עבד עברי מה התם שנמכר ע"י אחרים אף ה"נ כשנמכר ע"י אחרים: [שנתקדשו] וא"ת ולמה לא אמר עוד חדוש כאן שהעברי אינו יוצא בראשי איברים מדהקיש עברי לעברייה כמו שכתב בפרשת משפטים · ושמא י"ל שלא אמרי כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בעבור דבר שנתחדש אלא בחדוש המבואר בקרא בלבד לא כמו שזה יוצא מן ההיקש הרא"ם · ולי נראה דאפילו אי לאו היקשא דהכא לא הוה מצי למילף עבד עברי שיצא בראשי איברים מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש יוצא בראשי איברים עבד עברי שיוצא בשש אינו דין שיצא בראשי איברים: ה"א אמה העבריה תוכיח שיוצאת בשש ואינה יוצאת בר"א אף ע"פ · ואין לומר היא גופא נילף בק"ו מעבד כנעני שתצא בראשי איברים דהא בהדיא כתיב בה לא תצא כצאת העבדים · וה"ק כ"ל: יד [העניק · עדו] ר"ל יתקשט הרב את עבדו בנאות כמה מיני קישוטי' ויהא ניכר לעבד שנתן לו רבו כל הטובות הללו [illegible] ברכה] נאן פרס ורבה וכן גידולי קרקע לאפוקי פרדה אינה פרה ורבה: [כמה נותן לו] ר"ל נאמר כאן לא תשלחנו ריקם ולהלן בפרשה כי תשא גבי בכור אדם נאמר ולא יראה פני ריקם · מה להלן גבי בכור עשרים כסף · אף כאן עשרים כסף · והתם גופיה מנלן שהרי יוסף בכור רחל נמכר לאחרים בעשרי' כסף: יז [עבד · תשובו] ולא תימא דלמא האי קרא בנמכרוהו ב"ד קמיירי שהיא שש ושלש שנים קודם היובל שהיובל מוציאו אבל הנרצע תעבוד לעולם כמשמעו · י"ל דנמכרוהו ב"ד מושב על משפחתו כפקא הא מה אני מקיים ואיש אל משפחתו ונומר בנרצע היוצא ביובל ועיין בפרשת משפטים ובפרשת בהר: יח [כי משנה · מוסר לו

שפסה] פירש אפילו בעל כרמו של מגד · דאל"כ הא כבר כתיב ואם אדוניו יתן לו אשה וגומר : [הרי אתה קדוש] דאל"כ תקדיש ל"ל הרי קדוש ועומד הוא : ° (נ"א) וא"ת דלמא הכי פירושו אל יקדיש [illegible] אותו שאין צריך להקדשו שהוא עצמו קדש וכאן כתיב תקדיש רוצה לומר שתנהוג בו קדושה שלא יעבוד בו ולא יגוז · ונראה דא"כ הוי למכתב אך בכור אשר יבכר יקדש לה : [ד"ה] דלפי טעם ראשון קשה מה שמצוה הואת שיאמר קדוש אתה כיון שהוא קדוש ועומד לכן אמר ד"א וכו' · ולטעם אחרון קשה הלשון תקדיש משמע שבגופו תקדיש ולא הקדש שלו שלכן פי' גם לא[illegible] · ונוה כיוא מה שמקשים דאי ד"א הוא דברי רבי ישמעאל וטעם ראשון הוא דברי רבנן דפליגי עליה והלכה כרבנן ולמה לו להביא דברי ר"י כיון שאין הלכה כמותו אלא עכ"ל רש"י לא בא אלא לפרש הקרא קרוב לפי פשוטו וליישב הקרא דבר דבור על אופניו : [מקדיש אתה] כתב הרא"ם ובפרק המקדיש שדהו פירש מקדיש אתה הקדש עילוי פי' להעלותו בדמים ויתן טובת הנאה לכהן וכ"ע · עוד ק' לי דבריש פרק כל הפסול תנן המוקדשים שנאתן להקדש נמכרין באיטליז ונשקלין בליטרא חוץ מן הבכור והמעשר שהנאתן לבעלים וכו' והיאך פי' והנאתן להקדש · ומצאתי כתוב וב"ל לפרש מה שפי' רש"י כאן ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו מיירי בבכור שהחרימו שכל החרמים לכהנים לכן פי' שיתן טובת הנאה לכהנים בשביל החרם שהוא לכהן ע"ש דף כ"ט וכ"ט : כ [ד"ה שנה · אף בכור] דכתיב במעשר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך ופירש רש"י שבא ללמד שאם השהה מעשרותיו וכו' :

פרשה יו ב [וזבחת · צאן] דהא הפסח אינו בא אלא מן הכבשי' או מן העזים : ג [לחם · שכחפזון] שבשעה קלה נגאלו כולם שהרי לא הספיקו בצקתם להחמיץ ובכם זה יזכרו העוני : וא"ת והלא בזולת זה לא היו רשאין לאכול חמץ דהא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו וגומר · וי"ל דזהו דוקא לדורו' אבל במצרים לא נאמרו אלא אותו יום בלבד כדאיתא בפרק כל שעה ד"ף כ"ח ובפר' בתרא דפסחים דף צ"ו : ° (נ"א) פרמ"בן תי' שכך היו גלוי לפני הק"בה שיצאו בחפזון ולא יספיק הבצק להחמיץ · ונראה לומר שהק"בה רצה דוקא להוציאם בענין זה להראות שהוא ית' הוציאם ביד חזקה ולא יאמרו ישראל מעצמנו יצאנו ומפני כך הי' מחשבתו יתברך כראשונ' להוציאם קודם [illegible]תחמיץ עיסתם להודיעם מה שכתבתים כי ביד חזקה יגרשם [illegible]רצו ולפיכך צוה קודם יציאתם על אכילת מצה אחר שכך רוצה [illegible]ציאם : ד [בערב · בפסח] כי בפסח מצרים כתיב ולא [illegible]תירו ממנו עד בוקר והוא דוקא פסח מצרי' שהיו [illegible] בחפזון היו מזומנים לצאת לדרך מ"ה לא תותירו אבל פסח דורות לא קמ"ל · והא דכתיב בפרש' כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח ההוא בלימודי פסח קא מיירי · והא דכתיב בפרשת בהעלותך לא ישאירו ממנו עד בק' בהוא בפסח שני קמיירי : [הוא י"ד בניסן] ויהיה פירושו אשר תזבח דהיינו ביום הראשון שהוא י"ד בניסן ולבוקר דבק עם ולא ילין כאלו אמר ולא ילין לבקר מן הבשר אשר תזבח בערב יום ראשון : [ולפי שנסתלק] פירש דאי לא נסתלק לא היה צריך לומר אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר ופשוט דביום י"ד קמיירי דהא עליה קאי דכתיב לעיל מיניה וזבחת פסח וכו' : ו [הרי שלשה ומני'] והוי כאילו כתיב שם תזבח את הפסח בערב דהיינו בין הערבים וכבא השמש תאכלנו דהיינו בלילה · במועד צאתך שרפהו ומפני שאין השריפה מוכה עליו מ"ה פי' כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה לא שמוכה עליו לשורפו : ז [ד"ה ופנית · לבקרו של שני] דא"ל לבקרו של ראשון די"ט הוא ואסור לצאת חוץ לתחום · ° (קנ"מ) מתרץ דמ"מ תחומין של י"ב מיל הם דאורייתא והכתוב אמר והלכת לאהלין : ועי"ל דא"ל לבקרו של ראשון שהרי חייב ביום ראשון להביא עולות ראייה כן כתבו התוספות פרק לולב וערבה דף מ"ו : ח [ששת · שבעת] עיין ברא"ם שהאריך כאן ביותר כבר ידעתי לך מה שאין הכרח לצורך הפשט אין לי להביא : [ששה מן חדש] דבששה עשר בניסן מביאין העומר ומתיר החדש אבל אם רוצה לאכול מן הישן כל ז' הרשות בידו : [שאינו מוכה] מבואר בפרשת בא ע"ש : ט [משהחל חרמש בקמה] פי' לא בתחילת הקציר דעלמא תליא מלתא דא"כ אין זמן לדבר שזה קוצר היום וזה קוצר למחר אלא בקצירת העומר אך מפני שתחילת הקציר הוא העומר כתב מהחל חרמש בקמה : י [מסת · די נדבת] דתרגום די מקסורו כמסת חסרונו וה"ם מסת שורש ושרשו מסס ודגוש הסמ"ך לחסרון אות הכפל: [יג באספך · בפסולת] פסולת גורן שוא התבן · ויקב הם החרצים לאפוקי המוכר והמקבל טומאה : [גורן ויקב] דלפי פשוטו קשה ל"ל למיכתב חג הסוכות וגם באספך היה לו לומר חג הסוכות בלבד או חג האסיף לבד מ"ה אמר ד"א וכו' : טו [והיית אך · י"ט האחרון] כדתניא פר' לולב וערבה והיית אך שמח לרבות ליל י"ט אחרון או אינו אלא לרבות ליל י"ט ראשון ת"ל אך חלק ומה ראית לרבות ליל י"ט אחרון ולהוציא ליל י"ט ראשון מרבה אני ליל י"ט אחרון שיש שמחה לפניו דהיינו החג לכן צריך לכוללו עם שבעת הימים משא"כ ליל י"ט ראשון : יז [ולא יראה · עולת ראייה] אעפ"י שאין במצות יראה כל זכ רך אלא עולות ראייה בלבד הוכרח רש"י לפרש ג"כ על שלמי חגיגה מדכתיב איש כמתנת ידו והקרא מוסב אלמעלה דכתיב מסת נדבתידין וכתיב ושמחת בחגיך אתה ובנך וגומר שזה רמז לשלמי חגיגה כי אין שמחה בלא בשר ·

חסלת ראה אנכי

שופטים

יח [ד"ה ושוטרים · וכופתין] לפי שמצינו שוטרים על אותם הממונים על המלאכה כגון ודברו השוטרים ותרגום ויאללון סרכיא : [ד"ה בכל · עיר ועיר] ר"ל כיון דבכל שער ושער של בית ימנו שופטים א"כ את מי הם דנין הא כלם יהיו שופטים · ומתרץ בכל עיר ועיר : [ד"ה לשבטיך · מוסב] דלא יתכן לפיות דבקעם נותן לך הסמוך נו כי מאחר שאמר אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל מלת לך. אלא מוסב וכו' וכאילו כתיב ובשעריך ומפרש והולך א"כ למה לי למכתב תרוייהו לשבטיך ובכל שעריך ומפרש מלמד שמושיבין כו' : ר"ל לשבטיך מלמד אם היו שני שבטים בעיר אחד שצריך שופטים בכל שבט ושבט ובכל שעריך מלמד שאם היו שני עיירות של שבט אחד שצריך שופטים בכל עיר ועיר : וא"ת ואף אי לא מוסב על תתן לך יש לפרש נמי הכי דמדכתיב נותן לך לשבטיך דלשבטיך מוסב על לך דסמיך ליה : י"ל דלך דכתיב גבי נותן מיותר שכתוב בו אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל א"כ הדרא קושיא לדוכתי'

לשבטיך ל"ל אכב תתן לך הוי כמו תתן לשבטיך ולך דכתיב בקרא הוי כמו לך לך ולמו עשה לך דהוא תיקון הלשון ה"ה ה"נ אבל לך דכתיב נמי נותן סלת לך קאי אכל ישראל ולא תקון לשון הוא אלא פי' דנותן הוא דכתיב אשר ה' אלקיך נותן ולמי נותן לשבטים כיתנה הארץ משא"כ גבי תתן לך כיון דלשבטיך מוסב על תתן א"כ אין אנו צריכין לפירושו דסלת לך ע"כ תיקון לשון הוא וק"ל: ° (נ"א) וא"ת אמר שהיו ממנין ב"ד בכל עיר ועיר למה היה לזכות ב"ד בכל שבט ושבט תי' הרמב"ן דאין אחד יכול לכוף את חבירו לדין רק בפני ב"ד שבעירם ואפי' שני בעלי דינין והם בעיר אחרת יכול לומר כל אחד לב"ד שבעירם נלך אבל בית דין של כל שבט יכול לדון את כל השבט ולכוף אותם אפי' היו הנדוני' בעירם יכול לומר כל אחד לב"ד הגדול של שבט אני אלך ע"ש באריכות: [ד"ה ושפטו · מומחים] רל"ת הל"ל ושפטתם את העם משפט צדק שהוא נוכח כמו שכתוב אחריו בלשון נוכח לא תטה לא תכיר ולא תקח ומתרץ מנה כו' · וה"פ שופטים ושוטרים תתן לך כו' ומה סימן של דיינים שתתן ומפרש ושפטו את העם משפט צדק ר"ק ציווי הוא לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים: ° (ד"ד) דא"ל דמוזהיר לשופטים שישפטו צדק כמו שאמר לא תטה משפט דא"כ קשה היאך תלוים אזהרת דיינים במה שאמר בכל שעריך בכל עיר ע"כ פי' דקאי על הממני' הדיינים שימנו מומחים הראויים לעשות משפט צדק דהיינו שבכל עיר ועיר תבחור את הקשוב שבאותה העיר: יט [ד"ה ולא תכיר · בשע' טענות] כלומר כיון דלא תטה משפט כמשמעו דהיינו שלא יעות הדין א"כ לא תכיר פנים ל"ל · ומתרץ ללמדך אף בשעת הטענות כו' · ר"ל אפילו קודם המשפט נ"כ לא יעות ולא יקלקל שלא יהא כו': ולכך צריך רש"י נמי לפרש לא תטה כמשמעו: [ד"ה ולא תקח · לשפוט צדק] דא"א לפרש שלא לשפוט צדק הרי כבר כתיב לא תטה משפט וא"כ לא תקח שוחד ל"ל אלא אפילו לשפוט צדק אסור ליקח שוחד · א"כ רש"י עצמו מפרש והולך · ר"ל קרא דכי השוחד יעור כתיבת טעם הוא אלא תקח שוחד ופירושו מסקיבל שוחד ממנו אי אפשר לו שלא יטה לבו אצלו להפך בזכותו דהא לא קבל השוחד בתפלה אלא כדי שיזכהו ויעות הדין לכשכנגדו אלא ש"מ ולא תקח שוחד אפי' לשפוט צדק: [ד"ה כי · שלא יטה] וא"ת בפרשת משפטים פי' יעור פקחי' אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וכו' · ויש לומר דהתם כתיב יעור פקחים ודאי קאי אפקחו' שבו כלומר יעור הפקחות שתטרף דעתו וכו': [ד"ה דברי · משפטי אמת] ר"ל דלא קאי אדייני' אלא אתור' שהן דברים המצודקים ונקראות אמת והופך דברים של תורה הוא מסלף שלא פסק כדין תורה ויהיה סלת דברי כמו דברים ולא שיהיה דברי סמוך · כמו קלוני סקופי שהוא כמו קלונים · כפשי בעמכים שהוא כמו כפשים: ° (נ"א) וא"ת למה לי תרוייהו יעור עיני חכמי' ויסלף דברי צדיקים דכיון שמעו' עיניה' שלא ידאו האמת נ"כ מקלקל משפטיו אמת וכן לכפו' ופי' דתרוייהו צריכי יעור עיני חכמים פי' שאינו רואה וכו' שכנגדו כל עיקר פר"ת ראובן טוען על שמעון מנה אתה חייב לי שהודית בה והדיין קבל שחד מראובן ופוסק שחייב שמעון לשלם לו כיון שהודה ונעלם ממנו ששמעון הבי טען הודתי כדי שלא להשביע את עצמו זהו מעור עיני חכמים שלא ראה זכותו כל עיקר · ואם השיב שמעון טענתו ואם והדיין אמר שאין טענת שלא להשביע את עצמי טענה זהו מסלף דברי צדיקים שהרי ידע זכותו רק שמגדד הדברי' באיזה סברא משובשת לדעתו: כ [צדק · אחר ב"ד יפה] פי' אע"פ דכל ב' יכולין לדין הכתבע בע"כ מ"מ מצוה על התובע שילך אחר ב"ד יפה · דא"ל כמשמעו בצדק תשפוט ל"ל · ועוד צדק צדק ל"ל ועוד הא כבר כתיב לא תטה משפט · אלא הלך וכו': [ד"ה למען כדי הוא מכוי] דק"ל דהא צדק צדק תרדוף שילך אחר ב"ד יפה לא נכתוב אלא לפי שיש לו דין עם חבירו וכי בשביל יחיו כל ישראל וירשו את הארץ · ומתרץ דלמען תחיה לא קאי אצדק צדק תרדוף אלא מוסב אשופטים ושוטרים תתן לך וגו': כא [לא תטע · כשועתה] דא"ל כי הוא בכלל לא יהיה לך אלהים אחרי' · ועוד דה"ל לא תעבוד אשירה מכ"מ בנטיעה אלא לחייבו כו': [ד"ה ולא תטע · לנוטע אילן] אע"פ שנכפת לא כתיב ולא תטע לך כל עץ אבל מזבח מ"מ מוכרח אתה לומר דגם לא תטע קאי אכל עץ · דא"ל קש' היאך כתיב לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וכי עבוד' אלילים דוקא אצל מזבח אסור לעבוד ושלא אצל מזבח מותר: הר"אם כתב אין זה אלא דרך אסמכתא מדבריהם מדלא כתיב ולא תטע לך כל עץ בהדיא אלא כל עץ סתם ל"ש בנטיעה ל"ש בבנין · אבל פשטיה דקרא איכו אלא בנטיעה דלא תטע דקרא אתרוייהו קאי בין אאשירה בין אכל עץ מזבח ה' · ועוד מצאתי דבפרשת בלק פירש רש"י על פסוק כאהלים נטע הלשון נטיעה שניכו באוהלים דכתיב ויטע אהלי אפדנו א"כ שייך לשון נטיעה על בית · וע"ל דמרבינן לבונה בית מדכתיב כל דמרבה אפילו בונה בית: כב [ולא תקים · להקריב] והוכחתו מדכתיב אשר שנא ה' אלקיך דמשמע מתחלה הי' נחת רוח בעיניו כשהקימו מצבה אלא עכשיו שונא אותן ואי להקריב עליה לשם עבודת אלילים בתחילה נמי היה שנואה לו: [ד"ה אשר שנא · וז שנא] ויהיה פירש אשר שנא אשר היא השנואה עכשיו לה' אלהיך · ולא שמפרש אשר שנא ה' אותה מצבה לא תקים אבל מצבה אשר לא שנא ה' תקים זה אין נכון כי כל המצבות שנא ה' כלמפרש רש"י ואזיל: [ואע"פ שהיתה אהובה] וא"ת מטעם זה גם המזבחות יהיו אסורות דהא מזבחות גם כן חק בנעניים הוא כדכתיב לעיל בפרשת ראה ונתצתם את מזבחותם · וי"ל דלכך נקט רש"י מאחר שעשאוהו אלו לחק עבודת אלילים ר"ל דאין לך עבודת אלילים בעולם שלא יעשו לה מצבה לכך שנא הקב"ה אותן אבל המזבחות אינן כל כך חק שאין עושין מזבחות לכל עבודת אלילים לכך לא שנא אותן הקב"ה רא"ם:

פרשה יז

א [לא תזבח · דבור רע] דאין לומר דבא להזהיר על בעל מום שהרי בהדיא כתיב אשר יהיה בו מום ומתרץ אזהרה כו' ע"י דבור רע · ר"ל לעיל בפרק ויקרא ובפ' קדושים כתיב פיגול אסור לאכול אבל אלו מפורש אותו איש שמפגל אם עובר אם לאו · לכך כאמר כאן לא תזבח כל דבר רע ללמד אזהרה למפגל בקדשי' פי' בשעת שחיטה היה מחשבתו ע"מ לאכול חוץ לזמנו או חוץ למקומו דהיינו ע"י דבור רע: ג [אשר לא · לעבוד] רבותנו לתרץ דקרא משמע שהם לא צויתי להם שיהיו בעולם אם כן אלהות הן שע"כ נבראו וזה איכו לכך מפרש לעבוד · ר"ל לא צויתי לעבוד: ד [נכון · מכוון העדות] ר"ל שלא תטעה לפרש הקרא והנה אמת נכון הדבר שיהו ע"א כלומר שנכון הוא שעובד ע"א · ל"פ מכוון העדות כלומר נכון כפי העדים כאשר חקרת: ה [והוצאת · שעריך למטה] ר"ל שיהיו שאי שעריך דכתיב כאן: [למעלה] דכתיב כי ימצא בקרבך באחד שעריך מה להלן שער שעבד בו אף כאן לשער שעבד בו: [לקרון] פירש לעירך ולא שמפרש לתרגום כתרגום על מזוזות ביתך ובשעריך: ו [שנים · ולהן כענין ועניין] ואם תאמר הל"ל שאין בענין וכו' דהא פירש אשלמעלה · ויש לומר ה"פ מה שנים עדות

אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטילה כולה. וגם אין נהרגין ומשלמין עד שיוזמו כולן. רוצה לומר דמה שנים אין נהרגין ומשלמין עד שיוזמו שניהם אף שלשה אינם נהרגין ומשלמין עד שיוזמו שלשתם: ח [כי יפלא · ונדל] ואם תאמר ל"ל כפל לשון דנקט. וי"ל דמתחלה פי' שהוא ל' הבדלה פרישה מפני כי כל הנעלם ומכוסה ממנו נבדל ונפרש ממנו ואחר כך אמר ואמר שהדבר נבדל כו'. מפני שהמכוון מכי יפלא ממך הוא מענין כסוי שנעלם ומכוסה ממנו מ"ה הוצרך ... להעתיקו מענין לענין: ח [ד"ה דברי ...] ר"ל מה שכתוב בין דם לדם וגו' לא יודעים כל עיקר אלא מובדל ומכוסה מהן אבל מה שכתוב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא וכו'. דאל"כ מאי זה דכתיב כי יפלא משמע דמכוסה מהם שאין יודעין כל עיקר ואח"כ כתיב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא וכו'. בשם מהרי"ן והרא"ם פי' והספר' שבין ... הפסוק ובין כי יפלא ממך בין דם לדם וגו' הוא שעם שיהא הספק בדם עצמו אם הוא טהור או טמא או אם הנגע דין זכאי או חייב אבל הכא הוא הספק על דברי חכמי העיר שא' מזכה וא' מחייב על פי ראוי לסמוך. א"כ שנתחילה פתח כי יפלא ואח"כ פי' דברי ריבות שזה מטהר וזה מטמא וכו': [ד"ה וקמת ועלי' נבוה] פי' מכל המקומות שבשאר ארצו' לאפוקי בא"י היה עין עיטם גבוה ממנו כמו שפירש רש"י לקמן בפסוק בין כתפיו שכן. תוספות: ט [ד"ה אל השופטי' ואפי' אינו] דאם לא כן וכי אפשר שילך אדם אל השופט שאינו בימים ההם. אלא ללמדך בא אפילו אינו וכו': יא [ימין · שהוא ימין וכ"ש] דה"פ אפילו אם אמר לך על ימין שאתה סבור שהוא שמאל ועל שמאל שאתה סבור שהוא של ימין שתשמעלו ולא תתלה את הטעו' בו אלא כך כי הש"י נותן רוחו על משרתי מקדשו תמיד וישמר' מכל שגיאה שלא יצא מפיהם כי אם אמת. וא"ת מנ"ל למדרש כך דלמ' כמשמעו שלא תסור מן הדבר ההו' לא לשמאל ולא לימין: וי"ל כיון שהדבר הוא שכלי לא שייך ביה ימין ושמאל לכן דרשו מה שדרשו: ג וא"ת מ"ש דהכא פירש"י מכאן שממתינים עד הרגל וכו' ומ"ש גבי בן סורר ומורה שפירש"י וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרוזה בב"ד וכו' ע"ש. והאריך הר"אם ובסוף פתב אך יש לתמוה דהכ' דייק מכל העם ישמעו ויראו שצריך המתנה והכרוזה ואלו בבן סורר ומור' לא דייק מקרא דכל ישראל וגו' אלא הכרוזה בלבד בלא המתנה. ועו' היכא משתמע מהכא המתנ' מי כתי' הכא וכל העם יראו ויראו ישמעו ויראו ... כתיב בשמיעה לבדה משמע ע"כ. יעויין זה בהמפרשי': (וקנ"מ) מתרץ דוקא בזקן ממרא צריכין המתנה שהוא ענין כל התורה תלוי בו דאל"כ כל אחד ואחד יחלוק על ב"ד הגדול ... ... כמה תורות וגם בהוראה שהוא דבר המסור ... הנוגע להוראה ולב האדם רע עליו לומר קבלו דעתי שסברתי אמיתית יש לחוש לכן ממתינן עד הרגל בבא כל ישראל לפרסם הדבר אבל בבן סורר ומורה ובאיכך שהם ענייני' פרטי' אין מעני' הדין ודי לפם בהכרזה. יו [לא ירבה לו · אלא כדי מרכבתו] מדכתי' לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שיהיו לו סוסי' בטלים אבל כדי הצריך לו מותר דהיינו כדי מרכבתו: [ד"ה לא ישיב] והגאול וסוסי' באים משם ודאי ישלח המלך שיהיו תמיד שם כדי שישלחו סוסים טובים ונמצא שישובו למצרים ויהיו דרים שם. (סמ"ג) אך יש לתמוה על כמה קהילו' השוכני' שם וכו'. והאריך בזה ותירץ שם הר"א ממיין שאמר לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד לא אמרה תורה אלא בדרך הזה כל מא"י למצרים אבל משאר ארצו' מותר

יז [ד"ה וכסף · ליתן לאכסניא] מדכתי' לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שרוצה ליתן לאוצר שלו אלא כדי ליתן לאכסניא פי' סיפוק לחיילותיו ולפרשיו לעבדיו במאכל ובמשתה ומלבושים וכל הצריך לכן: יח [והיה · כדי] דאל"כ והי' בשבתו ל"ל דה ל"ל וכתב לו משנה תור' וכו' ודאי קודם לכן אינו מחויב יותר משאר ישראל: אלא שהו' מוסב לעיל שהכתוב מבשרו שאם יעשה כן שמתקיים מלכותו: יט [דברי התורה כמשמעו] הוצרך לפרש זה כמשמעו משום שפי' אח"כ לבלתי סור מן המצוה אפי' על מצוה קלה של נביא. אבל אי דברי תור' לאו כמשמעו פ"א ולבלתי סור מן המצוה היינו כמשמעו ר"ל דברי תורה ממש: כ [ד"ה למען · שן סומע לאו] כלומר מכאן למד שמואל הנביא שהעובר על מצות הנבי' לא יאריך ימי' על ממלכתו ואמר לשאול נסתכלת כאשר לא שמעת וגו':

פרשה יח

א [כל · בין בעלי מומין] דאל"כ ל"ל כל שבט לוי כיון שכתיב לפניו ולכהנים הלוים אלא לרבות בין תמימים כו'. וא"ת למה איצטריך מיעו' לבעלי מומין והא לעיל נפר' בו כל זכר בבני אהרן יאכלנ' ופי' רשי כל זכר ואפי' בעל מום כו' ר"ל שגם הם יחלקו בקרבנו' ופשיט' שלא ינחלו דשוס זה יכתן להם חלק בקרבנות. וי"ל לפי שקדשי הגבול כגון תרומה וביכור חלה וזרוע וכו' שיש לבעלי' שותת הנאה בקרבנותיהן שהם יכולין ליתן לאיזה כהן שירצו ולרוב הם נותנין לתמימי' שיכולין להקרי' ולא לבעלי מומין שאינן יכולין להקריב ס"א שיטלו חלק בארץ לכך צריך מיעוט: [ד"ה ונחלתו אלו קדשי הגבול] ר"ל קדשים שמביאין מן הגבולין ומה הם ומפרש תרומות ומעשרות: [זו נחלת שאר] מפני שבכר שתמיל בו לא יהיה לכהנים חלק ונחלה וגו' ופירשו ונחלה הוא חלק נחלת הארץ הוצרכו לדרוש האי קרא ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר וכו' ורש"י שפיר ונחלה לא יהיה לו אפי פשוטו ... ל' אע"פ שפתח בו תחילה לא יהיה לכהנים חלק וגו' תור וסיים בו נמי. רא"ם: ב [נקרב · קני] ר"ל הק"בה הבטיח את אברהם שיתן לזרעו עשרה עממים וז' נתן להם עכשיו וקיני וקניזי וקדמוני יתן להם לעתיד לבא: [ד"ה ונחלה · נחלת ...] ר"ת מפרש ה' אחים מן האם ראובן שמעון יהודה יששכר וזבלון הואיל ומאם אחת אתו צריך מיעוט טפי: ג [מאת העם ולא] שהכהנים פטורים מלתת המתנות שבשמתו לכהן אחר והלוים הן בספק אם הן בכלל העם אם לא והמוציא מחבירו עליו הראיה ולפיכך הם פטורים מלתת ואם נטלו לא יחזירו: [ד"ה אם שור · פרט לחיה] דאם לא כן הל"ל בהמה סתם והכל במשמע בין שור בין שה. ומתרץ אי כתיב בהמה סתם גם שיה היה במשמע דהא שיה היא בכלל בהמה לכך כאמר אם שור אם שה פרט לחיה: [ד"ה הזרוע · אשפל"דין] ובל"א קורין שויב"יל: [ד"ה הלחיים · עם הלשון] דאל"כ למה לו לענס של לחי אלא ודאי עם הלשון. ועוד כ"ל כיון שהלחיים כותנים לו תחת התפלה כמו שפירש רש"י ק"ה נותנים להם ... הלשון שהוא עיקר כלי הדבור: [דורשי רשומות] פי' פסוקים הכתובים (ב"ק דף ס"ב): [ויקח רומח] ר"ל הכהנים זכו לזרוע תחת היד של פנחס שנאמר ויקח וינומר: ד [ראשית · ושמיתם] לשון שמית: [מחומר] היינו כור: [חצי סאה] דאיפה שלש סאין וכתיב ושמיתם איפה מחומר הפסים שפירושו שמוציאו ששים איפה הרי חצי סאה לכור כמצא שצריך להוציא אחד מששים: [ד"ה ראשית · לכהן] לא שהגיזה הראשונה של שנה ראשונה תתן

כולה

כולה לכהן ושאר הניות שבכל שנה ושנה פטורות: [וה' כאן עשויות] ר"ל כשים לך שמש כאן עשויות · (נמרא) מאי עשויות שמעשות כלומר ומייבות את בעליהן ואמרו' קום עשה המנו' ועל איזה שנום קאי אין לומר אמנות בכור דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב בבכורה ונם א"ל דקאי אמתנות שנותנין לכהן וכו' · דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת קייב ממתנו' וע"כ נ"ל דקאי אראשית הנז: ז [וכי · בבן לוי] כלומר בבן לוי ממש לאפוקי כהן וא"ל דלמא בכהן נמי איירי דהא כהן נמי בן הלוי הוא ת"ל ושרת וכו' · ולטעם א' ק' נ"ל אל המקום אשר יבחר ה' לא הל"ל אלא אל המובח אשר לפני ה' ושרת ונו' · ולטעם ב' לבד ק' נ"ל בכל אות נפשו לכן צריך נם לטעם ראשון דבכל אות נפשו קאי על הנדרים והנדבות שלו שהרי מאות נפשו הוא מנדר ומנדב: [ד"ה ובא בכל אות · נדבתו] דהכי משתמע מהל' בכל אות נפשו שפי' בתאוו' נפשו רנה להקריב ולא עי' נד חיוב משמרתו: (נ"א) דא"כ נ"ל בכל אפיו הכהנים לא הל"ל אלא ובא ושרת בכל אות נפשו לא בכהנים הנאי' לרגל איירי שיקריבו' בכל אפיהם בכי המשמר: [מוספי הרגל] ובסמוך אפרש דדוקא מוספי הרגלים שבאין מחמת הרגל ולא דברי שלא מחמת הרגל: ח [חלק · כעורו' ובשר] הא דנקט דוקא עורות ובשר שעירי חטאות משום דאין להם חלק אלא במוספי הרגלים ומוספין היינו עולות ושעירי חטאת כדכתיב בפר' פנחס והעולות מקריבין הכל לנבוה ואין לכהנים בהם אלא העורות ושעירי חטאות יש מהן להן הבשר: י [מעונן · אוחזי עינים] פי' רש"י אוחז וסונר עיני הבריות שמראה להם כאלו עושה דברים של פלא ואינו ע שה כלום: [ד"ה ודורש · מעלה בזכורו] ר"ל שמעלה המת על זכרות שלו · ומדבר עם: [בגלגולת] פי' בגלגולת מן המת המוטלת על הארץ ועונה מה ששואלים לו ע"י מכשפות כך הוא כדרש בספרי ופרק ד' מיתות תניא בברייתא אוב זה המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת ודורש אל המתי' זה המרעיב עצמו ולן בבי' הקברו' · והא דהבי' רש"י מספרי והניח תלמוד שלנו · י"ל דלפי שהוא יותר קרוב לפשוטו: יג [תמים בתמימות] ר"ל אתה אל תעשה כמו שעושין הע"א אלא תמים תהיה שתתהלך עמו בתמימות' ותצפה לו וכו': ו [תהיה עמו] כך תפר' הקרא תמים תהיה ר"ל שתנפ' לו ולא תחקור כו' ואז עם ה' אלהיך · ר"ל תהיה עמו לחלקו: יד [לא כן · לשמוע אל] ר"ל שאל תקשה לך כי פשוטו של קרא ואתה לא כי נתן לך ה' אלהיך משמע שהזהיר יקודם ע"ז שלא יהיה בו קוסם ומעונן ומנחש והיכן מצינו שהזהיר על זה · וע"ז השיב ובזה נוה לך שלא תשמע אל מעוננים וקוסמי' שהרי לכך השרה שכינתו על הנביאים כדי שתשמע אל הנביאי והא דנקט רש"י סק"נם במקום ה' אלהיך להבות שאין צריך להזכיר פה אלהיך המורה בכל מקום כתיב' הסיבה שהוא אלהיך והוא בעל הכח והיכול' אשר הביאך אל הארץ וכמו תמים תהיה עם ה' אלהיך שמגד שאני אלהיך ראוי להסתר' להיות עמו. ולה דבק ני והכא שהוא סיפור דברים א"נ למלת אלהיך אלא לשם ה' כמו ראו קרא ה' בשם ודברים כאלה · ושא דלא נקט שם ה' כדי שלא כשמוב שקבר בלשונו הר"אם: ר"ל הא כתיב ולא קם בישראל נביא עוד כמשה · נ"פ כמו שאני מקרבך מאחיך: טו [מקרבך כמו שאני] פירש כדי שלא יובן שמדב' על נביא פרטי העתיד לקום אחריו כמו שפירשו הטועים הוסיף ואמר וכן מנביא לנביא והוכחתו שהרי המכוון הוא להרחיקם מן המעוננים והקוסמים ואמר שאינה צריך אל המעוננים והקוסמים כי תמיד יהיו מקרבך נביאים בכל דור ודור שלא תצטרך למעוננים: כ [אשר · אבל צויתיו] דכתיב אשר לא צויתיו לדבר היינו מה שלא שמע ומדכתיב אשר לא צויתיו משמע אבל למחברו צויתיו והמתנבא בשם עבודת אלילים דכתיב בהדיא ואשר ידבר ונו': [אבל הכובש] הכובש את נבואתו והעובר על דברי הנביא בין שוא בין אחרים דכתיב אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמו אחרים בין הוא כתיב אבכי אדרוש מעמו דהיינו מיתה בידי שמים: כא [וכי · עתידין] פי' שפני שמלת וכי בכל מקום מורה על העתיד שיהיה כמו וכי יכה איש שפירושו כשיכה וכן כי ינח שור וכן כל כיוצא בזה: [וירמיהו עומד וכווח] ר"ל אמר להיפך: [ועל היים] ר"ל יש טעמה שלמה: כב [אשר · שלא יבא] כגון חנניה בן עזור שהרי אמר כך נם שאר הכלים בבלה הובא עם נלות צדקיהו: [על העתידות] ר"ל בטובה וז תפול אם מתנבא העתידו' כגון חנניא בן עזור אבל הרי שבא ואמר כך וכך עשו ומפי הק"בה אני אומר א"כ היאך נודע שלא דבר ומפרש זה כבר כו': [שאם בא לסדיקך] ואם לא בא להדיחך אין הקפד' אם תשמע לו: [אליותשמעון] ר"ל אם מומחה הוא בך ובדוק נמור: ° (ד"ד) דתרתי בעינן א שהוא מומחה בצדקות בשנים שהוא אומר לחגדר מלפאה כמו באליהו דאלו במומחה לשוד לא סגי דשמא נתקלקל אותו המוממה כמו ביוחנן כ"נ שני' כ"נ פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי ואי במנדר מלפאה לשוד שמא לא יוכל לגמור דבריו: [ד"ה לא תגור · ליעיש] משום דנפר' אלה הדברים פי' רש"י שני פירושים על לא תגורו לשון מורא ולשון הכנסה לכך נקט שתי לשונות · ונם מהרי"ן · והר"אם פירש דמה שכתב אחר מאמר לא תמנע מללמד עליו חובה מאמר ולא תירא פן תענש עליו הוא כתיבת טעם על לא תמנע עצמך וכו' כאלו אמר לא תמנע עצמך וכו' ולא תירא מזה פן תענש עליו עכ"ל:

פרשה יט

ג [תכין · מקלט] שלא יטעה בפרשת דרכים: [ד"ה ושלשת · כשיעור · מה שבנייה] וא"ת דלפיפילוק הוה תחלק הארץ לד' חלקים · וי"ל דמתחילת הנבול עד עיר מקלט שנייה יש כמו שיש מן העיר הראשונה ומעיר שנייה עד הגבול השני נם כן שיש כשיעורים הללו לכך נקרא משולש וכן פרשתי בפרשת תרומה גבי בדים ועוד מפרש בפר' אילו הן הגולין ושלשת כלומר שתתחלקת לד' רבעים לרחבו' וע"ש: ✿ ולע"ד לאתיקן כלום · ונראה דפי' ושלשת הוא שתחלק גבול ארצך שלשה פעמים ר"ל בג' מקומו' שאם תחלק דבר מה שיהיה פעם א' יש לך ב' חתיכות ואם תחלקו ב' פעמים יש לך ג' חתיכות ואם תחלקו ג' פעמי' יש לך ד' חתיכות · וק' נל"יט: ו [פן ירדוף · דרך וערי מקלט] רכ"ל דנקרא משמע שאם הוא יכוס אל אחת הערים האלה ואי בהם פן ירדוף גואל הדם ונו' וכי מה מועיל זה שנם שמא עדיין. ירדוף גואל הדם אחריו על העיר של מקלט והשינו כי ירבה לבבו · נ"פ שלא קאי אהוא יכוס ונו' אלא אלמעלה דכתיב תכין לך הדרך ושלשת דהיינו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת דרכים ונם צריך ג' ערי מקלט ולזה · ומפרש פן ירדוף ונו' אבל עתה דאיכא שרי מקלט רבים ונם כתיב בכל פרש' דרכים מקלט בקל יכול להנצל הרוצח שלא יוכל גואל הדם להשינו: ח [ואם · קני וקניזי] פי' הש"י הבטיח לתת עשר אומו' ולא נתן לישראל רק שבע אומו' וקני וקניזי וקדמוני עדיין לא נתן אלא שעתידים להיו' לכן ירושה לקיים שבועות האבות: יג [לא תחוס · כנרנברג] דאל"כ ואי לא תחוס דקאמר וכי מעלה על דעתך שיחוס שום אדם על הרוצח במזו' ואחר התראה: טו [עד אחד · שנים] וא"ת דלמא מכאן משמע כל עד שבתורה אחד הוא דמש

הכא

הכא כתיב עד וכתיב אחד אלמא אף כל מקום שכתיב עד אחד הוא · וי"ל דא"כ לא הל"ל כאן אחד דהא עד לשון יחיד הוא והואיל וכתב רחמנא אחד ש"מ דוקא כאן אחד הוא הא במקום שכתיב עד סתם שנים הוא · וא"ת ולמה לא פירש זה לעיל גבי לא יומת ע"פ עד אחד כבר תירצו התוס' בפ' קמא דסוטה דאחד דהתם לעדות מיוחדת לאפוקי זה רואה מחלון זה ועד שני רואה מחלון אחר · ועי"ל דלא יכולין למילף איפכא דכל מקום שנאמר עד שנים הוא א' דא"כ מה דכתיב אחר זה כי יקום עד וגו' והנה עד שקר וגו' מיירי נמי בא' וזה אינו דהא כתיב אח"כ ועשיתם לו כאשר זמם דהא לעיל כתיב לא יקום עד א' וגו' אלא ע"כ צ"ל דכל מקום שנ' עד הוא שנים וכו' · ובזה יתורץ נמי למה לא פי' רש"י זה לעיל גבי לא יומת ע"פ עד א' די"ל דלעיל ה"א איפכא אבל הכא א"א לומר איפכא כדפרישית ודו"ק היטב: [ד"ה לכל עון וגו'] פי' כאלו אמר לא יקום עד א' באיש לחייבו שום עון שום חטא' ופירש עון עונש כמו כי לא שלם עון האמורי וגו' ושם עונש כולל של גוף וממון ולכל חטא' דכתי' בקרא פירושו קרבנו' והא דלא פי' רש"י זה מפני שהוא בכלל במה שפי' ממון אך הכתו' רצה לפר' אותן בפרטי': [לא עונש גוף ולא] מפני שעד אינו קם על העונש אלא על בעל העונש ע"פ עדותו יענש מי שהוא ראוי ליענש: [אבל קם הוא לשבועה] דה"ל לכתוב לא יקום וגו' סתם וממילא ה"ל במשמע בין עונש גוף בין עונש ממון · ומתרץ אי כתב סתם אף שבועה היה במשמע לכך נאמר לכל עון ולכל חטאת שהוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה: [ד"ה על פי · ולא שיכתבו] וא"ת ולמה לא פירש רש"י זה לעיל גבי על פי שנים או שלשה · ויש לומר דלעיל אורחא דקרא הוא נקט על פי אבל הכא קשה למה נקט קרא תרי זמני ע"פ ולמה לא כתיב ע"פ שנים או שלשה וגו' אלא ע"כ למדרש אתא ולא שיכתבו וכו': [ולא שיעמוד מתורגמן] כגון שאין הדיינים מכירים בלשון עדים דפירש ע"פ שנים עדים ע"פ שנים המעידים בב"ד שהב"ד מקבלים העדות מפיהם: יז [לענות · עמנו הייתם] משא"כ בשני עדים המכחישים זה את זה דהא מודים זה לזה דהיו במעשה אבל אלו אומרי' כך היה המעשה ואלו אומרים כן היה אבל בעדי' זוממים הוסר העד הזה מכל עדו' וזו שאלו או' עמנו הייתם ולא היית' אבל במעשה זו: ✿ · וא"ת למה נאמין לאלו יותר מלאלו לעשות מעשה על פיהם משא"כ בעדים המכחישים דבטלו ב' כתות ואין סומכין על אחד מהן ונראה דאין אנו סומכין עליהם במה שמכחישין את אלו רק במה שאו אומרים עמנו הייתם ביום פלוני ואלו היו אומרים אין אנו מכחישין אלא בעדות זה שאתם אומרים אבל אתם עדים כמה שאתם רוצים להיות עדים בדבר זה שאתם ראיתם ולא עמנו הייתם: נלי"ט: [ועמדו · בעדים] דק"ל וכי שנים באין לדין ושלשה אינם באין לדין · ועוד אנשים ל"ל הל"ל ועמדו שני אשר להם הריב שהרי אף הנשים באין לדין · אלא ע"כ בעדים הכתוב מדבר: [ד"ה אשר להם · בעלי הדין] וכאלו אמר ועמדו שני האנשים ואשר להם הריב: [ד"ה אשר יהיה · לנהוג בו כבוד] °(ג"א) וא"ת למה שינה רש"י לפרש כאן אתה צריך לנהוג בו כבוד ולמעלה גבי זקן ממרא פי' אתה צריך לשמוע לו ועוד למה לי האי קרא דהכא הרי כבר כתיב למעלה וכתב שם ר"ן כבר שכתבתי פי' שמתרץ קושי' האחרו' וגם מתרצה לקושיא דלשונה שנה לרש"י קשה ל"ל האי קרא דהכא הא כבר כתב למעלה גבי זקן ממרא או אל השופט ושפיר דודאי קרא דהכא לא אתא לאשמועינן דצריך לשמוע שזה כבר שמענו למעלה אלא אתא לאשמועינן אע"ג דהיכי שמוכות בשלשה הדיוטות מ"מ צריך אתה צריך לנהוג בו כבוד ולהדרו: (ד"ר) דשם פשיטא שצריך לנהוג בו כבוד שהרי העיקר הליכה הי' אף ביתו לירושלי' לשאול את פיו דוקא ולא לאחר אלא קמ"ל דאע"פ שאומר על ימין שהוא שמאל תשמע לו משא"כ כאן ה"א שא"צ אלא לשמוע ממנו פסק דין אבל לא צריך לנהוג בו כבוד דהא אם רוצה לא יעמוד לפניו אלא לפני אחר קמ"ל שצריך לנהוג בו כבוד: [ד"ה והנה עד · בשנים] ואע"ג שכבר פי' זה לעיל חזר וכתב זה כאן שלא נטעה לומר שאם הוזם א' מהם יהא הוא נהרג כס"ד דיהודא בן טבאי שהרג עד זומם לכך חזר וכתב זה כאן כל מקום וכו' וא"כ ממילא אין נעשו זוממי' עד שיזומו שניהם: יח [ודרשו · בודקי' וחוקרי'] פי' הדרישה הואת אינה על העדים הראשונים אלא על הבאים להזימם קאי ודרשו השופטים כפי דיש הבאים להזים את הראשונים והנה נמצאו העדים הראשונים שקר העדות שהזימום לפם כאשר זמם אבל אם נמצאו הראשוני' בחקיר' עצמן שהם משקרין לא נעשו זוממין אלא עדותן בטל והא דמהפך רש"י הקרא ומפר' שלא על סדר הקרא · י"ל דרש"י בא עוד להוכיח ודרשו השופטי' וגו' קאי על הזוממי' מפני דכל מקום שנ' עד שנים במשמע א"כ ע"כ ודרשו קאי על הזוממים שצריכין להזימן ב' העדים דאלו לא הוזמו אלא א' מן העדים לא נעשו זוממין אבל אי קאי ודרשו וגו' על העדים הראשונים שהוכחשו ל"ל שנים אפי' א' שהכחיש את חבירו בדרישו' או בחקירו' עדותן בטל כמו שכתב הטור בהל' עדות: יט [כאשר זמם · הרגו אין נהרגין] דודאי אותו איש שנהרג חייב מיתה ממקום אחר ולכך נהרג · דאל"כ למה ראה הקב"ה עונש זה שזה נהרג מיתת ב"ד בחנם ולמה לא מקרה השם שיבואו עידי מזימין קודם שנהרג' זה אלא ודאי חייב מיתת ב"ד ממקום אחר היה ולכך נתגלגל הדבר כך שנהרג קודם שבאו עידי זוממין אין נהרגין · ועו' יש טעמים אחרים עיין במפרשים: °(קנ"ו) שמפרשים כתבו טעמי' רבים ע"ז ומה"רן כתב בשם בעל צרור המור שכבר ידוע שמיתת ב"ד היא כפרה על המומת בב"ד ואלו גדול עונש מכשול שקשאו להעיד עדות שקר וגרמו תקלה לסנהדרין להרוג איש צדיק וכבר אמרו כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה לכן אין נהרגין: [ד"ה לעשות · דומה כמיתת הנדון] אבל אם לא באין להרגו אלא אותה בלבד כגון שהרגה את הנפש או שחללה את השבת נהרגין במיתתה: כ [ישמעו · שכרוז] דק"ל למה שינה כאן וכתב והנשארים ולא כתיב וכל ישראל וגו' כמו בפרשת ראה גבי מסית · ותירץ משום דצריך הכרוז' בב"ד איש פלוני וכו' ולעדות פסולים הגזלנים והגנבי' ומלוי ריבית ושאר פסולי עדות השנויים במשנה לכן לא כתב כל ישראל כיון שמי שהוא פסול לעדות אין צריך לירא מזה כיון דבלאו הכי הוא פסול מ"ה כתיב והנשארים וגומר כלומר הנשארים שכשרים להעיד · והא דלא פירש רש"י הכא ממתינין עד הרגל כמו בתחילת הפרשה · מתורץ גם כן בזה: כא [עין בעין · ממון] פירש כמו שאמרו פרק החובל מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ואי ס"ד יד כיד ממש יד כיד ל"ל פירש רש"י דאי הגמר באיש פלוני שקטע יד חבירו משלם ממון שנותן מיד ליד במשמעו הא כתיב ועשית' לו כאשר זמם:

פרשה כ

א [כי תצא · שאין מוסר אבר] דהוה לו להסמיך לכאן המשפטים דפר' כי תצא וכי יהיה באיש חטא משפט מות וכו' ושאר דיני מיתות שנאמרו שם · ומתרץ לומר לך וכו': [ד"א אם עשית] דלפי' א' קשה והא עין בעין וגו' דנאמר הכא מיירי בממון ולא

במיסר אבר ל"פ ד"א וכו'. ולפי ד"א לפוד קשה היה לו להסמיך לתחל' הסדרה דכתיב ושפטו את העם משפט צדק וכו'. ל"פ כטעם הראשון: [ד"ה על אויביך. כאויבים] דאם לא כן למה ליה למכתב על אויביך ודאי אם יצאו למלחמה לא יצאו על אוהבים: [כי לא ירחמו] ואם תאמר והא זה בהדיא כתיב בסמוך והכית את כל זכורה לפי חרב. ופ"ק למה כתיב אחריו רק הנשים והטף ונו'. וכאן משמע שלא ירחמו כלל עליהם. ויש לומר דלקמן איירי שלא בשעת מלחמה פנים אל פנים אלא במלחמות העיר קמיירי פדע דכתיב ונתנה ה' אלהיך בידך ולכך כתיב נמי רק הנשים והטף וכאן איירי בשעת מלחמה פנים אל פנים שלא תרחם עליהם כלל: [ד"ה סוס. כי בא סוס] והא דלא הביא רש"י הפסוק כלסום פרעה הקדוס לו. יש לומר מ"ה לא הביא הקרא דלעיל משום דכתיב כל סוס וכל רכבי הוא וכאלו כתיב כל סוס וסים של פרעה לכן הביא כי בא סוס דלא יוכל לפרשו כן. (כמ"י) נ"ל שהוא ט"ס ובספרי מביא פסוק סוס ורוכבו רמה בים: [ד"ה עם רב. בעיניאינו רב] ר"ל הא כתיב סוס ורכב משמע שכולם בעיני הק"בה כסוס אחד ואחרו כתיב עם רב. ומתרץ בעיניך וכו': ב [בקרבכם. סמוך] רכ"ל דהיה לו לכתוב והיה כי תצאו למלחמה ל"פ סמוך וכו'. וא"ל מנ"ל דפי' סמוך לספר הוא דלמא בקרבתם למלחמה ממש היה: י"ל דהא כתיב בסמוך שמע ישראל ונו' א"כ משמע שכבר אמור מה"ל והיה כקרבכם ונו' אלא סמוך לספר הכהן מתנה עליהם כל התנאים ועיין בסוטה דף מ"ב: [ד"ה ונגש הכהן. משוח] מדכתיב אחריו ודברו השוטרים מקיש כהן לשוטרים מה שוטרים יש להן מי שממונה עליהם דהיינו דיינים אף כהן שלו מי שממונה עליו דהיינו כהן גדול דכהן גדול משוב ממנו: [ד"ה ודבר. בלה"ק] מדכתיב הכא ודבר אל העם ולהלן בפרש' וישמע יתרו כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש דהיינו עשרת הדברות אף ודבר אל העם בלשון קודש סוטה פ' משוח מלחמה. א"כ כתיב נמי יוסף כי פי המדבר אליכם מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש: ג [שמע. זכות ק"ש] דא"לכ שמע ישראל ל"ל הא כתיב ונגש הכהן ודבר אל אל העם ונו':

• (ד"ד) קשה ממה דיש עברות שחוזרין ממערכת מלחמה בשבילם וי"ל הא ביחיד והא ברבים: [ד"ה על אויביכ'. אין זו] דא"לכ הא כבר כתיב כי תצא למלחמה על אויביך: [ד"ה אל ירך. מגיפין] פי' מדביקים תריסיהם זה לזה כדי שיכקשו כתריסים זה לזה וישמיעו קול: [שכלת] פי' צעקת סוסים קורים שכלת: ד [ההולך. מחנה הארון] דאין שייך על הק"בה לומר ההולך עמכם דהא מלא כל העולם כבודו. ל"פ זה מחנה וכו': ה [ד"ה ואיש אשר. ענמת נפש] דאם לא כן מאי נפקא מינה אם יחנכנו הוא או אחר:

ח [ד"ה הירא. מעבירות] ר"ל רבי יוסי הגלילי סבר אין מיתה בלא חטא ולכן אם אין עבירות בידו מה לו לירא מפני המלחמה. אלא ודאי שירא מעבירות שבידו ועכשיו קשה לרש"י כיון דאין מיתה בלא חטא אם כן למה אמר ינגד קרא לחזור על בית וכרם ואשה ואי אין בידם עבירות גם על בית וכרם ואשה אינן חוזרין לדברי רבי יוסי הגלילי. ומתרץ דודאי אין בידם עבירות וזה שגזרה תורה דחזורו כדי לכסות על החוזרין בשביל עבירות שבידם וכו'. ועו קשה לרש"י לרבי יוסי הגלילי דאמר דלכך חוזר על בית וכרם ואשה כדי לכסות על החוזרין אם כן למה כתיב בכל אחד פן ימות במלחמ' משמע בשביל מיתה חוזר ש"מ דיש מיתה בלא חטא. ומתרץ דה"ק פן ימות במלחמה וכו': [ד"ה פן ימות. כדי] ר"ל דודאי חוזר כדי לכסות וכו' ואי אמר לו כהן שיחזור והוא אינו חוזר נמצא שעבר על

דברי כהן וכדי הוא שימות במלחמ' בשביל עבירה זו ולעול' אימא לך אין מיתה בלא חטא. וכזה מתורץ למה פי' רש"י פן ימות במלחמה בסוף לא כסדר שכתיב בקרא משום דאליבא דר"י הגלילי מפרש נמי מבר"ין. והוא כעין מה שפירש הרא"ם: ט [שרי. שתחלת נפילה ניסה] דעת רש"י כל מי שינוס בא לידי נפילה שנאמר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבוע וכן הוא בסוטה: י [כי תקרב. הרשות] (נ"א) הקשה הרמב"ן משרי משה רבינו ע"ה קרא לשלום לסיחון ועוג והלא נצטוה להחרים תחרימם ולא תחי' כל נשמה. וכבר השבנו זה לעיל בפ' חקת למה שקרא משה לשלום לסיחון ולעוג משום לשעי[...] היה שעת מלחמה כי לא נצטוו אז לכבוש סיחון ועוג. וכן יש לתרץ מה שקרא יהושע לשלום אל האומות מפני שלא היה אז שעת כבוש דקודם שעברו הירדן היה דבר זה ועיי"ש באריכות: יא [כל העם. מז' אומות] וא"ת למה לי קרא תיפוק ליה מרבוי ושבית שביו לרבות כנעני' שבתוכה כדפרש"י לקמן. וי"ל דאי מהתם ה"א דוקא כשנמצאו בעיר שלא השלימה שהיו' לפכות כל הזכרים שבתוכה היקל הכתוב בכנענים שבתוכה שיהיו ניצולים עם הנשים והטף מאחר שהאנשים שהם עיקר שבידי ע"א נהרגו אבל כשנמצאו בעיר שהשלימה שכולן ניצולו האנשים והנשים והטף אימא הכנענים שבתוכה נידונים כאלו הם בעירם קמ"ל: ואי מהכא ה"א דוקא כשנמצא בעיר של שאר אומות שהשלימה שהם כפופים תחת ידיכו הקל בהם הכתוב גם בכנענים שבתוכ' אבל כשנמצא בעיר של שאר אומות שלא השלימו שאנשיהם הם נהרגי' אימא יהיו הכנענים שבתוכה גם כן נהרגים דאלו היו בעירם קמ"ל. עכ"ל הר"אם עיין לקמן מה שכתבתי על זה:

• (ד"ד) מתרץ דאי מכאן לפוד ה"א אם תניחום שם במקומם כמו שהיו תחלה אבל ליקח לביתו כשבי לא קמ"ל שביו. ואי משביו ה"א דוקא התם שכתב תורה כנגד יצה"ר קמ"ל כאן דאפילו נוכרים איירי כאן אפילו הכי מותר: יב [ואם לא. סופה להלחם] וה"ק ואם לא תשלים עמך סופה שתעשה עמך מלחמה לכך וצרת עליה: יז [ד"ה כאשר. הגרגשי] ר"ל דו' אומות הוזכרו בקרא אבל גרגשי לא הוזכר וכאשר צוך מרבה גרגשי. (מסר"ן) ומה שלא הזכירו בפירוש מפני שלא נתקיים בו כי החרם תחרימם ונו' כי שגרגשי עמד ופנה מהם כמו שפירש רש"י בפרשת כי תשא ומ"מ הוצרך לרבות אותו שמ"מ הוא בכלל לא תחיה כל נשמה ואם נשאר ממנו בתוך השטה אומות שגם הוא כמותם: יח [למען. רשאי לקבלם] וא"ת כיון שעשו תשובה ונתגיירו פשיטא שמותר לקבלם ומה קמ"ל. וי"ל דהא קמ"ל דאע"פי שלא קבלו עליהם רק שבע מצות בני נח אתה רשאי לקבלם רא"ם. א"נ י"ל דאפילו אם עשו תשובה ונתגיירו ה"א שלא יקבלו' דלמא משום יראה נתגיירו ולא עשו תשובה גמורה קמ"ל: יט [רבים. מג' ימים קוד' שבת] וא"ת הא לא הוזכר שבת בקרא וכמו שהקשה הרא"ם. וי"ל דאתיל ולמדו מכאן שצריך לפתוח להם בשלום ג' ימים ואם היו צרין על עיר עבודת אלילי' פחות מג' ימים קודם לשבת א"כ הייתי צריך לפתוח בשלום גם בשבת וקרא כתיב מהכוא שפניך ספני' שמי' מותרין ושפנך אסורים בשבת ופתיחת שלום שפניך הוא לכך אין צריך פחות מג' ימים קודם שבת כדי שפתיחת שלום לא יהא בשבת ואפשר שגם הר"אם כיון לזה במה שכתב ושמא י"ל משום דבעי למפתח להו לשלום וצריך ג' ימים לקבלת העובדי אלילים עצה ביניהם כדי להשיב להם: [ובמלחמת רשות] מדכתיב לתפשה משמע שלא באים אלא לתפוש אלמא במלחמת רשות דאי במלחמת א"י הכתוב מדבר הא כתיב לא תחיה כל נשמה: [ד"ה כי האדם. שמא עץ] ר"ל שמא עץ השדה

באדם

כאדם כי דרך בני אדם שגרין על עיר כשתופסין אחד מאנשי העיר מייסרין אותו ביסורי רעב וצמא כדי שיתייראו אותן שבעיר מפניהם להכניס בתוך המצור והתאיבר ביסורי רעב וצמא ושמא את סבר שגם עכשיו כן שאם כרתו שאר אילנות יראים מסכין להכנס בתוך המצור כאנשי העיר ומאמר שאינו כן למה תשחיתנו : כ [עד רדתה · רדה] מגזרת רדה בקרב אויביך כי לא יפול על עיר המורה אנשיה לשון ירידה אלא על אומותיה :

פרשה כא

[ויצאו זקניך · כסנהדרין] פירש מדה לל זקני העיר דומיא דילקחו זקני העיר וכתב זקניך משמע המיוחדין שבזקניך והיינו סנהדרין ע"ש בגמרא דסנהדרין דף י"ד : [ד"ה ומדדו · שהחלל שוכב] ואע"פי שהכתוב לא גילה רק ס ף המדידה ולא ראש המדיד' מסתברא דראש המדידה אינה אלא מן החלל : [ד"ה אל הערים · לידע] לא שהוא סוכה למדוד מן החלל עד כל עיר ועיר אלא המדידה היא לידע איזה היא יותר קרובה ש החלל לפיכך אם היה החלל סמוך לעיר שבודאי אין עיר קרובה הימנה אל החלל אין צריך מדידה : ד [אל נחל איתן · קשה] ר"ל איתן לשון חוק וקשה : [ד"ה וערפו · בקופיץ] דגמרינן ער פה עריפה מחטאת העוף מה להלן ממול עורף אף כאן : ופירש וערפו יסירו ערפה כמו מלת תומור יסירו הומורה : [לעשות פירות] וא"ת לפי זה משמע שאם כברו זקן או סרים שאינו עושין פירו' שאין מביאין עגלה ערופה וזה אינו דהא קרא לא מפלק · וי"ל פירו' היינו מנו' שלא הכמוהו לקיים מצות שגם הם נקראו' פירות : ז [ידינו · כפר] דא"כ כהנים להכא מאי' עבידתייהו בשלמא הזקנים דכתיב וכל זקני העיר ירחצו וגו' אלא הכהנים מאי בעו הכא אלא הם אומרים כפר לעמך ישראל : (נ"א) אך קשה כיון שאמרו ידינו לא שפכו מאי כפרה צריכי להו ונמא י"ל משום דכל ישראל ערבים זה בזה וכלם נתפסים במיתתו :

חסלת פרשת שופטים ושוטרים

כי תצא

י [א"ל ושבית שביו] וא"ת דלמא לעולם במלחמות א"י שכתוב מדבר ומה שכתיב ושבי' שבה היינו אם באו נה משאר עוממים שלא הן שממי' : וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפי' אחריו ושבית שביו לרבות כנעניו' שבתוכה ואע"פי שהן מז' עוממים ש"מ דבכל מקום הולך אחר אנשי העיר דהא · הבא אם אנשי העיר משאר עממים אף כנעניים שבתוכה מותר לקיימן וה"ה אם אנשי העיר משבע עממי' אף שאר עממים שבתוכו אסור לקיימן ואי מדבר במלחמות א"י אין לומר ושבית שביו דאין לומר דקאי על שאר עממי' שבתוכה דהא אף שאר אומות שבתוכו אסור לקיימן כדפרי' מנאתי בשם מהרי"ן · והר"אם תירץ · כיון דעיקר הפרשה אינה אלא להתיר יפת תואר לא היה לו להתירה אלא במלחמות הרשות שבל הנשים הם בהיתר ולא במלחמות מצוה שכל הנשים הם באיסור לא תחיה כל נשמה חוץ מאותה שהיא משאר עממים ושמא לא שנה וא"ת שנה ה"ל מיעוט דמעוטא : (ד"ד) ולא"כ דלק"י דגבי וישב ממנו שבי בפ' חקת הנה הפי' כן שהיה עמלק מישראל שפחה וכתב הרמב"ן שהיו אותה תפלה ואי הוה הפי' כאן הכי לא ה"ל לומר שביו אלא שבי אלא ודאי דמיירי

שישבו שבו ממנו : [ד"ה ושבית · ואע"פי] שבשיהם וטפ' כיולד' כמותם דא"כ שביו ל"ל עיין לעיל בפר' שופטי' בפסוק כל העם הנמצא בה : יא [ולקחת לך · לא דברה] רצ"ל דלשון ולקחת לך לאשה משמע דמצות עשה הוא שיקח ע"א לאשה וזה אינו דהא יותר טוב שלא שיקח יהודית לאשה : [ד"ה אשת · אפי' א"א] ומה שפירש שלא כסדר הקרא · י"ל דאין רצונו בו לפר' הקרא אלא קאי אפי' דלעיל מוכיח דפי' אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסו' ומדהוצרך להתיר יפת תואר ש"מ בלא יפת תואר אסור מן התורה וזה אינו דע"א אינה אסורה אלא מדרבנן כדאמרינן דחכמים גזרו דהבא על העכו"ם דחייב משום נש"גז · ומתרץ דודאי ע"א פנויה אינה אלא מדרבנן אבל כאן כתיב אשת דמשמע אפי' אשת איש ואין לפקשות מכ"מ אם הוא אשת איש והא אין קידושין לע"א דכתיב ואיש אשר ינאף ע"מ אשר ינאף את אשת רעהו ואמרינן אשת פרט לאשת ע"א שאין קידושין לע"א · ע"מ אשת איש אסור דהא אף בני נח מוזהר על אשת איש דכתיב ע"כ יעזוב איש את אביו וגו' ודבק באשתו ואמרי' באשתו ולא באשת חבירו וכן באבימלך כתיב והוא בעלת בעל ש"מ דא"א אסור אף לבני נח כ"ש לישראל אבל ביפת תואר התיר לו הקב"ה : יב [ועשתה · תגדלם] עיין בפרשת בראשית על פסוק ויעש אלהים את הרקיע : יג [והסירה · שהם נאים] ר"ל לפי שדרך עובדי כוכבים שלובשים בגדים נאים כדי שלא יתלכלכו הבגדים הנאים א"כ לא היה לה להסיר בגדים הללו כדי שתתגנה עליו · ומתרץ דודאי אומות ישראליות דרכן כהך שלובשים בגדים נאים כשיוצאין לדרך אבל שבדת אנוסים הללו וכו' : [ד"ה וישבה · בבית שמשתמש בו] רצ"לת דלא הל"ל רק וישב ובכתה דודאי בביתך הוא שהרי לעיל כתיב והבאת אל תוך ביתך · ומפרש דה"א אם היו לו שנים או שלשה בתים ואין דירתו אלא באחד שתשב באותו שאין דירתו בו · לכך נאמר וישבה בביתך בבית שמשתמש בו : ר"ל שעיקר דירתו בו : [ד"ה ובכתה · לשה כדי] ר"ל למה אמרה תורה שת תאבל בשביל אביה עובד ע"א ותבכה שא שיא גיורת · ומתרץ דבכייה זו לא בשביל כבוד אביה אלא כדי וכו' : יד [והיה · עכשיו] כתב הר"אם לא ידעתי מהיכן דרשו זה וכו' ונראה דדרשו זה מדכתיב והיה אם וגו' משום דמלת והיה לשון ודאית מ"ה דרשו מה שדרשו · ואין לומר דקאי אסיף הפסוק דהל"ל אם לא תחפוץ שהוא לשון עתיד גלא מפלת שהוא לשון עבר אלא ודאי שכתיב עכשיו · וא"ת והא פירש"י לעיל אבל אם נשאה סופה להיות שונאה וכו' וא"כ ל"ל והיה וגו' לכש' על זה ונא נלמד זה מכח סמיכו' הפרשו' כדפי' רש"י לעיל · וי"ל לפי שפי' התו' את דברי רש"י וזה ניא הר"אם בספרו והאריך שם שפי' רש"י בפ"ק דקידושי' אפילו ביאה ראשונה לא התירה לו התורה אלא לאחר כל המעשי' הללו ונראה דהקרא נ"כ מסייעו מדכתי' ואחרי כן תבא אליה ובעלתה וכתיב אח"כ והיתה לך לאשה וא"כ נוכל לומר דקרא דוקיה אם לא חפצת וגו' הנמורה היא אפילו ביאה ראשונה לא יבא עליה מסמיכו' הפרשיו' למדנו מביאה שנייה ואילך שאם יקח אותה ויתגייר בע"כ ייקח לאשה שסופו לשנאותו וכו' : יז [פי שנים · כנגד ב' אחים] רצ"ל פי שנים בכל אשר ימצא לו משמע פי שנים שמה שיש לו · ר"ל שיהיה לו שני חלקים שאם הניח ג' בנים ושאפים היו ה' שיקח הבכור ב' מנה' והד' אחים יקחו א' · ומתרץ דבכל אשר ימצא לו לא קאי אפי שנים אלא ה"ק פי שנים כנגד שני אחים ובכל אשר ימצא לו מלתא באפיה נפש ה הוא ✱ כראה בוכשתו דאי אחלקי' קאי הו"ל שני פי שהוא דבק אבל שנים לא אחלקים קאי אלא אאנשים ר"ל כנגד שני אחים כלו"ם : (נ"א)

א"כ משכחת מיוסף דכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ויוסף לא נטל אלא כנגד ב' אחים שב' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ה"ה בעלמא אינו נוטל אלא כנגד ב' אחים: [ד"ה בכל אשר ימצא · כמושמע] ר"ל דדוקא בכל אשר ימצא לו דהיינו מה שיש לו עכשיו ומושמע בו נוטל פי שנים אבל במה שראוי לו כגון שמת אחד ממורישי אביו לאחר מות אביו וה"ה אם היתה לאביו מלוה בלתי משכון כל זה הוא ראוי ואין לבכור פי שנים בזה:

יח [ד"ה ויסרו · מתרין] ליסנא דמתניתין נקט דתנן מתרין בפני ג' ומלקין אותו וכו' מפרש דמתניתין לכדדין קתני דמתרין בפני שנים ומלקין בג' · וא"ת מנליה לרש"י שמלקין אותו · וי"ל דכתיב הכא בן סורר ומורה ולהלן כתיב והיה אם בן הכות הרשע וילפינן בן בן לג"ש מה להלן מלקות אף כאן מלקות: [ד"ה בן · תרטימר בשר] דק"ל על מה מתרין בו עדיו ומפרש בן סורר ומורה אינו חייב וכו' א"כ מתרין בו שלא יגנוב ולא יאכל תרטימר בשר:

[זולל · בשר] פי' דלשון זולל וסובא שייך בבשר ויין · ותו קשה לרש"י וכי בשביל זה נהרג שגונב ואוכל תרטימר בשר ושותה חצי לוג יין ומפרש וכן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו וכו' : וא"ת א"ש דבן סורר ומורה דהגיע תורה לסוף דעתו ונהרג ע"ש סופו והא בישמעאל כתיב באשר הוא שם ופירש"י לפי מעשים של עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשו' וכו' וע"ש בפירש"י בפר' וירא · וי"ל דהת' גבי ישמעאל כשהיה קטן לא התחיל כלל במידי דשייך לאותו עביר' שימית את ישראל בצמא אבל בן סורר ומורה התחיל לאותה עבירה שהרי אוכל תרטימר בשר · ועי"ל דאין ב"ד של מעלה דנין על שם סופו אבל מצוה לב"ד של מטה שידינו את האדם ע"ש סופו':

[ומלסטם] ר"ל והורגן · וא"ת ולמה נידון בסקילה שהיא חמורה הא רוצח בסייף הוא · וי"ל דפעמים שמלסטם את הבריו' נשבת והורגן כמנא שמחלל את השבת וחייב סקילה משום נטילת נשמה:

כא [וכל ישראל · הכרזה] אין לפרש' מנ"ל לרש"י שאין צריך אלא הכרזה והרי כאן כתיב וכל ישראל ישמעו ולמה לא פי' רש"י שממתינים לו עד הרגל כמו שפי' בפר' שופטים על וכל העם ישמעו האמור בזקן ממרא · וי"ל דהתם כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וכאן משמע דאנשי עירו יתחילו לרגמו תחילה שכתיב ורגמהו כל אנשי עירו אלא צריך לפרש הכי שמעמד אנשי עירו כמו שפי' רש"י בסמוך על וסקלוה אנשי עירה שכתיב במוציא שם רע במעמד אנשי עירה · ואי אמרת כאן שממתינים לו עד הרגל למה אמר במעמד כל אנשי עירו והא הוי במעמד כל ישראל כיון שכל ישראל הוי שם · אלא ודאי אין ממתיני' לו עד הרגל ומה שכתיב וכל ישראל ישמעו היינו שצריך הכרזה בב"ד · א"כ י"ל דק"ל למה כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו וגו' והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגו' ואין לומר דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגו' משמע שהיה במעמד כל ישראל הל"ל ורגמהו כל ישראל א"כ הדר' קושיא לדוכתיה והא יד העדים כתיב · ומתרץ וכל ישראל להכרזה הוא דאתא ולעולם ורגמהו וגו' במעמד כל העיר · ועיין עוד מ"ש לעיל פרשת שופטים:

כב [ד"ה ותלית · הנסקלין נתלין] דכתיב והומת ותלית דהוי כלל משמע כל המומתים נתלין ואחריו כתיב כי קללת אלהים תלוי זה הוא פרט דמשמע דוקא מברך השם נתלה ולא שאר המומתין אפילו אותן שחייבים סקילה ומי מקרבי להדדי הוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מברך השם אין אידי אחריני לא השתא דמרחקי מהדדי אתאי כלל מרבה כל המומתין ואתי פרט ומיעט הכלל שלא נתלו אלא הנסקלים דוקא דדמי לפרט במקצת כמו שהן בסקילה כמו מברך השם: כג [כי קללת · זלזולו של מלך] רצונו לפר' בזה האי כי מאי נתינת טעם הוא אשל מעלה ומפרש זילזול כו' ובזיונו לפי מה שדרשו ורבוי כל הנסקלים נתלין אבל לדברי חכמים דס"ל דאין נתלין אלא מגדף ועובד ע"א שהוא כמו מגדף ק"ל למה שכתיב פי' קללת היינו מברך השם וקללה לשון קללה אלא לפי ישוב המקרא לפי מדרש הקרוב לפשוטו ומכח סמיכות הפרשיות דכל הנסקלי' נתלין מפרש רש"י קללת לשון זלזול עיין בהרא"ם והאריך כאן · ועי"ל דלא תקשה מנ"ל לרש"י דכל הנסקלים נתלין דהא פירש הכא דקללת לשון זלזול הוא דע"כ תרוויהו משמע מדכתיב קללת אלקים דאי לברך השם לחוד אתי א"כ לכתוב מברך השם לשון נקיי' אלא קלל' לשון זלזול הוא ואי ל' זלזול לחוד הל"ל לשון זילזול בהדיא אלא למברך השם נמי אתא · מצאתי:

[וישראל הם בניו] ר"ל ובפרט ישראל שגם בניו הם לכך אל תלין נבלתו על העץ דמשל לשני אחין וכו':

פרשה כב

א [והתעלמת · כאלו אינו רואה] לא"ל שהוא מעלים מלהגיד שמצאם · דא"כ והתעלמת אותם מ"ל: [ד"ה לא תראה · אותו שתתעלם] רצ"ל דקרא משמע לא תראה אלא והתעלמת דמשמע דמותר להתעלם: [פעמי' שאתה מתעלם] הא כיצד היה כהן והשור בבית הקברות או שהיה זקן ואינו לפי כבודו: ב [עד דרוש · שלא יהא רמאי] ומלת אותו שב לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבידה מה סימנים היו לדבר שנאבד ממנו: [ד"ה והשבותו לו · השבה] רצל דלא כל"ל והשבות לו אלא היה עמך עד דרוש אחיך ואם יודע לו שהוא אצלך ודאי חייב אתה להשיבו לו: [ימכר כדי שיכול לקיים והשבותו לו: ג [לא תוכל · כאלו אינך רוא'] (קנ"ט) הוצרך לפר' זה אע"ג שכבר פי' זה לעיל מפני שאסור לפרשו ע"פ מדר"ז ל פעמי' שאתה מתעלם שכיון כאלו הוא מסופק כפיר' ושו' לכך אמר כאן שא"א לפרש לא תוכל להתעלם אלא שלא וכו':

ד [הקים · זו טעינה] ר"ל תלמה משנה הלשון שכאן כתיב הקי' תקי' ובפ' משפטים כתיב עזב תעזוב · ומתרץ דשם מדבר בפריק' לפרק המשא אבל זו טעינה: * (נ"א) וא"ת ולכתוב טעינה ולא בעי פריקה ואנא אמינא מה טעינה שאינו בצער בעלי חיים חייב בה בצער בעלי חיים לא כל שכן ותרצו בגמ' אי לא כתב פריקה הוי אמינא דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה טעינה בשכר אף פריקה בשכר לכך כתב פריקה לומר פריקה בחנם ומהא שמעינן דטעינה בשכר: ה [ד"ה ולא ילבש · שלא ישיר] ר"ל דרך הנשים נכך ר"ל שלא יתקשט בקישוט אשה וא"ת למה מפרש ד"א על סיפא של קרא היה לו נ"כ לפרש פי' אחר על רישא דקרא כדמפרש בגמ' ר"א בן יעקב אומר מניין שלא תלבש אשה כלי זיין ותצא למלחמה ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה · ופר"אם כתב וא"כ שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה · ועי"ל משום דקשה לד"א דלמה כתיב ברישא לא יהיה כלי גבר על אשה ובסיפא כתי' ולא ילבש גבר שמלת אשה ה"ל ולא יהיה כלי אשה על גבר ומדאשנה ודאי בשני ענינים משתעי קרא · ולפי ד"א לחוד נמי קשה למה נקט לשון לבישה ה"ל לא תקשט כי בהתקשטות נשים ל"ל גם כי' ראשון: [ד"ה כי תועבת · לבוא המביא] רצונו לפרש בזה מה שפי' לפניו שהוא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים וכן בסיפא לילך ולישב בין הנשים שלא תקשי ליה מנ"ל לפרש הכי דלמא בכל ענין אסור ללבוש דגזירת הכתוב הוא · ומתרץ דהא קרא נותן טעם כי תועבת ה' וגו'

משמע דלא אסרה תור' כו': ו [ד"ה לא תקח · על בנים] אבל אם פורחת באויר לעל' מן הבנים מותר ללקחה: ז [למען · אם מצוה קלה] רצ"ל דה"ל באחד משאר המצות · ומתרץ דלכך נכתב כאן משום דשכ"ה זו קלה מכולן וכו': ח [ד"ה כי יפל · ראוי זה ליפול] רצ"ל נ"ל הנופל · ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול ומפר' והילך כיון שראוי זה ליפול למה עובר זה בלאו אם לא עשה מעקה ונפל אדם ממנו · ומפרש ואפ"ה כן לא תגלגל כו': [ומזכה ע"י חייב] וא"כ כל העם מרבנים אסריך שאתה חייב הואיל ונפל זה מן הגג שלך: ט [כלאים · חטה ושעורה וחרצן] ולאו דוקא חטה ושעורה אלא ה"ה שני מיני זרעים אחרים · וא"ת מנ"ל לרש"י שצריך שני מיני זרעים אחרים עם חרצן דלמא מין אחד עם חרצן סגי · וי"ל דא"כ ה"ל אל תזרע בכרמיך כלאים דהוה משמע מין זרע אחר עם כרמך שהוא כלאים ומדכתיב לא תזרע כרמך כלאים משמע שהוא כלאים בלא כרמך · וא"ת והרי כבר הוזהר על כלאים לעיל בפ' קדושים דכתיב שדך לא תזרע כלאים · וי"ל דלעיל מיירי בכלאי זרעים כדכתיב שדך לא תזרע כלאים ואינו עובר אלא בלאו אחד · וכאן עובר בשני לאוין משום כלאי זרעים ומשום כלאי כרם: י [לא תחרוש · להנהיגם קשורים] וא"ת מנ"ל דלמא דוק שור וחמור ובחרישה · וי"ל דילפינן שור משבת דכתיב ושורך וחמורך וכל בהמתך מה להלן כל בהמות אף כאן כל בהמות והואיל ושור וחמור לאו דוקא אף לא תחרוש לאו דוקא אלא ה"ה להנהיגם כו': יא [שעטנז · שוע טווי ונוז] ולאפוקי לבדים שאינן טווי ונוז אין בהם משום שעטנז · ועיין לעיל בפר' קדושי': יד [ושם לה · עבר על לא תשנא] ר"ל נ"ל ובא אליה ושנאה היה לו לכתו' כי יקח איש אשה ושם לה ונומר · ומתרץ דלכך כאמר ללמדך הואיל ושנאה סופו ושם לה ונומר: [ד"ה את האשה · בפני ב"ד] דאל"כ הוא"ת ל"ל · הקשה (הס"רן) אלי קרא ל"ל תיפוק ליה מהא דכתיב בפרשת משפטים לא תשא וגו' ופ"רשי שלא ישמע דבריו לדיין וכו' · וי"ל לאיינו בלא תשמע ושמה לפי שמשמיע דבריו דם שבא בעל דין חבירו · (קנ"ם) ולפע"ד דאי מהתם ה"א דוקא היכא שבעלי הדיני' במקום טוענים · אבל הכא שאין האשה עומדת מדברת כדכסמוך ה"א יכול הבעל לטעון שלא בפני' קמ"ל: טו [אבי · גדולים רעים] דאל"כ והוציאו את הבתולה מיבעי ליה ולמה כאמר אבי הנערה ואמה אלא לדרשה ראו גדולי' וכו': יז [ואמר אבי · שאין רשות] דהא אף האשה עומדת בב"ד כדכתיב ולקחו אבי הנער' ואמה וכתיב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו' בשם מהרי"ן · והרא"ם פי' דאל"כ ואמרה הנערה אל הזקנים בנה האיש הזה שם לי וגו' מיבעי ליה: יז [ופרשו · ס"ו משל] דאל"כ היאך שבאב' בשמלה או שכינס' או מי יודע שזה בשמלה שלה או אם הוא דם בתולים: יח [ויסרו · מלקות] דילפינן ויסרו מויסרו דבן סורר כתיב הכא ויסרו אותו ובבן סורר ומורה כתיב ויסרו אותו מה להלן מלקו' אף כאן מלקות והתם מנלן משום דכתיב בן סורר ומורה ובמלקות כתיב והיה אם בן הכות ונומר וילפינן בן מבן כדפרישית: כ [ואם אמת · לאחר אירוס] דאל"כ למה נסקל' אפילו אם אמת הוא שזינת' דילמ' קוד' אירוסין ואפי אם זנתה לאח' אירוסין דלמ' בלא עדי' והתראה וזנתה · ל"פ ואם אמת וגו': כא [ד"ה כל אנשי · במעמד כל] כ"ל דמביא ראייה לפירושו שפי' בית אביה בבית אביה ר"ל שמסר ב' אמת והיכן מצינו שדרך הקרא למסר ב' ומפר שאנשי עירה במעמד כל אנשי עירה ר"ל דבקרא כתיב וסקלוה אנשי עירה באבנים משמע שהם מקבילים וזה

אינו דהא כתיב בעדים תהיה בו בראשונה להמיתו ונומר וע"כ נ"ל באנשי עיר ר"ל במעמד כל אנשי עירה ש"מ שדרך הקרא למסר כו"ת · ומו קשה לרש"י א"כ משמען הקר' דמ"ה חייבת סקילה כי נבלה עשתה בבית אביה א"כ לפי זה קשה למה חייבה התורה סקילה אם שכב עם נערה המאורסה בעיר הא לא זינתה בבית אביה · ל"פ ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה פרצה קראה לגנב כיון שהיא פרוצה כ"כ שלא ישבה בביתה כדרך הבתולות ודאי זינתה נ"כ בבית אביה ומ"ה היא בסקילה והשתא אתי שפיר למה מספק רש"י לפרש · ובזה יתורץ מה שכתב הר"אם לא ידעתי טעם נכון וכו': כב [ומתו גם · מדודים] ר"ל אם בא עליה בשלא איברה שלא כאותו מקום שאין האשה נהנית מהם אלא האיש פטורים דגם שניהם משמע דשניהם שוין בהנאה ואע"ג דאם בא עליה שלא כדרכה אע"פי שאין האשה נהנית אפ"ה שניהם חייבין · שאני התם דאיתרבאי ממשכבי אשה: [ד"ה גם · שאחריס'] יש כאן נוסחאות מתחלפות שבמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים אחריס' בלא מ"ם · ר"ל כגון אם נגמר דינה למיתה אפ"ה אם בא הוא אחר כך על אשה אחרת או איש אחר בא עליה גם הם נהרגו ולא אמרינן דוש שנכנס' דינו נברא קטילא הוא וכמנא שאילו אחרים נני מתים שכבו אלא אלו הבאי' אחריהם חייבים נ"כ מיתה · ובמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים מאחריהם במ"ם · כלומר מאחרים דהיינו שלא כדרכה: [ד"ה גם] דלשעם ראשון קשה דאם שכב עמה אפי' שלא כדרכה משמע שהוא חייב דהא כתיב משכבי אשה מלמד שיש לה שני משכבי' כדרכה ושלא כדרכה גם ל"ל · ל"פ ר"א · ולפי ד"א קשה דסכי ה"ל ומתו שניהם האיש השוכב עם האשה גם האשה ל"פ טעם ראשון: [את הולד] (נמ"י) על ענין כיוצא בזה פירש"י בערכין דף ו' מדה"ל ועמו ואלא ידענא דאין ומתו שניהם מעכים ע"כ'ל: כו [כי כאשר · ובמנא למד] ר"ל דבקרא משמע דרוצח בא ללמד על נערה המאורסה ואין למדין ממנו כלום וכמנא רוצח נלמד מנערה המאורסה מה נערה מאורס' ניתן להצילה מן העבירה בנפשו של בועל כדמשמע ואין מושיע לה הא יש מושיע לה בכל דבר שיוכל להושיע יושיע לה אף רוצח ניתן להצילו בנפשו של רודף:

פרשה כג

א [לא יקח · ואין קדושין תופסין] רצ"ל ה"ל לא ינלה כדכתיב בסיפא לא ינלה · ומתרץ דקיחה משמע אין לו בה קידושין ר"ל קידושי כסף דילפינן קיחה קיחה משדה עפרון · ר"ל דלאחר מיתת אביו דאל"כ תיפוק ליה דהוה אשת איש: [ד"ה ולא ינלה · הראויה לאביו] ר"ל נ"ל עוד ולא ינלה כנף אביו אלא לרבות שומרת יבם כו: [על זו בשני לאוין] וא"ת תיקשי שלשה לאוין הן דהא איכא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר · וי"ל דשני לאוין הללו אף לאחר מיתת אביו הם אבל לאו דלא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר דווקא מחיים: [מחוייבי כריתות] ר"ל וגם בשביל זה נכתב ולא ינלה כנף אביו כדי שיסמך לו לא יבא כו': וא"ת והא מפסיק קרא דלא יבא פצוע דכא · וי"ל כיון דלאו בני בנים ניהו ולא שייך בהו ממזר לא חשיב הפסק: [שאין בה כרת] ר"פ אבל תקשי ליה והלא אין עונשין מן הדין · ל"פ שאין בעריו' כו' והואיל ואיכא ביה א"כ בזה ק"ו כמי ממזר הוא כיון שהוא מחייבי כריתו' ושומר' יבם של אביו בכרת שהיא דודתו: ב [פצוע · שנפצע] מדכתי' אחריו לא יבא ממזר מקיש פצוע דכא לממזר מה ממזר פסול שלו מאותו מקום אף פצוע דכא פסול שלו מאותו מקום:

מקום: ג [לא יבא ממזר · לא ישא] וא"ת ולמ' לא פרש"י זה לעיל גבי פצוע דכא וי"ל דרש"י לא בא לפרש מאי בקהל ה' מילתא דפשיט' הוא דקהל ה' הוא שלא ישא ישראלית אלא דק' לרש"י למה כתב דממזר לא יבא בקהל ה' והא ק"ו ומה פצו' דכא שלא נולד בעבירה אסור לבא בקהל ממזר שנולד בעבירה לא כ"ש · ל"פ לא ישא ישראלית כלומ' אפילו אם נשאה כופין אותו להוציא ובפצוע דכא אם נשא' לא יוציא ולהכי לאמרי למילף ק"ו דכימ' דיו מן הדין להיות כנדון: (נ"א) אבל אין פרושו שלא יהי' ישראל ולא יחשב בכלל ישראל דזה אינו דהא נולד מישראל ולמה לא יהי' בכלל ישראל אלא לא ישא ישראלית: ד [לא יבא עמוני · לא ישא] וא"ת והא כבר פי' לעיל גבי לא יבא ממזר בקהל ה' · וי"ל כיון דעמון ומואב זכרי' אסורי' לבא בקהל ונקבו' מותרו' לב' בקהל הוצרך לפר' שזכ' לא ישא ישראלית אבל הנקב' מותר בישראל וגם הקרא הוצרך לכתו' גבי עמוני ומואבי לא יבא בקהל ה' מטעם זה: °(נ"א) הוצרך לפרש כאן אע"ג דכבר פירוש זה גבי ממזר משום דה"א התם דנולד מישראל ולא יא"ל שיהא כמשמעו שלא יהי' בכלל ישראל אבל כאן שהוא גוי ה"א דפי' לא יבא הוא כמשמעו שלא יקבלו אותו בתורת גירות כלל ולא יכניסו אותו לבהונ בדת ישראל קמ"ל דזה אינו דהא כתב גם דור עשירי וגו' ואם לא יקבל אותו כלל א"כ כולם דור ראשון הם · ה [על דבר · על העצה] דאל"כ ל"ל דבר ה"ל על אשר לא קדמו' וגומ' אלא ה"ק קרא על הדיבור כלו' על העצה · אשר לא קדמו וגומר כלומר ובשביל דבר זה נמי · וצ"ל דאשר כמו ואשר: ז [לא תדרש · ת"ל] ר"ל מהיכא תיתי שתדרוש שלומם וטובתם · ומתרץ מכלל שנאמר וגו' · (קנ"מ) נלע"ד שנ"ל כרש"י לא תדרוש וגו' ועל סוף המקר' שנ' וטובתם פי' זה שהרי בספרי תניא לא תדרוש שלומם מכלל שנ' כי תקרב אל עיר וגו' יכול אף כאן כן ת"ל לא תדרוש מ"מ · וטובתם מכלל שנ' בטוב לא תוננו יכול אף כאן ת"ל וטובתם וכו' והמדפיסי' לא הבינו כוונת רש"י והשמיטו שלת וגו': ח [לא תתעב · לגמרי] ר"ל הא כתיב אחריו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא · הא דור שני לא יבא אם כן מתועב הוא ולמה אמר ברישא לא תתעבו · ומתרץ מה שכתוב לא תתעב ר"ל לגמרי אל תתעב אבל מעט תתעבו: [ד"ה לא · מכל וכל] משום דכתיב אחריו דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא ולמה אמר לא תתעב מצרי · ומתרץ דה"ק לא תתעב מכל וכל אבל מעט תתעבו כדפי' לעיל גבי לא תתעב אדומי ונקט כאן מכל וכל ר"ל משום שנא' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון ואע"פי שזרקו זכוריהם ליאור אפ"ה אל תתעבו מה טעם שהיו כו' וזהו שנקט רש"י מכל וכל: [אכסניא] יש מקשים ל"ל לרש"י לפרש הטעם למה דור שלישי יבא הא הכתוב עצמו מפרש הטעם כי גרים הייתם וגו' · וי"ל דק"ל רש"י וכי בשביל שהיו גרים בארצו יבאו בקהל אחר שעשו להם כל הרע הזה שהרגו זכריה' וכי בשאר ארצות שיש שם גרים הורגי' הזכרי' שלהם · ועל זה פי' מה טעם וכו' ויהיה שאי מה טעם פי' על כי גרים וגומר דכתיב בקרא: ט [בנים · מיד] ר"ל אל תאמר מה קנס זה שקנסן במה שתעבו עד דור שלישי הא אף שאר ע"א דינן כן · ל"פ ושאר ע"א כו': [קשה לו מן ההורגו] כלומ' אל תקשי לך למה לא נתעבו לגמרי דעמון ומואב לא עשו כלו' אלא שהחטיאו את ישראל נתעבו לגמרי ואדומי ומצרי עמדו להרגן ולא נתעבו לגמרי · וא"ל משום דלא קדמו אתכם וגו' דהא ע"כ צ"ל דאדום נמי לא קדמו דאל"כ למה נתן הכתוב הטעם דלא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא נתן גם לטעם שקדמו ש"מ דאין זה עיקר הטעם · וא"ל נמי משום דשכר את בלעם לקלל אותם ואדום לא שכר את בלעם דלמא הא דלא שכר אדום את בלעם משום דאדום לא ידע וזה אשר יאמר בלעם יותר ובלק ידע זה שאלמת' סיחון וכמו שפרש"י לעיל · וכיון שהוא כן אין להחזיק לאדום טובה בשביל זה ואדרבה יותר היה לתעב אותם כיון שרצו להרוג אותם בחרב ואי משום שהוא אחיך הא עמון ומואב נמי קרובים הם עמנו וכמו שאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו · ומתרץ הא למד' וכו': י [כי תצא · מקטרג] (קנ"מ) דאל"כ הרי בבית ג"כ צריך להשמר מכל דבר רע לכן אמר שבשעת מלחמה צריך שמירה יתרה שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: יא [מקרה לילה · כהווה] דבלילה דרך שרואה קרי אבל ביום אין דרך שרואה קרי אבלנו ואי מי שרואה קרי ביום גם הוא טמא: [ד"ה ולא יבא · למחנה לויה] ר"ל דכתיב שני מחנות בפסוק וא"ת והא אפקיה שני מחנו' חד למצות עשה וחד למצו' לא תעשה · וע"ק למה נקט מכ"ש למחנה שכינה אלא היה לו לנקוט ואסור ליכנס למחנה לויה ולמחנה שכינה · וי"ל דה"פ דר"ל בזה מה שכתיב ויצא אל מחוץ למחנה היינו ע"כ מחנה שכינה דמהיכא תיתי לרבו' שאר מחנו' · ואחריו כתי' לא יבא אל תוך המחנה מרבה קרא אפי' מחנה לויה · וא"כ קשה אם נכנס בטומא' קרי למחנה שכינה שהיא קדושה חמורה אינו עובר אלא בעשה כדכתיב ויצא וגומר ואם נכנס למחנה לויה שאין בה קדושה כ"כ עובר בלא תעשה שהוא חמור מעשה כדכתיב ולא יבא וגו' · ומתרץ דאם אסור ליכנס למחנה לויה בלא תעשה כ"ש כו' · וא"ת והרי אין עונשין מן הדין · וי"ל ה"מ היכא דלא ריבו כלל בתורה אבל הכא כתיב שעובר בעשה אלא לא תעשה בא מן הדין בדבר זה עונשין · והרא"ם תירץ משום דתרוייהו מחנה שכינה ומחנה לויה חדא קדושתה של שכינה הוא וכחד חשיבי להו וכו' · ע"ש כי האריך · °(קנ"מ) וכתב הרא"ם וא"ת מנ"ל לפרש ויצא אל מחוץ למחנה על עשה ול"ת דלמא מחנה לוי' בעשה ול"ת במחנה שכינה דהכי איתא בגמ' דאי דרשינן לשתי מחנות ליכא למדרשינהו בעשה ול"ת · ונלע"ד דס"ל לרש"י מדכתיב בסיפא דקרא ובא השמש יבא אל תוך המחנה ולא כתב אל תוך המחנות כיון דמיירי בשתי מחנות הל"ל אל תוך המחנות ש"מ דקרי להו מחנה אחת לומר שאסור בשל זה כזה: יב [והיה · שאינו טהור] ר"ל דודאי יכול לטבול כל היום מפני שירכה אלא ר"ל מה שכתוב בקרא והיה לפנות ערב ירחץ במים שלא תאמר אבל קודם לכן לא · אלא קרא עצה טובה קמ"ל כמו שכתיב אחריו וכבא השמש יבא אל תוך המחנה · כיון שאינו טהור בלא הערב שמש מה לו לטבול בעוד היום גדול · וזהו שנקט רש"י סמוך להעריב שמש יטבול שאינו כו': יג [ד"ה מחוץ · חוץ לענן] וא"ת והלא משמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדפי' בפרשת חקת · וי"ל אין מוקדם ומאוחר וזה נאמר קודם מיתת אהרן: °(קנ"מ) דהיינו חוץ לג' מחנות דהא כתיב ויצאת להם במחנה ישראל היו א"כ היינו חוץ לג' מחנות ומ"ש חוץ לענן לא תימא שלא היה זה נוהג אלא במדבר שיהו מוקפי' בעננים דהא כתיב בתחלת הפ' כי תצא מחנה שמשמע שהוא מצוה לעתיד אלא כתב חוץ לענן כלומר חוץ לג' מחנות ולא כמו ויצא מחוץ למחנה דלעיל שפי' חוץ למחנה לויה ומותר במחנה ישראל וכן משמע בנ"א: יד [על · לבד] כלומר שיתד זה תהיה לך לבד שאר כלי תשמישך כדי שתחפור בה: טו [ולא יראה · הקב"ה] הנזכר בראש הפסוק דאם לא כן לא יראה בגירי תמת היו"ד מבעי ליה: יז [לא תסגיר · כתרגומו] עבד עממין פירוש עבד שהוא ישראל הנמכר לע"א כדאיתא בגיטין דף מ"ה · ולפי' זה קשה למה קרא אותו הקרא עבד דהא ישראל הוא ל"פ ר"א וכו'

וכו' ולפי' של ר"א קשה כיון דהאי קרא דלא תסגיר ליתנא דפירות הוא כמו שאמרו מכאן שהמוכר עבדו לע"א או לחוצה לארץ יצא לחירו' א"כ קשה למה נקט ליתנא דלא תסגיר הל"ל לא תעביד עבד אל אדוניו מ"ה נהגן גם לטעם ראשון: יח [ד"ה ולא יהיה · לגבר עבד] כלומר הואיל ואונקלס תרגם כן אל תשיב לי תשובה קושיא מפני שיכולני לתרץ שגם אונקלוס סובר כמותי שאף זו כו' וכן פירש בסמוך כן: יט [ד"ה גם · לרבות שכווייהם] ואם תאמר והיכן שבק רש"י דברי ב"ה דאמר הם ולא שכווייהם ומפרש כב"ש דדרש גם לרבות שכווייהם · וי"ל כיון דקאמר כנגד גם לב"ה קשיא מ"ה פירש אליבא דב"ש: כ [לא תשיך · אזהרה ללוה] דאם לא כן לא תשך מיבעי כי הלוה הוא הגורם לתלוה שישכנו: כא [לנכרי · ולא לאחיך] לא תשיך לאחיך לא תשיך · ואין להקשות והא הוו ג' לאוין דכתיב ולפני עור לא תתן מכשול · י"ל דהאי לאו הוא לאו שבכללות דהא דרשינן ביה פי' שהוא עור בדבר כלומר לא תתן לו עצה שאינה הגונה ואין לוקין על לאו שבכללות · א"כ כיון דדרשו על הסומא בדבר מ"ה לא רצו למנות אותו בכלל הלאוין · והר"אם פירש עובר בשני לאוין לאו דלא תשיך ולאו דלפני עור לא תתן וגו' והאריך שם · ומה שכתבתי כן מצאתי: כב [לא תאחר · ג' רגלים] ר"ל דכתיב לעיל בסוף פרשת ראה בחג המצות בחג השבועות בחג הסכות לא הל"ל רק במקום אשר יבחר ולא יראה וגומר שהרי ברישא דקרא כתיב שלש פעמים בשנה ומסתמא קאי על שלשה הללו ולמה נאמר אלא ליתן ג' רגלים לנדר שאם אינו משלם בג' רגלים עובר בלא תעשה ועשה: כד [מוצא · ליתן עשה] רצונו לתרץ הא כתיב לעיל לא תאחר לשלמו ש"מ שצריך לקיימו: כה [כי תבא · בפועל] ומפרש והולך שאל תקשי מנליה לפרש בכי שהרי כתיב ואל כליך לא תתן מכאן שלא דברה כו' אבל שכרו לעדר ולקשקש אינו אוכל ש"מ דבפועל בבציר הכתוב מדבר: [ד"ה ואל כליך · לעדור] פירש שמלקט הענבים הרעים מתוך הטובים: כו [כי תבא · אף זו בפועל] שהרי כתיב וחרמש לא תניף מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הקציר שאתה קוצר ונותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו לפרוס או לשאר דבר אינו אוכל ש"מ דבפועל הכתוב מדבר:

פרשה כד

א [כי תצא · שלא תמצא] דהא הקרא נותן טעם למה לא מצאה חן בעיניו כי בה ערות דבר משמע דמצוה עליו כו' · וזה שנאמר מלת והיה שהוא לשון ודאי' כלומר מצוה · (כש"י) דהל"ל והיה כי מצא בה ערות דבר ושלחה מביתו. ול"ל דכתב אם לא תמצא וגומר אלא הכתוב בא ללמד שלא תאמר יש לשהות אפילו לאחר זמן ויש לחוש שמא ביני וביני תמצא חן בעיניו ולא ישלחנה · לכן מצוה עליו לגרשה וידעתי מה שכתב הר"אם ואין רצוני להאריך: ב [לאיש אחר · אין זה] פירש אין זה השני הכונס אותה בן זוגו של ראשון שגרשה · בן זוגו פי' דומה לו דאם לא כן אחר ל"ל: ג [ושנאה · סופו לשנאתה] דאם לא כן ואם שנאה האיש האחרון מבעי ליה: ד [אחרי אשר · לרבות סוטה] פי' דאין לומר כמשמעו אם נשאת לאיש דא"כ הוה משמע דוקא אם נשאת אסור להחזירה הא גרושתו מן האירוסין מותר להחזיר וזה אינו דהא כתיב ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה וגומ' והיתה משמע הויי' שהוא לשון קידושין ש"מ דאף גרושתו מן האירוסין אסור להחזיר א"כ אחרי אשר הוטמאה ל"ל אלא לרבות סוטה שנסתרה כלומר אחרי שהוא ספק שמא הוטמאה לא יבא עליה עד שישקנה מים המאררים · ואע"ג דאיסור סוטה שנסתרה בהדי כתוב גבי טומאה דאמרינן במס' סוטה דף כ"ח ונטמאה ג' פעמים

לבועל וחד לבעל וחד לתרומה כבר תרצו בגמר' דאיצטריך קרא דהכא לאיתויי שלא כלאו: ה [אשה חדשה · לו] (נ"א) דאל"כ כי יקח איש בתולה מ"ל: [ד"ה לכל דבר · אבל המחזירים] פירש עליו דכתיב בקרא מיעט הוא דוקא עליו לא יעבור כל דבר הצריך לצבא אבל אחר עובר: [ד"ה יהיה · אף בשביל ביתו] פי' מלת והיה רבוי הוא הוסיף לו הויה אחרת להיו' כזה דהיינו הבונה בית וחנכו והנוטע כרם וחללו ולא עלת להם שנה לחינוך לחילול שהם שוים לכונס אשה ולא עלת' לו שנה לתוספתו שלא יזוז ממקומו ה"ה נמי גבי חינוך וחילול: [ד"ה ושמח · של ושמח] פי' בחיר"ק תחת השי"ן אלא של ושמח פירש בקמ"ץ תחת השי"ן: ו [ד"ה לא יחבל · בב"ד] ר"ל דלא יחבול משמע דאסור למשכן אותו בב"ד וזה אינו דהא מדהוצרך להזהיר השב תשיב לו את העבוט ש"מ דמותר למשכן ומתרץ דמה דכתיב כאן לא יחבול ר"ל אם בא למשכנו כו' כגון שבתחילה הלוהו בלא משכון ועכשיו בא למשכנו כו': [המשכין בהן אוכל] משום דר"ל מ"ש כי נפש הוא חובל משמ' כל דברי' שעושה בהם אוכל נפש וא"כ למה נאמר רחיים ורכב דהא בחד סגי דהא תרווייהו כלי אוכל נפש הם אלא כדי ליתן לאו על רחיים לחוד ועל רכב לחוד ואע"פי שזה צריך לזה מ"מ הואיל ושני כלים הם עובר על כל א' וא': ז [כי ימצא · בעדים] הוצרך לפרש שלא תאמר כיון דנמצא בידו מלה דמצא אפי' ליכא עדי' נעשה שגנבו קמ"ל דהתם מציא' בעדי' דאל"כ יכול לומר שלא גנבו אלא הוא מכר את עצמו: ח [השמר · ולא תקוץ בהרת] מפני שבתלישת סימני טומא' או בקציצ' הנגע עצמו לא יוכל הכהן להבחין את הנגע אם הוא טהור או טמא: ט [זכור · שלא תלקה בצרעת] דאל"כ מה ענין זה לזה · ול"נ דרש"י בא לתרץ יתורא דכתיב בקרא גבי נגע צרעת לשמור מאוד ל"ל ועל זה פי' אם באת להזהר שלא תלק' וכו': י [כי תשה · משוב] ויהיה פי' תשא מלשון לא תהיה לו כנושה ותרגומו ארי תרשה גם זה לשון חוב הוא כמו מאחרי רשותך פאדרי אפרעשפי' מבעל חובך אפי' סובין תקבל (ב"ק דף מ"ו): [ד"ה משאת · חוב] אבל לא תפרש מלת מאומה זה כשאר מאומה שבתו' בקרא שפירושו לא כלום: יב [לא תשכב · ועבוטו] דאי כמשמעו פשיטא אסור רבית: יד [אביון · תאב] פי' תאב ואנס קרובים בעיני': [ד"ה בשעריך · גר תושב] וכאלו אמר או מגרך או אשר בארצך או בשעריך · ומפני שאו בשעריך מורה על גר תושב ואו מגרך מורה על גר צדק ושניה' מכונים בשם גר פי' בשעריך אמר מגרך קודם אשר בארצך המורה על שכר בהמה וכלים ולא שכר נופש הוא · ולע"ד דפי' בשעריך קודם בארצך כי היכי דנכני מארצך שכר בהמה וכו' דאי לאו בשעריך ה"א בארצך לרבות גר תושב אתא דמסתבר טפי: טו [ואליו · אל השכר] פרש"י שמוסר נפשו עליו לעלות בכבש גבוה וסיכן עצמו ליפול וליתלו' באילן בשעל' עליו: [ד"ה והיה בך חטא · מ"מ] ואפי' לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך אלא שמטהרין כו': יו [לא יומתו · בעדות] (כש"י) על זאת החלוקה קשה פשיטא דהא כבר כתוב איש דהיינו האבות בחטאו ימותו ולא בחטא בנים אבל על החלוקה השני' דהיינו ובנים לא יומתו על האבות לא קשיא כלום דאי לאו האי קרא הו"א דוקא איש בחטאו יומתו אבל לא בנים אלא ודאי דקרא לא מיירי בחטא אלא בעדות בני' ומדרישא איירי בעדות סיפא נמי לא איירי בעדות ומעתה איש בחטאו יומתו כפשוטו ואפ"ה אמר איש למעט הא מי שאינו איש כגון הקטן מת בעון אביו בידי שמי' ולא בידי בית דין: יז [ד"ה לא תחבול · שלא בשעת] הוכרח רש"י לפרש פה אע"פי שפי' לעיל בכי לא יחבול כדי שלא תטעה לומר ל"ל לקרא למכתב

לשכקס ולא תחבול בגד אלמנה והא לעיל כתיב השיב תשיבנו לו אלא לפני כקט קרא גבי אלמנה לא תחבול דאפי' משכנו בשעת הלוא' חייב להחזיר מ"ה פי' שלא בשע' הלואתו אבל בשעת הלואתו אין צריך להחזיר דלא תחבול לא שייך אלא שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואתו כיון שנותן מדעתו אין שייך בו לשון חבלה · והא דנקט קרא ולא תחבול בגד אלמנ' ללמד שאינה כהשב' אלא משום שלא להשיאה שם רע בשכנותי' כדאמר בגמר' פרק המקבל · א"כ להשוות אלמנה בין עניים ובין עשיר' דאין ממשכנין אותה : יט [ושכחת עומר · ולא גדיש] גדיש היינו שיש בו סאתיים : [עומר שיש] דאם הקפיד' תורה על סאתים מה לי גדיש מה לי עומר : [ד"ה בשדה · שכחת קמה] פי' אם אין בקמה סאתים אבל אם יש בה סאתים אינה שכחה דומיא דגדיש דלא הוה שכחה : [ד"ה למע' · שלא במתכוון] פי' שכששכח אותו ועדיין לא ידעו בו הבעלים וכבר זכו בו העניים מיד שלא בכוונת בעליה ואפ"ה כתיב למען יברכך : [אמור מעתה נפלה] וקשה מנ"ל זה בשלמא בשכחה שהוא בוכר ששכח שם ולא חזר ליקח ומקיים הכווי של מקום שכ' לא תשוב לקחתו כ' למען יברכך אבל זה שאבד סלע ואם הי' יכול לקחתו לא הי' מניחו מנ"ל שיתברך במציאת עני ועמ"ש מה שכ' רש"י ק"ו לעושה במתכוון במאי איירי אי בצדקה שנותן לעני מאי קמ"ל בזה ואי בענין זה שהפיל בכוונה שימצא עני והוא אויל לדרכו ק' מנ"ל דשפיר עשה ושמא ימצא גוי או רשע או עשיר בשלמא בשכחה ודאי יש לו שכר שמקיים לא תשוב לקחתו אף שימצא אינו הגון או אויל לאבוד כמו בווי טריפת שמן משא"כ בסלע אף שיש סברא לאידך גיסא דבשכח' אפשר שמצטער על ששכח מ"מ יש לו שכר מכ"ש בסלע שמתכוין שימצא עני · מ"מ מנ"ל להכריע כיון שיש סברא להיפך כנ"ל · ונראה דרש"י דייק דסיל"ל לא תשוב לקחתו למען יברכך וגו' לגר ליתום וגו' דפי' משמע בשביל שלא ישוב כאן ברכה אבל מדכ' לגר ליתום וגו' ועי"ז קאי למען ש"מ דברכה לא בשביל עני אף שעשה שלא מדעת ששכח ק"ו לעושה במתכו' כיון שכן מעתה וזכינו לזה שנפל סלע כו' ודו"ק כלי"ש : כ [לא תפאר · תפארתו] פירש"י לא תטול כל פריו ממנו עד שלא ישאר פאר · ולשון לא תפאר מלשון וכל תבואתו תגרש שפירושו עקירה : [ד"ה אחריך · שכחה] ר"ל שכחה אילן מדכתיב אחריך משמע מה שאחריך הוא בכל תשוב : כא [תעולל · פסינין] פרגים אחכפוי שבאשכול קרויה סדרה שדומות לשדרה של אדם שמחברת את הצלעות וכן מחוברים לו אשכלות קטנות · הנקראין פסינין ופסינין לשון מטיבה דכיתה לכתפיו תרגום ירושלמי מפסיק יתיה לפסינין וכשפספינין שוכבים זה על זה כמשאוי שמוכבות על כתפות של אדם לכך קרוי כתף · ונסף הם נרגרי ענבים שמחוברים הרבה בסוף השדרה וניספין למטה כל אילו אינם לעניים אבל כשאין בהן לא כתף ולא נטף שלא מפוורין הוא לעניים · מהאחי · ורא"ם פירש כל שאין לו לא כתף ולא כתף והן שתלויות כראשי הזמורות הנקראות בלשון יוונציאה · שאין בהן כתף שהן הפסתין שוה על גב זה כו' : ולא נטף שהן הגרגרין התלוין בשדרות האשכולת ונקרא הכתף פסינא מפני שמפסיק בינו לבין הכתף האחר מלשון מפסין ועולה שפירושו מפסיק ועולה · עכ"ל · ועיין לעיל בפרשת קדושים ושם מפורש יותר :

פרשה כה

א [כי יהיה · אל המשפט] מדהל"ל כי יגשו אנשים אשר יהיה להם המשפט ש"מ לה"ק אם יהיה ריב מוכס שיגשו למשפט ולא יוכלו להשפר כ"א ע"י משפט : ב [אם בן הכות] כתרגומו · וי"מ שהוא לשון ניכה שהוא בר דעת לאפוקי חש"ו · ויש מפרשים שקאי אשופט כלומר והיה אם השופט מבין שעבר וראוי להכות : מהאחי · [שלא כתק לששם] וה"ה לאו שאין בו מעשה ולאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ולאו שניתן לתשלומים ולאו שבכללות כדאיתא במס' מכות דף י"ג : [ד"ה לפניו לאחריו ב'] הרי ג' רצועות אחת לפניו כלו' שליש לפניו וב' ידות מאחוריו · וי"מ כדי רצועת שיהיו י"ג מכות משום דבן י"נ בר עונשין היא · לפניו ר"ל כנגד לבו לאחריו על גבו דאותן ב' שלקיס קנס הוא : [במספר לחד] רצה לומר בכמ"ש תחת הכ' : [ושלשים לת'] כלומר שצריך למנות ולהזכיר במנין ארבעים חסר אחת ולא שיאמר ל"ט אלא יאמר ארבעים חסר אחת והטעם כדי שלא ישכח וילקה אותו עוד מכה א' ויעבור על פן יוסיף ונומר ע"ה הוא מזכיר ארבעים חסר אחת כדי שיזכיר ובזה כמי ניפא שמזכיר בקרא ארבעים ולא ל"ט : ג [לא להכה את חבירו] דהא הכא בתפלה מכה ביותר ואף על פי כן כתיב ולא יוסיף כ"ש אם מכה את חבירו בחנם דתחילתו באיסור מעובר בלא תעשה : ד [לא תחסום · חיה ועוף] דילפינן שור שור כו' כדפרישי' לעיל : [שור להוציא את האדם] פירש כיון דשור לאו דוקא א"כ לכתוב דחמנא לא תדוש בחסימה : [ד"ס בדישו · מבמון] ר"ל בדישו משמע דוקא בשעת דישה א"כ יכול יאכלנו מבמון שלא בשעת דישו ואס"כ יהא מותר לדוש כך בחם ומה ת"ל וכו' : [מכל מקום] דאל"כ הל"ל לא תדוש בשור בחסימה דמשמע דוקא בשעת דישה אסור ומדכתיב לא תחסום משמע מ"מ ובדישו לדרשא אצטריכא אפי כמו שמפרש והולך ולמה נאמר דישו וכו' ובעין זה פרשתי בסוף פרשת עקב על לא יתייצב איש וגו' : [ובגד ערות] ר"ל אם נותנים על הגב לוינסן ונפקשרו זה על זה וצריך להפריד' זה מזה אם רוצה ליטלן · ופירש שאלו המלאכות אפילו מזוה ליכא אבל במלאכות שהן גידולי קרקע ולא נגמרה מלאכתן אף על פי שאינו עומד בלאו בדכפקא חסור ולא אדם מ"מ מזוה איכא אם לא התנה עמו אבל באלו אפילו תנאי לא צריך : ה [ד"ס ישבו · המיוחדים] ר"ל דוקא שמיוחדים בנחלה שזה יורש את זה אם מת דהיינו אחים מן האב פרט לאחי' מן האם שאין זה יורש את זה : שכל קרובי אביו יורשין אותו ולא אחיו מאמו · וא"ת למה לי ומדו תיפוק לי מג"ש דאחים אחים מבני יעקב כתיב הכא אחים וכתיב העם שנים עשר עבדיך אחים וגו' מה להלן מן האב אף כאן מן האב · וי"ל כיון שמצינו דנקראו אחים אפי' קרובי' כדכתיב אנשים אחים אנחנו ה"א אפילו קרובים חייבים ליבם וכמו שמצינו גבי בועז לכך כתיב ישבו המיוחדים בנחלה וכו' ובגמרא פרק ב' דיבמות תירצו בענין אחר ע"ש והביא הרא"ם ע"ש : [ד"ה ובן אין · עיין] ר"ל מדכתיב אין ביו"ד הל"ל אן חסר יו"ד כמו שנכתב בסמוך מאן יבמי חסר ח"ד ומדכתיב ביו"ד קוראו עין ואלף מתחלף בע"יין והוי כאלו כתיב עין ר"ל עין עליו שאם יש לו בן או בת כו' שפטורה מן החליצה ומן היבום : ו [והיה · גדול האחים] ר"ל שמצוה בגדול לייבם · וא"ת דלמא ואם אין בכור פטורים מייבם · וי"ל דא"כ לא הל"ל כי ישבו אחים יחדו דהוא בא ללמדך פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כדמפרש"י ואם אחיו שאינו בכור אין מייבם למה אצטריך למעט אשת אחיו שלא היה בעולמו פשיטא דהא לאו בכור הוא אלא ודאי ש"מ דאף אחיו שאינו בכור מייבם ומה שכתוב בכור בא ללמדך מצוה בגדול האחים כדפ"רשי : [ד"ה אשר תלד · פרט לאיילונות] ושיעור הכתוב כך הוא ולקחה לו לאשה והיה הבכור כלו' המייבם והוא בכור אשר תלד

ואותה יבמה תהא ראוי' לילד פרט לאילוני' כו': [יטול בנחלת המת] (כגמ') אתה אומר לנחלה או אינו אלא שאם שמו יוסף קורין שמו יוסף יוחנן קורין שמו יוחנן נאמר כאן שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף כאן נחלה: [ד"ה ולא ימחה· פרט לאשת סריס] ותנן ביבמות דף ע"ט אם היה סריס חמה פרש"י שלקה ממעי שלא ראה חמה שעה אחת בכשרותו אבל סריס אדם שהיתה לו שעת הכושר חולץ וחולצין לאשתו: ז [השערה לתרע] ואינו כמו בשערין תאכלנו שפירושו עיר דהא אל הזקנים כתיב ומושב הזקנים הוא בשער כ"ד: ח [ד"ה ואמר· בלה"ק] דילפינן ואמר ואמר ג"ש כתיב הכא ואמר וכהלן בפ' כי תבא אומר ואמרו אל כל וגו' מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש והתם מנלן ילפינן ענו' ענו' מהדדי דהכא כתיב וענו הלוים ולהלן בפ' יתרו הוא אומר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: ט [וירקה· ע"ג קרקע] פי' בפניו כנגד פניו לא בפניו ממש פי' משום דוירקה דכוק לעיל למלת לעיני הזקנים כאלו אמר לעיני הזקנים וירקה וישאר בפניו לבדו וע"כ צ"ל שפירושו כנגד פניו ומשום דהרוק הוא דוקא כנגד פניו משוב כאלו הוא בפניו ממש לכן כתב בפניו ולא לפניו: י [ונקרא· לומר חלוץ] פי' דק"ל מלת בישראל ל"ל · ומתרץ מצוה וכו' ויהיה פי' בישראל במעמד ישראל שיהיו שם בשעת חליצה לקרא חלוץ הנעל ואע"ג דכתיב בקרא בית חלוץ · י"ל דמלת בית לדרש' אתי בית א' הוא בונה פי' ולא שתי בתים פי' שאם כינס יבמתו אסור לו לייבם את צרתה: כ [כי ינצו· לידי מכות] דא"כ הל"ל כי יכה איש את אחיו וקרבה וגו' · ומתרץ דע"י מכות סופו לבא לידי מכות: [מתוך ידי מכות] הא דנקט לשון מכה ולא נקט לשון ריב כמו שנקט למעלה אין שלום יוצא מתוך מריבה · משום דלשון הקרא נקט דלמעלה כתיב כי יהיה ריב נקט מריב' וכאן כתיב כי ינצו נקט מכות: יג [גדולה שמכחשת] כגון שמניחם מנה שלם או שמניחם חצי מנה אלא זה מכחיש את זה כלו' שאחת גדולה ואחת קטנה: יד [לא יהיה לך אם עשית] דאל"כ לך ל"ל לא יהיה בכיסך אבן ואבן מבעי ליה · ויהיה פירש הקרא הכי לא יהיה לך כלומר אם יהיה בכיסך אבן ואבן או לא יהיה לך ומפני שאי אפשר לומר אם אתה עושה כן וכו' אלא לאחר שתפרש הבנת גדולה וקטנה פירש תחלה גדולה וקטנה ואחר כך לא יהיה לך שלא ע"ד המקרא: [ד"ה אבן ואבן· משקלות] ר"ל וכי אסור להיות אבנים בביתו · ומתרץ משקלות ששוקלין בהן דומיא דאיפה שהוא שם מדה ה"ה באבנים: טו [אבן· יהי' לך הרבה] דלך בתרא דומיא דלך קמא שהוא דבק עם עונש עבירה אף לך בתרא דבק עם שכר המצוה: יז [אכור· בא ודון] ר"ל בא הא יב ויתגרה בך מלחמה ויהיה לך יח [אשר קרך· ננכך ובשירך] ר"ל כדבר הם שהכל ירא מהכו כך עד"א היו יראים מכם אבל עמלק ציננך והפשירך לשון חים פושרין: [הקרה אותם] ר"ל הראה אותך קר בפני אחרים: [ד"ה ויזנב· מותך מילות] פירש כי אבר המילה הוא כמו הזנב פירש מזנב ששך הזנבות שלכם פי' המילות וזורקן כלפי מעלה כלו' שהטים דברים כלפי מעלה לומר מצוה שצויתה לעמך ישראל מה הועלה להם: [ד"ה כל הנחשלים· חסרי כח] דנחשלים הוא שלשון חלש · דסרב' תיבות שניהו שנתחלשו כמו כשב כבש וכן אפילות פירש רש"י בספר' וארא בסופו פלאי פלאות וכן שמלה שלמה: [השגן פלסן] שנפלטו מן השגן כסתך מילתן מעתלך: [ד"ה ולא ירא· עמלק] שלא תפרש שהוא תואר לישראל שלא היו ישראל ירא אלהים דומיא דעיף ויגע לכ"א עמלק וכו' ודרשו כך מדנקוד

קמ"ץ תחת היו"ד א"כ הוא פועל עבר כמו כי זקן יצחק ואלו היה תואר ה"ל ליכקוד בש"א תחת היו"ד: יט [תמחה· מעולל] כלו' שלא תשאיר אחריו זכר שמשה זכר עליו לומר זה של עמלק היתה דא"כ תכה מבעי ליה:

חסלת פרשת כי תצא

כי תבא

פרשה כו

א [וירשתה· עד שכבשו] וא"ת למה לא מפרש רש"י זה לעיל בפר' שופטים גבי פר' מלך דהתם נ"כ כתיב וירשתה וישבתה בה · וי"ל דדעת רש"י לתרץ לל"ל כאן וירשתה וישבת בה דהא מלך נמי איכא דילפינן ביאה ביאה מהדדי מה התם אינן חייבים אלא אחר כיבוש וחלוק אף הכא כן והאי נ"ש נזירי דהיא הלכה למשה מסיני כמו שפי' רש"י גם שלם לך גבי חלה על בהאכס אל הארץ משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה וכו' וכיון שפרש לך בהא מהן וכו' · ר"ל וכיון שפרש לך במלך שאינו אלא אחר ירושה וישיבה אף בולן כן אלמא דנ"ש גמורה · וא"כ לל"ל כאן וירשתה וישבת בה · ומתרץ מגיד שלא נתחייבו בביכורים וכו' · וא"כ בעניין אכיל' מדבר וה"א דמיד חייבי' בביכורים קודם שנהנין מהן כדאמרינן כל הנהנה מן העה"ז בלא ברכה כאלו מעל ולא הוי ילפינן נז"ש ממלך · ל"כ לפרש גיה בהדיא וירשתה וישבתה בה · אבל לעיל בפ' שופטים לא היה ילפי' לה מביכורים דה"א מיד כשנכנסין לארץ מצווים להעמיד מלך דהא בשביל זה משימין עליהם מלך כדי שיב"ז לפניהם לזלחמה ואין לך צורך יותר גדול משעת כיבוש וחילוק דאז היה עיקר מלחמה · ולכן צריך לפרש בה וירשתה וישבתה בה שאינו אלא לאחר כיבוש וחילוק כדי שיתלו הכיבוש בהקב"ה ולא במלך בשר ודם: (ר"ד) ונראה דרש"י ס"ל דמ"ש בספרו כאן אל מקום אשר יבחר זה שילה ובית עולמים דהיינו קודם שילה לא היו בכורי' אעפ"י שהיה להם במות וכוה נבאר כוונת רש"י דקשה לו למה אמר כאן והי' כי תבא כאשר מרשים רש"י וגבי מלך לא כאמר והי' אלא כי תבא והכי תרוייהו ש וין לדין כדאיתא בפ"ק דקידושין ע"כ פי' דגבי מלך פשיטא הוא דלאחר ירושה וישיבה דהא מפרש בקרא כן אלא דכאן ה"א דחיוב הוה גם קודם שילה אלא דהיה התיר להביא גם לבמות דהם היו במקום בנין המקדש אבל לאחר ירושה וישיבה שהי' נאסרו הבמות ואסור להביא כק לשילה ובית עולמי' ע"כ אמר שכתוב והי' כו' דוה מגיד שלא נתחייבו כלל קודם ירושה וישיבה: ב [מראשית שאין כל] כך היא הגירסא ברוב ספרים שבידינו והקשה ע"ז הר"אם ל"ל מראשית תיפוק לי' מג"ש דארץ ארץ שאין חייבין בביכורים אלא ז' מינין בלבד ועוד מ"ש הכי דרשינן מראשית ולא כל ראשי' למעט שלא יהו ראשיות כל האילנות חייבין בביכורים אלא מקצתן בלבד ומ"ש גבי חלה דדרשי' מראשי' ולא כל ראשי' למעט שלא יעשה כל עיסתו חלה והאריך בזה ועיין (בכש"י) באריכות ועוי' בר"אם שהקשה והלא דרשינן מראשית לא כל ראשי' אלא פרי א' או ב' וכאן פי' לא כל ראשיות אלא מז' מינין דכתב שאין וכו' ועוד מה שפי' כאן וזית שמן ואין כאן מקומו גם בספר' עקב פי' זיתים העושי' שמן עיד ומאי כל פרי מרבה כאן · ונראה מראשית כולל ב' פירושים א' למעט מינים רק ז' הב למעט הכמות מפרי ואם למעט המיני' ולעולם כל הראשית קש' מאי כל פרי אין לומר לרבות מכל ליטול כל הראשית קשה איפכא הו"לל ראשית מפרי דמ"ס ממעט מיני פירות אלא י"ל

לפי'

לפי' זה הוא"ל שמינה הפסוק אבל ז' מיני' לקראותן בשם משקין וית שמן ודבש וה"א דאינן בכלל פרי אלא משקין ומי פירות הן לכך כ' כל פרי מז' מיני' אבל אם נאמר מראשית ולא כל ראשית אלא פרי א' או ב' י"ל כל הפירות אף שאינן מז' מינין חוץ זית שמן ודבש · וכ"ז מיושב ר"ש מראשי' ולא כל ראשית אלא מקצת וא"ת למעט לא כל ראשיות ומתרץ שאין כל הפירו' מיינן כו' נחמ' כ' ארץ כו' ר"ל זה ילפי' מג"ש וא"כ ק' כל פרי מאי מרב' אלא לרבות דאף זית שמן ודבש בכלל פרי הן וזית שמן וית אגורי שמשנו אגור בתוכו ואינו נופל לארץ כקצת זיתים וא"כ פרי הוא ולא משקין ולא רצה לפר' שעושין שמן דא"כ היה נרא' לומר משקה הוא כלו"ט: [זית שמן · זית אגורי] והא בפרשת עקב פירש זית שמן זית העושה שמן כי יש זיתים שאין עושין שמן ולמה לא פירש התם כמו שפי' הכא · וי"ל דלעיל מיירי בשבח א"י ועל זה פירש זיתים העושין שמן כלומר בשאר ארצות יש זיתים שאין עושין שמן לאפוקי בא"י כל הזיתים שבה כולן עושין שמן: והכא מיירי קרא בביכורים שאין מביאין ביכורים אלא מפירות א"י ומשבח פירות א"י כדילפינן מג"ש דארץ ארץ והוי כאלו נכתבו כמו בהדיא הפירות בפרשת ביכורים וזית דהכא מיירי בזיתים דא"י שכולן עושין שמן כדפי"רשי בפר' עקב ואם כן אתי שפיר מה שפירש זית שמן אגור בתוכו וכו' כי יש זיתים שמכן זב מהן בעת הגשם ואינן טובים כ"כ ל"פ וית אגורי וכו' · ובזה מתורץ ג"כ מה שמקשים דברי הר"אם אהדדי: [מראשית · אדם יורד] רכ"ל מלת ראשית ל"ל לא הל"ל אלא ולקחת מפרי וגו': [תאנה] לאו דוקא תאנה אלא ה"ה שאר מינין והא דנקט תאנה לפי שממהר להתבשל יותר מכל שאר פירות: ג [אשר יהיה · אלא כהן] ° (קנ"מ) והקשה הרמב"ן ז"ל ולא הבינותי זה דלענין בכורי' מה לי כהן טוב מה לי כהן שאינו טוב כיון דממונו הוא ותירץ הרא"ם דה"א שלא נצטוו בבכורים אלא כדי לכבד לכהן ולהדרו ומאחר שאינו טוב והגון כראשוני' אשר היו לפניו אינו מביא בכורי' לכך הוצרך לכתוב אל הכהן אשר יהי' בימי' ההם שאין יכולת הבכורים לכבד הכהן אלא להתודות לבני הקב"ה ולהודיע שאינו כפוי טובה· (הד"ד) מתרץ וכ"ל דה"א שכתיב הגדתי היום לה' אלהיך שמייחד שמו של הקב"ה על כהן ואין הקב"ה מייחד שמו במייחס כמ"ש גבי יעקב וכאן מייחד שמו על הכהן בחייו ואין ענין זה אלא בכהן טוב שא"כ כאינו טוב כ"כ לא יבא לו כי לא נכון לייחד השם הקב"ה או יבא בלא קריאה קמ"ל דכל כהן כמו שהוא ראוי לזה לומר כן כי משיבות הדור שלו עליו: דא"כ למאי צריך לומר הכי וכי קודם לכן לא ידע הקב"ה כל ואת שבא אל הארץ: [ד"ה ואמרת · שאינך כפוי טוב'] כפוי הוא מלשון ותכפשני באפר: [ד"ה הגדתי · פעם א'] פי' אם היו לו פירות יותר ממין אחר שמהר להתבכר יותר מהשני והוא הביא המין המתבכר לירושלים וקורא ואחר כך שנתבכר המין השני מביאו גם כן א"כ לקרא פעם שנית והוכחתו מדכתיב היום דמשמ' מיעוטא דא"לב היום ל"ל: יד [ולקח · מניח ידו] פירשתי בפ' צו ובפ' תבוה ובפ' אמור והוכחתו מדהל"ל ולקח הכהן הטנא והניחו לפני מזבח ה' וגו' מידך ל"ל אלא מידך מופנה לג"ש נאמר כאן יד ונאמר בשלמים דשלמים יד מה להלן תנופה כדמפורש שם אף יד דהכא לענין תנופה והתנופה דהכא פי"רשי בפ' לולב וערבה שהבעלים אוחזים בשפת הטנא וכהן מניח ידו תחת שולי של טנא ואע"פ דגבי שלמים הכהן מניח יד תחת יד בעלים ממש משום דגבי שלמים ליכא שפה ושולי' משום הכי ידו של כהן תחת יד הבעלים ממש: ה [ועני' לשון הרמת קול] אבל אינה מלשון עניה ותשובה שאין תשובה וואת קורא או שואל והכא מי קראו או שואל מה: [ד"ה ארמי · חסדי המקו'] כלו' כיון שמזכיר חסדיו של הקב"ה שנתן להם את הארץ הוצרך מזכיר כמו שאר חסדים שעשה עם אבותינו דא"כ מה ענינו דארמי אובד אבי גבי ביכורים: [שבקש לעקור] ר"ל כוה והלא לא האבידו וא"כ מאי זה דכתיב אובד דמשמע שהאבידו ויהיה אובד פועל יוצא כאלו אמר מאבד אף שאינו לפי הדקדוק כ"כ לפרש לפי מדרש ר"ל: [ע"א חושב להם] רצונו בזה והלא אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה חוץ מבע"א · ל"פ שהע"א וכו' · ר"ל אפילו בלא ע"א ודוקא בישראל הוא כן : [ד"ה וירד ועוד אחרים] רצ"ל דמשמע מכח זה שהארמי אובד אבי וירד מצרימה וזה אינו · ל"פ ועוד אחרים וכו' ושעיין בפני עצמו הוא : ט [ד"ה ויתן · כמשמעו] וא"כ בע"כ צריך לומר הא דכתיב אל המקום הזה כ"ה אבל אם פירש ויתן לנו את הארץ לאו כמשמעו היינו יכולי' לפרש אל המקום היינו ארץ ישראל: י [והנחתו · אחר הנפה] דאם לא כן הנחתו ל"ל הרי כבר כתיב והניחו והא דפירש וחוזר ומניף הוכחתו מהכא דנצריכן והנחתו שמניחו לפני' מה והניחו דרישא קודם הנפה היה מניף אף וכו': יא [ושמחת · בזמן שמחה] (דנ"ס) דאם לא כן מאי שמחה שייך כאן שכתב ושמחת וגו' והלא אינו נאכלים לזרים דאיתקשו לתרומה · לכ"פ מכאן אמרו וכו': ולכן כמו גבי הלוי והגר א"ל כמו בפרשת ראה שאתה מחייב לשמח אותם עמך כיון שאסורים להם: לכ"פ שגם הם מביאים בביכורים: [ד"ה אתה והלוי · בתוך עריכם] פירש במ"ק עריכם: [ד"ה והגר · ואינו קורא] דקשה לרש"י והא הגר חייב בכל מצות האמורות בתורה ופשיטא דחייב בביכורים דלא היה לו לכתוב אלא אתה והלוי· ומשני מביאו אינו קורא ולהכי מילקו: יא [כי תכלה · בשנה הג'] פירש לא כשתגמור להפריש המעשר של שנה שניה כפי המובן מן בשנה שלישית דמשמע שאתה עומד בשנה השלישית ומפרש מעשר של שנה שניה · דאם לא כן הל"ל כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואת' השנה השלישית לפיכך הוצרך לפרש שפירש בשנה השלישי' שבשנה השלישית ובסר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה שילכו בה ושנה השלישית הוא שנה שלישית של שמטה· [בערב פסח] רצונו בזה להוכיח שיקבע זמן הביעור והוידוי בע"פ ופסוק זה כתיב בפרשת ראה גבי מעשר: [נאמר כאן מקץ] לאו דווקא כאן בפרשה זו אלא רוצה לומר נאמר על מעשר של שנה שלישית מקץ והוי כמו שכתוב כאן מאחר שכתיב כאן כי תכלה לעשר שמדבר גם כן במעשר של שנה שלישית: [ד"ה שנת · אלא מעשר א'] דקשה למה קרא שנת השלישית שנת המעשר וכי שאר שנים שנת אחד וכו' אינן שנים של מעשר הן · ומתרץ שנה שאין בה נוהג וכו': [ד"ה ואכלו · תן להם] קשה לרש"י כי אם אינו רוצה לשאול מה לו לעשות· ל"פ תן לו וכו' עשה מה שעליך יש לעשות. [ושבעו · תשבע קב] שהוא שנים עשר ביצים אבל שעורים צריך ליתן לו קב ודוקא בגורן צריך ליתן לו חצי קב חטים אבל בעיר אין צריך ליתן לו חצי קב שבעיר יכול לילך גם כן לאחרים מה שאין כן בגרנות שהגרנות רחוקים זה מזה: יג [ואמרת · התודה] כלומ' התודה אל לבך · דא"כ קל"ל ואמרת לה' אלהיך מאי לפני כמו דכתיב לעיל גבי הבאת ביכורים · (נ"א) דאי כמשמעו מה צורך לומר להקב"ה הא כבר ידוע לפניו: [ד"ה בערתי נטע רבעי] כדפי"רשי לעיל בפר' קדושים שמעשר שני ונטע רבעי הם נקראים קודש: [ולמדך שאם שהה] רצ"ל והרי אין מעשר שני נוהג בשנה שלישית א"כ לא ה"ל להתודו' אלא על מעשר עני שהוא נוהג בשנה השלישי'. ומשכית עד פסח של שנת רביעי' כדלעיל ל"פ

וללמדך

ולמדם וכו': [וגם · ובכורים] כתב תרומו' ל' רבי' לכלול גם תרומ' מעשר כי היכי דבמתניתין שלפני מעשר שני כלל ביכורי' בכלל תרומה כדפי' שם ר"ש בדכתי' ותרומ' ידך ואר"ז אלו בכורי ורש"י הזכירם בפי' דלאו כל אינם שמעת' במורי: [ד"ה בכל שבותיך קרוי ראשית] רבותו בזה ובכן הקפידה התורה בזה על הסדר: [ד"ה לא עברתי ממין על שאינו] פי' חטין על שעורים: [ולא מלברכך] פי' הר"אם פי' מלשבחך מלברכך בעת שפרשו' מעשרו' ולא מלברכך ברכת הפרש' מעשרו' שהוא נוסח הברכו' שתקנו אנשי כנסת הגדולה שברכו' על המצות אינו אלא מדרבנן: יד [לא אכלתי. שאסור] (קנ"מ) דאל"כ מאי כ"מ אם אכל אם לא אכל · ואע"פ שהודיעו הוא בכל המעשרו' והתרומות כמו שדרשו רז"ל מקרא דוגם נתתיו ללוי וכו' כדלעיל: מ"מ דעולת מתנו משמע מעשר אחד ואין זה אלא מעשר שני שנקרא קודש וע"ש: [ולא בערתי · והוא טמא] ר"ל התרומה בין שהוא טמא ואני טהור: [היכן הוזהר] וא"ת ונימא נמי מכאן הוזהר כמו שפי' לעיל מכאן שאסור לאונן. וי"ל בודאי איסור למידין מכאן ל"פ והיכן הוזהר על כך ר"ל כדי שיעבור עליו בלאו וילקה אבל גבי אונן שאכל אינו אלא איסו' בעלמא ולא מלקות והא דכתי' לא אכלתי באוני אינו אלא סיפור דברים אבל אינו אזהרה כי אזהרה לא שייך אלא מפי הקב"ה · ל"פ אזהרה מניין וכו': [ד"ה ולא נתתי ארון] רבותא קמשמע לן אפילו ארון ותכריכין שהוא של מגו' וכ"ש של חול ועיין (בק"נת) : [שמעתי · בהיאותיו] דאל"כ מת"ל שמעתי בקול ה' הרי כבר התודה שקיים כל מה שצוה עליו ושנשמר מכל מה שהוזהר עליו ומזה בעצם עצמו דרשו גבי עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו · רא"ם: [ד"ה עשיתי ושמחתי] ר"ל אחרים: טו [השקיפה · עשינו] דאל"כ מה מקום לתפילה זו לכאן · אלא מכיון שעשינו וכו' ראוי לך לעשות מה שהבטחתנו אבל עכ"פ תפלה הוא · ולא כמ"ש (הרא"ם ודב"ט) : [וקיימת ארץ] ר"ל במה שתוסיף שלא נתן לנו כו' שבשבועה לא הוזכר ארץ זבת חלב ודבש וא"כ איך כתוב הכא כאשר נשבעת וגו' · ל"פ לתן לנו כלו' כאשר נשבעת לתן לאבותינו וקיימת ההבטח' שהבטח' ליוצאי מצרים ליתן לה' ארץ זבת חלב ודבש יותר ממה שנשבעת לאבותינו: יז [ד"ה ושמרת בת קול] דק"ל בו דאי להכי נסמכה פרשה זו להכא לפ' ביכורים שיהא נמי הא דכתיב ושמרת ונאמר קאי בפרשת ביכורים ואיך נופל אפרש' ביכורים ושמרת ועשית אותם וגו' כיון שבפרשה ביכורים כתיב שכבר עשה המעשה שכבר הביא הביכורים כדמשמע מהשקיפה ממעון קדשך וגו' · ל"פ בת קול מברכתו כו' · הר"אם · ולי נראה דק"ל דהם הקרא כפשוטו ל"ל דכתיב היום הזה וכו' הא כבר הוזהר על זה בפרשת והיה אם שמוע ובפ' ואתחנן אלא ע"כ צ"ל דכל העניין קאי על הבאת ביכורים וא"כ מאי דכתיב ושמרת ועשית על מה קאי ואין כאשר ודבק עם את ה' האמר' וכו' אלא ע"כ ברכ' שבת קול מברכת אותו וכו': יז [האמרת · הבדלתי] וכו פי' של האמרת היום וגו': [והוא הפרישך] זהו פירושו של וה' האמירך וגו': [הוא לשון תפארת] האמרת שבשם כמו יתאמרו כל פועלי און ושתבחו שדרכן בלשם (רש"י תהלים דף נ'):

פרשה כז

א [שמור · לשון הווה] פי' הוה שומר המצוה הזאת תמיד לא לשון ציווי דא"כ היה לינקד השי"ן בשב' אין לפרשו שהוא מקור דא"כ שמור תשמור מבעיא ליה כמו פתוח תפתח נתון תתן רא"ם : ב [והקמות לך ·

ג' מיני אבנים] מן המקראות דהכא לא מוכח מידי אלא מן המקראות שביהושע מוכח הכל דביהושע כתיב שנים עשר אבנים הקימו בירדן במקום כפות רגלי הכהנים ושנים עשר אבני' הקימו בגלגל במלון ראשון של א"י ועל אותם אבני' כתב מתחלה בהר עיבל כל התורה ומשום דכתיב ביהושע שני מיני אבני' דהיינו ירדן וגלגל מ"ה נקט רש"י תחילה שני מקומות אלו אע"פ שמתחלה הקימו אותן בהר עיבל כיון שקלפו אותן ולקחו והקימו אות' בגלגל מ"ה נקטינהו בהדדי ועל זה כתב רש"י כדאיתא במסכ' סוטה דהתם מביא הקרא דספר יהושע וג' מיני אבני שכתב רש"י ר"ל ג' מיני מקומות · ובזה יתורצו קושיות הרא"ם שהק' על רש"י ו"ל ממסכת סוטה פרק אלו נאמרין : [ד"ה באר היטב] ע"ל בפר' דברים וגם פרשתי · (נח"י) והטעם שנכתב בע' לשון שיוכנו כדאי' במסכ' סוטה דף ל"ה שיוכלו האומות להעתיקה : ט [ד"ה היום · כאלו היום] פי' מדכתיב נהיית' לעם לה' אלהיך ולא כתיב תהיה משמע שעל כריתת הקודם קמיירי ומדכתיב היום הזה למדנו שרמז להם שבכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באתם וכו' הר"אם · ול"נ דמהיום הזה דייק כמו גבי היום ה' אלהיך מצוך דאין לומר כמשמעו שהרי באותו היום קבלו עליהם שברכות והקללות האמורות בהר גריזים ובהר עיבל · דאי מ"ה נאמר היום הזה א"כ ה"ל להקדים ולומר ויצו משה את העם וגו' שהוא פרשה הקללות ואח"כ ה"ל למינקט פרשת היום הזה דאין שייך לומר הכא אין מוקדם ומאוחר בתורה כיון דהוא עיקר הטעם לפי של' היום הזה : יב [הפכו לוויים] אע"ג דכתיב שמעון ולוי ויהודא וגו' משמע דאותן ששה שבטים היו מברכים ולא שבט לוי לבד · וי"ל מדכתיב ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ובע"כ צ"ל על הקללה אבל הקללה ר"ל שהלוי' הפכו פניהם להן ולכן נקראו אבל יותר מאותן שהיו עומדי' על הר גריזי' אף שהיו קרובי' להן כמו אלו כיון שלא יתכן לפרש' כמשמעו שאין שייך לומר אלה יעמדו על הקללה וכי יש ממשות בקללה שדורסין עלי' ברגלי' אלא בע"כ פירושו אבל הקללה כלו' אבל אותן המקללין א"כ ש"מ שהן עצמן אינן מקללין ממילא הא דכתיב אלה יעמדו וגו' לברך וגו' כמו הן עצמן אינן המברכין ועל שיין סברא הוא שהם שבט לוי מדכתיב וענו הלוים וגו' · וכתב א"כ דהם עצמן לא היו המברכי' א"כ מאי דכתיב אלה יעמדו לברך את העם וגו' והרי משמע דהם עצמן היו המברכי' · י"ל דה"פ אלה יעמדו אבל הלוים בשעה שעמדו הלוי' לברך את העם על הר גריזי' שמעון וגו' כך מצאתי בשם אחד שהגדולי' · ול"נ דהוכחתו מדכתיב וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל וגו' ש"מ דהלוי' היו המקללי' וה"ה המברכי' דהא קודם שאמרו ארור האיש היו אומרי' ברוך האיש דא"ל דהא דכתי' וענו הלוי' פי' דענו הלוי' תחלה כלו' שהם התחילו ואח"כ כל העם אחריהן דא"כ הכי ה"ל וענו הלוי' וכל איש ישראל ואמרו וגו' ועו' מאי אל כל איש ישראל הריהם מכמן היו נ"כ מן המקללי' אלא ע"כ שהלוי' היו המברכי' והמקללי' והיו הופכים פניהם כדפי' רש"י דקרא דאלה יעמדו לברך את העם וגו' כאלו אמר שה יעמדו על הר גריזים כשיבאו הלוים לברך את העם ומי העומדי' על הר גריזים שמעון ולוי וגו' · וא"ת והרי כתי' ואלה יעמדו לברך את העם שמעון לוי ויהודה וגו' א"כ משמע שגם לוי היה עומד על הר גריזים כמו שאר שבטים ואיך פי' הוא · וי"ל והכהני' והלוי' והארון למטה באמצע כו' · וי"ל שבי מיני לוי' הם מהם הראוי' לשיר' דהיינו עד שיגיע לכ' שני' ושאינן ראויין לשירה דהיינו מכ' ואילך ואותן הראויין לשירה עומדין למטה ואותן שאינן ראוי' לשירה עומדין על ההר (כדאיתא פר' אלו נאמרין דף ל"ו) : (נח"י) דהא ברכה

קודם קללה כתיב א"כ על כרחך פתחו בברכה ואם תאמר למה כתב קללה בקרא אדרבה הוי למכתב הברכה בקרא ויראה לומר שהעיקר הוא הקללה שהיו צריכי' לקבל התורה באלה ולפיכך כתב הקללה בקרא · (וד"ר) מתרץ ונראה כיון דכתב רש"י א"כ שלא אמר רק י"א ארורים לפי שלא היה דעתו לברכו קודם מותו מפני שקל למטרפסיה בגנאי זה שיהיה לו קודם מותו של משה ואלו היה נכתבים הברוך כאן לא יהיה נכתבים ג"כ רק י"א ברוך ויהיה גנאי לשמעון מפורסם גם בזה ולא יתכן לעשות לו ב' פעמים גנאי מפורסם:

יח [משגה · הסומא בדבר] דגמרינן משגה משגה מפרש' קדושים ושם נופא מכלן עיין בפר' קדושים: ❀ נראה דיוקו של רש"י דכתיב בדרך בפתח פתח בית משמ' בהדרך המיוחד כי כן מורה פתח באותיות כל"ב אם הם שמוש וזה אין לו הבנה מה לי באיזה דרך מכשילו אלא ע"כ בדרך דבוק לעור לא תמשגה ופי' שהוא עור בדרך זה לכן פי' הסומא בדבר כו' כלי"ט : כד [מכה · של"ה] דאל"כ בסתר ל"ל וכי אם יכהו בגלוי הכאה ממש יותר בתמיה והלא כתיב לא יוסיף פן יוסיף בפר' כי תצא : ° (בשם הרב המופלג מוהר"ר יואל סג"ל אב"ד דק"ק בריזן) וקשה מנ"ל ונראה ע"פ מ"ש בפענח רזא ז"ל וא"ת מ"ט לא אמר ארור שוכב עם א"א וי"ל דלא חשיב אלא הני שבסתר ע"ש א"כ ק"ל בסתר ל"ל דהא כולהו נמי בסתר איירי אלא ע"כ לגלוי לן דקאי על ענין אחר והוא לה"ר וק"ל : [י"א ארורים] וא"ת למה סמך ר' משה הדרשן מכה רעהו בסתר · וי"ל בשלמא בלא זה ל"ק מידי למה כתב י"א ארורים כדי להוציא ראובן מכלל הארור משום דכתיב ארור שוכב עם אשת אביו והוא בכלל יצועי אביו מ"ה לא נאמרו אלא י"א ארורים כדי להוציא ראובן אבל עכשיו לפי מה שפירשתי דמכה רעהו בסתר על לשון הרע הוא אומר א"כ לא ה"ל לומר אלא עשרה ארורים ולהוציא גם את יוסף שהוציא דבה על אחיו וסיפר עליהם לשון הרע ותירץ ראיתי וכו' וק"ל · וראיתי שיש גורסים ראיתי וכו' על אשר לא יקים וה"פ ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים כו' עד לא רצה לקללו וקשה הרי י"ב וגומר עם ארור אשר לא יקים וגו' · ומתרץ כאן בארור אשר לא יקים וגו' כולל את כל התורה וגם הארורים דלעיל בכללו בארור אשר לא יקים וגו' : וא"כ קשה דארורים דלעיל יתירים הם ולמה נכתבו אלא ודאי כמו שראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן:

פרשה כח

ד [ד"ה עשתרות] ע"ל בפ' עקב ושם פירשתי: ה [טנאך · בסלים] פירש כגון יין ותירוש: [ד"ה ומשארתך · דבר יבש] כגון כל מיני פירות ונקרא משארתך בעבור שהם נשארים בסל · ולפי פירש ראשון דפי' פירותיך א"כ לא יהיה פירש של משארותם כלום וצ"ל שהוא כמשמעו כמו משארותם צרורות בשמלותם וכאילו אמר ברוכים פירותיה ועיסתה · ולפירש ראשון קשה למה לא נאמר פירותיך כמשמעו ולמה נאמר טנאך · ל"פ ד"א טנאך דבר שמסכאן וכו' ולפי ד"א קשה דהא ברכת הענבים בכללים בברכת הפירות ולמה קבע לו ברכה לעצמו וא"ל דנתן ברכה ליין עצמו שאף שלא תהיה ברכה מרובה בענבים אפ"ה יהיה הרבה יין · זה איכו כיון שהברכה מרובה בפירות גם הענבים בכלל ומסתמא יהיה רבוי יין · לכן צריך גם טעם ראשון: ו [בבאך מן העולם] פי' מה ביאתך מן העול' בלא חטא אף יציאתך מן העול' בלא חטא והוכחתו מדכתי' ברישא בבואך ואחר כך בצאתך ודרך העול' לצאת תחלה מן הבית וא"כ לבא ועוד למה בירך ביאתו ויציאתו לא הליכתו ושאר תנועותיו · ל"פ הכתוב על ביאתו בלא חטא ושימור שכתוב כך הוא ברוך היית בבואך שלא היה בך חטא וככה תהיה ברוך בצאתך שלא יהיה בך חטא · וא"ת מה נעשה גבי קללה דהתם נמי כתיב ארור אתה בבואך ברישא דהתם ליכא למימר כביאתך לעולם בחטא וכו' וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל אבל בשם מהרר"א מפראג מצאתי כתוב דל"ק מידי דה"פ ארור אתה בבואך כמו בצאתך דבצאתך ודאי איתא בך חטא אף בבואך תהי ארור כלומר שלא חטא ואין לתמוה קטן הנולד במה חטא · וי"ל דהקב"ה פוקד עון אבות על בנים · ועוד נאמרו בזה דברי רבו' · ונראה לפרש ע"ד שאמרו בפ' התינוקות למה הולד דומה במעי אמו לפנקס מקופל וכו' ומלמדין אותו כל התורה כלה וכו' ועל זה נאמר ארור אתה בבאך שמשכחין ממך כל התורה וארור אתה בצאתך שתשכח גם כן התורה שתלמוד בזה העולם ותחלת דינו של אדם הוא עסקת בתורה · עי"ל דביאתו של אדם הוא לזה העולם בבכיה כי דרך התינוק כשבא לאויר העולם שהוא בוכה כך יציאתו מן העולם יהיה ג"כ בבכייה וזהו סימן רע לו כדאמרינן מת מתוך שחוק סי' יפה לו מתוך בכי' סימן רע לו וכו' וק"ל כ"ל : ז [ובשבעה יתפזרו] הרא"ם פי' כי דרך הלשון לשום שבעה במקום ריבוי כמו עד עקרה ילדה שבעה וכו' : כב [ד"ה ובחרב נייסות] ק"ל דהא ע"כ מכה מיני חלאים וחרב מה חולה הוא : ומתרץ דקללה בפני עצמו הוא שיביא עליך נייסות : א"כ דק"ל היאך החרב מכה מעצמו : [ד"ה שדפון · שבשדות] ג"כ קשה לו כמו כן ומפרש דמכת תבואה הן ועד כאן מכה מכת של גוף וכאן מונה מכת תבואה : [ד"ה עד אבדך · דתיבד] דלפי פשוטו משמע דירדפך הקב"ה עד שתאבד משכו וימצאך אחרונה איכו · דאם יאבד מהקב"ה מי ימצאכו ויצילכו מידו ולכן מביא התרגום עד דתיבד שהוא לשון כליון מן העולם וקשה לרש"י וא"כ הכינויים ל"ל לא ה"ל לומר אלא עד אבוד ועל זה פי' כלומר עד אבוד אותך פי' דאי לא נאמר ך' הכנוי ה"א שלת אבד הוא נוקר כמו אבד תאבדון ופירש עד שתאבד אתה דבר מה ויהיה כפרת משאתך לכן הוסיף ך' הכנוי כדי שבא מלת אבד עליו כלו' עד אבד אותך מ"מ פירש כתרגומו שתכלה מאליך ודו"ק היטב · ובזה יתורץ מה שכתב רא"ם ולא ידעתי איך יתיישב מה שכתב תכלה עד דתיבד וכיים כו עד אבד אותך דמשמע שום פירושו עד דתיבד ובתב אחרונה שתכלה מאליך וזה איכו אלא לפי המתרגם עכ"ל : כג [והיו שמיך · משה מפי ·] ה"פ משה ביקש מהקב"ה שיתן לו רשות לקלל הכי ונתן לו הקב"ה רשות וא"כ הכל א"ש הא דאמרינן אפי' אות אחת לא אמר מעצמו ר"ל בלי רשות הקב"ה : והא דפי' מפי עצמו אמרו ר"ל שהוא היה מבקש מהקב"ה · והתוספות כתבו בפ' בני העיר משה מפי עצמו אמרן וברוח הקודש · ע"כ : [לא תשמעו לי] ואם משה אמרן לא שייך למימר תשמעון לי וגו' : ° (קנ"ס) דאע"ג דבסוף הפ' כתיב אלה דברי הברית אשר צוה ה' וגו' א"כ לא מפי עצמו אמרן · י"ל שהקב"ה צוה לכרות ברית עם ישראל בברכות וקללות אבל לא צוה אותו באיזה ומה יהיו הברכות כו' · ובאיזה לשון ובאיזה סדר וכמה יהיו וכל זה אמר מפי עצמו ולכך היה בידו להקל ואע"פ שכאן הם נ"ח קללות ובת"כ איכו אלא מ"ט ועוד שאמר גם כל חלי וכל מכה וגו' מה שלא נאמר שם וא"כ הק' לדבר לו' יותר כבר תי' בג"א דהא בהא תליא דכיון שאותן הם קשות משל יוסף אחת מהן היתה שקולה כנגד כמה וכמה של משה : [קללה היא] דגוכו בזה שלא תיקשי הרי הוא רוצה לקלל ומאי קללה בזה והיה שמיך על ראשך נחשת : כד [מטר · ויקא] והו לשון גמרא ודבריו של רש"י לתרץ איך שייך לומר שהמטר יהיה אבק ועפר שני הפכים הם ושני הפכים בנושא א' אי אפשר · ל"פ ויקא דבתר כו' :

כו': [להרבין] הוא מלשון רובץ תחת משאו: כז [בשחין מצרים · רעה] דאל"כ למה אמר בשחין מצרים הל"ל סתם שחין: [ד"ה חרס יבש] פירש מדכתיב ובחרס הוי גרב לח · וע"ל בס' אמור: כט [עשוק · ערער] דא"ל כמו לא תעשוק את רעיך שפי' כובש שכר שכיר שאינו מענין הפי' וגזילה כבר אמור · ל"פ מענין ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו: ל [ישגלנה · פלגש] פי' אשה פלגש כלומר אתה תארסה ואיש אחר יקחנה לו לפילגש: [לשבה] פירש הל"ל ישכבנה אלא שכינוי זה ישגלנה לשבח כלומר שלא ישכב אותה כדרך זנות אלא שיקח אותה לפילגש: [ותיקון סופרים] כבר פירשתיו בפרשת וירא: לח [יחסלנו · חסיל] פי' במקום אחר קרא ארבה חסיל ולמה אלא על שם כך שהוא מכלה הכל: מ [כי ישל · לשון ונשל] ולא הספיק לומר לשון נשיר' הוא מפני שהוא פועל יוצא לאחר וחסר הפעיל שהם הפירו' ולכן את' ישיר פירותיו כמו ונשל הברזל שהוא נ"כ פועל יוצא ופי' שישל · כברזל חתיכה מן העץ המבקע והיא הלכה והורגתו · רא"ם: מב [צלצל · ארבה] להכי נקרא צלצל שהוא מל' צלצל ותרוע' כלומר באין הרבה ביחד ובאין בקול ובמהומה: [היה לכתב יירש] בחי"ריק תחת הי"וד ראשונה: מג [מרוב בעוד היה לך] עשה מ"ם מרוב כמו בי"ת כמו מ"ם מסיני בא כאלו אמר ברוב כל שפירושו בעוד רוב כל כלומר בעוד שהיה לך כל טוב: מט [כאשר ידאה · פתאום] ק"ל וכי לא יכול בא הנשר מקרוב · ל"פ פתאום כו' כלומר כאשר ידאה הנשר וזהו ענין בפני עצמו ולא קאי אגוי מרחוק וגומר דסמיך ליה · קאי ארישא דקרא ישא יי' עליך גוי פתאום כאשר ידאה כו': [ד"ה לא תשמע לא תכיר (קנ"ם) וא"ת מה קללה היא זו וי"ל שמתוך כך לא תוכל להתחנן לו ולהתפשר עמו מהר"ן ועוד כיון שלא יהיה להם עמו שתוף כלל אפילו בדבור לכך לא ירחם עליהם שנושל בעיניו כבהמות כדמו שידוע הוא שאהבה באמן השתוף ודבר זה מבואר בדברי הקדמונים: נב [עד רדת · ל' רדוי] ויחסר בית מן מומתך שהל"ל ליכתוב עד רדת בחומתך כמו וירדו בבנות הים דהרי אין לשון ירידה נופל אלא מדבר הנבוה לבחוך והחומות כבר הם עומדי' בבחוך על הארץ ומ"ה פי' אותו כרב מלשון רידוי וכבוש ואף שרדת במשקל שבת י"ל דס"ל שהוא ממלת בזרים שבאים הרבה בתורה ואף שכתיב והורד המשכן ויורידו המשכן שגם המשכן היה עומד על הארץ · שאני מלת רדת הוא עומד בעצמו לאפוקי יורידו והורד פועל יוצא לשני: נג [ואכלת · והיה שם מצוק] פי' אין המצור מורה על הרעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם רק המצור מחייב שיהיה שם מצוק שהיה עקת רעבון בעבורו יאכל בשר בניהם · וי"ו של ובמצוק בוסף כו"יו של ואיה ועגה: נד [תרע עינו · להעלים] פי' עינו יהיה צר מליתן להם דמי תרע עינו באותן הנזכרים נקרא באחיו ובאשת חיקו אבל לא שיהיו עינו רעה בעצמו כלומר שתהא עינו רעה כי באחיו הבא אחריו ומאן זה הפי': ס [יגרת · אין מירא] אבל מהכא דכתיב אשר יגורת מפניהם אין לשונים שידי דיבולין למימר אשר יגורת מפניהם קאי אשגרים וה"פ כל מדוי מצרים ואי זה מצרים אשר יגורת מפניהם · לכך שוכרם להוכים מאם שיושע וגומר: סא [יעלם ל' עליה] והמ"ם בו מ"ם השימוש וכינוי לרבים ואיננו מלשון העלמה כמו אל תעלם אזנך ויהיה פירש כמו והפלא יי' את מכותך כלו' שהיו מופלאות ונעלמות מעיני כל פי שא"ב היה הע"ין נקוד בשו"א כמו אל תעלם אזנך והעלם יעלמו ועוד היה ראוי להיות יעלימם ה' עליך מאחר שהוא שב אל המכות רא"ם · וקשה דהא בכל הספרים נקוד יעלם בשו"א כמו והעל' יעלימו מהו' כמו נקוד בשו"א ועכ"כ נ"ל דרש"י איננו מחלק בין בקיד דשו"א או חטף שו"א ועיקר הוכחתו הוא דה"ל לכתו' יעלימו א"כ הוכחתו דאם הוא מלשון העלמה אין נופל לשון עליך וק"ל: סב [ונשארתם מעט חלוף] פי' אין כוונת הכתוב בזה שישארו מתי מעט שלא יוכלו לעמוד כנגד אויביכם דא"כ מה טעם ככוכבי השמים לרוב מה לי אם היו מרובין מתחילתן או מועטין אבל כוונתו שילכו ויתמעטו כפרי הפך וגם א"ל שנתקו' שהיו רבים בהפלא' יהיו עכשיו מעטים בהפלא דא"כ מועטים חלוף שרובים מבעי ליה דמשמ' חלוף מרובים הראשונים לא חלוף מרובי' דמשמע איזה שיהיו רא"ם ✱ אם כדברי מהר"ם הי' לר"שי לפרש ומה מידש לנו ר"שי יותר ועוד למה מרשים רש"י ונשארתם עד תחת וגו' גם למה שינה רש"י לשון פסוק ואמר חלוף הי"לל תחת מרובין · ונראה דק' לשון הפסוק כאוערו ונשארתם בו' תחת והלא פי' תחת כאן פי' חלף כתרגומו והלא אין זה חילוף כיון שהם נשארו כי בכל מקום חלוף הוא דבר אחר לא הראשון לכן פי' ר"שי החילוף קאי ר"ל מועטין הוא חילוף של מרובין · נלו"ט: סג [כן ישיש עליכם] ר"ל בזה שהוסיף מלת אויביכם שהשמחה מוסב על האויבי' כלו' הק"בה ישיש האויבים עליכם דא"לכ הל"ל ישוש דהוי משמע הוא בעצמו ישוש ועוד הרי אין הק"בה שמח במפלתן של רשעים: סד [לא עבודת אלוהות] דאין שייך למימר שהק"בה יכריח שיעבדו עבודת אלילים: סו [ולא תאמין · על הפלטר] וזה גרוע יותר מהלוקח תבואה מן השוק דהלוקח תבואה מן השוק יכול ליקח בפעם אחת הרבה שיש סיפוק לזמן רב מש"כ בסומך על הפלטר והקללה הוא דשמא פעם אחת לא ימצא ליקח וימות ברעב: סז [בבקר · שלאמש] דק"ל דהא הסברא הפוכה הוא דהא אמרינן (בב"ב דף מ"ו) אידלא יומא אידלא קציר' ש"מ שהשולי מבכד בערב יותר מבקר · ועל זה פי' ויהיה ערב של אמש: [ד"ה ובערבי מתחוקת] רבונו בזה להוכיח שפי' כך ואין פירושו מי יתן ערב של עתיד עדיין להיות: סח [באניות. בשביה] הוסיף מלת בשביה בעבור שבזולת זה אין ווקללה אם ישובו עם השפינו' למצרי' רא"ם. והיה זה קללה יותר משאם הוליכם ברגלים משום דזה היה מכה קשה שהיו מעמם נטבעים בים כמו שמצינו בארבע מאות ילדים שטבעו עצמם בים: (קנ"מ) כבר תי' בעל אחרי כותם שזה היה מכה קשה לפי שבאניות שבאים מכניסין אפי טף ונשים ואם היו מוליכים אותם ברגל לא היו שבים כלא האנשים היכולים לילך והיה להם ירושה פליטה לכך קללם להוליכם באניות · והר"א כתב במרכבת המשנה שמאמר בדרך אשר אמרתי לכם לא תוסיפון וגו' בא לתת טעם למה א' באניות כלומר הנה אמרתי שתשובו למצרים באניות בעבור שאמרתי לכם לא תוסיפו וגו' וכדי לאמת דברי שלא תראו עוד אותו הדרך צריך שתהיה התשובה שמה באניות באופן שלא יהיה בינשה בדרך אשר אמרתי כו' עכ"ל: [ד"ה והתמכרתם ונמכרתם] כל' ונמכר' מבנין נפעל כמו כי נמכרנו אני ועמי ומדכתיב והתמכרתם מבנין התפעל יורה שפי' והתמכרתם שתבקשו להמכר ולא תוכלו שפני שאין קונה:

פרשה כט

ג [ולא נתן ה' לבכיר] לא לדעת חסו' הב דולו והאותות והמופתים כפי המובן מפשט הכתוב כי לא יפול בם לומר לו לדעת אתכם: [ד"ה עד היום · שאותו יום] ר"ל איך יתכן זה דלא היה מקודם לכן עינים ואזנים: [כי שבטך עליה] פירש על התורה: ו [ותבאו אל המקום בכבוד] ויסיה פירש דאל המקום על מקום היה כלומר לתפלה

למעלה ולגדולה מזאת וכן לד"א גם כן פירש למעלה מזאת שלפי' הראשון שפי' לב לדעת להכיר חסדו המקום שכל המעלות והגדולות והכבוד שלהם הם מן המקום יהיה פירש ומאמר שבאתם אל המדרינ' הזאת להכיר שכל הנפלאות שלך הן מן המקו' ולא מידכם ראוי שתשמרו את דברי הברית הזא' למען תשכילו וכבל אשר תעשון ולשון האחרון שפירש לב לדעת להשיג חכמ' רבו יהיה פירושו אחר שבאתם אל המדרינה הזאת להשיג חכמתו ית' מעתה הוא מדקדק עמכם כשערת כחוט לכן ראויה הוא שתשמרו את דברי הברית הזאת שהן מנוחיו ית' למען תשכילו ולא תכשלו בכל אשר תעשון כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יתוקן ההפסק של ויצא סיחון וגו' בין ותבואו אל מקום הזה ובין ושמרתם וגו' כיון שהם דבוקים זה לזה · וכ"ל לפ' לפי פי' ראשון שפי' אתם רואים עצמם בגדולה ובכבוד והכרתם חסדי ה' למכה מלכים גדולי' לסיחון ועוג מלכי האמורי כל"ש לכן אל תבעטו וכו' ולפי פי' אחרון ס"פ שאחר שהגעתם אל המדרינה הזאת שתוכלו להשיג חכמתו ית' שביאת רה והמצות ותוכלו גם כן להשיג שכל הצלחתכם הם על ידי קיום התורה והמצו' עד שהכיתם את שני מלכי האמורי לכן מעתה הוא מן הראוי שתשמרו וגו' כדי שתצליחו בכל אשר תעשו ואם לאו לא תצליחו כי מעתה הוא מדקדק עמכם :

חסלת כי תבא

נצבים

ט [אתם · שכינסם] וא"ת מנ"ל הא דלמא לא כינס' אלא כל אחד ואחד עמד במקומו שלו והוא עומד באמנה · וע"ק ל"ל לפרש להכניסם בברית הרי כתיב בהדיא בקרא · וי"ל דמה שפי' להכניסם בברית מזה מוכח שכינסם דהרי אין כריתות ברית אלא דרך העברה כדלקמן ואם כן מדכתיב בקרא שהכניסם ברית ממילא עקרם ממקומם וכנסם יחד כדי להעביר' בברית: [ביום מותו] מדכתיב היום דמשמע היו' שלאו ימי ושנותי ביום הזה אמות רא"ם . א"כ דא"ת הכי למה כינסם עכשיו יותר מכל ארבעי' שנה הכימ' אם הוא יום מותו אתי שפיר דאם לא עכשיו אימתי אבל אם לא היה ביום מותו למה עכשיו מכל ארבעים שנה: [ד"ה ראשיכם · לשבטכם] דא"ל"כ אלא ראשיכם ושבטיכם כל אחד ואחד בפני עצמו קשה ראשיכם ל"ל מדכתיב שבטיכם גם הראשים בכלל וגם שאר הפרטים ל"ל שהרי כולן בכלל שבטיכם הם · בשלמא כשפירושו ראשיכם לשבטיכם י"ל בתחילה נקט ראשי' ואחר כך זקני' וא"כ שוטריכם וא"כ כל ישראל המשוב חשוב קודם אבל אי הוי ראשיכם ושבטיכם תרי מילי א"כ ראשיכם ל"ל · וכ"ת א"כ אמאי כתיב ראשיכ' ולא כתיב ראשי שבטיכם · די"ל לאדיכו דנשיא הדור הוא שקול ככל הדור : י [מקוטב · בימי משה] ואין הכוונה לומר שרימו את משה כמו שרימו את יהושע ס"ו שרימו את מי שבא' עליו בכל בימי כאמן הוא אלא שבאו אליו להשלים עמו ולא קבלן ונתנן לחוטבי עצים ולשואבי מים · ופי' גם המה וגו' שבאו אבל לא שיכלו לרמו' אותו : ° (נ"א) וא"ל איך קבלם משה והלא המה בכלל לא תחי' כל נשמה אלא נ"ל כמו שבארתי בפ' שופטי' קודם שבאו לארץ לא היו בכלל לא תחי' כל נשמה רק בשעת מלחמה כשעברו את הירדן וקודם כבוש בודאי שרי לקבלם כשתגיירו · וקשה א"כ למה נתן אותם משה שואבי מים ולא קבלם לגמרי ונראה דודאי מותר לקבלן רק דמשה גזר עליו' להיות דרא

ועי"ש באריכות: יא [לעברך · להיותך עובר] ר"ל אתה בעצמך תהא עובר ולא ע"י אחרים וזהו שפי' ולא יתכן כו' פי' ע"י אחרים דא"כ איך יפול אחריו לשון בברית יי' אלהיך כיון שפירש להעבירך ועוד איך יפורש להעבירך והא הוי מודעא רבא לקבלת הברית לאחור אנוסים ה"י ו : [כמו לעשותכם] דפי' לעשו' אותם כלומר אתם מעצמכם ולא ע"י אחרים: יב [לחען הקים קיים] ק"ל אם בא להודיענו בלמען זה אמה שכר' עמהם ברי' זה לא יתכן הואיל וכתיב אחריו למה כרת עמה' ברית דכתיב פן יהיה בכם איש או משפחה או שבט וגו' וא"כ אמאי קאי למען הזה · ל"פ כ"כ הוא נכנס לטרוח כו' כלומר רבותו דקר' לתרץ בלחעונו' שלא תקשו למה היה הק"בה מט ריס ואוסר אות' בשבוע לא היה לו להזהירם אלא באזהר' בשלמא ואם ישמעו טוב ואם לא ישמעו יתן להם עונש בכבל שא' ביזוי' · אלא לכן נכנס כ"כ לטורח כו' לפי שכבר נשבע לאבותיך שלא להחליף יכו' לכך הוכרח להכניסם וכו': [היום · ושויבין אתכם] פי' שע"י הקללו' אתם כוהרין שלפנו' המכות לשלם ועוד שהם ממרקין העונו' ותהיו חיים וקיימים לעולם וכן אמרו פ"ק דע"ז דף ד' ובמסכ' ברכות דף ה' : [פיוסין] נוה מוכיח שדבר משה דברי פיוסים שלא תיקשי איך שייך שדבר פיוסים הרי כל הפרש' משמע תוכחות וגם לעיל חוכי' בכל תוכחה: [ד"א אתם נצבים] דלפשט הראשון ק' דהא לפי מגב ל' שפרשה הוא תוכחה ולא פיום ל"פ ד"א וכו' . ולפי ד"א ק' למה אמר אתם נצבים היום יום דכתב קרא ל"ל: יד [ואת אשר העתידים] ולא יתכן לפרש כמשמעו אף שאינכו פה שהלכו להם דהרי כתיב אתם נצבים היום כולכם · ועי"ל איך שייך לכרות ברית עם מי שאינו פה דילמא אם היה בא מן הדרך והיה פה לא הי' מקבל הברית אבל אי קאי על העתידים להיות א"ש דאף אם הגופים לא היו שם אבל הנשמות היו שם וקבלו הברית · ועי"ל כי נרא כרעיה דאבוה הוא וכיון שהאבות קבלו הבנים הבאים אחריהם גם כן בכלל הברית: ° (נ"א) וא"ת אשר שלא היו בעולם איך אפשר לכרות ברית עמהם והלא אינם בעולם · ויש לתרץ דודאי שפיר היא דהא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא אם כן גדולי' בחכמה ובמנין ואין ב"ד כמו ב"ד של משה וכיון שכך הוא שפיר יכולים לקבל עליהם ברית את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה : טו [כי אתם · שראיתם] דק"ל מאי כתיבת טעם הוא אמה שלפניו אאת אשר איננו פה עמנו היו' · ל"פ שראיתם כו' עד לפיכך אני צריך להשביעכם כלומר כ"ש אשלפני פניו אלעבדך בברית וגומר וכ"ש הוא למה היה הק"בה חושד לישראל שיעבדו ע"א וצריך להשביעם על זה · אלא לכן היה מ שדן שיאמר להם לפי שראיתם כו' ויהיו שני פסוקים הללו כי אתם ידעת' וגומר ותראו את שקוציהם וגומר הם דבוקים עם פן יש בכם הבא אחריהם ויסבר וי"ו מן מלת פן וגומר ול"פ ותראו וגו' אשר פן יש בכם: יז [ד"ה עץ · בגלוי] ר"ל אמאי שינה הקרא בלשונו וכתי' בעץ כאבן תראו ובכסף ובזהב לא כתב תראו: יז [פן יש · שמא] יש מקשים והא כתיב לעיל בפ' ואתחנן פן תשכח את הדברים פן תשא עיניך וגו' ובפרש' עקב פן יפתה לבבכם ולא פי' שם שהוא ללשון שמא ולפי מה שפי' הרא"ם דהאיפן יש בכם הוא מדברי רש"י ולא בא לפרש אלא שש"ס חיבור בקרא נקט אותו רש"י ל"ק ולא מידי ואפילו בלאו הכי נמי י"ל דהא דפי' רש"י כאן פי' של פן ולא לעיל · י"ל דלעיל הוא לשון לא תעשה כמו שאמרו כל מקום שנא' השמר פן ואל איננו אלא לא תעשה אבל הכא ע"כ ליכא לפרש שהוא לא תעשה כלומ' שלא ישתהוות דהא כתי פן יש בכם דמיירי בהו לכן פי' רש"י שהוא לשון שמא: [ד"ה אשר · מלקבל עליו הברית]

והו

והו מלשון רש"י ולא שרש"י מפ' מכשיו הא דכתיב בקרא שמא יש בכם אשר לבבו כו' ותדע דא"כ היה קשה הרי רש"י בעצמו כבר פי' לעיל. ועוד דבקרא' משמע שקאי אע"א וא"כ איך פי' הוא שקאי אהעברת ברית אלא הוא מלשון רש"י. ומה דנקט קרא דפן יש בכם שורש וגו' ולא נקט פן יש בכם איש או אשה וגו' דרכונו של רש"י לתרץ תרתי פן יש בכם ל"ל. ורצה לפרש שזה שכתב פעם אחרת פן יש בכם הוא מפני שהראשון מדבר בע"א והשני בקבלת הברית כאלו אמר שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מעם ה' ללכת אחרי ע"א או שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מלקבל עול הברית והיה מלת היום קאי אתרווייהו בשניהם יחד אינם מפנים לקבל הברית הר"אם: [ד"ה שורש. עשב מר] כגידין מין עשב מר הוא וכן מרה כלענה במשלי. לענה וראש באיכה ת"י גידין: יח [והתברך. ברכת שלום] ר"ל אם לא ישיגו הקללו' מה ברכה יש בזה אם לא יהי' לו מעלה יתירה כלו' רוב טוב. ל"פ ברכות שלום כלומר בשיש שלום והו ברכה כדכתיב יי' יברך את עמו בשלום ואותו ברכה של שלום ישוב בלבו: [ד"ה למען. אוסיף לו] דק' לו כיון דכתיב כי בשרירות לבי אלך משמע שהוא מזיד וא"כ מאי למען ספו' הרוה ונומ'. ותירץ למען אוסיף לו פורענות כו'. וק"ל: [את המזיד] תקן בזה כמה ענינים שפי' ספו' מלשון הוספ' ולא מענין כליה כמו פן אספה ועוד שינה ואמר למען שאוסיף מפני ששפות מקור ויסבול למען שיספה העובר הוא וגם שוסיף מלת לו כי לולא מלת לו לא יובן למי יוסיף ובלי תוספות פורענות יובן שיוסיף השגגות על הזדונות פי' שימשכו זדונות כשגגות או היפוך ופירש של קרא הכי הוא פעולותיו אלו שהלך אחרי שרירות לבו הם סבה לו שאוסיף לו פורענות השגגות עם פורענות הזדונות הרא"ם: יט [ד"ה וקנאתו. לשון נקמה] רכונו בזה ואיך שייך לומר אנקמה לשון קנאה. וע"ל בריש פ' פנחס ושם מבוא' היטב: ✿ לא רצה רש"י לפרש כמו תרגום לא אוטבא להון משום דחלק ל' יחיד ולא ידעום ל' רבים נסתרים בשביל רבים נסתרים כמו שפי' לא ידעו בהם ולכן מפרש רש"י דעת תרגו' לא אוטבא להון לא הטיבו להם ומפרש רש"י דעת תרגום כלשון חלק אף שהוא ל' יחיד קאי אא"ע ואותו אלוה שנבחרו ר"ל אבל אחד שבחר אבל דעת רש"י לא חלק קב"ה להם והתרגום לא רצה לפר' ולא חלק אקב"ה דהי"ל לומר תחילה אשר לא חלק להם ולא ידעום כמו שכ' הרא"ם לזה מהפך רש"י. נלפ"ע: [ולא חלק. לא נתנם] וזה דמהפך רש"י ופי' שלא על סדר הקרא משום דלא לה כיש מה דכתיב בקרא לא ידעום היינו לא ידעו בהם גבורות אלקו' מדכתי' לא חלק להם שלא נתן לחלקם א"כ פשיטא הוא שלא ידעים לא [illegible] ל"ל. אלא ע"כ לא ידעו בהם גבורות אלוקו'. והרא"ם פי' מפני שה"לל אשר לא חלק להם ולא ידעום כדי לומר תחילה שאותן אלוהו' שהשתחוו להם אינם ממש' שנתנ' להם השם לחלקם וא"כ [illegible] לומר גם לא בחרו אותם הם מעצמם משמת שהכירו גבורות אלקו': כח [הנסתרות מה בידינו] רצ"ל בזה איך תולה הנסתרות בהאי פרשה: [יש בכם איש] דמשמע יחיד קטא וא"כ גראו את מכות הארץ ההיא דמשמע דכל הארץ נענשו בשבילו: [משקבלו עליהם] פי' דאי לאו הנקודה ה"א כך היה המדה לעולם. באה הנקודה לדרוש דהא דכתיב הנגלו' לנו ולבנינו לאו עד הנה כוהנ סדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה בו למעט. וא"ת לא ה"ל לנקוד את ליי' לבד דמשמע שפיר מוכיח דהן ליי' אלקינו ומשמע כמו מכח הנקודה דהן לנו ולא ליי' ומה כיצד אלא לדרוש שאף על הנגלות וכו'. וע"ק למה נקודה בע"ין שבעד. י"ל דלכך נקוד

הע"ין שבעד כדי לנקוד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמעינן שהנקודה ראוייה להיו' על השם למעט אלא שאין דרך לינקוד את השם. מצאתי בשם מהר"ין. והרא"ם פי' דהנקודה שבעד מורה שאין כאן מקום מלה זו רק קאי אנסתרות לומר דמדה זו מעולם ועד העולם ואע"ג דבלא נקודה שבעד ידענו דאנסתרות קאי ולא אנגלות כדלעיל מ"מ שאלא הנקודה שבעד המלמדת שנכתב שלא במקומ' היה נראה כדמות טעות מפני שכותב אותו גבי הנגלו' אבל עם הנקודה כאלו כתב נפירש שאין כאן מקומו אלא למעלה. וא"ת גבי עכן למה נענשו. כבר תירצו בגמרא משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו:

פרשה ל

ג [ושב. תלקטו לאחד] על גלות בבל נאמרה נבואה זו. וא"ת והא נפר' וארא פיר"שי בפסוק והפליתיו שהוא לשון הפרש' וכן לא נפלאת היא ממך וכו' וכאן פי' שהוא לשון מבוסה וכו'. כבר תירץ הרא"ם קושיא זו בפר' ש פטים בפסוק כי יפלא פי' רש"י לשון הבדלה ופרישה וכו' ע"ש: [ואף בגליות שאר אומות] (נ"א) וא"ת כיון שגם בשאר אומות מצינו כן א"כ למה דרשו גבי ישראל שהשכינה עמהם. וי"ל דבשלמא גבי שאר אומות דכתיב ושבתי שבות בני עמון שהוא מאמר הקב"ה י"ל שכתב כן לומר שגדול לפניו קבוץ גליות כאלו כביכול בעצמו הוא צריך לעשותו אבל גבי ישראל דכתיב ושב ה' וגו' שהוא דברי משה לא נאה לבשר ודם לומר שהוא דבר גדול לפניו יתברך לכך דרשו שכביכול הוא עצמו נגאל עמהם וזה תוכחה גדולה לישראל שאם לא ישמרו התורה יגרמו גלות לעצמו ית' ואם יחזרו בתשובה שיגרמו גאולה לעצמו ית' ויתקדש לעולם ועד: יא [לא בשמים. לעלות] דק"ל הרי רישא דקרא וסיפא דקרא סתרי אהדדי שמתחילה כתיב לא בשמים היא לאמור מי יעלה לנו משמע אלא קרובה היא ויכול לעלות שליח אחריה א"כ משמע שאינה כל כך קרובה עד שלא יצטרך לשלוח שליח אחריה וא"כ כתיב כי קרוב אליך הדבר וגו' דמשמע דלא נצרך לשליח כלל. ל"פ לא בשמים הוא שאלו היתה בשמים א"א לשלוח שליח אחריה ואם בקשות ללמדה בע"כ אתה בעצמך היה צריך לעלות אחריה וא"כ אתי שפיר הא דכתיב כי קרוב אליך והא דכתיב ויקחה לנו דמשמע להביאה לנו רבותא אחר כלומר לאו דוקא לעבור או לעלות שם ודאי לא תוכלו אלא פירש אם במצא שום איש שעולה או עובר כדי להביאה ללמדה לא ימנא. רא"ם: נראה כיון דיש לפרש הפסוק אב' פנים ובכל א' יש קצת דוחק בלשנא שאם נפרש כתרגום יוב' מן יסק בדילנא וכו' ופי' לנו בשבילנו ק' לנו ל"ל הו"לל מי יעלה השמימה ויקחה לנו וגו' ואם הפי' כת"א ופי' מי יעלה לנו מי יביא ומעלה אותנו ופי' ויקחה לנו לשון לימד כמו יערוף כמטר לקחי א"כ אותנו הל"ל ולא לנו. עוד יש לדקדק במה שכפל ויקחה לנו וישמענו אותה ובמשנה הי"ל ולכלול בסד' בנא לא בשמים היא לאמ' מי יעל' לנו השמימה ולא מעבר וגו' עבר הים ויקחה לנו וגו' אלא ודאי להכי חלקן לרמז לא בשמים הוא פי' נפלאת ולדבר שא"א ומעבר לים הוא פי' רש"י קה שאפשר וכיון שפסוק פי' לא זו אף זו עד כי קרוב וגו' א"כ אין לפר' מי יעלה בשבלנו שום אין נפלאת דאפשר שיזדמן א' מכל ישראל שיעלה כמשה אחר שיתריע בגוס ותענית בשביל ישראל וא"כ הוי רק כמו רחוקם שיגיע אחר הטרח' ל"פ היית צריך לעלו' י"ל כל א' וא' וללמדם שם וזה הי' נפלא ומכוס' וא"א כלי"ש: יד [כי קרוב. בכתב] דק"ל והא אף כי היא לפנינו קשה הבנת התורה מכל עומק הפוסג וקוב' המשיג. ועו"פ התורה ניתנה בכתב ובע"פ וא"כ מתוך תורה שבע"פ הבנת התורה קרובה מאוד וק"ל: טו [הרי לך חיים] ק"ל הל"ל

הל"ל דבר ופילוספו את החיים ואת המות ואת הטוב ואת הרע כמ"ש בסמוך וע"ק ראה נתתי וגו' דמשמע דביד הקב"ה הוא מעשה האל' הטוב וי"א שהרי אמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · ל"פ זה תלוי בזה שאם תעשה וכו' פי' שאם עשה מעשיכם טוב וכו' אתן לך אני את החיים אם תעשה את רע אתן לך את המות כי בידך לבחור מהטוב ומהרע איזה שתרצה תבחר: יט [העדותי · יהיו עדים] רצונו בזה והרי עדיין לא עשו כלום ואימתי יעידו · ל"פ כאשר ותקרא וכו' כלומר עדי בתראה הם: [הסתכלו] דלטעם ראשון קשה הל"ל העדותי בכם בפני השמי' והארץ מפני שהם יהיו עדי ההתראה לכן אמר ד"א וכו' ולפי' של ד"א קשה למה אמר לשון העידותי שהוא לשון עדות או התראה · ל"פ גם הטעם הראשון:

חסלת פרשת נצבים

וילך

פרשה לא ב [וה' והוא פי'] כאלו אמר לפי שה' אמר אלי לא תעבור יהושע הוא עובר אבל לא מפני שתשש כחו כי כתיב לא כהתה עינו וגו' דא"ל שוה' הוא באכפי כפשיה כאלו אמר לא אוכל וגו' שה' אמר אלי דכיון שפי' לא אוכל אינו רשאי א"כ היינו שהקב"ה אמר אליו לא תעבור לכ"א שוה' אמר הוא פי' כלומר לא אוכל לפי שה' אמר וגו' והנ"ו וה' הוא כמו לפי כמו ואדם אין פירושו לפי שאדם אין: [שנסתמו ממנו] והטעם כדי שלא יצטער שגדולה הגדולה ממנו ונתנה ליהושע דכיון שנסתמה ממנו מסורת החכמה למה לו חיים · וא"ת למה מהפך רש"י ומפרש בתחלה לא אוכל עוד לצאת ולבא ואח"כ מפרש אנכי היום · שלא כסדר הקרא · וע"ק האי ד"א ה"ל לפרש מיד קודם אנכי היום ויש לתרץ ע"ד פלפול לא אוכל עוד לצאת ולבא יכול וכו' עד לפי שה' אמר אלי וגו' · ומקשה ר"שי ע"פ זה · וא"ת והרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' · א"כ ש"מ דבלא טעם זה וה' אמר אליו וגו' לא היה יכול עוד לצאת ולבא · ומתרץ לעולם וכו' כמו שפירשתי ודקא קשיא לך הרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' דמשמע דבלא טעם שה' אמר אלי וגו' לא היה עוד יכול לצאת ולבא · י"ל שהמדרש מפרש לצאת ולבא בע"א ד"א לצאת ולבא בד"ת וכו' בשם מהרי"ן: ולפי ד"א נ"ל וה' אמר ונומר כמשמעו שה' אמר · הר"אם: ו [לא ירפך · לא יתן לך רפיון] הא דלא פירש רש"י האי לא ירפך כמקים אותך כמנהגו בכל מקום שפי' לא יעשה אותך רפה י לפני סיחון ועוג · נראה מפני כי כל כי כתיבת טעם אדלעיל מיניה דכתיב לא תערצו מפניהם מפני שלא יעשה אותך רפוי ע"ה לא תירא הכימה או פי' של ירפך לא יתן לך רפיון להיות כעוב ממנו א"ש מ"ה לא תירא כיון שאינו כעוב מן השם אבל אם היה פי' לא יעשה אותך רפוי לא יפול עליו ז לא תערצו כי אין זה סיבה שלא תערצו · וכן הוא נ"כ דברי הר"אם:
ז [כי אתה · לפי דעתו] ק"ל דלקמן כתיב כי אתה תביא וגו' א"כ סתרי קראי אהדדי א"ל כי אתה תבא פי' כי אתה תביא כי היכי דלא יהיו סתרי אהדדי הני קראי ו"א שהרי אונקלוס תירגם על כי אתה תביא וגו' ארי את תיעול עם עמא הדין · ומתרץ דה"פ משה אמר לו: ° (ד"ד) ואין זה סותר מ"ש זקנים שבדור עמך דגם זה אמת שלענין עצה תשול עצה מהזקנים אבל לענין הכם והממשלה לא יהיה רק לך לבדך: [דבר אחד] דבר פי' מנהיג: ט [ויכתוב · כשנגמרה] (מהר"ן) כוונת רש"י שפי' התורה הזאת הנזכר כאן · ר"ל כל התור' מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא כמו התורה הזאת שכתוב אחר זה שפי"ל משנה התורה לבד דלאו יתנו להם משנה תורה לבד לכהנים ולא כולה: ° (קנ"מ) וא"ת ומה כתיב אל זקני ישראל וא"כ לא השליט עליו בני לוי לבד י"ל שנתפלה נתנה לבני שבטו שעליהם נאמר יורו משפטיך ליעקב ולבסוף נתנה גם לזקני לישראל: י [מקץ · קציר של שביעי'] פי' אם היה זורע באיסור בשמיטה אסור אחר השמיט כמו בשמיטה . א"כ בפים דשמיטה:
יב [ר"ה והטף · שכר] דקרא דלמען ישמעון שב אלו הנשים ולמען ילמדו שב אל האנשים והטף אינן לא בכלל שמיעה ולא בכלל למוד אלא ליתן שכר למביאהם: ° (נ"א) דא"ל שגם הטף בא ללמוד ונקטן שהגיע לחינוך מיירי דכיון דלאו בני מצוה הם למה לטרוח ולהביאם בתג הסוכו כשלמא הגדולי' בני מצוה הם וציוה עליהם לטרוח שיבואו בחג הסוכות אבל הקטני' שאינם בני מצ"ה יכול ללמוד עמהם בביתו אלא כדי ליתן שכר: יד [ואצוכו · ואזרזנו] דא"ל ציווי ממש שהרי לא כתיב אחריו שום ציווי: יו [נכר · גויי] לאפוקי שתפרש שנכר קאי אאלהי וכאלו אמר אלהי של נכר ארץ וכ"ת ה"כ דא"כ הל"ל לאלהים נכרים דלא מצינו אלהי דבוק עם מלה שאחריו וזה יוכיח אלהי אברהם דפירושו אלהי של אברהם ואין אלהי דבוק למלה שאחרית . ועוד אם אלהים דבוק למלה של נכר א"כ מלת הארץ אין נופל עליו · מצאתי בשם מהרי"ן · וכת מ"ם קרוי ע"א נכר · י"ל בעבור שהם נכרים נקשבין בארץ שאין הארץ שלהן שנכר נגורה עליהן שינרשו משם: יז [והסתרתי · כמו שאיני] פי' הסתרת פנים הוא העור כשנחתי כי כל מי שאינו רואה דבר אין משגיח בו: כא [וענתה · שהתריתי] ואין לכם פתחון פה לומר אלו היינו יודעים בכל אלו הרעות לא היינו עוברים על מצות השם ואו יקראו את השירה הזאת שכתוב בה בפר' המרא' שהתרה בם על כל הרעות: [ד"ה כי לא · משתכחת] ר"ל הרי עינינו רואות שהלכנות מתחפשות ומאי זה דכתיב כי לא תשכח וגו': כג [ויצו · שמכור'] כלומר דקאי אלשל ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו' ואחר שסיים דבריו עם משה כווה את יהושע אבל אינו דבוק עם ויכתוב משה וגו' · שא"כ שמשה היה המצוה ה"ל לומר אשר נשבע להם לא אשר נשבעתי להם אבל לא יכול רש"י להוכיח מדכתיב ואנכי אהיה עמך והיא יהיה עמך מבעיא ליה כיון שמשה היה הזכוס · י"ל דפירושו הוא ואנכי יהיה וגו' כלו' וכותו יהיה עמך נו"ה הוכרח רש"י להוכיח מאשר נשבעתי · אבל אי לאו דכתי' אשר נשבעתי היינו מפרשי' האי כי אתה תביא כלפי משה שמשה ציוה ליהושע והאי דקאמר לעיל כי אתה תבא וכו' היינו דרך עצה בעלמא מ"ה הוכיח רש"י דמיסב כלפי שכינה ממלת אשר נשבעתי: כו [לקח · כמו זכור] שהוא לשון הוה ולא לשון ציווי כל"מ' עליכם לקחת את ס"ת הזה ולשום אותם מצד הארון להיות לעד כל הימים · כח [הקהילו · ולא תקעו] ר"ל אמאי לא כתיב שיתקעו כמו דכתיב בפרש' בהעלותך כשיקהילו אותם · [בחיו גנגזו] פי' את"ל יהושע לא השליט עליהם מכל מקום ה"ל לתקוע שהרי משה עדיין היה קיים · ל"פ ואף בחייו כו · כלומר בשלמא אם היה זה שע שולט בהם אחרי מות משה היו תוקעים בהם אף באותו יום שמת משה אבל מדלא השלי' יהושע בהן אחרי מות משה דין הוא שיגנזו באותו יום שמת משה ולא יכהנ בהם משה שררה ביום המיתה לקיים מה שנא' אין שלטון ביום המות כלו אין שררה מנוהגת באדם כל ימיו נוהגת ביום מותו ואין להקשו' ולמה נגנזו אף אם לא יגנזו לא יתקעו בהן. וי"ל דגם זה ה שררה שאף שהיו בעין לא השליט בהם יהושע ולכן

כנגדו וכן מצינו בדוד שמלך ע"ה בכל מקום שמזכירו הזכירו דוד המלך באותו יום שמת כתיב ויקרבו ימי דוד למות מפני שעתה אין שלטון ונומר: כט [אחרי · שיהושע פי] ולפיכך כינה מיתתו של משה וכתב אחרי מותי במקום אחרי מות יהושע: בשם הרב המהולל מוהרר"י יוזל סג"ל אבל דק"ק נניון הקשה הק"מ בא כל מקום שנאמר אחרי הוא מופלג ותי' בשם סנ"א דכאן א"א לומר כן מדתלה ההשחתה באחרימות וגו' וקשה על דבריו שהרי בדברי הק"בה למשה כתיב נ"כ הכי שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו' תלה כמו וקם העם הזה וזנה בהנך שוכב עם אבותיך ויקשה לפי דבריו כמו אחרי כל ימות יהושע וגו' וכי תימא ה"נ א"כ ה"ל לרש"י לפרש כן לעיל · ובאמת נ"ל דהקושיא מעיקרא ליתא משני טעמי' האחד שהרי לעיל מזה א"ל משה הן בעודני חי עמכם ממרי' היתם עם ה' ואף כי אחרי מותי ע"כ והאי אחרי מותי ע"כ לא מופלג הוא כמשמעות הק"ו והכי נמי האי אחרי מותי כי השחת' וגו' דכתיב בתרי' דעלה קאי · ועוד נראה לי נכון דעת רש"י לפרש דהיכחתו דהאי אחרי לאו מופלג היא מהכא מדלמדו חז"ל ריש פרק חלק דהק"בה יודע עתידות מדכתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וגו' ע"ש א"כ משה שאמר כי ידעתי אחרי מותי כי השחת' וגו' ע"כ לאו מעצמו אמר דא"כ משה יודע עתידות הם בתמי' אע"כ לומר שמה ששמע מפי הק"בה הנך שוכב וגו' אמר כאן כי אני ידעתי וגו' ואם"ד האי אחרי מופלג הוא הדדן קשיא לדוכתא וכי משה יודע עתידותיהם שהרי בדברי הק"בה לא כתיב אחרי וא"כ משמע סמוך ולא מופלג ומשה אמר אחרי משמע מופלג אע"כ דהאי אחרי לאו מופלג ודו"ק:

חסלת פרשת וילך

האזינו

פרשה לב

[שאני מתרה] דק"ל למה לו למשה לצוות לשמים וכי הוא מושל על השמים וע"ק למה לקח עדות על ישראל הרי עדיין לא חטאו · ל"פ שאני מתר' בהם בישראל כדכתיב לעיל העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ וזה לשון התראה הוא וכמו העד העיד בנו האיש וגו' כי עדיין לא דבר עם השמים והארץ כלום ועכשיו דבר עמהם: [אמרתי להם] דק"ל דלמא ישראל לא יקבלו שמי' וארץ להיות עדים · ול"פ שאמרתי להם ר"ל כבר אמרתי להם: [וכן ותשמע הארץ] פי' אל תאמר מדלא כתיב האזינו השמים והארץ ואדברה ודאי שני ענינים הם אלא ב"ל וכן תשמע הארץ שאני מתרה בכם בישראל ותהיה עד בדבר והא דכתיב גבי שמים האזינו וגבי ארץ ותשמע משום דמרע"ה היה קרוב לשמים שהיה קרוב לאיתה והיתה עתה נשמתו דבקה למעלה וכשאדם קרוב לחבירו שעומד קרוב אצלו אומר לו האזין ולכך אמר האזינו אבל היה רחוק מן הארץ לכך שייך בה לשון שמיעה' ומ"ה לא כלל אותם כאחד לומר האזינו השמי' והארץ ואדבר' וכו' והרא"ם פי' דמ"ה לא כלל אותן בחד מפני שהשמים הם יותר נכבדים מן הארץ מ"ה לא כללם כדבור אח' · ולפי פי' אינו מתורץ למה שינה הקרא בלשונו דגבי שמים כתב לשון האזנה וגבי ארץ כתב לשון שמיעה: [למחר אני מת] וא"ת והא נפ' כנבים פי' שם ש"א בפסוק העדותי בכם את השמים וגו' · וי"ל דלעיל גבי התראה שצריכים העדי' להתרות באדם שרוצה לעבור עבירה שלא יעבור ואם כן קש"ל איך יעשו השמים והארץ התראה והא אין יכולין לדבר דאין לפ' דמשה התרה בהם בישראל בפני השמים והארץ שלא יעברו דהא באותו זמן לא רצו לעבור והוי התראת ספק ולא שמיה התרא' ועל זה פירש"י הסתכלו וכו' הסתכלו' כזה הוא כאלו דברו שהתראה בפה והבא בשירה זו מדבר בעונשן של ישראל שאם יעברו על מצות ההם ויעבדו ע"א גבי עונש כתיב יד העדי' תהיה בו בראשונה ל"פ כאן טעם אחר: [שהם קיימים] °(ד"ד) שהם קיימים לעולם ועד ט"ס הוא נ"ל ועוד שאם כו' ושני טעמי' הם וכן היא בספרי: (נ"א) כתב רש"י זה כאן כדי שלא יקשה לך שאמרתי יד העדים תהי' בראשונה וכו' ופה כתיב ואבדתם ע"י האומות וזה אינו מן השמי ולא מן הארץ לכן פי ואם"כ ואבדתם כלו' שע"י שלא יתן השמי' טלם והארץ לא תתן יבולה ולא יהי' לכם מזון ומז' ע"י כך ואבדתם שלא יהי' לכם כח ללחום עמהם ונ"י יעקת רעב תמסרו בידם: ב [יערף · זו היא העדות] דק"ל היאך תלוי זה הדבר בכאן ומפר' דעפיר תלי בכאן דזו היא העדות וכו': [כאשר יערפו] י"ל שרוצה לפרש והיאך משמע זה מפסוק שאמר להם לישראל כן שתירה היא כמטר ומפרש שה"ק קרא כאשר כו' · ומגליס לרש"י לפר' דלקחי היא תירה משום דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וג' וטעמא מאי משום דלקחו מיד אל יד שנאמר מימינו אש דת למו ד"ל שמרע"ה לקחה מימינו של קב"ה ולמה נקרא תורה חיים משום שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה: [ד"ה טל כטל · שמחים] מה שאין כן במטר ואם"כ מדמה אותה לרוח דהוא נמי טוב יותר מן הטל והוא מוסיף והולך: [כשעירים · סערה] דה"מק ושי"ן מתחלפין: [ד"ה דשא · מכוסה] פי דשא כולל מיני עשבים רבים שהוא לכיסות הארץ וכסוי ונקרא דשא והעשב הוא כל מין ומין בפני עצמו קרוי עשב עיין בפ' ברהשי': ג [כי שם · בל' כאשר] דא"א לפרש שהוא נתינת טעם אשלמעלה: [ברוך שם] וא"ת דילמא עניית אמן' ותו מגלי' לפר' במקדש דלמא בבדיב' נמי · וי"ל שהוא דכתיב הבו גודל ואמן לאו גדולה היא אלא האמנת דברי המברך וכתיב נמי כי שם ה' אקרא משמע שם של ד' באותיותיו ואסור להזכיר השם של ד' בגבולין כ"א במקדש היו מזכירים השם באותיו':

ד [הצור · שהוא חזק] דק"ל למה קרא מר"עה להק"בה צור · ותו מאי תמים דהזכי' הכל וכי פעולתו של הק"בה אינה תמימה · ל"פ אע"פי כו': [ד"ה אל אמונה · לשה"ב] דק"ל למה אמר הלשון של אמונה ומפר' דקאי אמתן שכרן של צדיקים שהוא לזמן ארוך בעה"ב לכן שייך ביה לשון אמונה: [ד"ה ואין עול · לצדקת' בעה"ו] ר"ל דפסוק זה כפל לשון הוא מדכתיב אל אמונה ודאי אין עוש' עול אלא אף לרשעים · דה"א דלא משלם להן שכרן אלא מככה להן מצוה כנגד עבירה ועל שעבירו' כנותרו' הוא מענש אותן קמ"ל דאין מככה עבירה נגד מצוה אלא משלם להם שכר המצות בעה"ו כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו כדי שיהא עונש של עבירות בעה"ב מרובה: °(נ"א) וא"ת כיון דהרשע עשה מצוה נאורה כמו שעשה הצדיק למה יהיה משלם לרשע מצותו בעה"ז ולצדיק בעה"ב ואין זה קשיא כי הצדיק אשר הוא צדיק בכל הכה עקרו הוא צדיק והעבירה שעשה הוי מעוט ודבר בטל הוא אבל זכות הצדיק ויש לו תשלומין כמה ו שהוא דבר שאינו עיקר כמו שהעבירה שהיא מועטת אינו עיקרת והרשע הוא הפך שאם הוא רשע גמור תשל מין שלו הוא במקום שהוא עיקר והוא בעה"ב אבל המצוה שאינה עיקרת תשלומין שלה בדבר שאינו עיקר והוא בעה"ו שאינו עיקר: [ד"ה צדיק · מצדיקי] ר"ל שרוצה לפרש מלת צדיק וכו' דלשון צדיק נאמ על מי שקיב' בעצמו שלימות הרבה וזה אין שייך בהק"בה שלול' ומפרש הכל מצדיקין כו' והר"אם פי' הוצרך לפר' מכל הצדיקין כו'

שפני

שפני שאי אפשר לומר שהכתוב מעיד על צדקתו ית' כי לא יעלה על
דעת היפך זה וכ"ש אחר שנא' עליו שהוא אל אמונה ואין עול ומפני
שיש לטעות ולומ' שאלת צדיק וישר הם תוארים להקב"ה מ"ה פי'
דשניהם היא תואר השם מפי הבריו' וכו' ר"ל שהכל מצדיקין עליהן
את דינו: [וישר הוא וראוי] ר"ל שישר לבריות לעשות כן
וקאי וישר על הבריות אבל א"ל שקאי וישר על הקב"ה כיון דצדיק
קאי אבריות ולא אהקב"ה ה"ה כמו מלת וישר קאי כמו אבריות ולא
אהקב"ה וק"ל: ה [שחת לו · ולא ליה] ר"ל ולא ליה להקב"ה
והכי משמע הקרא השחיתו ולמי השחיתו וקאמר לא ליה בלו' להקב"ה
לא מזיק לפי זה מלת לו דבקה עם מלת לא הבא אחריו לא עם מלת
שחת ולפי לשון הכתוב ה"ל לפרנס וליה לא אלא שפרנס אותו אחר
בלשון בכנוי והוצרך להוסיף מלת להון אחר מלת שחת כי בזולת זה
אין לו הבנה לקר' דלאו שחת ולא יפול עליו מלת לו לא כיון שאין אנו
יודעים למי שחת רא"ם: [ד"ה בניו · היו והשחתה] דק"ל
למה קרא אותן בניו כיון שחטאו: [ד"ה בניו מומם · ולא מומו]
דק"ל למה כתיב מומם ולא כתיב מום סתם ושיהי' מלת בניו דבקה
עם שחת כאלו אמר שחתו בניו וזהו שפרנס חבילו להון והוא עצמו
מה שאמר למעלה שחת לו לא אלא שכפל הענין במלת טובות כמנה'
הפירות והבכורות רא"ס: [ופתלתול · כפתיל] כמו ששין
פתילה לנר של שתי שמקיפין סביב הקש: ו [הלה' . תגמולון]
ר"ל אתם עושים מעשים מעניני' ולמה אין לעשות שיש בידו
להפרע מכם · ועוד שהטיב לכם כל טובות · וא"ל מנ"ל לרש"י שאלו
שני טעמים אמר להם י"ל כדמפר' ואזיל דכתי' עם נבל שנכחו את
הגמול להם דהיינו שהטיב להם ולא חכם להבין את הנולדו' דהיינו
שיש בידו להפרע מכם כמו שעש' לדור המבול ולדור הפלגה ולאנשי
סדו' ש"פ דמלת הלוי' וגו' כלל נמי שני טעמי' : [ד"ה הלוא ·
שקנאך] לשון קנין : [שקנכך] לשון קן · פי' דק"ל מדכתי'
קנך שהוא לשון קנין אין שייך לומר אביך דהא לגבי אביו אין נופל
לשון קניין ל"פ שהוא לשון קנכך · ותוקש"ל דאם הוא לשון קן היה
לנקוד בחי"רק תחת הק"וף וגם ה"ל להדגיש הנ"ון שלשון כנשר
יעיר קנו ל"פ שהוא מלשון תיקון וא"ל מנ"ל שהוא מלשון תיקון דלמא
הוא מלשון קניין ומלשון קן א"כ ה"ל לנקוד קונך כמו"לם מלשיו קונה
שמים וארץ ואין לפר' מלשון תיקון ולשון קנכך לחוד ולא לשון קניין
א"כ חסר תי"ו של מלת תיקון אלא ע"כ צ"ל כל שלשה לשונות :
[ד"ה הוא עשך · אומה] דק"ל מה שבח זה שעשה אותם הא כל
העול' עשה ל"פ אומה באומו' ר"ל בחר בך מכל העו"א : [ד"ה
ויכוננך · מיני בסיס וכן] בסיס וכן הוא נמי לשון בסיס אלא
בסיס מלשון ארמית' וכן מלשון עברי' : [ומכם מלכים] שע"כ
נשאר אומות דלוקחין מלך ממדינה אחרת: ז [ד"ה בינו. על
שעבר] ר"ל היה ראוי לכם לזכור ימות עולם וכיון דלא עשית
לכל הפסו' בינו שנו' דור ודור להבא כו' והוצרך לפר' ד"א וכו' משו'
דלפי' ראשון קשה כפל לשון דהא כבר נאמר זכר ימות עולם וגם דור
אנוש ודור המבול בכלל · נ"פ ד"א · ולפי ד"א נמי קשה כי
אין שייך לומר לשון הבנה אדבר שאינו בעול' הזה אלא בפע"כ אחר
שין לא ראתה בלתי אלקי' לכדו ל"פ גם טעם ראשון : [ד"ה ויקניך
אל החכמים] מי מלת זקן נוטריקון זה שקנה חכמה : [בהנחל
בהיפן] ר"ל מה שיה חלק כשלמן בהיפן ושוטפן : [ד"ה למספר · מבני
עם] דאל"כ למספר ל"ל והכי משמע הקרא בהפרידן בני אדם דהיינו
כשהפיץ דור הפלגה יצב גבולות עמים ר"ל שלא העבירו' מן העול' ולמה
ועשה כן למספר בני ישראל · ר"ל בשבילשיצא מהם : [שבעים
נפש] ר"ל שרוצה לפר' עוד ענין אחר וה"ק הפסוק יצב גבול'

עמי' ר"ל שעשה אומו' שרבה ונשה עשה ומפר' למספר בני ישראל ור"ל
כמספ' של שבעי' נפש שירדו למצרי' עשה דהיינו שבעים אומות
והיה מאמר יצב גבולות עמים נדרש לפניו ולאחריו כדפי' · והוצרך
רש"י לשני טעמים דלטעם ראשון קשה ל"ל מלת גבולות לא היה לו
לכתוב רק יצב עמים למספר בני ישראל גבולות ל"ל · לטעם אחרון
קשה כיון שהכעיסו לפניו למה לא אובדם מן העולם לכן צריך גם
לטעם ראשון : [כי חלק · שהיה חלקו כבוש] משום דבל כי
הוא נתינת טעם אלעיל מיניה ה"נ משמע שרוצה ליתן טעם אלעיל:
[השלישי באבות] ר"ל לכך קרא ליעקב חבל נחלתו : [שיו
לו לנחלה] דק"ל למה לא כתי' אברה' או יצחק · [illegible]
ובניו היו לו לנחלה אבל אברהם היה ישמעאל דלאו נחלתו הוא
וליצחק היה עשו · ואע"פי שכבר נאמר למעלה מה שלא אבדם הוא
בעבור מספר בני ישראל שהם מבניהם · מ"מ עדיין לא פי' שם מה
ענייני' של מספר בני ישראל עד שינצלו אנשי דור הפלגה בעבורם
ופי כאן הטעם מפני כי יעקב וגו' היה כבוש ביניהם אע"פי שמאחר
כי חלק וגו' לאיובן שהיה כבוש ביניהם כיון שהוא נתינת טעם למה
שכתו' למעלה יצב גבולות עמים בעבור מספר בני ישראל שעתידים
לצאת מהם דהיינו שהיה כובש ביניהם · רא"ם : י [מצא לו נאמנים]
רצונו בזה מ"ע לא רצה כמו עשו וישמעאל לנחלתו שהם מבני אברהם
ויצחק כמו בניו של יעקב: [ד"ה יסובבנהו · שהקפו עליהם]
והטובה בזה כדי שיהיו כמו אנוסים ולא יוכל לשלחם כל ימיו כדין
אנוס' וכן פירשתי בפרשי וישמע יתרו ואין להקשות מנ"ל לשלשה
אלו · י"ל דהי מיניהו מפקי' · א"כ דהקרא מפרש שלשתן דהא
דקאמר יסובבנהו יבוננהו שסובב אותן בשע' נתינת התורה דהיינו
כפה עליהם הר כגיגית יסובבנהו יצרנהו מכשפים דהיינו שהקיפן
בענני כבוד והרג כל הנחשים והעקרבים יסובבנהו יצרוהו כאישון
מן האומות דהיינו שסבבן בדגלים: [ד"ה כאישון עינו השחור]
(בפי"י) ולמה נקרא אישון משום דכראש בו כדמות איש קטן
כמו שנדמה דמות איש במראות הכשים דאישון לשון של איש ומ"ש :
[ד"ה יסובבנהו · סמוך לשכנתי] פי' שהתרגום מתרגם כך על
יסובבנהו ומפרש זה אהל מועד כו' : יא [כנשר · ובחמלה]
מכאן והלאה סוד לספר הטובות שעשה להם מעם לאתם מזכירים
והם שכחו את הכל: [קן שוכה] פי' שוכה ענף עצים :
[ד"ה על גוזליו שניא כח] רש"י אומר כגוזה"פ שדי דהיינו הקב"ה
לא מצאנוהו שגיא כח ר"ל דאע"ג דהוא שגיא דהיינו חוזק לא נוהג
בכח עם הבריות: [מסיני בא] מסיני בא אינו מן מציין ד'
רוחות אלא פונה מסיני לקראת ישראל ואלו הן הד' רוחות ורם
משעיר · הופיע מהר פארן · ואתא מרבבות קודש · אלקים מתימן
יבא · ויש מקשים והא רש"י פי' לעיל קרא וזרח משעיר למרמז' על
השבוד' אלילים שלא רצו לקבל עליהם את התורה וכ"פ רש"י לקמן
בפר' וזאת הברכ' וכאן פי' הקרא לד' רוחות העולם · וי[illegible]
וויהו איתנהו ביה דא לד' רוחות לחוד נכתב הקרא א"כ קשה למה
קרא שמות הרוחות בשמות אלו מה שלא קרא ד' רוחות העולם
בשמות אלו בכל התורה כולה אלא ע"כ צ"ל דקאי נמי על הע"א ·
ואלו לעבוד' אלילי' לחוד הוה אפי למה לא הזכיר בשמותן כבדות
אלא ע"כ תרוויהו איתניהו ביה · ולעיל בפסוק ימצאהו שמספר
בשבחו של ישראל מביא הטע' שדרשו על העבודת אלילי' שלא רצו
לקבל התורה ובפסוק כנשר יעיר קנו שבא לספר בטובתן של יוקים
שהטיב לישראל מביא טע' השני · יב [בדד ובטח] וה"ק
הפסוק וי"י כבר את ישראל בדד ובטח · אבל א"ל די"י היה בדד דזה
פשוטה אלא מלת בדד של אל שעם כלומר שלא היו צריכין לשו'

אומה ללכת עמהם מרוב בטחונם יהיה אלא ישכנו תמיד תחת עבר: [לא הי' שם כאחד] ר"ל זהו פי' הכתוב כלומר שלא פחד שמא יקום שום אחד מכל אלהי הגוים להראות כחו להלחם עמהם משום דלא היה כו': [על העתיד] ר"ל קרא די"ו בדד: [דברי תוכחה הם] רצונו בזה דאין צריך לפרשו על העתיד כיון שעכשיו מדבר דברי תוכחות עמהם· א"כ איך יתכן שיתבאר כאן באמצע התוכחה על העתיד· ל"פ ואני אומר כו' כלומר אף שהוא דיבר על העתיד מ"מ גם הם דברי תוכחה כל הענינים וכו': [צריך ליישב הדבר] ר"ל כך הקרא ש"ל י"י ובדד ישכנו הוא משמע להבא ולעבר: יג [ירכבהו· כתרגומו] פי' שיתן להם א"י וכ"ת א"כ הל"ל וינחילנו ונומר מיד וירכיבהו וכולו כדמפרש ואזיל: [ד"ה ויאכל· פירות ש"י] ק"ל וכי במקום אחר לא יאכלו· ל"פ אילו פירות כו': [ד"ה ויניקהו· משם] דק"ל והיאך בא זה שהיו יונקים דבש מן הסלע: [כסיכני] נסיכני שם מקום: [הדבש נף על פיה] וקנישו' הם קשים כמו סלע ואפ"ה היה דבש עליהם וא"כ היו יונקים דבש מן הסלע: [ד"ה ושמן· של גוש חלב] גוש חלב שם מקום: יג [ד"ה חלמיש· נקוד חלמיש] דק"ל למה נקט חלמיש בשוא תחת חלמ"ד ה"ל למינקד חלמיש בקמץ כמו חלמיש למעינו מים לכך מפרש כשאינו דבוק כו' אבל כאן דבוק: יד [וחלב· דבוק חלב] דק"ל למה נקוד וחלב בשו"א תחת החי"ת וצי"רי תחת הלמ"ד ה"ל למכתב וחלב כולו בקמ"ץ: [ד"ה כרים· כמשמעו] נראה דהבנת רש"י כך הוא כרים כבשי' והשתא א"ש דאילים פוי פירושו כמשמעו דבלא זה ס"א דאילי' הם כבשים ולמה נקראו אילים שמזויקים ומשברים את בעליהן ואילים מלשון ואת אילי הארץ לקח שהוא לשון חוזק אבל השתא שפרשתי כרי' כבשים אין אנו צריכים לדחוק ולפרש אילים מלשון חוזק אלא אילים פירש כמשמעו: [ד"ה כליות חטה· ככוליא] דאל"כ למה מדמה לחלב כליות ולא לשאר חלב: [ד"ה ודם· היה שותה] ר"ל שכך הפי' של פסוק ודם ענב היה שותה וכו': טו [ד"ה כשית· כסה פניו] רצונו בזה וכיון שהוא מלשון כסוי ה"ל להדגיש השי"ן כמו שמצינו בכל מקום שלשון כסוי מודגש: [את אחרים] אבל שבשיו הוא משמע שאתה מכסה את עצמך: יו [יקנאהו· וקנאתו] פי' שכל לשון קנאה הוא המתעורר לנקום נקמת דבר: יז [לא אלוה· צריך] צריך פירש כח ויכולת· והוצרכו לפרש כן מדכתיב אחריו אלהים לא ידעום ואם היה פי' לא אלוה כמשמעו איך קרא אחר זה אלקים· בד"אם: [אלו היה בהם] רצ"ל שלא תקשי מדכתיב לא אלקים משמע אבל אם היה בו צורך כגון כוכבים ומזלות לא היו מקניאים לו ואיך יתכן זה הרי כתיב פן תשא עיניך ונומר לירא או לכל צבא השמים ונומר: [קנאה כפולה כמות פעמים] וא"ת והא לעיל גבי כי תשא פי' רש"י למה יחרה אפך כלום מתקנא גבור אלא בגבור וכו' וא"כ לפה תהא קנאה כפולה· וי"ל לעיל גבי תפילה לפנים שם"י אמר משה למה יחרה אפך כלום מתקנא וכו': ✿ פי' אם אתה מראה חרון אף על זה יאמרו האומות כלום מתקנא אלא מכח נקמם וכו' ודוק בלי"ש: אבל לענין עונש כשבא הקב"ה ליענש על ע"א העובדי' אותה או העונש יותר גדול כמי דלית ביה צורך [ד"ה לא שערום לא יראו] ויהיה ככוי שערים כמו כני יראוני יראו עמכי פן תשבעמו תשבע ממכו: [שעירים הם ל' שדים] ויהיה כ"כ פה ככוי שערום מהם רק פירש מהם פי' ממין השעירים שהם השדים הנזכרים למעלה ופי' שערום עשו שעירי' כמו שאלמים עשו אלומים· רא"ם: יח [תשי· כמו שהשיב] והוא מלשון תשש כמו כנקבה ולפירש ראשון יהיה מלת תשי מגזרת נשיתי טובה:

כ [מה אחריתם] כי התינוקת הוא אינו רק לדעת מה יהא עליהם באחרונה לא מה יהא אחרית' כי אחרית' הוא המיתה ובלאו הסתרת פנים כל הילודי' למות אלא מה יהא עליהם פורענות בשביל הסתרת פנים: [ד"ה כי דור· מהפכין רצוני] לא שהם מתהפכין כפי המובן· והוכחתו מדכתי' כי וגו' וכל כי הוא נתינת טעם אבל מעלה וק"ל: [ד"ה לא אמון· אין גדולי נכרים] ופי' אמון מלשון ויהי אומן את הדסה והוסיף מלת נכרים כי בזולת התוספות יהיה המובן ממנו שאין גדולי בם כלו' שלא גדלתי לכן הוסיף מלת נכרים: [אמון ל' אמונה כתרגומו] דלטעם ראשון היה קשה למה לא כת' אומן בוי"ו· ל"פ ד"א וכו' ולד"א קשה ה"ל לומר אמון: כא [ד"ה בלא עם· שאין לה שם] (נ"א) מה שנשדי' אינו עם שאינו בכלל ע' אומות שנ' מן הארץ ההיא יצא אשור ופירשו רז"ל שלא רצה להיות בעצתם של דורי המגדל שנפלגו אם"כ לע' אומות וכתיב ויבן את נינוה וגו' נמצא כי אלו המקומות לא היו בעצת דור הפלגה לפי' דרז"ל שאין להם לא כתב ולא לשון שלא נקרא לשון אותו שאינו מן אותו לשונות שפילג הקב"ה לשונות ע"ש שהאריך: כב [ד"ה ותיקד נכם עד היסוד] הוסיף מלת נכם וכן מלת ארצכם דבלאו הכילא הייכו ויודעי' את מי תיקוד או לאיזה ארץ [ד"ה ותלהט· המיוסדת] דאל"כ מוסדי הרים ל"ל הרי כבר כתוב שאוכל הארץ בכלל· אלא ר"ל ירושלים שהיא מיוסדת על ההרים ויחדה בפני עצמה לחשיבות: כג [אספה אכלה] כלומר כל רעות אכלה בם שלא תשאר שום רעה מהרעות אלא כלם יכלו עליהם ע"ד חצי אכלה בם שכל חצי אזרוק בם· והוכרך לד"א כי לטעם ראשון קש' ה"ל ליכתו' אספו מלשון ספו שנה על שנה ולא אכפה נב"א שנשין תספה ולד"א לחוד נמי קשה דהא כתי' אחריו חצי אכלה בם דהא הפני' נמי בכלל רעות הם· ויש מקשי' לעיל גבי אתם נכנני' פרש"י ספות הרוה לפי שאוסיף לו וכו' וכאן פי' ספות הרוה מלשון היכור· וי"ל דכל האספ' שהוא מוסיף על דבר אחר ממילא הוא מתחב' אליו ולפי זה יהיה הוספ' ושבר' פי' אחד וענין אחד להם ופי' לעיל לשון הוספ' לפי ענינו דלא שייך לומר אספי' דהא אין לו עונש על השגג ואיך יאמר אספיר פורעני' לפורעני' משום הכי פי' לשון הוספה וכאן שלא הזכיר שום עונש אלא העוד פי' לפי ענינו לשון חברה· ועוד כ"ל ליישב די"ל דפשוטו של אספה הוא בכל מקום לשון הוספ' הוא אך כאן א"א לפר' לשון הוספ' דהוי משמע דהק"בה יוסף עליהם פורעניו' יותר ממה שעשאו וזה אינו דאין הקב"ה נפרע אלא כפי שהרשי' האד' בפניו לכן הוכרח לפר' כאן שפי' לשון היכו' ולכן הביא רש"י כל הני קראי' פי' אות' מלשון היכו' כדי שלא תקש' בתחילה המקשב' על פי' שפי' מלת אכפה מלשון היכו' מכל הני מקראו' שהבי' ודו"ק· וכעין זה פרשתי לעיל גבי וירק את חניכיו ע"ש: כד [מזי· מהפך במזיא] זה לשון הגמ' רצונו בזה שיש לו ראייה לפירוש של ר' משה הדרשן: [ד"ה ושן בהמות· מעשה] רצונו בזה דה"ל ושן חיות כיון שחיות הן עומדים לנשוך ולא בהמות: כה [ד"ה ומחדרים· חדרי לבו] (מהר"ן) דאי כמשמעו בחדרי הבית הל"ל והחדרי' פחד שלשון פחד נופל על דבר הקרוב ואימה על דבר הרחוק כדכתב' רש"י גבי נשלם בפסוק תפול עליהם: [ד"א] כי לפי' ראשון קשה היכן מצינו נקרא מחדרי לב נקראים בשם חדרים שתם ל"פ ד"א וכו'· והיה פי' חדרי' כמשמעו ולד"א קשה למה אמר בחדרי' אימה דהא בעיר היה נמי דבר הל"ל ופנים אימה היפך ממלת בחוץ לכן אמר עוד ד"א על עבירות שעשה בחוץ כלומר בגלוי ועל שעשו בחדרי חדרי' שלא יראה אותו שום אדם ולפי' זה של סד"א קשה א"כ

יהיה

שהיה מקרא קצר שלא נקט קרא לשון עשיה א"כ ה"ל לינקד כמ"ש של מסדרי' כאי"רק דה"ה פי' כמו מן עבירות שעשו נפשים לכן צריך לד"א ולשני פירוש אלו קשה למה נקט קרא אימה ה"ל לומר מסדרי' דבר לכן צריך גם לטעם ראשון: כו [אמרתי · כתרגומו יחול] פי' יש פותרים כפי הכנה"ה שיהיה אפאיהם מלשון אף ויביא הא"לף הראשונה לשון המדבר כאלו אמר אשי' אפי עליהם או בהם וזה לא יתכן וכו': [והא' התיבונה] פי' ועוד סתיר' אחר': [לשון הברייתא] כוונתו של אונקלוס במה שפיר' יחול רוגזי עליהון אחר לשון הברייתא' וכו' שהמכוון מזה הוא שיחול רוגזו עליהון שיהיו כאלו אינם · ואין פי' כמשמעו כמו שמבינים' אותו קצת פותרים: כז [לולי · ואם יוכל] פי' המל' הזאת מורכב' מן לו שפירושו אם ומן לא ואע"פי שהמל' כתוב' ביו"ד לפי שהמלה נקראת בני"רי והני"רי עבור אלף והוסיף שתי מלות עליהם להשוות מפני שבזולת עליה' לא היינו יודעים על מי הכעס ועוד מה הוא ענין הכעס: [וישפיפם יפלה] הוסיף כל זה שבזולת זה לא יתכן לומר ידינו רמה ונומר כיון שלא הזכירם מה רמה ידם: כח ואין. חכמים [ישכילו] הוסיף שי"ן על מלת לו מפני שאמר לו וגו' איננו התפלש הדיבור רק הוא ראייה על שאמר כי גוי אובד עצות המה שאלו היו חכמים וכו': כט [יבינו לאחרית פורענו'] פי' ולא לאחרית של עצמם · ואיכה ירדוף וגו' הוכחתו שקאי עליו סוף פורענות ישראל כי איכה ירדוף אלף הוא פי' מלת זאת ומלת אחריתם: ל [איכה ירדוף · אלף מישרא'] לא אחד מישראל אלף מהנו דהא קללה משמע כאן · ו[קשי'] והא מידה טובה מרובה ממדת פורענות והכא במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ובפורענו' ירדוף אחד מהם אלף מישראל · ויש לתרץ בפורענות שנא' בשירה זו יוצא שסורת הדין והוא שנא' בתולת איכה ותרד פלאים שהיה ירידתם כדרך פלא שלא כדין התורות: לא [כי לא · צור שמקר' לשון סלע] ר"לא והיכן נזכר סלע במקרא: לב [ד"ה אשכלו' לפי מעשיהם] כאלו אמר בעבור שגפן סדום גפנם לכן אשכלות מרורו' להם ראוי להם: לג [ד"ה וראש כוכם] כוסם פירושו של פתני': [אכזרי] ר"ל וה"ם של קרא אויב אכזרי כו': לד [הלא · פרי גפנם] ר"ל מאי דכתיב הלא הוא ונומר לשון יחיד הלא הם וגו' ה"ל לפי מה שיהיה פי' של כמוס ונומר כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כו' · דהיינו לשון רבים · ל"פ הלא הוא פרי גפנם כלומר הא דכתיב לעיל גפנם וגו' פי' פרי גפנם ועל זה קאי הלא הוא וגו' וא"ת דפרי נמי לשון יחיד הוא ולכן נמי אמר הוא לשון זכר ולא היא ואע"פי שתבואה היא לשון נקבה כיון דפרי הוא לשון זכר: לה [לי · עמי נכון] ר"ל איך נופל לשון לי על הקב"ה דלי משמע שיבא אליו מזולתו · זה לא יתכן לומר גבי הקב"ה דמאין יבא לו הרי הכל ביד הקב"ה הוא · ל"פ לי כמו עמי: [פורענות] רצונו בזה שלא תקשי וכי יש משמע נקמה דכתיב לי נקם ושלם דהיינו פי' עמי דמשמע שיש ממשית בה: [כמו ושלום] ופירש לי הנקם וגם לם שאנקם מהם ואשלם להם כפעלם: [ושלנור] רצונו בזה להביא דאי' י"ק שלא כתיב בוי"ו שהוא שם דבר אפ"ה יכול להיות פי' כמו שכתיב שם דבר: [ד"ה לעת תמוט · זכות] פי' האי לעת תמוט רגלם על ושלם לפודיה קאי ולא על נקם כי פורענויות הנקמה לעולם הוא נכון ומזומן עמו: [ד"ה כי קרוב · ומזומן לפני] רצ"ל מה דכתיב כי קרוב ונומר הרי עכשיו כשהוכיחן משה עדיין לא חטאו וגם הוא בעניו תולה בזכות אבות ועדיין זכות אבות במקומה עומדת מאי כי קרוב ונומר: לו [כי ידין ביסורין] אבל אין לפרש כמשמעו כשידין אותן אם לזכות אם לחובה · דא"כ מה טוב על עבדיו

יתנחם דפי' ירחם על עבדיו דילמא דינם יצא לזכות ואז לא יצטרכו לרחמים: [לשוב ולרחם] שוצרך להפוך משום שאחר היסורים היא הנחמה אחר כך להודיע שביא על עבדיו ומפני שסור הכתוב ואמר ועל עבדיו לא הספי' לו נמלת עמו בקודם לא ומוייב נ"כ שיכפול השם וכאלו אמר כי ידין ה' עמו ויתנחם הקב"ה על עבדיו: [ד"ה כי יראה . האויב הולכת] תיקן בזה כמה ענינים שפירש כי יראה כשיראה כי מלת כי דהכא כמו כי תבואו ונומר שפירש כשתבואו ואזלת ר"ל הולכת ומלת יד שב אל האויב ואף שלא נזכר פה · והוסיף מלת עליהם להודיע על מי אזלת היד ואפס ר"ל תם מלשון אפס כסף · ועצור ר"ל מכונס על יד ועזוב ר"ל מושוק · והוסיף מלת בהם אחר מלת ואפס מפני שמל' תם ועז לא יפול רק בהם כלומר תם בהם היות עצורים ועזובים והוסיף מלת הקב"ה אחר מלת ואמר להודיע שהאומר אי אלהימו הוא הקב"ה ואמר מלת עליהם להודיע על מי נאמר אלהימו שהוא על עבדיו הנזכרים לעיל ויהיה וי"ו ואמר כוי"ו ושמר וי' אלפיך שפירש ושמור ויהיה פירש המקראות כך שכאשר ייסר השם את עמו בכל אותן היסורים ויפזור ויתנחם עליהם כשיראה שיד האויב הולכת ומתחזקת עליהם ותם בהם עצור ועזוב להיות בלתי שוטר ומושל יאמר הקב"ה אליהם איה ע"א שלכם שהיו בוטחים בהם יקומו ויעזרכם לכן ראוי לכם שתבינו מכל הרעות שהבאתי עליכם לא היה לכם שום מושיע מכל העבודת אלילים שבטחת' בהם ולא יהיה בה כח להושיע בידי מפני שאני הוא שבידי להשפילו לפרים ואין מידי מציל · ואחר כך התחיל להזכיר הנקמות שינקם מהאויבים: לט [ד"ה אני אני להשפיל] ר"ל אני שני פעמים ל"ל: מ [כי אשא · בשבועה] ר"ל והרי כתיב השמים כסאי ונומר וא"כ הוא עצמו יושב בשמים ואין שייך לומר שישא ידו לאשר הוא שם · ל"פ הא דכתיב אל השמים פי' לעצמו ר"ל אל עצמו ומה שפי' כי בחרון אפי וכו' ר"ל הרי אין המנהג לישבע אלא כשמבטיח את חבירו או נשבע לו שמבטיח לאמן את דברו וא"כ הכא הוא אמאי נשבע כיון שלא הבטיח שום הבטחה · ל"פ כי בחרון אפי כו' כלומר מ"ש מרוב חרון אפו על האויב להנקם ממנו ושלא יתנחם מזה הוצרך לישבע שינקם ממנו · כתב הר"אם אבל מלת כי שלא כי אשא לא ידעתי פירושה כי איננה סובלת שום אחד מד' לשונות של כי שהם אי דילמא אלא דהא · ונראה דה"פ כיון שאין המנהג שנשבעין אלא אם כן שמבטיח לאחד ליתן או לעשות שום דבר כמו שאינו כנוע פיה' שבכי וגו' והוא נשבע לקיים דברו והבטח' שהבטיח אותם או שדבר שדבר לעשות לכן יהיה פי' שכי כיון שהמנהג הוא לישבע על אשר הוא רוצה לעשות גם אנכי בשביל החרון אף שנשבעתי ליפרות בע"א אשא אל שמים ידי לישבע אם שנותי ברק חרבי וכו' ויהיה פי' כי דהכא כמו דהא · ויהיה פי' של אם שנותי כמו אם דברתי שפירושו אשר · ופי' הקרא כך כיון שמנהג הוא לישבע על ההבטח' שמבטיח אדם לחבירו גם אנכי כן אעשה ואשא על עצמי ידי ואמרתי חי אנכי שהיא השבועה ויביא פי' אל שמים ר"ל אל עצמי הנקרא שמים שהוא כסאו כאלו אמר בחי עצמותי לא שהוא מודיע שהוא חי וקיים לעולם וגם איננו ר"ל שתפס השמים בידו ונשבע בנקיט' חפץ מפני שהחפץ שנוטל הנשבע בידו איננו אלא כדי שתוסיף כונה ויראה בשבועתו ואין זה נופל בשם יתברך ואל תשיבני מכי יד על כס יה ופי' רש"י שם שידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו דהתם לא כתיב לשון שמורה על שבועה כמ"ש פה מהר"אם: מא [אם שנותי ברק · להב] ר"ל בזה איך יתכן שישנן הברק כיון שאין בו ממשות דברק הוא המראה של הלהב · ל"פ את להב כו' כלומר אם

אפדד הברזל של פרזני שפתיכן בכל מקום הוא לשון פירוד ולהב החרב הוא הברזל כמו להבת חניתו ונקרא כן מפני שהחרב בהתלהטו דומה ללהב וברק כמו לברק שפירושו להיות לה ברק [ד"ה ותאחז במשפט ידי] פירש ותאחז ידי במדת משפט להחזיק בה כדי להנקם ולהניח הרחמים שלא להשתמש בה עם אויבי שהרעו לכם · ובאויבי שהרעו לכם דבק עם ותאחז במשפט לא אם להניח מדת הרחמים · ויפה פירש המקראות כן נשאת · אל שמים ידי ונשבעתי חי אנכי שאשנן את חרבי לעשות לה ברק כמנהג יוצאי מלחמ' ושתאחז במשפט ידי להשי' נקם לצרי לאויבים שה' מפני שהרעו' לכם שאני קצפתי עליכם מעט והמה עזרו לרעה : [קצפתי מעט] רצונו בזה שלא תאמר מה שאמר עבוד' אלילי' בזה שהרי אני מסרתים בידם כדי שייסרו אותם : [ד"א] לטעם ראשון קשה מדת הרחמים מאן דכר שמיה · ולפי' ד"א קשה הוה ליה ליכתוב ותאחז ידי במשפט · לכ"פ גם טעם ראשון הרא"ם · ומפי מורי מהר"ל שמעתי דהאי ד"א ט"ס הוא והכל פי' א' הוא : [ד"ה אשיב נקם · פורענות] ויהיה מלת ותאחז דבוק עם ברק חרבי שהברק הוא חנו של החרב כמו שכתב' ויצא הברק חנו והאי הפורענות אבל אי הוי פי' כמשמעו לא היה נשמע מיניה מידי שהרי גם מלך ב"ו כשיושב במשפט יכול להטות המשפט לאיזה צד שירצה ועכשיו שפירש פורענות שפיר משמע מיניה לא כמדת ב"ו וכו' ומקרא מסורס הוא לפי האגדה"ק ותאחז ידי ברק חרבי במשפט : מב [אשכיר · מדם האויב] ויהיה מלת מדם כמו מן דם האויב ולא יהיה מ"ם מדם מ"ם הסיבה כמ"ש מדם חלל ונומר ולשון אשכיר בלשון שכרות ולא מיין : [ד"ה מדם · מעין דם] פי' ויהיה מ"ם של מלת מדם מ"ם הסיבה · והרא"ם פירש ואת הפורענות שאמרתי אשכיר חצי ונומר הוא מפני עון החלל לא בעבור חללי דם שהרגנו מישראל ויהיה מדם כמו הפוך והוי כמו מחללי דם מפני שהעון שעשו הוא בעבור הדם · ומה שכתב למעלה אשכיר חצי מדם אין פירוש של מדם חלל רק הוא פי' מדם שנראש הפסוק והוא דרך משל שהשכרות של חצי הוא רק מרוב שתיית דם האויב : [ד"ה מראש · פרעות] מפני שהוא דבוק עם מדם חלל ושביה שפירושו משמע חללי דם ומשמע השביה אם כן צריך גם כן לפי' שפשע ראש פרעות אויב ופרעות לשון פרעות · ומפני שתחלת הפרעה היתה בישראל מימי אבותיהם של אלו למדו שכאן שכשהקדוש ברוך הוא נפרע מן העכו"ם אלולים נפרע מן וכו'. ומפני שתחלת פרעות האויב איננו מובן שפרעו בישראל הוצרך לחזור ולפרש מראש פרעה שפרעו בישראל · רא"ם : מג [ד"ה ונקם · על הגזל] לא על שפיכת דמים שכבר נאמר כי דם עבדיו יקום : [ד"ה וכפר · ויפייס] פירש אדמתו דפייסו עמו : [כמו שפירשתי] ומשמע דאין הפרש בין פירושו ובין פי' רש"י אלא בקרא כי גוי אובד עצות המה שרש"י פירש על העכו"ם ורבי יודא דורשו על ישראל אבל פי שם מתחלפים בפירוש כי מגפן סדום גפנם שרש"י פי' שמעשיהם מעשה סדום ועמורה · ורבי יודא דורש וכי מגפנם של סדום אתם או ממטע של עמורה והלא אתם ממטע קדוש מכל מקום שניהם שוים שהוא כלפי ישראל · אבל גבי אי אלקימו שרש"י פירש ואמר הקב"ה לישראל איה וכו' ורבי יודא דורש שיאמרו ישראל לעכו"ם · יש לומר שמה שכתב רש"י שדברי רבי יודא הם כפירוש ממש עד תכלית מן גוי אובד עצות המה איכה אלא על פירש ואמר שרש"י ורבי יודא סוברים שאין נאמר דברי הע"א כדעת רבי נחמיה שפירש ואמר האויב שהוא טיטוס וכיוצא בו אבל לא על אלהימו דאם כן מאי ר"י דורשו כלפי ישראל דקאמר הא כלפי העכו"ם דורשו אבל עכ"פ אי

דברי רש"י ורבי יודא שוים לגמרי שהרי רש"י פי' ואמר ישראל · רא"ם : לו [כי ידין · עמו] פירש כתיבת טעם הוא למעלה : [בלשון דהא] פירש לפי דרבי נחמיה שפירש קרא דכי ידין וגו' כי יריב את ריבם ויפיה פירש כי בלשון דהא ופירש למה אמר לי נקם ושלם לעכו"ם מפני שיריב ריבם של ישראל מיד עושקיהם : לט [ראו · ויאמר ראו] דלפירש רש"י יפיה פירש ראו שבידי להמית ולהחיות ולא כאותן ע"א שעבדת' אבל פירש רבי נחמיה שפירש אי אלהימו קאי ארשע שיאמר לישראל אי אלהימו וגו' איך יאמר ראו עתה והביאו שבידו להמית ולהחיות ולכן הוסיף או יגלה ישועתי שפירוש תהפך מחשבות האויב מתם שהיתה טרם הגלות ישועתי : [עליהם הרעה] פירש העכו"ם : [עליהם הטובה] פירש לישראל : מ [כי אשא · נשאתי] כלומר כבר נשואה היא ידי בשמים פירש תמיד אני משרה שכינתי וכו' אבל אי אפשר לפרש מלשון שבועה כיון שכבר כתיב פורענית מחת שניכים וינס וגו' ראו עתה וגו' ואם כן אמאי ישבע עכשיו אבל לפי פשוטו שפירשתי לעיל דקאי אישראל אתי שפיר שנשבע שינקום מהם וכן לרבי יודא אבל לרבי נחמיה שמפרש כל הפרשה כלפי ע"א אי אפשר לפרש מלשון שבועה : מד [הוא והושע של דיווגי] פירש ב' מלות הן וכפל לשון הוא ופי' של דיו ווין הוא שנים וזוג הוא מתרגום בבלי ודיו הוא לשון יוני ורצונו לתרץ בזה דקשה לו אם משה דבר באזני העם שהוא היה מלכם ונשיא שלהם אבל יהושע מה ענינו בדבר הזה הרי הוא לא היה נשיא עליהם אלא אחר מיתת משה לזה קאמר שבת של דיו זוגין וכו' : [שלא זחה דעתו] כלומר שהתורה מעידה עליו שלא זחה דעתו עליו ולכך קוראו הושע ולא יהושע ומלת זחה פירש גבוה לב וגס הרוח : מו [שימו · התלויין בשערה] פירש כי הרבה יש בתורה שהן דקין כחוט השערה בהררים מלשון הר : מז [כי לא דבר · הרבה שכר] פי' ומהו הפב' ומפרש כי הוא חייכם וגו' : [שאין בו מתן שכר] הוצרך לפי' ד"א כי לפי' ראשון קשה לא ה"ל רק שימו לבבכ' וגו' את כל דברי התורה וגו' כי הוא חייכם וגו' ולמה ל"ל כי לא דבר רק הוא מכם וכו' · ל"פ ד"א וכו' ושני עניני' הם וה"פ כי לא דבר ריקם בתורה פי' שיהא נכתב שלא לצורך ועוד שאם תדרש וכו' וה"פ אין לך דבר בתורה שאם תדרשנו וכו' ולכן כתיב מכם לרמוז על מתן שכר שהוא עצמותן לאדם ותכלית השלמתו ולפי' ד"א קשה לל"ל כי הוא חייכם הא כבר כתב הטע' לשימ' הזאת א"כ ה"ל לספוך דה"ל ליכתוב אחר דברי התורה הזאת כי הוא חייכ' ואח"כ כי לא דבר רק וגו' · ל"פ גם טעם הראשון : [ואחות לוטן] פי' מזה מביא ראיה שאין לך דבר בתורה שיהא נכתב בחנם שלא לצורך אבל אקיבול שכר אם תדרשנו איננו מביא ראייה מזה : מח [בעצם בג' מקומות] וא"ת ולמה איננו מונה בעצם היום הזה דנאמר גבי אברהם דכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם ופירש"י ביום ולא בלילה ולא בתיירא וכו' : וי"ל דהא דכתיב גבי אברהם בעצם היום הזה איכא למימר כמו שפירש"י דאתי לאשמועינן דביום שנכנסו נימול לכן לא נקט רש"י אלא ג' מקומות : נ [כאשר · ויאסף] דאל"כ כאשר מת אהרן איך ל"ל והלא הוא לבדו מת : נא [על אשר · גרמתם] ה"ג על אשר מעלתם כי גרמת' למעול בי וכו' וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' אתם גרמתם לעם שיהיו ממרים את פי וכו' לא שמשה ואהרן מעלו אלא שגרמו לישראל למעול בהק"בה : נב [כי מנגד · מרחוק] לאפוקי שלא תפר' כמו כנגד ההר שפי' לעומדו של הר דא"כ מאי ב"ו למשה אם יראה הארץ מנגד מזרח או משאר רוחות : [ואם לא תבאנה] רצ"ל ושמה לא תבא ל"ל דבודאי אם לא רשאי כי אם לראות מרחוק בודאי לא בא · ל"פ

כי אם זכו' כלו' אדלעיל קאי אמה דכתיב עלה אל הר העברים וגו' וראה וגו' ולמה כי שמה לא תבא ואם כן אם לא תראנה תכשיר אותו · וא"ת איכא מושב לזה · ל"פ וידעתי כו':

חסלת פרשת האזינו

הברכה

פרשה לג

א [לפני מותו סמוך] פירש שאם לא תפרש דהאי דכתיב לפני מותו דהוי סמוך למיתתו לא הוי ידעינן אימתי והו כמי דנקט רש"י שאם לא עכשיו אימתי כיון שהוא לפני מותו וסמוך למיתתו · א"כ הוכחתו מדכתיב לפני מותו דפשיטא דלא יברכם לאחר מותו אלא אי לא היה כתוב לפני מותו ה"א זמן רב היה לפני מותו כשבירך אותם לכן כתיב לפני מותו ללמדנו דסמוך למיתתו היה · ספרי והביאו הרא"ם: ב [ויאמר · בשבחו של מקום] ר"ל מה ענין שבחו של מקום גבי ברכות של שבטי' · ל"פ פתח תחלה וכו': [זכות לישראל] דאל"כ למה לא פתח בשבח שברא העולם או שאר שבחים של מקום: [ד"ה מסיני בא יצא לקראתכם] ר"ל למה כתב מסיני לסיני הל"ל · ל"פ וזהו לקראתם וכו' פי' כבר היה בסיני וכשבאו ישראל יצא לקראתם מסיני שנאמ' ויוצא משה את העם לקראת אלהים מן המחנה ולשון לקראתם איכו נופל אלא בשבאים זה לקראת זה:

° (בשם הרב המופלא מהורר' יואל סג"ל אב"ד דק"ק גגיין) כי קשה לרש"י לסיני בא מבעי לי' למימר מש"ה פי' יצא לקראתכם וכו' אבל קשה דלפעב"ד לפרש דאצטרך למכתב מסיני והוא ע"ד מה שמצאתי בספר מעין חכמה וז"ל וכי תעלה על דעתך שמלאכי השרת יודעין היכן הקב"ה שרוי והלא כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו במקומו לא נאמר מלמד שאין מכירין מקומו של הקב"ה ע"ש ש"כ יש לפרש כאן · או יש לומר אלו הוה כתיב לסיני בא הוה משמע שבא ה' על הר סיני ממש ובאמת מסקנא בגמרא פ"ק דסוכה דמעולם לא ירדה שכינה על הר סיני ממש כי אם למעלה מהר סיני עשרה טפחי' ע"ש להכי כתיב מסיני בא דמשמע מעל גבי הר סיני בא דהיינו למעלה ממנו י"ט ועיין הרא"ם סדר בראשית על פסוק מעל הרקיע וגו' ודוק: או יש לומר ע"ד שפיר"שי סדר יתרו וז"ל כתיב מן השמי' וגו' וכתיב וירד ה' על הר סיני מלמד שהרכין הקב"ה את השמים וכו'. ע"ש כשכנא שלא בא ה' על הר סיני ממש אלא על מה שהם ע"ג הר סיני דהיינו השמי' הרכין שפיר אמר מסיני בא וק"ל: [ד"ה הופיע · למו] ר"ל למה לא פי' למי הופיע · ל"פ להם דהיינו לישראל אבל גבי וזרח משעיר לא היה צריך לפרש מדכתיב למו דקאי על ישראל דסמיך ליה לעיל מיניה: (נ"א) ווכר הכתוב אלו ב' ישמעאל ועשו שהם מזרע אברהם ראש המאמיני' ונתברכו מפיהם וס"ה שחזר על כל האומות שלא יבא להם פתחון פה לומר אלו בקש ממנו היינו מקבלים אותה · וא"ת ושכ"ל לר"ל לומר שהחזיר הקב"ה התורה על כל אומה ולשון שמא לא החזיר רק על בני אברהם וכיון דאינהו לא קבלוה אחרים לא כ"ש וי"ל דזה לא יתכן דהרי הם יהיו אומרי' שהיו מקבלים אותם ולא הי' יכול לענוש את האומות מה שלא קבלת התורה מכח ק"ו דהא בפ' סור שכנה דבשביל זה היה הקב"ה מתיר ממזר לישראל ולא מעבשין מכח ק"ו ולפיכך בודאי על כולם החזיר אלא שכתיב בקרא שעיר ופארן דמסתברא שהם יקבלו' אותה: [ד"ה ואתה · לישראל] ר"ל למה לא כתיב למי אתה הוצרך לפרש לישראל: [ד"ה מרבבות · מלאכי קדש] ר"ל דמ"ם מרבבות הוא מ"ם מקצת ולא מ"ם ממנו הוכחתו דלא מצינו מקום ששמו רבבות ע"כ נ"ל מ"ם מקצת וק"ל · והרא"ם פי' דאם יהיה מ"ם ממנו שאז יהיה פי' שהשם פירש מרבבות קודש ובא לבדו וזולתם ועתה יהיה פירוש ואתא מקצת רבבות קודש ואין לו טעם בלתי עלתי מלת ועמו והוסיף מלאכי קודש מלת קודש מפני שמלת קודש נופל על דבר כמו ואנשי קודש ופה הם המלאכי' עכ"ל: [ד"ה אש · ע"נ אש לבנה] כמנהג העולם לכתוב בדיו על הנייר והקרא מסורס לפי פירוש זה כאלו כתיב מימינו למו דת אש ויהיה פירוש דקרא הכי מכתב יד ימינו נתן למו דת דהיא התורה הכתובה באש שחורה על ג' אש לבנה רא"ם: [כתרגומו] דלטעם ראשון קשה דצריך לסרס המקרא ל"פ ר"א וכו' · ולפי דבר אחר לאוד קשה הל"ל מאש דת דאז היה פירושו מן אש כלומר מתוך אש לכן הוכרך גם לטעם ראשון:

ג [אף חובב · את השבטים] ר"ל אמה קאי אף דאין מלת אף נופל אלא אם נזכר דבר קודם לכן כיונא כו · לכן פי' אף חיבה וגו' וכו' פירש כבר הוזכר לעיל איך שחיבב ישראל במה שיצא לקראתם מסיני וכיוצא בזה עוד חיבה יתירה וכו': [ד"ה והם תכו · לתוך תחתיות] פירש תכו כמו תוך והוא מבנין פועל כלומר שהכניסו לתוך מרגלותיו דהיינו תחתיתו של הר שהם כדמות רגליו ואמר והם ראויים לכך כדי לקשר הדיבור והם תכו לרגליו עם דיבור של כל קדושיו בידך כאלו אמר ולמה זכו נפשות להיות גנוזות תחת כסא וכו' יותר משאר כ"א מפני שהם תכו וגומר: [ד"ה מדברותיך הת"ם בו קרוב ליסוד] ר"ל הת"ם ל"ל כיון שפירש תורתך: [אף זה עדברותיך] דאין לפרש שהוא מ"ם השימוש כמו מן דא"כ היה משמע שלא קבלו עליהם כל התורות אמת הם קבלו כל תרי"ג מצות · והפרש בין מתדבר ובין מדבר י"ל מפני שמלת מדבר משמעותו הוא שהקב"ה מדבר עם האדם ואין זה דרך כבוד למעלה שידבר לנוכח האדם כמו בשר ודם שמדבר עם חבירו אבל מתדבר פירושו היה מדבר בינו לבין עצמו והוא שומע מאליו וזהו שפירש רש"י מה שהיית מדבר וכו' או"ד של ישא מדברותיך עתיד במקום עבר מפני שבעת שבירך משה לישראל כבר קבלו כל התורה ואמר עול תורתך מפני דלגבי דבור אין נופל בו לשון משא · לכן הוסיף מלת עול דגבי עול שייך לשון משא: [היכתן של א"ה] ולפי' זה לא קאי מלת אף אלעיל מיניה וכו' וזה נכון יותר שלפי פיר' ראשון איננו מיושב שפי' איך תלה אף חובב וכו בכאן · ולפי' ד"א קשה איך שייך למכתב לגבי ע"א לשון חיבה דאם הוא מראה להם פנים שוחקות משום שרוצה לאסור ישראל בידם אבל חיבה אין כאן לכן צריך גם לפי' ראשון: ה [ויהי · עול מלכותו] דק"ל וכי אין לו מלוכה להקב"ה אלא על ישראל והרי מלכותו בכל משלה · ל"פ עול מלכותו וכו' פי' בודאי גם הוא מלך על ע"א אבל אינן מקבלין עול מלכותו כמו ישראל פירש שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המצות שגזר עליהם: [ד"ה בהתאסף · ראשי חשבון] כלומר ראויים הם לברכה ומפרש ואיך בא מלת ראש לחשבון · ל"פ ראשי כמו כי תשא את ראש כלומר כ"מ שהם מתאספים למנין המכוין הוא לכבודך ומקבלין עול מלכות עליהם: [ד"ה ראשי · ראויין אלו] כלומר בכ"מ מחשבין אסיפתם ראויים הם שאברכם והוא דבק אל הבא אחרית כאלו אמר ובעבור זה ימי ראובן וגו' · ויהיה ויהי בישרון מלך דבוק למעלה לתורה צוה לנו משה וגו' ובמורשה ולא כשונכה והקב"ה תמיד עול מלכותו עליהם: [ושלום ביניהם] ויהיה שאמר ויהי בישרון דבוק עם בהתאסף וגו' וזה יותר נכון אבל לפירש ד"א קשה למה נקט מלת ראשי ל"פ גם טעם ראשון וק"ל:

ו [יחי · בע"הו] פי' שלא ימות מיתת כרת : [ד"ה ואל ימות · לעה"כ] פי' נדיקים אפי' במיתתן קרויים חיים : ז [וזאת · ולא חבר זה] פי' ואין זה לדמות להם א"כ שסמך ברכת יהודה לראובן ולא [illegible] לוי אחר ברכת ראובן : ° (קנ"ש) אף על פי שקיים תנאו שסכיאו אלא אמרינן במס' מכות נדוי אפי' על תנאי צריך הפרה ויהודה היה סובר כיון שקיים תנאו אין צריך הפרה ונכשל בו . וי"א שגם יהודה לא טעה בזה אלא שאין התיר מועיל אלא בעד העוה"ז אבל בעד העוה"ב איננו מועיל והוא קבל עליו נדוי שני עולמות כמו שדרז"ל מקרא דכל הימי' ולכן היו עצמותיו [illegible] שמאריך שם · [נרם לראובן שיודה יהודה] ואם כן לפי זה וזאת ליהודה הוא בלשון בתמיה והא דפי' מי גרם לראובן וכו' ה"פ מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא יהודה אבל קודם לכן הודה בצינעה כדע"רשי לעיל בפ' וישב ראובן היה עוסק בשקו וכו וזה היה קודם מעשה תמר ויהודה ש"מ דקודם לזה כמי הודה אלא ע"כ כ"ל בצנעה היה עוסק בשק וכו' ואמר שהודה יהודה היה עוסק בשקו אפילו בפרהסיא וכן תירצו התוספות פר' הבונה : [ד"ה ועזר · ברכה לשמעון] כי לפי' ראשון קשה הל"ל קבל ה' קול יהודה שאם ישמע אליו ולא יקבל תפילתו מה תועלת יש בשמיע' ל"פ ד"א וכו' · ויהיה מלת שמע רמז לשם שמעון · ולפי' ד"א קשה למה רמז לברכת שמעון בברכת יהודה · ולמה לקח שמעין חלק בתוך נחלת יהודה ל"פ גם טעם ראשון : ח [וללוי · ועל לוי] מדאמר תומיך ואוריך וזה בודאי כלפי שכינה אמר וכמו שפי"רשי וא"כ על כרחך צ"ל שלא עם לוי היה מדבר אלא על לוי : [ד"ה תריבהו · כתרגומו] תריבהו כתרגומו בסכתוהי על מי מצות' ואשתכח מה מהימן פי' על ידי המריבה שהריבות אותו על מי מריבה נמצא לבו ונמצא נאמן · פרא"ם : [לבא בעלילה] ומה שכתב לבא בעלילה הוא פיר' על נסתקפת דהוא מלשון עלילה כדפי"רשי בפר' מקץ בפסוק ולהתגלגל עלינו ע"ש : [אהרן ומרים מה עשו] כלומר ונקנסה עליו מיתה בשביל זה ושלא יכנס לארץ אהרן ומרים מה חטאו ולמה נקנסה עליהם מיתה ושלא יכנסו לארץ וגם זה שבח לשבט לוי והוצרך לטעם ד"א כי לטע' ראשון קשה דהא לא נמצא מהימן דהא מכלל כעס בא לידי טעות וכעס במקום שלא היה לכעוס ל"פ ד"א וכו' · ולפי' של ד"א קשה וכי אהרן ומרים היו שקולי' כנגד כל שבט לוי עד שאמר עליהם הקרא תריבהו וגו' דמשמעות של קרא הוא דקאי אכל שבט לוי ל"פ גם טעם ראשון שכל השבט היו כאשכים פוק ממשה שמעא : ט [ד"ה כי שמרו · לא יהי' לך] (דכ"ש) פי' מה שאמרת להם בעצמך שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו · דהא לא כן שומרי תורתיך מ"ל : [ד"ה ובריתך · שנולדו] ר"ל והרי כתיב וארא מתבוססת בדמיך ודרז"ל שני דמים דם פסח ודם מילה שמע מיניה דכל ישראל היו נימולין המצרים במדבר ואם כן מאי ובריתך ינצורו · ל"פ דקאי על הנולדים במדבר · (כמ"י) אבל היוצאים ממצרים אלו ואלו היו מולים ופסוק מלא הוא (יהושע ה') כי מולים היו כל העם היוצאי' וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ולפיכך נקט הרב במדבר :

י [יורו · ראויין אלו] ר"ל כאן שבירך שבט לוי כמו שאר שבטים [illegible] היה מספר בשבח שבט לוי קדם הברכה יותר מכל ברכת שאר שבטים · ל"פ ראויים הם וכו' כלומר אילא היה מספר בשבחם שקוד' היו מריבים ישראל עם משה במה שברכם יורו משפטיך וגו' דהיינו הברכה המעולה מכל הברכות והיו אומרים לפי שהם בני שבטו משום הכי ברכם בברכה טובה לכן היה מספר שבחם מקודם לכן ואחר כך אמר ראויים אלו לברכה זו מרוב מעלתם : ° (נשם הרב המופלא מהור"ר יוזל אב"ד דק"ק נבינן) הקשה בק"ש למה הוצרך לספר בשבחן קודם ברכתן מה שלא עשה כן בשאר שבטים ע"ש ולי נראה דלא קשיא מידי שהרי בק"מ נופא הביא לפני זה בשם פעם רצי דיעקב לא בירך את שמעון ולוי כלל ומשה דברך את לוי מפני שלא חטא לוי בעגל ע"ש א"כ קודם שבירך משה את לוי הוצרך להקדים מטעם מה בירך אותו ויעקב ברכן ע"כ אמר יורו משפטיך ליעקב וגו' ראויים אלו לכך וגו' וק"ל : [ד"ה וכליל · עולה] ונקרא כן מפני שהיא עולה לגבוה : יא [מחץ · מכת] ר"ל דמחץ כמי קאי אמשנאיו דא"כ לא יתכן לפ' איך מחוכר ומשנאיו אדלעיל : [ד"א · משמונאי] דלפי' ראשון קשה למה בירך שבט לוי בברכה זו דהא הם לא יצאו למלחמה כשאר שבטי' והא בהיכל המלך הם יושבין ל"פ ד"א וכו' · ולד"א קשה למה אמר קמיו דהא היו קמיו של כל ישראל דהא עיקר גזירתם היה להעביר על המצות · ל"פ גם לטעם ראשון : יב [לבנימין · בבנין ב"ה] רב"ל הרי הוא היה הצעיר ולמה הוקדם בברכתו : [ולפי שבית עולמי' שביב] רב"ל ה"ל לכל הפסוק להקדים יוסף דהא משכן שילה היה ג"כ בחלקו ל"פ לפי' וכו' : [ד"ה כל היום · לעולם] (כמ"י) לאפוקי שלא תפרש לעה"כ · והוקשה לו והלא הרב הוא ואין זה לעולם ומתרץ ומשנבחרה ירושלי' וכו' ר"ל הקדושה היא לשעתה וגם לא שרתה שכינה אח"כ במקום אחר משא"כ בנלגל ונוב ושילה : [ד"ה ובין כתפיו · בגובה] פי' בכתף שהוא מקום גבוה מכל האיברין · וכ"ת א"כ הל"ל בבכותו בראשו של הר דהוא גבוה יותר · ל"פ אלא שנמוך כו' פירש המקום שהיה בו ב"ה היה כ"ג אמות נמוך מעין עיטם ולכן כתיב בין כתפיו ולא על ראשו וכ"ת מנ"ל ומפרש דהרי שם היה דעתו של דוד לבנותו וא"ט לא הכי אמר וכו' ש"מ דלא ניחא ליה להק"בה לבנותו בגובה ארצו בתכלית וכתב מ"ש לא ניחא ליה לבנותו בגובה אלא בין כתיפיו לפי שאין לך נאה וכו' מצאתי בשם מפר"ין : יג [מבורכת · כל טוב] ר"ל וכי שאר ארצות של שבטים אינן מבורכות ל"פ שלא היו וכו' כלומר שאר ארצות היו נמי מבורכות אבל נחלת בני יוסף יותר מכולן : [ד"ה ומתהום · עולה ומלמטה] פי' עולה מלמטה : [מעין ברכתו של יעקב] רצונו להוכיח בזה מנ"ל שפי' של ומתהום רובצ' תחת הכי דלמ' שום ד"א רובץ תחת התהום · ל"פ אתה מוכח כו' והתם גבי יעקב כתיב ברכת שמים מעל וברכות תהו' רובצת תחת והתם בודאי פי' התהום עולה מלמטה דומיא דהטל בא מלמעל' וא"כ ה"נ כן : ° (נ"א) וא"ת א"כ למה הוצרך משה לברכם כלל כיון שלא ברכו אלא מעין ברכותיו של יעקב ותי' שאם לא בירך אותם משה אע"ג שלא היו מקוים ברכתו של יעקב בכל שבט יוסף אלא במקצתו הוי שפיר מקוים שלא בירך השבט כולו רק יוסף לבדו בירך אע"פ שכוונתו היתה על יוצאי חלציו לכך חזר משה ובירך אותו מעין אותן ברכות כדי שיתקיימו הברכות בכל השבט וכן בכל השבטים :

יד [ד"א ומגד] הא' ד"א ט"ס הוא וק"ל : [ד"ה גרש · שהארץ מגרשת] דק"ל הל"ל גרש ירח לשון יחיד מאי ירחים · ומפרש שהארץ מגרשת וכו' כלומר כל חדש וחדש חוזר ומוציא לכך כתיב ירחים לשון רבים : טו [ומראש · ומבורכת] הוסיף מלת מבורכת להודיע שמלת ומראש דבקה עם מבורכת דריש' דקרא · והא דהוצרך רש"י לפרש פה שמלת ומראש דבוק עם מבורכת דרישא דקרא יותר מקרא ומגד תבואות שמש וגו' דהוא נמי דבוק עם רישא דקרא · י"ל דאם לא פי' הכא ה"א דהאי קרא ומראש הררי קדם וגו' מילתא אחריתי היא ופי' שיתברך בברכת האבות שנקראו הרים ובברכות האמהות שנקראו גבעות · ל"פ ומראש הררי קדם קאי ארישא דקר' דמיירי בברכת ארצו והוכחתו דקאי ארישא דקרא מלכתי'

מלאתי' בפירות וממגד ארץ ומלואה ונומר דשייר נברכת ארצו וכל המקראות דנקט' לרישא דקרא: [ד"א מגיד שקדמה] והמעלה והשבח בזה השגחת הקב"ה על ארצו יותר מעל שאר ארצות כיון שהיא קודמת בבריאה השגחת הש"י נמי קודמת עליה והא דפי' ד"א משום דלפשט ראשון קשה קדם דכתיב בקרא נ"ל דהא הכל בכלל במג' ומראש נ"פ ד"א · ולד"א לחוד קשה מאי ברכה היא אע"פ שהוא שבח ומעלה כדפרי' מ"מ לאו ברכה הוא לכך הוצרך גם לפשט ראשון: [ד"ה גבעות · לעולם] פי' מכח עברת גשמים אינן פוסקי' מלעשות פירו' וכאלו אמר וממתק הגבעות שהוא תמיד בלתי פוסק · דאל"כ מה ענין הגבעות לכאן: יו [ורצון · בסנה] (נ"א) מה שזכר כאן מה שנגלה בסנה לומר שגם בברכם ישתתף עמהם כמו שרמז אליו בסנה ע"ש עמו אנכי בצרה: (ד"ד) ונראה משום דנתכוין לפ"ש אח"כ שתבוא ברכה זו לראש יוסף והיינו משום דשייכא לו גבי משה כשנראה עליו הנבואה כתיב ויסתר פניו ואמרי' שבזכות ויסתר זכה משה לקלסתר פני' · וגבי יוסף היה נמי כן זכות ע"י מניעת ראיה דלא רצה לראות על אשת פוטיפרע וזכה ע"י כך לברכת עלי עין: ✿ נראה דמרמז דזכה בשביל שהיה נזיר אחיו והיה במצרים כשושנה בין הקוצים ועומד בצדקו דאל"כ נזיר אחיו נ"ל כאן בלי"ט: [ד"ה תבואתה · ברכה זו]. רצ"ל במה שהוסיף מלת ברכה דבלאו הכי לא היה נשמ' מה תבא לראש יוסף לכך הוסיף ברכה זו: יז [בכור · לשון גדולה] וא"כ אף בכור דהכא הוא מלשון גדולה ופי' מלך היוצא וכו': [ד"ה שורו · שכוחו קשה] ר"לת לעניין מה מדמהו לשור: [ד"ה וקרני ראם · נאות] ר"ל אמאי לא מדמה אותו בקרניו נ"כ לשור למה מדמהו בקרניו לראם וכו' ובזה יתורץ הא דפירשו רבותינו ז"ל ורש"י מביאו בפרש' בלק ראם מלשון רום או שדים ולא ראם ממש דהת' בא לאשמועינן גבורתו ותקפו של הקב"ה וראם הוא חלש בתכלית החלושה: [ד"ה אפסי · ל"א מלכים] פי' לשון בתמיה הוא והא א"י לא היתה אלא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה איך היה אפשר של"א מלכים כולם ימלכו בא"י: [בני צבאות גוים] ושוא תלשון בנבויכים וכו': יח [ולזבולון · שנרך באחרונה] ר"ל טעם כפל שמו של זבולון ומה שלא עשה עד הנה לשום שבט: [ד"ה שמח · זבולון ויששכר] ר"לת הקדמת זבולון לפני יששכר: יט [ד"ה הר · להר המוריה יאספו] פירש לרגל וא"ת אם כן הל"ל לשון אסיפה ומאי יקראו · נ"פ כל אסיפה כו' וא"כ אף אסיפה דהכא אע"פ שלא ע"י קריאה היא אלא מעצמן הן נאספין א"ה כתב לשון קריאה · כתב הרא"ם ואני תמה בזה דה"ל לכתוב יקראו הקו"ף נקמ"ץ והרי"ש בצירי שבנין נפעל וכו' ול"נ דאסיפה דהכא בלא קריאה היא כדפרישית אלא הם מעצמם יתאספו במצות השם עליהם שיעלו לרגל ומפני דשאר אסיפות עון עזו הם ע"י קריאה כתב הכא יקראו במקום יתאספו מעולם לאו נפעל הוא לכן לא נכתב בניקוד הנפעל ודו"ק ע"ל · עוד כתב הרא"ם אך איני יודע מה עניין אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתן של יששכר וזבולון ונא' לא ידעתי למה איני יודע דהא רש"י בעצמו היה נתהל מקושיא זו וכתב וע"פ קניסות עתיקם ושיבוכיהם עמים של שבטי ישראל הר יקראו להר המוריה וכו' ואפשר דגירסא מוטעת היתה ביד הרב מ"ה כתב מה שכתב וק"ל ע"ל: [ברגלים ובחי] רמוז בזה לשבר סיכו והקרא אהדדי עם"ה הוסיף וי"ו לומר שברגלי' יזבחו זבחי צדק אף שבכל ימות השנה יהיו מקריבי' שם קרבנות אלא ש"ס הוסיף הוי"ו כדי לשבר סיבור הקרא: [ד"ה כי שפע · לשם פנאי] ר"ל דמה ברכה יש בזה: [ד"ה ושפוני · טרית] טרית מין דג שהוא ושמו טוניני: [למות] סת' קאי אזבולון שבקש לעצמו היות האשר נפתלי על מרומי השדה ועל זה מתמי' כן עריא עם חרף נפשו וכי בשביל זאת ביקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי השדה · ומתרץ היה מתרעם וכו' ולי לא נתת אלא ימים והשיב לו הקב"ה לך נתתי יש שממנו [illegible] מביאה טרית כו': [ושפוני לשון כסוי] פי' שיא מכסה הקורות בארזים: [ד"ה ע"י פרקמטי'] דלפשט ראשון קשה למה נאמר שם יזבחו וגו' הא כל הקרבנות יזבחו שם ועוד מאי זבחי צדק והא כל הזבחים זבחי צדק נ"פ ד"א וכו' ולד"א נמי קשה דה"לל בפירוש דהא קודם הזכירה צריך ניזור ומ"ה שלו לבנריך גם לפשט ראשון: כ [ברוך מרחיב · כלפי מזרח] ר"ל והלא תחומו היה עד הירדן [illegible] הא דכתיב ברוך מרחיב גד · ר"ל לגד מזרח היה מרחיב ולא לגד מערב: [ד"ה כלביא · סמוך לספר] כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה שכ"ל דמשום דסמוך לספר היה נמשל לאריה דילמא משום דגבור היה כאריה מ"ה נמשל לאריה · ומאי י"ל משום שנמשל גד לאריה ולא יהודה שנמשל כן בברכתו של יעקב מ"ה צריך לפרש שבכל השוכן בספר צריך להיות גיבור כארי עכ"ל ולי נראה דרש"י פי' הכא לפי מה שפי' לעיל נסמוך דהוכל שמותם לפוקס ולהגביר לפי שהיו חלשים וע"כ פי' זה פי' הכא לפי שהיה סמוך וכו' דא"ל משום שיהיו גיבור כאריה דהא מן החלשים היה וק"ל: כא [וירא ראשי' כבוש הארץ] רמוזו בזה במה שהוסיף מלת כיבוש כדי שיהא מלת ראשית דביק עם מלה שאחריו שאין לך ראשי' דביק עם מלת שאחריו וכ"פ רש"י בהדיא ברים פרשת בראשית: [ד"ה כי שם · שדה קבורה] הוכרח לפרש כן כי מפשוטו של קרא משמע שכבר היה מחוקק שם קבור וזה אינו אמת · ל"פ כי ידע בקבלה או בנבואה עוד תיקן דמקרא משמע שהיה למחוקק חלק בארץ סדכתי' שם חלקת מחוקק ספון · לכ"פ חלקת שדה קבורת מחוקק והוסיף מלת שדה מפני שמלת חלקת מורה על חלק כדכר מ"ם הוסיף מלת שדה: [ד"ה ספון · ספונה וטמונה] הוצרך לזה לא שתאמר שהמחוקק טמון רק מקום קבורת · כלומר אות' חלקה שהוא קבור בה כדכתיב ולא ידע איש את קבורתו · יש מקשין והיאך אפשר לומר שקבורת משה היה בהר נבו כמו שכתיב לקמן ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ונומר והר נבו היה בנחלת בני ראובן כמו שכתוב בפרשת מטות בני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו וגו' · וכ"ל דמישור של נבו היה גדול והעיר היתה עומדת במישור וההר היה בחלקו של גד ומפני שמתחילה היו ההר והעיר של אדם אחד נקרא ההר על שם העיר גם לא היה רחוק כ"כ מן העיר והיה עומד במישור של עיר מ"ה נקרא ההר ע"ש העיר וק"ל: (קנ"ה ולעב"ד לא קשיא דלא כתיב כ"ן שבחלקו של גד נקבר דקרא דלעיל חלקו בראשית הכיבוש שהוא ארץ סיחון ועוג משום שם נקבר איש האלקים והו' בטוח שיבאו עמו לעולם הבא: [ד"ה כדקתי' ד"א ויתא משה] דלפשט ראשון קשה למה אמר גד ויתא ראשי עם דהא גם בני ראובן ומחצי שבט המנשה הלכו לפני אחיהם נ"פ ד"א · ולפי' של ד"א קש' למה יזכיר צדקתו של משה בברכת גד נ"פ ד"א: כב [ד"ה יזנק · מירדן יונק] פי' מחלקו של דן: [וקיה לשם] מערת פמיאס והו בלשון תלמוד ובלשון מקרא נקרא לשם: [ויקראו ללשם דן] כלומר לפי שהיה נחלקו: [וזינוקו] כי זינוקו של הנהר הוא הולך דרך אספמיא שהיה בחלק אותו נהר יוצא מן הבשן פי' שם מקום ואינו מארצו של דן: [ובחלק לב"] דלפשט ראשון קשה דפשוטו של קרא משמע דקאי אשבט דן עצמו ולא על הירדן כי הירדן אין בו שיס דמו נקרא נ"פ ד"א וכו' · ולד"א לחוד נמי קשה למה כתיב יזנק מן הבשן דהא לאו בבשן כ של חלקו

אלקי ל"פ גם טעם ראשון: כג [ד"ה ים · מלא מבל פרם]
פי' לכותל מלא מבל לפרוש שם פרמי' ומכמורות · פרמי גם הוא לשון
מכמורות ובבל לשון סוף: כד [ד"ה יהי · בשמן אנפקינו']
(בפסחי' דף מ"ג) תניא ר' יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא
הביא שליש ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את
הבשר: [בנותיו נאות] דלטעם ראשון קשה למה היה הוא
מרובה לאחיו יותר מאחיו לו דהא אחיו היו מרצין לו בתבואה · ולפי'
של ד"א קשה ה"ל לקרא לומר ברוך מבנות אשר כיון שהיו בנותיו
יפו' ולכל הפחות היה לו לכלול הבנות עם הבנים ולכתוב הכי ברוך
[illegible] ובנות ל"פ גם טעם ראשון: [לכ"נ המשכים] וא"ת א"כ
ברוין הל"ל · וי"ל דבני בנותיו הרי הן כבנותיו דבני בנים הרי
כבנים ועליהן כאמר ברוית. בשם מהרי"ץ: [ד"ה וטבל. פולמוסטוס]
פי' שליש והא לדוגמא שמן הרבה בארצו: כה [ד"א ברזל] דלטע' ראשון
ק' איך יפול כמוס' על מנעלי' דהא אין מנהג לעשו' מנעלים של מברזל
וגם ברזפי' לא נזכרו נקר' ול"פ ד"א וכו' · ולטעם של ד"א קשה למה
נקט זה גבי אשר דוקא דהא גם שאר השבטי' היו יושבים על הספר
והיו הרים סביב לפלקם לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: [מנעול'
של א"י] רבונו כזה ואמאי הוכיר זה בברכת אשר יותר מכל
השבטי' כיון שהיא ברכ' הכוללת לכל השבטים: [ד"ה וכימיך דבאך.
ימי זקנותיך] ר"לת ואיך כאים ימי זקנה לדבאך: [וכימים שהם
טובים] דלטעם ראשון קש' ה"לל וכבעורך דבאך לכן פי' ד"א וכו' ·
ולד"א לחוד קשה של"ל וכמעשך דבאך לכן צריך גם לטעם ראשון ·
[כמכין ימיך] כלומר כל זמן שימיך קרויין ימים דהיינו כל הימים
שאתה עושה רצונו של מקום או יהיו דבאך שכל הארצות וכו' אבל
כשאין את עושה רצונו של מקו' או ימיך אינם קרויים ימי' כדאמר'
רשעים אף בחייהן קרויים מתים: כו [אין כאל · ככל אלהי עמים]
והא דנקט רש"י ולא וכו' ללא צורך · י"ל דק' לרש"י למה לא נקט
אין כאלהי ישורון כמו שנאמר כל אלהי העמים אלילים ולמה נקט
קרא אין כאל ועל זה פי' ולא וכו' ואל לשון חוזק הוא כמו שנא' ואת
אילי הארץ לקח לכך כאמר נ"כ אין כאל שהוא לשון חוזק: [ד"ה
רוכב · שבעורך ובגאותו] ופשר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה כי
בוולת זה אין טעם למאמר ובגאותו שחקים שפי' ובגאותו שוכן
שחקים שהלת רוכב שבראש הפסוק קאי אף אשחקים דסיפא דקרא:
כז [מעונה · למעון השחק] שהפסוק הזה דבוק עם הקודם לו
ופי' רוכב בגאותו שחקים שהם מעונה אלקי קדם ונקרא אלקי קדם
במקום הזה להודיע הסבה שנמסר לו השחקים לישיבתו מפני שהוא
קודם לכל אלקים: [ומתחת מעונתו] פי' ומתחתיו שוכבים כל
בעלי זרוע כגון סיחון ועוג וכו' ומה שהוצרך להודיע שהם תחתיו
הוא כדי להודיע גבורות שאף על פי שהמה הגבורים מעולם מ"מ
כיון שהם שוכבים תחתיו יחרדו ממנו כי לעולם אימת וכו' ומאשר
[illegible]של הכח בעורך הנה יגרש מפניך כל אויביך ויאמר לך השמד
אותם הר"אם: [ד"ה ויגרש · ואמר לך השמד] הוסיף מלת לך
[illegible]מר ויאמר להודיע למי היתה האמירה וגם הוסיף מלת אותם אחר
מלת השמד להודיענו שמלת השמד שב אל האויב האומר למעלה
[illegible]אלו אשר ויאמר לך השמד את האויב: כח [בטח · כל יחיד
ויחיד] רב"ל מלת בדד נ"ל כיון דכתיב בטח דהא רש"י פי' לעיל
בפרשת האזינו ה' בדד ובטחכו' וא"כ בדד נמי לשון בטח הוא ·
ומתרץ בדד דהכא פי' כל אחד ואחד וכו': [ד"ה עין יעקב · דעין
הגדולי'] שפירושו כדוגמת הגדולה וכתוארו אף כאן כדוגמ' ברכת
יעקב [בדד ישכנו] רב"ל לזה הוצרך הכתוב לומר שהברכה
היתה' דוגמת ברכת יעקב דמשמע ולא כדוגמת ברכה אחרת · ל"פ
לא כדוגמת ברכת ירמיה וכו': °(קנ"ם) וא"ת היאך משמע מהאי

קרא שישבו בטח כבר פי' מהר"אי ז"ל לפי שברכה יהי' ה' עמכם
ישבו לעולם בטח בע"ם דה"עה גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא כי
אתה עמדי. [ד"ה אף שמיו · בוספות] פירש לא ברכתו של יעקב
לבד יתקיים בכם אלא אף ברכתו של יצחק · דר"ל מאי אף
כלומר הברכה הזאת הוא מעין ברכת יעקב ואף מברכתו של יצחק
שנאמר בה ויתן לך האלהים מטל השמים לכך פרמו ברכתו של יצחק
בלשון יערפו טל: כט [ד"ה אשריך · תשועתך ב"ה] אמר תשועתך
במקום עם נושע מפני שהל"ל עם נושע מיו' לכן תיקן במלת
תשועתך ביו' ויהיה פי' תשועתך תלויה בו והוסיף מלת אשר שבזולת
אשר יהיה מגן עזרך בלתי מקושר לא לפניו ולא לאחריו:

פרשה לד

א [מערבות · ופסגן] דאל"כ לא הל"ל
אלא ויעל משה אל הר נבו מערבות
מואב ל"ל וכי עדיין אין אנו יודעין שהיה משה בערבות מואב דהא
משנה תורה כולה נשנית בערבו' מואב: [ד"ה את כל · א"י
בשלותה] ר"ל לא הל"ל אלא את כל הארץ עד הים האחרון ול"ל
הפרטים כולם את הגלעד וגו' ומזה הטעם הוצרך לפ' ואת הנגב
ואת הככר: ד [לאמור · שבוע' שנשבע] רב"ל לאמור ל"ל אלא
כדי שתלך ותאמר זכור · ולפי זה נ"ל. שהמקרא מסורס ומלת
והראתיך צריך להיות קודם ובאלו אשר ואת הארץ אשר
נשבעתי · וגו' הראתיך בעיניך לאמור לזרעך אתננה הארץ אשר
נשבעתי [נזרה הוא] ר"ל ואם כן למה לא היה מעבירו ואז
יותר היה יוכל לראות ויכול להגיד להם: [שאלולי כך] פי' לולי
השבועה אע"פ שכבר כתיב מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו
ימי וכו' וא"כ בלא שבועה היה נ"כ מת כיון שמלאו ימיו מ"מ הייתי
מקיימך וכו' בשם מהרי"ץ · ויש מקשים והא לעיל בפ' וילך פיר"שי
כן ק"ד שני' אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ואין פי' פה שאלולי
כך הייתי מקיימך · וכ"ל דמה שפי' רש"י היום מלא וכו' דעתו לומר
במה שפירש מלאו ימי כלומר ביום זה נולדתי וביום זה אמות אבל
שנותיו לולי הקטא בעבור זכותו היה מאריך שנים כמו שהאריך אביו
והיה זוכה לבא אל הארץ אבל בשביל הקטא לא האריך ונשלמו
שנותיו לעת הזאת ואין שייך לומר בזה קיצר ימים כיון דימי שנותינו
הם שבעים שנה והמאריך ימים הוא בשביל זכותו · ולפי מה
שכתבתי בשם מהרי"ץ יתורץ גם כן קושיא זו ודוק: ה [וימת ·
כותב בדמע] י"א בדמע ולא בדיו ליתן הבדל בין שמנה פסוקים
הללו ובין כל התורה כולה כדי שיהא יחיד קורא אותם ולא שנים
שלא להפסיק בינים וי"מ שהיה מורד דמעות בשעה שהיה כותב:
ו [ויקבור · הק"בה בכבודו] דדרשי' שהיכות על פי ה' ויקבור
אותו: [ד"ה מול בית פעור · קברו מוכן] °(נ"א) וקשיא למה
נקבר מול בית פעור ומי' קברו שם היה מוכן מששת ימי בראשית
וכיון שקברו היה שם מוכן מששת ימי בראשית בודאי יש טעם בדבר
שיהי' נקבר מול בית פעור לכפר על מעשה פעור: ז [ד"ה ולא
נס לחה · רקבון] דהיינו ולא נס לחה · ולא נהפך תואר פניו
היינו ולא כהתה עינו בלום שלא נשתנה צורתו אף משמע דאל"כ ה"ל
לכתוב ומשה בן מאה ונומר במותו בערבות מואב לא כהתה וגו' כמו
דכתיב לעיל גבי אהרן ואהרן בן וגו' במותו בהר ההר אלא לכך
לא נכתב כאן בערבות מואב כדי להסמי' במותו ללא כהתה עינו
ללמד שאף במותו לא כהתה וגו' ודו"ק כ"ל · והרא"ם פי' ז"ל
ומ"ם אף משזת אינו ע"פ המדרש דאל"כ מנ"ל הא דילמא בחייו
קמיירי כיון לא אוכל עוד לצאת ולבא כמו שפי' רשי לעיל בפ' נצבים
י [אשר ידעו · בו] ר"ל אין שייך לומר על הק"בה
לשון פני' ואין לו שום דמות וצורה ל"פ אין פירושו כן אלא

כאדם הנם בחבירו ומדבר עמו בכל עת שרוצה: יב [ולכל היד · בלוחות בידיו] פי' ולכל היד הפסוק קאי על משה פירש שהיה בו כח וחוזק ליטול בידיו הלוחות אף שהיו כבדים עד מאוד אבל אין פירושו כמו בכל מקום שקאי על הקב"ה דאם כן הל"ל ולכל יד הפסוק אשר עשה משה על פי ה': [ד"ה לעיני · לשבור הלוחות] רל"מ דהל"ל לבני ישראל לעיני כ"ל: [והסכימה דעת הקב"ה] ר"ל שדברי פרשיו בא לספר בשבחו של משה וכי זה שבחו של משה שישבר את הלוחות · ל"פ והסכימה כו' וא"ת מנ"ל למדרש אשר שברת יישר כחך ששברת דילמא אשר פירש כבכל מקום · כבר פירש רשב"א במסכת שבת דף פ"ז דאם לא כן שהסכים הקב"ה עמו מאי אמר להניח את שברי הלוחות בארון כי אין קטיגור נעשה סניגור:

חסלת וזאת הברכה

שפתי חכמים

על חמש מגילות

שיר השירים· רות· איכה· קהלת· מגילת אסתר:

שיר השירים

פרשה א

א [שיר השירים · על כל השירים] דקשה לרש"י מהו שיר השירים הל"ל שיר אשר לשלמה לכ"פ שיר וכו' · ואח"כ ק"ל במה הוא מעולה על כל השירי' לזה מייתי אר"ע וכו' שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים כך הוא הנירסא במדרש ובספרים מדויקים של רש"י ולא גרסינן שכל הכתובים אע"פ שבפ"ג דמסכת ידים כתיב שכל הכתובים קודש שם אינו אלא דברי ר"ע בלבד אבל במדרש זה שהביא רש"י דברי ר"ע ור"א בן עזריה שם הוא שכל השירים קודש ופירושו הוא שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים משמע מדתלי ביום שלא היה העולם כדי כיום שנתן בו שיר השירים שהוא מעולה משירו' הכתובים בתורה כשיר' הים ושירת האזינו ודומיהם דאם היו שירות התורה מעולה משיר השירים היה כיום שנתנו בו שירות התורה מעולה ויתר כדי כיום שניתן בו שיר השירים וזה לא יתכן בעיני ר"א בן עזריה ואמר דלא אמרינן שיר זה קודש קדשים אלא על שירי שלמה דווקא שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף והוי כאלו אמר שכל שירי שלמה קודש ושיר השירים קדש קדשים וזה הורה במשל למלך הוא משל למלך מלכי המלכים הקב"ה שנתן רוח לשלמה עבדו לברר ולסולת האוכל הוא השיר הזה מכל השירים ולכן סיים בדבריו כמשל כך כל הכתובים קודש דהיינו כל השירים שעשה שלמה נקראים כתובים כשאר ספרי שלמה: [ישקני · כמו מאז] דק"ל מנשיקות פיהו הוא מיותר לגמרי · לכ"פ מנשיקו' פיהו כמו מאז כלומר כאלו אמר שתהיינה הנשיקות המורגלות אצלו מאז ואח"כ ק' מה הפרש יש בין אותן נשיקות לשאר נשיקות לזה כתב לפי שיש מקומות וכו' אך אני מתאוה להיו' נושק עמי כנשיקות הראשון פה אל פה: [כחתן אל כלה] והמפרשים פירשו שהכריח רש"י מגד שלא אמר ישק לי רק ישקני כמו שפי' רא"בע ז"ל כי כל נשיקה שאינה פה אל פה באה עם למ"ד כמו וישק יעקב לרחל גשה ושקה לי וכו' ורבים ע"כ אמר ישקני לרמוז שהיה הנשיקה בפיו: [ד"ה כי טובים · מכל משתה] דק"ל מאחר שרבה להפליג הל"ל מכל תענוגי העולם · לכ"פ מכל משתה יין ומאכל וכו' ואח"כ ק"ל ואיך בכלל שמחה ועונג כיין · לכ"פ ולשון עברי הוא להיו' וכו': [לריח · שם טוב] דק"ל מתה בא לשבחו במעלות עצמותיו ומהו היעלה שמניו טובים · לכ"פ שם טוב וכו': [שהריחו בהם] דק"ל מהו לריח שמניך הל"ל שמניך טובים · לכ"פ שהריחו בהם אפסי ארץ וכו': [ד"ה שמן תורק · שמך להיות] דק"ל תורק ל"ל הל"ל שמן שמך · לכ"פ נקרא שמך להיות וכו': [ד"ה על כן · אף רחב] דק"ל לשון רבים לכ"פ יתרו ורחב: [עלמות · בתולות] דק"ל מה הפי' של עלמות לפי פשטו ולפי הדוגמא · לכ"פ בתולת לפי שהדיבור וכו': [משכני · ואני אמרתי] דק"ל מת"כ אם ירוצו א"כ לימשך א"כ לא ירוצו · לכ"פ אני שמעתי וכו' ואני אמרתי אחריך נרוצה וא"צ למשכני: [ד"ה הביאני · היום] שכל הפרשה מספר' מה שאמרה באלמנות א"כ הביאני המלך חדריו הוא מה שהיה כבר ואם כן מהו נגילה ונשמחה משמע עתה · לז"פ וגם היום הוה וכו': [שחורה · ונאוה אני בסיתון] כוונת רש"י לפרש דכל הכתוב הזה הוא דבר והפוכו אם שחורה איכה נאוה אם כאהלי קדר איכה כיריעו' שלמה · לכ"פ שאינם בנושא אחד: [מטרפולין] פי' אם של עירות אם בלע"ז

בלע"ז מטר"ופולין בל' יון עיר ב"פ בערוך א"כ שפיר הוא שהוא האם והם הבנות ומה שמביא כמו עקרון ובנותיה לפי שגם היא היתה מטרפולין של פלשתי' כדאית' בפ"ק דמגלה עקרון תעקר זו קיסרי שהיא היתה מטרפולין של מלכים: [אל תראוני · בני אמי · בני מצרים] דק"ל לרש"י דשלמא לפי פשוטו כמשמעו אבל לפי הדוגמא שאמר כנסת ישראל אל תראוני שאני שחרחורת בעון העגל או שאר עבירות מהו בני אמי נחרו בי · לכ"פ הם בני מצרים וכו' כלו' לפי הדוגמ' הם בני מצרי' וכו': [שהיה שלי] כי וכת רש"י דהל"ל כרמילא נטרתי מהו שלי לזה פי' שהיה שלי מאבותי: [מינוכן פרנסי'] כוונתו בזה למה קורא האלהות בלשון כרמים לזה כתב מינוי פרנסים כולו וכ"כ הזקן שופט ז"ל שאני כוסרה עבודת שרי' ומזלות כמו ונתתי לה את כרמיה ומפרנסים פרנסהא עכ"ל: [הגידה · שלמה אהיה · וא"ת מה אכפית לך] הוסיף וא"ת וכולו כי כזולת זה לא יתקשר סוף הפסוק לראש הפסוק כי סוף פסוק הוא על עדרי חבירך וזה אינו סבה ונתינת טעם לאהבה שהתחיל בה הגידה לי שאהבה וגו' רק שאינו לפי כבודו שיהיה להם מלכים ושרים מה שאין כן נכאנו · על כן הוסיף וא"ת וכו': [לסוסתי · כי שם קשטתיך] כוונת רש"י במה שאמר שם הראיתי לכל כי רעיתי את ובמה הראתי כי שם קשטתיך וזולת זה איך עלה הכתוב נאוה למזון נהא דלעיל מיניה: [תורי ד"ה כוארך · כמלבנו אני] דק"ל מהו כנשה · לכ"פ כמלבנו אני ונית דיני וכו': [ד"ה עם נקודות. ביזת הים מביזת מצרים] פי' כשם שיש הפרש בין כסף לזהב כך יש שבח ממין הים מביזת מצרים לא שביזת מצרים היה כסף וביזת הים היה זהב אלא שבזת הים גדולה מבזת מצרים כהפרש זהב מכסף וכ"כ הב"ר: [עד שהמלך · ד"א נרד · לפי שדבר הכתוב] במקצת ספרים איכא לפי שדבר הכתוב בלשון נקייה רק ולא כתב הבאיש או הסריח ותו לא: [הנך יפה · אף נעימותיך הנה] פירש מדאמר אף נעים אף ערשנו רעננה משמע שהנעימות גורם דאף ערשינו רעננ' דאל"כ מתחיל בשבחו ושיו' שערשינו רענב': [שהם פריון ורביון] [בשיר השירי' רב' אף ערשינו רענב' מה מטה זו אינו אלא לפריו' ורביה כך עד שלא נבנ' בית המקד' כל הקהל כו' ארב' רבוא משנבנה בית המקד' פרו ורבו דאר"י מגבת ועד אנטיפטרס ששים רבוא עיירות היו והיו מוציאו' כפלים כיוצאי מצרים:

פרשה ב

[דומה דודי · הנה זה עומד · שבורה הייתי] דק"ל דבתחל' אמר קול דודי וגו' על מהירו' הקץ ואח"כ אמר הנה זה עומד כו' · לכ"פ שבורה הייתי כלו' הפסו' הזה מפר' אופן הקול הנזכ' ושבח המהירו' כאלו אמר מה שאמרתי קול דודי הנה זה כך היה שבור' הייתי לישב עגונה כו' והנה הודיע שהיה עומד ומציץ כו ואז קול דודי הנה זה בא ונבה דודי בקול רם ואמר לי קומי וגו': [ענה דודי · ואמר לי ע"י משה] דק"ל הלא לא מצינו שאמר לישראל רק למשה · לכ"פ על ידי משה: [ד"ה קומי לך · אעלה אתכם] דק"ל היכן אמר זה · לכ"פ אעלה אתכם וגו': [התאנה · והגפנים · לפי פשוטו] לפי' מה שפי' ענה לשון עניית קול רם ומהו העניה אמר לו ע"י משה שבא עת לגאולתי כדאמר אעלה אתכם ואחר כך פירש לפי מדרש רבותינו ז"ל בשיר השירי' רבא דקש' הייגו ענה' והיינו אמירה ותרתי למה לי ו כך דרשו ענה דודי ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן: [ד"ה קומי לך · ורוי עצמך] דק"ל הל"ל רק לכי לך מהו קומי לך ולכי לך · לכ"פ ורוי עצמך וכו' וכן הוא בש"הרבה · אך קשה למה לא פי' זה לעיל אחר שפי' ענה דודי לי הל"ל עוד ד"א ענה ע"י משה וכו' · וכ"ל דאי כוונ' רש"י לפרש ענה דודי וגו' · אך מה שפי' כן עשה לי דודי שהוצרך להביא שיר השירים רבה מה שפירש על העניין הזה שהתחיל העני מראש דהיינו מענה דודי וכו' עד יונתי בחגוי וגו' וכתב העניין כזה מראש ועד סוף כפי מה שהוא בשיר השירי' רבה ולולי שהוצרך להביאה דשיר השירים רבה על פסוקי דהכא הכתוי ענה לא הי' מביא על פסוק ענה דודי רק מאחר שהוצרך להביאו על סוף העניין כי כתב אגב זה כל העניין מתחלה ועד סוף: [הנצנים · וקול התור · התייר] תתייר הגדול מפרש נרכות וס משה בשעה שאמר כה אמר ה' כחצות הלילה: [אחזו · שמע הק"ב את קולם] דק"ל קודם זה דבר מה שאירע להם על הים ויצעקו בני ישראל אל ה' ואיך חזר ואמר מה שעשו לו המצריים · לכ"פ דק זו אלעיל ויצעקו בני ישראל אל ה' שמע הק"בה את קולם וכו' והו אחזו לנו השועלים וכו' הם המצריים ואח"כ ק"ל מהו שועלים קטנים וכי קטנים היה שוטף ולא הגדולים לזה פירש הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים וכו' פי' ומ"ש שועלים קטני' הוא רק לנתינת טעם למה נטבעו הקטנים ולפי זה יהיה פירוש הכתוב אחזו לנו שועלי' וכולל הגדולים והקטנים ואחר כך אמר הכתיב טעמו למה טבעו הקטנים וכתב שועלים קטנים מחבלים את הכרמים וכו' פירש שאף הקטנים וכו': [עד שיפוח · זמן שנרם] דק"ל לשון עד מורה על מרחק ומגיי או מקומיי לזה פירש מוסב למקרא של מעלה היינו דודי לי ואני לו עד זמן וכו' דהיינו מרחק הזמני: [שהזפתני] פירושו של מלת היום הוא מפרש דאלו מלת שיפוח היה די כמה שפירש שזפתני השמש ולמה הוצרך לומר כח ס היום · אלא עכ"ל מלת היום הוא דקמפרש: [ד"ה ונסו הצללים · שחטאנו בעגל] אינו מפרש רש"י ונסו הצללים דהא אחר כך מפרש ונסו הצללים ומה שכתוב ונסו הצללים דברי רש"י הוא וסיומיה דבריו הוא שזפתני השמש כחום היום וגבר השרב · ונסו הצללים · דקשה לרש"י איך יתכן נוסת הצללים משזיפת השמש · לכן פירש וגבר השרב ומתוך כך נסו הצללים · ואחר כך פירש איזה עון גורם שזיפת השמש וכתב שחטאנו בעגל וכו' ואחר כך שפירש פירושו על שיפוח היום או קורופירש דבריו על ונס הצללים · דקשה לרש"י למה לי ונסו הצללים הרי החטא הוא גורם שזיפת השמש וזהו רמז כשיפוח היום ואם כן מהו ונסו הצללים · לכן פירש זכיות וכו' ואם כן תרי מילי נינהו שיפוח היום מורה על החטא ואף אם יש חטא דלמא היו להם זכיות כנגדם לזה מורה ונסו הצללים דלא היו להם זכיות וכתיעט וכיאת לכד נס כן אינו די דדילמא אף שלא היו להם זכיות אפשר דגם חטא ועון לא היו להם לזה אמר הכתוב דהיה להם חטא ועון ופרקו עול מצות המגינות:

פרשה ג

[על משכבי · שישבתי באפילה] קשה לרש"י מהו על משכבי בלילות בקשתיו אם ישכב על משכבו איך יבקשו לכן פירש נבר לי וכו' כלומר על משכבי משל הוא לישיבת באפילה: [ד"ה מצאוני · את שאהבה · מה מצאתם] דק"ל דמשמע דוהו מדברי' שאלו השומרים אם עלה בקצתם שאמרו את שאהבה נפשי בקשתי ומה איכפת להו ומאי נפקא מינה אם ראו · לכ"פ מה מצאתם בפיו כלו' אם מחל לי או לא: [השבעתי · אם תעירו · ע"י פתוי והסתה] מה שמשנה רש"י פ רושו פה ולא פירש כמו שפירש לעיל · י"ל דכוונת רש"י דבכל מקום היתה השבועה לפי העניין דלעיל איירי בדבקת האהבה כמו שאמר ודגלו עלי אהבה אמר השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו את האהבה שביני לדודי לשנותה ולהחליפה כלומר שלא תשנו ותחליפו האהבה הנזכרת אשר השם באו דגלו עלי ופה

מדבר באהבה שיש לישראל על הקב"ה כאומר אחותיו ולא ארפנו על כן פירש השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו אהבת דודי ממני וכו' לעזובו לשוב מאחריו כי אם אעזבנו · ולכן פירש לעיל והוא מסך בו ופה פירש בעוד שאהבתו תפן עלי : [הנה מטתו · אהל מועד והארון] דק"ל קודם זה אמר מה שאירע במדבר איך יסמוך לזה הנה מטתו · לכ"פ דגם זה מספר מה שהיה במדבר ופירש מטתו אוהל מועד וכו' ואוהל מועד נקרא מטה כדפירש לעיל וכאלו אמר הנה מטתו שהוא המשכן של מלך שהשלום שלו : [נאנה ד"ה בעטרה · עד שקראה אחותי] מקשים בזה והלא אין דרך שדרנה שיחבב אחותו יותר מבתו ואיך אמר לא זז מחבבה עד שקראה אחותי משמע דחיבב אחות יותר מבתו וזה אינו כידוע · ויש לומר דאינו מביא ראייה ממעלת החיבוב רק ממעלת השררה והשתררות ע"כ אמר משל למלך שהיה לו בת והיה אוהבת ביותר ואף שאוהבת ביותר מ"מ האב יש לו מעלה יתירה והשתררות על הבת לא זז מחבבה עד שקראה אחותי ר"ל החיבוב במקומה עומד כחיבוב הבת והיה כ"כ בחיבוב עד שקראה בת אחותי רצה לומר שלא רצה להיות שום מעלה עליה רק יהיה שוים במעלה כדמיון אח ואחות לא זז מחבבה עד שקראה אמי · רצה לומר שהיה יתירה חיבבה עד שהגדילה להיות היא במעלה יתירה ממנו כמעלת האם על הבן :

פרשה ד

[הנך יפה · קלסן ורצן ושרכו] כל זה דברי רש"י הוא אבל אינו מדרש הפסוק ומשה פירושו עליו דאין כאן מקומו ולקמן בפסוק עצמו מפרשו כי שם ביתו : [ד"ה עיניך יונים ודומתך ביונים] כלומר אין עיניך פה לשון עינים ממש אלא לשון מראית כמו עין יעקב כעין הבדלח · ולכן פירש גם בכאן וכשמוקטין וכו' כך אתה בתתה שכם לסבול וכו' ולא פירש כן לעיל דלעיל מיירי שבכר קבלו לסבול עול תורה ולא מיירי רק בהצדיקים הדבקים בו אבל כאן מיירי בשעת מתן תורה שנתנו שכם לסבול יותר מכל האומות כיונה זו בשוחטים אותה וכו' : [ד"ה מכפד לנמתך · קילום אשה] רש"י מפרש תחלה ענין הכתוב בכלל ואחר כך פירש המלות : [שניך · כנמר] כנמר קאי על מה שפי' דקות ולבנות : [וסדד עדרם] פירושו של וסדירי' כלו' סדורו' על סדרן כסדר עדר כו' ודיוקו של רש"י הוא בלבנו' דייק מן שעלו מן הרחב' והסדר דייק מן כעדר הקצובות : לכ"פ וסדר עדר הרחלי' הברורות משאר הצאן בקצב לשורות דליסבא הקצובות קדייק : [כחוט · ד"ה ומדברך · דבורך] מלנקוד בפירוק תחת המם ובקמץ תחת הבית ע"כ כתב מגור' כלכרי' כו' שהם נ"כ בזה הניקוד : [עד שיפוח ד"ה היום · בוא השמש] מה שלא פי' זה לעיל גבי עד שיפוח היום משום דלעיל מיירי בגודל חטא ישראל אפשר ע"כ פירש שם שגרם העון ושופתני השמש כמום היום ונבר השרב כו' א"כ היום כפשוטו להורות על תגבורת השמש כמו כחום היום גבי אברהם לכן דייק רש"י וכתב ושופתני השמש כחום היום · אבל הכא לא היה כל כך גודל החטא בישראל רק במקצת ופגמם והראיה שלא סלוק שכינתו מהם לגמרי כמו התם רק הלך לו ליקום אחר אם כן ק' מהו היום שמורה על תגבורת השמש ותגבורת החטא · ל"פ לא שחלת היום כפ"א הידועה הוא כחום היום דגבי אברהם אלא סיום הוא השמש ומביא ראייה מהפסוקים שכל מקום נקראת השמש היום אבל לעיל א"כ לבוא חלת היום מם. ועוי כך נראה לפי גירסת הספרים · אבל מצאתי בספרים מדויקים שלא כתוב בכן נוסח זה אלא כך הוא הכוכם שם עד שיפוח היום עד שתתפשט החמה ונסו הצללים הוא עת ערב ומום היום אני אלליך

ואת עריבה עלי ומשיפוח היום אלך לי כלומר משתחטאו לו לפני כו' ונראה כבונה היא מכמה טעמים דוק ותמצא : [שלחיך · בית הבעל] לשון משנה ברים שוקת הבתים ופירושו שדה שהיא בשומק ומלומלאת א"כ להשקותה וכו' בנמצא שצריך כשלה :

פרשה ה

[באתי · ד"ה אריתי · אורו ובלו] ופירוש שם כלוקט תאנים מן התאנה כגון קיבר בתבואה : [אני ישנה · ד"ה ולבי ער · זה הקב"ה] ואחר כך מפרש דברי הפסיקתא למה דורש לבי על הקב"ה ואמר כי הקב"ה נקרא צור לבבי ולעניין מה הוא ער מפרש ער לשעבני כו' : [ד"ה שראשי · אברהם אבינו] פירוש שראשי רמוז לאברהם ראש המאמינים : [מעשיו כטל] אע"פ שכב' פי' שאני מלא רצון ונחת רוח והוא פירושו של טל לפי שמב"פ נמלא טל קאי על ראשי שהוא רמוז לאברהם א"כ ע"כ פירושו שערבו עלי מעשיו כטל ולמב"מ אמר להם שמעשה אברהם ערבו עליו כטל · אלא עכ"ל שמתוך כך ומכח מעשיו הוא מלא נחת ורצון : [תשובו אלי] שהרי כל זה דברי תוכחה ואזהר' ע"י נביאים ה:א וא"כ פ"כ ע"י עבדיו הנביאים כאומר להם זה אם תשובו אלי לא שיהיה כן · על כ"פ כמובן מן הכתיב : [לחיו כערוגת · אשר שם] פי' אשר שם כו' שלא תבין לחיו כערוגת הבושם וכמגדלות מרקחי' · לב"פ לחייו כערונת הבוש' אשר שם כו' שלא דמו הלחיי' רק לערונת הבושם לא למגדלו' מרקחים ומגדלות מרקחים קאי על ערונת הבשם : [שוקיו · בחור · נבחר כארזים] לאפוקי מלשון גם בתולה דא"כ היא איך יתדמה נבחרות לארזים · לכ"פ נבחר :

פרשה ו

[דודי ירד · לרעות בגנים] ק"ל הרי כבר אמ' לערוג' הבושם דהיינו בית המקדש וא"כ מהו לרעו' בגנים · לכ"פ ועוד ירד לרעות כו' : [שניך · ד"ה כעדר · הרחל הואת] בקילום הראשון אמ' כעדר הקצובו' וכאן בקילום זה שנה וכתב כעדר הרחלי' ומה שנה שהו' כרחלים סתם נשלמא כעדר הקצובו' שנה הוא כדפי' לעיל · לכ"פ הרחל הואת :

פרשה ז

[מה יפו · שראיבו כך נעודך] הקילום הזה אינו כעין כזו אשה בקילום העליון דולה מקלסה וזה רעותי' מקלסות אות' על שם מעשיה לומר הנוכה את להתחבר עמך כך הוא בספרים מדויקים וכך ראוי להיות דקאי אשם שכתוב לעיל מוכיח הם אומרים לה ספנים אנו כו' ולפי זה מיושב קנת מה שפי' א"כ והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה וזה יפו פעמייך כו' דהוא קילומו של הקב"ה על ישראל וכאן פי' דהוא קילום האומות לישראל ואפשר לומר מה שפי' אמ"כ הוא כמו פי' אחר דס"ל דהכל הוא קילום של הקב"ה אבל ביש ספרים דכתב זה אחר שררך כאן הסבר משמע דאין סובל שום פי' אחר רק הוא קילום האומות שקשה דהרי קודם לזה פירש שהוא קילום של הקב"ה ואפשר לתרץ בדוחק מה שרוש הקודש מספר קילום שהאומות מקלסים קילום של הקב"ה קרי ליה · [שררך · ד"ה נהכל נריכין] מלשון הכל נריכים למרי חיטי : [נוארך · ד"ה אפך · הכרת פניהם ענתה] וק' מה הוכחה בזה דילמא כפשוטו הכרת פנים בכלל · וי"ל מדכתיב הכרת פניהם ענתה נם משמע שצריך הכרה לבד מן הפנים ואיתא בסוף יבמות וזו ספדמתו כ"כ התוס' שם : [ומיכך · ד"ה הולך לדודי להשיב לכם] דק"ל מהו הולך לדודי כו' · לכ"פ זהירם אני כו' שיהא פכי הולך לפני דודי כו' ויהיה לדודי כמו לפני דידי : [ד"ה כיין · שהוא דובב שפתי] בירושלמי דשקלים במדרש קוית דובב שפתי ישנים כהדין דשתי חמר עתיק אף על גב דהוא

שתיה ליה טעמא וריח' בפומיה כלומר שהמתים דובבים בקבר מה שבניהם אומרים דבר טוב בע"הז: [לכה דודי · אל תדיני כיושבי כרכין] כך היא הגירסא בפ' שושן ססין אל תדיני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא בא בשדה ואראך ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדוחק וטעות סופר בספרי רש"י שכתוב בהן אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנו' כו' דהרי יושבי פרזות הם יושבי כפרים דמשמע בלינה בכפרים קדריש והרי א"כ דורש בלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים אלא עכ"ל הוא כאשר הגהתי ופרש"י בגמרא ושבי כרכים שווקים ויישוב גדול ורגל רוכלים ומתירים מצויה בהם לפיכך גזל ועריו' מצויה בהם · השדה בני באני עבדי אלהים: [מי יתנך · שתבא לנחמני] ק"ל למאי נפקא מינה אם לענין זה שאמר אמצאך אשקך ולא יבוזו לה מוזה בזיון כמו שישוק לאיש נכרי א"כ הוא הל"ל מי יתנך אחות לך שתנשק לאחיה ואין לה בזיון ומדאמרה כאח לי משמע שתנשק ממנו שניהם אחים · לכ"פ שתבא לנחמני כו' · ואח"כ ק"ל אם עיקר הנשק' היא שתבא לנחמני א"כ מהו אומרו אמצאך בחוץ אשקך · לכ"פ אמצא נביאיך כו' מדברים בשמך כאלו מנשק אותך: [אם יתן · כדי להמיר] דק"ל דכתיב אם יתן כל הון ולא כתב תמורת מה יתן · לכ"פ כדי להמיר אהבתך כלומר אהבתך הנזכרת ולא צריך הכתוב לפרש: [ד"ה בוז יבוזו · ובית דינו מעידים] כתב ובית דינו מדאמר אחות לנו לשון רבים: (אחות לנו · אלו קרשים) כפי' אלו מנלחין כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה · בפ' המדיר · ובפסחים פרק האשה:

חסלת שיר השירים

רות

[ויהי לפני מלוך מלך שאול] דק"ל למה לא הזכיר המלך · לכ"פ לפני מלוך וכו' ואח"כ ק"ל א"כ עדיין לא ידענו באיזו זמן היה ואיזו שופט היה בימים ההם · לכ"פ ובימי אבצן היה · ואח"כ ק"ל ומנא ידיענן שבימי אבצן היו לכ"פ שאמרו רבותינו ז"ל אבצן זה בועז ובועז היה מרא דעובד' · וראיתי קצת מפרשים דק"ל לרש"י ויהי בימי שפוט שהדור שופטים את שופטיהם וק' הלא אין דבין המלך · לכ"פ לפני מלוך כו' וזה אינו מכמה טעמים וכו': [ד"ה וילך · ופרנס הדור] מדקרהו סתם איש מורה על גדולתו · לכן פירש עשיר: [עינו צרה בעניים] פ"פ היותו עינו צרה בעניים שבאים לדוחקו והראיה שהרי לכך נענש דאלו מפני שיצא לחוץ לארץ וסלא גדולים מאלימלך אברהם יצחק ויעקב עשירים ממנו והלך זה למצרים וזה לפלשתים וזה מפני הרעב ולא' נענש' אלא מפני שעינו צרה וכן הוא במדרש רות הנעל' · (אהבת ציון) וגרוע עין לבד לא גרם דמ"מ היה מן הראוי לרחם עליהם בשביל זכות אבותם אבל עתה שהלכו מ"ל לא מהני להם זכות אבותם וז"ש ר"פי לקמן ולא הועילו להם זכות אבותם בצאתם מארץ לח"ל: [ושם האיש · ד"ה אפרתים · אבגינוס] אדון ומוש' וכן פי' בויקרא רב' הפ' ב' בעלי אפרים אבגינוס: [וימת · ד"ה איש נעמי · אלא לאשתו] והורה לנו בזה שאם היה מת בשם טוב היה מת לדורו אבל עכשיו לא מת אלא לאשתו: [וימותו · ד"ה גם שניהם ומקניהם אח"כ מתו] ובמדרש רבה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ולמה תפס רש"י האי לישנא ואפשר כי רש"י כיון למלת גם שהוא ר"ת גמליהם מקניהם · (אהבת ציון) וא"ת דגם קאי על אלימלך בתחלה · וי"ל דא"כ שניהם ל"ל הל"ל וימותו גם מחלון וכליון · אלא דגם קאי על שניהם שבתחילה לקו שניהם בממונם ואח"כ מתו גם שניהם: וק' דבויקרא יעקב מביא ראייה מהכא אב"הנ הקשו ספו' בפ"ק דע"ז ובד"ה אין שיפה אלא מפלה עיין בפר' ויצא · [שנה · ד"ה כי זקנתי · שאינכם אסורים] ק"ל מה השיבה אחריה להם בזה ומאי אפכא להו אם תהיה לאיש או לא · לכ"פ שאנשא לו · ואע"כ ק"ל ואיך הותרו להם לינשא הלא אסורים להם · לכ"פ שאינכם אסורים להם כו' ואע"פ שגם אסורים להם מפני שהיו אחים מן האם ולא מן האב שאינה ראויה ליבם מדא מיניהו נקט: [ואינכם אסורים] (אהבת ציון) וא"ת למה לא הקשה רש"י לעיל על העוד לי בני' וגו' · עוד הקשה לי א' מן המשכילים ולא כמד"ר איפכא לאיפוך וז"ל העוד לי בנים במעי וגו' וכי יש אדם מיבם אשת אחיו שלא היה בעולמו דמשמע משום זה א"א לינשא להם · ואמרתי לפום רהיטא דבזה יתורץ קושי' ראשונה דלהכי לא פרשה רש"י לעיל שיש לפרש כמו שפירש אותו המדרש העוד לי בנים וגו' פירושו ואפי' היה לי בנים במעי והיו לכם לאנשים בתמיה שהרי אסורים וכו' אבל בסופו דכתיב כי זקנתי מהיות לאיש דא"א לפרש הכי · ל"פ שאינכם אסורים וכו': [ד"ה כי אמרתי · אפי' אמר לי לבי] דק"ל מתחלה אמרה כי זקנתי מהיות לאיש ואח"כ סתרה דבריה ואמרה כי אמרתי יש לי תקוה · לכ"פ כי אפילו אמר לי לבי כו' וכן ק"ל גם גבי וגם הייתי הלילה לאיש: [או אפי' כבר] ק"ל דהל"ל וגם אלד בנים · לכ"פ או אפי' כבר ילדתי: [הלהן · ד"ה תעגנה · עג עוגה] פי' גבי חוני המעגל שהיה חופר חפירה ועמד בתוכה ומי שעמד בחפיר' הוא אסור וכלוא בה: [או לכתוב כ' נוכין] ק"ל למה אמרה לה דוקא אלו וע"ק למה איסור תחומים ואיסור יחוד שהם מדרבנן אע"ג דאמרנ' בחולין מודיעים להם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות מכל מקום איסורי דרבנן לא מצינו ועוד כשאמרה לה התרי"ג מצות בכלל למה אמרה לה הפרט אף אם נאמר שאמר דרך כלל מובדלים אנו בתרי"ג מצות ולא פרטה לה מכל מקום קשיא למה פרטה דווקא אלו ונראה לומר שהסיפור דברים כך היה ביניהם מתחלה אמרה אתה תלך עמי ותרבה לפעמים לשוב אל בית אביך ואל ארץ מולדתך ואנו אסורים לילך בשבת חוץ לתחום אמרה לה באשר תלך אלך כלומר לא אלך בשבת או אמרה לה אם תלך ברגל ולפעמים תתעכב בדרך וטרם ביאתך שמא יבא יום השבת ותשבות ביום השבת בשדה יחידה ואסור לנו להתייחד אמר' לה באשר תליני אלין אשמור את עצמי שלא אבא לידי יחוד או אמרה עכ"פ אם תלך תמיד שמא אי אפשר שתזהר מכל המצות והקנו' שעמנו מובדלים משאר העמים בתרי"ג מצות אמרה עמך עמי ולא אלך תמיד או אמרה אף אם תלך פעם אחת בשנה ביום אידם שלהם והוי כאלו הלך לע"ז אמרה אלהיך אלהי כלומר אף אם אלך לא לשם ע"ז או אמרה אף אם כוונתך לטובה אם תלך בכל שנה יהי' נראה כאלו לע"ז כוונתך וארבע מיתות נמסרו לב"ד פירש נמסרו לב"ד והם דנין לפי מה שעיני רואות כמו דאמרינן הכל לפי ראות עיני הדיין או אמר' באשר תמות אמות כלומר אני אמות במות בכבוד לבני דאם ידינוני לפי ראות עיניהם הטוב בעיניהם יעשו · או אמרה ואף אחרי מותך שני קברים נמסרו או הטובה ושם אקבר: [ותלכנה · ד"ה ותהם · נעשית

הומיה] דקשה לרש"י ואיך תהום העיר · לכ"פ כעשית הומיה מהומיות בני אדם אשר בתוכה · ואמר כך ק"ל כל העיר והיאך סודמן לניאתה כל העיר · לכ"פ כל העיר נתקבצו כו' ומה שפירש לקבור אשתו של בועז דקשה לרש"י וכל זה ל"ל ומה בא הכתוב להודיענו לזה שנתקבצו באותה היום כל העיר אלא בא להודיענו שבו ביום מתה אשתו של בועז ואין הצדיק מת עד שבא אחר במקומו · ובפ' המוכר את הספינה פירש רשי לאשמועינן אתא שהק"בה מקדים רפואה למכה ויש לו לאד' לבסוף בהק"בה: ד"ה הזאת נעמי פירש כמו מגלות בה [יצא לה"ל] אבל אין לפר' משו' דר' פין כי אין לה רשו' ליתן בלתי רשו' בעלה וא"כ לא תסא' בזה ולמ' נענשה שא על שיצא' לח"ל וא' תאמר הרי בותר לילך לח"ל מפני הרעב כדלעיל · יש לומר הייני בא' אבל באשה שבעל היה מחויב לפרנסה שם כי אין מוציא' האשה מארץ ישראל לחוצה לארץ אפילו מנוה רע לנוה טוב ואפילו הכי יונאת כך נענש: [ותשב · ד"ה בתחלת קציר שעורים · בקצירת עומר] דק' לרש"י הל"ל בתחלת קציר ומאי כפקא לן מינה אם קציר שעורים · או קציר חטים לכ"פ בקציר העומר בכתוב מדבר פי' והעומר בא מן השעורים:

פרשה ב

[ולנעמי · ד"ה מודע · ולא הועילו להם] הכי איתא בבא בתרא בפר' המוכר את הספינה אמר רב חנן בר רבא אמר רב אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו מאי קרא וע"לן דאפי' מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לחוצה לארץ ופ"ין אמדרש רבות ומדרש רות הנעלם דסברי דלא נענש אלא מפני גרות עין כדפירש רש"י לעיל ורש"י אין כוונתו פה לפרש למה נענש רק · להביא ראייה שהיה קרוב ושביא סה· מרבותינו אמרו כו' ומדהוצרך להביא זה או ק' ליה מאי דק"ל כדפריך בלמודא התם וכתב ולא הועילו להם זכות כו' כדמשני התם: [עיניך בשדה · ד"ה ובמית · ואם תצמאי] דק"ל וכי ברור ליה שתצמא ולמה אמר ובמית לשון ודאי · לכ"פ ואם תצמאי: [ויאמר לה בעז · ד"ה ויבנע · ובית הכניסה] משנה בחגיגה פ' חומר בקודש ופי' בית היד מקום אוחזין אותו בו ותופסו: [גם של

שולו עשו עמיכם] דק"ל וכי היאך יגוה שישכחו אם יעשו בדעת אין קרויה שכחה: לכ"פ ועשו עמיכם כו': [ד"ה בכתים · מגאן בכתים] במשנה בפ' המוציא תפילין עירובין:

פרשה ג

[ורחצת ד"ה ושמלת · בגדים של שבת] דק"ל וכי עלה על הדעת שתלך ערום ולמה הוצרך לצוות על זה · לכ"פ בגדים של שבת: [ד"ה וירדת · וירדתי כתיב] מה שלא ק"ל נ"כ גבי ושמתי כתיב שמלתיך שמלותיך קרי · די"ל דלא היה רק בגד אחד של שבת כי עניה היתה ואמר לה חמותה ושמת שמלתך ונעלתי ואת אגרוס שתובה לשמלות הרבה ותשו' שמלותיך וזהו ושמתי כלומר נעלתי שמלותיך אח וירדתי קרי · (אבל כיון) הא דלא הקש' רש"י לעיל על ושמתי וכו' י"ל דשאה התם פירושו כאיות שנעמי הלבישה לרות ונאמת שרות היה לה בושת פנים ולא רצתה לעשות אלא בשביל נעמי שגורה עליה ולכן הכתיב הכל על נעמי ולכן נאמר ותאמר אלי כל אשר תאמרי אעשה ולא שכוונתי אלי בשביל לקיים דברי' ולכן אלי קרי ולא כתי' ביש ספרי רש"י כל אשר תאמר אלי קרי ולא כתיב אמר שמא יבא אם מן הכלבים ויודע לך אעפ"כ עלי לייסב הדברים ובב"ר ויודוע לי וכב"ל ויודע לך טעות הוא דפירושו אחד מן הכלבים דרך בבוי ליווג לי לפיכך לא טוב הדבר לשום בגדי עלי ולכן אלי לא כתיב אעפ"כ עלי לייסב פירש למכא פשר דבר לקיים כ"ו שלא לילך תחלה אל הגורן ואח"כ לשום בגדי עלי לכך אלי קרי כלומר עלי לייסב: [ליני · ד"ה מי כ' · אתה פנוי והיא] מה שאמר אתה פנוי הוא דק"ל אם אין אתה פנוי לא הייתי אומר לך לעשות כדי שאל תשכב עמה ותהרהר באשתך באחרת שזה איסור היא כדאיתא בנדרים אבל אתה פנוי והיא פנויה וכל זה הורה לכו נדקת בועז: [ויאמר הבי · ד"ה שש שעורים · א"א לומר] פירש גם אין לומר שש קנין או שש לוגין דלא חייתי בגורן עדה פעות שאלה כפירש רש"י בפרק חלק: [ויאמר הגואל · ד"ה פן אשחית · זרעי] וגוס מיושב מאי קסבר נמה היה בועז רבה לקחתה אלא אמר אתה אין לך בנים אבל אני יש לי בנים וירא אני פן אשחית את נחלת ה' בנים:

חסלת מגלת רות

איכה

[ירמיה כתב] כוונתו בזה מדאמר ירמיה אני הגבר ראה עני בשבט עברתו פירש היה שאומר ירמיה לומר אני הגבר ראה עני כפרש"י לקמן וא"פ מאמר ששם אמר אני הגבר ראה שסוף התחלת העניין תפסוב שוו המגלה כניא אשר כתב שהרי כמה נביאים נתנבאו על חורבן הבית · לכ"כ ירמיה כתב ספר קינות והיא המגלה אשר שרף וכו' שוב הוסיף אלי אני הגבר והוי כמו ענייין בפני עצמו ולכן התחיל אני הגבר להורות שכאן הוא התחלת ענייין אחר ולא אותה מגלה ששרף יהויקים · ואחר כך ק"ל ומנ"ל דירמיה כתבה דילמא ירמיה לא כתב רק אני הגבר וזה נביא אחר כתב לזה מביא ראייה שיאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה פירש כהמה ששרף והתוספה הוא שלש כנגד שלש א"כ ע"כ שאותה מגלה ששרף היה הנ' אלפא ביתות שכתב ירמיה מתחלה ומה שכתב באל"ף בי"ת מפני שעברו על התורה שכתובה באל"ף בי"ת כן דרש רבי יוחנן בפרק חלק: [ד"ה היתה · ולא אלמנה ממש] דאם כן אל ישראל איכה אלמנה ממש שאת בעלה שהרי הם חיים וקיימים עד ישוב ה' מקרון אפו וישובו לארצם וכ"ש אם כן אל המתלקים השכינה שאינה אלמנה ממש: [בכה · ד"ה בלילה בכית מרגלים] בפרק חלק בלילה על עסקי לילה ופירש רש"י לפי שבכו אותו לילה בכיית חנם ומסיק בגמרא אמר להם הק"בה לישראל אתם בכיתם בכייה של חנם ואני אקבע לכם בכיים לדורות ולפי זה יהיה פירוש הכתוב בכו תבכה בשביל עסקי לילה כלומר על מה שבכיתם בלילה: [ד"ה כל רעים · אוהביה] דק"ל וכי יש לעיר רעים · לכ"פ אוהביה: ד"ה מעוני ומרוב' דק"ל היוכא מעוני ומעבוד' פדו ונגול' היה ולא גלות ואיך אמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עביד' · לכ"פ גלת' יהודה מארצה מעוני מחמת עוני: [ד"ה היא ישבה · ובמקום שגלתה] דק"ל אם ישבה בגוים לא מצאה מנוח או כשיצאה ממנה ולמה מקונן על זה · לכ"פ ומקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: [היו · ד"ה שלו · יושבים בשלוה] דק"ל אם הם אויבים איכה בשלוה עמהם · לכן פירש יושבים בשלוה לא שהם בשלוה עמהם · על כן יפה הפיוס שלשון רודפי' ומסרה שבת גאולי · ומפרש רש"י דשבת גאולי חסר כתיב: [זכרה · ד"ה ימי עניה ימי מרודיה] דק"ל דברים דסתרי אהדדי ניגבו דאם זכרה ימי עניה אם כן לא היה

היה מחמדים ואם מחמדיה אינם ימי עניים · לכ"פ דאינם בזמן אחד דומי עניה הם אחר החורבן וזכרה ימי מרודיה שהביאה לידי עוני וכל מחמדיה שמימי קדם קודם מרודיה: [ד"ה כל מחמדיה · כל טוב] לאפוקי שלא תפרש ספרי תורות כמו שפירש בסמוך פי' צר על כל מחמדיה · לכ"פ דהכא פירושו כל טוב מחמדיה דהכא בענין הטובות שהיה לה משתעי: [ד"ה שחקו · ושבתה] קשה בזה דמשמע דרש"י מפרש שבתותיה לשון השבתה וביטול ואחר כך אמר שמוסב שנה שלישה ושבתה ומשמע דמפרשו לשון שבת ונראה דכוונת רש"י דאי לשון השבתת דבר לחוד הוא והיינו והשבתה הקב"ה ל"ל שחקו על שוממתיה אלא ע"כ על שביתת שנה ושבתה · ואם תאמר אם הוצרך לפרש לשון שבת א"כ למה לא מפרשו במדרש אגדה שהוא לשון שבת לחוד · וי"ל דאם כן הל"ל שחקו על שבתיה ומדאמר משבתיה ש"מ תרתי · כך הוא לפי פשוטו ומדרש אגדה דורשו לשון שבת לחוד: [טומאתה · ד"ה לא תזכור הל"ל ולמה אמר לא זכרה לשון עבר לכ"פ כשהיו חוטאים וכו' והוסיף לפניך ותרד פלאים דאל"כ מה ענין זה לזה: [ידו · ד"ה על כל · ספרי תורות] במדרש רבות ידו פרש צר אתה מוצא בשעה שנכנסו שונאי' לבית המקדש נכנסים עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי וכו' ויהיה פי' הפסוק ידו פרש צר על כל מחמדיה כאשר ראתה גוים באו מקדשה לבוז כסף וזהב ובתוכם באו עמונים לבוז הספרי תורות אשר צויתה בם לא יבאו בקהל לך ומלת כי פה אינה נתינת טעם כי אין הוא טעם כי ראתה גוים כו' לגזרת ידו פרש צר וכו' וכאשר פרשתי הוא נכון וזהו כוונת רש"י שהאריך אמר הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים וכו' הל"ל רק ידו פרש צר עמון ומואב על כל מחמדיה ס"ת כדי לשורפם לפי שכתוב וכו' ולמה ליה למימר מה שעשו שאר הגוים אלא ע"כ כדי לפרש כי ראתה גוים וכו': [לוא עליכם · לקובלנא] בפרק חלק ופרש"י ז"ל לצד לישנא לקובלנא כשיש לו צרה יודיענה לרבים וזהו שפי' א"כ ראו מה עשו לי כלומר הודיע' צרה לרבים ופי' זה לאפוקי הפי' השני שפי' בפ' חלק והוא מכאן לקובלנא מן התורה כשאדם מודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבא אלי כי קשה הוא לשמוע שפעמים עוברת עליו והמקפיד ע"ז אין בו משום ביזוי וכאן לא פי' רק הפי' השני כי צר' לו עיקר דהכא משמע לישנא דקובלנא: [ממרום · ד"ה וירדנה · ע"י רידוי ויסורין] קשה פי' מהו וירדנה בה"א וכתב שהוא כמו וירד אותה ואם כן ק"ל דאין שייך לשון וירד בעצמו' לזה פי' וישבר וק"ל והיכן מצינו וירד שהוא ל' שבירה · לכ"פ ע"י רדוי ויסורים א"כ מלת וירד מורה על הסבה שגורמ' הפעולה לא על הפעולה עצמה: [לכך הנו"ן דגושה] כדי לפותרו בלשון יחידית וכו' וכוונת המקונן כדי להגדיל המכה ואם הוא לשון יחידית אזי ק' דעצמותי משמע רבים וירדנ' משמע יחידה אבל בע"כ צריכי' לפרש שירד כל אחת ואחת לאפוקי אם היה נו"ן הרבים כמו שכתב המקונן בפ' ויהי דהאי וירדנה ברבות משתעי לא הוי משמע דשירד כל העצמות גם משמע כששירדם בבת אחת ואין המכה כל כך גדולה כמו אם שירד כל אחת ואחת בפני עצמה ותדע שכוונת רש"י כך הוא דאי כוונתו רק לפרש הכתיב הל"ל והנו"ן דגושה מפני שהוא לשון יחידית ומדכתב לכך הנו"ן דגושה כדי לפותרו וכו' ע"כ דק"ל למה אמר שהביא בנו"ן דגושה ולא אמר בלא דגושה דהוי נו"ן הרבים מאחר דברבות משתעי לזה כתב לכך הנו"ן דגושה דכוונת הנביא כדי לפותרו בלשון יחידית וכו' ופירושו שירד כל אחד ואחד · ואחר כך פירש ד"א ירדנה קאי על הפעולה עצמה ופירושו הריק המוח וכו': [סלה · ד"ה קרא עלי מועד · מלווי מלאה] פירש לדעת רבותינו פירושו של מועד הוא יום טוב כדאיתא בפרק ב' דשבועות כדאמר אביי ר"ח נמי אקרי מועד דכתי' קרא עלי מועד וגופא דאביי איתא בפ' בתרא דתעניות אמר אביי תמוז דההוא שתא מלווי מלויה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי ופירש רש"י בקטיב' שחדש חסר שנה אחר חדש מלא עבדינן שני ימים ר"ח להוי יום ראשון השלשים לראש חודש שלמעלה ממנו לעשותו מלא וכמנאו שני ימים טובים בחדש מלא אחד בתחלתו ואחד בסופו וה"ק זמן עלי מועד לשבירת בחורי בתשעה באב שמגלגלין חובה ליום חיוב: [פרשה · ד"ה לנדה · לריחוק] ומה שפירש לנדה היינו לשון נע ונד ולא פירש גם כן לשון ריחוק שהיה גם כן יכול לפרש כן לפי הענין יותר נכון היינו הוא דלעיל הוא ביו"ד וכלתי דגוש וזה מלשון ויד רשעים אל תנידני להניד רגל ישראל וכולם לשון נע ונד הם ולכן תרגם המתרגם ג"כ בנין כן בטלטול הוא אבל הכא כתיב לנדה חסר יוד ובדגוש והוא מלשון המנדים ליום רע שאתם מנדיכם ומזה השרש נדה היא וכולם פירש' ענין ריחוק לכן תרגם המתרגם הות ירושלים דמיא לאיתת' מרחקא בניהם · לכן פי' רש"י לריחוק שהוא פירושו של לנדה · ואא"כ ק"ל דה"ל לריחוק · לכ"פ לבו כלומר לריחוק שמרחקים אשה נדה שהוא דרך בזיון כן היתה ירושלים: [קראתי · ד"ה וישיבו · כדי שישיבו] דק"ל דמשמע שהשיבו את נפשם א"כ למה גועו · לכ"פ כדי שישיבו כו': [שמעו · ד"ה הבאת · הבואי והבאת] דק"ל דמשמע שכבר הביא ואחר כך ויהיו כמוני משמע שעדיין לא הביא רק שמבקש שיביא דאל"כ ה"ל והיו כמוני · לכ"פ הבואי וכו':

איכה ב

[ד"ה משמים · לארץ בבת אחת] דק"ל משמים לארץ ה"ל · לכ"פ לאחר שהגביהם וכו' והיינו משמים ארץ כלומר שהיו משמים ארץ בבת אחת · ומה שפי' לאחר שהגביהם לפי שק"ל איך אמר שהשליך משמים הלא לא היו בשמי' · לכ"פ שהוא דרך משל לאחר שהגביה' עד לשמים כו': [ד"ה הדום · בית המקדש] במדר' רבות אין הדו' רגליו אלא בית המקד' הלא הוא דכתיב רוממו יי' אלהינו והשתחוו להדו' רגליו: [בלע · ד"ה חללי אלו ישראל] דק"ל ה"ל חלל מלכ' כמו שאמ' בסמוך ממלכה ושריה בגוים · לכ"פ אלו וכו': [ד"ה ושריה · אלו שרים של מעלה] דק"ל אם ממלכה כולל כל ישראל בכלל א"כ מהו ושריה הרי הם בכלל ממלכ' · לכ"פ מדרש אגדה כו': [היה · ד"ה וירב · נקוד יוד קמץ קטן] פי' ציר"י ועיין מזה לעיל גם שוות בפסוק ויטב אלהים למילדות בפרש"י: [ויקמום · ד"ה מלך · וכהן] מדרש רבו' לאפוקי שלא תבין מלך שהו' כהן · וזה אינו דהרי בבי' ראשון לא היו המלכי' מלכי יהוד' רק בני דוד · לכ"פ כל א' בפני עצמו: [ובא · ד"ה ביום · ומשוררים בתוכו] דק"ל הלא מקונן שהשחית כבר א"כ מהו חשב להשחית · לכ"פ זה ימים רבים כו': [ד"ה מבלע · מהשחית] ק"ל הלא לא בלע חומת ציון · לכ"פ מהשחית: [טבעו · שחלקו כבוד לארון] כך במדרש רבות ומ"ש ורבותינו אמרו כו' פי' אבל רבותינו בעל התלמוד כו' והוא בפרק ראשון דסוטה כי חילוק הוא בין מדרש ובין אגדה שבתלמוד: [ישבו · בדפני של אנטוכיא] פי' רבלה כ"פ הערוך בערך דפני: [פצו · שהיו אומרי' בפיהם] (אהבת ציון) כן הוא במדרש וכו' ושמעתי בשם אחד דכלם הפ"א בתחילה קודם הע"ן הראשון דכל הרוצה לשקר ואין אומ' קנת אמת בתחילתו

אין

אין מתקיים בסופו [קומי ד"ה אשמורות ב' חלקי הלילה] אשמור' חלק הלילה כן צריך להיות:

אני הגבר ג

[ראה עני · אשר ראה] אשר ראה עני כך הוא בים ספרי
רש"י ולא כתב כהן היה מתאונן כו' ולכל הספרים הוסיף מלת
אשר כי זולת זה היה קשה אני הגבר ראה עני וכי הוא ראה וכלו
עלמא לא ראו כל א' ראה עני בימיו; לכ"פ אשר ראה עני מכל
הנביאים כו' [ד"ה נשבט · של רודה] ק"ל דאמר בוי"ו הכנוי ·
לכ"פ של רודה ומכה · ואם"כ ק"ל הרי לא הוזכר מי הוא שיאמ'
עליו בכנוי ידועה לכ"פ הוא הקב"ה והוא הידוע: [אך · תשובות
מכותרי' עלי] פי' ולא על שום כניא אחר:
[בנה ד"ה ראש · שנמר המכה] ולפי המדרש י"ל ותלאה כמו
את כל התלאה אשר מצאת' בדרך וכמו וילאו למצוא הפתח ובמקצת
ספרים כתוב כן בדברי רש"י: [גדר · ד"ה ולא אצא · סביבותי
מחנות] דק"ל אם גדר בעדו והוא כלוא פשיטא שלא יצא · לכ"פ
סוביב כו': [דוב · הקב"ה] דק"ל מי הוא אשר אמר עליו סתם
הוא · לכ"פ הקב"ה ומשמעות הכתוב משמע שמשולם הוא לו לדוב
אורב והרי אינו כן כשעושים רצונו · לכ"פ נהפך לי: [ויגרס ·
הכפישני · פישון הנמל כמדם הכפושה] ופי' פישון הנמל שם אדם
ופי' רש"י כפושה לשון הכפשני באפר: [ואמר אבד · גרוב גרותי]
דק"ל קליל' להנביא לומר שאבד תוחלתו · לכ"פ אמרתי וכו':
[זכור · נפשי] ותהיה מלת תזכור נסתר לנקיבה ולפי המדרש
הוא נוכח לזכר כי הנוכח לזכר הוא כמו נסתר לנקבה: [חסדי ·
ד"ה כי לא תמנו · כמו האם תמנו] כהפרש הוא כי לא תמו הוא
בנסתר ואין צריך שום תיקון אבל כי לא תמנו הוא מדבר בעדם
וצריך לתקן חסדי ה' הם אשר לא תמנו כו': [מי זה · ואם באתי
לומר] כוונת רש"י לקשר הפסוקים הסמוכים זה לזה ולכך במקצת
ספרים בפס' נשא לבבינו אל כפים כתוב בדברי רש"י על כן נשא
לבבינו אל כפים כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף
לבבינו עמהם לשבות לבבנו לפני המקום ע"כ והוא ג"כ לקשר
פסוק זה עם שלפניו: [נחנו · זה דרכינו] דק"ל מהו מקונן
שלא בדין הוא מאמר שדרכינו דין הוא שלא יסלח לנו · לכ"פ זה
דרכנו על ידי יצ"הר: לך היתה כאה הסליחה כי כן דרכך ואתה
לא סלחת: [פחד · ד"ה השאת ל' שאייה] השאת לשון שאייה
כצ"ל ותו לא והשאר טעות הוא וצ"סא אינו: [כפו · עד מתכיין]
מתחילה מקשר הכתובים ואח"כ פי' הפסוק: [ד"ה צפו מים א"ם]
דק"ל והיכן מצינו שצפו מים על ראשם · לכ"פ אומות העול' הדומים
למים: [ראיתה · ד"ה שפטה · כאשר עשית] דיוקו של רש"י
מדכתב שפטה ולא אמר שפטת בלשון עבר כאשר אמר קרבת רבת:
[תתן · ד"ה מגינת · וכגון כון של שמין] פירש וכן כו"ן של
שמינוש"ל שנשון איכה שורש:

איכה יועם ד

[ד"ה והב: מראית פנים המזהיב] דק"ל וכי בשביל שנבר האויב יועם

שוסב הדוש' · לכ"פ מראית וכו': [ד"ה אבני קדש · בניס המאורים]
דק"ל מאמר דבבני אדם משתעי א"כ אין סמך לו תשפכנ' אבני
קודש · ועוד אם אבני כמשמעו למה מכנה אות' בקוד' · לכ"פ בני'
המאורי' וכיוצא כמו דקרי להו אבני קודש: [האמונים · ד"ה עלי
תולע · על בגדי צבעונין] וכינה הבגדים על שם הצבע:
[ויגדל · פורענות מוכיח עליהם] דקשה לרש"י מדבר ומקונן
בפורענות ואמר ויגדל עון · לכן פירש פורענתם מוכיח כו' וכוונתו
פה על הפורענות לא על העון ואי קשה ליה ובמה מוכח · לזה
כתב ההפיכה רגע שהרי סדום כו' א"כ ק"ל דאמר מחטאת סדום
ההפיכה' כמו עכ"ל דאוכה כפשוטו דהרי לא היה סדום אשר אשר
צריך ליתן הבדל כאלו אמר איזה סדום אותה ההפוכה כמו רגע
אלא עכ"ל שבא לומר שמכת סדום לא היה כ"כ גדולה כדפירש רש"י ·
ואחר כך ק' מתחיל ויגדל עון וגו' ומסיים בפורענות שפרענות
היתה גדולה · לכן פי' פורענותם מוכיח כו' וכוונת רש"י פה כי
האדון השופך חמתו על עבדו מנוה שיהרג על יד אחד מאויבו
המוטח למען ידאג מחמת' האויב עליו וכן מנוה שיומת מיתה משונה
ושיעמידוהו במכאובות זמן מה בטרם ימות וכן היתה צרת ישראל
גדול' וארוכה ועל ידו האויבים באופן כי רבה צרתם מצרת סדום
שנהפכ' כמו רגע וצרתם היתה קצרה ושבית לא חלו בה ידי
האויבים כי ה' בוה לבופכ' כמו רגע על ידי מלאכיו וזהו שמסיים
רש"י לא ידי חלו בה אויב: [זכו · ד"ה אדמו · אדום מפנינים]
מתחלה מקשר הפסוקים ואח"כ פירש הכתוב ומדסליק חשך תאר'
מפנינים פתח בו לפרש קודם שיפרש עגם אף שהוא מוקד' נקרא
זה"פ משך תארם מפנינים · וא"ת היכן מוזכר פנינים נקרא לזה
כתב שמשו' הוא פסם דאון לפרש כפשוטו חשך יותר מן השחרות כמו
שפי' הרא"בע דאיך יצייר לומר שיהיה דבר יותר שחור מן השחרות
אשר לא היה בכלל תחת שם שחרות כי שחרו' כולל כל שחרות עד
הקצה האחרון מן השחרו' ואיך יאמר שימצא שחרות יותר מן השחרות
על כן רש"י ז"ל שם אותו בנושא מיוחד שהוא הפחם כי או אפשר
לומר שימצא דבר יותר שחור מהפחם או מכל איזה פרשי:
[ד"ה על עגם · לשון מראה] דקשה לרש"י היאך משכם אותו
בתואר אדמימות הרי היא מכוסה בעור ובשר · וע"ד אדמו עגמות
מנעי ליה · לכן פירש לשון וגו': [פניה · של זעם] דקשה
לרש"י הרי פני הוא טוב והסתרת פנים הוא רעכמו דכתיב והסתרתי
פני מהם והיה לאכול · לכן פירש פנים של זעם · [שיפי · ושמפי ·
לפי שעה] דקשה לרש"י איך אמר המקונן ששי ושמחי בלי טעם
כלל ויבאר טעם להפך באומרו גם עליך תעבור כוס הפורענות
ואדרבה זאת היא סבה לשראוי שתבכה · לכ"פ ששי ושמחי לפי שעה
כלומר השמחה תהיה לפי שעה אבל בסוף שגם עליך תעבור כו' לא
שגם עליך תעביר כו' הוא נתינת טעם לשמחה: ה[נכפשנו ·
נשכנת נפשנו] דקשה לרש"י כל אדם מביא לחם · לכ"פ בשכנת
כו': [על הר · ששמם] והיינו מדכתיב תמדיו על הר ציון ששמם
דמשמע דא לשל קאי: [למה · הבא כשכבעת לבו] דאל"כ מה
שייך למה לנצח לענין אתה יי' לעולם תשב:

חסלת מגלת איכה

קהלת

א [דברי · כ"מ שנ' דברי] דקשה לרש"י וכי לא נתנבא שלמה
אלא אלו בלבד ושלא שלש' ספרים
כתב לכך כתב כ"מ שנא' דברי כו' וכן הוא ספרו: [תיסמן ישורון]

אע"ג דכל הסידרה כולה ענין תוכחה מ"מ לא מצינן בהדיא בקרא
ענין תוכחה רק בהפוך קרא · ועוד דכל הענין כולה מיירי בדור
המדבר שבכר מתו אבל לא בדורו של משה, לכך מייתי קרא שהוכים
לבני

ככי דורו לא מצא שנספר בלשעבר : [כל הנחלים · ולמדתי משם] דק"ל מהו זורח השמש ובא השמש וכי אין אנו יודעים שזורח השמש ובא השמש · לזה כתב ולמדתי כולו כלומר זה היה קשה לי אבל למדתי מהוא דספרי שהעניין מדבר ברשעים המשלים לתגבורת השמש שסופה שוקעת : [ד"ה מלך בירושלים · עיר החכמה] דקשה לרש"י והלא היה מלך בכל ישראל כמו שאמר בספר משלי שלמה בן דוד מלך ישראל · לכ"פ עיר החכמה ורבה מאחר שנספר זה מדבר בחכמות על כן מזכיר שהוא מלך בעיר החכמה ורומז היות שופעת החכמה שבה אביו ומצד עיר הקודש שהיא מלאה חכמה ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית כולו דייק כיון שכתב א"כ שבעת הבלים כנגד שבעת ימי בראשית : [מה יתרון · שכר ומותר] דקשה לרש"י אין שייך לי' יתרון אלא בשני חלקים שאחד יותר מחבירו לכ"פ שיתרון פירושו שכר ומותר : [ד"ה תחת השמש תמורת התורה] · דקשה לרש"י אם הוא כמשמעו חלילה שלא יהיה לו שכר אם עמל בתורה ובמצות ואיך אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש לכ"פ תמורת התורה ויהיה פי' תחת כמו עין תחת עין ישלם תחת השור ובכל מה שיעמול תמורת התורה אין לו יתרון אבל אם עמל בתורה יש לו יתרון : [דור הולך · כל מה שהרשע] דקשה לרש"י דבפסוק שקודם איירי שאין לו יתרון ואיך יסמוך לזה דור הולך כו' · לכ"פ כל מה שהרשע כו' וא"כ פסוק זה מורה על פסוק הקודם למה אין לו יתרון : [ד"ה והארץ · ומי הם המתקיימי'] דקשה לרש"י מתחיל בתוכחה' הרשעים ומסיים והארץ לעולם עומדת מה עניין זה לכאן ועוד וכי לא ידעינן שהארץ לעולם עומדת · לכ"פ מי הם המתקיימים כו' : [הולך · ד"ה הרוח · של שמש] דקשה לרש"י דאמר הולך אל דרום כו' סובב סובב וכל זה בשמש משתעי וא"כ איך נכנס בשמש ויצא ברומו של שמש : [כל הדברים · מוסב על מה יתרון] דקשה לרש"י מה עניין זה לכל הנחלים הולכים אל הים הקודם לו · לכ"פ מוסב על מה יתרון כו' כדמפרש ואזיל : [מה שהיה · בכל מה] דק"ל מה שייך זה לעניין הקודם · לכ"פ בכל מה שהוא כו' : [חדושי טעמים] דק"ל דמשמע דבר שהוא חלופי השמש אין בו חדוש אבל בתורה יש חדוש מה שלא היה ומהו החדוש השייך בה : לכ"פ אבל ההוגה בתורה כו' : [אני קהלת · על כל העולם] דק"ל אני קהלת הייתי מלך הל"ל ותו לא למה הוצרך לומר על ישראל בירושלים · לכ"פ על כל העולם כו' ומ"ש ולבסוף על מקלו ליתא דתלמוד בקם (סנהד' דף כ') ולבסוף לא מלך אלא על מקלו : [ונתתי · לפני כ"א] ק"ל היכן נתן לפניהם הרע · לזה מביא הפסוק את החיים ואת המות וגו' · וא"כ מפרש שאלת עניין ומלת לענו' שניהם ענינם מנהג שיתנהג בה אדם : [ד"ה לענות · לשון מעון] פי' ויהיה נון עניין נוספת כמ"ש מעון ושורש שניהם עון כאשר יתייחד לאנשים העמידה במעון כי שם ביתו ומנהג' ככה יתייחס אליהם העמידה במנהג אשר הטבעו בו ויפה א"א לפרשו אם לא על המנהג לא על הדירה : [לשון עיון] פי' שמעיין ומחשב במנהגו שיתנהג בו' : [ד"ה נתן אלהים הביא לפניהם] מה שלא פי' על הפסוק עצמו כמ' בכנים ראה נתתי לפניך את החיים ואת המות ואת הרע · דהתם כתיב בהדיא בקרא לפניך ע"כ פירושו הנחתי לפניך אבל פה כתיב נתן אלהים לבני אדם ק"ל הלא אין רע יורד מלמעלה · לכ"פ הביא לפניהם : [ראיתי · ד"ה ורעות רוח · לידי כאב לב] נ"ל דה"פ דכשבא לסוף המעשה או הוא מתאוה יותר ומעולם לא יבא אל תכלית כוסף והתאוה וכשהוא בא לסו' המעשה ורואה שלא עלתה תאותו בידו הוא בא לידי כאב לב כדרך כל מי שלא יבא לידי תוחלתו ותקותו כדכתיב תוחלת ממושכה מחלת לב ודרשו בפ' הרואה סוף בא לידי כאב לב לכן נקט הרב האי לישנא : [דברתי · מי יאמר עלי] הוסיף מי יאמר עלי כו' מפני שדברתי אני עם לבי משמע שהיה מחשבה ועיון בלבו ואם הוא כפשוטו של כתוב מהו העיון המחשבה · ל"פ מי יאמר עלי כו' א"נ מלת לאמר קדייק דאם הוא כפשוטו דברתי אני עם לבי אני הנה וגו' מבעי ליה לאמר למה לי · אלא ע"כ לאמר קאי שמחשבה שהיה מחשב מי יאמר כו' :

פרשה ב

[אמרתי אני · ד"ה וראה · כמו וראות] פי' אינו בווי של מקור : [לשחוק · ד"ה ולשמחה · שונה עושה] דק"ל שלא עושה שמחה ומשמח לבב אנוש : לכ"פ מה זו שונה עושה כלו אף אם היא שמחה מה זו טובה עושה הלא סופה תוגה : [תרתי בלבי · ד"ה לאחוז · הדומים לי לסכלות] ק"ל אם סכלו' פי' שטות כמו שפי' לעיל א"כ ק' איך א' שיאחז בסכלו' · לכ"פ בדברים הדומים לי לסכלות כמו שאמר פה לאחוז בסכלות א"כ ק' איך א' שיאחז בסכלות · לכ"פ בדברים הדומים לי לסכלות כו' אף מה שכתוב אח"כ וכן הוא אומר טוב אשר תאחז כו' קשה לשלום דבריו דאם כוונתו להביא ראייה דגם על שאול אמר שיאחז בדבר שנדמה לו לסכלות כמו שאמר פה לאחוז בסכלות א"כ קשה מה כוונתו בזה שכתוב והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות ואם עיקר ראייתו הוא שקורא למצות המקום סכלות ובכן יצדק אומרו והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות עדיין ק' היכן מצינו שקראו שלמה או שאול לאותה מצוה סכלות · ונראה שבתחלה צריך אתה לדעת מה שפירש רש"י לקמן מתוך דבריו יובן מה שפי' פה והוא שכתב לקמן אל תהי צדיק הרבה כשאול שדימה להיו' צדיק ורחם' על הרשעי' ואל תתחכם יותר לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת וכול' פירש כמו שמע' שאול א' תה ק"ו כמו שדרש במסכת ר"ה פרק בראשונה טוב אשר תאחז בזה וגומר אם אומר הנביא הצדיק הדבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו ויצא את כלם ידי שניהם יקיים החכמה והסכלות כהלכתן כך הוא בספרים מדויקים הרי שאמר אל תתחכם יותר כשאול בנבא ·מדשאול היה רוצה להתחכם ע"כ היה בעיני בסכלות ועל זה אמר טוב אשר תאחז וגומר כי ירא אלהים יצא את כלם פירש החכמה והסכלות כדפירש לקמן והכא הכי פירושו ולאחוז בסכלות דברים הדומים לי לסכלות כו' ואמר כך שקשה לנפשיה ואיך שייך לומר דקורא למצות המקום סכלות לזה מביא ראייה וכן הוא אומר טוב אשר תאחז בזה על שאול כו' ומלת גם טעות הוא וה"פ אמר על שאול טוב אשר תאחז בזה שנדמה לך סכלות שהרי היה רוצה להתחכם כדפרישית ומדאמר טוב אשר תאחז בזה פשיטא שיש לאחוז במצות המקום לא פירש אפילו שנדמה לך לסכלות וכן סיפא דקרא כי ירא אלהים יצא ידי שניהם פירש יקיים החכמה והסכלות הרי שקורא מצות המקום סכלו' והו שמסיים רש"י והיא מצות המקום וקורא אותו סכלות כלומר אם כן אף שפרשתי זה במצו' המקום מצינו כה"ג שקורא למצות המקום סכלות : [וכל אשר לא אצלתי · להבדיל מהם] דקשה לרש"י הרי לי' אצילות הוא כשמאציל דבר מדבר ואותו דבר שמאציל ממנו חסר אותו דבר הנאצל ופה אף אם היה נאצל ולא עשו מה שראו עיניו לא היו עיניו חסר בזה כלו' · לכ"פ ומבי' לשון ויאצל כה"ג שאינו חסר כלום ויאצל מן הרוח כו' כמנורה שמדליקין כו' ואי לא היה כוונת רש"י רק להביא לשון ויאצל שהוא לי' הבדל לא ה"ל להביא רק הפסוק לחוד כדרכו ולמה ליה להביא המשל כמנורה שמדליקין כו' ובפי' עם

שפרשתי הוא כיצא : [ד"ה וזה היה חלקי · קידו מקידה] ומה שפירש רש"י מקידו של חרס הוא פירושו של קידה : [ד"ה יער בוצה · עמי הארץ] צריך להיות ויער בוצה עצים וכן הוא בספרים מדויקים ואינו קאי על הפסוק אך דברי רש"י הוא וקאי אמה שפי' ויש פותרים מעדרש אגדה כל העניין בנתי מדרשות כו' ובאותו מדרש דרשו יער נוטה עצים אלו עמי הארץ שבאים ושומעים וקשה לרש"י למה קראו עמי הארץ יער בוצה עצים ויהיה דברי רש"י יש פותרים ממדרש אגדה כל העניין בנתי מדרשות כו' ויער בוצה עצים דרשו עמי הארץ ולמה קורא' בוצה עצים לפי שהם למלאכת שדות וכרמים אם כן ויער בוצה עצים דרשו עולם הזה למה נקראו עולם הזה לפי שהם לצרכי הארץ למלאכת שדות כו' : [וראיתי אני שיש · ד"ה מן הסכלות · הוא הרשע] ולא פירש כמו שפירש הוללות וסכלות שטות · דהכא בעונש עבירות קמיירי ושטות כמשמעו אין בו עונש · לכן פירש הסכלות פה הוא כרשע וקורא החכם להרשע סכלות לפי שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח של שטות : [החכם · ד"ה עיניו בראשו · בתחלת הדבר] ויהיה פירש בראשו כמו ראש דברך אמת : [ד"ה וידעתי גם · מן הכסיל] דקשה לרש"י מהו גם לכן פירש גם אני אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע שסופם יגעו ככ"ל · ובלת ידעתי שאמר אני ובלת אני שאמר יודע טעות הוא ובספר אחר איכו : [ואמרתי אני · אהרהר בלבי] דקשה לרש"י חלילה להנביא שיאמר כן שיהיה מקרה אחד לכולם · לכן פירש כלומר לפי כו' :

פרשה ג

[ד"ה עם לחנק · כאשר ידנק האור] ולא ידעתי למה לא הביא הפסוק ואיכו החנקיני כמו שהביאו במדרש קהלת : [ידעתי כי כל · כשנשתנה] דקשה לרש"י ואיך תלה והאלהים עשה שיראו מלפני · לכן פירש וכשנשתנה כו' : [מה שהיה · מנקש את הנרדפים] דיוקו של רש"י דאם לא כן מה עניין והאלהים יבקש ונומר לאשר להיות כבר היה · אלא כך פירושו מה שהיה כבר הוא לנו להעיד שראיכוהו שהקדוש ברוך הוא נקם את הנרדפים ואשר להיות כבר היה כו' אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו ואשר נקם כבר הנרדפים כן ינקם לעתיד את הנרדף ליפרע מן הרודף ומ"ש לפיכך מה יתרונו כו' כדי לחברו עם הפסוקים שלפניו : [ועוד ראיתי · ד"ה מקום המשפט · שמה ישפטו] דקשה לרש"י תרתי ל"ל · לכן פירש דמקום המשפט שמה הרשע קאי על מה שיעשו ברשע ראשי' בשוחד ישפטו ומקו' הצדק שמה הרשע קאי אפורענתם: [ד"ה שמה הרשע · טעמו למעלה] פירש בתחלת התיבה תחת רי"ש לומר שהוא שם דבר של רשעת כמו הרשע דרישא דקרא : [נהפך לינקד קמץ גדול] פי' דבסוף פסוק ואתנחתא נהפך הסג"ול לקמ"ץ כמו פגע תחת פגע הראשון בסג"ול והשני בק"מץ : [אמרתי · ועל כל המעשה · להשפט עליו] פירש בנא עת הפקידה שאדם בסכנה ומזכירים עונותיו להינצל שם מזכירים כל מה שעשה : [אבנא קוטרי מילי] פירש רפוא סינר ועיזון רהיטין קל' לרוץ והרועה הפיסח איכו יכול לרוץ ולהגיע אותם כשמניח בשער נדרו' כאן כדמתרגמינן קוטרין דען ובנית הדיר כדתנן הבונה כאן לדיר שם מעלה לו המשכון מכריעות שברם' ושם מכה תושה כלומר האשה כשהיא בבריאות פתחים שבכיותיה תולין ואין כח במקטרג להזכיר עונה אבל משתגיע לפתח הסכנה וצריכה לנכנים שם מזכירים עונותיה ומעשיה אם ראויה היא לנס אם לאו כן דרשו בפרק במה מדליקין על הא דעל שלש עבירות נשים מיתות:

[אמרתי · בהמה המה להם · כמן הק"בה מקרה] פירש האי כי כתיבת טעם הוא למה שלפניו למה כבהמה המה להם כדמפרש ואזיל : [מי יודע · כמו מי יודע ישוב] ופירושו גם כן מי אשר מבין ונותן לב : [וראיתי · בכל אלה] דק"ל במה ראה עתה יותר מקודם לכן · לכ"פ בכל אלה : [ד"ה כי אין טובי· לאדם] דק"ל חלילה שיאמר כן הלא כתיב טוב יי' והתורה היא לקח טוב ולמה אמר ראיתי כי אין טוב · לכ"פ לאדם :

פרשה ד

[ושבת אני · ד"ה שכבר מתו · עד שלא שלם] דק"ל דבריו סותרי' זה את זה כאן משבח המתי' ואחר כך אמר כי לכלב חי טוב מאריה המת · לכ"פ עד שלא שלט כו': [שלא נענה שעה] פי' כשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הק"בה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה וכשאמר זכור לאברהם ליצחק ולישרא' עבדיך מיד נענה : [דוד אני שלא נעניתי] פי' דכשבנה שלמה את בית המקדש בקשו להכנים ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה כיון שאמר זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה כך דרשו בריש פ' במה מדליקין : [וטוב משניהם · ד"ה אשר לא ראה תתקע"ד דורות] פי' עלו במחשבה כנורו להבראות ל' ותקטמני קודם שנברא העולם כנור עליהם להבראות שיבאו קודם מתן תורה לקיים מה שנאמר דבר צוה לאלף דור ראויה היתה תורה ליכתן לסוף אלף דור וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה עמד וטרדן מן העולם והמתין ממתן תורה לעשרים דורות מאדם עד משה רבינו · כ"פ רש"י בפ' אין דורשין : [יש אחד · ד"ה גם בן ואח · איכו קונה לו תלמיד] דק"ל הכביא מדבר בבחירת אדם מה שבכחו לעשות שהרי אחר כך מוכיחו טובים השנים שישתדל שיהיה לו שנים ואיך היה בכחו לעשות שיהיה לו אח · לכ"פ אם תלמיד חכם הוא כו' ומה שלא פי' נ"כ בתלמיד חכם כן כמשמעו כמו נרווק הוא דניחא ליה לפרש בתלמיד שהוא בידו לקנות לו משא"כ אם ישא אשה דלא פסיק' מלתא שיהיה לא ממנה בן אבל נרווק א"א בתלמיד הוצרך לדחוק ולפרש אף במילתא דלא פסיקא : [כי אם יפלו · ד"ה ואילו · אוי לו] דרש זה מדכתב אלא ביו"ד · א"כ ק"ל דה"לל ואלו האחד שיפול אין שני להקימו בלא וי"ו דהרי קאי אדלעיל כי אם יפלו האחד יקים את חבירו ואלו האחד שיפול אין שני להקימו · לכ"פ אוי לו והוא התחלת העניין או לא יובן בולת וי"ו דואין כלומר אוי לו להאחד שיפול כאם אין שני להקימו : [ואם יתקפו · מפיך ומפי ורעך] כן הוא במדרש ובמ"ש איכו כלל האי פסוק דלא ימושו :

פרשה ה

[שמור רגליך · ד"ה כי איכם יודעים · אין הכסיל מבין] דקשה לרשי א"כ בדיקים ניכהו · לכן פי' אין הכסיל מבין שעושה רע לעצמו פי' ואמר הק"בה אין מבינים בין רע לטוב קרבן מביאין לפני וכעין זה דרשו בסוף פ"ק דברכות: [כאשר תדר · ד"ה אין חפץ · ברשעי'] דק"ל היאך היא כי אין חפץ בכסילים כתיבת טעם לאל תאחר לשלמו · לכ"פ אין חפץ וכו' : [ויתרון ארץ · ד"ה מלך לשדה · פועל לניון] פי' שנקרא ה' מלך נאות לנו נעשה פועל הוא פירושו של נעבד לניון פירושו של שדה דכתיב ציון שדה תחרש ואח"כ פירושו במה הוא פועל לניון יתבע עלבונה וכו' : [אהב כסף · ד"ה לא תבואה · מבוה מסוימת] פי' מי שיש לו המון מבות ואין בה מבוה מם ימת וקבוע לדירות גם זה הבל : [הנוכים] פי' אלו שמביא אחר כך : [לך זה הקדמתי] אף שהוא במדרש איכה באתשובה הקדמתי לפי שהוא

שהוא מעניין וכו': [ד"ה לא תבואם · ואין לו גמרא] הוא פירושו על גם זה הבל ובויקרא רבה מסיים למד תורה ולא זכו למד תלמוד אין לך הבל גדול מזה:

פרשה ו

[כל עמל · בשביל פיהו] דק"ל וכי כל עמלו אם קנה פרקמטיא או עושה מלאכה וכי לפיהו הוא נותן · לכ"פ בשביל פיהו פירש עושה מלאכה או פרקמטיא להשתכר בשביל פיהו הוא: [כי מי · ד"ה ויעשם · בשעה מועטת] דקשה לרש"י איך יעשם להמעשים כצל · לכן פירש כצל לא קאי אל המעשים אלא על הימים והזמן ופי' לאותם המעשים בשעה מועטת וכו':

פרשה ז

[טוב ללכת · ד"ה באשר הוא סוף · דידל ידלוני'] הספדים קולו בבכי ובהספד · כ"ה רש"י בפרק המדיר ובפרק אלו מגלחין: [לב חכמים בבית · על יום המיתה] דקשה לרש"י הלא לב חכמים בגופם הוא כמו כל אדם · לכן פירש מחשבתם וכו': [כי העושק · וכי האמור] פירש מלת כי שאמור בראש המקרא כי העושק וגומר מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: [טוב אחרית דבר · כאלישע בן אבוי'] וקשה להבין הן מצד הלשון הן מצד העניין דמהו זה שאמר דרים כולא מילתא דאלישע וכי מילתא דאלישע דרים קרא קדרים ואי אקרא קאי מכ"ש ק' לשון הוא · ועוד מהו כולא מילתא אי נאמר דדרים כולא מילתא אאלישע זה אינו מצד הלשון שלא יוכן כן גם אינו אמת דלא דרים אעבייה' דאלישע רק הדבר אחר לבד גם הדבר אחר לא דרים אותו רבי מאיר במדרש קהלת רק דרשות רבות אחרים ואלישע השיב ורבי עקיבא רבך לא כך דריש אלא טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו כמעשה דאלישע דתחלת לימודו לא היה לש"ש כמו שהאריך שם · לכך נראה לי דטעות הוא וכך צריך להיות רבי מאיר הוי קאי ודרים וכו' במילתא דאלישע בן אבוייה במדרש ופירושו רבי מאיר קאי' ודרים וכו' ובסוף העניין הוא נדרש כמילתא דאלישע בן אבוייה לא שר"מ עצמו דריש כך רק שמביא תחלת העניין שבמדרש קהלת: [ביום טובה · ד"ה וביום רעה מן הרואים] דאל"כ מהו ראה: [ולא תהיה מן הנראים] קשה בזה למה ליה להביא סיפא דקרא די היה בזה שמה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים כאותם שנ' עליהם וראו בפגרי האנשים כי הפגרים הם הנראים · ועוד ק' דבמדרש הוא ולא מן הנראים שכתוב בם ותולעתם לא תמות למה משנה רש"י וכתוב והיו דיראון · וכ"ל דק"ל על המדרש שכתב ולא תהיה מן הנראים שכתו' בהם ותולעתם לא תמות מה נראים שייך בזה אלא עכ"ל דארישא דקרא קאי וראו בפגרי האנשים כי תולעתם לא תמות א"כ כשאמר תהיה מן הרואים דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' לא ה"ל רק ולא תהא מן הנראים ותו לא · לכ"פ רש"י ולא תהא מן הנראים והיו דיראון לכל בשר כאלו אמר ולא תהיה מן הנראים בגיהנם אשר הצדיקים יאמרו עליהם די ראייה וזהו פירושו של דיראון תחת התרגום ופרש"י בסוף ישעיה · ואפשר לומר לדעת רש"י שסובר שיש לגרוס הכי במדרש או כוונת רש"י לפרש דמה שכתב במדרש ולא מן הנראים שכתוב גבי תולעתם לא תמות כוונת המדרש הוא על סיפא דמלתא דהיינו והיו דיראון ויהיה מה שיהיה לפירש"י שלפנינו הוא נכון ואפשר שכך היה כתוב לפניו במדר' ובילקוט הוא במדרש בנוסח אחר והוא"כ נכון מאד וזה נוסחו תהא מן הרואים ולא מן הנראים תהא מאותם שכתוב בהם ויצאו וראו ולא מאותם שכתוב בהם כי תולעתם לא תמות ולפי זה ניחא מאד אך ממה שהביא רש"י והיו דיראון מוכח כמו שפרשתי: [אלמהי · כשאול] דק"ל ולמה לא יהיה צדיק הרבה לכ"פ כשאול כו' · וכן ק"ל באל תתחכם יותר: דק"ל הרבה הוא דלא לירשע הא מעט לירשע · לכ"פ אפי' רשע מעט פי' אל תאמר שכבר אבדת בשבת אותו חטא ותוסיף עוד להרשיע בחשבך שאין לך עוד תקנה אל תוסיף להרשיע ותהא תוהא על הראשונות וסר עונך וחטאתך תכופר וזו כוונת רש"י · דאל"כ מאי אפי' וכי בשביל שחטא מעט יוסיף עוד להרשיע: [טוב אשר תאחוז בצדק וברשע] בארתי לעיל גבי ולאחוז בסכלות: [החכמה תעוז לפי שאמר] כוונת רש"י לחבר הפסוקים. דאל"כ מה עניין זה לזה: [ד"ה אשר היו בעיר · אחרי מות יהוידע] פי' אבל כל זמן שיהוידע חי היה צדיק גמור כדכתיב במלכים ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן ואחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בד"ה: [כי אדם · לפשפש במעשיו] דק"ל דמלת כי מוכיח שהוא מחובר למעלה · לכן פירש לפיכך צריך לפשפש · אך קשה לי וכי בעבור שאין צדיק בארץ צריך לפשפש אדרבא אם היו מקצת צדיקים או מי שאינו צדיק צריך לפשפש וישוב בתשובה כדי שיגיע למעלת הצדיק אבל אם אין צדיק בארץ אין סברא כ"כ שצריך לפשפש כי א"א בלתי חטא · וכ"ל דקאי אמה שאי' החכמה תעוז לחכם שהיא יעצתו לשוב בתשובה ולפשפש במעשיו ע"כ אמר כאן שלא תאמר איך אמר החכמה תעוז לחכם שיעצתו לשוב בתשובה אם הוא חכם החכמה יעצתו שלא יחטא כלל ולא יצטרך לעשות תשובה · לזה אמר כי אדם אין צדיק בארץ שלא יחטא לפיכך צריך לפשפש · עוד כ"ל יען אמר לעיל אם הרשעת מעט אל תוסיף להרשיע בחשבך דכל מי שחטא חטא מה בכתם עונו תמיד לפני הש"י וכבר אבד בשבת מה שחטא ולא יועילו הזהרו מחטא במה שעתיד לא תחשוב כן ואל תוסיף להרשיע · ואמר כאן הטעם למה לא יחשוב כן ואמר שאם תחשוב כן או ח"ו כולם אבודים כי אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא אלא עכ"ל בשובם מדרכם הרעה יכפרו להם עונם לפיכך לא יוסיף להרשיע ויפשפש במעשיו הראשוני' כמו שפירש רש"י לעיל מוכיח אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך וזו שפיר' רש"י לפיכך צריך לפשפש במעשיו פירש ולא יחשוב כי אין לו תקוה אלא יפשפש במעשיו ויכפר עונו: [גם לכל · ד"ה אשר לא תשמע · אשר תשה] פירש לא תשה אזנך לשמוע את המקלל אפי' שיהיה עבדך כאשר עשה דוד מלך ישראל עם שמעי בן גרא: [ומוצא אני מר. שהיא קשה] פירש המיתה קשה: [זו האפיקורסות] כי כן דרשו רז"ל וסמכו והמינות לאשה כדאיתא בפ"ק דע"ז הרחק מעליה דרכך זו מינות: [ראה זה · ד"ה אמרה קהלת · קבוצת החכמה] דק"ל שאמר לשון נקבה · לכ"פ אמרה קבוצת החכמה ומ"ש ואמרה נפשו כו' בספרים מדויקים אינו: [קהלת לשון נקבה] דק"ל הרי כמה פעמים אמר בלשון זכר · לכ"פ קהלת לשון נקבה הוא כשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובצה פירש הקובץ החכמה והוא עצמו: [אני פי מלך · אני נכון לשמור] פירש אני מוזמן: [את השבועה · ועל דברת ואבל] בתחלה מפרש העניין ואחר כך מפרש המלות ואמר ועל דברות ואבל דברות כו' כלומר אבל שבועת י"י תשמור פי המלכים אבל אם יעבירנו לא תשמור פיהם: [אין אדם שליט ברוח · את הרוח שבגופו] דק"ל הרוח ל"ל ה"ל אין אדם שליט ברוח לכלוא אותו · לכ"פ דהרוח קמא קאי על רוחו של שלוחו של מקו' ורוח בתרא קאי על רוח שבגופו: [ואין ד"ה שלטון · והמלך דוד] במדר' רבות קרוב לחמשים ושתים

פעמים כתיב והמלך דוד כיון שנטה למות כתיב ויקרבו ימי דוד: [ד"ה ואין משלחת] דק"ל הרי איכא במלחמה משתעי הכא. לכ"פ במלחמה כו': [ראיתי רשעים· שהיו ראויים] דק"ל וכי יש רשעים קבורים באים ומהלכים· לכ"פ שהיו ראוים כו': [ושבחתי· ד"ה את השמחה· שיהא שמח] דק"ל הרי סותר דבריו שאמר ולשמחה מה זו עושה· לכ"פ שיהא שמח בחלקו כו': [ד"ה לאכול ולשתות· תלמוד תורה] מה שפרש"י זה פה ולא קודם לכן משום כמה פעמים אכילה ושתי' שייכו דמפסוק זה למדו רז"ל מ"ל שמדרש על פסוק הזה כל אכילה ושתייה שנאמר במגלה זאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר א"ר ירמיה זו בניין אב שבכולם שנאמר והוא ילונו בעמלו במולמו כמה"ו ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר אלא אלו תורה ומעשים טובים שעושה האדם עכ"ל· ולפי המדרש הזה השמייה בכוי לתורה והאכילה למעשים טובים כ"כ מוהר"ר משה אלמשכינו ואין צורך כ"כ:

פרשה ט

[גם אהבה· אין יודעין שאר] דק"ל מספר בשבחם של הצדיקים והחכמים ואיך אמר גם אהבה גם שנאה אינם יודעים· לכ"פ שאר הבריות· ואם"כ ק"ל אם בשאר הבריות קמיירי מהו הכל לפניהם· לכ"פ לפני הצדיקים: [כי מי: ד"ה כי לכלב חי· ושניהם רשעים] כוונת רש"י שפסוק זה הוא הוכח' לפסוק שלפניו שאמר שאף לרשע יש בטחון שמא ישוב לפני מותו ומוכיח כי לכלב חי ונו'· לכ"פ רש"י ושניה' רשעי' כו': [מסתכין את הכנלם] דק' להו קראי אהדדי דלעיל אמר ושבח אני את המתים וכאן אמר כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת· לכך דרשו כך כפ' במה מדליקין: [כי אין מעשה· שמקר' מסורס] כי בלתי פירוש לא יובן הכתוב כי חלילה שלא יהיה משכן בשאול: [שבתי וראה· כמו זכור] וראה במו"לם הוא כמו זכור פי' ל' הוה כי תמיד הוא ראם: [לב חכם· להטותי] דק"ל הרי לב כל אדם שוה בגופו· לכ"פ חכמתו מזומנ' כו' וכן לב כסיל לשמאלו: [סופר ד"ה ישכבו נחת· מיתה בידי שמים] ק"ל למה כינה למיתה בידי שמים נחת נחת· לכ"פ ולפי שדיבר בלשון כו': [לשחוק עושים· מומותי מתנים] לשון נמר' הוא כפ' אין דורשין מבני אדם שמתקבצים לראות במוטומי חתן וכלה פי' ומירות שאומרים לפני חתן וכלה כדי לשמחן: [גם במדעך· אפי' במחשבותין] גם במדעך אפילו במחשבותך כב"ל ולא שרש"י מרשם גם מלת מנך דלא עביד פירושא רק על מדעך· ואחר כך ק"ל היכן רמוז בקרא אפילו ומהיכי פותי לי לזהר אפי' במחשבתך· בזה כתב גם אפי' ואחר כך מרשם מלך אל תקלל אל תרניו כו' לא שמלת אפי' יהיה דבוק למלך דפשיטא ואדרבא שיותר [illegible] לזהר לקלל מלך מהדיוט לא הוא פירושו של גם וקאי אמחשבה אפילו במחשבתך כו':

פרשה יא

[שלח לחמך· טובה וחסד לאדם] דקשה לרש"י אם ישלח על פני המים היאך ישגאנו· ועוד לואי נפקא מינ' ישלח לחמו על פני המים ואחר כך ישאנו א"כ יחזיקנו מתחלה בידו ולא ישלחנו· לכן פירש עשה טובה וחסד כו' לבסוף תקבל תשלומיך דלה"ה כאמר ביתרו כו': [תן חלק· ד"ה כי לא תדע· או תנצל ע"י] פירש ע"י הצדקה זו לא צדקה סתם דאם כן למה אמר ונצטרך לכולם· אלא שכולם ישרוך שתנצל מן הרעה וישלמו לך שצדקה בשנה שתנצל ע"י צדקה זו· ובספרים מדויקים הוא בהדיא ברש"י ע"י צדקה זו: [ר"ל אם לא תעשה עתה כשיהיה הרעה או לא תוכל להנצל ע"ד מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: [שומר רוח· ממתין ומצפה] דקשה לרש"י ומי יוכל לשמור הרוח· לכ"פ ממתין כו' ושומר הוא כמו אביו שמר את הדבר: [כאשר אינך· הרי זה] ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים מדויקים ואז יובן שפיר וכך היא בנוסחא האמיתית. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס כדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואף על פי שגדלתה לפון אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות כו': [ד"ה ככה לא תדע· עלומות הם] כוונת רש"י לחבר הפסוקים כולם בענין צדקה· דאם לא כן מה ענין העבים והרוח לכאן:

פרשה יב

[וזכור את בוראך· זה דרש] דרש שהוא נוטריקון בוראך בורך בארך וכן הוא במדרש רבות בקהלת ובויקרא רבה פרק י"ח: [עד אשר לא תחשך זו פדחת] פירוש המצח שהוא חלק ומבהיק יותר מכל הפרצוף כן פירש רש"י במסכת שבת פרק שואל: [ד"ה והכוכבים· רומני דאפי] פירש בלשון תלמוד קורין אותו רומני דאפי ומ"ש של למיים טעות הוא וצריך לומר שהן לסיים: כלומר רומני דאפי שהן לסיים עיין לעיל בפירוש רש"י בשירים בפסוק כפלח הרימון כו': [גם מגבוה· ד"ה ויסתבל· אלו העגבות] כי חגב כיוו ענג בחילוף אותיות אח"הע וז"ש שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל מלת ויסתבל קדרים: [ד"ה עד אשר רתיקות כסף] ורתקות כסף בורף פי' סרסרות: [ד"ס ונרוץ· קיבות] בפתיסתא דחיכה: [המורא הוה] פירש דכתוב והסיר את מראתו בנצתה השליך אותה אצל המזבח דבר קל הוא פירש וקשה לזורק' למרחוק אם לא בכח גדול וביד חוקה והכהן זורקו יותר משלש אמה שהיה זורקו על מקום הדשן ומכל זה מוכיח כי גבורי כח הן: [וסגרו דלתים· של אלכתן] הם איש עגיד ובדיב נד:ל: [ויסתבל· זה גלמו] וקראו חגב דרך נגאי כי חגב כמו ענב כדלעיל ודרש ויסתבל שלא יכול לסבול משאו מפני גבהו: [והכנס לכדה] פי' זה ע"ז ושמשמא' כנדה שב' תורם כמו דוה לא תאמר לו: [ד"ה ונרוץ· [illegible] נבל שהיא זוגו פירש תשתיתו: [הבל ד"ה קהלת· קנוגת החכמה] דקשה לרש"י למה אמר לשון זכר ולעיל אמר ל' נקבה אמרה· לכ"פ מי שבו קנוגת החכמה כדפי' לעיל: [ויותר· ד"ה ואיזן לשוג] פירש וע"יכך אותו ישראל במצות שנתרחקו מן העבירה כדרך שנוטלין אותו בכלי שיש לו בית יד מאחין לו כ"פ רש"י בפרק ב' דעירובין: [בקש קהלת· נתן לבו ופור] ק' מה בקש הלא בפסוק הקודם אמר שלימד דעת ונותר· לכ"פ נתן לבו וכו': [דברי חכמים ד"ה נתנו· גרועה אחד] יראה שעל כן מרעה מסר להורות על נוטריקון משה רבינו עליו השלום: [ויותר· ד"ה ולהג הרבה· לנירסא] רש"י מוכח המלה להג שלשון הגיה כמו להגות והלמ"ד שמושית אלא שכנהשורשית מרוב הרגל המלה ומקרה הוא קרה לם כמו שקרה למלת תורמין כי התי"ו איננה עיקר ונעשית שרשית אבל חז"ל וכמו שכתב ר' יונה המדקדק אשר הביאו הרא"בע בפירושו למגלת אסתר על מלת מתיהדי' שלדעת רבי יונה גם היא כבה: [כי את כל· אבר אדם עושה] ק"ל למה יבא במשפט על מעשה האלהים שהם טובים וישרים· לכ"פ את על כו' ומביא ראיה מנקוד וטעם המלה ולכך נקוד מעשה פתח פירש השין נקוד כשו"ל שהוא פתח קטן ואלו היה דבוק היה נקוד השין בקמץ קטן בגירי והטעם למעלה פירוש וקף על השין ואלו היה דבוק היה נקוד במעגם תחת השין: [אם טוב ואם רע· כבשל במזיד] דקשה לרש"י למה יביא אותו במשפט על טוב לכ"פ אפי' בכסל במצות והו אם טוב:

חסלת פירוש קהלת

אסתר א

[ויהי מלך פרס] דק"ל איזה אחשורוש הוא אם אביו של דריוש הראשון זה לא היה מלך ואם בנו של דריוש אם כן מתי היה מלכותו הלא אחר דריוש מלך כורש ונמשך מלכותו עד סוף שבעים שנה שלו שבבל ומרדכי היה מעולי גולה ובזמן המלך הזה עדיין היה מרדכי בגולה · לכן פירש מלך פרס · בו אי נמי דק"ל למה ליה לכל הסימנים הל"ל ויהי בימי המלך אחשורוש בשבת המלך כו' · לכן פי' מלך פרס היה ומלך תחת כורש על כן היה צריך להבדילו מאחשורוש אחר שהי' במלכי פרס הקודמים ואמר שזה המלך האחרון מלך מהדו ועד כוש נוסף על פרס ומדי וכן הוא דעת הראב"ע ז"ל: [ד"ה הוא אחשורוש · הוא ברשעו] דק"ל אם כוונתו רק להבדילו הל"ל רק ויהי בימי אחשורוש שמולך מהודו ועד כוש הוא ל"ל · לכן פירש הוא כו': [ד"ה המולך · שמלך מעצמו] דק"ל הל"ל המלך בק"מץ · לכן פירש המולך מעצמו כו' וכך הוא ברנו' המולך ועדיין לא מלך וביאורו לשעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו: [ד"ה מהדו · שעומדי' זה אצל] דק"ל הרי אמר שבע ועשרים ומאה מדינה למה פרט מהודו ועד כוש · לכן פירש שמולך על מאה כו' · ורש"י נמשך אחר סברות דאלו בגמ' במגלת איכה פלוגת' בדבר וחד אמר כי רחוקים היו ומאחר דסברות הספרים כמ"ד קרובים היו כתב רש"י רק חד מ"ד ותפס לשון הרבות:

[בימים · כשנתקיי' המלכות] דקשה לרש"י וכי דוקא בשבתו על כסא עשה · ועוד מאי נפקא לן מיני' אם ישב או עמד · לכן פירש כשנתקיים כו' · א"נ דק"ל בשבת המלך משמע בתחלת מלכותו והדר כתיב בשנת שלש למלכו · לכן פירש כשנתקיים שמלכות בידו דהיינו בשנת שלש למלכות: [בשנת · ד"ה ימים רבים · עשה להם משתה] פירש אבל איננו דבוק למה דסמך לו דאין הראוי להסיקר תפארת גדולתו ימים רבים: [חור · ד"ה מטות זהב ערך לישב] דק"ל מטות לסעודה למאי מבעי. לכן פירש ערך לישב עליהם: [והשקות · כמו ולהשקות] הוסיף למ"ד במלת והשקות כדי שיהיה מקור כי במלת זה הוא בנוי וידוע הוא שמשפט המקור לעולם שיבא עליו אחד מאותיות בכל"ם וכן הוסיף למ"ד בפרשת ויקהל לעשות אותה והותר כתב רש"י ולהותר כוונתו גם כן שלא יהא בנוי · והביא שם לראייה כמו והכבד שפירושו ולהכבד והכות את מואב ובפרשת אחרא הביאם כולם למקור ובפרשת ויקהל הביאם שהם חסרי למ"ד לפי שכן הוא משפט המקור כנזכר:

[ד"ה ויין מלכות רב · הרבה] פירש שלא רב הוא שם כמו הרבה כמו רב לכם בני לוי שפירש רש"י הרבה אבל רבותינו דרשו רב בשנים: [והשתיה · ד"ה לעשות כרצון · לכל איש] דקשה לרש"י וכי יעשה כרצון איש זה לא יוכל לעשות כרצון איש אחר כי אין רצון כולם שוים · לכן פירש לכל אחד רצונו לא שיעשה רצון כולם בעת אחד ובנושא אחד · [ביום השביעי · שבת] בפ"ק דמגילה ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד יום השביעי לא טב ליה ביין אמר רב יום השביעי שבת היה כו' נמצא שעיקר כוונת הכתוב להורות שכאשר טוב לביה ביין בשבת אירע מעשה דושתי כדי לשלם לה מדה כנגד מדה כמו שמפרש ואזיל ודיוקו דרב הכא הוא אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין אלא ע"כ דפירושו דקרא' כאשר טוב לביה ביין ביום השביעי לא שיום השביעי הוא הגרם לטוב לביה כי כל יום טב לביה רק זה אירע כאשר לביה ביום השביעי אם כן ק' מה בא הכתוב להשמיענו מנ"מ אי ביום השביעי הוי או ביום ראשון אלא ע"כ האי יום השביעי שבת היה וקרא אתא לאשמועינן שבמדה שאדם מודד מודדים לו: [ותמאן · שפרחה בה צרעת] דיוקו דרבותינו מכדי פרוצה היה מדכתיב ששתה משתה בית המלכו' בית הנשים מבעי ליה · אלא גם היא לדבר עבירה נתכוונה כדי להסתכל ביופיה למה לא באתה אלא לפי שפרחה כו' · ובא דאמרי ופרח צרעת ולא ע"א בירושלמי מפיק לה בג"ש כתיב הכא אשר נגזר עליה וכתיב גבי עוזי' כשנתנגע נגזר מבית ה' מה להלן צרעת אף כאן צרעת: [ערומה] דיוקו מדאמר להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות ולא אמר בלבוש מלכות וכתר מלכות על ראשה מלמד שכן היה אומר להביא את ושתי המלכה ולא יהיה עליה כלום אלא כתר מלכות וכן הוא בהדיא במדרש בילקוט: [ד"ה ויקצף · דבר · בנאי] דק"ל מאי כולי האי דלקה ביה חמתיה · לכן פירש ששלחה לו כו': [ויאמר · ד"ה כי כן · מנהג המלך] דק"ל וכי דבריו תמיד לפני כל יודעי וזולת זה לא היה מדבר · לכן פירש כי כן מנהג שמלך כו': [והקרוב · לערוך דבריו] דק"ל מה ענין זה לכאן · לכ"פ בערוך דבריו בו' [כי יצא · זה שביזתה] דק"ל הלא לא עשתה שום דבר רק שמיאנה לבא לא שביקשה שיעשו שאר הנשים כן · לכן פירש זה שביזתה כו' כלומר מתוך מעשיה תלמדו הנשים לעשות גם המה: [אם על · ד"ה דבר מלכות · גזרת] דקשה לרש"י דבר המלך מבעי ליה · לכן פירש גזירת מלכים כו': [ד"ה ויכתב בדתי · בספר · חוק] דקשה לרש"י הלא הדת לא דבר נוסף הוא שיכתוב בו שהל"ל ויבא בדתי פרס ומדי · לכן פירש בספר חוק כו': [ד"ה אשר לא תבא · ולכך נהרגה] דקשה לרש"י מה יתקנו בזה שיכתב אשר לא תבא ושתי הלא גרועי גרעי שממנה תלמדו הנשים לעשות גם המה כן · לכן פירש ולכך נהרגה פי' שהיו כותבים שלכך נהרגה:

פרשה ב

[איש יהודי · גלות יהודי] דק"ל כי איך תוכל להיות לו לבת מאחר שאינו מורעו והל"ל קחה מרדכי והיתה לו לבת כמו והיה לו כבת גבי בת שבע כשמו אל ב' י"ב · לכ"פ אל תקרי לבת אלא לבית כך הוא בפ"ק דמגילה ופרש"י יפה לבית פי' לאשה: [ותטב ד"ה · הראויות לתת · לשרתה] דיוקו מדכתיב הראויות לתת לה משמע שהיו נותנים כל אחד הראויות לה דאל"כ הל"ל ואת שבע הנערות מבית המלך · וכן איתא במדרש היה מוסר לכל אחד שבע נערות אם היתה שחורה אומרת שחורה תבא עמה אם היתה קצרה אמר' קצרה תבא עמה: [וישם המלך · ד"ה ויתן משאת · לפתותה] כן דרשו בפ"ק דמגלה ודיוקו מדסמי' ליה להאי קרא ובהקבץ בתולות שנית אין אסתר מגדת כו' וא"ת היאך אתה יכול לומר שלא היה יודע אחשורוש מה זו היתה והלא כמה דלטורין היו ישראלים שהיו אומרים שהיא ישראלית אלא בשביל נושאת חן בעיני כל רואיה והיו האומות מתגרות ואומרות זו ממשפחתי וזאת אומרת כמו כן לפיכך לא היה לו לעמוד על הברור כך כתב ברש"י בספר עין יעקב:

פרשה ג

[אחר הדברים · שנבראת רפואה] דקש"ל מאי קעיד לנו הכתוב שלא גדלו עד שבא המעשה הזה · לכן פירש אחר שנבראת רפואה כו': [ויסר המלך את טבעתו · ד"ה מתן דבר גדול] דקשה לרש"י הוא בקש לאבד את היהודים והמלך נתן לו הטבעת מה שלא שאל ולא בקש ממנו:

מזנו· לכן פירש הוא מתן כו': [ונשלום · ויהיו נשלחים] לאפוקי שאינו כו"ן האיתן ומביא ראייה מגזרת אם נלפום כו': [הרצים· ד"ה והדת נתנה בשושן · מקום שהיה] דק"ל הרי בכל מדינה נותן הדת ולמה אמר בשושן· לכ"פ מקום שמלך: [ד"ה והעיר שושן נבוכה · היהודים] דק"ל האיך העיר שהוא עגים ואננים נבוכה· לכ"פ היהודים שבה:

פרשה ד

[ומרדכי ידע · שהשתחוו לצלם ושנהנו] אף על גב דפרי דעות כינהו בפ"ק דמגילה ובמדרש ילקוט · כתב רש"י שניהם יחד דס"ל דהא והא גרם כי וזולת חטא הצלם לא נגזרה עליהם כלייה כ"כ וזולת חטא הסעודה היה עדיין הש"י מאריך אפו וזוה במתם גזר דינם כמנא אופן הגזרה היה בעבור הצלם וחתימת הגזר דין היה בעבור הסעודה וכן שוכים מהר"ר שלמה אלקבץ בהקדמת ספרו מנות הלוי שכן דעת רשב"י בפ"ק דמגלה: [ובכן · אשר לא כדת · שעד עתה באונס] פי' עד עכשיו נבעלתי באונס מעכשיו ואילך מדעתי:

פרשה ה

[ויעבור מרדכי · על דת] דק"ל הל"ל ויעש מרדכי ככל אשר צותה מהו ויעבור · לכ"פ שעבר על דת כו': [ויהי ביום . מלכות · רוח הקודש] דא"לכ בגדי מלכות מבעי ליה · בפ"ק דמגלה:

פרשה ו

[בלילה · ד"ה נדדה · נס היה] דק"ל למה זה נדדה שנת המלך בלילה ואת יותר מבכל הלילו' והלילה הזה לא היה יכול לישן בהיותו שמח וטוב לב ששמח במשתה אסתר ובדרך הטבע השמחים במשתה ביום שהם ישנים שינה שקועה בלילה הנמשכת אחר המשתה· לכ"פ נס היה: [וישב מרדכי · לשקו] דק"ל ל"ל דשב מרדכי הלא כל ענינו של הכתוב אינה אלא לספר במפלתו של המן · לכ"פ לשקו ולתעניתו ויום שלישי לתעניתו היה שהתחיל לתענו' ביום י"ד בניסן לזה שקרא המקרא ליום אתמול שלישי וזהו 'ביום השלישי ותלבש אסתר מלכו' יום שלישי לשילוח הרצים הוה: [ד"ה אבל · פי' בתם' מגילה] דק"ל מה האבלות שייך בזה · לזה א"ר פרשו וכו' והכי דרשו בפ"ק דמגילה ע"ש: [ויספר · אשר הקילות · כמשלו בכוכבים] בגמרא בפ"ק דמגילה דייק מסיפיה דקרא כי נפול תפול לפניו שתי נפלות אלו למה מלמד שאמרה לו אמה זו כמשלה לעפר ולכוכבים וכו' גם רש"י עיקר דיוקו מסיפא דקרא לכך כתב וגו' להורות שדיוקו ממה שכתוב אחר כך:

פרשה ז

[והמן קם · ד"ה כי כלתה · נגמרה הרעה] פירש של כלתה נגמרה· ואם"כ ק"ל מה רעה עשו לו שאומר כלתה הרעה ועוד במה ידע שנגמרה הרעה דילמא ירע לו עוד כאשר אירע באחת · לכ"פ השנאה והנקמה כלומר נגמר השנ אה שישנאהו ויעשו בו נקמה: [והמלך שב · ד"ה והמן נופל· המלאך דחפו] והמן נופל נפל מבעי ליה· לכ"פ המלאך דוחפו והכא איתא בפ"ק דמגילה ופרש"י נופל משמע לשון שעה והולך נופל תמיד דובה לזקוף ומלאך מפילו: ח [ויאמר המלך ד"ה הנה בית המן · שאני מפן] דק"ל היא בקשה להפר מחשבת המן והוא השיב הנה בית המן ואין זה תשובה לשאלתה · לכ"פ ונעשתה הכל רואים וכו':

פרשה ט

[וכל שרי · ד"ה ועושי המלאכה · שהיו ממונים] דק"ל וכי עושה מלאכה לבד הם למלך שכתב ועושי מלאכה אשר למלך והלא כל האומות כלם הם למלך · לכ"פ אותם שהם ממונים לעשות צרכי המלך כלומר אשר למלך שב אל המלאכה לא על עושי המלאכה: [ע"כ · ד"ה הפרזים · ומוקפי חומה בט"ו] פי' מדקאמר דפרזים בי"ד מ"מ מוקפין אינה בי"ד ומדלא רמז לך הכתוב איזמן הוא ואשכח שושן שעשו בט"ו מכתברא שאותו היום שייך למוקפין וזהו שאמר בשושן· וא"ת וכדי שלא תבין ומה שכתב בשושן קאי נ"כ אמוקפין חומה דהיינו שיהיו שמוקפין חומה מימות אחשורוש כשושן · לכ"פ והיקף זה צריך מ"היה מימות יהושע בן נון· כך דרשו ולמדו רז"ל בג"ש בפ"ק דמגילה ע"ש: [והימים · ד"ה לא יסוף · שלא יתום] וקשה הרי תרגומו לא ישתני וטעות הוא ברש"י וה"נ לא יסיף תרגם עד תום עד דסף ודברי רש"י הוא שמפרש לא יסוף לא יותש וכך הוא בספרים מדויקים ויותר נראה לגרו' לא יסוף לא יתום לשתרגם עד תום עד דסף: [ותכתוב · ד"ה את כל תוקף · של נס] דקשה לרש"י את תוקף מבעי ליה מאי כל תוקף · לכ"פ תוקפו של כולם:

חסלת מגילת אסתר

נשלם פירוש מגלת אסתר